

БУЧАЧЧИНА

SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY
SOCIÉTÉ SCIENTIFIQUE ŠEVČENKO
SCHEWTSCHENKO GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN
UKRAINIAN ARCHIVES
Vol. XXVII

THE CITY OF BUTCHACH AND ITS REGION
A HISTORICAL AND MEMOIRISTICAL COLLECTION

New York — London — Paris — Sidney — Toronto
1972

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМ. ШЕВЧЕНКА

УКРАЇНСЬКИЙ АРХІВ
ТОМ XXVII

БУЧАЧ І БУЧАЧЧИНА
ІСТОРИЧНО-МЕМУАРНИЙ ЗБІРНИК

777017
715749
Нью Йорк — Лондон — Париж — Сидней — Торонто
1972

Поручили до друку:
Проф. д-р Василь Лев
Проф. д-р Матвій Страхів

Редакційна Колегія:

Михайло Островерха — головний редактор, Степан Шипилявий — координатор, д-р Роман Барановський, Іван Бобик, Іван Боднарук, Петро Рогатинський — члени.

Видавничий Комітет:

Михайло Крижанівський — голова, Іван Винник — заступник голови, д-р Володимир Соханівський — заступник голови, Володимир Колцьо — секретар, Марія Крижанівська — скарбник, Тарас Баран — член, мгр. Михайло Білокурський — член.

Контрольна Комісія:

Орест Гафткович — голова, Тиміш Шевчук — заступник, Іван Бек — секретар, мгр. Олександр Грабар і Володимир Тарнавський — члени.

Редакція Збірника залишає деякі особливості місцевої мови.

Обкладинку виконав мистець проф. Володимир Пилишеско.
Карту Бучачького повіту виконали проф. В. Кубійович і проф. А. Жуковський.

ПЕРЕДНЕ СЛОВО

Об'ємистий і гарний змістом регіональний збірник про Бучач і його околицю виходить друком як черговий том КРДП під фірмою НТШ заходами жертвенних Бучачів, що своїми спогадами, дослідженнями й історичними та фольклорними статтями і великими фінансовими зусиллями, а також і редакторською працею бучачанина, редактора Михайла Островерхи виконали велике діло. Вони зберегли для сучасних і майбутніх поколінь документарну історію своєї рідної околиці — вузької Батьківщини, на основі правдивих подій із давньоминулого, видрукованого в джерельних публікаціях, та недавнього, записаних очевидцями, уродженцями чи доволітніми мешканцями тієї околиці, бо вони були свідками цих подій або чули їх із достовірних переказів їхніх рідних або знайомих. Цим вони зберегли від затрати ту правду, що її окупує на рідних землях промовчує або подає в неправдивому світлі. Ці описи та спогади написані з великою любов'ю до своєї рідної місцевини або околиці, а то й до цілої України, бо наша рідна земля складається з численних частин — регіонів нашої великої Батьківщини. Оце свою любов до рідної околиці, до цілої України закріпили вони в книзі про Бучач і Бучаччину і передають її до відома всім своїм землякам та всім українцям, а навіть і чужинцям, що читатимуть і досліджуватимуть історію України.

В збірнику деякі статті не зовсім точно відносяться до Бучаччини, а затркують проблеми цілої України. Тому друкує їх при кінці книги, як додаток для користування всіх регіональних комітетів.

В статтях, а головню в деяких спогадах і тим самим у фольклорних матеріалах, при літературному оформленні їх (т. зв. літературною мовою), збережено місцеву мову Бучаччини; це робить ці матеріали більш приступні для читача. Робимо це також і тому, що з Бучаччини айшов великий український учений етнограф, Володимир Гнатюк.

Наукове Товариство ім. Шевченка й Комісія Регіональних Дослідів і Публікацій відзначають цей збірник із признанням для тих робітників пера, що чітко й акуратно опрацювали його.

За управу КРДП:

Василь Лев, Матвій Страхів,
Іван Дурбак, Роман Миколаєвич

Нью Йорк, 28 грудня 1972.

ПЕРЕДСЛОВО

Не тільки в мистецтві, в музиці, в літературі — щоб створити щось нове, велике, порадним є вернутися до старовини, до минулого. Та й у нашому щоденному житті, — побут, звичаї, обичаї, — яке є постійною, незмінною основою історії людини, села, міста, країни, треба оглянутися позад себе на пройдені шляхи. На цім шляху минулого ми побачимо події, чини веселі і ясні, сумні й понурі, трагічні, сповнені драматичності особи, села, міста, країни. Хто не знає минулого, той не може його пережити, а тим самим не може творити майбутнього. Часто можна почути, що лиш консерватисти цікавляться — між іншим — минулим. Але ж бо консерватизм не завжди й не всюди є зазидництвом, реакціонерством, є він і конструктивний.

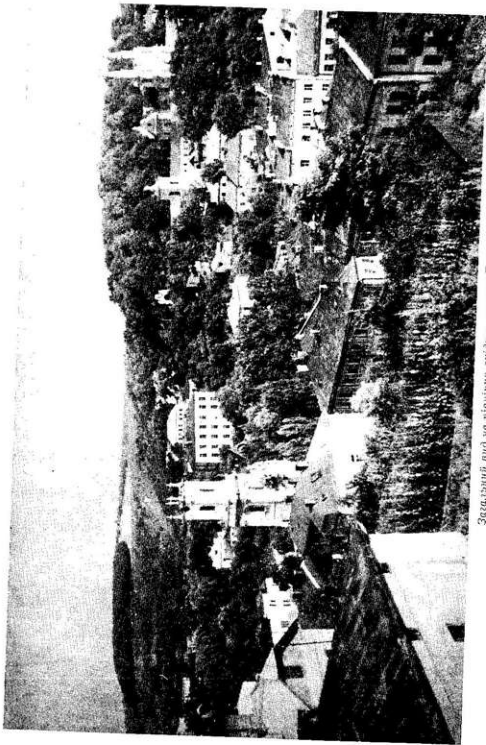
Людина, що не знає історії свого роду, свого села, міста, області, своєї країни — це байстрюк, це істота без кореня, це — як сказав наш поет Степан Чарнецький — «Іван без чести й без роду».

Ось, спершись на ці первозасновки: повогот до минулого, поивались, і поиваються книги про минуле наших сіл, міст, повітів Галичини, поивається й наша книга про Бучач і Бучаччину.

Такі збірні праці є сьогодні необхідні й важким обов'язком лежить на нас: поки ще живемо, поки діємо, збирати, де лиш можемо, всі матеріали до таких праць, опрацьовувати й утривалювати їх. І тільки ми можемо це робити тут, бо там? Хто там — у тенетах брехні, фальшу, підступу, обману, режимного кадила — може сказати всю правду про наше українське минуле? Хто нашіше там правду, що до нашестя Московії на наші Землі Галичини, в 1939 році, у цілій Галичині лиш де-не-де було якесь занебане село, де, тут і там, виривав якийсь московський полдептач большевик-комуніст? А як такий і десь там був між нами, то він не мав миру серед нас. Як же й трапився якийсь такий ідеаліст, то — як знаємо — москалі, левде ступивши на наші землі у 1939 році — зараз таки перших розстріляли таких ідеалістів. Усіх цих ідеалістів Москва боїться.

В цій Книзі проходить історія від досвігків існування на нашій Землі наших пращурів, історія нашої боротьби, змагань релігійних, політичних, культурних, економічних; наших здобутків, осягів на всіх ділянках нашого життя, наших упадків під натиском прикрих і жадібних сусідів москалів, поляків, а й дальших зайд — вімців.

В цій Книзі даємо глибокі, наукові есеї, студії таких наших учених — археолога, істориків — як незабутній проф. Ярослав Пастернак, проф. Никола Андрусак, проф. Лев Шанковський, маестро Святослав Гордицький та інші. Ці їх вклади, мов прецінні, багаті змістом камінчики в мозаїці нашої Землі. Багата, цікава, найвичерпніша в цій Книзі, то скромна, збірна праця: БУЧАЧЧИНА — статистика, релігійне, політичне, культурне, економічне, суспільне, побутове життя нашої Землі.

Земельний вид на північно-східною частини Бучача.

Можемо сміло признатися — ми були пропози, влізливці, бо старалися заглянути в усі закутки нашого життя, усе повитязати на світло дня: великі чини та й ті буденні, усе, що дає, творить життя. Ми в цій Книзі й мовою нашого минулого дорожимо й цінимо її, декуди зберігаємо в ній і запах минулих часів, бо ж ту «галицьку мову» поважав і цінив ведикий син України Олександр Кониський, 1836-1900, письменник і публіцист.

Очевидно, 1939-1945 роки вчинили глибоку прогалину в поступі життя нашої Землі. Ось, цією Книгою ми, хоч частинно, як лиш у наших умовах могли, виповнюємо цю прогалину; ми лучимо нашу перервану традицію — берімо: останніх 70 років із роками 1939-1945. У цю традицію увіходять і наша боротьба в усіх вітках нашого життя, у першу чергу — наша визвольна боротьба, яку три наші покоління, XIX і XX століття, звели її з Москвою і Польщею. Сучасні фальшивники тих наших часів боротьби, а зокрема 1917-1939 років, пишуть, що на наших Землях проходила боротьба «робітника за його соціальні права». А ми нашою Книгою, — чи й інші такими книгами! — доказуємо, що така боротьба справді проходила, але якраз проти Москви і Польщі. І Москва у нас — вирішного слова не мала, а Польщі — як і хотіла мати те слово в нас, то ми те її «слово» де лиш могли, і як могли, і чим могли — врявали.

Не будемо зарозумілі та й не скажемо, що ми в цій нашій Книзі сказали в се, що вичерпали всі джерела минулого — того ми не скажемо. Але ми дали все, що лиш могли тут зібрати, від найдавнішої давнини: про Бучаччину.

Редакція

Рігному селу

Село, ти рідне над краєм,
Село нессеє близь гаю,
Село зеленеє вербами,
Село мов в тихолу різю —

Тобі я шлю днесь тихе слово,
Сердечне слово від душі:
Зразок туги, зразок любови;
Село моє, будь мир тобі!

Село, де вчивсь я пізнавати
Весь світ чувствами дівчака,
Де вчила пацсру мє кати,
Де батько гойдав пустака;
Село, де звуки пісні людю
Будили серце до пісень;
Село, ти жий, не знаючи туду,
Будь над тобою ясний день!

Село, широке із садами,
З рядями білх, курних хат,
Тебе свячу роткою снамя
До тебе нимі зайти рад,

Щоб на горбочку край дороги
Обнятись щиро із хрестом,
Там помолитись по давньому,
Поклонів вдарити чолом.

Поглянуть раз хоч на долину,
На ліс, на річку із горбка,
Згадати щастя ту годину,
Як наленіла ярь моя . . .
Хоч раз забігти в луг широкій,
Сму відкрити серце й груди,
Щоб знав, який там жаль глибокий
Лишила життя остра путь.

Проф. д-р Ярослав ПАСТЕРНАК

БУЧАЧЧИНА КРІЗЬ СЕРПАНОК ТИСЯЧЕЛІТЬ

Плоска, розлого частина Поділля, так зв. Опілля, в цьому й Бучаччина, лежала багато мільйонів років, від початків карбування обличчя європейського суходолу, на дні так зв. Галицько-Басарабського моря. Воно не раз мінало свій засяг і тільки багато пізніше, приблизно 1 мільйон років тому, в наслідок безупинного діяння підземних вибухових сил, поверхня земної кори стала повільно підноситися, море відступило в басейн сьогоднішнього Чорного моря і тоді всі українські землі стали суходолом з континентальним кліматом, буйною рістною й багатим тваринним світом.

Минули тисячеліття і приблизно 600.000 років грізна природна стихія навістила була українські землі — в наслідок нерозгаданої досі гострої зміни температури на землі настала така зв. льодова доба. Великий льодовик, наступаючи з півночі, вкрив був могутнім шаром льоду, товщиною понад 1000 м., східню Європу й велику частину українських земель, доходячи на Поділля тільки до гір Товтрів. Окремий льодовик прикрив був цілі Карпати.

Згодом, приблизно 15.000 років тому, клімат змінився був на тепліший, минулася льодова доба. Могутні шари льоду обох льодовиків стали танути з півдня, а талі води, що силіаали з них, вижолобили згодом русло Дністра та всіх його більших допливів, на терені Бучаччини, Золотої Липи, Коронця, Стрини й Джурина. Тоді тільки прийшли сприятливі умовини для заселення сьогоднішніх українських земель.

Перша людина в Україні, як і взагалі в Європі, появилася була приблизно 300.000 років тому. Для виявлення часу появи перших людських гуртів на терені сьогоднішньої Бучаччини та прослідження розвитку духової й матеріальної культури її праісторичного населення впродовж

багатьох тисячів років проводились організовані археологічні дослідження між двома світовими війнами.¹ Добуті цими розкопками пам'ятки старовини виявили, що початки заселення Бучаччини сягають у глибоку сиву давнину, тобто молодшу частину стародавньої (палеолітичної) доби, часу приблизно 40.000—23.000 років тому. Пам'ятки старовини з тої доби виявив Ю. Полянський у вісьмох місцевостях.² Це грубо оббиване різне крем'яне знаряддя, прадагце для домашнього господарського житку. З розміщення цих найраніших слідів заселення Бучаччини в терені виходить, що нещода, ще колючі гурти людей приїшли туди туди горі Дністром дав його середнього бігу. Будучи у великій мірі залежними від клімату й територіяльних умовин вони поселялись залюбки на підвищених місцях вздовж його берегів, бо він — Дністер, давав їм питну воду і частину харчів — рибу, був головним дороговказом у терені та комунікаційно-торговельним шляхом, яким ширилися культурно-цивілізаційні взаємовпливи між окремими групами населення. Вони гуртувались за родами, і головами цієї першої родової організації були жінки. Це був час матриархату. Ці кочовики жили в легких спорудах-курнях з гадузля, пруття й деринпи, займалися головно риболовством, збиранням різних овочів і плодоянням та придумали були, під кінець цієї доби, вже лук і стріли для лова на швидконогих тварин. Це був епохальний випадок, перший етап у розвитку далекострільної зброї.

Завільня проходили століття і в часі тому розвивалась людська думка, винахідливість у ділянці виробничої техніки, засобів прожитку і самозбереження та культових вірувань, росла віра у надприродні сили й залежність людини від них, у містичне позагробове життя. Ведає за тим настала в розвитку людства нова доба, яка в археології дістала назву молодшої кам'яної (неолітичної) доби, датованої часом від 5000—1800 до Хр. В Бучаччині пам'ятки з того часу виявлено в десятих місцевостях.³ Це сліди поселення й окремі знахідки крем'яного приладдя, головно сокирок та ножів, для господарського й домашнього житку.

Неолітичне населення Бучаччини, як і всієї України, жило у вкочаних в землю землянках, що були захисніші від раніших шатер палеолітичних кочовиків, сухіші і більше відорні на сильні вітри. В наслідок змінених кліматичних умовин населення вело ослілий спосіб життя, займалося головно землеробством і плеканням домашньої худоби, але — за відсутністю ще плугів — упрավляло землю під посів кам'яними й роговими мотиками. Були теж вже чотири роди ремесла: ткацтво, гон-

чарство, виріб крем'яного приладдя та мотик з оленийих рогів. Сліди кременярської роботи виявлено на полях Коростятини.

Під етнічним та культурним оглядом неолітичне населення Бучаччини було генетично споріднене з носіями так зв. надбужської культури й західних частинах Поділля й Волині, що були праісторичними предками літописного племені дулібів.

З другої половини неолітичної доби (2500—1800 до Хр.) походять в Бучаччині виявлені в 14 місцевостях.⁴ Залишки поселень з прикметною керамікою, яка прикрашена мальованим геометричним орнаментом (спіралі, волоти) символічного, може й магичного значення, що виявля глибоке відчуття краси й містичності. Така кількість цих поселень виразно вказує на значний приплив нових поселенців з середнього Поділля й Побожжя з так зв. трипільською культурою, що їх вважаємо загально найранішими предками українського народу. Заселення ними західне Поділля, з Бучаччиною включно, творило західну частину розлогих трипільських земель між Дніпром і Карпатами, односторонньо під етнічним і культурним оглядом.

З трипільських поселень у Бучаччині на особливу вагу заслуговує те, що його досліджували Л. Козловський і К. Столяровський у 1922 р. в Бучачі на горі «Федір». Воно найбільше з усіх досі там виявлених та досліджуваних селищ, його населення жило вже не в землянках, а в надземних хатах.⁵ Наявність на йому кількох гончарських печей вказує на розвинений вже керамічний промисел, напевно вже й для експорту, а виконане там міяне шило засвідчує вже перші товарообмінні зв'язки Бучаччини з Закарпаттям. Виходить, вже в трипільських часах там був, так сказати б, початок «столичного городка» сьогоденної Бучаччини.⁶ Друге велике селище трипільців було виявлене в Переволоті.⁷

Містечке наснаження трипільських племін виявлялося не тільки в орнаментуванні кераміки, але й у глиняній дрібній скульптурі. В Руконичі виконано жіночі фігурки з глини, що зображували богино родючості, прародительку, і такі ж фігурки бичків, що були для тодішніх землеробів символами робочої сили в господарстві. Цікавий глиняний виріб у вигляді двох порожних, позлучених між собою вальців, так зв. «біноклів», добуто з землі на цьому ж селищі. Коли на його напнутку зверху тонку шкіряну болону, тоді це був найраніший в Бучаччині музичний інструмент — бубон, необхідний ще й досі при всіх ритуальних танцях у примітивних народів.⁸

Поселення трипільців на терені Бучаччини ще не виявлені, але з досліджень на суміжних частинах Західного Поділля відомо, що вони вирили в містичне позагробове життя і тому давали покійникам харчі

1) Розкопки вели: І. Конєрицький (1878), Л. Козловський (1922-1923), Ю. Костленський (1925), Т. Сулімирський (1932), Я. Пастерняк (1935), Ю. Полянський (1935-1936) і С. Круковський (1935). Матеріали з цих розкопок і численні принагідні знахідки зберігалися в музеях Львова (ІТШ), Тернополя, Кракова, Варшави, Відня та в приватних збірках Станіслава й Залізних.

2) Берем'яни, Губин, Коронець, Красів, Лазарівка, Сновиди, Соцільє, Устя Зелене.

3) Варанів, Бучач, Дельна, Доброполе, Коростятин, Космрин, Лука, Нисколин, Остра, Руконич, Спасів.

4) Берем'яни, Бобриничи, Жидиброди, Коронець, Ладьке, Монастирська, Переволота, Руконич, Скотарохи, Сновиди, Соцільє, Стінка, Трибухінці, Язловець.

5) Л. Козловський, *Видове культуры керамики мальнойей*, Львів 1930.

6) Я. Пастерняк, *Археология Украины*, Терно 1961, 224.

7) Відомість від графа Ченського в Осичках.

8) Л. Kozlowski, *Młodsza epoka kamienia w Polsce*, Lwów 1924, 198.

в горщиках в дорогу на «той світ», теж різні прикраси та знаряддя до вжитку в потойбічному житті. Водночас, із страху, щоб покійники не могли вертатися шкідливими «опирами з того світу», вони корчили їх та зв'язували і «про всяке» нашивали над похованнями могили з глини й камінів.

На трипільських селищах Бучаччини (Язловець, Яргорів) та взагалі на Західному Поділлі є багато крем'яного приладдя, виробленого з волинського сірого сиріщо. Воно засвідчує живий товарообмін праісторичних Подолля з неолітичними кременярськими робітниками на Західній Волині, які виготовляли це приладдя на експорт у Подістрив'я, Подніпров'я й Прибалтику. Свідком це дальших товарообмінних зв'язків Бучаччини є крем'яна сокирка із смугастого сиріщо, виконана в Гобрівниках Великих, родовища якого є в Польщі в області Кельце.

Під кінець неоліту, приблизно в часі 2000—1800 до Хр., міняється в сьгоднішній Бучаччині, як взагалі на Західному Поділлі, спокійне життя місцевого населення. В різні відступаша часу приходять три хвилі емігрантів, мирних чи військових, із західної та північної Європи. Причиною цього було перенаселення їхніх теренів (захід) та неспроможність землі, вкритої пісками із звітрихся польодовикових морен (північ).

Перше прийшло з Судетських країв, шляхом через Шлеськ, хліборобське плем'я з прикметною керамікою, прикрашеною ритим спірално-волютовим орнаментом. Сдиний на сьгодні слід його перебування на терені Бучаччини був виявлений в самому Бучачі, на горі «Федір».

Трохи пізніше прийшла звідтіля ж друга група емігрантів, вже наїзників, що босм здобували собі місце серед автохтонного хліборобського населення. На це вказують принесені ними кам'яні бойові топірці, що їх добуто з землі в Медведівцях та в Порхоні. Крім зброї-топірців залишилися по цих наїзниках могили в названих обох місцевостях, яких похоронний обряд вказує на існування згаданої вже вище віри у містичне потойбічне життя. Своїм покійникам вони давали у глиняних посудинах харчі в дорогу на «той світ» і така одна посудина, прикрашена, ще до випалу, відтисками шnurка, була викопана, мабуть, з могили в Коронці.⁹

Третя, північна хвиля емігрантів, що їх вважають прапредками поморських слов'ян, принесла була зі собою зичай поховання своїм покійників у скринях, дбайливо зложених з кам'яних плит. Появу таких гробів треба пояснювати більш розвиненим культом померлих, докладнішим оформленням культових уявлень та скульною вірою у містичне позагробове життя («доми померлих»). Такі «скринькові гроби» в вирядом в дорогу на «той світ» (горщики, колись із харчами, крем'яні сокирки) виявлено принагідно під час землярних робіт на терені Бучаччини в Берем'янах, Дулібах, Губині та Нижчєні.¹⁰ Були це своєрідні перші

родинні гробівці, де при пізніших похованнях коєт попереднього покійника, разом з його могильними дарами, відсувано в довший кінець скриньки (в ноги) і на його місце кладено нового покійника та його виряд на «той світ». Так було і в Берем'янах, де в одному «скриньковому гробі» виявили в 1827 р. аж п'ять поховань.

Всі три хвилі емігрантів розлинулися з часом у місцевому трипільському населенні і не залишили жодних видимих своїх слідів у його культурі.

На терені Бучача викопали у 1930-их рр. унікатного в цілій Україні мінйиторного мідного крокодила (?)¹¹, а в камєнолому у Возиліві добули з землі мідяний джаган — обі знахідки з остаточної фази неолітичної доби. Вони є дальшими слідами товарообмінних зв'язків трипільського населення Бучаччини з Закарпаттям, першими предвісниками нової епохи в його житті. Та в практиці згодом виявилось, що імпортоване мідяне знаряддя було дороге, до того м'яке, звичайним швидко притуплювалось. Тоді металурги старалися заридити тому і з часом, може випадково, переконалися, що мідь стає куди твердіша, коли до неї додати приблизно 10% цини. Так винайдено бронзу, що швидко заволоділа усім виробництвом і дала назву наступній по неоліті бронзовій добі (1800—800 до Хр.). Постали були тоді нові ідеї у виробництві, нові форми й орнаменти, уліщення в техніці житлового будівництва (гострі сокири для кращої обрібки дерева), у воєнному ділі (довгі мечі) та в ювелірних прикрасах. Виявилась потреба сильнішої руки в домашній та суспільній організації, тому на зміну матриархатові прийшла чоловіча влада — патріархат, а мовля й генетично споріднені роди стали лучитися в наєдана. В похоронному обряді, поруч з кістяковими похованнями йде вже спалювання покійників, щоб звільнити їх духа від усього земного і відкрити йому перехід у великий, потойбічний світ духів.

З ранньої бронзової доби (1800—1500 до Хр.) походять в Бучаччині кам'яні «скринькові гроби» так зв. білопольського типу (назва від села Білий Потік біля Чорткова), що їх залишили по собі нащадки північних, півдєських емігрантів. Такі гроби були відкопані в Берем'янах, Бучачі (Шибєнці), Доброполі та Нагірянці. В них найдєно, вищеє в Бучаччині, бронзові вироби (вотки) та прикметні малі глиняні посудини — вазн з двома понад вінця вистаючими вушками.¹² В Берем'янах у «скриньковому гробі», що його досліджував А. Кіркоп (1877), була похована жінка разом з чоловіком, що засвідчує існування патріархального ладу, за яким після смерті чоловіка жінка мусіла «добровільно» теж вмирати, бо інакше, колись пізніше, за народним віруванням, її дух не міг би сам перейти у потойбічний світ.¹³

¹¹ Я. Пастернак, як прим. 6, стор. 224; нахідка зберігалася як в прим. 9.

¹² L. Kozłowski, Wczesna, starożytna i środkowa epoka brązu w Polsce, Lwów 1928, 36-37.

¹³ А. Кіркоп, Zbiór wiadomości do antropologii krajowej II, Kraków 1878, 9. Також жорстокий звичай відверзався буи у Індіях аж до XVIII стол., коли був заборонений номою, англійською владою.

⁹ Ця «шнурова амфора» зберігалася в Археологічному Інституті Львівського Університету.

¹⁰ В. Явчик, Zabytki przedhistoryczne Galicji wschodniej, Lwów 1918, 92-94.

З кінцевої фази бронзової доби (1000—800 до Хр.) походять викопані принагідно в Коронці та Ізяслів бронзові мечі, потрібні місцевому населенню для оборони своїх земель перед західними й північними наїзниками.

Знов минали сторіччя, кріпшали зв'язки у новому, племінному суспільному устрою та з суміжними західними українськими й чужими землями, матеріальна культура збагачувалася новими винаходами. Бронзові речі були для загалу дорогі, бо імпортовані, тому металюрги всіх українських земель, як і цілої Європи, почали вести розшуки за місцями, тому дешевшим сировицею і якіснію придумали спосіб виплолювати *заїзю* з руди-лімоніту, якої так багато по всій Україні. У розвитку цивілізації й культури населення стогордішніх українських земель, як і всього Старого Світу, настала нова, *заїзюва доба*, яку датують в археології часом 800—0 до Хр. Проте ще доволу, сотнями років, ішов далі вироб бронзових, але вже більш парадних, місцевим хистом позначених ювелірних предметів.

Стихійні нещастя, передусім посуха, були у тих часах в більшості причиною зрушення з місця азійських кочовиків в пошуках багатих на трави земель і з тієї причини сунули кількома хвилями їхні орди на захід, зрушиючись на урочайних степових просторах України. Перші з них — *скити* — витіснили частину нападків придніпровських тринілівських племен з Правобережжя в Західне Поділля, в цьому тож в Бучаччину, де залишили по собі скелетові й тілоявні могили в Берем'нях¹⁴ та в Зубриї.¹⁵ Дослідники припускають, ці могили нападкам тринілівських племен, що їх грецький історик V стол. до Хр. Геродот «скитами-орачами» назвав, як і цілу Україну «Скитією».¹⁶ Воини зі зброєю в руках ставили опір скитським кочовикам-наїзникам, що завідуче в Бучаччині багато наконечників стріл, добытих із могили в Зубрії біля Коронці та збережених в Тернопільському музею.

Нападки тринілівських гончарів не прикрашували вже більше спосіб кераміки високомистецьким малюванням орнаментом, тільки, підо впливом нової культурної течії з азійських країв (Галлія) стали зановоповити її в димі та вигладжувати ошеле до металічного блиску, щоби імітували металевий посуд. Саме того типу чорнені посудини викопали принагідно в Сокильці.¹⁷

З I-о стол. по Хр. походять в Бучаччині останки селищ та тілоявних могили, що їх залишили по собі *гети* — ранньо-слов'янське плем'я південного походження, предки літосисних титерів. В наслідок експансивної політики званого вже античних істориком їхнього князя Бойребіста, *гети* просунулись були тоді гори Дністром у галицьке Подністров'я, в цьому й у Бучаччину. Там досліджували ми в 1935 р. залишки *гет-*

14) Т. Сабінірський, Scytowie na zachodnim Podolu. Lwów 1936, 62-67.

15) Як прим. 14, стор. 62.

16) Четверту книгу історії Геродота з описом «Скитії» переклала от. Т. Коєструба ЦСВУ, у Львові.

17) Занека в нашій картонці знахідок.

ського селища так зв. Липицької культури в Сеїврях,¹⁸ другі були виявлені в Берем'нях¹⁹ і Дулібах.²⁰ Добута в тих місцевостях кераміка була двоїка — ліпчена вільноруч і люксовою тоїсно на гончарському боці, що вказувало на масткові різниці серед населення. Одні тілоявні поховання цього ж населення принагідно відкрито в Сороках в 1913 р. В обложенні дбайливо камілими урні, були зешпані й речовинні скітки покійника, між ними подібують імпортовані намистини із скла та колдерової шкати і оздоблені бронзовий гудзик, що вказувало на вини суспільної позитно похованої, мабуть, жінки. До цінніших предметів того часу належить теж викопана в Кіяданові римська амфора на вино, імпортована римськими купцями гори Дністром для місцевої верхівки.²¹

Цілі поселенні — *гети* перебували на Західному Поділлі кілька сторіч і в тому часі вони повільно асимілювались та розлились у місцевому населенні, в випадках тринілівців, у праукраїнських племенах, що їх північній історик Йордан назвав *анталаи*.

Окрему групу знахідок з ранньо-слов'янської доби творять в Бучаччині римські, переважно срібні *монети-денари*.²² Цілі ідеїдентичні, виний економічний стан і тодішнього населення та його торговельні зв'язки з заснованими тоді римськими провінціями над долиною Дунаєм (Доліния Мезіа), в Семигороді (Дакія), і в Понтесіо (Паннонія), а головно з долиною грецькою колонією Ольвією при гирі р. Бога в Чорне море, яку тоді окупували вже були римські легіони. Найблизьшим предметом оскерову, влаченого грімми-денарами, було зближені (південно), а далі від, ніска та шкіри, не виключено й торгівля на відликах.²³ Каравани римських провінційних купців провалилися тоді в заселені підданки українського народу землі вгору Дніпром і Дністром та через Закарпаття гірськими провалами, зокрема Ужоським.

Римські монети-денари знаходяться тепер, від час різних земляних робіт, будьто пілизи скарбами, по кількості, а то й більше штук разом, заночані тодішніми багатими в землі, або одинокі. Один такий скарб, 2281 монет з рр. 92—192, викопали у 1840-х рр. в Країсїєї²⁴ (він зберігався тепер у Природничому Музею у Відні), другий, менший із Закарпаття, залишився у приватній збірці Масевського в Станіславові.²⁵ Окремі римські монети добыто із землі в Берем'нях і Ізясліві.

18) J. Pasternak, Moje badania terenowe w 1939 r. (Z odczynu tygodnia XI. Poznań 1936, 17, 132).

19) M. Smiesko, Osady kultury lipickiej (Prace Lwowskiego Towarzystwa Prehistorycznego I, Lwów 1934, 20-21).

20) J. Pasternak, Пери археолог. набуток Музею НТШ у Львові (Знакомі НТШ, том 132, 1933, стор. 128).

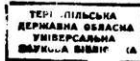
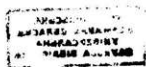
21) Sprawozdania Polskiej Akademii Umiejetnosci, Krakow 1912, 43.

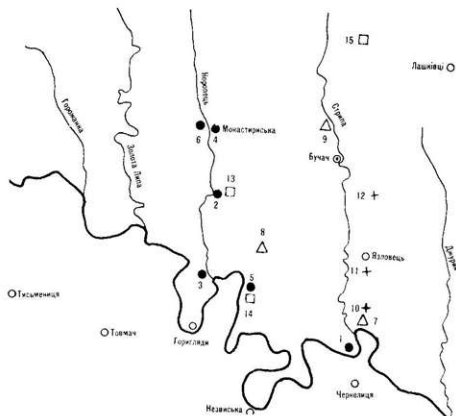
22) Слідже населення України зазначило ці монети іспанськими голландцями, беручи голлову римського імператора на них за вступуючу Іротою головою Івана Христитини.

23) М. Брайчевський, Римська монета на території України. Київ, 1939, стор. 42-43.

24) Seid-Kemper, Beiträge zu einer Chronik der archäologischen Funde, Wien 1849, 1807.

25) В. Янчук, Забытки прехисторическе Галичєи Вшходнійє. Лвów 1918, 96.

Пам'ятки княжої доби в Бучаччині

Городища ● 1. Губин, 2. Залісен, 3. Коронець, 4. Монастирська, 5. Стінок, 6. Фільварки. Печерні монастирі ▲ 7. Берем'яни, 8. Порхова, 9. Рукошин, Поховання † 10. Жинброди, 11. Новосілка Язловська, 12. Цітова. Кам'яні баби □ 13. Залісен, 14. Деліна, 15. Доброполе.

Найбільш на захід висунуену частину вище згаданих антів називає киявський літопис на переломі IX–X стол. *бл҃ьжи хорватами* і ставить їх поруч других тодішніх українських племен — полян, сіверян, деревлян, дулібів, тиверців та уличів. Білі хорвати жили в княжій добі (800—1340) обабіч Карпат, при чому по їх північному боці, про який тут мова, вони заселювали Західні Поділля, верхнє Подністров'я, Поселня й сумежнє Карпатське підгір'я. На їхні добросусідські відносини з сумежним від півночі племенем дулібів, до яких належав між ін. літописний город Плісеськ в Золочівщині, вказує назва села Дуліби над дольшим гігом Стрипи, куди переселилась була якась частина цього племені.

На терені Бучаччини по білих хорватах залишились з того часу останки валом і ровом укріплених городищ у шістьох місцевостях.²⁶

²⁶⁾ Городища в селах Губин, Залісен («Спас»), Коронець (дн), Монастирська, Стінка й Фільварки.

при чому одне з них, «Губин», згадується в Галицько-Волинському літописі. Всі вони були побудовані за загально-українським зразком. Вони були приміщені все на природно оборонних місцях — на верхах крутих горбів, на схилах хвилястого терену серед рівнин, у розтоді двох рік або вікниці серед мочарів. Типово українською, оскільки виявлено розкопками, була будова їхніх оборонних валів. Вони були укріплені зверху частоколами, іноді й дерев'яними оборонними вежами, а в середині зміщені часто дерев'яною конструкцією різного типу.

Одні з них городища були осідками боярів та купецько-промисловими центрами, інші, з більшою військовою залогою, боронили границь Галицького князівства, до якого Бучаччина тоді належала, та головних торговельно-комунікаційних шляхів. Всі вони разом давали прибіжище довкіллям населенню під час ворожого нападу печенігів і татарів.

На цих городищах добувається тепер із землі, в часі археологічних досліджень та припагідних земляних робіт, дрібні залізні знаряддя домашнього й господарського вжитку, глиняні прелічки-качілки від верстат та багато уламків глиняного, вже загально на гончарському колі гоченого посуду — делки з них з різними знаками (коло, хрест, квадрат і т. п.) на днах. Дослідники добачали раніше в тих знаках релігійні символи або декоративні мотиви, одначе, тепер загально прийнято, що це особисті тавра, фірмові фабричні знаки гончарських майстрів.

Кругом городищ, як загально в Україні, були відверті, неукріплені поселення селян-землеробів та їхніх ремісників. Їхні залишки мало помітні на поверхні терену й можуть бути виявлені тільки систематичними досліджуваннями, яких у Бучаччині, в цьому напрямі, досі ще не було.

Своєрідну групу пам'яток княжої доби творять в Бучаччині викуті частинно в скелях комори — в Берем'янах в горі «Орлице», при гірці Стрипи в Дністер,²⁷ в Порховій («Монастирсь») ²⁸ та в Рукошині над Стрипою, де с печерні церква св. Онуфрія біля давнього василіяньського монастиря з XVIII стол.²⁹ Ці комори — це залишки колишніх монастирів, що пригають сьогодні увагу туристів своїм романтичним подожженням та іноді створеними кругом них легендами. А втім їхня вартість для української церкви й народу куди глибша. Це одні з найраніших пам'яток християнства в Бучаччині і перші свідки нового аскетичного самовідречення в ім'я нової, Христової віри, що замінила юганські забобони і містику новою, християнською філософією й етикою, новим світоглядом та пролизувала всі даліки духової культури народу.

Можливо, що монахи жили теж одинцем у скельних печерах в Переволоці й Скоморохах, та вони досі ще не досліджувані були фахово.

З церков княжої доби, будованих на поверхні терену, в Бучаччині ні одна, навіть в руїнах, не збереглася, а стародавня церква Покрови в Бучачі та руїни церкви там же на Підзамчі походять з багато пізнішого часу.

²⁷⁾ А. Кірко, як прим. 13, стор. 6.

²⁸⁾ В. Яким, як прим. 25, стор. 95.

²⁹⁾ А. Петрущенко, Сводная Лѣтопись (під р. 1711).

Похоронний обряд княжої доби на терені Бучаччини ще мало досліджений, бо тільки одне цвинтарце, в Жнибродях, було там досі в цілості систематично досліджене. А Кіркоз (Краків) розкопав там у 1878 р. вісімнадцять могил і знайшов у них, біля покійників, тільки дві білі ювелірні прикраси з бронзи та уламки глинних посудин, побитих після похоронної тривоги.³⁰

В Новоселці Язловецькій розкопав А. Шнайдер (Львів) коло 1878 р. могилу і виявив у ній кістяки у дерев'яній домовині, а біля його тільки зуб тура. Дуже можливо, що покійник брав участь у княжих довах на турів, які водилися, видно, теж в Бучаччині, бо напр. у Коронці одне урониче зветься «Турів ліс». А в Цвітоївій виявили у 1937 р., в часі оранки, поховання, в якому покійник був це, за правдіним звичаєм, скорчений. Гріб був прикритий кам'яною плитою, за звичаєм, практикованим у княжій добі тільки на Західному Поділлі та у верхньому Подністрів'ї. Треба сподіватись, що з княжих часів походять теж деякі з досліджуваних ще «праісторичних» могил, що їх виявлено досі в дванадцятих селах Бучаччини.³¹ Деякі з них можуть бути й пізніші, бо напр. у Коронці с «Ганова (ханова?) могила» і поле «Бісурменське», а в могилі в Доброполі мав би бути, за народним переказом, похований козацький отаман Небаба.

А в Заліссі, при дорозі з Бариса, стояв ще на початку цього сторіччя похилений камінь, званий «бабою».³² В Делявій була теж «кам'яна баба» звана «медьом», яку вкинули, як поганську, в Стрипу.³³ Сліди такої ж «баби» були видні ще під кінець минулого сторіччя в Доброполі.³⁴ Чи не справді були фігури половецького типу, знані добре зі Степової України, пов'язані з культом померлих та призначені на осідок їхніх душ, годі сьогодні сказати за браком їхніх зображень. Ми радше схилимося до думки, що це були примітивні ранньо-слов'янські статуї поганських божків, правозірні відомого Святюва. Це тому, що сто років тому львівський любитель старовини А. Шнайдер призбирав був відомості про колишні «кам'яні баби» аж з 32 місцевостей Східної Галичини, яка прецінь ніколи не була окупована половцями. Наші предки мали в ділянці культу померлих предків свою власну глибоку традицію й не мусли перймаати цих релігійних уявлень від азійських наїзників.

На закінчення огляду пам'яток старовини в Бучаччині згадаємо ще давні згадки з пізнішого середньовіччя (XIV-XVI стол.), що постали після окупації Галичини Казимиром Великим. Іхні залишки чи тільки пам'яті про них збереглися в десятих місцевостях,³⁵ та це вже справа історичних досліджень.

30) А. Кіркоз, як прим. 13, том II, 1879, 22-32.

31) В селах: Барис, Журавниця, Коронець, Лука, Новоселка Язловецька, Пидквілі, Порхова, Пузники, Руконци, Слобідка горішня, Сокильсь, Філарки.

32) Sprawozdania Grona Konserwatorów Galicyi Wschodniej, Lwów 1909, 3.

33) Як попередис: що «бабу»(?) мали потім знайти на полях Медведівці.

34) «Swiatolowi» XII, Warszawa 1924-1938, 151.

35) Бобулиця, Бучач, Гута нова, Звенигород, Золотий Потік, Межиріч'я, Осівці, Пільмочок, Слобідка горішня, Язловець.

Сьогодні, у відетані тисячеліть, в короткому, далеко не повному ретроспективному огляді стародавніх часів Бучаччини, спираючись на археологічні матеріяли, можна ствердити, що вона вже від старшої кам'яної (неолітичної) доби була безперечно заселена, а від молодшої кам'яної (ісолітичної) доби Бучаччину займають вже племена, які опріділити можна до найдавніших, праісторичних предків українського народу.

Вони, ці племена, на протязі тисячеліть займалися землеробством і скотарством, знали різні роди ремесла. Їх найбільш притягали до себе долини рік — долини Дністра і сам Дністер. Діялось так тому, бо надрічні терени були менш порослі лісом, на річкових теренах були ліпші ґрунти під управу ріллі і там була краща можливість комунікації між окремими племенами вздовж річкових долин.

Постійні зв'язки з суміжними другими частинами українських земель мали вирішній вплив на культурний, економічний і державницько-політичний зріст автохтонів Бучаччини, на втворення спільного всім праукраїнським племенам антропологічного типу, одної мови, одного національного обличчя, одних рис національного характеру, мистецького смаку, релігії, звичаїв і вірувань.

Виявлені на терені Бучаччини печерні монастирі вказують на велику ролу, яку в княжих часах мала в її духовому житті Церква і саме їх заслугою було, що Христова наука стала близька і зрозуміла широким масам українського народу.

Тільки можна, на сьогодні, сказати на підставі археологічних матеріялів про стародавні часи Бучаччини. Завданням майбутніх археологів та істориків є систематично досліджувати й вивчати минуле цієї частини українських земель і зберігати в терені пам'ятки старовини як давні сліди єдності всіх наших етнографічних земель з їхнім материком — Київською Руссю-Україною.

МИНУЛЕ БУЧАЧЧИНИ

ДАВНІ ЧАСИ

Старинний грецький історик Геродот, що жив у V стол. до Христа, називає загально населення України від VII стол. до Хр. «скитами», серед яких відмічує окремими назвами деякі племена, з яких неври вважає дехто з істориків за праслов'ян. Саме історик Микита Думка вважає, що неври жили в західних областях України на північ від східних Карпат і близько 550 р. до Хр. були змушені залишити свою батьківщину й перейти над Дніпро на землю племені будинів, серед яких мешкали також грецькі поселенці гелони. Проте в західно-українських областях нашло інше слов'янське плем'я, бо згодом в останньому сторіччі до Хр. прийшли в Подністров'я вздовж Буга й Сяну знов такі слов'янські племена, звані в латинських джерелах «венедими».

На причорноморських українських областях іранських скитів замінили в III стол. споріднені з ними іранські сармати, що, так само як скити, накинuli свою назву осліму здавна хліборобському населенню. На зміну сарматам прийшли в I стол. по Христі аляни, з яких одна частина називалась роксоліанами, тобто ясинимі аліанами, і від назви «роксолінів» виводить дехто назву «Русь». Коли кризи чорноморські степи мандрували іранські кочовики, в тих часах жили в Карпатах тракійські племена, що тогочасні грецькі і римські письменники називали їх бесаами, костобоксами й карпами. Але на основі згадок грецьких і римських письменників годі збагнути, як далеко сягали ці племена на північному Подкарпатті і чи обхоплювали вони доріччя Дністра. Дехто старався довести слов'янське походження цих племен, але цей погляд не втримався, проте немає сумніву, що ці тракійці змішалися з слов'янськими племенами на півночі і слов'яницілися. В III стол. прийшли на Україну східно-германські племена готів, що воювали тут з антами.

Останніх сучасні грецькі і римські письменники раз утотожнюють із слов'янами, раз протиставлять антів слов'янам, а новіші досліді виказують також іранське походження антів, яких назву вважає історик Юрій Вернадський за тохарську й тотожну з слов'янською назвою «поляни»; анти, подібно як попередні завойовники України, змішалися з місцевим населенням і зіслов'яницілися. Подібно назву наддністрянського племені тиверців виводять дослідники від алянської назви Дністра «Тиверс», що означала «бистрий».

Саме з поданих в нашому найдавнішому літописі «Повісті врємєнних літ» назв слов'янських племен, що заселявали Україну, виходить, що на терені Бучаччини могли перехрещуватися тиверці з хорватами і дулібами.

КНЯЖА РУСЬ

За згаданім літописом киево-руський князь Олег (879-912) ходив походом на тиверців, а хорвати й дуліби стали покищо тільки його союзниками. Саме в поході Олега на Царгород у 907 р. — згідно з оповіданням цього літопису — брали участь дуліби, тиверці і хорвати. Але закріплення західно-українських племен за Київською Руссю наступило щойно за Володимира Великого (980-1015), який в 981 р. зайняв Перемишль, Червень та інші городи на Надсанні й Забузжжі, а в 993 р. приємирих хорватів на Подкарпатті. Згодом, Володимир поставив своїх синів своїми намісниками в землях Київської Русі; з того, що поспіаки його найстаршого сина Святлопка Окаяного вбили молодшого Святослава в часі його втечі в Карпатах, слідує, що Святослав був князем на території Галичини, мабуть з оєідком у Звенигороді і до цього належала також Бучаччина.

Після смерті Ярослава Мудрого (1019-1054) територія Галичини була здлучена з Волинию, якої князем став Ігор Ярославич. У 1077 р. став Олег Святославич, унук Ярослава Мудрого, волинським князем, але він хотів відібрати від свого дядька князя Всеволода Ярославича Чернігівщину, в якій княжив його батько Святослав Ярославич. Військо Олега було розбите військом великого київського князя Ізяслава I Ярославича за «Нежатиній Ниві» в 1078 р., але в боротьбі згинув і цей великий київський князь. Його наступником став саме Всеволод Ярославич, який надав Волинь Ярополкові Ізяславичеві. Але в 1083 р. з'явилися покривджені старшими князями сини Ростислава Володимировича, внуки Ярослава Мудрого, з ліній його найстаршого сина, що не пережив батька: Рюрик, Володар і Василько і їм виділив у 1084 р. Всеволод Ярославич із волинського князівства: Перемишль, Звенигород і Терсєбюлю. В Терсєбюлі став князем наймолодший з Ростиславичів, Василько. В складі терсєбюльського князівства була й територія Бучаччини.

Василько Ростиславич задумував поширити своє князівство на Подністров'ю до берегів Чорного моря і гирла Дунаю, заселити цей простір, а опісля рушити на Польщу, в якій над середньою Вислою були нащадки вислян, охрещених ще в часах св. Методія, яких переслідували, під-

сичувани римо-католицьким духовенством, польські князі. Ці нащадки великі хотіли об'єднатися з одновірними русинами так, як самі римо-католицькі фанатики називали візантійсько-словянський обряд «руською вірою». Отже, Василько хотів визволити цих наддніпровських русинів від переслідувань польських римо-католицьких фанатиків. Але після з'їзду руських князів у Любчі під Києвом, у 1097 р., коли з нього вертався Василько через Київ, тоді великий київський князь Святополк II Ізяславич посів його ув'язнити й передати волинському князеві Давидові Ігоревичеві, що по-дорозі з Києва в Звенигород посів виколоти Василькові очі й помстити у в'язниці у Володимирі на Волині. Тоді чернігівський князь Володимир Всеволодич Мономах визвав чернігівських Давида й Олега Святославичів до походу на Святополка й Давида. Святополк звернувся усям піну на Давида, що тим часом хотів загорнути тербовельське князівство, але побив його Володар Ростиславич і пім'яув звільнити його брата Василька, а відтак видати також своїх бояр, що з його наказу ослідили Василька. Відтак Ростиславичі пер'їмали на «Рожному полі» (на подоллі Серета й Буга) і над Синою та Вігrom військо Святополка і його союзників мадярів.

Після смерті Василька й Володара Ростиславичів у 1123 р., заєшли їхні сини: Юрій Василькович у Терсбаві, Іван Василькович у Галичі, Ростислав Володаревич у Перемишлі і Володимирко Володаревич у Звенигороді. Тоді Бучаччина належала до галицького князівства. В 1141 р. номер галицький князь Іван Василькович і Володимирко Володаревич, що вже раніше після смерті Ростислава і Юрія заволоділи Перемишлем і Терсбавою, заєшли Галич, який зробив столицею усіх об'єднаних князівств Ростиславичів. Від тоді Бучаччина зв'язана з долею галицького князівства, якого князем після Володимирка був його син Ярослав Осмомисл (1152-1187). Через Бучаччину пішов у 1154 р. Ярослав Осмомисл проти київського князя Ізяслава II Мстиславича під Терсбавою.

Після смерті Володимира Ярославича в 1189 р. галицьке князівство об'єднане з Волинню володимирський князь Роман Мстиславич, унук київського князя Ізяслава II. Після смерті Романа в 1205 р. заєвів у Галичі внук Ярослава Осмомисла по матері Володимир Ігоревич з Новгороду Сіверського, але його брат Роман прогнав його при мадярській допомозі. Мадяри зайняли Галич, але взяли Романа в полон. Йому віддалися пексти з полону і разом з братами вигнали мадярську залозу з Галича, де знов заєвів найстарший із Ігоревичів Володимир; але коли вони почали криваву розправу з галицькими боярами, тоді останні звернулися до угорського короля, щоб він прислав Данила Романовича, що проживав на його дворі. Цей мав шойно дев'ять років і бояри думали верховодити над ним. Коли ж в імені сина хотіла правити мати, тоді боярин Володислав Кормильчич проголосив себе князем. У той час угорський король Андрій договорився з польським князем Лешком повначити своїх дітей Коломана і Саломею та посадити їх на галицькому престолі. Але незабаром Андрій з Лешком посварилися, а з цього ско-

рився новгородський князь Мстислав Мстиславич Удатний, який у союзі з Данилом Романовичем прогнав мадярів з Галичини, а Данило відібрав від поляків Забужжя і Берестейщину. Але згодом Мстислав Мстиславич віддав Галичину своєму зятюві, угорському королевици Андрієві. Шойно у 1232 р. вдалося Данилові відвоювати Галич від мадярів. Тоді угорський король зв'язався союзом з чернігівським князем Михайлом Всеволодичем, за якого сина Ростислава видав свою дочку. Шойно в бою під Ярославом у 1245 р. побив Данило мадярів, які помагали Ростиславові Михайловичеві, що став відтак угорським баном спершу в Славонії, а опісля в Мачві.

Після смерті Данила в 1264 р. його син Лев княжив у Перемишлі, Галичі і Львові, а другий Мстислав у Терсбаві, звідки він першійшов після смерті Володимира Васильковича в 1289 р. до Володимира. Король Юрій I Львович (1301-1308) знов об'єднав галицько-волинську державу, якої вже не ділили поміж себе його сини Андрій і Лев II, які княжили як князів всієї руської землі Галичини і Володимирії до 1323 р. Наслідником їх був їх сестринок Болеслав-Юрій II Тройлянович з мазовецьких Пястів, які були ворожо поставлені до польського короля Казимира Великого. Останній зв'язався з угорським королем Карлом Робертом проти галицько-волинської держави в 1339 р. На їх часті бояри отруїли 7 квітня 1340 р. Болеслава-Юрія II і це дало привід Казимирові до походу на Галичину, що був ніби обурений убивством князя; йому поспішали з поміччю мадярський воевода Вілсер. Але «старший руського народу» Дмитро Детько при допомозі татарського хана Узбека вигнав поляків і спустивав окраїни волості Польщі й Угорщини. Дмитро Детько правив галицько-волинською державою до 1344 р., а після нього став галицько-волинський володар литовський князь Дмитро-Любарт Гедимінович. Тоді Казимир спробував удруге загартати Галичину, але й тоді йому пощастило захопити в 1345 р. карпатське Підгір'я з Сняком на північ до коліна Сягу з околицями Динова й Дубецька. Шойно в 1349 р. заволодів Казимир Галичиною.

ПІД ПОЛЬЩЕЮ В 1349—1772

Коли Казимир зайняв Галичину в 1349 р., тоді бучацька волость, подібно як тербовельська, стала пограничною, бо на Подоллі на схід від Бучаччини трималися досить сильно татари. Шойно великий литовський князь Ольгерд Гедимінович, який у 1362 р. прогнав татарського баскака з Києва і на місце київського князя Федора, що призвавав над собою зверхність татарського хана, посадив свого сина Володимира (1362-1393), розбив татар на Синих Водах на пограниччї Волині й Подолля в 1363 р., і надав Подолля своїм братанцям Коріятовичам: Юрієві,

Константинові, Олександрові й Федорові, які закріплюють своє володіння на Поділлі низкою оборонних замків, збудованих у 70-их рр. XIV стол., як Смотрич, Вакота, Камінець, Червоногород, Скала, Брацлав, Сокалєць, Межибіж, Божесь і Вишнія. Хоч у літописах княжої Русі не згадується ніяких місцевостей Бучаччини, то в часі окупації Бучаччини Казимиром існували вже Бучач і Язловець: про Бучач, як «старинне місто» пише Б. Р. в «Географічному Словнику Польського Королівства й інших словянських країн» і про Язлівець пише Людвик Дзедзичівський, що про його початку існує постійний народний переказ, якого все такі історія не potwierdzaє. Автор «Язловецьких пам'яток» Ксюндз Садок Бароніч стверджує, що старинні пам'ятники не зберегли сліду про початки Язлівця. Але на великий випадок можна — на думку Дзедзичівського — вважати, що походження його міста сягає далекої старини: бо за Казимира Великого був Язловець, уже в руках роду Бучачьких, якого одна вітка придала прізвище Язловецьких. Назва сусідніх «Монастирських» приходить уже в документах від 1437 р. як слід на якусь давнішу монастир. На карті Етронської Сарматії, тобто України, Польщі і Литви, Андрия Погґабюеса-Нільзенського, відбитої у Венеції в 1570 р., є зазначені Бучач і Язловець. На півден. від Язлівця є на цій карті Червоєк над Дністром, очевидно, помилково, бо Червоногород над Дністром, у наших часах село залізничного повіту, був на Поділлі Коріятовичів, а деякі польські історики хибно зв'язували з ним прикладену до Галичини до 1772 р. назву «Червоної Русі». Агітм згадана карта має багато недокладностей, наприклад, р. Стрина вигадає радше на Серет, бо над її притокою поміщена Теробля, а Тернопіль недалеко Збруча. Бучач поміщений правильно над Стриною, але між цією «Стриною» і Збручем нема Серету. Був виліпнас недалеко Дністра і пливне на захід від Бірки, Гогогоріт і Буєська, якого віддаль від Буга є тільки трохи менша від віддалі Куликівка і Мостів від Буга.

В польській публікації про «минуле й пам'ятки тернопільського повітства», що її зладив директор львівського міського архіву Олександр Чоловський і трагічно померлий Богдан Януш, — що зладенно заробляючи на прожиток у поляків, писав по українськи під псевдонімом «В. Карнович» про українські церкви у Львові в «Старій Україні», в 1924-25 рр., що її редагував директор Бібліотеки НТШ у Львові Іван Крещевський, — читаємо, що первісно був у Бучачі дерев'яний замок, «гіздо роду Бучачьких гербу Абданк, заслужений оборонці кресів, ширителі західної культури і католицзму». Про цей дерев'яний замок згадують джерела вже в 1379 р. Отже, згадка в «Українській Радянській Енциклопедії», що Бучач уперше згаданий в документах з 1397 р. сушечить не тільки вище поданій даті, але й згаді Михайла Грушевського про грамоту Михайла Бучачького в 1392 році на село Койданів (Кійдани), в тому часі теробовольського повіту галицької землі, в справі вираджєнця селом до служби одного із синем і двох стрільців із зброєю і кіньми. Саме цей Михайло Габданк, дідич

на Бучачі уфундував 26 липня 1379 р. римокатолицьку парохію на Бучачі, якої дотацію побільшив разом із своєю жінкою Теодорою в 1401 р. Теодорик із Бучача, дідич Язлівця, записав у 1426 р. село Незборів, переважає згодом на Жнибороді, язловецькому костелові; що фундацію Теодорика з Бучача для костела в Язлівці potwierdзили й побільшили 4 липня 1467 року його сини Михайло й Іван «з Бучача, дідичі на Язлівці». Збережені найдавніші записки галицьких земських судів з 1435-1475 рр. подають, що шляхтичів Теодориків з Бучача повернув у 1438 р. в суді Станіслава Сновидовський 20 шістдесяток грошей загально аживаної монети, на які було в заставі село Чепелів, що його заставила жінка Станіслава. В цьому ж таки суді виграв Михайло з Бучача процес з архієпископом Станіславом з Яблону за одного підданого й два воли. В Старих Петликовцях, над Стриною, 10 км. на північ від Бучача, уфундував дідич Альберт 14 серпня 1421 р. дерев'яний костел; у дотаційнім акті Альберта є підписаний, як свідок, Авраам Авданець з Рукомиша. Село Рукомиш, 4,5 км. на південь від Бучача, є згадане кілька разів у дотаційнім акті Михайла Габданка з Бучача, який подарував костелові його фундації в Бучачі царину Журавиці над Стриною між селами Переволокою і Рукомишем. Ксюндз Петро із Старих Петликовець підписав, як свідок акті дотації Михайла й Івана з Бучача для костела в Язлівці 4 липня 1467 р. В 1469 р. знесено мито, яке побирав Михайло з Язлівця в Язлівці, тобто один з вище згаданих язловецьких дідичів. У 1481 р. зніс Казимир Ягайлович ірмарки в Язлівці.

Але Бучачькі не трималися тільки Бучача і його околиць; вони підіграли роллю при загартуванні Польсько-Поділья. Як лиц Вигоєт (1430 р.) помер, — який до деякої міри унезалежив Велике Литовське Князівство від польського короля Володислава Ягайла, — вислали польські пани в порозумінні з Ягайлом писемцями до Кам'яни з повідомленням про смерть Виговта. Тоді подільські шляхтичі, на чолі яких стояли — за словами польського історика Яна Длугоша — кам'янецькі біскуп Павел, колишній кам'янецький староста Грицько Кердєвич і відомі в пізнійшій історії Поділля шляхтичі Бучачькі, викликали до себе литовського кам'янецького намісника Донґірта, який не знав ще нічого про смерть Виговта, увізнали його і захопили кам'янецький замок. Вони захопили також інші замки західного Поділля: Смотрич, Скалу і Червоногород. Коли ж Ягайла захопив його брат Свирігайло в полон, тоді видав він 7 листопада 1430 р. наказ повернути Кам'янець і Поділля Свирігайлові, але польські пани веліли новому кам'янецькому старості Михайлові Бучачькому, щоб він Ягайла не служав і не віддавав Поділля Свирігайлові, що відтак одобрив сам Ягайло, коли між ним і Свирігайлом прийшло до повного розриву. Свирігайла підпомагав молдавський вєвода Олександр Добрий, що снуєтосин Поділля, Покуття і галицьку землю, в складі якої була Бучаччина, але цієї диверсії не використав Свирігайло. Коли ж брати Бучачькі на чолі польського війська розбили Олександрове військо, тоді Свирі-

гайло знеохочений до дальшого оного полякам, відступив Польські західно Поділля, а саме Кам'янець, Смотрич, Скалу, Червоногород, Голчедаїв і Яолтушків (червень 1432 р.); Бакота залишилася неутраченою, а Летичів — литовським.

Але польсько-литовська війна продовжувалася і Федько князь Песовський захопив у неволі кам'янецького старосту Фридриха (Геодорика) Бучацького. В 1433 р. перейшов Федько Несвизький на бік Ягайла і Свиритяйло його улюблених, але старости руський Вінкентій Шамотульський і кам'янецький Михайло Бучацький визволили його. Пізніше, за Казимира Ягайловича, що обіцявав литовським панам повернути гранічі Литви з часів Витовта, подільський староста Фридрих Бучацький захопив від Литви Межибіж, Хмельник і Караул, що було запереченням Казимирових обіщань, але Казимир тільки поірно «підняв» на Бучацького і не змушував його повернути Литві загарбаніх волостей.

За ці прислуги в поширенні польського володіння на Поділлі дістали Бучацькі величезні маєтки на Поділлі й держали його удрыву в своїх руках у середині XV стол. В 1442 р. заставив король Володислав Ягайлович за 3000 гривень кам'янецьке староство Фридрихові Бучацькому, який ще передтим дістав у заставі червоногородське староство і був кам'янецьким каштеляном. Після нього кам'янецьке староство перейшло на його сина Бартона, потім на влуків Михайла і Яна, що, як власники неродивого майна, титулювали себе оба кам'янецькими старостами, хоч власним старостою був старший Михайло. Ці Бучацькі мали в заставі червоногородське староство і величезні земельні простори над середнім і долинним Дністром. Щоб викунити ці староства, рішила подільська шляхта на сеймі в 1463 р., себе одонаткувати і з кожного лану кметь дав дати одного вола. Цим способом відібрано від Бучацьких Кам'янець, за який частину грошей сплачено, а частину перенесено на червоногородське староство. Але, крім цих застав, у західному Поділлі надано Бучацьким у 1442 р. землі на червоногородську побережжя: Караулу над Дністром, Чорний Город над лиманом Дністра і Каджибітів над морським берегом. Згодом Бучацькі завели протечі в це королівською адміністрацією за права на приморські пресени. Але вже наприкінці XV стол. опановують приморське побережжя між Дніпром і Дністром татари. Було це наслідком польської пантравлізаційної політики за короля Казимира Ягайловича (1444-1492), який зацікавив київське князівство після смерті князя Семена Смольковича (1455-70), що при відмежуванні своєї держави від Буджацької, Кримської і Золотої орд опирався об Чорне море між Дністром і Дніпровим лиманами і цим уможливив для польських панів перебування в Караулі, Чорному Городі і в Каджибітві. Польський король і пані радо спалили на українській землі, але не потрафали організувати їх оборону, від коли кримський хан Менглі-Гірей став васалом турецького султана в 1479 р.; від 1482 р. татари безупинно нападали на Україну.

Старости українських замків почали організувати протитатарську оборону при допомозі місцевих вільних людей — козаків від початків

Під Стрипю, Рівня замок в Бучачі.

останнього десятиліття XV стол. З польських панів спокуюлися до протитатарського походу в 1529 р. Юрій Язловецький, з тієї рідки Бучацьких, що осіли в Язлівці і Пилецькій. Вони зібрали 2000 українських і польських пограничників і розгромили омаківських татар. Але роздривний цим Ісая-солтан візначив відступити Язловецького на розмову, улюблених його, а відтак татари знищили його відділ. Та ця сміливість привнесла Язловецькому

славу серед поляків і, незважаючи на його відступство від римокатолицизму й прийняття кальвінізму в 1549 р., став він у 1561 р. королем польських гетьманом і подільським воєводою. Йому поручив король Жигмонт II Август у 1568 р. як королівському гетьманові вибрати з-поміж козаків «певний почет» на державну службу. Він відлучив цих козаків з-під власти й присуду певних урядів і певних старшин і судило над козаками Яна Боровського. Король затвердив розпорядження Язловецького в 1572 р., що дало початок рестроїм на польській службі козакам і стало початком формування козацької верстви, як суцільної класи. Язловецький номер у 1575 р. Північній «реформі» козаків відіслав до постанов установчих за покіяного Ю. Язловецького. Його син ситинський староста Михайло Язловецький був призначений зверхником козацького контингенту в 1591 р. Саме Христофор Косицький, готуючись до нападу на маєтності князя Острозького, звертав увагу козаків, що староста Язловецький не спійштує до козаків з гринми вишлатити їм належну платню. Відтак Язловецький на чолі королівських комісарів і військо вилетів із табору від Язловецького залив до козаків відати Косицького; але згодом погодився на договори, що козаки приймуть іншого старшого. З Миколою Язловецьким, як козацьким «старшином», домоворювали панський післявоєнний хорватський свідчанин Комулович, перед яким Язловецький за ціну 12 зол., що їх передав йому папа Климентій VIII, обіцявлася до трьох місяців або йти в татарські краї, або напастися на татар, коли вони вертатимуться з Угорщини. Але похід Язловецького на Білгород в 1594 р. не вдалося, бо його власні люди втікали і не пляхетне козакування скінчилося на нічому.

Третій польський шляхетський рід, що загніздився, сирершу в Золотому Поточі в Бучачині, а опісля в самому Бучачі, були Поточькі. Один із Поточьких «козакував» проти татар в першій половині XVI стол. Староста Яків Поточький брав участь у кампанії польського королівського гетьмана Станіслава Жолкевського проти Наливайка й Лободи в 1596 р.

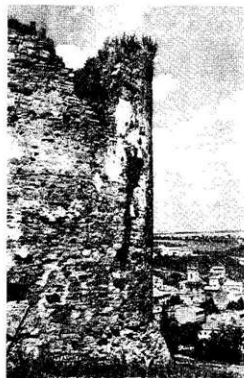
Але польська шляхта, змагаючись з литовцями за Поділля, не була в силі оборонити Галичину перед Молдавцями. Після погрому польської шляхти, що його доконали молдавани на Буковині в 1497 р., який знайшов відгомін у поєсовині: «за Яна Ольбрахта (тогочасного польського короля) вигинула шляхта, молдавський воєвода Стефан Великий (1457-1504) шапан влітку 1498 р. з турецькою допомогою, на Поділля і галицьку землю, спалив, нісця пограбування, міста в галицькій землі: Галич, Бучач, Підгайні і Тересовлю, і забрав багато бранців із них та їх околиць. Молдавський історик половини XVII стол. Григорі Уреке «писавсьоваш», чому Русини звисили в Молдавії, саме з тих бранців із Галичини: «(Стефан) узив до полону більш як 100.000 населених — чоловіків, жінок і дітей, яких поселив у своїй країні, так, що донині живе у Молдавії руська мова». В дійсності території Молдавії була заселена слов'янськими племенами, з яких витворився український наріччя від V стол., а воєвські пастухи, з яких поіно в половині вигинлого століття витворився румунський наріччя, почали сходити з сьмгородських Карпат на частині опустілі, внаслідок татарських нападів, простори над Прутом між Карпатами й Дністром у половині XIV стол. Воєвська ерхівка прийшла від автохтонного руського населення мову й церковно-слов'янське письмо м церковно-слов'янським письмом і руською могою видавали грамоти молдавські воєводи — до половини XVII стол. Сам Стефан Великий був змочаний в 1463-67 рр. з київською книжною Слудкою, доткою вище згадуваного князя Семєна Олександровича, і про Стефана воєводу була складена пісня покутським говором. За Стефана на Покутті з'явилися з Молдавії провідники народніх протинольських рухів Дмитро Муха і Андрій Барула, які пробували прогнати польську шляхту з Галичини. В 1502-1504 рр. Стефан окупував Покуття, а польський командант міста Львова писав до короля, що молдавський воєвода рекрутував на Буковині 3000 людей, які втекли до нього з-під польської займанщини. Отже, можливо, що ті чоловіки, жінки й діти, яких число молдавський історик Григорі Уреке без сумніву перебільшив, щоб «довести» зайшлисть українського населення в Молдавії і Буковині, добровільно втікали з відступаючими одновірними молдаванами, серед яких також були українці, перед польськими окупантами.

Територія Бучаччини за описом з 1578 р. належала в більшості до галицького повіту галицької землі, який межував на півночі з львівським повітом львівської землі, і саме коло Бобулинця сходилися границі галицького, львівського і тересовського повітів; тересовський повіт був також частинно галицької землі. Границі галицького повіту йшли з півночі на південь вододілом Коронці і Стрини та радше перетинаючи верховища дрібних приток Стрини вище Бобулинця, зверталися на схід до Стрини, яка переходила вище Кійданова, що належав до тересовського повіту в 1392 р., і посувалася далі в східному напрямі аж до вододілу Стрини й Серета, дійшовши до цього вододілу, зверталася на південь; в південному напрямі проходила вона вододілом

Серету й Стрини до джерел Джурина, протоки Дністра; від Джурина в тересовському повіті йшла на захід, переходила Ольховець, поїд Трибухівщини і напроти Сорк знов покривалася з Стриною аж до її впаду до Дністра. На схід від південної границі був червоногородський повіт подільського воєводства, до якого належали оселі на схід від неї.

Галицьке староство ділилося на галицьку і калузьку волости. В галицькій волості було 12 сіл; 4 села припадали на одну квадратну мілю, одне село на чверть квадратної мілі. Львівське римо-католицьке архієпискуство мало в 1578 р. в галицькому повіті два міста: Сьмківці і Ляцьке та 9 сіл, з яких названі Кукольнички. Як власність Бучачських названі Барини, Монастирська, Кійданів, що від 1392 р. перейшов до галицького повіту, і Пересолка. До Бучачьких гербу Пільва належав у 1576 р. Бучач — місто з 15 селами. Місто Монастирське з 15 селами було в 1552 р. гніздом Монастирських гербу Пільва, відтак у 1578 р. Поморянських-Сєсенських. Чернелиця і Барини належали в 1469 р. до Бучачьких, відтак у 1578 р. з 5 селами до Ялошевських. Також Соколів належав у 1469 р. до Бучачьких, але в 1578 р. разом з 5 селами, серед яких був пізнійший Золотий Потік, належав уже до Хотовських гербу Пільва. Саме останньою з Бучачьких гербу Абданк чи шак Габданк була Катерина, дочка руського воєводи Якова Бучачького (? 1501), з якою бучачькі маєстности разом із замком перейшли до Творовських гербу Пільва, що від цього часу почали називатися Бучачькими гербу Пільва; вони були основниками замку, якого залишки збереглися до наших днів.

Розвалини цього замку находилися на вершку з трьох сторін недоступного узгір'я на південній схід від міста. Стрїжка доріжчини під костела вела на узгір'я, де перша руїна казувала, що там була чотирибачна замкова брама. Сам замок предствляв тяжку будівлю середовищного типу, огочену для оборони високими стїнами, на яких є слїди багатьох перерїбок. Внутрі замок цілком зруйнований. Залишилися тільки останки неруцерблених довідьких стїн, що були збудовані в середині XVI стол. з ломаного каменю на вапняній зрапві. Їх поєзма підстапа творила лінійчатий овал, якого перед на вершку узгір'я завершувала мабуть сильна півокругла башта, а зад, від доступної сторони, багато шираний, був замкнений регулярним п'ятибокком стїн з великою півокруглою баштою від сходу. Мури цих стїн і башти грубі до 4 метрів — коли ще оглядав їх Чоловський — сїгали мабуть до висоти другого поверха і мали три вищі поверхи стрїльничі: кожний для нерухреного поєнню. Від нутра під кожною стрїльничою були слїди камінних бруєв, на яких опиралися ганки для оборонців. Мешкавця частина замку, без сумніву поверхова, обходлювала низку прирієсень і мїстїлася в передовій частині замку в сусїдстві брами. Це виявляли позбавлені всяких прикрас отвори над вікон у зопієнних стїнах. Каміне обрамлення було новодиране. Подекуди були ще останки тиньку, а в наріжниках збереглися слїди тесового (квадрового) каміння.

Північна бастія замку.

Казимир Ягйлонич, але цей привілей загинув. Коли рід Бучачинців у Язлівці вимер, тоді невідомо яким способом Язлівцеві став власником Миколи Сенявського, за якого король Жигмонт I звільнив у 1519 р. Язлівцеві від «чужого» податку на два квартали і визначив новий ярмарок на день св. Катерини. Але після Сенявського став дідичем знов Юрій Язловецький, який разом з своїм капеланом ксьондзом Хржостовським прийняв кальвінізм і церемонії костел св. Марії Магдалини на кальвінський збір у 1549 р. Після смерті Юрія (1575), його син Миколай повернувся до римо-католицизму. Як вище було згадано, він «козакував», а крім того брав участь у протикоролівській акції Зборювських і поївню в 1589 р., призвериув його король Жигмонт III Ваза до своєї ласки. Люстратин в 1583 р. виказує трьох священників у Язлівці. Від середини XVI стол. існувала в Язлівці вірменська колонія. Грушевський пише, що доки не було староств, управляли Язлівцеві воєводи по данишому звичаю: уряд воєводи існував у Язлівці за Людвика угорського і навіть у другій половині XV століття.

У Бучаччині існували монастирі від середньовічних часів, що зазначає назва «Монастирище» або «Монастирська», що приходять уже в документах з 1437 р., як слід по якомусь давнішому монастирі. В

XVI-XVII стол. існували монастирі в Бучачі і Жижомірі під Бучачем. Цей жижомірський монастир був збудований серед скель над Стрипою між Жижоміром і Бучачем в половині XVI стол., а може й раніше. В 1606-7 рр. вишосажили цей монастир Стефан Потоцький і його жінка Марія Могилка, яка уфундувала також церкву св. Миколая в Бучачі в 1610 р. і монастир св. Трійці на Нагір'ї в 1612 р., можливо що відбудувала його на місці давнішого монастиря; цей монастир передав Ян Потоцький у 1652 р. польським домініканам. В горішньому бігу Стрипи був скальний монастирець у Рукоміні, з якого зачинялася до наших часів сніжнобіла печера каплиця св. Онуфрія, скальний монастир у Порховій і два монастирі, що їх уфундували бучачці Потоцькі в їхніх маєтностях: у Задарові з XVI стол. і в Сокальці, недалеко устьї Стрипи, з 1609 року.

Жигмонт II Август дозволяв у 1548 р. подільському воєводі і хмелницькому старості Іванові Мелешькому переіменити своє дідичче село Рожане Устя в галицькому повіті на місто з подільною назвою, назване згодом Устям Зеленим. Король звільнив поселенців від податків і торгової оцлати на 20 років, надав місту магдебурзьке право і для скоршого розвитку осели встановив ярмарок на св. Маргарити, а торги в п'ятницю. Подільський воєвода Миколай Мелешький уфундував у місті римо-католицьку парохію в 1579 р.

Останній з Творовських гербу Пілява, що прибрали собі прізвище також Бучачинців, Іван Збожний († 1602), вибудував у 1600 р. замок на північ від Бучача над ліпим берегом р. Стрипи на високорівні, що знизувалася до долини ріки. Довкільні мурі цього замку, забіжені численними стріляницями, творять чотирикутник, що злучується до півночі, де його замикав поверховий мешканний будинок із вікнами на землі і з низкою приміщень, а крім цього будинку була п'ятибачна башта. На обидвох наріжниках південної стіни були такі саші башти; при західній з них буда гарна в'їздова брама, над якою зачинилися сліди написів про основиноків замку та їх герби. Просторе подвір'я замінено, згодом, на сад. Із зовнішньої сторони західної стіни є сліди валів, переконів і шкарнів, що замикали замковий пригородок. Цей замок представив вибірний тип мурованої фортеці, був сільською садбиво Бучачинців; замешкували його до кінця XVIII стол. Від цього замку дістало село назву Підзамочка.

Остання з цієї лінії Бучачинців, Катерина, дочка подільського підкоморія Миколая Бучачького гербу Пілява, вийшла заміж спершу за Гольського, а вдруге за камянецького каштеляна Андрія Потоцького і відтоді Потоцькі стали власниками Бучача. Син Андрія — Катерини Фелікс (Шасний) Потоцький, який був руським — як надають Людвик Дзєдзіцький і Б. Р. — і брацлавським — як надають Чоловський і Януш — воєводою, одружився з Марією Магдалиною, сестрою молдавського воєводи Сремії Могіла (1594-1600), що завдячував полякам свій престіл у Молдавії, з якої протгав його Михайло Хоробрий. Стефан Потоцький пробував посадити на молдавському престолі Среміїного

сина Константина, але його розгромив піддержуваний турками, Стефан Томша, а Стефан Потоцький понав төд турецької неволі. Після звільнення, виправився Потоцький вдруге на Молдавію в 1607 р. з корольовського наказу, але привернути Молдавію Могілам таки йому не вдалося, а в реванжі за цю виправу Мехмет Герей знищив Поділля.

Саме жінці Стефана Потоцького Марії Магдалині Могіляніт присують перебудову, прикрашення, зміцнення і піднесення бучацького замку до ряду сильних «красових» фортець. Разом із чоловіком була вона фундаторкою домініканського кляштору в Золотому Потоці, в 1608 р. В цих перших роках XVII стол. вибудував Стефан Потоцький замок і оснував містечко Золотий Потік. Цей замок був збудований фортецізаційною системою з червоного, лозаного каменя і творив просторий квадрат з чотирма шестигранными двооявровими баштами на рогах. У середині стіни північно-східної під квадратною, на два поверхи високою вежею, була в'їздова брама з кам'яними одвірками і бочковим склепінням. Иззовні над брамою був слід написової таблиці. В обводних стінах грубих на два метри і в баштах були стрільниці на гарматах і ручну зброю. На подвір'ї при обводній стіні між західною і північною баштами та брамою були два старі мешканці будинки, значно персформовані, але ще мали кам'яні обрамлення дверей і вікон. До першої світової війни в одному з них був повітовий суд, у другому — додатковий уряд. Краниця на подвір'ї була засипана. Иззовні цілий дімок був обведений глибоким ровом і високим палом, по яких досить значні сліди втрималися в першій чвертині XX стол. Цей замок був на легкому схилі з південної сторони містечка. В цьому замку перебував найчастіше Стефан Потоцький разом із своєю жінкою Марією Магдалиною Могіляною і переховував у ньому багаті скарби, які дістав у посяг за нею. Померла вона в 1631 р., він — у 1634 р., коли був вибудований, його коштом, костел св. Стефана, до якого прилучено домініканський кляштор і в 1653 р. повірно домініканам римо-католицьку парохію в містечку.

Руйнівні язовецького замку е також з південної сторони містечка на високому, але вузькому хребті узгір'я, оточеного з трьох сторін річкою Ольхівцем (Вільхівцем?). Цей замок творив простору, видовжену, тяжку і нерегулярну будівлю, яка з усіх замків, не вважаючи на пізніші перерібки, зберегла найбільше прикмет середньовічного замкового будівництва, головне в укладі мурів, стрільниць, башт і т. д. Багато спеціальних призначень, що цей замок будував або перебудував той самий будівничий, який будував замок у Бережанах. Від сторони високорівні при красовому гостинці була в'їздова брама, що вела до вутра через квадратну, напердіт висунуену башту. Из західної сторони була друга брама, з якої, видно, був вихід по сходах або по помості із замкового поверу на пригородок. Оби брами були прикрашені гарними обрамуваннями, з яких тільки останки залишилися. Зовнішні мурі замку, грубі на два метри, забезпечені стрільницями збереглися відносно досить добре до нашого століття, але внутрі є тільки сліди біль-

ших і менших приміщень, коридорів, різних закамарків і каллиці, бо все те цілком знищене. В глибині — просторі швилиці. Звертала увагу на себе могутня башта від сторони пригородка, що з зразком західних «донжонів», була головним осередком оборони замку. Про язовецький замок згадують уже джерела на початку XV стол., як про вїзду роду Бучацьких, якого літка прибрала від Язлівців призвище Язовецьких. Але руйні замку, що збереглися до нашого століття, в значній частині е з замку середини XVI стол. що його збудував коронний гетьман Юрій Язовецький, а прикрасив його син Микола, снітинський староста. Вже в XVI стол. вважали цей замок за першорядний в Україні й татари не пробували його здобувати.

Перед своєю смертю, в 1607 р., Микола Язовецький відновив костел і уфундував домініканський кляштор. Вдова по Єронімі Язовецькому, Елеонора з князів Острозьких, вишлая вдруг замж за троцького канцеляра Івана Юрія Радивіла. Цей Радивіл видав у Язлівці, 10 грудня 1615 р., потвердження давних вольностей для язовецьких вірмен. З цього акту виводить вірменско-польський історик Кенонд Садок Баронч, що вірмени прибули до Язлівця цюжно в XVI стол., а не як їхні народні перекази вказували вже на 1250 рік, як час їхнього поселення в цій місцевині, яку вони, за іншим переказом, мали оснувати під назвою «Язловосць», після прибуття в XV стол. Від Радивіла перейшов Язовець до Чурляв, відтак до Богущів, Кампеських, Станіславських, Тишкевичів, Вольських і Белжецьких. Анна Одрживольська, яка одлічила Язовець разом із доволішними селами по Ядзві Белжецькій і Чурілах, продала все коронному гетьманові Станіслави Коніспольському в 1643 р. Новий власник Язлівця потвердів і поширив привілей місцевих вірмен, що мали в тому часі свого архієпископа, але залежного від львівського. Станіслав Коніспальський номер у 1646 р. Його син Олександр не шадив коптів, щоб укріпити замок для збільшення його оборонности, а для себе вибудував на пригородку палату, в якій мешкав.

Біжища у Язлівці з XVI стол. була знаменита ренесансова будівля. Вірменські старовинні пам'ятки в Язлівці походили з 1611 р. З початку XVII стол. давню вірменську святиню перетворено в 1810 р. на руську церкву. Старі кам'яні хрести з кирилическими написами збереглися в Руконіші. До місцевостей, що існували в перших століттях польської окупації, треба додати Коронець, недалеко гірля річки тієї назви до Дністра, який був колись корольовіцною. В Коронці парохіальний костел уфундував це Ягайло в 1421 р. Около 1615 р. власником Коронці був брацлавський воевода Стефан Потоцький. Містечко Доброводи з привласненими селами: Добровідка, Григорів, Олеша і Ковалівка заставив у Львові, 13 січня 1628 р., їх тогочасний власник Олександр з Сенна Сененський за 26.600 польських злотих на три роки Станіславоу Круголяцькому і Войтихові Бронювському.

В Бучачині осадовилися головне ті польські пляхтєвські роди, що очолювали польські протиказоцькі походи. Саме в 1625 р. польський

коронний гетьман Станіслав Конєцпольський, запевнили собі нейтральність Туреччини й Криму, руйнував походом на козаків. Учасником цієї кампанії був подільський підкоморій Станіслав Потоцький. Коли польське військо прибуло восени 1625 р. в Україну, тоді зібрав тогочасний козацький гетьман Марко Жмайло наосніх військ і виїшов назустріч полякам, яких стрінув над Куруковим озером. Спершу Потоцький і Тишкевич забавляли козаків переговорами, але коли надійшла німецька піхота, тоді велів Конєцпольський штурмувати козацький табор. При цьому штурмі понесло польське військо великі втрати і тоді Конєцпольський рішив знов переговорювати з козаками. Козакам підвищено платино до 50.000 золотих, але ресест визначено на 6.000. Козаки мали виїти з панських маєтностей, а гетьмана, вибраного більшими голосами, мав затвердити коронний гетьман в імені короля. Очевидно, Жмайла, як скомпромітованого виступом проти поляків, усунуто таки зараз із гетьманства і вибрано попереднього гетьмана Михайла Дорошенка.

Татари, виправилися літом 1629 р. на Україну і, грабуючи її, пройшли Бучаччину й заступилися аж під Бурштин. Не обороняли населення Бучаччини перед татарами й пляхецькі замки, як от у Монастириськах (Монастириськах), де уфортифікований замок не спас містечка від кількаразового нападів татарів. Шойно в жовтні 1629 р. руський посол Станіслав Любомірський зайшов під Монастирище (Монастириськами) дорогою татарам, що верталися з-під Бурштина з великими грабунками і розгромив їх. Тих татарів, які щасливо вирвалися з-під Монастирища (Монастириськ), розгромив у східній Україні Грицько Чорний із своїми ресестрами козаками і військом регіментаря коронного гетьмана для козаків Хмельського.

Під час повстання Богдана Хмельницького, на весні 1648 р., головні козацькі й татарські сили йшли з-під Пляхець у напрямі Львова, тим-то на Бучаччину заганялися незначні відділи, від яких могли оборонитися бучацький і язловецький замки. Історик Степан Томашівський, який досліджував народні протипольські рухи в Галичині в 1648-49 рр., міг занотувати тільки один момент: Маргарита Злочовська завезла своє добро у чортківський замок, а худобу й 170 коней до Бучача. Їй усе забрали чортківські й бучацькі міщани, яких вона подавала в 1650 р. до суду. Хоч язловецький і бучацький замки оборонилися, проте (Золотий) Потік Потоцьких був зруйнований. Коли Хмельницький облягав Збараж у серпні 1649 р., тоді кілька львівських вірмен їхали до Язлівця і під Березанями татари взяли їх у полон, тільки один вірменин щасливо утік.

Татари не були добрими козацькими союзниками і в рішучих боях переходили на польський бік. Хан без викупу випустив Миколая Потоцького, який подав королеві Янові Казимирові записку, що в ній виявив себе далі неуримиренним ворогом козаків. Він знов став у проводі польських сил проти козаків під Білою Церквою. Коли літом 1652 р. вислав гетьман Богдан Хмельницький свого сина Тимоша по-

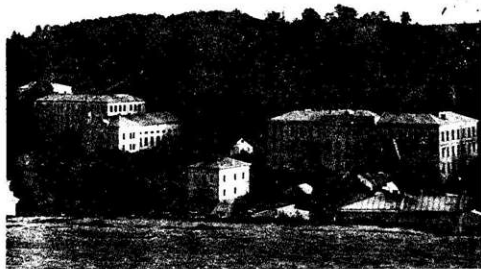

Рагіша в Бучачі. Архітектор Меретіно (П. Меретин), 1751 р.

ходом на Молдавію, тоді галицький староста Андрій Потоцький алярмував польську шляхту, щоб не допустити Хмельницьких до поновлення з молдавським господарем Василем Лунулем. Саме Петро Потоцький, син Миколая, кам'янецький староста і брацлавський воєвода, залучив до Роксандри Лунуліни, яку Богдан Хмельницький ринив вивести для свого сина. Коли ж Тиміш Хмельницький згинув у Сучачі від гарматного стріляна у вересні 1653 р., тоді король Ян Казимир, захоплений нещастям Хмельницьких у Молдавії, пішов походом на Україну. Королівське військо прямувало через Бучач на Кам'янець, в якого околиці під Жванцем над Дністром обложив наш гетьман разом з татарами полквіа. У польському війську під Жванцем був подільський левчий Кароль Потоцький. Але 15 грудня 1653 р. татарський хан, якому король обіцяв великі дари й дозволя на леву з українських земель, змусив Хмельницького заміритися з королем на умовах зборівського договору з 1649 р., тобто київське, чернігівське і брацлавське воєводство були признані для козаків під своїм гетьманом, на цій території не міг стояти польське військо, а уряди мали займати тільки православні шляхтичі. У зв'язку з протикозацькою акцією короля в 1653 р. Язлівець був обсаджений тоді неогоріше польською залогою. В часі походу Хмельницького на Львів у 1655 р. в союзі з Московщиною, поналили Москалі у вересні цього року посади в Язлівці і Бучачі, але замки у цих містах не здобули. Вище згаданий галицький староста Андрій Потоцький вистарився в 1662 р. привілей на магдебурзьке право для міста основаного на місці села Заболотопа при злиттю обох річок Вистриць. Це нове місто, якого привілей потвердив Йосиф Потоцький, було назване відтак в пам'ять полявське під Віднем у 1683 р. сина Аидрія — Станислава, Станиславоном. Потоцькі стали також власниками Монастирища (Монастириськ), де вони перетворили місцевий замок на палату.

В 1666 р. правобічний гетьман Петро Дорошенко розбив польське військо під Браїловом, пішов походом на західноукраїнські землі і звів бій з польським військом, яким доводив коронний гетьман Іван Собєський під Підгайцями в 1667 р. Тоді козаки облягали також бучацький замок, але не здобули його.

В 1669 р. нововисвячений львівський, галицький і кам'янецький православний єпископ Йосиф Шумлянський об'їздив свою спархію і загостив також до Язлівця, де подібно як і в інших місцевостях, вивсичував зголошених кандидатів на священників. Від 1671 р. цей єпископ став посередником у переговорах між українським гетьманом Петрох Дорошенком і польським коронним гетьманом Іваном Собєським. А коли ці переговори не увінчалися бажаним для нашого гетьмана успіхом, подався він під протекцію турецького султана. Наслідком цього турки разом з Дорошенком захопили Поділля влітку 1672 р. і ввійшли до Галичини. Коли турки здобули Кам'янець, тоді султан Магомєт IV таборував довгий час під Бучачем. У бучацькому замку схоронилася Тереса Потоцька, жінка брацлавського воєводи (титулярного, бо Брац-

Бучач. Будинки гімназії (з права).

лавщина була в козацьких руках) Івана Потоцького, яка ринилася боронитися разом з шляхтою, що схоронилася також до замку. Оче- видно: шляхта не могла встояти проти турецького гарматного вогню; турки спалили й частину міста. Але на пастя для неї почалися таки в Бучачі польсько-турецькі переговори, що закінчилися заключенням миру 17 жовтня 1672 р. під Линою. Цей мир був для Польщі упокорен- ням, бо Польща зобов'язалася платити султанові щорічний гарач, а крім того, відступила Туреччині південне Правобережжя, Брацлавщину й Поділля. Після такого договору хотів султан побачити Потоцьку і її діти, ті дорогоцінності, — які вона йшло зі страху дала, віддав як дарунок одному з її дітей. Везир був також у замку, зривував усе і навіть скарбницю, забрав дві шаблі і шапку та зі стайні пару гарних жмаєтів. Язловецький замок подався майже «без вистрілу» аден- ському баші Гусєйнові, якого султан вислав з-під Бучача. Турки осад- вили в цьому замку сильну залу, яка відійшла швидко після успішного польського бою з турками під Хотиним у 1673 р. Турки в 1672 р. заняли також замок у Золотому Поточі. В 1675 р. Ібрагім Шишман, облягаючи Терєбовлю, вислав кілька батів здобувати бучацький замок, в якому схоронилася немало шляхти і міщан. Турки без зусилля зайняли місто Бучач і підпалили його. Частину жидів, що завчасу не схоронилися, дігнали майже під самою замковою брамою і витяли в нень. Проте, замок боронився завзито, хоч вигляди на довгу оборону були сумнішні. Одначе, вістка про прихід польської відічі під проводом самого короля

Івана III Собеського настрашила турків і вони скоро залишили облогу. Поступаючи за ворогом, Собеський зайняв замок у Золотому Поточі і залишив у ньому залозу під команду полковника Мелліна. Але вже в наступному 1676 р. здобув і спалив цей замок Ібрагім Шейтан паша. В язовецькому замку була значна польська залога, проте його командант-нінця зазеддав приготувитися до оборони й віддав замок без опору Ібрагімові Шейтанові. Не встояв тоді й бучацький замок. Його здобув Ібрагім Шейтан і знищив його так, що мурі й башти були до половини розвалені й усі мешканці, прищощені були знищені. Переможний похід Ібрагіма Шейтана через Галичину завернув Собеський щойно босм під Журавном, у якому був цар королі й львівський єпископ Йосиф Шумлянський, що, маючи військову підготову й участь у воєнних операціях з молодих літ, товариши Собеському в усіх білльнях його протитурецьких операціях, і був навіть під Віднем у 1683 р., де його ранено в ліву руку.

Заходами Івана Потоцького був відбудований бучацький замок частинно до попереднього стану. Також Потоцькі відбудували замок в Золотому Поточі. Але в язовецькому замку, що був на території відступленого туркам бучацьким договором Поділля, була дев'ять років турецька залога й турки старалися укріпити цей замок якнайкраще, щоб був бастионом Поділля, яке вони окупували. Тимто, турецький командант замку не тільки відбудував його, але й змінив його плани фортифікаціями. Постійною турецькою залогою замку були яничари. Турки гордилися фортифікаціями цього замку й говорили, що в кількох годинах він не впаде. І справді, безуспішно пробував його відбити в 1683 р. Андрій Потоцький. Щойно в 1684 р. король Іван III, задумуючи відібати від турків Кам'янець Подільський, почав від язовецького замку. Безальтєрний перемогою під Віднем, король зі значним добрим військом прибув під Язівсьць 24 серпня й на другий день велів оточити фортецю, стріляти з гармат і штурмувати. Коли турки спостерегли, що їм не встоятися, — висікли під велір білий прапор і скантулювали; на другий день рано вийшли з замку, склали зброю під королівські ноги і польські воєнки відкочували їх до Кам'янця; з 560 турків залишилося 90 при польському війську. При королі були два королівські дворини — французи Далеїрак і Дюлон, що описали операції в часі облоги й кантуляції, як також подали воєні цікавий опис замку, який до 1699 р., тобто до відібрання Кам'янця Подільського від турків, був важливою польською фортецею з боку турецького пограниччя. Тимто король Іван III і коронний гетьман Яблоновський завжди звертали належну увагу на добре забезпечення цього замку харчами, амуніцією, відповідною залогою і добрями командантами. Якийсь час був комендантом язовецького замку Іван Самуїл Хржановський, що вклався в 1675 р. обороною терєбовельського замку перса Турками, якими доводив Ібрагім паша.

Згаданий королівський дворинин француз Далеїрак був у 1684 р. також у бучацькому замку і так його описав: «Збудований з каменю на кілька високих поверхів і з дуже грубими й сильними мурами над

містом, на вершці стріжкої гори. Замкове подвір'я, прикрашене низкою ганків і багатьма іншими архітектурними чудотами, містить прегарний водограй, з якого виллявся джерельна надзвичайно холодна й чиста вода. Заохплює саме положення замку, бо узгір'я, на якому замок збудований, є досить високе і з трьох боків стріжкі й скелесте».

В 1686 р. коло Зеленого Устя переправляв Іван III військ, що збиралося під Товмачем на нещасту для поляків молдавську війну. Ця дивира відбувалася згідно з акцією християнської протитурецької Ліги, що її озолудав папа, й тимто цунцій подбав за доставу до Устя Дистром харчі, воєних матеріялів і піхоти, але ці транспорти були але введні й не принесли сподіваного хіста. Одна зі шкуг, що ною везли харчі і піхотинців, зачепила за міст, збудований для переправи війська, знесла його й сама затонула.

По смерті Йосифа Шумлянського, на львівському єпископстві був унівський архимандрит Варлаам Шенницький (1709-1715), який разом із Шумлянським брав участь у переговорах між православними й унітами в Любліні в 1680 р. в справі з'єднання; а опісля у 1681 р. разом з Шумлянським та Інокентієм Вітницьким тайно приступив до унії. Саме Варлаам Шенницький скликав собор ченців львівської дієцезії до Унева в 1711 р. в справі з'єднання своїх монастирів. На цьому соборі був прилийний настоятель василіанського монастиря в Лядському в Бучаччині. Про цей монастир згадує ревізія Ігумнів з 1724 р. так: «Лядський монастир за колицією і фондом ділчих тамошньої шляхти, О. Гедсон Коблянський залишається там строїтелем; не має «благословення», Ченців немає. Сам один з «хлюмо». При регуляції в 1744 р. нема вже згадки про цей монастир. Але вже в 1712 р. збудувано бучацькі ділчих Шенан та Івана Потоцького монастир оо. Василіан у Бучачі під покровом Воздвиження Чесного Хрста. Вони спровадили сюди Василіан з Білорусі й доручили їм вести богословську школу для наших світських священників у їхніх подільських і покутських маєтках. Цєю школою і подібними курсами для священників по інших містах та монастирях у маєтностях Потоцьких мали бучацькі Василіани заридити бракові духовної семінарії, бо слича вірменська театинська семінарія у Львові втримувала впродовж XVIII стол. тільки незначне число питомців для тодішніх наших дієцезій. Тут треба пригадати, що єпископ Йосиф Шумлянський, приступаючи до унії, видангива потребу оскуванню духовної семінарії у Львові, але ця справа застрягла в римській Конгрегації Пронатанди Віри, яка справді вважала, що Львів буде відповідним місцем для такої семінарії, але її ерскією і утриманням мали б зайнятися єпископи всієї Руси, тому, що кожний окремий єпископ не мав таких засобів, щоб удержати семінарію в своїй дієцезії. Отже, ні Рим, ні наші єпископи не адіяли того, що зайшло з Польщі Потоцькі, які поволі зживалися з місцевим українським населенням.

До бучацького монастиря прилучено в 1724 р. жишномірський монастир, який, одначе, з того часу почав підупадати і з його будівель залишилися заледви сліди. З актів «Потоцької Генеральної Візитації» з 27 квітня 1761 р. довідуюся, що в Золотому Поточі було дві церкви:

одна св. Михайла в середні міста збудована вже в 1702 р. коштом Симеона Левковича і Теодора Обаранка; друга на передмісті, св. Трійці, була збудована коштом тогочасного пароха Василя Грузда, а пізніше посвятив її бучачський декан о. Димитрій Зілянський. Пароха цієї церкви презентувала 26 березня 1723 р. коляторка-дідичка, Іванна з Сенишських Потоцька, бельзка вдовина, а ординувал його львівський єпископ і унійський митрополит Атанасій Шенгінський, братанци Варлаама, що титулував себе так: «Атанасій на Шенгінцях Шенгінський, архієпископ митрополит Київський і всієї Росії (тобто: Руси, точніше: України й Білоруси, а не Московщини, що від переславського договору з гетьманом Богданом Хмельницьким у 1654 р., почала вживати також назви «Росія»), єпископ Львівський, Галицький і Кам'янецький Подільський, архимандрит Києво-Печерський і Унійський». Але в Монастириці (Монастирських), де існував римо-католицький костел незвісної ерехії перед 1702 р., збільшив його дотацію тамошній дідич Йосиф Потоцький, цирецький староста в 1727 р. Описав вимуровано костел під покровом Пресвотї Діви, і посвячено в 1751 р.

Містечко Язлівць почало підпадати після семилітньої турецької окупації й частина вірмен залишила містечко. Син вище згаданого Олександра Конєцпольського, що помер у 1659 р., Станіслав умер у 1682 р. без нащадків і записав Язлівць бельзкому вєсоводі Інові Конєцпольському. Тому, що в часі татарських і турецьких нападів на Язлівць затрапилися документи на права цього міста, то Йн Олександр Конєцпольський в 1712 р. подбав, за відновлення його прав, щоб урятувати місто від цілковитого унадку. Проте, населення зменшилося, зубожіло, торгівля впала цілком і місто зійшло до ряду найменших містечок: в 1713 р. було в Язлівці 125 міщан і передміщан, 118 їхніх жінок, козирниць і дівок та 47 жидів. Той самий Йн Конєцпольський оснував шляхтор Павлинів і відновив замок, який, однак, з огляду на мир з турецького боку тратив своє попереднє значення. Після смерті цього останнього Конєцпольського (1719), єсрадського вєсоводи, перешийого Язлівць в 1720 р. до Валєвських, які продали його в 1723 р. коронному обозному Юрієві Олександрові Любомірському. В 1746 р. продав його разом з маєтками Станіслав Любомірський Станіславу Понятовському, батькові короля, що був мазовецьким вєсоводою. Понятовський цілком вєдбав за замок, тільки відбудував і прикрасив данню палату Олександра Конєцпольського за замком на вершк узір'я.

В 1753 р. уфундував канєвський староста Миколай Потоцький, — про якого, як про «Івана Канєвського», чудачтва передавали серед народу цікаві оповідання, — василієвську церкву типового пізньобарокового стилю в Бучачі з двома вежами. Ці дві струнки вежі високої церковної фасади в бароковому стилі гарно зігравалися з обма крилами, що притикали до неї: з ліва влєвгий монастир, а з права гімназія. Цей комплекс свято-воздвиженського монастиря був збудований за проєктом архітекта Готфрида Гофмана, що був будівничим Почаївської Лаври, яку уфундував той самий Потоцький. Вибудовано його в 1761-71 рр. на відшибі високого сугорба Федора. Цей самий Потоцький

презентував 1 лютого 1755 р. в Бучачі пароха язлівцької церкви св. Михайла, Івана Зджанського. В 1764 р. вибудовано в Бучачі церкву св. Покрови. При гімназії уфундував Миколай Потоцький також конікт для 12-ох бідних учнів і записав на ту ціль відміські села Звингород і Зелєну. В пізніших часах родина Потоцьких записала для школи нові цїні простори, серед них прєгарну лєпаду над Стриною, Вишівані в гімназії свєцшєвські вєди прикладно церковні метрикальні книги, що саме єняють цього часу. В Рукомішні, де мурована церква св. Онуфрія єсигє XVII стол., зберігалися метрики від 1754 р. В Перєволоці збудовано в 1752 р. другу філіяльну церкву, а метрикальні книги зберігалися від 1758 р. В Порховій єсигє метрики 1742 р. В Перєдмісті Язлівцькому були метрики від 1721 р. В Пишківцях утворено єксєнєзитурє греко-католицької парохії з Трибухівцєв у 1762 р. Але й польщина не відумирала в Бучаччині перед перших розбором Польщі.

В Зелєні Уєсто посвячено в 1755 р. мурований костєл Св. Трійці. Бучачський замок, хоч опущений і зєнебаний, придаваний в половині XVIII стол. для всяких практичних цїлей. Замок в Пєдзамку замєнкувано до кінця XVIII стол. Зберігалися панські двори в Монастирських і Золотому Потоці. Останній польський король Станіслав Август Понятовський потвердив у 1766 р. права Язлівця, що їх надав його батько і брат, та устави язлівцького шєвського цєху з 1753 р.

ПІД АВСТРИЙСЬКОЮ ВЛАДОЮ

В наслідок договору між Росією, Австрією і Прусією дійшло в 1772 р. до першого поділу Польщі поміж названими державами. Австрія покористувалася тим, що до неї належала Угорщина й австрійські архієпископства, що були одночасно «римськими цїсарями нїмецького народу», вживали також титулу угорських королів. Тому, що угорські королі в початках XIII стол. в часі малолїтності Данила й Василья Романовичів прибрали собі також титул «королів Галичини й Володимирії», то австрійський уряд, на чолі тоді з цїсарєвою Марією Терєсою, обосновував свої права до розбору Польщі тим титулом, прилучичку від

Бучач. Монумент св. Анни.

Польщі землі, які назвав «королівством Галичини й Володимирії», хоч, крім волостей колишнього галицько-волинського королівства, що за Польщі творило гуське, белзьке, подільське й волинське воєводства, влучено до Галичини частини малопольських воєводств: краківського, сандомирського й люблінського. «Малопольща» була територією колишніх воєвод, що за св. Методія прийняли слов'янський обряд, а описи, наприкінці X стол. підбиті надвартенськими римо-католицькими поляками, були силою спольонізовані й златинчені, але залишилися традиційні назви: для першої надвартенської Польщі назва «Великопольща», тобто стара Польща і «Малопольща», тобто нова Польща. З Малопольщі прилучила Австрія до Галичини волости правобіч Висли до впади до неї Сяну. Територія тогочасної Галичини різнилася від Галичини в 1846-1918 рр. тим, що Краків з околицею на лівому березі Висли не входив в її склад, але входила в склад Галичини замостейська округа південної Холмщини. Цю Галичину поділяв австрійський уряд на 19 округів, до яких у 1775 р. долучено як 20-ту округу Буковину, вилучену з Молдавії, що була під турецьким протекторатом. Ці округи називалися по німецьки «крайсами», а поляки називали їх «циркулами».

Саме Бучаччина була поділена спершу поміж станіславівську, заліщицьку і бережанську округи. До станіславівської округи належали такі місцевості: Баранів, Барич, Березівка, Бертички, Бобрівники, Велеснів, Вербитин, Вістря (Остра), Вичілки, Григорів, Гута Нова, Гута Стара, Задарів, Залісся, Зубреч, Копалівка, Комарівка, Коростетин, Коростів, Красів, Лазарівка, Лука, Лядське, Межигір'я, Монастирська, Низколизи, Новосілка Короньська, Озеряни, Олена, Порхова, Пужники, Савалуські, Слобідка Горішня, Слобідка Долішня, Стінка, Тростянець, Устя Зелене, Чехів і Яргорів. До заліщицької округи належали: Березяни, Броварі, Бучач, Возилів, Губин, Дуліби, Залісся, Залішки Малі, Заривинці або Жаровинці, Звенигород, Зелена, Жизномир, Жибороди, Космирин, Костельники, Личинці, Медведівці, Нагірянка, Новосілка Язловська, Новоставці, Переволока, Передмістя Язловське, Пилява, Пишківці, Підзамочок, Поміріці, Потік Золотий, Рішніці, Рукосиці, Русилів, Скоморохи, Сновидів, Сокоlecь, Сороти, Трибухівці, Цвігота і Язловеч. До бережанської округи належали: Білявинці, Бобулинці, Кійданів (Куйданів, Койданів), Курдибанівка, Осівці і Петликівці Старі. Ці округи об'єднували домінії, а домінії — громади. В станіславівській округі були такі домінії: Баранів з громадою Баранів, яку творило село Баранів; домінія Барич з громадою Барич, яку творило містечко Барич, з громадою Велеснів, що її творило село Велеснів, з громадою і селом Короститином і з громадою Дубенко, до якої належало село Слобідка Долішня. Одначе місцевості з назвою Дубенко нема зазначеної в перших поземельних катастрах Галичини, в так званих Йосифинській (1785-88) і Францисканській (1819-1820) метриках. Домінія Озеряни з громадою і селом Озеряни, з громадою і селом Бертички з громадою і селом Вербитин; домінія Устя Зелене з громадою і селом Бобрівники, з громадою Лазарівка, до

якої належали села: Комарівка і Лазарівка, з громадою і селом Лука, з громадою і селом Лядське, з громадою і селом Межигір'я, з громадою і селом Низколизи, з громадою і селом Тростянець і з громадою та містечком Устя Зелене; домінія Остра з громадою і селом Остра (Вістря); домінія Монастирська з громадою Вичілки, до якої належали села Вичілки і Гута Стара, з громадою і селом Гута Нова, з громадою і містечком Монастирська; з громадою і селом Слобідка Горішня та з громадою й селом Чехів; домінія Копалівка з громадою і селом Григорів та з громадою й селом Копалівка, з громадою і селом Олена з селами Олена і Савалуські; домінія Задарів з громадою і селом Задарів та з громадою і селом Красів; домінія Коростів з громадою і селом Залісся, з громадою і з селом Зубреч, з громадою і з селом Коростів, з громадою і з селом Новосілка Короньська, з громадою і селом Порхова та з громадою і селом Стінка; домінія Пужники з громадою і селом Пужники, домінія Яргорів з громадою і селом Яргорів. В заліщицькій округі були такі домінії: Бучач з громадою і містом Бучач, з громадою і селом Нагірянка, з громадою і селом Новоставці та з громадою і селом Підзамочок; домінія Язловеч з громадою і містечком Язлівське, з громадою і селом Березяни, з громадою і селом Броварі, з громадою і селом Дуліби, з громадою і селом Залішки Малі, з громадою і селом Новосілка Язловська, з громадою і селом Передмістя Язловське, з громадою і селом Поміріці та з громадою і селом Рішніці; домінія Золотий Потік з громадою і містечком Золотий Потік, з громадою і селом Возилів, з громадою і селом Губин, з громадою і селом Космирин, з громадою і селом Русилів, з громадою і селом Скоморохи, з громадою і селом Сновидів, з громадою Костельники і з селами Костельники, Сокоlecь і громадою та селом Сокоlecь; домінія Заривинці (Жаровинці) з громадою і селом Заривинці (Жаровинці); домінія Зелена з громадою і селом Звенигород і з громадою та селом Зелена; домінія з громадою і селом Жизномир, домінія Кошилівці з громадою і селом Жибороди; домінія з громадою і селом Личинці; домінія з громадою і селом Медведівці; домінія з громадою і селом Пилява; домінія Трибухівці з громадою і селом Пишківці та з громадою і селом Трибухівці; домінія з громадою і селом Рукосиці; домінія з громадою і селом Сороти та домінія з громадою і селом Цвігота. В бережанській округі були такі домінії: Петликівці Старі, (Нові ще не існували) з громадою і селом Білявинці, з громадою і селом Бобулинці, з громадою і селом Петликівці, з громадою і селом Кійданів та з громадою й селом Курдибанівка та домінія з громадою і селом Осівці.

В 1811 р. наступили такі зміни в приналежностях місцевостей до округів: з заліщицької округи прилучено до станіславівської домінію Золотий Потік з громадою і містечком Золотий Потік, з громадою і селом Губин, з громадою і селом Космирин, з громадою і селом Русилів, з громадою і селом Скоморохи, з громадою і селом Сновидів, з громадою Костельники й зі селами Костельники і Сокоlecь та з громадою і селом Сокоlecь; домінію Переволока з громадою Переволока і з

селами Переволока й Залісся; домінію Зелена з громадою і селом Звенигород та з громадою і селом Зелена; домінію з громадою і селом Заринці (Жаровинці), домінію з громадою і селом Жизномир; домінію з громадою і селом Підляпа; домінію Трибухівці з громадою і селом Пшиківці та з громадою і селом Трибухівці; домінію з громадою і селом Рукомини, домінію з громадою і селом Сорки та домінію з громадою і селом Цвітова. Сталося це в зв'язку з тим, що Наполеон у віденському мирі — 14 жовтня 1808 р. — вимусив, щоб Австрія відступила «Тернопільський Край» Московії, яка мусіла погодитися уступити з Тернопільщини на віденському конгресі з 1815 р. Тимто в 1816 р. прилучено до ставропольських округи частину тих містечок, які були під московською окупацією, а саме: домінію Бучач з громадою і містом Бучач, з громадою і селом Нагірнякото та з громадою і селом Підзамочок, громаду Возилів золотонотської домінії та домінію з громадою і селом Липинці. Інші містечкості колишньої заліської округи прилучено до чортківської, а саме: домінію Язловець з громадою і містечком Язлівень, з громадою і селом Верем'яни, з громадою і селом Бровари, з громадою і селом Дуліби, з громадою і селом Залішки Маал, з громадою і селом Новосілка Язловецька, з громадою і селом Передмістя Язловецьке, з громадою і селом Помірці та з громадою і селом Ривинці; громаду і село Новостанці бучацької домінії; домінію Копилівці з громадою і селом Житбороди та домінію з громадою і селом Медведівці. До чортківської округи прилучено також домінію Псталиківці з громадами і селами: Білявинці, Бобулинці, Кийданів, Курданбанівка і Псталиківці та домінію з громадою і селом Осівці, що належали досі до бережанської округи.

В 1772 р. помер Франц Салезій Потоцький, фундатор василіанських монастирів у Кристинополі, Умані і Струсіві, а з початком квітня 1782 року помер фундатор церков і монастирів у Бучачі, Зарванці, Городенці і Почаєві капівецький староста Миколай Потоцький.

В 1792 р. відіграв у політичній історії Польщі й України роль Станіслав Щасний (Фелікс) Потоцький, який разом з двома іншими магнатами Селевщином Ржевцьким і Кеалерієм Браніцьким виступив проти польської конституції третього мая 1791 р., що касувала навіть фіктивну автономію Литви з Білоруссю і Поліссям та деякі шляхетські привілеї. В «Історії міст і сіл Української РСР» (Київ 1968) уважається що конституцію «ирогресивно», але з українського, білоруського й литовського національного становища ця конституція була виваном польського національного становища, що ігнорувало існування українського, білоруського й литовського народів. Тимто виступи заданних магнатів в обороні шляхетських привілеїв проти конституції третього мая в торговельній конфедерації на Україні в 1792 р. був на руку поневоленому Польщезьким народам і він знайшов відгук у вірній-місі старій галицькій тверді протипольської Русі:

«На широкім полі білий орел вбитий,
Пішли наші дяди москалям служити.
Гей пане Потоцький, Руси добродію!
Ти убивель Польщі, убивь страну змію,
Що над мінотавра страшнійша була,
Бо через п'ятьсот літ руськов кровю жила.
З широкого поля білий орел вітче,

Летше віддихання України, Січи.
А за Галич лише сонце вже сіє,
Бо тут Русин дяди над собою не маєс.

Торговельна конфедерація візнала царю Катерину II на поміч і московське військо прийшло захищати привілеї шхетів. Пруський король, що спершу зв'язувався союзом із Польщею проти Московії, зайняв інше становище і договорився з царем в справі другого поділу Польщі в 1793 р. Московія зайняла Правобережжя, Поділля, східні волості Волині й Полісся й центральну Білорусь. Польський генерал Тадеї Кошчюшко — з нашою похідною військовою розбили москалі й тоді прийшло до третього поділу Польщі поміж Московією, Австрією й Пруссією: Московія забрала решту Волині, Полісся й Білорусь, Литву й Курляндію, а Австрія область над середньою Волинню, Люблином і Холмщиною, хоч ця область була на північ від Галичини створилі в 1772 році.

В меморіалі до цесареві Марії Тересі зазначив львівський єпископ і коадьютор київської уніятської митрополії Лев Шенгіцький в 1774 р., що Галичина — це давне руське князівство, і якщо австрійський уряд задополит бажання Русинів, то може прихилити до себе уніятське населення Поділля, Волині й Правобережжя. Але було це в часі, коли ці українські землі належали до загубованої Польщі і тоді через ці землі волочилися польські шляхетські відділи та московське військо і від одних, і других терпіло мішене населення. Найбільше погувала польська розбещена шляхта на Волині в 1789 р. Матеріали до мартиролої уніятського населення цього часу зібрав архієпископів лудський уніятський капітул Теодосій Бродович (1803), який так предетавив відношення поляків і москалів до нашого народу: «Знай про це русине-уніяте, а проте на завжди відсунений від користання з прав, свобод і привілеїв у твою краю, що даремно висидюється, щоб анкачати вірність, послух і твоє підданство, даремно на доказ стачного вдержання в унії віддася в неволю і є готовий не тільки майном, але й життя тебе переселдувати з тим упередженням, що ти прихилник Москві, — а москаль те саме вчинить з того приводом, що ти уніят; і ті ж самі, що тебе в 1773 р. ув'язненого з неволі вирвали, будуть за якимбудь іждорізням (як це сталося і в цьому (1789) році тебе в'язити, й мучити та позбавляти життя, віддаючи тобі тільки справедливість, щоб ти згинув не від чужої, тільки від своєї домашньої руки. — Тому немає нічого певнішого від того, що між слов'янськими народами в Польщі триває якась вроджена ненависть, — це ти тут і неоди викликало, не легко збагути, хіба те одне, що ти, Русине, хоч є уніятю, проте ти є галуззю з того дерева, в якого пні вже наперс ти, що колінь віднажися ринувати й рівнятися з західною. Це здасься тобі гріх непростимий і більший у світі, ніж первородний супроти Бога, бо не хрещенням, ні покаванням, ні відміною багатьох твоїх давніх обрядів не заладиш...»

В Галичині під Австрією йшло до покращання долі закріпощеного селянства. Вже в році «ревіндикації» Галичини війшов патент про ініситарність, що послужили основою для ринпораного літ оподаткування. З цього, патентом з 1775 р. наказано дідичам трактувати своїх селян-підданих по-людськи й не вимагати від них більше панщини понад уступлену в інвентарях норму. Коли ж після цесареві Марії Тересі наступив її син цесар

Йосиф II (1780-1790), тоді ршиш він з весною 1782 р. скасувати в цілій державі підданче невольничтво і патентом наприкінці цього року дозволив селянам женитися без дозволу дідичів, шукати заробітків поза межами свого села та обмежив панщину до 30 днів у рік. Хоч селяни піддавали далі судивництву дідичів, проте Йосиф II вимагав, щоб дідич склав законом присяганий іспит для виконуваниа цього судивництва, а коли ні, то мусів оплатити своїм коштом спеціальну урядову, званого мандатором або вестидарієм, уповноваженого виконувати судивництво над селянами. Селяни мали право оборони в мандаторському суді через своїх повноважених, «сліпосвітентів». В 1785 р. покочував цар будувати монастирів, серед них і православний Манявський Скит, і створив з монастирських маєтностей реальний фонд, призначений на підтримку духовенства, яке перетворив на державних урядовців. Також проголосив він релігійну толеранцію. Для 2 квітня 1787 р. видав Йосиф II декрет про так званий рустейкальній фонд. На підставі того декрету передано подія земельновідання на дві категорії: домініальне, тобто дідичське, і рустейкальне, тобто селянське. Згідно з цим декретом всі землі, які для 1 жовтня 1786 р. належали до селян, мали антинципи при селянах на майбутнє. Заборонено прилучувати рустейкальній землі до домініальних, тобто дідичських. Проте, дідич не зважав на цю заборону й «збарив селянам в 1787-1834 рр. з рустейкальній земель понад мільйон моргів. У 1789 р. передано нову систему оподаткування ґрунтів, в основу якої покладено принцип, що 70 відсотків прибутку з поли мусить залишитися хліборобів-селянинові на прожиток, 12 відсотків призначено для держави, а 18 відсотків дідичеві. В ці дідичівські відсотки були вже враховані й робічі панщизинні дні й усі вимоги дідича від селянина. На передодні смерті шістопити був Йосиф II патент про цілковиту переміну панщизинних обов'язків на грошові податки, але його смерть перешкодила цьому. Хоч за його брата й наступника Леопольда II (1790-1792) його реформи не були скасовані, то красні й окупні урядники не шалляли на їх послідовне виконуваниа. Але за Леопольдового сина Франца II (1792-1835), що в 1806 р. проголосив себе австрійським царем як Франца I, не стало й сліду зо іосифинських реформах.

Австрійський уряд звернув увагу особливо на освіту; щоб мати освічене духовенство, яке мало бути посередником між урядом і населенням, то воно мусіло навчати німецьку мову і тому австрійський уряд оснував при церкві св. Варвари у Відні духовну семінарію, звану «Барбарум», у 1774 р. Дотогочасні монастирські «конвікти» переміщено на гімназії з німецькою, а відтак із польською мовою навчання. Саме бучацький конвікт при василіянському монастирі стигав учнів навіть з зазбручанського Поділля і Волині, відділення від Галичини австрійським кордоном у 1772 р. Початкове число 300 учнів у 1773 р. росло постійно в гору і сягало 800, а бувало й до 1000 учнів. Вчили в бучацькій школі найкращі василіянські педагоги: о. Іван Нересій, цінніший брацлавський архимандрит, Порфирій Важинський, доволілий протархимандрит і холмський єпископ та відомі граматики Олександр Журавський і Августин Славинський з литовської василіянської провінції. В 1780 р. створено галицьку василіянську провінцію, до якої почав належати й бучацький монастир. В 1781 р. візитував протоігумен галицької провінції ЧСВВ різні монастирі й прибув також до Бучача, звідки розсилав письма по монастирях про найновіші розпорядки

уряду. В 1782 р. протоігумен був призначив о. Михальського на віцекратора й префекта шкіль у Бучачі, а бр. Германа Верхатовського на директора конвікту і вчителя німецької мови в Бучачі. Бр. Верхатовський поїхав 29 серпня до Львова до свячених і звідти до Бучачі. Вже в 1784 р. конвікт був перетворений у гімназію, а попри неї оснували бучацькі василіани ще й окружну головну школу. Гімназій мала 4 класи, їй припав австрійський уряд право публичності; крім римо-католицького катехита, всі вчителі були василіанами. Василіани удержували цю гімназію добровільно своїми коштами від 1804 р.

Деякі василіани поголосували вже тоді проповіді руською (українською) мовою, а не польською. В хроніці лаврівського василіянського монастиря, зазначено, що на відпусті на Благовіщення в 1781 р. мав о. Гедон Гумський з Білостоку проповіди «по словянськи»: а о. Альфонс Созанський на Вознесенні в 1783 р. проповіді «по руськи». Тенденції проповідування народньою мовою були заюкатковані василіянською публікацією «Народовішансь» в 1768-1778 рр. Василіани Юліан Добровільський, родом з Шаргороду на Поділлі, видав у Почаєві народньою мовою «Богогласіще» у 1750 р. і «Науки парохіяльні» в 1794 р. Коли ж москалі зайняли західну Волинь і почалиський василіянський монастир був перетворений на православний, тоді Добровільський перейшов до бучацького монастиря, якого став ігуменом (1825); в Бучачі в роках 1795-1809, коли Колмщина належала до Австрії і ріка Буг творила німичню границю австрійської Руси, склав Добровільський гимн для цієї Руси. Гимн подісав у статті І. Боднарка «Бучацький Парнас».

Чому «Русь», а не «Україна»? Хоч у народних і козацьких думках, що оснується героїчну боротьбу козаків із татарами, турками й поляками, визнається наш рідний край Україною, проте інтелігенти й політичні провідники нашого народу в XVI-XVIII стол. трималися традиційної національно-державної назви «Русь». А що й було вже відомо, що Москалі називали себе «русинами» (спершу навіть з одним «с»), то русини, щоб відкредити свою національну окремішність, почали вживати грецьку назву Руси «Росія» й від цієї назви утворили прикметники «російськ» і «російський». Саме в памчатанні у львівській Старопринітійській друкарні в 1591 р. граматикі грецько-словянської мови «Адельфотес» вміщено із словами: «Мужайе, многоглемінний російскій народ». В советській «Історії Львова» вважає М. П. Ковальський збіжню цієї слова «як заклик до боротьби за воєднання з Росією», бо тоді Московщина це називалася Росією, тільки «Русією». Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний, який в часі «московської смути» виправлявся на Москву разом з поляками, записуочував шістора тисяч золотих на Старопринітійську братську школу, зазначував «для навчання діток наших російських». Хоч у імені пр Морозана, одного з полковників під гетьманом Богданом Хмельницьким задується, що за ним усе «Україна плаче», то Хмельницький називав себе «русиним самодержцем» і заявляв, що виголовить усеє руський нарід по Вислу, розуміючи під руським народом українців і білорусинів. Але, вислаючи своїх

послїв з Переяслава до Москви, Хмельницький, щоби підкреслити окремність русинів від москалів-русиків, назвав русинів «уесь мир християнський російський» й, згадуючи українську шляхту, яка приєднала цареві в Переяславі, писав, що вона в Росії, тобто в Україні. Редагуючи статтю Хмельницького, царські дяки-канцеляристи назвали царя вже «всєї Великої і Малої Русії самодержцем», і цей новий царський титул зазначений і в царській «жалованній» грамоті Хмельницькому як Військовій Запорізькому, в якій, однак, нічого не згадано ні про «мир християнський російський», ні про шляхту «в Росії», що означало, що цар не хотів признавати за укрїманом влади над територією і населенням, що їх визволили українські козаки з-під польського панування, тобто руських земель. Але в «статтях», постановлєних у Москві з послами Хмельницького, знову згадано про «чолобитву» гетьмана, Війська Запорізького й «уесью миру християнського російського». При тому в царському титулі замінено «Русією» «Росією», а далі в тексті Україну названо «Малюю Росією»; а статтю про платню козакам закінчено так: «А иншї царське величество, жалуючи гетьмана и уесь Військо Запорізьке, хоче послати свого государного жалувания, но давнім обичаєм предків своїх, великих государів, царів і великих князів російських, гетьманові і всьому Військові Запорізькому золотим...». Отже, в Москві підхопили терміни «Росія» і «російський», які почали вживати українці на означення своєї національної окремності від московських «русиків», московський цар назвав своїми предками великих руських («російських») князів, а «Україну» названо «Малюю Росією».

Дорадник гетьмана Богдана Хмельницького, а відтак гетьман Іван Виговський в гадяцькому договорі 1658 р. з Польщею вимагав автономії України під назвою «Великого Руського Князства», а титул гетьмана запорізького мав бути змінений на титул «гетьмана руських військ». Московщина боялася утворення «Великого Руського Князства» при польській Річчипосполитій, бо воно могло б мати притягальну силу й для невдоволенних московських людей. Але поляки також боялися втратити всі руські вєвїдства й тимто польський сейм відкинув домагання Виговського щодо «Великого Руського Князства», а тоді популярний полковник Іван Богун виступив проти Виговського і разом з запорізьким кошовим Іваном Сірком висунув на гетьманство Юрія Хмельницького.

Отже, під московською окупацією був хаос щодо назви нашого народу, під Австрією вживали Русини своєї традиційної назви, яка їх відокремлювала від поляків, німців, угрів, волохів і словаків.

Коли в 1809-1815 рр. австрійсько-московська границя пересунулася з над Збруча над Стрипу, тоді границі стовпи були під самим василівським монастирем. Але як у тому часі діяла василівська гімназія. В цій частині Бучаччини, що була під московською окупацією, ділиня австрійських законів приляглося й тому не ввійшов в дію декрет придворної комісії з 23 жовтня 1812 р., щоб навчання дітей по селах відбувалося тільки в рідній мові, а в містах по німецьки. Цивільну

адміністрацію «Тернопільського Краю» виконував царський совітник Тайльє і був заведений юліанський календар. Галицький митрополит Антоній Ангелювич (1808-1813) призначив своїм генеральним вікарієм для Тернопільського Краю о. Григорія Ганкевича, теребовельського пароха, що мав звертатися в церковних справах також до луцько-острозького єпископа Фавіана Кореєка. В 1815 р. скінчилась московська окупація Тернопільського Краю. Після довголітніх шкільно-педагогічних воєн мав змогу австрійський уряд зайнятися упорядкуванням відносин у державі.

В часі воєн були занєсені у Львові університет у 1805 р. і «Руські студії» в 1809 р. В 1817 р. знов був утворений університет вже під назвою цесаря Франца І. Тому, що до 1817 р. не було ні одної тривіальної школи в Галичині, то австрійський уряд звернувся до митрополита Михайла Левецького (1816-1858) з проханням організувати парохіальні школи. Помічником митрополита в оскуванні шкіл був перемський єпископ Іван Могильницький (1777-1831), який старався оскувати освітнє товариство єпископів і зладив статут, що його одобрив цесар Франц І, але Рим відкинув. Основуючи школи відчув Могильницький потребу руської граматики і тому зладив її в 1823 р., але вона залишилася в рукописі і нею користувалися інші місійні автори українських граматик. Митрополит Левецький домагався, щоб у сільських школах заведто руську мову навчання, але галицький губернський уряд зашишив польську мову навчання, а дозволив учити по руськи тільки рахунки і релігії. 21 жвїтня 1818 р. видав цесар розпорядок, щоб наука релігії для греко-католицьких дітей в Галичині і Буковині відбувалася руською мовою, щоб нагляд над руськими школами мала греко-католицька консисторія і греко-католицьке духовенство, та щоб у школах, до яких ходять тільки руські діти, руська мова була мовою навчання, а польська тільки як предмет у мішаних школах мала бути польська мова викладавкою, а руська тільки як предмет.

З місцевої хроніки Бучаччини від часу прилучення Галичини до Австрії звертає увагу такий акт з 1774 р. щодо церкви св. Трійці в Золотому Потюці: «Єрміїм на Живці, Писковій Скалі і т. д. граф Вєльнопольський і т. д., онікун дідича Ігнатія Потюцького і т. д., будучи добре поінформований, з поручення Найпреподобного Льва Шенгницького, львівського, гадяцького і кам'янецького єпископа, коадютора й адміністратора Митрополії всєї Русії... поручаю церкву в місті Потюці, що з приводу старости знаходиться в руїні, знести, і прилучую парохію цієї церкви до церкви св. Трійці на передмісті...». Автори статті про Золотий Потік: Людвик Дзєдзїцький і Б. Р. пишуть: «Звідси здається походить стягнення всіх трьох парохій в одну в 1774 р.». На 8.5 км. від Золотого Потюка віддаленою селі Стінці існувала дерев'яна церква з 1797 р., а метрики зберігалися ще від 1752 р., в Скоморохах 4 км. від Золотого Потюка — метрики від 1785 р., в Сновидіві, 4 км. від Золотого Потюка — метрики від 1761 р., в Лїнциччині вимуровано церкву св. Параскєві в 1836 р.

Язлівцев, перейшов у руки Потоцьких в 1777 р. Під австрійською владою була знесена міська управа й міщеві міщани, що мали першим у своїх руках судову й поліційну владу, як також оборону міста, були віддані домінівній юрисдикції. В 1780 р. були в Язлівці: 30 кушнірів, 21 мешків, 17 ткачів; але тоді уряд уважав, що міщани живляться найбільше з ріалів і був змушений знизити ремісничу контрибуцію на 300 зл. п. Конвенти римо-католицьких монахів навлінів і домініканів були знесені. Місто було позбавлене в 1798 р. всякої власної юрисдикції і всяких прав та привілеїв. З цього скороталися тогочасні ділячі Потоцькі і губили міщан усякими способами. В 1800 р. перейшов Язлівцев у руки Христофора Грудницького, а від нього, ділчим правом, на баронів Блажовських. Повіг язловської домінії обоплював 7 і чін квадратних миль простору, на якому було містечко, 28 сіл, 4,422 господарств, 6,067 родин і 27,600 мешканців, а дохід оподаткований із землі був оцінений урядово в 1859 р. на 612,000 зл. п.

Про місто Бучач у перших десятиліттях австрійської влади маємо тільки вистки у зв'язку з гімназією оо. Василя, якій галицький уряд признав право прилюдности. Мовою навчання в цій гімназії була латинська. В ній учився в першій половині 1820-их рр. син пароха Раківня над Дністром у Городищині, о. Евстахій Шухевича, Йосиф, який був парохом у Тишківцях у Городищині; залишив письменничу спадщину, видану після його смерті в 1883 р. і був батьком проф. Володимира, дослідника етнографії Гуцульщини, та радцем команданта Української Повстанської Армії ген. Романа Шухевича.

В часі «весни народів», знесення панщини і першої конституції в австрійській державі 15 березня 1848 р., Бучаччина в більшості була в межах станіславівської округи. Тимто парох Утринова о. Григорій Шашкевич став головою окружної «Руської Ради» в Станіславі, що була організована як філія «Головної Руської Ради», яку створили ціліячі паші патріоти з єпископом Григорієм Яхимовичем і архієпископом Михайлом Куземським у проводі у Львові, 2 травня 1848 р., щоб виборити права для нашого народу в Галичині. А 5 червня 1848 р., відбулися перші вибори послів до австрійського парламенту; виборче, пасивне й активне право мав кожний, хто скінчив 24 рік життя. Перша руська виборча кампанія, під керуною Головної Руської Ради, пройшла з певним успіхом, хоч польська «Рада Народова» робила все можливе, щоб обмежити кількість руських мандатів. Австрійська тимчасова виборча ординація до парламенту визначала загальне число послів на 363, в тому на Галичину вихало 96, на Буковину — 8. В збірнику «Буковина», на стор. 226 і 227 подані «1848 р., на Буковині було вибрано вісім послів, по одному з кожного повіту, та один із міста Чернівців. Між ними було 5 українців, а саме: Юрій Тиміш, Василь Кирстюк, Василь Моргоц, Лукіян Кобилця та Іван Долинчук. Румуни вибрали двоє послів: Михайла Боднара, Мирона Чуперкевича; місто Чернівці вибрало німця Антона Краля». З Галичини й Буковини вибрано 39 русинів, серед яких було 28 селян, 9 священиків і двох-трьох світських інтелігентів. З Бучаччини згаданий о. Григорій Шашкевич був вибра-

ний як посол станіславівської округи. Народи першого австрійського парламенту розпочалися у Відні, але, коли в столиці прийшло до революційних заворушень, тоді переселені ці наради до Кромержа на Мораві, де для промов призначено перекладачем руської мови, правника й укінченого богослова Олексія Заклинського, що поїхав до Чехії як делегат «Головної Руської Ради» на Слов'янський З'їзд у Празі. Освічені руські послы виринували, які саме промови й відповіді дебатів та рішення гроба перекладали на руську мову для їх оприлюднення руському народові, а о. Григорій Шашкевич мав весті редакції перекладач Ол. Заклинського.

Руськими голосами був вибраний послом до парламенту губернатор Галичини Франц граф Стадіон (1806-1853), який відтак таки в 1848-49 рр. став міністром внутрішніх справ Австрії під прем'єром гр. Шарценбергом. Тому, що він ставився прихильно до домагань «Головної Руської Ради», закидали йому поляки «винайдення руської нації». Польські послы повторили дуже часто цю шовіністичну польську видумку в парламенті, а їм дав добру відрапу саме о. Григорій Шашкевич. Полькою Александрові Каміньскому, який звинув русинів творити разом з мазурами один польський парід, відповів також Шашкевич, і в своїй репліці навів польську пословицю: «jak świat światem, nie był polak rusinowi bratem». Крім того, вліп Шашкевич 17 жовтня 1848 р. законопроект у справі урегулювання ґрунтових, лісових і пасовиськових спорів між громадянами й ділчимами, але пленум парламенту прийняв тільки головні принципи цього законопроекту, а для його подробиць була призначена окрема комісія.

Тому, що наради австрійського парламенту в Кромержі відбувалися також у січні 1849 р., забажали наші послы-священники показати послам і місцевому чеському населенню велич і волю нашого обряду при водосвятті на Богоявленні. О. Григорій Шашкевич прийняв вистаритися для єпископа Григорія Яхимовича, який був також послом, у кромержязького архієпископа князя Шварценберга, радше в його адміністратора, згоду на відступлення для Богослуження коєста й архієпископського саду, крізь який пила ріка. Шашкевич займав також програмою цього торжественного Богослуження. Це Богослуження незвичайно сподобалося слов'янським послам і вони задумали влаштувати празник із Богослуженням у старослов'янській мові в існуючій ще тоді церкві св. Кирила й Методія у Велдграді, чотири милі від Кромержа. Архієпископ князь Шварценберг порозумівся в цій справі з папою римським і обіцяв послам дати дозвіл у травні, але скоро після цієї обіцянки наради парламенту в Кромержі були закриті й послы мусили вертатися додому і тому сподівання слов'янських послів не сповнилося.

Коли абдикував цісар Фердинанд І Благий і 2 грудня 1848 р. вступив на престол цісар Франц Йосиф І, тоді вибрали наші послы з-поміж себе 18-членну делегацію під проводом св. Яхимовича для висловлення подяки усталоному цісареві і для привітання нового. В цій делегації був також Шашкевич. Делегація прибула спершу до Оломунца, де

перебував тоді новий цесар Франц Йосиф I, якого привітав у імені делегації єп. Яхимович, згадуючи лояльність і вірність галицько-руського народу австрійській династії, і просив цесаря опікуватися нашим народом за прикладом його предків. Описля поїхала делегація до Праги, куди переселився колишній цесар Фердинанд. До нього промовив також єп. Яхимович ширими словами подяки, якими зворушив цесаря до сліз; цесар відповів зворушеними словами, що «мило йому бачити перед собою представників вірного руського народу» і заповнив делегацію про свою непорушну відданість і любов до руського народу. Після цих авдієнцій в обох цесарів вернулася делегація до Кромєрижа, де ще продовжувалися деякий час наради парламенту. «На час засідань державної ради в Кромєрижі принале також іменування о. Григорія Шанкевича радником міністерства і це, як відомо, за знамениту оборону міста Франца Стадіона проти нападів на нього з боку поляків. Багаторічне вдержання на цій високій посаді о. Шанкевича було першим і по сьогоднішній день останнім виявом прихильності уряду Австрії до галицько-руського народу» — пише о. Олексій Заклякський. Як радник у міністерстві освіти в Відні заступав Шанкевича галицьким шкільництвом у 1849-1865 рр., і тоді в 1858 р. був також ректором духовної семінарії в Відні; після повороту до Галичини був послом до галицького союзу в 1867 р. і зладив граматику руської мови для народних шкіл. Помер у 1888 р.

Політика австрійського уряду до галицьких Русинів змінювалася, коли намісником Галичини став Агност гр. Голуховський, який почав нагостровувати цесаря Франца Йосифа I і австрійських міністрів ворожо до нашого народу. «Головна Руська Рада» домагалася поділу Галичини на руську й польську і це домагання опинилося на денному порядку конституційної комісії парламенту в Кромєрижі 22 січня 1849 р. Потребу поділу Галичини обсновував єп. Яхимович, а проти промовляв поляк Земляковський. В обороні русинів промовляв також чехи Палацький і Рігер, але при голосуванні чехи здержалися від голосування й справа поділу Галичини перенала. 7 березня цесар роз'явив дальній наради парламенту і проголосив т. зв. октройовану конституцію для Австрії, серед якої коронними країми залишилася неподілена Галичина. Щоб понести свої домагання, «Головна Руська Рада» зорганізувала баталіон руських стрільців для боротьби проти мадярських повстанців проти Австрії. Коли «Головна Руська Рада» заходилася зорганізувати ще другий баталіон, тоді написав Голуховський 28 квітня 1849 року до ради австрійських міністрів так: «Не може поминути завваги, що формування дальших руських баталіонів треба признати згори недонестимим, бо я довідався, що русини несються з невистовленням іще дотепер отверто наміром виеднати поступено цесарський дозвіл на побільшення корпусу до 10,000 людей. Не заперечуючи лояльності русинів, уважаю це надто сміливим, а й навіть небезпечним для держави кроком, щоби без потреби дозволяти на побільшення корпусу, оживленого національними, в остаточній консеквенції сепаратистичними змаганнями, корпусу, що був би наче збройною репрезентацією на-

роду». В наслідок заходів Голуховського, зарядка австрійська команда в Уторщині, щоби баталіон руських стрільців забрався з Кошиць на Словаччині, що тоді належала до Уторщини, й вернувся до Галичини. Дня 3 січня 1850 р. прибув баталіон до Перемішля і тут роз'явився. У висліді довгих заходів «Головної Руської Ради» був проєкт австрійського уряду в 1850 р. поділити Галичину на три окремі сойми: у Львові, Станіславові й у Кракові.

Карта Галичини з цим проєктом з 1850 р. це перший документ, що подає окремі бучацький повіт, якого межі були іпші від пізніших. На півночі межував бучацький повіт з тербовельським, на сході з чортківським і борщівським, на південні з городенським і тишинецьким та на заході з відгаським, до якого були включені Монастирська з іншими оселями північної Бучаччини. Саме в 1850-их роках з'ясували, коли це вдалося оснувати гімназії в Золочеві під доглядом оо. Василіян, — які дістали 9 травня 1834 р. запис у сумі 6,000 срібних карбованців від єпископаєвнички Золочева Лукії графині Комаринської та яким хотів віддати ведення гімназії начальник золочівського магістрату Айхмюллер у 1842 р., — старалися безуспішно про дозвіл перенести з Бучача василіянську гімназію, але тому спротивили галицький краєвий шкільний уряд. Саме в 1855-65 рр. вєди бучацькі Василіани також учительську семінарію. Та страшно пожежа Бучача в 1859 р. знищила ратушу, монастир, церкву, поналіла цінні шкільні кабінети, багату збірку рукописів і архівних документів та рідких книг м. ін. з поєсановних монастирів у Задарові, Сокальці, Баб'яці й ін., ще й розтопила пожежа мелодійні дзвони на новій дзвіниці, поставленій в 1853 р. за ігумена о. Модеста Мацієвського, доволітного протоігумена ЧСВВ в 1854-1874 рр. Після кількатишної відбудови такої великої руйни бучацькі Василіани були примушені обмежитися веденням гімназії нижчої гімназії; тих більше, що в міжчасі наступила реформа шкільництва в Галичині під неприхильною польською єдією. Цей повільний занепад василіянської гімназії в Бучачі був великим провалом в історії нашого шкільництва. Яку роль відіграла ця гімназія для українського національно-освітнього розвитку видно хочби з того, що після смерті батька української письменниці Уляни Кравченко, Юдіана Швайдера, в 1870 р., з походження Німця, мати письменниці післяла спільно сина Маріяна і Едмунда, охрещених по батьковій в римо-католицьким обряді, до яколи оо. Василіян у Бучачі, щоб їх підготувати до зміни обряду.

В шкільному році 1878-79 було 182 учні в бучацькій василіянській гімназії. Крім цієї гімназії, були в Бучачі дві єтатові школи: 4-класова хлөг'яча з 5 вчителями і двома катехитами та 3-класова діпчач з трьома вчителями, очевидно з польською мовою навчання.

На галицькому Поділлі Бучач був другим після Тернопіля найбільшим торговельним містом. Бучацькі жиди були відомі завдяки їх заможности, широким зв'язкам, енергії й меткоости. Тоді торгівлю й комунікацію вєлєкшували муровані гостинці, бо Бучач був віддалений в миль від львівсько-черновецької залізниці в Станіславові. Саме з цього опису Бучача, що його подає Б. Р. в польському «Географічному Сло-

нику», виходить, що до 1878 р. не було ще залізничі Станіславів—Бучач—Чортків—Гусятин. Це означає автор ще раз так: «Торгівля збіжжям і сиринями в цьому повіті дуже оживлена, бучацькі кущі уходять по тернопільських на найбагатших на всьому галицькому Поділлі. Залізничі не дотикає цього повіту; за те три муровані гостинці перетинають повіт, а саме — державний Бережансько-станіславівський гостинець переходить з півночі на південь, в Монастирських лучинськи з ним красній гостинець, що йде з Монастирськ на Бучач до Чорткова; а в Бучачі лучинськи з останнім красній гостинець, що йде з Бучача на Струсів до Тернополя». Автор писав це як сучасник і як зацікавлений комунікацією Бучаччини; він не мав ніякої причини замовчувати існування залізничі із Станіслава, через Бучач і Чортків до Гусятин, бо замовчуванням існуючої залізничі обезцінив би він свою статтю до «Географічного Словника».

В «Енциклопедії Українознавства» і в совєтській «Історії УРСР» як дата закінчення будови цієї залізничі поданий 1871 р., але в цих публікаціях нема, звідки ця дата оглядено. В «Енциклопедії Українознавства» подано, що в 70-их рр. вперше сполучено Галичину із Закарпаттям і в тому часі поведено підкарпатський залізничю Хирів—Стрий—Станіславів—Гусятин. З інших джерел відстав Шинилявий інформацію, що 300 метричний тунель і залізничю Станіславів—Монастирськ—Бучач—Чортків—Гусятин збудовано в 1897-98 рр. Коли в Бучачі будували тунель, возили землю таксами й тому треба було близько робітників. При цій будові платили краще, як на філярках, що витворило «бунт» дідичів. Залізничю змінила вигляд економіки — лише слухало Шинилявий, спершись на документ із віденського архіву, що його подано в німецькій мові й у перекладі на українське при кінці цього есею.

Бучацький повіт у 1870-их рр. межовав на сході з повітами чортківським і заліщицьким, на півдні з городенським і товмачьким, на заході з рогатинським і підгаським та на півночі з підгаським і тернопільським. Межі бучацького повіту мабуть не багато змінилися аж до укладу нісільверайської Польщі в 1939 р. Тільки деякі села, згідно з інформаціями «Географічного Словника» мали б належати до сусідніх повітів, як от: Коронець недалеко від устя річки Корони до Дністра і Бобрівники над Золотою Липою, три млі на північ від Товмача, мали б належати спршу до товмачького повіту, і село Берем'яни над устям Стрипи до Дністра до заліщицького повіту. Але щодо Корони, то в першому томі цього словника в статті про Бучач зазначено, що село Коронець с громадою бучацького повіту; тунель сумнівно, чи Бобрівники над Золотою Липою належали до товмачького повіту.

Через Бучаччину перепливають ді більші приголки Дністра: Коронець і Стрипа. Коронець впливає під містечком Козовою в Бережанщині й перепливає Підгаєччину й Бучаччину та випадає до Дністра під селом Коронцем, громадою бучацького повіту. В цьому місці відміжовує Дністер Бучаччину від Станіславщини. Дністер, який пливе із заходу на схід, тільки в пару місяців дотикає південні окраїни бучацького

повіту. Перепливаючи круто поміж бучацьким з півночі і станіславівським та городенським з півдня повітами. Дністер вітає в цих сторонах у пої, то в той повіт. Його береги в цій частині його течії с гарні, тому, що скелясті гори сторчать з обох боків, а їх схили покривали кущі всякої зелені і ягід, поміж якими вирисали місцями на верх червої каміні; в місцях, де були прогалини поміж горами були ширші, білілі села й двори серед зелених городів і садів. Річні човни наладовані збіжжям палили поважно середною ріку, легкі тратви збиті з колод проминали скоро це зважаючи на стан води; для них усе було тут глибоко й широко, а хоча часом натрапляли на мілину, то швидкий гні води черепосів їх по слизьких каменях; лише трава тріщала й грозила розірванням скручених з молодих деревець поворозів, якими були пов'язані поміж собою поодинокі колоди. Друга притока Дністра — Стрипа, що впливає в Золочівщину, творить Стрипа стан у Зборові, а відтак у Бережанщині — стави в Глинній, Каплинцях і Плотичі, в Підгаєччині — в Богатинцях, акції, перепливаючи Бучаччину випадає недалеко містечка Золотий Потік до Стрипи. Конфігурація ґрунту с хвиляста, лише береги рік підносять до трохи більших висот. У 1880 р. займав бучацький повіт 19.3281 австрійських миль або 11.2710 кілометрів простору й мав 83.720 осіб населення. До австрійського норляменту вибрали більші землевласники разом з адміністраційними повітами: Станіславів, Богородчани й Товмач одного посла. Сільські громади разом з адміністраційним повітом Чортків — одного посла; міська громада Бучач разом з містами Коломиля і Снятин — одного посла. До галицького красного сойму вибрали власники ліських маєстностей разом з адміністраційними повітами: Чортків, Гусятин, Борщів і Заліщики трьох послів. Сільські громади, що належали до повітових судів у Бучачі і Монастирських — одного посла; а громади, що належали до повітового суду в Язлівці разом з судовими повітами: Чортків і Будаців — одного посла. Повітових судів у бучацькому повіті три: в Бучачі, Монастирських і Язлівці. З них бучацький і монастирський належали до окружного суду в Станіславові, а язовеньський — до окружного суду в Тернополі, а всі три до вишого красного суду у Львові.

Було в повіті 3 парохії латинського обряду, з яких 6 належали до бучацького деканату, а саме: Бучач, Барли, Коронець, Монастирська, Золотий Потік і Ковалівка. До язовеньського деканату належала тільки одна парохія в Язлівці і до чортківського деканату — одна парохія в Петляківцях. Всі вони належали до львівської римо-католицької архидієцезії. Греко-католицьких парохій було 33, з яких 4 належали до устєцького деканату, 7 до чортківського і 22 — до бучацького деканату. Всі вони в тому часі належали до львівського архієпископства галицької митрополії.

В повіті були такі школи: 2 середні, а саме — жіноча гімназія ОО. Василія в Бучачі і польський панський конвікт «створившиця сестер Непорочного Зачаття Прчистої Диви Марії» в Язлівці; народні школи

етатові хлопці: 4-класові в Бучачі, Барині і Монастирських; етатові однокласові в Бобулинцях, Доброполі, Язлівці, Озернях, Коронці, Кійданові, Медведівцях, Новоставцях, Осв'яцях, Підзамочку, Поточі, Перволоці, Сновидові, Соколові, Трибухівцях, Велесові, Задарові, Зубриці, Григорові, Яргорові, Ковалівці, Олеші, Порховій, Стіпці, Скоморхах, Сороках, Зеленій, Заривняцях, (Журавинцях) і Жижномірі. Парохіяльні школи були в Цітовій і Пужниках; 4-класова етатова школа для дівчат з польською мовою навчання була в Бучачі.

Як подільський повіт мала Бучаччина добрий ґрунт, зaslонку від півночі бережансько-тернопільською височиною, тeплe підсоння і тому добре росли всякі роди збіжжя й кукурудзи. Єдиним мотом у Бучачині був тоді Язловець, а Бучач, Монастирська, Золотий Потік і Барини, були тільки містечками. Сільських громад було в повіті 74, разом усіх громад було 79. Двірських маєтків було 69 і 37 мастових управ, разом 116 адміністративних одиниць. Власниками великої маєтності в Бучачі були в тому часі Еміль і Артур графи Поточькі. Цей повіт обхоплював 79 катастральних громад. З простору 19,3281 квадратних миль займають сільські й міські громади 10,5365 миль або 54,7%, двірські добра — 8,7716 кв. миль або 45,3%, на одну квадратну миль припадає 4,1 адміністративна громада. Населення міст становило 2564 мешканців або 3%; населення містечок — 17446 мешканців або 21%; населення сіл — 60166 мешканців або 72%, що разом з населенням на двірських просторах має 83720 мешканців.

Громадські позичкові каси були в таких місцевостях: Більвинці, Озерня, Медведівці, Новосілка Язловська, Освіці, Монастирська, Звингород і Підзамочок. У повіті були такі підприємства: 5 цегельня, які виробляли річно 272,000 цегол разом вартості 2750 злр., 19 гончарів, що виробляли річно 25,000 посуд вартості 1476 злр. В сімох місцевостях випалювали вапно річно на 30,000 мец (одна мета ривняється половині корця або 16 віденських гарців); гіпсу вивалювали в двох місцевостях 5,200 мец річно; 6 мільярів було в повіті, вапно виробляли лосві свічки й мило, на що зуживали річно 500 центнарів лозю, 40 центнарів соди й попелу і продукували річно 380 центнарів лосевих свічок вартості 13,000 злр. і 120 центнарів мила вартості 3,000 злр. Лосві свічки зуживали головно жири для освітлювання своїх помешкань у шабасові й святочні дні. Водних млинів було в цьому повіті 42 з 158 каменяма, які мололи річно 109,500 мец збіжжя і постачали 71,250 центнарів муки пересічної вартості 380,360 злр.

Пивних броварів було в Бучачині 3: в Монастирських, в Нагірній і в Трибухівцях. Гуралень у цім повіті було 22: в Бобулинцях, Бучачі, Дубенку, Костельниках, Дулібях, Ковалівці, Коронці, Ліщинцях, Монастирських, Нагірній, Пестляківцях, Порховій, Петрилові, Перволоці, Поточі, Ріпинцях, Сороках, Скоморхах, Трибухівцях, Вячлах, Задарові і Малих Заліщиках. Плянтаторія тютюну не була щороку однакова; кількість плянтаторів змінюлася кожного року. В 1870-их рр. найбільша кількість плянтаторів була 7686, а найменша — 3975; найбільша площа зжита в тому часі під управу тютюну становила

1042 м., найменша річна площа — 510 м. Найбільша кількість зібраного в цих роках тютюну становила 13,888,74 центнара, найменша — 3895,03 центнара. Найбільша вартість зібраного тютюну становила річно 115,844 золр. 21 центи, а найменша — 34.519 золр. 57 і пів centa. Обидві фабрики тютюну й папіросів у Монастирських, бучачького повіту, і у Винниках львівського повіту, зуживали разом між 203 і 437 кубічних сажнів паливного дерева; обі ці фабрики зуживали разом для виробів 5,242,484 віденських фунтів красивих тютюнових листків і 324,836 віденських фунтів заграничних тютюнових листків. Річна продукція тютюну й папіросів у обох цих фабриках була така: 8,690,100 штук звитків простого тютюну вартості 2186711 золр. і 10 центів, 449,400 віденських фунтів тютюну в початок вартості 190026 золр., та 35,444,000 штук папіросів вартості 766,382 злр. і 50 центів. Обидві фабрики виробляли разом 230,307 віденських фунтів табака для заживання вартості 217,671 золр. та 78 і пів centa. Фабрика тютюну й папіросів у Монастирських мала парову машину в силі 4-ох коней. 3 машини до країнця, з яких кожна крапля по 50 центнарів денно. В цій фабриці працювало 38 робітників і 32 робітничі за денною зайнятою і 369 жінок і 35 дітей за зайнятою від штуки. Разом працювало 38 робітників, 401 робітничі і 35 дітей; денна заробітна платня була між 36 і 44 центами.

Бучачький повіт продукував тоді річно 500 центнарів ординарної вовни вартості 15,500 золр. В цьому повіті виробляли ординарної сукна на 2000 лківт, галіні 6000 лківт, разом — вартості 9000 золр. Фабрика сукна існувала в цьому повіті одна в Трибухівцях під самим Бучачем, в якій працювали продвож цілого року 4 робітників і 2 робітничі. Лену продукував цей повіт річно 200 центнарів, конопель — 2430 центнарів; річна вартість цих обидвох продуктів становила 40,450 золр. Тканинних вартатів було в руці в цьому повіті річно 145; вони зуживали річно 1115 центнарів лєну й конопель й виробляли 111,500 лківт полотна вартості 11,150 золр. Було в цьому повіті 75 кушнірів, які зуживали річно разом 17,560 штук овечих, ягняччх і кроличих шкір та виробляли річно 3512 кожухів вартості 35,120 золр.

Лєси цього повіту постачали річно 10,000 штук будівельного дерева вартості 12960 золр.; паливного дерева твердого 15415 сажнів і м'якого 4000 сажнів; разом вартості 73,660 золр. Бучачький повіт продукував 325,000 нижчих австрійських гарців шешині, 280,000 гарців жита, 104,000 гарців ячменю, 182,000 гарців вєса, 54,000 гарців кукурудзи, 40,000 гарців проса, 75,960 гарців гречки, 9,000 гарців бобу, 36,000 гарців гороху, 7,200 гарців сочевиці, 4,800 гарців вєки, 350,000 гарців баробабів, 10,000 центнарів цукрових буряків, 34,000 гарців настивних буряків, 41,667 кїл головок капуста, 820 центнарів льняного прядина, 3,800 центнарів конопляного прядина, 35 гарців льняного насіння, 145 гарців конопляного насіння, 36 гарців насіння рпакка, 1000 центнарів насіння коношини, 540 центнарів тютюну, 780,000 центнарів соломи, 120,000 центнарів сїна, 50,000 центнарів отави, 51,000 центнарів коношини й мішанки інших настивних трав, 1200 гарців інших овочів, 13 центнарів меду, 3 центнари воску, 40,000 відер молока, 3000 центнарів масла, 6000

центнаві сиру, 200 центнаві овечої вовни, 25.000 сівів твердого па-
ливого дерева, 15.000 сівів з'якого паливого дерева і 900.755 кубічних
стіл будівельного й виробничого деревини.

Домашній промисл розлогіє під оглядом ткацтва й сукоництва, але
обмежений на грубе селянське полотно і таке ж сукно; з сукна ви-
робляли срічки взористо на всіх швах і на переді вишивали кольорою
волицюю. Жінки гафтували сорочки кольоровим шовком на раменах
і берези Бучач був осередком виробу тканин і зразків
українських вишивок. У другій половині XIX стол. існувала в Бучачі
щокотнацька фабрика тканин майстрів — братів Володимира, Івана,
Стєпана й Дмитра Пагірянських, що створили метецький геометрично-
розширений орнамент для вироблення в їх фабриці кілямів, котів
і хусток.

Монастирська перейшли від Поточних, які посів, на власність
Карла Бако де Гетте, але він після смерті своєї жінки з Поточних
продав монастирський двір, Йосифові Молодшому, нападком якого
Володислав був дітичем у 1938 р. Містечко було досить торговельне й
тамішнє жидівське населення було багате й зарадне. Винне згаданий
монастирський ділч Бако збудував касарні і етайні для кінноти, якої
три шмадрони заквартирували в Монастирських, з чого мала бути якась
користь для населення, а для ділча дохід з пропінанції. Багато причи-
нялися до добробуту населення Монастирськ і околиці державна
фабрика тютюну й папіросів, у якій працювало взимку 800 робітників і
робітниць та влітку 500, головю жінок. Ця фабрика переробляла, крім
красного тютюну, також угорський, турецький та америкаський. При
фабриці була лікарня для хворих робітників. Монастирська була
осідком повітового суду, був також поштовий і телеграфічний уряд та
аптека. Околиця Монастирськ гарна, гориста, багата лісами, врожай-
ною землею, над Корошцем і ставом мочаровата, добрі луки. Бако зало-
жив у Монастирських папірню, погущувану водою, але вона була
вже нечиною в 1870-их роках.

В 1880-их рр. переселили повітний суд з Язлівці до Золотого Поточу,
містечка над потоком без назви, притокою Дністра. На рішчій мезузе
Золотий Потік з селом Соколомом, на схід — з с. Скоморохами, на
південь — з с. Костельниками і на захід — з с. Стінкою. Дірська по-
селість мала 724 моргів рілля, лугів і пасовищ та 1075 моргів ліса; селяни
мали 1629 моргів. У 1857 р. було 3153 мешканців; в 1850 р. в громаді
було 3142 і в дворі 69 мешканців. Римо-католицька парохія мала 940
парохів. До місцевих римо-католицької парохії належали римо-като-
лики в таких селах: Губин (14 осіб), Костельники (10), Косирич (14),
Лука (30), Монастирок (10), Руселів (14), Стінка (128), Скоморохи (200),
Снопидів (18), Соколів (240), Сокулєць (60), Уніж (130), і Возилів (20).
Разом у всій парохії було 1848 римо-католиків. Місцева греко-като-
лицька парохія мала 1296 вірних і належала до бучацького дієцезату.
Дуже стара дерев'яна церква св. Трійці зберігала метрихальні книги
від 1762 р. Філія св. Костельники, що були до 1798 р. самостійною паро-
хією, з церквою св. Параскевії і 830 вірними. І так в усіх парохії у Зо-

лотому Поточі було 2126 вірних. Етатова школа з одним учителем,
Громадська позичкова каса з капіталом 1155 зол.р. Повітний суд,
повітний уряд і телеграфічний уряд були в містечку. Жидів було 2070
осіб. Власниками дірської поселости були Володимир і Марія Гісловічі.

Високоповажаним панам д-рові Костеві Паньківському, Володими-
рові Лєсякові й Стєпанові Шинялявю щиро дякую за поміч і зби-
ранні матеріалів для цього парусу. — Автор.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Д-р Іван Крип'якевич і Микола Голубець: Велика історія України. Львів-Він-
ніц 6, 1948, стор. 33-38.
Д-р Микола Драшке: Свідки як роки Кієву?, Гомін України, Торонто, 1-8 берез.
1969, Рік XXI, № 10-11 (1033-34).
Д-р Іракліа Пастернік: Стародавні міста Тернопільщини, Тернопільська
земля. Історико-мемуарний збірник, Нью-Йорк—Париж—Сідней—Торонто, 1968,
стор. 22-25.
G. Vercauteren: Ancient Russia, New Haven, Conn., 1944, p. 82.
Є. Каварчик: Кієв і околиці в Карпатів мезодієчч, Warszawa, 1938.
П. Андрусик: Історія України, І. Київська Доба, Прага, 1941, стор. 176.
Słownik geograficzny Królestwa Polskiego і innych krajów słowiańskich, t. I,
Warszawa, 1880, str. 434.
O. Миллер в Варшаві, ЧСВВ: По мезнлянських монастирах, Торонто, 1958, стор. 114.
Володін Крайчик: Тернопіль на старих картах, описах і гравах, Тернопіль-
ська земля, стор. 107-108.
A. Czubowski і B. Janusz: Przechodzie i zabytki województwa tarnopolskiego, Tarnop-
ol, 1926.
Akta grodzkie і ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej, t. 12, Termini Terrestres
anno 1438, poz. 453, pag. 121, poz. 1280.
УРЕ II, Київ, 1960, стор. 177.
М. Гриньковський: Історія України-Руси, т. IV, Нью-Йорк, 1955, стор. 191-93, 198-99,
215, 217, 219.
П. Андрусик: Історія колонизації, І. Мюнхен, 1946.
Ім. Дзидзид: Завоєвці. Словник географічний, т. III, стр. 358.
Д. Катковський—Т. Бродович—А. Жуковський: Буковина, Париж—Флоридо-
фа—Дітройт, 1956.
Річоз Дієцезата Jablonowskiego, t. IV, Wolyń, Podole і Rusz Szwecyona, Warszawa,
1911, str. 433 і 435.
С. Ткачівський: Народні рухи з Галицької Русі в 1643-48 рр., Заніски Наук,
Т-во ім. Шевченка у Львові, том 23-24, стор. 35.
Жерело до історії України-Руси, Видання НТШ, т. V, стор. III; т. VI, стор. 188.
М. Андрусик: Józef Szaniawski, pierwszy biskup wileński, Lwów, 1934, s. 43.
С. Милос Кє-рлє Тернопільщини, Тернопільська земля, стор. 62.
Les Anecdotes de Pologne, Amsterdam 1699, t. II, s. 174, 253.
П. Андрусик: Лівнієцьке, Галицьке й Каміньє-Подільське Промиславне (в
1539-1700) та й Унієцьке (1700-1908 рр.) Сіпєскоєтє у Львові, Іордан, Сєкс,
Кєвєдє, 1960, стор. 22-23.
I. Finkel: Bibliografia, Warszawa, 1956, poz. 4923 в Słownik geograficzny, t. III.
Високоповажаним панам д-рові Костеві Паньківському (1810-1820) мєтєрич, Київ, 1965.
о. М. Варшак, ЧСВВ: З-рєдєвєцька хроніка (1771-1782), Заніски ЧСВВ, т. II (VII),
виш. 1-2, Рим, 1954, стор. 74 і 88.
Т. Бродович: Widok przemysoł na słaбą niewinność strogo wywartej, Lwów, 1861.
П. Андрусик: З дослідів над назвою «Україна», Заніски Наук, Т-во ім. Шев-
ченка, т. 17, Нью-Йорк—Париж—Сідней—Торонто, 1963, стор. 252-53.
Alexander Host, & Co., Elmhurst, N.Y. R. 69 Represents our annual serial catalogue
of books on Russia and the USSR in the Russian language. It contains a selection of
over 2500 out-of-print titles, mostly on literature and history. Some basic reference
material has been included, p. 39 B.
Marc Raef: The Decembrist Movement, Englewood Cliffs, N.J., 1966, p. 140-141.

- Степан Шага: Роман Шухевич — символ незалежності, Свободи, Джери Сіті, 3-4 березня 1970, чч. 40-41.
- Д-р Кость Левинський: Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914, ч. I, Львів, 1926, стор. 33.
- Українська Закарпатська Енциклопедія, Львів—Коломи, 1953.
- Матвій Стелмак: Нариси з історії національно-суспільного руху в Галичині 1770-1830 рр., Закарпатський, Торонто, стор. 78.
- о. Олександр Завковський: Записки пароха Старих Богородчан, 2-е видання і доповнене видання, Українське В-во «Добра Книжка», Він. 161, Торонто, 1960, стор. 67.
- Н. Андреев: Перемишль в історії України до 1918 р., Перемишль — західний басейн України, Нью-Йорк, Філадельфія, 1961, стор. 53-54.
- Лінійні Станіславівська: З дієйств о. Зискова, Зисков, 1929, з. 89, 100-102, 106.
- М. Д-в: Уашия Кравченко, Свобода, Джери: Сіті, 20 серпня 1969, ч. 151.
- Українське Мистецтво: т. IV, ч. I, Київ, 1969, стор. 244; ч. II, К., 1970, стор. 326.
- Шевченківська виста владра греко-католицької єпархії станіславівської на ріці Бугу: 1838, Річник XXXVI, Станіславів, 1938, стор. 38.
- Діло, Львів, 1902, чч. 152-83, 136-39, 192-61, 166-87, 170.
- Григорій Голуб, Рік XVIII, ч. 4, I квітня 1958, Нью-Йорк, стор. 8. Ню було в Личківі, Гощуцьку і Короні.
- Галицький: Бібліографія української преси, Труды Українського Науково-Дослідного Інституту Книгознавства, Київ, т. IV, стор. 277 і 284.

* * *

Österreichisches Staatsarchiv
Archiv für Verkehrswesen
1030 Wien III, Aspengasse 33
Arch. Zl. 18077/71

Wien, am 28 April 1971

Sehr geehrter Herr Shepelavsky!

In Beantwortung Ihrer Anfrage an das Eisenbahnministerium vom 12.d.M. kann ich Ihnen folgendes mitteilen: Die Linie Stanislaw—Husiatyn als Teil der Galizischen Transversalbahn wurde durch den Staat auf Grund des Reichsgesetzes vom 28.XII.1881 hergestellt. Der Bau wurde an das Konsortium Schwarz am 25.VII.1882 vergeben (Details über den Bau des 260 Meter langen Tunnels beim Strypafluß sind nicht mehr zu eruieren). Die Strecke Stanislaw—Buczacz wurde am 1.XI.1884 für den Güterverkehr und am 15.XI.1884 für den Personenverkehr eröffnet (Endstrecke bis Husiatyn erst am 31.XII.1884 bzw. am 1.II.1885). Es verkehrten in den ersten Jahren nur ein Zugpaar (Stanislaw ab 10.00 Buczacz ab 14.39), 1914 hingegen bereits 3 Zugpaare.

Der Fahrpreis war 1885 1 Gulden 20 Kreuzer in der 3. Klasse, während dieser für den Postkurs vor der Bahneröffnung (ab Stanislaw 7,00 ab Buczacz 14,50) 4 Gulden 76 Kreuzer betragen hatte. Der Durchschnittslohn eines Arbeiters war in Wien in den Achtzigerjahren etwa 1 Gulden und lag sicherlich in Galizien weit unter diesem Werte.

Hochachtungsvoll

P. Mechtler

(Dr. Paul Mechtler, Direktor des Verkehrsarchivs)

Австрійський Державний Архів
Архів подорожей
1030 Відень III, Аспангштрассе 33

Відень, дня 28 квітня 1971.

Велимишановний Пане Шепелавський!

У відповідь на Ваше запитання до Міністерства Залізниць із 12 ч.м. могу Вам подати наступне:

На відтинку Станіславів—Гусятин, як частини загальної галицької державної залізниці, будова лінії була установлена на основі державного права з дня 28.XII.1881 р. Будову передано підприємству «Шварц» дня 25.VII.1882 р. — (Подобиць про будову 260-метрового тунелю над рікою Стрипою уже не можна устійнити). На лінії Станіславів—Бучач урухомлено дня 1.XI.1884 р. вантажний поїзд, а 15.XI.1884 р. особливий поїзд. (до кінцевої стадії Гусятин щойно 31.XII.1884 р., а радше 1.II.1885 року). В перших роках проїжджав поїзд тільки раз на день, (Станіславів 10.00 — Бучач 14.39), а в 1914 р. проїжджали вже три поїзди.

У час відкриття лінії Станіславів—Бучач, ціна квитка їзди 1885 р. 3-ю класою була 1 гульден і 20 крейцарів, а перед відкриттям залізниці, переїзд поштовим дилжансом знісав 4 гульдени і 76 крейцарів і забирав 8 годин часу.

Пересічна заробітна платня денного робітника у вісімдесятих роках у Відні була 1 гульден, але в Галичині у тому часі була вона далеко нижча.

З повною пошаною до Вас

Мехтлер в.р.
(Д-р Павль Мехтлер, Директор Архіву)

БУЧАЧ СТО РОКІВ ТОМУ

На основі праці о. Модеста Гнатевича ЧСВВ

В числах 47-48 часопису «Слово», з червня 1864 року, помістив о. Модест Гнатевич ЧСВВ статтю п. н. «Бучач», де подав загальний опис Бучача, парохіяльної церкви св. Миколая, ратуші і статистику міста, з предметами Пагірянки й Гавровець. У тому ж році о. Гнатевич помер, не скінчивши друкувати своєї праці. Матеріали, що він їх залишив, Венедикт Площанський оублажував під тим самим наголовком, у часописі «Слово» в 1864 р. У них подав Площанський цікаві подробиці про три інші церкви, василіянські монастирі Бучаччини, польський костел і бучацький замок.

Згідно з відомостями о. Гнатевича, невідомо, хто й коли заснував Бучач. Давню його мешканці-християни займалися торгівлею. Мали в ринку й сумесних вулицях свої крамиці, були багаті. Уже в половині XIX стол. торгівля була виключно в жидівських руках, якщо не рахувати двох крамиць християнських, власники яких не були бучачанами. Християн витиснено на передмістя, де вони займалися ремеслом. Король Жигмонт Август II, грамотою з 1585 р. надав місту два ярмарки, на св. Прокона й Андрія. Крім того, місто мало ярмарок чотирьох.

За польської влади містом управляв війт, що його називали в ділчі із-поміж міщан. Бурмістрів, присяжних та інших урядовців вибирали міщани самі щороку на Зелені Свята. На утримання управи та інші міські потреби місто мало 964 морги ґрунту.

Довгі часи оборонявся Бучач з успіхом від ворогів, завдяки своїм баштам і сильному замкові. Аж 1676 р. знищили його турки. З того часу залишилися руїни замку, а з укріплень і башт нема і сліду.

Останню башту, яка стояла на горі Федір, розібрали 1812 р. графи Кастан і Павло Потоцькі, тодішні власники Бучача, і побудували собі на цвинтарі гробницю на подобу каплиці.

Крім звичайної пошти, що існує в Бучачі від 1871 р., їздив, — від 1856 року тричі на тиждень, а від 1861 р., після будови залізничні з Відня до Львова, — щодинни, — поштовий дилжанс. Від 1863 р. почав працювати телеграфічний уряд. Завдяки вигідній комунікації розвивалася в місті торгівля, і Бучач належав до найбільш торговельних міст Поділля.

На горбі, над потоком, що відділяє старе місто від нового, стоїть церква св. Миколая; у старих актах названа міською. Побудувала її на подобу буковинських церков, мабуть 1610 року, Марія Могиланка, дружина брацлавського посводи, Стенана Потоцького Мури церкви грубі, себто — оборонні, відповідні для тодішніх бурхливих часів. Над головними входовими дверми бачимо вирізьблений герб Могилів, заурочений з гербом Потоцьких: а за царськими вратами на великому шпатарі є ікона Богородиці, яку — кажуть — принесено сюди з каплиці міського замку; Марія Могиланка привезла її з Молдавії і до неї, як своєї особливой опікунки, молилася і, як стара сестриця, подарувала її церкві св. Миколая. Капшовський староста, Микола Потоцький, відновив церкву і, як старший брат, купив для неї чудову срібну лямпаду, яка ще нині висить перед царськими вратами; а 10 серпня 1747 р. зарядив, щоб бучацький жидівський кагал, замість відстоїв від позиченої йому тисячі золотих польських, давав щороку для церкви 10 камнів сестопленого лону. Великий добродій і покровитель бучацьких церков Микола Потоцький записав 3 квітня 1739 р. на вічні часи для церкви трьох підданних Пагірянки; 18 листопада 1745 р. подав їде трьох, а 13 квітня 1751 чотирьох, разом 10 дун.¹

По середині невеличкого ринку Бучача стоїть чудова ратуша, що її побудував у готичному стилі Микола Потоцький, камшовський староста. Вигляд з крамиць, а на поверсі приквітлася управа міста. Від заходу видно на стіні вирізьблений герб Потоцьких «Шпалая», з елзній високій, а з елзній широкій. По обидвох боках гербу бачимо 12 кам'яних фігур, що зображують 12 трудів Гекаля.

В 1864 р. мав Бучач 9.535 мешканців, у тому 8.809 народжених у Бучачі, 726 прибулих із інших місцевостей; жидів 5.272. Сюди не враховано позаміських учнів. Домів було тоді 919, в тому 90 мурованих.

І у давнину села разом із їх мешканцями належали до ділчі, повітків. Мешканці ділчових ссел, чи місцевостей, були підданіми свого пана, були його власності; він міг продати їх, відступити їхньому ділчові, міг і в карті їх програти. Без дозволу свого пана мешканець ділчового ссел чи місцевости не міг переселитися до іншого ссел, чи місцевости, хоч і не був кріпаком, а тількию додичино. Як же М. Потоцький записав на вічні часи для церкви трьох своїх підданних Пагірянки, то він зрікся свого права до тих трьох людей. Коли хотілись із тих трьох позор, тоді обов'язком пана було дати на його місце іншого. На вічні часи дичити, що і шандалка пана мали давати таких людей. Потім він збільшив це число на десять осіб. Вони вже стали підданіми даній церкві чи монастиря і постійноь розпоряджан ними: міг залізати їх при церкві чи у монастирі, або, на випадок потреби, міг вислати їх до ділчового монастиря, чи церкви.

ваних, 359 з «пруським» муром,² 360 дерев'яних. Крамниць було жидівських 158, католицьких 2, заїзних домів 46, шинків 168. В тому році існували в місті ще тільки 2 цехи: шевський і ковальський. Три інші (кушнірський, ткацький і красецький) недавно перед тим скасовано. Серед майстрів було 30 католиків, а жидів 372; челядників жидів 215, а католиків 60. Існували 2 уряди: політовий і податковий. Подо званни, духовників усіх віровізнань було 18 (в тому 12 учителів), урядовців 36. Мав Бучач 1864 р. нижчу гімназію з 160 учнями, народну школу й «препаранду» для підготовки вчителів початкових шкіл. Загальна кількість учнів була 244. Була в місті аптека, гарбарня і фабрика потану. Місто мало 1753 моргів орного поля, 244 морги сіножаті, 1454 морги лісу, разом усього 3.451 моргів. Пасовиська не було. З вищеподаної кількості моргів, до ділки належали 492 м. поля, 41 м. сіножаті, 1241 м. лісу. Мало 240 коней, 62 волів, 395 корів, 126 овець, 627 свиней. Міська печать мала вежу з башетою, а по середині ступи, коло гербу Шлява, був довкола напис: *Civitas Buczacz sub tutela Srucis*.

На передмістях Бучача, Нагірлянка й Гаворисць, жило 1864 року 1663 душ, у тому 994 греко-католиків, 495 латинників. І протестант і 173 жидів. За професією були 2 урядовці, 7 військовиків, 2 літерати й мистці, 1 лікар, 143 власники ґрунту, 4 власники домів, 14 промисловців і ремісників, денних зарібників 134, ремісників-челядників 11, слуг 86, пасників 206. Мужчин вище 14 років було 63, жінок і дітей 989. Коней мали обидва передмістя 163, волів 203, корів 227, овець 460, безрого 274, кіз 2. Орного поля мали передмістя 3.635 моргів, сіножаті 203 м., лісу 498 м., разом усього 4.336 моргів. В тому належало до ділки 761 м. поля, 139 м. сіножаті, 282 м. лісу.

Кількість учнів у бучацькій василіяньській гімназії зростала з кожним роком, а за австрійської влади доходило їх до 900 і більше. Вчилися тут сини різних суспільних верств, національностей і провінцій. Частина учнів жила поза монастирем, у містах. З бучацької василіяньської школи випишли тисячі людей, які потім займали важливі становища в Церкві й державі. Бучач за польських часів був єдиним містом, де наші монахи, спершу з литовської провінції, опісля з גדольської, провадили вищу учебну закладу. Василіяньська гімназія в Дрогобичі постанала швидко за Австрії, після 1775 року. Бучацькі василіяни жили 42 роки גדольською (1712-1754), 91 рік гімназією (1754-1784), а потім 1804-1865), 11 років філософією (1773-1784), 81 рік нормальну школу (1784-1865).

Існування монастиря в Бучачі і зв'язаних з ним учбових закладів задикував Бучач Потоцьким, власникам Бучача й багатьох інших маєтків ув Україні. Восвода Степан та Іванна Потоцькі, а пізніше їх син

² Пруський муур був із дошки, або з грубих діляк. На них набили відрізки лат. в різних напрямках. На ці дошки з тими кузенками лат такладували добре вигнану з польової глини. На цю, ще свіжу глину, поклали на дрібно поточене каміння, шугер, а тоді на те все накладували кельною вапно і випривляли так, як муур.

Микола, староста Капювський, збудували монастир із церквою, школи й бурси для вбогих учнів і забезпечили їм майбутнє частиною свого майна. Перед бучацькою монастирською церквою стоїть кам'яна статуя Пейор. Зачаття, поставлена 1818 р. і відновлена 1858 р. Напроти статуї стоїть зверхина святилищем до сходу церква Чесного Хреста, збудована 1770 р. з 2 вежами від фронту й коулою посереддині. На стіні, біля проповідальниці, висить портрет Миколи Потоцького, в багряному контуні й білому жупані, при лівому боці карабеля, а в правій руці булава. Намалювали його монахи Ісидький і Головацький 1771 р., а відновлено його 1861 р.³ Напроти проповідальниці, посереднині церкви, висить свічник із 12 свічок, який пожертвував бучацьчани Крижанівський 1849 р.; а праворуч висить образ — зинтти Ісуса з хреста. В церкві зберігається Почайська Євангелія з 1771 р., виложена дорожніми каменями, оправлена в бархат і ербіло 1795 р. На особиную уяву заслуговує срібна кадильниця. В 1849 р. о. Манієвський поклав великий камінь під нову дахвицю, яку закінчено 1854 року.

Діставши від Августа III потрібні привілеї, заснував Микола Потоцький 1734 р. василіяньську гімназію. Коли кількість учнів гімназії дуже зросла, тоді Микола Потоцький на прохання василіяни дозволив — 1773 р. — відкрити філософію. Коли 1784 р. василіяни литовської провінції мусіли повернутися на Литву і в наслідок того забракло вчителів, тоді австрійська влада закрила гімназію по 30 роках існування й філософію по 11 роках її життя, а відкрила голову школу нормальну, давши до неї для німецької мови 2 світських учителів, пісний. В 1804 р. Австрія привернула гімназію з 3 класами (фізика, граматика, епітакса, поезика, риторика). При голонній нормальній школі введено, наказом міністра 1856 р., дворічний курс для підготовки народних учителів, а в 1860 р. перетворено 6-класову гімназію на нижчу гімназію з 4 класами.

В бучацькому лісі ліворуч села Жижомира, на правому березі Стрипи, на стріжкій скелі стояв малий василіяньський монастир, з якого залишилися лише руїни. Його церква була обведена високими й досить грубими мурами, а між ними й церквою від півночі було 4 чи 5 вежів, що прилягали до мурів. З-під скелі витікає джерело чистої, холодної води, яка потічком вливається до Стрипи. Та вода має в собі багато заліза, тому русло потічка аж червоне. З цим зв'язаний такий переказ: коли татари напали на Бучач, тоді деякі мешканці схоронилися в монастирку й замку. Якесь циганка, яку підкупив татарський полководець, зрадила їх, показавши татарам таємний хідник. Татари збудули монастир і вирізали людей. Певнина кров наповнила джерело й рів, і та кров залишилася аж до кінця світу. Акт бучацького монастиря каже, що жижимирський монастирок побудували василіяни в

³ Портрет Капювського забрали з церкви, либонь, під час першої світової війни. У 1920 р. той портрет висів у монастирській їдальні. Тодішнього паншкотові М. Капювського, гр. А. Потоцького, єдиновласця цей портрет і захотів мати його в себе. Один із інших бучацьких учнів виконав дуже вірну копію портрету й гр. А. Потоцький дівся цю копію.

1600-1606 роках, і що Марія Могилянка, будучи ще дівчиною, писала на його будову гроші з Молдавії. Грунт, город і ліс дарував монастирковій вже Степан Потоцький, воєвода брацлавський, нарештеш Могилянки. Серед актів бучацького монастиря є оригінальна грамота, з підписом Степана Потоцького, яка призначає ігуменю монастиря в Жизномирі о. Сильвестра Тарасевича. Грамота виготовлена 3 червня 1715 р. Виходить з того, що монастирок мав тоді власну управу й окремого ігумена та цюжю 9 років пізніше, себто від 1724 року, після смерті о. Тарасевича, передав його Степан Потоцький, з майном і доходами, монахам бучацького монастиря.

Давно василіяни жили також у монастирі св. Онуфрія в Рукоміші. Є там 2 нещери, першої величини. В більшій є вівтар св. Онуфрія з іконою. В сиву давнину прийшли, мабуть, у ті сторони ченці з Києва й оселилися в рукомиських печерах. В одній мешкали, а другу призначили на молитву. Не відомо, хто побудував їм у тому місці монастир. Жили в ньому три ченці, які належали до бучацького монастиря і сюди, коли було треба, приходили. Але староста Каньовський, Микола Потоцький, створивши в Бучачі гімназію, зажадав, щоб усі монахи мешкали в Бучачі. Власник Рукоміша, Тадей Венгерський, майор військ Потоцького й командант Бучача, не погодився на те, щоб монахи жили в Бучачі і звідти доглядали рукомиський монастир, тому побудував вишше муровану церкву й наділив її доходами. З замітних пам'яток цієї церкви слід згадати «Трифологіон», надрукований 1614 р. у Львові, «Апостол», з підписом Блаевича (нема першої картки, тому не відомо, з якого року), і «Молитвослов» з написом: «Anno 1731 die 10 Martii in conventu pisatam Rukomiskim» (підпис важко прочитати).

До бучацького монастиря прилучено також старі василіянські монастирі в Сокульці та Угорниках.

В 1608 р. прийшли 2 ієромонахи православного Красногорського монастиря під Києвом в околицю Потока, поселилися як пустельники на Сокульській скелі над Стрипою й побудували собі церквою Покрову. Вони називалися Методій Жабокритський і Венедикт Писель. Власник Потока, Степан Потоцький, грамотою з дня 14.II.1609, обдарував їх землею і лісом. Коли монастирок через безупинні напади поганих дуже потерпів, тоді брацлавський воєвода, Іван Потоцький, казав їм побудувати нову церкву. З наказу губернатора 1806 р. ігумен Герман Верганський покинув монастирок, а влада прилучила його до монастиря в Замості. Коли ж Австрія втратила 1809 р. Замостя, тоді прилучено Сокулець до монастиря в Бучачі, щоб цим винагородити йому втрату Зеленої і Звенигорода, що відійшли до Московії, яка окупувала Галичину по Стрипу. А коли Бучач 1815 р. відіслав ті села, тоді мусть за Сокулець платити щороку 50 дукатів до каси у Львові. Розпорядком цесаря з 1819 р. віддано монастир у Сокульці бучацьким василіянам, а село Сокулець з монастирською церквою зараховано до капеляній Губин.

Грамота Балабанів з 1612 р. каже, що монастир із церквою св. Михайла в Угорниках збудував їх прапід невідомою кодо для монахів ЧСВВ. З монастирських актів виходить, що рідний брат о. Гей, унівського архимандрита, Адам Балабан, і його дружина, Марія Гулевичина, власники Угорник, розпочали будову нового монастиря, але не скінчили. Шоймо брат Адама, Олександр Балабан, т. ребовельський і рогатинський староста, закінчив будову й на удержання монахів затвердив на вічні часи фонди, що їх призначив для них Адам грамотою з 27 листопада 1612 р. Тут спершу мало жити до 50 людей, отже, той монастир був одним із найбільш у Галичині. Монастир міг оборонитися від татар, а то вони в тих часах часто наводили, то на бантах тримали завжди сторожу, і це місце ще й нині на монастирських полях називається «Стражниця». В 1752 р. монастир перенесено до села Бабинки, яке належало до монахів. Шематизм з 1661 р. ніше, що має воно 223 греко-католиків і кілька латинників. Угорницькі монахи не прийшли Унії і долучилися до православних монахів у Скелі. Пізніше й вони перейшли на Унію, але не відомо, в котрому році. Мабуть, о. Шумляцький був останній православний ігумен: після нього були вже унії. Від 1772 до 1811 р. нема в актах згадки про цей монастир. У 1811 р. жили тут лише 2 монахи. В 1812 році австрійська влада включила його тимчасово, а 1819 р. повністю, до бучацького монастиря.

Старий василіянський монастир, Пресс. Трійці, на правому березі Стрипи, на найвищому бучацькому узгір'ї, перетворено пізніше на кліштор домініканів. Коли і звідки прийшли сюди василіянські ченці, які побудували собі тут дерев'яний монастир, не відомо. «Congregatio de propaganda fide» згадує, що 1612 р. Марія Могилянка побудувала цешим церкву й мурований монастир, коди ставий уже назився. Могилянка, дочка молдавського господаря, Єрсеї Могила, була праправнучкою, добра й гуманна пані. Ще в 2-ій пол. XIX стол. згадували її в Бучачі, як «добра Домну». Якійсь час жила вона в Бучачі, бо виїхала звідси за власника Бучача й Потока, Степана Потоцького. Після його смерті виїхала знову за синомиського воєводу Микошу Фірлея, покинувши Бучач 1633 р. З невідомих причин мусів бучацький василіяни перенестися до жизномирського монастиря. Син Могилянки, Іван Потоцький, грамотою з 1652 р. подарував на вічні часи домініканам монастир, що його збудувала мати, з церквою і всім майном василіян. І так, у незмінутому виді залишався василіянський монастир у руках домініканів до часів Іванового знука, Миколи Потоцького, себто 115 років (від 1652 до 1767).

Крім церкви св. Миколая, має Бучач ще три інші світські церкви: св. Покрови, дочерню св. Михайла і стару церкву Різдва Преч. Діви. Церква св. Покрови належить теж до замітних будівель Бучача. Писаний джерел про будову її немає; зате є цікаві оповідання старих людей, особливо Івана Ясколовського, який 1844 р. мав 95 літ. Був давно коношим пана Каньовського, а цесар Йосиф II підзначив його

срібною медаллю. Розказував він таке: Трохи нижче церкви стояла колишнє дерев'яна церква, побудована тоді, коли турки знищили Бучач. Була вона дуже бідна, тому пан Каньовський на просьбу пароха забезпечив її доходами грамотою з 1764 року п. н. «Podział dóbr Mikołaja Potockiego między swoich krewnych», в якій наслідники Потоцького дозволяють дупати камінь на будову церкви св. Покрови на бучачьких горбах і давати дерево з лісів Барина й Потока. Про чудотворну ікону Диви Марії, яку староста Каньовський спровадив для цієї церкви з Молдавії, розказують таке: Коли Австрія вела довгу війну з Наполеоном I, дійшло тоді до того, що влада забирала срібло й золото з церков. Хотіли забрати теж ікону з церкви св. Покрови. Тодішній війт Чекановський хотів зняти з неї шату, але коли підніс руку догори, вона йому задеревіла. Те саме сталося і другому. Побачивши це чудо, влада вже закинула намір забрати ікону.

Перечовіли ми цю цінну працю трохи скорочено, взявши з неї найзмістовніші для нас, бучаччан, виїмки з історії нашого міста.

БУЧАЧЧИНА В БОРОТБІ ЗА САМОСТІЙНУ УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ

Від упадку Галицько-Волинської Держави до знесення панщини (1340-1848) — повних п'ять сторіч, населення західно-українських земель було в невеликому стані, без пільних громадських прав. Ціми землями володіла польська шляхта без перешкод, використовувала природні багатства нашої землі — фізичну силу населення і його надбання, нічого за це не даючи. Всі жалоби, скарги кінчилися побоями, а сиротики шибеницями, садженням на палі або налетієм на кострі.

В таких умовах народилося й прожило 25 поколінь. Продовж цього часу Польща зі своїм агресивним духовенством знищала наше болюство, одних скритобняством, других супружими зв'язками і привілеями, а третіх позбавляло всяких становищ і зведено до вбоготи.

Україна як держава і територія зникла з карти Європи, українське питання вигасло в дипломатичних кругах, населення — господар землі затратило національне обличчя — виглядало, що український нарід зник, а за ним й українське питання.

Ідею Волі власної Держави воскресив і найрадикальніше видвигнув найбільший Син України — кріпак Тарас Шевченко твердженням: «у своїй хаті, своя правда і сила і воля», та заповітом: «вставайте кайдани порвіте»; а Іван Франко кликав: «Не пора, не пора москалеві й ляхові служити»; Леся Українка навчала: «Як Ти увільнився сам — будеш вільний, як Тебе увільнять — будеш рабом».

Ці віщі слова-заповіді народ прийняв беззастережно, а в першу чергу середньо-шкільна і студентська молодь.

Як тільки прийшла нагода творення української формації при австрійській армії в 1914 р., то молодь Бучаччини свідомо того, що за визволення платиться найвищу ціну, — ціну крові, — голосилася в ряди Українських Січових Стрільців.

Д-р Лярион Бошуркін

Климентій Рогозинський

Листопадові події настали в несприятливих умовах. Чотири і чверть року — від серпня 1914 по кінець жовтня 1918 р., — тягнулась перша світова війна. Бучаччина, як і інші галицькі землі, була любовинцем. В перших тижнях війни Бучач був спалений; в серпні 1915 року відворот московських військ, але на території Бучаччини затримався фронт аж до травня 1916 року. Силою обставин прифронттова смуга була виселена, а господарства знищені. В травні 1916 року, в час Брусиловської офензиви, в боях відстрілені — спалено оселі. Найбільш була пошкоджена північна частина повіту.

34 річники — від 18 до 52 року життя — змобілізовано в австрійську армію. Основа повіту: хліборобство, осталося без господарського досвіду й мужеських сил. Підлітки, а то й жінки, тримали чепиги плуга, йшли по ріллі з сівном, в живпа з косяю, восени з ціпом; а не рідко можна було бачити їх з бардиною в руках, що під наглядом старшого сокиричка — майстра будували житла — землянки, або не вибагливі хатки. Крім цього, населення було обтяжене обов'язками доставки хліба, підводною повинністю — форшани, конання оборонних ровів, направою і будовою доріг. Було дуже трудно за найкращіші промислові вироби, господарське залізо, шкіра на обува, текстильні вироби тощо.

В наслідок окупації, кадри наших полків були перенесені поза Галичину, тому на нашій тери-

торії не було військових магазинів зі зброєю, одніям, медикаментами та іншими військовими вносаженнями.

Порфирій Михайло Босакій

В останніх днях жовтня 1918 року, в Бучачі була повелитка військова залога, відділ для охорони залізничної й тунелю та відділ ешперів, що проводили вузькоколієві з Бучача в напрямку Зидетого Потока. Відділ охорони залізничної був із омолоджені галичан, саніари з таких ополченців беззакіп. В часі укладку Австрії і під час перебрання влади, ці частини склали зброю і розійшлися.

Повітовим старостою за Австрії був Юзеф Бернацький, його заступником барон Левартонський, посадником міста Прусак.

Станиця жандармерії була дещо більша, як за спокійних часів, але між ними було кількох українців, а заступником коменданта був українець із Переволоки — Палло Кухтин.

Шефом експозитури для відбудови поселен був українець, майор інженер Віктор Лучків.

В останні дні жовтня в Бучачі та околиці було кількох наших старшин на звичайній чий відпозорній відпустці, а саме — пор. Юліян Нестайко УСС, четар Михайло Босакій у Житомирі і хор. Єлєн Носковський УСС у Сороках.

Нам не вдалось устійнити, хто був утасмичений в близький ризнад Австрії й у перебрання влади, але з оповідань сьогодні живих шочних свідків цих подій, виходить, що цією особою був УСС пор. Юліян Нестайко і на його руки приходили доручення зі Львова. Цими новинами ділявся з провідними особами, з д-ром Лярионом Бошурковим, Климом Рогозинським, Остапом Сіжком та іншими. Зустрічі і тайні наради відбувались в домах Рогозинських, Нестайків і Сіжків. В часі народ ці доми охороняли наші військовики.

На згаданих нарадах обговорювано спосіб перебрання влади і хто які займе становища. Хоч перебрання влади було досить ризковне, однак відбулось воно без проливу крові. Обсаджено адміністративні будинки — службовиків чужинців, що не бажали служити Україн-

Остан Сляк

ській Державі, звільнено, а ті, що погодилися, осталися на своїх ставовищах.

Першого Листопада, повідомлено населення про цю зміну і взпалоса до спокую і правопорядку.

Тимчасові призначення були такі:

Д-р Іларіон Боцюрків — повітовий комісар; Климентій Рогозинський — посажник м. Бучача; майор інж. Віктор Лучків — військовий комендант, де був і четар Євген Коляківський; хор. Євген Носковський — залізниця; пор. Юліан Нестайко — жандармерія; Теодор Марків — начальник суду; Матитчак — скарбовий

уряд; Проф. Василь Винар — шкільництво; Остан Сляк — почта.

Вквортці, майор інж. Віктор Лучків був покликаний до Міністерства шляхів, а його обов'язки перебрав четар Михайло Босаків — Начальник Військової Станиці. Поручник Юліан Нестайко відійшов на фронт, — комендантом жандармерії став вахмайстер Павло Кухтин.

На перший повітовий нараді — Соймику, що відбулась в першій декаді листопада, відбулись вибори повітового комісара — більшістю голосів делегатів обрано комісарем д-ра Іларіона Боцюркова. Інші становища Повітова Рада потвердила. По вибори комісари представники власників великої земельної носілости склали на його руки заяву лояльности Українській Державі. По них таку заяву зложили представники жидівства.

В повіті відбувались перевибори війтів і громадських рад. Тому що останні вибори відбулись ще перед війною і згідно з баденівськими методами, то в громадських радах, велике число радних були зайняли поляки; а також у громадах з переважною більшістю українців, війтами були поляки. В чисто українських громадах — під впливом старости, повітового виділу й філіварку — в більшості війтами були «покірні русини», що у своїому житті не переступили порога читальні «Провісті», зате часто урядували в корми.

Повітова Рада відбувала свої засідання частіше. На таких нарадах обговорювано справи покликання під зброю річників від 18—35 років, рівномірне постачання для армії, підводну повинність та інше.

Окремі наради були присвячені урухоменню шкільництва, що продовж війни перестало діяти, задля браку вчителів, зайняття шкільних будинків на прифронтові т. зв. «Гільфспляц»-и, амбулаторії, квартири для старшин тощо. Постанови Повітової Ради негайно реалі-

зовано. Кваліфікованих вчителів заступали семінаристкі і гімназійні учениці вищих клас, запрошувано старших громадян, що мали потрібні кваліфікації. де не можна було використати шкільних будинків, навчання відбувалось по сільських хатах.

Дотепер, наш політичний провід спирався на думці, на погляді соймових і парламентарних послів, а їх було всього: послів до Красового Союму у Львові вибраних в 1913 р., 32 послів і три вірлісткі (Митрополит і 2 єпископи), послів до австрійського парламенту у Відні із вибору 1911 року — 26 послів, цебто 61 осіб творило наше законодадтє тіло. Обставини вимагали побільшення числа цієї державно-законодатної установи, а що у воєнний час не можна було перестати нормальних виборів, то Повітові Ради обирали представників повіту до нашого парламенту, що мав назву Українська Національна Рада. З Бучаччини до УНРади були обрані: д-р Осип Назарук, Остан Сляк, Ілько Максимів з Коропця і Михайло Плиса з Задарова.

Цей перший склад Української Національної Ради, при нашій Уряді в Станіславові, між іншими важливими законами, ухвалив постанову про Державну Раду та її склад, а тої Державна Рада мала складатися з 226 членів, в тому 160 членів української національности, 33 члени польської національности, 27 — жидівської і 6 членів німецької національности. Право участі в голосуванні мали всі без ріжниць статі по закінченні 20 років життя, а бути вибраним по закінченні 28 років життя.

Продовж Української Влади листопад 1918 — лише 1919 року, не зважаючи на те, що 25% населення повіту становили латининки й поляки, а 10% жиди, а також на революційні кліччі, що доходили до нас із Московії — «рабуї паравоване», — Бучаччина не затратила почуття ладу й дисципліни, показалася зрілою до державницького життя. Не було зорганізованого непослуду чи самоволі, і хоч серед трудяноів, сповняла все, що в даний час молода Українська Держава вимагала.

*

В наслідствіні цього часу нам допомогли:

Анна з Рогозинських Байрак; Іванна з Рогозинських Мисевич Білинська; Анолія із Березів Бобик; д-р Галина з Носковських Гриняк; Теодосія з Гафтковичів Колик; Олена Крижановська; Дарія Сляк; о. Йосафат Жан ЧСВВ; д-р Роман Барановський; д-р Іван Білоскурський; мтр. Михайло Білоскурський; Іван Бобик; Михайло Босаків; Н. Н. з Рідних Земель.

Джерела: Д-р Іван Макух — «На народній Службі», стор. 535 і 537; «Америка» ч. 69 з 1970 р.; Список членів Державної Ради та постановою про кількість членів Ради від кожної національности.

БУЧАЧЧИНА В РОКИ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1918-1920

До червня 1919 року, Бучаччина перебувала в глибокому запіллі Галицької Армії. Фронт був віддалений більше, ніж 100 км (у повітряній лінії), а в повіті й місті панував зраковий лад і порядок. Це й було причиною, як стверджують джерела, що й національні меншості (поляки й жиди) підтримували солідно українську владу. В рядах української армії боролись не тільки місцеві «латинники», що здебільшого розмовляли українською мовою, але й жиди. В І Гуцульському курені II-ої Галицької бригади була жидівська чота, в якій фронтowymi воїнами були жидівські добровольці з Бучача й Монастириськ.¹

У цьому часі, повітовим комісарем у Бучаччині був д-р Іларіон Боцюрків, а посадомком Бучача Клим Рогозинський. Під їх умілим керівництвом, місто й повіт залюковували свої рани, отримані в I Світовій війні, а зокрема в 1915-1917 рр., коли смуги позиційних фронтів перебігали Бучаччиною. Такі смуги тягнулись, головню, здовж рік Коронца й Стрипи, і численні села здовж цих рік були знищені до краю. По хатах осталися здебільша самі зруби, а над руїнами сіл сумували знищені церкви. Самітні жіночки, що були виселені поза фронтону смугу, поверталися до рідних сіл і прикривали зруби стріхами. Щоб цілком «вилізатися» із завданних ран війни, було потрібно ще декілька років часу.

¹ Степан Судятинський, «I-ий Пробишч Гуцульський Курінь», Українська Галицька Армія в 1918-1920 рр. Матеріали до історії. Том II, Вишній 1960, вид. Дм. Миситюка, стор. 104.

Але миру ще не було. Зруйнована Галичина мусіла ще ставити чоло неспровокованій польській агресії. У цій війні, що поляки вели її за інтереси своєї великої земельної власності, промисловості, копалень нафти, а ці приземні цілі прикривали велемовними патріотичними гаслами, брало участь теж населення Бучаччини. Під військово-територіальним оглядом вона належала до Чортківської військової округи, командантом якої був сотник (пізніше отаман) Василь Оробко. Чортківська окружна команда, з допомогою Бучацької повітової військової команди, перевела набір чоловічого українського населення від 18—35 років життя (річники: 1883—1900). Колишні вояки австрійської армії відходили на короткий перевишкіл до Чорткова, де формувались у похідні сотні й відходили на фронт, у першу чергу, під Хирія, або на Наддніпрянську Україну чи теж до відділів і груп, що формувалися над Збручем. Новобранців, які ще не мали військового вишколу, відіслано до вишколів різних родів зброї: новобранців із північної частини Бучаччини до кошів I-го й 2-го стрілецьких полків у Станіславові, новобранців із південної частини Бучаччини до кошів 24-го пішого полку ім. гетьм. Петра Дорошенка й до 36-го пішого полку ім. Івана Мазепа в Коломиї. Кіннотники відходили до запасного коша кінноти в Товмачі, гармаші, сапери, зв'язківці до кошів у Станіславові.

Під сучасну пору важко встановити чисельний вклад населення Бучаччини у визвольну боротьбу 1918-1920 рр. Слід ствердити, насамперед, що на Бучаччині бракувала значна кількість українського чоловічого населення. Помінаючи вже кровні втрати бучачан у роки I Світової війни, слід підкреслити, що австрійські полки, в яких служили бучачани: 95 піший полк з Чорткова, 20 полк «лянднери» (стрільців) із Станіславова, 36 полк «лянднери» з Коломиї мали важкі втрати на Італійському фронті. 36 полк «лянднери» потрапив в цілості, під Ровсере, в Італійський полон, і також значна частина 95 полку попала в полон над Ізонцо. А 20 полк «лянднери» був майже в цілості знищений великим налетом італійських літаків у дні 31 жовтня 1918 року. Отже, чимало бучачан не вернулося до рідних сіл з австрійської війни, бо загинули або були в італійському полоні. Враховуючи ці втрати, максимальну кількість, що її могла поставити Бучаччина в ряди української армії, можна окреслити цифрою 4,500 до 5,000 старшин і полків різних родів зброї й запільних служб, але не всі вони залишилися в рядах до кінця визвольної війни. Тих, що залишились було, мабуть, 1,625 старшин і воївків (вираховано зі стану Галицької армії на Наддніпрянській Україні), з чого окола 1,000 впало на полі слави або загинуло від епідемії тифу.

Проминуло для Бучаччини 7 місяців перебування в складі української держави, але на початку червня 1919 року, фронт почав підкопуватися під Бучаччину. В травні 1919 року, настали події, що поставили були Галицьку Армію в загрозливе положення. Український фронт під Львовом заломився і, почавши від 15 травня, безперервно котився назад. Затримати поляків на нових лініях оборони не було можливим через зрадницький удар у спину, нанесений румунською

армією, яка 24-27 травня почала займатися Покуття й Гуцульщину, ніби з метою забезпечення для себе залізничної лінії: Снитин—Коломиця—Делятин—Ворохта для боротьби проти мадярських комуністів. Фактично це була підступна польсько-румунська змова, в наслідок якої українці не тільки втратили сійсько покинути свою тимчасову столицю Станіславів, але й швидко податися за Дністер, щоб не потрапити в оточення польських і румунських армій. Румуни перепустили теж на Покуття добре випосажену й озброєну польську дивізію ген. Желіговського, яку перевезли через Басарабію й Буковину з Одеси. Ця дивізія прибула 17 червня до Станіслава і, в скорому часі, підіслала і так переважливі польські війська на фронті.

Підкарпаття перед наступом польської армії обороняв III Галицький корпус, але щоб озинити оточення, він отримав наказ відходити за Дністер. Для 27 травня бригади III Галицького корпусу перейшли Дністер, а 28 травня ступили воли на землю Бучаччини, затримуючись, тимчасово, на крутому, лівому березі Золотої Липи. До Бучача перешла теж Начальна Команда Галицької Армії і до Бучача евакуювано зі Станіслава державні секретаріати. Для 2 червня відбулась у монастирі оо. Василіян у Бучачі державна нарада, в якій взяли участь: президент Національної Ради д-р Євген Петрусевич, державні секретарі, генерали Омелянович-Павленко, Греков, полк. Курманович, отаман (пізні, іполк.) А. Бізанц і ще інші старшини. Після перегляду фатальної ситуації на фронті, нарада вирішила використати всі можливості оборони Галичини, а в крайньому випадку — перевести Галицьку армію за Збруч. Отаман Бізанц енергійно заступав на цій нараді думку, щоб якнайшвидше виконати протиудар на фронті, запевняючи всіх, що він матиме великий успіх. Передбачення от. Бізанца нізиче справдилися.

А, тим часом, ситуація Галицької Армії була дійсно фатальна. Сотник Станіслав Ситник, в своїх спогадах, так: «Ціла УГА, обезсилена морально й матеріально, опинилась у «трикутнику розпукі», між Збручем, Дністром і Стрипою, тобто: I-ий корпус в районі Боршчев, II-ий корпус у районі Озерна, а III-ий корпус у районі Звенича. В наслідок безнастанного відвороту армія втратила приблизно три чверть свого бойового стану й величезне військове майно, що знаходилося в заплілі — в Тернополі, Станіславові, Коломиї і Калущі та по всіх Окружних і Повітових командах. Закулялися з тяжким трудом в Чехословацьких вагонів амуніції не можна було доставити, бо вони деє застрягли в Лавочнім. В районі розташування армії накопичилося багато військових і цивільних заплілих установ, а з ними урядовці із своїми родинами і своїками. Іхні ж обози значно перевищали обози фронту. Все це спричинило загальний хаос і паніку. Всі втікали, але ніхто не знав куди та як?»² Все ж таки, інший мемуарист, Василь Волицький згадує: «Відрядним у цьому стані було те, що дух

армії не заламався. Стрілецьтво горіло жадобою відплатити, ждало наказу до протинаступу і пірало в його успіх».³ І спираді, очайдушною атакою в дні 7 червня 1919 року, 3-тя й 7-ма бригади II Корпусу здобули Ягольницю, а другого дня, 8 червня, у співді з I-ою бригадою УСС — Чортків, де здобули полонених і великі трофеї. Цього ж дня (була це неділя Зелених Свят), на лівому крилі 5-та і 10-та бригади I-го Корпусу робили полки під Коничинцями і здобули це місто. Почалася славна «чортківська офензива».

По зайняттю Чорткова, 10 червня вранці, поляки новели протинаступ з Бучача через Джурина на Білобожищице. Цей наступ заламав, бо його взяли «в два вогні». Проти поляків новели наступ українські частини з Білобожиці, а теж з півдня заатакувала їх 2-га бригада, що сійсним маршем з району Утечко—Торське підійшла на поля біля с. Трибухівці. По кількохгодинному бою, поляки відступили назад до Бучача.

Для 9 червня вранці вирішили теж до наступу інші бригади III-го Корпусу, що перебували в околицях Утечко—Торське—Нирків і, терогово дня (10 червня) зайняли м. Язловець. Тут ворога розбито на голову, взято багато полонених, великі трофеї, обоз із різним добром. 11 червня бригади III-го Корпусу продовжували наступ в напрямі на м. Коронець і Монастирська.⁴

Віршальна операція в цьому етапі Чортківської офензиви була під Бучачем, який обороняли батальйони 4-ої польської дивізії ген. Алєксидрицька. Наступ на Бучач був наказаний на 11 червня досвіті. Великий наступ курені 3-ої і 7-ої бригад II-го Корпусу. 1-ий курінь 3-ої Бригади обійшов Бучач з півночі, перейшов Стрипу між Бучачем і Рукомишем і зайняв село Нагірянку, що лежить на захід від Бучача. Поляки, заатаковані з заду, покинули в паніці свої оборонні лінії, залишаючи в Бучачі всю свою артилерію, кулемети й обози.⁵ О 3-ій годіні вранці 11 червня Бучач був в українських руках, бо за тікаючими поляками гналися теж курені 7-ої бригади з Трибуховець. Начальна Команда своїм наказом з дня 13 червня подякувала військам

² Сотник Станіслав Ситник, *Моя участь у визвольних змаганнях 1917-1920*, Торонто, 1966, стор. 77.

³ Василь Волицький, *На Львів і Київ*, Торонто, 1966, стор. 135.

⁴ Сотник здобути Язлівці, дит. Станіслав, *нази, вранці*, стор. 79-80.

⁵ Сотник наступу на Бучач, дит. Любомир Мазарушак, «Фрагменти з чортківської офензиви», *Калєндар Червоної Калєни на 1935 рік*, стор. 69-70.

за переможну операцію під Бучачем, що «дала змогу почати рішучі операції для відібрання нашої землі».⁶

Вже кільканадцять хвилин після зайняття Бучача з'явилися в місті автомашини штабу II-го Корпусу, піди. (піди. полк.) А. Шаманек, у товаристві командантів обох бригад, піди. А. Волфа (3-тя) і от. А. Бізани (7-ма) і наказав обом бригадам прискіпливий похід на північний схід в напрямі на Дарахів і Струєві. Там, під Тереховцем, створилися для української армії знову загрозливі положення, яке обидві бригади II-го Корпусу мали допомогти зліквідувати. Бій за Тереховцем був одним із найважчих боїв Чортківської офензиви, в якому 7 бригад розбили скріплену дивізію ген. Сікорського, що спійсно відступила до Тернополя. Зайняття Чорткова, Ковалчини, Бучача, Тереховця і Грималова закінчилися першим етапом Чортківської офензиви.

По розгромі 15-го полку 3-ої польської дивізії ген. Зедіньського й 9-го полку уланів у Яглішій, бригада III-го Корпусу продовжувала чекати настигу на північ. Дня 12 червня 8-ма бригада захоплює м. Коронь, а чергового дня, по бою під Сороками й Варинцем. 11-та бригада займає м. Монастирська, в якому полки замордували в лютий спосіб старонького свідочника о. Щіллєцького й сотрудинка о. Галбєя. У тому самому часі, 2-га Коломийська бригада, в якій служило чимало бучачан, епішним маршем з Трибуховць через Барин і Монастирська настує на Підгайці, які займає 14 червня.

Найважче завдання бригади III-го Корпусу було під Нижисом. Тут полки створили около 4 км. довгий мостовий причілок в укріплених часу I-ої Світової війни, який обороняли запліті познанські полки. Курені 8-ої бригади та група соти, Моляшю (зайбути 14 бригада), по триденних важких і верхних боях, кількарізкових атаках на багнети, відкинула 16 червня познанські полки за Дністер. Допомога українським частинам в тих боях панцирний поїзд, що його швидко змонтовано в залізничних вагонах у Бучачі, командант якого на жаль загинув у цьому бою від цільного гарматного пострілу ворога в командний вагон.⁷

Із розгромом польських військ під Товстобабам, 15 червня, — де полки опочалися в укріплених окопах і завзято обороняли переходу через Золоту Липу, але були розгромлені куренями II-ої бригади, що, переїхавши тихцем річку між Ягровом і Коржовою, впади несподівано зади ворога і в рукопашному бою на багнети змусили його до втечі до містечка Горожанка, — закінчилася окупація ворогом Бучаччини. 8-ма бригада рушила з Нижиса через Зелене Устя на Болішці й діли до Рогатина, до якого теж спійшла 11-та бригада. Начальна Команда переїхала 19 червня до Бучача і в Бучачі почала формуватися 16-та Бучачанська бригада (командант отаман Антін Вишетьаль). У цих днях навіть могло здатися, що війну з поляками

виграно, бо українські полки йшли нестримно вперед. На жаль, славетна Чортківська офензива мусіла заломатися через компететний брак набоїв для піхоти і через те, що на фронті з'явилася армія Галлера, та ще й нова польська дивізія ген. Желігонського. Дня 28 червня ворог перейшов до протинастигу і Галицька Армія пришевелена була до відступу, який завів її на степи Наддніпрянської України.

Цей відворот відбувся незаче ілювно і уноридковано. Бої II-го Корпусу вступують на особливий етапу, бо корпус охоронив відступу армію на найкоротший віддалі до Збруча. Якщо б III-й Корпус був у цих болях заламався, то два інші корпуси були б відтіті від Збруча й мусіли б капітулювати перед ворогом. Більшість цих арістердних боїв мали місце на Бучаччині, де для оборони й стримування ворога використовувало кожну річку, кожні залишені з війни окопи. В днях 10 і 11 липня дійшло до верхних боїв над Стрипою, в якому брали участь теж полорформовані курені 16-ої Бучачанської бригади, а в дні 16 липня дійшло до більшого бою з II-ю бригадою над Серетом. Бучаччина знову була зайнята польською армією тим разом на довгих 20 років.

Автор цінної розвідки про «Чортківську офензиву», д-р Любомир Макарушка, який багато боїв Чортківської офензиви особисто пережив як куриний командант у Галицькій армії, закінчує свою працю такими словами: «Події останніх десятиліть виявили наглядно, що засадничі промахи не проходять безкарно та без наслідків для тих народів, що їх спричинили. Оба сусіди українського народу, Польща і Румунія, не лише втратили загарабіні ними в 1919 році українські землі, але і найширше в подібному політичному положенні як і Україна... Польща і Румунія мали величезні можливості, маючи дуже сприятливу політичну кон'юнктуру... вилізнути тоді поважно на нове утворення політичних відносин на Сході Європи. Вони цього не використали, а нашіки — утруднювали українському народові його боротьбу з більшовизмом. За таку короткозору політику своїх тодішніх урядів платять оба ці народи десятки літ важким

Гурт старшин Української Галицької Армії у перервахі з світанком відділенням через Бучач, 1919 рік.

⁶ Пор. Любомир Макарушка, «Чортківська офензива», Українська Галицька Армія, Матеріали до історії, том IV, Вінніпег, 1968, вид. Дм. Микитюка, стор. 22.

⁷ Волшійський, назв. праці, стор. 143-144. На жаль Волшійський забув пролічити поручинки, який командував цим поїздом. Див. стор. 141.

життя в політичній системі, що загрожувала вже й по Першій Світовій війні не лише Україні, але і її сусідам. Однак того, ті народи не хотіли тоді ані бачити, ані зрозуміти.⁸

Немає чого додати до цих слушних слів!

*

Трохи більше як через рік після подій, що ми їх описали, Бучаччина знову стала тереном боїв, які теж зводила проти московських більшовиків українська армія. Була це Дева Армія УНР, яка тоді була союзницею польської армії. На Бучаччині, операції проти московсько-більшовицьких військ вели виключно українські війська; польських військ тут не було.

До цієї боротьби, українське населення Бучаччини ставалося байдуже, але їй не вороже до українських військ. У сусідній Чортківщині, населення було для більшовиків прихильним і навіть давало Червоній армії добровольців. Так принаймні повідомляли документи Головного Командування Армії УНР.

Як союзниця польської армії, Армія УНР успішно боролася на лінії Збруча аж до кінця липня, маючи неодноразово поважні успіхи, зокрема у великому кінному бою під Сидоровом. Але, у зв'язку з відворотом польської армії, Армія УНР мусіла теж відходити на захід, однак, використовуючи для стримування ворога всі природні перешкоди, напри., течія рік Серету, Джурички, Стрипи тощо. На початку серпня 1920 р. більшовики в кількох місцях перейшли Серет і зайняли гори на захід від нього. У Чорткові вони створили ударну групу для наступу на Бучач. Дня 2 серпня ця група повела енергійний наступ з Чорткова і захопила залізничну станцію Вілобожницю, а кімната зайняла навіть с. Полізці над Джуричкою. Цього дня, ген. М. Омелянович-Павленко, штаб якого перебував у Бучачі, наказав протинаступ на Чортків. У цьому наступі брав участь панцирний поїзд «Кармелюк». Більшовики затримали наступ українців і перейшли до протинаступу, але їх затримано вогнем з панцирника «Кармелюк».

Дня 4 серпня ворожа кімната прорвалася через с. Полізці до с. Трибуховець. Ген. Омелянович-Павленко, який з Окремою кінною дивізією перебував у околиці села Базар, наказав Окремій кінній дивізії наступати на Трибухівці, яка кінна дивізія зайняла і взяла полонених. Одночасно від Бучача почала наступати 1-ша Запорізька дивізія, яка після важких боїв відкинула більшовиків за лінію Трибухівці—Пішківці—Медведівці—Новоставці, які зайняла.

У вечорі 5 серпня більшовики знову повели наступ на українські позиції в смугі Соколек—Скоморохи—Русівці—Ліщинці, але їх знову прорвано геть за р. Стрипу. Тоді 6 серпня вони заатакували Бучач від півночі і почали обстрілювати місто гарматним вогнем. Одночасно ворог почав обхідний маневр своєю кіннотою. Він переправився через Стрипу, одним кінним полком, у с. Підзамочок і зайняв м. Барш. Інший

кінний полк через Осиаці й Олешу підійшов під Монастирська. В таких умовах, ген. Омелянович-Павленко наказав відворот із Бучача, який більшовики зайняли 10 серпня.

З огляду на загрозливе положення в смугі Бучача, ген. Омелянович-Павленко, викликав з резерви 3-тєю Залізної стрілецьку дивізію, яка зосередилася біля Барша, і вона пошла наступ на Переволоку, зайняту ще попереднього дня більшовицькою кіннотою. У завязаних боях Переволока переходила з рук до рук. 11 серпня на фронт прибули ще інші дивізії Армії УНР: Волницька в смугу с. Зубрещі—Порхова—Стінка і м. Коровець і Київська в смугу Соколова і Золотого Потока. Цього ж дня вони повели протинаступ проти більшовиків і відкинули їх пона Стрипу. Найбільший опір ставив ворог у Бучачі і Соколові, але був розбитий. Правий беріг Стрипи від Вишнівчика до Усти був у руках дивізії Армії УНР.

До дня 17 серпня на фронті панував спокій. Все ж таки, 18 серпня, Головне командування Армії УНР, яке перебувало на ст. Коростинці, дало наказ Армії УНР покинути лінію Стрипи й перейти за Дністер. Причиною цього рішення був прорив 8-ої дивізії червоного коштапа в районі Ходорова та рух її в напрямку на Стрип. Для цього прориву, ця дивізія Червоної армії використала люку, яка була між українською й польською арміями в зв'язку з тим, що польські війська з Поділля відійшли для оборони Львова перед кінною армією Будьонного, яка всупереч наказам більшовицького головного командування намагалася зайняти Львів. Але 16-17 серпня польські війська розбили більшовиків під Варшавою, а Будьонний не маючи успіху під Львовом виступив нарешті на допомогу більшовицьким військам під Варшавою. Він рушив у напрямі Замостя і Люблина, але в Замостю поставила йому спротив 6-та Січова дивізія під командує ген. Безручка. У важких боях протигом 29-30 серпня, ця дивізія поставила Будьонному завязити опір і він почав відходити на схід, бо його почали оточувати польські резерви, що тим часом надійшли. Майстерно зведений під Замостям бій 6-ої дивізії під командує ген. Безручка записав ще одну славу карту в історію українського війська.⁹

За Дністром, Армія УНР відпочила й поновила різні браки. Дивізії обороняли лише містя, де були переправи, а лінії Дністра доглядали тільки кінні стежі. Дня 24 серпня, в зв'язку з рухом польських військ на схід, Армія УНР почала наступ на північ, перейшовши Дністер у Нижніві та в районі Устечка, але ворог стягнув резерви й змусив Армію відійти назад за Дністер. Дня 12 вересня III-тя польська армія розпочала загальний наступ і дійшла до ліній ріки Стиру на Волині, а 14 вересня розпочала наступ VI польська армія. В зв'язку з наступом

⁸ Все ж таки, говорять про те, що українські війська беззастережно припинили для перемоги польських військ під Варшиною с переміщенням. Бій під Замостям відбувся два тижні пізніше, ніж бій під Варшиною. Це не значить, що бій під Замостям не мав стратегічного значення, бо його значення було дуже велике. Якщо б кішна армія Будьонного прорвалася бода поза Замостя, вона б спричинила бода чимало шкоди в польському заїзді, з якого могла відійти по правому кінці польських армії, перекоханих під Варшиною.

⁹ Пор. Макарушка, «Чортківська офензива», назв. праця, стор. 51.

пом VI-ої польської армії, Армія УНР зфорсувала вночі на 15 вересня Дністер і в навальному наступі цілком розгромила XIV-ту большевицьку армію на Бучаччині і вже 18 вересня перейшла на лівий берег Збруча, себто протягом 3 діб з боями зробила понад 110 км. 16 вересня після впертого кількогодінного бою Армія УНР зайняла Перезолоку. Бучач, Осівці і 17 вересня вийшла вже на лінію Серету. Цю операцію проводила середня група під команду ген. Олександра Загородського в складі I-ої Запорізької, 2-ої Волинської і 6-ої Січової дивізії (остання прибула з-від Замостя в смугу Станіславова). У боях на Бучаччині взято великі трофеї. Здобуто 1 важку гармату, 68 кулеметів, 915 возів з різним добром, 1 радіостанція і автомобіль командира 41-ої советської дивізії. Здобуто теж канцелярію штабу цієї дивізії і взято 1,217 полонених. У боях на Бучаччині брав теж участь панцирний поїзд «Запорожець» (командант сотні Ю. Шепарович), в якому закінчував свою службу Україні автор цих рядків. Проти нас, на залізничній лінії, був большевицький панцирний поїзд «Коршун» з двома гарматами, але його переміг «Запорожець» недалеко від ст. Джурина. 17-го вересня увечері Чортків уже була здобута Армія УНР.

Замирення між Польщею й большевиками перекреслило всі шанси Армії УНР на перемогу. Вона тепер мусіла змагатися сама з без порівняння сильнішим ворогом. Дня 21 листопада відбувся її останній бій і цього ж дня Армія УНР була змушена перейти через Збруч. Боротьба української регулярної армії за українську державність закінчилася й українські дивізії інтерновано в таборах полонених недавнього союзника. Продовжували існувати традиції визвольної війни 1917–1920 років, які закликали українську молодь до збройної боротьби в роки II-ої Світової війни.

о. Йосифат ЖАН ЧСВВ †

УРИВКИ З ДІАРІЯ

«При кінці мая 1918 року зачинається мєс служіння України». Цими словами, цей щиро відданий нашій Батьківщині і нашій Церкві ієромонах Йосифат Жан ЧСВВ починає свій Діарій. Він, із походження француз, спєсю відданістю українській справі в найгарячіший час, 1918–1920 рр., у дипломатичній службі, виявив себе не лише нашим приятелем, а й патріотом України, яким почувався й до смерті. Тут подасмо короткі, але дуже цікаві уривки з цього діарія, що торкаються, у першу чергу, життя Бучача.

*

Дня 4 березня 1917, в десяти роковини смерті моєї пайлюбної сестри Сєдїни, замужньої з Йосифом Белзїд, я склав монаші обіти у василїанськїм монастирї в Крєховї. Цї обіти склало нас чотирьох: брат Юрїй Жидан, брат Марїан Лютак, брат Мирон Калинець і я. Наш Marister о. Дїонїсій Ткачук дуже нами тоді гордився й називав нас своїми чотирма Євангєлістами. Потїм, дїстав я диспозицію від о. протоїгумена Платонїда Фїлєса на сотрудника в Жовкві. Більше як рік душпастирював я у Жовкві. Полюбив я це місто, наш монастир, друкарню, монахів і парохїян. Була це зразкова парохїя.

На початку сєрпня 1918 р. о. П. Фїлєс, в іменї нового протоїгумена о. Марка Галуцїнського, — що занедужав і перебував у лікарні в Перемшлї, де й помер 9 грудня 1918, — дав менї диспозицію, найме-

нували мене профектом Місійного Інституту в Бучачі. Дуже зрадів я тією диспозицією, але її трохи полюбився. Тому поставив я о. П. Філіса чотири питання: 1. Чи не зробить мені Австрія деяких перепон, бо я чужинець? На це о. П. Філія відповідав: «Австрія не зробить ніякої труднощі, бо вилуч. і цесаря Франца Йосифа — князь Віднінгреп, якого ви бачили в Лаврові, і цесарева Зита де Бурбон, полагодили цю справу; Австрія ще й дасть одну золоту корону денно на удержання кожного студента, а це буде більше ніж о. Крижанівський із Канади, який у 1913 р. жертвував 50 дол. на цілий рік; рахуючи 5 корон до одного долара, це дає 73 дол.» 2. Чи зможу я цей Інститут провадити? Отець П. Філія на це відповідав: «Ви гарно провадили Місіонарську Школу в Сіфтоні, в Канаді, 1912-1913 рр., а передтим Коледж у Ріпускі, то ми хочемо, щоб ви провадили Інститут у Бучачі по канадійськи, себто — щоб учні могли здати державний іспит і щоб вони стали рухливими місіонарами». 3. Хто буде цих учнів кормити й одягати? Отець П. Філія відповідав: «Тим журитись вам не прийдесть. Ігумен о. Николай Лиско й василіанські браття дадуть вам усе потрібне на прохарчування, а світські жінки будуть праці білизну й шпиряляти все, що необхідне». 4. Скільки буде всіх студентів? Відповідав о. П. Філіса: «Я сам їх вам пішло, і то якнайбільше, бо є безліч українських воєнних сиріт, — живуть велике, а робітників мало. Приготовляйте місця, як можливо, на 50 учнів, бо чотири роки тому було 40 учнів, а це дещо місця лишалося».

Попрошавши мого дорогого ігумена о. Лазаря Березовського, Отців і Братів та моїх дорогих парохіян, я поїхав до Бучача. Ігумен о. Николай Лиско й браття прийняли мене дуже мило. Тоді не було в монастирі ніяких інших василіанських священників, крім одного, бідного, світського священника, що все втратив під час війни: «дзядько» Володимир Лотоцький. Спитав я о. ігумена — як przygotowати місця для 50 учнів? Він подав мені добрі вказівки й прийняв план діяння. Потім уже не вмішувався до моєї роботи. Важко було мені з ліжками й столовками при них. Було їх сорок дерев'яних, але за чотири роки війни в них страшенно намножились блошиць. Із трудом я це вичистив і докупив чого не доставало. Попросив я графа Потоцького, щоб дав нам електричне світло, і щоб дозволив, аби мої учні могли бавитися в його лісі коло нашого монастиря, бо в монастирській городи халя ми лиш алеї до проходу, а о. П. Філія сказав же мені przygotowати рухливих місіонарів. Граф Потоцький радо погодився на мое прохання, бо мав добре й не шовністичне серце. Мав я простіраю сально, гарне освітлення, 50 століків і стільки ж крісел, так, що коли прибули 50 учнів із цілої Галичини і два з Югославії, — 1 пересня 1918, — тоді не було ніякої затримки. А передтим, — за порадою о. П. Філіса, пішов я до посадика міста, Климентія Рогозинського, — котрого доня замужня за паном Байраком, тепер у Елмонгоні, — і сказав йому, що буду мати 50 воєнних сиріт у монастирі. І тоді попросив я його як посадика, щоб він постарався, щоб ті учні могли вчитись у бучачьких школах, очевидно — і в гімназії. Порадилися ми — як це зробити?

Тоді, нан посадик поговорив у цій справі з гімназійним учителем Василем Винарох. А цей прийшов до мене, коли учні були в монастирі й переситиував їх. І після цього учні почали ходити до міських шкіл і до гімназії. Ті учні робили зразкові поступки в науді. Були вони побожні, і роздав їм парамани. Парами двічі денно ходили вони до школи, як вейсько. Місцеві люди любили дивитися на них, коли вони переходили в бідних, але чистих убраннях, усі здорові, ніхто з них не слабував.

*

Прийшов день Першого Листопада 1918. Д-р Іларіон Ботворків прийшов до монастиря і приніс нам вістку, що Східна Галичина здобула свободу. Ми всі зраділи. Мої учні самі стали робити вейсько впралі і співали бучачький гімн «Дай нам Боже добрий час», що його скомпонував ігумен бучачького монастиря о. Юліян Добриловський ЧСВВ ще в 1797 р. (Помер він у 1823 р. в с. Зелена, на нашій фільварку, біля Бучача.)

Та прийшли важкі часи. Допомоги від Австрії не стало. Ігумен, о. Н. Лиско, без огляду на найліпшу волю, не мав чим прогдувати учнів. Звернувся я до сусідніх парохів за поміччю і вони дозволяли мені зебрати по їх селах між парохіянами. Наші люди — хоч самі майже нічого не мали, складали жертви харчами для моїх учнів, так, що я часто привозив до монастиря повний віз харчі.

*

Є така одна світлина, що на ній бачимо Отців, які були тоді в бучачькому монастирі. Там, по середині тієї світлини, сидять три москоські єпископи: Український Уряд, — Директорія, — зайнявши Київ, 14 грудня 1918, арештував їх і вивіз до Галичини. Коло 20 грудня 1918 прибув вейсковий віз із Тернополя до бучачького монастиря. На цім возі був один український вояк, що поганяв коні, біля нього український старшина, а за ними три бородаті церковні достойники. Чотири злізли з воза і прийшли до монастирської розмовниці. До них вийшов о. ігумен Н. Лиско і спитався їх, чого вони собі бажують. Тоді, український старшина, доручуючи о. ігумену листа від Української Влади, сказав: «Отче ігумене, ці три — це найгірші вороги нашої держави. Директорія арештувала їх у Києві й просить вас тримати їх у тюрмі». Отець ігумен відповідав: «Наш монастир ніколи не був тюрмою й нею не може бути». На це український старшина сказав: «Отче ігумене! Якщо ви хочете їх прийняти, то я онтам, у сусіднім лісі, усіх їх вистреляю». Отець ігумен, побачивши, що тут не істреляки, підписав українському старшині повідку одержання листа, прийняв трьох єпископів і старшині сказав: «Прошу повідомити нашу Владу, що мій монастир не є тюрмою». А звернувшись до владик, сказав: «Прошу ласкаво, заходьте до василіанського монастиря». Кожен владика дістав гідну кімнату і спільну велику сальо, щоб у ній могли служити свої богослуження. Спочатку ми давали їм їсти, а

З'їзду в Чубині св. Василія Василенка, 1919 рік.

Сидять, від лівої: о. Іванко Павло Дмитро ЧСВВ, о. Лотоцький, відомий брат о. Волод Лотоцького, парох із Березиняни, Митрополит Святослав Георгієвський, Митрополит Антоній Храповицький, Єпископ Николай, о. Володимир Лотоцький — дячок, о. Іван Мирницький ЧСВВ; стоять, від лівої: брат Чуба ЧСВВ, брат Сидирюк Костянтин ЧСВВ, о. Пасибат Жан ЧСВВ, о. Дикун ЧСВВ, брат носарівник Митрополита, брат із Чуби Євстахій, о. Євстахій Теодорович ЧСВВ, о. П. Хома ЧСВВ і Н. П.

згодом, вони спровадили собі з Почасва одного ченця-кухаря: з Почасва щоденні приїжджав віз із харчами для них. І жили вони розкішно, а ми, монахи й учні, терпіли голод. Та вони нічого їсти нам не дали.

Хоч вони були нашими ворогами, то ми, в Бучачі, відносимося до них із правдивою любов'ю й мали вони в нас повну свободу. Вони, ці владыки, часто запрошували мене до себе на чайок і тоді дискутували ми на різні теми. Митрополит Антоній був протестантських поглядів. Якось запитався я його, скільки Святых Тайн визнає він? Антоній відповів: «Десять». На те Святослав із обуренням кликнув «Анафема!»

Одного разу, перед Великоднем у 1919 р., проф. Іван Огієнко, згодом Митрополит Іларіон у Вінниці, Ман., приїждив, щоб висловитися у своїх владык. Того ж самого дня сказав він мені, що вони не хотіли дати йому розрешення за те, що він один раз сповідався перед українським священником.*

Коли поляки зайняли Бучач, у травні 1919 р., тоді вони забрали цих московських достойників до Львова. Митрополит Андрей Шенгитський, дознавшись, що вони в тюрмі, вистарався від польської команди дозволу, щоб взяти їх до себе. Наш Митрополит гостив їх достойно. Цей православний митрополит Антоній Храповицький виїхав тоді зі Львова до Югославії, де очолював акцію навернення наших босяцьких українців на православя. Тоді він виселятив і підтримав

апостога Василя Віктора Стрільника, який і помер у Югославії у 1936 році.

При кінці грудня 1918 р. я перестав бути директором василієвського Інституту, а назначили мене бібліотекарем монастиря.

* Д-р Стефан Шухевич у своїх «Спознанках», том I, стор. 76-77, пише так: По звиняттю Києва, Директорія призначила арештувати тамовського Митрополита (закордонний Митрополит) і заісненого Житомирського єпископа Євстахія. Єпископа Євстахія Стрільника приїждило їх до Шаповоловських і тут віддали їх до дисциплінарного Уряду. А до Збруча везли їх поганою, бо багато було нападів на них. До часу воли відійшов потяг до Тернопольа, спроваджено єпископа на команду єпачів. Ми поїхали їх вечерю, чаші і запалою гостини їх як можна було чайкарою. Митрополит був малий, барястий, гарний мущина, літ білих 65, з гарною дитиною, білою як сніг борошно. Святослав — літ може в 60-65, росту лише середнього, худий, в окулярах. З розмова з ними можна було почути їхню дискусію з християнствою і шпанія. Митрополит казався, що арештування їх це ніщо інше, як критику Митрополита Шенгитського. Але шойби під час він догадувся, що Митрополит Шенгитський судить в обстановці Дилої і в Директорію не має ніякого зв'язку. Під час розмови церковних достойників із лівими старшинами трапичення цимпаня вишодко. До єпачівий команди 1967, як омарений, хорув, Мишардита і товсто снітав: «А котрий це той єпачий Євстахій?» — «Це я!» — відповів немом Святослав. «А то ви сам єпачий лиха лавирітані. — додам Мишардита. Але він мій жик, замож. Владик підставило до Тернопольа до нашого Уряду ЗОУНР».

Пані «Загальна Енциклопедія» Львів, 1934, том I, стор. 139 писав: Антоній (Олексій Храповицький) єпископ польський, а за ретельки митрополит Київський, відомий українолюбець, син повгородського поміщика-гедерман, родивший у 1864. За директорія призначений до Галичини, до Бучача. Та саме Євстахій, укр. І., стор. 182, що архієпископа Євстахія подає: Святослав (Геом), єпископ, коронний бібліотечний і державний православний архієпископ, родивший у 1868 року, знавчий обуритель, за єпачійої рибни єпископа Владислав мовецького інтелектуальний в Галичині. За ретельки Скоропадського член вишньої Церковної Ради в Україні. За Директорія 1918 р. арештований та інтерв'юваний разом із кількома митрополитами Антоном і монастиря Василями у Бучачі.

БУЧАЧ І ЙОГО МИСТЕЦЬКІ ТРАДИЦІЇ

Бучач пригадується в половині 30-их років часті відвідини цього міста в дорозі зі Львова до Золотого Потоків і Сновидова. Сновидів над Дністром, до якого з Бучача пів дня треба було трястися возом, у тому часі став маленьким мистецько-літературним центром, бодий улітку, коли до нього з'їжджалися різні столичні (львівські) особистості. В гостинному домі о. Івана Шлемкевича був його син д-р Микола; кожного літа гостив у Сновидів автор цих рядків, одружений з вучкою о. Шлемкевича Мирославою. Між гостями, що вона їх запрошувала були Микола Бутович, Володимир Ласовський, Оксана Керч, Дарія Каранович, Іванка Нижник та інші. Для однієї із своїх спеціальностей — риболовлі, до Сновидова приїжджав проф. Ярослав Гординський, а археолог д-р Юрій Полявський вишипорив по дністрових берегах за пам'ятками неолітичної культури. Дорога всіх їх мусіла йти через Бучач, до якого зі Станіславава йшов розхитаний поїзд, який ми звали «Бумселянугом». Отже, Бучача оминути не можна було, а з тим і його пам'яток старовини, тим більше, що бучацький монастир Василіян мав славу по всій галицькій Україні.

Бучач сягає десь 12-13 сторіч. Був він родинним гніздом Бучацьких і, не зважаючи на часті руйнування, що їх доконували турки й татари, та не менш часті пожежі і знищення під час 1-ої Світової війни в затяжних боях над Стрипою, усе ж залишився малим містом-музеем. Таким називає його сучасний мистецтвознавець Григорій Логвин у своїй знаменитій книзі «По Україні». Місто збудоване на березі дні-

Іконостас церкви св. Миколи в Бучачі. Друга половина XVIII ст.

Царські врата іконостасу церкви св. Миколая в Бучачі. (Деталь)

гу доброї оборони, вона роздвоювала сили противника і дозволяла обстрілювати його на відкритому місці. Потужні мурів з 16 сторіччя, із своїми обходами на два поверхи і складної форми бійницями роблять чимале враження ще й сьогодні, коли замок у руїні. Про здатність оборони бучацького замку міг переконатися турецький султан Магомет IV, який 1672 року зняв і зруйнував Бучач, але замку здобути не зміг.

Після замку особливу увагу привертає церква св. Миколая, збудована над рвучким потоком 1610 року. Це тип, т. зв. триконхового храму, який можна порівняти з подібним у Гусятині з другої половини 16 сторіччя. Обі церкви свідчать про взаємини з Молдавським князівством, де цей тип розвинувся, починаючи з 15 сторіччя. Розмірами ті церкви невеликі і позбавлені оздоб, зате вони визначаються великою гармонією і чистотою архітектурних об'ємів. Треба мати на увазі те, що такі церкви мали також оборонне призначення і їх високо висунені вікна були також бійницями.

В церкві зберігся висококомітський бароковий форми іконостас з другої половини 18 сторіччя. Він є подвійною цінністю через те, що в східній Україні більшовики зруйнували майже поголовно всі великі іконостаси княжих і козацьких соборів. Своїми мистецькими вартостями цей іконостас стоїть у ряді подібних творів галицького мистецтва —

стрового доплыву Стрипи, яка пливе крутими поворотами і там, де збудовано Бучач, творить невелику площу, оточену стрімкими берегами. Тут виросло місто з будинками на терасах, з вулицями одна над одною, не раз полученими сходами. Ратуша, церкви, дома, вузькі вулички — все це втиснулося в невелику площу, над якою височіють руїни старого замку.

Початки зв'язку сягають у 14-те сторіччя, бодай з того часу знявено під його мурами фрагменти кількох та капітелів у готичному стилі. Цей замок бувач не раз нищений і його все відбудовували, він бо мав чимале стратегічне значення в системі оборони проти східних наїздів. Цей замок овальної форми, висунений трикутним изиком у напрямі, відки грозила найбільша небезпека нападу — до відкритого поля. Така форма фортифікації давала змогу

іконостасів богородчанського, рогатинського і жовківського. В церковному путрі, склепіння якого півколувате, структура бучацького іконостасу виштовлює простір контрастним трикутником. Її форми повні руху, пірамідально підносяться вгору до головної ікони — «Молення» з Ісусом Христом, Богородицею та Іваном Хрестителем. Ікони міцно осяджені між кольонами, багато орнаментованих виноградною лозою. На те, щоб масивним кольонам надати легкості, майстер-різьбар зробив ті кольони в середині вижолобленими, крім легкості, вони стали частинно й проглядними. Царські врата збудовані з двох паралельних половин, з яких кожна представляє лозин з виноградною лозою, в закрутах якої знаходяться по три медальйони для чотирьох святих святих і сцени Благовіщення вгорі. Звертає увагу те, що майстер чітко поділив ікони на великі і малі: до перших належать чотири ікони намісні, пість ікон з подвійними апостолами і згадане «Молення». Зате празничні ікони і пророків у горішньому ряді зробив він маленькими, вони майже губляться в багатому орнаменті винограду і троянд. Цим засобом майстер досяг більшої монументальності, увага глядача зосереджується на основному.

Церква св. Миколая має теж цінні святилі в срібних шатах і вишуканій формі ляпуга і свічники. Це вказує на те, що в Бучачі, дуже можливо, були теж місцеві майстри від металю.

Другою важливою церквою в Бучачі є церква св. Покрови, твір архітекта Бернарда Меретина (або Мердерега), будівника львівського собору св. Юра і ратуші в Бучачі. Церква з погляду архітектурного будоганна, але й нічим особливим не визначається. Зате вона має низку скульптур, і позолочених барельєфів, цікавих тим, що вони з творами вже перерілого барокового стилю, що, не зважаючи на свою манірність, ще зберіг майстерність. У цій церкві зберігався рання (тепер

Статуя святої. Деревина скульптура з Бучача, XVIII ст.

зосереджується на основному.

Ратуша. «Ратун».

як у цьому бучачькому варіанті, риси обличчя перенаржовані і для сучасного глядача здаються майже карикатурними.

Родина Потоцьких була тісно пов'язана з Бучачем. Панадики тих «польових гетьманів», які воявали з Хмельницьким, мали великі маєтки і в Галичині, де їх родинним гніздом був Золотий Потік. Там досі збереглися масивні мурі великого замку з чотирма важкими баштами. В Бучачі монастир оо. Василіян фундавали 1712 року Стефан та Іванна Потоцькі, але сам комплекс монастирських будов поставили 1760 року теж «староста Каньовський» — Микола Потоцький. У цьому монастирі знаходиться шість вирізьблених у дереві фігур, що їх виконав львівський майстер Михайло Філевич десь зараз ціла будова монастиря. Філевич працював разом із Меретиним у Львові і виконав там для собору св. Юра низку скульптур у камені. 1777 року він з Бучача переніс до Холму, але не поринав з Бучачем зв'язків. Літопис Василянського монастиря згадує про скульптури Філевича, виконані для церков на Холмщині.

Одією з прикрас Бучача є ратуша, яку посередні міста в 1751 році збудував Б. Меретин. Архітект не мав багатьо міста, тому вивів будову сучільної квадратної форми на два поверхи, з балюстрадою на горішньому. Посередній будови, над центральними сходами, поставив він двоповерхову вежу 35 метрової висоти. Форми вежі вишукані і легкі, для осигнення цієї легкості архітект дав внутрі стіни і широкі вирізи

перенесений до костела) портрет відомого польського магната Миколи Потоцького (1721–1782); якщо, як «старосту Каньовського», увічнив український фольклор в історичній баладі (понад 40 варіантів) про Бондарівну, яку застрілив цей Потоцький. Магнат мав кілька тисяч власного підданства і мільйонний дохід із маєтків на Україні, тож в улопних годинних польській владі на Правобережжі був справжнім володарем, який з ніким не числився. Згаданий портрет є одним із серії, що має подібні зразки у Львові, Почаєві, Варшаві та ін. Малював цей портрет у майстерні Почаївської Лаври, ктитором якої був Потоцький, малюв — чернець Гейхій — Яків Гловацький. Цей портрет належить до типу т. зв. сарматських польських портретів, що мають зображати магнатську волю, але,

вікон, а роги вежі заокругливі парами підлястрів. Ціла будова дуже гармонійна, вона дає враження чомусь посереднього між архітектурою і скульптурою. Тому теж скульптурні прикраси грають тут важливу роль. Виконав ці скульптурні досить загадкові скульптор Пінзель, якого Меретин привіз зі Львова. Ми досі навіть не знаємо, яке було ім'я того Пінзеля, а йому як належить справді небуденні твори, виконані для св. Юра у Львові: св. Юр на коні і монументальні фігури свв. Атанасія і Лева на фронтоні собору. Для бучачької ратуші Пінзель виконав ряд мітологічних і алегоричних постатей — Давида, що збиває Голіата, богино правосуддя Теміду, Симсона, що роздирає шкуру лева, Геракла, що збиває гідру, фігури двох невольників тощо. Тих статуй мало бути більше, але частина їх загинула під час пожежі міста 1859 року, коли порозіло майже ціле місто з ратушею.

Чи Пінзель був автором фігур у барельєфів у церкві св. Покрова і в костелі, цього не устійовано. Зате відомо, що скульптури в костелі в Монастирських належать йому.

*

Ми залишимо на боці народне мистецтво Бучаччини, бо це окрема обширна тема. Сюди належить теж народне будівництво з його знаменитими дерев'яними церквами, які тут, на Поділлі, були переважно тризрубні і трибачні, з архаїчним шоломовим перекриттям, або нізичними бароковими банями. Але треба згадати про сам бучачький мистецький промисел. Хоч цей промисел бував майже шкільно в жидівських руках (1880 р. в Бучачі на 9 тис. мешканців було понад 6 тис. жидів), але й вони розробляли взори, близькі до українського народного мистецтва. Це було природно, бо й робітники були місцеві, і брам признавався передусім для українського села. В історії українського промислу Бучач має своє місце як продуцент різного роду тканин, ще у 18 сторіччї тут були робітні широкіх сукнячих полств. У першій половині минулого сторіччя Бучач виробляв орнаментальні тканини поряд із такими іншими галицькими містами, як Броди, Сокаль, Яворів, Борщів і Косів. У другій половині 19 сторіччя в Бучачі була фабрика для шовкових тканин, де діли українські майстри — Володимир, Іван, Степан і Дмитро Нагірнеські, які розробляли тканини народного типу з рослинним і геометричним орнаментом, багатобарвні або тільки з шиток одного кольору, але різних тонів. Тут невичерпним джерелом було багате народне мистецтво Бучаччини, особливо наддністрянське, яке зберегло чимало архаїчних форм.

Мистецьке минуле Бучача багате і різноманітне. Якщо навіть головні його будови були творами чужинців, то ті твори гармонійно вросли в своє українське оточення, закламіталися і стали частиною історії українського мистецтва. Таких старовинних міст-музіїв на українській землі збереглося вже небагато, тож Бучач між ними давно заслужив на те, щоб йому присвятили окреме дослідження і окрему монографію.

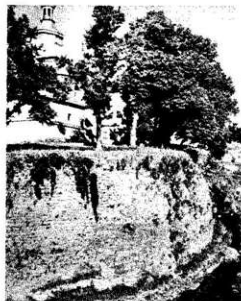
МИСТЕЦЬКІ ПАМ'ЯТКИ БУЧАЧА

Уривок із праці Г. Н. Логвина «По Україні»

Недалеко від Чорткова, але вже в долині ріки Стрипи, лежить Бучач, справжнє місто-музей, що постало як укріплена оселя, мабуть, вже в XII-XIII столітті. Стрипа робить тут круті повороти; перед тим, як повернути на південь, вона трохи відступає від гори, утворюючи невелику плочу, подібну на широку арену, оточену високими крутими берегами. Житлові будинки, мов сади кавказьких верховинців, ліпляться по скелях, а вулиці йдуть одна над одною так, що їх розділяє по ширині в плані не більше як 10-15 метрів, а по висоті — чотири-п'ять поверхів будинки. Численні пам'ятки архітектури, висока банта ратуші, верхи церков, руїни замку, вузькі вулички, численні сходи з вулиці на вулицю надають Бучачу дуже мальовничого вигляду.

На південно-західному пагорбі, що насувається на місто, є руїни замку, першопочатково збудованого в XIV стол. З нього збереглася частина мурів, а в землі — фрагменти білокам'яних готичних деталей різьблених колонок і капітелів. Пізніше, в XVI-XVII стол., він не раз був сплюсндований і знову його відбудовували. Його план, архаїчний формою, наближається до овальних городищ XI-XIII стол. Височені мурів кінці XVI стол. мають ободи в два поверхи, з них верхній сирава на величезні кам'яні кронштайни. Бійничі складної форми, подібні до трібецьких, забезпечували добру оборону. В південно-східній круглій башті, в житлі на другому поверсі, лишилися сліди фресок. Не зважаючи на скромні розміри, замок робить враження завдяки природному оточенню і до краю простим та лаконічним нерозчленованим масам.

Хронологічно наступною пам'яткою є церква св. Миколая, збудована в 1610 р. над потоком, що бурхливо несеться вузьким кам'янистим річищем, утворюючи кілька водоспадів. Церква повторює у планово-просторовій організації вже відомі нам конхові споруди. Вона нагадує Гусятинську церкву з тією тільки різницею, що у неї бічні конхи дуже маленькі, невеликого радіуса і тому добре підкреслюють нерозчленований масив осередного приміщення. Над бабинцем, як звичайно в таких будівлях, було приміщення, пристосоване для оборони. Скромний його інтер'єр нагадує затішні замкові залі або трапечі, а маленькі заплани-конхи оживляють його.

Миколаївська церква, 1610.

Найбільшу увагу привертає невеликий, але досконалий формами і пропорціями іконостас. Він точно вишукється в інтер'єр, перекритий напівциркулярним склепінням. У ньому членування по вертикалі й горизонталі енергійні, виразистих форм і складні рисунком. Середне, дуже широке поле, фляквоане ажурними різьбленими пілковами, оцетеними буйною виноградною лозою, вміщує царські врата з «ирукотворним Спасом» над ними. Царські врата з намисними іконами по боках, у свою чергу фляквоанними різьбленими колонками, утворюють разом досить значний чотириколонний портал з розірваним фронтом. Уступом нижче розміщені різницькі й дякоцькі врата, теж оздоблені колонками. Над східчастим п'ятьмаколонним порталом розташований архітрав, на всьому широкому фризі, в круглих медальйонах якого зміщені правники; він підіймається навкісно на схилах фронту середньої частини. «Страсного» ряду немає. «Моленний» ряд із Веспержителем по середині повторює форму архітрава. Апостоли згруповані по два в широкі арках, над ними, серед ажурних орнаментів у медальйонах — зображення пророків.

Живоне іконостасу яскраво декоративний, із зіставленням сильних барв. Виділяється образ св. Миколая своїм народним типажем. Кольористичне моделювання форми бездоганне. В різьбі царських врат швидко в око високий рівень майстерності і свавісності законів пластичного моделювання скульптури. Одночасно в цій різьбі відчувається сильний вплив народних смаків і фольклорних мотивів. Майстер використовує народний мотив «вазона з гільцем» і в буйних стеблах його вкомпоновує скульптурні півфігурки, де теж виразно окреслений народний селянський типаж.

Бучачські новеліри ні талантом, ні майстерністю не поступаються перед своїми побратимами по мистецтву — синшарями, будівниками, мистцями. На іконах, на євангеліях у церкві є срібні шати, що являють око бездоганною чеканною формою, композицією і винахідливістю. Навіть такі, як літмишди-лостри, являють собою високомистецькі новелірії утворі.

Кривими, вузькими вуличками спускаємося вниз на маленьку ринкову площу, посеред якої стоїть тендітна ратуша рафінованих пізньобарокових форм. Вона збудована в 1751 р. згідно з проектом архітекта Бернарда Меретина. На такій неспокійній площі архітект не міг спорудити велику ратушу, тому він мусів розвинути її вгору і перетворити в струнку бангу, де два долішні поверхи є тільки основою. Дуже доцільно вирішена тут площно-просторова композиція. Рядом власноруч нерівнокудряних ступ квадратний план будівлі членований на двадцять компартиментів. Один із них у середині служить для сходів, а решта, трьох типів розмірів, була зручна для вшанування на долішньому поверсі з задніх боків торговельних приміщень, які наймали за плату кунші, а з парадного боку і на другому поверсі були розміщені міські установи.

Внутрішній простір, розчленований стінами, виявлено на фасаді пілястрами, крок яких неоднаковий, як неоднакова й кількість. На головній фасаді вісім піластрів, на протилежній — п'ять, а на бічних по чотири, причому середні розташені ширше. Це дало змогу порушити лудну однаковість фасад, надати їм малювничості. Середні приміщення, де планований сходи, несє на собі двоповерхову бангу, але поб вона сула пропорціонально основному об'єктові, то архітект робить її масивнішою, розширюючи від покрителю на горішні, за допомогою певничезних консолей із каменя. Вони банти заокруглені, а стіни між ними увіглені всередніу і прорізані великими вікнами для подепшення масиву. В архітектурі ратуші переважують дуже численні вертикальні членування, зроблені з великим мистецьким тактом. Своім рухом, ритмічним світлотіним рисунком, вони надають споруді легкості, стрункості, динамічності.

Ік приклад оригінальної синтези мистецтва описувана будівля не має аналогів в архітектурі XVIII стол. Тут архітектурна і скульптурна так органічно злиті, що цю ратушу не можна уявити собі без статуй. Судачи не стили, їх виконав Шиндель, який працював разом із Меретином. На головній фасаді десять каріатид попарно несуть п'ять бальконів. На жаль, у пожежі в XIX стол. більшість скульптур загинула. На балюстраді й на фронтоні по оді пілястрів головної фасаді збереглися майже всі скульптури. Вони присвячені мітологічним сюжетам та алегоріям. Зліва — Давид убиває Голіафа, поруч із ними — Темда, богиня правосуддя, далі — запорожень, що сидить і спокійно курить люльку, ще далі по другому боці фронтону — закутий селянин і, нарешті, на крайньому стовпі балюстради — Геракл роздирає леву пащу. На протилежному боці уціліли скульптури Геракла, що вбиває

деревіську гидру, і Нептуна, що втискує розбурхане море. Отже, головною темов тут є боротьба проти темних сил зла, насильства, стихії, перемога розуму і світлового начала. Бурхливий рух архітектурних ліній доповнює рух виразних скульптур, різьблених із великим артизмом і тонким розрахунком. Форми злиті виразистими масами, ніде немає подрібного моделювання. При всій динамічності фігури, вишуканості поз і силуеток збережено найважливіше — монументальність. Власне, вся споруда являє собою один великий скульптурний твір, розрахований на огляд із усіх боків. Легкою силуеткою відносилася вона посеред малесенького ринку, немов струнка мрамурова колона в грецькому античному амфітеатрі.

За проектом Меретина в Бучачі було встановлено дві чудові придорожні статуї, від яких уціліли тільки постаменти витончених барокових форм; а також перебудовано катедральний костел і збудовано Покровську церкву.

З архітектурного погляду Покровська церква — рядовий твір Меретина, але її скульптурі треба визнати видатними творами XVIII стол. Вони репрезентують той стан кризи барокового мистецтва, який пово переживало в зв'язку з загальною кризою феодалного ладу в магнатьській Польщі. В різьбі царських прат і на антиквідних — скриньках-мопекранительницях блискучі за виконанням позолочені барельєфи відбивають картину занепаду мистецтва. В них витончені фігури химерно вигинаються в дивних позах, в них рухи пейзавно переборщені, в усюму відчувається переобтяженість і перенасиченість. У фігурах втрачені висів портрет логіка форми і піднесеність образу.

В церкві донедавна висів портрет відомого магната «старости Канюпського» Миколи Потоцького.

З Бучача наш шлях простягається долиною Короці через Монастирськи в Підгайці, а потім в долину Золотої Липи і по ній аж до Золочева і Плугова. У Короці й Монастирських збереглися високомистецькі зразки дерев'яної архітектури, особливо храм у Короці, вшляхний силуеткою, банями оригінального рисунку і каліграфією на підві. Споруда неповторної краси пригудилася в загишку вікових лип.

(Від редакції. З уваги, щоб не вразити . . . толерантності «старшого брата», Автор цієї праті не завад ніжє словеском про оту найкранцу в Бучачі архітектонічну поему, якою є церква Отців Василіян, що володіє над усім містом).

БУЧАЦЬКИЙ ПАРНАС

Отець Юліан Добриловський, василіянин, один з найвизначніших ігуменів буцацького монастиря оо. Василіян. Народився 1760 р., помер 1825 р. Автор церковних і світських пісень, з яких найпопулярніша була: «Дай же, Боже, добрий час, як у людей, так і в нас».

В 1794 р. видав у Почеві «Науки парохіяльній» в перекладі «з славеноруського на иростий і посполитий язык рускій». Писав вірні, діалогі й проповіді. У збірці Вацава з Олеська, яка складалася з польської та української частини, (в польській автор збірки помістив поему Фр. Карпінського «Filon i Laura»), в українській частині подав Вацава з Олеська (Wacław z Oleska) деякі вірші Ю. Добриловського.

В Галичині була широко знана пісня «Дай же, Боже, . . .», слова якої написав Ю. Добриловський, що її тут подаємо:

«Дай же Боже, добрий час,
Як у людей, так у нас,
І щасливу годину,
Розвеселім родину.
Ой, ну-ну, ой, ну-ну,
Розвеселім родину.

Де Дністер і Сян і Прут,
Руські річечки плавають,
І від Буга за Бескид
Всюди чесний руський рід.
Ой наш рід, руський рід,
Хоч ідемо і за Бескид.

Всюди мова там одна,
Всюди пісня та сама
І танець там все однак:
Коломийка і козак.
Ой, так! так, ой так-так,
Коломийка і козак.

Най цезас вся біда,
Най жис нам Русь свята,
Руська мова, руський край,
Руська пісня і звичай.
Ой наш край, руський край,
Руська мова і звичай».

Дехто з наших істориків літератури вважає о. Ю. Добриловського предтечею великого Маркіяна Шашкевича.

Г. А. Нудьга написав у 2-ох томах «Пісні та романи українських поетів». У 1-му томі тієї книжки на стор. 327-32 подав автор біографічні відомості про Добриловського.

Володимир Масляк, письменник і публіцист Галицької України, довголітній учитель буцацької державної гімназії, народився 1838 р. в Сернях Середніх, рогатинського повіту.

Вперше виступив із своїми віршами й оповіданнями в «Зорі» 1880 р., якщо не рахувати першого вірша, що був надрукований 1879 р. в «Ластівці». Першу збірку поезій видав у Кракові 1886 р. В 1898 році упорядкував збірник «На великі роковини», присвячений І. Котляревському. В 1885 р. редагував «Нове Зеркало», в 1886 р. видав збірку народнопісного складу «Поезії». Десять років пізніше (1896) появилася його сатирична повість «Кістляк Гольбайна». С. Єфремів у II-ім томі своєї «Історії української літератури», говорячи про письменників 1870-их років, згадує і В. Масляка, називаючи його поетом «не без іскри таланту, але вона не розгорілася». Франко бачив у Масляка спершу велику літературну силу, але Масляк «не оправдав надій у дальній своїй діяльності і не успів піднести вище понад перші свої сироби» (див. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.).

Масляк був співробітником «Діла», «Зорі» та інших часописів. Допомігав редагувати «Нове Зеркало», підписуючи тоді свої твори псевдонімом «Вуйцьо Владзьо». Здебільшого живив псевдонім «Залуквич». Мав він іще й такі псевдоніми: Бережанець, Паленничка, Овсій, Ратай, Судислав, Шило, Яромір.

Своїми принами й гуморесками здобув собі Масляк досить широку популярність. Деякі з них мають гарну форму. Писав теж політичні й літературно-історичні статті. Перекладав Пенадовича, Прерадовича і Конопницьку на нашу мову, а з української мови на польську оповідання Федьковича й Сапогівського.

Вчився В. Масляк у гімназіях у Березанях і в Перемислі. В 1879 р. вивісив до львівського університету і, як і Франко, належав спершу до львівського студентського товариства. Під впливом О. Партицького й О. Огоновського став народником і з того часу почав працювати на народнім полі. Деякий час був учителем гімназії у Львові.

Почерез батька зв'язаний подекуди з нашим Буцачем син В. Масляка, **Степан Юрій Масляк**, хоч був родом із Станиславова. Народився 1895 р., помер у Львові 1960 р.

Брав активну участь у наших визвольних змаганнях, переслідувала його польська влада за симпатії до комунізму, тому 1924 р. емігрував до ЧСР. У Празі 1928 р. закінчив Український Педагогічний Інститут і здобув ступінь доктора музикології. Після останньої війни, 1945 року, вернувся до Львова і викладав у львівському університеті чеську і словацьку літературу. Помер від хвороби серця.

Д-р Осей Назарук

у рукописах. Після II-ої світової війни написав роман «Будівля здоров'я».

Перекладав на українську мову теж із польської, чеської, словацької, німецької та інших літератур. У його доробку є переклади 17-ти лібретт до опер.

Осей Назарук, родом із Бучача, один із творців міфу Червоної Кавали, прийшов на світ 1883 р. Служив при УСС в 1915-1918 рр. Має великі заслуги в ділянці стрілецької прози. Дав 2 історичні повісті («Князь Ярослав Осмомисл» 1920, і «Рокослина» 1930 р., писав теж парись, епіграфи, статті й брошури. До замітливих його праць належать «Слідами УСС» (1916), «Над Золотою Липкою» (1916), «Рік на Великій Україні» (1920), «Проти орд Джингісхана».

Крім того, Назарук був визначний громадській і політичний діяч, журналіст і публіцист, адвокат. Організував студентське життя, редагував «Громадський голос» і був співредактором «Вісника Союзу Визволення України». Прибувши до ЗСА редагував тижневик «Січ», був співредактором «Америки», організував гетьманські «Січі», У Галичині після війни редагував католицький тижневик «Нову Зорю».

Відійшовши від соціалізму й радикалізму, став віруючим католиком і прихильником гетьманської ідеології. Помер 1940 року.

У 1920-их роках були появилися друком його писання у львівській лівій пресі (в журналах «Нова Культура» й «Вікна»). У 1930 р. вислав свою поему «Пролом», яку писав 12 років, на Совєтську Україну і в довгому листі просив Василя Бобинського, щоб той видав цю поему. Але поема не появилася друком в УССР. Тому С. Ю. Масляк видав її 1934 р. своїм коштом, накладом 120 примірників. Коли Ол. Корнійчук та І. Микитенко відвідували Прагу, тоді С. Ю. Масляк передав їм «Пролом», сподіваючись, що її передрукують на Сов. Україні, або бодай нашішуть про неї. Але про поему Масляка не згадували в Україні 30 років.

Писав С. Ю. Масляк також ліричні твори, і то не тільки українською, але й чужими мовами: польською, чеською і німецькою. Але більшість із них залишилась

Наше літературне життя ожилито чимало бучацькіх василян, серед яких знайшлися кілька визначних і талановитих одиниць. Тут у першу чергу треба згадати **о. Тита Теодосія Гадуцінського**, додаткового виховника василянських патримів, визначного бібліста й церковного історика. Народився 1880 р., а помер 1952 р. Його брат Михайло, учитель гімназії, був організатором Українського Січового Війська. Тит Теодосій, майбутній церковний діяч, студіював у Відні, Фрайбурзі та Ієсбруці. В 1916 р. став доцентом львівського університету, а в 1920-1927 роках займав становище ректора Духовної Семінарії у Львові, в 1927-1931 роках був ігуменом монастиря у Львові, а від 1949 року протопархияндричем Василіянського Чина й консультатором Конгрегації Східної Церкви. Написав багато статей на богословські, філософські й суспільні теми.

о. Василь Лемченко

Посередньо до бучацького кола рабінчиків не належав теж **Іван Німчук** (1891-1956), громадський діяч і журналіст, родом із с. Демурини, Чортківщина. Був дійсним членом НТШ, редагував «Відродження України» (1918) і «Український Прапор» (1921-1923) у Відні. Від 1925 р. був співредактором і редактором «Діла» у Львові. Як члена ЦК УНДО арештували його московські більшовики в 1939 р. й сидів він на Лубинці в Москві. Звільнений з тюрми, написав книжку епіграмів «595 днів совєтським в'язнем» (1950). Під час німецької окупації редагував львівський відділ «Краківських Вістей». На еміграції в Міттелпальці, Німеччина, в 1946-47 роках був редактором «Християнського Шляху». Помер у Канаді в Едмонтоні. Німчук закінчив гімназію у Бучачі. Була це людина високої культури й дуже працьовита.

Німчуків зазвичайно чимало книжкових видань і альманахів, розвідок із ділянки історії, культури, тощо.

Стець Василь Мельник (псевд. **Лемченко**) народився 1899 р. в Неболові біля Калуша. Гімназію закінчив у Львові й там же відвідував богословські студії. В 1923 р. одружився з учителькою Марією Холтих

і в тому ж році висвятив його митрон. А. Шентицький. Перед великим ісходом із Рідної Землі був парохом у Звенигороді коло Бучача.

Писати почав уже в гімназії. Розпочав свою літературну працю поезіями й короткими нарисами. Як студент теології, зрештою в «Альманах Українських Богословів» за приводу 300-ліття смерті св. Йосафата й видав дві збірки поезій: «З віями» і «Хуртовина». В них переплітаються сильні тони релігійні з національними.

Крім привагдних брошур, статей і віршів пізніше видав ще дві збірки поезій (в тому збірці «Калюсне»), гісеу «Убите щастя», переклад книжки Шільгера «Ти і вона» (про відношення юнака до дівчини). Збіркою «Дзвонять дзвони» замикається поетична творчість Лімниченка.

У видавництві Василяна вийшла званням прачка Лімниченка: «Шеланидтво українського народу», а перед смертю появилася книжка «Релігія і життя».

Щоб читачі мали уявлення про стиль і характер творчості о. Лімниченка, даємо в цій книзі дещо з його писань.

Крім вище поданих, треба згадати ще поета **Василя Маковського**, який, хоч і не був москвофілом, то на початку I-ої світової війни арештувала його австрійська жандармерія і був засланий до табору інтернованих у Талергоф. Після війни написав книжку спогадів про страхотні Талергофу.

Не без великого зворушення читасмо сторінки книжки Островерхи «Обніжками на битий шляк», як автор присвятив своєму незабутньому другові й літературному менторові, учителеві бучачької гімназії, **Юліянові Миськевичеві**. На жаль, сьгоднішнє покоління нічого не знає про нього, бо він, ніжний і талановитий лірик, у своїй великій скромності дбайливо оберігав свої духові скарби й не мав звички виносити їх на базар. Спогади Островерхи про того поета — це, мабуть, єдиний, щонавряд дуже скупилий матеріал, яким можемо користуватися сьогодні. Тому книжка М. Островерхи і з того погляду для нас сьогодні дуже цінна. Від нього знаємо, що Ю. Миськевич, який проїшов тернистий шлях життя (закінчив убожевальні), послав свої поезії в 1911 році до журналу «Літературно-Науковий Вісник» і там їх друкував проф. М. Грушевський.

Михайло Островерха (М. Осика), народжений у Бучачі 1897 р., чи не єдиний письменник, що респresentує сьогодні Бучаччину в ділянці красного письменства. Працює у різних наших журналах і часописах на еміграції як видатний есеїст і мистецький та літературний критик. Як доброволець Українського Січового Стрільцтва і старшина УГА перейшов крізь усі буревії, вдачі і невдачі у роках наших визвольних змагань. За колючими дротами в польському таборі інтернованих українських воївків у Вадовіцах розпочав свою літературну творчість у журналах, що там виходили — «Запорожець», «Веселка» — цей у

Каліні. В цій видавництві вийшла в 1923 р. сільна збірка поезій «Озимина» — Є. Маланюк, М. Селегій, М. Осика. Вїхали в 1926 р. до Італії, усією своєю істотою поринав у її мистецтво, літературу, музику та й у побут італійського народу, і своїм знанням, вражіними ділився з нами, писавши в «Ділі», «Новім часі», в журналах «Назустріч» — ред. О. Боднарівч, «Обрії» — ред. В. Кравців, «Життя і Знання» — ред. В. Сімович, «Дзвони» — ред. П. Ісаїв та ін. — свої есеї й мистецькі репортажі, до 1939 р. Вїхавши в 1949 р. за океан, продовжує писати в еміграційній пресі. В його прозі відгулюють на окреме підкреслення його нарисні і спогади. Нас, бучачан, до глибини душі зворушують його прегарні спогади оформлені в книжці «Обніжками на битий шляк», виданій 1957 р. Його писання поаялюються на сторінках часописів: «Америка», «Народна Воля», «Свобода». Переклад він делю й із італійської літератури — авторів Грація Делсада, Ада Негрі, Чезаре Мсано, Н. Фаріна — і з політичної філософії «Іль Прінціпі» Н. Макіавеллі. До замітніших творів М. Островерхи зараховуємо такі: «Гомін задалека», «Чорнокижнич із Зубків», «На закруті», «Грона калини», «Близки і темряви», «Nihil poī», «Без докору».

Михайло Островерха.
Портрет невелик мистця Михайла Мороза.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

- 1) Сфрксамі С. — Історія українського письменства, т. II, вид. IV (Київ-Львів), Українська Никладня, 1919.
- 2) о. Валерій Млх. — Про васильянівських монастирях (Вид. ОО. Васильяна, Торонто, 1958).
- 3) Фрнско І. — Нарис історії українсько-руської літератури до 1860 р. (Львів, Укр.-рус. Вид. Спільна, 1910).
- 4) Бує-Бій топографічний словник, т. I (Київ).
- 5) Клецькар «Прогніт», 1927, Львів.
- 6) Вильяксметелі Українотиства, есеїстична частина («Молоде Життя»).
- 7) Делкіні В. — Струни, антологія україн. поезії, т. II (Берлін, «Укр. Слово», 1922).
- 8) Ошновський С. — Історія літератури, т. II.
- 9) Делі О. І. — Словник українських неслондімів та критиконімів (XVI-XX стол.). Видані, «Наукова думка», Київ, 1969.

Мояму Добродію
Юліянові Миськовичеві.

✱
✱

УГОДНИЧЕ!

о, Поклоні!

-- Айстри в
елегійні стони.-- Айстри в
Труні

-- руки доляють.

Твої уста --
: Весосяно!

Сирага

Раю.

У нстрах

Голоти

Нинькамдівничій

Дзвоне!

-- В туйі за

Весною --

Берізонька

-- розструвала.

-- Гвінхитом

море

-- влаче.

Сирага

Раю --

: Весосяно!

Твої очі.

-- І десь

Небо

-- завітчалось.

Твої уста --

: Весосяно!

Сирага

Раю.

З Вітром

Тирса

-- шелестіла.

Моя Тирса!

: в Кримах

Вітру --

Сонце

-- ас --

непомітна.

Сирага

Раю --

: Весосяно!

Твої очі.

Судитику

в Усевичине! ...

1922.

ІСТОРІЯ ІДЕЙНО-ДУХОВОГО ЖИТТЯ

УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

(1864—1914)

(Деякі матеріали з нотатника автора до книги про Бучацьку землю)

Тасмний драгоманівський кружок в гімназії у Бучачі 1900-1914 рр. був одним із найдіяльніших кружків у Галичині. Його головне ідейне спрямування було реакцією на крайню шовіністичний режим директора гімназії поляка Франц Зиха. Він, із кількою шовіністів учителів, — катехит Сціселовскі, професори Служевскі, Стофковскі, Терлетскі, — безоглядно переслідували, зневажали і винищували українську молодь. Лиш в одному 1900-му році постановою дирекції, т. зв. «конзіліум абсунді», тобто виключення з гімназії, отримали наступні учні: з IV-ої класи — Підірний, Ульванський, Гайдукевич, Рудавський; з V-ої класи — Колчан, Гушадевич, Сім'янович; з VI-ої — Навроцький. Із усіх гімназій в Галичині прогнано: з IV-ої класи Луцка, з VI-ої класи Осип Назарук. Усі прогнані належали до найздібніших учнів, читали багато, були добрі співаки, декляматори, музики, національно свідомі й діяльні. Були жвавими прихильниками «Молододі України» у Львові.

Головою кружка був в 1900 році Осип Назарук, в 1912-1914 рр. був Іван Балюк. Провідними членами кружка були в 1909-1913 рр. Корнелі Кітчук і Михайло Гузар.

Довгі роки учителював у гімназії москвофільський діляч Онуфрій Ісців, дуже діяльний, головний стовп москвофільства, зрештою слабого, у Бучаччині.

Учителі українці — Володимир Масляк, Василь Виняр, вчили української мови. Окремі особи: Іван Балюк, четар УСС, нар. 15. 3. 1894 р. у Трибухівцях, закінчив гімназію у Бучачі, голова драгоманівського кружка, на війні знаменитий провідник стеж, один із найкращих старшин УСС, командант чети в сотні Вітовського. Відбув карпатську кампанію, бої над Дністром і Золотою Липою. Побіч Вітовського — ініціатор та організатор «Стрільцького Фонду», ідеолог УСС-стрілетства, поет і автор нарисів і воєнних листів, відзначений срібною медаллю 2-ої класи, поглиг у наступі на московські окопи під Заваловом, на границі бучацького повіту, 27. 7. 1915 р.

Михайло Гузар, підхор. УСС, нар. 1. 4. 1892 р. в Бучачі, там кінчив гімназію, був діяльним членом драгоманівського кружка. Закінчив правничі студії у Львові. При УСС від 1914 р. в сотні Вітовського, з якою відбув усі походи і бої. По війні, закінчивши правничі студії у Львові, адвокат у Перемишлянах, Телер в ЗСА. Автор сьогодні «Перший Свят-Вечір на фронті» в «Історичному Збірнику «За волю України», Нью-Йорк, 1967, стор. 133.

Владислав Збудовський, підхор. УСС у відділі екорострілів, нар. 1898 р. в Новоселі Язловецькій, син діляча Бучаччини отця Збудовського із Зубрич, бучацького повіту. Старшина київських Січових Стрільців. Студіював у Празі/Браї, в Чехословаччині, гірничу інженерію, працював як інженер на Шлезьку, номер в Польщі 1964 р.

Тимошенко Крайська, нар. 1894 р. в Бобулинцях, вчився в гімназії в Бучачі. Був членом драгоманівського кружка, виключений з гімназії за читання заборонених книжок і радикалізм, перейшов у 1907 р. до гімназії в Самборі і там став провідним членом драгоманівки — кружка «Поступ». Його літературний хист розвивався у писанні українських і польських задач. Мав небуденні драматичні здібності і в 1910 році покинув гімназію а пішов до театру Йосефа Стадника.

Володимир Береза, нар. 5. 9. 1895 р. в Бучачі, підхор. УСС, абсолювент гімназії, при УСС від 1914 р. в сотні Вітовського, згодом четар, раніше у Носухові 2. 8. 1916, вдарю під Львовом 1919 р.: в 1920 р. в Києві більшовики його арештували й вивезли до Кожухова, а звідти на Біле море, де за ним і слід загинув. Автор статті «Карпатська стежа» (Збірник «За волю України», стор. 127). Вичисляв він як учасників тієї стежі: з Бучача — Олександра Кузіл (нар. 1895, абсолювент гімназії в Бучачі), Михайло Конопаца (нар. 1895, абсолювент гімназії у Бучачі), Іван Балюк, Михайло Гузар.

О. ЛЕВ БЕРЕЗОВСЬКИЙ

Народився 16. 4. 1868 р. в Мозолівці, пов. Підгайці, в родині, яка дала церкві кількох священників. 4 веселудні класи. 4 гімназійні покінчив у василіянських школах у Бучачі з відзначенням. Коли батьки померли, тоді Лев переїхав до Станіславова, жив із лекцій і там здав матуру з відзначенням. По матурі зголосився на теологію до єрміто стапиславівського єпископа Юліана Пелеша, який вивел Леву до Львова, де тоді була духовна семінарія єпархія для всіх трьох єпархій. Там Лев скінчив філософію (етиду) і теологію, а 12. 3. 1893 р. архієп. Сильвестер Сембратович писавши його на священника. (Сембратович став кардиналом цюїю 1895 р. Див. І. Назарко ЧСВВ, «Київські і Галицькі Митрополити», Рим, 1962, стор. 211).

Отці Лев відправив призначію у Вінюграді, а відтак у Веселівці, коло Огінів, де пізнав двох Василіян що там давали місце: о. Вісаріона Кулика — дуже популярного і трохи вульгарного місіонера († 1904) та святця, композитора о. Медетія Лончину († 1930). Відтак о. Лев став сотрудником у катедрі в Станіславові й обслуговував передмістя Київщини, а згодом (по 1½ р.) його іменовано префектом у Духовній семінарії у Львові. Тут часто заходив до церкви Василіян св. Онуфрія, де ігуменом був о. М. Лончина і подружжя з молодим капеланом Кард. Сембратовича, о. П. Демчуком. В 1896-7 рр. єп. Пелеш хотів вислати о. Лева на вищі студії до Інебруку, але він випросився і 5. 11. 1896 р. вступив на новіціят Чина св. Василя Великого у Добромилі; при обличинах взяв ім'я Лазар і там зложив перні обіти 19. 6. 1898 р.

По обітах його призначили редактором «Місіонаря» в Жовкві на місце о. П. Філяса. Був редактором майже 20 років, завіс фонетикою замість етимології, перенесувався з науковцями, їздив до Св. Землі, студював українську мову, виробив собі прегарний стиль і належав до найкращих, популярних письменників, якого хвалили І. Франко, В. Шурат та ін. Зробив додаток для молоді «Малий Місіонар», від 1900 р. почав щироку видавати календар «Місіонаря». Друкарню підніс до висот, як колись, за Утін, була Почайська. 7. 7. 1901 р. зложив професію і на першій капітулі по Добромильській реформі, 1904 року, був обраний секретарем протоігумена; а 1906 став ігуменом у Жовкві.

Добудував крило монастиря, побільшив друкарню. Але 1908 року о. Лазар іменовано ректором Понтифікальної Семінарії в Римі і прокуратором Чина «in Urbe», де він був аж до 1-ої війни 1915. Між його питомими був архієп. Іван Бучко, єп. Микола Чарнецький, як вихованець був вимогливий, але справедливий. В Галичину вернувся до редакції свого улюбленого «Місіонаря». По війні 1921 р. Папа Бенедикт XV відкликав його разом із питомими до Риму. Коли ж о. Лазар почав занепадати на здоров'я, в 1925 р. виїхав до Галичини, де в Крехові і Лаврові ще шість років учив наших схоластиків української і старослов'янської мов. Був консулатором Чина, а 1931 р. обрано його генеральним консулатором. І знову виїхав до Риму на «Piazza Madonna dei Monti» де був до 1948 р. Тоді переїхав до ЗСА. Найперше був у Давсон, а 1952 р. у Глен Кові, де й помер 12.II.1952 року на 84 році життя. В ЗСА гужив за Римом.

З о. Платонідом Філясом працював над молитовником «Гостинище», з проф. Євгеном Опацьким над українсько-італійським словником 1941 р., з о. Теодосієм Галуцьким над перекладом св. Євангелій — 1946 р. Сам переклав зрештою кілька акатистів, особливо «Благовіщенню МБ»... Мав переклад «Наслідування Христа» — Томи Кемпійського і ісалмів, але не залишився в рукописах.

Був побожний, совісний, точний, зразок чернечої дисципліни. В 1926 р. в Лаврові давав нам цикл реколекцій. Коли говорив про «Одинний город», голос у нього заломився, він заплакав і вийшов. Дуже любив і знав українську мову, літературу, розумівся на носії — видавав влучні критики. Належав до перших визначних членів оновленого Чина оо. Василіяні.

ЛИЦАР У ЧЕРНЕЧІЙ РЯСІ

Са. п. о. Яким Фецак ЧСВВ (у 50-ліття його смерті)

Бучачські оо. Василіяни, поруч релігійно-церковної та науково-виховної праці займалися теж працею народно-громадською, а то й політично-державницькою. В травні 1919 р., коли в Бучачькому монастирі обрано д-ра Євгена Петрушевича диктатором Західно-Української Народної Республіки, диктатор просив настоятелів Чина, щоб

віднуести йому тодішнього монаха бучачького монастиря — о. Йосафата Жака — на працю при уряді ЗОУНР. Отець Жан до такої праці надавався, бо добре володів чужими мовами й був зручний у різних дипломатичних запитаннях. Настоятелі Чина згодилися на це й о. Жан виконував важкі функції при Петрушевичі та Костеві Левницькім; напр., був секретарем Уряду для справ закордонних перед Союзом Народів. Своєю працею о. Жан оповів ув окремій брошурі п. в. «Мое служіння Україні», Едмонтон, 1953, Основник Місійного Інституту св. Йосафата в Бучачі й доводілий Протоігумен Чина (1904-1917) — о. Платонід Філяс ЧСВВ, був послом Жовківської округи в нашому парламенті в Станіславові й голосував за злукою Галичини з УНРРеспублікою.

Окрему групу творили й окрему ролю відіграли Василіяни — польові Духовники УГА. Згадати б тільки таких, як: о. М. Повх ЧСВВ, доводілий ігумен і ректор у Бучачі; пізніший ігумен — о. М. Карпець; префект Інституту — о. М. Грицькевич та ін. Але всі вони не були уродженці Бучаччини, тільки довше, чи коротше працювали в Бучачі.

Тут хочу подати короткий спомен про уродженця Бучаччини й кількарічного префекта Бучачького Інституту та польового духовника УГА — о. Якіма Фецака ЧСВВ. Мав я — ще, як учень четвертої класи гімназійної в Тернополі — щастя його пізнати.

БАГАТОНАДІЙНИЙ ЮНАК

Олека Фецак народився в Золотому Поточі коло Бучача 11 червня 1881 року. Його батько був досить заможний і національно свідомий селянин. Вселюдну школу Олека закінчив у рідному селі, а відтак перейшов до гімназії Василіяні в Бучачі. Чотири гімназійні класи покінчив з визначенням. Після четвертої класи вступив він до повіціату ОО. Василіяні в Добромилі, як 16-літній юнак 1896 р., що стверджують тогочасні каталоги Василіяньського Чина. Великий вплив на його чернече покликання мав тодішній префект василіяньського конвікту о. Володимир Стек ЧСВВ, що помер 1947 р. у Пасеїку, Н.Дж.,

ВПрів. о. Якім Фецак ЧСВВ.
ред. «Місіонаря» і духовник УГАРмй
(з 1920)

видіє, що він Службу Божу глибоко переживав. Після довгого благодарення він попросив мене з собою на снідання, сказав, що зацікавлений о. Яким Фешак і є василіанцем, а тепер поволієм духовником у рідній сотні. Я теж представився йому, як учень четвертої гімназійної класи, хоч він це бачив, бо ми носили австрійські шапки, тільки на шапці ми мали українське «І» на тлі сивої-жовтої стріжки. Василіани приймали тоді вступників на новітні класи V-ої класи гімназії. Отже, о. Фешак почав мене заохочувати, щоб після шкільного року я вівє вроданний до новітнн у Крехові. Але я ще не був рішечий.

О. Фешак побув у Тернополі около двох тижнів, а кожного дня слугчин йому до Служби Божої і щиро його полюбив за його веселу вдачу. Після снідання він виходив на повітря, там уже очікували його гурт старших хлопців із захисту і він оповідав їм різні пригоди з червоного та воєнського життя, а також веселі анекдоти, які завжди кінчалися якоюсь моральною поукою. Він був непримирний оповідач і мав — як кажуть німці — «Galgensprung».

Після двох-трьох тижнів УГА збиралася до переходу до Збручу. В останніх днях о. Фешак уже був помітно сумний. Це спостерітали навіть хлопці нашого захисту. Дві сестри Службинні з призначення настоятельні мами Іхати до Білеча Золотого. Вони мали свій візок і візаника, а я мав Іхати з ними, як провідник, бо знів дорожу з вакаційним пропуском. О. Фешак радив нам Іхати з нашою армією, бо так було безпечніше для сестер. Сам він, як капелан, мав окремого воза з цельовим накривалом, мал візаника і ще одного стрільця, що був дяком і паламарем. У смутку й пригнобленні покидала українська армія Тернопіль... Дехто не міг стримати сліз, бо покидав родинні: дружини чи суджені. Гарною промовою, здержаною смутком прощав наших воєнків представник міста, а йому бадьоро відповіли якийсь військний старшина. За містом о. Фешак запросив провідника. Як тільки — як він казав, — бо сестри ще не потребували провідника. Як тільки о. Фешак проказав часослов, зачав зі мною цікаву розмову. Розпитував про гімназію, професорів, предмети, що їх ми вивчали в четвертій класі, і т. п. Він хотів мабуть пізнати освітній рівень воєнної молоді і досить скоро зорієнтувався, що я був слабший у математиці та фізиці, а любив історію та літературу. Вночі ми приїхали до Скалату і заночували в парку — о. Алгана Онуферка. Я дуже втішувал, бо його син — Ірема був мій шкільний приятель з одної класи. (Перед кількома роками він помер в Америці.) Ми обидва спали в stodолі на сні.

Наступного дня я востаннє послужив до Служби Божої о. Фешакові. Після снідання він узав мене з собою до стрільців. На розлогій луці стояв стрілецький табір. Стрільці направляли вози, кували коней, а сумні старшини стояли з боку й обговорювали незavidну ситуацію. Побачивши о. Фешака, старшини поздоровили його, окружили півколом і просили, щоб він оповів щось веселе, бо їм сумно на серці. О. Фешак почав їх потішати, скріпляти на душі, розвівати безнадійність, а відтак понад годину розказував такі веселі анекдоти, що

старшини аж реготалися. Тоді я зрозумів, як вони любили свого польового духовника.

Ще перед полуднем ми залишили Скалат. За містом ми мусіли розпрощатися, бо УГА їхала на Підволочиська, а ми з Сестрами на Ланцеті Більче. При прощанні о. Фешак поцілував мене в голову і сказав: «Малый, а не забудь за Василіяна». І я не забув, але пошто після двох років 1922 р., я вступив на новітні ОО. Василіяни у Крехові після шостої гімназійної класи.

СМЕРТЬ І ПОХОРОН

Там у Крехові я довідався від Отців, що о. Фешак помер на тиф 1920 р. в Чечельнику на Україні. Згаданий уже о. І. Лебедович у своїй цінній праці про польових Духовників УГА оповідає, як о. Фешак удяв йому св. Тайні, коли о. Лебедович занедужав на тиф. Описав о. Лебедович зреланкувався о. Фешакові в той самий спосіб. Після смерті попереднього капелана — о. П. Кашуби, о. Фешак перебрав провід духовенства I-го корпусу у Винниці. В останніх днях грудня 1919 р., під напором большевнків, війська УГА залишили Винницю і подалися в сторону Балги. Команда I-го корпусу примістилася в Чечельнику. Там був теж о. Фешак і там він занедужав тифом. О. Лебедович, що вже видужав, удяв о. Фешакові св. Тайні. Небагом до о. Лебедовича прийшла телефонічна відомість, що серце о. Фешака не витрвало кризи і він помер 12 лютого 1920 р. в Чечельнику.

О. Лебедович повідомив усіх польових Духовників I-го корпусу і всі вони приїхали на похорон любленого о. Фешака до Чечельника. Тіло сировадили до католицької церкви, біля якої викопали гріб. Після Служби Божої, теплу проповідь над гробом сказав о. Теодор Чайківський, духовник 6-го полку. «На дворі тиснув мороз і снігопа заметів. Холодна могила української землі прийняла в свої обійми тіло Духовника-Личара, який жеде на хвилнну, коли ясне сонце сподоби знову зійметися над Україною, а дух о. Я. Фешака привітає нових лицарів вже вільної об'єднаної Української Держави». Тими словами закінчив о. Лебедович опис похорону о. Фешака (стор. 203).

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Світловариш студій о. Фешака в Ісєбурзі — о. Платон Мартинюк. — ігумен дому богословських студій у Кристинополі, казав мені, що о. Фешак — це був чернець глибоких надприродних чеснот: побожності, молитви, нокори, послуху Настоятелям і жертвенної ревности за спасіння душ. Був добрий бесідник, блискучий журналіст і незрівняний полеміст. Любив св. Церкву і не раз словом і пером боронив нашої Срачії. Любов ближнього виявляв не словами, але ділами. Одного студента з Києва, хворого на тиф, прикрив своїм плащем, десь розложив для нього гарячого молока, перевіз його підводою до лікарні і врятував йому життя. Юний організм перемг недугу, студент подужав і вже здоровий шукав свого добродія, щоб йому подякувати. Але... його добродія вже не було між живими. Крім цього, о. Фешак

ЗСА. В Добромилі Олекса придбав чернечу рясу, змінивши своє світське ім'я: Олекса на чернече — Яким. У цьому ж монастирі зложив він свої перші обіти 1898 р., а після трьох років і торжественні обіти (професія) 1901 року. В Добромилі докінчив він гімназію і два роки стислої філософії, в роках 1897-1902. Дальші студії настоятелі передали братові Якимові на рік, виславши його на професора й профекта конвікту до Бучача. Після року, бр. Яким покинув перший рік богослов'я в Кристиніполі. Але молодь і професори в Бучачі просили настоятелів, щоб бр. Якіма знов прислали до Бучача. Там він попри свої професорські обов'язки сам приватно студював богослов'ю і там дістав єрейські свячення 1907 р. Після свячень його вислали до Інебруку на дальній богословській студії в т. зв. Капізіяну, що його провадили ОО. Суз'їти.

РЕДНИЙ ДУХАЩАСТІРІ І ВІДСКУПНИЙ РЕДАКТОР

Вернувшись з Інебруку, о. Фецак учив василіянських студентів латини й історики в чернечому лісе у Крехові. Студенти сердечно полюбляли молодого професора, бо він викладав ясно, ілюстративно, з гумором та й любив молодь. Однак, вже 1910 р. о. Якіма перенесено до монастиря св. Онуфрія у Львові. Там працював він у провіді Марійського Товариства Молоді і був провідником Марійської Дружини пань. Як стверджує хроніка тієї Дружини, в час духовного проводу о. Фецака, Марійська Дружина пань зроста чисельно майже вдвоє (88 членок), бо о. Фецак виголошував дуже актуальні духовні конференції і дуже цікаві доповіді на теми дні. Школеділі й свита о. Фецака проповідував у церкві св. Онуфрія при Жовківській вулиці і притягав багато слухачів, бо проповідував наلكо, поривно, а часто з погідним гумором.

Року 1911-го до його дунашастирських обов'язків Настоятелі додали о. Якимові ще й редагування відомого популярно-релігійного місячника «Місіонар», що його ще 1897 р. започаткували: о. Платонід Філеє ЧСВВ, і тодішній львівський ігумен — о. Андрий Шентницький ЧСВВ. Щойно тоді заблистів невідомий досі письменницький талант о. Якіма. Він був у першу чергу незрівняльний полеміст, що завзято обборював нашу «жаканніну», чи москвофіліство, які доводили часто до відступства від католицької віри. Також гостро виступав проти наших радикалів. Під полемічним оглядом переривав о. Фецака забути, тільки другий уродженець Бучаччини — сл. п. д-р Осип Назарук. Як перерогатомо картки «Місіонара» за роки 1911-1914, то натуралістемо там на статті гострої критики писань москвофілів і радикалів перетикали не тільки гумором, але й іронією та сатирою. Поруч суто релігійних статей є там статті, т. зв. «народницькі», а навіть на державницькі теми. Бистрий ум редактора вже тоді передбачував неодне лихо, що його нам пізніше пришлося боляче пережити. У XVI-му рішчю «Місіонара» за 1912 рік є такі, це й сьогодні актуальні, статті о. Фецака: «Католицька єврейська робота», або «Заховане віри між переселенцями». (Яке це актуальне сьогодні для нас!) За 1913 рік ч

статті на такі теми: «Звідки береться біда і як її зарадити?», або: «Робітнича молодь». А перед першою всесвітньою війною 1914 р., коли в Городку Ягайлонському польський граф Скарбек кандидував на посла, а деякі наші мішани за гроші голосували на нього, о. Фецак не побоявся наїткнувати це як «зраду свого народу» (Місіонар 1914, стор. 161). А треба знати, що «Місіонар» розходився в тисячах примірників не тільки в Галичині, але й продавався на східні українські землі та доходив до наших переселенців у Бразилії, Канаді й Америці.

Коли вибухла австрійсько-московська війна, тоді з уваги на гострі виступи проти москвофілів, Настоятелі радили о. Фецакові трипати неюнадали фронтю. Тому, о. Фецак перебував якийсь час у Жовкві, а потім у Перемислі. Коли ж москалі зайняли Галичину, тоді о. Фецак вивхав на Моравію і був у Кромержіж духовником Духовної Семінарії для українських богословів-збігців. Ректором тієї Семінарії був відомий перемиський Єпископ Йосафат Коциловський ЧСВВ. По відвороті московської армії 1916 р., о. Фецак вернувся до Перемисла, де був катехитом видільної жіночої школи СС. Венедиктинок, а 1918 р. переїхав до Жовкви, де під час існування Української Держави видавав разом з о. М. Пелехом ЧСВВ, часопис: «Україна».

ПОЛЬОВИЙ ДУХОВНИК УГА

У грудні 1918 р. о. Фецак просив Настоятелів Чина, щоб відпустили його на польового духовника Української Галицької Армії. Діставши дозвіл, став капеланом УГА при команді воєнної округи: Жовкпа, Рава Руська, Сокаль. Спершу стаціонував у Жовкві, але пізніше переїхав до Каміньки Струмилівої, бо там стаціонувала його дев'ята Велзька бригада. В Жовкві о. Фецака заступав о. Порфирь Боднар ЧСВВ (ї 1958 в Канаді). Автор солдатної прати п. н. «Полелі Духовники УГА» (Віннігер 1963) о. Іван Лебедювич так характеризує о. Фецака, як польового Духовника: «На фронті був дуже відзначений. В бою під Добраничом серед розбитих прапелів і гранат днів 7 січня 1919 р. і серед стрілянини під Волево Висоцького дня 8 січня під час Різдиних Свят, ходив о. Фецак до стрільниці на фронт. Завжди усміянений, зі своїм звичайним проговором — «а пелє лаба». Стрільці називали його «Монах-Лицар» (стор. 202).

Я особисто мав часті стріпнутися з о. Фецаком після «Чортківської офензиви» в космо відному місті Тернопелі. Як воєнний спрота я був тоді в єрейському захисті СС. Служесбинів і ходив до четвертої класи гімназії 1919 р. Одного літнього ранку (ми ходили до школи після полудни) С. Настоятелька попросила мене, щоб я послужив до Служби Божої якомусь отчелі-гостелі. Він був у рясі, але в старинській шинелі й цвпаті. Коли ж він скінчив шипелю, тоді я побачив, що він має рясу з василіянським ковпирем, а на рукахв ряси три золоті шипелки. По слогоді нам'ятаю, як уважно й ладноно служив він Безкровну Жертву. З його скучення, з його сплущених очей, складаних побожно рук на грудях, з проказування святих слів, було оче-

був монах-патріот і босвик, а навіть герой, що відважно між стрільцями в перших ридях босового фронту. Завжди усміхнений, з погідним гумором, що вносив багато розради між старши і стрільцв. Не дивно, що стрільцв називали його: «Монах-Лицар». Цей монах-лицар може бути гордоцями Бучаччини.

ОТЕЦЬ Д-Р ТЕОДОСІЙ ТИТ ГАЛУЩИНСЬКИЙ ЧСВВ

Поміж світливими постатями Бучаччини одне з передових місць займає о. д-р Теодосій Тит Галушчинський ЧСВВ, доцент Львівського Університету, ректор Духовної Семінарії у Львові та Архимандрит Чина св. Василія Великого в Римі.

ЮНІСТЬ о. ТЕОДОСІЯ

Тит Галушчинський народився 13 квітня 1880 року в Бучачі, де його батько, о. Микола, був тоді сотрудином. У 1882 році о. Микола перенісся до Звинича, повіт Чортків, де був парохом аж до смерті 1923 р. Був це глибоко освічений священик, що говорив кількома європейськими мовами, був добре обізнаний із суспільними рухами Європи й кілька разів кандидував на носла, але перелавав із причин польської старостинської агітації. Ця відома сім'я дала Галичині сенатора й голову Т-ва «Прогресса» Михайла Галушчинського, голову «Рідної Школи» професора Івана Галушчинського, відомого адвоката Миколу й дочку Стефанію замужню за о. д-ром І. Фіголем, професором Духовної Семінарії у Львові.

Веселодну школу і шкільні класи гімназії Тит скінчив у Бучачі під виховним провідом Стівя Василія, а на вищі класи переїшов до Тернополя, де й склав матуру з відзначенням 1899 р., за що дістав стипендію на університетські студії. По матурі записався на філософічно-богословський факультет у Львові і вступив до Духовної Семінарії, як станіславівський шитомець, а прийняв його до цієї Семінарії тодішній єпископ Андрій Шенгійський. Перший і другий рік богословських студій закінчив у Львові, де, крім викладів богослов'я, слухав викладів української історії й літератури, в професорів М. Грушевського і К. Студинського.

Під час «сесії», Тит, як відпочинув студентів теології, брав процесійну участь у делегації до міністерства, тому на дальні студії мусів виїхати до Відня. У столиці Габсбургів прийняв його до славногo «Augustinum», де він докінчив богословські студії і в серпні 1904 р. прийняв свячення на свещеника з рук станіславівського єпископа Григорія Хомишина в церкві ОО. Василія у Бучачі. На свяченнях о. Тита був приявний, між іншими, шістий перший єпископ українців у Америці Сотер Ортинський ЧСВВ. Після рукоположення о. Тит виїхав на дальні студії богослов'я до Фрайбургу у Швайцарії. Там, між іншими, слухав викладів відомого саксонського Макса. На

наступний шкільний рік 1905-06 перенісся до Інебрука і там залунав слухав викладів свого улюбленого професора Л. Фолка, Мілсра і Доната. Того ж року о. Тит промовував на доктора теології у Відні на підставі дисертації п. н. «Взаємини між слов'янами й Візантією у Х столітті».

Після докторату о. Тит вернувся на рідні Зесмлі й коротко був катехитом у Коломиї. Коли ж у 1906 р. була отворена в Станіславові нова Духовна Семінарія, тоді о. Тита покликали туди на професора св. Письма Старого Завіту і на префекта шитомців. Тут о. Тит стрівуєся з другим префектом, римським доктором, а згодом перемиським єпископом ісповідником, о. Йосафатом Коциловським; і цих обох молодих професорів у одне злучила сердечна дружба.

ЗА ПОКЛИКОМ ХРИСТА

Ректором новоідкритої Семінарії у Станіславові був о. Сремій Ломницький ЧСВВ, що під час першої світової війни помер на заступні у Москвопціні. Сильна індивідуальність о. Ломницького, як аскета й рвниго апостола, мала великий вплив на молодих префектів-друзів. Під тим впливом о. Тит, — як сам пізніше звіривався, — вступив на повіяїт ОО. Василія у Крехові. Те саме вчинив і другий префект о. Йосиф Коциловський. Учителем повіяїту був тоді один із крапних виховників, що виховав кілька поколінь свещеників і василіанських Братів, пізніше бучачський Ігумен, о. Микола Лиско ЧСВВ, що помер у 1971 р., як 90-літній старець, у Бразилії.

На повіяїтті, при обличах, о. Тит змінив своє єпітєське ім'я на чернече Теодосій. На повіяїтті присвечував пів молодим пошпак добрим прикладом, а передусім — любов'ю до молитви. Після повіяїту о. Теодосій два роки навчав моральну богослов'ю і св. Письмо василіанських клариків у Кристинополі. У 1913 р. Чин вислав о. Теодосія до Риму на духовника Української Папської Колегії. На першій адресній у Папи Пія Х, Папа благословив ірацю о. Теодосія, як духовника. І справді, шчаслив було це благословення, бо найкращі церковні чинники уважали о. Теодосія за одного з найкращих духовників у підмоу Римі. В той час Пія Х шестував у Римі «Біблійний Інститут» і о. Теодосій, як один із перших висуєників цього Інституту, закінчив у ньому спеціалізацію в св. Письмі під провідом свого улюбленого професора і славногo бібліста о. Л. Фолка Т. І.

В 1915 р., з причини війни між Австрією та Італією, о. Теодосій мусів виїхати з Риму. Він вернувся до Львова, — що вже був звільнений від московських військ, — і табілізувався на доцента Львівського Університету, поданий поважну археологічно-біблійну студію п. н. «De exordiis urbis Babel», — про початки Вавилону. Як доцент викладав він св. Письмо аж до втбуху українсько-польської війни. В той же час вийшов о. Теодосій до Малої Азії з науковою австрійською археологічною експедицією. Коли польки зайняли Галичину, тоді о. Теодосій, на знак протесту, зрезигнував із доцентури, солідаризуючись з іншими українськими професорами. На першій новостій Капітулі

Чина, 1920 р., члені вибрали о. Теодосія консультором тодішньої навищої урави: на друге перевибрали його у 1926 р.

РЕКТОР ДУХОВНОЇ СЕМІНАРІЇ У ЛЬВОВІ

У важких повоєнних часах на просьбу Слуги Божого Митрополита Андрія Шенгитського, ОО. Василіши перебрали провід Духовної Семінарії у Львові, а на її ректора настоятелі Чина іменували о. Теодосія Галуциньського. Ректором був він сім важких років, від 1920 до 1927, і віддав Львівській Семінарії найкращі роки свого життя. Тоді у ней повністю зайняли надзвичайні педагогічні прикмети і небуденній організації хист о. Теодосія. В час українсько-польської війни Семінарія була тереном упертих боїв, із ней залишилися тільки руїни, а весь інвентар були загарбали, семінарію канцеляцію збезчестили й польська влада передала її польським військам на кінову салю. Багато труду і старань мусів докласти о. Ректор, щоб семінаріє життя увійшло на нормальні рейки. Тоді з проханням усяких інтересцій о. Ректор часто звертався до Апостольської Нунціатури у Варшаві і ближче позайшовився з тодішнім Нунцієм Лкзієм Ратті, що згодом став Папою Пієм XI. У повоєнний час не легко було роздобути потрібний до відбудови будинку матеріал. Ще важче було зібрати відповідних професорів. А найважче було — завести семінарію дисципліну серед кількадесятьох питомців, із яких більша частина це були колишні воєнки і старшини. Однак, при невтомній праці, терпеливості і второщності о. Галуциньського удалося йому і то в короткому часі звільнити весь будинок від польських воєнків, відреставувати його, звільнити відповідний професорський збір і налагодити дисципліну в Духовній Семінарії так, що за часів о. Теодосія Духовна Семінарія вилучила дуже високу живучість і розквіт у всіх ділянках життя питомців. Аскетична вітка була поставлена зразково, студії стояли на високому рівні, семінарії й освіті гуртки доповнювали освіту питомців, а крім цього, уже в мурах Духовної Семінарії питомці заіралялися до виконання тих великих завдань, що їх на кожного випищенка укладає Церква й Нарід. Кожного питомця о. Ректор провадив індивідуально, знав кожного по імені, знав його повелінку, його природні дарування, добрі й лихі нахили і змагав встановити повне довір'я між ним і богословами. В короткому часі здобув собі не тільки їх довір'я, але й правдиву синівську любов, — так, що питомці називали його «татунем» і з плачем прощали його, коли він у 1927 р. уступав із уряду Ректора Семінарії.

Під час свого ректорства о. Т. Галуциньський заснував «Богословське Наукове Товариство» у Львові, 1923 р., і був його першим головою. Під його провідом Богословське Наукове Товариство почало видавати свій кварталник «Богословіє», першим редактором якого був тенісний Верховний Архиспелекп Іосиф Карданюк Сліний.

ОСТАННІ РОКИ І СМЕРТЬ

Після ректорства настоятелі Чина призначили о. Теодосія ігуменом

монастиря ОО. Василіян у Львові. І знову тут виявив він широку організаційну діяльність: організував українських диячт служинців в окреме релігійне товариство св. Іосифа, був духовним провідником найбільшої Марійської Дружини Паль у Львові, провадив рекольскій свитенікам, монахам і монахиням, давав місії для народу, а при тім був далі професором св. Письма в Духовній Семінарії, був і письменником, проповідником та ігуменом монастиря. У той час о. Теодосій став співзасновником журналіт «Нова зоря», «Правда» і «Добрий Пастар», якого був першим редактором.

В 1933 р. о. Теодосій знову виїхав до Риму, де вдруге став духовником Польської Колетії св. Іосифата, а відпочиває стає членом Кодифікаційної Комісії Східного Права. В 1946 р. вибрано його також генеральним консультором населінського Чина, а 11 червня 1949 р. Апостольський Престія іменував о. Теодосія Архимандритом цього Чина. Врешті, ще й Східній Конгрегації іменувала його своїм консультором. Як Архимандрит приїхав о. Теодосій — у червні 1949 р. — до Канади, де перевів канонічну вітатію провінції, дав рекольскій свитенікам свитенікам у Монтері, почав осмидіній рекольскій для монахів та не докінчив їх — номер нагло 31 сериї 1952 р. на розрив сериї. Похоронили його у Монтері на червоному цвинтарі.

НАУКОВИЙ І ПИСЬМЕННИЦЬКИЙ ДІРБИК

Крім виховної, організаційної і провідницької праці о. Теодосій Галуциньський провавив і на письменницькому полі. Його важливіші наукові праці такі: «De exordiis urbis Babel» — Про початки міста Вавилону — 1917 р., «Значіння св. Письма в проповідництві», 1922. В час польської окупації, 1919-1920 рр., видавав часопис «Нова Рада», католицький щоденник у Львові. Польки закрили цей часопис. У 1922-1930 рр. вилуча його «Історія Біблійна», три томи, популярно-наукове видання. «De ucrainis S. Scripturae versionibus» — Про українські переклади св. Письма — 1925; «Думка і наука Церкви в питанніх літургічної мови», 1929; «Апостольські покликання в Євангеліях», 1932; «Acta Innocentii PP. III», 1944. Не критичне видання писем Пали Інокентія III, що торкаються справ Східної Церкви. Крім цього, о. Теодосій підготував до друку таку саму книгу документів Інокентія IV-го з часів Данілової Унії, що її, що книгу, видав друком о. М. Войнар ЧСВВ. У 1946 р. о. Теодосій видав збірку добрих проповідей п.л. «Недільний дзвін»; видав десятки брошур і написав сотки статтей в українських, німецьких, французьких, італійських журналах і часописах.

Хоч о. Тит Теодосій Галуциньський ЧСВВ, був муж великих дарувань, наукових титулів і освіт, то був він глибокої покори, любитель молитви, самовідречення і змагав до правдивої святости. Таким мужем слушно може гордитися не тільки Бучаччина, а й уся Україна.

УПАЛА

Любила, кохала, за щире кохання
Дізнала лиш гори, отрути,
А серце у крові, жваво потонало,
А люде для неї відряди не знали,
А нім би лютий та лютий.

І нічю від свого дружини млого,
Щоб долі шукати, втікала;
А люде, хоч знали, чому так зробила,
Чом хити, і муржи, і діти ланила,
Сказали жасливо: «Упала».

Літями, не днями, цілими роками
В мужині тужила до лати,
І сльози по службах усі розкотила,
Аж сил їй не стало, аж слабкість зляомла,
Тра було у мужді губити.

У чорну днину на світ народилась,
У темну днину конала
Сама, без родни в далекій мужині,
На крикті солом в ласкій сорочині,
А люде сказали: «Упала».

СОЛОВЕЙКО

У городці все сідала
Дрібні зорі рахувати,
Як знайшлися такі зорі,
Що ї стали чарувати.

Були чорні ті зорі
І чорніші ще від ночі:
Вони знали лік на горе,
Вони звались -- карі очі.

Щось між ними шепотіло,
Наче вітер у зайочку.
То цілушки лонотіли,
Мов ті хвилі в ручайочку.

Щось між ними стукотіло:
Сердець стукіт добувся:
Хвильку наче зареміло:
То, що любить, він так клявся.

(Взято із збірки «Струни», том II, за редакцією Б. Лепкого)

Раз віконце відчинила,
Щоб відкрити зіркам долю
Аж зблизились ті зорі,
Що вчили її серце волю.

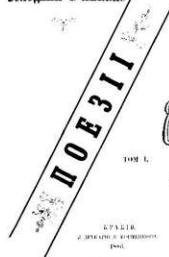
Пригладаньсь заблизьенько
До віконця і до дачка:
Та бачив їх місяченько,
Іх розмову чула нічка.

2

У щуцні снівак Божий
Прищобтував злетенька,
Його ж голос добирался
Просто в душу, до серденька.

Аж з світлиці двері скрипнули,
Пити мати він грізенько:
«Доню, хто се там з тобою?»
«Та, мамуно, — соловейко!»

ВОЛОДИМИР І МАСЛЯК

ТОМ I.
ПОЕТИКА ПОВІДА.
Переклад українською мовою.
На друк надруковано в Києві,
в редакції «Вірності» в жовтні 1902 р.

КРАЇНА
з друкарні «Вірності»
КИЇВ
64992-R

В. І. Масляк

ПОЕТИКА ПОВІДА
(ПОЕТИКА ПОВІДА)

Київ 1902
ПРАКТИЧНИЙ
КНИЖНИЙ ЗАКЛАД

Репродукція обкладинки поезій Володимира Масляка з 1886 р. (зліва), репродуція обкладинки поетичної гуморески «Поетика повіда» з 1902 р. (в центрі) та репродуція другої сторінки цієї ж гуморески (зправа).

ВОЛОДИМИР І. МАСЛЯК

Володимир І. Масляк

Володимир І. Масляк народився 14 вересня 1858 р. в селі Серниках середніх повіта рогатинського.

Рід Масляків виводиться з Залужки під Галичем звідси і певнодім Володимира — Залужкин. Батько его Іван був управителем камієжних дібр і помер в 1865 р. в Синьківцях. Вдова перенеслася з своїми сиротами і сиротитком Володимиром найверше до Горішної Липиші, де мала невелике хозяйство, а синя віддала на науку Данілові Хомі, народному учителеви в Підгороді, що був женатий з сестрою сі мужа Марією. В році 1867 продала Маслячиха своє хозяйство і п. ренеслася до Березан. Ту покінчив Володимир школи народної і пить класе гімназійальних а на дальній студії гімназійальні переніся до Перемишля, де 1879 року зложив іспит зрілости. Яко ученик

університета львівського і краківського учився класичної філолоґії себто латини і греки, і історії; студіював історію руского письменства під проводом пок. професора Омеляна Огоновского а філозофію

під проводом Дра Уліа Охоронича. Скінчивши студії університетські, шукав хліба при журналістиці. Був співробітником «Діла» а в Кракові «Нової Реформи». В році 1888 поступив в службу правительствєвину в характері заступника учителя гімназійального. По сімох літах служби на «Мазурах» був відтак учителем в Станиславів, Перемишлі і Золочеві а в р. 1901 іменовано его професором польської мови в українській гімназії в Коломиї.

На полі літературнім став Володимир Масляк трудитися вже в р. 1879. Бувши постійним співробітником «Зорі», «Зеркала» і «Нового Зеркала» поміщував в тих письмах свої літературні статі і поезії. В році 1887, видав в Кракові перший том своїх поезій, в 1897 видала редакція «Зорі» своїм коштом другий том его вірній п. п. «З чорного шляху». В році 1896 надрукувала «Буковина» его визначну статью п. п. «Галицько-руський дилетантизм а руско-українська агресивність». В році 1897 взяв Масляк участь в виданю рускої читанки для жіночих відділових шкіл а в р. 1898 видав своїм коштом претарну «Однідинку» в честь сотих роковин відродженя руского письменства. Тоді видав «Руська» своїм накладом его розвідку про Івана Котляревского. Влада нашого поста, яка все хилила до него серця молодіжи, звагла також на его поезіях, бо з них цю найкрасні ті, що в них багато веселого гумору і здорової сатири. Годиться додати і те, що Масляк писав чимало на польській мові. В «Курєрі Львівськім», в «Новій Реформі», в «Дзєнніку Познаньськім» та в «Przegląd-i-powszechni-ім» заміщено в літах вісімдесятих чимало его розвідок про національні руско-українські відносини і про руско-українську літературу. В політичних поглядах ширій і горячий націонал, не жадає він ніколи свого труду, де ходити о добро народне, а комітет, що займаєся в Коломиї науково-літературно-науковими віддіттами, зискав а авторі «Кістків Голубайні» визначного і дуже ревного співробітника*.

* Вступ до збірки поезій Володимира І. Масляка «Поема побіда», Коломия, 1902.

ГОВІРКОВІ ОСОБЛИВОСТІ БУЧАЧЧИНИ

Говір Бучаччини належить до південнозахідної групи українських діалектів. Щоправда, трапляються різниці, інколи досить значні, між окремими околицями й селами, але основна база залишається та сама.

З фонетичних явищ, які закріпилися в мові бучаччан, слід згадати передусім такі:

1) Перехід *a* на *e* (у вимові часто *и*) після м'яких приголосних і після шкесних *ч*, *дж*, *ш*, *ж* в наголосних складах, а в ненаголосених на *и/і* наприклад: з'яльє, тильи, нещ'їстьи, сьєду (або сьиду), цетиницьє, вьзяти, молочиньи, тещи, зьсть, вьску, сьвятий. Зміна на *чи*, *жє*, *ши* виступає часто в іменниках середнього роду, наприклад: лошаи.

2) Сильніше м'якшення зубних приголосних, напр.: сьєду, зьв'єт, ц'їдував.

3) Брак здвоєння (подвоєння) приголосних: зьльє, наст'їньє, житьє.

4) Голосний *і*, що розвинувся з давнього довгого *o*, м'якшиться попередній приголосній, отже: н'їє (носа), тьїє (току).

5) Замість м'якого виступає часто тверде *p*: шар, кобзар, трох, поридок, вару. Група *р* в іменинкових закінченнях перейшла в *ра*, наприклад: бура, а в корені слова в *ри*, напр.: приду, присти, наприв.

6) Протетичне *a* або *z* у словах, що починаються голосним звуком, напр.: воко, вуздечка, Гамерика, вораги. Назавчє і обинжується під наголосом до *и* та приймає протетичне *й*, отже: йстик, йнчий, йнйдик. У складах ненаголосених маємо в тих випадках *йї*, напр.: йїнакший.

7) Відсутність гармонійного унодбєння *o* до *a*, отже, чуємо в Бучаччині: богатий, богач, колач, монастир, хольєва.

8) Епентетичне *a* і *и* після губних приголосних: здоров'є, м'їєсо.

9) Ствердіння — *ть* і *ць* на кінці слів: хвалит, подивит с'ї, графит с'ї, конец, горобец, хлопец, вдовец. Також у наростку *-цький*, отже: люцький. М'яке сь твердне в наростках *-ський* і *-сьєко*, напр.: свиньський, руєкий, пасовиско.

10) М'яке *o* вимовляють деколи як *г*: г'ївка, г'ївонька, а навіть г'їєтав, хоч і в останньому слові не розвинулося з давнього «яг'є», але з *o*.

11) Групу приголосних *ан* заступають часто в Бучаччині групою *ян*, отже: р'їмни, коньяр, жоньяр.

12) Ненаголошене *e* після твердих приголосних вимовляють як *и*, напр.: м'їє, с'їбе, с'їєло. Після *й* і м'яких приголосних ненаголошене *e* може переходити в *ї*: й'їного.

13) Ненаголошене *o* вимовляють як *у*, особливо після губних і задньопіднебінних: кугуг, чулув'їк.

14) Групи *сьт*, *здь* переходять у сьць, зьдьє, напр.: ш'їєцьє, сьц'їєна, й'їзьдьєт.

15) Група *їр* еспорадично переходить в *ир*, *єр*, напр.: м'їєр'їрка, м'їєр'їкувати, г'їркий.

16) На кінці і всередині слів дзвінки приголосні перед глухими вимовляються глухо, при чому *z* чуємо як *ж*: книшка, банка, бат'їж. Зате глухі перед дзвінками всередині слів вимовляються, як і в літературній мові, дзвінко, напр.: прозьба, Вилгидень.

17) Замість *що*, кажуць *шо*.

18) Деякі слова скорочуються на цілий склад: тре, тра, мож (або моп), хочє, мош говорити.

19) Різниці в наголосах. Наприклад: оксигонєза (пересунєння наголосу на кінець слова) в дієслівних формах: платиш, платит, плати'їмо, платит'їє, плат'їєт, хвалиш, хвалит тощо. А втім, так наголонують ті форми в цілій Галичині. Крім того: Роман'ї, Степан'ї, г'їдуби, л'їкар'ї, початк'ї, селянин, Україна, Рос'їя, т'їго, т'їму, м'їго, т'їво'ї, св'їго, вс'їго, здоров'ї, ден'їво (частіше: т'їно), тимчас'їом, наперед'ї: в'їч-на-в'їч, вгор'ї, надвор'ї, сперед'ї, п'їзанд'ї, ав'їокат, п'їртрет, р'їмонт, секр'їтар, д'їама, п'їтсот, к'їжу, н'їєла, виход'їти, в'їдносити та інші.

В морфології бучацького говору виступають такі особливості:

а) у відмінні іменників:

1) Вплив закінчень твердої групи іменників на м'яку групу: хлоп'ївои, вужои, школярои, тиль'їво'їзи, хлоп'ї'їном, вужом, школяром, тиль'ї'їном, душо, межо, мижом, тещ'їном, вулицьом, скриньом.

2) В родовому множині, замість *-ей*, маємо *-ий*, напр.: людий.

3) Давні закінчення м'якої групи в однині збереглися — а) в давальному й місцевому (на землі, на мижі, кости); б) в називному і знахід-

ному двійні (дві поливи, мити); в) в місцевому однині іменники чоловічого й середнього роду мають давнє закінчення –и (в вузку, в полі).

4) В орудному множині м'якої групи іменники чоловічого роду виступають давнє закінчення -ами, -ева, напр.: хлонецьма, палыцьма.

5) В давальному й місцевому множині м'якої групи іменників трапляється закінчення -ом, -ае, напр.: людьом, на людьох, свиньом.

б) у відмінні прикметників:

1) Затрата м'якої групи прикметників, отже, маємо: єиний, єина, єине, єиорашного, єинишному. Те саме в числівнику: третий, тр'ята, третє.

2) Зубні приголосні стали твердими перед закінченням -і; на ті ділені земля.

в) у відмінні займенників:

1) Особові і зворотні займенники зберегли давні енкаліптичні форми: ми (мені), ти (тобі), му, го, си. Давній зворотній енкаліптичний займенник, а сьогоднішня частка ся (в вимові с'я, с'я) може стояти, як у польській мові, окремо від дієслова, напр.: Як він с'я піши?

2) Форми: всьо (якої постійно вживає Б. Ленків), сами, що, побіч шчо, шчєст, побіч шчєст.

г) у відмінні дієслів:

1) У дієсловах І-ої дієвідміни на -ся бучацький говір пропускає ть, в наслідок чого маємо тут: викриасься, пішисья тощо.

2) Дієслова, яких корінь кінчається задьоніодієбінним і гортаним приголосним, мають -чи в неозначеній формі, отже: с'ячі, пічи, побіч, мочі, стрічи і т. п.

3) Здебільшого скорочено закінчення дієслів у І-ій особі множини теперішнього часу та в наказовому способі, отже: ходим, пішем, варім, ходім, пісем, вісім. А тім, це залежить від наголосу, тому з другого боку маємо теж: сидимо, йдждмо, даймо, сьміймосьі.

4) Дієслова II-ої дієвідміни в 3-ій особі множини теперішнього часу мають інколи закінчення -гт з І-ої конюгації, і навпаки, отже, маємо: варут, дойгуться, сваруться.

5) Ріжниця у відмінні неправильних дієслів дати, їсти, зановісти. Треба відмітити такі форми: даш, дасьць, дасьцьє, дадут, йши, йєсьць, йїсьцьє, йїч, йїждмо, зановічти.

6) В минулому часі існують такі форми: бўвем, бўлам, бўвєс, бўлас, бўлєс, бўлісьє, бўлісти. Ті закінчення рухомі, тому бучацький говір може їх відокремлювати від дієслова й додавати до різних членів речення. Те саме відноситься до закінчень умовного способу (-бим, -бис, -бисмо, -бисти і т. п.). Вони теж рухомі.

7) Майбутній час у бучацькому говорі часто твориться не при допомозі дієйменника, але колишнього дієприкметника минулого часу активного, отже: буду ходив, будеш ходила, будим ходили

г) У складні Бучацьчини треба відмітити такі особливості:

1) Вживання шанобливої форми множини при іменниках, що означають батьків, чи взагалі старших шанованих людей: наші тато поїхали в полі, вані мама померли.

2) Вряди-годи речення підрядні додаткові зачинаються сполучним словом жи, побіч що, напр.: Він казав, жи буди.

3) Конструкції типу: нас було двох, їхало трох козаків, піло штир-рох жомієрів.

4) Вживання конструкції із знахідним множини типу: годуй діти, виджу холодині, парубки сївали піси. Тут належить теж знахідній однині типу: шни лист, беру ніж, зрубив олівєц.

5) Окрема конструкція імені давних дієслів: чєкают на него, шукати за чим, болит кого що, конгтєє кого що.

Трапляється, очевидно досить численні особливості лексикальні. Ось деякі: зимний, комєр, вольтєко, пойна, пашанько, пашанька, шпорні (остроги), бузько, когут, але та ін.

Вкінці, кілька фразізмів бучацького говору: Можє зачкайєсти на мене, Куда так жинєтє? В долиньці при вирбі шпїєстка брала воду. Спїнєсьє, бо хочє завчєсу шпїєги зрубити. Хлонец вєльїз сєбі на дериво чїй забрав тї шпїєки в пазуху. На всьє сїл можє дивити, але тра знати як. Як сїл девотрий подивит, то можє наврєчи. Як дїдї і баба не годни були вжє піт рубити, то сидїли на печи. Вжє тїм, мила, лишєво. А пашнє гїччїтам нїма що верєти, бо наші гїччїта то люблєт дурити. Ой на горі касарє стоїт, там на тофі всьє вольтєко лїжит.

Використана література:

- 1) Живко Федір — Нарис з діалектології української мови (Київ, 1955).
- 2) Рудницький Простас — Українська мова та її говори, Вісник, 1963, 117 стор.
- 3) Гайдай Олена — Фоніри Тернопільщини (Україн. Тетарно-Буковинський Інститут, Науков. Збірник ч. XIX, Мюнхен, 1969).
- 4) Dejna Karol — Gwary ukraińskie Tarnobrzeczyzny (Polska Akademia Umiejętności we Wrocławiu, Wrocław, 1957).

ВОЛОДИМИР ГНАТЮК, 1871-1926

Бучацька земля може гордитися перед українським народом тим, що дала йому одного з найвишарпаних дослідників народної поетичної творчості Володимира Гнатюка, гідного представника української науки в світовій фольклористичній, яка завдяки саме йому, прийняла й визнала українську народну поетичну творчість за одну з найбагатших і найбільш поетичних, і таким чином українська фольклористика стала міжнародним добром.

Але разом з тим В. Гнатюк визначився ще й тим, що завжди і всюди виступав за єдність і соборність українських земель і українського народу, а це для формування соборницької свідомості українців, що жили під різними окупаціями й витворювали відмінні форми життя і способи думання, мало велике значення.

Народився Володимир Гнатюк 21 травня 1871 р. в с. Вєселєві Бучацького повіту в селянській родині, яка відзначалася багатим знанням народної творчості. В своїй біографії він згадує, що його дід по матері Ілля (Савицький) знав дуже багато казок, які часто розповідав йому, а баба Марія й мати Василина знали багато пісень, які нероз співали, а він, хлопчина, але обдарований вельминою пам'яттю, переймав їх, а потім, як навчився писати, записував, виявляючи вже тоді майбутні цікавлення. А крім того, в батька його, що був дяком, сходилися кожної неділі й свята багато людей, які оповідали собі всякі пригоди, анекдоти, казки тощо. Хлопчина все те чув і зберігав у пам'яті, а як

потім поїхав до Бучача до школи, купив собі зошит і записував усі, які знав, народні пісні. А щодо казок, яких знав рівно сотню, як згадує в автобіографії, записував собі лише заголовки. Отак починає його фольклорна діяльність, яка вже лежала в його природі і була його призначенням, тимто і почала виявлятися з дитинства.

В шість років навчився Гнатюк читати, самотужки, а потім почав ходити до сільської школи і навчився писати. По кількох роках сільської школи (однокласової), батько записав його до міської, восени 1883 р., а за два роки до гімназії (1885), де він учився тільки чотири роки, бо вищих класів у Бучачі не було.

Передтим, як вступити до вищих класів гімназії в місті Станіславові, Гнатюк звернувся з проханням до єпископа Пелена, за намовою Григорієвського священника Я. Бачинського, щоб допоміг йому дістатися до колеції св. Атанасія в Римі, бо хотів бути місіонером і подорожувати по мужик краях, але з тих планів нічого не вийшло, бо на обиття йому місце прийнятний був до колеції якийсь болгарин. Розчарований цим, вирішив продовжувати далі освіту в Станіславській гімназії, яку закінчив у 1894 р. Але за той час він ні на хвилину не забував про народні пісні. Ще як був у третій класі гімназії, друкував дещо із своїх записів у Бережанській газеті Л. Джулинського «Посланицьки», де були надрукована перша його статейка «Рукописи» (назва села). По закінченні четвертої класи, коли чекав на прийняття до Римської колеції, зайнявся записуванням народних пісень, і, набираючи досить чималу збірку, вислав до московської газети у Львові: «Новий Галичанин» П. Поліського. Деякі кілька пісень там було надрукованих, а решта пропала. Оскільки, це його не знеохотило і він збирав пісенні матеріали далі. А коли скінчив гімназію і поїхав на студії в Львова (1891), тоді поїхав із собою не менше як п'ять сотень народної поезії й прози, які, передав Франкові. Франко хотів надрукувати збірку в польському журналі «Люде», що його видавало «Товариство Людознавче» і передав її секретареві Т-ла А. Штєпелєвою, але вона там надрукована не була і теж запропастилася.

Дещо з його записів появилася в тому часі у Франковому журналі «Житє і слово»; також декілька статей на фольклорні теми.

В 1894 р. Гнатюк записався на Львівський університет і став студентом філософії, як тоді казали, а в дійсності — слов'янської філології, і вивчав, побіч інших предметів, українську мову й літературу.

По закінченні студій (1898) мав нагоду стати гімназійним учителем, але доля його повернулася так, що він стає секретарем НТШ у Львові. Справу в тому, що його запросили були заступати учителя Академічної гімназії на літ року й обійцали завітати його на тій посаді і на наступний рік, але слова не додержали, тому він зрештешав з учительства взагалі, бо не хотів покидати Львова, де були можливості наукової праці, якою він цікавився. Коли про це довідався голова НТШ, проф. М. Грушевський, що знав Гнатюка з університету, запропонував йому скромну посаду секретаря Наукового Т-ла ім. Шевченка. Гнатюк цю посаду прийняв і залишився на ній до самої смерті (1898-

писані сузь французькою мовою, як не зовсім, то хоть близько до літературної, і де їх можна дістати. Я куплю собі одну книжку з казками, одну з піснями і почну читати, як Ви радили. Може так і навчуся» (М. Яценко, 23). А іншого знайомого, чеського дітяча Ф. Гловачка, просив надіслати йому каталог чеської літератури з етнографією і познайомити з якимсь хорватом, що інтересується Русинами, або хоч надіслати якийсь хорватсько- або сербсько-німецький словник. Своєю наполегливістю він домогся того, що згодом читав народну творчість майже всіх слов'янських народів.

Систематична праця Гнатюка в ділянці фольклору починається в дійсності з 1895 року, коли він почав записувати усю словесність із повним збереженням особливостей народної мови й шмови, народних наголосів і всіх словникових і словотвірних форм. А крім того, він пиляував записати прізвисько оновідача й місце його перебування, бо це для мовознавства, зокрема для діалектології, має особливе значення.

Отже, в літку 1895 р. Гнатюк виїхав вперше в мандрівку на Закарпаття, тим разом у товаристві колеги Осипа Роздольського. Але перед тим він вивчав усю літературу про «Угорську Русь», і потім відвідав найбільше на Схід висунені райони. А наступного року він аж двічі побував на Закарпатті. За другим разом потрапив на територію Східної Словаччини, Пряшівщини, проїхавши пішки від Великої Березни через Убмо, Кляноу, Розтоки, Улич, Збуй, Новоселицю до Старої Ступищини. Там зібрав він незвичайно багатий та інший фольклорний, а також етнографічний, історичний і статистичний матеріал.

Вернувшись до Львова, він представив свої здобутки членові ІТНП, проф. Грушевському й Франкові, що був головою Етнографічної комісії ІТНП. А вони переглянувши матеріал, запропонували йому ті матеріали виворядкувати й опрацювати, а потім надрукувати їх в Етнографічному збірнику т. зв. «Етнографічні матеріали з Угорської Русі» (1897). Це була перша його книга закарпатського фольклору, присвячена Грушевському й Франкові.

Друга книга цих матеріалів появилася в 1898 р. Обидва томи охоплюють всі фольклорні записи Гнатюка з трьох експедицій.

В цих виправах Гнатюк зовсім свідомо звернув увагу на повноту творчості. Закарпаття, оскільки народні пісні вже здебільша записав Я. Голованський та ін., а проза чекала ще на свого дослідника. Тому Гнатюка зовсім справедливо вважали фольклористи першим дослідником і збирачем закарпатської народної прози, яку він упорядкував у шість груп: легенди, новелі, казки, байки, оповідання про історичні особи та анекдоти.

Всі матеріали Гнатюка, як каже сучасний пражський фольклорист Микола Мушника, записані з точним збереженням діалектичних особливостей кожної говірки; тому його записи, зроблені науковою метою, відзначаються всилкою докладністю і не мають тих недоліків, яких так багато є в перших фольклорних збірниках інших записувачів; тому на його записи спиралася всі пізніші діалектологи-мовознавці; як Іван Панкевич, Євген Тимченко, Хведір Жилко (сучасний

підсоветський) та інші (див. Наук. зб. ч. 3, Свидник, (1967), стор. 53-4).

Особливе значення має для науки й те, що Гнатюк не обмежувався до публікації автентичних записів, але до кожного зразка шукав відповідників у інших слов'янських народів і наводив паралелі з більше як півсотні джерел, тобто — фольклорних збірок різних народів. Таким чином, він, каже Мушника, залучив закарпатські записи до загальнослов'янського, а навіть європейського контексту і значною мірою облетівши орієнтацію в тому багатому матеріалі (Наук. Збірник, ч. 3 (1967), стор. 54).

В 1899 р. Гнатюк помаджував на Закарпатті четвертий раз і відвідав українські поселення в Вацьї, Керестурі й Коцурі, де за три і пів місяця записав 220 прозових творів і 430 народних пісень, а чимало й іншого матеріалу. Потім він писав про те, що саме знайшов він у тих колоніях:

«В них знайшов я таких гарних оновідачів, як ніде інде, тому й не dico, що я просидів там аж півтора місяця і зібрав доволі велике число пісень, казок, байок, легенд, історичних оповідань, новел, анекдотів, і записав вселілий обряд» (Етн. Зб., т. 29, 1910, III).

Бачанські матеріали надруковані в другій частині III тому (пісні) і в п'ятому та шостому томах «Етнографічних матеріалів з угорської Русі» в 1910-11 роках (Етн. Зб., тт. 29-30, 1910-11). В двох останніх томах вміщена виключно прозова народна творчість, головю з Керестура й Коцура. Це, як думають дослідники, перші записи народної прози бачанців, пікаві тим, що їх постичний рівень вищий ніж інших Гнатюкових записів.

Однак тут, Гнатюк не задовільнився самою народною творчістю, але цікавився й побутом бачанських Русинів, які творили своєрідні українські острівні серед інших поселень, — як словаки, серби й болгарі. Гнатюк подікавив історією бачанців і доказав, що меншанці Керестура й Коцура — українського походження й поселилися там в половині 17 стол., виїхавши з тодішньої Північної Мадяричини. Вселідом них дослідів була його монографічна праця: «Руські оселі в Вацьї», яка вийшла друком у 1898 р. В ній він подає історичні відомості, етнографічний опис побуту й життя та інформації про господарське життя бачанців.

Не поминув він і політичного положення українських поселенців, але й помітив процес асиміляції молодого покоління, яке радо переймало сербські пісні. Однак, разом із тим він знайшов і нові пісні на сучасні теми, в тому й про нього самого, а також сатиричні пісні про місцевого учителя, лікаря, дика, писаря та ін.

В п'ятій виправі на Закарпаття, відвідав Гнатюк, у липні 1899 р. знову Пряшівщину і проїхав усю територію Сх. Словаччини, т. зв. західні комітати — Земплін, Шарнін і Спинн. Там записав понад пів сотні легенд, історичних оповідань, анекдотів та інших творів, а крім того, чимало розповідей про злиденне життя селянства, особливо на Сипшу, де були великі податки, пуста земля, важка праця, а внаслідок того еміграція за океан.

Матеріали цієї вишари надруковані в першій частині III тому «Етнографічних матеріалів», тим разом упорядковані не за жанровою, а за територіальною засадою. — за окремими селами з тією метою, щоб показати словакізацію українських діалектів у міру посування із сходу на захід.

Шоста й остання Гнатюкова подорож на Закарпаття відбулася в особливих умовах. Від 1899 р. аж до 1930, він не мав можливості відвідати, а в 1902 році мусів виїхати на лікування на острів Корфу в Греції. Підлікувавшись, вернувся в березні 1903 р. додому, але подорозі вирішив помандрувати на Південну Угорщину й відвідати української колонії в Банаті. Однак, там він зазнав багато неприємностей і труднощів від представників місцевої влади, яка йому робила всі можливі перешкоди й намагалася його якнайкоріше позбутись. Але натрапила на неменш твердого й неуступливого противника. Гнатюк все таки побував в окремих селах і записав чимало казок, легенд, новел, історичних споминок тощо.

Ці записи, надруковані в 4-му томі «Етнографічних матеріалів», мають, як думає згаданий М. Мушинка, певне значення і для історії Пришівщини, бо походять від людей з Пришівщини, кол. Шарієської столиці, й Сніща, які переселилися «на Мадяри» в 40-х роках 19 стол. Але вони важливі і для пізнання життя наших братів під Мадярами, які поширюють про себе славу, наскільки на Угорщині свобода найбільша по англійській і найкраща в Європі.

Гнатюк мав нагоду на власні очі побачити ту свободу. З його приходом всі сільські уряди одержали наказ пильно слідкувати за кожним, хто приїде до села і не пардонувати... В містечку Нодь-Йейта йому заборонили розмовляти з селянами, а в Нір-Ачаді його просто, під загрозною арешту, вигнали з села. Про це Гнатюк оповідає в передмові до 4-го тому «Етногр. матеріалів» і каже, що майже в кожному селі його вислакали на поліцію і прогнали з села, маючи його за московського ємісара, що займається політичною пропагандою.

Там він і набрався біди, якої не міг позбутися до кінця життя. Дорогою до іншого села його промочила злива, і ніхто його не хотів прийняти на нічліг.

«Два кілометри за селом папала нас злива і протягом десяти мінут промочила до сорочки. Так прала нас і далі. Промоклий і змерзлий, дістався я до села, але де знайти нічліг? Питаю одного господаря — не хоче. Кажу їхати до корчми — дуже огидна... Поступаю до учителя, але він не хоче вийти з хати розмовитися. Іду до попа — каже — що не може, буде мати гостей... Нарешті надходить якийсь газда і бере мене до себе. Ледеве переночував я з курятами, гусятами і качатами разом, бо вночі дістав сильну гарячку. Не знайшовши і на другий день ні ліпшого поміщення, ні вікту, найняв я знову фіру і вийшов до села Пенейлак, але тут мене спіткало те саме, що в попереднім... Таким чином нір-ачадський нотар врятував від мене Угорщину і заслужив вповні на титул «патер патріє», бо по повероті до Галичини почала розвиватися в мене доволі швидко, наслідком

перестуди, грудня недуга і я відтоді не вибиравел більше на Угорщину, але і в Галичині не робив екскурсій та й не маю надії робити» (Етногр. збірник, т. 25, 1909, X-XI).

Та не вважаючи на важку хворобу, — від 1903 р., поганий стан здоров'я В. Гнатюка погіршувався, він цілими тижнями прикований був до ліжка і цілими місяцями не міг виходити з кімнати. — «Він до останніх днів свого життя не переставав цікавитися Закарпатською Україною, що з її трагічною долею мучила його трагедія власного його життя» (Науков. зб. 3, 1967, стор. 64).

Під час своїх мандрівок по Закарпатті, Гнатюк побачив образ злиднів закарпатських русинів, суспільного пониження під мадлярською владою, матеріальну нужду й національне приниження.

Під тим враженням він, разом з Франком, видав у 1896 р. політичний памфлет п. з. «І ми в Європі», в якому описав положення закарпатської нащеплені під мадлярською окупацією.

«Такими способами обдурено, зубожено, отемнено, обдерто з усіх найкращих здобутків цивілізації великий і живий відлам українсько-руського народу, відібрано йому можливість промовити самому в своїй обороні, заткано уста, щоб криком розуки, стогоном нотогани і знаважною гідності людської не гуєвав гармоній пишних торжеств тисячоліття мадлярської слави» («Життя і слово», кн. 1, 1896, стор. 8).

Це не єдина стаття Гнатюка в обороні закарпатських братів, він написав більше різних статей, в яких порушував суспільно-політичні й культурні питання, як-от «Депо про Русь Угорську» (1895), «Угорські пошви» (1897), «Число русинів на Угорщині» (1899), «Причинок до історії зносин галицьких і угорських русинів» (1899), «Сильветки з Угорської Русії», «Дві різноправності», «Мадлярська свобода» та інші, в яких викривав жорстоку мадлярську окупаційну політику.

«В Угорщині дієсно є свобода: для навів роботи, що їм подобається, для музиків — слухати панських розпорядків, платити величезні податки, дати рекрута і — вмрвати з голоду».

На основі зібраних матеріалів і своїх власних обсервацій в часі мандрівок по Закарпатті, Гнатюк написав низку праць, в яких висвітлював різні питання життя закарпатських українців, у тому й географічно-етнографічні, мовно-діалектні, культурні й побутові. Особливо важливе значення мають його записи для з'ясування національної приналежності жителів якогось поселення на території Мадярищини. Він показав, що в різних місцях Мадярищини є окремі поселення української людності, а багато доміює у висненні проблеми, що стосувалася слов'яко-української межі. Це особливо патологував, між ін., Ф. Колесса, який, оцінюючи Гнатюкові праці, писав:

«Праці Гнатюка разом з його «Етнографічними матеріалами...» мають дуже важні дані до роз'яснення спірного питання про українсько-словацьку межу, тим цінніші, що в зв'язку із збиранням творів усної словесності привертював Гнатюк ніяку увагу також діалектологічним признакам і справам мови» (ЛНВ I-III, 1910, стор. 475-6).

Велику заслугу Гнатюка для цієї справи признає і сучасний український підсөветський фольклорист М. Яценко, який у своїй монографії про Гнатюка пише:

«Глибоке вивчення культури й побуту населення на території північного Закарпаття, Східної Словаччини, Угорщини та Югославії дало Гнатюку (!) багатий матеріал для постановки і розв'язання питання про його національний склад та мову. У своїх працях «Руські оселі в Бачці», «Словаки чи русини?», «Русини Пришівської єпархії і їх говори», у ріді статей і рецензій В. Гнатюк доводить, що населення Закарпатської України та окремих місцевостей Південної Угорщини є українським».

«Праці Гнатюка про територію, час розселення та мову українського населення в Угорщині були дуже актуальними. Суперечка про українсько-словацький кордон набрала політичного значення. Правильність доказів В. Гнатюка щодо національності русинів західного Закарпаття була згодом підтверджена самим життям, коли в 1918 р. Любозвіська «Народна рада» Шарішської жупи проголосила відірв Закарпаття від Угорщини і возз'єднання з українцями по той бік Карпат» (Наук. зап. УДУ, т. IX, 1954, стор. 273-4).

До національного питання на Закарпатті, Гнатюк повертає багато разів і знову, особливо до питання про населення на Спишці, в Шаріші і в Земпліні, шукаючи нових матеріалів на доказ його руськості.

А крім того, він слідкував за політичним і національно-культурним життям Закарпаття і не раз писав статті на літературній й громадській теми, напри., йому належать статті, що друкувалися в різних періодиках у 1906-1922 рр. от як «Из українських провинцій Венгрии» (1906), «З Угорської Руси» (1910), «Національне відродження австро-угорських Українців» (1872-1880, 1916), «Літературне товариство ім. О. Духновича» (1919), «Підкарпатська чи Угорська Україна?» (в сервії назви 1920), «Чи закарпатські Українці автохтони?» (1922).

Таким чином В. Гнатюк, можемо говорити за М. Яценком, разом з іншими дослідниками Закарпатської України, визначив територію, на якій жили в Угорщині українці, і доказав багато чудес, що науково довести, що закарпатські русини (руснаки) належать до української нації.

З цією метою він вивчав історію розселення українців у Австро-Угорщині, їх матеріальну культуру, словесну творчість, мову, літературу і т. д. У своїй науковій роботі він виступав не тільки як фольклорист і етнограф, але й як історик літературознавець, мовознавець, економіст («В. Гнатюк» 1964, стор. 120). Тому вірно оцінював його Ф. Колесса, коли казав, що Гнатюк відкрив Закарпатську Україну для українського громадянства й української нації.

Варта зауважити, що Гнатюк послідовно боровся проти москвофільства й мадярофільства закарпатської інтелігенції, проти денационалізації українського народу і твердо відстоював ідею єдності українського народу й соборності.

Можна б ще говорити про мовознавчі, а радше діалектологічні праці Гнатюка, як ось: «Руські оселі в Бачці» (1898), «Русини Пришівської єпархії і їх говори» (1900), «До Бойкіського говору» (1902), «Чи бачуванський говір слов'янський?» і чимало рецензій на мовознавчі праці інших мовних авторів. Він також порушував діалектологічні питання в своїх рецензіях на фольклорні записи інших авторів, але не будемо тут виходити в подробиці цієї роботи, тільки наведемо кілька слів пришівського дослідника Йосипа Шелепця, який розглянув ті праці і знайшов, що: «діалектологічні дослідження В. Гнатюка... є добрим внеском в українську діалектологію. Без них не може обійтися ніхто, хто цікавиться і буде цікавитися дослідженням південно-карпатських українських говірів, тому що вони займають місце в розвитку української діалектології, якого не можна абсолютно заперечити чи ним нехтувати» (Наук. зб., 3, 1967, стор. 92).

В порівнянні з роботами посередників, вони є кроком у вивченні південнокарпатських українських говірів, без якого не могли б позитивні роботи наступних діалектологів. Роботи Гнатюка знаходили позитивну оцінку сучасників. Добре їх оцінював сам О. Брок, який закидав Гнатюкові лише те, що він не записував матеріали за методом Сперса, та кілька інших менших подробиць (Йосип Шелепець, «Діалектологічні дослідження В. Гнатюка», Наук. зб., 3, 1967, стор. 92).

Вислідом Гнатюкових етнографічно-фольклористичних мандрівок по Закарпатті, є шість томиків «Етнографічних матеріалів з Угорської Руси» (Понад 1700 сторінок друку), в яких надруковано 485 зразків народної прози та 583 пісні. Це найбільший збірник закарпатського фольклору, цюцінене джерело для дослідів закарпатських діалектів української мови й дослідів духового життя закарпатських українців.

На основі зібраних матеріалів Гнатюк написав низку наукових праць, в яких висвітлює різні етнографічно-фольклорні питання, як-от у працях «Пісенні новотвори в українсько-руській народній словесності», «Угорсько-руські духовні вірші», «Заналандська збірка угорських казок», «Легенда про три жіночі вдачі» та багато інших.

У праці «Пісенні новотвори...» він обговорює цікаве питання — чи народні пісні і взагалі народна творчість, завмирає й гине, а чи продовжується? Збираючи етнографічні матеріали в різних місцях нашого краю, він натрапив на кілька новостворених пісень на тему еміграції. Припускаючи, що їх мусить бути більше, почав шукати і знайшов в американській «Свободі» нові пісні, зовсім невідомі, на тему еміграції.

На основі цих пісень, що їх склали недавні переселенці з Галичини й Закарпаття, зокрема з Пришівщини, й тих, які записав під час своїх мандрівок, Гнатюк прийшов до висновку, що ті пісні поклали недавно, бо недавно відбувалася еміграція, що й дала переселенцям нові переживання, які вони виявили в піснях, а це доказ, що народна пісня вічно живе.

Цей факт, що існують пісенні новотвори, дав Гнатюкові основу для відповіді на важливе питання, яке цікавило дослідників того часу, а саме, чи народна пісня в нових часах завмирає, а чи й далі твориться своїм шляхом?

Справа в тому, що деякі фольклористи, як Цертелєв, Сумцов, Лукашечнін, Мордовець та інші висловлювали думку, ніби народна пісня в нових часах під впливом нових подій та певних змін у суспільному й культурному житті не має ґрунту для дальшого розвитку, тому її завмирає, і вони висловлювали глибокий біль, що загигає тама краса народної словесности.

Гнатюк заперечував той погляд як певірний і безнадєсний, а навіть протиприродний. Він згідний, що пісні гинуть, тобто забуваються, бо й не можуть бути вічні, коли не записані.

«Ми знаємо, — каже він, — що козацькі думи, чумацькі пісні, гайдамацькі, опришківські й багато інших не витворюються вже більше, а коли їх ще намітають між народом, а записувачі записують навіть до останніх часів, то все ж їм уже не довге життя, — вони засуджені на смерть».

Витворюватися вони вже не можуть, бо нема для них відповідного ґрунту й обставин, мовляв, як можуть постати козацькі пісні, коли вже нема козацтва. А друге, що народні пісні ніколи не витворюються «ке пост», тобто пізніше, тільки тоді, коли якась подія відбувається, або щось відбулося і стоїть кожному у світлій пам'яті. А крім того, каже далі Гнатюк, народний пісенний репертуар не може існувати в безконечність і має свої границі, поза які не переходить.

Іншими словами, Гнатюк признає, що давні пісні забуваються, а нові на ті самі теми не творяться, але вважає несправданим нарікання на згортання народної творчости. «Не можна собі навіть представити, щоб така хвиля у мільйонного народу могла коли прийти. Доки народ живе, доти його життя мусять мати конкретні форми на зверха, які мусять об'являтися між іншим і в його народній поезії. Цілковитий загиб народної поезії означав би й загиб народа».

Цей погляд Гнатюка дав підсов. фольклористам нагоду вилаяти «буржуазно-націоналістичних» дослідників за ідеалістичні погляди й похвалити Гнатюка за його «прогресивні», бо, мовляв, «його погляди на народ, як на головну русійну силу історичного розвитку, зумовили розуміння ним фольклору як художнього відображення дійсности з класових позицій та мають світове значення» (Нар. творчість..., ч. 2, 1971, стор. 3в).

В цьому твердженні нема ні слова правди, це звичайне совєтське натягування шкури на маркєвське копито. Якби у вільному світі хтось висловлював такі нісенітні думки й подавав їх за наукову аксіому, то його просто висміяли б, але в совєтській «науці» можна говорити будь-які нісенітницї, аби вони тільки пасували до маркє-ленінської ідеології, позбавленої правдивих наукових основ.

Про ту брехню маркєвистів, що «народ є головною русійною силою історичного розвитку» нема що багато говорити, бо й сам Сов. Союз

дав доказ і приклад, що не народ є русійною силою, а комуністична партія, яка не репрезентує народу, тільки кліку відірваних від народу змовників, які насильно накидають народові свої погляди, хоч їх народ не любить і не приймає, та змушує бути русійною силою зовсім неприродного, небажаного історичного розвитку, для майбутнього людства зовсім не потрібного, бо злочинного.

Тим самим Гнатюк розумів фольклор не як відображення дійсности та це й з класових позицій, тільки як вияв духовних переживань народу, цілого або частини, його почування і настроїв, сиримітичних такими або іншими подіями.

Гнатюк виразно сказав, що поки народ живе, доти його життя має конкретні форми на зверха і це очевидно та зрозуміле. Але життя в тих конкретних формах приносить людям різні переживання, притисні й неприємні, викликає різні почування й настрої, які народ висловлює. Але тільки окремі одиниці, обдаровані істинстворними здібностями, творять пісні, в яких висвітлюють свої переживання й почування, а народ їх приймає як свої, якщо вони його захоплюють. А як ці, то пісня, народившись, умирає. Однак, значимий народний світиве інспірує народну думу, бо він, як член народу, переживає те саме, що й народ.

І це одне важливе ствердження зробив Гнатюк, коли йде про нові пісні, що в них є цілий ряд різних нерівностей і хиб, «вони часто кульгаві, подекуди недоладні й недотепні». Він пояснив це тим, що вони ще «не мали часу походити по широких кругах людей та оглядяться між ними, ошліфуватись, тимто й вони, в порівнянні з іншими, старшими нашими піснями, особливо ліричними, стоять нижче щодо артистичного викінчення».

В тому й полягає тайна «народности» народної пісні і її мистецької якости, що вона тільки в устах народу стає такою, якою ми її знаємо, значить, вона вирождж певного часу ошліфовується, виглядається і стає мистецьки досконалішою. І це природна річ, тимто Гнатюк, пізнавши тайну народної поезії, висловив правильний погляд, незалежно від будь-якої ідеології, а тимбільше маркєвської, дарма, що маркєсти його собі присвоюють, на тій основі, нібито, все, що відноситься до народу — маркєстське. Але це не в'яже Гнатюка з маркєзмом, ані не робить його маркєстом, хоч він у своїй молодості, подібно, як і Франко, цікавився соціалізмом, який був у тому часі модний і в порівнянні з народництвом, незвичайно енергійний та агресивний. Народництво було, ніде правди діти, кволе, м'яве й угодове й ніяк не задовільняло тих, які хотіли революційної зміни сучасного суспільного ладу. Це й зближувало до соціалізму І. Франка і В. Гнатюка, але маркєстисти вони ніколи не були, тимто й працювали перш за все для свого народу, а не для маркєвських космополітичних ідей.

Згаданими збірками фольклорних матеріялів із Закарпаття фольклорна діяльність Гнатюка не вичерпується. Він багато уваги при-

свяття народній творчості Галичини, а в свої наукові дослідження включав матеріали багатьох попередників, як Чубинський, Драгоманов, Рудченко, Гринченко, Афанасьєв, Шилін, Веселовський та інші. В них він знаходив паралелі й варіанти до своїх записів.

Але одночасно з подорожами на Закарпаття, він збирав фольклорні матеріали з усієї України — за допомогою своїх помічників-кореспондентів, яких було, як кажуть дослідники, не менше як вісім сотень. Для них він і складав, разом із Франком, програми збирання народної творчості і розсилав до всіх закутків української землі (і за океан), де мав своїх помічників-збирачів, що надсилали йому свої записи, які він потім включав у свої збірки і друкував у Етнографічному збірнику.

Таким чином 24 томи Етнографічного збірника заповнені його власними й організованими записами, а також збірками попередників, як Олапанє і Марія Маркович, М. Максимович, О. Боднянський, М. Драгоманов, О. Роздольський та інші.

Упорядковуючи весь матеріал, він видав, крім 6-ох томів закарпатського фольклору, *«Галицько-руські легенди»* в двох томах (1902-3), *«Коломийки»* в трьох томах (ок. 10 тисяч, 1905-7), *«Гайки»* в одному томі (1909), *«Колідки і щедрівки»* в двох томах (1914), *«Українські народні байки»* (про звірят) в двох томах (1916), один том *«Народні повісті»* (1918), один том *«Народні оповідання про вивертники»* (1919), а крім того, ще кілька томів етнографічних матеріалів, як *«Звідоби до української демонології»* (про чортів та відьом) в двох томах (1912), *«Похоронні звичаї й обряди»* (1912), *«Народна пожива і способ її приправи»* (1899), *«Бойківське вєстєля у Мшанці»* (1908), *«Народна пожива на Бойківщині»* (1906), *«Купання й Палєння відьом у Галичині»* (1912) та ще багато дрібніших видань.

Публікуючи ці матеріали, Гнатюк супроводив їх солідними науковими статтями, які знайшли признання не тільки в українській, але й у слов'янській та європейській науці.

Один із його чеських сучасників, фольклорист Ржиж Горак, що довгі роки листувався з ним, у передмові до «Свидицького Наукового Збірника» (ч. 3, з 1967 р.), присвяченого Гнатюкові, пише так: «В. Гнатюк, поряд із О. Кольбергом та Ф. Бартошем, займав одне з провідних місць в історії слов'янської фольклористики, а його праці за своїм змістом, точністю запису та науковим рівнем мають світове значення».

Подібних голосів про Гнатюкова збиральну й наукову фольклористичну діяльність, можна навести багато більше, зокрема іноземних, так, що є новіше право сказати, що завдяки Гнатюкові, українська народна творчість стала незаперечною частиною світової фольклористики і то як одна з найкращих, бо українські народні пісні здобули собі високу оцінку в світі і загальноє визнання. Володимир Дорошенко свого часу сказав був, що Гнатюкові збірки, якими могла б гордитись далеко заможніша й культурніша нація, зробились необхідним джерелом для міжнародної етнографічної науки.

У своїй брошурі «Українська народна словесність» (В справі записів...), Гнатюк доказує, яким невичерпним джерелом і високим

зразком був український фольклор для письменства, і не тільки українського; та говорить про konieczність досліджувати впливи народної поезії на літературу.

Але він розумів взаємодієння фольклору й літератури не однобічно, а як процес взаємної допомоги. Він цікавився особливо фольклоризацією літературних творів і впливом давньої книжної літератури, зокрема, духовних віршів, на народну поезію.

У середньвічних збірниках провідней пісні знаходив чимало фольклорних тем, які могли дуже багато дати для розуміння казок, легенд, новел, анекдотів (ЗНТШ, т. 87, 1909, стор. 211). На його думку, народна поезія почала пробирати собі дорогу до літератури ще у 18 стол.:

«Крім цілого ряду пісень, зложених чистою народною мовою, і надрукованих у різних збірниках вєстємі із московськими піснями, або видрукованих з рукописів і оповіданих як останніми роками, добуваючи вплив народної поезії вже на українське письменництво-філософі Гр. Сковороді, якого пісня «Ой, ти птичко жовтобока», написана на народній оспіві. А в творі «Разговор дружеской о душевном мире», помітно «вразні сліди народних оповідань».

Починаючи від Сковороди й Некрасовича, Гнатюк знаходить сліди народної творчості в кожного письменника, а, може, й у кожного творі. «Яку моральну силу має наша народна поезія, — каже він, — покаже факт, що від її впливом етапали українськими письменниками й діячами навіть такі люди, що вродилися як члени інших націй, як ось М. Костомаров, Ол. Сфименко, Марко Вовчок, Павлин Сосницький (Павло Свій), Ол. Русов, Вол. Петец, Б. Ярошевський та інші».

Особливо голосно відбилась нація народна поезія в польській літературі, де свого часу була витворилася навіть окрема, так звана, українська школа, до якої він зараховує таких польських письменників, як А. Мальчевський, С. Гоциньський, Ю. Словацький, Й. Корженевський, Й. Крапівський та інші.

Чимало письменників знаходить він і в московській літературі, де українська народна поезія полишила вселкі сліди; а були теж і німці, що цікавилися українською народною творчістю і написали декілька праць на теми українського фольклору, як І. Відерман і Ф. Кайндль, а Ф. Болєнштедт та А. Штэффе перекладали українські народні пісні німецькою мовою. Також і Гердер включив декілька пісень до свого збірника «Голоси народів у піснях».

Не бракувало й французів, що признавали красу українських народних пісень (Рамбо, Люї Леже), й англійців (Ралєстон), а з чехів А. Селічка, Ф. Черні, Л. Куба, А. Махал, Ф. Ржегорж та Ю. Полічка.

Московський подорожник Лапшин лисав, що «Іх пісні ніжні, вирізисті й часто протяжні, а українці перевищують майже всія жителів Росії гучністю, чистотою та приємністю голосів. Коли жені цієї країни звернуть увагу на українську мову й вироблять її, тоді українці будуть може конкурувати щодо слави своїх наукових творів з найкультурнішими народами Європи» (В. М. Гнатюк, Вибрані статті про народно творчість, К., 1966, стор. 44).

Інший москаль, А. Павловський, так полюбив був українські пісні, що через них вивчив українську народну мову і написав першу українську граматику 1818 р.

Московська письменниця Соханська (Кохановська) писала про українську народну пісню, що «заслухуючись в її переливи, в основну співну мелодію її голосу, дивуючись, з якого закутка людської душі, з якої поетичної глибини виділяються ті звуки, які не потребують учитися від наших наук обгородженого почуття. І яке ж оно природно благородне в тій народній пісні! Яка в ній поетична тонкість і жіноча краса та граціозна мірність!» (В. Гнатюк. Вибрані статті... 1966, стор. 44).

Того роду голосів про українську народну пісню Гнатюк наводить багато більше, а це показує, як високо цінили її в світі і який великий вплив мала вона на письменство, перш за все — українське.

Тут варто згадати «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського, повість, що постанала завдяки Гнатюкові. Він намовляв Коцюбинського написати щось про гуцулів, тому й послав йому літературу про них, тигулу його в гори, до Криворівня, де часто бував Франко. Леся Українка, О. Коцюбинська, К. Квітка, Г. Хоткевич, Ф. Красицький та інші; познайомив його з Лукою Гарматієм та П. Шевченком, які водили Коцюбинського по горах і знайомили його з життям гуцулів. Так постанала повість «Тіні забутих предків», яка була номантом трилогії з життя гуцулів, але не здійснилася через несподівану смерть Коцюбинського.

Сам Гнатюк був дуже добре обзнайомлений з Гуцульщиною і написав чимало статей про неї, напр. «Гуцульське мистецтво в Косові», «Народні оповідання про тютюнарів», «Гуцулі», «Причинки до пізнання Гуцульщини» (1917), в яких показує життя гуцулів, особливо увагу звертаючи на австрійсько-польську й мадярську національну й господарську політику. Гуцулів характеризує він, як чесних, простих і мистецьки обдарованих людей.

*

Хоч яка велика була етнографічно-фольклористична праця Гнатюка, вона все таки була лише частиною його культурної діяльності. Він багато корисної праці виконав як співредактор Літературно-Наукового Вістника і секретар та редактор Української Видавничої Спілки, якої був ініціатором та організатором. З цими видавництвами в'яжеться його літературна й публіцистична діяльність, небагато менша від етнографічно-фольклористичної, що її ми досі обговорювали.

Треба сказати, що Гнатюк особливо увагу звертав на видавничі справи і пильно стежив за тим, хто, і які книжки та газети видає для народу і яку роллю вони виконують. Він бачив, що найгіршу роботу роблять різні московські видавництва й видання, які оглушують нарід, ширять темноту, бездіяльність і рабство.

До таких видавництв він зараховував Староросійський Інститут у Львові, видавництво Качковського і видавництво Михайла Білоуса в

Коломиї, який був видавцем всякого московського «хламу», як-от газетка «Руська рада», брошури «Лист з неба», «Сонник», «Сборник декляціи»... тощо.

«Наші товариства зроблять велике діло», — писав він у ЛНВ (кн. 1, 1901, стор. 62), «коли зможуть порозширяти свої видавництва і втрутити з рук простолодів такі партійні книжки...»

І він подав думку створити «Українсько-руську Видавничу Спілку», яка повинна була стати вогнищем... що понесло б розналегу лучини просвіти в найдавший закуток нашого краю, між найбільшій і найтемнішій навіть перстви нашого народу» (ЛНВ кн. 12, 1909, стор. 199).

Така видавнича спілка в дійсності і постанала (при ІТШ) і Гнатюк став її секретарем і редактором. Разом з Франком він був фактичним організатором її діяльності. Хоч усієї наміченої програми Спілка не здійснювала, але за 18 років існування вона видала понад 160 книжок в літературно-науковій серії, до якої входили твори українських класиків і сучасних письменників та переклади світової літератури. В серії «Літературно-наукові бібліотеки» вийшло стільки ж брошур, з перевагою перекладної літератури різних жанрів, та науково-популярні видання на різні теми відомих авторів.

Всі ці книжки вийшли переважно з-під Гнатюкової редакторської (а також і коректорської) руки, до багатьох він писав передмови, а чимало з них переклав з інших мов.

Того самого часу (1898) львівський двотижневик «Зоря» перетворився на «Літературно-Науковий Вістник», якого Гнатюк став співредактором (головним редактором був Іван Франко) і на нього, з Франком, спаладала вся редакційна й технічна робота. А крім того, він був автором низки статей в журналі і в 30-х томах, як підраховували дослідники, він помістив понад 30 статей, около 200 реценсій та дрібних речей, 30 перекладів белетристичних і наукових статей та безліч публіцистичних.

На сторінках ЛНВ друкувалися теж його статті на літературні теми: про І. Котляревського, Марка Вовчка, М. Старицького, С. Руданського, Л. Галуба, С. Воробкевича. Це здебільша бібліографічні статті, бо літературно-критичних статей він не писав, хоч критикував модерністів і молодомуців. Та в цьому він ішов радше з Франком, ніж в слововлавав власні погляди, а оскільки був Франків однодумець, то й приймав його погляди за свої.

Але для літератури він прислужився ще чимось іншим. Під час своїх закарпатських мандрівок, він повідшукував низку старовинних рукописних збірок літературних творів, які Франко потім опрацював. певні заслуги має він і як перекладач, з-під його пера вийшла низка творів іншомовних літератур, московської, польської, сербської, словенської і чеської.

Від 1898 р. до самої смерті був незмінним секретарем ІТШ і має особливі заслуги для цього Товариства.

За його наукову працю, його приймали в члени різні наукові товариства, як «Народопісна Сполоченство Ческословенска» в Празі, «Ферайн

Фір Естеррайхіше Фолькскунде» у Відні, «Герман-Барт Гезельшафт фір гайстіге Фелькерферштендігунг» в Берліні, «Українське етнографічне товариство» та УАН (в 1924 р.) у Києві.

А ще раніше, в 1902 р. він був вибраний членом-кореспондентом московської Академії Наук у Петербурзі, яка за збірку народних оповідань про опришків признала йому премію ім. Котляревського (1913).

Цим дуже захоплюються підсоветські земляки, які проklamували його прогресистом, хоч він був порядна людина і чесний український патріот, тимто й не заслужив на таку зневагу.

Було б ще багато чого цікавого сказати про цього визначного, але незвичайно скромного культурного діяча на переломі 19 і 20 століть, а надто, що про нього сьогодні мало хто знає, навіть з прізвища його не знають, а про його працю то й ноготів. Можливо, це треба пояснювати тим, що після першої світової війни етнографія й фольклористика перестали цікавити освічених людей такою мірою, як давніше, бо вона була виявом т. зв. народництва, яке після першої світової війни, майже зовсім ослабло й відійшло на задній план; а на перше місце висунулася модерна поезія й політика, які до народництва й просвітництва ставилися з певним презирством, як до етапу, що вже був переідений і повертатися до нього не було потреби.

Що в цьому була рація, не має сумніву, тимто й неважко зрозуміти, чому таких діячів, як Гнатюк або інші етнографи й фольклористи забулися, але що вони виконали велику роботу в збереженні народної поетичної творчості, величезного національного культурного скарбу — цього не можна забути, бо вони, побіч дослідників-істориків, дуже багато зробили для того, щоб ми знали хто ми і які ми багаті нашими духовними обдаруваннями. Тому ім, тим тихим і скромним працівникам, а надто Володимирові Гнатюкові в селі роковини його народження, належить народня пам'ять і пошана.

Степан ЖЕЦЕЦЬКИЙ

ЮГОСЛАВСЬКІ УКРАЇНЦІ ПРО В. ГНАТЮКА

Тижнева газета «Руське Слово», що появляється в українському бачванському діалекті в місті Новий Сад, Югославія, надрукувала в числі з 7-го травня 1971, статтю Романа Мизя п. з. «Уклян Володимирові Гнатюкові», де з великою пошаною згадується цього заслуженого українського етнографа й фольклориста, який у своїй науковій діяльності присвячував багато уваги українським переселенцям у Ваччі.

Цю статтю надрукувала «Руське Слово» українською літературною мовою для відзначення соті річниці народження Вол. Гнатюка: який прийшов на світ 9-го травня 1871, в селі Велссія, повіт Бучач, Галичина.

Володимир Гнатюк, це відомий фольклорист і етнограф, член-кореспондент Петербурзької Академії Наук, член Академії Наук УССР, автор фольклорних збірок, із яких окреме значення для югославських українців мають 6 томів «Етнографічних матеріалів з Угорської Русі»; він також автор наукових розвідок і досліджень, у яких опрацьовані фольклористичні й етнографічні прикмети частини українського народу в Ваччі і Сремі. У своїх наукових подорожах Вол. Гнатюк відвідав також українських бачванських та сремських поселенців, за приналежність яких до великого українського народу він постійно боровся своїми науковими писаннями. Треба бо знати, що в тих часах точилася завзята боротьба за національну приналежність бачванських і сремських українців, на яких зазіхали великомадярські імперіялісти, деякі словацькі шовіністи; а то й дехто з московських науковців, які твердили, що раз вони називають себе русинами — то вони є «русские люди», тобто москалі. І в такому-то часі появляється Вол. Гнатюк, який на підставі науково опрацьованих фольклористичних і етнографічних матеріалів почав бій в обороні приналежності тої вітки українців до українського народу.

В тих часах, пише Роман Мизь, українці з осередних українських земель дуже мало знали про своїх братів поселених у Бачці і Сремі, але автори цих статей твердили, що бачванські українці — це нащадки запорізьких козаків, які після ліквідації Запорізької Січі москалями, поселилися на берегах Дунаю.

Про бачванських русинів-українців довідався Вол. Гнатюк від Івана Франка і в 1897 році приїхав до Бачки, до сіл Руський Керестур і Коцур, де записує народні пісні й казки. Всі ці фольклористичні й етнографічні матеріали появляються опісля друком. Володимир Гнатюк видає також, після своїх відвідин Бачки, історико-етнографічно-соціологічну студію «Руські оселі в Бачці», в якій пише про походження бачвансько-сремських русинів-українців, подає статистичну, описує побутове життя, господарський стан.

Ця його перша дослідно-наукова праця про бачвансько-сремських русинів-українців викликала зацікавлення, а рівночасно й заперечення проф. О. Соболевського і Ф. Пастрека, які твердили, що бачванські русини — не українці, а словаки. В наслідок того, В. Гнатюк черпає повертається до тієї теми і пише полемічну студію «Словаки чи русини», в якій спростовує мовні аргументи своїх опонентів.

Готуючись до цієї полемічної відповіді, В. Гнатюк зробив щось подібного до анкети й свою відповідь Соболевському й Пастрекові вислав деяким людям у Бачці з проханням, щоб вони висловили про неї свою думку. Відповіли йому два студенти, один учитель і один селянин. Всі вони заперечують твердження учених, про те, що бачванські русини — це словаки. Селянин Іван Пан з села Руський Керестур, що тоді було дуже змодернізоване, між іншим, писав у своїй відповіді: «Я на то барз твердім і пригнознам, же мі ірвни русинаї, як і ті, котрі жиєце у Галиціі»... Всі ці чотири відповіді-листи В. Гнатюк опублікував.

Вернувшись після відвідин Бачки і Срему до Львова, В. Гнатюк не забував за тамоніших наших переселенців і держав із ними тісний зв'язок. Він листувався зі своїми оповідачами, посилав їм не тільки свої збірники, але також твори Шевченка, Франка, Руданського і Стефаника. А бачванські і сремські переселенці платили йому любов'ю за любов.

Сердечні відносини бачванських і сремських українців до В. Гнатюка чи не найкраще висловив Гьйо Крайцар, який недавно помер, у листі зі Шиду з 28 вересня 1923 року: «Ви були першим чоловіком, — писав він, — який звернув увагу наших північних братів на ці порожкидані та забуті колони великого народу, вже сотки літ одрізані від свого пня. В імені тої генералії я кличу Вам: «Спасибі! Слава! Многая літа!». Рік пізніше не було вже Гнатюка між живими.

Великі заслуги В. Гнатюка для русинів-українців у Бачці і Сремі, Микола Мушанка оцінює так: «Можна сміло сказати, що без В. Гнатюка не було б граматик Костельника; пісничка Биндаса; творів Мудрого; не було б того прогресивного руху, який розгорнувся серед бачванських і сремських русинів в перших десятиріччях нашого століття, та плоди якого проявляються лише тепер».

Передрук з часопису «Америка», ч. 215, Філадельфія, Па., 30. 11. 1971.

НЕЗАБУТНІЙ ІНСТИТУТ ОО. ВАСИЛІАН У БУЧАЧІ

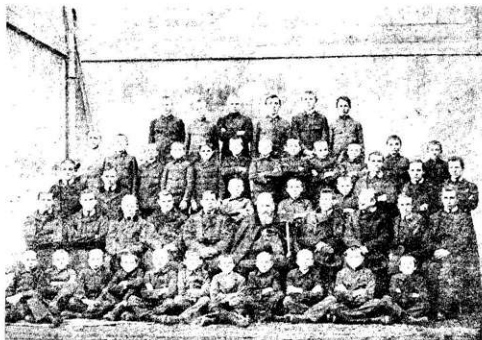
— СНОМИ —

*«Тільки чеснота, єдина з багатств, не втрається
андерти ні в житті, ні після смертєи».
(Св. Ісидор Вел.: «Житєє діи князїи»)*

Хто тільки приїде до Бучача, його зір відразу падає на високі стрімкі всієї василіанської церкви положені на горі, що володіє над цілим містом. До церкви з лівої сторони прилягає монастир, а з правої будинок василіанської гімназії.

Володілице положення монастиря це для мене пророческий символ лікового релігійного і культурного володіння василіанського монастиря та його гімназії над Бучачем, його околицею і галицьким Поділлям. Урядова назва василіанської нижчої гімназії за польського панування була: Місійний Научно-Виховний Інститут Св. Йосафата. Головна ціль Інституту: приготувати добрих кандидатів до василіанського Чина. Тут, звичайно, було коло ста учнів. Тут вони перебували, вчилися і виховувалися. З огляду на брак місця Інститут мав тільки п'ять гімназійних клас класичного типу. Перед другою світовою війною були пляни розбудувати шкільний будинок і отворити нову 8-класову класичну гімназію. Та воєнний буревій знівечив і сам Інститут.

Сьогодні липі милі спомини осталися по ньому, але ті спомини такі живі, теплі, незабутні й дорогі, наче по кімсь, що для нас був дуже близький і дорогий. Вже майже 50 років добирає, як перший раз переступив я священні пороги бучачського Інституту, але його образ у мой душі все ще такий свіжий і ясний, як за днів мого побуту в ньому.

Гр. Екзекуція Митрополит Андрей Шенгіцький з професорами-Василіянами й учителями Місіонарської школи в Бучачі.

І скільки разів згадую мій незабутній Інститут, стільки разів відриває у моєї пам'яті цілий рій спогадів про нього. На перше місце виходять істі зариси всіх моїх дорогих і добрих Отців професорів, що мене вчили й виховували. За ними в одностроях і шапках-мазієвках виступають довгі ряди веселих і жадних науки інститутників. Вкінці, живо бачу, наче на сцені, наше щоденне інститутське життя, шкільні виклади, наші забави, гри і прогулянки. А притім, у моїх ушах починають дзвеніти мимі згуки нашої струнної оркестри, єдиної того роду на цілу Галичину. Ця оркестра, звана тамбурицова, в якій я кілька літ грав на басі, була славою і честю нашого Інституту. Довгі літа провадив її наш улюблений професор о. Юліян Манько. Всі ми любили його задля його милої і завжди веселої вдачі. Він учив мене латини в першій класі. І йому завдячую добрі початки і мою любов до латини, яка, відтак, завершилась студіями класичної філології на віденській університеті під час останньої війни.

І. Мої отці професори-виховники

Хто вони були? Члени нашого старинного Чина Св. Василя Великого. Мужі молитви, мужі науки й мужі жертви й посвяти для своєї Церкви й народу. Притім великі любителі нашої молоді й добрі виховники. По сьогодні не могу забути викладів з математики й фізики о. Евти-

Місіонарська школа в Бучачі.

мія Бобриського. Математика, це для учнів звичайно сухий предмет. А він викладав його так цікаво, ясно і приступно, що його викладу слухали ми, наче казки. Тасмиццю його успіху бачу в тому, що він любив свій предмет, знав його досконало, а до того любив нас малих. Друга світова війна застала його на становищі секретаря протоігумена василіяніської Галицької Провінції. Помер смертю ісповідника на Сибірі.

Всі наші Отці професори були не тільки віршіві монахи-свщеники, але й великі українські патріоти. Деякі з них, ще перед вступленням до Чина, зі зброєю в руках будували самостійну Україну в рідях УСС або УГА, чи як свщеники, виконували обов'язки військових капеланів. Наші політичні невдачі їх не зломали. По війні вони заміняли військовий однострій на монашу рясу, взяли в руки меч молитви й зброю Божого та людського знання, щоб наше молоде покоління виховувати в любові до Бога й народу.

Ведення шкіл і виховання молоді це найбільш притаманна і світла традиція василіяніського Чина. Ця традиція золотого ниткою гнигнеться довгі століття історії нашої Церкви й народу. Школи, це була зніши ока василіяніського Чина. Для своїх шкіл Василіяни нічого не жаліли, ані сил, ані праці, ані часу, ані здоров'я, ані власного гроша і власних матеріальних засобів. Цю прикмету Чина в особливий спосіб підкреслюють історики нашої Церкви.

Історик Едвард Ліковський у двотомовому творі: «Історія повільного упадку Унійсько-Руської Церкви в 18-19 стол.» хоч, досить ошадний у похвалі для Василіяни, то все таки для василіяніських шкіл має тільки слова похвали і признання. «Від 1743 р. — пише він — при всіх мота-

Учителі й учні Інституту ім. св. Йосифата в Бучачі.

стирах мали Василіани елементарні школи, при визначніших монастирях винці прилюдні школи, навіть колегії філософії і теології. Для своїх шкіл не жаліли вони жадних копій. Деякі з Василіан, що з великим мастком вступили в монастир, ... пожертвували ввесь свій масток для тієї мети. В той спосіб ще перед знесенням Єзуїтів мали Василіани під своїм проводом значне число вищих учбових закладів... Вони віддавали свої сили, свою діяльність, свій час і працю безлатно. Деякі василіянські школи тіпилися дуже великою чисельністю учнів. Школа в Умані мала 400, в Барі 500, в Шаргороді 600, а в Бучачі 800 учнів».

М. Н. Косаєв, автор знаного василіянського Шематизму з 1867 р., поміщаючи там «Короткий погляд на монастирі і монашество руське», дає таку оцінку про василіянське шкільництво 18-го століття згідно з візантійним колишнім учнів тих таких шкіл: «Іхні школи в часі заряду (Едукаційної) Комісії були найчисленніші, а що торкається морального виховання молоді, то майже найлучші. З гарним і благородним старанням учили вони молоді, жертвували на школи (даючи на монастирські фонди), часто зі своїм ушербком, не жадаючи під державні ніякої винагороди... Кожний юнак, крім дуже старанної опіки в школі і в домі, знаходив у монахів не тільки в шкільних, але й у своїх домашніх відносинах завжди правдиво батьківську і раду, і допомогу, і заохоту, словом і ділом. Старанно й розважно провадили вони кожного поодинокого до намченої мети. Притім, іхне старання про удержання біднішої молоді було незвичайне. Словом, одним заступали вони батька-матір, а сиротам були вони другими родителями. Тому то молоді їх шанували і глибоко поважали, любила і серцем та душею «рив'язувалася» принадада до своїх учителів».

Для василіянських шкіл найкращі слова похвали сказав і Святіший Отець Пій XII у своїй енцикліці з нагоди 350-ліття Берестейської Унії: «Юнакам, дуже часто визначного таланту, подавали вони у своїх школах не тільки високу освіту в гуманістичних і богословських науках, але теж враз із тим передавали їм свою солідну чесноту, так, що ці зовсім не уступали вихованцям латинських заведень».

2. Василіянські інститутники

Мрією неодного хлопця, що кінчив народну школу, було дістатися на науку й виховання до Інституту ОО. Василіян у Бучачі. Та не кожному це пощастило. Найбільше хлопців було з бучачького повіту. Але були також хлопці і з різних місцевостей Галичини, а інколи, один-другий, і з-заграниці. Походили вони з кожної верстви нашого народу, але більшість нас були такі діти нашого села. По скінченні 5-ої гімназійної класи майже всі, з малими винятками, вступали до василіянського Чина, щоб іти слідами своїх Отців виховників.

В Інституті навувала напів військова дисципліна, спартанське життя, але притім мила й родина атмосфера. Сьогодні, роздумуючи над тим, подивляю ту особливу тактику наших виховників, що всі ті речі вміли так гармонійно разом злучити. Як ми любимо наше життя в Інституті, то хай посвідчить такий приклад. Приїжджали до першої класи 10-літні діти безпосередньо з під опіки й тепла батьківського дому. Перший місяць тиждень, а то й голосно плакали за домом. Другий місяць, тільки трохи тужили і починали числити дні до різдвних ферій, коли то знову зможуть поїхати до рідної хати. Та в міжчасі вони так взаємно зживалися і привикали до інститутського життя, що коли прийшли різдваних ферій, тоді мало було охотників їхати додому, бо вони в Інституті вже мали другий родинний дім.

Наш харч у тих тяжких повоевних часах (1926-1931 рр.) був простий, але здоровий і вистачальний. Чорний разовий хліб, — ох, як він тоді смакував і то без масла! — на сніданок молочна юшка, на обід чи ввечерю якась досить рідка юшка, бараболя, фасоля, якась каша, деколи кусок м'яса, а ще рідше пироги. На підвечірок куєвень разового хліба. Ковбасу або шинку бачили ми тільки в часі більшої прогульки. Взагалішому: борщ і пенцак зі шкварками, це була наша інститутська «національня» їжа.

Навчившись трохи латини: ми були навіть уложили, на спосіб коломийки, латинсько-українську пісню на нашу їжу. Вона ще по сьогодні задержалася в моїй пам'яті:

«Семпер борщ, семпер борщ, вікс інтердум каша,
Нуцквам автем пироги, тек воллоптас наша».
(Завжди борщ, завжди борщ, ледви коли каша,
а ніколи пироги оця радість наша.)

3. Навчання і виховання

о. Іван Іриней Гогра-Дорошенко

Завданням Інституту було дати солідне знання й добре релігійне та національне виховання. І своє завдання Інститут виконував світо. Научний план спочивав на системі щоденних класичних гімназій. Наука починалася о 8-ій годині рано і тривала до 2-ої або 3-ої год. по полудні, з обідню нервово. Пополудневий час був поділений на забави в городі або довгий прохід поза місто два рази тижнево і на приватне студію. До Інституту прилягав великий город з деревами і гарною планцією до забав. Наша улюблена гра був копаний м'яч.

В часі дня ми вивчали завдання лекції в тих класах, де відбувалися виклади. Один з нас, знайний центром, був назначений наглядати за сноскою у класі. Таке приватне студіюм заправ-

ляло нас до самостійної праці і виробляло любов до книжки.

Духовий провід Інституту спочивав у руках особного отця духовника. Його завданням було давати нам духовні конференції, провадити приватні духовні розмови з учнями і слухати їхніх сповідей. За моїх часів мали ми двох світlich духовників, а це були: найперше, о. Папало Теодорич, а після нього о. Йосифат Маркевич. Перший із них, потім, був довгі літа магістром-виховником молодих монахів у крехівському монастирі. Був це великий праведник, аскет, науковець і патріот. Помер в останій сплнотости за німецької окупації. А другий, це знайний і люблений організатор і провідник Марійських Дружин у Галичині. В часі останньої війни був він капеланом при нашій Галицькій Діпації. По війні виїхав до ЗСА і кілька літ тому номер у Чикаго.

Раз у тижні мали ми, т. зв. виховну годину. Проводив її вміло доводітний префект, цебто — безпосередній настоятель Інституту, о. Іриней Гогра. По стільки літах все це мило згадую ту виховну годину і незмірно вдячний нашому префектові за те, що нам малим давав поважні засади доброго виховання й учив нас, як у світі жити. Він учив нас, сільських хлопців, як треба їсти, як ложку чи виделку тримати, як поводитися при столі, при забаві, в церкві чи в гостині; як поздоровляти старших, як писати чи відповідати на листи. Як префект, о. Іриней Гогра, мав нагляд над порядком і дисципліною учнів. Він перетримував наші грощі. Він давав дозвіл виходити на

місто. До нього надіждали нагороди й карі, похвали й нагани, а в крайній випадку й різка помагала йому до карности. Він був завжди спокійний, зрівноважений і точний. З природи лагідний, але й рішучий, вибагливий, але й справедливий, ошідний у похвалі, але й поміркований у нагані чи каранні. Молодь, що її він виховував, любив, для неї жив, посвячувався, працював і з нею день і ніч перебував. Бо він єдиний з Отців менав із нами в Інституті. Виховував нас не тільки словом, але й своїм власним життям та прикладом. Він для мене був і осталим символом справжнього Василіянства-виховника.

В Інституті вчили нас любити свою Церкву й нарід. Тут ми дістали практичні лекції патріотизму на щільних годинах і поза ними. Тут від наших Отців, живих свідків й учасників наших визвольних змагань, часто чули ми про світлі й трагічні, веселі і сумні хвилини, що їх приніс Листопадовий Чин, похід УГА на Київ, чотирикутник см рги. — де згинув на тифус мій старший брат, — польська окупація і польські табори для полонених. Тут ми навчилися любити й цінити наших славіних УСС і нашу УГА. Їхні воєнні діла і героїцькі подвиги незатертимі літерами занисувалися у наших молоденських серцях. Наш Інститут був сізлю в очі для польської влади. Вона не мала сюди ані вступу, ані контролю, бо церковні школи стояли під охороною конкордату Апостольської Столиці і польської держави. Польки добре знали, що наш Інститут був кузницею українських патріотів, тому й нависали його «гніздо вперше». Хто українських патріотів, Інституту, він уже ніколи не погодився з польською окупацією нашої рідної землі.

Хочу тут тільки згадати, тоді вже старшого віком, професора релігії о. Августина Жаркего. Він найбільше говорив нам про наші визвольні змагання. Хоч це були години релігії, але часто і незаметно переходили вони в лекції патріотизму, з чого ми, очевидно, були дуже раді. Одного разу вишліла ось така комічна ситуація в класі. Наш Отець-професор так завело говорив нам про визволення України, що загалений своїм патріотичним поривом вкінці голосно крикнув: «Хто нам відбуде Україну?» А в тім моменті, наче на замовлення, встав знайний збиточник у класі і також крикнув: «Я!» «Ти дурень, сідай», — каже Отець-професор. А ми всі у сміх. І знову спокійно продовжувався лекція релігії.

Все минуло і тільки золоті спогади осталися по наших незабутнім Інституті. Його вихованки, наче соколи, розлетілися по широкому світі. І хоч минають літа за літими, то в серці кожного з нас, колишнього інститутника, назавжди збергалися до наших Отців професорів і до Інституту любовка відчисті, синівська любов і пошана та милий спогад.

Сьогодні там «старший брат» насаджує свою азійську «культуру». Та наш нарід уже неседе лихоліття пережив, тож у Бозі надія, що він перельне щасливо і цей наїзд новітніх монголів. Вірою, що прийде вільна, християнська Україна. А в ній знову оживуть Василіян і їхні славіні школи, оживе і наш бумачний Інститут: пубо знову, як колись, учти нашу молодь любити Бога понад усе, а свою Церкву і свій український нарід як найдорожчий скарб на землі.

«А МИ ТУЮ СТРЕЛІЦЬКУЮ СЛАВУ ЗБЕРЕЖЕМО»...

(Спогади з визвольної війни)

СПОМИН ПРО ІВАНА БАЛЮКА

Життя освітлює нас, як флікстичний блиск грому.
І закриті очі наші приймають — вже жмуть.
(з квітневих епіграм)

I

Я познайомився з Іваном Балюком при кінці серпня 1914 р. в день вильоту УСС-ів зі Стрия на Закарпаття. Вантаженим було довге й томливе. Сотня, що до неї я належав, приєдналася вже на льохар довженого товарного поїзду. На доріжці було гамірно і гаряче, на льорі тісно й незгідно. Хмарні куряві неселися повітрям. Я сів під стіною льорі та, напружуючи увагу, читав книжку з бібліотеки Росляма, що її практичний формат уможливило носити в кишені. Незабаром побачив я, що коло мене сидить якийсь стрілець і також читає книжку з тогож видавництва, що й твір Канта, мабуть його астрономічну працю. Мене зацікавив той стрілець, що в списку, серед пороху й гамору годин читати наукову книжку, я й познайомився з ним. Це був Балюк. До нього підходили його товариші з усіма справами: я помітив, що він осередковий авторитетна особа в більшій гурті. За час тієї подорожі я познайомився і з його товаришами. Були це студентиматуристи з Бучача.

На Закарпатті, в селі Горонді коло Мукачевя, почала наша сотня робити вправи. Вони були дуже чудернацькі. Наш сотник Іван Коссак не зміг провадити сотнею, ані навіть четвою. До наступу провадив так, що вибігав далеко перед чоло сотні, витягав шаблю, кричав: «Хлопці за мною!» і біг

без упику до наміченої мети. Читаючи рано наказ, говорив він часто патріотично-бомбастичні промови, що збуджували загальний несмак. На полях біля Горонди стрічалися ми часто з сотнею Вітовського і пригадалися, як багато користас вона з кожних вирав.

Балюка вже не було в сотні І. Коссака. Він зараз у перших днях побуту в Горонді ставав до куринного звіту, щоб перенестися до сотні Вітовського, й одержав дозвіл. Трохи згодом перейшло немало стрільців-студентів до сотні Вітовського, бо можливість ніти з сотником Коссаком на поле бою наганяла страху. Я був також між ними. Наш куриний отаман д-р Шухевич дикувався з цієї мандрівки і виситував при звіті про причини. Він був добрий старшина й товариш, тому стрільці говорили правду: «Хочу добре вліти військовій вправі». «Хочу мати довіри до свого сотника» — й таке інше. Отамани підміхали на це під нувом і дозволяли. На наше місце відслав Вітовський таку саму кількість стрільців, що їх не дуже бажав мати в своїй сотні. Таким робом дібрав собі Вітовський сотню. Вона складалася тоді майже з самих інтелігентів; багато з них перейшло до неї епидомо, сподобавши собі її команданта. Це була підстава її пізнішої слави цієї сотні.

В сотні Вітовського приставав я з бучацьким гуртом. Шкільні товариші Балюка розказували мені про нього, що він дуже талановитий і освічений, лише гарні поезії, а в гімназії поважали його всі учні без огляду на їх народність; його вибирали безапелляційним суддею при всяких неспорозуміннях. Вперто студював астрономію та задумував продовжувати студії в Грінчі, в Англії, тому вчився англійської мови.

Й помітив, що щоденні військові заняття не ослабили в Балюка давніших зацікавлень. При розмовах часто вертався до астрономічних тем, хоч які далекі були вони від життя. Раз, під час відпочинку між вправами, приступив до нашого гуртка один із куриних отаманів: але як потуж, що розмовляють про астрономію, сказав розмаровано: «Ет, метафізика» — і відійшов.

Кілька днів перед вильотом нашого куреня в поле робин полковник Молік перегляд. Щоб переконатися про здатність сотенних командантів, дав їм завдання. Сотник Коссак дістав завдання: «Артилерія зправа». Підбіг до Вітовського та спитав, що має робити. Вітовський щось йому пояснив, але він ніяк не розрозумів, бо, вернувшись перед свою сотню, таки не знав, що з нею робити. «П'ятдесят люда вбитих!» — нагини полковник. Тимчасом Вітовський, діставши завдання, оглянув кругом роземелля і за малу хвилину лежала наша сотня схована в близькому рові. Коссак урешті закомандував: «Долі!» «Сто люда вбитих!» — гукнула на це полковник і поїхав до дальших сотень. Сотник І. Коссак знову спитав Вітовського, що робити. Цей відповів: «Тепер уже можете їм закомандувати: «Калкайте до молотків!»

Ми чули й бачили цілу ту історію; були обурені на такого команданта й співчували з сотнею, що буде виставлена на постійну небезпеку з вини сотника.

В найбільшчч днях від'їздин наш курінь у поле. Команда бригади дала йому завдання продертися двадцятками через ворожу літню й у зашпіль ворога шитити мости, нападати на обози й ширити паніку. Вітовський призначив на сотенній збірці провідників двадцятки і стрільці зголовилися, до кого хто хотів. А як урешті спитав, хто піде до його двадцятки, то всі, хто мав ще вільний вибір, станули в довгий ряд. Сотник смислив, що це якийсь завеслика двадцятка й відчислав собі з ряду 20 стрільців, а решта мусіла відійти. Я держався з Балюком і кількома його товаришами й ми поїхали в одну двадцятку.

Дві години пізніше була збірка в повнім виряді — двадцятками. Співаки з першої й «безсмертної» чоти відспівали на наказ Вітовського строфу з хору Польнян: «Хто верне до дому, той з золотом піє». Трчічі прогрімала серед вечірньої темряви ця босва ніч — і сотні рушили на дібрів, назустріч весній долі.

Другої днини були ми вже близько босної лінії в селі Воловець. Начальник штабу бригади поручник Кваєрнік промовляв до нашого куреня про завдання двадцятки. Потім курні двадцятками розійшовся. Наша приметилася на горбі над селом і чекала аж стемніє. Над відділом запанував типічний у такі хвилини настрій — сонне вижидання. Здалека глухо гриміли гармати. Село переживало вже паніку. Жиди пантажили вози й утікали на захід.

Балюк не піддався загальному отунію. Пішов у село подивитися, що там діється, купив мукки, солонини, соли, й вернувшись, покликани кількох товаришів, щоб допомогти йому варити. Вони пішли до опущеної хати, накопали в городі ярини та зварили для двадцятки добру страву.

Коли наша двадцятка тинялася білизу босної лінії, виконуючи недоречний наказ, тоді зацікавлення Балюка загально-військовими справами все блыдало. Він осуджував недбалість та протекційність при обсяді природних місць у нашій полку, наслідком чого проводять такі люди, як сотник Косак або провідник нашої двадцятки. Стрільці пошнїли, моляли, підати зпоміж себе нових старшин, добрих воєнків і товариських супроти рясотинків.

Наша двадцятка, як і інші, з випадком однієї чи двох, не змогла дістатися до московської фронту.* Напів ходження скінчилися тим, що нашу двадцятку прилучили одної ночі в містечку Свалді до якимось старих люд-турметів і втікали разом із ними до босної лінії. Ми були цим товариством пригноблені, а Балюк аж не мав сили йти. Й тоді помітив, що він дуже израдливі. Але зустрів нас по дорозі перший курні УСС, що саме вирушили у поле й відібрав нас. З радістю дізналися ми, що двадцятки відділянки, що стрільці дістали наказ зібратися в містечку Свалді, до якого ми знову зближались.

Над вчашного ранку надходили двадцятки з усіх сторін на місце збірки. В усіх гарний настрій. Уже деякі сотні стоять у лавах. Врешті оголошують скрізь: «Збірка сотні Вітовського!» Вітовський худий, зарослий, поважний, сперся на палицю й чекав на місці збірки. Мовчки дивився на великі пропалини в своїй сотні, що їх не було кому заповнити. «Я пішов би в огонь за ним» — сказав тоді до мене Балюк.

II

Найбільше зближались ми та пригнетовляли в листопаді й грудні 1914 р. Це було по офензиві на Стрий і Борислав: там Балюка не було з нами, бо він захворів. Австрійську армію відкинули москалі назад у гори. В полонний листопаді по новім відступі опинилася вона вже на границі між Галичиною й Угорщиною. Стрільцям сотням, що були поприділявані до різних

*) Із сотні Вітовського виконала завдання забуть лиш один Іваненко-ка двадцятки. В ній були стрільці з Дрогобича й околиць. Вони вернулись двадцяткою в різні сторони та почали шарпануть. В потрібі ховали криси та вибрали цинильну одж. Вони знаходили на обсязі залки, розбирали залганічі рейки, вивозили моти в т. й. Вал циниль спрвичинили в Дрогобич між москалями переролох, що мовляв, австрійській пієтка вже під Дрогобичем.

бригад, найчастіше припадало завдання сторожити або стежити за ворогом. Сотня Вітовського, що по битві на горі Кобилі була в Коші на відпочинку, виїхала знову в поле й зажала, як інші сотні.

Я вже встиг пізнати Балюка кранце і був здивований його силляно особистістю, активністю супроти життя й атмосферою творчості, що його окружала. Теоретичні зацікавлення були невідлучно частинкою його істоти, являлися природою з його світовідчущання: були для нього такою ж дійсністю, як та, що нас окружала. Вони лишилися однаково сильні серед суворого й виснажливого нововання.

Ми, обидва розмовляли при довгих перекодах сотні горами і безлюдними-жками й у селак на гамірних квартирах. Тоді забував я про втому та про тьмар напелечника. Говорили ми про літературу й мистецтво, про справи філософічні та релігійні. І тут він, хоча природно, показувався обізнаний і читаний, як знавець. Але найрадше розмовляв на теми астрономії, хвещі й астрофізики та про шату виведдів цих наук для спитогодні людини. А що астрономія зараня хвилювала мою увагу більше, як найкращі твори мистецтва й мистецтва, то ми мали про це говорити.

В астрономії й астрофізиці шукав він відповіді на питання філософічні й релігійні. Був проинийтий наскрізь образом дійсності, як його з'ясував астрономія, і відтворив цю дійсність з нечуваною пластичною. Був г'яний і поетичністю. В його мозку був наче окремих осередок для кемічної сідомости. Він відчував безупинно, що зоря, по якій ми ходимо, не дриба пиллина серед безлічі великих сонць, які стрілою мчаться серед вічної зоряної ночі асесвіту. Там вічний рух і жахливий холод, вічна ніч та й вічна тиша, бо немає атмосфери, що родить звуки. Велухувався в цю безкраю, космічну тишу, слідкував за сльмом і теплом, що його кидать неринчи м'ярдні палаючих сонць у вічно темні й неможливо холодні простори. Він наче бачив, як вони палають, та пригладявся різним фазам розвитку їх матерії. Сухі наукові факти перетворював він своєю увагою й інтуїцією у величкі картини, наглядні та яскраві.

Кілька разів розмовляли він зо мною чи іншими стрільцями на такі теми і розмова часто переходила в монолог, піддержаний запитами, то я все більше вловився, що не наука дістане в нім ученого астронома, лише наша література талановитого, своєрідного поета.

Тимчасом війна йшла нестримно пізною осенню й вимагала шарування всіх сил. Застави і стежі під час дощу, що замерзав на пляші й сиремив його в ледяній панцир (застава в Климці). Омеля мотеліці, морозні. Палюк скоро став одним із найкращих степних провідників. Дистався тяжкі завдання й найбільші віддали. Не міг набити стрільців, що постійно ходити б із ним на стежі. Вони боялися далекого маршу та небезпек, в яку їх вводили. Бо він не вдовольняв тим, що дійшов до місця, де мав наказ бути, але підходив ближче до ворога, щоб щось важного побачити; а то й відірсувати при нагоді ворожі окопи чи становина артилерії. Його звіти викликали подив у команді бригади.

Як було трохи вільного часу, то ми обидва з Балюком читали книжки, що їх купив він у Мукачеві перед відходом у поле. Оповідання Андрєва, «Лістки граві» Вігмена, діємо про Гудруну й ін.

Життя давало тоді мало не щодня могутні переживання. Вони змішували потребу книжких переживань і звулилі літературній смак. Пієня про Гудруну так і липилася непрочитана, бо для її епічної довжини й повільності не мали ми зрозуміння, але терпимості. В тих новелках Андрєва, що ми читали, було забагато неприємного й забагато життєвого побуту,

що нас не обходив і був баластом. За те Вітмен так припав нам до вподоби, що став нашою постійною лектурою. Його поезія шірока і глибока, а при тім найпростішіша з усього, що я коли читав. Баласту не має взагалі, як музика. Сепіває красу життя і бездонну тасмичність всесвіту. Його оптимізм органічний, а не добутий зусиллям волі, як у Ніцше. Там більше закон-люмає ми ним. Для поезізму не мали ми ніякого зрозуміння; часті небезпечки й наш енергійні відрукові зусилля, щоб із них видобути, виявляли нам, як сильно ми до життя прирвані. Книжку Вітмена читали ми в селлах на квартирах і при вогніщі на заставах і ніколи не мали її досіть. Раз, нам'язав, читав Балюк голосно поезію: «Праснонова», що починається ось так:

Тобі, прасноново
Пестриняна, палка, добра осяново;
Ті вперорушва, невблагана, солодка ідеє,
Невміруща в усіх часах, расах і країнах;
Під кінець дивної, загадкової борні, могутньої боротьби задля тебе,
(І ти тверджу, що всі борні в минулому велись задля тебе)
І майбутні настануть по правді лише ради тебе):
Тобі ці нісені та вічному твоюму походові.

Читав її повали, слово за словом, провірявав інтуїцією влучність пооди-вочких понять, і сказав з захопленням: «Яке не гарне!» Образ світового дивня, що його змальовував Вітмен, був споріднений із його світо-відчуванням.

З наших письменників згадував і наводив часто Франка. Я познайомив його з пам'яті з найкращими досягненнями нашої лірики з останніх перед-востіх років — із творчістю Олесея й Філяського.

Іх творчість подобалася йому дуже. З приводу величній лірики Філя-ського, а головню поезії «Хвала» замітив лише, що теперішні інтелігенти мало займаються питаннями, чи існує щось дивніше поза світом матерії, й обходяться спокійно без відповіді на це питання. Щодо нього самого, він не міг би жити, як би не мав уже позитивної відповіді на це питання.

З чужих літератур знав найкраще німецьку. Через говорив, як знаєтьш про Гетевого Фауста та шаводні думки великих письменників із доби класицизму й романтизму. Любив творчість Ніцше і захоплюю повторював його поезію, що починається словами:

O Mensch, Gib Acht,
Was spricht die tiefe Mitternacht?

Він також відчував усею своєю істотою, що світ глибокий і що радість глибока, як біль.

Ніколи сподіва нашої розмова на нові відкриття в царині мікрокосму і на той перешорот у світогляді людини, що вони мусять викликати. Але саме знання в цій діяльній не було велике, бо дослідні над внутрішньо-атомовою енергією почалися недавно і про їх ішеддя в нас перед війною мало що знали. Ми вирішито просудували що йому ділянку знання зараз по війні, в університеті. Повосні студії були не раз темою наших розмов; у них містилися всі його мрії про будучинню.

Поголоски про скорий кінець війни повторювались у зв'язку з вістками, часто пудуваннями, про події на західному фронті; а що не було в нас часопісній, то ми ешершу потрохи їх вірили. Але надії не здійснювались, натомість війна ставала щораз суворіша, з паленням сіл здовж фронту, щоб

москалі не мали де мешкати, з життям у землянках і тріскучими морозами. На стежах приходилося ходити глибокими снігами. Чорні, виснажені лідштурмісти піддавалися в полон шілим відділами. Іхні етежі не приносили вартісних звідомлень і при кожній нагоді йшли в полон. Команди мусили для придбання потрібних інформацій вислати старшинські етежі. Серед таких обставин праці Уссесів находилося щораз більше приривання.

Москалі вперто держались у Карпатах ще й протягали руки по Закарпаття. Галичина надерекір усіх наших обрахункам і сподіванням, таки залишалася в іхніх руках. Балюк горів запалтанням і бажанням якнайбільше пошкодити ворогові, що зазіхав на останній кубець нашої землі. Завжди був певтономий і героїсний у виконуванию обов'язків провідника етежі. Не раз у розмовах підкреслював велике історичне значення факту, що ми Січові Стрільці находимося в цю епохальну хвилину в збройній боротьбі з найтяжчим ворогом нашої нації; а що нас мало, то повинні ми якнайбільше црацювати.

Балюк завжди був між тими кількома, що зголошувалися на провідників таких етеж, які йшли найдалше та мали найтяжчі завдання. Розчукал мені, як приходило бувало зі етежею близько села, що в ньому сидів ворог, або в околицю, де вже легко з ним стрінувся і стрільці не хотіли дувале йти, хоча треба було. Тоді він лишав етежу на місці й йшов далше; бувало, що й сам, і виставлявся при своїй короткозорості на велику небезпечку. Кадав, що не боїтьш смерті, лиш тяжкої рани. На випадок наглої перестрільки етежа відступити, як звичайно в таких випадках, а ранений ли-питься серед сісу в снігу на повільну смерть. Стрільці оповідали прогуду, що з ній він лише чудом вижив живий. Лишив був етежу й пішов сам наперед. Зайшов на якийсь яр. Розглядаючися, побачив параз близько на противному збоці москаля, що саме змрив до нього з кріса. Кинувся віткати; куля сплеснула йому над головою. Заки москаль стрілив другий раз, він шез уже в гуңавині.

Стрільцям свої етежі наказував, щоб не стріляли в москалів зарад, як іх побачать, лише старались забрати в полон, бо від полонених дізнався, що напроти стоить українські полки.

У грудні довідалися ми про великі бої на західному й східному фрон-тисі, та про маси людей і гармат, що були в них узяті. Не раз розмовлялі стрільці на тему війни і сподіваннях перемі граньця та досходили до шепотку, що варту буде жити по війні й бачити всі і насліддя. Балюкою відби-рала такі розмови настрий. Попадав у задуму. Мабуть уже не сподівалися побачити повосного світу.

Багатосторонність його вдачі була для нього трагична. Він був уроджений для духої творчості. Його нечуваній голод знання, прониклива інтуїція космічного діяння, могутсє чуття, що спонукувало переживати діяєтьє багато сильніше, як усі довкола нього й одержувати сионку до діла того, коли ініси насивні, шперта воля, що прямує твердо до наміченої мети — все це було для послуг його змаганню вигляти себе в творчості. Але рівно-часно хвилювала його сильно діяєтьє, що серед ній жив і вимагала діяльностей. Він мав усі дані на успішного діяча й команданта. Енергія, ініціатива, карність і характерність, були прикметами його вдачі. Відплата й холоднокривність серед небезпек і бистра ориєнтація в просторі та серед несподіваних подій давали йому змогу вибитися у війську нашіть між вибраними на перше місце, що було для нього зарозом і найбільшєтєнницею. Як командант вимагав багато від своїх стрільців, але від себе ще більше.

Завжди був між ними, кого вивели у вогонь, або на небезпечу. Вважаю, що наші не мали б права вимагати віддати їм самопожертву від стрільців. Так поступав по змові в тоді, коли став старшиною. Стрільці обожували його. Однак, в таких умовах навіть найбільш уміре висте нецеля служить не довго.

III

В повоєнні грудня продовили москалі десь недалеко від Бескиду австрійський фронт і ідерлися на Закарпатті. Стрільців цей відворот страшно пригнобили. Вони не були ще доволі забортовані. Мали «добрий замір» їти в Галичину й думали, що заслужили собі на це. Вони ж працювали понад сили й освітлені над москалями перевагу на стежках. Відворот тривав два дні. Стрільці опинилися в селі Поляни. Відтіля вислала бригада команда пану сотню до села Порожкова. До групи полковника Гійома. Цей повітан був виконати бійний удар на москалів, як цюсь таке. Полковник привітав нашу сотню промовою. Сказав, що хоча досі не має Стрільців під своєю командою, однак, чув про нас багато. «Ваша слава випередила нас», — казав він, — «тільки, що маю вас у собі».

На другий день перед полуднем вислав сотник Вітошевський кілька стеж, одну з них під проводом Балоюка. В полудне вийшла ціла сотня. Уже темніло, як ми вийшли на гору Козар. Тут у ділі розкопалися на нічліг. Сніг по коїнах, мороз здоровий. Ми підгорнули сніг, наповнили смерековою гілля й постелили; розстелили, у формі сніпів, а по середині розкидали кілька великих вогнищ. Нашастя був недалеко сніг сніг. Хто змерз, накриши це й снігом. На цілу сотню лише два просиділи всю ніч при ватрі: наш сотник, бо його чора іхав із речами при собі, і Теофан. Мелти, що недавно пристав до нашої сотні, кілька разів я будився вночі, бачив над собою рожево осяйне засвіжене гілля смерк, крїв, гілля зорі, що тихо сили на чорній небі та біла ватра їх обох, як мовчки сиділи. Бували й примайдїти поведливки, що їх згїнав мороз. Загрінавши, ішли знову смекти.

Рано на збірці — було це 19 грудня 1914, на св. Миколаї — сказав сотник, що сьогодні харчі не доставимо, бо обоз не приїшов, а найбільшою ніччю погубилимемо вже в селі, але наперед мусимо вигнати з нього москалів.

Приївив із селом Балоюк. Сотник виславши відомлення й вислав його знову з одною зї стеж. Надсмерч були ми в селі, що лежало під границями хребтом Карпат.

Цілий тиждень ходила сотня держати сторожу на хребті, що в тому місці називається Руский Путь. У кількох точках, відки було далеко видно, поставили сотник «стовці стеж»; по двох стрільців; їх змінюли щодні години. Пронизливий вихор дув тут безупинну, котин усе нові хмари, а з них часто сипав такий густи сніг, що не було видно на кілька кроків. Стрільці мимохіть змінюли нахаст: замість «стовці» — «бігани». Як надходила зміна — сходили в долину, де під хребтом на краю лісу горіла ватра. Перед смерком приїжділа друга пікетию на нічну зміну, звичайно під проводом виступа М. Мінчака, або підхорунжого Грцила Труха. Рано заставали ми їх при вогні, сонних, утомлених, із зачервонілими очима. Цей завдання було куди тяжче, як наші: час уложити дошки, тежрива, стравке убіччї й дуже хованье.

Я стояв на стежі найчастіше з Балоюком, як лише не був він зайнятий розмірнуванням стеж (він був виступ). Час нам скоро минав. Одного дня, коли погода поправилася й пригріло сонце, ми розглядали по широкій околиці. На Закарпатті був відмік, а що ліси там переважно листкові, то

вид був обдертий і брудний. По галицьким боці, на сході, як далеко око спало, біліл сніг і сонили на хребтах і в других майже безперервні ліси. За найдалішими горами блищали в сонці білі рівини. Все в руках ворога, що швидко боронить загарбаного. «Коли ж ми там будемо?» — питав Балоюк і ливув тужною думкою до рідної хати. Він не попрощався з рідною, як ішов на війну; тим тяжче було йому тепер згадувати про неї. Пішов без її відома, бо, мовляв, мати була б старалася не пустити його. Вгадував, що його рідні саме тепер дома роблять: батько, мовляв, обійшов уже худобу, все зробив, що рано треба коло господарств, та й сидить у хаті при столі. А мати думав, за ним плаче, що немає встїки.

Від Мадрищини прикотили уже вітер нові хмари. Клубилися вони, низько летіли і заслонювали небо й околицю пораз бльде; як ми сходили зї стївки, то лише над сходом була ще смуга синього неба й білий в сонці далека рівини.

За тиждень весела новина: Йдемо тепер! У Галичину. Через Руский Путь, поддалася сотня до першого галицького села. Воно було заповнене нісцьком. Серед села стояли гармати й стрільці. З трудом дістала сотня ді хати на приміщення. Тісно. Розкладали річчї не можна. Ноготіли. Якось не твердо станули ми на краю галицької землі! По полудні наїїшли нові відділи. До нашої хати прийшли три старшини, посідали, розглядалися, а далі почали по нісцьки розитнуватися, хто признавчї нам що хату й відкопи тут квартируємо. Але буде, думасмо, схочуть нас під ніч вигнати, а вільного місця в цій частині села нема; треба їти до сотника, може відстїси задержати нашу квартиру.

Аж тут входить сотник Вітошевський. Важна справа, — що зголоується доволі, щоб ще цієї ночі доручити відомлення нашої групи команді такої-то бригади, що перебуває тепер на горі Нікуї, за Руським Путем. Там треба її знати. Але безумовно цієї ночі. Звідомлення дуже важне. Забудувати не вільно.

Зголоуєся Балоюк, Мінчак, Трух, Матчак і Ярєм. Сотник розділв їх на дві частини, щоб ішли різними дорогами з тим самим відомленням. Показав їм на хаті гору й дороги. Вони зїбралися й ішли з сотником до команди групи.

Тимчасом чужі старшини тихцем вивелися з хати. Певно ніколи ще не бачили, щоб старшина зї своїми стрільцями розглядав мапу, розміслювали про групу й бригаду та поводитися так потовариски. Мабуть вони з того дива лише стїльки зрозуміли, що могло б ще адатися вигнати нас із квартири.

Обставини так склалися, що я більше не бачив Балоюка. За два дні стався зї в полон разом із цілою стежею. Саме починався новий московський наступ.

IV

В липні 1915 року, коли більша частина Галичини була вже звільнена від москалів, вернувся я до Коша УСС. Тут довідався багато цікавих новин: що Балоюк уже четар і заступник Вітошевського, що він і ще гурт Стрільців сотні Вітошевського почали, мовляв, під весну 1915 року займатися політикою, завели переписку з «Союзом Визволення України» й дискутували на тему стрільецької ідеології. Цей рух поширився і в інших сотнях другого куреня. За почином Балоюка почали Стрільці-фронтовики складати гроші на пресовий фонд, щоб по війні віддати часопіс і так вилити на суспільність; вони, мовляв, постановили не доводитися по війні ролю ветеранів, лишень використати своє значення серед нашого народу для поширення своїх ідей. У тих справах відбувалися віча по сотнях. Балоюк

дав одного місяця на фонд цілу свою старинську платню, а Стрільці в кількох сотнях за його прикладом цілу 10-денну платню так, що фонд бляцкая безумно.

Й написав до Балюка листа в поле, що з першим транспортом приїду й познайомлюся з тими новинами, які тепер зашлись у Стрільців у полі. Стрільці стояли тоді над Золотою Липою коло села Завалова. Він відіслав, щоб й скоро приїздив і познайомився з фронтовиками, бо я тепер їх не знаю; вони стали зовсім інші, нові люди. Описав в одній картці розпитував подобию, що діється в Копі.

В останніх днях серпня прийшли з поля вісті, що ліній Золотої Липи проломана та й, що коло Завалова наступала сотня Вітовського й ще одна. Від стрільця, який саме приїдав з поля, довідався я, що Балюк згинув у наступі, прощитий низкою куль зі скоростріль. На другий день дістав я від нього дві полівні листівки; він писав, щоб й скорин приїздив. Будемо разом читати, ми справдів багато гарних книжок. Чаю є досить, бо на фронті спокій...

Щойно по тім бою й по втратх в офензиві над Серет стала потрібна велика допоможення з Копи. Місяць по наступі коло Завалова був я вже в полі. По семиковських боях, що зайняли з перервами цілий місяць жовтень і початок листопаду, настав зимовий спокій. Цілий шолок УСС контролював у Соснові над Стрипою. Хоч як й приглядався, однак не міг відкрити якоїсь перемли серед старшин чи рядовиків. Не бувало тепер зборів, що на них обговорювали б справи стрільської ідеології, чи якоїсь праці серед суспільности або серед стрільців. Пресовий фонд, що з хвилюю смерті Балюка перестав збільшуватись, бо за ним ніхто вже не агітував — віддано на видавання журналу «Шляхи».

Багато споминів і здогад появилося про нього в часописах і журналах. Про нього одного стрільця не було й половиною тою. Також багато з його листів видрукували. Це все показує, що широкі зв'язки мав він навіть за короткого шв року та, що сильне правління робила його могутня індивідуальність. Кілька його поезій видрукували «Шляхи» та «Стрільський Альманах» з 1917 року.

По сотнях довго ще мандрували між стрільцями-інтелігентами добрі книжки з його підписом. У моїх руках були між іншими: поезії Лесі Українки, «Пламенне» Бжозовського й «Будучина людства» — біологічна студія Вільгельма Бельше, книжка в стилі Балюка з безкраїми перспективами та смілина у висновках.

У початку 1919 року роздобув я його передвоєнні поезії й записник. Темою цих поезій душевна боротьба, сумніви й мука їх автора, що відкинув мітологічне розуміння змісту й суті світу, а риночасно відкинув і матеріалізм, шукаючи духовної основи й мети світу. Хоча чуття в них могутні та стихійні, як вулкан, все таки у ранніх записках пізнати незрілість авторя-гімнаста. Записник має подібну тему: в ньому автор елідує за своєю душевною боротьбою, з'ясовує її генезу та стежить за ціям ходом; попри це, з великих обсервацийним талантом малює своє довкілля: учнів, професорів і село. Записник і частина поезій повинні б вийти друком.

V

В червні 1919 р. повела Галицька Армія під проводом генерала Грекова сильний протинаступ. Розбила противника в кількох битвах і скоро пробивалася вглибину Західних Земель. Коломийська бригада, що до неї належав

я в ту пору, посувалася в напрямі на Бучач. Наш куринь станув одного ранку в селі, що його назва відповіла в мене спомин про незабутнього товариша. Це були Трубхунці, рідше село Балюка. Я зараз пішов побачити його рідну хату... — те глибоко, що з нього вийшла ця вибіжкою талановита людина.

Звичайна хата, велике подвір'я, на ньому каменів у віні взірцевий порядок і чистота. В хаті була його рідня, всі подоби з лиця до нього. Я сказав господареві, що ми з його сином разом новинами в Карпатах і що я не маю кращого приятеля, тому хотів би про нього дещо довідатись. Ліній новинаходами з хати. Балюків батько почав розповідати про свого воїкшого сина.

В шкільних класах гімназії вчився Іван, мовляв, дуже слабо. Він (батько) ситав одного професора, що мав з сином робити, а той радив йому купувати книжки до читання. Як позав Іван розчитувався в тих книжках, то від тоді несе з книжками поезією, романцями й помурами. Раз роздобув якусь книжку про лікування зліллям і неміс людям у селі доряджував при хоробах. Ліпши у шостій класі прийшли йому до видоби книжок про звідки. Спронаджував собі грубі німецькі книжки та немими перочами дивився на небо кривь скла. Тату, каже було, зійшло вже нове сучіття і наче його. Пей ті книжки порозитали мадери, як змивували сур. Сидів до пірної пош над книжками, а як змучився, то брав цалістю обійшов село, та й знову до книжок. Позважав у господарстві, а на фермах дорядував зовсім по-сільському. Дуже добрий був і слухачини. Як наставла війна, записався до Стрільців Стрільців і несе ходив до Бучача на війни. А хотів, як пішов на війну, то більше доні його не бачили — казан з великим пригнобленням. Якось за рік, як уже досекалі відступили, переказав їм один нан, що їх син убитий, і вони їдали на його могилу. Його мати дуже за ним тужила. Ще тієї ж зими умерла. С а цього же один син і добрий син, лише дума не та. Тут його голос задригав, я перейшов на іншу тему. Показав мені ще спільну світліну Івана та його діда, дуже відати.

Вечором входив нан куринь та інші віддали до зайнятого тієї днини Бучача. Викли й двері кам'яниць були позамізані і позасоловані. На вулицях й живий душ. Грімко дунала по моті наша бадьора ліній і риний крок сотен; дрижали доми від гуркоту гарматних коліс. Скоро перетягли довгі кольяни обовів, прямоти на пірні. А я думав про нього: яку визначну привидну ролу був би він вибрав собі в нашій боротьбі за державу, як росла б і горіла та справла, за яку він узавів б, який незабутній був би він для нас зі своїм запалом, умінням впливати на маси, ініціативою, зі своєю творчою індивідуальністю.

Так само песюдівало, як у його хаті, був і й на його могилі. Кілька днів пізніше схова нан куринь у долину Золотої Липи. Перед Заваловом чомсь задержався. Ішов коло мене якийсь УСС і сказав що тут близько є могила четарі Балюка. Зараз між деревами натрапили ми на неї. Посередній велика, округла могила, а довкола притулювалися могили тих стрільців, що згинувли разом із ним у наступі. Могили не були обгороджені. На великій не було хреста. Питав я про не селія і вони сказали, що скинули його колюпости, яких багато в селі...

Так пройшов через життя Іван Балюк.

(«Весні», ч. 1, Львів, 1936, стор. 29-41)

ВЖЕ ПІЗНИЙ ВЕЧІР

Вже пізний вечір... Тихо. Я самотний.
А довкруги — чужина без друзів.
Дорогою пройшли останні сотні
Фронтових військ. Урвався гул возів.

Вже другий линія. Надворі хмаристо,
А на душі завзяті камініе
Моїм злигодним попече урочисто:
О, ні! Ви не зламасте мене!

І щось велике, повне й неспідаїне
Вершить мої притомлені думки.
А все тривожне, кволе і питаїне
На розвівах, мов хитані димки!..

ЖИТТСПИС Д-РА МИКОЛИ ШЛЕМКЕВИЧА

Народився Микола Шлемкевич 27 січня 1894 року в селі Пилява, Бучацького повіту в Галичині, в родині священника, о. Івана Шлемкевича. Гімназію закінчив у Львові 1912 р. Це значить, що дитині і юнацькі роки, його першіє виховання й формування щасливо вмістилося в рамках найкращої нори Галичини, а роки, коли вона остаточно оформилася у національну силу. 1912 року Покійний починає студії у Віденському університеті, які, одначе, після двох років перериває війна. Під час московської окупації Галичини 1915 року, 21-річного юнака заарештовують і вивозять на Сибір, де він перебуває до революції, а тоді переїжджає в Київ.

Микола Шлемкевич є людина двох «22-их Січнів» — 1918 і 1919 рр., коли в Києві було проголошено державну самостійність і соборність України. Він був тоді активною людиною в осередку подій, працюючи в редакції столичної «Робітничої газети» — головного органу провідної тоді партії УСДРП.

«Неначе верхи високих гір у соняшній короні стоять перед нашою уливою дати і акти 22 січня 1918 і 1919 років. До них, як до далекої цілі, прямували зусилля в 19-му столітті відродженої української нації» — так починається книжка Миколи Шлемкевича «Верхи життя і творчости», в якій почувався свідок подій.

В Києві й на Київщині Шлемкевич пробув приблизно п'ять років, переживши до дна триумф і трагедію української революції та державного відродження. Вернувшись до Галичини, Шлемкевич кидається надгопнати втрачений у війні й революції час: відновляє свої студії у Віденському університеті і кінчас їх 16 липня 1926 року докторатом філософії, захистивши дисертацію про боротьбу за суть філософії на переломі 19 і 20 століть. У 1928-29 рр. доповняє свою філософську освіту в Парижі, в університеті Сорбона, де особливо захоплюється

Д-р Микола Шлемкевич.

філософією Бергсона.

Вернувшись із Парижу додому, співпрацює в «Літературно-Науковому Вістнику», що його відновив Дмитро Доцюв. Тоді то стає відомим і популярним серед читачів його псевдонім: М. Іванейко. 1934 року Науково Товариство ім. Шевченка у Львові видає працю М. Шлемкевича «Філософія». Разом із Дмитром Палієм Шлемкевич стає основоположником політичної організації «Фронт Національної Єдності», будучи співредактором журналу «Перемога», підписника «Українські Вісті» й тижневика «Батьківщина».

Під час другої світової війни Шлемкевич стає співредактором львівського журналу «Наші Дні» і редактором книжкових видань «Українського Видавництва» (Краків-Львів). Завдяки йому це

видавництво видало ряд цінних книжок, як, наприклад, «До джерел» Миколи Зерова, «Патетичну сонату» Миколи Куліша, мовознавчі праці Олександра Синявського та Олени Куріло і т. д.

Після війни жив у Берхтсгадені (Німеччина), де вчителював в українській гімназії. Вере участь у реорганізації Українського державного Центру й у творенні Української Національної Ради, в шлемкевицькому об'єднанні «МУР», у працях УВАН і НТШ, у виданні «Енциклопедії Українознавства», що й зазначував проф. Володимир Кубинович. Веде новоздану діяльність як публіцист і як співредактор журналів «Проблеми», «На чужині» та ін.

Останній етап діяльності й життя Миколи Шлемкевича проходить у ЗСА, куди він переселяється 1949 року. Живучи в Елізабеті, Н. Дж., а остаточно в Кренфордї недалеко Нью-Йорку, він стає однією з локраєвих постатей заоксаянської української спільноти — Нью-Йорку. Поруч із працею уповноваженого «Енциклопедії Українознавства», він стає співзасновником Союзу Українських Національних Демократів (СУНД). Згодом засновує Українсько-Науково-Публіцистичний Інститут. Його турбує факт майже повної ігноранції щодо України в світовій пресі, в енциклопедіях та інших виданнях різних країн світу. Систематично поборювати цю ігноранцію шляхом листування, друкування довідників і праць з різних ділянок — це ставить він завданням Інституту. В Америці розвиває він далі свою власну науково-публіцистичну діяльність. Виходить його нові книжки: «Українська синтета чи українська громадянська війна?» (Мюнхен, 1946 і 1947), «Загублена українська лю-

дина» (Нью-Йорк, 1954), «Галичанство» (Нью-Йорк, 1956), «Верхи життя і творчості» (Нью-Йорк, 1958). У цих книжках реалізувався наче весь життєвий досвід Шлемкевича, його шлях із Львова до Сибіру і назад до Києва та Львова, і далі через Відень і Париж, шлях через дві війни, революцію, через катастрофи, що їх принесли Україні і світові два тоталітаризми, шлях до Нью-Йорку. Висока освіта й культура, допитлива думка, чисте й чесне українське серце надали цим книжкам тричлале значення. У них Шлемкевич зводить бій за перемогу людини, зокрема української, над зловорожою силою. У них також бачимо його, як людину, що любить свою пажуку батьківщину Галичину, а водночас є справжнім сорбоником — патріотом усієї України.

Головним твором останнього періоду життя Миколи Шлемкевича став журнал «Листи до Приятелів». Він створив його власною працею і впливом, завоюючи з кожним роком нових читачів і пересилативників та зберігаючи більшість попередніх. Запорука успіху була в незалежності Шлемкевича, як видавця, редактора й автора. Це притягло до журналу бажаних співробітників і читачів. У «Листах до Приятелів» Микола Шлемкевич друкував свої статті й матеріали під повним своїм прізвищем або ініціалами М. Ш., під псевдонімом Р. Срібний, а часом без підпису.

Ми переживаємо добу, коли на поторошені в катастрофах суспільства, нації і людину налягає тоталітаризм, механістична бюрократизація життя, імперіалізм. Україна втратила свої найкращі провідні кадри, не маючи змоги виторгати своєчасну й рівноважну зміну. Багато командних позицій в українському житті і дома, і за кордоном, опиняться в руках груп та одиниць, з недостатньою культурою і без моральних даних. Покійний бачив цей упадок і бив на сполох, відважно критикував, казав правду ввіч. Це були теривна боротьба, але він був безстрашним лідар обов'язку і правди. За це зводував собі любов і шану приятелів, але й неадекват та зневагу ворогів. Режимова радницька преса неодноразово згадувала його злим словом, виступаючи проти «ідеалістичної філософії Шлемкевича-Іванейки».

На жаль, не тільки вороги виступали проти Покійного, але й свої неприячі земляки та деякі невідомо ким послані особи українського походження. Коли він був у шпиталі, тоді один нещасний український журнал радів, що Шлемкевич нарешті вирушив у дорогу на той світ.

А коли померла ця крихітально чиста людина, що була християнином не тільки формально, але й у церкві, в житті, у праці, в родині, у народі й у людстві, — тоді трапилося найсумніше: хтось подбав, щоб у панакхиді в четвер, 17 лютого 1966, не посмів узяти участі ні один священник. Після довгого очікування жалібна громада, що вперть заповнила сажу похоронного закладу, станула навколішки перед трупою і молитвами «Отче наш» і «Богородице Діво» пошлюла Покійного.

Співробітнички журналу «Листи до Приятелів».
(«Листи до Приятелів», Рік XIV, ч. 153-154, книжка 1-2, 1966)

СОЛОМЕЯ КРУШЕЛЬНИЦЬКА

Славету співачку Соломею Крушельницьку можна сміливо назвати героєм мистецтва, бо тільки завдяки її героїзмові дійшла вона до вершин як співачка, а при тому й до вершин слави. Щоб зрозуміти, чому я назвав її героєм, треба знати час і обставини, в яких вона жила і як дійшла вона до вишньої нею мети, що до неї змагала.

Дочка українського католицького священника з галицького Поділля вибирає собі шлях професійної співачки, ниях театрального мистецтва. Спів, театр, аматорські хори чи театральні гуртки, завжди притягали молодь, цікавили й старше громадянство і всі вони по-своєму його любили і навіть ним дорожили, але вважали його тільки за присмугу, культурну розвагу, а може й не були свідомі, що це одна з важливих ділянок культури нації. Посвятити мистецтву все своє життя — для людини з сім'ї священника чи іншого «доброго дому», вважалося в тих часах малою не за гріх. На молодих людей, які вступали в театральні дружини, утікаючи нераз із родинного дому, дивилися тоді як на «пронциці» одиниці, що не хотіли братися до іншої праці та пішли шукати «легкого хліба». На наше щастя такі люди дали нам славних мистців сцени, що понесли наше добре ім'я в світ.

Назвати їх усіх, це значить вичислювати діяча театру з кінця 19 і початку 20 сторіч, а це не є завданням цієї статті. Було воно це «півбід», якщо хлопця, замість далі вчитися, щоб стати священником, чи

іншим пожиточним громадянством, пішов у мандри з театральною дружиною (а від таких театрів почало розвиватися наше театральне мистецтво), але коли дівчина, а не з поважного священничого дому, зважилася на такий шлях, то це переходило межі тодішніх понять. Може сучасній людині це буде дивно, але так воно дійсно було, бо такий був тоді стиль життя, патріархального життя галицької провінції. І тому треба дивуватися, що дівчина з такого довкілля мала велику силу волі і завзяття зловити цей стиль, піти наперсвом до наміченої мети і дійти до вершин мистецтва, яке вона вибрала. Хіба ж це не героїзм?

Правда, мала Соломея Крушельницька своїх прихильників, друзів і дорадників, які виходили вже поза цей життєвий стиль і піддержували її в цьому завзятті і допомогли їй дійти до наміченої мети. Перший з них був її батько в. Ампрозій Крушельницький, що персборов немало перешкод, не лиш моральних, але й матеріальних, бо напачання коштувало тоді багато грошей, а їх не мав незможний сільський священник.

Соломея Крушельницька народилася 23 вересня 1873 року в селі Білявничі, Буцацького повіту, на галицькому Поділлі, де її батько був парохом. Дитячі і юнацькі роки провела вона в с. Біла на Тернопільщині. Початки музичної освіти дістала від батька, співала в сільському церковному хорі і в хорі «Руської Бесіди» в Тернополі, куди доїздила на співанки, бо любила співати і мала гарний голос. Батько, знаючи її вроджений музичний талант, після її на науку в музичну консерваторію у Львові, яку закінчила вона в класі сольсопіву, з відзначенням і медаллю в 1893 р. Перший виступ Соломеї на сцені львівського оперного театру був в опері італійського композитора Г. Доніцетті «Фаворитка» і приніс Соломеї великий успіх, так, що дирекція театру запропонувала їй постійні виступи в операх. Та Крушельницька хотіла далі вчитися, побільшувати своє знання і сценічний досвід і розвивати свій голос, а це було можливо лише поза межами Галичини. Її мрією було поїхати в Італію, колись оперного мистецтва, але для цього треба було грошей, яких батько не мав. Завдяки добрим людям вдалося йому позичити таку суму, що вистачала на подорож і перші

Соломея Крушельницька в перші роки свого мистецького життя

дні побуту в Італії. Соломея виїздить до міста Міляно і поступає на науку сольсопіву до однієї з найкращих тодішніх учительок — Фавети Кресені. Ця вчителька щиро зайнялася новою ученицею, бо отримала її непересічний голос і музикальність, дала їй підстави правдивого співу і поширила голосову шкалу Соломеї до високого лірико-драматичного сопрано.

Працюючи щільно над своїм голосом, посвячує Соломея багато часу для поширення своєї загальної освіти, а також знайомиться з новими творами української літератури. Не зважаючи на виснажливу працю, не була вона певна чи дійде до вибраної мрії, бо не мала грошей, а годюлному нема можливості вчитися, ще й сольсопіву, який вимагає багато фізичної напруги. Та життя кидає не лиш колоди під ноги, буває, що, деколи, рожами встелює шлях. Одна англійка, пані Александер, велика прихильниця музичного мистецтва, почувши голос Соломеї і дізнавшись про її матеріальні недостатки, допомогла їй грошима і цим уможливила дальші студії.

Львівський театр запрошує Соломею на гостинні виступи і вона на весні 1894 року приїждить до Львова. Тут виступає вона в операх «Фавет», «Аїда», «Трубадур», «Африканка», «Масковий балет» і в польських операх Монюшки «Галька» і «Страшний двір». Поборюючи початкові сценічні труднощі, здобуває признание в слухачів і критиків, але й натрапляє на перешкоди з боку своїх колег сцени та деяких рецензентів польських газет, які не можуть «стравити» що українка збирає лаври на «польській» сцені. Для кращого розуміння тодішніх відносин у Галичині треба пояснити, що хоч Львів був українським містом і був на території тодішньої австро-угорської монархії, то газдували в ньому поляки, яким Австрія дала в руки владу і вони не дозволяли на українські вистави у львівському театрі. Теперішнім читачам може бути незрозумілі тодішні виступи поляків проти мистців-українців, бо що ж спільного може мати політика з мистецтвом? Та, на жаль, так воно було. Вже згодом, яких двадцять років пізніше, відбувся у Львові концерт сестри Соломеї, Анни, яка також була співачкою, хоч не тієї мрії, що Соломея. З нагоди цього концерту появилася була в щоденнику «Слово Польське» рецензія проф. С. Невядомського, в якій він написав приблизно так: Анна Крушельницька в співі викazuje від'ємні сторони своєї сестри Соломеї. Це був мабуть єдиний випадок, від'ємної критики співу Соломеї, подиктований національною ненавистю польського критика. Та Соломея поборовала всі затії і виступала в Львівському театрі до осені цього ж року, а тоді поїхала знову до Італії продовжувати свої студії.

Щоб заіпанітися з німецькою школою співу й брати участь в операх Р. Вагнера, виїхала вона на короткий час до Відня, де брала лекції в проф. Генсбахера. Згодом запрошують її до Кракова, де виступала в операх «Льогенгрін», «Жидівка», «Трубадур», а також дала декілька концертів у Галичині. Повернувшись знову в Італію, виступає в оперних театрах міст: Зара, Трієст, Кремона та інших. Її слава на італійській землі росте, а доказом цього є дуже прихильні відгуки в пресі.

З групою італійських театральних мистців їде вона на гостинні виступи в Одесу, де публіка і критика отримала її з захопленням. Зі спробою побувати в Києві та познайомитися з Миколою Лисенком їй не пошло, бо московська царська поліція не дала на це дозволу.

На протязі трьох сезонів у роках 1898-1901, виступає Соломея у Варшавському театрі в 23-ох операх, здобуваючи велике признание публіки, як про це згадує в тодішній пресі. З Варшави їздила на гостинні виступи в столицю царської Московії, Петербург, де співала в оперному театрі, а також, на окреме запрошення царської родини, в царському дворі. Як приймав Соломею Петербург, зяємо з тодішньої московської преси. По виступі в італійській опері «Джоконда» дістала Соломея велику критику квітів із найшмом на сенті: «Соломеї Ампронезіні Крушельницькій — єдиній у світі Джоконді».

На весні 1902 р. Крушельницька співала в Парижі у французькій національній опері і здобуває велике признание в публіці та в пресі. Їде також до Неаполю, в Італії, про який тоді говорили, що його мешканці знають усі італійські опери напам'ять і тому ставлять до виконавців дуже великі вимоги. Соломея цього не побоялася, а про її успіх свідчить рецензія в часописі «L'Espresso» з 19 березня 1903 р.: «Крушельницька більше ніж співачка, це мистецтво».

В 1904 році театр у Міляно, в Італії, виставив нову оперу Дж. Пуччіні «Мадам Батерфлай», яка, одначе, провалялася в театрі «Ля Скала», бо публіка не сподобалася, хоч Пуччіні був уже тоді славним композитором. Крушельницька, зяюма особисто з Пуччіні, зацікавилася тією оперою і дійшла до заключення, що причиною провалу опери була не добра креція головної ролі японки Чіо-Чіо-Сан та деякі місця в партитурі опери. За порадою Соломеї композитор змінив деякі частини опери, а Крушельницька погодилася відтворити головну роллю; і опера, виставлена в театрі міста Бреція, здобула великий успіх і удержалася на сцені театрів по сьогодні. Безсумне вдячний композитор подарував Соломеї своє фото, на якому написав: «Найкращій та найчарівнішій Чіо-Чіо-Сан — Джакко Пуччіні, 1904 р.».

Можна ще багато писати про успіхи Соломеї в Італії в операх Р. Вагнера, Р. Штрауса під мистецьким проводом геніяльного диригента А. Тосканіні, про її успіхи в Африці в Александрії та Каїрі, в південній Америці, у ЗСА і Канаді, та це забрало б забагато місця. Але треба хоч коротко сказати про її гостини на Батьківщині, куди приїздила вона на виступи в часі концертів на поштану Т. Шевченка чи М. Шапкевича в 1911 році. В часі тих концертів знайомила вона слухачів з новими творами українських композиторів як М. Лисенко, С. Людкевич, О. Нижанківський, Д. Січинський, Я. Лопатинський, В. Барвінський. По закінченні офіційної програми концертів, коли викляком не було кінця, Соломея сідала до фортепіану і співала свої улюблені українські народні пісні, які пам'ятала ще з ранньої молодості. Цей неофіційний концертний виступ тривав доволі довго, бо публіка не хотіла випустити її зі сцени, щойно після «Час до дому час» давала публіці зрозуміти, що співачка втомлена ажкрай.

Соломея Крушельницька одружилася в 1910 р. з італійцем, Чезаре Річчіоні, адвокатом, великим любителем і знавцем мистецтва, зокрема музики. Подружжя жило постійно в Міляно і там у своїй віллі гостили вони українців-туристів, або тих, що шукали в Італії фахової освіти і просили в Соломеї поради, а то й помочі.

По смерті чоловіка Соломея приїхала в 1939 р. до своєї рідні у Львові в гостину і тут застала її війна. Її запросили на працю в музичну консерваторію ім. М. Лисенка, де вона вчила сольоспіву, передаючи своє знання, свій сценічний досвід і своє мистецтво молодим співакам.

Померла 16 листопада 1952 р. у Львові, в якому й почала свій мистецький шлях.

ПІЯНИСТКА СОФІЯ ІЛЕВИЧ

Від редакції:

Соломея, закінчивши кар'єру, жила з своїм чоловіком постійно у Відні, де мала чудову віллу, яку — по 1945 р. — москалі забрали й продали за безцін місцевому буржуйству-італійцеві, комуністові. А право продати — москалі мали, бо Соломея була тоді совєтською громадянкою.

В культурне життя Бучача, поміж двома світовими війнами, чимало праці вклала вчителька музики, піяністка *Софія Ілевич*. Народжена 1872 року, в селі Мпана біля Львова, донька о. Івана Ілевича, — який, крім своїх обов'язків пароха, був учителем математики й фізики в гімназії у Львові, куди доїздив залізницею. Варто зазначити, що рід Ілевичів походить із давньої української шляхти, яка відіграла свою роль у політичному житті за часів литовсько-руських князів.

Після смерті батька, Софія жила у своїй сестри Анни Гамерської у Ряшеві й там училася музики — гри на фортепіані — у професора Цирбіса. Згодом, по смерті Олександра Гамерського, чоловіка сестри, обидві сестри переїхали до міста Самбора і там Софія Ілевич почала вчити музики в школі польського музичного товариства. (Української музичної школи в Самборі тоді ще не було.) Своїми зарібками допомагала вона матеріально сестрі-вдові, Анні Гамерській, у вихованні чотирьох синів і доньки, і цим дала можливість їм покінчити високі школи. Мабуть це було й причиною, що Софія Ілевич залишилася неодруженою, щоб мати змогу всецільо допомагати рідні. По першій світовій війні, 1914-1918, коли її сестринок, д-р Володимир Гамерський, став повітовим лікарем у Бучачі, обі сестри перенеслися до Бучача, де Софія Ілевич відкрила музичну школу. Маючи непересічний музичний і педагогічний талант, приєднала вона багато учнів не тільки українців, із яких, деякі, згодом, закінчили вищу музичну освіту. Завжди допомагала вона при влаштуванні різних музичних імпрез, приготавляючи для цього своїх учнів, або й сама виступаючи як піяністка чи акомпаньйорка місцевим або й позамісцевим виконавцям. Та й вона сама komponувала музичні твори, але — чи залишила їх записані нотним письмом, — мені невідомо. Завжди була життєрадісна й охоча допомогти тим, що шукали в неї допомоги. Померла в Бучачі 1953 року.

НА МУЗИЧНУ НОТКУ

Тепло згадується про місто нашої молодості, «про бучацьку діру», як не раз погіршливо називали ми Бучач.

Нюколи снитсьєл Стрина і дорога, що вела біля «Поступу», через міст, на ліво, до гімназії; а просто, під гору, до церкви ОО. Васи́ліни. Роки затерли сліди наших стіп, кожний рік засновує немов серпанком події і люди. Але, вистарчило хатнє слово «З'їзд Бучачан», щоб серце почало бити жи́нше, а заслона одна по одній опадати і люди минулого стають як живі перед очима душі.

В тузі за минулим багато можна писати про дороги нам місця і про людей, що з віддалі років видаються нам краці і ліпші. Пам'ять, наша мудра приятелька, записує усе, що красне і береже глибоко, як скарб.

З поміж кількох місць нашого міста, з одним, таким непоказним, збігана була молюдь мідніще. То був малий домок з пресенціональною вінською «Музична школа». А заходилося туди з вул. «Колєйової», через місток над потічком, бічною вуличкою. Жили і працювали там дві жінки, сполучені одним прізвиськом: жінка і сестра о. Ієвчица.

Пані Володиміра Ієвчиц старша, хвора, з тієї причини прир'язана до кенканши була найбільш терпелива особа, яку я стрінула в житті: вона була мою першою вчителькою музики. Залишила в моїй пам'яті незатертий слід по собі, навчила витривалості, навчила любити і розуміти музику. Тих кілька слів признання хай буде замість квітів на її могилу.

По другій стороні дому жила пані Зося Ієвчичина. Пані Зося — жінка срібло. Невродна, середнього росту, з артистично розділаним, коротко пристриженим волоссям, викривленими обсясами, — яка ж близька нам «цього дрибця», як ми її між собою легко називали — вона була душою молоді, її артистичним провідником. Вчила музики, вчила вихити слухати її розуміти музику. В одній маленькій кімнаті жила і працювала. Там часто відбувалися проби ритмічних танців — балетів, там, у неділю по Службі Божій, відбувалися лекції теорії, інструментознавства, історії музики.

Писати про Бучач і Бучачан і не згадати про Зося Ієвчичину, це те, що співати пісно без акомпаньменту, без музичної оправи.

Пані Зося приготувала цю-року «юніиси» учнів перед їхніми родинами, щоб інказати їх поступ у науці, щоб осмілити дітей до вступів. Багато з нас пам'ятає дитячі бали «Кіндер баль», що їх організувала Зося, з помисловими костюмами. В малим передпокою стояв куфер, що крив у собі скарби — різні костюми, які, інколи могли ще раз придатися. Довго нерехопувала я світліну з тих часів, коли то в турецьких шарарахах і численними місцями прибранім, оксамитним кубрачку, в ділемі із кульчаними танцювали ми до музики Кетельбєл: «На перським ярмарку». А щоб образ був іще новітній, то пригадаймо собі мале бучацьке кіно, з німними фільмами, тому літ сорок. Там, у куточку при фортеп'яні, давала музичний підклад для образів на екрані — скромна і працююча — незабуття Зося Ієвчичина.

БУЧАЧ ПРИ КІНЦІ ХІХ-ГО І З ПОЧАТКОМ ХХ-ГО СТОЛІТТЯ

Від мого дідуня, уродженця міста Бучача (*4.XI.1832—†2.IV.1927), наслухався я багато оповідань про давні часи в Бучачі. Дідуньо — емеритований парох Хмельни, пов. Задішники — залюбки оповідав нам, упукам, як то колись їх учили і як вони вчилися.

В Бучачі, в їх роках, тобто 1840 роки, була цісарсько-королівська школа «K. K. Kreishauptschule». Містилася вона в монастирі оо. Васи́лія. Учителі були світські і духовні. Світські — німці або знімчєні чєхи, а духовні таки наші Отці Васи́ліяни. Всіх предметів, крім релігії, вчили по німєтськи. Дітям з села, що покінчили сільські школи, де зимою дяки вчили їх кирилицею писати і читати, вступу до «Крайсгавтшцуле», практично, був унеможливлений. Хто хотів дістатися до цієї ц. к. Крайсгавтшцуле, мусів здавати вступний іспит із німєцького. До такого вступного іспиту приготували так звані «корєнетиторіє», звичайно вислужені військові, що знали трохи німєцьку мову. При вступнім іспиті вимагали написати легкий диктаг, прочитати уступ із книжки Коменіюса і персповісти його.

Ця школа з початком була «тривіальною», тобто, наука тривала три роки. В 1835 р. вже стала чотирілітною. З релігії вчили катєхізму, читали біблію церковно-слов'янською мовою і лєлатри, початків латини і французького. Головною вагу каали на знання німєцької мови. Французької вчилися сини шляхти, що не раз вже з дому від своїх бон набули початків цієї мови. Усі предмети, як вже вище подано, крім релігії, були в німєцькій мові. За уживання іншої, крім німєцької мови,

павіть на церквах, карали. Витворився тип учня, що казав: «Як би не дер, ді, дас, були би німіці з нас».

Після закінчення цієї «д. к. Крайсгайтшуде», учні, що хотіли, а їх родичі мали на це засоби, здавали вступний іспит до V класу гімназії у Станіславові. Австрійське правління, переїмаючи по розборі Польщі владу у Східній Галичині, застало цю гімназію в Станіславові, горіщі «Ревери». Так популярно називали графів Потоцьких, котрим належало тоді майже половину земель Поділля. «Слуцьке Колегіум», котре з часом перемінено на державну гімназію з німецькою мовою навчання. Дідуньо мій понав там і закінчив її в 1850 році.

Українців учнів було там дуже мало: з Бучача всього двох і один жид, д-р Тобіян Ашкенасі, опісля президент Адавокатської палати у Львові. Головний збір учнів становили сини австрійських урядовців німців і чехів. Польська шляхта, спочатку сторонила від цієї «д. к. гімназії», вважалаю її забором германізації; згодом, побачивши її очевидну користь, пораз більше посилала туди своїх синів.

Головним предметом науки була латина, що нею учні мусіли відповідати на питання, «ретровресія». Вчили також грецької мови, зпертаючи увагу на наголос. Красивим шкільним інспектором був Черкавський, таки наш земляк з Поділля, який досить погано записався в пам'яті учнів. Про науку рідної мови — української, ніхто й не думав. Вміг прочитати Псалтир, вистачало для заперення «внашня». Станіславів був тоді звичайним, провінціальним містом, де були лиш три однопверхові доми, решта жидівські оберті хати.

По угоді з поляками в 1867 році, почалася польонізація Галичини. Найвища шкільна влада в краю, «Рада Шкільна Красва», в першу чергу влялася до польонізації шкіл, особливо середніх. Почали закладати гімназії по наших містах. Осповано гімназію і в Бучачі. Зпочатку мала це бути утравкієстична, польсько-українська, так, як у Березжанях. Недбальство тодішнього нашого політичного проводу, національна невідомість ОО. Василянів, котре з легким серцем відступили свою «д. к. Крайсгайтшуде», зробило те, що посталла в Бучачі державна «д. к. гімназія, з польською мовою навчання, для «местовой людности так польской як і русской». До того, в міській Раді, значну більшість мали жиди, панувала «династія» Штернів у кількох генераціях, котрим дуже залежало, щоб їх сини ставали «поляками майжещового визнання». Мій батько, о. Іван Кошик, носився з заміром дати мене до гімназії в Бучачі, але довідавшись про протиукраїнський там дух, віддав мене до гімназії в Кіцмані, на Буковині. Послом до Красового Союму був парох міста Бучача, о. Курилович, москвофіл. Саме від його голосу в Соїмі залежало, якою має бути гімназія в Бучачі. На шліб Поділля були тоді всього дві гімназії — в Тернополі і Терезівлі; до них прийшла, також з польською мовою навчання, третя, в Бучачі. Головний склад учнів гімназії в Бучачі становили жиди, опісля сини шляхти й урядовців, а щойно на сірому кінці сини українських священників та нечисленні селянські.

При кінці XIX або з початком XX стол. директором гімназії став

Ф. Зих, завятий польонізатор, з партії т. зв. вишеспольскіх, що енергійно влявся надавати бучачській гімназії «польський характер». Число учнів греко-католиків становило не більше 10%, хоч новіт Бучаче мав же таки мал подавляючу більшість українського населення.

У 80-их роках у Бучачі кибулось москвофілієтство, як протидія на польський настул на Східну Галичину. В Бучачі лідерами москвофілії були лікар д-р Володимир Могильницький і гімназійний учитель Онуфрій Генія. Перший оженився з москвокою, був ідеїним русофілом, другий видив себе як платний московський агент. Постало тоді «Общество ім. Качковського», що утримувало бурею для гімназистів. Вицелюючи ім погуду до свого народу, удержувало й учительство московської мови. Декотрі священники, явю сторінку москвофілам — оо. Ульявський, Копистанський — спрямовуючи до цієї бурі хлопців із села. Найбільше гімназистів «качанів» було з села Джуриці. Відиору з української сторони майже не було. Місто Бучач не мало щастя до своїх парохів. Після москвофіла о. Куриловича, прийшов о. Теликовський, Холмщак, національно неспісний, навіть проповіді в церкві виголощував по польськи. До народних справ був зовсім байдужим. Реформа чина ОО. Василянів, що її перенали Стутіні, підірвала їх повагу в народі. Вибори до віденського парламенту 1908 року, переведені на відетаві 4-приметинкового права голосування, дали з округи Бучача двох послів: українського націонал-демократа Вячеслава Будзиновського і поляка, дідича Озерня, Серватовського. На поляка Серватовського голосували також наші селяни-москвофіли. Місто Бучач, окрема міська виборча округа, вибрала сіоніста д-ра Генрика Габля, а його заступником д-ра Льонгіна Цегельського. Коли в 1910 р. д-р Габель помер, тоді автоматично увійшов послом м. Бучача д-р Льонгін Цегельський, український націонал-демократ. Польський посол Серватовскі, взявся організувати селян римо-католиків. У бучачьким повіті було кілька сіл з перевагою римо-католиків, які щойно тоді почали почувати себе поляками; Серватовскі мав успіхи.

Не було в Бучачі адвоката українця, що заявився б організацією повіту, «Філію «Провітін» основиано в 1907 році. Місто Бучач, одне з нечисленних повітових міст Східної Галичини, не спромоглося павіть на будову «Народного Дому». Мандрівному театрові «Руської Бесіди» зі Львова прихотилося давати вистави по жидівських підсіпнях, як у заїдді Шнітліха.

Москвофілієтство, що запустило глибоке коріння між міщанами (Бучач, одне з нечисленних наших міст, мав міщан українців), унеможлилювало всяку народну роботу. Існували по селах Читальні «Провітін», пераз рівнорядно з читальнею «Общества Качковського», але, не маючи координуючого осередку, не могли розвинути ширшої діяльності. Підміське село Нагірянка, заражене радикалізмом Трильовського, не виправдувало паложених на нього надій. Для радикалів, що їх очолював тоді д-р Осип Назарук, ближчим був жид-соціаліст, ніж українець.

Бучач із давен-давна славився виробом чобіт. Жид Андерман мав гарбарню, де виправляв шкіри, а місцеві шевці нити з них чоботи; про машинний виріб обув'я, тоді ще ніхто не чував. Розвозили їх по ярмарках на цілому Поділлі. Селини мав собі за честь носити «бучацькі» юхтові чоботи, з підкоченими хольвами. Чоботи коштували тоді 3 до 5 срібних ринських; ходив у них дві зими, підшивав і ще дві зими ходив. Також гарбування шкір овець і виріб кожухів із широкими ковчирами було ділом наших міщан. Бучацькі міщани Нагіриські виробляли славі бучацькі макати. Ті ткальні «на Папірії», були власністю гр. Потоцьких. Славним був Бучач із торгівлі збіжжям. Вже на початку липня кожного року, устійнювалися ціни на шпешцо, головний продукт на експорт з бучацької землі. На жаль, торгівля збіжжям була в цілості в руках жидів.

Важним експортним продуктом бучацької землі були безрого. Перед першою світовою війною Бучач і околиця експортували пересічно по 10 вагонів свиней тижнево до Відня і Праги. Свині з околиць Бучача мали вироблену марку у різників Відня, так зване «Кайзерфалльш». Фірма нашого міщанина Казіновського мала там устійнену марку.

Нещастям нашого села і міста був алкоголь. Право пролінації, що затрималося до 1910 року, виконували виключно жиди. При гостинці з Чорткова, Станиславова чи Язлівця, що 3-4 км. була корчма. Пролінація приносила графові Потоцькому неменший дохід, як його філярки. Консумція горілки руйнувала наших міщан в Бучачі, морально і матеріально. Шевці, в понеділок з рана не бралися до роботи, не віддавали хоч одного з численних шинків. У Бучачі арендар пролінації мав власні рогатки при в'їзді до міста, що перевіряли: чи хто не ввозить горілки без його згоди. Боротьбу з пиянством у 80 роках започаткував Митрополит Йосиф Сембратович, але під натиском польської шляхти, котра чулася тим матеріально загроженою, мусів уступити з митрополичого престолу. Польська шляхта завжди проголошувала свою лояльність до австрійського імператора: «Шши Тобс, Най-красейшии Панс, стоїми і стаць хцсми». І мала за що.

Нарештнього удару містові Бучачові завдала перша світова війна: москалі, зайнявши в 1914 р. місто, спалили його. Це мало бути — як казали — німста за те, що австрійська влада віддавала московській пилгувській осередок, який був у Бучачі, а очолював його провідник місцевих москвофілів Гейца.

Після першої світової війни, Бучач уже не піднявся. Польська окупаційна влада не старалась за відбудову міста. Брак приватного капіталу і податкова політика польського уряду, унеможличували правдивий розвій промислу і торгівлі. Бучач по першій світовій війні вже не був торговельним містом, підупав і підупадав далі, аж до кінця польської окупації, що закінчилася в 1939 р.

ЖМУТ СПОГАДІВ ПРО БУЧАЧ

Колись перед першою світовою війною було згадати про Бучач «нестуєщньому», то він тільки зневажливо махнув рукою: «Бучач?! Та ж то заказана діра!»

Така була думка про Бучач у людей з-поза Бучача, які в ньому не жили і його не знали.

На таку думку про наше містечко зложились дві причини:

Перша: Бучач віддалений від Станиславова, найближчого до нього, більшого, культурного осередка, на 87 км., а їзда залізницею забирала майже три і пів години часу. — Це тому, що залізна дорога, хоч і пробігала мальовничою околицею, то л'ється увесь час небезпечно-крутою, гадючою, по під лісисті, високі горби серпентиною і поїзд з великим трудом мусить дертися під гору і не менш поволі, зі скреготом зсуватись стримано в долину в напрямі до Дністра і так повільно-повільно аж до зануди. А дорога до Львова з Бучача на півній довжині понад 220 км. забирала 10-12 годин часу, вчислюючи в це і вижидання на зміну поїзду в Станиславові. Отже зв'язок з цими містами був досить тяжкуватий.

Друга причина: Залізнична станція Бучач на горі, місто ж заховане далеко в долині так, що приїжджий у першій хвилині міста не бачить. Воно розкинене й заховане на дні і по узбіччях глибокого яру, по обох

Д-р Михайло Гузар.

сторонах річки Стрипи, яка переплаває містом то з шумом по бистрих, камінних бродах, то спокійно по безбездонній, містами три-метровій глибині. А зрадлива вона, оця річка. Весною, коли перегуде і перешумить крига, дно річки постійно змінюється, тож не диво, що в літній час купання, Стрипа забирала інколи жертви в людях, в наслідок їх необережності, чи невмілих плавати.

Так то наш Бучач набув марку «діра».

Та ця «діра» мала перед першою світовою війною чи не дванадцять тисяч українсько-польсько-жидівського населення, три церкви, один римо-католик, костел, жидівську синагогу з певною кількістю домів молитви, державну гімназію в новому, великому, двоповерховому будинку, дві нові двоповерхові школи, хлоп'ячу і дівочу, невелику поверхову лікарню посеред гарного саду-городу. На рік чи два перед війною, на східному краю міста, т. зв. Передмістю під лісом, розпочато було будову обширної лікарні для повіту. Війна що будову перервала.

Бучач був осередком широко розкинутого повіту. В Бучачі зосереджувалася вся повітова політична й адміністративна влада з усіма повітовими і місцевими урядами. В Бучачі був повітовий суд: крім нього, були ще два менші суди з обмеженим числом суддів, а саме в Золотому Поточі і Монастириськах, для більше віддалених від осередку громад повіту. Начальником повітового суду в Бучачі був радник Марків, українець, мабуть найстарший рангою з усіх начальників судів у Галичині; він теж був найстарший рангою з усіх рангових урядників міста й повіту.

На правому боці річки Стрипи, в осередній частині міста стоять дві муровані, старовинні церкви: Св. Миколи (парохіальна) і Св. Покрови. По лівому боці річки, на шовбі гори «Федір», домінує над містом монастир ОО. Василіян і церква з двома високими, стрункими вежами, що своїми шпильми врізаються високо в піднебесся. З боку, в монастирському загородженні, висока, мурована дзвіниця. Перед церквою, високо над вулицею подвір'я, а посеред нього на камінному підвищенні статуя Богоматері.

Коли у Великодню Суботу ввечір, під час Воскресної Утрени відбувався перед церквою величавий, врочистий обхід з процесією, коли на тлі церкви і її високих веж, що з верхами своїми губилися в темні ночі, з моря палаючого світла видигалася високо понад голови вірних статуя Богоматері в авреді розбіжних різноколірових лямпадок, коли понад місто і ген далеко понад ліси, поля й села неслися тони наших

прекрасних воскресних мелодій і голосні чисті перезвуки дзвонів, що голосили світові радієну вістку «Христос воскрес», тоді ти в якомусь незвичайному настрої чує, наче душа твоя виривається з свого нікчемного дупиння земного і летить за тими тонами воскресних мелодій і дзвонів, щоб фібрами своїми вилестись у це радієне, могутнє «Христос воскрес!»

Незабутні це хвилини в житті, незатерті враження! . . .

Через ріку, напроти Василіанської церкви і монастиря, з високої, стрімкої, замкової гори позирають понору на місто в долині ще досить високі, місцями небезпечно пощерблені старовинні мури колишнього замку-кріпости Канювських, що в давнину зруйнували його турки й татари.

В осередді міста, в ринку стоїть старовинна ратуша, здвигнена у формі триох, кинених одна на одну — в архітектурній сететичі — що раз то вужжих кісток, а на рогах цих кісток здвигалася колісь могутня, гірсова постать Геракла на тлі одної з його легендарних праць. Та зуб часу й химери погоди пощербили і пообрізували ці фігури так, що з них осталися тільки неспирні кістяки, яким міщани дали дотепну назву «бовгани на ратуші». Цією назвою «бовгана на ратуші» міщани зручно обкидали один одного у сварці, а що ця назва мала двоостороннє вістря, то справа не вимагала ніколи судового прослідження правдивости закиду і йшла скоро в забуття, як скоро в забуття відходять усікі незначні одрібки життя.

Бучач мав ще дві пам'ятки, зв'язані з історією наших «люкаторів-поляків».

Одна з цих пам'яток, це джерело при головній вулиці, недалеко ринку, з якого то джерела славий у них колісь король Ян Собеські пив воду. Незвичайно важна — як бачимо — історична подія! — Та чи пив він цю воду, чи не пив, годі ствердити, бо свідків цієї події давно вже зливав час історії. Однак, прикріплена до муру таблиця, золотом на чорному стверджувала, що Собеські — абсолютно — воду таки пив і тому немає причини понадати нам в зневіру, до якої ми дуже схильні. Однак, і серед Собеським, і по ним міщани з цього джерела воду пили, а вода здорова! і в гадці не маючи тієї такої прославленної історичної події. А друга пам'ятка, це старезна липа зараз же на підземному краї міста, при битому шляху до містечка Золотий Потік. Вікова вона уже дуже, шп липа, — обручами стягнена та землею і дошками оббита, щоб не розсипалася і не розсипала і самій такої дорогої пам'ятки. Так ото під тією саме липою, десь у другій половині сімнадцятого століття, Польща заключила «ганебний трактат» з турками, уступивши з Поділля. От тоді то несомні з польських вельмож, а між ними може і Ян Собеські, тоді ще «великий гетьман коронний» мусів налитися із загадного джерела води, щоб розводити «смак» цього ганебного трактату. До цього трактату приложив свою руку і наш гетьман Петро Дорошенко, що на той саме час «згнохав» був із турком.

Так ото, наш Бучач стає до певної міри славий, заробиши — як бачимо — солідно й чесно деякі позиції в історії. Можна сподіватись,

що дехто з нас буде могли ще оглянути деякі залишки пам'яток минулого Бучача, бо ж наші визволителі є знані з того, що вони уєскі старовинні пам'ятки старанно зберігали, — а це краще з того, що багато же кращих пам'яток за собою залишають.

Населення міста Бучача складалося з українців, поляків (римокатоликів) і жидів. Україні і — в меншості — поляки почували себе міщанами; жидів вони до міщан не зачисляли, вважачи їх елементом зайшлим і расово чужим. Так само не киче прихильним оком дивились вони на уєскіх зайшлих урядовців, що з деяких причин уважали себе міщанами. На їх думку, — урядовці були елементом нестійким, переходовим і не вміщувалися в поняття «міщанин», який тут здавна був замешкалий і був ремісником-зарібником. Міщани бо у своїй масі були уєскою роду ремісниками, нерідко і з похолоння в поколиння того самого ремесла і з того свого ремесла вони й жили. Дуже мало було між міщанами таких, що мали яку-таку різню господарку, але й вони, звичайно, виконували ще якесь ремесло, як додатковий засіб зарібку.

Між міщанами-ремісниками було багато добрих майстрів. Окрему групу серед міщан становили торговці безрогою, або т. зв. згінники, що закуплену безрогою виселяли тисячами поза границі Галичини. Вони й були найбагатшими серед міщанства.

Вся торгівля в місті, за дуже дрібними виїзками, була в руках жидів і жиди були економічно найсильніші. Крамниця з найрізномірнішим крамом, майже всі ресторани, всі, т. зв. пронації, тобто «вининки» алькоголів, — усі т. зв. трафіки, тобто продажа тютюневих виробів, тощо, були в їхніх руках. Тільки найбідніші з жидів займалися деякими ремеслами (бляхарство, фризєрство), або перевозом осіб (фіякєрство), чи тягарів (т. зв. трагєрство). До жидів належали й усі одно-чи більше поверхові доми в ринку і при сусідніх вулицях. На основі своєї релігійної і етнічно-расової окремішности, і на основі нильно зберіганої з роду-в-рід традиції, жиди були сильно зорганізовані і незвичайно солідарні між собою й у відношенні до інших.

З цих трьох різноміціональних груп населення міста Бучач, найбільшою була група українців (тоді ще русинів), трохи менше було жидів, а ще менше було міщан римокатоликів, поляків. Та польські рідні завсіди піділювалися елементом урядничим, інтелігентним чи півінтелігентним, а польська гімназійна молодь теж бодай формально і переходово, скріплювала польський елемент міста.

На вулицях чулося передовсім українську мову. Нею послуговувалися і жиди в своїх торгових взаєминах із населенням; українською мовою уживали теж густо і міщани поляки і то навіть дома, в родині. Лиш там, де в римокатолицькій родині діти ходили до гімназії чи семінарії, входила звільна в уживання польська мова і звільна вловлювалася почуття польського патріотизму.

Обставина, що міщани жили в найбільшому людському скупченні повіту, в повітовому осередку, де збігалися і звідки розходились нерви і артерії суєспільно-громадського, культурного, господарського і політичного життя, викликала у міщан свого роду гордість, а то й відчуття

до далької міри відокремлености в суєспільному наверхствуванні громадянства. По своїй нехитій міщанство було наскрізь консервативне, трималося традиції і способу життя своїх дідів і прадідів, неохоче і з трудом віддавалося новим подихам громадсько-суєспільного життя, новим думкам і кличам, новим ідеям. Наклонити міщанина до чогось нового, — до чогось, що могло б зсуєнути його з утергих рейок життя і звернути на нові, в дечому відмінні, — було дуже тяжко; хто зна, чи не тяжче, як нашого сєльцянина.

Міщани, українці й поляки, жили між собою назагал згідливо. Було вправді у цих і в тих глибоко закорінене почуття окремішности і релігійної національності, і на тому тлі не було між ними якогось глибокого національно-політичного тертя. Українська міщанська молодь була очевидно, знайома з польською міщанською молоддю, зустрічалися з нею в щоденному житті, жила з нею по сусідськи, але товаришувала і приязнилася звичайно між собою, українською молоддю. Це найкраще видно було в неділі чи свята, коли вийшовши по Богослужєннї з церкви чи костєла, хлопці й дівчата робили «променаду» по місті. Тривалиєсь теж міщани подружжя, та в них виявлялася на загал велика обсторонна толєранція, а загальний біляєс зисків і втрат по обох сторонах вирівнюваєсь.

Полінітично настроєне польське духовенство і польська інтелігенція в місті, що верховодила в повітових і льокальних урядах та адміністрації, в польських школах і польській гімназії, уживачи їх як засіб польонізації, старалися поширити стан свого посідання контом українства. Це робили вони покищо непомітно, вливачи і хитрощами. Смішний під цим оглядом був польський пралат, єсьондз Громицькі, а походив він із української родини.

Раз до року відбувалося в костєлі велике храмове свято «Маткі Боскеї Шкаплєжней», що міщани перекрутили на «Маткі Боскої Шкапирної». Так ото цей єсьондз пралат, який завжди на проповідях наказував своїм парохілянам, щоб трималися «свої вєри і свої релігії» — значючі що в костєлі на цьому святі будуть і українці, так, було, починав своєю проповідь-казанє: «Кажє русин «Во Ім'є Отца і Сина і Святого Духа, Аминь! А поляк муві — Во Імє Ойца і Сина і Духа Святего, Амен! Брєця русин! А чиж то не вєстико єсно, гдиєсьєє і ви мувілі «Во Імє Ойца і Сина і т. д. Пшеєєж Буг єст єден так для полякув, як і для русинув!» Наш русин вислухавши такого казаня, підсміхнуєсь єобі в душі і таки волів своє: «Во Ім'є», ніж польське «Во Імє».

Однак, в міру того, як серед українців зростала національна свідомість, як наші сили почали рости і тұжити організації, поляки стали переходити до наступу. Вудчи панамі ситуації в адміністрації повіту, вони всякими способами і шиканами старалися тому протидіяти. А коли на терені міста й повіту появилєсь москвофілський рух, тоді поляки старалися його використати для послабєшєя й розбитя наших рєдів, — по думці своєї національно-політичної філософії «Пуєцьє русїна на русїна». Поляки боялися нашого національного відродження.

Звідома боротьба на українсько-польському фронті стала набираючи яскравих форм і проявилася в охолодженні собою ширших кругів нашого громадянства міста й повіту. До цього прислужувалася ще наша боротьба з москвофільством, що з політичних міркувань тішилася симпатією поляків.

У місті поляки мали свої товариства, як «Касино Польське» і «Сокул Польскі», які спершу приміщувалися в будинку Пойатового Видляу, що був цілковито в польських руках. Та ці польські товариства були чисто інтелектуальні, бо польське міщанство, з дуже малими винятками, стояло далеко від них. Щойно пізніше поляки, щоб стягнути своє міщанство, заложили окремо для нього товариство «Огніско», яке, однак, не могло почванитися осягами: проживало воно так до першої світової війни. В 1905 р. поляки здвинули досить гарний, поверховий будинок «Сокул Польскі», в якому приміщувалися їхні організації. Будинок мав багато кімнат, а в партері велику театральну залу з бальконом. З цієї зали користувалися інколи і наш театр Стадника, що, звичайно, пересиджував у Бучачі по кілька тижнів, даючи драми, комедії, опери і оперетки. Стадник мал тоді в своїй трупі добрі акторські й співачі сили обоев Рубачки, Стадники, Пилипенко, Жарська, Гаск, Коссак, Криштоф, Луговий, Нижанківський і багато інших. При театрі була невелика, але досить добра оркестра, тож театр стигав глядачів. Велику їх частину становили поляки, які в тому часі не мали добрих провінційних театрів. Лиш від часу до часу приїздила якась оперетка Шпірського чи театр Турського і то все. Наша міщанська і з близьких сіл молодь з ентузіазмом і гордістю відала театр Стадника.

Був час, коли здавалося, що москвофільство: цей рак на нашу національну організм, розсілося на добре і почало запускати своє коріння як у місті так і в повіті. Осередком цього руху став, очевидно, Бучач, де кацани мали читальню «Качковського», Руську Бурсу для науки студентської молоді, Пансіон Руських Дам для дочок священників та інтелігенції, і щадничо-поштову касу «Самопомощь». Нічого тут дивного! Царські рублі напливали подостатком із Московщини на піддержання і поширення цього руху, прикритого ідеєю імперіалістичного, всеросійського панславізму, а для безхарактерних типів це давало ще й нагоду облювитися. Деякі з інтелігентів, що приступили до цього руху, самі не знали, що вони такі, і вірили у силу підмінуваного пораз сильніше революційними рухами царського трону.

Носіями і стовпами москвофільства в місті і повіті були: д-р Володимир Могильницький, лікар, жонатий з московкою, гімназ. учитель Онуфрій Геців і кілька учнів і студентів університету, що працювали в касі «Самопомощь», або були настоятелями кацанської бурси тощо. З-поміж студентів «подвизався» якийсь час студент К. Цепенда.

Сам д-р Могильницький був менше діяльний: своєю суспільною позицією він, мабуть, мав надавати більше поваги цілому кацанському рухові, та за те професор Геців розширив на всі сторони і лади во ім'я москвофільства. Цей проф. Геців був цікавий тип ренегата. Мабуть невеликий інтелектом, учив у гімназії лиш у нижчих класах німець-

кого й латини, а крім того провадив у гімназії дуту оркестру, навіть досить добру. До наших учнів говорив по польськи, до старших інколи по німецьки, а дуже часто заговорював до наших по московськи; здавав, що української мови не знає або не хоче знати. Та коли зачав раз нашого студента, що вже здав матуру, по московськи «как твоя фамилия?», а той відповів «как тобі на зуби», з того часу Геців став обережніше звертатися до учнів по московськи. Ми, студенти, довгий час забавлялись тою його пригодою.

Москвофіли, розсівшись — здавалося, вигідно і на завжди в місті, — старалися перенести і поширити свою руйнівницьку роботу і в повіті по селах, намагаючись розкинути по селах свої читальні «Качковського». Багато вони тим не осягли, бо їхні читальні поновлялись лише там, де греко-католицький парох був кананом. А таких громад не було багато. Навіть греко-катол. духовенство в повіті було здебільша типу «старого русина», який з москвофільством інколи й симпатизував, але від жітньої участі — як у ньому, так і в нашому національному житті — стояв осторонь.

Рента ж наших духовних по селах була діяльна, цікавилася народними сиразами, працювала пильно й з запалом над відродженням нашого занедбаного села, — в згоді й гармонії з патріотичною інтелігентською повіту.

Тиск польського повнізму з його польонізаційним вістрям і надто розкладена, підірвана робота москвофільства вже дуже вчасно викликали серед свідомого громадянства міста й повіту потребу розгорнути й скунчити свої сили для освідомлювання народніх мас і для протидії та поборовання ворожих сил. Однак повинні обставини, являти і їх причини були місцевого характеру, більш-менш аналогічно високраплені по всіх містах і повітах Галичини, де повітова й адміністраційна влада була в руках поляків і де теж старалося заштити москвофільство.

Попа, а радше понад тими місцевого характеру обставинами і явищами, величезну, рушійну ролу серед нашого громадянства в Галичині, відігравали нові соціальні, економічні, національно-політичні тенденції й класи, що поширювали серед громадянства з неабляганою конкретністю перли до поширення й закріплення позицій, до організування національних сил, піднесення національного духа, до відзначення й викристалізування нашої національно-політичної думки і мети, — хай покищо ще звуженої рамами австрійського державного твору. Ті нові тенденції й класи, охоплюючи загаль громадянства Галичини, переливались теж і в Бучач як осередок повіту, а звідти розливались по селах, струмуючи наче електричний струм ходами думок і міркувань наших людей. Наслідком того зростає свідомий гін до з'єднання організаційних лав, до скундування сил у національних ридях, до закладання товариств і установ, через які відроджувався дух і самосвідомість народу-нації. Села повіту стали рясніти читальнями «Прогрессі», товариствами «Сокіл» чи «Січ», Самопоміжними касами, розгорілась безпощадна боротьба з москвофільством, з парохами-кацанами і їх

заушниками, з вітамі типу «хрущі» і всякими деструктивними силами на місцях, а наслідки цієї боротьби вже швидко і ясно виявлялись: москвофільство скрізь знекровлювалося і повільно та з колючістю фатальності конала, а польський шовіністично гострий напір ударився головою об тверду скелю опору й осажений.

Вибори до галицького союму і до парламенту в Відні, часто під охороною війська, а не рідко криваві, з їх підготовкою з нашої сторони і організованою роботою, аграрні страйки, часті віча по різних місцевостях повіту, повітові наради й конференції представників села й міста надавали напрям цій боротьбі. Аматорські гуртки й хори при читальнях «Просвіти», районів, повітові чи краєві здвиги «Січей» і «Соколі» стягали в ряди цих організацій молодь, оживляючи її.

Наше село звільня набирало виразного, суто національного обличчя.

Безперечно! Поляки, розпоряджаючи більшим числом інтелектуальних сил повністю настроєних, маючи в своїх руках скупчену політичну й адміністраційну владу в місті і повіті, поліонизаційну спроможність у школах і в гімназії, уживали різних способів і штучок, щоб сининги розгін нашого національного росту. Вони здавали собі ясно справу з того, що в міру росту наших сил їх домінуюча позиція буде коритися, а цієї позиції вони ніяк не хотіли втратити. Та зробити багато на дальшу мету вони не могли; тут все ж таки вони були свідомі того, що вони в несовій державі і противна сторона має права не менші як вони.

Так оживав і невпинно відроджувався заколенилий у приєпаній фатальністю віків дух української нації.

В самому Бучачі, за мості пам'яті була читальня «Просвіти», що згодом перемістилася на Міщанське Братство. Ця зміна була корисною, бо друга в місті, кацапська читальня «Качковського» могла викликати непорозуміння й баламуство щодо мети і значення для міщанства, мовляв, і ця читальня, і та читальня, тож яка різниця.

При читальні «Просвіти», а опісля при Міщанському Братстві, був міщанський аматорський гурток, міщанський міщанний хор, була невелика бібліотека; в домашні товариства кожний міг вільно прочитати собі часописи або почути новинки з них; час від часу відбувалися в домашні відчити або ж звичайні гутірки, чи товариські сходини.

Про вище згаданий хор треба вставити тут одну замітку. При церкві ОО. Василян був сталий церковний міщанський хор, що співав на кожній Сл. Божій, в неділі чи свята, а то й псалми у Страсну П'ятницю. Хор провадив звичайно хтось з монастирських братчиків, як брат Йосафат Рогатинський із Білявинців родом. Хор був добрий, мав добрий голосовий матеріал, а попозання його було постійне з т. зв. молодого нарібку, якого ніколи не бракувало. ОО. Василяни дбали про цей хор, і амліи його прив'язати до церкви та патріотично на нього впливати. Цей хор, трохи скріплений, був теж хором Міщанського Братства під світським керівництвом.

Руханкове товариство «Сокол», під умілим і повним посвяти керівництвом Остапа Сінка, підгравало чималу роллю в розбудженні міста й повіту, бо діяльність і вплив «Сокола» розтягалася теж і на повіт.

Товариство «Бесіда» гуртувало в собі інтелектуальний елемент міста й повіту, елемент патріотичний і діяльний. Бесіда була наче штабом повіту, в якому розробляли плани праці, дій, народних свят і т. п. в повітовому масштабі. «Бесіда» мала наймане обширне приміщення з кількома кімнатами і досить великою салею на високого роду збори, конференції, наради, пробі хором, влаштування вечериць і т. п.

Одностовно-позичкова каса «Правда», сдине товариство в місті, що мало свої власний невеличкий, одноповерховий будинок в осердкку міста, було під умілим веденням юже згаданого Остапа Сінка. Тут збигаліся економічно-фінансові нерви повіту, тут теж у великій мірі навідувалися контакти міста з повітом.

На кілька років до першої світової війни заложено в місті «Студентський Союз», як організацію університетської молоді повіту й міста. Числом членів не була вона велика, але своєю діяльністю рухнула і жваво. Згадати треба, що найбільше університетської молоді мали жиди, менше жиди й поляки, а найменше українці. Та вже рідко транлялося, в нашому повіті, щоб було село, яке не мало б одного, двоох, а то й більше гімназійних учнів.

Ік місто так і повіт видали з себе чималий гурт діяльних людей, духовних і світських, міщан і селян, свідомих патріотів, які хоч і різнилися між собою подекуди своїми есеніально-політичними міркуваннями і спрямуваннями, то завжди йшли спільно й спільно працювали в тих самих рядах, виконуючи свої есеніально-громадські завдання.

Це були в повному тому слова значенні національні, не в ідеологічно-партийному чи в грубовому розумінні, бо їх націоналізм впливав із глибини їх духовності, насиченої стихійною любов'ю до свого народу і думкою про його будучність. Іх посвяти і запал у праці не спираліся на питання «Я і Україна!» Для них відхідною точкою і провідною думкою, що налізувала їм бути чорноробами на народній ниві, була теза «Україна і я в Нії для Не!»

І коли в 1914 році знялася світова зав'язка, тоді повіт і місто вислали в ряди УСС-ів понад сорок, а може й більше молодих хлопців, солдат і робітників, міщан, гімназійних учнів та університетських студентів, які готові були засвідчити жертвою своєї крові й життя не своє національне «вірую»:

«Україна і я в Нії для Не!»

На цьому місці слід згадати про тих, яких патріотична діяльність у місті і повіті, яких вплив, муравлина робота з дня-на-день, залежно від обставин, ширша чи вужча, а наверх не завжди могла до соуделення, та не менш важлива, а неплинна кляла до підмурівку-фундаменту, на якому звільна здвигалася і росла величезна будопа:

Українська Нація!

Листопадовий чин 1918 року, хочби — був історичним свідочтвом цього.

До цих діяльних патріотів належали: о. Д. Нестайко, парох міста; о. А. Добрянський, гімназист; ОО. Василіяни того часу: гімназист Фесори: В. Винар, Лушинський, І. Смолинський; дир. каси Остап Сіпак; д-р В. Маковський; д-р О. Назарук; д-р Крижанівський; д-р Ф. Свістель; К. Рогозінський; о. С. Барановський; нач. суду Марків і його сини, студенти університету; пані М. Воциньська; Дубіна; Ю. Харецька; о. В. Носковський; о. Збудовський; о. В. Гук; семинаристки Синецька, Височанська, Г. Халецька; учителі Рівний, М. Береза, А. Харецький, Александрович, о. Лабій, Жуців, Косарчин, Кіндибалюк та багато інших, вчисядючи і їх родин. Багато прізвищ затрапилося вже в моїй пам'яті, багато імен через відомі причини не слід згадувати. Хай же ж незгадані тут залишаться з світлою пам'яттю у тих живих, що їх знали або собі їх пригадують.

ДЕРЖАВНА ГІМНАЗІЯ В БУЧАЧІ ПЕРЕД ПЕРШОЮ СВІТОВОЮ ВІЙНОЮ

Колісь, давно існувала в Бучачі т. зв. Василіяньська Гімназія. Василіяньською звалась пона тому, що приміщувалась в мурах монастиря ОО. Василіян, де було кільканадцять більших розміром викладавських саль, зокрема для навчання ушатованих, а ведення науки в гімназії і її заряд був у руках ОО. Василіян. Серед населення міста традиція про цю гімназію була слабою, бо міщанство відсувало від неї своїм дивідрандним, економічним станом ледви чи було зацікавлене її існуванням.

Десь на переломі 80-их і 90-их років минулого століття в Бучачі засновано державну гімназію. Для цієї гімназії збудовано модерний — як на ті часи — двоповерховий, великий будинок з обширними і явними викладавними кімнатами і з казначею на першому поверсі або т. зв. авлею, де відправляли в ній Богослужби виключно для учнів.

Цей будинок на лівому боці річки Стрини, у віднійжій горі «Федір», положений високо над вулицею, в оточенні простірного саду-парку, на тлі маленьких міщанських домиків, а в загальному й на тлі мало-містечкового характеру Бучача робив враження величності. Цей будинок виходиться в східній частині міста, у віддаленні 4-5 хвилин ходу до ринку, через т. зв. «Палацовий» м'ст на річку.

Гімназія була державна, утравківстична, але через пану тодішню національну незарадність поляки зробили її польською, а нам дали охлані. Бо навчання української мови і літератури було предметом надобов'язковим і відбувалося в годинах пополуудневих так, як інші надобов'язкові предмети (рисунки, руханка тощо). Українці мусіли обов'язково вичитати українську мову і літературу, а інші, хто хотів. Поляки (римо-католики) на цей предмет не ходили з засади, а жили, що з усяких політичних міркувань з правила тягнувшись у хвості «наши

воложення», теж тримались від нього з боку. Та був за моїх часів цікавий випадок: два учні римо-католики — а в офіційному розумінні поляки кожний римо-католик — це обов'язково поляк, — старші від мене кількома класами, ходили на години навчання української мови, бо вони обидва почувалися свідомими українцями, а один з них був навіть членом нашого таємного гуртка. Про другого я чув, що, перейшовши по maturi на греко-катол. обряд, скінчив теологію і став греко-катол. духовним, «випростувавши» своє під польський «вінкель» — викрплене прізвище. Чи наші обидва римо-католики українці виступали в гімназії явно зі своїми українськими пошуваннями — сумніваюсь, а то поляки були б наневоно скоро скрутили голову їх кар'єрі студентів гімназії.

Формально-правно за науку в гімназії треба було платити кожного шівріччя по 30 корон, т. зв. чесьне. Та з правила кожний незможний учень, що мал з предметів навчання хочби задовільні поти і добру ноту з поведінки (обичаїв), був звільнений від цієї оплати. Сини багатих родителів від цієї оплати не були звільнені без огляду на їхні постиги в науці.

Згідно з шкільними приписами учні гімназії мусіли мати на собі критисаний однострій: темної, сильної краски штани (чорні були тодеровані), темно-гранатову блюзу зі штивним, стоячим ковшіром, на якуму з переду по обох сторонах нашиті були паски (для чотирьох нижчих класів посріблені, для вищих позолочені і в кількості залізній від ступеня кавес; від одного до чотирьох), та твердо стоячу шапку коліру блюзи, з данком, над яким на середині красувалась металева буква Г (латинська) срібна чи позолочена. В українських гімназіях буква Г була українська.

Загальне число всіх учнів гімназії могло сягати за моїх часів понад 400 або і більше. Це видно хоч би з того, що нас пернокласників у 1903 р. в обох відділах було близько 120. Серед цього числа учнів найбільшу чисельно групу становили поляки, менше було українців, а найменш: жидів. Цей слабкий чисельно стан нашой моводи в гімназії ішов у розріз із станом українського населення, що сягало понад 80% усього населення повіту. На не складались дві причини: перна не те, що українське населення міста й повіту, в своїй масі ремісничо-робіничо-селянське, було дуже бідне і не могло платити контінг зв'язаних з посиленням дитини до гімназії. Ще другою причинодо було перозуміння й несодіювання важності і потреби вищої освіти. Напн селянин, а то й міщанин, який мав гімназію у себе «дома», вдовольнявся тим, що його дитина скінчить (або і ні) народню школу, навчиться читати і писати й стане «грамотною». Одиак, в міру того, як росла народня свідомість, як зростали організаційно наші народні сили, а в зв'язку з цим стала й зрозумілою вага і потреба ширшої освіти, ступ цієї різко змінювався на краще.

Бучацька гімназія мала два досить добре вивіювані кабінети, математично-фізикальний і природничий для допомоги в викладанні і навчанні відповідних предметів.

Для загалу учнів існувала в гімназії багата польська бібліотека, для учнів українців додатково ще й українська. Крім цих двох бібліотек була ще й третя виключно для учителів. Деякі з учнів, переважно восьмьмаки, ніколи користали з неї неофіційно. Як глянуги на життя тодішньої гімназійної молоді, зв'язане стисло з гімназією як науково-виховною установою і на її терені, то треба ствердити, що це життя було досить рухливе й живе.

Хто хотів, а любив спів, належав до гімназійного хору. першійшою при тому короткий курс читання пот під керівництвом нашого кате- хита, о. Адріана Добрянського. Хор був поезійний, хлонтічний, навіть досить добрий, а вінч і провадив його знайдений катехит при допомозі своєсібних співаків. Цей хор співав кожної неділі на нашому чи латинь- ському Богослуженні, що на неремню, но черзі відрацали його в гімназійній авлі. Цей хор виступав завжди на всьох спитак-концер- тах, що їх улаштуувала гімназія, як концерти-свята в честь Шевчен- ка, Міцкевича, Словацького і т. н. Між співачками були дуже гарні голоси, добрі солісти, а більшість співаків становили українці.

При гімназії була постійна, досить сильна і добра духово оркестра: зложена виключно зо студентами, до якої ніколи не бракувало новопов- лачених. Цю оркестру провадив кілька років учитель Тецій (качан), а після нього оркестру провадили самі студенти. При злуках цієї оркест- ри відбуувались літньою порою гімназійні прогульки в замські околиці. Тоді ця оркестра стягала багато різнородної дітвори, що у певному віддаленні відпроваджували оркестру під крисливий аком- паньямент своїх пискливих голосочків. На випадок потреби завжди можна було легко скласти симфонічну оркестру, чи мандолінову, бо серед учнів було багато любителів музики, які млили грати і на форте- піані, і на різних струнних інструментах. Між скрипачами були й дуже добрі солісти. Ці оркестри виступали теж на всьох гімназійних імпрезах.

Хто любив рисунки, той міг вираватися в них в надобов'язкових годинах; в гімназії була для цього окрема улаштувана рисункова сала.

Любителі руханки могли теж віддаватися їй у надобов'язкових годи- нах під керівництвом професора фізичної. Руханка відбуувалась у великій салі польського «Сокола», в якій були відповідні руханкові прилади. В самій гімназії була також обжжена кількість руханкових приладів, з яких молодь користалась змичайно в часі найдовшої перерви в науці на гімназійному подвір'ї, на якому тоді відбуувались сцени повні веселости, рухливости й гамору.

В зимовий час гімназія влаштуувала на ріці для учнів ховзанку, доглядала її гімназійна служба. Білі учні могли визичати в дирекції ховзи на цілий зимовий час.

Так, на загал, предстиялось офіційне життя долоді в гімназії і на її терені. Це було те вузеньке, шкільними приисами обмежене поле, на якому рухлива по своїй природі молодь могла виладовувати свій нево- сидючий гін до дії, очевидно від стесним оком правлячих органів гім-

назії; а попри те засвоювати собі трохи знання й відомостей надаваних найчастіше у формі скелетно-сухих викладів із предметів навчання.

Зовсім природна й зрозуміла річ, що старша молодь у міру дозріван- ня аві одним, аві другим не вдоволялась. Неспокійний і неосидючий дух дозрівавоючої молоді, заікавалений життям, що під різними форма- ми і видами довкола неї проявлялось і вже до делкої міри і її заічало, шукав мимохіть вияснення і розв'язки проблем, що насувались, і свого відношення до них. А не находячи тієї розв'язки в засвоєних із шкіль- ного матеріалу відомостях, перекидався в різні ділянки людської думки і стремління людського духа. Шукаючи чогось нового, ширшого й гллуб- шого, чогось, що вивело б її, молоді, з неосиди і туманного вичуван- ня до розуміння, на шлях заспокоєння її духовних прагнень і заі- цкавлення, молодь спрямувала її шукання до діляки суспільно- громадських питань, до проблем політики, мистецтва, естетики, філо- софії залежно від психо-інтелектуального нахилу й наставлення даної особи. Папівні в тих ділянках напрямів, теж, погляди викликали сумні- ви, вагання, початки критицизму до проголошуваних офіційно правд. Багато з нового праймалось без приладуми, без застанови на те, щоб уже в наступній хвилині все це викинути як негодиче і знов піти в погону за новим. Не все охоплене було зрозуміле зразу, але заікав- лення і голод знання перемагали труднощі. В замкнених гуртках по- ставали дискусії, пажкі суперечки на теми прочитаного і його розу- міння, бо кожен із дискутантів намагався висказати правильність свого підходу і розуміння теми.

Дозрівавоючий, персеходово так званий «телячого захоплення» вік, вимагав своєї данини під молодого духа і ума. Та це був єдино пра- вильний шлях до вироблення індивідуального світогляду, до викриста- лізування характеру, до найдення місця для свого особистого «я», отой дрібненької складової частинки у великій збірній цілості громади- народу.

Гімназія мала теж певні фонди для матеріальної допомоги бідним, але шкільним студентам. Цю допомогу давали у формі дармових нотих студентських одностривів, плащів, шапок тощо. В цій допомозі звичайно була засада протекційности; учні поляки мали першештво.

За моїх часів директором гімназії був Ф. Зих, поляк-пошівіст. Його предметом навчання була історія і логіка, та він задля директорства мало коли викладав. Сильний у тих предметах він не був, а в інших визнавався слабо або й зовсім не визнавався. Це ми, учні, підхопили зразу на основі його поведінки під час візитацій на годинах інших предметів. За те з вигляду був він дуже поважний і суворий; учні боялись його і не любили, старались якнайменше з ним зустрічатися.

Учительський склад — перевагу становили поляки; було ще, зви- чайно, два-три учителі жиди і кілька українців. До постійних учителів українців у гімназії належали: о. А. Добрянський, катехит (викладав теж українську мову), В. Винар (латина, українське), В. Масляк (латина, польське), вічний суплент Смаль (латина, грека) — вічний греко- католик. Крім того, за мій час, персехунулись, і то гідні, через бу-

чацьку гімназію ще вчителі-українці: Даниш (математика, фізика), Шпайло (математика, фізика), о. Застирець (латина, грека), Лушинський (українське і німецьке), І. Смолянський. Цей останній добрий диригент провадив також український хор у місті. Окремо на боці треба поставити учит. Гецева, кацала, як тип чужинецького наймита.

Вчителі-українці були добрими, правдивими педагогами і при тому вимогливими. Учні їх поважали, а ми, українці, любили.

Вчителі-жиди не визначалися педагогічним хистом: викладали свої предмети штитоно і тяжко. Демки з них були при тому зарозумілими і тому учні нероз кинули собі з них прямо у вічі. Назагал учні їх не поважали і не любили.

Між учителями-поляками було кількаох дієвих добрих педагогів, які і добре знали свої предмети, і мали широкий на них погляд, що і виявляли у своїх викладах. Вміли викликати у слухачів зацікавлення й охоту краще вивчати їхні предмети.

Всі інші вчителі-поляки були пересічними, старого, урядничого типу учителями й мізерними педагогами, які ні на дрібку не відхилилися від роками набутої рутини і виробленої методи навчання; ніколи не вміли вийти поза визначений для вивчення «устун» лекцій на ширше поле предмету. Світ їх інтелектуального зацікавлення був обмежений, дух поступу їх не цікавив і не зацікав. Лекції, що вони їм задавали, перенесли докладно від точки до точки; способ викладу сірий, монотонний аж до нудоти, такий самий як учора і як цілої низки попередніх днів. Ширше глянути на предмет, глибше сягнути в нього — вони не вміли і від учня поці механічним просто «викнуття» лекції нічого більше вони не вимагали, а всякі прояви глибшого думання й зацікавлення учня вони з міста стинали; учень не смів думати глибше, як вони самі. Зовсім природою річ, що учень хитрий на годинах їх предметів до межі, щоб заробити задовільну ноту, а поза тим про даний предмет за деякий час і не думав, не находячи в ньому ніякого зацікавлення.

Демки з цих учителів були типи, що були б прикрасою галерії карикатур і дехто з-поміж учнів умів влучно схоплювати їх карикатури на іншір.

Ті вчителі були у відношенні до молоді нетолерантними, неспроумілими, не знали і не розуміли настроїв молодого віку; за те були прикрими і небезпечними тим, що, як методу виховання молоді стосували докучування, підглядання й доноси, або й протегування через таке, що впадало в очі. З тієї причини і на тому підложі доходило між тварк вчителів і учнями до різного роду непорозумінь, перешлок, сварок, які, інколи, набираві трагічного характеру і кінчалися для учня карою каторгу або й вигнанням з школи: а для вчителя утратою «лиця» й лощани. Вислід був такий, що учитель ще того самого або найближчого року переходив до іншої гімназії. В гімназії загострювалася психічна задуха, відносини між учнями і вчителями загострювалися і доходило навіть до скандальних історій. Стосунки

кари каторгу до цілих груп, а то й цілих клас, чи викидання з гімназії були частими явищами.

Ув час у 1908/9 рр., коли гострі доноси на тему нездорових відносин у бучацькій гімназії повалилися густо у львівській польській пресі, зокрема, в соціалістичному «Monitor», що його видавав і редагував парламентарний посол Брайтер.

Ці нездорові і ненормальні відносини набираві у відношенні до учнів-українців ще й вістря польського шовінізму і наші зможніші учні втікали з Бучача до українських гімназій у Львові, Станіславові чи Коломиї або деінде. Так у роках 1907-1908 з моїх шкільних товаришів-українців більше як 8 хлопців перебралось до інших гімназій.

Назагал державна гімназія в Бучачі не мала доброї марки ані під оглядом рівня навчання, ані теж під оглядом атмосфери й відносин, які в такій поважній, виховній установі повинні би були панувати. За те гімназія мала притягальну силу для менше вартісного студентського елементу, який в інших гімназіях з різних причин не міг удержатися, шукаючи тут протекції, яку і знаходив. Тому кожного року появлялися у мурах нашої гімназії щораз до нові типи учнів, головню поляків, Бог зна звідкіля прибудлих. В 7 і 8-ій класі я мав товариша, що заблукав до нас аж з Конгресівки (з м.ок. замканими). Ці понопробул з правила кінчали тут свою середню освіту патентом зрілості.

Гімназія була насичена уперть польським духом, ще й шовінізмом, який учні несподіяк нероз добре на собі відчували. Цей польський тиск і шовінізм — що правда — не проявлявся на зверх в різних формах, явними виступами, бо ж гімназія була державна, та цей тиск ми, українці, добре розуміли і відчували. Ось, у такій гітучій атмосфері ми мусіли обертатися і вчитися. Але така атмосфера, такі обставини мали для нас, українців, і свої добрі наслідки. Це змунувало нас пильнувати книжки, вчитися шильню, скупитися передусім на власних силах. Тому українці, у порівнянні до інших, училися назагал краще. З другої сторони, тиск польського шовінізму викликав у нас — як реакцію — духа сиротину, духа опору, дозрівання і скріплювання патріотизму та відчуття глибини національного відрізнєння, аж до межі шовінізму.

Українська молоді просякла глибоко свідомістю патріота своєї землі і народу, що на ній живе споконвіку.

Хтось, колись сказав, що в українській молоді, що вихована і дозріла у польських гімназіях, патріотизм був глибший і сильніший, ніж у нашої молоді з українських гімназій. Маю враження, що ця думка не позбавлена певних основ.

Москвофілство серед нашої молоді в гімназії, хоч і слабе, то все ж таки було, але на зверх воно мало риси і вигляд анемічного, ненормального виродка. Демки наші хлопці жили в кацарській бурі, перешлок в ній курс москвофілства, та на зверх робили враження, наче вони того соромляться. Ми їх від себе зовсім не відштовхували, жили з ними по товаришськи так, як і з іншими, хіба що хтось з них був певний характером і старався замаркувати своє москвофілство. За

моїх часів такими явними москвофілами були два брати, по прізвищу Кене, двома чи трома класами вищі за мене. Це були паннички, імовірно поповичі. Між моїми товаришами був тільки один такий, проте дуже спосібний учень, якого ми уважали за здекларованого качала: а все таки ми від нього зовсім не відокремлювалися. Вже на початках війни я довідався, що він з'їзжав зовсім з москвофілством. Нагадал, наші студенти, що жили в кацапській бурсі, сиділи зі своїм москвофілством тишком; думаю, що вони держалися його так довго, як довго перебували в кацапській бурсі задля дешевого утримання. Складши матуру, забували і про бурсу, і про зв'язане з нею москвофілство.

Крім штучно насадженої кацапської бурси, була ще друга — українська, для нашої гімназійної молоді, в якій жили і виховувались наші учні. Вона перед першою світовою війною змістилася довгі літа в однім із будинків ОО. Василяна. Це була добре зорганізована бурса, під суворим, але добрим доглядом. Деякі учні вищих клас, що були бідні, жили в ній задармо з обов'язком — помагати слабшим бурсакам. Ця бурса відіграла немалу роль у виховуванні бурсаків у патріотичному дусі.

Та більшість нашої молоді жила у міщан, на т. зв. станціях, інколи по кількох в одній кімнаті, нерідко разом із учнями-поляками. Немас сумніву, що наші старші учні мали деякий вплив на піднесення національної свідомості міщан, у яких жили.

За моїх часів були серед учнів гімназії три тайні гуртки, два польські і один український. Один польський тайний гурток гуртував вищихпольську, шовіністичну молодь. Оскільки його була польська бурса, якої пильно доглядали польський катехит і деякі рингелі поляки, та польські студенти університету. Хоч гурток цей був засекречений, то не так дуже, щоб ми не знали, що в ньому діється.

В другому польському гуртку були зорганізовані польські студенти т. зв. «постемпофиси» (поступовці), що гуртувались біля часопису «Промсь», що його для цієї молоді видавала Польська Партія Соціалістів (ППС). Хоч згуртована тут польська молодь була немало шовіністичною, то свідомість, що вона належить до поступової молоді, цей шовінізм до деякої міри гасувала, як незгідний з їхньою ідеологією. Відношення їх до нас було поправне, товариське, що, однак, не виключало завятих, надких суперечок у питаннях національно-політичних. Деякі з нас знали докладно про цей гурток, і коли вони сходяться, хто приїздить до них з осередку тощо. Вони знали і про наш гурток, але ніколи не було з їх сторони ніякого доносу на нас.

Наш гурток із зрозумілих причин був нечисленний, бо допускалось до нього лиш учнів певних і свідомих. З двома іншими шкільними товаришами належав я до нього від кімпа четвертої або початку п'ятої класи. Гурток був добре зорганізований, мав невеличку бібліотеку; мав власні невеличкі грошеві фонди з вкладок членів, тому ми не передбачували «Літературно-Науковий Вістник». Метою гуртка було: поширювати й поглиблювати самоосвіту серед своїх членів у всяких ділянках знання, з яких шкільна наука не давала нам зовсім нічого

або давала дуже мало і часто викривлене. Праці в гуртку відбувалися шляхом рефератів на різні теми, перекладання короткого змісту прочитаної книжки і заторкнених у ній питань, дискусій, поєнень тощо. При тому кдалось особливу вагу на патріотичне виховання й думання. Дуже часто приходили на наші сходини наші студенти університету чи їх абольвенти, як д-р О. Назарук, брати Маркови, Крижанівські й інші.

Був я вже в шостій класі, коли трапився випадок, через який наш гурток малою не став розкопирований, а ми, його члени, за малу хитрливу були б виключені з гімназії. Одного весняного дня виїхав я по закінченні години на пальу і на коридорі стрівив з учит. В. Винаром. Він того дня застунав зворотою директора. Учит. В. Винар вже на мене ждав, бо, побачивши, відклав мене на сторону і схвилюваний питає: «Слухай, чи ви маєте якісь таємний гурток?» — «Ворони Боже!» — кажу. — «Я нічого про те не знаю і не чув!» А Винар на те до мене: «А то що є, бавдан?» — і подсе мені відкрити листівку, до мене заадресовану, на якій чорним на білому крається таке: «Як спирає з кр? Чи приходить ще ЛІВ?» і т. п. Я чую, що бідну з нерелку, а на те Винар до мене: «Маси велике щастя, що я сьогодні застунав директора і картка пошла мені до рук, а то ти й інші вилетіли б зараз із гімназії; а тому дурневі нашіни, щоб на будуче був мудріший і таких речей на отсертій картці не писав». Картка була від старшого роком товариша, мого сусіда О. К., який тоді перенісся був до української гімназії в Коломиї і почув більше свободи. Треба знати, що всю кореспонденцію спрямовану до учнів через гімназію передавано через руки директора; вона була пильно перечитувана.

Дійсно, наше щастя було незвичайне!

На початку 1908/9 шкільного року зайшов у нашої гімназії незвичайний прикрий випадок відступництва і національної зради, який нас, українців, просто приголомшив. Ось цей випадок: Мав я в гімназії приятеля від серця Іваса К., і віком, і одною класово старшого від мене. Незвичайно доброї вдачі був Івас, шляхетного характеру, життєвий арійник-ідеаліст, добрий учень, співак і диригент. Родом із околиць над Дністром, був бідний з дому, а як добрий учень жив у бурсі задармо. Івас перейшов того року до 7-ої, а я до 6-ої класи. З початком року прийшов до нашої гімназії, до 7-ої класи з Золочева чи Тернополя новий учень-українець і змешкав у бурсі, ліжко при ліжку з Івасом К. По прізвищу якийсь Ский-ї, Ско-нь..., точно вже не пам'ятаю. Дуже він був здружився з Івасом. Я часто ходив до Іваса до бурси і познайомився з цим новим нашим набутком. На перший погляд зробив він на мене враження несповного характеру і дуже мені не подобався, тож я Івасові сказав про це, але Івас висміяв мене. Та не минуло після того і кілька тижнів, як у гімназії розійшлася скандальна вістка: наш новий учень, оцей Ск..., перейшов на римо-католи. обряд, дстав свідцтво відходу, тишком виїхав з бурси до готелью, а до дирекції гімназії зробив донос, що Івас К. похваляє атеїстат М. Сичинського на намісника Галичини А. Потоцького; опрадує той чин, а

навіть має над своїм ліжком на стіні портрет М. Січинського. Перевернена ревізія дійсно знайшла такий портрет. Скликала сейчас конференція професорів постановила вигнати Іваса К. з усіх гімназій Галичини. Так наш Івась муєв покинути Бучач і Галичину, опинився на Буковині, де в Кіцмані докінчив гімназію, а потім студіював право в університеті в Чернівцях.

Від того часу вже з Івасем не зустрічався я. Та вже по другій світовій війні довідався, що мій Івась перейшов на позиції УССР.

На закінчення цих коротких спогадів треба б ще згадати про вплив і значення цієї гімназії для міста і повіту Бучач. Хоч в державній гімназії в Бучачі у довоєнних роках, перед першою війною, панував польський дух з шовіністичним вістрям, хоч навчання в ній не все стояло на відповідному рівні, хоч у її мурах панувала часто і нездорова атмосфера, а відносно в ній залишали багато до побажання, то все таки треба ствердити, що ця гімназія своїм існуванням мала великий вплив і значення для міста і повіту Бучач та відіграла немалу роль в їх житті.

Аджеж рік-річно гімназія випускала з своїх мурів певну кількість нашої молоді з патентом зрілості, вивінуваючи певною силою знання й культури, запаленої любов'ю до свого народу і патріотизмом; ця молоді збільшувала інтелектуальні круги нашого громадянства і скріплявала ряди національних борців.

Щороку виходила теж з гімназії певна кількість нашої молоді, що з тих чи інших причин не могла закінчити повної середньої освіти. Одна частина цієї молоді переходила до вчительських семінарій, щоб у найближчій будучності скріпити ряди нашого народного вчителства по наших громадах, тим самим збільшуючи ряди тих, що безпосередньо, щоденною працею на селі і своїми впливами перетворювали невирізане обличчя села на чисто українське. Друга частина цієї молоді перекидалася до різних ремесел, набувши в загальному певний засіб огляди, знання і культурних основ, таких потрібних до їх корисного виконання.

А врешті, зростає і в нашому селі, і в місті зрозуміння ваги і потреби ширшої освіти, цього безсмертного рушійного чинника в житті людини. Кількість нашої молоді в гімназії з року на рік більшала і мабуть не було в повіті села, яке не пишилося б кількома молодими студентами.

Це був поступ, в якому гімназія — хоч духом чужа — відіграла не малу роль.

Коли більше як по шістьох роках відсутності я вернувся в січні 1921 р. з Тухолі (польського полому) до дому, тоді Бучач зробив на мене в перших хвиликах тяжке, прикре враження.

Місто з вигляду не було таким, яким я його залишив у 1914 році. Значна частина міста, в середині і найближчих вулицях, спалена в перших роках війни, лежала в хаосі руїн, густо вже травою й бур'янами порослих, а зі щілин і звалів цих руїн вискалювала зуби іронія часу, глумливо насміхаючись з минулого уже, а ще певною такою рухливий й галасливий тут життя. Десять вічок попри ці руїни-звалища міста, а кроки твої відбивають від них якимсь зловісним відгомном, що по тобі дрижаки переляку пробігають. Ні світла, ні ніякого гомону; місто наче заммерле.

З усіх вуличок і закамарків, на вид іще більше брудних ніж колись, віяли безмежний сум і пустка. Місто, з захазаним, невиразним обличчям, здавалось з притасям віддихом вужидло в неслюю й непевності, що принесє йому найближча будучність. А будучність уже проявлялась у насалжуванні в посіх і без розбору польської, пересадно-смішної висіски нового ладу і нового устрою, що мали якнай-скоріше надати місту нової марки і характеру.

На мене, що вернувся до дому по трагічно закінчених наших визвольних змаганнях, цей вигляд міста діяв, у початкових хвиликах, приголююче; з усіх-усюдів, здавалось, віє пустка і безнадійність...

З моїх шкільних товаришів і ровесників мало хто вернувся з війни додому. Багато їх впадо за чужо, не свою справу; залишилися на віки в скромних воєнських могилах десь там у скелістій Сербії, серед сколь Альп чи на інших тодішніх босих фронтах; лежать вони там досі нікому не знані, хіба чорний ворон, припадком несприятучи, закриче сумом над їх опущеними й забутими могилами.

З моїх товаришів по зброї УСС-ів теж не багато вернулося. Деякі з них упали здовж шляхів стрілецького походу, вірні Великій Ідеї, для якої кинулися добровільно у вир світової завірюхи; дехто з них ще може й досі каравас за колючими дотрами Польщі чи Московії...

Круг моїх знайомих із старшого, довоєнного покоління значно звужився, змалів. Я опинився віч-на-віч із поколінням новим, з поколінням зовсім або майже зовсім незнаним мені людею.

Тажкі були перші хвилини повороту. Чувся чужим у місті, в якому народився і зростає. Чувся несвоїм серед нового оточення, серед нових повосних обставин.

Над містом і повітом, як і над цілою Галичиною, тяжіла вже примара польського ладу, нової польської влади, якої хижанькі, шовіністичні кігті звільна-звільна простягалися, щоб підорвати і розторчити духові й фізичні основи нашого національного організму і його життя. Ключ: »Немає більше України, немає українців, є тільки «русіні», ці майбутні кандидати на «полкуф греко-католикф» став одною

з головних, основних засад польської державотворчої, політичної програми, на яку мала спертися сила польської держави.

Поляки, почувшись панамі положення в державі, що їм впадало з неба, зразу розпочали натиск на українців, дякуючи перелеткам того, що нас жде по остаточному визнанні і скріпленні їхньої державності.

Поіри висміювання й обезцінення наших визвольних змагань, поіри пригноблення, а то й тогтання нашої національної гідності і наших національних почувань, поляки виконили методи залякування нас. Несподівані ревізії й арешти наших громадян, ревізії й закріпання наших культурно-освітніх, економічних установ, розбивання наших памагань політично організуватися стали щоденними явищами. Які, вквортці, вже нікого не лякали, а радше викликали кинти, глум. Вибори до польського сойму, конскрипції, переводження військових браки наткнулися на насивний опір нашого громадянства, що потягнуло за собою хвилю масових арештів і ревізій. Польські тюрми стали зановиноватися українським, патріотичним елементом, з якого польська поліція робила фотознімки до альбомів злочинців і державних зрадників. Польський сойм, польська легіслатура опрацюювали нові політично-адміністративні закони (автономний статут для Галичини, ліквіляції тощо), деякі для замилення очей заграничі — на зверх ліберального, фальшиво-демократичного вигляду, — а внутрішнім наставленням і змістом наші громадянські права злужували до мінімуму, до абсурду; закони, яких в практиці не стосовано або додано брехливою інтерпретацією і щоденною практикою. Памагання українців підбудувати своє війною зрушене, національне життя, відновити свої культурно-освітні, економічні та інші організації, натрапляли на кожному кроці на перешкоди безправного чи, т. зв. псевдо-правного характеру. Звільнювання наших людей з зариманих здавна негод, несприятливі на нові, або виселяння прийнятих на корінь польські землі, без огляду на нестачу інтелігентних сил на місці, увійшли в програму щоденної політики і практики.

Це все ділялось тоді, коли ще на міжнародній арені Галичина все ще була країною, що її поляки тільки формально окупували і все ще вижидала т. зв. міжнародної справедливості.

Рівночасно з тим усім інди памагання польських чинників розбурхати польський елемент населення в місті й повіті і настроїти його поліністично ворожо до українців. Польське міщанство і селянство стало «на гвалт» польонізуватися, уживати дома і поза домом польської мови, викликаючи тим у своїх сусідів українців часто-густо хвилю веселості. Та з огляду на те, що польський елемент у повіті був незначний, дуже слабкий, тож почало стягати з заходу колоністів-мазурів, отих великих Мацеїв Подвізюка, Скарлета чи як їх там, що мали заповнити, а ніколи не могли заповнити цієї немірної великої ділянки поляків прогалини на нашій території, що вони її захватили.

Поляки вперто й послідовно кляли основи під своє «мощарство», а рівночасно з тим кляли теж вони основи під тривалій пам'ятник

«Іронії» над своєю долею. Іронія вквортці вже закипала собі з них, але тим разом сильніше, ніж вони з нас у Ризі.

Так! Долі не опукати! Вона мстива!

Цей безоглядний, плановий наступ поляків на нас мав на меті обезбрити нас морально і духово, мав вигнати з нас усеяку думку чи мрію про Україну, мав наглядно переконати нас про те, що тут зануваала і пануватиме сильно-неподібно Польща. Ми поступово сходили до стату громадян-паріїв.

Та як же ж поляки гірко помилялись.

Слітова війна в загальному, та наші героїчні, хоч трагічно закінчені змагання за нашу соборну державність зокрема, переорили наскрізь народно нещкіку, так нашого міста, як і села.

Національна свідомість у нас перестала уже бути морально-національним кличем-бажанням; вона стала в широким наших масах глибоко зрослою свідомістю приналежності до великого народу, почуття національної гідності, відчуття потреби боротьби за права нації, за її існування. Виросла і дозрла потреба національної єдності і несхоплюючої організації народних сил для цієї боротьби. Місто і село знайшлися разом в організованих рядах єдиної для всіх боротьби.

Характер і дух міщанства в Бучачі вже не був той з перод першої світової війни. Зникли з посеред нього опсалість і консерватизм, ці характеристичні ще до нещавна риси його нещкіки. Патріотичне наставлення міщанства не тільки було наглядне; воно росло, крипало і поглиблювалось, змушуючи міщанство до діяльності, до дії, до виявлення себе і своїх сил в організованих рядах. Міщанство зрозуміло повягу хвиляни, зрозуміло, що національній становища загрожені і прийшла потреба класти барикади спротиву.

Більше, як за шість років мості відсутності, в Бучачі вирисло нове покоління молоді мені зовсім незнаной, молоді, що зростала і виховувалася у воєнному часі і воєнній атмосфері. Ця молодь, як молодь в загальному з природи речі цікава і енергетична, бачила і пережила багато для себе нового, схоплюючи його і закріплюючи в своїй пам'яті. Ця молодь, хоч не брала ще участі в наших визвольних змаганнях, розуміла ці змагання і їх мету, знавала собі справу з їх важливості і рішального для нації значення, захоплювалась ними в своєму молодечому запалі, пережила їх чуттєво не менше старших і перетоплювала все це в своїх думках і серцях на сталь патріотизма, національного запалу, розуміння свого становища і свого обов'язку для нації. Зрозуміла своє призначення включитися в боротьбу, що ставала боротьбою на життя і смерть.

В місті і повіті знайшлося кількох колишніх УСС-ів, кількох рописників з армії, кількох студентів-недобитків. Ми зв'язались із собою і пристувили до праці, що відкривалась перед нами і ждала на нас.

Відновила вже була свою діяльність польськово-оцандовства каса «Праця» під керівництвом свого довоєнного директора О. Сіяка. Вквортці, відновила свою суспільно-громадську прапу і стара довоєнна «Бесіда». Стала на ноги і відновлена філія «Провітис», перебираючи в

свої руки просвітньо-культурний рух в повіті. Головою філії «Просвіти», аж до його виїзду з Бучача в 1924 р. був монах Василіянин, о. Олінський. Монастир ОО, Василій мав у тому часі ряд визначних монахів-боєвицьків, таких як о. Степан Решетлю, ігумен о. Іриней Готра, згаданий уже о. Олінський, о. Даші та інші. Були це сильні характеря, діяльні і неподатливі.

По селах розпочався жвавий рух «за кооперативи», загорівся культурно-освітній рух, почали відновлювати читальні «Просвіти», тут і там відбувались уже свята-концерти в честь Шевченка. Одні із таких концертів улаштований у квітні 1921 р. в містечку Язлівці сириничив — на донос польського пароха — низку арештів із поміж учасників і виконавців програми на тому святі, а в кінці і закриття читальні. Заарештований був тоді, і сидів у тюрмі, адвокат із Бучача, д-р Іл. Бордюків, який на тому святі виголосив доповідь про Шевченка. Польський парох, вилловивши з його доповіді деякі цитати з Шевченка й поодинокі фрази, та деякі відірвані думки-слова з декламаций, збудував майстерно свідомо фальшивий донос про небезпечно підбурювання людей до сиротину, мало що не до бунту. В часі судового слідства кількох із нас, як свідки «злочину», визнавали з Кобзарем у руках, щоб пиячити провокативні закиди доносу. По польському паросі цей донос напевно легко сплив і його бруду не значив.

Рештки наших колишніх університетських і гімназійних студентів міста і повіту, оснували нелегальну організацію «Студентський Союз», зв'язалися спершу із Станиславомом, а відтак із Чортковом, як осередками округи і розпочали свою роботу. «Студентський Союз» охопив організаційно усіх студентів у числі не більше як 9-10 осіб, розсілях по різних закутках повіту: усі вони були під пильно-стежним оком польської поліції, бо ж усі ми були боєвицьками нашої армії, учасниками наших визвольних змагань. Студентським сиравам наш Союз приділяв увагу і працю на стільки, на скільки в рамках загальної організації студентства такі сирави виринали: розмір тих справ, із огляду на бойкот польського університету, зводився до справ нашого таємного університету, до його піддержки, як морально студентською солідарністю і впливом на громадянство, так і матеріально, часто і таємно переводили ми серед наного громадянства збірки грошей і продуктів. Накреслена в студентській програмі суспільно-громадська й політична робота — поминаючи подробиці — зливалась в одню з такою ж роботою наших громадських чинників, як коначно зрозуміла, а на місці місцевими обставинами обособована. Ця робота, зрештою, була тільки місцевим звеном у загально-політичному думанні й прямуванні та діяльності нашого громадянства на терені цілої Галичини.

Перед нами стояло в першу чергу завдання: згуртувати і в певні організаційні рами схопити якнайбільше число нашої молоді в місті. А був цієї молоді чималий гурт, отих дівчат і хлопців міщансько-інтелігентських, семинаристів і семінаресток, що через певні обставини мусіли, покищо, перервати свою науку, кандидатів і кандидаток вчительського звання, що не мали виглядів на одержання посад у

своїх сторонах або не хотіли ради посад переїздити на чужонаціональні терени; була й немала числом ремісничя молодь.

Так і організовано з цих молодих людей добрий міщанний хор і добру мужеську шістнадцятку. А були в цьому хорі прекрасні голоси. Зорганізувати цей хор було легко, бо при василіянійській церкві існував добрий церковний хор; треба було тільки його трохи поширити і підшукати диригента. Диригентом цього хору був на початку дир. О. Сяк, а відтак диригентуру віддаю голові студентській організації.

Рівночасно з хором оснано й аматорський гурток. Членами його були хористи і молодь з-поза хору, так, що в час вистав на сцені його були завжди і добрі солісти, і добрий хор. Членом цього аматорського гуртка і хору був аж до свого виїзду до Станиславова наш письменник М. Островерха зі своїм шовковим, сентиментально-ліричним тенором. Цей аматорський гурток проіснував, як мені пізніше гооворили, до другої світової війни, з певними зрозумілими змінами в його особовому складі. Згодом гурток склав свою окрему театральну бібліотеку (визначив книжки і аматорським гурткам на села), мале деяке своє театральне майно (строї, перуки й ін.) переховуване в шафах, що даром зробили їх для гуртка деякі члени-столтери; а в своєму путрі аматорський гурток був зв'язаний постановами випрацьованого правлінняка. Першим головою цього гуртка, його режисером, суфлером, а в разі потреби й актором був згаданий диригент хору, бо, покищо, не було іншої людини, щоб надавалась.

Праця в гуртку була в початках тяжка, бо акторський матеріал був сирий, з поведінкою на сцені не обізнаний: треба було просто перестудіювати характер, темпераменти, психічні нахили і улободжати поодиноких аматорів і брати це під увагу при обсуджуванні роль в штуці; а саме — засвоюючи сценічної гри пересловити з кожним послідовно, крок за кроком. Не все воно і вдавалось в початковій стадії, але ведена наполегливо праця давала добрі успіхи і гурток завоював громадянство.

Вистави відбувались звичайно в одній із шкільних саль у інституті ОО. Василян, а інколи і в салі польського Сокола, якщо вдалося її винайти.

І хор, і аматорський гурток виступали спершу під фірмою товариства «Бесіди»: а коли, в 1921 р., відновилося «Мищанське Братство», тоді і хор, і гурток перейшли під фірму цього братства, як його складові частини.

За починим місцевих учнів та учениць-семинаристок założено в 1922 р. бібліотеку в Бучачі. Вона містилась в найближчій з трьох кімнат банку «Праця», а з причини, що банк цій тиждень працював, то книжки визичувано, за невеликою оплатою, тільки в неділі і свята по т. зв. «Дев'ятці» в церкві. В ці дві бібліотечна кімната завжди була заповнена ширьма гамірливою й щабелюваною молоддю. Ця бібліотека знайшла повне зрозуміння і широку піддержку громадянства. На цю бібліотеку склались рештки книжок, що їх заховали деякі громадяни з бібліотеки, організованої з наказу большевицьків під час їх хвиле-

вого побуту в Бучачі в 1920 р. — книжки даровані деякими громадянами і книжки закуплені з грошевих пожертв і заощаджень, з вкладок читачів, так, що бібліотека скоро виростає до понад 300 томів. Молоді і старше громадянство широко користало з цієї бібліотеки, а її вплив і значення відіграли незаперечною роллю в розвитку серед читачів основ здорового патріотичного думання.

Для відірвання душок від настроїв чорних днів, для відвізнення тяжкої атмосфери, для створення товариського — з взаїмним зрозумінням — життя в своєму рідному оточенні, час під часу улаштувано «чайні вечори» в порозумінні з управою «Бесіди». Ці чайні вечори відбувалися в неділі чи свята в кімнатах банку і звичайно з певною програмою як: короткі реферати, веселі монолози, сміховий квіartet чи квіartet, декламації тощо. Зовсім природна річ, що таких вечорів не поминало стежке око польської поліції, бо, ануж українці задумують якусь «випровтову акцію». В час одного такого вечора трапилося була трохи весела подія.

Смичковий квіartet відіграв уже був свою «порцію» музики, члени підключували вірні Олеси (чи не «Лебіді»), старші посідали до чаю і преферанса, пані до гутірки, а розкохана молодь нустилася до танців, бо були ж свої музики під рукою. Весела забава йде вже може з годину, коли між танцюристів з'являється проф. Василь Винар, переликаний, а мав чого, бо часто поліція його арештовувала, і шенце мені до вуха, що в другій кімнаті с комісар поліції з двома постеруковими і жадає списку, щоб перевірити, хто с на цьому вечорі з членів, а хто з нечленів. Та не встиг проф. Винар докінчити своєї шеноти, як нараз отвириваються двері до салі і на порозі стає в повному, державному маетаті сам комісар поліції. Пильним оком обидяє присутніх. На нову комісаря збентежена молодь у ту ж мить розсипалася і попридала повід стіни, а в салі повисла тиша, що обнялася з триговою. В що тишу вривається нагло повийннй голос одного УСС-а: «Панство, чого ж ви так перелякалися і стидилися, наче недоволені, що пан комісар прийшли до нас. Та ж пан комісар прийшли подивитись лише, як ми бавимось, а може й самі забавились би з нами, але тяжкі службові обов'язки не дозволяють. Тож бавтеся далі. Ми тепер безпечні, як за муром!»

На салі вибухає нервозна веселість і сміх, психологічно оправданий перехід від нервозного напруження до нервозної, задля якоїнібудь дурнички, веселости. Пан комісар блиснув на смілячка тим недобрим оком, обернувся і виїшов, не перевірявши присутніх за списком.

На чергу прийшла справа відновлення колишньої міщанської організації «Міщанського Братства». В розмовах з поодинокими старшими міщанами відчувалося, що потреба відновлення цієї організації вже дозріла і вона пекуча. Та, щоб добре підготувати до цього ґрунт, постановлено на нараді вузького комітету улаштувати перші по війні міщанські вечерниці, на яких буде добра нагода обговорити справу відновлення Братства в ширшому крузі міщан. В склад цього вузького

комітету вечерниць увійшли: д-р Бошорків, Михайло Береза, купець, А. Харещкий, Олейко, М. Давидіда і л.

Вечерниці відбулися з початком осені 1921 (чи на весні 1922 р.) в салі польського Сокола, яку комітетіві вдалося з трudem вишіймити. Пригадую собі добре ці перші вечерниці!

Година 9-та вечора, а на салі пустака: тільки в бічних кімнатах члени комітету і кілька пань за буфетом. Година 9.30 стан такий самий. Під 10-ту годину ледви кільканадцять пар молоді. Настрій комітетових дуже сумний, зажурені: з облич їх читася, як із книжки: повна педача! Та пагадо по 10-й годині починає випливати в салю безсеречно струм міщанства і то не тільки молоді, але і старших, а то й стариків, міщан і міщанок. Салю повнісінько, аж тріщить.

Треба тут висловити поше призначення бучацької інтелігенції: являється уся. Навіть старський парох, о. Денис Нестайко прийшов. Це мало спів великий вплив, глибоке значення: повна громадянська єднородність.

Спіради, кілька польських батарів у добре підхмленому стані і з наміри старалися забаву розбити, та в кількох хвилинок самі розбиті опинилися на вулиці з доброю наукою на будуче.

Так справа відновлення «Міщанського Братства» стала пірирненою і Братство шкоротні присунуло до своєї діяльности.

На перших загальних зборах вибрано видаї. Першим головою став Михайло Береза, купець, його заступником д-р П. Бошорків, адвокат; виділовими — Антін Харещкий, будівничий, Олейко та інші. Мені припала роля секретаря.

Аматорський гурток, хор і бібліотеку перебрало під свою фірму «Міщанського Братства», а весь дохід із концертів, вистав чи фестивалів, улаштуваних на спілку з жіночою організацією, та з інших ішпресшоков до каси «Міщанського Братства», так, що коли в серпні 1924 року ніктодав в Бучач, тоді в касі Братства було поперст сто доларів готівки.

Та з хвилиною відновлення «Міщанського Братства» піринула дуже пекуча справа власного дому. Позичкова каса «Праця» спіради мала в осередку міста власний одноповерховий будинок, у якому тимчасово приміщувались усі наші місцеві організації. Будинок був малий і тісний, зовсім невістачальний. Правда, була, здається, при головній, т. зв. Колійовій вулиці, досить велика, це давніше закулена площа під майбутній будинок «Народного Дому», але з трudem фондів не можна було й думати про його здвигнення. В 1922 чи 1923 р. голові «Міщанського Братства» Михайлові Березі вдалося купити від польської влади закорони невелику площу в безпосередньому сусідстві з церквою св. Покрови (поляків, коли про це довідалися, брали чорти). Цю площу М. Береза відступив був на будову дому для «Міщанського Братства», а щоб польська влада не робила ніяких у тому напрямі перенон, то ухвалено побудувати на цій площі нову для церкви здвіницю, бо стара дерва'яна вже ледви трималася, а під здвіницю побудувати салю і кілька кімнат для «Міщанського Братства». В той спосіб, під покрішкою здвіниці мав бути здвигнений міщанський дім.

Член виділу, будівничий А. Харецький виготовив проєкт дзвіниці з салею і кімнатами в партері та на поверсі, і проєкт цей передано до затвердження. Та поляки догадалися в чому річ і не затвердили плану, бо «дзвіниця закріє і споганить церкву св. Покрови, старовину, архітектурну пам'ятку, яка підлягає консервації».

Ця відмова зовсім не знеохотила бучачських міщан від думки мати свій власний дім, а навіть навпаки викликала з їх сторони енергію і ще більшу дію у тому напрямі. Коли в літку 1926 р. приїхав я на кілька днів додому, тоді з присміютою побачив, що на місці, де колись розівся був кацарський «Пансіон Русских Дам» краувався величезний, поперховий дім «Міщанського Братства», з досить великою театральною салею і бічними до неї кімнатами та кімнатами на поверсі для винайму. Міщани протягом одного року — як мені оповідали — зложили кількасот доларів готівкою, відкупили ціну від д-ра Володимира Могиланьшицького, на ім'я якого була заінтабульована ця будівельна парцеля із зруйнованим будинком «Пансіон Русских Дам», і своїми спільними зусиллями та добровільною безкорисною працею своїх майстрів-ремесників таки здвинули пам'ятку своєї міщанської твердості, завязаності, посвяти і патріотизму:

— Дім Міщанського Братства! —

*

Наведу ще один приклад, що виявить які були польські способи застрашувати українців. Якось улітку 1922 р. мало відбутися в селі Космирині, над Дністром, відновлення читальні «Прогресіви». Село Космирин було колись, до війни, одним із краще організованих сіл, хоч передвоєний парох Космирин о. Калужняцький, твердий кацап, докладав усіх сил, щоб у селі завести москвофільство. Та, дарма! Здається, сам мусів покинути село. На ці загальні збори філія «Прогресіви» відвідувала д-ра Степана Навроцького, конціпента д-ра І. Воцюркова і мене.

Найближчої неділі виїхали ми обидва вранці возом, що його прислали по нас, а дорога далека — добрих три галицькі милі. Загальні збори мали відбутися у великій stodолі. Коли ми приїхали — в stodолі, як і довкола неї, вже ждало багато людей; і то старші, старі і молоді, жіноцтво і, очевидно, дітвора. Поміж зібраними і по близьких вулицях натролює польська поліція, стягнена на той час із Коропці і Золотого Потока, намагаючись нібито вдержати порядок, але на мсті в неї було: залюбки седля і не допустити до зборів. Коли ми появились на подвір'ю, тоді підступав до нас «пржодовнік» поліції і питав, що то за віде, має відбутися, бо селяни кажуть, що то має бути віче. Відповідаємо на це, що він, як поліцист, що з наказу староства має пильнувати порядок, повинен знати, що це загальні збори, а не віче; а як хтось пускає провокативні вістки, то його річ є провокаторів викрити і втихомирити, збори не робили заколоту. Збори відбулися при замкнених дверях у stodолі. «Пржодовнік» поліції був цілий час присутній і на-

магався втрутати в хід зборів. Шойно випивши від нас «без закуски», мусів таки присісти тихо.

Після закінчення зборів нас запросили на приготований обід. Господиня оповідає нам, що до неї приходила поліція і погрожувала, щоб нам обіду не готовила. На ці погрози господиня заявила, що ми обидва обід самі замовили і заплатили згоди (хоч то не була правда), а вона не має причини відмовитися від заробітку; а якщо поліція хоче, то хай зверне їй гроші, що вона мала видатки, тоді вона не буде приготувати обіду для нас. Штучка поліції не вдалась.

По обіді мав приїхати по нас ізб, щоб відвезти нас до Бучача. Ждемо, ждемо, воза немає. Десять по годині приходить один із виділових і каже, що замовлений з возом господар не поведе цієї боїться, бо поліція погрозила йому і взагалі налякала людей, так що воза не можна дістати. Ми з Навроцьким у клопоті, Навроцький мусить рано бути в суді, бо має розправу (а шкф його виїхав), а тож мушу рано піти до праці. Рада в раду — пускаємось вже присмерком піхотою до Бучача, а треба їти добрих кілька годин. Коли ми, машируючи пішком, минули село Стіжку, тоді ночули нараз, що за нами торохотить поспішно якийсь віз. В нас вступила надія, бо може нас трохи підвезе. Спинили коні, а старєцький господар до нас: «Та я, павове, таки за вами приїхав! Таж то петид запросити вас і не відвезти. Люди в селі такі залюбки поліцією, що боялися їхати з вами. Та я поліції не боюся, бо що вона може мені зробити? Дочку мою вже збили, а як мене вб'ють, то на це не пораду!»

Так ми завдяки старєцькому господареві дісталися до дому.

НЕБЕЗПЕЧНА І ДИВНА СТЕЖА В КАРПАТАХ (січень 1915)

В тому часі австрійський боєвий фронт у Карпатах був на Бескиді — границя ліній між Галицією і Надпріччям. Через Бескид галукою в'ється бита дорога, тобто гостинця, що з Тухольки, через село Клімеч ю галицької сторони, веде до містечка Вереньки, на колишнім мадярським боці. Село Клімеч розложене в кітловині під Бескидом було вже до тла спалене.

Одного дня, у січні 1915, прийшов із бригади до сотні наказ — вислати до Клімця стежу. До цієї стежі зголосилося нас кілька стрільців, з Іваном Балюком у проводі. І Балюк незвичайно симпатична стрільська постать. Високого росту, добре збудований, з ясними волоссям і синими, завжди замріяно-задуманими очима, що глибоко осіджені під високим чолом. Балюк відразу будив до себе повне довір'я. Був він по гімназійній матурі. Дуже спосібний, був першим у класі, а може й у гімназії, учнем, завжди відзначаючий. Дуже здібний математик і фізик. Залюбки вчитувався в історію і літературу. В житті — ідеаліст, з творчим запалом ентузіаста, палав гарячою любов'ю до свого народу, якому хотів посвятити всі свої здібності й увесь свій запал. А вони в нього були високої міри і вартості. Мав усі дані на те, щоб вибитися понад рівень оточення. Був це тип уродженого організатора і провідника.

Вже тоді зраджував нахил до письменства, на що вказують його спроби писання, розпівани в початкових стрільцьких журналах. Був першим із ініціаторів і основоположників «Стрільцького Фонду». Був величавою солідий і обов'язковий. Як стрілець ставив обов'язок понад власну безпеку і страх, тому його стежі були інколи дуже небезпечні — та хвилює радо голенилися до них. Він волів зарисувати власною безпекою й власним життям, ніж життям свого товариша-стрілка.

Ледви почало дити, коли наша стежа спустилася з Бескиду в низ, на високій, довгій, рівній, оголений горб, що з лівої сторони вліво че на Калінець і з тієї сторони замикає його кітловину. Далеко вперед, на другому кінці горба, сіріє невеличкий лісок — ідеальне місце для ворожої застави, яка, після усього міркувань, мусіла в ньому скритися. Тому — завдання наше: дістатися до того ліска тереном чистим, що перед ворогом лежав як на долоні, було незвичайно важке і дуже небезпечне. Кожної хвилини треба було сподіватися крисогого, а то й гарматного пострілу, а в такому випадку з нашої стежі небагато було б осталося у живих. Безпека була ще й у тому, що на снігу кожна пшля зарисовується дуже виразно, а сніг глибокий, то ж кожен стрілець ставив прекрасною ціллю до стрілу.

Цьмо, спершу розтягнені, один за одним, калінець, скорчуючи наші постаті до найменших і в міру того, як наближаємось до ліска, переходимо в широку розстрільну поперек схила горба. Підевуємось обережно і безустанно, по-раз то ближче до ліска — прихидиємо і прикрочені задержуємось, розглядаємось, приглядаємось, а Валюк далековидом перевіряє лісок і його доквілля. Ніхто до нас не стріляє й нічого підозрілого не бачимо: неможливо жде, аж підійдемо так близько, щоб запернути було вже запізно?

Та, вже все одні! Нам заминається тільки йти вперед, бо як завернемо, то погинемо. Лісок шпораз то ближче перед нами. Обережність наша на перинку загострення, нерви напружені до можливої крайності. Лісок від нас уже на кілька п'ятдесят кроків і ми повинні розгортати іскакуємо і цього.

Довкола тихо і спокійно, ворога не видно, тільки на краю ліска в двох місцях, під розлогими деревами, ще свіжі, незастигли сліди ворожої сторожі. Розбігаємось по ліску, перебігаємо його: ніде й духу ворога! Ну, хвала Господу, що ми тут. Дальше може й не підемо та вже зведіла, з цього високого обсерваційного пункту, скритого за деревами, ще одно ми підізнаємо, заприхитимо. І далі, скриті на краю ліска, за деревами розглядаємось.

Стоїмо на березі стрімкого узбіччя горба, зрідка обкиданого грубими деревами, а в долині, в пампозній підлізжі, сріблом, у засніжених берегах величеські річки Стрий. За річкою згарища села — дин рукою слити. Пильно везому довкола приглядаємось, либонь ніщо не може скритися перед нашим зором, — хоч і ризискуємо багато. По хвилині надуми й порозумніня очима, обережно сходимо в долину, перебігаємо від дерева до дерева, з кожним перебігом все нижче й нижче й у кінці — ми на березі річки. Ще раз на хвилину задержуємось, приглядаємось тереном перед нами, а там — по камінню річки ми вже серед згарищ села.

Тихо й спокійно! Ми на кінці спаленого села, що від сторони ворога. Шинденько перевіраємо згарища. Вводи валються залишки добутки селян: хатня обстановка, поломана чи недопалена, звої полотна, посудина, картонні порозкидана і померзла, а то й зерно розсиане. Так, війна має свої дикі, нелюдські закони. Перебігаємо гостинцем, на хвилину залагаємо в придорожному рові, а далі — ровом обережно посуваємося в сторону ворожої лінії. Ще не бачимо її. Ліворуч від нас, на кілометр або й два, йде завитий бій. Густо б'ють гармати, сміють машинної кріси, передразнюючись із зви-

чайними крісами: тепер там у диких акордах зойків і проклятих паншатище смерть. А днина лена, погдида, то відомо бою доходить до нас із такою виразністю, наче б це відбувалося в нашому, безпосередньому суц'єстві й за хвилину й нас зачепить.

Із найбільшою обережністю, природоронія ровом посуваємося вперед. Параз — тоді окоз лоявно лівою ворожих окопів, що з високої гори, краєм старого ліса збігає в долину на гостинцем, перебігає його і біжить до річки. На гостинці палає вогонь, біліють поперечений ручний пісок і розпашані картонлі — та ніде не видно нічого одного солдата. Тут же загадка розвіяна: москалі стигнули з цих окопів обсаду і перекинули її на ліво, на лівою бою, для підкріплення своїх сил.

Хутенько розбігаємось здовж ліній ворожих окопів, а перебіраючи їх, сходимо на дорогу, витягаємо з жару цешні картонлі і вкладаємо їх до торби — хай нас тепер гріють, а в поворотній дорозі вони нам продадуться. І робимо коротку раду: як діяти нам тепер? Якби так у що хвилюну москалі перебігли, то ми — пропали! В найкращому випадку вилез б до них «на чале!» — як жартома в нас говорили «напасті в погоню». Але, як на ліво від нас бій продовжується, то вони сюди так скоро не вернутись. То ж ідемо даліше. Ринили й пішли!

Вже прокунулися краєм ліса, попри дорогу либонь із пів кілометра і параз — притисли. Перед нами поперечна гора замикає яр, а від тієї гори гостинцем скручує до Тухольки. На схилі ж гори окопани батерії москвонських гармат. Білі гармат стоїть із винтовкою гармані і вибірає кроками своєю службу — туди й назад, притане, розганяється і знову туди й назад. Нам не бачити, бо ми на край лісу закриті деревами. Близькому нам до цього, легко крісом стигнути його, але небезпечно, бо ж він напевно не с сам, а з цілюю обсадою. А може їх і біляче, як одна батерія, та ми не можемо цього бачити. Валюк швидко накреслює на нашій положення батерії і лівою окопів. Ми вертаємося до села.

В селі ми вже безпечно, на поворотну дорогу премо — сміло. Пина, передвечірня пора. Переходимо кінець спаленого села, перескакуємо річку, підіраємося на гору до ліска, з якого — здається — нещадно сходили. Мильсько лісок і виходимо на рівний верх горба. І тут відразу з долини поспалили на нас крісові стріли. Еге-е! Хазяї вже вернулись до своїх окопів і нас кулями доганяють! Зтиха підіміхасюся, швидко зсуваємося за перх горба і придемо до Бескиду.

*

Від Автора. Іван Валюк, четар УСС, згинув літом 1915 року, в час австрійської офензи, над Золотою Лівою, під Заваловом. Його задум — Стрільцький Фонд виходить від нього, він і став одним із основожників цього Фонду в Карпатах 1915 р. Основоположником цього Фонду була думка, що ризик стрілецьства з закінченням війни не кінчатися. Складання стрілецької «двострой, він все таки як Стрільці, окрилені стрілецькою ідеологією, дали підлою приношення сирец і для громадянства, для народу, а на це потрібні нам, шпії, незалежні фонди. Зидені і Стрільцький Фонд. Стрільці у повному розумінні значення цього Фонду з ачизною вичащували до нього, кожних десять днів, частину своїх заслужених, т. зв. «денгуну»; а нерідко бувало й таке, що ціла сотня одиозіально зривалися час до часу своїм заслуженим, яку пересливали в цілості до Стрільцького Фонду. А тому цей Фонд ріє фінансовою скоренням і літом 1915 р. егнав уже суму до сотки тисяч корон — сума на той час величезна. І це дало змогу вже дуже вчасно видавати стрілецькі журнали, сатиричні шельма, альманахи тощо, а це все швидко розходилося серед громадянства і сильно спричинилося до росту національної свідомости.

БУЧАЦЬКА ГІМНАЗІЯ В 20-их І 30-их РОКАХ XX-го СТОЛІТТЯ

Гімназія збудована за Австрії при вул. Міцкевича в досить мальовничій околиці; фронтом звернена вона до річки Стрипи, плечима до гори Федір — належала до однієї з кращих будівель у Бучачі. З фронтонних вікон був вид на ціле місто. Будинок міг помістити більше як 400 учнів. Хоч населення повіту було в переважній більшості українське, то відсоток студентів українців вагався між 25-30; більше як половина становили поляки і 15-20 відсотків було жидів.

Гімназія була коєдукаційна (для хлопців і дівчат) гуманістичного типу, греки не вчили, латину починали від 4 класу, навчання відбувалося в польській мові. Замість німецької можна було брати французьку мову. обов'язковими предметами від першої до останньої класи були: мова польська й німецька, історія, математика і релігія. Усі українці були, як мовою йзиковий предмет, українську мову, дві години тижнево і таку ж кількість годин релігії в українській мові.

Тому, що в гімназії було більше як 25 відсотків українців, то вільними від науки були не тільки свята за римо-катол. календарем, але і за греко-католицьким. Якщо початок року починався Богослуженням в польському костелі, то закінчення шкільного року було в українській церкві, або навпаки.

Учительський склад

Довголітнім директором гімназії був Едвард Левек, який почав свою кар'єру ще за австрійських часів і закінчив її в 1932 р. Він, хоч був польським патріотом не був новиністом і відносився справедливо до усіх учнів.

Його заступником був український катехит о. Адріян Добрянський, надзвичайно гарна і чесна людина, якого уся гімназійна молодь любила і шанувала. Він був не тільки опікуном, провідником, але й справжнім духовним батьком української гімназійної молоді. Високо освічений не тільки у своїй дисципліні-релігії, але і в мовах: латинській, німецькій, польській та українській. Неодному студентові він допоміг у науці, в фінансових справах і в конфліктах із деякими учителями. При Українському Міщанському Брацтві в Бучачі, о. Добрянський заснував допоміжну фундацію, з якої давав грошову допомогу незаможним українським студентам.

В 1932 р. іменовано директором п. Позника, женатого із українкою і самого мабути українського походження; він мав «плече» в міністерстві освіти і скоро пішов утору, бо покликали його на шкільного куратора.

Більшість учителів були по національності поляки, було трохи жидів і кількох українців. Із учителів української національності до найбільш цікавих своєю владчею належала пані М. Лісковацька. Вона вчила мов, німецької і французької від четвертої класи до восьмої. Свій предмет знала добре і від усіх багато вимагала. Крім свого предмету, пані Лісковацька старалася увільнити в студентські уми й серці багато життєвих правд, основ доброї товариської поведінки, була організаторкою багатьох імпрез і починів, зокрема товариського характеру. Одного її почину ніколи не забудуть відпочиваючі студенти і ті, що доходили або доїздили до гімназії з дальніх околиць, а саме: вона zorganizувала гарячу кухню для гімназійної молоді в приміщеннях гімназії. Під час найдовшої шкільної перерви добра сотня молоді отримувала кусник білого хліба і склянку гарячої кави, чаю, або какао з молоком за дуже мінімальну оплату, або за дармо для незаможних. Було багато таких учнів, особливо серед української молоді, що не додали, — не мавши з собою другого снідання, — і та склянка гарячої й смачної кави була великою благодаттю для здоров'я, передусім під час холодних, зимових місяців. Хоч пані Лісковацька походила з родини «ряних» московляків, то в душі була справжньою українською патріоткою. Не забуду її допомоги в улаштуванні — перший раз в історії польської гімназії! — Шевченківської академії в березні 1933 р. Вона показала дупцю цілої імпрези, вислапавши дозвіл у директора гімназії на уживання шкільних приміщень на проби і головної авлі на концерт; також взяла участь у підготові й самому виконанні імпрези. Українську й німецьку мову в нижчих класах учив І. Несоловський. Учителем української мови у вищих класах, також латини, був Віктор Петрикович, який, під формою деякої шорсткості до своїх підваданих, на ділі справді мав дуже добре і вирозуміле учительське серце. Знання української мови й літератури старіше нам дати багато більше, як не було — в двох годинах — можливим. Пан І. Шпаковский вчив природознавчі науки у нижчих класах. На початку тридцятих років на катехита прийшов з Станіслава о. Іван Терешку.

Із учителів польської національності були всіма, добрі й злі, такі, яких учні шанували, любили, або і боялися. До цікавіших своєю індивідуальністю належав А. Канкофер, що вчив латини; походив він із австрійських імпців, сам кременної будови, але володів тільки лівою рукою. Мав феноменальну пам'ять: доставши свіжу клаву учнів, казав кожному (кожний) сказати своє ім'я і на другий день усіх знав на пам'ять; він ніколи не уживав нотесів, щоби відмічувати оцінки своїх студентів. Пам'ятав хто, коли і як відповів. Він був «холостий» і крім того великий пияк. Увесь вільний від шкільних занять час переводив у пиварні і шинках, випиваючи величезну кількість пива.

Тодешн Руг був учителем польської мови й літератури у вищих класах; крім цієї, знав мови: німецьку, французьку, українську і трохи англійську. Його, як дуже впливової особи в гімназії, усі учні дуже боялися. Як колишній старшина польської армії він був відповідальним і за нізенькову сторінку виховання гімназійної молоді і тому пан Руг був опікуном «гуртка», до якого належали майже усі старші учні гімназії. Він також слідкував доволі щільно за політичним наставленням молоді, в першу чергу українців, а то й жидів. З цією метою мав інформаторів серед учнів і був у близьких зв'язках із місцевою поліцією. Він стежив за тим, чи всі учні — передусім із національних меншин — беруть участь у всіх відрешках зв'язаних із державними справами. Біда була тієї жерти, яка пролунала 6-го вересня і вірності до ідеї зміни пана маршалка (Плаудеєвського), 3-го травня тощо. Любив також добре читати й забавитися.

Альфред Щуровскі вчив історії і географії у вищих класах; сам налего- ний алькоголік, а що був сильно знеухвалити, то казав до найбільше комічних постатей гімназії. Крім цього, що він був великим ніяком, — то й не малим кабарником. Мавши на удержання життя із чотирьох малими дітьми і неспасити спрагу на алкогольні напитки, мусів наш професор обидатися за «екстра»-приходив, бо латин гімназійного учителя не вистачало йому з'ясувати кінці із кишими. Тими «екстра» були «данічки» від батьків його учнів за обидну добру оцінку з його предметів. Ця процедура трансакції була доволі проста: Найважливіше — калісти, чи радше жертва «професора», мусела мати заможних, але не впливових батьків (купців, ремісників, багатих селян). Учень такої соціальної класи заявив, що він чи вона абсолютно не знає предмету і провалиться з історії (географії) при кінці року і нехай краще пришло когось із батьків до цього на конференцію. Під час «конференції» пан професор знав способи як пере- конати: законотаного батька чи матір, що треба робити, щоб їх дитина дала добру оцінку в предметі, а «професор» щоб не мав сухого горла. Дітей впливових батьків польської верхівки (старости, суддів, урядовців, поліції) наш впливовий педагог не читав і згорі дашові добрі оцінки. Завеликим знанням своїх предметів п. Щуровскі не грав і своїх учнів дуже багато не навчав. Часто перештував історичні події, дати їх місцевості, передусім із сесійної історії. У відношенні до Польщі, то з історичної поразки робив велике «звіденство». А якщо це вже було неможливим напнути події до дійсних історичних фактів, то він дуже часто вживав такого афоризму: «Кто Польскем чепі, того прендзей чи дудзей шлаг трафі!» (себо: хто Польщу поважився не скридити, на того наведе кара Божя). Чому? «Бо Матка Божка ест круловою короно польскей, а свянтій Юзеф ест сій опекунем». Усі його учні назав'язі знали що «істину» і хором скандували, чи щого було треба чи не треба, на велике здоволення п. Щуровского.

Рента учителя, чи як їх звали професорами, були менш колорій, щоб їх усіх тут згадувати; багато з них частіше мінвалися, себто — не довог затри- мувалися в бучацькій гімназії. Деякі з них були добрими фахівцями своїх дисциплін і не гіршими педагогами. Назгал, наша гімназія мала добру славу у цілій Львівській шкільній округі.

Українська гімназійна молоді

Як уже попередньо згадувано, українці творили округло одну четвертину усіх учнів. Більшість із них це були селянські діти, звичайно заможніших

і свідоміших господарів. Не кожне село мало своїх представників у нашій гімназії. Дати освіту дітям у ті часи, не було легко, в першу чергу з огляду на кошти. Найбільше учнів було з самого Бучача і з найближчих околиць. Із сіл забуть перше місце мав Жижмор, бо зідтіля молоді доходила до гімназії іншка. Соціальні й класові різниці між нашими студентами скоро вигладувалися і з тим не було ніяких питань. Серед польської більшості і жидівської меншості, українці творили свою окрему цілість. Більшість учался добре й дуже добре, та своїм зовнішнім виглядом, поведінкою та наставленням до національно-громадських справ була спирається гордістю української спільноти в місті й повіті. Мало було таких випадків, щоб когось викликали за але навчання із школи. Знаю, що одного учня були усували з гімназії за те, що вдарив у лице swojego учителя за якусь кельску ноту з предмету. Двох інших викликали за «політику», себто за влом до приміщення протестаунської і протизаконової охорони, звідки забрали деякі апарати.

Хот і не була польська гімназія з добре передуманими планами і програ- мою для польського національно-державного виховання, то однак, іста- тивного впливу з національного боку на нас українську молоді не мала. За моє часу ані одного українця гімназії не заарештувала, ані національно не зникнула. Пригадую собі трьох осібних українців, які стали полками, але це не було під впливом школи; на цей крок вони пішли не перед впливством до гімназії за назвою своїх батьків, мовляв: для успішної кар'єри. Двох із них зараз після матури зирнали із польщиною і вернулися до українства, хоч українці не дуже були їм раді.

Про національного духа серед української молоді свідчить би от така історія з його першого дня в бучацькій гімназії. Після Богослуження в місцевому костелі і признання нам мість у класах, ми молоді учні роз- брелися по різних закамарках школи й довели. Я і не зумів, як двоє старших від мене осібних приступило до мене і сказали, що вчора українці один рік вище від мене, бачили мене в костелі, що в тричі христине, отже переконали, що і також українці і з місця запропонували мені уійти до їх тайного гуртка (забув вже якої назви, а кожному разі це не ОУН). Метою того товариства було: гуртувати українську гімназійну молоді для взаємної допомоги в науці, для бідніших позичку узнаних шкільних ін- струментів, а найважливіше — для студій українознавчих дисциплін, яких не навчали в польській гімназії, — таких, як історія і географія України, політично-національні проблеми нашій батьківщині тощо. Зворушений за довір'я, і з місця згодився вступити до цього гуртка, брав участь у кількох сходинах і за деякий час наша тасма діяльність покінчилася. В ході шкіль- ного року приходило пораз більше матеріалу до науки, учителя починали притискати щораз більше і нам учням треба було на добре взятися до науки, а тасмі гуртки відійшли в тінь.

Після прийшли інші організації — сильніші, прекрасного масштабу, от такі як: Пласт (тайний), Юнацтво (ОУН) а то й комуністичні ячейки, які організаційно і виховно старалися витиснути печать на нашу молоді. Най- більші впливи безперечно мав Пласт. Завдяки йому велика частина нашої молоді не курила, не пила алкогольних напитків і звернула своє обличчя в сторону студій українського минулого і практично через мандрівки почала краще пізнавати українську історію, географію й археологію. Відомий українського минулого наша молоді знаходила в каменях, мурах, формах поземелля в Бучачі і в цілому повіті. В місті високо над Стрипою простяга-

лися ще добре збережені мурі замку Бучацьких, недалеко яких 4 кілометри на південь — серед чудової лісової природи руїни Монастирка, липа, де підписано в 1672 р. «гашейний трактат», замок, оборонні вежі в Золотому Поточі, Городище в Стинці та інше. На жаль, все це було занедаване, забушене, забуте, ніде не задокументоване. Чому? Во хозійном землі не була українській нарід. Господарював чужиньє-окупант, який не те, щоб дбав про збереження давніх історичних пам'яток України, але, навпаки, старався ті сліди правного власника землі затерти.

Немає ні впливу на духовно-релігійний та політично-національний розвиток української молоді мали оо. Василіяни, яких монастир із городом межували із гімназійним садом. Більшість нашої гімназійної молоді навчалася до Маріївської Дружини, опікувана якою були оо. Василіяни. В приміщенні монастиря ми відбували щотижневі сходини із рефератами, гуртками, дискусіями тощо. Там ми влаштовували свої концерти, святочні сходини, там ми користали з багатої книгозбірні. Крім проповідників з монастиря діяли наші шкільні Великодні реколекції. Для нас — тодішньої української гімназійної молоді — монастир оо. Василіан був наше другою школою, яку ми дуже часто відвідували, нащр. ранком на коротку молитву, в неділі, свята, трапезні Богослуження і т. п.

Інші українські організації такі як: «Провітас», «Весіда», «Міщанське Братство» також мали значний вплив на національне виховання нашої гімназійної молоді. За ними йшли загально-національні з'їзди, польси, нащр. «Дугін», української кооперації, «Провітас»; досить часті гостинні виступи українських театральних груп (Тобілевич, Стадник, Когуляк), хор Котка й інші. Для імпрез чисто локального характеру ми мали свою гімназійну мандолинову оркестру, яку нероз примушувано виступати на польських державних святах.

Загально характеризуючи нашу молоді, що вчилася в бучацькій гімназії в 20-их і 30-их роках, треба ствердити, що ця молоді уважалася за невід'язну частину української нації. Захрома скрайними ідеологічно-політичними напрямками — молоді не захоплювалася. Хоч і тоді вже зарисовувалася на овіді криза генерацій, однак, більших різниць в ідеології між старими і молодими поколінням не було. Хоча нероз критичне наставлення до деяких подій із недавньої нашої історії, до деяких наших організацій, політичних груп і їх політики — до деяких дичин національно-політичного життя, то все така прірва чи й розколина між генераціями не було. Молилися ми до того самого Бога, почитали такі самі національні і релігійні свята, вірили й приймали до тих самих ідеалів, до яких шли і за які змагалися наші батьки й предки. Усі наші вчинки й ціле своє життя ми спирали на тих самих морально-етичних основах. Пам'ять у своїх уявленнях, оцінках культурно-мистецького життя нічим особливим ми не різнилися від старшого громадянства. Таксамо любили співати давні народні і новіші стрілецькі пісні, таксамо захоплювалися Котком, Тобілевичем, Блавацьким і нечисленими тоді ще бандуристами, як і наші батьки.

Більша частина молоді, студуючи і підготовляючися до своїх звань і професій, руководилася не так власною особистою користю як кар'єрою, як, радше, національно-суспільними мотивами, або Фраковими: «Думаю, що на тобі мільйонів стан стоїть, що за долю мільйонів мусиш дати ти одвіт». Кожен з нас хотів чимось прислужитися своєму селу, повітові, вужчий батьківщині, а головню — своїй нації. Космополітизм був чужий нашої

молоді, але і за крайнім національним радикалізмом тодішня молода гімназійна генерація не йшла.

Осяги української частини бучацької гімназії

Які нові провідні кадри виплили із бучацької гімназії? Їхні здобутки для науки, культури, мистецтва, громадсько-політичного, господарського та освітнього життя своєї нації?

Поки відповісти на поставі питання, слід нам пригадуватися над такою істиную. Всяка жина істота, звіринного, рослинного чи людського походження, потребує для свого росту і живизу своїх способностей не тільки природного біологічного тону і волі йти вперед, але також відповідних зовнішніх передумов. Найкраще і найздоровіше зерно не буде рости і не дасть плоду, як упаде на камінь, найкраща риба згине, як хвиля шкисне її з води на сухий беріг, таксамо великий людський талант змарнується, як не знайде пригожого повітря для свого лету.

Історичне тло було дуже несприятливе для нашої молоді, яка родилася, виростала і сформувалася спору дуже дилома етнічними пінами. Кінець першої світової війни приніс нам нове країнина живого українського національного гніта, а друга війна принесла віранці с'їднання, але в страшному червоному зміжку з метою задушити. Так, як цілий нарід потерпів певнікі жертви від усіх окупантів України, таксамо й молоді бучацької гімназії мусіла віддати свою частину жертви. Якщо візьмемо до уваги винятковий передумови, то важко було б окупувати, щоб наша гімназія видала великого масштбу національних провідників. Але і серед тих страшинок для національного росту обетавни, із нашої гімназії виплило цілий ряд провідних індивідуальностей в українському, студентському житті, політично-громадянському і професійному. Може це ще за скоро, щоб мотти подати більше докладні подробиці, факти, імена.

Загальний стан освіти й шкільництва на українських землях як нащавуна Польщі був дуже мізерний. На цілий бучацький повіт була встановлена одна середня школа. До 1930 р. існувала також діточа семінарія, але її замкнули з опадідовестивих причин. Дуже позначив відсоток української молоді повіту міг користати з єдиної тільки середньої школи в Бучачі. Тільки деякі села мали кількоро студентів у гімназії. Більшість сіл не мали там ні одного школяра.

Хоч була це польська гімназія, однак, завдяки українським учителям із катехитом, ОО. Василіянам, українським установам, а в першу чергу духови, що його винесли з батьківських домі, наша молоді не зникнула, ані національно не збайдужіла. Навпаки, її національно-політичний характер у порівнянні з польським елементом विकристалізувався і змігнів. Більшість нашої гімназійної молоді досить скоро увійшла в дальнє громадянсько-національне життя своїх місцевостей, помагаючи в культурно-освітній праці, як також у діяльності руханково-спортовій, кооперативній та сільськогосподарській. А далі, одна частина пішла до більших міст здобувати вищу освіту, друга частина включилася в працю по українських установах на місцях: або у великих підприємствах, вносячи нові ідеї, всієї молодечий запал і енергію ідейність у всіх починах. Очевидна річ, ще не мало великий вплив на дальший ріст усього українства в повіті.

Деякіка одиниці, колишні абсолютні бучацької гімназії, що були на визначніших, громадських становищах, про яких я знаю:

1) *Ожелян Логун* з Язлівця, студент львівської Політехіки. Визначний студентський діяч від 1935-39, голова СУСОП-у (Союзу Українських Студентських Організацій під Польщею);

2) *Петро Мельник* зі Стінки, студ. львівської Політехіки, заступник голови СУСОП-у, вибраний у 1939 р. В 1946-48 рр. займав становище голови ЦРСУС-у (Центрального Еміграційного Союзу Українського Студентства);

3) *Василь Федоричук* із Соколова, тепер у Італії, міністер заграничних справ УНР-ади;

4) *Петро Ковальчук* з Губиша, під час війни: 1941 — єпископ Української Православної Автокефальної Церкви в Дніпропетровську (чи навіть архієпископ).

Василь ЛІМНИЧЕНКО

...СТРУНА СУМНО ПЛАЧЕ

Хтось виграє на струна скрипки,
А сум у серці леготить.
Мов стриб легесенької рибки,
Що у гірським струмку мигить.

А біла струна сумно плаче
Та рве зі себе судоріг,
Моя думка про життя собаче,
Що збіглося з своїх доріг.

Розжалобився туск у мені
За білим щастям, що втекло
Й мої гадки такі шалені,
Гіркою жалістю впекло.

І душу тихо паутинить
Мовчазна туга, мов павук,
А струна плаче, скарку чинить
І рве зі себе срібний звук...

ЖИД ПРО РІДНЕ МІСТО — БУЧАЧ

Бучацький жид Чачкес вемігрував 1908 р. до Палестини й поселився на передмісті Єрусалиму. Не зважаючи, що покинув рідні сторони, зберіг у серці любов до рідного міста Бучача і сентимент до рідних околиць. Висловом того є велика книжка в єврейській мові про Бучач, яку він написав, а яка в німецькій мові дістала наголовок «Nur wie ein Gast zur Nacht», в англ. мові «A Guest for the Nights». За цю книжку дістав він літературу нагороду Нобеля за 1966 рік. Про Бучач і життя бучацьких жидів Чачкес пише, чи бодай згадує також у деяких інших своїх новістях і оповіданнях.

Чачкес народився 1888 р. в Бучачі. Переселившись до Палестини, він прийняв єврейське ім'я і прізвище Шімль. Йосиф Агнон і ним підписує свої твори, в яких зображує життя східноєвропейських, а зокрема — бучацьких жидів. Вемігрував він спершу до Німеччини, оженився там і згодом, із жінкою та 2 дітьми, виїхав до країни своїх предків. У нагородженій книжці розкаже про себе самого і про свої переживання, коли пішла дих років приїхав із Палестини відвідати рідний Бучач і знайшов у ньому зовсім інші умовини після жахливої I-ої світової війни.

Згадки про автохтонів Галичини й Бучача важко у творах Агнона дошукатися. Про Галичину він пише, як про східно австрійську провінцію, заселену слов'янами, яка мала хліборобський характер і «римо-католицьку» культуру (sic), а серед селян панувала нехтіть до жидів. В одному тільки місці є згадка про облогу Бучача за часів Б. Хмельницького. Серед селен панує забобон, що жида вбивають християнських дітей на мацу.

Проте, книжка Агнона гідна того, щоб її прочитав кожний бучачанин, бо вона приносить нам відгомін рідного міста й того довкілля, в якому проходила наша молодість. Кожного з нас зворушує образ Стрипи, коли бучацькі

жиди, вибираючись до Палестини, ідуть уночі над річку, щоб із нею попрощатися. Бучач лежить на горбах, щоб виглядало, немаче б зорі було попріщиплюваної до дахів домів. Нараз зійшов місяць і освітив місто. Стрипа, оповита темрявою, засвітила сріблом, і з крилиць на Ринку полили два тонесенькі сріблясті струмочки. Хтось із гуртка відзивався: «А я й не знав, що наше місто таке гарне! Мабуть, ніде у світі нема нішого такого доброго міста!» — «Мені теж так здається», — почувся інший голос. Наостанку, ставши над берегом ріки, подорожники говорили: «Стрипо, Стрипо, не гнівайся на нас, що тебе покидаємо!»

Або такий образ: Автор доїжджав залізницею до стації. Показуються перші будинки Бучача. Автор глибоко зворушений кладе руку на серце й пише: «... і, як мє серце тремтіло під рукою, так дригала моя рука на серці». Не знайшов на стації фіякря, він пускається пішки до середини міста. Дорогу до Ринку можна відбуту за 15-20 хвилини, але він іде аж півтора години, бо кожна хата, кожне румище затримує його і нагадує йому дороге минуле. Ледве знайшовши приміщення в готелі, він іде на міст, щоб подитися на дорогу Стрипу. Руїни знищеного рідного міста наповнює смуток на його душу. Навіть крилиця, з якої Собеський пив воду, коли пертався з віни переможцем, розбудує сумні відгомони: її сходи розбиті, затерся нанше на табличці, а мох докрутив був червоний, немаче кров, і біліт лигол смерті обер об нього спій ніж. На рогах вулиці не видно було осеселих хлопців і дівчат, як колись, не чути було співів і сміху. Не побачив колишній мешканець міста нічого з того, чим жив замолоду і що бачив у мріях, коли з Палестини виїхався у відвідини до рідного міста. А все ж таки... подих давнього Бучача жив і не згас у душі.

Юки бучацькі жиди виїхали до Палестини, відкрили скарбоню, що була в рабина Месра, і забрали гроші, щоб роздати бідним у Палестині. Ціле місто виїшло з ними прощатися. Не виїшли тільки раби. Він залпни: «Ти, що ідуть до країни Ізраїля, нагадують мені тих хлопчаків, що біжать попереду молодій парі до весільного baldaxину. Навіть язловецькі жиди виїшли попрощати бучацьких емігрантів і частувати їх, забувши своєю довголітню ненависть до них за те, що колись вночі силою забрали до Бучача язловецького рабина, коли той не хотів стати хімім головною. Навіть християни прийшли їх попрощати, бо ж вони, себто жиди, вибираються до Святої Землі. Селяни цілували наліт їх одги, падали ниць, відваляли коним обрік, щоби показати високу пошану до Святої Землі. Головний герой «Морських глибин», візник Гананія, коли доїжджав до Бучача й благав, щоб його взяли з собою, його взяли за другого візника. Він ніби пірнув був у «морські глибини», але щасливо з них виринув.

Коли жиди дісталися до Палестини, тоді припали до землі, цілували її і плакали. Зі співом прийшли до Муру Плачу, цілували кожен камінь, відмовляли «Псемо пісню». Але не знайшли там того, чого сподівалися — «Довелось жити в злиднях. Дехто зверіився і вирішив вернутися додому. До них належав і різник Лебшув, який перед від'їздом із Бучача говорив: «Чи бачив хто країну, в якій нема нічого крім баранини?!» Йому вже з самого початку не сподобався Єрусалим. Він затратив віру в майбутнє, забувши, що жиди — попри інші сприятивні обставини — здобули державу Ізраїль завдяки сильній вірі. Забув, що журналіст Теодор Герцль, основник сіонізму й автор книжки «Жидівська держава», наказував жидам не втра-

чати віри, бо віра в майбутнє це найважливіша річ для народу. «Як він вірете, що постане ізраїлівська держава, то це спрадитися».

Бучач, світ свого дитинства, назвав Аглон в одному із своїх творів «загаченою водою». Проте, він тужить до нього і брудне містечко являється часто в його снах. Тому, давній Бучач став темою й багатьох казок Аглона. Називав його Szibucz або Shbush. Це й спонукало його на старі літа відвідати дорогий йому Szibucz «Гість на одну ніч» («A Guest for the Night») це ніби беззмений уродженець Бучача, людина, що емігрувала до Палестини й по роках вертається до рідного міста. Його дім згорів у Палестині і, хвилює, розлучений з жінкою і дітьми, він уважав себе тільки «гостем на одну ніч».

Один з найкращих образів тієї повісти не зустріч з другим хлоп'ячим роком, з Кубою. Автор забрав побачити хату, в якій жив молодий хлопчик. Зайшовши на свою вулицю, пригадав собі, як учився в хайдері, а Куба, син барона, ходив до школи барона Гирца. Тоді обидва хлопці один з одним порогували. Але обидва дуже заприязнилися, коли автор пішов до жидівської школи й союзу сіоністів, а Куба почав ходити до гімназії. Вулиця, якою ішов до рідної хати, вела лівим берегом Стрипи. Колись була вона спокійна. При вході до неї стояла пошта, в поштовій дорозі гімназії, а при кінці жіночий монастир. В тій акційній естоні колись зледніт ланки; туди, давню, проходилажувалена інтелігенція і читали газети, а перед нечером збиралися хлопці і дівчата і гурторили інколи й до пізньої. Тепер уже не було ланок, акцій вірубано, доми були здебільшого зруйновані. Залишилися тільки Стрипа, яка по давньому плали собі спокійно. Це була та сама ріка, в якій автор, хлопцем, купався. Застував до брами дому, де жив колись, з рідною, але ніхто її не підчинив. Глянув крізь вікно, але нікого не побачив. Та випадково зайшов до хати, де жив його друг Куба, тепер уже лікар. Колишні товариші забав довог дивилися мочачи один на одного, із зворушенням ні один, ні другий не міг перестати заговорити.

І це одна картина, на яку читач мусить звернути особливу увагу: Над Стрипою, близько Гімназійної вулиці, стоїть хата старої Фриди. Війна пощадила цю хатину. І стоїть вона по-давньому, майже незмінена, лише трохи постаріла. Жине в ній самітна Фрида, пидова. На стіні лежить зимка її чоловіка, у військовому однострої. Називався він Сфрайм Йосель, а місто жартома звало його Францом Йосифом. А тому вже Фриду називали цдеревою. Побіч Сфрайма на зимці стоїть 4 сини, всі у військових мундурах. Вони всі загинули на війні. А де ж зимка Елімеlexа? Мати сховала його за дзеркало, бо вірити, що він іще живе і вернеться додому. Від часу, коли він пішов з дому, Фрида живе осамітнена і жде на сина. Ніхто до неї не заходить. Вона розмовляє з тінями, а вони її слухають. Докидає Фрида Елімеlexа і приходу Месії. Померла, не діждавшись сина.

Авторові книжки про Бучач стає сумно, коли, відвідавши своє місто, бачить спустошення, яке посяла війна в дулах молодого покоління. Один жиди в повсютньому Бучачі прагнуть соціалістичної революції, другі бажать відродження сіонізму; не бракує й таких, що заривалися гаслами комунізму. Автор симпатизує з тими, що тримаються давних традицій. Його твір «Старі й молоді разом» («Young and Old Together», 1923) — це ідека сатира на пилтке життя бучацьких жидів. У книжці «Дні богобійного страху» Аглон пише про старі жидівські традиції, легенди, наводять багато народних казок і анекдот. Говорить про покійників, ніколи не забуде додати «хай Бог благословить його», «хай пам'ять про нього живе вічно».

ЛЮДИ З ОПАСКАМИ

Я бачив людей із опасками на раменах.

*Я бачив у їх очах страх і отримані. Я бачив у них щось таке, що проби-
вається з очей воли по перших ударах сокири в його чело. Бо ця людина
ловиля по дорогах, наче таріли, їх тривали, але не собаками, тільки стрілками
з карабінів. І коли вони прикладали свої голови об якісь сніжок соколи
чи картоплини на сніжники, тоді їх оточували збройні підвали й вибивали
до останньої ноги.*

*Вибивували їх із потасканих кріжок, із лаватів, із порожніх гробниць, із
борозд та подер, із усяких підвалів і підстріт та зводили до крини, щоб легше
було за одних мажол носекатися крізь буряк цих забраних людей.*

*Викопували їх у тваринні ями. А жидиші в такій сніжок, щоби про-
дуже кілька днів переждати бодей третина з них муміла.*

*Везли їх і завалили в газоні камери та в модерні ковори, при яких були
креслярські нечі. Труїли їх, убивали їх громовинними струмками, славляли
їх тлім і електричними кітлами, цілі бурби людей перетворювали у пошели.*

*Вели їх опустелим відцідилым містечком на околиці чи на інші цинтарні
немаєжкі й заривки, де вже чорилим чоловіці свіжо вигонилим злибоске
погребли. Там вчили їх сидіти з себе само оджеу, аж до останнього лишка.
А потім, ставили їх чергою над шкарпи злибоскі ями і стрілом у потилицю
перевертати їх на криву тельнях труїли. Вони, одні на одних, тремтіли несам-
ожитими зброями передресети. Витворилили шад ними такі зириники,
про які в динник, мирник часам нікому у виринити не зогла.*

*І певною, чи ці люди чи стралим та отримани у очех були шкарпі чи ні,
але те, що з ними бігли, було чимсь гіршим і жорстокішим, ніж сама кара.
Та й те, що ця людина нестала, не було тільки німешю чи історичною від-
млатою за їх злочини й провини.*

*Це був жалюгідний народським людським думи, яка на місце атрименої туги
за Богом, виклала жадобу еквивалентної страсті. Це був демонічний шкарпи
тваринним червиль сінту у душу, що видирбала себе безпретогом і току
атримала ринівату. І людина перестала бути подобою Бога — на свій від-
білоси відничоток тварини. Воно черекимцаєся а білу бестію.*

І бланки бестіям ставали не тільки зонгетлі, а й зонені.

*По кількох роках цього нескельного танцю на землі, шкарпи скинули опаски
зі своїх ривавів, а такі ж самі білі нерев'язі почали носити на своїх раменах
зонгетлі. І тоді почалися, що по перших, топсів природних шкарпилах беть-
пошединої відцідилы, сурт самої справи така не змінилася. Змінилася тільки
ролі. Іншою стала не людина, тільки чера...*

*А правдивих людей, шкарпелів Божої Пранди на землі, подвижників лю-
бови і співчутливості, окаянників віри в Бога і віри в справжню людину —
тати не багато на землі. С тільки зонгетлі і зонені. Є люди без опасок і люди
з бланки опасками на руках. А де вже зончик з накладанням опасок нерев-
ніси, там існує іншим дивою.*

Хочу вірити, що час відмлатного спалюу це не живуча.

*Хочу вірити, що нахлюїє серце черних зонених ще не прийшло до себе,
ще не віднаило себе, ще не спроможе відбутися на те, що ми знемо
зучаємністю і неакошудинням.*

От, як тариче хочу в це вірити!..

Перед нами пересувається ціла галерея жидів, які мають інколи споділені імена, такі нам добре відомі з галицького містечка, як Шимко, Йосько, Йолік, Долак, Бабче та ін. Серед спокійних і скромних торгівців трапляються типи, які вміли збагатитися в час війни й викрутитися з усіх небезпек. Таким є Якубович, що замолоду був різником, а серед носиною метушли зумів стати найбагатшою людиною в Бучачі. Коли жиди втікали перед москалями, тоді він залишився в місті і торгував з наїздниками. Весели подавав себе за ахтохтона; в Одесі говорив з жидями по-жидівськи, в Астрахані подавав себе за вірменши, а коли прийшла українська влада, тоді він був українець.

Великою подією для Бучача був перший транспорт помаранч, вирощених в Гераїлі. Адже, Бучач від часу війни не бачив помаранч. Цілою громадою з великою радістю вибираються жиди на старю відбирати помаранчі.

Книжка Агнона знаменито відтворює моніальність маломістечкових галицьких жидів. У повісті «Проста історія» («A Simple Story», 1935), зображено конфлікт між життям старого Бучача й новими течіями, які нуртують серед жидівської молоді. Представником старого світу є тут Гершель, а Квабенту це речник тих, що змагаються за покращання життєвих умовий робітничого класу. Старі жиди не можуть знайти спільної мови з молодими, серед яких є вже багато комуністів і анархістів. Існують між ними й суше-рочки на таї симпатії до окремих рабинів із Чорткова, Косова, Садагури, Густина тощо.

Ніде правди діти, розчарований жид з Ізраїлю зустрівся серед молоді також людей, які тужать за Палестиною й бажують до неї виїхати. Вони сиділи того, що там жеде й важке життя, тому відповідно підготувалися до нього: Ідуть на село і працюють серед селян.

Ці молоді жиди, хлопці й дівчата, будуть корисними громадянами Ізраїльської держави, а еміграція до Палестини не принесе їм розчарування.

Використана література:

- 1) Pochman Baruch: "The Fiction of S. Y. Agnon", Ithaca & London, Cornell University Press, 1970.
- 2) S. Y. Agnon: "Twenty-One Stories", New York, Shoken Books, 1970.
- 3) S. Y. Agnon: "Nur wie ein Gast zur Nacht", Roman, Frankfurt am Main, S. Fischer Verlag, 1964.
- 4) S. Y. Agnon: «Морські глибини».
- 5) Рубінець Англі: «Нобелівський лауреат із Бучача», «Свобода», Джерсі Сіті, Н. Дж., ЗСА.

ромені і колоски пшениці, для мого тітчного брата о. А. Казновського, опися пароха Глубічка, цов. Борців. Цей епітрахиль здобув першу нагороду на виставі в Тернополі. Чи похоронили вороги в лягері в Жданові, о. Казновського в тім епітрахилі, яким він дорожив і ховав його на смерть?

Напроти руїн замку, який мав мати 14-кілометровий тунель - сполучення з замком у Бучачі, виднів білий хрест з язловського каменя. Поставив його місцевий дідич барон Блажовскі, на пам'ятку своєї дочки, що, їдучи до шлюбу, на тому місці згинула. Хрест пригадував візникам: згорі їхати уважно. Воду діставав монастир дерев'яними рурами з іще вище положеної криниці в селі Новосілка. Рури були зроблені з черешневого дерева, ручно верчені, тонша рура входила в грунту: глибоко закопані, без доступу повітря служили сотками років.

ВІРМЕНСЬКЕ ПОСЕЛЕННЯ

Початок заселення Язлівця приписують Х-му століттю. Мешканці по більшій частині були з походження вірмени, переслідувані турками, поселилися в Галичині. Тут, колись мав свій осідок вірменський єпископ. Катедрадею його була теперішня церква св. Миколая, при вірменській вулиці. Церква мала довкола великі травники, що їх цікаво добродушний Трушкевич. Багато капости робили ми, діти, гуляючи по високій траві. Тяжко було її косити. Терносилви, що росли в розі, найбільше нас примановали: пів дня ми могли терпеливо чекати під деревом, щоб одна попала в руку. Як надходив Трушкевич, то ми зіткали довкола церкви. Він нас ніколи не міг зловити, бо ми були молоденькі, а він старий. Дерево терносилву пригадує мені мої щасливі, безтурботні дитячі роки. Завжди ріс терносилви у моім городі, навіть тут в Америці, старіється враз зі мною.

Другою важливою будівлею Язлівця був на горбі костел з гарною фігурою св. Антонія. Недалеко від костела тяглися ліси аж до Стрипи, де впадав потік Вільховець.

З північної сторони, високо над містечком, лежав гарненький цвинтар, обведений довкола муром, із гарною каплицею фундації баронів Блажовських. Під каплицею находилася криниця з домовинами їх роду. Кожного року під час задушних днів вона була відчинена. Недалеко від входової брами стоять три дорogi для мене пам'ятники: бабуні Гафтковичові з унуками Модестом і Ярославом, як сторожі нашого роду.

УКРАЇНСЬКІ ПАТРІОТИ

Упадок містечка почався після проведення залізниці з Чорткова до Станіславава. Нащадки давніх вірмен одні стали польськими, інші українськими патріотами. Незагертим слідом моїх дитячих років залишилася в моїй пам'яті постать мого емігра Данила Гафтковича. Кривого характеру, враз з іншими членими, багатими міщанами як: Ружицькі, Галуцькі, Колуді, Яблоцькі та інші, тримав руку на живчику українського національного відродження. Власний дiм чи-

»СУДЖЕНОГО І КОНЕМ НЕ ОБ'ІДЕШ!»

Старинне містечко у чудовому положенні між горами і лісами, над потічком Вільховець, місце мого народження і дитинства - Язловець, Бучачького повіту.

Як свідок давньої змучившини, стоять на високій горі руїни. Півострів гори, получений від гостинця містком, що колись був зводжений. Коло замку вишарється чудовий монастир польських сестер Непокаліянок.

Монастир був багатий, приймали різних графинь із маством. Мешканці монастиря були трьох родів черниць: у білому сама аристократія; у темносиньому учительки дівочого ліцею, малярства, співу, шиття і різних ручних робіт; у чорному обслуга, яка мала зв'язки з населенням, а навіть давала першу медичну допомогу. Був директор маству і капелян-свищеник. Найважливішим прибутком для кліштора був саме цей ліцей для аристократок, що походили по більшій частині з підмосковської Польщі. За Польщі училися там також доньки маршала Пилеудського, який хотів їм дати добре католицьке виховання, хоч сам був масоном.

Живчиком цього ліцею була сестра Алєкса, яка вчила робіт. Також було дошкілля для місцевих дівчаток, у куточку монастиря. За доброю винагородою й великою просьбою мого батька вигантували сестри враз зі мною на кроснах епітрахиль на червоному атласі, волонки,

тальні «Просвіти», де містилася кооператива, український банк, де директором був мій бл. н. батько, фабрика дхівків і круглоїли. Це все засадує одиниць на чолі з стрийком.

Моя у каледійській перебігавіт образі минулого. Рік 1912 — вибори до австрійського парламенту. Округа вибирала 3-номіж двох кандидатів: поляка, дідача з Озерня Серватовського та українця редактора-письменника Вячеслава Будзиновського. Боротьба йшла завзята. Одною ярмаркового вітвірка при великому здивуванні людей, почав віче якийсь агітатор Серватовського. Стрий, довіданившись, сідас на піз і з розгоном питає кияни в середину юрби. Стримують коні, а стрийко кричить: «Не вірте зрадників! що за люди гріші продає вас! розійтісь!» Цього дово не могли простити поляки. Тяганина, слідство. Мій тато дістав за заддання позлагодити справу через «куку в руку» і на тім брові кінчить.

Трагедією родинного життя дорогого стрийка був його промах, що май дружину польку. Обставини так зложилися, що через домашні негодини почав піддаватися на здор'я. Родилися дошки, наш шарох о. Григоронач, москвофіл, не хотів хрестити, відселив до костела. Стрий не хотів хрестити своїх дітей у костелі. Діти росли нехрещені, сором для родини, обмова в містечку. І знову мій, доброй вдачі, батько, по допитх дискусій, позлагоджує справу з упертим о. Григороначем. Це був преркастий приклад для наших молодців, щоб ознімати дружинчужинко. Наймолодша дочка стрий ще сьогодні з чоловіком на Сибірі.

ІЗДОВЕЦЬКІ ПУНДИКИ

Наші називали польське населення «пундиками». Шила ти назва від нестаря поляка Скобальського. Пекарня добре заробляла, значно такого доброго відборти як монастир. Населення купувало звичайно тільки в неділю рашенько. Дітям лікар додавав із дріжджового тіста пацка: очі з перців, волосся з жменю і пошпаній сідалю. Цими пундиками стягав дівчору, а ця назва осталася у народній словесності.

Торігівлю займалися головню жиди. Гортістю їх була синагога, побудована в XVI стол. на однім з горбків містечка в мавританському стилі. Як визначний пам'ятник архітектури, стояла ти синагога під охороною консерваторського уряду. В 1916 р. москалі спалили її, а в 1920-их роках відбудовано її при матеріяльній допомозі іздовецьких жидів у Америкі, які зложили на не 10.000 доларів.

Напроти нашого дому мешкали добрі сусіди Куряньські. Часто і з приємністю п. н. них перебувала. Хоч були поляками, то говорили місцевим жаргоном. Их син у молодших літах провадив крапницю «куляка рольничого», пізніше був бурмістром містечка. Одного разу гинула худоба на якусь заразу, бурмістр видав розпорядження, що заборонється їсти м'ясо хворій худоби. Це розпорядження мав оголосити громадський поліцист Галануш. Посередній міста, напроти ратуші, ударюючи у великий бубон, поліцист Галануш поминув слова, що їх втовкмачив йому бурмістр і виголосив: «Панове бидло, бурмістрж здиха, забрани се сьць его менсо».

Мій стрий був першої якості стельмах, найліпший фахівець в околиці. Хоч не дипломований інтелігент, але дуже очитаний, національно свідомий, несодного загнав у куток. Високий, красунь, у неділю носив вишивану сорочку з гарасівкою, мовляв, хто ж дасть приклад молоді? Населення містечка носило краватки. Інколи, вертаючись з якогось відпусту, хоч босаком, але в краватці, сміялися: «Шодня ношу краватку, а кажуть, що я не інтелігент».

ЯРМАРОК В УЛАШКІВЦЯХ

На Івана Хрестителя, 7 липня, великий ярмарок в Улашківцях. Перед живихами посиіає наряд на ярмарок. Стрий має приготовані на продаж селянські вози, економіські найитчачики й панські два-три позови. Це все вироблене взимку, перед ярмарком зносить на гостиниць і складають, сціпляють без дишлів, яких 20 штук разом. Усе свіженьке, помальоване: вози на зелено з чорним або на жовто з чорним, а позови лйкеровані на чорно. Для нас дітей це неопіасна радість скакати з одного на другий: рівнорядна з великодними гаївками. Весь цей транспорт уночі їде до Улашківцев.

Одного разу над'їжджас «панич» фаэтоном і питає мене, чи я не знаю де мешкає пан Гафткович? «То мій стрийко!» — кричу і веду «панича» до вартату, а ціла я номальована фарбамі возів. Я мала тоді 6 років, а «панич» 14. в гімназійному однострої, на високому коніврі 4 срібні паски. Дороги наші тоді розійшлися, «панича» до гімназії в Перемишлі, а моя, згодом до гімназії Василянок у Львові. Розійшлися тоді на те, щоб зійтись за 13 років знову і разом тингути подружжя ярмо аж досі: «Судженого й конем не об'їдеш».

ЖЕРТВА СПОРТУ НА ЛЬОДУ

(Під Чорним мостом в Бучачі)

По закінченні, з відзначенням, третьої класи гімназії Сестер Василянок у Львові, мене, мешканку їх Інституту, привіз на ваканції мій неощиний і добрий батько до тітки Карольці Казновської, в Галя, під Бучачем. Під час ваканції брала я лекції французької мови у висококультурної учительки, вихрещеної жидівки, Лянгєрєвіни. Так запізналася я з містом Бучачем. По ваканціях, я вернула до гімназії та Інституту Василянок у Львові, при вул. Потошкого 95.

Дорогий батько, втасмичнений про Листопадовий Чин, забрав мене на «Задушки», — три дні вільні від науки, — додому й завів до Пташників, ночувати. Були це крєвілі батькового швагра, патріотів, бучачькі міщани. З коридорчика, я зачула, як батько просив п. Пташника: «Якби щось зі мною сталося, то відвези дитину на село, до мамі». Мати мепкала тоді з ріднею на селі, бо наша посілість у Язлівці була в час воєних подій, спалена.

Рано прийшов батько, похилий, блідий від утоми і переживань, та й каже: «Масю Україну! Я розбрав жандармерію». Було це 1 листопада 1918 року.

До Львова не можна було вертатися, а щоб не втратити шкільного року, батько відвіз мене й молодшого брата Тараса до гімназії «Рідної Школи» в Чорткові. До 5'ятої класи, вже за української влади, записався я до гімназії в Бучачі. За продану посілість у Язлівці, батько набув у Бучачі віллу барона Лепартовського, так, що вся родина замешкала разом. В польській гімназії у Бучачі шло мені тяжко. До постої, вже за Польщі, вернулася я знову до Львова, до своїх учителів: проф. В. Радзкевич, Адріянович, д-р В. Щурат; нашим катехитом став тоді о. Лужницький, бо о. Т. Лежкоубський уже не жив. Далі: Чубатий, мати Софронія, мати Марія, учит. польської мови Гасюкова, учит. Посицький, класичний філолог і суворя профекта мати Северина — оце мої виховники, що залишилися в наші дні з минулих літ.

Вертаясь сноминю до бучацької гімназії. В класі було нас п'ятеро три учениці, бо на 9 учнів могла бути лиш одна учениця. З українок була лиш я, полька Болдця Вржесінська та одна жидівка, назвиська не тямлю. Знайшла я собі сердечну товаришку з нижчої класи Оленку Рогозицьку. Походила вона з найближчої культурної і патріотичної родини в Бучачі. З нею ходила я на масі Богослуження в церкві оо. Василіян, на прогулянки до Монастирка, до славного відпустового міста — села Зарпаниці. Під церквою оо. Василіян збирали ми на «Рідну Школу». На Зелені Святя ходили на цвинтар на Нагірці, де була вислана висока могила з хрестом і написом: «Борцем за волю». Тоді у оо. Василіян мешкав американець, українського походження; Іван Бек, брат панної відомої Марусі Бек, котрого національно свідомі родичі, віддали там на панаку. З оповідань брата Тараса знаю, що тоді Марусі Бек ходила з ним до гімназії в Чорткові.

Якось, но Йордані, 1919 р. в лютій мороз, намовила мене Оленка піти на ховзи, під Чорний міст на Стрипу. Й ніколи на ногах ховзів не мала, однак, за намовою доброї Оленки, що це ніяка штука їздити на ляжках, і що вона мене научить, далась я намовити на присміху розвагу. Ховзи я мала, як подарунок на св. Миколая, від батька-матері.

Ми прийшли над Стрипу, де збиралися ховзуни, застали кількох наших студентів із почервоїлими від морозу лицами. Припливши ховзи до черевиків, тримаючись Оленки, пішла я на лід. Зробила я кілька кроків і сильно впала на... сідало; проб не сміялися то здаю, що мене не болить. Ідемо далше, і вже з другої сторони тримаюся товаришка Крижановського. А при закрутці, як не скручу праву ногу, і то так, що з тяжкою бідою затягнули мене до дому. І так, стала я жертвою спорту. Тиждень підлежала в ліжку, а найдорожча Мамочка бігала з компресами. Сьогодні ця нога спаралізована!

Коли я переїздила, вже замужена, з Хмелеви до Бучача, тоді той образ молодечої буті, зажди бачила і очима душі.

Все на світі нестиїке, час уже розбивав. Тільки незабутній сноминю минулих літ, огорнений льодовим панцирем, до смерті тривав...

БУЧАЦЬКИЙ МОНАСТИРОК

Стоїть собі над Стрипою старинний, святий монастир. Тому, що розміром він невеликий, називають його здавна «монастирком». Але, при чому тут розмір. — він є великий у серці кожної людини, що мала честь у ньому побувати, помолитися, відпочити біля нього, і так, наприклад, мій дужко Безпильний, місцевий мешканець, відвідувачі, що жили в Житомирі, Нагірці, Рипинцях, Бучачі, Львові чи Києві, чи навіть туристи з чужого краю, що не розуміли мови людей, серед яких положений монастир, — всі однаково спиналися на старинні мурі, намагалися знайти там свобідне місце і підняти спос прізвище, а як не було місця, то стерти на каміні старе прізвище і задрісно написати своє. Дехто скромніший, як не було місця на повне прізвище, то висунув бодай свої ініціали. Мої ініціали також там є. Може вони вже нітром і дощем стерті, але в мюсму серці вони остануться, доки житиму.

В різні часи історії проходили понад Стрипу різні люди. Бували там чужинці і свої купці з близьких та далеких сторін, що купували, продавали чи вимінювали крам. Ті люди, хоч і були різних віровізнань, то церков Божих не зачіпали. Понад яром срібнослійної річки Стрипи показувалися в старину також і кижі азійські номади, хозари, половці, турки, татари.

Є історичний здогад, що одної темної ночі напали на монастирком татари і після завзятої оборони, вирізували всіх монахів, будинок спалили до тла і втекли.

Осталися руїни старовинного монастиря. І знов переходили новз нього запорожці, гайдамаки, австрійці, поляки, Українські Січові Стрільці, Армії УНР і героїчна УПА. Усі вони подивилися заштиний святий монастирком, мурі якого, мов сироти, дбайливо окуталися

Над Стрипою. Руїни монастирка.

Вид Стрипюв. Річка зашестьма. Вхід.

тари у XIII стол., понад Стрипюв було багато монастирів. Чи першим серед них був монастир у Зарваниці, що його заснував монах, який утік перед татарами з Києво-Печерської Лаври, чи монастир св. Онуфрія у Ручкині, чи монастир Свято-Троїцький в Пагіринці, чи в Соколівцях, чи в Могастириськах, чи цей бучацький монастирок, тепер годі сказати. Для нас, як і для всіх інших українців, вони усі дорогі й однаково старинні.

Я відвідував святий монастирок днями і ночами багато разів, гостюючи у дуйка Безілляного. Тих безтурботних днів моєї молодості біля чудового монастирка й купання під його цілющим водопадом — я ніколи не забуду. Й дуже жалю, що минулого року час мені не дозволив ще раз побачити цей незабутній монастирок...

«Серед дрімучих лісів на обох схилах ріки залишилися по ньому над її тихим плесом, заросле розгрудзи монастирської церковці, в якій ще в 1780-их роках бучацькі Василяни відраїлялися з нагоди рокового відступу...» — пише у своїй книжці о. М. Ваврик.

З того часу монастирок став сильно занепадає. Немає над ним даху, немає й усіх стін, а ті, що стоять, ледве держаться купи.

От як пропадає наша старовина, наша слава, наша віра й наш рідний край під «опікою» ворога.

високими буками, грабами й дубами. Усі прохажі бажали напиться холодної води із життєдайного джерела біля монастирка. Редувидіють, що хто хворий на очі і в дванадцятій годині ночі піде до цього джерела й тричі змие їх цілющою водою, то повертається йому здоровий зір. Кажуть, що під час нападу ворогів один із монахів заховав у це джерело чашу зі святими дарами. Хоч його там і зустріли смертю, то кров його, що сплилача з ран, потекла у те ж джерело. І тепер, хто має сильну віру і добре пригледеться до цієї води о дванадцятій годині ночі, той може побачити там кров, що сплилає вниз і когитися в Стрипу.

Хто й коли збудував цей святий монастир, точно невідомо. Про його знищення й вимордування великих чещів передають усні перекази.

Ще задого перед зруйнуванням Києва, що його доконали та-

В МІСЯЧНІЙ ТИШІ (З подільського побуту)

Ніч.
Тиша.

Достойною, ясною, просторою мовчанкою пливе небесах місяць. Як домовитий, гідний господар він розкошується розлогими полями, проганяє з грапок останніх полудніків тіні, — а вони завжди такі м'які й добрі, — любується співом перепела, цвіркотом швіркуна, благусе шуганним хомляків, що під панськими стійками загосподаровуються для себе. Зорі, в свій місяць, мов манієські отвори до неба, весело тремтять, граються, розсипаються, до землі несуться.

Час гарячих живів уже минувся. Багато господарів уже й звелиз збіжжя до столів чи в стійках на гумнах зложили. Деякі вже й молодітнини почали.

Село Жизномир своїми білими хатами, мальвами біля них, садами, мов зачарована казка тиші, спокую, благодати, що в ній усе втихомирився: і плач, і біль, і неапетит, і зависть — усе огорнув місяць своїм безмежним і усюкільним сяйвом.

В хаті господаря Фідька — царює сон. По підлодній, від довітку до смерку праці у полі — солодкий сон. На широкій лавиці біля вікна відпочиває сам господар. На постелі, з дітьми, його молода жінка. На долівці, розстеливши собі міх, спить молодий наймит.

Та щось не спиться господареві. Заложивши руки за голову, дивиться крізь вікно на обійстя, що його пантрус місяць, і снує думи: стільки то кіп зібрав, стільки то треба змолотити, стільки на зиму задинити молотити, стільки то змолоти, а стільки то до кооперативи продати. Треба ж дещо на зиму справити жінці, дітям, наймитові, собі. А ще й податок державі та й — на самому кінці згадав — на боже... В думках обрахував знеси й податки.

На полі ворухнувся наймит. Підвіся. Сів. Кинув оком на лавицю і на постіль. Тихо завівся. Підняв мішок, що на ньому слав, і тихо висунувся з хати. А Філько непоручно лежить і уважно через вікно глядить. Пішов наймит до стодоли, — де за дня молотив із господарем пшеницю, що вже й випіля її, — і по декіль хвилинці вийшов із стодоли, вигнаючись під добрим півміхом пшениці. Поніс її у село.

Філько далі непоручно лежить собі на лаві й за всім спокійно, з подільською філософією слідкує. Не питаєся коли наймит із хати вийшов — куди він їде, не жене за наймитом і тепер, коли той тащить у село гізлого шматка пшениці. А міркує:

— Гм! Що ж, наймит!... А хіба ж гірше йому в мене, як іншим наймитам у інших господарів? Гм! Заніс за пів дармо до Срулька, до коршми... Що ж, наймит!...

Господар міркує, а за той час наймит уже вернувся й тихо, мов місячна тінь, увійшов до хати й поклався на своє місце на полі.

Тиша.

— Ну... А чому ж ти мішка не забрав назад і тепер лягати на голу долівку?... — прорізав тишу запит господаря.

Панмит піднявся. Тихо, без слова вийшов із хати. Пішов у село. За деякий час, наймит, угинаючись під гізним півміхом пшениці, заніс її до стодоли. Вийшовши із стодоли, тихо увійшов до хати, розстелив собі міх і поклався до сну.

Тиша й місячний спокій далі огорнув село й хату господаря Філька.

Виндгем, Н.Й., 16 липня 1966.

МАРІЙСЬКІ ДРУЖИНИ В БУЧАЧІ

ВВЕДЕННЯ

Марійська Дружина зовсім не є церковним братством, як дехто думав. Марійський Статут таке каже: «Марійська Дружина, це станове релігійне товариство, якого члени, через особливину набожності до Богородиці, бажать удосконалити самих себе і, по змозі й у міру обставин, стати апостолами всякого добра між іншими ближніми»¹. Марійська Дружина, це суто станова релігійна організація. Взятши на увагу те, що легше удосконалити людей організованих за статтю, віком, інтелектуальним рівнем тощо, Марійська Дружина гуртує членів згідно з їх становими чи суспільними окремостями². Послідовно з тим, перед війною — 1939 р. — хали ми вже Марійську Дружину панів — інтелегентних мужчин, у Ярославі, Марійські Дружини пань, 14, Марійські Дружини Студенток Університету у Львові, Марійські Дружини учнів та учениць середніх шкіл, Марійські Дружини дівчат-служниць і хлопців і т. д.

Марійська Дружина приходить на світ у світі новітньої культури й у метрополії культурного світу — в Римі, 1563 р. Молодий учитель у нижчих гімназійних класах у Колледжіо Романо, о. Іван Ляйніс Т.І.

¹ A. Bangha S.J.: "Handbuch für die Leiter Marianischen Kongregationen". Innsbruck 1925, S. 118.

² І. Назарко ЧСВВ: Катехизм Марійських Дружин. Львів 1937, стор. 4.

благіть, збирає у неполадних годинах малих школярів коло провізоричного престола Богородиці, сидів з ними нісно, говорить до них коротке слово, а потім починає розмову і дозволяє ставити питання на релігійні теми. З цих незамітних початків постає Марійська Дружина (Congregatio B. Virginitatis Mariæ). Остаточною метою Дружини — поступити школярів у чесноті й поступу у науці. Уже в другому році свого існування Дружина нараховує 70 членів і дістає церковні правління, який приписує деякі релігійні практики, а саме: участь у Службі Божій, часта сповідь, часте св. Причастя, учинки милосердя для ближніх, тощо. Побачивши надвичайну побожність і шлькість Дружинників, старші учні освоюють таке ж товариство й для себе.

Не минуло й сорок років, а Марійські Дружини залишають соншицу Італію, переходять Альпи, переселяють океан і здобувають колегії та школи майже цілого культурного світу. До цього росту спричиняються у великій мірі привілеї та привілеї Христових Намісників: Григорій XIII, 1584 р., Григорій XV, а передусім Бенедикт XIV, який, у т. зв. «Золотій Буллі» — *Galvarios Domine* — 1748 р., пише, скажати б, похвальний гимн у честь Марійських Дружин. Небувалого розквіту досягають Марійські Дружини ще й тому, що Бенедикт XIV дозволяє приймати в їх ряди також жінок і дівчат. Папа св. Пій X починає Марійські Дружини «найкращою потіхою у всіх своїх журбах»⁷.

У XIX стол. постають, скажати б, есхотичні Марійські Дружини, напр., на острові Тринідад була Дружина прокажених, а їх духовним провідником був місіонар також заражений проказою. У Бейруті існувала Дружина бідних хлопців, що на вулицях чистили черевки прокаженим; було їх 27. У Палермо, на Сицилії, була Дружина жебраків, що на своїх сходящих дівалися кусником вижбраного хліба з тми, що того дня ще нічого не вижебрали⁸.

Марійськими Дружинниками були й такі Римські Папи, як Урбан VIII, Олександр VII, блаж. Інокентій XI, Пій XII: такі вчені, винахідники, мистці як Вольта, Торквато Тассо, Вега, Босюет, Бурдалю та ін.⁹ Число Марійських Дружин постійно зростало разом із їх членством, так, що Головна Упряма Марійських Дружин у Римі, знала: Пріма Прімарія, перед II світовою війною, у 1938 р., нараховувала понад 55.000 Дружин із 8 мільонами членів і членкинь¹⁰.

МАРІЙСЬКІ ДРУЖИНИ В УКРАЇНІ

Вже в перних десятиліттях свого існування Марійська Дружина приходить на українські землі. Її початки в Україні в'язуться з ім'ям великого починателя нашої релігійної відродження — митрополита Йосифа Вельяміна Рутського, 1574-1637. Оце, 1 червня 1615 р., митро-

полит Рутський, їхавши до Риму, вже як митрополит, — бо на митрополитський престол він вступив 1614 р.¹¹ — зустрівся по дорозі у Кракові й там записався в ряди Академічної Марійської Дружини, що мала назву: *Congregatio nobilium ad domum professam ad s. Barbaram Slavoviae*. Про це свідчить Виписка Книги «записної Дружини, яка зберігається до сьогодні у краківських ОО. Св.Триці. Разом із Рутським того ж дня вписався до записної Дружини ще 98 членів. До краківської Марійської Дружини вписалися представники інших знатних давніх родів, як Вишневецькі, Кіпкі, Овдильські, Сантуки, Чартошівські і багато інших¹².

Однак, митроп. Рутський не тільки сам був Марійської Дружинник, але як поштовець обнови релігійного життя, разом із св. Йосифом, у нашій Церкві, заініціював Марійські Дружини на наших землях. На своє прохання митрополит дістав від Папи Павла V окреме брєво, — з 3 грудня 1615 р., — яким Папа дозволив Рутському заснувати школи, а в них ніколи Марійські Дружини та надати їх тми підлеглим відцесам й привілеями, що їх мав Марійські Дружини в європейських школах¹³. У цьому брєві Папа пише дослівно так: «*Scholabus pro tempore existentibus, omnes et singulas indulgentias et gratias speciales, etiam per modum extensionis et excommunicationis, vel alias quomolibet scholaribus in Solidaritate Annuntiationis B. Virginis in Ecclesiis Clericorum Regularium Societatis Jesu instituta descriptis concessas, concedimus et communicamus*».

Маючи такий дозвіл й одержавши такі привілеї від Апостольського Престолу, Рутський, разом із тодішніми Василіянами, почав засновувати школи, а в них почав організувати Марійські Дружини¹⁴. Полюю статистику Марійських Дружин на наших землях у XVII і XVIII стол. не маємо. Підставою числа Марійських Дружин може бути число насильніських шкіл. У XVII стол. насильніський Чин на наших землях мав тільки одну провінцію Пресв. Тройці — Литовську — створену на насильніській Капітулі у Новгородку 1617 р.¹⁵ Ця провінція мала понад 60 своїх монастирів, а вони мали 15 шкіл. Треба зазначити, що улюбські школи митрополита Рутського, засновані на зразок західноєвропейських шкіл, своїм рівнем навчання і виховання перевищали й Могилівські Колегії у Києві, Винниці і Кременці¹⁶. Немає сумніву, що Рутський подбав і про зорганізування Марійських Дружин у тих школах. Отож, можемо прийти до виснолку, що в XVII стол. у 15 насильніських школах було около 20 Марійських Дружин, бо в

⁷ о. И. Маркешин ЧСВВ. З історії Марійських Дружин. «Вісник Марійських Товариств», ч. 1, травень, 1926, стор. 3.

⁸ Дип. «Вісник М. Т.» — Львів 1938, ч. 4, стор. 77.

⁹ Дип. І. Назарко: *Katechizm Mary. Drużyny*, стор. 18.

¹⁰ Ks. E. Kosibowicz T.J.: *Najnowsza historia Mę. Sodalicji. "Sodalitas Marianus"*, Kraków 1939, n. 3, str. 6.

¹¹ І. Назарко: *Київські і Галицькі Митрополити*, Рим 1962, стор. 21.

¹² Р. Лужань: *Марійські Дружини на українських землях у XVII-XIX стол.*, Вісник М. Т-ва, Львів 1966, ч. 2, стор. 10.

¹³ A. Wolnycki: «*Documenta Pontificia Romanorum*», v. I. Romae 1953, p. 337 et 338.

¹⁴ Wolnycki: *Przewyższonych do dziejow czci Bogorodzicy w Zakonie bazyliańskim, "Sodalitas Marianus"*, III, Kraków 1904, str. 184-189.

¹⁵ M. Wojnar: *De Capitulis Basilianorum*, Romae 1954, p. 8.

¹⁶ Р. Лужань: *цит. твір*, стор. 11.

деяких школах були дві Дружини — одна для молодших, а друга для старших учнів¹³.

У XVIII стол., після Замоєського Синоду, 1720 р., і після василіянської Капітули у Львові, — де створено другу провінцію Чина, Руську, а відтак, обі провінції — Литовську і Руську — злучено в один Чин, — цей Чин розмахом своєї всесторонньої праці охопив Волинь, Галичину й Наддніпрянщину¹⁴. Обидві згадані провінції, перед першим поділом Польщі, мали майже двісті монастирів, а в них понад 80 різних шкіл: нижчих, середніх і високих та цілу низку колегіат¹⁵. Крім тих шкіл, що їх вели василіяни, був ще ряд дівочих шкіл під опікою Сестер Василіянок¹⁶. А майже кожна василіянська школа мала одну, а то й дві Марійські Дружини. Маємо певні історичні згадки про Марійські Дружини в школах у Любарі, Володимирі Волинським, Острозі, Камниці Подільській, Овручі, Вітеві, Барі, Березівці, Борухах, Вітебську, Замостві, Умані, Холмі, Шаргороді й у ін.¹⁷. Отже, либонь не перебільшимо, як скажемо, що від половини XVII до кінця XVIII стол. у школах ОО. Василіян і СС. Василіянок було понад сто Марійських Дружин.

МАРІЙСЬКІ ДРУЖИНИ В БУЧАЧІЩІ У XVIII І XIX СТОЛ.

Саме в Бучачі у василіянських школах потрапляємо на черні Марійські Дружини на Галицькій Землі, і то вже в 1757 році. У Бучачі ОО. Василіяни мали найперше курс Богословії, далі, філософії — від 1773 р., — а потім студії реторики і довгі роки вели свою славу гімназії, 1754-1784 і 1804-1893 роки. Від 1784 р. вели прилюдну головну чотирикласову школу, а від 1836 р. вчительську семінарію. В бучацьких школах училася молодь із земель: галицької, львівської, белзької, перемиської, сандомирської, з Волині й Наддніпрянської України. Рукописна «Historia Scholarum Buczacensium PP. Basilianorum ab anno 1712»¹⁸, що знаходилася в Центральному Василіянському Архіві у Львові під 1757 роком про заснування бучацької Марійської Дружини нише так: «Sodalitas Mariana. Eodem anno (1757) Sodalitas Congregationis Mariane introducta, et quidem die festo Protectionis Virginis S-tae...» А далі цей рукопис подає, що ректором шкіл був тоді о. Петро Ланівецький ЧСВВ, а духовним провінціалом Марійських Дружин був о. Порфирій Важинський — пізніше єпископ холмський. Шкільна молодь радо горнулася до Марійських Дружин, а число членів у деякі роки сягало сотки. Голову, званого тоді префектом, вибирали з-поміж

¹³ S. Załęski T.J.: Trzecieścieńni Jubileusz, "Sodalitas Maryi", Przegląd Powszechny, V. Kraków 1885, str. 47.

¹⁴ A. Amman S.J.: Abriss der Ostslavischen Kirchengeschichte, Wien 1950, S. 331-336.

¹⁵ М. Козлович, Історія бізантийського ордену, «Христ. Чтєвіє», Петербург 1864, ст. 11-75.

¹⁶ С. Пьорох: Погляд на історію та виховну діяльність молчань-василіянок, Рим 1964, 2-ге видання, стор. 83-95.

¹⁷ Р. Лукаш: ишт. твір, стор. 12.

¹⁸ Р. Лукаш: ишт. твір, стор. 15.

себе, а також його заступника й — відповідно до потреб — кількох асистентів. Крім згаданого вже — пізніше Владика Важинського, — духовними провінціалами Марійської Дружини були: о. Іоаннікій Янушевський, о. Вісаріон Мікульський, о. Партен Терельський, о. Тимотей Щуровський та ін.¹⁹. Під час Богослужень Дружинники виходили зі свічками на середину церкви і співали набожних пісень. Школи мали вони гарний хор. Дуже величаво відбувалися річні збори, на яких вибирали нову управу Дружини. Наступного після зборів дня, ранком, у церкві служило торжественну Літургію, на якій були й запрошені гості; по відправі о. Провидник виголосив за відповідне слово. Тут же о. Провидник проголосив прізвища новообраного префекта і його асистентів. Потім, у монастирському рефектарії був святковий обід, на якому були й запрошені гості, а між ними й жінки. Вище згадана «Рукописна історія Бучацьких шкіл» містить опис кількох таких торжественних прийнят і зазначає, що «в час обіду грала канцеля». Там же описано, як то Марійські Дружинники в бучацькій гімназії величаво святкували празник Непорочного Зачаття Пречистої Діви в місяці грудні від 1772-1778 р. Тут треба пригадати, що тоді Непорочне Зачаття ще не було проголошено догмою. У сам празник відбувався процесійний похід Дружинників із свічками в руках довола церкви й монастиря, а один із Дружинників говорив похвальну бесіду в честь Преч. Діви²⁰. Незабутній о. Р. Лукаш ЧСВВ — трагічно згинув під німецьким автом у 1943 р. — пише, що в Центральному Василіянському Архіві у Львові зберігалося в пергаментовому оригіналі окреме брєво Папи Бенедикта XIV з 4 березня 1758 р. до Марійської Дружини в Бучачі. В цьому брєві Папа благословить усіх Дружинників у Бучачі й надає повний відпуст упрієднаному престолові Марійської Дружини учнів у Бучачі²¹.

Двіє бучацькі Василіяни походили з Литовської Провінції Чина. Коли ж на Торканській Капітулі 1780 р. створено Галицьку Провінцію св. Спаси²², тоді галицькі Василіяни перебрали провід усіх шкіл у Бучачі, відновивши Марійську Дружину в гімназії. Але, від того часу, бучацька Дружина, замість Непорочного Зачаття, промосто святкувала празник Покрову Преч. Діви. Так було аж до 1854 р., коли проголошено догму Непорочного Зачаття Марії і тоді бучацька Дружина знову святкувала празник Непорочного Зачаття. Бучацька Марійська Дружина проіснувала до 15 липня 1893 р., коли василіянська гімназія у Бучачі перестала існувати²³.

У рукописному відділі львівського Осолінеум, під числами 4787-4790 зберігалася до 1939 р. копіяна василіянська власність: чотири великі томи п. н. «Acta, quibus publica Scholarum Buczacensium inscribuntur Opera...» від 1758 р. Небіжчик о. Р. Лукаш основно перепе-

¹⁹ Р. Лукаш: З наших Марійських традицій, «Вісник М. Т.-в», 1938, ч. 7-8, ст. 13.

²⁰ Р. Лукаш: Марійські Дружини на Україні, землях у XVII-XIX стол., стор. 17.

²¹ Р. Лукаш: З наших Марійських традицій, стор. 12 і 13.

²² М. Wojnar: De Capitulis Basilianorum, Romae 1954, p. 27.

²³ Р. Лукаш: Марійські Дружини на Україні, землях..., стор. 18.

студіював усі 4 томи й написав так: «Находжу в них розкішне багатство різних промов, віршів, співацьких вистав, духовних виразів, тощо. Автори пишуть у тих книгах, це учні в бучацьких василіянських школах, передусім — Марійські Дружинники, як також їхні учителі — Василіяни... Уже сам реєстр Марійських промов членів бучацької Марійської Дружини показує нам наглядно живу їх працю. Тільки за два роки 1758-1760 є там латинські наголоски 27-ох промов, 4-ох слейків і двох віршів у латинській мові та одна промова по італійськи»²⁴. На жаль, о. Р. Лукань тієї статті не докінчив, бо надрукував її в останньому числі «Вістника М. Т-в» за 1938 р., а 1939 р. почалась II-га світова війна.

Та, вернімося іще назад. Іще в 1890 роках до Бучача часто приїздив зі Львова відомий святий, т. зв. «дзядько» — о. прелат Ісидор Долницький. Він теоретично знав про Марійські Дружини з Риму, де студіював теологію, але в Бучачі побачив він практичну діяльність Марійських Дружин і поїхав сподобався. Тому, о. І. Долницький у 1896 р. переселив Марійські Дружини в Духовний Семінарії у Львові, та в дівочих інститутах СС. Василіянок у Львові, Перемішля, Яворові. Там вони проіснували до 1939 р.²⁵

МАРІЙСЬКІ ДРУЖИНИ В БУЧАЧІ ДО 1939 РОКУ

Щойно в травні 1918 р. на досвітку нової доби нашої історії, ентузіазт католицького виховання молоді, о. д-р Йосафат Маркевич ЧСВВ творить у Львові Марійське Товариство Молоді з пляном — організувати головню й на першому місці молоді середніх шкіл, Сирадів, облога Львова полками, а відтак вивезення о. Й. Маркевича до концентраційного табору в Добою переслати майже на два роки зачату дію. Та в 1920 р. Марійське Товариство Молоді знову оживає: воно починає видавати для учнів вищих класів журнал «Поступ», для дітей «Наш Приятель», «Цікаві оповідання». І по інших містах Галичини творить Марійські Дружини для середньшкільної молоді і для пань; для дітей вселюдних шкіл «Марійські Кружки», а для селянської молоді «Марійські Союзи». За часів президентства о. Й. Маркевича в 1926 р. Центральна Марійських Товариств нараховувала 31 Марійських організацій із 3.140 членами.

В Бучачі існувало тоді Марійське Товариство Пань — жінок із інтелекції — засноване ще 1907 р., а його духовним Провідником був о. Модест Пелех ЧСВВ, уяк членок було 20. На сходинах о. провідник виголошував духовну науку, а одна з пань мала доповідь, після якої була дискусія. При кінці сходин полагодувало біжучі справи. В усі Марійські свята членки сповідалися й приймали св. Причастя.

Друга канонічно сригована Марійська Дружина ще в 1913 р. в Бучачі була Дружина дівчат-міщанок, яка мала понад 70 членок і велику

²⁴ Р. Лукань: З наших Мар. традицій, стор. 13-16.

²⁵ Й. Маркевич: Мар. Товариства на україн. землях. «Вістник М. Т-в», Львів 1926, ч. 1, стор. 5-6.

бібліотеку. Її духовним провідником був о. Арсен Партика ЧСВВ. В 1922 р. зорганізовано Марійський Союз для учениць гімназії й учительської семінарії, який мав тільки 18 членок, а його провідником був також о. М. Пелех. У наступному році він також зорганізував такий тимчасовий Союз для учнів державної гімназії, що нараховував 27 членів²⁶. Поза Бучачем Марійських організацій тоді ще не було.

Коли ж у 1932 р. на місце о. Й. Маркевича президентом централі МТМ став о. Іриней Назарко ЧСВВ, тоді він звернувся унагу передусім на скріплення і зріст організації МТМ. В тій цілі видав «Основи статуту Марійських Дружин», «Катехизм Марійських Дружин» і почав періодично видавати «Вісник Марійських Товариств», як кварталник; скликав два з'їзди ОО. Провідників і — за благословенням папши Владик — особисто відвідав більшість Марійських організацій, а в 1937 р. скликав до Львова перший Конгрес Марійських Дружинників середніх шкіл, у якому взяло участь майже 1200 членів²⁷. Вислід цієї праці був такий, що перед самою війною 1939 р. у Бучачі були такі Марійські Дружини: 1) Марійська Дружина Пань, канонічно сригована і до Риму аргументована 1932 р., мала 27 членок, Провідником був о. М. Р. 2) Марійська Дружина дівчат-міщанок, членок 75, провідник о. Вісцарій Бораданко ЧСВВ. 3) Марійська Дружина учнів при інституті ОО. Василіяні, членів 54, провідник о. Й. Маркевич ЧСВВ. 4) Марійська Дружина учнів державної гімназії, членів 40, провідник о. Іван Терешкук; така ж Дружина учениць, членок 29, провідник о. І. Терешкук. 6) Марійська Дружина ремісників, членів 33, провідник о. М. Грень ЧСВВ.

В околицях Бучача був дуже діяльний Марійський Кружок жінок у Жижомірі, що мав 114 членок, а його зразковим провідником був о. Василь Стрільбицький. У Жижомірі був також Марійський Кружок дітвори вселюдних шкіл, що мав 68 членів, а його провідником був той же о. В. Стрільбицький²⁸. Якщо пам'ять мене не зводить, то в більших селах коло Бучача було 2-3 Марійські Кружки — Ласківці, Пишківці, Скоморохи, — бо останній реєстр Марійських організацій маємо з липня 1938 р. На перший Конгрес Марійських Дружин учнів із Бучача прибув о. І. Терешкук із 14 Дружинниками.

Богу дякувати, не чули ми, щоб якийсь Марійський Дружинник чи Дружинниця зрадили за большевицьких часів нашу Марійську і національну ідею. Навпаки, знаємо, що кільканадцять із них страждали — може й далі страждають — по большевицьких в'язницях і концентраційних таборах. Марійські Дружини залишалися золотими літерами в історії Бучаччини.

²⁶ Дня. Реєстр Україн. Мар. Дружин у Галичині. «Вістник М. Т-в», 1926, ч. 1, стор. 25.

²⁷ Р. Лукань: Перший Конгрес Мар. Дружинників. «Вістник М. Т-в», 1937, ч. 5, стор. 1-7.

²⁸ І. Назарко: Україн. Мар. Дружини в Галичині. «Вістник М. Т-в», 1936, ст. 29.

СТЕФАН ТАНЧАКОВСЬКИЙ
(Нотар у Золотій Потоці від 1898-1928 р.)

Комітет Бучаччини уповажив мене написати спогади про злого дорогого Вуйка, про що забудену, але вже трохи забуту людину. Дуже охотно користаю з нагоди.

Нотар Стефан Танчаківський уродився в 1854 р. син о. Миколи і матері Антоніни, з роду Сенатович. Його батько був парохом Вербівця, тербовельського повіту, там він і помер зпочатком дев'яностих років, і там і похований. Крім сина Стефана, був у них ще другий, старший син, о. Олександр, парох Озірної, зборівського повіту, й чотири доні. Наймолодша, Євгенія, замужня за о. Амброзом Рибаким, парохом Сошова, підгаєцького повіту, була мою ніколи незабутньою мамою.

Та, дозвольте, шановні читачі, спитати, чому саме при писанні життєпису бл. п. Стефана, підписаний позволив собі згадати і про свою ближчу родину? А саме тому, що це були часи, коли галицька інтелігенція, головні святичники, позбулися були польнофільського впливу, але підняли під ще грізніший — московський вплив. І саме тоді і між священством, і цивільними інтелігентами були лиш нечисленні особи чи родини, які ніколи в народ одуховлені ідеями Маркіана Шанкевича чи Тараса Шевченка. Саме вони мусіли боротися за охорону національної й релігійної душі нашого народу, тому вороги їхньої праці називали їх «упертими, воюючими українчиками».

І саме тим воюючим українцем, ворогом москвофільства, потім радикалізму і соціалізму, був чистої крові ідеаліст-народовець, не лиш сам, але разом із цілою родиною, Стефан Танчаківський.

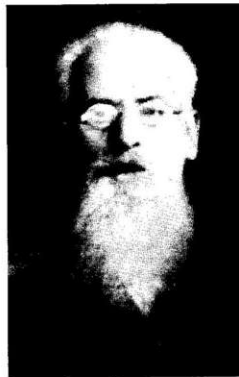
Він учився зпочатку в гімназії в Тернополі, а іспит зрілості зложив у в Українській Академічній гімназії, у Львові. Потім записався на право на львівським університеті. По зложенню написаних трьох державних іспитів, став судовим аскурдантом, потім адвокатом, а вкінці суддею. На основі його оповідань я згадую такі його судейські послиди: Радимно, Косів, Коломия.

В Косові призначила була його влада до важкої праці, а саме — закладати табулярні книги для всіх сіл і містечок повіту. Це була дуже важка праця. Але вуйко відзначався тонким логічним думанням, був прекрасним знавцем австрійського цивільного права, знав добре думу нашого селянина і його фанатичне прив'язання до батьківської землі. Месткові ґрунтові справи на Гуцульщині були зправила замотані, а т. зв. ґрунтові катастри, тобто мапи ніль, виготовлені ще за часів австрійського цесаря Йосифа II, малоцього йому помагали.

Працюючи в наших зеленях Карпатах, він, захоплений ними, організував прогульки на всі верхи Чорногори. Він перейнявся гуцульським мистецтвом, головні роботами в дереві братів Шкрібляків. У них він закупив стільки місцевських дорогих речей, що можна було ними гарно убрати одну велику кімнату. При тому він любувався в гуцульських ліжниках, вишивках і шпалках. Усі ці зібрані експонати вуйко, згодом, подарував Національному Музеєві у Львові, при чім оплатив сам кошти перевозу їх.

По укінченні праці при закладанні табулярних книг у косівським повіті, він дістав посаду судового радника при окружнім суді в Коломиї.

Був він гарно збудований, поставний мужчина, а при цьому й весело відати та культурної поведінки, то й не диво, що легко було йому одружитися. Але чомусь, по недовгому часі, хоч і була вже в них дитина, подружжя розійшлося. Яка була причина їхньої розлуки, того я ніколи не довідався. Але знаю, що він ніколи про свою подругу не висловлювався від'ємно, навпаки — не раз можна було заважити, що тужить за нею.

Стефан Танчаківський.

По двадцятилітній судейській службі, він цю службу покинув, не старіючися за частинну емеритуру. Тоді, в 1896 р., пішов він, як нотаріальний аплікант, на практику до канцелярії нотаріуса в Підгайцях, Порфирія Яризовича. По двох роках практики він одержав посаду нотаріуса в Золотім Поточі, бучацького повіту, де й отворив свою канцелярію восною 1898 року.

Наша пішла родина дуже його любила. Багато його свояки, які мешкали по таких селах, де по школах не вчили німецької мови, привозили свої діти до вуйка, бо в місцевій школі вчили німецької мови в третій і четвертій класі, знання якої було потрібне при вступних іспитах до гімназії. Вуйко цими хлопцями циро займався, цікавився їх поступами в науці і дбав за старання їх виховання.

Коли вуйко перейняв згаданий нотаріат в Золотім Поточі, тоді застав у канцелярії двох писарів-поляків. Але не довго вони з ним працювали; він навчив двох здібних місцевих хлопців канцелярського діловодства і впровадив зміну мови урядування з польської на українську. Тоді для поляків уже не було місця в його канцелярії. А від наших хлопців він вимагав, щоб урядували виключно в своїй регіональній мові і не зміняли її на міську. А хлопці якось ніяк не могли погодитися, щоб у канцелярії, а надто в літі, сидіти грубі овежі китарі, хоч у них пріли, бо їм було встидно в рамках сорочках урядувати.

За впровадження української урядової мови в його нотаріаті, лютували поляки і робили різні заходи, щоб вуйка з посади вигризти. Але закон був за вуйком. Зате пішли тоді активній українській нотаріат, не пішов слідами вуйка. Але цей факт надзвичайно припаде до вигод нашому селіштру і пово його за це хвалити!

Коли я перебував у вуйка і там такі ходив де школи, тоді не раз чув, як вуйко дорікав місцевому священникові о. Петрикові за те, що він, як «старорусин», не хотів допустити, у своїй парохії, до осутвання читальні «Провітні». Це вуйка дуже драгувало, бо на його думку, без читальні «Провітні» не було життя. В його родинному селі, Вербіні, вже довгі часи діяла читальня «Провітні», де вуйко, як студент, там таки працював, а при цьому ціла його родина прикладала рук до піднесення її до культурного рівня.

Тим часом, о. Петрик, маючи до розпорядження парохіяльний дім близької церкви, заложив там свою русофільську читальню і на фронті дому висідав велику біду таблидо, на якій чорною фарбою було написано: «Читальня ім. М. Качковського в Поточі Золотім».

Тоді вуйко, вже не витривав. Зірвав всякі товариські взаємини з своїм парохом. Але трапилось, що біля цього дому, де була читальня Качковського, стіна в стіну, був такий самий жидівський дім. Кільки вуйко за нього заплатив — не маючи сказати. Але цей перший дім «Провітні», на якому пишався таблица з жовтим написом: «Читальня «Провітні» в Золотім Поточі», не був заінтабульований на цю місцеву читальню. Вуйко виходив з цього заложення, що невідомі селяни могли читальню продати, або занести її в той спосіб, що хтось міг її забрати у посідання і право власності засидати. Тому, всі хати з огоро-

дами, цілці куплені на читальню, він інтабулював на «Матірню Провітні» у Львові. Представник «Провітні» приїжджав, відісмавав контрах і брав що нерухомість у посідання в імені Головної «Провітні». Тоді урядово віддавав що нерухомість у безплатне ужиткування місцеву «Провітні» з тим, що всякі направики й адаптації в цьому будинку покривав місцева «Провітні».

Велід за читальню «Провітні» в Золотім Поточі, пішли його старання заложити читальню «Провітні» в містечку Коронці, де польський двір і польська школа разом із фінансовою службою, дуже деморалізували українське населення. По недогодному нуканні знайнілася відповідна площина на самому коронському ринку. Там вбудовано гарний дім «Провітні», а саму площу оплатив вуйко; потім, значним датком причинив до будови читальні. І ця читальня стала виключно власністю Головного Товариства «Провітні» у Львові. З Коронці, походило і о. родивик д-р Володими́р Пелай, знаний як народний діят і посол до варшавського Союзу.

«Теребовельська Земля» на стор. 558 подає, що батько д-ра Пелая був за часів Австрії директором школи у Вараґинцях, а д-р Володими́р Пелай народився 1886 р.

Скільки хат із огородами, чи самих огорудів по середині сіл, або інших будівельних парцелі, набув вуйко на власність «Провітні» — мені сьогодні вже годі точно подати. Знаю, що в сфері просвітницьких зацікавлень вуйка стояли такі села: Сновидів, де парохом був о. Іван Шлемкевич, батько д-ра Миколи Шлемкевича, — знаного ним письменника і політика, — в Лядицях, де я бачив на горбку серед села хату читальні; а позатим вбилися мені в пам'яті такі села, якими цікавився вуйко: Космирин, Русилів, Соколів, Костяльничі, Порхова, Стінка, Возилів і ще кільканадцять сіл.

Завдяки тим значним мастковим застаченням для «Провітні» і різного рода жертв та інтервенції по державних і краєвих установах, при постійній правничій допомозі цьому просвітницькому рухові, Загальні Річні Збори Головного Матірнього Товариства «Провітні», наділяли його почесним членством цієї найбільше заслуженої у нас просвітної установи.

Під політичним оглядом він був досмертним членом політичного товариства «Українська Рада» й був членом Народно-Демократичної Української Партії.

В 1907 році, коли Бучаччина і Станіславщина вибирали посла до австрійського парламенту у Відні вже на основі загального, рішного, таінного і безпосереднього виборного права, тоді нотаріус Танчаковський обирали заступником посла Євгена Левизького.

Вуйко передцлачував усю українську пресу і скуповував певного роду українські книжки. До цього служили йому різьблені шафи, в яких те все переходувалося.

Він був знаменитим промовцем, а вихованій серед гушї селянського населення, знав добре селянську душу і пхві до неї підійти. Це виявлялося в першу чергу при його агітаційних поїздках перед виборами в 1907 році.

Але, як вибори до австрійського парламенту перейшли з великим триумфом для нашого народу, то інакше було з виборами до Галицького Союму в 1908 р. Ті вибори відбувалися на основі т. зв. куріальної системи, то значить, що нарід не голосував безпосередньо на свого кандидата, лиш через вибраних повновазників. Польська адміністрація влада й польські пани робили старання, щоб повновазниками вибрано або поляків, або таких, що підуть за панами...

Такі правибори відбувалися також в містечку Коропець. Там у люті 1908 р. згинув свідомий господар Марко Каганець, якого, враз із великим числом правиборців, австрійська жандармерія не хотіла пустити до виборчого льокалю і заколола його багнетами.

Ось, що вуйко оновідав нам про це бивство. Одного дня, 6 лютого 1908 р. приїждить до вуйкової канцелярії свідомий міщанин, з проханням «раз похити до Коропця, бо цього самого дня ринком, жандарми, перед самим виборчим льокалем, закололи багнетами *Марка Каганця*, перед самим виборчим льокалем, закололи багнетами *Марка Каганця*. Вуйко взяв із собою окружного лікаря д-ра Бобека. В Коропці вони побачили трупа Каганця вже в недалекій від виборчого льокалю, хаті, до якої жандарми нікого не пускали. Але вуйка, заступника парламентарного посла і окружного лікаря д-ра Бобека мусіли пустити. Сама поява двох поважних осіб, збентежила і жандарми, і поляків, бо вони аж тенер стратили надію, що будуть мати змогу ту справу затунувати і її в искривленій версії пустити в світ!

Лікар ствердив у грудях Каганця три рани пробиті трьома багнетами в груди, що вказувало на це, що жандарми всі разом закололи Каганця. Одне вістря багнета перерізало серце Каганця і в ту мить спричинило його смерть.

По лікарських оглядинах, вуйко з місцевої пошти надав зараз телеграму до голови українського парламентарного клубу у Відні. Другу телеграму вів до редакції щоденника «Діло», куди наступного дня післав обширний опис про цю жалюгідну подію. Цього опису про смерть Каганця львівська прокуратура не важилася вже конфіскувати. Парламентарний клуб зараз же вінс до міністра внутрішніх справ інтерпеляцію, у відповідь на яку міністер віднісся справи. Потім, у цій справі міністер конферував із головою нашого клубу. Крім цього, польський клуб зголосив нагале висення, щоб справу убивства Каганця взяти негайно на наради палати. Але з цього нічого не вийшло, бо клуб не міг зібрати між послами відповідного числа підписів. Загнечні жандарми зараз щезли з Коропця, а при похороні асистували нові постерункові, які не важилися перешкоджати в похоронах Каганця, ані не мішалися до гострих промов над гробом. І хоч тога дня був важкий мороз, то збиралося кілька тисяч людей, з Коропця і околиці. Та маса людей сама собою відзеркалювала почування народної обурення і гніву.

Не довго вже ждав жорстокий намісник Галичини, А. Потоцький, на мстника за кривду, що він їх заводив над нашим народом, вже 12 квіт-

ня 1908 р., в саме подудне, в його авдієнційній салі, поцілила його куля молодого студента, Микрослава Січинського: унів сатран і згинув.

Система правління в Галичній зараз змінилася на нашу користь. І хоч суд засудив Січинського на кару смерті, то цар сей вирок зміняв на 20-літню в'язницю.

*

Ранню осінню 1928 р., нотар Стефан Танчаковский, по доволітній важкій хворобі, упокійся. Похоронено його на міському швантарі в Золотому Потоці. Про сам хід похоронів дізнався я від секретаря філії «Просвіта» в Бучачі, куди Золотополітчина належала. Людей на похороні мало бути до 15 тисяч. Місцва горстка поляків, яка з'вилася на похоронах, побачивши таку масу народу, перестрашлася його і зараз зникла не взявши дальшої участі в похоронах. Докладно про цей похорон подав календар «Просвіта» за 1939 р., що ми й наводимо тут.

«Дня 29 серпня 1928 р. помер у Покійній Погоці нотар Стефан Танчаковский на 75-ому році життя. Похороні був *вечерня членом Товариства «Просвіта» у Львові і цілого ряду читальн. «Просвіти» в Золотополітчині. Похорони відбулися при великому залізці народу дня 1-го пересни 1928 р. в Золотім Потоці. Взяти в них участі: відпоручник Головного Т-ва «Просвіта», відпоручники повітових українських устану в Бучачі, читальн. «Просвіти» і руханкових організацій Золотополітчини, а далі громадянство і міщанство Золотого Потока без ріжниць народности. В церкві прощан Покійного о. Галібей, який у прекрасних картинах змалював успішні змагання «дідуся Степана» на всіх ділянках національного життя за весь його довгий вік. Покійний жертвував усе, що мав, для добра народу, а в першу чергу для селенства Золотополітчини, в котрій чинив 30 літ кляв тривкі підпални передовсім під просвітну роботу. Заходами Покійника засновано в 17 громадах читальні й вибуловано для них доми, а далі створено фонд будови «Народних Домів» у Золотополітчині. Ціле своє життя працював до того, аби в кожній громаді була читальня-бібліотека, закоронка, фреблівка, взірдений парстат, робітник, кооператива, фахова школа, каса, шніхлір, шпиталь і т. п. Похорони пок. Танчаковского виглядали так: по Богослуженні покладено домовину на гарно прибраній і укітнічаній селянській возі, до котрого запряжено три пари чорних селянських коней. Домовина прикрита червоною китайкою з тризубом, а довкола неї 12 віників від філії «Просвіти» в Бучачі, міщан Золотого Потока і читальн. «Просвіти». По обох боках почесні сторожі карних луговиків. На місці вічного спочинку попрощали Покійного: інж. Король від філії «Просвіти» в Бучачі і від повітових українських устану, а далі відпоручники читальн.: ин. Кузь, Комарницький і Делявський та відпоручник Головного Відділу Т-ва «Просвіта» п. П. Петрик, які, пригадавши громадянству всі заслуги Покійника, віддали йому гідно останню пошану і попрощали в далеку дорогу невіджалованого і незаступного робітника й добродія освітнього життя в Золотополітчині».*

Влітку 1931 р. ми з братом постановили відвідати могилу нашого вуйка, Стефана Танчаковского. Його могила стояла на золотополіт-

кому швинтарі на видному місці, по середині псавайтої швинтарної площі. На могилі вже був скромний, пам'ятниковий хрест широблений з місцевого лісковика-каменю, поставлений жертвами місцевих українців. Ми, що мали намір самі спарити пам'ятник, були цим фактом заскочені, бо це ж була загальна народна жертва, дарма, що не така дуже велика. Ми зрозуміли, що нам цього хреста рушити не можна і ми його б не рушили. Але одно мусіло бути конечно справлене, а саме — надгробний напис виконаний невправною рукою, був незурваний і його треба було змінити. Ми поставили лиш цей напис прикрити чорною мармуровою плитою з відношенням на ній написом, який мав звучати: Тут спочиває Степан Тягачковський, нотар і почесний член матірнього товариства «Просвіта» у Львові, дати уродження і смерті, при кінці три букви: В.И.П. Таку таблицю виконала камєницька фірма Шаніра у Львові. Самим прикріпленням таблиці до хреста займалися місцеві майстри. Крім того ми заридили, щоб пам'ятник був обмурований і огорожений залізними ґнґахґаман. До цього ми згодили місцевого каменіра. Тоді, — як ми згодом з фотографії могли дізнатися, пам'ятник і могила Стефана Тягачковського прибрала естетичний вигляд.

Але чи і ця пам'ятка любови місцевих українців вєспла охоронити себе від вандалського знищення, — нам невідомо. Дуже раді ми були б, якби хтось з колишніх мешканців Золотополицчини, нас повідомив, у якому стані ця дорога могила находиться сьогодні.

Писано у Філадельфії, в листопаді. 1969 р.

ВІД РЕДАКЦІЇ

Цей рукопис є копією цієї — вклице поданий — цитовий документ, який віднесено засвоєнє реву. заповаднену в прикладу праця Стефана Тягачковського для віднесення нашого народу на місці цвбної дїлоного і товчарського життя.

ПИСЬМО З «ПРОСВІТИ» ч. 5, Львів, май 1912.

Ч. 3919 3652

Львів, дня 6 червня 1912.

ПОТВЕРДЖЕНЄ.

Головний Виділ Товариства «Просвіта» у Львові потверджує отим, що Вишкочоважаний Пан Стефан Тягачковський ц.к. нотар в Золотім Потці, почесний член Товариства «Просвіта» у Львові, читальні «Просвіти» в Золотім Потці, читальні «Просвіти» в Порхові і читальні «Просвіти» в Лїнцицх, декретом з 13 цвбтня 1904 ч. 1385 іменованій десатом Товариства «Просвіта» на новіт золотополіцчїний, придбав в Золотополіцчїні в 1895-1909 на власність Товариства «Просвіта» а для пожитку

1. громади Вістра суму 647 К 43 сот. зложеноу 4. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3648.

2. осади Дуброви ад Вістра, Ніжїні, Лядєкє і Коронєць суму 524 К 7 с. зложеноу 4. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3649.

3. осади Стїїла, vulgo Стєгла ад Коронєць суму 512 К 50 с. зложеноу

4. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3650.

4. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3651.

5. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3652.

6. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3653.

7. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3654.

8. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3655.

9. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3656.

10. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3657.

11. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3658.

12. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3659.

13. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3660.

14. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3661.

15. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3662.

16. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3663.

17. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3664.

18. червня 1912 на 4^{1/2} в львівськїм Красїм Союзї Кредитовїм на книжочку цадичну ч. 3665.

1) Сума придбана в переданих книжочках цадичних	6.307 К. 96 с.
2) В готівці в адміністрації місцевій	1.639 К. 02 с.
3) Реальности	10.630 К. —
разом	18.576 К. 98 с.

Власність Товариства «Просвіти», що до тих недвижимоостей і капіталів є спадуючими, ухваляю з 71 засідання Головного Виділу з дня 4. червня 1912 прийнятии застеререженнями ограниченє: Реальности повиці призначені на платє або безплатнє поміщенє всіх в дотичній місцевості існуючих русько-українських товариств просвітньих (читальні, бібліотеки, школи, університети людюві), викопавчих (захоронки, євїтські неклерікальні, бурєні), викопавчої гігієнічних (руханкові, фєрєлікні, Сич не на статутї Трипольського), просвітньо-економїчних (школи факхові, віршєні вєратєні), економїчних (склєпн, магазинн, робїтнї), культурних (музичні, сїльвацькї, драма-

тичні), фінансових (банки, каси, шпихліри), гуманітарних (апінталі), і т. п. о скільки, і як довго товариства ті будуть під патронатом чи протекторатом Товариства «Просвіта» у Львові, а капітали повинні призначені на закупню в своїх часі нових, або розширене існуючих реальностей та на будівництві на існуючих площах мурованих домі в названий (в жадній іншій) місцевості на власність Товариства «Просвіта» у Львові у повидних цілях. Капітали тих не вільно ані тимчасово ані частинно уживати на інші цілі як виключно-но лиш на цілі призначену; не вільно міняти їх межі собою, лиш кожний з них має бути окремо адміністрований; не вільно доповняти їх грошми даними на інші хотайби подібні цілі і під іншими хотайби подібними умовами; в кінці не вільно їх льюкувати і фруктифікувати в жадній хотайби просвітній інституції в Золотонотичині.

Всі повнісі реальности і капітали віддав Впов. Стефан Танчаковський, зриваючись дальшою їх адміністрації вишнішого дна Товариству «Просвіта» у Львові в подійсне посиданє.

О тім повідомляємо Впов. Стефана Танчаковського і оповідуємо єе в «Писемі з Просвіти».

За Золотий Виділ Товариства «Просвіта».

Іван Кислевський, голова

Антін Ганка, за секретаря.

ОЛЕНА КИСЛЕВСЬКА

ІСТІ МИНУЛОГО

КАЛЕНДАР «ПРОСВИТИ» ЗА 1927 РІК

За працю для народу — нові повнісі члени «Просвіти»: Живих повнісіх членів «Просвіти» 24 грудня 1925 було п'ять, а між ними природничий, русиний і жидівсько-польський в освітньому й культурному погляді — дияк Стюпан ТАНЧАКОВСЬКИЙ. Із Золотої Потоки, Почетних членів ставши ми (це перед першою світовою війною, А 25 грудня 1925 налічаво єе 16 повнісіх членів «Просвіти», між ними Володимир Катюка, з Бучача.

1928 р. Отець Олександр ішов статтю «З моїх споминів про «Просвіту». І тут ми думалими дивилими «Просвіти» виписали її о. дяка Івана Олесницького, з Переміоки.

В 1927 р. адвокатські канцелярії отримаво: д-р Гринів, у Бучачі, д-р Марин Кречковський, у Золотім Поточі.

1931 р. Євдокія Федоровна є власником ресторану в Монастирських, а Фрося Федорівна є власником м'ясарні там же. Крайнісі міщанскі товари мають: Антін Сергійський і Михайло Товина — в Золотім Поточі, В. С. Сикова, біля Золотої Потоки, власником крамничі є Степан Ковбан, в Золотім Поточі є нотаріальна канцелярія Арсена Волосянського.

Перед першою світовою війною в Бучачині було 36 деревнянскіх церков і 38 мурованих. В часі тієї ж війни знищено: 2 деревнянскіх і 4 муровані. Велику велику ітрагу мали ми в тії війні, бо була жидівська старожидівська церква, мурована, з XVI століття, у Львові.

На початку 1919 р. тимчасовий доповнений Союз ЗОУНР виклав своєю законодавщою працою в Станіславові. Учність у них марадків Союзу ішлив годі члени цього Союзу Михайло Палєса — від повту Бучач, і Остап Сілк — від міста Бучач. Донєса: В «Америчі» ч. 69/70, з «Потатника Шварцгалера» автор Володимир Мадьків нерестовиде статтю «о-ра Микола Чубатого и. з. «Державний лад на Західній області Української Народної Республіки», що була вперше виходила в календарі «Просвіти» на 1921 р. Так жекоже що з Бучачинскі членика Державної Ради були: о-р Осип Назарук, Остап Сілк і Михайло Палєса з Забарина, але там сказаво, що дожить бути неможливі. Мемі відомо, що членом Д. Ради був ще з Корюнци Лавро Максимів.

Степан ШПИЛЯВИЙ

З пестюю 1954 р. українська суспільність, на чужині, зокрема в Америці й Канаді, гідно відзначила винятковий, подиву й глибокої пошани вартий шлях — вісімдесятьох п'ятих років життя і сімдесятьох безперервних років відданого служіння Олені Кислевській українській культурі. Від 1948 р. очолює вона Світову Федерацію Українських Жіночих Організацій, а початки її невтомної діяльності сягають 1884 року, коли вона п'ятинадцятилітною дівчиною, вступила в члени першого українського жіночого товариства в Станіславові. З цієї пори не сходилла вже з того, раз вибраного, важкого, але невідносно корисного шляху громадської, культурно-освітньої і літературної діяльності.

Організаторка українського жіноцтва на всіх закутках Західно-Українського Земель. Зразкова мати-виховниці у власній родині, добра, незаступна порадиця української сільської й міської жінки в усіх життєвих справах. Довголітня (з 1925 до 1939 рр.) головна редакторка й видавець дуже цінних і популярних українських журналів: «Жіноча Доля» — для жіноцтва вищих шарів українського суспільства, «Жіноча Воля» — для сільських українок, «Світ Молоді» — для юнацтва. Редакторка і видавець цілого ряду альманахів та власних і чужих популярних, практичних порадників із багатьох ділянок родинного й господарського життя, а з 1903 року, коли у «Літературно-Науковому Вістнику» у Львові появилася друком її перша повелька, підписана псевдонімом Калина, це й зворушлива письменниця. А етапи на волі українського народу сенаторкою польського союзу продовж ддох безперервних каденцій у 1920-1930 роках — ось такі то ділянки творчої праці Олені Кислевській на добро українського народу і ними рясно позначений несбудений шлях життя цієї славної Доньки Українського Народу.

Про громадянську й культурно-освітню діяльність Олени Кисілевської багато сказано в ювілейних промовах, багато написано в присвячених цій події статтях української преси, багато висловлено в безчисленних приватних, надісланих ювілянтах.

Цвікала й багата літературна діяльність Олени Кисілевської. Авторка багатьох цікавих повістей і оповідань, як от «Великодні Свята», «Зимові вечори», «Діти на сонці», та ін., Олена Кисілевська найбільше уваги й свого літературного таланту присвятила незривним нарисам про країни і місцевості, де вона бувала. А подорожувала вона центромна все своє життя. Відвідала всі частини земної кулі, за винятком Австралії, побувала в усіх країнах Європи. Своїми враженнями з далеких мандрівок ділилася з широкими читачькими масами і збагачувала скарбницю української літератури, зокрема літератури про подорожі.

До того роду творів належить чудова книжка авторки «Шпайцаріє», про яку видатна українська дівка і педагог писала в свій час:

«... Це прекрасна книжка, оздоблена численними, гарними фотографіями — це дуже цінний вклад у нашу науково-популярну літературу. Написана легкою мовою, захоплює читача та дає ґрунтовне знаомство з цією придалбливою країною».

Захоплюючи книжку написала Олена Кисілевська про Марокко й Канарійські острови, видану під загальним наголовком «Під небом півдня». Це мені прекрасна книжка «Листи з-над Чорного моря», яку недавно пощастило перевидати, а яку так тепло зустріла українська преса і український читач на чужині похвальними відгуками.

А з подорожей, зокрема по Україні, Олена Кисілевська подарувала українській літературі чарівні, невмиручі нариси: «Враження з дороги» (Львів, 1910 р.), «До когор Довбуша» (Львів, 1925 р.), «По рідному краю — про Полісся» (Коломия, 1935 р.), «В зеленій Буховині» — і багато іншого, чого не пощастило видавцеві зібрати на час видання цієї книжки, щоб доповнити її видатнішими нарисами, чи бодай коротко про них згадати.

Свої літературні твори Олена Кисілевська підписувала, крім власного прізвища, ще й псевдонімами. Відомі її псевдо- й критоніми: Каліна, Незнана, О. Галичанка, Ол. Га., О. К. та інші. Під цими псевдонімами друкувала авторка свої твори в «Ділі», «Літературно-Науковому Вістнику», «Неділі», «Глостронаті України», «Волі», «Українському Голосі» та в інших часописах і журналах. Виходили друком, підписані псевдонімами, і окремі книжки Олени Кисілевської, як от «Враження з дороги», книжка видана у Львові 1910 р. і підписана О. Галичанка, та інші.

Олексій ВОРОНИН

(Передрук з книжечки Олени Кисілевської «По рідному краю». Бофало, Н.Я., 1955 р. Накладом Степана Дунецька.)

ВОЛОДИМИР ТЕМНИЦЬКИЙ (1879—1938)

З місцевістю Устя Зелене, на Бучаччині, в'яжеться постать визначного українського громадсько-політичного діяча початків 20-го століття, Володимира Темницького. Володимир був сином місцевого пароха о. Миколи Темницького, що сам по собі був дуже освіченою та висококультурною людиною. (Спогади Б. Лепкого, «Америка» з 3. 10. 1964).

Вже як член проводу «Молоді України», яка в 1900 р., вперше проголосила на своїому з'їзді кредо, що «тільки у самостійній, власній державі знайде українська нація повну свободу розвитку», студент прав Володимир Темницький стає одним з організаторів боротьби за український університет у Львові та учасником сесії в 1901 р., а далі одним з рушій акції за виборчу реформу до австрійського парламенту. («Укр. Січове Стрілцтво» Степана Ріпського, Нью Йорк, 1956).

У 1902 р. він, разом з Лонгіном Цегельським, Вал. Старосельським та С. Косевичем стає ініціатором та організатором сотисячного селянського страйку проти нечуваного зривку польських землевласників. Цей страйк мав величезне значення, бо він перетворився в дуже успішну і переконливу національну демонстрацію — перевірку сил українського народу. Він був також поштовхом до розгорнення безкомпромісової боротьби українців за їхні права.

Усю діяльність «Молодої України» ведено під кутом всеукраїнського, соборницького і міжпартійного принципів. Ця організація м. ін. видала книжку Миколи Міхновського «Самостійна Україна», перепачкувала її на підприємницьку Україну, та взагалі підтримувала тісний контакт з РУП. З цією метою Володимир Темницький і їздив тасмно до Києва.

Безкомпромісовий державник і речник політичної самостійності, Володимир Темницький вступав в ряди Українських Січових Стрільців, коли почалось організування української збройної сили. З либухом сагтової війни засідає в Головній Українській Раді, на чолі якої стоїть Кость Левицький, а також стає членом Боевої Управи Легиону УСС. Співпрацює з Союзом Визволення України та виступає з рядом талановитих і палких статей зі самостійницькою тематикою в українській та віденській пресі. (Некрол, «Діло» ч. 19, від 28. 1. 1938).

Коли почалося будівництво української держави на західно-українських землях, тоді Володимир Темницький стає одним із головних пропагаторів з'єднання обох українських республік; що справу нераз піднісую в своїх промовах на засіданнях Української Національної Ради в Станиславові. При кінці 1918 р. він стає віцеміністром закордонних справ в уряді Володимира Чехівського.

До речі, проф. Вол. Чехівський перед своїм переїздом до Києва проживав в Одесі, де познайомився з ним другий син о. Миколи Темницького з Устя Зеленого, Омелян. Омелян Темницький був також великий патріот, добрий промовець і організатор та справжній ідеаліст, що всі свої сили присвятив національно-освітній роботі серед населення цього портового міста, зокрема серед робітництва. У розгари праці захворює на тиф і помер.

Згодом, на весні 1919 р. Директорія УНР на чолі з Симоном Петлюрою порішила включити до свого уряду представників Західної України. Тоді-то покликано Володимира Темницького на становище міністра закордонних справ у новому кабінеті Бориса Мартоса. Невдовзі, 22-го травня 1919 р., виділено В. Темницького закордон з важливою місією: налагодження скоординованої акції українських дипломатичних представництв у західно-європейських столицях. Шлося не лише про дипломатичне визнання УНР європейськими державами, але й про налагодження закупів зброї (на що у висліді погодилась одна тільки Італія).

Після підготовчих праць відбулися дві координаційні паради українських дипломатів: перша у Відні в днях 18-20 червня (приїзд проф. С. Томанівського з Парижа), а друга в днях 6-14 серпня в Карлсбаді («Протокол Конференції послів і керівництв дипломатичних місій УНР»). В умовах майже цілковитої відсутності комунікації з Урядом керування закордонними справами було дуже важкою справою. У цих незвичайно трудних обставинах не довелося Володимирові Темницькому повністю розвинути своїх сил і таланту на становищі члена Уряду; він навіть довгий час не мав змоги вернутися назад, бо мілітарне і міжнародно-політичне положення погіршилося й Україна була зовсім відтята від світу.

В серпні 1919 р., м. ін., у зв'язку з появою Денікіна на передпіллі Києва, наступила зміна кабінету. Прем'єр Мартос уступив. Новий Уряд очолив Ісак Мазепа, а виконуючим функції міністра закордонних справ став міністер юстиції Андрій Лвицький. Аж у листопаді 1919 р. Володимир Темницький з трудом продистається до Кам'яниці, щоб бути свідком останніх хвилин УНР і ЗУНР. («До роковин УНРеспубліки», «Народна Воля» від 28. 4. 1966).

Після кам'яницької катастрофи – перестав брати участь в політичному житті, осідає в Устї Зеленої та одружується. Вквортій змарав його батько о. Микола, а Володимир деякий час займається сільською господаркою.

Згодом, Володимир Темницький переносить до Стрия, а потім до Львова, де стає керівником правничого відділу Каси Хворих. Хоч у тому часі у нього вже було підірване здоров'я, то він знову віддається громадській, журналістичній і, частинно, кооперативній діяльності. Володимира Темницького вибирають радним міста Львова, де постійно виступав в оборону прав та інтересів українського населення міста. При тому, одиникий з усіх радних-українців, ніголонує свої промови виключно українською мовою.

Коли згодом Каса Хворих удержавлено і перетворено в т. зв. Суспільне Обезпечення, тоді опії українські виступи послужили до здійснення його з посади. Характерно згадати, що державний комісар правничого відділу («легионіста») попередив покійного, що як не стане живити польської мови в офіційних виступах в раді міста, то може втратити посаду. Але навіть така загроза не змінила принциповості цієї незвичайно пряломлінійної людини. Ще один виступ по українській і Володимира Темницького звільнили з праці.

Ще дорешти відкопало його здоров'я і 26 січня 1938 р. він помер на недугу серця.

Володимир Темницький був членом Української Соціал-Демократичної Партії, а в роках 1914-21 її головою. Усе життя був психохитним патріотом, до останніх днів свого не легкого життя вірним згаданому кресдо «Молодої України», якого співавтором був він сам. Легко знаходив сильну мову з українцями зовсім відмінних поглядів, бо Україна була у нього завжди понад усе.

ХЛІБОРОБСЬКИЙ СТРАЙК У БУЧАЧИНІ 1902 РОКУ

Після скасування панщини в 1848 році, великі землевласники-шляхта ще довгі роки почувалися господарями у своїх маєтках. Цьому сприяла австрійська адміністрація, що була в руках тієї ж шляхти і судівництва. Землевласник змушував вільних селян погромами, а то й побоями, до праці — особливо під час жнива.

Ці маєтності звалися фільварками і це велике господарство обслуговувало 4 категорії робітників, а саме: двірський штаб, директор чи управитель, економ, гумениш, горальник, шафар — годівельник, молочар, коваль-маніпінет, колодій, лимар (сідельник), кілька польових і дозорці:

Формалі, — займалися на один рік до служби при парі коней, і про них говорилось «гнє у дворі». Їхня винагорода за рік складалася: з 8-9 кірців зерна, мешкання, пів морга городу, 8 возів дров, три кварта молока денно, або новне утримання одної корови, себто, пасти і зимувати, або пасовисько на дві корови, 30 ринських готівкою і двчі на рік — на Різдво і на Великдень — по одній або по дві кварта сірпу. Хто мав свос мешкання, той за не утримував пасовисько на одну пшуху — рівновартість 7-8 ринських.

Щоденні робітники — заробляли, в літо і в жнива, по 50 крейцарів мужчини, по 40 кр. жінки і дівчата, молодь по 30-25 кр. В зимі ці платні обнижувалась на 35-40%. В декотрих селах, віддалених від

будьякого міста заробітку, в зимі при молоченні — платили і кілограм соли — вартість 10 кр.

Сезонні робітники — жовитарі, збирали хліб за сніг. При добрім врожаю за 14-ий, панові 13, а собі чотирнадцятим. При слаббім врожаю за 13-ий або 12-ий сніг.

Така ставка заробітку не змінювалась роками. Кожнорічно пані її підтверджували на своїх з'їздах під час рокового ярмарку в Улашк-кішлях, річ лєна, без участі представників робітництва.

Не маючи архівів і джерел, сьогодні важко відтворити, хто був ініціатором і організатором цих страйків. З приватного листування з проф. д-ром Витановичем і з життямсеу покійного д-ра Володимира Темницького виходить, що в проводі цього руху були д-р Льюнги Цегельський, д-р Володимир Старосольський, д-р Володимир Темницький, себто, представники наших політичних партій національно-демократичної, радикальної і соціал-демократичної. Християнсько-суперлицна партія (консервативна) не мала в цьому русі своїх представників, але солідаризувалася з цим рухом. З огляду на цю одностійність політичних верхів наше духовенство, інтелігенція й передові селяни були включились в цю страйкову акцію.

Завдяки доброзичливості д-ра Костя Паськівського, що поробив нам виписи з «Діла» про Хліборобський Страйк у Бучаччині, ми можемо при їх допомозі краще вчутиє в ці події, що творились в панній Бучаччині 70 років тому, то й подаємо ці виписи без ніяких змін.

«Діло» чч. 151 і 153 після конфіскації — з 11 липня 1902 р. «Хлєпські страйки в Галичині». Почалося в червні у Львівщині і Перемишлянщині. Тепер вже в 13 повітах: Тернопіль, Збараж, Скалат, Броди, Гусятин, Заліщики, Чортків, Терешполі, Золочів, Перемишляни, Бібрка, Львів, Городок.

ч. 156, з 15 липня, «Хлєпські страйки»: з Бучачького: В Бучачькому повіті майже всі села страйкують: Липиці, Помірці, Ріпинці, Трибухінці, Сороки, Заліщики Малі, Жизномир, Коропець, Пишкіці, Бучач, Озерини, Барш. В Липицях прилучився вся двірська служба, 34 формалі і польові. Нарід жадає 6-го снопа і 2 корони денно. До Коронци і Липицєць вислано драгонів.

ч. 157, з 16 липня, з Бучача: «Слово Польське» подає, що в бучачькому повіті страйк у Золотому Потоні охопив 7 громад. Зарєкріровано пійсько. Від четверга ідуть через повіт сільські робітники, страйкарів-гуцули, з Поділля в тирі без кусця хліба.

ч. 158, з 17 липня — Бучаччина: В неділю відбулася спільна нарада всіх хлєпських комітетів. Проголошено загальний повітовий страйк. Жадають: 8-ий сніг, 3-тєго коницє сїна, 4 або 5-ту коницини, фасолє і кукурудзу за полуовину, 10 годів праці в літі. Плата в літі: хлєп 80 крейцарів, жінка 60 кр., молодші 50-30 кр., в зимі хлєп 40 кр., жінка 30 кр., молодші 25-15 кр. Пани годятьє на сніг, на інші умови — ні. Селяни спокійні. До Бучача зарєкріровано цілий перший полк уланів. У Трибухінцях страйк закінчивєсь переможно. Посєсор Відєр платити, у 65 крейцарів замість 35.

ч. 159, з 18 липня — з Бучацького: Вибух страйк в Стінці. Власник Казьо Пенський. Спродаджено уланів, щоб провокує людей.

Окрема нотатка в газеті «Діло»: «Наша газета засинана великими дописами про страйки в цілому краю і тому не даємо ради з друкуванням».

ч. 162 і 163, по конфіскації, з 23 липня: Намісник заповідає на підставі уновонаожнення пана президента міністрів Його Цсарсько і Королівської Величності Його Екселенції д-ра Ернеста Кербера введення вишкочних заряджень — Поляніські.

ч. 164, з 24 липня — Арештування: В Коронці 30 уланів і 50 піхотинців. Арештували страйкуючих формалів. В Зеленій і Звенигороді компанія піхоти.

ч. 166, з 26 липня — Бучач — Нарада шляхтичів відбулася тут. На поклик Гисвоша зібралось 50 учасників. Між іншими «гарними» речами ухвалено телеграфічно просити намісника і д-ра Кербера про військ.

Дня 26-го липня пересіхало через Бучач 300 драгунів на присмирненя страйків у Трибухівцях, Рипинцях і Помірцях. Нарід усюди поводитись спокійно.

ч. 176, з 27 липня — окрема стаття редакції, яка виявляє обурення з приводу того, що нарада шляхтичів зажадала війська у намісника і президента міністрів.

ч. 170, з 31 липня — З Бучацького: Страйк притихас. В Монастирських перемога. Почався страйк в околиці Устя Зеленого в усіх селах, за винятком Луки — власність п. Михайла Луцького, русина, бо в Луці платня така, що не вимагає страйку.

Найбільші надужиття у посесора Мендя в Писколизях. «Своїм платив по 25 крейцарів, а коли застрайкували, то спровадив робітників з-поза села і платить 50 кр., своїм не хоче підвищити».

З газетних повідомлень виходить, що в основному страйк тривав 20 днів, від 10 до 31 липня 1902 р. Це був нерівний вияв солідарності найнижчої верстви суспільства. В ній солідарності зацікавлені зрозуміли своєю силою. В ході страйку зауважили, яким немічним і безрадним може стати найбагатший пан чи володар. Блєзня голодних телят і ряс не відосних гододних і спрадних коров змусили пана вийти із своїх покочів і разом із своїми дорослим дітьми і діврскою обслугодю годувати худобу, відв'язувати її і пнати до водолю, а на ланах перестигла озимина клониться до землі й сиплється зерно, а живо не буває шоміснця, а тільки раз на рік.

ПРАЦЯ І РОЗВИТОК ЧИТАЛЕНЬ Т-ВА «ПРОСВІТА» В БУЧАЧЧИНІ

Від сірої давнини наші провідні мужі, Церкви, політики й науки, не тільки дбали за свою власну освіту, але й у народі виспелювали знання. Вистачає згадати песслов'янських Апостолів свв. Кирила й Методія, IX стол., що, перебуваючи на півдні Русі-України, натрапили вже тоді на «руські письмена». Володар Русі-України князь Ярослав Мудрий, що його звали «тестем Європи», XI стол., залишив нам «Руську Правду». Князь Володимир Всеволодович II Мономах, написав, у 1117 році, «Поученіє дітям», у якому він виступає «як носій ідеї шлесті держави, хоробрій воляк і мудрий, справедливий правитель». У Києві він перевів «правно-фінансові реформи», що вийшли до складу «Руської Правди». Не лишалась позаду й козацька доба. Мали ми митрополита Петра Могилу — основилика Академії, що згодом названо її Могилянською, Гетьман Петро Конашевич Сагайдачний, за часів якого широко розвинулись Церквіні Братства. Гетьман Іван Мазепа — добродій науки й мистецтва. Словом, князья й козацька доба — хоч яка, зокрема ця друга доба, була неспокійна і бурхлива — показали світові, що Русь-Україна культурною стояла на високому рівні.

Та, як це в кожного народу буває, прийшов занепад культури на наших землях, вони впали під владу двох захланних сусідів: Польщі

і Москви. Наша першівка — майже все пішло до нових, чужих панів. Народ опинився в безсперівності. І прийшла часи «хлопа і попа». І так наш народ у Галичині — при короткім блеску о. Маркіяна Шанкевича! — й на Закарпатті та на Буковині доказав аж до 1848 року — до «Весни народів». Тоді зисли нацишину й наші провідні мужи, діячів — о. Стефан Григорович, о. Йосифат Кобринський, о. Іван Могильницький, «Собор Руських Учених», Микола Синовідський, «Галицько-Руська Матиця», о. Лев Трещаківський та й інші — вилезли до праці над освітою народу. Та знову була прийшла «чорна реакція в особі польського магната графа Агенора Годушовського, що був намісником Галичини, а згодом і міністром внутрішніх справ Австрії. На його новістична й для нас згубна політика принесла нам нове лихо: московіфіцтво. Але «Весна Народів» уже діяла корисно в нашім народі і вслід цього змагання прийшов новий вибушок: в о. Степана Качала і в тодішньої нашої університетської молоді виринула ідея: осунувати у Львові Товариство «Провісита». На основі закону про Товариства з 1867 р. склали Збори і ні склали статут цього Товариства. Це по деяких першегях — згідно з письмом міністерства освіти у Відні з 2 вересня 1868 р., — дозвіл осунувати Т-во «Провісита» — прийшов. І перші осунувальні збори відбулися 8 грудня 1868 р. у Львові. До першого Головного Виділу увійшли: проф. Анатоль Вахнянин, голова, проф. Олександр Борковський, студ. університету Іван Комарницький, урядовць Михайло Коссак, докторант прав Максим Михалюк, професор о. д-р Омелін Огошовський, проф. Омелін Партицький, проф. Юліян Романчук, д-р Корнеліо Сунжкович, письменник Корнеліо Устайнович. На ці збори настигло багато привітальних телеграм і листів. А з Буковини, від поета Юрія Федьковича насилали патріотичні поезії у похвалу цьому Зборові. Наш край — Галичина й Буковина, а згодом і Закарпаття прокинувся до нового життя.

Перші Загальні Збори філії Т-ва «Провісита» в Бучачі на Бучачині відбулися 25 березня 1908 р., хоч дата осунування філії є 1907 рік. Першим головою філії вибрано учителя гімназії — Інакіфора Даниша, а представником на Зборах від Матеріного Т-ва був Іван Петрукевич. Усіх читальня Т-ва «Провісита» було в окрузі 50. Судовий повіт Золотоного Поточка до бучачької філії тоді ще не належав: Степан Тимчаковський, нотар у Золотому Поточі. — що номер у 1928 році — декретом з 13 квітня 1904 р. ч. 1385 іменовано члена Виділу, що держали провідні діяльності в своїх руках. До загальної характеристики змісту діяль-

ності філії Т-ва «Провісита» в Бучачі за 1910 рік, довідусемося, що праці філії нормальна, однак, великих здобутків на освітньому відтинку не було. Причиною цього був півд на інше місце побуту двох і смерть третього члена Виділу, що держали провідні освітньої діяльності в своїх руках. До загальної характеристики змісту діяль-

Учнівські курси, що його організувала Філія Провісита в Бучачі, Гетьманів, 1931. Сидять наліво: П. П., Василь Лесків, Тетар Даниша, Михайло Білокресівський, Степан Шинкович, Микола Бараболо, П. П., П. П., Петро Козар.

ності філії в 1910 році належить подати, що в тому році Виділа ста, у сім скріпяти сили філії в нутрі, а саме уділишити й устійнити канцелярське діловодство, зладити докладний реєстр членів і звестити докладну євиденцію читальня у повіті і ввести поєстні урядові години.

Склад Виділу філії був такий: голова Микола Фіршинюк, суддя з-голова Василь Винар, гімназ, учитель; секретар Остап Маркія, студ. прав; скарбник Іван Цурковський, суддя; бібліотекар Володимир Малик, гімназ, учитель; виділові: Іван Косарчик, господар з Нагірників; Зенен Росковський, студ. прав; заступники: Петро Винар, господар з Живомира; Микола Богдан, муляр з Бучача; Лева Рудницький, мовичини з Язівини, Контрольна комісія: Лев Валіцький, канд. нотар; Іван Макогонський, канд. нотар та Іван Лозинський, учитель виділової школи. При філії існували дві секції — просвітньо-організаційна й економічна. Головою освітньо-організаційної був сам голова філії, а економічної суддя Цурковський, а по його номінації прийшов Остап Сяк, урядник пошти.

Виділу відбув у 1910 році десять засідань при участі всіх своїх членів. На засіданнях обговорювано такі справи: лістеранії читальня, осунування нових читальня, оживлення секцій освітньо-організаційної та економічної, створення комітету з метою влаштування віча в справі народного шкільництва, заложення повітової бібліотеки при філії Т-ва «Провісита», зміна статуту Т-ва, організування курсів для неграмотних, збори делегатів читальня, євитування 50-літнього ювілею Т. Шелченка, організування курсу касово-краварського і закупки скіонтікона. З тих

всіх постанов делкі удалось перевести в життя вже в 1910 році, а інші здійснені новий Виділ, а деякі відложено на догідніший час. У звітвому році делегати злюстрували 25 читальні, осуovali дві читальні — в Цвітій і Пляля, передискутували зміну статута і вислали його до Гол. Виділу до апробати. В справі рекурів для неграмотних скликано збори делегатів читальні, на яких реферували професори Володимир Масляк і Василь Косарини. Такі курси уладили в себе 5 читальні. В справі відсвяткування 50 літнього ювілею Т. Шевченка вибрано комітет із представників усіх товариств Бучача. Заходом Виділу філії Т-ва «Прогітис» постав Комітет «Краєвого Шкільного Союзу» на округу Бучач для пливової діяльності народного шкільництва і систематичного збирання пожертв на «Рідну Школу». Урядові години призначено на кожний четвер від 1 до 3 год. попол. Інформації подавали всі члени Виділу. Не переведено у звітвому році крамарського курсу, за те багато праці вложено в осування новоїтові господарсько-торговельної Спільни в Бучачі та Спільки системи «Рочдель» в Новосіліці Язлівській і Жижомірі. У звітвому році філія мала 230 членів: в тому 44 читальні. Філія містилася безцятно в приміщенні Т-ва «Сокіл» при вул. 3 мая. Люстрацію філії перевів делегат Гол. Т-ва Я. Литвинювич. Дня 25 жовтня відбулися Збори делегатів від 32 читальні, а освітньо-організаційний реферат виголосив Зенон Носковський. З приводу смерті члена виділу філії бл. п. М. Богдана в його похоронах взяли участь з вінком на могилу всі члени Виділу філії.

Річних писем на протязі року одержано 59, а вислано 281. Прихід філії сягає 367,49 корон, а розхід 310,09 к.

Багато труду у звітвому році вложено в акцію збирання фінансових засобів на будову Народного Дому в Бучачі, — як культурно-освітнього осередку для цілого повіту.

БУЧАЧ

Стан читальні за 1908 р. представиться так:

1. *Барин* — членів 95, бібліотека 418 книжок, крамниця, каса, шпихляр, хор; голова Юліян Гайда.
2. *Бобуляніц* — членів 56, бібліотека 68 книжок, крамниця, голова о. Іван Лушпинський.
3. *Бучач* — членів 100, бібліотека 200 книжок, каса, хор, амат. гурток, голова о. Василь Костецький.
4. *Доброполе* — членів 80, бібліотека 121 книжок, голова о. Петро Білинський.
5. *Фільмарки* — членів 47, бібл. 150 книжок, голова Стефан Біло.
6. *Язловець* — членів 112, бібл. 185 книжок, крамниця, шпихляр, голова Данило Гафткович.
7. *Космирин* — членів 22, бібл. 70 книжок, амат. кружок, голова Федь Остапа.
8. *Кіяданів* — членів 117, бібл. 132 книжок, заступник голови Йосиф Монастирський.

Виділ Філії Т-ва «Прогітис» в Бучачі.

Сидять від ліва: Н. П. Микола Харгаліс, о-р Роман Слюзар — голова Філії, Славостер Винницький, Богдан Береза. Стоять: Володимир Коляца — організатор «Прогітис», Остап Воронка, Іван Бобак, Теодор Данилів, Адам Біжак і Роман Кізькович.

9. *Коронськ від Підгір'ям* — членів 115, бібл. 220 книжок, каса, хор, голова Іван Вінтонок.
10. *Ліщиці* — членів 31, бібліотека 70 книжок, голова о. Володислав Носковський.
11. *Монастирська* — членів 44, бібл. 508 книжок, голова о. Захар Подляшеський.
12. *Межибіри* — членів 40, бібл. 100 книжок, голова Дмитро Рушак.
13. *Новосілка язловецька* — членів 67, бібл. 70 книжок, каса, голова о. Еміліян Красицький.
14. *Озеряни* — членів 90, бібл. 200 книжок, хор, амат. кружок, голова Василь Петришин.
15. *Петликиві старі* — членів 128, бібл. 120 книжок, крамниця, голова о. Р. Рудницький.
16. *Порхова* — членів 95, бібл. 204 книжок, амат. гурток, голова о. Прокіп Гук.
17. *Передмістя язловецьке* — членів 116, бібл. 137 книжок, крамниця, голова Максим Логуш.
18. *Золотий Потік* — членів 50, бібл. 170 книжок, амат. гурток, голова Яків Надвірнюк.
19. *Рішці* — членів 30, бібл. 167 книжок, голова Стефан Михаїл.
20. *Слобідка Горішна* — членів 60, бібл. 150 книжок, голова о. Захар Подляшеський.

21. *Соколів* — членів 50, бібл. 95 книжок, голова Андрій Рудяк.
22. *Сороки* — членів 62, бібл. 204 книжок, крамниця, голова о. Володислав Носковський.
23. *Сколарохи* — членів 30, бібл. 200 книжок, голова Павло Мулик.
24. *Тростяніці* — членів 62, бібл. 64 книжок, голова о. Іван Левицький.
25. *Трибухівці* — членів 153, бібл. 398 книжок, каса, крамниця, шинх-лір, амат. гурток, голова о. Леонтій Лушпинський.
26. *Усте Зелене* — членів 94, бібл. 180 книжок, каса, хор, амат. гурток, голова о. Никола Темницький.
27. *Запарів* — членів 130, бібл. 150 книжок, крамниця, голова Василь Глухенько.
28. *Заліщики Мелі* — членів 45, бібл. 87 книжок, крамниця, каса, голова Мих. Якіп.
29. *Зубрець* — членів 27, бібл. 143 книжок, голова о. Вячеслав Збудовський.
30. *Жизномир* — членів 105, бібл. 109 книжок, крамниця, голова Гринь Дмитрів.
31. Крім цього, є ще читальні: *Ляцьке, Бобрівники, Стінка, Бляшівці, Чесів, Назірники, Бровари, Рукмішка, Вербатин, Зелена, Лука, Звенигород, Сновиди, Новосілка Коронецька, Переполка, Губин, Медведиці, Коронець-Перевозець і Русалів.*

В 1911 році, від дня 27 березня до 15 квітня, заходом Філії Т-ва «Провіста» відбувся торговельно-касовий курс у Бучачі, на який зголосилося 36 курсантів з 13 доокрайних сіл. З причини весняних робіт — курс вислухали 23 учасники. Свідчення закінченого курсу одержали: Федь Гаврилюк, літ 30, директор каси з Зубряч; Федь Гарасимів, літ 20, з Корони; Михайло Гринич, літ 20, крамар з Коропця; Іван Бегерський, літ 30, з Переволоки; Іван Дорожипський, літ 18, з Переволоки; Іван Голод, літ 34, крамар з Переволоки; Михайло Футей, літ 20, з Барина; Никола Ваславський, літ 22, з Передмістя; Йосиф Гайда, літ 15, з Барина; Стефан Іващичин, літ 37, директор каси з Сорік; Михайло Курчак, літ 30, із Сорік; Володимир Марцінковський, літ 26, з Язловещ; Михайло Остроперка, літ 23, із Зеленої; Володимир Співгель, літ 18, з Бучача; Никола Рудий, літ 19, з Рукміша; Іван Семенів, літ 20, з Переволоки; Гринь Хомут, літ 33, директор каси з Ліщинців; Іван Шнодарунок, літ 32, крамар з Переволоки, Стефан Шилецький, літ 15, з Жизномира; Гринь Комарницький, літ 35, директор торговельної спілки з Ліщинців; Лесь Козар, літ 18, із Заривичев; Стефан Петребяк, літ 25, директор каси з Трибуховець; Іван Рудий, літ 14, з Рукміша. Зпоміж тих учасників 11-ох вислали спілжкові товариства, радше читальні крамниці і каси. Решта: прибули з власної охоти й на власний кошт. Курсанти з ближчих сіл приходили на науку з дому, а інші деталі уривчення в ОО. Василіян. Наука відбувалася під проводом в. Мирона Грушевського, дюстратора крамниці Т-ва «Провіста», в селі Т-ва «Сокіля», кожного дня від 8-12 год. передіслудем і від 1.30-4 по пол. В програму курсу входили: 1) Торговельне і касове

кишководство; 2) Наука про торгівлю і купецькі звичаї з узагальненим найважливіших річей з всекредного права; 3) Наука про товариствність; 4) Наука про спілжництво; 5) Купецькі рахунки; 6) Наука про закони; 7) Історія України. Пять перших предметів викладав Грушевський, купецьких рахунків Іван Рудяк, студ. прав і кишковод пов. топ. «Праців», науки про закони подавав д-р Василь Маковський, дир. Т-ва «Праців», а історію України викладав гімназ. учитель Плятов Лушпинський.

При паусі про товариствність послугоувавали стігніми образами та зразками прибок товарів, що дуже причинилося до побільшення зацікавленні учасників науки.

Торжественне закінчення курсу і роздача свідчень відбулося 15 квітня при участі учасників курсу, вчителів, членів Відділу Філії Т-ва «Провіста» й місцевої інтелігенції.

В імені Філії Т-ва «Провіста» промовляв Остап Сінок, а за улаштування курсу дякував один з його учасників. На пам'ятку перекритих спільно гарних хвилини, зроблено спільну зимку.

З цього бачимо, що Відділ Філії розгорнув живу на всіх ділянках організаційно-освітню працю в повіті. Із зростом національної свідомости наших селян, виходять та повернуло полі. ідеїні основи, які відстоїли приводять для народу. Іх кадри з кожним роком зростають до той міри, що стають авангардом не лише соціально-економічного, але й політичного визволення. Не помилюа «Провіста» у своїй програмі й організації молодечих товариств таких як руханково-пожарних, «Сокіля» і «Січ», у яких молоді виявляла б свою фізичну справність і гарт духа. Гасло «В здоровому тілі — здорова думка» знайшло широкий відгомін серед молоді, яка масово вступала в ради організації. І коли Матієв Т-во «Провіста» у Львові, з нагоди 100-их роковин народження Тараса Шевченка, проголосило 1914 рік ювілейним роком, тоді, крім концертів та акцій, що їх улаштували читальні по цілм краю, — 28-го червня тою ж року відбувся величавий злітн уніформованих молодечих організацій «Січей», «Сокілів», Стрілецької Дружини й Пласту, які у виступних козлянах в числі около 40.000 при звуках чисельних оркестр дефілювали вулицями книжого города Льва. Цей день був вивом сили й живучости народу. Цей день був різномасою маніфестацією досягненн праці «Провісти». Однак, незабаром, бо вже в серпні, відбула світова війна, що на довгі роки припинила всю працю в краю. Шойно після війни, за польської влади, Філія робила заходи для відновлення читальн в повіті. Польська влада в цьому робила різні перешкоди, які з великим трудом удалося незбороти ціною в 1922 році. І саме в тому році, масою перні офіційні відомості з відновленої Філії.

Перні по війні Загальні Збори Філії відбулися 8 грудня 1923 року. Припинена воєнна хуртовина діяльність поволі відновлюється. Освіта, а за нею й національна свідомість зростає. Робота йде планою згідно із статутом. Вже тоді залюдається гарний розвиток Філії. На 60 читальн, що були перед війною, відновлено в 1922 р. 13 читальн, а в 1923 р. 16 читальн. Злюстровано 3 читальні. Назагал, читальні роз-

вивалися добре, — головню там, де існували аматорські гуртки й читальні бібліотеки. В Ліщинях члени читальні власними силами давали популярні, господарські відчити; в Монастирських пороблено заходи, щоб створити просвітньо-організаційний осередок для судової округи Монастирська. Виділ Філії сходилися правильно кожного місяця на засідання. При філії утворено канцелярію і удержувано платного урядовця. Філіяльна канцелярія полагоджувала біжучі справи, давала поради, висилала запрошення й відзови до всіх читальні у справах їх відновлення й оживлення та закладання курсів для неграмотних: скликувала членів на просвітньо-організаційні наради, а також освітньо-економічні. На протязі цілого року відбуто 7 нарад: 1) 24.2.1924 року відбулася просвітньо-організаційна нарада — було самих підпоручників читальні 22; 2) 31.5. т.р. освітньо-економічна нарада жіноцтва з цілого повіту; 3) 10. 6. т.р. нарада місцевих членів у справі курсу для неграмотних і популярних відचितів; 4) 14. 6. т.р., нарада в справі оживлення просвітнього й економічного життя в повіті; 5) 30.6. т.р. просвітньо-економічна нарада святцества, в тій справі радило й учительство; 6) нарада в справі оживлення Т-ла «Народний Дім». Усіх цих нарад виявився у дальшому розвитку освітнього життя Бучаччини. Покинуто зрушено читальні з застою й збільшено число членів. В 1922 році Філія мала 71 членів, а з кінцем 1923 р. нараховувала вже 165 членів. На села члени Відділу не виїжджали. Просвітньо-організаційна секція при Філії провадила також багато життя й за свій короткий час існування дала 6 відчитів на різні теми. Робота поступала вперед — освітній рух скріплювався. Надісалося, що за прикладом сільської інтелігенції Бучаччини піде й інтелігенція сусідніх повітів і візьметься до праці над народом.

На жаль, у тому звіті не подано хто був головою філії, який був її Відділ, ані не подано прізвища платного урядовця філії.

В 1924 році маємо деякі відомості з читальні, як Читальня «Просвіти» в *Жизномери, нов. Бучач.* «Новий Час» подає:

«За небіжки Австрії наше село могло бути прикладом інших. Була читальня, «Січ», гарна бібліотека. Сходилися люди кожного вечора, щоб дещо навчитися. А тепер! Нема ні сліду з цього всього. Вес спить блаженним сном. Люди, що провадили освітню працю, позичили на війні, а інтелігенція, яка є, не бере собі до серця темноти свого народу. Читальня має свій власний дім і крамниця там є. Торіннього року заснували кооперативу «Косар». Як би не крадіж товарів, то була б дуже гарно розвинулася. А так, якийсь чесний громадянин забрав товарів на 80 зол. Такі то гаразди. Брали у нас тепер і примусову асексурацію, ніхто не давав, тому силою забирали. Панове Громадяни! Не дивіться на нікого, а самі беріться до праці, бо тільки так побудуємося ліх!»

«Утеє Зелене, нов. Бучач. Завдяки заходам кількох свідоміших одиниць відновлено в місяці жовтні 1923 р. в напій закутій читальню, вибрали новий Відділ і заснували при читальні драматичний гурток. Заходи не осталися без успіху. — Зараз вислаося в члени читальні

понад 100 осіб, а піни вже маємо 198 членів; головню з молоді, бо старші, як це було досі, все якось легковажать собі значіння «Просвіти» і відносяться до читальні байдуже. Зате молоді горнуться до читальні, а головню до драматичного гуртка. Читальня в досить короткому часі дав вистави: «Хмара», «Невольник», «Жидівка вихрестка», а 18 маа т.р., з нагоди 63 літніх роковин смерті Т. Шевченка, дав концерт і драму: «Ясні зорі». Брак відповідного приміщення усможливило близький розвій читальні. Дня 22 грудня 1923 р. заснувано при читальні також кооперативу, котра нараховує 205 членів і добре розвивається. Тепер можна сподіватися, що життя в читальні піде ще живішим темпом, бо недалеко дістала наша громада пароха на постійно, Юліана Пласкєвича, котрий дуже цікавиться розвитком читальні, бере в ній живу участь і своїм впливом загірає всіх інших до численної участі в читальній житті. Брат пароха н. Н. Пласкєвич, студент університету, диригент хору, організує тепер в часі вакацій шкільний хор, який кожного євну і докладає всіх сил, щоб із місцевих громадян викрити кількох на диригентів хору. Тому є надія, що при дальній такій праці і наш старинне містечко забуде всіма, стане в ряді найсвідоміших».

«*Золотий Потік.* Наше містечко від кількох місяців почало будитися зі сну. Дказом цього — відновлена читальня «Просвіти», яка вквортій згуртувала біля себе більшу частину свідоміших одиниць. У нас брак інтелігенції, містечко не має ані свого свідомішого, ані вчителів. Селюки взяли самі провід у пробудженні національного життя. Другим доказом життєздатності і організаторської хитрості тутешніх громадян є заснування кооперативи. Щодо місцевої молоді, то можна висловитися з новою пошаною. Її заходи створено при читальні аматорський гурток, що дав низку вистав. Минулої неділі відіграв заградий гурток виставу «Невольник», яка зробила прекрасне враження на присутніх. Вистава в цілості пройшла з успіхом. Танок «Гоним», що його виконав тов. Осип Білоус, викликав глибоке враження. Довершєнням вистави був хороний євн «Боже Великий Єдиний». З жалем треба зазначити, що не всі зуміли оцінити культурну працю свідоміших одиниць молоді, а навпаки, дивляться на них, як на об'єк якогось бунту та бояться навіть піти на виставу».

«Монастирська. «Нове Повстання!» Дня 18 червня святкувала наша читальня «Просвіти» 63-літні роковини смерті Т. Шевченка. По концерті підбадьорені приявні стали співати «Ще не вмерла Україна». Тоді впа на сцену місяцевий командант поліції в цивільному одязі й заборони далі співати гимн. Арестовано голову читальні Адольфа Кардана, секретаря Івана Аронія і диригента хору Володимира Боцюрка. Вчинено крик, що вибухло «повстанє», а гаслом було «Ще не вмерла Україна». З'їхав комісар поліції з Бучача вести слідство. Усю програму дальшу діяльність читальні, яка існувала тридцять літ, заширення «протипаньствоваих кличів». Голова читальні звертає увагу, що й ті панове співали за Австрії «jeszcze nie zginęła», а ніхто не арештував їх за те. Відколи польська республіка заборонила співати людям (громадянам) їхні гимни? Ах, які страшні слова того гимну, що аж

комісарі мусіли з'їжджати гасити «пожегання». Остатні члени читальні вірили, що чейже старство в Бучачі роз'яснить поліції, що є таке гасити, та що голова читальні не має права заборонити або розганяти людей, що хочуть співати: — вірять, теж, що не прихилиться до бажанні комісарі та не роз'їже насаєди старої читальні. Кличемо! нуєть! над наших провідників, бо такі справді ще не змерла Україна!»

Календар «Провітві» з 1925 року подає, що на основі звітності фільї «Провітві» в Бучачі став читальні в новітні в тому часі був такий:

Голова фільї «Провітві», о. Модест Пелех ЧСВВ.
Всіх читальні до 1914 р. було 60; а 1925 р. 54, нові — 2.
Аматорські гуртки 1924 р. — 12; 1925 р. — 19.
Хороші одиниці 1924 р. — 1; 1925 р. — 3.
Вистави 1925 р. — 28, концертів — 3.
Відчитів 1925 р. — 37.
Бібліотек 1925 р. — 34, книжок — 1666.
Членів Кат. Т-ва — 79, членів читальні — 3825.
Власні дома — 6.

В тому часі календар «Провітві» подає, що в Бучачі мав свою адвокатську канцелярію адвокат д-р Ізиріон Болворків, нотар субститут д-р Василь Маковський і лікар д-р Володимир Гамерський.

З того самого джерела довідуюся, що почесними членами Т-ва «Провітві» є Володимир Гнатюк, нар. 9 травня 1871 р. в селі Веселені, пов. Бучач, і один з перших провірнів «Провітві» в краю о. Іван Олександрівський з Переволоки, пов. Бучач.

Тому, що в 1928 році засновано філью Т-ва «Провітві» в Монастирських, то всі читальні з того судового повіту автоматично перейшли під її оірку.

З наказу польської влади переведено в 1930 році пишівну акцію нацифікації всього зорганізованого українського життя в краю. Розбещена польська солдатська улада по дальньому нищила все рухоме, а то й нерухоме майно товариств, а провідників їх катувала до несприятливості. Цей акт нацифікації записаний в наших архівах, як акт «на вічну ганьбу Польщі». Тим ганебним актом його організатори думали застрашити провідників зорганізованого українського життя, а дійсність виказала щось зовсім протилежне. На руйнах пишівних читальні закинула скріплена праця, нагод бере живу участь у відбудові пошкощеного й з великим завяттям надолужує втрачене. Праці по читальних приходять до нормального стану.

Гуртки тверезости кидують клич «прощ із алкоголем, прощ із тютоном!» Цей клич широкою відомою відбувся серед всіх членів читальні. Його здійснюють масовим, святоточним приреченням на східних читальні: не живити алкоголем і тютоном ніколи, ані при ніякій нагоді, навіть і ті, що хворіли на цей наліг. Від того часу, замість тих отруйних речовин, в часі свит та інших принагідних прийняти, на столах гляділись карти з написом: «Замість алкогольного зложучо даток на Рідну Школу». Доказом надзвичайної успішности тої акції було,

що протягом лише кількох років позникали всі корини в районі фільї, а на їх місці виростали гарні читальні-доми. Хоч акція тверезости мала в першу чергу за ціль — пирити ідею здоров'я членів, то в нашому випадку вона була в деякій мірі й відплатною акцією за нацифікацію, що нею підірвала державний польський монопол.

В 1932 році філья Т-ва «Провітві» в Бучачі розписала конкурс на платного урядовця, у висліді якого зайняв це становище автор цього парису. По погодженні особистих (віднайдення помешканні і харчування) справ, на доручення Відділу фільї я виїхав у район і на протязі двох і пів місяці застрював усі читальні. В загальному, в усіх читальних, за малими виїмками, праця була оживлена, хоч і без глибокого змісту. Звітливо, дуже часто вєдене на зингах, яких картки не зв'язні разом випадали, а касова готівка, що й виказав касієр на заг. Зборах, не була передана наступному касієрові і даний касієр ставав боржником читальні, ніколи й кілька років. Той неспорядковий стан змінився, коли при частинних дострахах читальні, їх Відділ зрозуміли свої обов'язки статутом. На протязі 1933 і 1934 років у всіх читальних заведено прикладне діловодство, зорганізовано курси бібліогекарів і репоновано бібліотеки книжками зі складів Матріного Т-ва «Провітві» у Львові. В тих роках основано при читальних самоосвітні гуртки, які поширювали й поглиблювали світогляд членів. Найбільш оживлена праця була осінню і зимовою порою, бо в той час члени читальні вже були по літній праці, а вчасні і довгі вечори на це були найбільш відповідні. Належить підкреслити, що з дуже малими виїмками всією головою читальні були місцеві священики. Однак, цей стан основно змінився в 1935 році, коли розпорядком списека Комішиа, кожний парох обов'язаний був осунувати у своїй парохії читальню «Скала». Ці читальні були підірвані безпосередньо списеколою. Тому, всі священики мусіли відійти з читальні «Провітві», а їх місце зайняли світські провідники. На цій основі філья «Провітві» стратила в особі о. В. Мельника широого і прикладного голою.

Його місце зайняв д-р Роман Слюзар, який очолював філью аж до цриходу більшовиків 1939 року. За його головуства створено міжорганізаційну комісію, що складалася з платних урядовців усіх Товариств і організацій, а саме: Попитового Союзу кооператив, Сільського Господаря, фільї «Провітві», Союзу Українок, Українбанку і Лугів. Ця Комісія відбувала періодично свої засідання, на яких члени комісії місцеві свід звіти з їх діянок праці. І коли показалося, що якась місцевість відставала в якійсь діянок праці, тоді таку місцевість скріплювали доповідями, гуртками, чи іншими дієвими до потреби способами. Цю працю виконував цілий збір комісії, поки праця не пішла належним шляхом. Належить теж зазначити, що літньою осінню і зимовою порою, крім членів міжорганізаційної комісії, що постійно перебували в терені, на села виїжджало не й багато осіб з місцевої інтелігенції і бюрових урядовців, так, що кожної неділі в той час в терен виїжджало 20 до 25 осіб. Наслідком такого живучого зв'язку новітнього осередку з селом, виривають по селах нові випробовані і віддані провідники з місцевих

селян, які свої читальні перстворюють у кузні національної свідомості. Вислідом тої праці були величаві повітові свята в Бучачі в 1934 і 1936 роках; перше просвітно-економічно-господарське, а друге руханково-спортове, членів Т-ва «Луг» на нових статутах. Вулицями міста на тих святах, у виструнчених колонах з кінною бандерією, при звуках трьох оркестр, перемаршувало кільканадцять тисяч стариних і молоді. Це був вияв великої сили і організованості народу, а рівночасно й пострахом для окупанта. На інтервенцію польської, громадської думки, молять, такі маніфестаційні виступи загрожують польській державній раді і безпеці держави, в будучому Староство не дало вже дозволити на повітові, а лише на районні свята. Такі районні свята віденютовувала філія «Просвіта» з нагоди ювілею 70-літньої оснування Матірнього Т-ва «Просвіта» у Львові, в Трибухівцях, Петликивіцях Нових, Ялівці і Золотому Поточі. Найбільш величавим святом було свято в Золотому Поточі, на яке прибув сам голова Матірнього Т-ва «Просвіта» д-р Іван Брик. Коли святковий похід счинився біля домівки читальні, тоді голова читальні привітав д-ра І. Брика хлібом і сіллю і віддав йому ключ від домівки, а мала дівчинка в національному строї передала йому китицю троянд. Тоді він так, між іншим, висловився: «Невимовно радію тим святом, бо то вислід неспівуваної праці вас усіх, радію з того, що бачу ваші розпримрені, ослні радістю лиця, бо вони є доказом ваших стремлінь до осигнення нашої остаточної мети — відбудови нашої державности. Тому ці квіти належать не мені, а вам дорого, святоточна громадо! Кожна квітка цієї китиці, це ваші провідники сповнені гарячою любов'ю до свого поневоленого народу. Беручи цю китицю квітів, я тулиту їм їх до мого серця з вірою, що приїде вже вкоротці цей час, коли ці квіти розростуться у пишній і зашпінній город у вілній українській Державі!»

В 1939 році філія обслуговувала 57 читальн з 7,560 членами. Кожна читальня мала аматорський гурток, що давав пересічно 4 вистави річно, а всі разом — 235. Книжок у читальничних бібліотеках було 20,750, оркестр — 4, хорів — 6, власних домів — 31. З нагоди ювілейного року переведено ударну кампанію за приєднання членів до Матірнього Т-ва «Просвіта» й у висліді осигнено вимовне число членів: 1,680. Філія продавала теж агенди Рідної Школи в повіті, організувала дитячі садки і переводила збірки на її ціль. В 1937 році таких дитячих садків у районі філії zorganizовано 27.

Склад Виділу філії, який від 1935 року аж до приходу большевиків був незмінний, представлявся так: голова — д-р Роман Слюзар, секретар — мгр Теодор Данилев, скарбник — дир. Сильвестр Виницький; члени — Богдан Береза, Іван Бобих, мгр Роман Кізіхович і мгр Адам Біжак; контрольна комісія — Н. Н., дир. Микола Хархаліс і Дмитро Рогатинський.

Канцелярія філії приміщувалася в будинку української кредитової спілки «Праця». Приміщення складалося з одної маліт переходової до касинового Т-ва «Бесіда» кімнати. Весною 1939 р. канцелярство філії перенесено до просторої й вигідної кімнати Т-ва «Мицанське Братство»

за даровим чином. Канцелярію філії від її платний освітній організатор. Тому, що він був рівночасно й лосратором читальн, то, виконуючи якундбу з тих ділянок праці, це негативно відбиалося на праці другої ділянки. А треба взяти до уваги, що обі ділянки були рівнорядно важні. Район філії був великий, а щоб відвідати кожну читальню два рази в році, то на це треба було зужити приблизно 200 днів, із яких найкраще використовувано суботи і неділі. Канцелярія філії полагоджувала безціл різних справ: виготовляла і розсилала обіжники до читальн, полагоджувала подання на відпрези читальн до Старства не лише свого району, але теж з району філії Монастиристик. Тих подань було так багато, що дотичний референт Старства сказав, що для наших читальн йому треба призначити окремого урядовця. Канцелярія інкасувала теж належність від читальн для Матірнього Т-ва за вкладки і книжки, словом, творила живий зв'язок між читальнями і Мат. Т-вом. На це рішуче замало було одної особи і Виділ філії мав у плані подбати за другого, платного урядовця. Однак, прихід большевиків восени 1939 р. цей план щеррвав, бо з їх приходом «Просвіта» перестала існувати.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЧИТАЛЕНЬ

Без офіційних статистичних даних на відстані 32 років від тих подій, годі нині вірно й без крики для поодиноких читальн вимірати правильну оцінку їх праці. Тому, цей розділ нарису, буде радше коротким, загальним оглядом на розвії поодиноких читальн.

Життя і розвії кожної читальні залежить від проводу. Якщо провід читальні на початках використав відданість і запал до праці своїх членів, то вислід праці помітний, він притягальний, читальня росте. З бігом часу виростає з її членів верства свідомих й відданих провідників, які працюю в читальні продовжують та розвивають її аж до верхин. Якщо читальня таких провідників не мала, то вона не жила, а животіла. В додатку, якщо її філія не обняла її своєю опікою, то не з виної виключно її, вона підпадає в оцінці до слабих.

Взагалі належить підкреслити, що кожна читальня була свідомо своїх завдань і по змозі те й призначене завдання виконувала. Тому, метою автора цього розділу була не сегрегація читальн, а радше зіставлення їх надбань, як цілоти в діяльності філії. З той самої причини, читач не знайде й реєстру імен безчислених, просвітних діячів, що на протязі своєї діяльності для росту читальні вкладали своє знання й свою душу.

Отже, хай ця скромна, але тепла згадка про них буде їм моральною заплатою від філії Т-ва «Просвіта», яка при їхній допомозі у безспірно короткому часі створила новий тип українця, — тип гарячого й відданого аж до самопожертви патріота-державника.

1. Барини	22. Костільники	40. Пашківці-Схід
2. Березани	23. Курдубанівка	41. Пожеже
3. Білявинці	24. Діщинці	42. Пожирці
4. Бобулинці	25. Матусівка	43. Порхоти
5. Бровари	26. Медведівці	44. Потік Золотий
6. Вістри	27. Миколаївка	45. Рішніці
7. Возилів Горішний	28. Нагіривка	46. Ружомин
8. Возилів Долішний	29. Новосілка	47. Руєвлів
9. Вербитин	Язловська	48. Скоморохи
10. Губин	30. Новославці	49. Сновидів
11. Доброполе	31. Озерини	50. Соколиць
12. Житномир	32. Осівці	51. Соколів
13. Заліщики Малі	33. Перезолока	52. Сорочи
14. Заричинці	Горини	53. Стінка
15. Звенигород	34. Перезолока	54. Стінка на Млинах
16. Зелена	Долішня	55. Трибухівці
17. Зубрець	35. Передмістя	56. Трибухівці-Завалина
18. Коронець-Луки	36. Петликивці Нові	57. Цвітова
19. Коронець-Місто	37. Петликивці Старі	58. Язловець
20. Коронець Перевіз	38. Пилява	
21. Косярини	39. Пашківці-Захід	

БІБЛІОГРАФІЯ:

1. «Сторіччя Матері «Просвіти» 1868-1968 рр.», проф. С. Шах.
2. «Письмо з «Просвіти» з травня і червня 1911 р.
3. «Рідна Школа» з вересня і листопада 1933 р.
4. «Новий час» з травня і червня 1924 р.
5. «Календар «Просвіти» за роки 1925, 1927 і 1929.
6. Ювілейний Альманах Союзу Українських Алюмінієвців за 1934 р.

СУМЛІННЯ
(З подільського побуту)

*Подивись на себе, буде з тебе.
(Примітка)*

Рік 1921.

Осінь сходила на землю і прозоріша та глибокими ставали далі. Лук небесних просторів підносився, ще більше напружувався блакиттю. Поля пустилися, лиш де-не-де достигала пізна гречка, у вітрі шестеліли кукурудзи, соняшно й ліино блистали дині, коливалися головки маків і дочасовувала барабола. Співи птаства втихли. Сонце вже не пражило, а яскраво й ласкаво гріло. Сумно, як доля людини, літало бабине літо.

В селі Сновидіві поживний, спокійний, повностодольний, благий настрої. У даліні, за Дністром, біліє село Петрів. Праворуч ясіє у сонці село Стінка. А по середині, ген у долині, у постійному затішчолодку, як гіздекко, над самим Дністром, віє село Сокирини. До нього то біло березами тужить ліс Михайлівка.

В хаті господаря Семпа понурий, безпросвітний смуток і тиша. Він, із жіркою, уже й жива майже закінчив, усе вже і з поля звів, робота далі кишить, але Семен що погляне крадьки на отого шестилітнього Андрійка, як зачипить смілий, вірливий, дитячий погляд тих мудрих синіх очей, то краще було б, щоб він своєї жінки й не бачив, хоч яка вона мила, поставна красуня й добра господиня.

Якось, одного передвечора, коли всі польові роботи були закінчені, Семен уже не втримався і до жінки:

— Йдемо до Отця духовного... Зараз! — сухо сказав і вийшов із хати на подвір'я.

Жінка сумним, але твердим поглядом кинула за чоловіком. По хвилині, накинута на себе чисту димку, лейбик, зав'язала голову хустиною і вийшла за чоловіком.

Отець Іван, довголітній парох сіл Сновидова і Возилова, праведник і людина життєва. Усі парохіяни шанували його, думка і слово його мали вагу й авторитет. Подорозі, хто б його не зустрів, малий чи молодий і старий, кожен сказав «Слава Ісусу» і в руку поцілував.

Семен із жінкою увійшли на приходство.

— Слава Йесу!

— Слава на віки! Що скажеш, Семене? — спитав о. Іван, а здогадуючись про причину приходу до нього Семена, уважно поглянув на нього і на його збентежену жінку.

— Та... Що тут вогорити! Отець духовний усе знають... От, вернувся я недавно з війни до дому та й застав у хаті знайдуха...

— Знаю! Ну, то чого ти хочеш тепер?

— Отче духовний! Я з нею, — і рухом голови показав на жінку, — жити не можу.

— Ну?

— Дайте ми розлуку...

— Чекай, Семене, подумай, що говориш. Розлука, то не така легка справа, як ти думаєш! — твердо сказав о. Іван.

— Отче духовний! Я з нею жити не можу!

— Я тебе добре розумію, але ти твою жінку також мусиш добре зрозуміти. Ти ж знаєш, що таке війна, скільки нещастя вона приносить. Ти ж сам був воєк, на війні не одно бачив, не одно знаєш... Коли на солі стоїть військо, тоді воєнки, що хочуть, те й роблять... А ще до того москалі, наші вороги. Знаю: що твоя жінка гірко відпокутувала те, що сталося... по волі чи по неволі...

Під час цієї мови о. Івана жінка Семена стояла біля дверей, тримала фартушину коло очей і плакала.

— Ні, Отче духовний, я таки хочу розлучитись із нею!

Отець Іван зміряв його довгим поглядом, переніс свій погляд на його жінку. Перейшов суди-туди по канцелярії, сів, задумався. Було тихо. Лиш Семаниха плакала, а з кухні ніся гомін розмови імогі з селянами, що прийшли з якимись справами до неї. Врешті, о. Іван піднявся з крісла і рішучим кроком вишюв із канцелярії, залишивши самих Семена з жінкою. За деякий час о. Іван вернувся, а за ним увійшов паламар і він із собою хрест, св. Євангелія, спітрахиль і дві свічки. Все те повкладав на столику, спітрахиль наставив о. Іванові, засвітив свічки і вишюв. Отець Іван поклав на себе спітрахиль і наблизився до столика. Семен іздивованими очима дивився то на столик, то на о. Івана; Семаниха перестала плакати.

— Семене! — відізвався о. Іван важким і виразним голосом. — Уклякни тут, поклади руку на св. Євангелія і присягни, що ти, за час твоєї служби у війську, на війні, дотримав твоєї жінці вірність!...

Важка, вижидлива тиша залагла кімнату. Тріскало на свічці світло. Семен, спокійними, дещо розгубленими очима повів по о. Івані в епітрахиль, по Розп'ятті, по золоченой кований св. Євангелії, по свічках, по жінці. Ще раз довше зупинив погляд на жінці. Легко штуркнув її ліктем і глухо сказав:

— Ходи до хати!...

...

У Михайлівці біло шуміли берізки...

Видтек, Н.І., 16 лютого 1966.

МОНАСТИРИСЬКА (Культурно-освітній огляд)

Первісна назва містечка була «Підгородне», потім Монастирище, а поляки перезвали його на Монастержиска; населення в 99^{рр}» було українське.

В давніх часах стояв на горі (368 мтр.) городок (оплета) для оборони городка і містечка від різної орди кошової й боевої.

Легенда з половецьких часів каже: На Городнім (на замку) панував воєнничий боярин Собко, що привіз із одного походу на половців велику воєнну добыч і великої краси полонянку, половецьку князівну Атю, яку він дуже полюбив, хотів одружитись, але вона відмовлялась, тужила дуже за своїми і одної ночі втекла на Лису Гору і стала Відмою. Боярин з розуки і жалю постригся в ченці, городок пербудував на монастир, городок і містечко перезвалось на Монастирище, а монастир перетривав до другого татарського нападу. Тоді його спалено і зруйновано і вже не відбудували його, а містечко стало ремісничо-торговельним. Дуже гарно воно розвивалося, бо лежало на перехресті т. зв. чорного, чи пак татарського шляху Бережани—Підгайці через Монастирська до Городенки і Коломиї, з півночі на південь, і зі сходу на захід до Теревовлі, до Галича і далше... Природньою охороною міста було положення серед мочарів і лісів, як теж підземний лях з міста до городка.

Монастирська. Кірє українцямиства при Філії «Прєсвіта». Пашерої директор Норберг Рибак, 1932 р.

оселя Сагані, Милюзини, Кардані і Салабаї. А потім прибували поляки, жиди, німці і так населення змішалося. Але українські міщани це тверділи, чесніи, традиційніи і гордий тип. Більшістю були це міщанної професії хлібороби і одночасно ремісники, а навіть оказувалися добрими і чесними кушними; значаїно торгували кіньми та худобою.

Своїї нації і обряду дуже твердо придержувалися. Традиційно обходили свята Різдяні, Великодні і Зелєні з усіма традиційми, звичаїми і обичаїми, за що їх чужинці хвалили і поважали.

Голово за австрійської окупації дуже торжественно і з пошаною австрійці брали участь у водосвятті-Йордані, а що в місті стояла австрійська кіньота «драгуни», то у святі брало участь військо з оркестрою.

В місті була налата польського графа Молодецького, власника доокочинних латів і лісів, як теж великого става. Прадід Молодецького був уніят-русином і збудував уніятам велику і гарну церкву, якої він і нащадки були т. зв. колаторами аж до приходу большевиків. Пашмолодчиний граф усе прогубав і десь пропав так, як і все минуле пропало. За Австрії були в нас, при допомозі ще царських рублів, т. зв. «русекі общества», бурси, «товарищєства», які вчили, що ми один із москаляим народ.

Стара первісна дерев'яна церква була на передмістї, на Горбі, з-під котрого випливали три джерела-криници, льодово-зимньої води. Довкола церковці росли старі столітні ясені і липи, дуби, які заслоновали церковцю так, що в 1903 році, коли містєчко згоріло в 100%, тоді церква оццїла. Парохоом тоді був о. Сіменович, батько відомої письменниці О. Кисілевської. Там вона народилася, виростала і за тих часів настали початки громадської свідомості, просвіти й українського національного життя, бо до того часу єдиною суспільною освітою була церква і дяківська школа.

Першим освітнім товариством у Монастирських було т. зв. Общество ім. Качковського, яке випадково примістилося в домі автора цього спогаду. В місті, було лише кількох т. зв. москвофілів, чи як їх згїрдіно називали кашапами, але вони того не любили, а називали себе твердими

Містєце населення було українське, як напр., вказують прїзвища: Біло, Боцорко, Вітошинський, Головачук, Івасєчко, Кукілі, Лєгнович, Рибак, Жидівний і ін. А саме місто, що лежить на границі Оніліа — Поділля, як і його околиці мають назви лиш українські — Березівка, Нагірїнка, Підгородє, Колодєс. Природної краси надавала місту теж річка Коронець і ставина.

Колиє чисто українське населення силою різних воєн почало мішатися, бо постала татарська

Монастирська. Хор «Прєсвіта». Дирігент Н. Рибак, 1936 р.

русинами. Коли ж заспоново у Львові Товариство «Прєсвіта» і людем роз'яснили, яка різниця між одним і другим, тоді «Общєства» швидко позникали, а всюди як і в нас заснували Т-во «Прєсвіта», котре на причуд гарно розвивалося завдяки студентам, які осцували театральніи ревними діячами «Прєсвіти» були брати Лазарєвичі, Рибакі, Підлящєцькі, Вітошинські, Левичькі, Біло Гриць і Михайло, Головачуки, а з дївчат — Галя Головачук, Марія Головачук, М. Рибак, А. Туровська, О. Цвєренко і багато інших.

Треба підкрєслити, що багато в тому помагали священники, як згаданій вже о. Сіменович, а потім о. Подлящєцький, котрого в часі українсько-польської війни в дискусійний спєсїб, враз із сотрудником о. Галїбєс, замордували польськї офіцєри (галєрчики), вирїзавши їм язик, вуха і носи, виколовши очі і здерши з мучеників на-живо шкіру. Свідком того була мати автора цього спомиу, але Бог милував її від смерти, бо під час тортуру напав відділ кішних Усуусів і врятував рєшту арештованих від мук. Сини отця Пароха прибули на місце злочину, але не мстилися, хоч могли, бо один був отаман, а другий сотник армії УГА. Так поляки нищили українську інтелігенцію.

«Прєсвіта» виховала членів т-ва «Сїча», з яких було багато Усуусусами. «Прєсвіта» врятувала населення міста від польонїзації. Велику охорону від польонїзації давала наша греко-католицька Церква, бо відсоток переходу (за Австрії) на латинсько-польське був дуже малий. Чужинці любляи наш чудовий обряд, брали участь у великодніх і різдяних

Монастириська. Просвітньо-Кооперативне свято з участю «Лугу». 1936 р.

відправах, а зокрема під час Водосвяття (на Йордан) грала військова оркестра і віддавала почесний стріл. Деякі чужинці українізувалися.

Під час австрійської окупації в місті стояв кінний «драгунський» полк, злочинний в більшості з чужинців (німців, малярів, румунів), адміністрація польська і це й до того фабрики тютюну, сигар і сигаретів, у якій дирекція і урядовці були австрійці і змішані полики. Здавалось, що українці в такому оточенні повинні були знещити. Але — ні. Завдяки діяльності священників і нашого прекрасного українського оркестру, національних прекрасних пісень, звичаїв і обичаїв, наше тверде тоді т. зв. руське населення не то що вдержалося, але й приймало чужих...

Приклад — моя св. п. покійна Мати. Батько її, Ганс Бекер, багач, кольтоніст, оженився за українкою, — малою дідичкою — з дому Григорович, віддав дочку за українця, а мати сама прийняла наш обряд і коли нас трьох братів були в українській гімназії, тоді ми під час ваканції усе українізували, а мама стала великою українською патріоткою. Я бажав би, щоб усі українські матері такі були. Це не був спорадичний випадок і не наша заслуга, а спричинила це діяльність «Просвіти», «Січі» і Кооперація та Церква. Наше місто мале, а збудувало гарний Народний Дім, у якому містилися Читальня «Просвіти», «Січ» і Українська Кредитова каса. В Народному Домі завжди був сам голова «Січей»-д-р К. Трильовський і великий здвиг свідомих українців.

«Москалі йдуть!» — поширилися грізні голоси зі всіх сторін у 1914 році. І справді, не прийшли, а звалилися як лавина, що по дорозі усе валула і нищила. Уся свідомо молоді, Пластуни, Соколи, Січовики і студенти зголосилися, на заклик українського проводу в ряди «Українських Січових Стрільців». З Монастириськ вирушила велика чета, але багато з них вернулося до дому; вернувся і я, бо сказали: «за малий!» Була це вищій австрійській команді безглузда помилка і недотепація, бо коли я вернувся пішки до дому, тоді застав уже в місті москалів і московська жандармерія зараз мене і всю молоді арештувала і вивезла. При арештуванні закинули 15-літньому шубакові шпіонажу і маєзпешивство. Кажуть: молодому морю по коліна — і я утік з арешту, але мусів довго ховатися, аж з початком 1915 року вдалося дістатися врешті до УССів.

Життя в місті завершило. Москалі збурили Народний Дім і перебудували його на т. зв. «баню», себто міську лазню, а всі українські товариства закрили. Священника, що не хотів вєлицити царя в церкві, — арештували, але в пресі проголосили, що вони визволили «русинів» слов'ян з австрійської неволі.

За московські кривди і гноблення відплачувалися на полі боїв добровольці Українські Січові Стрільці. Подано поазбучно тих Січовиків, яким вороги вже не можуть пошкодити за сиротня «Матушке Расей»: Біло Григор, Вітошинський Ярослав і Роман, Вовчук Володимир, Гладун Іван, Адольф Кардаш, Лазаревич Ярослав та Іларій, Левицький Володимир, Нагайло Роман, Новодворський Дмитро, Радловський Володимир, Рибак Євген, Норберт і Мануїл, Сіменович Ярослав та інші, про яких нєма певности, де вони живуть.

Монастириська. Мандолинова оркестра при «Просвіті». Директор Н. Рибак. 1936.

Під час війни освітньо-громадське життя було заммерло, ожно на короткий час існування Української Держави і знов заммерло на два роки. Після війни поверталися колишні дітя, підросла нова молоді і не дивлячись на розпуку і жаль за волею, усе свідоме взялося до праці. Завдяки колиш. Усусови Я. Лазаревичеві, молоді безкорисно відбудувала Народний Дім, у якому примістилися «Просвіта», «Рідна Школа» і Український Кооперативний Банк.

Адвокатський практикант Н. Аронець zorganizував хор, театральний гурток і розвинулася дуже оживлена діяльність головно хору, в якому відзначалися — О. Аронець, О. Жилава, М. Сагаш, М. Радловська, Кл. Рибак сольєспіви; а з юнаків — К. Вовчук, З. Новицький, М. Головачук, Е. Рибак та інші. Оживилася діяльність і по селах, хоч слабше, бо був брак інтелігенції, а інтелігенти на державних посадах були зв'язані польською шовіністичною забороною працювати в українських товариствах.

До свідомих сіл зачисляли: Чехів, Залісся, Задарів, Красіїв, Уте Зелене, Лядське, Слобідка Горішня, Ковалівка, Григорів і Бертинки. Інші села, через брак священника, або й через залишки русофільства і брак зв'язку з містом були занедбані, або слабо чинні.

В 1930 році, після закінчення університетських студій (історія, географія на Українському Університеті й історія літератури і філологія на чеському Карловому Університеті), я вернувся до рідного міста Монастириськ, а що «політично скомпромітованому» неможливо було одержати якусь професійну працю, то жив я на ласці батька і матері та займався суспільною діяльністю, головно просвітняською. Я заснував Філію «Просвіти». До першої управи ввійшли: о. Л. Білинський — голова, проф. Соф. Ласовський — м-голова, мгр. Норберт Рибак — секретар, о. Фіголь — бібліотекар, д-р А. Кардаш — скарбник; члени Управи: д-р В. Банд, О. Вабій; Контр. комісія: о. Сінгалевич, Ярослав Лазаревич. Філію примістили при Читальні «Просвіти» і я почав працю від того, що заснував нові Читальні: Вєлеснів, Дубенка, Комарівка,

Лазарівка, Нисколизи, Баранів, Тростинці, Савалуски, Вичілки, Діброва. Усіх Читадель Філія «Просвіти» начисляла 30 і всі були діяльні, одні краще, інші слабше, залежно від голов, згідно від секретарів і помічів свещеників.

Я, як секретар та інструктор одночасно, не міг дати собі сам ради. Хоч як не прикро, але як доволітній просвітянський працівник мунш у болем ствердити, що в Централі «Просвіти» сиділи люди, які не знали потрібні назви і не вміли видавати популярних книжечок на теми історичні, географічні (всесвіту), чи то про розріз цивілізації, техніки і т. ін. Те саме було з театральними п'єсами, старі надокучили, а ті, що їх видавали, ніхто не хотів грати. На жаль, нас провінційних порадишників, вони не хотіли слухати.

Хоч польська поліція шиканувала, як могла, польські повітові старости забороняли імпреси, карали грошево, а то й розв'язували Читальні і запечатували домівки, то люди, а головню молодь, горнулися і до освіти і до гімнастично-пожарних товариств «Луг»: влаштуовувано змагання за діяльності у концертах, виставах і фестинах місцевих і районних.

Розуміється, що осередком діяльності були Монастириська, де існувала Читальня «Просвіти», «Рідна Школа», що вела дитячий садочок: Союз Українок влаштуовував курси господарств і куховарства, при тому і освітні лекції. В 1936 р. я заснував, при допоміж студентів, т-во «Луг», гімнастично-пожарне товариство, при якому ми zorganizували клуб копаного м'яча «Стен», під проводом мгра О. Івасечка.

«Просвіта» влаштуовувала всі національні свята, академії і що дві неділі відбувалася театральна вистава, по більшості оперетки, або т. зв.

«Релі» на злободенні теми. Міщанство, котре раніше вважало театральні вистави, як «комедії» і не ходили ані на вистави, ані на академії, потім так полюбили нашу імпресу, що за ними питали. Річ в тому, що я закинув шаблонні «академії», а відбував імпресу у формі цікавої інсценізації з піснями і оркестрою, яку вдалося мені, тож при допоміж студентів, zorganizувати, а проводив цю безбробитну учитель н. Ізвдор Жилавий. Також заслунали ми і мандолінову оркестру. Наші імпреси

Монастириська, Польська вандалізація у 1938 році. Поліція зупинявала Народний Дев. збиравши в чотирьох Просвіти.

втішалися великою фреквентцією, а тому росла бібліотека і каса. Польки лютували. Переманювали мене добрими посадами, а навіть пропонували дуже добрі одруження з польками й обіщали, що буди мати спокій на ціле життя, щоб я тільки покинув діяльність для України, або щоб вийхав... Польські переслідування мене ні зворушували, ані манили, ані не озлоблювали, себто не сордили, бо це ж було все від ворога і я ще й орадував їх, що вони так повинні робити, бо ворога треба нищити неважучи. Та боліли мене шикани, нападні від своїх. Були й доноси за мою безкорисну працю, а радше користь з моєї праці я мав тільки таку, що час до часу одержував від поляків безплатну «відпустку» у в'язниці, в аресті, а навіть майже два роки каторги у горезвісній польській «Береж Картузькій».

Для історії треба ще зазначити, що я не був єдиний той докучливий напалч до громадсько-національного освідомлення наших людей і підготовки до майбутньої воли і державності. Але життя було тверде а то й тяжке і не всі мали сили до нього. І мені трапилося несамовита подія, яка і нині повторюється. Одного дня прибула до мене поважна делегація старших українців міста Монастириськ і заявила: «Шане Ер, годі! Ми прийшли жадати від вас, щоб ви зачинили наших дітей в спокій (а було їх понад сто дітей), бо через ваші політичні витівки і «різні просвіти» вони не можуть дістати праці, виставлені на поліцейській переслідування і нищати своє життя, а України і так не буде. Ото ж, або забороняємо вам займатися нашими дітьми, або виждайте з нашого міста, бо інакше буде зле з вами!!!» Цікаво, що я тоді — пригаду собі — навіть не дуже озлобився на ту, таку важливу делегацію, але відчинив двері і крикнув гостро: Голі!!! — Вони відійшли, а я провадив мою працю аж до часу, коли польська влада заборонила мені побут у мойому рідному місті. Щойно польські погроми в 1938 році та прихід новітньої монгольсько-московської орди відкрива очі таким «делегатам», що переслідування вороже буде так довго, як довго ми є українцями.

Одначе, такими «русинами», що протестували проти просвічування їх дітей, була не тільки горстка темних і несвідомих міщан, що боялись

за долю своїх дітей на свій спосіб, але були й такі інтелігенти, а — навіть наші незалежні священники. От, і ми одного року дістали нового українського катехита в школі, о. Кабаровського, який завзято і рвно почав польонізувати наших шкільних дітей. Почалась між нами завзята і прикра боротьба. Щойно по довгих наших ходах і домаганнях, єпископ забрав його.

Латинізація, чи пак польонізація, почала напливати навіть із Києва. Одного дня, я, диригент церковного хору, одержав розпорядження від єпископа Хомішина (через пароха), що від дня того а того, хор не сміє вже більш співати, а мають грати органи. . . Я був на авдієнції у Єпископа і справу поладнав позитивно, але тільки виімково. . .

Головною причиною польонізації був голод праці, бо поляки вимагали зміни обряду і національності за якунебудь мізерну працю. Директор фабрики пропонував мені працю, а коли я відмовив, то і повітря староста пропонував цю працю, якому я сказав, що я не шукаю праці. Мене для постраху арештовано і під час побуту у в'язниці хором диригував Володимир Боцюрко, який прийняв працю у фабриці за це, що бо провадити польський хор, на що він і згодився; але ляхи через рік його ганебно викинули.

Одним із добрих засобів проти насильної і добровільної польонізації через мішані подружжя, були наші історичні театральні вистави і сатирично гумористичні «Ревії», як напр., «Русин хрунь», «Монастирська, це місто Гранд», «Стрільські маневри» та ін., які я сам писав і виставляв, а «Просвіта» мала такий успіх, що кожні дві неділі була якась театральна або концертна імпреза.

Коли я вже не міг собі дати ради, я запросив до Монастирської адвоката д-ра Льонгіна Горбачевського. Д-р Горбачевський був дуже гарним патріотом і був помічник при влаштуванні повітового і районних просвітньо-кооперативних фестивалів, а при Філії Т-ва «Просвіта», яка мистілась у його канцелярії, ми влаштовували курси читальняно-секретарські, бібліотечні, а також курс театральньо-режисерський і пірічний курс диригентів, що ще більше оживило працю в читальнях.

Дуже помічні нам були службовики Повітового Союзу Кооператив: пп. Василік, О. Пендзей, Підлуський і Михайло Чайківський.

Із студентів у освітній діялції були діяльні: мгр. О. Івасечко, дир. Ізидор В. Жилавий, відомий мистець Володимир Ласовський і ще декто. До діяльних патріотів священників зачислив би я о. Білинського, о. Гіла, о. Монастирського, о. Левицького, о. Танчина, о. Фіголя.

Дивне, що в 1939 р. селян.-робіт. влада «визволителів» покарала усіх тих, що працювали як раз для тих селян і робітників, але їх гріхом було тільки те, що вони були українцями... Та не дарма казав Т. Шевченко: «Хоч орел (нині серп) розриває серце, але воно знову оживає і сміється знову».

ПЛАСТ У БУЧАЧІ

(Спогад)

Книга про Бучач була б далеко неповна, якщо б забракло в ній, принаймні хоч короткої, згадки про організацію середньошкільної молоді — Пласт, який відіграв там немалу роллю у національному вихованні молоді й залишив тривалі сліди в її житті.

Тому, за спонукою і захоотою мгр-а Т. Данилова, ред. М. Островерхи і дир. С. Шипилявого, я взявся за це завдання в повній свідомості, що цей спогад не буде ані вичерпний, ані такий, яким автор цих рядків хотів би його мати.

Адже ж, писати про те, що діялось майже 50 років тому, без ніякісеньких матеріалів, це річ майже безнадійна, бо багато подробиць, а то й прізвись позатиралось в пам'яті. А все ж таки, не зважаючи на всі труднощі, я вирішив дещо написати про Пласт у Бучачі, бо, як все це активний пластун, я вважаю це в якійсь мірі моїм обов'язком, тим більше, що мені не довелося знайти якусь згадку про це навіть у пластових виданнях. Зобов'язує мене також те, що причетні до справи особи, головою мгр. Данилів, який перший відгукнувся на мій заклик, допомогли мені зібрати деякі матеріали.

* * *

Роки 1922-1924 в Галичині позначились великою діяльністю пластового руху. По всіх містах і містечках засновується при гімназіях пластові гуртки, які оформлюються в полки, звані пізніше куренями.

В цьому не залишився позаду і Бучач. За почином діяльніших студентів — Івана Білоскурського, Івана Годинарука, Романа Барановського і ще одного, якого призначив, на жаль, не можемо вивчити, — заснувано Пласт при державній гімназії. Офіційним його очільником перед гімназійною владою був о. Адріян Добрянський, катехизит і учитель української мови та літератури, знавець Шевченка, ширій патріот, заступник і приятель шкільної молоді, яка його любила і шанувала. В справі заснування Пласту в Бучачі їздилі декілька разів І. Білоскурський і Роман Барановський до Станіславава, щоб порозумітися у тій справі з М. Хоминим і Б. Стрийським.

Спочатку Пласт належав до єтаніславівського полку, але скоро оформився в самостійний віддіний XXX полк ім. Маріяни Шанковича.

Пласт складався із трьох гуртків хлопців і двох гуртків дівчат. На чолі жіночої частини була сест. пан. Олена Рогозинська. Сходинах пластових гуртків відбувалися регулярно кожного тижня не в будинку гімназії, як цього можна було б сподіватися, але в приміщенні Т-ва Опіданостей і Позичок (пізніше Українбанку) за дозволом його директора Остана Сіняка, широкого приятеля молоді, який зкопував ролю опікуна Пласту з боку українського громадянства. Про працю цього небуденного громадського діяча, великого патріота і надзвичайного промовця, без участі якого не обійшлося в Бучачі ніяке громадське національне свято і ніяка імпреза, читачі знайдуть інформачію на іншому місці в цьому збірнику.

В програму сходин входили: вивчення пластового закону, пластові вмістості, гурткі тощо. Читання пластового журналу: «Молоде Життя», яке кожний передплачував, було обов'язковим.

Крім того, полк організував прогулянки до ближчих і дальших околиць Бучача, головню до Бучачьких Гаїв. А щоб це не привертало уваги влади, то прогулянки відбувалися з участю старших громадян. Виглядало, що то батьки разом з дітьми виходили на прогулянку чи на відпочинок.

Відсувались прогулянки і в давшийі сторони, — наприклад, до Підлисел, біля Золочева, відвідати там пам'ятник патрона нашого полку Маріяни Шанковича, або на гору Маківку, відому з боїв УСС під час Першої Світової війни.

В роках 1925-1930 наш полк майже повністю брав участь кожного року літом у пластових таборах на Соколі коло Підлютого, вислаючи туди своїх пластунів.

Часті виїзди наших пластунів і пластунок на села з нагоди різних свят чи вистав, та зустрічі з громадянством, зокрема із сільською молоддю, мало незвичайно позитивний вплив на формування їх національної свідомості.

Великим ділом пластунів у Бучачі було упорядкування стрідецьких могил на швинтарі в Нагірянці. Польська поліція кривим оком придивлялася тим роботам, а коли, під час Зелених Свят, пластуни і пластуни в одностроях звлади організовано участь у поході на ті могили і в їх посвяченні, тоді дирекція гімназії заборонила Пласт. Це було 1924 року.

Хоч Пласт перестав існувати легально, то він продовжував свою діяльність в підпіллі. Далі вели його несталею автор цих рядків, разом із Іваном Білоскурським та іншими. Після того, як дирекція гімназії заборонила Пласт, відбулися ієніти, на які приїхали зі Станіславава О. Бойчук і сест. пан. М. Хомин та перевели ці ієніти. Після ієнітів відбулося в банку «Праця» записання всіх, що склали ієніт. Очевидно, це все відбулося тайно з участю тільки директора банку О. Сіянка. Сходинах тепер відбувалися тасмно в канцелярії о. декана Д. Нестайка, діла Р. Барановського, на приходстві в Нагірянці, за тихою його згодою. Ми там сходилися раз на тиждень і вели свої запиття. Інколи ці запиття затягалися довго і тоді пок. пані Стефанія Нестайкова з Підвищюцьких (молодина), остерігала нас, щоб говорити тихіше, бо вона мусить класти свою малу доню спати.

Для ліпшої конспірації і збереження кінечних заходів обережності на випадок можливого викриття і небажаних наслідків, два гуртки сходилися якийсь час окремо, так, що один гурток не знав про ієнування другого.

Літом Пласт провадив свою діяльність серед природи. Вививм такої діяльності був пластовий табір, влаштований в ліску о. Свєстакія Барановського, пароха Рукомища і Заривинців. Він не тільки дав згоду на це, але і добрі батьківські поради, як себе найліпше закопспірувати. Табір, який тривав два тижні, відбувався в Заривинцях під проводом Р. Барановського. Взяло в ньому участь 12 пластунів.

Так продовжував Пласт свою діяльність аж до виїзду Р. Барановського й Івана Білоскурського на студії закордон. Тим часом, члени Пласту, які залишилися, стали старшими пластунами і оформилися в курінь старших пластунів, який далі провадив свою діяльність тасмно. Сходинах відбувалися в одній з кімнат о. Василіян. Так воно було мабуть до 1932 року, коли на останніх сходинах куреня постановлено припинити його діяльність з огляду на те, що деякі пластуни виїхали на студії і що не було змоги вести діяльність серед природи. Останнім курінім пластового куреня (тасмного) в Бучачі був ст. пл. Т. Данилів.

Анєля Пласту при могилі Пєнідожия Бордия з полку Украйна

Коли Пласт у Бучачі перейшов у підпілля, тоді він далі утримував зв'язок із Головною Пластовою Командою у Львові, яка після 1930 року діяла під фірмою Т-ва Охорони Дітей і Опіки над Молоддю. Зв'язковим Команди для нас була особа, яка в листах підписувалася І. Мойсевич. Автор цих рядків, який вів переписку з тією особою іменем нашого Пласту, завжди писав до неї «Високоповажаний Товаришу», бо всі ми були переконані, що це пластуш. Шойно потім у Львові автор цих рядків довідався із здивуванням, що тим «товаришем» була пластушка (генер сестра пані С. Янів у Сарселі, дружина проф. д-ра В. Янева, ректора УВУ).

Хай цей коротенький спогад про Пласт у Бучачі виповнить до деякої міри прогалину в нашій Книзі й буде хоч скромним відзначенням його корисної праці серед шкільної молоді, яка в тому середовищі виховувалася на чесних та ідейних громадян, засвоюючи собі найліпші прикмети духа.

Одночасно хай ці рядки будуть признанням усім тим, хто прихильно ставився до цієї організації і спричинився до її розвитку. На превеликий жаль, деяких прізвищ не можемо подати, бо або не пам'ятаємо їх, або не можемо виявити.

Окрема подяка належиться нашим родителям і тим громадянам, які давали нам свою моральну підтримку та заохоту навіть в найгірший час існування Пласту в Бучачі.

ОРГАНІЗАЦІЇ МОЛОДІ В БУЧАЧЧИНІ

Наше національне відродження в Галичині, яке розпочалося у 19-му сторіччю, перейшло з великим розмахом у 20-ге ст. Воно обіймало всі ділянки нашого суспільного життя: політичну, економічно-господарську, шкільну, наукову, культурно-освітню і, очевидно, молодь.

Такий самий розвиток, як у цілій Галичині, відбувався також і в Бучаччині.

У цій статейці хочемо занятись ділянкою: молодь. Як і в інших повітах так і в нашому молодь організувалася у «Січах» та «Соколах».

Згідно з даними календарі «Вісти з Запорожжя» на р. 1914 (Львів, 1913. З печатні В. А. Шпичковського) «Січі» й «Соколи» були в таких місцевостях нашого повіту:

« С і ч і »

- 1) Бровари б. Язлівці, осн. 1911, чл. мужч. 65, чл. жін. 1, очолював М. Служанський;
- 2) Доброполе, осн. 1911, очолював Іван Яворський;
- 3) Зубрець, осн. 1911, чл. мужч. 25, очол. Петро Пивоварчук;
- 4) Ліщиці, осн. 1911, очол. Гр. Комарницький;
- 5) Новосілка Язловецька, осн. 1913, очол. Ол. Бедрій; чл. мужч. 43, чл. жін. 13;
- 6) Озернян, осн. 1912, чл. мужч. 75, чл. жін. 26; очол. о. М. Андріішин;
- 7) Переволока, осн. 1912, очол. Гнат Кухтин;
- 8) Помірці, осн. 1910, чл. мужч. 43, чл. жін. 18; очол. Йос. Паалів;
- 9) Золотий Потік, осн. 1913, чл. мужч. 47, чл. жін. 13; очолював Яків Надвірнюк;
- 10) Ріпинці, осн. 1911, очолював Сем. Каковчик;
- 11) Сороки, осн. 1910, чл. мужч. 20, чл. жін. 16; очолював Стефан Івацішин;
- 12) Язловець, осн. 1910, чл. мужч. 42, чл. жін. 7; очолював Іван Ружницький.

« С о к о л и »

- 1) Бучач, осн. 1904, чл. мужч. 56, чл. жін. 16; очолював Станіслав Сіях;
- 2) Вербятин, осн. 1904, очолював Онуфрій Гузан;
- 3) Жизномир, осн. 1904;
- 4) Задарів, осн. 1904, очолював Степан Батіг;

- 5) Заривинці, осн. 1904, очолював Гнат Антошок;
- 6) Зелена, осн. 1904;
- 7) Коронець, осн. 1904;
- 8) Ожарини, осн. 1904;
- 9) Псталиквіці Старі, осн. 1911, очол. Дмитро Пасічник;
- 10) Трибухівці, осн. 1904, очолював Родан Андрій;
- 11) Усте Зелене, осн. 1911, чл. мужч. 35, чл. жін. 12, очолював Петро Шпирка.

Займо було б писати про їх статутові цілі, бо це можна знайти в наших «шкільцях»: цікаво було б знати подробиці їх діяльності. «Січей» і «Соколів» у повіті, але, на жаль, на еміграції не було нам можливо знайти потрібні для цього матеріали. Людей, що пам'ятали б часи до першої світової війни в Бучаччині, теж на еміграції немає, і тому навіть на основі їхніх споминок не можна відтворити нового образу тодішнього стану в тій ділянці нашого життя.

Перша світова війна загальмувала розвиток нашого життя на всіх його ділянках на кілька років. Але «Січі» й «Соколи» дали нам військові кадри, старшин і мужів, для УСС й УГА. Багато з них, що після війни вернулись додому, прямо чи з таборів полонених та інтернованих, знову повключались у організоване життя у всіх його ділянках. На відмітку молоді почалися сироби відновлювати діяльність «Січей» і «Соколів».

Одначе польські адміністративні власті ставали пр. репресії. Починаючи під 1924 р. почали ліквідувати «Січі», не дозволяти відновлювати «Соколів» і не дозволяли засполювати нові «Соколи».

Тільки в с.в.м. Бучачі вдалося відновити «Соколів» на його старому ставку. В ньому гуртувались наша ремісничка, міщанська молодь обидвох статей. Віл мап біля 100 членів. Побім своїх тілоупковних, руханкових іправ і різного роду спорту (при ньому існував спортивний клуб когатаго м'яча «Буревій», що тізнався популярністю у загалу громадянства міста); в «Соколі» вели поважну культурно-освітню й виховну роботу в формі відчитів, ширших сходів, аматорських вистав, концертів і т. п.

Мабуть зараз ішли закінчення першої світової війни, після відновлення діяльності «Сокола», його далі очолював дир. О. Сіня, а після його відходу, на прогізі кількох років його головою був дир. Сильвестер Вильняквій. Після його переходу до організації «Луг», головою «Сокола» став п. Богдан Берза і залишився на цьому становищі аж до вибуху другої світової війни.

Коли в с.в.м.місті Бучачі справу організації ремісничої і гімназійної молоді при допомозі «Сокола» та «Пласту» полагоджено досить задовільно, тоді справа з організацією нашої сільської молоді в повіті, що була некучою, опинилася якби в глухих куті. При негативному наставленні польських адміністративних властей до «Січей» й «Соколів», наша сільська молодь не була організованою і не було форм для її організації.

Спортивний гурток «Буревій» у Бучачі.

Тому, коли в 1925 р., з ініціативи і під провідом др. і Романа Дашкевича засідало спортивно-руханкове т-во «Луг» у Львові і воно приступило до організування своєї територіальної сітки в Галичині, тоді цей факт наші ділячі цього повіту й нашого с.в.м. були прийняли позитивно, не дивлячись на те, що були деякі застереження щодо «Лугу», моваши, коли польська влада ліквідує «Соколи» й «Січі», тоді «Луг» зачинає організуватися і тим дає полякам причину до ліквідації двох інших організацій; а також ще й тому, що «Луг» був примушеною підпорядкуватися контролі державних органів фізичного виховання (тоді вже зачиналась тоталізація життя в Польщі).

Справа з організацією нашої сільської молоді була некуча, залишати її самій собі, не можна було. Бо, хоч, правда, ця молодь була членами наших читальні «Просвіти» і Кружків «Сільського Господаря», то все ж таки, того всього, що молоді потрібно, вона там не знаходила: їй треба було мати власну організацію. А потрібно цього було, щоб вона не ходила пустошати, щоб не виландувала своєї енергії в різного роду, бувало і шкідливих витівках, щоб не знаходила пресихоти в горіллях, картах чи інших примемках, а була згуртована й використана у патріотичному дусі з користю для неї самої й української справи.

Була для молоді, неорганізованої в українській молодечій організації, ще одна небезпека: польська влада на наших селах, там, де жив хоч невеликий процент поляків, засиновувала відділи парамілітарної організації «Стішелец» і старалася втягати в неї також нашу молодь.

Військові вправи, стріляння, не одного слабшого духом нашого хлопця манили туди. І були випадки такого переходу.

Всі ці аргументи переважили в користь: заснувати «Луги» в нашому повіті. За їх організацію у нас взявся інж. Лутін Король, який у другій половині 20-их років вернувся до Бучача з Чехословаччини, де він закінчив був Гірничу Академію у Прнібрамі.

«Луги» по селах нашого повіту росли, як гриби на доні. І завдяки цьому, повітовий «Луг», що його очолював інж. А. Король, міг улаштувати перший з'їзд «Лугів» Бучаччини вже влітку 1928 р. Цей з'їзд удався напричуд гарно і удатно та імпрезантно. Взяло в цій з'їзді участь до 2.000 луговиків і луговичок в уніформах. Він розпочався походом кінних і піших відділів, на чолі якого йшов на коні інж. А. Король. Дефіляду відбирав д-р Роман Дашкевич, який приїхав був на це свято зі Львова, і який у листі до автора цих рядків ще нині висловлював признання за цю величаву імпрезу всім її організаторам. Похід закінчився на площі «Топольках» показом вправ і знання луговиків. Він надовго залишився в пам'яті всього населення Бучача. Ця імпреза показала нашу силу в повіті, а Лугам дала міцний поштовх до дальшої діяльності.

Мабуть на початку 1930-их років інж. А. Король виїхав до Львова, Повітову Управу «Лугу» очолював тоді директор Українбанку Сильвестер Винницький, а організатором «Лугів» в повіті став її секретар мгр. Адам Біжак. Під тим енергійним проводом «Луги» в повіті зростали шораз більше, їх число збільшувалось постійно, збільшувалось число членів у них, а самі вони організаційно скріплювались. Шораз нові «Луги» засновувались по селах.

Розвиток «Лугів» у повіті, їх український патріотичний характер і пружність ішли таким темпом, що це польській адміністраційній владі шораз більше не подобалось і треба було «Лугові» зборювати шораз нові труднощі. У зв'язку з цим. Коли б не почалась війна у 1939 р., то польська влада була б почала застосовувати ту саму політику до «Лугу», що колись до «Січей» і «Соколів».

Немає документальних матеріалів про скількисть «Лугів» у нашому повіті, немає навіть поного списку місцевостей, де вони були. На основі опиту, що його перевела Ред. Колетія цієї книги, поміж колишніми мешканцями бучачького повіту вдалося зібрати деякі дані і на цій основі можна сказати, що «Луги» були у таких наших селах: Баріш, Беремляни, Білявинці, Бобрівники, Бобулінці, Бровари, Вербатин, Вичілки, Вістра, Возилів, Григорів, Доброполе, Жизномир, Зидарів, Заліщики Малі, Звенигород, Зелена, Зубрець, Ковалівка, Коропець (2 Луги), Космирин, Костільники, Красів, Лазарівка, Лшинци, Лука, Медведівці, Межигір'я, Нагірника, Новосілка Язловецька, Новостваці, Олеша, Передмістя, Петляківці Старі, Пилява, Пишківці, Помірці, Ріпниця, Скоморохи, Слобідка Гор., Сновидів, Соколів, Сороки, Стінка, Тростянци, Усте Зелене, Цвітова.

Очевидно цей список далеко не повний, бо в нашому повіті було 4 міста, 81 село і кілька присілок, але для історії і це вартя задокументувати.

Фрагмент із Лугового Світа.

Коли розпочалася польсько-німецька війна і польська влада завела надзвичайні порядки в повіті, тоді багато українського активу були арештувані, посадили в тюрми, вислали у Березу Картузьку або конфінували.

Серед них велику більшість творили члени «Лугів», як національно свідомий, молодий, небезпечний елемент.

Так само заплатили вони нотім подібну дань коли большевицька влада прийшла до Галичини.

І це — закономірно.

Бо, як лише д-р Роман Дашкевич, «з «Лугів» хотіли ми організувати українську армію», а наші вороги вгадували наші плани.

І хоч один із етапів наших змагань закінчився невдачно, то так, як і інші наші організації й установи, «Луги» в нашому повіті на даному етапі нашого розвитку, виконали велику корисну роботу серед нашої молоді для її освідомлення, виховання й збереження. Не один із вихідців із нашого повіту, що тепер проживає на еміграції, напевно завдячує своєму «Лугові» свою національну свідомість, фізичне й духове вироблення та мужність, які йому стали в пригоді, у часто бурхливому, скитальному житті.

Заслуга в цьому наших повітових і місцевих проводів «Лугу», наших повітових і місцевих організаторів, яких заслугом, а також пам'яті — бо багато декого з них уже немає в живих — присвячую що статежку: спомин із бучачької землі.

НА РОЗПУТТІ

... А ЗИМА, біленьку Китайку вивертала, закидала в очі Прохожому й закидала болю в серці.

Зима, закутана в різький Вітер, віяла! віяла! рвалася! стояла!

Живою, певниною Китайкою замела Розпуття...

— Зимо! Зимо! не бий Китайкою по очах, бо так далеченько-далеченько, так глибоченько-глибоченько болять мене!... Ой, болять — Зимо!

Я — нікчемний, Китайка — невюна!...

*
*
*

... Закрила Розпуття... .. Серед Піль.

Прохожому — Шукаючому остаяся самотній, скуле! й — Сторож Розпуття — Хрест!...

— Зимо, чому Його гнєт?

Завіщо гнєт?

Адже — Він,

: Хрест!

Зимо!

: Він — Хрест!!!

Такий скулений, ізнеможений стоїть на Розп'ятті — у Полі...

Роздрістана голівка.

На голівку Хтось, хвилинно-Святий, ізложив Віночок:

Ізсох Віночок!

Ізсумуєсь на очі!

Судий, шелестить:

Тут Розпуття!

То й розлялься —

Тям, за плечима моїми є — Цвинтар!

— Зимо! Зимо! Ти, Матір-Коханка тям, що вмирають — Ми...

*
*
*

Ні! Україно —

видержу! не звалить Мене...

Шалій! Зимо, шалій!

Я —

Вічний!!!

— І знало!

— знаєте,

знало!

: Великим Богом-Терпінням,

од роздоріжного Голосу. —

Шалій!

Звалиш?!

Чоловік —

поставить Новий Хрест!

— І Хрест усміхнувся таким Болям, таким осійно-небесним, таким чистим та незримим! —

Новий! і

Вічно — той сам!...

*
*
*

Ізсохлий Віночок щемів-испівів у найніжкішу Тишу мості Душі:

Є — Люди! Мене же вони положили на свій Хрест!...

Колись я був зелененький...

с. Сорочи, біля Бурчака, 24 січня 1923.

НАЦІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ВІДРОДЖЕННЯ БУЧАЧЧНИНИ

КООПЕРАТИВИ ДЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ЗАКУПУ І ЗБУТУ

Початки національно-економічного відродження Бучаччини сягають 70-тих років минулого сторіччя. — часів заснування Товариства «Просвіта». В початковій праці «Просвіти» найважливішим завданням було zorganizувати самооборону від лихви, розбудити національну свідомість і соціальну самоповагу та економічне піднесення хліборобського стану. Просвітянські піонери шукали доріг — доступу до селянських мас, що були позбавлені провідної верстви, освіти, почуття гідності господаря своєї землі і національного достоїнства. Початки цієї праці були тяжкі — майже безглядні.

По знесенні панщини — 1848 р. — в Бучаччині, як і по інших повітах, zorganizовано громадські шпихлірі, що до них зносили селяни по кілька гарців збіжжя і з цього фонду визначали на весну тим, що потребували на насіння, або на передновинку на доживлення. І хоч ці шпихлірі давали велику поміч, то не було відповідного осередку, який би цю працю керував, дораджував і з часом ці вияви самодіючого запекла — шпихлірі самозліквідувались.

Черговим попередником кооператив були крамниці при читальнях «Просвіти». У звіті Філії Т-ва «Просвіти» за 1908/9 рік, громад з такими крамницями було 9, в таких селах: Барип, Бобулинці, Задарів, Заліщиці Малі, Жижомир, Пердєміста, Петликиці Старі, Сороки і Язловці¹. Але і ці крамниці, не маючи відповідного осередку, оцінки

й контролю, а остовно своєї близької гуртівні, де могли б набувати потрібний крам, — проіснували по кілька років, товари розборгували, самі задвожились і самозліквідувались. Деякі зга з названих крамниць, що мали свідомих і відповідальних людей в проводі переорганізувались в кооперативи, прийняли кооперативний статут і підняли оцінки Красного Ревізіійного Союзу. З цією переменою впроваджено розмежування відповідальности справника від касієра, касієра від крамаря і на випадок недостач, за недовгляд одного не терпів другий, а це вже було крок до краптого.

В 1909 році, в Бучачі засновано Повітову Господарсько-Торговельну Спілку з обмеженою порукою. Її зареєстровано в Окружнім Суді в Станиславові 30 січня 1910 року². Ця кооператива повинна була стати торговельним осередком для читальняних крамниць і кооператив, але такою не була, правдоподібно з браку фондів, приміщення та фахових осіб.

Перша світова війна знищила всі матеріальні здобутки тих початків кооперативного руху, зате бучачани — воляки австрійської армії побували по всіх закутках монархії, а також в Сербії, Італії, Франції, Німеччині і Московії — прилягнувшись там до умови та способів господарювання, а короткий час Української Держави (листопад 1918 — липень 1919) більше усвідомив населення повіту ніж довгі роки перед війною. Слово «Україна» вже не було тільки щесно-святотимим, лише географічним поняттям, а доконаним фактом боротьби за її волю й державне будівництво. Співучастя у цих змаганнях і свідомість їх ваги дїшля в найдлужіший закуток, до кожної живої людини без рїзницї її освіти і віку.

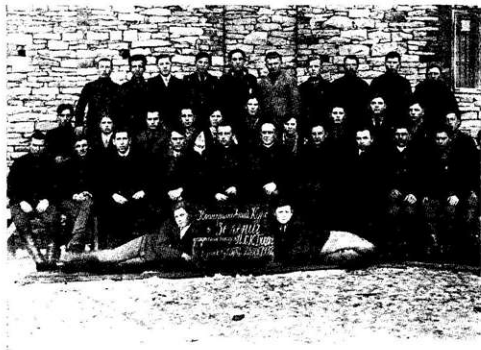
По лицарській війні, вояцтво, що живе повернулося додому, продовжувало свої змагання за Українську Державу, освідомлені члоролї маси при допомозі відновлених або новозіснованих товариств, як читальні «Просвіти», кооперативи, Пласт, Сокол, Луг, аматорські гуртки, хори та інші.

В Бучаччині душою кооперативного руху в 1920-1926 роках був Остап Сяк, до війни старший поштовий службовець, а в часі війни директор банку «Праця», голова Філії Т-ва «Сільський Господар», директор Повітової Спілки і член видільні інших товариств. Вже в березні 1922 року zorganizував він перший кооперативний курс, а в час шкільних ферій того ж року, другий курс для випускників середніх шкіл і студентів університету.

Від першого кооперативного курсу проминуло 49 років, а в пам'яті остався образ: гурток селян, колишніх воляків УГА, невеличка розміром кімната «Української Бесіди», один учитель-викладач Остап Сяк, що продовж трьох тижнів, по 6 годин день висловлював свої гурди, дізнався з нами своїм знанням, пояснював правду будову й діловедення кооператив, статут, способ ведення зборів і вибору керівних органів, книговедення, складання білансу, про законну звітність і контролю, товаро-

¹ Пок. Андрий Кавор — Записки зроблені на основі відомлення РСУК за 1925 рік. Записка з дати Війниєв, з вересня 1920 р.

² Звіт Матірнього Т-ва «Просвіти» за 1908/9 рік, стор. 70, 71.

Кооперативний курс в Зеленої, 1932 р.

Сидять третій ряд: Михайло Блохурський, Дмитро Гит-Крильчицький, ректор ІСМУК, о. Василь Мельник, парох Зеленої, о. Антін Пелівський, парох Петликопця Старого, іже. Юрій Шеварич, директор ІСК. Опублікований у газеті «Свобода».

знавство, торговельне і банкове право та інше. Ми, курсанти, цю науку сприймали так уважно, немов би від цього було залежне існування цілого світу.

Крім цих дисциплін, ми засвоїли собі ще такі істини:

- Український наріч може вільно — фізично й духово розвиватися тільки у власній державі;
- найгеніальніший муж не зможе випродати свій наріч з поневолення, якщо цей наріч не свідомий великої істини — ваги власних сил;
- кооперативна ідея має всі властивості такої свідомості і волю самоуправи передати масам.

І ми, курсанти, з цим скромним теоретичним знанням, а ще меншим практичним досвідом, але з великою вірою в кооперативну ідею — розійшлися по своїх громадах, що ідею проводити в життя.

Нам, українцям, як хліборобській нації, торгівля, банківство, промисл були мало доступні, тому й до творення кооператив підходили обережно, з деяким недовір'ям. мовляв, не нам торгівля, до торгівлі потрібна жидівської голови; а відважніші висловлювались просто: »Де нашому хлопові до гинділю, розборгують, занедбають, проїють»

ПОВІТОВИЙ СОЮЗ КООПЕРАТИВ ВБУЧАЧІ.

Ч.кат. 2.....

П О С В І Д К А.

Стари посвідчається, що Володимир Годовикий.....
о. Павлик..... уроджений 29/12. 1905..... в Зеленої.....
іже..... квіт. Вугор..... вступив в кооперативний курс,
улашений Повітовим Союзом Кооператив Вбучачі в Зеленої.....
в часі від 25 листопада до 24-го грудня 1932-р. і знімає в. в посвідочних
предметах наступні результати:

Кооперативне книгозаставство	40-годин	добрий	добрий
Кооперативна рахунковість	20 "	добрий	добрий
Кооперативне і адміністративне право	10 "	дуже добрий	р. Митенюк
Історія кооперативів	10 "	дуже добрий	в Зеленої
Суспільна економіка	5 "	дуже добрий	в Зеленої
Виколовий закон	7 "	добрий	Мр. Гавриш
Кооперативна політика	7 "	дуже добрий	Мр. Гавриш
Товариство	7 "	добрий	Мр. Гавриш

В часі курсу слушно в годин, з того в. справдано.

Вбучачі д.н. 24-грудня 1932-р.

Голова курсу:
Мр. Гавриш

Господар курсу:

в Зеленої

Сидор

або розкрадуть». — бо ж відоме нам: спізнався, помилився, забувся — було ще вкорінене в нашій психіці. Але не дивлячись на всі застереження та упередження, не дивлячись на всі перепони, життя перемогло — кооперативний рух почався.

В Переводці і Новосілі Язловецькій відновили передвоєнні кооперативи: в Трибухівцях, Жижомірі і Сороках основано полі кооперативи. І це все творилося ще в часі існування неймовірно знеціненої польської марки. В кішечці в стадії, основано кооперативу в Медведівцях: члени влатили вноше й уділи, — що в той час можна ще було за цей гріш купити 100 кг. цукру, — а по трьох тижнях купили 3 кг., швахів і рикаль.

В квітні 1924 року, ціна польської марки так скоро падала, що мінлася навіть упродовж одного дня. В останніх днях квітня залізниця брала за переїзди в швайцарських франках, а ціна шв. франка була подана у віноці 1.300.000.00 польських марок.

З днем 1 травня 1924 року введено тверду валюту «золотий польський»⁹. Офіційно встановлене було по реформі відношення пол. золотого до тогочасної парості долара як 1:5.10 зл., але вкінці вже 1925 р. курс обнився: 1 дол. = 12.50 зл. і таке приблизно відношення встановлювалося¹⁰. По цій зміні, від Красного Ревізійного Союзу (рев. Іван Федяк), передано законні ревізійні повноваження уже кооперативу. По закінченні ревізій, скликано до Бучача поревізійну нараду і на цій нараді постановлено скликати Особууючі Загальні Збори Північного Союзу Кооператив. Збори відбулися 24 серпня 1924 року¹¹, в приміщенні Української Бесіди, що містилася в будинку банку «Пранія». Цей дім розібрано, тому подаємо, що він містився при вул. Т. Шевченка, що поля з ринку в напрямку ОО. Василяни, останній дім на ліво перед мостом на Страні.

Представники 6-тих кооператив, а саме: «Поступ» у Бучачі, «Надія» в Переводці, «Єдність» в Трибухівцях, «Поступ» в Новосілі Язловецькій, «Косар» в Жижомірі і «Побіда» в Сороках — підписали статут ІСК і обрали Керівні Органи Союзу: Остап Сілк — директор, нотар Степан Купчинський — скарбник і Степан Шиньківий — кинтовод. Головою Надзірної Ради обрано місячного пароха о. декана Демиса Нестайка.

Цих 6 кооператив зложили по 5 злотих вношевого і по 100 зл. на уділи і це був основний фонд новоствореного Союзу. Від 1 січня 1925 р. розпочато торговельну діяльність. Магазин містився в цьому ж будинку Українбанку на низу, а канцелярія на поверсі. Першими службовиками були студенти вивучники курсу, а по їхньому відході про-

⁹ Звіт Українського Педагогічного Тов. у Львові, за час від 1. 9. 1923 до 31. 8. 1924, подає кажеся відомостями до 30 квітня 1924 р. в польських марках, а від 1 травня 1924 р. в злотих.

¹⁰ Ціна долара коливалася 1926 і 1927 рр., в 1928 р. курс долара устійився на 8.90 зл., і так остався до кінця 1932 року, від 1934 курс долара вноше між 3.31 і 3.28 зл., (Матвій Ротнік, Статистичний з 1938 р., стор. 219).

¹¹ Паж. Анатолій Качор — в загальній зборі доцільно, для ІСК оснований 1924 р., зареєстрований в суді 22 березня 1925, член РСУК від 31. 7. 1925.

Кооперативний курс в Соломоухає, 1922 р.
В другій ряді по середині стоїть: Василь Понсець — головний курсист, о. Іван Галілей,
місцевий парох, Анна Чамельська.

довжувати студії, їх заступили: Ілько Луцив з Натірянки, Михайло Чайковський з Курдишівки і Павло Коут із Заривичень. Ще в тому році прийнято двоє курсантів — Федя Васильчик з Сорік та Олесь Луцький з Личинь. Новоприйняті відбували землісячу безплатну практику, а офісїал доставали по 20 зл. місячно, по трьох місяцях 40 зл. місячно. Щоб утриматися при житті — нас п'ятьох (випну нас, бо до цього ансамблю належав і я), винаймали кімнату за 15 зл. місячно з обов'язком варення обіду. Наші дружини чи матері приносили з сіль харчевні продукти, їх оцінювано й вписувано в добро члена, а в кінці місяця кожний з нас рідкожимо доплачував. Так продовжувалося до кінця 1927 року. Із зростом оборотів Союзу, платні службовики наралися між 60 і 100 зл. місячно.

Товари набували ми на місцевому ринку і в Станіславові та депо в Народній Торгівлі у Львові. В 1925 році основано около 30 кооператив, їх організували студенти-курсанти: Яків Білоскурський, Зенон Кізімович і Степан Сербєнський. На початку 1926 року уступило двоє членів дирекції — Остап Сілк і нотар Степан Купчинський, на їх місце Надзирна Рада покликала абсолютвента торговельної школи «Прогресіве» Юліана Зілинського і тимчасом було нас тільки двоє. В другій половині цього року прийнято в характері демонстратора кооператив Володимира Маланчука з Чортківщини. Маланчук завершив організацію кооператив і їх число дійшло до 60. Маланчук був добрим промовцем,

ПРОСВІТОВИЙ СОЮЗ КООПЕРАТИВІВ БУЧАЧІ.

Ч.квт. 25.....

П О С В І Д К А

Остань повільно, а це *Дмитро Немчинов*
 в. Микола..... *14 березня 1927.* *Синьков.*
 в. Микола..... *Туга*..... *в кооперативній курсі,*
 укладений Новітнім Союзом Кооперативів Бучачі в *Синьков.*
 в часі від 25 лютого до 24 грудня 1927 р. і виконав в поодинокі
 предметах підписні учаски.

Кооперативне господарство	100	100	<i>Добре добре</i>	<i>В.Новачук</i>
Кооперативна рахунковість	100	100	<i>Добре добре</i>	<i>М.Синьков</i>
Кооперативне і адміністративне мистецтво	100	100	<i>Добре</i>	<i>М.Туга</i>
Історія кооперативів	100	100	<i>Добре</i>	<i>М.Синьков</i>
Спеціалізація господарств	100	100	<i>Добре</i>	} <i>Добре</i>
Економічний облік	100	100	<i>Добре</i>	
Мистецтво ведення господарств	100	100	<i>Добре добре</i>	
Товарознавство	100	100	<i>Добре добре</i>	<i>М.Синьков</i>

В часі збору оцінено..... оцінка з того..... оправдано.

Б у ч а ч ч и н и 24 грудня 1927 р.

Завідувач Союзом.....

М.Синьков

Господар курсу.....

Синьков
В.Новачук

скоро придбав прихильників, став популярним. Його обрано членом дирекції ПСК, відтак директором-касієром Українбанку, секретарем Філії Т-ва «Просвіта». Довго не побув, збагато набрав обов'язків, не виконував їх як треба, при ревізії в банку виявилися неточності і його звідти звільнено, а велід за тим і з інших платних чи нечесних становищ.

В 1926 році в сусідній Монастиреччині було вже також 23 кооперативи, а щоб обезпечити їх організаційно і торговельно, відкрито Склад ПСК в Монастирських. З початку містився цей склад в Народному Домі напроти церкви, а по часі набуто невеличку поєдність при головній вулиці з будинком і подвір'ям та городом за ціну \$1200.00. Від того часу Монастирська була осередком для кооператив Монастиреччини із осідком одного з трьох директорів ПСК.

В березні 1927 року Надзвірна Рада покликала на становище начальника директора Дмитра Дем'ячука зі Станіславова. Дем'ячук вже був директором чи співробітником ОСК в Станіславові. Перед перебранням обов'язків, Дем'ячук зажадав: зробити інвентури, замкнути рахунки і біліни — вилучену статуту НР-а покрити своїми вестями. Дем'ячук гарантував за похваленою активність Союзу і швидко цього користувався трохи ширшими повноваженнями.

ПСК замовив вагон нафти (60 бочок). Як тільки товар появился на двірні, зараз прибули: власник складу нафти Штегін і Нахт, віне-староста і комісар поліції і не дозволили нафту звести до магазину — молдав — місце не пригоже. Тоді розіслано писанців по селах — з'їхалися кооперативи і нафту забрали. По відповідному пристосібленні магазину, по кількох весняних пливів і віднесенням цих вестів, відкриття до неспівдання — Союз таки дістав дозвіл на достава нафти. Цього ж року впродовжено скуп збіжжя і куплено детонове вантажне авто для перовозу збіжжя до млинів у Станіславові й перовозу товари. Рік 1927 вийшов з білісновою надлишкою.

За породою, чи з доручення Центросоюзу, ПСК Бучач зголосив рестрацію яйцарського експортного магазину. В тому часі держала вже регулювала спосіб вивозу цього товару за границю і це доручила Торговельним Палатам. Ці Палати вислали своїх фахівців перевірити приготовані до вивезки транспорти, щоб відповідали свіжістю і поданою на скринях вагою.

З цілої Польщі найбільше вивозувано яєць з Львівської Торговельної Палати, себто — з західних українських земель, де годівля курки була розповсюджена і курячі яйця, головню по селах, були по грошак черговою обіговою валютою. Кожне, хоч би найменше господарство утримувало 10-15 курей, а в пересічі без ризику можна взяти по 15 курей на всі сільські господарства, а що тих господарств в Бучаччині було 25 тисяч, то ясно⁶, що при неспівності 120 штук яєць від курки, це давало 45 мільйонів яєць, або 280 вагонів по 110 скринь (я

⁶ Statystyka Polski, Warszawa 1933 — Województwa południowe, str. 68. 69.

Вид посілости й заборони ПСК.

жежде забезпечення, вкільки — гроші. Всі ці проблеми розв'язано. Пряміснені виймаються в Народнім Домі в Монастирськах, деревину нову і дошки на скрині замовлено, лінійні-жидіві законтрактовано, грошей на ведення експорту ісець виділив нам \$5000,00 Центрозово із нещой логічки, що їх тоді заферувала і дала радянська кооперація (часи НЕП-у).

Ведення лінійського магазину поза оєдком ПСК, було нам дуже не на руку. Треба було більшість товару з Бучача в Монастирська возити водами, а під час такого перевозу ійця струдувалась і обривались, треба було директорів постійно дожджувати. В ПСК, в Бучачі значно поширено кількість і роди товарів, відчувалась нестерпна тіснота — заходила конченість оглянутися за місцем, щоб відновити наших торговців.

За місцем, біля Чорного Мосту, була родова посілність міщан Березів, а власником її був також експортер ісець Самуїл Аба Ступ. На обирниця площа була з двома будинками, кришинею на подвір'ї і добрим садом. Цю посілність куплено за \$5000,00 і зараз по підписанні контракту почато пристосовувати її до наших потреб, а саме: будова лінійського і збіжженого магазинів, канцелярських приміщень, гаражу й огорожі. Продаж року не все зроблено, але хоча конторге передбачував \$3000,00, то дійсній конти будови, добудови і вербудови дійшли до \$7000,00, себто, разом з посілотою закладані конти внесли \$12000,00. В серпні 1929 року, в містуту рішучою постановою ПСК, при великому здиві народу посвячено нові призначення і суди перенесено цілий ПСК.

Влітку 1928 року, з огляду на дуже добру конюнктуру, ПСК в порозумінні з ІС зложив два вагони ісець у холоддівню в Гамбургі. Значино так водилось, що в часі збільшеної подачі на ринок ісець, товар примичувано в холоддівнях, а в часі меншої подачі і інших тін товар продано. Але осінь 1928 року — це новаток господарської кризи. Першою тривожною вісткою був унадок віденського банку «Вінер Кредіт Анштальт», по ній нагачій єнадок ціл на збіжжя; інше, що ситала 60 зл. за 100 кг., знизилась її ціна на 40 і виродеж кількох місяців знизувалась аж до 17 зл. за 100 кг. Янцл, зложені в холо-

скрині 24 кони) річно. З цієї кількості більшу частину вивозили за кордон.

В Бучаччині було 4 експортіві магазини, 3 в Бучаччині і 1 в Монастирськах, тому наші претенсії до експорту ісець насторожили експортіві.

Щоб зареєструвати експортіві магазини, були вимоти: відповідне приміщення, відповідний запас олакункового мат. ризку, кваліфіковані лінійці, протипо-

дільні, контували нас по \$40,00 за скриню (1440 штук), були продані по \$12,00, до того заплачено ще кошти консервації. У висліді відрахована сирата на ійцях сягнула 30 000,00 злотих.

1929 рік був найкритичніший. Всі наші торговельні операції покривались вєселами і тих вєселів було 75% до тілого обороту, то є — на передбаченні 60 тисяч місячного обороту — торгів, 45 тисяч було в обігу вєселів, отож, при обниженні оборотів до 20 тисяч, не було готівки на викуп обігових вєселів. Але таке становище не було. Прівілесем тільки ПСК Бучач, в тих обставинах були й інші Союзи. Покійний Юліян Шенарович, директор ІС, на нараді звітував, що був час, коли запротестованих кооперативних вєселів було на 500 тисяч зл. В таких обставинах в централі можна було втратити голову.

В квітні 1930 року, дир. Дмитро Дем'янчук, не витримавши цього замання, — відійшов. У той час я був на лікуванні у Львові і мене викликали негайно вертатися і д-р Н. Н., заступник голови НРади, доручає мені обов'язки начального директора. — сказавши: «берть, батьку Степане, обов'язки». (Д-р Н. Н. був від мене кілька років старший). На мє оправдання, що я не маю відповідних теоретичних кваліфікацій, «вам, пане докторе, відомо, що я у мойй молодості не мав шаста переступити порога середньої школи, я весь час заступаю того, що мав прийти». На це д-р Н. Н. відповів: «Надзіра Рада не має нічого виходу, вона має до вас довір'я і таке довір'я мають до нас селяни». Силою обставин і обива обов'язки капітана потопляючого корабля. В склад дирекції входили: С. Шинилянй, Тадей Крамарчук і Онуфрій Пендзей.

В суді і між адвокатами вже говорилось — кого то суд назначить, тікавдатором Попітового Союзу Кооператива в Бучачі.

Першим завданням дирекції, було покрити запротестовані вєселі — новими вєселами, черговим обниженням платні службовникам, а портре, поведи ми освітлюючу акцію в повітї за збирання лядових довгів, не курити, не пити дорогої горілки, здержатись з куном неконечних текстильних виробів. Ця акція насторожила владу і поліція не дала нам можливостей праї. На мой заходи в старости Федоровича він відповів: «Як ви не залиште в спокою тютюну і горілки, то я вам кроку зробити не дам!»

Каже народція пословиця: «Віда не любить ходити сама, а в парі». Восени 1930 року постигла нас чергова катастрофа — почалась в повітї ганебної слави поліційно-військова паніфікація. В днх 10-12 жовтня зтрафіковано кооперативи в Бобулінях, Освіцях і Зеленой. Настрє: ревізор Дмитро Гут-Кульчицький, Онуфрій Пендзей і я поіхали підвідати пошкодованих і знищених кооперативи. В Бобулінях кооператива містилася в домі Якіма Крацьки, і ми застали там такий образ: двері до кооперативи зіврані, товар понинчений, куски полотноної ваги валялись на землі разом з ірваними діловими книгами. Через сіни в другій кімнаті, де жив господар, розвалена ніч, поломане ліжко

⁷⁾ Матр. Бюлетень Статистичну 1938, стр. 217. в 1931 році в Польщі було 12,9% запротестованих вєселів (табл. «Упадłość», стор. 97).

й стіл, на подвір'ї первернений стіжок збіжжя, сокирою побита січкарня, а пір'ям з черни й подушок встелене від воріт аж до городу. В еусідстві в Луця Гойди, таке саме, з додатком, що новий його кожух улани поклали на колоду й сокирою порубали. В Осівцях, дім в якому була кооператива і сметанкова станиця, а була це приходська дяківка, — розвалено до основ, на подвір'ї валялись рештки ваги, порубана кружлякка, подірпалена бочка від нафти, вітер розвівав рештки книговодства.

В Зеленій, в мастьку ОО. Василюк, на будинках критих бляхою пороблено залізними ломами й джгаганми діри. Вертаючись до дому, поліція в Білявицях нас арештувала і відправила під багнетами до Бучача в розпорядження комісаріату. По формальнім переслуханні нас звільнено, але з тих застереженням, щоб ми завтра явилися підписати протокол. Чергового дня, а був це день св. Покрови (14 жовтня), по підписанні протоколу, нас звільнено, але на коридорі вже ждало на нас трьох військових жандармів і нас знову арештували і повезли в Пишківці на ексекюцію. Другого дня ми вернулись з Пишківців змаскровані і всі ми, втрійку, замаскавали в мене. Того ж дня по полудні приїхало кілька фір уланів під командою ротмістра Томашевського з Теревовлі, заняли Союз, нікого з цього не випустили і нікого не впускали. Ввесь запас товару скидали з полиць, шаф, прилавку і це все помазо толочили ногами, на це виснажили з мішків риж, муку, крупу, фарби, синку, скільке приладдя, перещ, всякі коріння — поливали чорнилом, оливою й оцтом і вимішували. Цього добра було з метер висоти по цілмі магазині. В яйчарськім магазині знищили весь транспорт приготованих до вивозу яєць, яєшня персливалась через пороги. Другого дня я зібрав рештки сил і з паличкою в руках поволився до Союзу. В канцелярії все порозкидване. Поглянув я на телефон і пробую чи знищений — відзивається сонгта. Я без надуми прошу Львів — Центросоюз, відзиваєсь директор Шенарович, я йому гошчу: «Бучач знищений, все змітане, Кульчицький, Пендзей і я змаскровані, всекслів не вичуновуємо, замовлених товарів нам не висидлять». «А що у вас?» — питаю. «Таке саме!» — відповідає дир. Шенарович.

Яка б не була немічна людина, однак живою сама в гріб ніколи не влязти. І ми, по впорядкуванні «нраді» польських уланів, влязли продождувати працю. В часі порядкування, зайшов до нас жид-купець, що з них ми до спілки були взяли вагон рижку. Як побачив він цей риж на підлозі политий чорнилом і машинною оливою, ахнув і питає приявлює тут своєї жінки: «Ну, що ж то тепер буде?» Жінка його хвиляно подумала і каже: «Нічого не буде! — Всі хлопці дадуть по курці і Союз буде такий як був».

В Центросоюзі на поладифікаційній нараді, директор РСУК Остап Луцький, на закінченні наради сказав: «Ми не каліки, щоб світові наставляти наші рани і просити милостині, наші запротестовані векслі стільке варті, що наші імена — вергайтесь, продождуйте працю, поширюйте роди товарів, збут сільсько-господарських продуктів і тварин».

Ходили чутки, що банки, по яких кружляли наші векслі, нараджу-

Дирекції в службовки П.С.К., в 1934 р.
Сидять від ліва: Михайло Дитонюк, Михайло Чайківський, Тодій Крамарчук, Микола Хараліс, Софія Керницька, Василь Новосад і Онуфрій Пендзей. Стоять від ліва: Федір Васильюк, Микола Бартик, Микола Кірюк, Іван Влиник, Василь Пудяк, Михайло Крижанівський, Павло Коуга і П. Н.

вались, чи не розторонити українську кооперачію? Але між ними були й голося, що як українського духу не злажала в 1919 році польська армія, то не зможть його й під мліона висексуваного з запротестованих векслів. Паскільки це правда, годі ствердити, хоч і до правди подібе.

Мимо переходового заломання, векслі української кооперачіи були дали добрим розрахунковим документам.

В 1931 році, згідно з вказівками ЦС, зорганізовано одну, доєй небувалу акцію, вагоною послыку курей. З пів німецької границі доставлено нам вагон-курарку з 7-ма поверхами, загальної містоти 5 тисяч штук. Перед цим відбули ми нарядку, обговорили з представниками кооператив можливості достави, скільки котра кооператива може достаити курей. Устійнили день достави. Цього в тасниці не можна було зробити і як анищє появились перші вози з курми, а когути піяли, як навзвєні, розбудили місто. На двірцє виїхав віше-староста Левартовський, комісар поліції, біскуп Кам'яниця-Подільського в ексилі, рабин з асистою та кілька десятків цікавих обипателів, — щоб приглянутися, як це все робиться. Біля вагону вага, єуди під'їжджає віз, кладуть коєць з курми на вагу, відтак по одній курці вкладають до кайток, видають посвідку про доставлену кількість штук і вагу, і під'їздить наступна фіра. Від години 8-ої до год. 1-ої по пол., ввесь достав-

лений товар прийнято, дано в кормівки розведену водою кукурудзяну муку і транспорт відійшов. З цих заходів не було великої матеріальної користі, але в очах наших власників і в очах влади, конкурентів і польської співільності ми значно вирости. Було нам відомо, що вони ділилися між собою вражінням: — «Дивіться як хлон змінився, яка в нього виробилася самодисципліна, хтось не задумав, сказав, — зійнялися, порадяться і постановляють, і ці постанови реалізують. І ця самодисципліна вже не буде саабнути, а навпаки зміцніть».

Хоч яка була велика відданість і повсягачність членів дирекції і службовиків, то дефіцитного стану Союзу не можна було поправити. Відсотки від чужого — страченого і навіфкацією знищеного капіталу сягали 14 тисяч зл. річно, а платні персонал не дотягали 12 тисяч. Кожний рік через ці відсотки збільшувалися пасиви (білансовий недобір). Ревізійний Союз Українських Кооператив доручив нам виготовити план оздоровлення — санації. Дирекція такий проєкт виготовила: 50% білансової страти, а ця страта була 100 тисяч зл., що дорівнювала власному майнові, себто, запасовому фондів і уділам — відписати кооперативам з їх уділа, а 50%, щоб Центросоюз відписав нам з титулу пібраних процентів. Цей проєкт Центросоюз відкинув. У тому часі було більше таких іємічних Союзів як Бучач і це переходило межі його можливостей. За порадою РСУК, Надзірна Рада прийняла кваліфікованого економіста його. Юрка Шеваровича й доручила йому посаду нач. директора. Ним же його великих зусиль упродовж року не вдалось стану поправити. Зіставдась єдина, в таких випадках, можливість — проголосити банкрутство⁹⁾, але такий розв'язок рішуче протівилася дирекція. Центросоюз мав забезпечення на всі свої претензії і в часі проголошення банкрутства потерпів би найменше, зате потерпів би кооперативи, що свої уділи вилатили веклями і до тепер їх не сплатили, та кілька громадян, що в час господарської кризи і по панифікації, свої ошадності витягали з інших банків, а льюкували в Союз, підтримуючи його в критичних часах. Для історії годиться ці благородні прівиди тут назвати, а це є такі: д-р Володимир Гамерський з вкладом 10 тисяч зл., його брат пенсіонер Павло Гамерський з 6 тисяч зл. і гімназійний терціан п. Дацко 4 тисячі зл. Дирекція вважала, що було б непростимим гріхом відлучитися їм таким способом за їхні довір'я. Надзірна Рада була в клопоті, дирекція відмовилась підписати акт про банкрутство, а покликали нову дирекцію і доручити їй такий акт відписати — трудно було таких людей знайти.

Це вже було на четвертому році кризи, — осінь 1933 року.

На кооперативнім небезводі почало прояснюватись: що мало власти — впадо, кому було приєуджено цю недугу пережити — нережив.

У вересні 1933 року скликало Надзвичайні Збори ПСК. З центру прибули Голова НРади ЦС Остап Луцький і дир. ЦС Іван Мартюк. В дискусії виринуло, що теперішним лихом Союзу є стара дирекція, що відмовляється виконувати постанови НРади. Тоді автор цього спогаду

занитав президента Остапа Луцького, чи він, зі свого високого становища, може гарантувати, що нашого Союзу не будуть оздоровити за допомогою банкрутства, якщо буде признана нова управа? Остап Луцький відповів: так! Я йому подікував і звернувся до присутніх представників кооператив з проханням, щоб довір'ям, яким увесь час наділяли дотеперішню дирекцію — наділяли тих, що їх призначає наша місцева наша централь, я собі спокійно відіду. При цьому заявляю і прірікаю, що нічого не зроблю, нічого не скажу такого, щоб могло шкідити Союзові, чи особам, що Союз будуть провадити.

По Зборах НРада поклікала нову дирекцію з отсих осіб: Микола Хархаліс, нач. директор, Сильвестер Винницький і Василь Повосад — члени.

Микола Хархаліс, уродженець найбільш українського міста Іворова, син міщан хліборобів, Український Січовий Стрільець, обдарований селянських, довголітній кооператор, знавцев селянської душі, любив селяни — селяни любили його, а маючи довір'я централь і досвід в кооперативному ділі, хоч і не без труднощів, почав оздоровлювати ПСК. Тут вже трішки сприяла конюнктура, устійнені ціни на сільськогосподарські продукти, введено приймаання всіх родів збіжжя. Пожавлено збут безрог, себто — обороти в порівнянні з 1930 роком подвоїлись, але пасивного білансу, не можна було поправити. В часі законної ревізії в 1934 році, інспектор Дмитро Ерстенюк перервав ревізії і поїхав у Львів, тут відбуто негайно нараду з вислідом: ЦС відписує 50% страти, з тим, щоб другіх 50% відписати з уділів кооператив. По цій операції ПСК увійшов у 1935 рік оздоровлений і від тоді почався його не тільки моральний, але й матеріальний розрід.

З кожорічних білансових надвишок Союз вписував кооперативам на уділи пропорційно припадаючі квоти (зврот). За 1938 рік з білансової надвишки вивітовано всі квоти, що були відписані на оздоровлення Союзу.

Повітряний Союз Кооператив змужнів, розрідсся. Вже в 1936 році мав збути 50 вагонів яєць, 300 вагонів збіжжя⁹⁾, 10 вагонів безрог. Товарний

⁹⁾ Проф. д-р Ляля Витанович — Історія Українського Кооперативного Руху, стор. 388, 389.

Микола Хархаліс — начальний директор ПСК в 1933-1939 рр.

⁹⁾ Там же.

відділ поширено, введено доставу твердої і м'якої шкіри на взуття, господарське скло (на інспекти для плантаторів тютюну), сільсько-господарське залізо, бляхи на покриття дахів, плуги, млиники до чистення збіжжя, кирати (молотілки), м'ясарські виробі і мануфактуру.

- а) Товарний Відділ — весь час провадив дир. Тадей Крамарчук, при допомозі 5 помічників.
- б) Склад ПСК в Монастирських — нач. Михайло Чайківський з 5-ти помічниками. В Монастирських відбулася згін і висилка безрог і гусей, збіжжя, а восени заготовили висококісної фасолі. В Монастирських був постійно люстратор кооператив Федір Василик.
- в) Яничарський відділ — нач. Василь Пуйда і 8 допоміжних снт. За весь час ведення експортного магазину, ми мали вже своїх кваліфікованих підварів, однак до останніх днів було ще двох жидів.
- г) Збіжжєвий магазин — нач. Микола Кізіюк з 6 помічниками. В сезоні працювало по 80-100 робітниць дитно при ручному переробі ранні фасолі. У роках 1938 вивіз збіжжя досяг 300 вагонів.
- г) Мануфактурний відділ вєли — ланючки Марія Кізіювич і Марія Крупельницька. Хоч ця діянка була виключно жидівським фактом, то обороти надіювано зростаєли з кожним місцем.
- д) Організаційний Відділ — нач. Онуфрій Пендзєй, а по його уступленні Василь Новосад, трьох люстраторів і двох практикантів. Під опікою цього Відділу були всі кооперативи — члени Союзу.
- е) Бухгальтерійний відділ — гол. книговод Іван Винник і 5 помічників снт. В кожному підприємстві книговодство, це кожночасна вага, міра і термометер. Від справності рахунковости у великій мірі залежна справність цілого підприємства. Всі Відділи ПСК в'єзала бухгалтерів, кожний Відділ мусів працювати справно, бо, в протівному випадку, не витримували конкуренції приватного ринку. Це не легке і високо відповідальне становище продавц довших років займав Іван Винник, а що свої обов'язки виконував добре, про це свідчили ревізійні звіти РСУК, а також інспектори Скарбової Палати, що своєчасно перевіряли пред'явлені податкові звіти і книговедення.

* * *

В 1939 році в повіті було 74 кооператив на всіх 85 громад. Десять громад були з перевагою польського населення, а це: 1) Гута Нова, 2) Гута Стара, 3) Дуліби, 4) Жнибороди, 5) Коростянці, 6) Новосілка Коронецька, 7) Підзамочок, 8) Підлісся, 9) Пуцзянки і 10) Слобідка Дол. Хоч у Комарівці було 53% українців, то кооперативи не удалось заснувати, бо цьому не сприяла влаштька, в якій кілька десятків людей мали працю. Крім цих кооператив, склад ПСК в Монастирських обслуговував три кооперативи з Підкачаси — Коржову, Маркову і Шевичів; зате наших 6 кооператив набували товари в ОСК в Станіславові, а це: Вістря, Коронець, Лука, Межигірє, Тростянці і Усте Зелене.

Кооперативний сьєр ПСК в Бучачі, 17.II—20.III, 1936 р.
В другому ряді від ліва сидять: третій з ряду Осєн Лозинський, д-р Володимир Гамєрський, Сильвєстер Виницький, Василь Новосад, П. Н., Микола Харьалє, Н. П., д-р Теодор Хєйк, Івж, Федір Сєвич, Михайло Чайківський, Юлія Дєнькович, Анна Біжжєк.

Перед зорганізуванням споживчих кооператив — селянство в більшості не знало цін на потрібний в щоденному житті товар, рідко хто розумівся на дешмальній вазі, тому в кооперативах вечорами відбувались покази, повєсєння, — так, що громадянин, виходячи з кооператива, завжди був озайомлений і духово збудований, набрав переконання, що тут його не ошукають. І не було чергового досягєння.

Розвій низових кооператив, у великій мірі треба завдячувати відданим кооперативній ідеї одиницям. Вони були на стільки сповнені переконання в кооперативну ідею, що мали силу встоятись всім перешкодам і невдачам. Ці, сьогодні безіменні піонєри, спочатку присьдали невеличкий гурт, а потім осєгнули в декотрих громадах 90% скоопєрованих родлин. В початках до двох віддалєних — товари довозили за чергою безплатно. Кооперативи росли і з цього члєни були горді, бо — «Це наше!»

Систєма кооперативної праці, що кооперативо не управляє одна особа, а що найменше 12 члєни, себто — три члєни Управи і два заступники, 7 члєнів Надзїрної Управи і 3 члєни Контрольної Комїсії, сиріла кооперативному осведомлєнню. Кожного року, не менш два рази, відбувалася перевірка стану кооператива — вислїд із такої перевірки обговорювано на спільних засіданнях. Люстрації від ПСК, що

переводились кожного року, рипнож давали притоку до обговорення стану, всіх недомогань і способу їх поправи. Законні ревізії РСУК, раз на два роки, це немов би кожничаний іспит.

ІСК кожного року організував кооперативні курси, в основному — для книговедів, але дводісні курси відбувалися також для крамарів, скарбників, членів Контрольної Комісії. Упродовж існування ІСК через такі курси пройшло біля одної тисячі осіб, і то переважно молодих людей. Між цією кількістю бували одиниці, що своїм талантом, знанням і відданістю могли заступати диктаторів, а згодом так і практиковано. Кооперативні передовики були гордістю громади. Вони входили в склад громадських і волосних рад, контролювали їхню господарку й боролися інтереси населення.

В Польщі вибори до громадських рад відбувалися на базі висоти платеного податку. Наприклад, село платить 900 зл. ґрунтового податку. Цю квоту розділюють на три частини, на перших 300 зл. вписують на листу голосуючих одну чи більше особу, але звичайно в цій першій частині були дітичі, власники філярків і вони вибирали з цього «кола» приналежну кількість радних. В другій частині вписують знову кількох чи кільканадцять господарів до висоти 300 зл. запланованого податку. Це творить друге «коло» і цей гурт вибирає третину радних, у третю третину входять всі платники податку. В останніх роках за Польщі додали ще четверте «коло» для тих, що ніякого податку не платять.

Бертішки — невеличка громада. Кооператива розвивалась добре, мала гарні обороти і податку платила одну третину цілої громади. З цього титулу прислужувало їм право вибору до громадської ради 4 радних. Як себе ці радні гордо почували: «І радний до кооператива, а не філярку».

Належало б ще хоч коротенько згадати про інші взаємини з польською кооперативою і з приватним жидівським купецтвом.

Ще перед заснуванням ІСК в Бучачі була багата польська гуртівня «спудзелля» «Сподем». Ця «спудзелля» містилася в будинку староства біля церкви св. Покрови, мала великий вибір різноманітного паніня, сільсько-господарські машини, шугучі логні і різного роду потрібні товари. По цілому Бучачі ця гуртівня мала біля 10 складівців, мала також гуртівню соли. Коло канцелярії «Сподем» постійно диктувала брличка з парою копій і візником, постійно на поготові, щоб директора відвезти на двірець, на засідання чи обід.

З цією кооперативою, поки вона була велика, — ми не зустрічалися. Коли Союз трішки змінив, підрів, а «Сподем» трішки ослабла, тоді Союз перебрав від неї гуртівню соли, себто — користав з її концесії, аж до часу реорганізації сільного монополію. По цій реорганізації — гуртівню соли вели жиди. З людьми, що працювали в «Сподем» на провідних становищах, ми етикалися, ділилися клопотами й труднощами. В ході таких розмов ці представники висловлювалися, що у власній державі, в якій державницькі традиції трохи призабулися, кожний «нисьменний» громадянин мріє стати державним урядовцем

і багато з них це осягає, тому в таких умовах кооператива, що вимагає великої відданості, безінтересової, або слабо платної праці, розвиватися не може. Кожний вимагає від держави, натомість, малою або нічого їй не даючи. Базою «Сподем» були філярки, що купували на кредит увесь рік, а платили восени по зборі, або перетягали на другий рік. Пригадки про заплату догугу їх ображували і вони переставали «Сподем» відвідувати.

Офіційних зустрічей з представниками «Сподем» ми ніколи не мали. Жидівське купецтво, поки ІСК пришло легковажно. Перед оснуванням ІСК були вже Союзи в Станіславові, Стрию і Тернополі і жиди, що мали звязки, знали що таке твориться, але то був час постійних змін і реформ, час нестійкої польської валюти, тому повні кооперативі не працювали великої ваги. Коли Союз профісував два роки, і якость ці «хлогні» давали собі раду, тоді гуртівники почали робити нам перешкоди. Але і це не тривало довго. Наприклад ті самі нафтярі, що не допускали до приміщення перного, що ми закупили, вагону нафти, що часі, як рафінерії об'єдналися в картелі і загострили дисципліну платностей, — з кожної, то ми сиропалили шестерни, брали по 15-20 бочок нафти. До цього маленьке полевення, Центросоюз був від початків постійним відборним і то гідним відборцем нафти у фірмі «Польмін» (Паньштова Фабрика Олієв Мінералних), а ця фірма мала 51% акцій держави і до картелю не приєдналась, для своїх старих відборців не змінювала системи платностей, а ця система була дуже нам вигідна, бо нафту нам фірма давала в комісі. По її продажі (що 10 дінів) ми звітували скільки продано і покривали готівкою або векселями, отримуючи від продажі 6%. В гуртівні продажі це корисні умови.

З фірмою Грінгорн, що була експортером яєць, до часу зареєстрування нашого магазину, ми співпрацювали, себто, ця фірма була нашим імпортером. По зареєструванні — ми експортували самі аж по паціфікації, один сезон знову з цією фірмою ми торгували. Описав аж по 1939 рік ІСК пів експорт самостійно. В 1932 році, коли ІСК увів систему приймання яєць на вагу, ми мали з євєдлами, — Грінгорном «приятельську» бесіду. Фірма закидала нам, що ми це робимо з наміром їх зникнути, бо «до Союзу підуть усі великі яєця, а нам залишаться дріб». На це дістали відповідь: «Накота, що ви, жиди, себто, — проворні і догадливі люди, а не розумієте, чому ми впроваджуємо цю систему. Довгі роки ви цим продуктом торгуєте і знаєте, що хоч яєця з наших земель якістю перевищують інші країни, бо кури кормлять не шугувини, а природними кормами, але величина цих яєць обижусе їх змист. Поки ми будемо платити за яєця, що важить 40 грамів таку ціну як за яєця що важить 60 грамів, ми ніколи не поправимо ваги яєць. Вам іде про те, щоб заробити, а нам про те, щоб продукт нашій землі, на світових ринках мав добре ім'я. Помагайте нам і ви, прийміть також яєця на вагу, а за 5-10 років будемо мати якістю неперевершений товар».

Гуртівники споживчих товарів робили нам, а ми їм взаємні вигоди, визичували по кілька мішків цукру, рижу тощо. Жида зжилися з фактом існування кооперації.

Фільварки і кольоністи не зближувалися до нашої кооперації. Кольоністи мали по більших скупченнях свої «спуддзельні». Деякі дідичі, під час будови Народних чи кооперативних домів бувало й допомагали дешевим проданим будівельним матеріалом, або й давали безплатно, однак, жадали, щоб цього не розголошувати, щоб їх на шляхетських сеймиках не ганьбилию.

* * *

Кооперація Бучаччини, як і всі кооперативи на землях Галичини, із своїх щорічних надвишок, виплачувала дотації на «Рідну Школу», «Українських Інвалідів», Т-во «Просвіту» та інші. Хоч були це не великі — 10-20 зл. — квоти, але в загальному, від всіх кооператив — це давало поважну суму.

Микола ХАРХАЛІС

ДОПОВНЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ПСК

Після досить бурхливих Загальних Зборів, Надзирна Рада в складі: о. Іван Галібей — голова, Н. П. — заступник, мр. Теодор Диндів — секретар, з членами (яких прізвищ не пам'ятаю), покликала Управу ПСК в такому складі: Микола Хархаліс — нач. директор, дир. Сильвестер Виницький і д-р Теодор Хомяк — члени, а Тадей Крамарчук і Онуфрій Пендзей — заступники. В такому складі Управа започаткувала роботу з кінцем 1933 року.

У Бучачі відділами зариджували: Тадей Крамарчук — Товарний магазин, д-р Хомяк — яєчний відділ, інж. Тузіп — збіжжєвий, О. Пендзей — організаційний відділ, Іван Виниш — книгозвєдєння.

Монастирська: Михайло Чайківський — начальник складниці і збут, Євген Білоскурський — торг. магазин, Федір Василик — організаційний.

Біляне за 1933 рік замкнено згідно з домовленням з Центросоюзом, РСУК і приватними вірителями.

У 1934 р. зайшли певні персональні зміни. На власне бажання відійшов Пендзей, а на його місце призначено Василя Новосада. На начальника яєчного відділу прийнято Василя Цуйду, вихованка яєчного відділу Окр. Союзу в Станиславові.

В тому ж році співпраця з кооперативами добра, товарні обороти значно збільшилися. Впроваджено деякі нові товари, експорт яєць працював нормально, скріпився збут збіжжя, птиці і безріг.

Біляне за 1934 рік зладив ревізор Дмитро Естерінок в porozумінні з Центросоюзом (як головним вірителем) і РСУК згідно з домовленням із 1933 року.

1935 рік. Дирекція і персонал ПСК працювали в тому самому складі. Товарні і збутові обороти стало збільшувалися, фінансові операції зномалювалися. Українбанк справлявся добре. Інтенсивно працював організаційний відділ. Видатну роботу у збутовій акції виконав інж. Федір Савчук, агр. філії С. Господару із своїми співробітниками. Філія «Проевіт» від пролодом д-ра Романа Слозару — зокрема її організатор Володимир Кольцо, що був активний у співпраці з ПСК.

Рік скінчився: кінцевий вислід цілорічної праці дозволяючий, біляне активний.

1936 рік. Праця в усіх відділах ПСК включно із складницею в Монастирських дуже інтенсивна, наявні успіхи як організаційні, так і торговельно-збутові. Настрій у працівників добрий, їхні платні децю поправилися.

Загальні Збори за 1935 р. пройшли спокійно із добрими побажаннями на бажучий рік. В тому ж році прийнято до організаційного відділу Михайла Долгополого і паню Наталю Плакиду, обес з повним знанням свого діла.

По якомусь часі призначено Долгополого на організатора при складниці в Монастирських, а Ф. Василюка до орган. відділу Бучач. Здається мені, що в тому ж році на власне бажання відійшов д-р Хом'як, а на його місце Н. Рада іменувала Василя Новосада членом дирекції.

Із філії Сільського Господаря відійшов Савчук, агроном філії, який вложив багато праці у розвій філії, а на його місце прийшов інж. Богдан Філіпський, з яким паладано повну співпрацю.

У сезоні 1936/37 р. започатковано експорт ручно вибраної фасолі, початок зановідався добрий. При цім відділі у сезоні мало заняття біля 100 жінок.

В біжучому році ми започаткували сплачувати наші зобов'язання. Рік 1936 закінчено активним білянсом.

1937 р. Побільшено збут твердої і м'якої шкіри, започатковано продаж хусток, полотен та інших матеріалів. Зачали спроваджувати вагонові посылки штабового заліза, шинкової бляхи, впровадили віконне скло і сільсько-господ. машини, якими значно знизили ринкову ціну.

Збут ітиці приділено до яйчарського відділу. В сезоні експортовано вагоновими посылками: курята, кури, а восени гуси і качки. Яечний відділ працював дуже інтенсивно, що тяжня відходили вагонові посылки, за якість продукту магазин дістав признання, яка проявилася в попиті і кращій ціні. В магазині вишколювався і працював майже свій персонал.

Збіжіві магазини мали повні руки роботи. Кооперативи і селяни доставляли добріше збіжжя і фасоло, на які по відповідній перерібіці був добрий збут і відповідна ціна.

Наша ціна на ринку на збіжіві продукти була добра, тому селяни дуже радо співпрацювали з нашими магазинами.

Для більшої перевірки торговельних і збутових операцій заведено при книговодстві для усіх відділів картотеку, яку провадив Абрисовський.

Організаційний відділ знову підкрівлено, прийнято до праці нову силу — паню Марію Галущинську.

Як до тепер — відбувалися згони рогатої худоби телят і безріп-беконів у Монастирських і Пишківцях. Закуплені добріше штуки вислано вагоново до відборців. Трансакції були корисні як для доставішн-селяни так і для ПСК.

Здається, у тому році закуплено м'ясарию у пана Михайла Крижанівського, який став її начальником з рамені ПСК. М'ясарські виробы були першовкисні і мали добрий збут у кооперативах. Тим же виробами добре торгувала і м'ясарська крамниця ПСК в місті.

З кінцем року урухомлено мануфактурну крамницю ПСК в ринку в каміниці Гавзісера. Начальником крамниці призначено С. Білоскурського (який перейшов у Львові перевищил у мануфактурній бранжі), а помічниками: Марію Крамарчук, Марію Кізімонич, Марію Крушельницьку і Миколу Барткова.

Праця в усіх відділах ПСК дала добрий вислід так, що ми були вже в спроможності поступати даліше в ліквідації зобов'язань.

Рік закінчено додатним білянсом. Заг. Збори з задоволенням прийняли його вислід. Дискусія над зв'язами була річова і переведено ціни ухвали.

Здається мені, в тому ж році був влім до магазину складниці в Монастирських — забрапо готівку і цінніші товари на поважну суму, яку з часом повернула нам асекुरація.

В районі Монастирська вигоріло село Вичілки, населення, переважно гончарі, в більшості члени споживної кооперативи. На заклик Дирекції ПСК кооперативи обох районів посищили потерпілому населенню з видатною матеріальною помічню, а саме: в грошах, будівельній матеріалі, харчах і всяким зерном. Наша поміч потерпілому братові виказала наглядню, для якої цілі працює кооперативне об'єднання. Населення зрозуміло і в багатьох кооперативах збільшилося число членів.

1938 рік. З мануфактурної крамниці відійшов на власне бажання Євген Білоскурський, а на його місце призначено начальником складу паню Марію Крамарчук, яка онанувала цей нелегкий відділ прекрасно і належно його розвинула.

Заг. Збори за 1937 р. звіт одобрили і належно оцінили працю продажу ПСК та його працівників.

У цьому році ПСК поніс болочу страту — померла гідна організаторка, панна Наталія Плакида, яка ідучи до праці впаала нещасливо з ровсру — скалічила ногу й до тижня не стало її між живими. На похорон покійної прибули із сіл делегації з вінками, чим виказали свою вдячність Покійній за її жертвенну працю для народу. По відповіщені церковних відрывах, зваг народу відіпровадив Покійню на ставіцію, звідки відїхала до свого села у Збаражчині на вічний спочинок. На місце виїхала теж делегація ПСК і там від бучацької філії попрощав і подякував сл. п. Покійній за жертвенну працю М. Хархаліс, дир. ПСК голова делегації.

Того ж року службовики ПСК заключили з Дирекцією угоду відносно основних платень і додатків до жінку і дітей (грос). Призано додаток на жінку 20 зл., а на дитину 15 зл. Із заключеної угоди службовики були вдоволені. Це вперше мав місце подібний договір.

Всі відділи ПСК в цьому році працювали зразково, тому і вислід був дуже корисний. Протягом року ПСК поступово позбувся своїх зобов'язань так, що до кінця року вони в цілості сплачені. Цей рік є початком творення власного оборотного фонду.

Кінцевий вислід із праці на бieżучий рік був дуже добрий, в білязці виказано товару надвишку (зиск).

Того ж року з ініціативи ПСК, українці Бучача збогатилися на прекрасну площу з багатокімнатною хатою, яку закуплено у панства Розовинських. Ця хата була 20 000 зл., з чого на ту ціль вилатило: ПСК — 10 000 зл., Українкам — 5 000 зл., а члени «Поділля» панство Михайло Береза і Василь Лупін — 5 000 зл. Хату призначено на бурсу.

1939 рік. Заг. Збори ПСК за минулий рік відбулися в реченні. Відпорушники кооператив у дискусії над звітними виявили велике зацікавлення господарством ПСК і висказали пропозиції Проводові ПСК як Надз. Раді так і Управі як рівнож усім працівникам. З білязкової надвишки, як звичайно призначено білязі суми на: «Філію «С. Господаря», «Прогрессу», «Рідну Школу» і на молодіжні організації. На покриття даху на будинку укр. гімназії в Чорткові ухвалено дати блаху.

Торговельно-збутові справи розвивалися якнайкраще в обох районах ПСК. Дисципліна кооператив була зразкова. Обороти і доходівість росли непомірно з дня на день.

Нані магазини були замалі і положені задалеко від стації, тому Провід ПСК зацікавився життєвими магазинами біля стації, який власник магазину пропав охоту продати, бо на той час вже йому не оплачувався. Ведися вже наступні перекради і було все на добрий дорозі, але арешти і востина хуртовина зліквідувала почате діло, яке Союз мів зреалізувати, бо мав на це відповідні фонди.

Так було до мого арешту дня 1 серпня 1939 р. Від того року мій зв'язок з ПСК перервався вже на завжди.

На закінчення треба мені згадати про кооперативні курси, які відбувалися щороку і постійно мали велику фреквенцію. Засяг на початку був дбайливо приготований: викладачами були люди із знанням предмету, якого навчали пильних слухачів. При кінцевих іспитах видно було, скільки корисного зискали у класі протягом одного місяця. В цей спосіб село і місто доставляло нові кадри вишколених провідників на будьякому становиську у місцевій кооперативі. Всі кошти зв'язані з курсами покривав ПСК.

Було у доброму звичаї, що члени проводів Повітових організацій та інші їх провідники в новій гармонії зі собою співпрацювали. Те саме спостерігалося і по селах. Вислід для всіх об'єднання, очевидно, був дуже корисний.

Торонто, Ont. 17 лютого 1972 р.

*Теодор КАЧАЛУБА
Стенан ШИПИЛЯВИЧ*

КРЕДИТОВА КООПЕРАЦІЯ У БУЧАЧЧИНІ

Тому 100-150 років наше селянство обходилося без організованого грошового кредиту, а що з konieczности треба було залозичитись, то звычайно цю нагоду робив місцевий шинкар. Прокенти були необмежені. За вилозичення 10 ринських, платилося одно ринського за три місяці. До того курку, оселку масла, трохи фасоль і день чи два дні праці під час живих чи восени при збиранні бароболь.

На веселля, християні й похорони часто брали горлірку на борг, а й щоденні чарки постійно борговано до збору хліба, чи до часу продажі безроги, поросят тощо. Як такі чаркові перебирали міру, то були впадки, що ліщували господарські ґрунти, а їх власники ставали прошаками.

По зисненні паїщини в 1848 році, в громадах, де були священники-супісарники, або проворні селяни, організувалися громадські каси. Громадські каси, в 1880-1895 роках, задані в таких громадах: 1) Білязичині, 2) Бучач, 3) Жизномир, 4) Вербятин, 5) Задарів, 6) Залісся, 7) Заривичів, 8) Зелена, 9) Зубрці, 10) Монастирська, 11) Нагірянка, 12) Осціні, 13) Петликіні Стари, 14) Пишківці, 15) Порхова, 16) Потік, 17) Рукомиш, 18) Сороки, 19) Стінка, 20) Трибухівці, 21) Язловець¹.

Щі громадські каси підлягали контролі Повітового Відлду, виконного органу обмеженої повітової самоуправи, але ці Видли в яких вирішальному репрезентацію мали великоземельні власники, мало присвачували уваги цим касама і вони не виявляли розросту — живогіли, бо населення даної громади не мало в тих касах рішального голосу.

З поширенням кооперативних ідей, в 1904 році засновано першу кооперативу в Бучаччині — Повітве Товариство Осадностей й Позичок «Праця», стоварищення з обмеженою поруквою в Бучачі². В цьому ж році, або трохи пізніше засновано статутної позичкової каси в Монастирських, Барині, Королці і Язлівці. Згодом (1908-1912 рр.), засновано каси на статуті Кас Райфайзена в Жизномирі, Зубрці, Ліпчинцях, Переволоці, Сороках і Трибухівцях.

Основниками Повітового Т-ва Осадностей й Позичок «Праця» були тодішні передові громадяни. Серед них вирізнявся енергійно та ідей-

¹ Słownik geograficzny ziem Królestwa Polskiego, Warszawa 1880, том I, стор. 435.

² Інж. Андрій Качор — вміст із звіту РСУК за 1925 рік.

істю молодий, повний сил 40-літній підприємець, Клим Рогозінський. Підкреслимо це тому, що того часу про касу «Праця» говорили, як про банк Рогозінського, а його найближчим співробітником був нотар д-р Василь Маковський.

За час свого існування (1904-1914) Т-во «Праця» розвинулося в важку фінансову установу, досягло 12 тисяч членів, а що увійт ситан 20 корон — то власні фонди сягали 300.000 корон.

Своєю діяльністю і своїми засобами «Праця» охороняла населення від лихви, сотні моргів ґрунту затрималися в українському посіданні, також сотні осіб дісталися в Америку чи Канаду, завдяки догодним позичкам «Праці», а що члени-довжники, повинні були мати обмежене від вогню своє майно, то «Праця» у великій мірі причинилася до поширення членства в Т-ві Взаїмних Обмежень. «Дністер».

З вибухом першої світової війни в 1914 році, діяльність кредитової кооперації притинилася. Члени, що мали свої ощадності — в міру запаса готівки їх повітажали, а зайві фонди кооперативи повинні були переслати централі або на рахунок своїх зобов'язань, Красному Банкові.

Сільські Райфайзенки — свої грошові погодатки писали на рахунок своїх зобов'язань, або розчинили. Члени Управ цих Райфайзенек у більшості були змобілізовані і з приходом московських військ — праця їх зовсім припинилася.

Перша світова війна обсягншла всі льокати, що були в центральних австрійських банках до 7^{ми}, і то в польських марках. Сільські кредитівки, хоч мали все своє майно в позичках, в часі війни втратили всі книги й довжки скрити, за піймком одної Переволоки. Велика скількість членів Управ із війни не вернулася, а іншим, що зі справами Райфайзенек не були так ознайомлені, не подістило відновити діяльність. Найбільшою в цьому перешкодою була нестійкість обігової валюти — польської марки.

Кооператива «Праця» мала своє майно в більшості в селянських позичках. По війні остався не ушкоджений невеличкий дім і чудом зберелася книга довжників, що згодом стала підставою віднові діяльності «Праці». Цих старих довжників клякано по черзі до подолання справи передсвоєного дову. Позички затягнені перед війною, що були використані на сплату чи на купівлю землі, будови будинків, що у війні не були знищені, себто, що позичка використана на цілі, що не втратила своєї вартості, їх відновлювано і довжники в добровільній угоді, зобов'язувалися сплатити в 50-75, а то і в 100 відсотках. Ніхто з передсвоєних довжників не був відданий в суд з метою примусового стягнення дову.

В новосних роках 1921-1924 відновленням діяльності каси «Праця» занявся відомий нам місцевий діяч Остап Сілк. І вже в 1925 році «Праця» досягла 2432 членів.

Під час реорганізації кредитових кооператив, назву Т-ва «Праця» перемінено на Український Кооперативний Банк, з відповідальністю уділами, а існуючі кредитові кооперативи прийняли назву «Українська

Райфайзенка». Єдина кредитівка в Переволоці, що в минулому була під контролею Патронату Крайного Відділу й осталася під цією контролею далі, прийняла назву Каса Стефанка.

Крім Українського Кооперативного Банку в Бучачі, були ще такі банки: в Золотоху Потоці, Монастирських і Язлівці.

Український Кооперативний Банк у Бучачі, належав до сильніших банків — займав у черзі сьоме місце на всіх 113 Українбанків — членів РСУК.

Українські Райфайзенки були в цих громадах:

Барині, Вістря, Вичівки, Григорів, Губин, Жижомир, Залішки Малі, Звенигород, Зубрець, Космирин, Королець, Костіальники, Липшин, Медведівці, Нагір'янка, Поповська Язловецька, Озерині, Осіїв, Пишківці, Печликивці Нові, Печликивці Старі, Скоморохи, Стінка, Сорочи, Соколяк, Трибухівці, Іргорів.

Українські Райфайзенки, що мали в Угравах єдиномислі і проривних людей, незважаючи на постійний брак гроша, розвивались гарно, про що свідчать Скоморохи і Сорочи. В Скоморохах душею Райфайзенки був о. Іван Галібеї (о. Галібеї був також душею Українбанку і ПСК та інших організацій), а в Сорочах Данило Саламанок.

Крім цих кредитивок, було ще в Бучачині кілька «Збірниць Дрібної Ощадності», що організаційно належали до найближчих кредитивок. Ці Збірничі творено тоді, коли польська влада окремим законом заборонила організувати такі кредитові кооперативи, що в їх статутах є постанови про їх організаційний зв'язок з Ревізійним Союзом Українських Кооператив у Львові.

Українбанк у Бучачі був для кредитивок також організаційно політровою централею, як ПСК для селянських кооператив. Українбанк опікувався кредитивками і з тією метою утримував одного, а згодом двох організаторів-іностранців. Першим був майстер прав Осип Лозинський, а коли його покликано на становище організаційного референта до Центробанку, тоді його місце (1937 р.) заняв мгр. Теодор Качалуба: згодом прийнято ще одного — н. Ярослава Косарчина.

В склад Дирекції Українбанку в Бучачі перед 1939 роком входили: Сильвестер Виницький — директор, д-р П. Н. — скарбник, Богдан Береза — члени; Ярослав Гафткович і Михайло Кіндибалок — заступники.

Склад Дирекції в березні 1944 року: мгр. Теодор Качалуба — директор, Євгенія Лозинська — скарбник, Богдан Береза — член; Роман Ковалів і Михайло Луців — заступники.

В Надзирну Раду 1944 року входили: Тадей Крамарчук, дир. ПСК — голова, Іван Папірчук, учитель — заст. голова, Іван Винник, член Дирекції ПСК — секретар; Василь Василік, Володимир Кольцо, Василь Луців, Федір Кумшаків — члени.

Контрольна Комісія: Іван Винник, Іван Папірчук і Василь Луців.

3 Проф. д-р Ілля Витанович; Історія Кооперативного Руху, стор. 438.

УКРАЇНЬСЬКА МОЛОЧАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ
В БУЧАЧЧИНІ

Українська молочарська кооперація, що почала розвиватися в Галичині від 1904 р., не встигла розбудуватися в наших сторонах до першої світової війни. Шойно після війни, коли почалася відбудова Крайового Молочарського Союзу в Стрию, тоді в Станіславіві зааспано в 1923 р. автономному Філію Союзу під проводом енергійних, молодих колишніх учасників визвольних змагань — інж. Андрія Палія, інж. Івана Остап'яка й свідомого селянина — кооператора Глуха. Організаційна діяльність філії поширилася на Бучаччину. Спочатку організовано молочарські відділи при споживчих кооперативах. Такий, один із перших відділів засновано 1925 р. при споживчій кооперативі в Зелецькій Бучачі, за покликом пароха о. Василя Мельника. Цей сл. п. священик-громадянин і поет виступав під літературним псевдонімом Василь Лімниченко. В 20-их роках творилися молочарські відділи майже при кожній кооперативі для загального закупу й збуту. Від 1926 р. почалася реорганізація молочарської кооперації в більші самостійні *Районові Молочарські Сілки*, що спирали своє членство на палях споживчих кооператив загального закупу й збуту. Згодом, згідно з новим планом районізації (1930-33), молочарські відділи відокремлювалися від споживчих кооператив і нова організація районних молочарень з крамницями устаткування переходила на об'єднання фізичних членів-господарів, доставців молока для переробки зі збірниць більшої округи доволішніх сіл.

На терені Бучаччини працювали 3 районні молочарні, об'єднані в своїй крайовій центральній «Маслосюз»:

1. Районна молочарня Зелена—Бучач.

В складі її управи довго працювали: Микола Барабола — гол. директор, Микола Пасічник — книговод, Онуфрій Пендзей — скарбник. Техніком був Ярослав Костів. Надірнику Раду очолював о. В. Мельник.

До «Районної Молочарні» належало 22 села, а саме: Зелена, Пожирці, Цвіткова, Пишківці, Медведівці, Новоставці, Пилипа, Петликівці Старі, Петликівці Нові, Ласівці, Доброполе, Курдубанівка, Бобулинці, Кійдаїнів, Сапона, Білявиці, Олена, Перволока, Григорів, Барш, Звенигород, Рукомни. Молочарня приміщувалася в Народному Домі, як і читальня «Прогрес», та споживча крамниця. Завдяки енергійній праці Управи «Районної Молочарні» з філією «Сільськогосподарі» в Бучачі, організовано «Допомоговий Фонд» для доставців молока, як також заведено контролю молочності і роблено перегляди худоби, а також відкрито молочарську крамницю в місті Бучачі, для збуту молочарських продуктів. Найкращим доказом може послужити те, що дня 16 червня 1936 року переведено перегляд худоби на ширшому громадському наосивську в селі Григоріві, де було більш ніж 150 штук гарної молочної худоби. Або, дня 17 червня 1936 року, такий самий перегляд відбуто в селі Перволоці, як також і в Зелецькій дня 23 червня під старою коритвою усталено більш як 100 штук гарної молочної худоби. Кожний такий перегляд першотів в ветеринарний лікар, приналежний до молочарні. Таким ветеринарним лікарем-супільником на ціле Станіславівське воєводство був д-р вет. Юзьяк. Всім господарям, які мали гарну і чисту худобу, Управа «Районної Молочарні» наділювала нагороду, у формі насіння пашних рослин, щоб тим заохотити й інших до ілекання та поширювання молочної господарки. Коли б зрасумувати все це праце зробице в згаданій молочарні, то треба признати, що усім їм великі, а ще, крім цих усіх, Управа була зинячувала побудувати модерний будинок під «Районову Молочарню» в Бучачі і її зовсім змоторизувати. Одаче, вибух II світової війни й большевицька окупація перешкодила цьому.

2. Районна молочарня Коропці.

На весні 1926 року за покликом селянина Михайла Саліяника, що повернувся з італійського полону, де там, в Італії, працював як робітник в молочарстві, порозумівся з Львом Максимовим і вирішили, за згодою відділу «Маслосозув» в Станіславові, заснувати молочарський відділ при споживчій кооперативі в своєму рідному селі Коропці. Праця не шила та марно, а поступово, з дня на день, зростала доставка молока. В початках згадана молочарня приміщувалася в дерев'яній доміції при споживчій кооперативі, що не відповідало всім вимогам під час збільшення продукції, тому треба було розглядатися за новим приміщенням. Вже сподатком 1931 року відокремлено молочарський відділ від споживчої кооператива та узаємостійно під назвою «Районна Молочарня» Кооператива з обмеженою відповідальністю в Коропці. В той час почато вже призбирувати фонди на будову нового

будинку, щоб зовсім пристосуватись до збільшення продукції молока, як також усім вимогам молочарського заводу. З відокремленням молочарні від споживчої кооперативи вибрано такий склад Угряви: директор — Павло Павлюк, книговод — Микола Мельник, скарбник — Ілько Максимів. Технічну сторінку виробу масла провадив Михайло Саллинік. На Загальних Зборах 9 квітня 1933 року об'єднано двократною підпорядкованістю членів за зобов'язання кооперативи і заміною відповідальністю лише уділази. Як також проведено новий вибір Угряви, до якої увійшли такі особи: Зенон Коронетський — директор, Микола Мельник — книговод, Микола Маркович — скарбник. Новий склад Угряви почав свідомо працювати над розбудовою молочарської кооперативи в Коронці. Він замовив плани на модерний будинок від «Районової Молочарні» в КІР (Кооперативна Інженерських Робіт) у Львові і приступив до поступової праці в міру фондів до будови будинку. Через поширення годівничої ділянки молочної худоби серед есманства, почалося відчувати брак фахових агрономічних сил. В той час «Резіційний Союз Українських Кооператив», як найвища кооперативна централь, видав розпорядження, щоб усі агрономи, які працюють в кооперативі, перейшли на працю до «Сільського Господаря», який організував у своїй системі агропомічну обслугову кооперативі, а всі молочарські фахівці стали в провіді в молочарнях. Таке доручення одержав інж. Зенон Коронетський від «РСУК» і вже на загальних зборах на весні 1936 року, залишив директорство «Районової Молочарні» в Коронці і перейшов на повітового агронома до Бродів, а його місце зайняв п. Мирон Ганушевський, абсолютний молочарської школи в Стрию. На тих загальних зборах також перебрано книговода, який на власне бажання передав книговодство п. Пилипові Попів. В тому, так би мовити, на нів новому заряді Угряви «Районової Молочарні» заміщено модерний будинок під молочарню восени 1938 року і відбуто врочисте відкриття нового будинку. Намічено переселити ще нову моторизацію з найновішим устаткуванням, та друга світова війна поклала кінець нашій кооперативі, про яку говорили наші окупанти, що це є «державна в державі».

3. Районна молочарня Скоморохи.

Почин до заснування цієї молочарні дав місцевий парох о. Іван Гадібей восени 1930 року. В той час уже по інших молочарнях проваджено, так звану «районізацію», тобто відокремлювання молочарського сектора від споживчої кооперативі. Однак, заснування нової молочарні і відразу її районизування могло викликати неприємні наслідки з браку фінансів. Щоб забезпечитись від будьяких фінансових страт, вирішено найперше відкрити молочарський відділ при споживчій кооперативі, а тоді, коли будуть добрі вигляди, приступити до районизації. Молочарня мусіла переходити такі самі етапи розвитку як і всі інші «Районові Молочарні». Початки були тяжкі. Угрява постійно мінлася з браку досвіду, а число сіл з доставою молочних

продуктів збільшувалося, й дійшло до 22 збірниць у таких селах: Скоморохи, Соколи, Золатий Потік, Снопидів, Возилів, Лани, Космирич, Стівка, Соколяць, Костівляки, Миколаївка, Губин, Свєрихівці, Беремляни, Хмєлява, Язловець, Новосілка Язловецька, Кадони, Русилів, Сороки, Живомир.

Шойно коли провід перейшов у руки молодших людей, праця поступила вперед і доказала, що можна багато зробити, коли в провіді є фахові провідники. В новий склад Угряви увійшли такі особи: Володимир Сілецький — директор, Дмитро Цюмоко — книговод, Дмитро Ільницький — скарбник. Технічну сторінку по виробі молочних продуктів провадив сам директор молочарні, бо він мав закінчену молочарську школу в Стрию. Ця нова Угрява доложила багато старань і пересела в своєму районі скотарсько-годовальні курси, які відбулися в Скоморохах, а також посилала еспірацію з Філією «Сільського Господаря» й почала заводити контролю молочності. Наказь, все те перекреслила друга світова війна і прихід нових окупантів.

Використана література:

- 1) «Господарсько-Кооперативний Часопис», ч. 19, 7, 5, 1933.
- 2) Часопис «Сільський Господар», ч. 13, 1, 7, 1936 р.
- 3) «Альбом Молочарської Кооперативі», 1969 р.
- 4) «Господарсько-Кооперативний Часопис», ч. 41, 8, 10, 1938 р.
- 5) Часопис «Руслан», ч. 257, Львів, 1909 року.

ФІЛІЯ І КРУЖКИ Т-ВА «СІЛЬСЬКИЙ ГОСПОДАР» В БУЧАЧЧИНІ

Товариство «Сільський Господар», це була станова хліборобська організація, що її завданням було: боронити інтереси хліборобського стану, ширення хліборобської освіти, поліпшення господарств і підвищення добробуту селянства.

Щоб мати вірний образ про хліборобський стан у Бучаччині, конечно познайомитись з показаннями статистики за останній час. І так: територія повіту мала 121.333,03 гектари, а розподіл цієї території, за національністю власників на день 1 січня 1939 року виказує: 48,0% було в посіданні поляків, 43,4% в посіданні українців, 5,0% в посіданні громад і 3,6% в посіданні інших.

43,4% — це рівняється 52.683,23 гектарам і ця площа була варетатом праці і джерелом прожитку для 83.955 душ українського сільського населення¹.

Ця наявність землі була б задовільна для робітництва, що для нього основищем джерелом існування є поденна зарібкова праця, але для населення, що для нього земля була варетатом праці і єдиною кормителькою, це було дуже невисаточальним.

Це малоземля і безземля, не було тодішнім явищем, — такий стан стигас 150 років у минуле, бо вже в першому ґрунтовому катастрі з 1819 року виявлено 19,5% господарств менше як два морги, а 40 років пізніше таких господарств вже було 27,2%.

Не приховувала цього і польська статистика і подавала, що в 1931 році, в Тернопільському Восвідстві було:

45,6% господарств менше двох гектарів, 41,0% господарств між 2 і 5 гектарів, 11,2% господарств між 5 і 10 гектарів, 1,5% господарств між 10 і 15 гектарів, 0,5% господарств від 15 до 50 гектарів, 0,2% господарств вище 50 гектарів².

Організувати хліборобський стан, в умовах, коли 85% сільських господарств є менші, як 5 гектарів, а в додатку, ці одно-дво гектареві господарства складалися з маленьких чверть гектарових пив, віддалених від себе і від домоїства 3-5, а то й більше кілометрів, утруднювали догляд, онововання і збирання та звоження плодів. Але життя вимагало зарадности, шукання виходу, збільшувати видайність землі, вико-

Ветеринарний кіре в Зелений.

ристовувати кожний неужиток, кожний куток, щоб зменшувати допскульний недостаток.

Нам не вдалось устійнити, чи Кружки Т-ва «Сільський Господар» були засновані скорше як Філія, як це було в «Просвіті», чи скорше була заснована філія, а старанням філії були засновані кружки. Каже наш історик кооперації: було так і так, залежно від осіб організували. Одначе, частіше поставали наперед Повітові Філії, які організували місцеві кружки!

У звітах Т-ва «Просвіти» знаходимо, що Філія Т-ва «Сільський Господар» у Бучачі заснована в 1912 році; праця філії полягала на вигодуванні по читальних доповідях на сільсько-господарські теми і поширванні сільсько-господарської літератури.

З діяльності Філії СГ в Бучачі з-перед 1914 року осталась світлина з ветринарного курсу, влаштованого заходами Філії.

Восени 1914 року, праця Філії припинилась. В четвертому тижні серпня того року Бучаччину заняли москалі і праця відновилася щойно восени 1915 року, але також не на довго, бо в травні 1916 року в брусільовській офензиві знову прийшли москалі. В цій офензиві знищено цілу прифронтову смугу вздовж обох берегів Стрипи. Населення страшило живий і мертвий инвентар, багато спалених господарств, а деякі ска знищили доценту. В 1917 році по педцалім наступі московських революційних військ, за царювання Кересьського, австрійські війська знову заняли Бучаччину і від тоді Філія СГ відновила свою діяльність.

Перед «Сільським Господарем» постали великі завдання: відбудова знищених осель, допомога в набутті будівельних матеріалів, сільсько-

¹ Проф. д-р Володимир Кубійович: Статистика Бучаччини.

² Малу Розмік Statystyczny, 1938, str. 63.

господарського інвентаря, достави насіння тощо. Не мало часу присвятила Філія на виснажні військових причинків жінкам по чоловіках і матерям по синах, що були у війську і цих внесків виготовлялося тиждень сотнями.

Головою Філії в Бучачі в тому часі був уже згадуваний Остап Сіак, що вєстою був і завжди допомагав. В часі війни він репрезентував наше село перед владою, входив у різні комісії й комітети для відбудови повіту, мав зв'язки з урядовими чиновниками і ніколи не занеблюдав суспільних справ.

Австрія, виснажена довголітньою війною, не витримала. На її завалищах прийшлося нам творити окреме українське державне життя з відомими наслідками.

Роки 1920-1924 присвячено відновленню читальні «Просвіти» й заснуванню кооператив. Шойно після заснування Повітового Союзу Кооператив прийшла черга відновлення діяльності і постійної праці Філії «Сільського Господаря». Ця праця ще не була унормована, про це свідчать часті зміни — в 1926 році обов'язки агронома в Бучачині виконував інж. Василь Котик, в 1927 році інж. Володимир Франтик, а в 1928 р. по 1934 рік інж. Федір Савчук. Ці зміни були тому, що ні Союз, ані Філія СГ не мали мінімальних, konieczних засобів на утримання агронома.

Інж. Федір Савчук, крім загальної праці присвятив більше уваги паєничництву, примизнанню меду, доставі насінничого приладдя, що давало прибутки на мішанину пшангороду. За час свого побуту інж. Ф. Савчук відвідав усі українські села повіту, виготовив сотні доповідей і стільки ж факхових порад в часі оглядів господарств, садів, пасік.

В 1934 р. інж. Савчук перейшов на становище директора кооператива «Рій» у Львові і Бучачина осталися без факхової агрономічної сили.

В цьому часі кооператія для загального закупку і збуту не могла обійтись без кваліфікованих фахівців агрономів. Допомога була потрібна в стандартизації збіжжя, в годівлі бездріт, в садівництві, пасічництві, годівлі дробу тощо: в молочарській діяльності, поширенні кормових рослин, догляд молочних коров, добір розплідників, приєднання приміщень для тварин, щоб плітку не дошкулювала горяч, а плітку холоду. Цього не могли робити найкращі агрономи чи книговоди.

По часі, обов'язки агронома Філії СГ, перебрав інж. Богдан Філінецький з дружиною панєю Галею. Це згадуємо тому, що пані Гілія мала також агрономічні студії і в час відсутності її чоловіка, якого прокуратор часто нереслював до п'язниці, заступала його, так, що запланована праця продовжувалася без затримки.

Час і обставини вимагали від Філії Т-на «Сільський Господар» переведення такої праці:

- збільшення ділянки управи кормових рослин, перехід із збіжжів на годівельну господарку, використання поживних мішанок;
- добре перховування гною, використання гноівки, вживання добрив;

Своєть за публікою: від ліва — 0-р Теодор Хожак, Микола Хархалис, Степан Шивилівий, інж. Федір Савчук.

в) дбайливе чищення насіння перед засівом, байцувалля, шиміну зерна на добірне з першого чи другого відсіву;

- відвідування садів, заміну старих дерев шідхатними родами;
- популяризації насінництва і об'єднування пасічників в спілки для перевозу пасік в місця кращого пожитку (мадрітні пасіки);
- органзування Секцій Господарів при Кружках СГ, плаштовувати для них доповіді про ведення домашнього господарства, гігієну, мама — перший лікар, та вєдення потрібних для господарів курсів;
- органзуванні Секції Хліборобського Вишколу Молоді, щоб молодь, змагаючись за кращі досягнення в хліборобстві, полюбила хліборобський стан і почувалася господарем прабатьківської землі.

Кожна із згаданих праць змінювала відповідну ділянку на краще. Господарі з 8-10 моргами, що їхні ґрунти своїм розположенням надавалися на реорганзуцію сівозміну, ідеками кормовий буряк, що з певелької ділянки можна було ослнути кози на цілу зиму для коров. Засівали по моргові, а то й два конюшини — мали недостатком добірної паші, а по конюшині все вдавалася пшениця. Збільшувалось поголів'я тварин, а з шим скількість природного обіркину. Сили поживив рослини.

Перед осінніми засівами очищували зерно на засів, у кількох Кружках було триєри, що в сезоні шіджми діями й почали працювати.

За посередництвом Філії, або й безпосередньо, селяни їздили возами за щепами до Милованя, до Сільсько-Господарської Школи, в Залукву

до садівничого заведення Андрія Терпиляка або до такого ж самого заведення інж. Романа Кошика в Хмеліві. Тисячі молодих пшяхетних деренець посаджено на ґрунтах Бучаччини.

Найкращі висіди агрономічної праці були в пасічництві. Ця ділянка не вимагала великого простору чи вкладів, тому стан пасічництва значно збільшився. Не маємо даних скільки було пнів (бджоло-родин) у Бучаччині до 1925 р. По деяких селах був один або два пасічники, що мали по кілька вуликів, а в згаданому часі цих пасічників значно збільшилося; були окремі громади, що в них було по 300 пнів, власність кількох пасічників. Ці пасічники об'єднувались і спільними засобами перевозили свої пасіки в райони медодайних рослин. В 1938 році в Пасічничій Січці при Філії зареєстровано 3000 (три тисячі) бджоло-родин. Це тільки пасічники українці, бо пасічники поляки і жида не були членами нашої організації.

Філія увійшла в порозуміння з пасічником п. Юліяном Колодієм в Язліці, що мав варстат для роблення штучної вошчини, і забезпечував усіх членів вошиною.

Щоб підкормити бджоли, Філія робила заходи, щоб доставити цукор. Міністерство Хліборобства, в порозумінні з Міністерством Скарбу, відпускато по зниженій ціні (35 зл. за 100 кг., як звичайний цукор був 98 зл.). Цей цукор був «зіпсутий» домішкою двох кількограмів дубового тращання і 5 кг. чистого, полочаного піску, щоб не вживати для інших потреб.

Пасічники доставляли Філії мід за готівку або в коміс. В 1939 році Філія мала свого представника у Варшаві, він мавочи пробки меду, збирав замовлення і Філія висилала бочками відборцям. Цей спосіб оправдав себе.

Секції Господинь при Кружках було в повіті 16. Вони не мали окремої організаторки, але організаційно ці Секції обслуговували: Маруся Галушницька, Галина Філініська, Марія Кізімович і Марія Крушельницька. На сходинах наше жіноцтво призначувалося до суспільно-громадської праці, обговорювало покращання умовин щоденного життя, щоденні справи, консервування та перекручування горodian, про властивість харчі, годівля домашніх тварин і дробу. Домашній гігієні присвячувало особливу увагу: «Мати — перший лікар», — такі доповіді виголошували наші лікарі Остап Воронка і Юлія Павлишин.

Хліборобський вишкіл молоді в Бучаччині розвивався гарно. 31-го грудня 1938 року було 34 Секції з 600 членами-змагунами³. Для їхньої опіки, крім інж. Богдана Філініського та його друзині пані Галини Філініської, були два інструктори — Петро Мошик з Новостанець і Микола Пляксий. Вони оба мали закінчути фахову середню освіту. На весні 1939 року прийнято ще одного інструктора м-ра Богдана Борца.

Для інструкторів, була це важка праця, постійні роз'їзди, але кожний день виявляв пораз кращій висіди. Змагуни для своїх практичних

³ Краєве Господарське Т-во «Сільський Господар» у Львові. Нов. Вирж. 1970, стор. 274.

занять діставали від батьків 100 квадратних метрів уграшної землі близько дому або й у городі. З якою насолодою дивились батькам, як їх син чи доня, що дівчаку приготував під застє, сіє буряк, підліває, кожного ранку вибігає, щоб поглянути які через ніч зайшли зміни. Відтак позасина й санина, дозрівання й збір. Кожну правду змагун вишеував у книжечку, себто — день, витратя часу і його вартість. В часі збірних занять змагуни знайомилися з будовою рослини, з залеженістю їхньої будови від ґрунту, тепла, вологости і їх кормовою вартістю.

Трирічний вишкіл в ХВМ давав юнакови добрі підстави для сільсько-господарського знання.

Тут містимо коротенький спогад колишнього передовика-змагуна М. Шмигельського зі Стінки.

ХЛІБОРОБСЬКИЙ ВИШКІЛ МОЛОДІ В СТИНКІ

Зорганізовано його у 1937 р. старанням Управл. Кружка Сільського Господаря, що в його проводі були М. Стецук, як голова і М. Яворський, як секретар.

На курс передовиків, що відбувався в домі Мищанського Братства в Бучачі, вилетіло: М. Шмигельського, В. Бойчука і П. Стефанюка. По цим курсі заочотковано працю. Головою Секції ХВМ обрано Б. Бойчука, секретарем М. Шмигельського, В. Бойчук віа хляв'ячий гурток, М. Шмигельський — двірнич.

Восени 1938 року при ієнтах змагунів із усіх Секцій ХВМ, перш місяця осеняку Натаалка Сидак з Перелюки, друге — Михайло Шмигельський із Стінки, третє — Михайло Бєсечко також із Стінки. Як нагороду кожен отримав когутя раси кармашинів.

Крім теоретичних і практичних занять, ми відбули ряд прогулок до Скуморох, Липинців, а також прогулку-відвідин сільсько-господарської школи в Милівані, а це значно допомогло в наїззанні дружних зв'язків, взаємознання і вміни поглядів та думок на справи, що цікавили нас — хліборобську молодь.

На початку 1939 року на курс передовиків, що відбувався в Помірнорі, з панію Секції ХВМ були вилетіли — Марійка Михайлів, Михайло Шмигельський, Іван Коростів.

Секція ХВМ в Стінці в обох гуртках мала 35 членів-змагунів — 20 хлопців і 15 дівчат. Всі змагуни і змагунки мали членство «Преситів» і «Дугу», а також мали при Секції ХВМ окремий аматорський гурток.

Секціяри Олена Кисілевська, голова Філії Т-во Сільський Господар 1939 р., сидить під лавою; П. П., Олена Кисілевська, Галина Філініська, стоять під лавою; Микола Пляксий, інструктор ХВМ, інж. Богдан Філініський, сестра і Сестри Шмигельської.

Михайло ШМИГЕЛЬСЬКИЙ

ЗДОРОВНИЙ СТАН БУЧАЧЧИНИ (Нарис)

В цій нарисі хочемо порушити справу здорового стану Бучаччини. І саме тут не можемо поминути загальних економічно-соціально-політичних обставин, у яких нашому народові довелося жити і які мали рішальний вплив на формування і розвиток здорового стану нашого народу в загальному, а зокрема Бучаччини.

Воля або смерть іде ніби актуальний ключ і то чи не сильніший, як у минулому. З цим ключем ми виростали та волі не знали, а смерть заглядала нам в очі багато разів. Ми бачили докола нас нужду, нещастя, пошесті, голод і несправедливість. В перших рядах у боротьбі із смертю очевидно були українські лікарі. Вони вели боротьбу так, як могли і так, як обставини на це дозволяли, щоб зарадити всьому тому, що вело до смерті наших людей. Ми можемо уявити собі перших піонерів бучачан, що починали своє існування без оборонних засобів і досвідів. Їм напевно не легко було пристосовуватись до всього, що стояло на перепічці до їхнього розвитку, а то й самого існування. Вони мусіли дійти до розвитку стадії будування оборонних мешканн і всіх засобів самооборони. І так поволи поставали перші поселення сіл і міст. На столицю вибрано місто Бучач, а вибір не був випадковий. Місто поставлене на пригорокх, над рікою. Це перехідна місцевість важного торговельного і військового значення. Воно панувало над

територією цілого повіту. Довколінна земля, це чорнозем, ліси й ріки з великим звіринно-рибним багатством. Не покинув Бог і лагідного підсоння. Та все це було також причиною нещастя для наших людей, бо заздрісі сусіди були ласі на багатства нашої землі. Вони панірали з усіх усюдів у цілях грабжу, а то й підкорення нашої землі. Історія відома нам усім. А щоб нами володіти вони будували військові замки, в яких удержували військові стації для поборовання есенціальних бунтів нашого населення. Окупанти унеможлилювали саморозвиток наших людей при допомозі всяких засобів і способів. Те саме було й в ділянці народного здоров'я. В першу чергу унеможливлено нам мати власний університет, а в ньому медичний підрід. Звідси ми могли мати належну кількість лікарів українців, що єдині могли б всеціло посвятитися розсові народного здоров'я. Відомо ж, що лікарі чужинці обслуговували наших людей виключно за гроші і не хотіли мати жадного відношення до організації шпитальництва в користь українців. Без власних лікарень і зорганізованого медичного персоналу не могла уявити собі належного здорового розвитку наших людей. Окупантам не залежало на рості нашого народу, навпаки, їм залежало на його слабості. Воно й так дивно, що в 1918 році нарід піднявся до рівня тишарів і заговорив до окупантів мовою скорострілів і гармат. Але на жаль, це треба було й вміти говорити мовою мікроскопів, мовою лікарської штуки, добре зорганізованого шпитальництва, мовою зараджування понестям, тощо. В бучачькому повіті, як і де інде, не було належної скількості наших лікарів і всякого медичного персоналу, ані матеріяльних засобів для розбудови належної скількості лікарень, обладнання їх і переведження зарадчих шенлень проти переносних недуг, а зокрема, інфекцій тифів і червінки. В наслідок цього люди змигали масово, а особливо наші понки. Ми не були приготовані ані до бактеріологічної війни, ані оборони проти неї. Історичні пороги панували над нами багато разів та ніколи не могли нас знищити ні культурно, ні фізично. Це свідчить про невичерпну духову й фізичну силу нашого народу. Цього були й є свідомі всі ці, що хотіли над нами панувати й захищати нас у своїх людей. Одним із засобів ослаблення нашого народу було змушування розсіянуватись. Кожному відомо, що алкогольіки не безсильні фізично й духово люди. Селиські реформи в Австрії в 1848 році і в Московії та її імперії в 1861 році не змінили в основному обездолетні наших людей, бо нарід був безсильний і без засобів боротьби. Всякі закони далі були кривдичими й давали користь тим, хто панував над нами. Д-р Ілля Вітанович пише у своїй праці «Історія українського кооперативного руху», що найбільшим ворогом західно-українського села, що залишився з підданських часів і руйнував його морально й матеріяльно, була ославлена «пропінація». Царський патент із 1848 року, який касувал підданство, зновив також старий обов'язок підданих вибирати в дворі визначений контингент горілки і сполучений з цим обов'язок призначеного відробітку. Снадаче, цей закон, залишив дворянам виключне право виробляти спирт і шинкувати горілку на теренах їх дотого-

часник маєтків. Тож, після скасування панщини, продаж горілки став основним джерелом прибутків дідичів. Шпичок вибивав на годину устаню села. Корини стояли в солі і за селом, на роздоріжжях, під лісом, біля млина і обов'язково недалеко церкви. Села доно не мали шкіл, не всі мали церкву, *але це було село без корини*. За підрахунком найстаршого західноукраїнського соціолога економіста Володимира Нагорського, в 1876 р. було в Галичині 23,264 шинки, так, що *один шинок припадав на 233 мешканців, а на одного мешканця припадало річно по 26 літрів горілки*, а за те згідно з обчисленням другого соціолога Галичини, Ст. Щенановського, галицький селянин їв лише за повоюну, а працювати мів лише за чверть західноєвропейського селянина. Довгі роки корини була не тільки місцем збуту продукції сільсько-господарської праці, а й джерелом закупів великого необхідного для дому, сільсько-господарського інструментарію, старого й малого, чоловіків і жінок, а частенько урядова там і громадський уряд, підготували вибори, *кориняр же був головною дорадником у громадських і родинних справах*. Боротьбу з ліхвою і алкоголізмом посилили в сімдесятних роках українське духовенство під проводом митр. Йосифа Сєвєратовича. Це був час, коли право провінційний уряд відібрав дідичам і передав крайовій адміністрації. Та крайова адміністрація не була в наших руках, а полькиві. Польські шляхта домоглася того, що за згодою цесаря Австро-Угорської монархії Франца Йосифа І митрополит був примушений захищати край і виїхати на постійне перебування до Риму. Ворог продовжував шити нас і придумував всілякі засоби, щоб тримати нас нездобними: й недорозвиненими самоуправлятися й розвиватися. Рішучою з ним, поширив твердження, що українці не є рідні собою рідичи. Це, очевидно, не могло не впливати відлїсно на почування українців, доприводжуючи деяких до глибокої зверхи. Може й тоді то зродився жарг: «не тратьте куме сили й спускайтеся на дно». Вороги, в дальшому розвитку подій, ставалися пораз то більш жорстокими. На potwierдження цього наведу кілька прикладів уможливлення нашого здорового й іншого розвитку в Бучачині. Коли більшовики прийшли до Бучача, тоді зустріли там двох українських лікарів, докторів Володимира Гамерського і Остапа Воронку. Та цього другого арештували без особливої причини й про нього слід зник на завжди. Мене також арештували й то в підступний спосіб таки в мому рідному селі Житнозирі, закликавши оглянути якогось поручника Васильова. Коли я спитався: «Що вам, товаришу, долягає?», тоді він саркастично вимкнувся й заявив, що я арештований. Як у таких обставинах ми, українські лікарі, могли розплатити народне здоров'я, коли й підстав не було до існування. В 1943 році я був свідком, як гестапівці силою вивезли з тюрми в Чорткові 50 найкваліфікованіших українців, мовляв, забирали їх до лікарні на лікування п'ятливого тифу; вивезли їх за місто і в їх там розстріляли. Між ними могли бути й лікарі, священики й інші професіонали, такі потрібні для нашого здорового, духового, культурного, економічного й політичного розвитку. Кілька днів пізніше гестапівці прийшли до моєї лікарської канцелярії й запиталися

мене, чи я знаю їх закон повідомляти про всякі рани з пострілів. Мені засохло в горлі, бо попередньої ночі я оглядав нашого раненого повстанця в одному з чортківських лісів. Я коротко відповів, що я знаю про такий розпорядок, але досі ніхто до мене з постріловими ранами не звертася. Гестапівці відійшли, а я ще того самого дня залишив Чортків. Мимохіть пригадався мені поручник Васильов, який також запитав мене про це саме і якому я це саме відповів. І в цьому випадку оглядав я також раненого нашого повстанця, який брав участь в якійсь акції недалеко Монастирськ, коло Бучача. В таких обставинах, наш лікар не міг помагати хворому, тим більше повстанцям.

А тепер наведу деякі факти та статистичні дані, які допоможуть краще зрозуміти обставини, в яких жили українці, а зокрема, бучачани під польською окупацією між першою і другою світовими війнами. Згідно із Статистичним річником Речисполострой Польської у 1938 р., стор. 147, офіційні публікації монополії підконтролювали, що українське населення споживає менше алкоголю як поляки, а це тому, що свідомі українські чинники поборюють шпанство. Це саме відносилось і до курення тютюну.

Спожиття на одного мешканця 100% спирту в літрах, згідно з нижче поданою статистикою, було таке:

Воспідства	1929	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
Центральне	1.9	1.1	0.9	1.0	1.2	1.3	1.3	1.4
Східне	1.4	0.6	0.5	0.5	0.5	0.6	0.7	0.9
Західне	1.9	1.2	1.1	1.2	1.2	1.4	1.5	1.6
Полуднєве	1.1	0.5	0.4	1.4	0.5	0.5	0.5	0.6

Тютюн і горілка покривали $\frac{2}{3}$ бюджету міністерства військових справ. Якщо візьмемо частину приходів від спожиття спирту, що припадало на урядовий елемент і на польське населення, то на рахунок українців лишилось всього 0.02 літри спирту на особу на рік. Наші лікарі часто підкреслювали невідливість алкоголю і нікотину, і це не сталося без наслідків, про що свідчать наведені тут офіційні дані. Під час польської окупації можна було організувати осередки здоров'я, але уряд не давав належної кількості грошей на їхнє утримання. Напр., у 1936 році було 201 осередків здоров'я на українських землях, а саме тоді в одному західному повідстві було тільки 110. Однак, тих 110 осередків діставали в тому році 764 тисячі злотих, а наших 201 осередків отримали лише 705 тисяч злотих. Грошей було дуже потрібно, бо було лише 67 осередків для туберкульозників, 78 осередків для хворих на трахому і 56 для венерично хворих. Українцям не дозволено управляти цими осередками так самостійно як полякам. На 201 українських осередків тільки 79 мали самостійно, а рештою керували чужі люди. Так само опіка над бідними дітьми була кривдича. Тільки яких 19 дітей на 1000 діставали залому, саме тоді, коли в західному повідстві, аж 51 дітей на тисячу діставали залому. Це саме було з допомогою молоком для дітей і для жінок. Як на наших землях діти і мами

отримали на рік 361 тисяч літрів (не було в 1936 році), то в західному господарстві отримали аж 1141 тисяч літрів молока. Недаром наш діти і жінки (мами) були виснажені з недоїданням. Не мали ми належної кількості лікарів на наших землях. В Польщі було в 1937 році 669 лікарів, а на українських землях (Пів. Польщі) тільки 113. З цього 65 в Галичині. Тільки саме Варшавське господарство мало 118 лікарів. В цих лікарнях було в 1937 році 72.247 ліжок, а з цього на українській землі припадало лише 10.376 ліжок, і це тоді, коли в нас було більше число хворих на туберкульозу, трахому і нескі інші недуги і коли наших বেশих інвалідів не приймали до військових лікарів, яких числа навіть в статистичні не подали. Наші বেশі інваліди і сироти по інвалідах та жінки не отримували палєжної, а то й пийкої допомоги так як польські інваліди чи їх родини. Коли на варшавське господарство на 10.000 мешканців було 80 ліжок, в польських господарстві 40 ліжок, в польськ-61 ліжок, тоді у львівськ-м господарстві на 10.090 мешканців припадало тільки 19 ліжок, а в станицьлавівщині лише 3, тернопільськ-м — 6, волинськ-м — 5, польськ-м — 7. На 10.000 мешканців в 1937 році припадала така кількість ліжок на різні недуги:

	Східне господарство	Західне господарство
внутрішні недуги	2,0	9,2
хірургічні недуги	2,0	9,2
гінекологічні недуги	1,3	2,6
заразливі недуги	0,9	2,9
венерично-скіріні недуги	0,4	1,2
дитячі недуги	0,4	1,6
туберкульозні недуги	0,4	16,6
нехитрийні недуги	0,7	2,5

Це тільки приклад і знов не подано тут військових лікарів і окремих лікарів для польських урядовців. З цієї статистики бачимо, як нуждиці ігнорували справу здоров'я українського народу. Багато наших хорих людей не отримувало пийкої лікування і передчасно покидало цей світ. В Польщі в 1937 році було 207 санаторій для сухітників, з того тільки 22 на українських землях і то тоді, коли українці на туберкульозу хорували частіше як поляки. Знов маркантиний приклад нехтування українського народного здоров'я. Ці 207 санаторій вміщали 10.102 ліжок в півдні Польщі, а з того тільки 851 на українських землях, з того 388 в Станицьлавівщині, 334 в Львівщині, 65 на Волині, 56 на Поліссі і 8 в Тернопільщині. В 1937 році було 2.129 зарадчк-х закладів на туберкульозу, т. зв. превенторій, а з того на українській землі всего 105; в Станицьлавівщині 65, а на Волині 40. Як бачимо в Бучаччині IX і взагалі не було й тому було багато людей, які й не знали, що вони хорі на туберкульозу. Я сам був цього свідком, коли лікарював таки в рідному селі Жинюмірі. В 1937 році в Польщі було 45 закладів для ментально хорих з 17.526 людей, а з того на українських землях тільки два заклади з 281 людьми. Наші люди, що хоріли на різні

ментальні недуги у переважній більшості не мали змоги отримувати фахової помочі і тільки багаті родини носили своїх ментально хорих до лікарень поза українськими землями, а бувало і за границю, переважно до Відня. Тільки в одній Варшаві було 5.395 осіб ментально хорих в 1937 році, зареєстрованих у лікарнях. В 1935 році в Польщі було 12.427 лікарів, а з того на українських землях лише 2.880. На 10.000 осіб припадало яких чотири лікарі. Вони переважно практикували по більших містах. В Бучачі було яких від 6 до 10 лікарів, а з того один-два українці, а рента чужинці, переважно жиди. Антек було в Польщі 2.260 в 1937 році, а з них на українських землях тільки 333. Найбільше людей вмирало на серце, на туберкульозу і на বেশі запалєння легень та інші недуги. В роках 1870 до 1880 вмирали в Галичині й на Буковині пересічно, як досягли 28 років, а в Німеччині дожидали пересічно до 37 року життя, у Франції 42, в Швайцарії 47, в Московії 32. В СССР дожидали пересічно до 44 року життя в 1926 р., а в Польщі до 45 р. життя. Німці дожидали в 1932 році пересічно до 51 року, австрійці аж до 65 року. Пересічний вік життя в 1932 році був 50 літ в Європі. Тепер пересічний вік у ЗСА і в Канаді є около 74 літ. В Європі було 200 мільонів людей в 1820 році, а 505 мільонів у 1927 році. Варто завважити, що в роках 1931 до 1935 (пересічні річні дані) найменше вмирало жидівськ-х немовлят, напр., тільки 5 на 100 ново-народжених немовлят, а українськ-х немовлят умирало 18 на 100 ново-народжених, і 14 польськ-х немовлят. Це є маркантиний приклад вартости кількості лікарів для окремих згаданих трьох національностей Польщі. Як знаємо в самому Бучачі було яких 6 жидівськ-х лікарів, які мали власну лікарню, крім загальної міської, а поляки яких три лікарі, а українці 1 до 2.

Накресливши умовини, в яких відбувався розвиток і гамування здорового стану нашого населєння, перейдемо тепер до способів зарадкування і лікування, як також до перегляду недуг, на які найчастіше натраплялись в бучачькому повіті.

Зараджувати недугам можна різними способами, — хемічними, біологічними, механічними, гігієнічними і т. п. Повітовий лікар д-р Володимир Гамерськ-й керував цими способами зарадкування. Він збирав усілякі звіти про появу поширених недуг дєнебудь у Бучаччині. На його розпорядження закривано школи, в яких появились поширені недуги, будовано санітарні потребики, виставлювано солоняні тачки при домах, в яких були хворі на заразливі недуги, на знак, що тих домів на означений час не вільно було нікому відвідувати. Розділювано оголошення про появи цих поширених недуг і пояснювано як поборовати ці недуги. Та це все було недостаточо через брак здорового загального освідмєлення.

Лікарі Бучаччини ніколи не були належно об'єднані в одну медичну організацію, а це тому, що вони були заінтересовані національно і відокремлювалися в своїх національних гуртках. Ще найкраще були zorganizовані лікарі жиди, які мали й свою лікарню вже досить давно в Бучачі. Вони мали найкраще медичне влаштування, як рентгенівські апарати, малі лабораторії з мікроскопами і т. д. Між ними були й

спеціалісти від різних ділянок медицини. Лікарі поляки рідко займалися приватною практикою в Бучаччині, а звичайно були zatrudнені на державних становищах, переважно в касі хорих, осередках здоров'я і т. п. Декілька українських лікарів були розкинені по цілому повіті і не могли вести якоїсь zorganizованої здоровно-медичної акції. Вони, звичайно, починали з нічого і мали різні, інколи несподівані перешкоди. Якоїсь систематичної, плянованої для цілої Бучаччини праці вони не вели. Пригадую собі спорадичні просвітнянські здоровні спроби д-ра Воронки в Бучачі. Такі самі спроби робили інші наші лікарі на власну руку. Я сам розпочав організацію гуртків народного здоров'я в осідку у Чорткові в 1942 році з референтами в Чорткові, Борцєві і Количинцях. Ця організація розпочала здоровну роботу від щік і поширювалася там де могла. Її метою було розпочати і ввести традиційно організовані поступової здоровної праці, поліпшування санітарних умовини при допомозі освідлюючих рефератів і студіювання здоровної ситуації на місцях, а особливо — розслідування справ нікотинізму і алькоголізму, які, були засобом у допомозі поліпшування здорового стану будучих українських лікарських організацій у повітових містах, де це тільки було можливо поширитися. Прихід більшовиків перервав ці заміри.

Не можу тут залишити без згадки про щось незвичайне і дуже підбадьорююче, а це переважно підсвідомі стремління наших бідних задляених самим собі селян і робітників. Вони хоча неалежно виховані, назагал венко «незрячі» і сильніші в основних життєвих справах за всіх усюко «зрячих» і, ніби, політично вироблених людей. Їх доля венко била та вони не тільки не перестали існувати, а й росли числом, значенням і загальною силою. Ці люди жили справжнім українським, реальним, ідеальним життям, таким як воно дійсно було в Бучаччині і помагали собі як могли: рідко коли дійсно пиячили, найбільше за більшовиків, навіть коли перед тим не брали і краплі алькоголю, мали звичай курити помірковано і то тютюн власного городового хову. Коли мали якесь інфекційне запалення очей, горла чи кишок, тоді мили очі часом з рум'янку, подокали ним горло і пили його. Це дійсно легко протинфекційний рослинний лік. Як мали отворені рани, то засинали їх порошком якоїсь «поржавки» (це рід грибів). Як знаємо, сьогоднішня пеніциліна пригтовляється з деяких грибних рослин. Як мали гнійні болячки, то клали на них «бабкове» листя, що стоячувало шкіру над болячками і аможливлувало прорив гною наверх. Коли жінки по родах розвивали інфекцію, тоді їм давали пити горілку. Я сам на власні очі бачив як свого часу університетські лікарі впливали відповідно спрепаровану горілку до жил хворих на деякі інфекційні недуги. Як хтось постійно боліла голова, то селянські «спеціалісти» спускали йому якусь кількість крові з жили в руках. І дійсно, лікарі робили це свого часу у випадках високого тиснення крові. Інші «спеціалісти» присталяли п'явки до висків голови, щоб ссали кров і тим самим зменшували її тиск у голові. Як хтось хорував на запалення легенів, то йому прикладали баньки, або п'явки. Дійсно, і лікарі свого часу це робили, щоб

зменшити наплив крові у легенях і підтягнути її ближче до поверхні тіла. Також наші люди помагали собі в різних депресіях і нервових недугах. Вони дуже часто відвідували таких людей і помагали їм у їх різних господарських потребах при допомозі, т. зв. толком. Вони жили близько себе і рідко хто мешкав самітно. Самітність, як знаємо, породжує ментальні недуги, а особливо депресії. Наші люди жили дійсно суспільно, куди краще ніж державні народи. Вони були знаці з високо моральних і гуманних вартостей.

На цьому ми й зупинилися б, подавши цей основний огляд і стан здоров'я нашої найближчої нам громади — Бучач. Його містечка й села, а все на тлі ширших даних, цифрих, статистичних. Як уважно перерахуємо нам тім, що тут подано, то висновок ясний: сила і здоров'я залежне від нас самих, від стунни нашої духової культури, від нашої вмілости бути з'єднаними — національно, церковно, господарськи, а з того приходить завершення: своя Держава.

Фергус Фолс, 24 вересня 1970.

Використані джерела:

Д-р Гала Вітмановіт: Історія Українського Кооперативного Руху, Нью Йорк, 1964.
Малы Рoczник Statystyczny, 1938.
Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa, 1938.

З НАШОГО ФОЛКЛОРУ

Побут, звичаї, обичаї, народні оповідання, байки, пісні — гагілки, коляди-щедрівки, колісанки, весільні, похоронні, — приповідки й усілякі придибанки це все вияв душі народу, його духової культури: це невичерпна криниця мудрості народу, його філософії, що постала від найгіршої давнини, від первісних часів існування народу. Всі ці здобутки народньої творчості, неписані, а з уст до уст, від роду в рід дійшли до нас, до наших часів.

Фолклор — це окрема ділянка науки. Стала вона окремою дисципліною від 1846 року, коли Томс іще й цей термін «фолклор» вичехав. Хоч є твердження, що початки цієї науки сягають 1812 року — від братів Якова й Вільгельма Грімів із їхніми творами »Kinder und Hausmärchen».

Наш же найбільшій етнограф, фолклорист, що своїми науковими працями здобув славу не тільки в усій Україні, а й у широкому, науковому світі — це Володимир Гнатюк, 1871-1926, що родився у селі Велеснів, повіт Бучач. Матеріяли, що він їх зібрав, мають величезну, просто — безцінну вартість.

Фолклор і в мистецтво входить, щільно з ним пов'язаний: мистецтво черпає повними пригорщами з цього багатого джерела. Найзатітліші наші мистці, що утравалили у своїх творах цю народню надбальшину, це, між іншими, Фотій Красицький, Амвросій Ждаха, Пімоненко, Антін Монастирський, Микола Бутович, Едвард Козак. Козацький побут,

народній — ті відьми, знахарі, чарівниці, чаклуни, весілля, ярмарки все це наші мистці — зокрема два останні — утравалили у своїх творах. Микола Бутович увіковічив на полотні папого, живописерського дїда слїпця — лірника, що ще по першій світовій війні сїдав під ліну гетьмана Петра Дорошенка і співав свої думи-пїсні.

На фолклорі спиралася, черпала свої матеріяли й надхнення наша література від найдавніших часів: Іван Котляревський, Грицько Клітка-Основаєнко, Тарас Шевченко, Микола Гоголь, Михайло Коцюбинський, Степан Руданський, Іван Франко.

Та й наша музика знаходила у фолклорі надхнення, мотиви. Такий Семен Гулак-Артемівський, 1813-1873, який із своїм »Запорожцем за Дунаєм» залишиться безсмертним у пам'яті папого народу. Він же дав нам і »Сон в ніч на Ілпана», і »Українське весілля». Микола Лисенко, — крім багатого монументу збірки козацьких і народніх дум та пісень, — дав нам »Наталку Полтавку», якою увіковічив наш побут, влучивши його в європейській, до таких славних опер як »Тасмине одруження» Доменіка Чімарози, — вперше ця опера пішла у Відні 1792 р., — як »Весілля Фігаро», А. В. Моцарта, як »Севільський Цялюряк» Дж. Россїні. Та й Василь Барвінський своїм музичним твором — між іншими — »Ой, ходить сон коло пікоти», увіковічив цю народню перлину й учинив її немирущою, вона лунає й лунатиме в усьому культурному музичному світі.

Бували в нас такі мистецтвознавці, які, та ще й відважно, твердили, що фолклор у мистецтві — це не є мистецтво. То що ж сказати про таких мистців як В. Карпачіо, Як Стін, Петро Браїгль стар., Дж. Сегантіні; чи про музик: Р. Вагнер, Ш. Масканьї, Гріг? Вони ж, та інші такі, дали твори високої мистецької вартості, сперших на фолклор.

Та й вишивка в папому фолклорі займає дуже знатне й видне місце. Для прикладу подаю уривок із праці — у московській мові — В. Бутника-Сіверського: »Народні українські рісунки», Іздательство »Советської Художник», Москва. Автор цієї праці подає таку спіску: »Восени 1949 року пощастило мені разом із талановитою українською мисткинею, вона й графік та відома як знавець українського народного мистецтва, Оленою Кульчицькою побувати в місті Мукачеві на храмовому празнику Успенія. Тоді до монастиря з'їжджаються селяни з усіх кінців Прикарпаття й Закарпаття. Осє, там і прийшлося бути свідком незвичайно цікавих зустріч і дивних розмов. Підходять то до однієї, то до другої селянки, Олена Кульчицька віталася з нею і ставила одне й те саме питання: »Як вам живеться у Берегові?», »Як вам живеться у Солі?», »Як вам живеться у Рахові..., у Ясенях..., у Тячеві?». Відповідю на таке питання була тільки вишивка на жіночій празничній сорочці». Чи ж не зворушлива ця вимовність вишивки?..

В старі панцизні часи старші, що жили з милостині, увійшовши в хату клякали біля порога й молились за померлі душі; отримавши милостину дякували і на відході молились додатково:

«Сохрани нас Господи від ганьскої карности, родинної ненависти, від головного гріху і людського сміху, від жидівської напасті, язювської гори й потічного болота, — Амін!».

*

«Містечко Бучач гарно положене в подільському краї над Стрипою. Кілька святинь, пасляліянський монастир, ратуша, один замок біля містечка, другий на Підзамчу. Околиця романтична, а багата як Єгипет».

(«Tygodnik Ilustrowany», № 24, 1869 г., Warszawa.)

* * *

Хотіли ми зібрати якнайбільше з фольклору Бучаччини й Бучача — частино воно нам і вдалося. І в цій нашій Книжці даємо те, що змогли — не без труду — зібрати з нашої багатой народної культури, щоб хоч те залишилося в історії творчості нашого народу. Найбільше ж призначилася до цього *Євгенія Крочак-Шевчук*, якої труд оцінюємо й ці перлини нашого побуту, звичаїв та обичаїв, що пона ревно їх позби-рала, подаємо.

КОЛЯДКИ І ЩЕДРІВКИ

1. Ой, у місті Вишлєсмі
Божа Мати Сина мала,
Божа Мати Сина мала,
В пелени Го вносивала,
В пелени Го вносивала,
До престолу приступила,
До престолу приступила,
Вся ся земля звеселяла.
Ой, зійшлися всі святії,
Взяли книги золотії,
Стали книги сі читати,
Яке би Му імя дати?
Дали Єму святий Петро, —
Божа Мати незлюбила,
Божа Мати незлюбила,
Від престолу відступила,
Від престолу відступила,
Вся сі земля засмутила.
2. Ой, у місті Вишлєсмі
.....
.....
- Дали Єму святий Павло,
Божа Мати незлюбила, ...
3. Ой, у місті Вишлєсмі
.....
.....
- Дали Єму святий Пилип
Божа Мати незлюбила, ...
4. Ой, у місті Вишлєсмі
.....
.....
- Дали Єму: Ісус Христос,
Божа Мати се любила,
Божа Мати се любила,
До престолу приступила,
До престолу приступила,
Вся сі земля звеселяла.
- Радуйтеся християми,
Ісус Христос межі нами!
Радуйтеся, веселіся,
Христу Богу поклоніся! ..

(З села Ліщинськ)

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'є.

А ми знаєм, що пан дома,
Сидить собі край стола.

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'є.

А на ньому шуба-люба,
А в тій шубі калита.

Щедрий вечір, добрий вечір, В тій калиті сім червінців,
Добрим людям на здоров'є. Кожним дітям по однім.

Щедрий вечір, добрий вечір,
Добрим людям на здоров'є.

(З села Ліщинськ)

Прала Ганусі хусту шовкові,
На леді.
На леді, леді, на ледівниці
В хрианиці.

Ой, прала, прала, перстень згубила,
На леді.
На леді, леді, на ледівниці
В хрианиці.

Батьеньку, підіть тай перстень знайдіть
На леді.
На леді, леді, на ледівниці
В хрианиці.

Батьенько пішов, перстня не знайшов
На леді.
На леді, леді, на ледівниці
В хрианиці.

Прала Ганусі хусту шовкові,
На леді.
На леді, леді, на ледівниці
В хрианиці.

Ой, прала, прала, перстень згубила,
На леді.
На леді, леді, на ледівниці
В хрианиці.

Матінко підіть тай перстень знайдіть
На леді.
На леді, леді, на ледівниці
В хрианиці.

Матінка пішла, перстня не знайшла
На леді.
На леді, леді, на ледівниці
В хрианиці.

Прала Ганусі хусту шовкові,
На леді.
На леді, леді, на ледівниці
В хрианиці.

Ой, прала, прала, перстень зубила,
На леді,
На леді, леді, на ледівниці
В криниці.

Братчику піди та й перстень знайди
На леді.

На леді, леді, на ледівниці
В криниці.

Братчик пішов, перстня не знайшов
На леді.

На леді, леді, на ледівниці
В криниці.

Прала Ганусі зусту шовкові,
На леді.

На леді, леді, на ледівниці
В криниці.

Ой, прала, прала, перстень зубила,
На леді.

На леді, леді, на ледівниці
В криниці.

Сестричко піди та й перстень знайди
На леді.

На леді, леді, на ледівниці
В криниці.

Сестричка пішла, перстня не знайшла
На леді.

На леді, леді, на ледівниці
В криниці.

Прала Ганусі зусту шовкові,
На леді.

На леді, леді, на ледівниці
В криниці.

Ой, прала, прала, перстень зубила,
На леді.

На леді, леді, на ледівниці
В криниці.

Миленький піди та й перстень знайди
На леді.

На леді, леді, на ледівниці
В криниці.

Миленький пішов та й перстень знайшов
На леді.

На леді, леді, на ледівниці
В криниці.

(З села Личиниць)

Гей, здолу, з долу вітрець повіяв, Гей, дай Боже!	Сама молода, та як язода, Гей, дай Боже!
Там сі Марусі гостей сподів, Гей, дай Боже!	Сама молода зарученая, Гей, дай Боже!
Ой, гостей, гостей, трос старостей, Гей, дай Боже!	Зарученая аж до Галича, Гей, дай Боже!
Гей, одні стали аж за садами, Гей, дай Боже!	Аж до Галича, за поповича, Гей, дай Боже!
А другі стали за воротами, Гей, дай Боже!	А за цим словом бувай зборона, Гей, дай Боже!
А треті з кінцями аж перед сінцями, Гей, дай Боже!	Гречная панно та Марусенько, Гей, дай Боже!
Одному дала шовкову дуетку, Гей, дай Боже!	Дай же ти Боже в городі зіл, Гей, дай Боже!
Другому дала срібну обручку, Гей, дай Боже!	В городі зіл, а латі несіл, Гей, дай Боже!
А за третого сама молода, Гей, дай Боже!	

(З села Сорів)

1. Косив Михасю зелений овес.

Бреніла,
Бреніла коса коло покоса, бреніла.
Прийшов до него батенько єго.
Бреніла.
Бреніла коси коло покоса, бреніла.
Ой, час, Михасю, час до дому йти.
Бреніла.
Бреніла коса коло покоса, бреніла.
Я зараз піду, покоса дійду.
Бреніла.
Бреніла коса коло покоса, бреніла.
Покоса дійшов, до дому не йшов.
Бреніла.
Бреніла коса коло покоса, бреніла.

2. Косив Михасю зелений овес.

Бреніла.
.....
.....
.....

Прійшла до него матінка єго.

Бреніла.

3. Косио Микхасьо зелений овес.

Бреніла.

4. Косио Микхасьо зелений овес.

Прійшла до него сестричка єго.

5. Косио Микхасьо зелений овес.

Бреніла.

Прійшла до него миленька єго.

Бреніла.

Бреніла коса коло покоса, бреніла.

Покоса дійшов, до дому пішов.

Бреніла.

Бреніла коса коло покоса, бреніла.

(З Монастирськ-Фільваркі)

1. Там, на горонці, в новій коримонці,

там грали.

Там грали вермяни,

На золотій цымбали.

Ой, час Мартусю, час до дожоньку!

там грали.

Там грали вермяни,

На золотій цымбали.

Я зараз піду, лиш танцю дійду,

там грали.

Там грали вермяни,

На золотій цымбали.

Як танцю дійшла, до дому не йшла,

там грали.

Там грали вермяни,

На золотій цымбали.

2. Там на горонці . . .

Прійшов до неї батенько сі

там грали.

.

.

3. Там на горонці . . .

Прійшла до неї матінка сі . . .

4. Там на горонці . . .

Прійшов до неї братчик сі . . .

5. Там на горонці . . .

Прійшла до неї сестричка сі . . .

6. Там на горонці, в новій коримонці,

там грали.

Там грали вермяни,

На золотій цымбали.

Прійшов до неї миленький сі,

там грали.

Там грали вермяни,

На золотій цымбали.

Як танцю дійшла, до дому пішла,

там грали.

Там грали вермяни,

На золотій цымбали.

(З Монастирськ-Фільваркі)

1. Ой, у садочку-виноградочку,

Винная,

Винная яблунь, винній ябка

зродила.

Катрусю-душко, зверши яблущо.

Винная,

Винная яблунь, винній ябка зродила.

Ой, я не звершу, милому держу.

Винная,

Винная яблунь, винній ябка зродила.

2. Ой, у садочку-виноградочку,

.

Прійшов до неї батенько сі . . .

3. матінка сі . . .

4. братчик сі . . .

5. сестричка сі . . .

6. Прійшов до неї миленький сі,

Винная.

Винная яблунь, винній ябка

зродила.

Я зараз звершу, бо тобі держу.

Винная,

Винная яблунь, винній ябка

зродила.

(З Монастирськ-Фільваркі)

1. Ой, на горонці дві зозулонці
кувало.
А трета Явдоня при долинонці
лен брала.
Ой, зривай, Боже, гори-долини
різенько,
Тай аби було аж до батьєкка
виденько.
Ой, чи виденько, чи невиденько
то знаю:
В темнія лісочку, по голосочку
пізнаю.

2. Ой, на горонці дві зозулонці
кувало.
А трета Явдоня при долинонці
лен брала.
Ой, зривай, Боже, . . .
.
.
виденько.

3. до братечка
4. до сестрички
5. до милого
виденько.
Ой, чи виденько, чи невиденько,
то знаю,
В темнія лісочку, по голосочку
пізнаю.

(З села Вичілок)

ЯК ХОДИЛИ З КОЛЯДОЮ, ТО ВІНШУВАЛИ
Мя ніні охочо від серця співаєм,
Рождеством Божим ваш дім розвеселяєм.
Веселість нашу рад би ми збільшити,
Но, що не можем, ярусм залити.
Желаєм всего, чого вам треба
І дав би то Господь з високого неба,
І дав би то Господь найменшій дитині,
Щоби го зачала славити від ніні.
В щастю, здоровлю вся ваша родина,
Аби славила небесного Сима.
Йдім зачитаймо, занесім офіру,
Возім чисте серце і правдицу віру.
А за то желання, що ми вам сказали,
Просім покірно, щоб коляду дали:

Богочець хліба, колача смачного, або що іншого,
Ми і то візьмемо, яко Божі дари
І заколядусь, як господарі!
Христос ся раждає! . . .

(Подія Стеван Шевчук, із Лициско)

ВІНШУВАННЯ ПО КОЛЯДІ

Вінчую Вас сими святами Різдва Христова! Дай Боже, абисте
їх щасливо опровадили і до Нового Року дочекали. Від Нового Року
до Богоявлення, від Богоявлення до Воскресіння, від Воскресіння до
Вознесіння, від Вознесіння до Святого Духа, а від Святого до сто літ,
поки Вам Пан Біг призначив вік. Щобисте прожили, провікували,
а по смерті в небі корону на голові тримали. Христос сі раждає! . . .

(З села Вичілок)

ЗАСІВАЛЬНІЕ

Сійсь, родися, жито, пшениця, всяка пшаниця: на щастя, на здорове
на сей Новий рік, аби Вам сі дліше поводило як торік. Христос ся
раждає! . . .

ВЕЛИКОДНИЙ ЧАС

ГЛІВКИ ЩЕ ЗПЕРЕД ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

1. Що вступлю, то влуплю
Сухого деревця з калини,
[з калини.
Та й накладу вознику,
Та й навару каші.
А в тій каші лямся головка.
Хто і буде їсти?
Панякки! Парубки!	3. Що вступлю, то влуплю
Сухого деревця з калини,
[з калини.
Та й накладу вознику,
Та й навару каші.
А в тій каші грудка масла.
Хто і буде їсти?
Панякки, панякки.
2. Що вступлю, то влуплю
Сухого деревця з калини,
[з калини.
Та й накладу вознику,
Та й навару каші.
А в тій каші щурича головка.
Хто і буде їсти?
Газдоньки, газдоньки.	4. Що вступлю, то влуплю
Сухого деревця з калини,
[з калини.
Та й накладу вознику,
Та й навару каші.
А в тій каші грудка сири.
Хто і буде їсти?
Газдиньки, газдиньки.
(З Фільварків-Монастирських)

Вон, хлопці, вон!
На горі льон,
На долині маковець,
По грейцару молодець.
Вон, хлопці, вон!

Вон, хлопці, вон!
На горі льон,
На долині маківки —
Подуріли парубки.
Вон, хлопці, вон! . . .

(З Фільварків-Монастирських)

1. Ой, дивно ж нам, дивнесьенько!
Там горить бровар далеко.
Ой, дивно ж нам, дивнесьенько,
Пишли газди гасити.
Ой, дивно ж нам, дивнесьенько,
Решетою воду носити.

2. Ой, дивно ж нам, дивнесьенько.
Там горить бровар далеко.
Ой, дивно ж нам, дивнесьенько,
Пишли газдівні гасити.
Ой, дивно ж нам, дивнесьенько,
Ситою воду носити.

3. Ой, дивно ж нам, дивнесьенько.
Там горить бровар далеко.
Ой, дивно ж нам, дивнесьенько,
Пишли парубки гасити.
Ой, дивно ж нам, дивнесьенько,
Крестом воду носити.

4. Ой, дивно ж нам, дивнесьенько.
Там горить бровар далеко.
Ой, дивно ж нам, дивнесьенько,
Пишли дівоцькі гасити.
Ой, дивно ж нам, дивнесьенько,
Нашетою воду носити.

По широкім Дунаю, гу-га-га,
Писар гуци памис, гу!

Ой, танис, танис, гу-га-га,
На молодців моряс, гу!

Ой, молодці, молодці, гу-га-га,
Перскажіть дівоці, гу!

Най на мене в'на не жде, гу-га-га,
'Най за іншого іде, гу!

Бо я хлопця молодий, гу-га-га,
Та й до піпська готовий, гу!

А дівчина як ачула, гу-га-га,
Та й на гору схопила, гу!

Накочала хоріня, гу-га-га,
Знід білого каміня, гу!

Плокала на ріці, гу-га-га,
Варила го в молоці, гу!

Приставила до жару, гу-га-га,
«Кипи корінь памалу», гу!

А це корінь не скнів, гу-га-га,
А вже ямлив прилетів, гу!

«А чого ж ти прилетів, гу-га-га,
Як ти мене не схотів, гу!

А що ж тебе принесло, гу-га-га,
Ой, чи цовен, чи весло, гу!»

«Приніс мене ворон кінч, гу-га-га,
До дівчини на постій, гу!

До дівчини на постій, гу-га-га,
Бо ти моя, а я твій, гу!»

(З Фільварків-Монастирських)

СИВА ЗАЗУЛЕНЬКА

Ой, ти сива зазуленько,
Закуй же нам весельенько.

Та як тоді закувала,
Як панцична декувала.

Тепер нам гайка мила,
Бо сі панцична скінчила.

Пишли вже всі тогі в кут,
Що носили на нас прут.

Що носили, катували,
Тепер в кут сі поховали.

Гей, дівчата, станьте в коло,
Заспіваймо си весело.

(З села Вичілок)

В ЖИВНИЙ ЧАС

ЗАЖИПКИ

Зажимся з рана,
Заріже нам барана.
Барана рогатого,
Ми в газди багатого.

А в нашого газди Івана
Мальована брама.
Як заклаче на роботу,
Як рідненька мама.

ОВЖИНКИ

Котяться вінок з поля,
Та й з поля до стодоли.
З стодоли до комори,
З комори на млинцю,
В щасливу годинючку.

*
Місяцю рогоженку
Світи нам дороженку,
Щоби ми не збудили,
Віночка не збудили.

Добра нивонька була,
Сто кіп нам зродила.
Що копа, то колода,
Від Бога нагорода.

*
Вдарили ми з гармати,
Дали господареві знати,
Най не лигає снати,
Най побудить фірмани,
Ви постворили брами.
Та най задзвонить дзвінком,
Бо йдуть жемчужки з вінком.

Перепилонько мала,
Де ти будеш зимувала?
Ми обжили, обвезали,
В копоньки поскладали.

*
Господине вутко,
Звивайте сі дутко.
Так, як ми сі зивали,
Нивоньку дожинали.

Перепилонько мала,
Де ти будеш сиділа?
Ми обжили, обвезали,
В копоньки поскладали.

*
Наша гаддине пишна,
За воротонька вийшла,
Ключима подзвонила,
Богу сі помогла,
Що обжили, обвезали,
В копоньки поскладали.
(З села Вичілок)

Закрийте поля,
Поїдемо в поле,
Піднороньки рубати,
Копоньки підпирати,
Бо сі будут розвертати.

БУВАЛО, КОЛИСЬ

ПИЛИПІВКА

Гучні празники й весілля — минули. Від перших днів Пилипівки заходиться господарина приготуватися до свят. Сушить за печі конопляне сімя на свіжий олій, гречку на крупи, просо на пішоно. А господар запрягає коні та й їде то до олійні, то до млина намолоти муки, круп. Врешті, ще й вибрану пшеницю сушать, щоб завихати в ступи на кую.

ВЕЧЕРНИЦІ

А позатім, день-у-день, дівчата, молодіці і старші жінки сидять під куделею і прядуть, прядуть та й прядуть. Нанерд, ключча на перети й міхи, а потім тонкі повіска прядина. Лівою рукою скуче прядиво, а правою крутить веретеном. Коли веретено наповниться, тоді мотавуть нитку на мотовилі, числять на чисниці, перев'язуючи нитками, аж поки не дочислять до потрібного числа, тоді моток скидають з мотовила.

Щоб не навкучилося при цій роботі самим, то час до часу або до них приходять, або вони беруть куделю під паху, веретено в руки й ідуть до сусідки, свахи, куми, а дівчата до дівчат, щоб спільно прядти, а при тім поговорити, пожартувати, поспівати. При кінці, господні хати погостять їх «чим хата богата» на той день і що годиться у той день споживати.

АНДРЕЙ

На «Андрея» вечерниці мають своє окреме закінчення. Гурток дівчат, зібраний в одній з подруг, уже по полудні починають «щось ворожити». Вони мусять снікати на вечір «балабухи». На ті «балабухи» мусять принести воду з криниці в устах. Скільки то разів треба йти туди й назад, бо або сама розміється, або хтось на збитки розмішить, і воду випускає з уст. Коли ж кожна спече свій балабушок, тоді зав'язують його на нитку до сволока, кличуть до хати неї і до кожного балабуха несе підкопити скоріше, та скоріше зам'як виїде. Потім, іще виллюють розтопленій пчальний віск у миску холодної води — що там на тім воску «виллюлось», то залежить від фантазії «ворожки»: що вона пояснить. Кладуть під три миски: квітку, вервицю і перстень: котра відкрити квітку — ще буде ділувати, вервицю — піде в монастир, перстень — одружаться.

Та — кому що! Відданицям — Андрею, дітям — Миколаю, а господарям, іще на початку посту, був важний «Вседен». «Вседен аби був шоден!» У той день уводять у хату барана, бичка, лошака. — щоб на господарстві вельо все добре. В той день годиться, першим увійти, комусь із посторонніх чоловіків. Та як казав колись якийсь у нас жидок: «Так, той «Вседен», аби був шоден, але того Николо, аби не було ніколи», бо тоді часто кріпкі морози вже добираються. А все таки, дитячі оченята виглядають і мріють — чи не приїде св. Миколай на білому коні, чи не впаде сніг! І чи не привезе даруночки? Може то бути тільки иблучко, може один-два горішки, — неважно що і скільки, але важно те, що пам'ятає за них і знає, що старалася бути чеплі, хоч і не завжди їм це вдавалося. То ж, рано й увечері, по молитві, долучують своїми голосочками пісню: «Ой, хто-хто Миколай любить...»

ПЕРЕДСВЯТОЧНИЙ ЧАС

Причтуть, білять, «мастять» хати. Тоді то все щось знайдеться чи пригадється в когось, щось позичає, то ж до «Святий-Вечора» треба все віднести, віддати. Та й не тільки те — пригадують дідую й бабуня,

що не тільки в хаті треба попритати та й побіліти і віддати все, що в когось взято, але годиться ще христининові зробити порядок у своїй власній «хаті». Це «так, тільки». Бо вже і всі про те знають, що завжди годиться так зробити. Діти і так ідуть «зі школою» до сповіді і до св. Причастя, а старші — самі. Та, йдучи до сповіді, годиться усіх старших поцелувати в руку, а рівних собі в обличчя і просигти:

— Простіть мені! Може і нам колись прикрість зробити!

— Та шій тобі Бог просигти! —

На день-два перед святами, у вільні хвилини від науки, бігають діти по відних, то до сусідів, розносили їм подлунку того, чого ті не мають.

— Нашанку, тато і мама передають вам иблук на свята!

— Нашанку, тато передають вам меду на свята! —

А ганчар передає комусь горішчя на годубий, то макітру терти мак, то збанок на свячену воду.

(Він — «нашанко», вона — «нашанка». Це так кличуть молодіці старших. Але старші, не родина, не кличуть себе по імені: Ганю, Явдону, Гасю, а кличуть по імені чоловіка: Василько, Іванко, Олександро чи як там. А по прізвиську чоловіка, то буде якась: Кармелючка, Поповичка, Шумека).

СВЯТИЙ ВЕЧІР

Вже два дні несли. Перного днів: «крухе», палинички, медівнички, шріжки; другого — киселе: колачі, маківнички, пироги з канусти й сира. Колач — із трьома косами: на споді — у шпірку, середня — у трийку, а зверху — в двійку. Зверху посилали маком.

Сьогодні, у досвіта, господар візе 12 сухих полів і господиня розв'язала світ-вечірній вогонь, щоб зварили 12 естра. Ось, у новому горничку вже варилася шпешина на кутю; в іншому горничку вариться шар; уже й годубий поркоцуть. Пахне борщ із грибами та й кануста з горохом і шпеном. А до того долучується запах грибів і смажених на олію шпеших мамушиків. А там, рядочком стоять на стільниці пушка до борни. Є й сливнички в трикутній вазенці; ну й барабознички, вурдочки — з макуха — та й капуснички півкруті, це й бербіжком як шпурочком викручені жіночки пальчиками. А в новій макітрі туть «жригата», бо сьогодні не можна казати «мак», щоб черет рік який «вечність» не докучала. Дівчата ще кімчуть прикрашувати хату і вже самі мнотися, прибарвлюються. Діти же уже за зіркою заглядають, розхухуючи шибки вікон.

— Зв'ізда!..

Господар із сином іде до стодоли, бере приготований цюнайкращий шпешичний сир — Дід, в'язанку сира на стіл, а сир бере вимолодений сир — воколіт на дідуха, і несуть те до хати. Стануть на порозі хати і господар каже:

— Христос сі раждає!

При тому привіт господаря засвічує свічку, бере колач на обрус і підходить напроти господаря та й відповідає:

— Славте Його!

І вдруге, і втретє:

— Христос сі раждає! Славте Його!

Тоді господар вінчує:

— Вінчую вас сими святами Родження Христового, щоби-сте їх щасливо опровадили і до другого року дочекали! . . .

Тоді кладе Діда в кут, а почине міцє, за столом. Сіно розстеле по столі. Господар дає Дідові потримати колач, у сіно засіває на конюлі, а на рогах стола кладе по зубчику часнику. Потім кладуть обрус і колач по середині стола з свічком. За той час сіно розстеле Дідуха по доліві. Господар кладе на Дідуха під стіл сокиру й лемінь. На він сокири й на леміні тримають під час свідтої вечері ноги, щоб і вони були такі сильні цього року, як сталь. Крім того, під час вечері сплять у Дідух горіхи. А по вечері діти визбирають їх і ворожать:

— Кво, кво на Різдво,

Сто курок,

А один когуток!»

Та й гєгають, мєкають, бєкають, щоб усе те велось у них на господарстві. Повкладавши все до ляду, господарі вибирає на черешню мєску пару жєвріючих пугликів, кидас на них жємєньку сунєних лядок вівши, — який кували в губуліп, що ходять по слях із вівшем і дьогєм, — роздумує це й обкаджує цілу хату та тричі кутю на столі. Потім, мєску з кадилом ставить під столом. Усі стають тепєр до молитви.

Відмовивши — всі співально, вголос — щоденні молитви і загадавши окремо за всіх померлих із родини, за всіх живих, але несприятлих, за добру долю для нашого народу, починають співати зворушливє «С нами Бог». Відсїпавши не тричі, заходять усі за стіл.

Як є «проскурка», то господар, покровіши її, подає усім по старшині й коли вже всі взяли, тоді вінчує:

«Дай Боже щасливо перєсєлєтєкувати і до другого Різдва дочекати!»

Сножливши всі проскурку, всі взаємно бажють собі, при тєм діти цілують родичів у руку, а родичі дітей у чоло. Як же нема проскурки, то заступає її куті. Кутю перший купас три рази господар, а по нїм кушають господарі й діти. І зараз же, несподівано, господар, узивши на ложку куті, кидас її угору до столі і три рази робить знак хрєста, а мак, мєл зєрі, дєкуди з шєнєнєцю, засіває стєлю. У ту хвилину, хто скоро зауважить рух батька з ложкою куті, та розкєрє долоні і зерна шєнєнєці упадуть йому в долоні, той буде мати в цїм році пєстє! Далі, вєчєрєю перєсєлєтають спївом коляд, від «Вєг предвїчний» почавши. Під час свєлтої вечері «не можна класти ложки на стіл, аби під час живи крижі не болїди»: не можна пити водки, «аби в живи не мати спрати». Не можна забирати одної страви зі стола, поки не поставити другої. А коли вже скїнчати вєчєрє і помолиться, тоді ті всі ложки збирають разом і кладуть їх у спїл-Діда, щоб у цєй рік уєя родина

держалася разом. По вєчєрї діти грають на дїдуєя пока не поза-спївають, а старші вибираютьєя на «настирку» до церкви. На Різдво тільки діти, замїжні й одружєні їдуть у вїдвїдини до родичів, але їхто з чужих не їде в цєй дєнь, у вїдвїдини, шєбно на другий дєнь і третій дєнь свит аж по Новий Рїк їдуть козидувати «Старш Браттє» і «Сєстрицє» — церковні. Завчєрашо всє так вінчують по колядї:

«Вінчую вас сими святами, Різдвом Христовим, аби ви і свита щасливо опровадили і до Нового Рїка дочекали. Від Нового Рїку до Бого-влєнєня, від Боговлєнєня до Воскрєсєня, від Воскрєсєня до Вознєсєня, від Вознєсєня до Свєтого Духа, від Свєтого Духа з року на рік, поки нам Пан Їн визначив вік! Аби-сте прєжили, прєвїкували, а по смєртї в нєбї корону на голєві тримали! Христос сі раждає!»

НОВИЙ РІК

Господар вєстє дуже досїта, щоб щасїльнєчки не засївали його у пєстєвї, бо тоді нїм у господарі в цїм році з усім євнєнєнє б. Господарі берє зі стола колач і засїває його в обрус, на якому той колач стоїт, і дає в руки господарєв. А він виходить із колачем із хати і три рази обкаджуєчи хату, під вїкнами кличє: «Христос сі раждає!», господарі з хати відмовїдас: «Славте Його!». Поки господар пернєтьєя до хати, господарі збирає зі стола сіно і робить в'язанку. Господар унєходить до хати, жїнка берє з його рук колач із обрусом, розсїлас обрус на столі і кладе на шєго колач. Тоді господар відкарає з чєтирєох сторін колача — на знама хрєста — чєтири пїдушки, примовляючи при тїм: «Во ім'єя Отця і Сина і свєтого Духа, Амін!». Ті пїдушки дають корєві, коли вона озєчїтьєя Далі, берє з покутї «Діда» і ту в'язанку євнє, що жїнка в'язала, і виходить «Діда» прєщєствєл: «Будьтє здорєнї! Дай Боже на другий рік до вас загостити в щасїльній час». — «Дай Боже!» — відповїдають йому. Господар вєртаєтєя до хати зі жємєню зернє і засіває господаріно. Шєбно пїєла шєго засїпають їхні діти, а трєхчє пїзніє прєходить засїпати й сусїдєвїх члєтєчєки-шєколярїки. Засї-ванєчєм, примовляють:

Сїєн, родичє,

Жито, шєнєнєчє,

На щєстє, на здорєллє.

На цєй Новий Рїк,

Аби вам є лїцнє повєдїло,

Як торїк!

Христос сі раждає! . . .

ВОРДАН — ШЕДРИЙ ВЄПІР

Пєстєтє до свєчєної водїцї. По свєчанє воду їдє хтєсь, одиє із ро-дини. Як їдє господарі або її дєвчєка, то збанок прїбриний гєдузєками сосєнїни і чєрвоною калїною. Як цєго дїя хтєсь п'ичнє, то воно добре

е — буде довго жити. Коли повернуться з «водицею», тоді стіл вже накритий: на ньому стоїть кнш або круглий хліб, трійця і три паланиці одна на другій, спечені тільки на цей день. Вони замінені тільки на пісній воді, на дріжджах і муці. Зверху поманені олією і густо посипані грубою солюю, пальцем витиснені, тут і там, ямки. На стіл ставлять у збанку «водицю». Перехрестившись три рази і налившись «водитою» і дещо перекусивши, кожне йде до своєї роботи. Господар іде в сад із в'язанкою сіна з святвечірнього стола та обвиває маленькими перевесками з того сіна дерева; господарка і старші доньки закінчують приготувати щедру вечеру, додаючи до всіх страв «водитою». Діти роблять хрестики зі соломи, витягненою з святвечірнього «Діда» і кладуть їх у кутю, на пампушки й на інші страви.

Смеркається. Господина бере мисочку й заколюче у ній муки з «водицею» та й іде робити хрестики на дверях, на рамах вікон. У той час господар, узнявши до меншого збаночка «водицю», трома колосками з святвечірнього «Діда» кропить хату в середині, знадвору, стодолу й усі будинки господарства, сад і город. А син, узнявши паланиці, йде за татом і кусає паланиці навхрест із усіх боків. Це на те, щоб у цьому році не спокуювало їх ніяке зло, а в господарстві щоб хмни та й усіяк більше лихо не нищило їх праці.

Потім, наступає спільна молитва і спів «Явився сен десьє вселенній». Стоячи за столом, усі три рази перехрестившись, п'ють «водицю» й вечерють, при тім колядують і щедрують.

По вечері, знову — як і на перший святвечір — липають у мисочці кутю і ложку для душ померлих. Дочка бере ложки, йде на ріг хати калатати ними: звідки загавкають пси, звідти треба сподіватись старості.

«Гей, з дому, з дому вітер повіяв,
Гей, дай Боже,
Там сі Гауусі гостей сподіє,
Гей, дай Боже».

По вечері дівчата щедрують.

Це все вище розказане проходить у навечері Йордану.

Вранці, по Службі Божій, виходить із церкви процесія на свяченині годи. На ріці рожевіс черволий хрест, борачкового кольору, бо облитий хрест борцем. По свяченині води всі у свої збанки набирають води. Тиждень по Йордані господині не перуть у ріці, бо «там іще є вода свячена». В хаті вдержують чистоту, вигладжують священика з крошилом. День по Йордані, на св. Івана Хрестителя, люди ще досвіткують, а молодь, перший раз по пиливіці, справляє музики.

СТРІТЕННЯ

Кінець колядам. Сьогодні «зима з літом зустрічається». Як зимно, завірхожа, то «медвідь буду вальцять» і скоро буде весна; як же потепліє, то «медвідь буду поправляє», бо ще буде добра зима.

ВЕЛИКОДНИЙ ПІСТ

На пушення годиться не тільки молодим піти на музику, бо вже аж до Великодня будуть «тигати колоду» (колись правдиву, а тепер тільки уявну), але й господарям і господиням належить піти на музику, щоб «копоти рівно росли». В перший день посту, в понеділок, тільки й згадують, як то «за паницию» люди з гори йшли до коршми та й там «зуби полокали» горілкою. А в дома несли «бусаті паливиці», себто, тісто замінене з квасною капуствою.

Взагалі, цей цілий перший тиждень посту — молода й не видати на столі, тільки пахне квасна капуста, олія, часник, цибуля, квасної отрки. Хоч перква того і не вимагала від людей, але люди казали:

— Коли можемо постити, тоді нам не зашкодить.

І, як водиться, в хаті всі прикраси поховані, а жіноцтво одягнене в скромніні одяги, а не з яркими красками. Веселощі притихли. Жінки вишивають нові сорочки на свята, до церкви рушники, обрусі. Досвітками встають, щоб ті всі роботи повикінчувати, зате в черозам йдуть швидше спати «аби піст старіше» — швидше митав. А коли минуть перші весніні свята, — як «обрітеніє» голови св. Івана Хрестителя, — коли то птахи починають «обрітатися» з теплих країв, коли проміє 40 мучеників, тоді пора вже загату від хати підкнути й поліпити та поблвити її. Треба й молодим збиратися та і церкву помити, та й на шингарі могилки попрашити, цвіті посидити. А господній вже в хаті лад роблять — білять, мють, щоб до чистої хати «пшутку» принести.

ПІНТА НЕДІЛЯ

«Піші Івані» щойно в цю неділю свою великодню сновідь відбувають, бо ще хочуть так «чистити, як шутка». Говорять люди, що зловід йдуть до св. Сновіди у Велику Пятницю, а прелюбодії у Велику Суботу. Тому, люди в селі не чекають аж тих днів, щоб на них ніхто палцем не показував. Одержавни в перші шутку, всі взаімно б'ючись, вітаються: «Шутка б'є — не я б'ю! Від нині за тиждень буде в нас Великдень!»

Великий тиждень переповнений робітами — порядки в хаті, білення хати знадвору, поправління цвітники перед хатою, шиття, прання, тачання, прасовання. У середу вже позивають печи круже тісто. В четвер вже киде — паску, бабу, перекаданець-сирник. Коли вже веселенє й на палі пишються високі бабки і паска з вироблення із тіста хрестом посередні і квітками у його рамках та «корункою» довкола, тоді доні, що мисли це тісто, люблять приповідати: «Замісила колачі, замісила паску, — не стою ти їди і другий дурно в ласку». Це відноситься до шарубки. Крім песення, в цей день — Великий Четвер — стараються довести всі до остаточної чистоти. Колись — таке оповідають — в цей день, досвіта, дівчата бігли до криниці

митися, щоб були «красні й «доропі». Вечором, як лиш дзвін задзвонить, усі йдуть до церкви на Страсти.

ВЕЛИКА ПЯТНИЦЯ

Вже під вітром вечора, по Страстях, зеркала заслонені темною «платиною». Дівчата мають коси розплетені, а голови зв'язані хустинами, пойді борюду. В хаті стараніше зберігати мовчанку — говорять лиш те, що konieczne. Всі поспіють до плавання. А с токі, що як учора, перед Страстями, повечеряє, то аж на Великдень покунає свяченого лиш.

ВЕЛИКДЕНЬ

Ще сонечко не зійшло, а вже родина вибарється до церкви, з кобелю повною божих дарів прикритих білим, динчанним платком. В кобелі і паски, і баба, ковбас, шинка, печінка, солонина, яйця, масло, сыр, хрін і сіль. По воскресній утреті, а часто по Службі Божій, установлюється посидині з тими кобелями віном довкола церкви на посвяченні. По посвяченні кожен спійнать до дому на великдень спідани. Поки господарина накрис сідл, господар бере саміну сіль та обволос хату всередні і знядвору, всі будинки, ціле обійстя, примовлюють при тім: Христос Воскрес! Після цього, засідають до столу. Господар ділять свячене яйце на частки — скільки є членів родини — і подає кожному по старшині, цітаючись: Христос Воскрес! Йому відповідають: Воістину, Воскрес! І взаємно обіймаються і цілуються: діти старших у руку, а старші дітей у чоло. Сестри і брати цілуються в лице. По спідани хлопці біжать на дзвіницю, щоб хоч раз задзвонити дзвоном, який лиш не перестас дзвонити. Дівчата — біжать від церкви на гаївки. А старші, обітніи церкву довкола, реторять собі й дивляться на радість молодих. Проворні господарині зашварють у платинку шару лещок, паски — ану ж, котресь із дітей набігається млякки чи котика та й згадодіє? Аж до провідної невідл підходять під церкву гаївки. Хлопці будують лежі, десуди казали дзвінчик. Час до часу пристають до дівчат побавитись кукиці. Ця забавла ось така: декілька осіб устанавлюються «кукиками» в коло. Де с більше осіб, то остання особа починає утікати. Як той, що ловить її — зловить її, то стає у якійсь купці першої, а та зловлена ловить ту останню. Ця гра повторється без кінця. Але дівчата воліють виводити гаївки, то ж іде «Зельман», «Жучок», «Сива зазуделька», «Писар» та інші.

ПОПІДПАНИ ПОНЕДІЛОК

Дуже небезпечний він усім в дома, бо одні других обливають, примовлюючи: Христос Воскрес! А поза домом, то дівчата «боятсь» хлопців, а старші своїх приятелів, що схочуть припітати їх водою. Як хтоє чужий, невпійомий — не буде поливати. По полудні усі спійнать на цигтар, щоби припітати своїх рідних, котрі відійшли, цим славним привітом — Христос Воскрес! На цигтарі запрошують священника, щоб над могилою рідних відчитав святє Євангеліє.

Знову білять! Хоч у полі й у городі роботи «по вуха»: санання, підгортанія. Але як же його не біляти, як свята ідуть! Треба побіляти хату не тільки в середині, але й знядвору, бо доці оббила присну і стіни. Врешті, скільки ж разів у році білять наші господарині ті свої хати, зокрема в середині? Білять перед Різдом, але білять і перед великим постом, щоб світ-вечірню кутю на стелі забіляти. На великдень білять, на Зелені Свята, на Петра й Павла, на Перної Пречистої, ну й восени, по всіх осінніх роботах білять хату знядвору. Крім того, кожної суботи підбілюють піч, глиною мастьє долівку, а в того долівка дерев'яна, то змивають. Та ж і найбіліша хата мусить бути чиста і припітна! А як до того додати родинне, мирне життя, то і в найскромнішій хаті кожен відчусе затишшя і теплоту:

*Хоч борщик голаський,
Але жите солоденьке.*

Побілявши, треба березовими мітлами, кожної суботи, позамітати подвір'я та й піде обійстя. Треба додучитись до інших та й замести дорогу в селі, бо завтра буде переходити процесія в поле. З хати розноситься запах печених піржжків. Із поли портається худібка замаєсія на рогах заселеною. Господар, привітши май, щонайкраще і найбільше гилля вкопче у землю перед хатою; замаєє галузками стріху хати на город, і паску. В хаті господарина з доньками замають образи, а в кути кладуть біліи галузки лини, клену, берези. Не забувають замайти і хрестів на роздоріжжях, на стрілецьких могилах, що десь там у полі самотіють. А в неділю усе село йде з процесією в поле.

ІВАНА КУПАЛА

Згадують, як колись за наних бабунь плели вінки, кидали їх на воду і ворожили. Палили вогні, парубки перескакували через них. Пляли вінки з уселого зілля, плели і з терлицю та приговорювали:

*Терлиц, терлиц,
Милога приклик.*

Оперідувалися «длинником» зіллям, щоб так парубки до них лишли. В той час у хаті пекли пироги з черешень. Досвіта, ще сонце не зійшло, дівчата і жінки йшли рвати зілля і маїти стріху хати довкола, як вінчком. Це був обов'язково — лонух. Іванське зілля, але на високому білі, — дикий кріп, ромен, чорнобіл та інші.

*Гей, на Івана зіле рвала,
На Петра садла,
А по Петрі в три неділи,
В рунух сі завла.*

Так співали, На Івана «сонце купас сі у воді».

*На Івана воду брала
Віде личко жити,
А в Івана кучерики,
Тіо го любити.*

ЖИВІВА

ЗАЖИВКИ

Прийшла пора братися за сери. Господина завиває бохоонець хліба в білий обрус, лагодить закуску і складає те до кошника. Всі, хто може, також дехто з сусідів, ідуть із сервами в поле. Дідушно й бабуни відправляють їх до воріт, роблять знам'я хреста, благословляючи: «Ідтьте у добрий час! Най вам Бог домогає зажити щасливо!» На це відповідають: «Дикусмо!» і, перехрестившись, підходять у поле. Винювши на шию, господар хреститься, жие одну жменю і кладе це на прожато місце, жие другу і кладе на першу, творичи хрест. Господина, перехрестившись, розиває з обруса хліб, хрестить його і кладе на цей хрест. Тоді, всі вклинають, три рази хреститься і молять: «Отче наш». По молитві, закувають рукави й усі разом молять: «Господи Боже, домогай!» і починають жати. А коли кожен жинць зав'язе свого першого снопа, тоді тімні спонима обидують господаря і зв'язують його переселом, пішуючи: «Дай Боже, аби ви були такі багаті, як та земля! Аби у вас достатки ніколи не переминялися! Аби ви так щасливо обжинали і позивали, як щасливо зажинаєте! Аби вас Бог благословив стогами й обротогами!» А після цього як завсудьтє:

*«Зажили-сво зрана,
Заріжте нам барана,
Барана рогатого,
Ми в галди богато».*

Потім, посідавши, починають гоститись то новим пишником, то воцнюво з медом. Господина бере той хліб, хрестить його ножем, цілує той дар Божий і кроїть на байди й витіає з кошника те, що принесла — вудженку, сир та інші харчі. По гостині далі живуть.

ОБЖИВКИ

Чоловіки кладуть полухіжки, а жінки й дівчата ще дожинають «бороду». Вжавлино по жмені, випростовуються і кажуть: «А, Господи, слава Тобі!» І з тих колосків, що вжали з «бороди», плетуть вінок, вибирають «молоду», кладуть на її голову той вінок, а дружкама дають китиці колосків у руки і вирушають до дому господаря.

*Котиться вінок з поля,
Гей, з поля до стодоли,
З стодоли до кожори,
З кожори на мивнюжку,
В щасливу годиноньку.*

На поротах чекає на них господина.

*Наша господина пишна,
За поротювка вибіла.*

На порозі хати передає «молода» пінок господареві, а піш вносить його до хати і кладе його на хліб на столі й тоді усі молять «Отче наш». По молитві, господар передає господині в руки хліб із пінком, той тим новим хлібом господарила, а сам нагороджує «молоду», «дружку» і всіх жинців. Господина здімає з хліба пінок, цілує його і завішує на покутті під образами. Жинці запрошують за сгіль і гостить їх.

Коли перший піз із спонима має прийти на обійсти, тоді господина розиває перед поротами на землі обрус і кладе на нього бохоонець хліба. Господар влізати із вига, бере коши в руки і повагом, понаселючи — цюб не заціпшти бохоности — віз перекочується понад хлібом. Це на те, «аби був хліб на хліб, аби достатки не переминялися у хлібороба. Дай то Боже!»

ТОДОКА

Минуло Спасе й Першої Матки. Вже овочі посвітили, посвітили й зидли. Що ж не за зидли? Цвітуха м'ятка, червоє просо, цвіт кукурудзи, голівка маку на билі і козолида — матірка. Бо, ось, було колись такє, що хивчалася *коноли-плевсінка*, що вона така висока, аж перкуку виділа, а *коноли-кватірка* скратно кажє: А в тільки в церкві булає. Аж тут уже й кукуруджа достигла. Щоб скоріше було та й не скучно, то хтось вигадав робити тодоки. Наломлять шукльків кукурудзи, називають до стодоли, спросити сусідів і приятелів та й починають теробити кукуруджу, тобто обирають її з шумелини. Шо кращі шумльки кукурудзи, то чинивають їх із шумелином на косі і хто кмє й любить плести її коси, той гоститись до цієї роботи. А хтось знайшов у кукуруджі зазульку, стулив її у кулак, раз-два раси хумнув і порожити:

*Зазуленько золота,
Покажи куди мій порота,
Чи стода, чи тудя?*

І вимахує кулаком на всі сторони світа:

*Чи стода, чи тудя,
Чи в зелені порота?
Чи в гору, чи в долину,
Я сі тебе не покину!*

Розпростирає долоню й дивиться — куди зазулька нурне. Жартують, співвають. А співвають стародавніх пісень, як «Сумно мені, сумно як ввечір, так рано», «Ой, вербо, вербо кучерява», «Бондарівна», «Довбуш», «Журавель» та інші.

*В нашій краю сонце світліє,
В нашій краю сонце гріє,
В чужій краю вітер віє...*

А вже обов'язково:

*Гей, закувала сива закуленька
У вишневій садочку,
Гей, випралагла мати свого сина
За цигари на війничку...*

Та й друга така:

*Гей, у води берега стояла,
На березі заздала кувала:
Чом береза біла не зелена,
Чом береза біла не зелена?*

*Як я мато зеленою бути?
Підомною стояли рекрутти,
Підомною стояли татари,
З від корини соки добували.*

До цих пісень додають:

*Орю ниву не свою,
Добре знаю, що чужу.*

Та з кута, від молодих, вископлюється бадьоріше, нове:

В гарах гріє гуде...

Час минав на співах і на теробленні, робота добігає кінця:

*Куркурудзу стербили,
Горівки не вили.*

Бо й справді не пили! Сама молодь завела таку моду: не пити алько-голю! Та господар з'являється спосіб іще краще погостити і без горілки.

Бувало, що з'явиться хтось у хаті, що грає на скрипці, то й поважна господарина піддасть настрою:

*Заграй мені мужиченьку
На дубовій скрипці,
Та най я си поглядаю
Ворогам на збитки.*

ВЕСІЛЛЯ

ГОТУВАННЯ ПІД ВІНОК

Тільки дівчина чи хлопець «підбуде трохи від землі», а вже при-готовляють їх під вінок — хоч і не відроза, але згадують про нього: натяками, то піснями чи поученнями наставляють їх думки до тієї події, щоб, колись, нуключи собі пари, не захоплювалися багатством чи красою, а важливішим — характером людини.

*Вибирай си мон дозго
Та й добру долю,
Бо масток розійдеться,
А краса минесе,*

*А доленька буде!
Ой, з кия же ти молоденька
Вийдеш межи люди?*

Правда, може трапитись таке, що «покрасніти — не покрасніє, а подобіти — може». Але треба й таке пам'ятати, що «чим горієц на-кинів, тим і заносити буде». Може трапитись таке, що будуть «воли, корови по збоці, а біда поперед очі» чи «на мельника вода несє, а мельничка риндчом трисє». Тому краще буде сказати: «Хоч борник голенький, але жите солоденьке». Та, «не все те правда, що на весілля плещуть», то, вінки, радить відданицям чи женихам зробити так, як тебе Бог навчив.

СВАТИНИ

Буває, нарубок сам спостерігає поведінку дівчини — прихильна вона чи ні до нього. Коли тільки має нагоду, тоді сам «визідусє» її — чи згодилася б, щоб він посватав її? Як не може «сам того зробити, то робить це через своїх довірених осіб, та й чи родичі її є за ним. Коли «звідини» добрі, тоді, одного вечора, попросивши двох статених госпо-дарів, їде з ними в старости. Але, до хати входить тільки старости, а нарубок залишається на дворі, поки не покличуть його. Як не покличуть, то не знак — «дістав гарбуза» і нічого з того не буде.

Старости, увійшовши до хати з бокоцем хліба під пахою, питають господарів: Слава Ісусу Христу! А ти відповідають: Слава на віки!... Старости це: Дай Боже добрий вечір! — Дай Боже! Що доброго ска-жеш? — відповідає господар. Тоді один із старостей, звичайно — добрий балакун, починає розказувати причину їхнього приходу, і, за-лежно від уміння оповідача, історія стає більше чи менше цікава. Він оповідає як то вони, дружинники князя-ловця, молодця Михася їхали борами, лісами, звірям страху паганяли. Аж, узріли й підтріпали куницю-дівичу. Та вона втекла десь у це загороду і, мабуть, скри-рається у цих хоромах. То ж їх князь-ловець, Михасє-молодець про-сить оце через своїх послів відати йому її. А за це, що турбує їх, то передає їм у дарі цей хліб. Як батько прийме хліб із словами: Най Бог благословить, — то це знак його згоди.

І каже: «Але мусимо ще дівичу поспитати. Поневолі нікого з нашого двору не видаємо». Кличуть доньку. Вона ніби боїться, стоїть і колудєє ніч. - «Ото, доню, прийшли послів від князя та й хочуть нам тебе забрати. Що ти на те скажеш?» — «Покажіть їх! А князєві окуп даймо». — «То, подай рушники!» — Донька подає рушники, а батько перен'язує їх ними через рамя. Вони виходять і кличуть на оборону князя. А донька, як окуп, залишає йому за пояє «шалінову» хустку. Тоді, для помирення, батько залишає з ними вишняк або медівку і закушують хлібом із вуджещиною. Поки старости з батьком обго-ворюють про всі масткові справи, донька з матою приготвлюють гостину. Між іншими стравами варять вареники з самого сира. Як сватини відбуваються звичайно в четвер, то в суботу несуть на «запо-

віди». Потім, найближча родина сходиться на «злагоду» й устійнюють весільні плани й ішпе. В найближчу неділю запрогає батько коні і цілою родиною ідуть до жениха на «обзорини».

ВІНКИ

В найближчу до весілля неділю молода з дружкою їде возом на інші села просити родину на весілля. А на передодні весілля в хаті молодої відбуваються вінкозастіни. В неділю ранком, вернувшись із церкви, — де, зазвичай, була Служба Божа в їх, молодих, пахіренті, — ирибігає дружка й ідуть у сад парвати барвінку на вінки. До хати приходять їх староста перебрата від батька всі клопоти з проводом весілля, а кукхарка перебирає від мамі все кукхарські клопоти. В коморі вже й так повно напеченого: коровай, колач, коровайчики, колачки — дарувати гостям. Серед хати, перед столом кладе сусідка молодиці-убиральниці столетль, на нього кладе подушку. Староста їде до комори, де прибираються молода і її родичі, поклонившись їм, просить: «Благословіть на вінки дівчат просити». Родичі приводять доньку до світлиці і сіджають її на подушку, а убиральниці завітчує її голову квітами і стрічками. Молода, піддержана дружкою й убиральницею, встает і надає на коліна перед родичами поклоном, а вони кажуть: «Най Бог благословить і Магінка Пречиста». Родичі підносять доно, хрестять рукою голову, цілують у чоло, а вона їх у руки. Молода виходить із дружкою в село просити «на вінки». Їде хата від хати, де лиш яка дівчина живе. Приходить у хату, падає старшим до ніг, мовчки просить, щоб вони простили їй і благословили. Старших цілує в руку, молодших в лице і просить дівчат: «Проєшли татуню і мамунє і в тебе прошу — ирийти до мене на вінки!» — На відхідник, господній обдаруюють молоду ливняними повісками. поки обійде вона ціле село, то перші запрошені дівчата вже збігаються до хати молодої. Азє, в такий день, ириходить до хати якось інакше — тихешко, як до церкви. Шивцепотом вітаються і сіджають на лавки. Хата ж дуже святочно прибрана — всюди біло-білєсєнько, як вишневий цвіт. Постіль накрита білою, мережаною по середині і красн, веретою; подушки, одна на одній, білєсєнькі горують аж під стєло, Білєсєньким обрусами вкритий стіл і скриня. Образи завітчані свіжим барвінком. Все це разом падає особливого настрою. Коли пазирається вже білєсє дівчат, тоді починають ожилляти хату пісєно:

*А в нашої Явдонуні
Новий двір,
Спросила си паняночок
На вибір.*

Староста просить дівчат заходити й сідати за стіл.

*За стіл ми засідаєм,
Чогось собі бажаєм:
Барвінку зеленого,
Повіска пів-льняного.*

Староста приносить їм у рєшеті сполоканий чистий барвінок і шів-
льняного повіска. Дівчата встаеть і, співаючи, просят:

*Благослови, Боже,
І отець і мати,
Віночок заціпати.*

Староста, взнявши свячену воду, просить родичів: Благословіть віночок заціпати. Батько й мати, замочивши гілку барвінку у водичі, скроплюють уавсь барвінок, промовляючи: Най Бог благословить і Пречиста Мати. — Шойно тоді дівчата починають плести вінки — одна плете для молодої, друга молодому, а два менші віночки до церкви — покласти молодим на голову. Роблять квітки з барвінку для молодого і дружки, а менші для усіх гостей. Плєтучи, співають дівчата весільні пісєні. Коли вєртєється молода з дружкою з села, тоді співають їй:

*Ой, їде Явдоня з села,
Судьна та невєсєла,
Спросила паняночок,
Ви вилєли їй віночок.*

Коли молода вийде до хати, тоді просят її, щоб позалотила — погльїткою — віночок. Молода позолучє, а дівчата співають:

*Ой, вінку жє мій вінку
Догадила-я ті не даньку,
Тєпер тебе рушу,
Завлакати мушу.*

Староста нєсить коровай, на коровай вкладають віночок. Староста обертається, щоб віднести коровай до комори родичам, а з дівочих рук спльїтєсь за ним останки барвінку, які падаючи на долівку, всталають її.

*Далє-стє нам роботу,
То дайте нам охоту:
Води ручєсєнькі ивяти
І мєду ї саптити.*

Воду й рушники падає староста та цє й за стіл до мєду й закуєси просить, — звичайно падають студєнець і вуджєнину, — бо бойғєся, щоб дівчата не заспєвали йому:

*Наш староста не вридку,
Не робит нам порядку.*

Дівчата гостяться за столом, із молодю й дружкою по середині. Закусєла чи не закуєсла, а вже котрає із дівчат схопилєся, сплєсєнула в долоні, а за нею повєтавали всі і заплєсєкали:

*Їжте панянки, їжте,
Гєй, та в долоні рїжте,
Аби вам долоні скимлан,
Золоті перетєні брєніан.*

Вєдять музики. Всі дівчата перєтанєвоюють із молодю і дружкою

та поміж собою. Перестанцювавши, староста просить родичів благословити — косу розплітати. Молода знов надає до ніг, і знов її благословляють та на століть із подуничкою саджають посеред хати. Дівчата ж співають:

*Благослови, Боже,
І отець і мати,
Косовицю розплітати.*

По черзі підходять батько й мати, брати й сестри, а по них усі дівчата, цілують її і, кожне по трохи, розплітають косу. Молода скаржитися піснюю:

*Нащо мене віддасте,
Мої любі брати?
Ой, чи ж я наля надіола
Молоденьки в хаті?*

*Нащо ж мене віддасте,
Мої любі сестри?
А хто ж буде межн саян
Поридачок весті?*

Тепер староста приносить вінок, а батько й мати кроплять його свяченою водою, мати вкладає його на голову своєї доні, поцілувавши вінок найперше сама і давши поцілувати його молодій. Решту прибирати голови задинає для прибиральниці. А тоді знову: Благослови, Боже, і отець і мати, в село пішавляти. — Молоду відпрощають, батько, мати й дівчата та музики до воріт і вона йде в село до роду, до сусідів, до приятелів — на весілля просити. Дехто з запрошених уважає на запрошення за «так годиться» і чекає ще, чи окремо, не офіційно не знайде попросити тато молодій чи мама, або брат і сестра. І як хтось із них прийде отак окремо запросити, то тоді, прибравшись, чоловік бере курку під паху, а жінка миску муки, — а ще краще сира і пару лещок на верха, прикріє білим рушником. — Ідуть уже піші на заручини. Ці дари несуть до комори, де їх зустрічає батько чи мати, і частує медом, ковбасою, вудженою солонішою. Тоді поійно заходять гості до світлиці, засідають на лаві і дивляться — як дівчата витанцювують. Молода, вернувшись із села, також іде з ними в танцювальний кружок.

ЗАРУЧИНИ

Молодий — у шапці-баранці — приїжджає з дружиною і старостою по вінки.

*Прійшов козак,
На нія шапочка, як мак,
Ще й золотиста зброя:
«Десь ту дівчина моя!»*

В хаті заметушилися. Дівчата ховають молоду поміж себе, але — що ж усі в рутиних віночках, «а мій барвінковий!» Проте, пелетко її

знайти! То ж староста — як і при сватанні — починає оповідати казку і величаться хто вони й за чим прийшли. Гості зацікавлені, розбавлені, стають неухайні, а молодий із дружиною з тієї неухайні користають і вихоплюють молоду з поміж дівчат. Вона хоче випроститися, «вигукатися» і молодому на шанку золочений, барвінковий вінок принає та й квітку до боку йому чіпляє, а дружба дружбі, але цим разом не вже нічого не помагас. Його староста в'ляже їх руки тим рушником, що його на сватинах були зв'язали і так із зв'язаними руками староста веде їх перед родичів, які сидять посеред хати з трьома коліщатами — коровами, і промовляє:

«Стало тих двас дітей перед вами, тату, і перед вами, мамо, як ангели перед Господом Богом. І просять вони Господа Бога і Матінку Пречисту, і вас, тату, і вас, мамо: може вони вам чимось догорили — горе сприйняли, — аби-сте їм простили і їх заручини благословили».

Молоді надають родичам до ніг, а родичі, кладучи на їх голови хліб, кажуть: «Най вас діти Бог благословляє і Пречиста Мати!»

*Благослови, Боже,
І отець і мати,
На носі посаджати,*

І тоді сужені-заручені рука в руку ідуть за стіл, а дівчата жалістю співають:

*Іди, іди, ти заручена,
Ти від нас відлучена.*

Озиваються музики, а дівчата покидають хату, залишаються тільки подружені гості: свати і свихи. Кухарка подає на стіл вечерю, свихи ж співають:

*А вже в Явдоні
По заручинах,
Попадай же ти собі
Чи буде гарнід тобі?*

ВІНЧАННЯ

Ранком знову приходять святочно одягнені гості з приносами-дарами для молоді. Посеред світлиці у новій одежині сидить молода, як княгиня. Її ще дозбирають, тобто — кіпочуть прибирати. Понад барвінковий вінок цілу голову вкривають дрібними квітками і наморцценими стрічками: бо вже більше не буде пинатися своєю косою, дівочею красою. Та вже чути музики. Вже йде весільний похід молодого по молоду. Музики молодій зі старостою виходять напроці до воріт. Зустрілися. Старости привіталися, а музики як спільно заграли, то мов гострим ножем по серці вкроміли. Заплакала молода, тихцем втирають слози й свихи. І знову посеред хати сіли родичі благословити хлібом-коровою свої діти до шлюбу, і знову «Благослови Боже...» А староста, підкрутивши вуши, своєю мовою голосить:

«По першому разу. Стало тих двас дітей перед вами, тату, і перед вами, мамо, як ангели перед Господом Богом. І просять вони найперше

Господа Бога і Матінку Пречисту та й усіх святих, і вас, тату, і вас, мамо, може вони вам чим догориши, аби-сте їм простили, аби-сте їх благословили і до шлюбу виправили».

*Благослови, Боже,
І отец, і мати,
До шлюбу виправляти, —*

співують свахи. Молоді падають до ніг, а староста знову промовляє: «І по другому разу. Стало тих двох дітей...» «І по третьому разу...» — Молоді три рази кланяються родичам, бо пієни їх повчас:

*Не раз, не раз Явдоушо,
Ой, не раз
Поклонися матинові
До сто раз,
Не рік тебе матиновка
Доглядала,
Нія сі твою поклонька
Дочкала.*

Коли вже поклонилися, тоді староста дає родичам свячену воду й колоски пшениці, щоби покровили голови молодят на відхідні. Свахи ж ведуть:

*Крони нас батеньку, крони
Свяченою водою,
Ярою пшеничкою,
Доброю долечкою.
Крони нас матінко, крони
Свяченою водою...*

І вже йдуть до шлюбу. Попереду йдуть старости з налицею, як знак поваги, за ними музики троїсті, а так молодці, взимшись за пшеничану хусточку з дружною, а так молодий з дружною з хустиною при боці, яку дістав при сватанні. За ними свахи-співачки з барвінковими квітками, і свати. На зміну — то музики грають, то свахи співають. По вінчанні, молода вийшовши з церкви, розвізує хусточку з солодким, цукерками, і найперше ділиться з молодцем, а потім роздає усім гостям і розкидає по дорозі. Йдучи до хати, всім, що приглядаються весільному походу.

ВЕСІЛЬНА ГОСТИНА

Весільний похід стає перед порогом хати і починає маму з хати викликати:

<i>Вийди, вийди материче, Переспери кожухине, Яксь кожух вовнягий, Такий твій зять богатий.</i>	<i>На воли, на корови, На вівці та й на вчолі, На жито, на пшеницю, На красну молодцю.</i>
---	--

Виходить мати з хлібом і сіллю, вітає молодят. А батько виходить із питним медом і три рази п'є до молодих з решту виливає понад себе. Потім, наливає для молодих, які п'ють з одної чарки. Далі, батько, йдучи за старостою, веде доно за руку, яка держить за руку молодого — батько обходить їх три рази довкола стола.

*Звідси сошенко сладить,
Звідти Явдоши заходить,
Свого батенька (або матинову) молять:
Батеньку! благослови
І за стіл засади.*

Всі засіли за стіл, свахи співають:

*Молода Явдоушо!
Дай нам колача з медом.*

Молода кроїть з весільного коровай цільнику, мастить її медом і ділиться з молодим. За той час дружка кроїть коровай, а молода мастить його медом і роздає усім гостям. Після цього кухарка подає на стіл закуску: студень (кажуть і дригл), а староста паншок, до якого свахи приєднують:

*Го-ча-ча, го-ча-ча,
Горівочка з Бучача,
А чарочка з Требівлі,
Дай ти Боже здоров'я!*

Але не забувають, що молодий лиш на хвилину тут гоститься і зараз відійде зі своїми гостями до свого дому на весільну гостину. То ж співають:

*Прогля Явдуре
Молодого Миксине:
Зажий хліба мого,
Закі я буду твого.*

*Ти мого на хилитику,
Я ж твого на всю зилку.
Ти мого як ліченьку,
Я твого до ліченьку.*

Коли молодий відійде з своїми гостями, тоді кухарка подає обід: борщ, дунинина з м'яса, кануга з печеню, курячу юшку з «кїстом» і кури. Розбалені гості починають жаргівально випівувати, завітаючи то кухарку, то старосту. По обіді — танці. Потім дають вечеру, а по вечері знову трирази благословлять хлібом «на посад посаджати».

ПОСАД

Поблагословивши молоду, тим разом брат веде молоду за стіл «на посад».

<i>А брат сестру за стіл веде, Милій Боже! А він її накажує, Милій Боже!</i>	<i>Будь сестричко розуменька, Милій Боже! Будь сестричко ассленька, Милій Боже!..</i>
--	---

Староста, від родичів почавши, запроує усіх, «аби зійшовся рід, близький і далекий, дарувати. А як вона буде сі мати, то буде від-

давати». По черзі приходять до молодої, а вона бере шклянку «новинцю», наливає їм меду й вони, гості, «перешивають» до неї і, на застелену рушничком тарілку, кидають «на щастя» монети, бажаючи при тім, щоб «богата була як земля, а весела як весна». Коли всі гості перешивають, тоді підходить челядь — хлопці і дівчата. Вони співають:

*З нами, Явдоюю, з нами,
Не приставай з жінками.
Виночок на клинчикок —
Пристань до винничок.*

Та ось, вже й молодий приходить з гістьми по молоду. Йі знову ховають, хоч він хоче сторожу перекунути. Свахи ж остерігають:

*Не дайся братчику здурити,
Не дай сестрички встти.*

Все те «скуйоване» тягнеться довго, доки проворний дружба не покладе деревця молодого на стілі коло деревця молодої, за яким вона скрита. І тоді молодий має право молоду забирати. Молода падає до ніг мамі:

*Не плач, не плач, матицько, за мною,
Не зберу всієї масток з собою.
Лицу ти сідоньки по двору,
Лицу ти сідоньки по столу,
Лицу ти віночок злогістьки,
Ого буде наймолодій сестрини.*

Молода сідає посеред хати, а дружка здіймає з голови вінок, дає молодій поцілувати його і знову вкладає його на її голову. Другий раз здіймаючи вінок, староста накриває голову молодої рантухом, дружка знову дає вінок поцілувати молодій і вкладає його на голову її, на рантух. Третій раз, коли дружка здійме вінок і подасть молодій поцілувати його, тоді молода вкладає цей вінок на голову дружки, поки голову молодої розбируть із квіток. Дружка, перетанцювавши у цім вінку, передає його по черзі усім дівчатам. Цей вінок знову вертається до дружки. За той час свахи розбирають голову молодої з квіток, закривають голову її білим рантухом, а на верх нього вкладають вінок. І так молода йде до молодого у «пропій». Але, покищо, родичі молодої гостять молодого з його гістьми. По цій гостині, обдаровують «накидають» молоду то полотнами, то іншими речами. Молода свекрусі хується у дарі готус, а молодий теж червоної чоботи дарує.

*Радуйся, матінко, радуйся,
В червоної чобітки узували.
Погодох ворога під ноги.
Аби були твої діти здорові.*

*Тоди-м сі радувала,
Як її годувала.
Тепер сі вгаміаю,
За сьомо — двом маю.*

Але цю пісню тільки свахи співають, бо серце матері починає в жунути, бачучи свою дитину на відхіднім. Вози наповняють скринено, а в ній повно звоїв полотен, одежі та й іншого віна. Ось, батько виводить

корову й візцо. А свахи співають, співають жалю додають. Іще раз молода падає родичам до ніг і відходить.

*Бувайте здорові, тисові пороги,
Що по нас ходили мої білі ноги.
Бувайте здорові, ви мої поріжки,
Не раз я ту мала неіаякі потішки.
Не раз я ту мала і радість, і смутки.
Бувайте здорові! вже не буду тутки.*

Батько відриваєджку доньку до хати зятя, а мама, залишившись сама, тужить за дитиною:

*Подивлюся на подвіре —
Тільки слід:
Там, де ті сині коні стояли,
Вони мою дитиницьку забрали.*

А в хаті молодого:

*Летіли горішки
З під стрішки.
Надіє сі матицька
Невістки.*

Коли ж невістка прийшла з сином і обдарувала свекруху хустиною, тоді староста молодого заирює усіх за стіл. На стілі зеленіє деревце, за яким молодий ішов по молоду.

*А матінка доношує
І гарисенько припрошує
Під вінецем,
Під деревцем,
Під зелененьким барвінецем.*

По гостині грають музики і батько йде з донькою в танець. У танці навмисно потрясається і сіє довкола себе гроші — на багатство у її новому господарстві. І середас молоду молодому. Молодий цілує молоду, з її голови здіймає вінок, цілує його і дає поцілувати вінок молодій, а молода, взявши його до рук, іще раз падає батькові до ніг і, зі словами старости, дякує батькові, що випровадив її чесною дорогою в люди. І через батька передає вінок матері, щоб вона величалася ним. Тепер, молодий молоду вбирає по рантусі у свою шапку, а гості, бажаючи їй усякого добра, «накидають» її полотнами, хустинами, матеріалами на спідниці і запаски. Після того обтинають молодій косу, молодий же, відчепивши від пояса «заснагату» хустину, накриває нею голову молодій, а свахи зав'язують її «на молодіцю».

*Тепер я сі господарюю,
Тепер я сі паню,
Декую ти, Микасюню,
За твоє коланіє.*

Всі це раз переганцювають, іще і ще раз «маркують» собі свахи-співачки:

Ой, що ж то ям за весіле,
На два дні, на три дні?

Якби було три неділі,
Було би порядіє!

Гості, обдаровані коровайчиками і гілками з дерева молодого, розходяться, як і відходили з хати молоді у її родичів.

ВІДГОСТИНИ

В неділю по весіллі, і в одних і в других, справляють «відгостини». Запрошують усе весілля «службу»: кухарку, старосту, дружку і ще деякого з ближчих собі. Приходить молодата до родичів молоді. А вернувшись до дому, застають і в себе таку ж гостину.

От, прийшли-ся сі до куми,
Такої си побудьмо.
За нас люди судет-судет,
Ми здорові будьмо.

Та на тото подвірничко
Ні граду, ні тучі,
Де зійшов си рід із родом
Тай вигукуючи.

ХРИСТИНИ

- Проксимо вас в куми!
- Та дай Боже щісте! А що Бог дав?
- Сина! — Або: доньку! ..
- Та най здорове росте! ..

Від кумівства ніхто не підмовляється. Кум чи кума приготують собі зшити «крижмо», біле невживане полотно, і булку та цукор для доліжниці. Подліжниця схована за веретою, що завішана до сволака, — декуди до жердки над ліжком, — і питає кумів «повницією» меду, в яку — випиши мід — викладають гроші. А тоді кума бере дитину від баби повитухи. Дитина викупана в запашному зіллі, вповинена. Беручи дитину, кума хреститься. Баба-повитуха, при виході кумів із дитиною до христу, хрестить дитину в повітрі.

По охрещенні, запрошують кумів і родину за стіл. В такий день перше місце на покутті має баба-повитуха. Батько дитини і свекри чи тещі гостять гостей борщем, пирогами, кашею: Будьте ласка! Беріть та й живіться! Не вникайте сі! По гостині кидають новонародженому немовляті гроші у решето:

Ой, ма-ня-ни,
Гроші в скрини,

А для кого?
Для дитини!

Гомонить якась зовсім інша, як звичайно, цим разом коліскова пісня:

Ой, ходить сон коло вікол,
А дрійота коло плато.
Питає сі сон дрійоти:
Де будемо ночувати?

Де хатина теплесенька,
Де дитина малесенька,
Там будемо ночувати,
Мале дитя приспляти.

А-а-а-а-а-а-а-а-а.

ВЕСІЛЬНІ ПІСНІ

(Зривки)

ПІД ЧАС ВІНКІВ

Ганусенько-сестричко,
В тебе весіасчко,
Спросила-с си наняночок
Повне подвірничко.

*

Ой, якби я була знала,
Що піду під ямаи,
Була би я не садила
Рожи під вікнами.

А я рожу посадила,
Рожа сі розцвіла,
Ото-я свої мамичині
Жалю паробила.

*

А вже в Ганусі по заручинах,
Пригадай же ти собі,
Чи буде гаразд тобі?
Бо в чужої матінольки
Сніданенька не буде,
Обідонько під полудне,
Вечеронька озівночі,
Вилачеш ти чорні очі.

Вечероньку на стілі дають,

А Ганусю виправляють:
«А йди Ганусю по воду
До тихого броду».
Нім Гануся з водою прийшла,
Вечеронька відійшла,
«Поши Ганусю миски,
Не стало тобі ложки,
Та ще я цілий тарелі —
Не стало ти вечері.

*

Ой, отвори ангели ворота,
Бо йде до шлюбоньку сирота.
Його сі серденько здригає,
Що свого батенька не має.

*

Ой, коні, коні вороні,
Чи чуєте в силі,
Що пишете молоді
До тої сороньки крутої,
До тої черкочці святої?
А у тій черкочці святої Спас,
Вийди, вийди, ксьондзонюрю,
Проти нас,
Зіймай, зіймай двоє дитяг
Із межі нас.

В ЧАС ВЕСІЛЬНОГО ОБІДУ

Гу-гу-гу, коники, гу-гу-гу!
Прощу вас, гостоньки, до борщу.
А я до міста ногощу.
А як і із міста приощу,
То я вам той борщик приперщу.

*

Кухарочко, кухарочко,
Кухарочко тауста,
Чому ти сі не подивиси,
Що пісна запуста.

А кухарка зі старостом
Єдного гонору,
Обчистили, обібрали
Молодим кожору.

Забрайте собі тос,
А дайте нам що іншоє.
Та дайте нам того поля,
Що-сти забали вчора.

(Село Вичелки)

Наш староста неврідку,
Не робит нам порядку,
Виведем го на зридку,
Повісім го на нитку.

Ой, не на нитку —
На здав,
Ой, зроби нам, старостуно,
Який лад.

Наш староста коланий,
На нім жуван дравий,

Якби нам меду дали,
Ми би го полагали.

*

Наша дружка миленька,
Головка її гладенька.

Загладили хланці з гадку
На голівоньку гладку.

*

Дружка дружбу любила,
По воду з нім ходила,
Коралі тубила.
Коралі дрібненькі,
В дружби очі чорненькі.

(Село Вячехи)

*

Посгодили си до хути,
Такої си побудьмо,
За нас люди судост-судост,
Ми здорові будьмо.

Та дай Боже здоровечко
Та й ми знаєм кому,
Таки тому господарю,
Що ми в його дому.

Та й на того подвіречко
Ні граду, ні тучі,
Де зійшовся рід із родом,
Та й вигукуючи.

КОЛОМІЙКА

Ой, гадала я гадала,
Гадаю си й нині,
Відайте ме за ткачича,
Буду господарем.

Бо той ткачик ніч не робит,
По човником мече,
А ткачича цілком суче,
Як сокіл щецече.

ПРОНІЙ (Відхід молоді до молодого)

Жито зелене, жито з травом,
Скажи мені, мати, чи ти жаль за мною.
Жаль мені, доноу, серце мнє в'яне,
А хто ж мене, доноу, на старість догляне?
Лишаю сестру, лишаю брата!
Але без мене ніпрока хата.
Широка хата, суньме подвірє.
Грайте музики, в мене весіле.
Грайте музики, трайте на труби,
Най мому серцю жалю не буде.

Бувайте здорові, ви мої образи,
Що-м вас обтикала на день по три рази.
Бувайте здорові, ви мої віконця,
Що-м нас обтирала рано до сходу сонця.

Бувайте здорові, тисові пороги,
Що по вас ходили мої білі ноги.
Бувайте здорові, ви мої поріжки,
Не раз я ту мала всілякі потішки.
Не раз я ту мала і радість, і смутки,
Бувайте здорові! вже не буду тутки.

(Записано в с. Озернях перед другою світовою війною)

Скринє, скринє, торкотинє.
Наша Гаузеї газдинє.

Ніченькі не діспала,
А скриню наповняла.

*

Не плач, не плач, матінонько,
За мною,
Не мола-м ти догодити.

Ні в походонці,
Ні в роботонці,
Ані в волі на кивонці.

Гадала-с си, моя мати,
Що мє сі не збудути,
Прійшла така годинонька,
Що плакати буде.

Прійшла така годинонька,
Прійшла така днина,
Що заплачені, моя мати,
Як мали дитина.

ПРОЩАННЯ ПАНЦІНИ

Сорок восьмий, як настав,
То мужик щось прочував.
Гей, гу, у-га-га, то мужик щось прочував.
Як загуля застувала,
То панцина дякувала.
Гей, гу, у-га-га, то панцина дякувала.
То вже пішли такі в кути,
Що носили на нас прут.
Гей, гу, у-га-га, що носили на нас прут.
Що носили, підвизали,
На панцину вигваляли.
Гей, гу, у-га-га, на панцину вигваляли.
На панцину вигваляли,
Вогонь в печі заливали.
Гей, гу, у-га-га, вогонь в печі заливали.
Вогонь в печі заливали,
Ясних вельмож вигваляли.
Гей, гу, у-га-га, ясних вельмож вигваляли.
Ясних вельмож вигваляли,
Синців людям набивали.
Гей, гу, у-га-га, синців людям набивали.

(Подав Степан Шевчук, із Липиць)

Без Бога, ані до порога.
Хто рано встає, тому Бог дає.
Навчить біда ворожити.
Хвалився циган своїми дітьми.
Який пан, такий крам.
Пізнати пана по ховниках.
Панська лапка на пивідкмі коні їде.

Сказав пан, зробив сам.
Покіріє теля, дві корони сее.
Чесні дідька зрідка.
Носив воак, понесло і вока.
Пан в дзвін, а чорт в калаташ.
З ким приєтаєш, таким си стасаш.
Лихий лише несе.
Яким вітром тебе принесло.
Подивись на себе, буде з тебе.
Баба з вока, коням летше.
Не мала баба клопоту, купила собі пороси.
Кунити не кунити, торгувати можна.

З великої хмари малий дощ.
Хто смієш, той люди смієш.
Біг несе через овес.
Мовчи язичку, будеш їсти кашку.

Стала дупа на мірі.
І каші ні буду їсти, і по воду не піду.
Не видів Гриць нагавнів.
Невиданале з тарахальцем.
Лини до Дмитра дівка хитра.
Одним ся Грицьо тіш, як сини,
то не їт.
Мудрий лих по шкодї.
Не кажи: гоц! поки не перескочив.

Посунься грибе, най си козар сече.
Хвали ми губонько, бо тя розідру.
Громада по нитці, бідному со-рочка.
На похиле дерево кози скачуть.
Не стільки світа, що у вікні.

Від прибутку голова не болить.
Де кум, де коровай.
Ще тебе Тацю, а твою працю.
Смак не смак, дби кипка як кімак.

Не такий дідько страшний, як го малюють.

Жиймо як брати, рахуймоє як жиди.

Яке дерево — такий клан, який батько — такий син.

Бачить, чуже під лісом, не бачить свого під носом.

— Але, мамо, хвалить нас люди, хвалить!

— Та хто доно?

— Та ти мене, а я вас.

— Мамо! що-є ти ми на ярмарку купили?

— Дирку з обарінка, дух з бузки.

Яке іхало, таке здіяло.
Маси в торбі, сиди і на горбі.
Набрав, як убогий в торбу.

Суженого й козем не обідеш.
Мякше від поску дівоче серце.
Сто раз змір, а раз вірж.

Де дідько не може, там бабу пішло.

Хто мовчить, той двох навчить.
Кони кують, а жаба ногу вставляє.

До часу збанок воду носити.
Крадене не гріє.

Зачемила баба в цень тай стоила цілий день.

Пішла, як з Петрового дня.
Сказала Феся, що обійдеш.

Яке життя, така й смерть.
Не лїзь у воду, не спитанши броду.

Сам не гам, другому не дам.
Говори до гори, а гора горюю.

Іхала, іхала, надібала Міхала.
Кортить Мошка тугель.

Над сиротою Бог з калитою.

УРИВОК СПОГАДУ

Переславо вам децю з бучацької етнографії. Тим більше, що один з важливіших етнографів Галичини є саме з Бучацького повіту. Назвал, перекладаючи різні записи з народної творчості — з Бучацькими відносно є мало. І то я щойно темер зауважила, шукаючи матеріалів для вас. Може припадеться, не кажу, що мусите його друкувати. Але, так для вілости — може придалоє б подати і це. Є ще деякі пісні, колядки.

Пригадую, як моя мама, коли до неї приїхали браття чи сестри і вони згадували своє дитинство в Барині, тоді часто співали. — бо неї були співачи, — пісні, яких я відє не чула, а сьогодні не дуже пам'ятаю, бо забула. Але знаю, що були дуже оригінальні і мелодією цікаві. Тут подаю два уривки з них.

*Мила, мила при долоні,
Широкій ласт на калені.
А ще ширший на яворі,
Десь мій милий на розмові.*

*

*Твоя мати чариница,
Меже нами розлучиця,
Розлучила нас з тобою,
Як ту рибоньку у водю.*

*Твої сестри ми казали,
Щоби ми ся не козали,
Твої браття говорили,
Щоби ми ся не любили.*

Друга пісня, яку я майже забула. Тут хлопець розмовляє із своєю матір'ю і скаржитьєя, що сусідка своєї дочки не випускає на крок, і він не може з нею розмовляти, а любить її. Звертається до матері за порадою:

*Позволь мені мати,
Керницю копати,
Чей прийде дівчина
З неї воду брати.*

*Позволь мені мати,
Церкву будувати,
Чей прийде дівчина
Богу честь віддати.*

*Всі дівчата ходять,
Воду набирають,
А мою дівчину
На крок не пускають.*

*Всі дівчата ходять,
Богу честь віддають,
А мою дівчину
На крок не пускають.*

Багато є строфок у цій пісні. Описав хлопець умирає і вже люди на похорон збираються, дівчина прохає матір пустити її з тілом попрощати, а та каже, що не пустить, бо боїться зради, зради великої, сусіди лихого...

Свобія БАРАНОВСЬКА

РІД НЕСТАЙКІВ

Мій рід походить із Запоріжжя. Коли московська царина Катерина II завоювала в 1775 році Запорізьку Січ, тоді козаки розбрелись хто-куди. Один із цих козаків осів у Тернополі. Таке подає наша родинна хроніка. З Тернополя й походить предки Нестайків. Один із них, отець Теодор Нестайко, був греко-католицьким парохом міста Отинії, Син о. Теодора — о. Порфирій був парохом села Скошівки. В цій селі є гарний пам'ятник на його могилі з написом, що номер о. Порфирій у 1858 р.

Один із емісів о. Порфирія є о. Денис Нестайко, мій батько, декан і парох міста Бучач, від 1906 до 1936. Мій батько, по висвяченні, був сотрудином у с. Серафимці, біля Городенки; я там і вродила 1885 року. Це досить цікаве село. Національно свідоме, люди здорові й гарні. З минулих воєн багато в тім селі залишилося турецького елементу. Ще за мого дитинства, пам'ятаю, багато мужчини й жінок носили на головах турецькі фези, червоного кольору. А жінки, поверх тих фезів, носили ще й білі намітки.

Із Серафимців перенесли мого батька до містечка Чернівців, де він був завідувачем, а потім став там парохом. У цім містечку прийшли на світ мої оба брати — Юліян і Зиновій. Вони вчилися в гімназії у Коломиї, а закінчили її у Бучачі. З вибухом війни у 1914 році вони пішли до війська: Юліян служив у австрійській армії, потім перейшов, у 1915 році, до Українських Січових Стрільців, а Зиновій внісв вразду до Українських Січових Стрільців. У 1918 році, уже у вересні, Юліян підголова у Бучачі відділ, що взяв участь у чині 1 листопада 1918. З переходом нашої, Української Галицької Армії за Збруч, Юліян і Зиновій брали участь у боях у нашій армії в Україні проти більшовиків. У 1920 році Юліян умер на тиф у Бершаді, на

півдні України. А Зиновій, коли наша армія опинилася в польських таборах полонених, залишився в Україні і став на працю у цукроварні у Проскуріві. Там він підував на здоров'я і його хворото вивезли більшовицьки на Коліму, в Сибір. Це сталося у 1930 році. У Проскуріві залиши мій брат дружину й двоє дітей — сина й дочку, яка недавно трагічно померла, а син, Весполод Нестайко, живе в Києві і є письменником дитячої літератури.

У 1904 році я одружуюсь із о. Евстахієм Барановським. Наше перше місце побуту є місто Галич. Там приходить на світ наш перший син Роман. Потім перенесли нас до міста Бережан. Тут довго не побули, бо мій муж дістав працю у Бучачі в народній і видільній школі, а згодом у гімназії, як катехит. Тут захопила нас перша світова війна.

В 1921 році перенесли нас на маленьку парохію до села Рукомині. І там пережили ми наші найкращі та спокійні часи до 1939 року, коли емігрували друга світова війна. В 1944 році, під напором більшовицьких військ, ми покинули наш малий рай — село Рукомині, де виростили наші діти, покинули нашу хату, огород, рідну Стрипу, водопад, печери, церкву і самих тих добрих людей, і опинилися в німецьких таборах. Із цих таборів ми приїхали до ЗСА та й то не всі: мій муж, о. Евстахій Барановський, помер у Німеччині, а діти розбрелись — одні у ЗСА, другі у Канаді, а один син Сплен є в Австралії; і хто зна чи коли побачу його і його родину.

*

Ще пам'ятаю таку подробицю. У мого батька, о. Дениса Нестайка, була стара книжка під заголовком: «Pamiętniki Buszaeza». В ній була згадка про замок Канювського-Потоцького, що його руїни до нині височіють над містом Бучачем. Саме місто було осередком торгівлі Поділля з Заходом; відбувались тут великі ярмарки, процвітало купецтво. Була тут, на «півнірні», виробні чудових, золототканих макатів, славних на півдні світі. Над рікою Стрипою була цегарна церква й монастир Отців Василія із XVIII стол., що своєю будовою володів над цілим містом. Посередній міста був євданній ратуш, також із XVIII стол., у стилі бароко, таки найкращий на всю Галичину.

В цій книзі був згаданий про монастир ОО. Василія, що був у лісі, недалеко села Жижномир. Там була й церквушка. Ті ліси, що оточували цей монастир, який стояв на горі, на скелі й пишався в сонці над річкою Стрипою, тигулись воми від містечка Нотіч Злотий, понад ріку Дністер, до Бучача; далше йшли через село Рукомині, Переволока поза Заричанцю, аж до міста Тереволів і далше. Найстарші люди ще пам'ятали ті непрохідні ліси, бо як хотіли йти з села до міста, то мусіли йти громадою тому, що в лісах ходили ватаги розбійників, які поодиноких людей грабували, або й убивали.

Про монастир була легенда. Одна циганка, на ім'я Аза, намоявляла одного з монахів, щоб він покинув обитель і пішов із нею. Він цьому спротивився, а циганка, з німсти, зрадила скритий доступ до монастиря, показавши татарам дорогу і вони назвали й вирізали усіх монахів на широкому камні перед монастирською церквою. Дуже сумне враження робили ті руїни монастиря й церкви на всіх, хто лиш те місце страшної трагедії нашої чернецької братії оглядав.

Дучи з Бучача через село Нагірянку, за гасм Казнювського і Купчинського, звертаємо праворуч, у долину й увідожимо в мале село Рукомині. Із трьох боків воно облите річкою Стрипою, над якою з північної сторони височіють сірі, дукштинові скелі; в них скелях є багато більших і менших

печер. В одній із них колись жив чернець св. Онуфрій, — таке з рода-в-рід передає старий переказ. Із скелі б'є джерело живої, як лід, води. Тут стояла, вирізьблена в камні, статуя ченця, що тримає в руці збанок, а з нього бігла ця джерельна вода і спадала з висоти, яких 50 метрів, у долину, творючи водопад. Із цих теодітичних бризків води, коли сходило сонце, творилася грайлива райдуга, веселка. На верхах цих скель росло якесь червоне ягідко. На день 25 червня — празник св. Онуфрія, рік-річно з'їздилися народ із Поділля, Покуття, Гуцульщини на той відпуст в нашій церкві; приїждило багато священиків із процесіями людей, що брали участь у релігійних відправах. Було багато людей із малими дітьми, бо й багато примани було для них — різні іграшки, солодощі. При нагоді празника жінки пригородами збирали зі скель оте червоне зілля, бо було воно помічне, але ніхто ніколи не сказав, не зрадив — на що саме помагало воно. В найбільшій печері (може там і жив святий пустельник!) була мала каплиця й у ній, щорічно, на Великдень, досвіта, відправляли Митрополитомоюшиною свічку. По цій відправі шли всі люди з священиком серцеюшою—сте-жечкою в долину до входових дверей церкви. Це був імпозантний, незабутній вид розмоленого нашого народу при співі «Христос Воскрес». Три дні, від час свит, дзвонили дзвони, дівчора й молодь виводили в загороді церкви гагілки, було гарно й усі веселилися. При тому не забували й за своїх померлих предків: третьюо дню усі йшли на цвинтар із отцем парохом і молили Господа за спокій душ своїх найдорожчих.

В 1944 році, коли ми залишали цей наш рай — Рухомин, над річкою Стрипою, напроти нашого дому, вже стояв великий, турбіновий млин, а в млині й у деяких хатах уже було заведено електричне освітлення. Одним словом — село прибирало європейський характер. Тепер, де стояла наша хата, зробили, зпочатку «птаховод», а недавно дістали ми світлицю: хату зонсим завадили, тільки стіни з ної стертачі. А де був сад і ліс — і сліду по них не оставили. В селі, що колись було все в садах, — ніші видніють лиш деякі хати,без огорожі: люди не мають чим палити, то палить усе, що лиш на паливо надається. І такий то рай у нашому, колись чудовому, Рухомині!

Колись, наш безсмертний поет, письменник Богдан Ленкий писав: «Гей, чи живі еще ці люди, з котрими колись ми жили, працювали, коляди співали і ділили досю й недоло у різних хвилях нашого життя».

Так розділити народи, родини залізною заслоною потрапити лиш московське, твердо, лихе, злобне серце азіяця.

ОТЕЦЬ ВОЛОДИСЛАВ НОСКОВСЬКИЙ І ЙОГО РОДИНА

З-поміж священичих домів, які творили історію нашого народу і вели перед у боротьбі за його кращу долю, годиться згадати родину отця світлиця Володислава Носковського, пароха Сорків і Лищинець бу-чачцького повіту. Переглядаючи архіви цієї родини, дослідник нашого регіонального життя заприятимати, що родина о. Володислава Носковського походить зо старинного, частинно священичого, частинно світського роду, в яким натрапляється на шляхетський герб Лада із 1401 р. Цей герб зображує мігичну постать: Лада — це богиня сонця, згоди, любови і достатку. Про неї згадується чотирикратно в «Слові о полку Гюренім». Про подію, зв'язану з тим гербом під час австрійсько-польської адміністрації, розкажу пізніше.

о. Володислава Носковський,
10.II.1864—11.II.1928. Парох Сорків і
Лищинець від 1889 до 1928 р.

Тепер, для цілості образу, належить відмітити, що генеалогічне дерево Носковських виказує по стороні о. Володислава: уродж. 10 лютого 1864 р., його батька, о. Михайла, пароха Мишкова, уродж. 1829 р., і матір Антоніну Долгодуську, уродж. 1834 р., його дідав, Йосифа і Марію з р. Кобузівських, — а по стороні його

Родина Носковських. Від ліва: вані Оля Носковська з Свистунів, у неї на колінах донь Галля, біля неї донь Марія, син Степан, далі о. Володислав; ззаду стоять: Зенка і Родань.

(о. Володислав), дружини Ольги з дому Свистун, ур. 27 березня 1870 р. її родителів о. Павла Свистуна сина Олексія і Катерини з дому Маліновської, пароха Колової, ур. 1842 р., і матір Марію з дому Мелешкевич, ур. 1850 р., батько якої, о. Николай Мелешкевич, був парохом у Сухотаві, а мати Антоніна з дому Крайковська, була дочкою священника.

Реконструючи останні покоління роду Носковських, не будемо злиблюватися в постаті предків давнішого часу, бо це забрало б багато місця. Значимі тільки, за словами парохів, що о. Володислав Носковський, який в 1888 р. був завідувачем у Мушкатівці, борщівського повіту, а опісля 28 років парохом сіл Сорочки і Ліщинці, бучачького повіту, добре заслужився для нашого народу і то не тільки на терені підчищеної йому парохії, але й далеко поза її межами.

Історики тієї пори, на яку припадає діяльність о. Володислава Носковського, згадують про особливо важкі часи нашого народу, що після поділу Польщі в 1772 р. з однієї польської неволі виникли по прилученні до Австрії, у другій, австрійсько-польській, не менше важкій для українців східньої Галичини.

І хоч знесення панщини в Австрії в 1848 р. частинно злегчило положення нашого народу, то все таки у його житті дався відчувати важкий політичний гнет, що його приміновало до українців на спілку з поляками австрійська адміністрація.

Тимто, наш священник, якщо був ідейним народолюбцем і хотів народові поможти, мусів вийти поза пороги свого мешкання, піти в народ, жити ся з своїми парохіанами, пізнати їх потреби, нести їм опіку й поміч і бути їх розумним провідником. Про такого священника говорить наш великий Іван Франко в поемі п. заг. «Панські Жартин», виданій у 1887 р.

Коли о. Володислав прибув в 1889 році зі своєю дружиною Ольгою і сином Зеноном із Мушкатівки до Сорік, тоді очі парохіян звернулись на них, щоб пізнати нового пароха. Бо парохія була під оглядом організованого сільсько-господарського життя у стані повного заєдбання. Не існували тут культурно-освітні організації, життя плыло тихо і сонно. Було, правда, недалеко місце Бучач із його славним історичним минулим. А в ньому були такі будівлі як, у стилі бароко церква і монастир оо. Василіян із 1712 р., з гімназією, і то такі стилю ратуша. Згадувано часи, коли в 1672 р. сюдию марширували козацькі полки гетьмана Петра Дорошенка разом із турками на Львів. І тоді, Польща була змушена підписати із Україною й Туреччиною «гансбінк трактат».

Часи змінилися. На що чудово подільську, українську землю прийшли нові завойовники, австрійці і поляки. І коли у місті Бучачі українське життя плыло своїм, ненадо жвавим, а все таки важким руслом народного буття, — на сторожі чого стояли оо. Василіян, — то в парохії сіл Сорочки і Ліщинці — була мертва тиша, анафія, що не ворожила селянам в обличчя австрійсько-польської політики нічого доброго.

Це зрозумів 25-літній священник о. Володислав. Цей новий парох — вивце середнього росту, правильних рис лиця, з прихильною для всіх умішкою, і його привітна дружина, паніатка Ольга, рішили покласти край цьому станові. З початку самі, а згодом при допомозі своїх дітей, вони взялись до праці: дивинути своїх парохіян із їх занепаду до організованого, культурно-економічного життя.

І тоді, в 1889-1914 рр. постають у Сорочках установи й товариства: рук.-спорт. Т-во «Січ», «Сокіл».

сот. Зенон Носковський,
31.X.1889—2.XII.1962.

Сот. Зенон Носковський

аматорський гурток, що ставив народні п'єси. Сын о. Володислава, Зенон, студент прав, заложив у селі Касу «Райфаїзенку» і читальню «Просвіти». Спільними силами відновлено церкву, збудовано новий парохіяльний будинок і школу. А коли наступила парепелія дїбр ді-дича Андєсєра, тоді о. Володислав уздав пероведєннє її у свої руки.

Він бо шукав фондїв на зданнєннє у Сороках гарного будинку для «Народного Дому», в яким мїстїтєся б усї мїсцевї установи. Тому він станув на сторожї, щоб не допустити — як набувщї парельованих ґрунтїв — заїдїв мазурїв. За гонорар, що його заробив на парепелїї і з пожертв кїлькох парохїїв, якї шїшлиєся на працї в ЗСА, він купив на «Народнїй Дїм» резиденцїю дїдача.

Дїяльнїсть о. Володислава була єднє в оцї мїсцевї австро-польськї адмїнїстрацїї. Старєста, по-

ґор. Роман Носковський

ляк, викликав о. Володислава до Бучача на розмову. Під час тієї розмови, як виїшло на яв, що о. Володислав Носковський печатає себе старим шляхетським гербом Лада і польське відгалуження роду Носковських виказувало на протязї віків визначних польських церковних і світських достойнїкїв, то старєста обавжєнєся тїльки до приятельськї «адмїнїцїї» о. сов. Володислава і заввагї, що він не може зрозумїти його труду для прєстолюдїя.

Після тієї розмови о. Володислав зарєх такї виїхав на сєла бо був не час виборїв до Сейму і треба було, щоб українцї мали в Сеймї своїєх предстванїкїв, то це треба було повєсти євїдому працю єєред єєлєнї.

Прийшов 1914 рік, а за ним перша свїтова вїйна. Сынї о. Володислава — у вїєську. Роман, медик, був старшиною в австрїєйськї армїї. Найстаршїй Зенон і молодшїй

ґор. Степан Носковський, УСС

Євген у рядях Українськїх Сїновїх Стрїльцїв. Згодом про Зєнона ходить слава: він у Легїонї УСС, поручнїком, командантом сотнї, відзначивєся у боєх. Молодшїй, Євген, командант четї. Донча, Галїна вчїтєся в народнїй школї в Сороках, а звїжнїчнїцї П., переходить у галїцїю в Станїселавї, Донча Марїя, згодом учитєлєся в сєлї, Панїматка, дружиня о. Володислава, має багато працї бо ж це вїйна, фронт, виселєннє людєв. На сєло прийшов твердїй час. Та прийшов він і для родинї: Московськїх...

Московськїй уряд заєстоував до українцїв євїднїю Галїчнїнї полїтику вїшнєствєннє їх. Московськє владє увїєстїєла і вїєзєла, як закладнїкїє, найвизначнїшїх дїячїв-українцїв із Мїєтрополїтїм Андєресм ґр. Шєнтїньськїм на чолї. Арєштєвано в 1913 р. і парохє Сорїк та Лїцїєцїє, с. Володислава Носковськєго. Його вїшнєєно у далєкїй Сїмбїрєськ їєд р. Волгою.

Нарохїв євїстїєла, Панїматка Олєга — сама. Про єїнїє нема згадкї. Згодом, прийшла вїєстка, що єнї Роман, вїдомий в колах млодї спортивнї дїяч, старшиня австрїєйськї армїї, звїнує у 1916 р. на італїєйськї фронтї. Вїєлї мїєтрї єбї дєчкї. Марїя і Галїя, дєє рїзюм з ними є в парохїїє, що далїшнїєлєє в сєлї, якї, на звїтанєчїє добрї часї, стовїть, у тї пєдобрї часїє, рїтотї з помічюю.

Сынї, Зєнон та Євген, у боєх пїд Потурєрами й пїд Конєшєлами, вєсєнї 1916 р. опинїєлєся у москєвськєму полєзї. І з цього часу є єпїмїнї сотнїкє УСС Оєлєпа Нарєцкєго про нєєстєдїєннє й вїоружєннє зуєстрїє батька, с. Володислава, з єїном Зєноном, сотнїком УСС, у Сїмбїрєськє.

Згодом, о. Володислав, заходєши Червоного Хрєста, євєрнувєє єєрєє Стєкєтєльє, у рїднє сєло. Після рєволюцїї у москєвськїй імперїї в 1917 р., євєрнулєсь до УСС із полєвою й єбїдла братїє — Зєнон і Євген Носковськї. В 1918 р. Легїон УСС стєвїє єєстєєм в Українї, на Хєрєсонїнїє, в околїєнї Єлєнєєлєєторєду. Звїєдєлєя хор, Євгєна, в жєвтнї 1918 р. Команда Легїєну пїєслєла у довірєнїє мїєстї у Галїчїннє. Австрїєськє командувєннє перєєєєло Легїєон УСС на Бувковннє, в район Чернїєєцїє. Було вїднєю, що тє, що стєлєєєєє з москєвськєю імперїєю, стєвїєтєєся і з австрє-угорськєю.

1-го лїєстєвєна 1918 року у Львовї і в краєу прїєїлєло до Лїєстєповєного Чїну. УСС єпїнїєлє з Бувковнїє з допомогю українськїх вїєлкєм, що бєлїє в боєх у мїєстї Львовї. Тут пор. Зєнон Носковськїє стєвїє на пїдтїєну дїєрїєтї Пїдєлєчє, євєрновнїєчїє сотнї на фронтї тут жє, пїд Львовом. Його брат, хор, Євгєн, брав учєствє у євєрєбнїєнї владї у Бучачї в українськї рєкїє. Згодом, єбїдла братїє, Зєнон і Євгєн, бєлїєє рїзюм з брїгадї УСС в рїдках єлєвнїю українськї армїї. — євєрєкючїє з нєю єєрєїєськїє шлєх бєудїлї

Учїєннїя Галїя Носковськєя — єєкєлєєрє.

Зенон Носковський, тоді поручник, командир батальйону УСС, на становищі в с. Потурках, 25.IX.1916.

О. Володіслав вернувся до Сорк, на давню парохію. Тут жила його намітатка, обидві дочки і парохіяни-притости. Але ждала її польська поліція, яка конфіскувала його, розпитувала його довго про його синів УСС-ів.

Сотник Зенон, який в останні часі існування УГА командував полком у бригаді УСС ринувся удатися на еміграцію. Він, через Карпати, горами, поманував у Чехословаччину. Тут, у Празі зібрався ціллий гурт воїнів УГА. Покинувши прагматичні студії ступенем доктора, Зенон Носковський працював як адвокат, а потому суддя у Словаччині. Молодий син, Сиген, попав при ліквідації УГА в польський полон, у табір у Тухові. Однак, він, колишній пластуц, швидко знайшов стежку на волю; утік із табору й схибився в Чехословаччині. Тут покинув гірничі студії зі ступенем інженера-гірника і працював у Чехії.

У тих роках життя на парохії в Сороках вилло свій ладом. Хоч не було сил, то в кімнатах парохіяльного будинку було повно молоді. Вона гуртувалася у цьому гостинному домі, виходила в той час важкої польської окупації, гостину і поміч. Тут збиралася молодь не тільки з Сорк й околиць, але і з далеких сторін українського життя. Про це згадує у своїй книжці п. з. «Обійкками на битий шлях», уродженець славної бучацької землі, старшина УСС і УГА, письменник Михайло Островська. У його спомини прегарно зображене таємне життя і чудова природа українського Поділля.

Час минав, перекидаючи сторінки життя родини о. сов. Володіслава де Леда Носковського. Як зникало, тихо плыли кожного дня води Стрипи обвиваючи круті береги подільської землі. Люди давили, життя змінювалось, лиш польський гнет залинявся той самий.

Української Держави. З синами, був у рядах УГА й о. Володіслав, як польовий духовник.

А коли, — як каже пісня, «всталися не було сили» — й оточена переважаними ворогами й нищена епідемією тифу Українська Армія, а з нею й Українська Держава перестає існувати, тоді о. Володіслав, проїновши всі жахіття «Чотирикутника смерті», вертався «домом». Про цей поворот шаше отаман УСС д-р Никифор Гриняк у книжці п. з. «Останній акт трагедії Української Армії», на стор. 218, так:

...и виллаз тоді в Галичину о. Володіслава Носковського, батька двох УСС-ів Зенона, що був сотником а Легіоні й його молодшого брата, О. Носковський з'явився до мене вкрай виснаженим, змар'ялим, у старому виношеному одязі. Вей лічилити УГА, в якій він був думшастирем, відбивши на вигляді цього патріота».

Принио час, коли втомлений трудом життя, як той жєщець, що покинув класти нокуси, — відійшов у 1928 р. у Вічність о. Володіслав Його могилу у Львові на Личаківськїм кладовищі прикрашує скрошній пам'ятник.

Кілька років пізніше, в 1935 році, заснула єчимим своім ідова намітатка, Ольга. Похоронено її в селі Сороках. Домовину з її тілом понесли на цвинтар — на своїх струджених раменах — самі парохіяни. Вони теж склали дитим слова співчуття, підраєловачи, що громада стратила в особі Покійної завжди віддану опікунку й добродійку місцевого, убогого населення.

Дочка о. Володіслава Носковського, Гали, студіювала в Кракові медицину. Вона заснувала при краківській Студентській Громаді секцію студенток, яку й очолювала. Опісан була вона лікаркою у Львові в Народній Лікарні. Тут підкувалася, як націстом, в останні днїи його життя, достойним Начальним Вождем Української Галицької Армії, — генералом Мирноном Тарнавським. В «Народній Лікарні» переховувала вона через членів українського підпілля перед польською ногоєю.

З приходом другої світової війни, довелося покинути рідні сторони. Д-р Галина Носковська одружується з хор. УСС Володимиром Гриняком, братом отамана УСС д-ра Никифора Гриняка. Та незабаром довелося емігрувати на захід. Вона, дїяльча у Пласті, як пластуцька-сенюрка, працює у пластових таборах, виховуючи наше молоде покоління у патріотичній, українським дуєй. Прибувши до ЗСА, вона пострифікує у Нью Йорку лікарський диплом і далі працює у своєму знанні. Належить вона до засновників Українського Лікарського Товариства в Америці і на початках його існування була членом Головної Управи — секретаркою. Не істерчала своєї діяльності й у Пласті. І в 1961 р. була головою Осередку Праці Уладу Пластуїні Сенюрів у Нью Йорку. Можна зустріти її на зібраннях української громади, де мовя про організацію громадської праці. І цій праці вона віддається несеюла, поруч своєї фахової, лікарської, зокрема від того часу, коли її муж Володімир, — що був книговодом Головної Канцелярії Українського Конгресового Комітету, — відійшов до останнього земцького злїту — у вічність.

В країні їх скитального життя, у Чехословаччині, померли й брати: Зенон і Сиген, старшини УСС. І пані Галина вилкує ще один важливий, родинний обов'язок: ставити на могилі своїх рідних — тут і там далеко за океаном пам'ятники на епогад, що був колись у бучацькій землі і від

Д-р Галина Носковська-Гриняк над могилою батька о. В. Носковського, у Львові, на Личаківському цвинтарі, 6.IX.1963.

о. Володислава Посковського, що спос життя і весь його труд віддав для українського народу.

Бібліографія:

- 1) Метрики і витяги із схематизму митрополітної канцелярії у Львові. Нисемь з дати: Сороки 11 жовтня 1935, зі словами співчуття парохіян — в архіві д-р Галини Носковської-Грица.
- 2) Приватні записки родини Носковських і денник хор. УСС Євгена Носковського, з переказів, як пам'ять.
- 3) Альманах УСС. В-во Ігоря Федена, Монреаль, 1953 р. із світлинами хор. УСС Зенона Носковського, команданта сотні УСС.
- 4) Стівен Різдницький: «Українське Січне Стрілдцтво», В-во «Червона Калина», Нью Йорк, 1968 р.
- 5) Листів УСС «За новою Україною», видання Головної Управи Братства УСС, Нью Йорк 1967, у літній статті Зенона Носковського п. 2. «До історії сотні Зенона Носковського і др.
- 6) Луца Луцив: «Слідами єрлієцької слави», В-во «Червона Калина», Нью Йорк 1985 р.
- 7) Осип Юркевич: «За Україну, — за її волю, — за честь!», видання на правах рукопису, без дати.
- 8) Николфор Грицак: «Останній акт трагедії Української Галицької Армії», Видання Українського Військово-Історичного Інституту, 1959 р.
- 9) Михайло Острозький: «Обійзками на битві під Ілхом», Нью Йорк 1967 р.
- 10) Ярослав Грицак: «Шляхами Українських Січових Стрілдців», біометри хор. УСС, Ілж, Євгена Носковського, Слов'янськ, 18-го березня 1967 р.
- 11) Михайло Острозький: «Номінало...» (На жальку Зенона й Євгена Носковських), Слов'янськ, 26-го червня 1968 р.

ЗУСТРІЧ БАТЬКА З СИНОМ

Видяні зі знояду сотників Осипа Павроцького, сотників УСС, у якому є опис несподіваної зустрічі в Сибірську над Волгою, восени 1916 р., о. Володислава Носковського, пароха села Сорік, біля Букача, з сином Зеноном, сотником УСС.

*

... Ми знояду погнали на слід наших, тих із Лисин. Та ніяк це могли довідатися, куди їх із Пензи спрямували. Нам же сказали, що поведуть нас до Сибірська над Волгою. Далека дорога, але ми були раді, що не лезуть нас на Сибір.

До Сибірська прибув наш транспорт по залуді. Вивагонували нас, усталили чвірками й новели серединою міста, вулицями, на призначені для нас квартири. На вулицях було повно людей. Я йшов у чершій чвірці і млі розглядатися на всі боки. В одній хвилині я побачив, що якийсь, старшого віку чоловік, скинув капелюх і махнув ним у наш бік. Я відразу помінив його, цього чоловіка: це був д-р Іларій Сенціцький, що його москалі, зайнявши Львів, вивезли разом із іншими в Московію. Він це затримався в ході, а швидким кроком пішов дальше хідником. Коли я сказав, хто це був, тоді Зенко Носковський аж скрикнув: «Мого тата також вивезли! В 1915 році буда прийшла від нього листівка, зветься, саме з Сибірська. Може й він тут є?»

В найближчу суботу прийшов до нашого дому, — де ми всі полонени призначувалися, — поручник і повідомив нас, що в неділю можемо піти на Богослуження до православної церкви, або до католицького костела. Він не вмів сказати нам чи це польський костел. Між нами ж не було ні одного православного, то ми не могли рішитися — куди нам йти? Остаточою — вирішив справу отаман Сень Горук, до часу війни редактор «Руслана», органу християнсько-суспільної партії у Львові; він заявив категорично, що йдемо до католицького костела.

... Костел був на другому кінці міста й ми довго маршували вулицями міста, викликаючи сензацію між прохожими мешканцями міста. Оточені конвоїрами, увійшли ми до костела. Конвоїри вказали нам на задні лавки й ми там посідали. Богослуження вже було розпочалося. Ми побачили перед вівтарем трьох священників у українських церковних ризах. Коли ми входили до костела, тоді зробив шум і один із священників обурився анічем до нас. У тій хвилині Зенко Носковський майже зголос крикнув: «Тато!» А о. Носковський пізнав сина і вже не відвернувся до престола, а став бігом і весь час глядя на сина й на нас. Це проє шепнув дикові, а цей підійшов до поручника і проє вишком переказав йому. Поручник махнув пальцем до найближчого від нього конвоїра й показав на двері. Виступуючи лажними чобітьми, вийшли вони оба з храму.

Скінчилося Богослуження й ми почали виходити. Та о. Носковський не пішов із обидвома священниками до захристі, а серединою костела підійшов до Зенка. Поручник із конвоїрами підбіг і почав стримувати о. Носковського, а цей офукнувся на нього: «Хіба не забороните мені пригитатися з сином!» Поручник не відізнався ні словечком і вийшов із костела; а ми всі, оточені конвоїрами, чекали під костелом, поки тато поговорить із сином.

Кожної неділі ходили ми на Богослуження до того костела, а Зенко ще й на побачення з татом. Від о. Носковського ми довідалися, що старший священник це о. мітрат Гордієвський зі Станиславова, а другий священник, прізвища якого не пригадує собі, був парох Войничова біля Калуша.

Осип ПАВРОЦЬКИЙ

РІД КЛИМЕНТІЯ І МЕЛАНІЇ З ЛЯТОРОВСЬКИХ РОГОЗИНСЬКИХ

Климентій Рогозинський народився 1864 р. в Ягольці, чортківського повіту, в учительській родині Григорія Рогозинського, шляхетського роду гербу «Габданк», який впереходив з роду в рід. Два його старші брати, докінчивши школи, були високими австрійськими урядовцями. Мій батько Климентій, пішов слідами свого батька Григорія Рогозинського і вибрав учительське звання. По maturi закінчив вищій педагогічний і відділовий курс і в тій таки семінарії учителював. А це був національно свідомий і багатий технічною наукою, то присвятив своє життя для тих бідних неграмотних людей.

Оселився з Меланією Ляторовською, дочкою дуже поважного і шанованого о. Івана Ляторовського, пароха в Долині над Дністром. Меланія була вирою і відданою дружиною, піддержувала його морально, заохочувала, не допускала до зневіри, йшла з ним рівним кроком кризь життя. Була інтелігентна і характерна, то й своїх дітей виховала на добрих громадян України.

Климентій Рогозинський заохочував молодь до науки і підмагав її. По кількох роках учителювання Григорій Рогозинський помер. Тоді мій батько заопікувався своєю матір'ю і всією родиною. Братів і сестер послав до школи, щоб вивести їх у люди. Усі вони покінчили школи. Старший Микола Рогозинський закінчив право і був суддею у Драгобичі. В австрійських війську був капітаном, — і як сотник служив в УГА. Його старший син також Климентій Рогозинський, побачивши енкаведистів, що наближались до хати, утік через лісню і так уритував своє життя. Тепер лікарює в Нью Йорку. Сестра Марія закінчила учительську семінарію і учителювала в Бучачі, замужила за д-ра Вошинського. Наймолодший Володимир по гімназійній maturi, виїхав на Україну. Згодом наша родина збільшилася. Климентій Рогозинський покинув учительство і за порадою приятелів та їх помічню, кушав у Бучачі великий ресторан, при якому й крамниця була. Оселився на постійно в Бучачі.

Хоч сам мав свою велику родину — 10 дітей — то ще й бідним студентам помагав. Старався, щоб молодь із сіл ходила до школи, заохочував і закликав до науки. А щоб учні мали де приміститися, то зложив з о. Адріаном Добринським, гімназійним катехитом, «Українську Бурсу» — в найменшій будинку, де хлопці мали повне утримання. Потім, куплено плацу під будову власної бурси, але війна перешкодила здійснити цей задум.

Климентій Рогозинський був маєтний, власним коштом помагав кільком хлопцям і вони закінчили школи та дав їм хліб у руки. Як котрийсь з них живе, то може підгукується.

Климентій Рогозинський був одним із основопідкладників Повітового Товариства Ощадности в Позачок «Праці» в Бучачі, Української Геседї, філії Т-ва «Пресвітера», Українського Міщанського Братства, Повітрової Спілки Господарсько-Торговельної та інших місцевих організацій. В банку «Праці» довгі роки був безплатним директором. Співробітниками й щирими порадиниками батька були: о. Денис Нестайко, місцевий парох і декан, о. Адріан Добринський, професор І. Смолинський, нотар Телішевський, професор Василь Винар, нотар д-р Василь Маковський, а також священники дооклицьких сіл: о. Володимир Носковський, парох Сорк, о. Вічеслав Збудовський, парох Зубрця, о. Іван Шлемкевич, парох Сновидова, о. Олекса Шарковський, парох Липковець, о. Прокій Гук, парох Порхови та інші. Їхні сини з відвою освітою брали живу участь у народнім житті.

З вибухом війни в 1914 році, очевидно потерпіли — як і весь наш край, і Бучач; москалі спалили його. Та, згодом, фронт відсунувся, люди трохи втихомирилися і життя брало верх.

На просябу мешканців Бучача, — Климентій Рогозинський перебрав уряд посади міста. Очистив місто від згарині і руїн, заладив школи і почався наука. Крамниці почали нормальну торгівлю. Зорганізував міську поліцію, що дбала за порядок міста. Обсадив уряди, дбав за достаток і справедливість. Давав забезпечення лікарням, бо ранених щораз більше прибувало. Як заходила потреба, віддавав до військової влади і звідти діставав всякі інформації, грошову поміч чи вивосаження лікарів у формі ліків, бандажів, медичних інструментів, ліжок і постелі — бо пелього було браку.

Згодом вертались біженці, які не встигли далеко втекти; вертались до своїх розграблених, поплонених домів, то батько розцінював їх по інших залишених домах, помагав їм матеріально і морально. Кожному давав працю, кожному несправедливість брав собі до серця і старався все як слід полатити. Життя в місті лаяло спокійно, хоч з далека настигали різні, неспокойні вісті.

Климентій Рогозинський з туркою.

1915-1916 р., на фронті поразки і безшляхливості московської офензивки, в адміністрації російської імперії запанував хаос, надзвичайні Времія, на початку березня 1917 р. вибухла революція в столиці імперії — Петрограді. Цар Микола зрікся престолу.

Затричали основи й імперії Австрії: вибухла революція восени 1918 р., і наш народ став вільний.

В останні дні жовтня, в нашому домі збирались передові громадяни — вони раду радянці, а ми в другій кімнаті приносили, бо знали величі тієї хвилі.

Дні 1-го Листопада, замовив на ратуші синьо-жовтий прапор, а на мурах домі позивалась відзнака нової Української Влади із закликом до спокою і нормального життя.

Важкіші обов'язки в державному апараті розділено, батькові Климентієві Рогозницькому припад обов'язок посадинка міста Бучача. Не легкі це обов'язки на п'ятому році війни, в місті з українською меншістю, одтак агро-ригет і повага Климентія Рогозницького був гарантією ладу й справедливості. Розвинено велику акцію бронки, закликаючи молодь і громадянство до зрозуміння обставин. І час до часу з-під бучацької ратуші підмаршували сформовані відділи на двірств і до Львова. В самім місті життя йшло правильно. Всі установи працювали. По школах відбувалась наука. «Марійська Дружина» і «Союз Українок» посетились лікарями. Молодь давала концерти, а проби відбувались в «Українській Бесіді». Дитячий Садок «Захоронка» під егідою Сеестер Службиниць добре розвивався.

Так проминула зима і весна.

Наша вес увата була звернена на Львів, де рилалась доля «бути чи не бути». А стан був неспиний з дня на день, з години на годину. До міста прибувало багато хворих і ранених воїнів, яких розміщували по тимчасових лікарнях, де діставали харч, медичну обслулку і відпочинок. Жіночтво Бучача з постійною виконавало тяжку працю по 10-12 годин денно по лікарнях. Фронт зближався до Бучача і місто заривали військові і біженці, які безпереривно, як день і ніч, їхали на схід. Люди приносили молоко, хліб, овод і роздавали змученим і голодним воїнкам та біженцям. У військових кухнях беззастанно варили, а дітята видавали спрощеним і голодним кашу і теплу страву.

Почали вивозити лікарні. Легко ранених відпускали до дому, а решта хворих під наглядом санітарної служби вивозили. Так тингулось кілька тижнів. Зближалась відступки гармат і скорострільні. Дехто з мешканців Бучача спанував речі і прилучався до біженців. В таких обставинах тяжко було втримувати порядок. Але батько, як день так ніч, був між людьми, додавав відваги, потішав, хоч самому серце крапало, та не оцускав людей до останньої хвилі. Коли вже в місті було небезпечно, тоді батька силою втягнули до анта і він останній, уже під обстрілом — покинув своє місто і виїхав на Україну в липні 1919 року.

По кількох місяцях батько вернувся з України, хворий на серце. Зголо-сился на польську поліцію, — і його конфінували у його власній домі. Нап діл довшин час був під наглядом поліції, бо казали, що то є «рідко Україн і гайдамаків».

Климентій Рогозницький номер 13 січня 1938 року.

Можу сказати як про мого батька, що був дуже ідейний, чесний, його характер був сильний, здоровий і правильний.

Свідками Климентія Рогозницького йшли його діти і зяті, всі ідейні у провіді народу.

ОДНА СТОРІНКА З МОЇХ СПОГАДІВ

РІД СІМЕНОВИЧІВ

Я родився 24 березня 1869 року у Фільварках біля Монастириськ. По батьку о. Льву Сіменовичу і матері Домині (Домікелі) з роду Єлисейських, походжу із старих євменітиччєв родів. Євменітиччєві Сіменовичі беруть свій початок з року 1701, а Глишківці від 1766. Парохією мого діда і батька було містечко Монастириська, пов. Бучач, округ Станіславів. Дідо, як парох, мешкав у прилученому до Монастириськ селі Чехові, батько мій, як його сорудник, в прилученому підміському селі Фільварках. Там ми уед діти родилися.

Євменітиччєв рід Сіменовичів починався від о. Григорія Сіменовича, греко-католицького пароха села Хриплина, повіт Станіславів, родж. 1701 р., номер 1764 р. Як передає родина традиція, Сіменовичі гербу Сас, походили з Білоруси і в 16 столітті прибули до Червоної Русі.

1. о. Григорій Сіменович мав двох синів, Іоана і Петра і від них виводяться обі лінії Сіменовичів, ось так:
2. Іван Сіменович народжений 1729 р. був парохом Трійці, повіт Снитин, дружина Марія з Ярильських. Помер 1808 року.
3. Його син, о. Вартоломей Сіменович, народж. 1787 р. був парохом Слободи Рошурської, номер 9, 12, 1838 р., дружина Юстина з Крайовських — р. 20, 4, 1797, померла 5, 5, 1889 в Косові Старім, на Своднім.
4. о. сов. декан Сильвестер Володимир Сіменович, парох Косова Старого, р. 1818 р. був ординований 1841 р. і номер 11, 6, 1838 р.; дружина Емілья з Вальєвських, дочка о. Іоана роджена 11, 6, 1826, померла 11, 12, 1833 р. у сина о. Зевона Сіменовича, пароха Кошубинців.

5. о. сов. Николай Алфред Сименович (рід по Йовані, прізви: Симінович) р. 16. 12. 1856 року, був ординований 18. 12. 1883 і в пізніших роках був парохом Шкаго, Ілліной де й помер. Дружина Марія з Коритинських р. 22. 6. 1856 р. в Кудришчах, повіт Борщів.
6. д-р Мирослав Ендор Сименович (Сімшнович) р. 16. 2. 1885 в Чернівцях, лікар в Шкаго (помер 1968 ВІОК), дружина Вероніка Марія Беррі.
7. Дити Мирослава: Мирослав р. 16. 7. 1916 в Шкаго; Роман р. 4. 11. 1921 і Нада Патріція Марія, р. 1. 5. 1922 в Шкаго.

Рід мого діда і батька виходили від другого сина о. Григорія, Петра:

1. о. Петро Сименович, народжений 1769 р., парох Жукова, помер 1828 р.
2. о. Михайло Сименович, р. 1791, ордин. 28. 4. 1816 р., парох Монастириськ нов. Бучач; дружина Катерина із Щуровських, родж. в Рибні, пов. Косів; помер 12. 5. 1859 р.
3. о. Лев Сименович, мій батько, р. 12. 2. 1824, ордин. 1852 року, помер 26. 3. 1884. Дружина Домініка з Туркевичів, народж. 1836 р., вмерла 1852 р., померла 1927 року в Остринці, в домі своєї вниuki Ольги Каринської, доживши 91 літ.
4. Діти: Теодор — р. 1853 р., помер 1854 р.; Олі і Леонція — померли немовлятами; Сисен — р. 1873 р., помер 1878 р.; Аліна — р. 1854 р., зам. Колітик; о. Іларія Сименович, парох Білобожичин, народж. 1856 р., помер 1917 р. в таборі в Гайнд; дружина Олена з Меленчинців; д-р Володимир Сименович, р. 1859 р. в Фільварках, біли Монастириськ, помер 1932 р. в Шкаго. Ілл.; Олена — народжена 24. 3. 1869 в Фільварках, біли Монастириськ.
5. Дити Олені і Юліана Кисілевських: Наталія — р. 1868, померла 1912 р. в Томашевку, пов. Коломия, де її похована; Володимир Юліан — пар. с. В. 1896 р. в Коломиї, уряд. канад. міністерства і проф. Оттавського Університету; Ганна — р. 29. 10. 1900 в Коломиї, дружина пок. д-ра Володимира Ганківського.
6. д-р Володимир Ю. Кисілевський — р. 4. 8. 1896; дружина Грація Алісія Ніл, одр. 16. 3. 1940 в Лондоні; дочка Олена Євгенівна — р. 16. 10. 1946, Ганна Ганківська — р. 29. 10. 1900, одр. 1924 з д-ром Володимиром Ганківським, помер у таборі в Нілсечині 1945 р.; діти: Василь Аксольд, інженер в Торонто, Онт.; Оксана — дружина Романа Сосвідки, в Торонто, Онт.; діти: Леся і Надія.

Олена Кисілевська померла в Оттаві, Канада, 29-го березня 1956 р.

ВІОК.

РІД о. ІВАНА ШЛЕМКЕВИЧА

На високій, подільській гірці, на лівій березі тут широкого, із спокійним плесом Дністра, простягається затішне село Сновидів. Усе воно було в зелені садків, сповідало його сонце, небо й такої ж душі і серця мешканці цього села, селяни.

Недалеко від цього села вирине село Возилів, і воно розкинується Дністром. Це село — татарська колонія з часів Хмельниччини. Мешканці цього села мали й свої притаманні звичаї, побут. Наприклад: унала бідному селянщині коровина, то все село робило складчину й купували йому корову; селяни, відучи в полі, лишали хати відчинені, не замкали їх; злодії в селі не було, але як притрапилося злодійство, як того злодія виймали, то на місці карали смертю.

Парохом цих двох сіл, був отець Іван Шлемкевич. Смертю був він парохом у Ілліній, а до Сновидова прийшов при кінці 1890 років. Був він стрункого, вище середнього росту, на виду святий, з карими очима, завжди приязний, доброї вдачі. Бувало, иде селом, кожен зустрінний селянин чи селянка вітали його Славя Ісусу Христу; часто цілували його в руку. До кожного парохівничого він промовив слово, кожному селянщині був порадиником і дорадиником. Клявотів біжких його єпископ із ним не мав, а він від єпископа не мав їх. До Станіславона, до єпископського Ординаріату він за все своє життя у Сновидів, либонь, був усього тричі. Та і не було воно близько та ще й для такого спокійного пароха, такого спокійного села — Сновидів: це ж 23 кілометри лиця до залізничної станції Бучач, до якої треба було тринадцять фірсов. Проте, бувши він у гостях, на пранніках, на святах, у своїх сусідів: о. Петрик із Золотого Потока, о. Збудовський із Зубриці, о. Володимир Носковський із Сорок.

Така ж спокійна, естетична, пранерна як і о. Іван, виховання селянок була його дружина — Іллінога з дому Бучачька. А її мати називалася Вільгельміна Камбейфер, із французького роду походила.

Отець Іван Шлемкевич, — що сам походив із священничого роду, — і пані-матка Іллінога, мали четверо дітей: найстарша доня Софія була замужем за о. Турчановичем; друга з черги була Стефанія, що вийшла заміж за о. Лена Чапельського; третій син Микола — відомий мист. філософ і публіцист, — а четверта, наймолодша Олена, що вийшла заміж за пранніка, кооператора Каміньського.

Як відомо, село Сновидів і Возилів до о. Івана й до всієї його родини, хай буде доказом такий випадок. У 1934 році приїхали із ЗСА відвідувати батька, його доня Стефанія Чапельська з своїм мужем о. Леном Чапельським. Під час їх побуту в Сновидіві в хаті батька, о. Івана, прийшла з села делегація селян із проханням, щоб о. Лев Чапельський залишився у них, а потім, щоб о. Лев став їх парохом.

Нехай ця коротка хроніка буде на славу цього шляхетного роду.

М. О.

ПАМ'ЯТІ ВИЗНАЧНОГО ПРОМИСЛОВЦЯ

Іван Гафткович і Роман Коцик перед підприємств Бирова в Відні. 2-го лютого 1926 р.

торізо» і стали в дієвості жидівськими наймитами.

І. Гафткович відів, що лиш зближені виробника до споживача може йти на користь економіки краю. Наш селянин був у той час ще зовсім не організований, надав жертвою ляхи саме тих згінників. Дістанши дрібний даєт на безрогу, котра щойно підросала, мусів її продати лиш тому, що його «уцасили» тим зачетом, по ціні, яку той був ласка заплатити. В той спосіб жид Френкель доробився значного мастику на нашому селянстві-годієвлянку.

Іван Гафткович народився 1874 р. в Дорогичівці, пов. Заліщики. Відбувши військову службу, по прийняв пропозицію йому служби на пошти, а звинув за торгівлю худобою і безрогами. Бучач та околиця здавна-давня славилася доброю расово єврейсь, що мали вироблену марку у віденських ргінників, для яких лксть вироблених мязерських виробів замешала збут у шибатлихших віденських покупців.

І. Гафткович, 25-літній юнак, піхвав із закушеним товариш до Відні. Своєю солідністю і чесністю, відразу здобув довіря серед віденських торговців. Колиш, із Бучача поїхали безроги до Станіслава (східній тоді в Бучачі ще не було), там заладували на залізничо до Відні. Цього торгівлю займався виключно наші бучацькі мшанці. Однак, була й брудна конкуренція жидів, що офіційно не торгували безрогами, а лиш фінансували своїх ставленників з-помж наших мшанці, але кілька цих «ставленників» «про-

На початку XX стол., з розвитком промислу у західно-австрійських краях, сильно піднісся життєвий рівень тамошнього робітництва, а тим самим і споживач м'яса. Ретинки їх, соціалістичні посли у австрійському парламенті, стали домагацца, дозволити ввозити єврей і худобу з Буачаку та заморожене м'ясо без митної оплати з Аргентини. Наш парламентарний репрезентаци рішуче цьому спротивилася, бо це збило б продукцію нашого селянина, котрий на збуті безроги осноував свій річний бюджет. Сербський селянин платив меншй податки і мав куди більши спроможності дешево продкувати. Разом із нашим парламентарним послом із бучацької землі Виче-славом Буданіювським звинув І. Гафткович не допустити до дальшого зубожіння нашого селянина. На численних вічах висловлював безсмертні, які прозвти йому від цього шпорту. Якось вдалося тоді відвернути ту соціалістичну «онку» над нашим селянином.

По першій світовій війні, Язовець був зовсім спустошений, тому І. Гафткович осів на постійно найперше, — задля виконання дітей, — у Бучачі. Перша світова війна підтала Бучач від його ргників збуту — Відні і Праги. Там потребували м'яса, а хрид поновосталої Польщі, у своїй коротковорості, надавав збірники шмозу безрог і худоби. В 1924 р. організує І. Гафткович, в рамках можливостей, у Бучачі, фірму «Подольє». Для куртації, до цієї фірми наджедали: Іван Гафткович, Михайло Верес і Василь Луцив — українці; А. Коствукович, П. Варшавський і К. Мронковскі — поляки, та один жид — І. Френкель. Фірма ргншчалася добре, тяжко відходило з Бучача цілий світовий безрог. У Відні організував І. Гафткович представництво фірми «Подольє», що продавало доставлений з Бучача товар. На чолі її стояли: В. Зонга, К. Круцько-Виденський і Р. Коцик. Віденське представництво здобуло рынок збуту для бучацьких безрог, замшавши в цей спосіб віденських кооперерів.

Видати зубожіння наших мшан-єврей, І. Гафткович посивев з гадкою побудувати і цукстати в рух гарбарню, котра дашала б доживність, нашим єврейам у Бучачі на місці шити обшув і пошачати її на село. В Бучачі, з замешаним була гарбарня шквир, котра пошачала наших єврейам свирчів. Під час І світової війни жидоклі гарбарню зрабували, а при відвороті спалили. І. Гафткович, забув за містом, при залізничнім шляху, стару цегельню, яка окрес надшавалася на гарбарню.

Бувши членом мшської ради, ставав у оборону наших мшанці, яких уважали горожанами II класи і усували їх від мшського самоврядування, котрого остатки осталися ще з часів австрійського панування. У своїх прологах мотнував безвизначність розвитку міста Бучача, котре замість бути, як колиш, всередком промислу і торгівлі цілого Поділля, сталося хіба приблизним для польських бюрократів... Домагався державних кредитів на відбудову спалених у війні доми. Вказував, що оживлений будівельний рух, дасть працю численним безробітним ремісникам і зарадити мешканцеві нужді, яка була чи не найбільшою зморю для мешканців міста. Його інстувти в обороні покращення і обездолення мешканців м. Бучача, створили симпатії не лиш українського, але і жидівського населення міста, котре взяло численну участь у його похоронах 27. 9. 1927 р. Похорон був величавий, якого Бучач не пам'ятав; 7 свшачників — парох о. дек. Д. Пестайко, сгр. о. Бурчидський, два отці Василяни, о. І. Коцик, о. А. Казноєвський та о. А. Добрянський, відпровадили його на вічний спочинок...

РІД МИХАЙЛА БЕРЕЗИ

Михайло Береза

Подано цю хроніку мого роду. Коротка вона, бо не маю тут яких певних давніших дат.

Мій дід Іван Береза був господарем. Його господарство було на передмісті — за Чорним мостом. У роках першої половини XIX століття, коли москалі окупували частину Галичини, тоді кордон між Австрією й Московією проходили у Бучачі по річці Стрипі; тоді мій дід Іван був війтом у підмоковській частині міста, бо там було і його господарство. Дід Іван умер при кінці останнього десятиліття XIX стол. Мав він двох синів і одну дочку. Старший син Степан був коронний, то господарку перебрав син Михайло, що народився 1871 року. Оженився він із Марією Крушельницькою, що народилася 1869 р. такою у Бучачі. Мали вони четверо дітей, але троє померло, залишилися тільки син Богдан. Мій батько, Михайло Береза, перебравши від свого батька Івана господарку, почав вести при цій господарці торгівлю безбрагані, які продавав по більших містах Галичини. Згодом, таки при цій же господарці, заложив м'ясарню, яку вели м'ясари, що він їх спровадив із Кракова, а при яких він і його дружина навчилися м'ясарства і, згодом, самі повели вярстат і крамницю. Михайло поширив торгівлю: крім безрід, став торгувати худобою і ліщицями. Його

випляв він і за кордон — до Австрії, Німеччини, Чехії, Англії, Бельгії. З дубухом війни 1914 р. Михайло і його син Богдан були у війську. В 1916 р. дружина Марія рекламувала Михайла і він із початком 1918 р. вернувся до хати. А їх син Богдан, вернувся з війни цілий в 1920 р., бо коли почалися із французького фронту, послики інтернували його частину до табору у Вадовицах.

Із створенням Української Держави Михайло Береза увійшов у тісний суспільну спілкування з іншими громадянами міста й купив у графа Потоцького цегельню й кількакандить моргів поля на передмісті для Мициського Братства. Справу купна-продажа переводив д-р Іларій Бодорківа, який тоді був старостою у Бучачі. Але з ними д-ра І. Бодорківа, що не залегалював контракту купна в суді, з приходом Польщі, за наказом Вайсера, граф Потоцький уневаживши купно.

З відступом Української Армії за Збруч Михайло Береза опинився в Кам'яни Подільському і там служив при міністерстві Гетьманства в поставці. Коли ж польки зайняли — у 1920 р. — і Кам'янець-Подільський, тоді Михайло Береза вернувся до Бучача. І знову, при господарстві й м'ясарні, став до суспільної праці. Купув спільно у війні кам'яницю — де війни був московськевський живочий пансіон — і в цій відбудованій кам'яниці приїжджав, Мициське Братство і створений клуб кованого м'яса «Гуртний». Проходило тут рухливе життя аж до приходу москалів-большовиків. Михайло Береза був також одним із організаторів читальні «Прогреси»; довгий час був він головою, а потім заступником голови. Був він радий та асесором м. Бучача; в цеху ремісників був заступником голови, бо, за Польщі, головою міг бути лиш поляк. Усі шельма й дилломні майстри Михайло Береза відшував тільки по українські і цей його відшув польки ганювали. При тім, М. Береза, мавчи добрий бас, разом із дружиною пильжали до хору читальні «Прогреси» й до церковного хору церкви св. Василія.

Під час першого нашествия на Галичину большевників у 1939 р., М. Береза опинився у Бучачі. Большевники рекурсували його, забрали все майно, те за містом при дорозі на Чортків — великий сад, господарські муранні будинки, менакельний дім. У місті ж, у власній домі, музеїв платити копірце. Довгий час М. Береза скривався по селам, щоб його большевники не випізнали на Сибір. Цю небезпеку його повідомляли інші люди, які — хотіли — чи не хотіли — ірраціонали по місевних урядках. Але на шкідель перед приходом німців не помогла й пересторога. — М. Березу зловили в хаті і — разом із Володимиром (Дзюнком) Крижанівським, заїздором прав, та Андрієм Крушельницьким, іше з декількома поляками, повели їх в напрямі Чорткова. І до них — ніякої вістки від них немає.

При підході німців, коли покинув Бучач і син Богдан із своєю дружиною Марією з Варшавщини і сином Романом, — дружина Михайла Берези не хотіла покинути хати, бо не переставала сподіватись повороту свого чоловіка Михайла. Та німці вигнали її з хати й вона зупинилася на Лемківщині у Волі Мгівній, де зустрілася із сином Богданом. Потім, вона таки вернулася до своєї хати в Бучачі й тут, у 1955 р., померла. А син Богдан, перебувши в таборі, живе з своєю родиною у ЗСА.

З циклу: СИМФОНІЯ ПОДІЛЛЯ

МАЛЬВА

Понів вісна, понів стіни мості рідної хати, мовчальві, в смерку ночі,
стоять стрункі, листасті, високі чисто-звеслі т'яви.

Лиш тои роси, скакуючи, сколалине листком.

І понув тихо, озгорнена в смерску парчу ночі, стоить дивно-тасяма
т'ява.

Синть...

Жде...

.....

Втхасе цвіркуні — байдне небо.

Пташка несміливо торкнулася тоном світланку — втхаютъ зорі.

Десь із-під межі переліт ударилі сміло по просторі — порозсивал роси.

Заскрипіли ворота — аж на слоді смалхнуло.

Дуже, простірно, здорово спалхнуло!

Понів віснями, понри стіни хати, т'яни до слоду потягася.

І...

зазеленіла м'яко,

зарум'яніла чисто,

зачервоніла спразло

М а л ь в а !

Прибіг дегіт і з неї роси носинались та її ударили по струнах сонця,
що на краї неба!

М а л ь в а !

* * *

... І пригадую собі:

з 30 на 31 серпня 1919.

Ніч — мліонами очей, що сяли, мерзотли, шлях НАШ освічували —
на К и в !!!

Такі ночі —

лиш одна-одніська в житті вояка України!

А потім — відступ:

Яблонівка,

Михайлівка,

Рубежівка.

А ранок —

новно сонця по полях, у небесах.

У серці ж —

темно й голодно.

У селі Кольонія —

старе приходство, нан-отець і нані-матка, гамір
дітвори і ситий запах довкола вже роздрістаних,
нідосинніх шлях.

... І вглядів я понів віснями —

М а л ь в а !

Пеначе кода тієї ночі —

М а л ь в а ! ...

Лесю Ков. Л. Авендо, 24. 9. 1955.

ПЕРЕДОВІ ГРОМАДЯНИ І ВИЗНАЧНІ ПОСТАТІ
БУЧАЧЧИНИ

1. **Іван Балюк**, нар. 15 березня 1894 р. в Трибухівцях, закінчив гімназію в Бучачі, голова драгоманівського гуртка, один з найкращих старшин УСС (четар), кмдт чети в сотні Вітовського, співорганізатор «Стрільцького Фонду», ідеолог УСССтрільцтва, поет і автор нарисів та воєнних листів, — поляг у бою під Заваловом, на границі бучацького повіту, 27 липня 1915 року.

(На основі «Своєму про Івана Балюка» Мирона Захлинського, ЛНВ, Львів 1929, IV, стор. 315-327, подані д-р С. Рівецький.)

2. **Д-р Олекса Банах**, д-р медицини, народжений у Василеві Волиннім, Угнівщина. 1923 р. вписався на медичні студії в Кракові. (Дані з книги «Угнів і Угнівщина», стор. 247 і 471). Від 1926 по 1944 рік лікар у Монастирських і Бучачі.

3. **о. Евстахій Барановський**, нар. 17 червня 1877 р. в Свистільниках, парох Рукомиша й Заривинець. Катехит початкових шкіл дівочої і хлоп'ячої в Бучачі. Суспільний діяч. Помер 15 вересня 1945 р. в Цегеге, Німеччина.

Д-р Р. Барановський

4. **Володимир Береза**, нар. 5 вересня 1895 р. в Бучачі, абсолювент гімназії, четар УСС. Ранений в Посухові 2 серпня 1916 р., в друге під Львовом 1919 р. В 1920 р. большевиками арентували і вивезли до Кожухова, звідтіля на Біле море, де й слід за ним загинув. Автор статті «Карпатська Стежа» («Збірник за волю України», стор. 127).

Д-р Степан Рівецький

5. **мгр. Адам Біжак**, магістер права, організатор Товариств «Луг». Народжений 30 липня 1907 р., помер 19 грудня 1957 р.

Отець Іван Галібей, парох Сколорох і Сохливи, очолює: Кредитовий кооператива і її голова, аспірант Районної адвокатури в Сьоморогах, голова Надзірної Ради Української і ПСК в Бучачі, економіст.

6. **Д-р Іларіон Боцюркін**, нар. 1881 р. в Слобідці Горішній б, Монастирськ. В 1914 році москалі вивезли його в гліб Московщини, як захисника. За Української влади, 1918 р. був повітовим колегаром Бучаччини, за що полики арештували його. В 1920-1923 роках був головою Філії Т-на «Провітін», Надзірної Ради Повітового Союзу Кооператив, головою Українського Міданського Братства. Помер 28 серпня 1935 р. в Сороках, там і похований.

(Дитя свия пріоби, д-ра Богдана Боцюркіна, з дня 16. 9. 1929)

7. **Федір Василик**, нар. 15 березня 1899 р. в Сороках. УСС і учасник Визвольних Змагань. Член проводу місцевих організації, співзасновник кооператива «Побіда» в Сороках. Від 1926 року співробітник в ПСК, лясотрактор кооператив. Помер 24 серпня 1952 р. в Буенос Аїрес, Аргентина.

8. **Василь Винар** — гімназійний учитель в Бучачі, благородний в ділах, гарячий оборонець, молоді, ширий український патріот. За Українських часів в 1918-9 р., був повітовим шкільним інспектором. Цієї його праці не могли йому забути полики, звільнили з праці і кількома наворотами ув'язнювали його в Бучачі, Чорткові, Станіславові й Тернополі. Помер 27 січня 1924 р., на 54 році життя.

9. **Сильвестер Виницький** — нар. в Бучачі 1901 р., учасник Визвольних Змагань, Директор Українського Кооперативного Банку, голова Повітового «Лугу», член дирекції ПСК і член Відділів інших місцевих товариств. Большевики арештували його 25 грудня 1939 р.

10. **о. Адальберт-Юрій Галібей** — нар. окола 1884 р., сотрудник в Монастирських, військовий капелан УГА, регулярні польські війська замордували його разом із о. Захарієм Подляським 13. 6. 1919 р.
(Осви Мегас: «Трагедія Галицької України», стор. 40, 41-42. З друкарні «Канадійський Фармер», 1920 р.)

11. **о. Іван Галібей**, нар. 18 квітня 1894 р. в Устю Зеленим. Студював теологію і математику, закінчив студії 1917 р., капелан УГА в ранзі сотника. В чортківській офензиві понав у польський полон, де про-

був до 1920 р. Від 1925 року парох Сколорох. Суспільно-громадський діяч — головою в кооперативі, основник місцевої споживчої і кредитової кооператива, голова Надзірної Ради Повітового Союзу Кооператив і Українбанку в Бучачі. Помер, арештований, в 1949 р. в большевистичній в'язниці.

12. **Степан Галібей** — сотник УГА, нар. 1881 р. в Зеленим Устю, помер 1942 р. в Станіславові.

(Діаг. Роман Галібей, лист з 30. 9. 1970 р.)

13. **Михайло Галушницький**, нар. 1878 р. в Бучачі, де його батько, о. Микола, був тоді сотрудником. Громадський і освітній діяч. 1910-1914 рр. директор гімназії «Рідної Школи» в Рогатині, під час світової війни спочатку командант УСС, пізніше референт УСС при вишньому командуванні австрійської армії, професор Українського Таїного Університету, 1923-1931 рр. голова «Провітін» у Львові і її почесний член. 1928-1930 рр. сенатор (від УНДО) і віцепрезидент польського сенату, згодом посол. Автор епопій «З Українськими Січовими Стрілками» (1934), і ряду праць на педагогічні теми.

(ЕН. І, стор. 352)

14. **Д-р Володимир Гамерський**, нар. 8 жовтня 1890 р. в Тарнобжегу, Польща. Медичні студії закінчив у Відні. В першій світовій війні служив у армії старшиною-медиком. По розпаді Австрії в рядах УГА в 10-ій бригаді. За велику відданість і посвигу для рашених, дня 1 серпня 1919 р., його як четаря іменовано сотником. По війні осів у Бучачі, де виконував приватну практику і обов'язки повітового лікаря. Хоч був державним службовиком, належав до українських товариств, був постійним платником датків на «Рідну Школу», Івалідів, Охорону Военних Могил, Шкільному поміч та ін. Шлях передавання архіву Сеніка польській поліції д-р Гамерський мав дисциплінарне додержання за свої постійні датки на Босний Фонд ОУН. З загрозою втрати праці і волі — своїм автом перевозив рашених босників ОУН до Народної Лічниці у Львові. Ніколи не вступав публічно зі своїм патріотизмом, але завжди радів успіхам свого народу і переживав невдачі. В часі господарської кризи, а

Д-р Володимир Гамерський, четар-лікар X Бригади УГА.

особливо по нацифікації, д-р Галерський, не болячись ризику втрати майна, на підсилення ПСК вложив свої опадності (10 тисяч зол.), що у великій мірі врятувало Союз від коначного, в таких випадках, банкрутства. Помер 21 липня 1945 р. біля Відня.

Щає кілька слів спомину, який будить виступом відчуженої Польшовою від кооперативних робітників. - см.

15. **Д-р Володимир Ганкевич** — адвокат у Бучачі. Син спивистика з Вікна коло Грималова. Гімназію закінчив у Тернополі. Організатор молоді у Тернополі, закладав читальні, гуртував сесію. У Львові в університеті голова тов. «Дружній Лихвар». Був душею українських студентів. Був редактором «Правди». Потім був адвокатом у Бучачі, де й помер. Був він один із найвизначніших діячів народничого руху в Галичині. Його одиоумці і товариші праці: Володимир Навроцький і Володимир Баринський. *(Ойвісній Альманах Союзу Українська Адвокатів, стор. 77, Львів, 1936).*

Кость Левичський: *Історія політичної думки, Львів, 1928*, подає: Володимир Ганкевич секретар основательних зборів Тов. «Просвіта» у Львові, що відбулися дня 8 грудня 1888 року. (Другий секретар д-р Корнило Сушкевич), стор. 110.

«В 1871 р. засновано академічне товариство «Дружній Лихвар» у Львові. Найдіяльнішими провідниками у сім товаристві були: Рафаел Стеблещий, Кароль Подляницький та **Володимир Ганкевич**, що по скінченню правничих студій був діяльним членом центрального відділу товариства «Просвіта» у Львові, та офіція отворин був адвокатську канцелярію в Бучачі, де по кількох роках помер». Був душею товариства «Дружній Лихвар» (стор. 134).

«В сімдесяти роках минулого століття держали між народом просвітньо-організаційну роботу: ... д-р **Володимир Ганкевич**, як делегат головного відділу тов. «Просвіта» ... (стор. 147).

Знава головного відділу тов. «Просвіта», що зрікається красної підмоги 2000 зл. з дня 29 травня 1875 р. до галицького союзу. Знаву підписали: Володислав Федорович, як голова, і д-р **Володимир Ганкевич**, як член відділу (стор. 151).

(Сіє ці дні зібрав і подав д-р Степан Рівчицький)

16. **о. Модест Гнатевич**, ЧСВВ, дослідник нашої митишани. Його довголітню наукову працю використав Венедикт Плонданиський, редактор часопису «Слово», що виходив у 1861-1887 роках у Львові й що працю друкував у 1864-1865 рр. під назвою «Бучач». Згадана праця на стільки авторитетна, що на неї покликалися й польські дослідники, а між ними й автор книги «Pamiętniki Buczańskie» і «Pamiętniki Jazłowieckie» Садок Бароніч. Отець Гнатевич помер в 1864 році у Бучачі.

17. **Д-р Льонгин Горбачевський**, нар. 15 березня 1889 р. у Фільварках Монастирська. Гімназію закінчив у Коломиї, правничі студії у Львові. Старшина австрійської армії і УГА. Адвокат, кооператор, просвітянин, в'язень большевичького тюрем, член наукових і гро-

маських організацій. Помер 12 грудня 1971 р. в Монреалі, Квебек, Канада.

(УГА, т. I, стор. 664, Сяюбада, к. 231, 1971)

18. **Юліян Галат**, народжений 27 травня 1887 р. в Броварах, пов. Бучач, старшина УГА, вчителював в Костилівцях, а останньо перед II світовою війною в Бучачі; в часі евакуації Бучаччини опинився в Німеччині, в Липську. З Німеччини виїхав у Бельгію і там учителював та працював у суспільно-громадських організаціях. В 1951 році переселився з ріднею в Бразилію, в Прудентополь, Парана, де вчителював у Семінарії оо. Василіяв аж до останніх днів свого життя.

Марко Каганець, син Василя, нар. 20.VIII.1881 — жордований 6.II.1968.

Помер 24 червня 1960 року в Прудентополі і там похований.

(Подав син, іже, Володимир Галат, лист з 24 квітня 1973 р.)

19. **Данило Джердж**, нар. около 1830 р. у Возиліві. Від 1906 р. учитель математики й фізики в станицьславській українській державній гімназії. Від 1929 р., аж до еміграції, директор тієї гімназії. На еміграції жив у Станиславіні аж до другого приходу большевиків і залишився з ними. Дашьа його доля невідомо.

(Подав д-р Теодор Мицький, 28 січня 1970 р.)

20. **Богдан Збудовський**, інженер, нар. 1888 р., з Новосілля Язловецької, син о. Вячеслава Збудовського, пароха Зубрич. Підхорунжий УСС, старшина ківських Січових Стрільців. Студював у Прішбраві, Чехи, гірничу інженерію, працював на Шлеську, помер у Польщі 1964 року.

(Подав д-р Степан Рівчицький, 19. 10. 1969)

21. **о. Вячеслав Збудовський**, нар. 1864 р., парох Зубрич. Суспільний діяч. Капелян УГА. Дата смерті невідома.

(УГА, т. I, стор. 314)

22. **Марко Каганець**, нар. 20 серпня 1881 р. в Коропці, організатор і політичний діяч Королеччини. Співосновник Читальні Т-ва «Просвіта». Многонадійна молода сила. В часі виборчої акції дня 6 лютого 1908 року, австрійські жандарми замордували його.

(УЗР, т. II, стор. 159 і слідчийка свідів)

Олена Кисилівська

23. **Олена Кисилівська**, нар. 24-го березня 1869 р. у Фільварках коло Монастирськ, із дому Сімонович, Громадська дівка Галичини, редакторка, іменишниця (імена О. Галичанка, Калина, Пеліана). В 1923-1939 рр. видаєць і редакторка дитяжнички «Жіноча Діля» в Коломиї та його альманахів; статті в українській пресі, зокрема на жіночій і вишочній темі; оповідання її опісля поборжів «Вісти з-над Чорного моря». По Гідному Краю... Заслужена організаторка соціального життя, 1923-1928 рр. організаторка референтки Союзу Українок, 1935 р. Голова Соціалістичного при «Сільському Господарі», 1928-

1935 рр. сенаторка в польській сенаті від УНДО, в 1945 р. перша голова Світової Федерації Українських Жіночих Організацій (СФУЖО), Померла в Канаді.

(Фотодія Сімоновичів і ФУ, 2, стор. 1033)

24. **Корнеліо Кіжко**, інженер, нар. 24 вересня 1892 р. в Трибухидях, гімназію закінчив у Бучачі. Вступив до військової старшинської школи 95 ш. полку, пройшов додатковий технічний вишкіл і став командантом сотні, а відтак курсів старшин. У часі Української Держави 1918-1919 рр. вишколював чотири сотні саперів. По війні виїхав у Данці на вищі студії (жоні) і там вишколював майбутніх військових старшин УВО. Закінчивши фахові студії, працював на заході в Королівській Гуті. Помер 25 квітня 1969 р. в Честері, Па.

(Поех. надія «Свобода» з 19 липня 1969 р.)

Сот. Корнеліо Кіжко.

25. **Д-р Осип Кошут**, народжений 1891 року в Бучачі, учень бучацької гімназії, в старших класах перейшов до гімназії в Коломиї. За студентських часів організатор молоді і УСС. В 1920 р. адвокат у Богородишвах і член Головної Управи Української Соціалістичної Радикальної Партії. В 1928 р. посол до паризького союму. В 1939 р. арештували його більшовицьки. Номер на закладанні.

(ФУ 2, стор. 1964, оповідка О-р М. Гізар, 26, III, 1973)

Інж. Антін Король

26. **Професор інж. Антін Король**, народжений 30 жовтня 1896 року в Соколові, пов. Бучач. Середню освіту набув у державній гімназії в Бучачі і Тернополі. УСС, поручник УГА. Студіював інженерію на Високій Гірничій Академії в Прішбразі, Чехословаччина, з вислідом дипломованого гірничого інженера. Активний член студентських організацій. Вернувшись в Бучаччину, бере участь як діяльний політичний член УНДО в суспільній праці, у виборах 1928 р. В роках 1932-1933 нострифікує свій диплом щоб відкрити приватну канцелярію землеміра. В 1930-1937 рр. працює при воєв'єдських землемірських відділах в Тернополі. В 1937 році покидає державну працю і улаштовується, як записаний землемір в Бучачі. Під час II світової війни опинився разом з іншими бучацьчанами в Німеччині. В 1947 р. переселюється з дружиною і сином у Венесуелу, в столицю Каракас, де отримує працю при міністерстві комунікації у відділі будови телецій. В певничайно скорому часі опановує іспанську мову. На цьому становищі він запроєктував, збудував і перебудував багато телецій в цій країні. Брав теж приватні праці від різних фірм, що займались урбанізацією околиць Каракасу, що дозволило йому зміцнити себе матеріально. Крім фахової праці, інж. А. Король розгорнув живу суспільну працю в Каракасі й більших скупченнях українців у Венесуелі. Був Головою Парохіяльного Комітету УКЦеркви в Каракасі від його оснування аж до самої смерті, містоловою «Української Громади», основник секції інженерів, секції комбатантів і спортової секції «Чорноморці». Завдяки невтомній праці у 1963 р. Міністерство Освіти й Виховання іменувало його професором університету в Суїдад Борівар, де викладав геодезію і мірництво. Писав працю «Вища геодезія у щоденній практиці кож-

ного інженера». В часі цієї праці нагло номер 26 липня 1966 р. Покійний був членом НТШ в Канаді.

(Проф. д-р Сазен Вергінорак, «Вояцька Ділка», ч. 36 з 9. 9. 1967 р. Монреаль—Торонто)

27. **Тимко Кралька**, нар. 1894 р., в Бобулинцях, вивис в гімназії в Бучачі, був членом драгоманівського кружка, виключений з гімназії через його до гімназії в Самборі і там став провідним членом драгоманівки «Поступ». Мав літературний хист і небудені драматичні здібності, в 1910 році залишив гімназію і вступив до театру Стадника,

(Д-р Степан Рівцький, 10, 10, 1969)

28. **Тадей Крамарчук**, нар. 13 вересня 1890 року в Бучачі, тут закінчив гімназію. З вибухом світової війни в 1914 р. змобілізований і перебрав війну на всіх фронтах, описав вступав в ряди УГА, по деякім часі іменованій четарем. Довголітній член Управи кооперативи «Поступ», а від 1927 року член Дирекції ПСК. Помер у Дітройт, Мич. 24-го листопада 1966 р.

(Лист дружини з 8. 11. 1971 р.)

29. **Мар'ян Кречковський**, д-р прав, сотник УГА. Народжений 14 грудня 1890 р. в Заболотві, пов. Снятин. Академічну гімназію закінчив у Львові і тут студіював право. В 1913 р. служив одпорічним у полку польової артилерії. Першу світову війну закінчив як командант батерії в ступені поручника. В Листопадову ніч 1918 р. розбрав команду поліції у Львові. В УГА був командантом батерії при 7-ім гарматнім полку, і був ранений під Ширцем. В 1920 р. поляки ув'язнили його і один рік був конфінований. Закінчив право у Львові, судуноу і адвокатську практику провадив в Солотвині і довгий час у Золотому Поточі. Помер 1950 року у Львові і похований на Личаківськім цвинтарі.

(УГА IV, стор. 285)

30. **Мар'ян Крушельницький**, нар. 1897 року в Пиляві, актор і режисер школи Леся Курбаса. На сцені з 1915 р. в Тернополі, пізніше в театрі «Бесіда» у Львові. Від 1924 р. в «Березолі», де під керівництвом Л. Курбаса створив ряд яскравих образів в п'єсах М. Куліша, І. Микитенка і ін. Після арешту Л. Курбаса і перетворення «Березоля» на театр ім. Шевченка став його мистецтвним керівником, перубудовуючи цей театр в напрямі викорінення мистецтвних традицій «Березоля» і пристосування його до вимог соцреалізму. Від 1956 р. головний режисер театру ім. І. Франка в Києві.

(БУ 2, стор. 1295. УРЕС т. 2, стор. 256. «Терболевська Земля» на стор. 268 кобас, що М. Крушельницький робив з Гасцями.)

31. **Корвиль Крушельницький**, нар. 1888 р. в Бучачі, старшина австрійської армії. Був у італійському полоні. Голова Українського Міщанського Братства і член Виділь інших організацій. В січні 1940 р. арештували його більшовики й слід по ньому загинув.

32. **Степан Куцунський**, нар. 15 грудня 1887 р. Нотар у Бучачі, член Українських товариств, «Українська Бесіда», Український Кооперативний Банк, кооператива «Поступ», Українське Міщанське Братство, співзасновник і член першої дирекції Повітового Союзу Кооператив, Помер 30-го травня 1948 р. в Емманген — Німеччина.

33. **Григорій Лисий** син Андрія, народжений 1888 року в Жизномирі, пов. Бучач. Учитель, довголітній управитель народної школи в Бобринниках, а пізніше в Рогізні, пов. Яворів. Патріот і добрий педагог, що виховав багато молоді продовж своєї майже сороклітньої педагогічної праці. Багато його учнів виїшли з добрим знанням і великою любов'ю до свого рідного. Покійний був провідним членом «Просвіти» і кооператива в Бобринниках, зразковим наслідником — своїм досвідом і знанням ділився з пасічниками на прилюдних виступах і на сторінках журналу «Український Пасічник», співзасновник і довголітній голова «Повітрової Пасічної Спільноти» й Головою Філії Т-ва «Сільський Господар» у Бучачі. Помер 8 грудня 1972 року в Торонто, Онт., Канада. Там і похований.

Григорій Лисий

34. **Федір Луців**, нар. 4 березня 1909 р. в Нагірній. Українську гімназію закінчив у Львові. 1930 року виїхав до Америки й опанувавши мову, закінчив коледж із званням учителя. Кореспондент українських часописів, ревієр співробітник ЗУАДК, у час переселенної акції дбайливий опіку новоприбулих, допомагав у вишукуванні праці, помешкання та інших життєвих справ. Дослідник діяльності першого українського емігранта о. Агатія Гончаренка. На видання книги про о. Гончаренка призначив ретшки своїх заощаджень. Помер 7 серпня 1969 р. Похований в Міннеаполіс, Міннесота.

(Посм. записка «Свобода» з 24. 9. 1969)

35. **о. Іларіон Лушпинський**, нар. 1884 р., парох Поморце—Рішинськ, суспільний діяч, в час Української Держави капелян лічниці і Бригади УСС.

(УГА т. I, стор. 315)

Максим Либко, син Федя, пром., б.р.1884.
Фото зняте в Франції 1953 р.

38. **Теодор Маркіс**, радник Красного Суду і Начальник повітового суду в Бучачі, нар. 1848 року в Грушіві, пов. Самбір. Як суддя визначав великою справедливою в селянських справах. Не тільки справедливо судив, але й виховував, переконував, що за дрібніші не слід судитися. Був діяльним в Українській Демократичній Партії та інших тогочасних. Помер у Бучачі, в лютому 1919 року.

(Подія син Володимир, лист 17. І. 1970 р.)

39. **д-р Анзельм Мозлер**, д-р прав і філософії, адвокат у Бучачі і Монастириськах, видавав двомаю газету «Двірська Служба» в 1905 р.

40. **д-р Осип Назарук**, хорунжий УСС, б. міністр преси й пропаганди Уряду УНР в Києві, адвокат, публіцист і письменник, б. редактор «Громадського Голосу», б. редактор щоденника «Діло» у Львові, тижневика «Стрілець» в Кам'янці Подільському, віденського «Українського Пратору», американської «Січі», католицької «Америки» і, накінець, «Нової Зорі» у Львові. Член численних українських установ і один з основників освітнього Т-ва «Скала». Прийшов на світ 31-го серпня 1883 року в Бучачі. Помер 31-го березня 1940 року в Кракові. З покійним відійшов один з найоригінальніших і найбільш плодотворих публіцистів і при тому один з найбільших українських інтелектуалістів.

(Усі ці дані зібрав і подав д-р Степан Рівецький)

36. **д-р Василь Матовський**, д-р прав, нотаріальний субститут у Бучачі перед 1914 роком. Член Старшини місцевого «Сокола», член дирекції банку «Приват», членів Талергофу, Автор епограм Талергофу.

37. **Ішко Максимів**, нар. 6 серпня 1884 р. в Короні, один з визначніших діячів-селян. Молодший трохо бід Марка Калачиці. Освоєник Чит. Т-ва «Просвіта» на Перевелі. Т-ва «Січ». Член Української Державної Ради в Станіславові 1919 р., співзасновник Районової Моточарні і її доповідатний скарбник. Помер в притулку для старих у Ебондан у Франції в 1954 р.

41. **Іван Педієвський**, нар. 25 липня 1895 р. в Золотому Поточі. Гімназію закінчив у Кіцмані, на Буковині. По війні студіював музику в Берліні, в консерваторії Штерна і в 1924 р. здобув диплом. Учительова у середніх школах і філії Музичного Інституту в Станіславові, Співзасновник Українського Музичного Інституту в Америці. Відомий як композитор хороших творів «Засяло сонце-золоте», «Веселий дещ», «Служба Божжа» і «Під гоми киянських дворян», нагороджені на конкурсі хору «Думка». Помер 5 червня 1970 р. в Нью Йорку.

(«Свобода», ч. 162, 19 червня 1970 р.)

42. **о. Героним Перезій ЧСВВ**, ігумен Василіанського монастиря в Бучачі в 1758-1757 і вдруге 1761-1765. Під час його ігуменства почала будова церкви Воздвиження Честного Хреста й монастиря оо. Василіян. Світлий муж і визначний провідник. Ктитор Микола Поточський найшов у ньому єдиного з своїх намірах й широго дорадника. В 1765 р. виїхав у останнє з Бучача до Брацлавського Монастиря на становище архимандрита.

то. М. Гуцален, Бучач 1937

43. **о. Денис Вєстайко**, парох і декан в Бучачі. Нар. 27 березня 1859 р. в селі Скопівка, пов. Городенка. Голова Надвірної Ради Українбанку, Повітового Союзу Кооператив, кооператив «Поступ». Помер у квітні 1936 р. в Бучачі.

44. **Василь Новосад**, нар. 1897 р. на Холмищині. Від 1931 року працював в ПСК у Бучачі в характері лєостратора кооператив, організатора кооперативних курєв. Був прихильником кооперативних ідей і на тому становищі помер 1943 року в Бучачі, там і похований.

45. **о. Іван Олєсницький**, нар. 1850 р., парох Персвєлоки і декан, шкільний комісар. Один із перших священників, що офіційно попірив ідея Т-ва «Просвіта» і був організатором її читальн.

(Шевченко в 1912 р., 100-річчя «Просвіти».)

46. **Онуфрій Пендлей**, нар. 1898 р. в Лїщинцях. Гімназійним учнем зголосився до залізничної служби. По відповідному вишколі виконував обов'язки залізничного телеграфіста. Від 1926 року лєостратор кооператив при ПСК Бучач, від 1930 року член дирекції. Співорганізатор Читальні «Просвіти», кооператив «Згода», Т-ва «Дуг». Помер 25 листопада 1949 р., похований в Торонто, Онт. Канада.

47. **о. Захар Подлянецький**, нар. 1852 р., парох Монастириськ. Без переслужання й суду польські регулярні війська замордували його в дні 13 червня 1919 р.

(Трагедія Галицької України, вид. 1920 р. в друкарні «Канадійського Фармера»)

48. **Інок. Дмитро Пилецький**, нар. 20 жовтня 1925 р. в Коронці над Дністром, в селянській родині. Початкову освіту набув у Коронці, середню почав у Бучачі, продовжував у Станіславові, закінчив у Аугсбурзі. За приналежність до ОУН був арештований гестапом і перебував у тюрмі Монтеліоне в Кракові. По гімназійній maturi працював на політехніку в Дармиштаді. В 1950 р. прибув до Америки і тут закінчує університетські студії з інженерії. Професійно працював у американських інженерних фірмах при будові шляхів і мостів. Кількакратний Голова СМСТА, член Організації Державного Відродження України, Української Відпінгової Спідки, каси «Самомодич», Батьківського Комітету при школі св. Миколая в Шیکاго. Найбільше свого часу присвячував Плевостві. Ктитор ново-будованої УКЦеркви св. Володимира й Олени в Шикаго, Ілл. Помер дня 9 лютого 1973 р.

(Слабода : ч. 49, 1973 р.)

49. **Михайло Циліска**, господар із Задарона, один із найкращих передових селян. Мудрий, добрий промовець. Співзасновник Читальні Т-ва «Просвіта», кооперативи «Сила» та інших організацій. Був членом нашого парламенту — Української Національної Ради в 1919 році у Станіславові. Належав до тісного гуртка дорадників Диктатора д-ра Євгена Петрушевича.

(тис.)

50. **д-р Іван Попель**, д-р прав, народжений у Бобулінях, старшина УГА, суддя Найвищого Суду Словацької Республіки. Помер у Братиславі в 1943 р. на 51 році життя.

(Д-р Кость Павловський, 10. 10. 1969)

51. **Степан Потоцький**, белзький воявода, власник Бучача, спровадив оо. Василія із Литви, щоб вони вели богословську науку для світських священників грецької віри. Богословська школа, яку він оснував, проіснувала 42 роки, до часу її переселення на гімназію в 1794 р. Помер у 1727 р.

52. **Миксда Потоцький**, вояводич, Староста Канюпський, нар. 1708 р., син белзького вояводи Степана Потоцького, правнук Степана Потоцького і Марії Могилянки. По смерті своєї матері в 1733 р., як спадкоємець величезних маєтків, почав нову життєву добу. Своєвільний, сучасники звали його бешкетником, кому ж зробиш крияду — винагороджував її. Присвячував не мало уваги справам грецької віри й ширенню освіти. Вище латинське духовенство, хоч складало йому чолобитий, докорало йому за це. Покинув латинський обряд й вернувся до віри предків. Автор «Pamiętników Buczackich». Ке. Садох Баронч, так його характеризує «Ставни русином, зближился до оо. Василія і найчастіше вживав руської мови. Оо. Василія зумили його пригрозити, притягнути до себе сприйманним

напичок, тому то видав на їх монастирі, понад два мільйони злотих польських, радо з ними приставав, ночував у них і так тримався їх аж до смерги 13 квітня 1782 р.».

53. **д-р Фроць Свістель**, д-р прав, нар. 17 липня 1887 р. в Бучачі; тут же закінчив гімназію, університет у Львові і Відні. В 1918-1919 рр. чотар УГА. Визначний член партії УНДО й секретар Української Парламентарної Репрезентації в Варшаві. За німців в'язень концентраційного табору в Освенцімі (Австрія). Прибув до Америки 1930 р., включився в суспільно-громадську працю в Нью Йорку, а згодом у Рочестері, Н.Й. Голова Відділу УККА. Член Об'єднання кол. Вояків УГА. Помер у Сиракузах 4. 7. 1965 р., там і похований.

(Повна: Петро Мавцько, погребник в Сиракузах)

54. **д-р Володимир Сіменович**, д-р медицини, народжений 1859 р. у Фільварках біля Монастирська, українсько-американський суспільний діяч. Редактор часописів «Америка», «Україна» в Шикаго та «Просвіта» в Нью Йорку. Помагав грошми у виданні «Жіночої Доло», що її видавала його сестра Олена Кисілевська. Помер 1932 р. в Шикаго.

(УЗБ, т. III, стор. 95)

55. **Лрослав Сім'янович**, нар. 26 квітня 1882 р. в Бобулінях, нижчу гімназію закінчив у Бучачі, академічну у Львові. Бувши ще учнем, зорганізував хор, з яким їздив по Галичині, Український Січовий Стрілець. По війні, в Празі, організує хор і популяризує українську музику. Співучасник оснування Українського Театру в Ужгороді під управою Загарона, підтак Садонського. В 1927-1933 рр. працював у Центрострові. В 1942 р., з причини стану здоров'я, вернувся до рідні в Берези, нов. Ліско, там і помер 14 січня 1943 р.

(Повна: Дарія Сінь, 26 березня 1970 р.)

56. **Остан Сінь**, нар. 29 травня 1879 р. в Лішчах Мурованих під Львовом, син учителя. В 1904-5 прибув до Бучача. Як понтовий службовець, проявився визначно в суспільно-громадській праці, оснував читальні Т-ва «Просвіта», «Соколи», організував і провадив хори. В часі війни, директор Повітової Каси «Праця», Голова філії Т-ва «Сільський Господар», директор Повітової Господарсько-Торговельної Спідки, з того титулу, заступав інтереси українського населення перед урядами і владою. Найважливішою справою в тому часі була відбудова війною зруйнованої оселі. Під час Української Державности — член Повітової Правління. По війні, не зложивши присяги вірності польській владі, остав без урядової служби і псевдо присвятився справі національного й економічного відродження повіту. В жовтні 1939 р. більшовики арештували його — номер на засланні.

(Місце й дату народження та час прибуття в Бучач, поділа Дарія Сінь, 21. 10. 1969 р.)

Василь Слободян

57. **Данило Слободян**, народжений в Стінці, пов. Бучач, дошкільний учитель в Сновидові. Хоч найне учительство було дуже обожане в правах, то він наважився можливість для суспільно-громадської праці, впливати, інформувати й допрацювати тим, що цією працею офіційно провадили. Помер у 1942 році. Всі свої опієдності, діяч зрунтом і городом, записан на постійній дитячий садок у Сновидові.

(Повідн Федір Певникова, 16 серпня 1970 р.)

58. **д-р Гоман Свєзар**, д-р прав, нар. 21 березня 1890 р. в Остапіві, пов. Скалат. Гімназію закінчив у Тернополі, а правничу студію в Грацу. Під час студій був головою Студентського Т-ва «Січ», 1915 р. покликаний до війська, в 1916 р. переходить до УСС.

В часі Української Державности був заступником команданта Тернополя, опієдн членом військового суду. Разом із УГА перейшов збруч і був у «Чотирькутинку Смерті» й опієдншив в боях наєвничій негоді, в Кожухові. По повероті додому закінчує адвокатську практику і в 1924 р. відкриває адвокатську канцєлярію в Миклушинцях, а в 1933 році переносить до Бучача. Свій вільний час присвячував суспільно-громадській праці, головою - «Філії «Прєвєднєтє», що в свій довгі роки був головою. 14 жовтня 1939 р. більшовики його арештували. Завдяки заходам дружини й при допомозі проф. К. Студинського був звільнений і виїхав легально до Кракова. До Америки прибув у грудні 1949 р. й поселився у Фієлдєлфії, Сівєрославинє кредитової коопєративи «Самопоміч» і її перший Голова. Помер 25 листопада 1952 р.

(Повідн Галини Свєзар, 9 серпня 1971 р.)

59. **Семен Смєль**, учитель державної гімназії в Бучачі, номер дня 11-го вересня 1937 р., на 81 році життя. Свої опієдності залинив Т-ву «Шкєльня Похїч», що опієдувалася учнями гімназії незаможних батьків.

(Калєндєр Прєвєднєтє за 1939 р.; Вол. Коляцо, лист з 27 єчня 1970 р.)

60. **о. Михайло Снігурович**, нар. 1881 р., рукоположений 1906 р., парох Язлівця. Суспільно-громадський діяч. Помер в Ліндєску, Тироль -- Австрії, 24 травня 1947 р., там і похований.

(Лист д-ра Михайла Снігуровича з 17 травня 1972 р.)

61. **д-р Володимир Томєнєвський**, д-р прав, нар. 1877 р. в Хлоїнівці, пов. Гусєтин. Члєн проєвєду «Молодої України», яка в 1900 році вперше проголосила «Ізъяки в самостійній влєдєній державі українєвський народ знаєде нову свободу розвоє». Один із організаторів боротьби та українєвський університет у Львові в 1901 р., організатор хлєборобєвського страйку в 1902 р., разом із Львоним Цєгєльєвєм, Вол. Старєвєцьєвєм -- члєн Головної Українєвської Ради і члєн Бєвєвої Управи УСС в 1914-1918 рр. Голова Управи Українєвської Соцієл-Дємєкратичної Партії, співробітник Союзу Визволення Українї, вїєдємїєстер закордонних справ УНР в кабінєті В. Чехівєвського, мїєнїєстер закордонних справ у кабінєті Борнєа Мартоєа. По війні приєвєдуєтьєся журналієстичній та коопєративній праці. Обраний родним мїєстє Львовєа, боронив інтерєєвї українєвського населєннєа, проєвєдуєтьєся на парадах українєвською мовою. Помер 26 єчня 1938 р.

(Повідн Б. Б., 9 єчня 1970 р.)

62. **Михайло Чайковєвський**, нар. 1901, в Курдубанівці, від 1926 року працює в ПСК як торговєльний помічник, згодом начальник Складу ПСК в Монаєвирєвєках. Виявив єебє добрим адмінїєстратором підприємств, ієдєю витриманим коопєратором і єуєєднєльником. Помер у Бучачі в 1943 р.

(єтє.)

63. **д-р Анатєль Юрєвич**, д-р медицини, нар. 1 єчня 1898 р. в сєлі Зєлєчє б. Свєтїтина, УСС. Гімназію закінчив у Коломиї, медичні студії у Відні. Диплом поєтрїфікуєвав у Вільнї, а практику гієєєкєлогїї і хїрургїї відбув у Варшавї. Лікарєську практику розпочав у Зєлєчєу Потєчї на єсєні 1933 р., включєєєтьєся у єуєєднєно-громадєську працу, вкоротїє здобув довїрїє у поєшану, був обраний головою читальнї «Прєвєднєтє». Вже перед війною переселиєся з Потєчєа до єуєєдних Нєзвїєєєкє над Днїєстром. Вїїхєв на єміграціє. Помер у Аєєдєнбурзі 15 грудня 1945 р.

(Лист Б. Юрєвичє з 6 і 12 жовтня 1970 р.)

ОСІННІЙ ЛИСТОК НА МОГИЛУ ПРИЯТЕЛЯ

З першими барвними осінніми листками, що почали осипатися і з вітром у просторі безцільно гнати, прийшла вістка: в Буенос-Айресе помер Федір Василук.

З молодих років мій приятель — він.

Пізнав і його таки в його селі Сороках біля Бучача, в тій сільській читальні «Просвіти». Присаджуватого росту, ентузіаст адачею, розважлив, доброго серця. Але в мою пам'ять впилися його добрі, ясні, рішучі очі — очі людини чесною, що живе любов'ю до свого брата, до батьківщини, до ближнього, і в цім бачить мету та глумд життя.

Ми часто зустрічалися з ним тоді, по нашій програмі. Він був селянином, але селянин поет душою, то й поринав зі мною у розмови зміст яких був: Кралею і Богом надхнені простори.

Ось, ідемо вузькою сільською доріжкою, таки в Сороках, під гору, попри приходство, попри церкву, завертаємо в ліво і виходимо в поле. Тут одразу біла того самотнього кам'яного хреста.

А сівши під хрестом, ми змовкли. Над нами, на синьому тлі блакиті, зникли сірі й дуже рамена всеобіймального хреста. Я бачу, ще більше чую, як кожен тон природи — осінній перелік перелета, дзвінчання коника стрибуни, охри берізок, те наше глибоке й розмудале поєсені неба, все це брешить на струнах його душі, так сильно, що з його очей у мої очі ці струми мовлять перебиваються.

Але єсхидмо на тому, що нас усіх тоді покля і бояла: це ж 1922 рік!

От лихо програли війну!

Лише подумати: демократичний уряд Польщі, Морацьвського, колективізує нашу землю.

— Гляньте, це ж уже рік, як діями й почамі очі нужда, мерзвство обідає нашу цю нахучу землю.

— Наші люди, інтелігенція — священники, св'ятські й воики нашої армії, — по тюрмах, по таборах, конфіновані.

— Добре, почнемо спочатку, але до порахунку між нами прийде... — закінчив Федір наш міркування.

І інших ранком, на весні, ми посиділи собі край шинтаря у Сороках. Горло ранне сонце й жадібно спивало останні роси. Перед нами, в дальні, шумів і похитувався березовий гай, такою яснію весняною зеленню похитувався. Там, у глибокій долині-ярі майже нечуто шуміла Стрипа і ці протажки шуми до нас доносились. Над нашими головами серед густих гіляк ясени, ворткотали горлиці.

Федір читав — і ще, і ще раз! Скорбуя Матір того ще раннього Панця Тучина. Читав і бачив, як у тім кінці села від Ліщинців, біля крайньої хати, зупинилася Скорбна Мати...

Звоук.

Біла нас стояла туга й осипала нас черешневим цвітом.

У селі скрипіли вози, потейкували на коней люди, в поле їдучи.

— Га! треба йти в поле! — зривався Федір, поклавши книжку біля мене.

— Сьогодні ввечері побачимось у читальні на пробі «Ой, не ходи Грицю»,

— сказав і еспішно відійшов у поле...

(Передрук з «Америка», Філадельфія, 4. 11. 1952)

ОСТАННІЙ САЛЮТ

Сотник УГА інж. Корнело Кізюк народився 24 вересня 1892 р. в селі Требухівцях, Бучацького повіту, в Галичині. Початкову школу закінчив у рідному селі, гімназію в Бучачі. Склавши іспит зрілості, вступив до військової старшинської школи, в 95-му полку піхоти австрійської армії, пройшов додатковий технічний вишкіл у школі саперів і став комендантом сотні, а потім і куреня саперів. З тим самим полком перебував на різних фронтах першої світової війни. За відвагу й зразкове виконання обов'язків одержав багато військових відзначень, в тому і хрест заслуги німецької армії. Під кінець першої світової війни захворів на італійському фронті на малярію.

Розпав Австрії й відірвання української державності застали його недужим на відлугі дома. Видужавши, в грудні 1918 р. він з'єднався до рідної армії. Комендант міста Чорткова, отаман Орбюк, знаючи його як здібного старшину і спеціаліста у військово-технічних справах, запропонував Секретаріатові Військових Справ доручити йому організацію і вишкіл саперських відділів, дуже потрібних тоді для молодого Української Галицької Армії. Чортків лежав у зашлілі і надавався на такий вишкіл; з доручення Секретаріату інж. К. Кізюк вишколював впродовж 4-ох місяців чотири сотні саперів.

Колі УГА довелося літом 1919 р. покидати Галичину і пересходити на Схід України, тоді він вступив до 14-ї Чортківської бригади і, як комендант технічної сотні, відбув з тією бригадою всі Визвольні Змагання на Наддніпрянщині. Ранньою осенню 1920 р. почалася ліквідація УГА. Покинний одержав наказ створити технічний курень, стаяткові саперів і виврад з інших бригад. Він організував відділ з 1.200 саперів і так ним маневрував, що відділ той при ліквідації УГА не дістався ні полякам, ні большевикам, а з усім технічним виврадом перейшов до отам. Тютюнника, який тоді рейдував по східній Україні і зашліл большевиків.

Вернувшись з війни до дому, довівши час мусів хотівши від польської влади. Йому вдалося виїхати до Данцігу, де почав студіювати хемію у вищій Технічній Школі. Рівночасно, був активним членом студентських товариств «Сеніа» і «Зиреп» та в Українській Військовій Організації (УВЮ). Польська влада в Галичині не брала до уваги українських студентів, щоб не давати їм старшинського вишколу, тому такий вишкіл відбувався заходами УВЮ в Данцігу, з пильною приготівлю старшинських кадрів на майбутнє. Тим вишколом керував сл. н. сотник К. Кізюк.

У 1929 р. одержав інженерський диплом, вернувся в Галичину й одружився з дочкою теревовельського дек. о. Мохначького, після виїзду на Шляска, на посаду інженера-хеміка в Королівській Гуті. Покинний був членом Українського Технічного Товариства у Львові, співпрацював у його журналі «Технічні Вісті», дописував до польських і німецьких фахових журналів.

Колі перед другою світовою війною поляки, ще більше переслідуючи українців, звільнили його з праці, вернувся в Галичину та взявся до будови напяркці у Миколаєві. Однак, друга світова війна перекреслила той план і він знову вернувся на Шляска, зайнятий тоді німцями, до дальньої праці в Гуті Бісмарк.

На еміграції з родиною зупинився в Берхтесгадені, в 1949 р. перейшов до ЗСА, і поселився в Честері, Па. Тут знову включився в українські організо-

наше життя і став членом Т-ва Українських Інженерів Америки. В Честері працював інженером-хеміком у сталеварні «Фінкск». Знання і працелюбність однієї фірма, застергаючи його на праці ще довго поза північний вік. По-кінній завжди знаходив час на громадську роботу і був активний в товариствах, найбільше в ОБВУА, Самопомочі й УККА.

(Смобода - ч. 135, 19, 7, 1969 р.)

В ОСТАННІЙ ДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

ЗГАДКА ПРО Д-РА МИРОСЛАВА НАВЛИШІНА

(Поділя: Марія НАВЛИШІНА)

Д-р Мирослав Навлішин народився у 1915 р. у Житомирі, біля Бучача. До вступу німецько-польської війни в 1939 р. студював медицину в університеті у Варшаві. В 1940 р. переїхав до Львова і тут одержав лікарський диплом. Спочатку працював у Голівній Лікарні у Львові, а потім, у 1941 р., працював як лікар у Бучачі. Тут, два дні на тиждень, ординував у лікарні, а решту присвячував праці у малому шпиталіку поза містом для хворих на паліативній і черевній тиф. У 1944 р., перед приходом більшовиків, разом із іншими покинув Бучач і опинився в Памченці, де його - як лікаря - призначили на працю у лікарні Нордгаузен у Тюрінгу. Тут, серед наших людей, що були насильно вислані на роботи, зазнав працювати до 4 квітня 1945 р., коли несподівано згинув під час бомбардування, залишивши дружину Марію, з думу Васішик, і 17-місячного сина. Дружина д-ра Мирослава Навлішина втратила короткий шлюбок із тих трагічних годин.

Три дні до години оповідали ми покло на землі, віддалені лише три кілометри від нього. Червога заграва протягалася над містом і над лісами. Нам на голови спускалися черепки з покриття вонки, де ми сиділи. Страх і розпача сюртали нас усіх. З тут не сходила молитва. Навліш 17-місячний нов дитина, хоч не їв її не енала, була тиха. По трьох годинах бомбардування пішло її не думати пертати до лігва. Не бігли в ліс, вонди, мокри й переморені, бо істни тільки-но починалися. І так, ми, чужинці, просиділи цілий день у лісі. Тут і довідалися ми, що вже кінець війни, що американські війська переходили через місто.

«І залюбила дитину в знайомих і побігла в лігва — а було до них в кіла, дороти — шукати чоловіка. Три дні мала в нагду надивитися на ті поцаши жертви війни, а було їх понад тисячу — без рюк, без їжі, а то й самі тудуби; жертви трудових робітничих таборів. Пам'юло її живої душі — над тримісячними кружиди воронки. Чого я там шукала — не знаю. Бо ж чоловік поїхав до підземної фабрики з робітниками.

«Нарешті, серед побитих, несподівано, і побачила мого чоловіка. Він ніколи не мав часу на відпочинок. Тепер — знайти його, той чоловік, у ліщині сні. Усю тайну своєї смерті забрав із собою. Як він сюди потрапив? Як довго мучився?..

«Не тямлю, як довго і стояла коло нього. Коли очулилася — уже вмеріло. Якесь військовий порадили мені взяти тіло і самій поховати його. Бо вони, всіх інших закопують у спільній ямі. Почала і шукати когось, до помічі. Знайшла і братів чоловіка. Нелегко було знайти місце на німецькому цвинтарі. І там були похоронені могили і кості перемінені з землемо. Ми самі й викопали могилу для мого чоловіка».

(Перодоріс з «Лікарської Вісники», ч. 17, 1969 р., стор. 38 і 39, с.и.)

Микола ДЕРБУШ

БОЛЮЧА, ТЯЖКА ВТРАТА

7-го серпня по довший хворобі змер у ветеранському шпиталі Міннеаполіс член 345-го відділу УНСовоу, проф. Фреді Луціш. Два дні по його смерті відбулася нарада, яку відправили протестері о. Андрій Кіст' і о. Микола Антохій, наестоїтелі обох наших українських православних церков, у асисті протодиякона о. Миколи Поліщука. Співав хор, диригент урод. о. Юрій Коросун, у складі якого, крім співаків церковного хору УПЦ св. Микола, були також співаки з інших українських церковних хорів нашого міста. Наступного дня відбувся похорон на військовому цвинтарі.

Обшиновочені враженнями по цих сумних відразах, всі одвоєдню стверджували: що людей на них було стільки, скільки значимо їх було на нашому щорічному сніті державної її соборності. Хоч і бундестрижливий день, то померлого востаннє шанували всі — і православні, і католики, і протестанти, і стара, і нова еміграція, люди з різних закутків українських земель, люди з різних політично-групових середовищ... Така численна і така соборницька приєднати нашого громадянства була наслідком того, що сл. п. Ф. Луціш все своє життя нещадно віддав українським справам, а до того ж був співражним, а не лише декларованим християнином: всім чим він все життя дономогав ближнім своїм, а тому і не лишини по собі грошових мастив, а лишини масток відчуженості й поганин в людей.

Федір Луціш народився 4-го березня 1909-го року в Бучачі. Закінчив українське гімназію у Львові. В 1930-му році виїхав до Америки, у Нью Йорк де тоді тимчасово мешкав його батько, у новоприбраній батьківщині закінчив класич. Добре оданувавши англійську мову, почав учителювати. Провідивши п'ятьма свого життя він зробив слова Т. Шевченка: «Боритися — поборити», та І. Франка: «Дунайте по складу...». Де тільки була найменша змога проявити лід байдужості американців до українських справ: містити у десятках американських і канадських часописів статті про Україну, її гін до незалежності, її культуру і значаї. Знайомити своїх старших учнів і їхніх батьків з українськими проблемами, нестимо збирає гроші на українській культурній справі, зокрема на українські школи в Латвінії, поширює нашу пресу, витираючи власний гріш, гідати на різні фарматурські істці і виступає з промовами про Україну, естає своєрідним зв'язковим поміж українською громадою у Міннеаполісі і українськими фармазави на розлітних просторах Міннесоти та обласі Дакот, естає постійним кореспондентом кількох українських часописів, а в першу чергу «Смобода».

Особливо посприялоє громадська діяльність Ф. Луціша по демобілізації ч американської армії після закінчення 2-ої світової війни. Тоді постала перука потреба негайно допомогти українцям в європейських таборах. Луціш разом з дружиною Іванною та її родичами, знавими цілий український Америці Прецдази став нестимим популяризатором українського мистецтва в Міннесоті й навколишніх естайтах, естає активним співпрацівником ЗГАДК. Сотки пакунків і сотки афідавити лицист в Європу. Починають прибувати люди. Не знають ані мови, ані тутешніх звичаїв... Треба ними заіюкватитися. Луціш кидас працю, втрачає сотки доларів, які міг би заробити, бо почуває своїм моральним обов'язком заіюкватитися новоприбулим, постанити їх на ноги, забезпечити документами, працюю, житлом... Дім Луцішеві естає своєрідним безплатним готелем, в якому новоприбулі знаходили і дах над голо-

вова, і «хліб наш щоденний»... Жінками й дітьми опікується дружина, золотого серця Іванна Процяй-Луців, а сам «Федір» цілими днями бігає по фабриках, ресторанах, бюрох, щоб у той тяжкий для роботи час, особливо у зимові місяці 1950-го року, якось влаштувати їх на праці, щоб в «готелі» збільшилася місце для них, які наступним пароланом от-от мають прийти...

Похорон проф. Ф. Луцева доказав, що люди в більшості не забули ще тих часів, своїх перших кроків у Америці, епертих на дружню руку покійного.

Останніми роками безчисленно кількості часу і грошей Ф. Луців обфорував найдетальніший дослідницькій праці та збиранню всіх документів, пов'язаних з діяльністю та життям першого українського православного священника в Америці о. Атанія Гончаренка. На власній кошт Луців кілька тижнів перебував у Каліфорнії в тій околиці, де колиш мепкав о. А. Гончаренко, шукав періоджерельні матеріали про нього, говорив з людьми, які особисто знали Гончаренка, зробив фотостати з видань Гончаренка в бібліотеках Каліфорнії і в Конгресовій бібліотеці у Вашингтоні, а поділяючись розповідями монографії про українців-емігрантів на Гавайях та українців на Алясці.

У своєму передсмертному заповіті, написаному вже нездорово рукою того, хто мав вже раховані години життя, було чітко зазначено: «Мусите довершити мою працю, книга про А. Гончаренка має побачити світ...» На видання її сл. п. Ф. Луців призначив репту своїх заощаджень. І ця книга світ побачить. Дружина Іванна, сини Федір і Дмитро та дочки Гануся і Лесю виконають цей заповіт.

Вічна Тобі пам'ять, дорогий Друже!

В. ЛІМНИЧЕНКО

ПАРТИЗАНИ

Ніхто не знає, де вони пропали,
Ніхто не знає, де вони лягли?
Де їх мала, полонені, гострі шквали
Від стрілу ворога знеохали?
Щого не знає, як вони амурили?
Хто їх кистки до гробу носивали?
Чи курки мертве тіло розривали?
Чи астер жовтий лист на них кидали?
Земля приймала їх, мов різні лати,
Бо це ж вони за неї кров ляли?
Чи ж солодко було їм заспати?
В своїй святій беззахисній землі?
Чи кригталевий, перший день по бою
Їх похоронну нісню засивали?
І чи сніжок солодкою забавою
Їх тіла, ніби в шовки завивали?
Чи падав град на їх застиглої ривки?
Чи падав дощ на їх мертве чоло?
Чи вихорне живілля завергло?
Над ними скорбно плакало й гуло?
Чи гойдався над ними ясний віпр,
Пронісши снігом, наче срібний днівні? ..
Дежали хлопці тилі й кучерні
В калюжах крові, змояні й руйні ...

Степан ШИПИЛЯВИЙ

ЮЛІАН ДАНЬКОВИЧ

(Посмертна записка)

Юліан Данилович, нар. 29 квітня 1911, помер 30 липня 1972, в Житомирі.

В липні 1970 р. помер Юліан Данилович, що спараліжований пролежав у постелі першорічно 34 роки.

Доля спосібних селянських дітей не завжди була ласкава. Покійний Юліан продовж 8 років ходив до гімназії в Жизномира до Бучама, щоденно 5 кілометрів, вносно, слотливою осінню й зимовими снігами та завірюхами. Тут майбут початок його горі, бо, закінчивши з успіхом гімназію, мав намір продовжувати науку, але початки недуги вже на це не дозволили. Спершу недомагав на ноги, відтак зляг. Не змогли й дбайлива оніка д-ра Маркіяна Панчишина в Народній Ліччині у Львові — по довшому побути в лікарні (біля року) привезли його як і відвезли — на вошах.

Був це час на передодні великих подій. Німці зайняли Австрію, відтак Чехію, поляки Заольня, проголошення Незалежності Карпатської України і другої світової війни.

Рідня Юліана відпустила йому більшу кімнату. По середині хати його ложе, по боках лавки і стільці. На стіні велика карта Європи, в куті далекозаясикне радіо. Цілими днями і вечорами в хаті збирався

гурток його ровесників і молоді, на яку мав він великий вплив. Хворий Юліян, тримаючи дзеркальці в руках, пояснював стан воєнних дій, а один з привних показував прутиком по мапі.

В 1944 році, Житомир виселено до Стрільбич б. Старого Самбора, перевезено туди і Юліана. Але з наближенням фронту більшість житломірян перулася додому, вернувся також парох о. Василь Стрільбичський і Юліян.

Чергові роки, роки жорстокоєї жаху й неописаного горя. Влада окупантів проводить «класову боротьбу», вимагає співпраці, грозить, накладає тижді і новинності — по заході сонця друга влада вимагає харчів, підвод, опіки над раненими. Село в постійному страхі і небезпечі.

В хаті Юліана вже не так громадно, — заходить повітряно, часто від города, діляться горем, одні плачуть, іншим очі іскряться — жади німцї: Юліян, не маючи вже до світа претенсій, цей неканонізований святець — усюкоює, умовляє що це ж не буде вічно тривати, наш парід, — каже, — пережив татарське лихоліття, пережило і це.

Село було прив'язане до церкви, до свого пароха о. Василя Стрільбичського і читальні.

Житломірян не виявили охоти підпорядкуватись московській патріархії, церкву перемінили на інших, парох залишив село, а читальню замінили на «клуб», для села остався тільки Юлько Даникович.

І знову в хаті паралітика люди. Одні мають листи із заслання, інші від рідних тільки перекази через людей, Юлько неє розважити — по-ліснїти. Кожна людина до хворого їде з повним довір'ям, а покійний цього довір'я ніколи не спроневіряв.

Пішов до друзів у Америку й Канаду — терливо тяжкі бої, але це більше терливо факт, що моїї сестри біля мене коєа носили. Володів тільки руками. Горілиця прослужав испорушно 34 роки. Помер 29 липня 1970 року. Пишуть, що на похороні було біля тисячі людей, і то не тільки житломірян, але і з Бучача, й довоклицинів сіл. Відкрити дозволиву несли на раменах аж на цвинтар, кожний бажав підложити своє плече під тіло покійного. На гробі поставили пам'ятник, що свідчитьме віки про чесноти покійного і вдячність співгромадян. В.Й.П.

УКРАЇНСЬКА КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В БУЧАЧЧИНІ

До 1885 р. Бучаччина належала до Львівської Архидієцїї, а від 1885 р. входить у склад новоствореної Станіславівської Дїєцїї.

В некататїзмі з 1841 р. подано, що в бучачькому повіті було 35 парохій в наступних деканатах: в бучачькому — 11, монастирцькому — 10, устєньському — 4, зарвацькому — 7, червоногородськму — 3.

В некататїзмі з 1912 р. подано, що в Бучаччині було 43 парохій, а саме: в бучачькому деканаті — 23, Заліщицькому — 1, устєньському — 7, чертківськму — 7.

В некататїзмі з 1938 р. подано 44 парохій, а саме: в бучачькому деканаті — 22, заліщицькому — 1, устєньському — 8, чертківськму — 13.

БУЧАЦЬКИЙ ДЕКАНАТ

1. *Барни*. У некататїзмі з 1841 р. подано, що парохом був о. Йосеф Бонкопєльскій, у некататїзмі із 1912 і 1938 р. був о. Василь Козацькый.

2. *Бучач*. Дочерня церква в Нагірнїї, до якої належали й пїршї з Підламока. В 1841 р. був о. Іван Кронівницькый, у 1912 — о. Деще Негайко, в 1938 — о. Петро Мельник.

3. *Велеснї*, *Дубенко*, *Залєсія*, *Пужижки*. В 1841 р. був о. Михайло Бонкопєльскій, у 1912 о. Маркія Соєвїцькый, 1938 о. Роман Бандушак.

4. *Григорї*, *Бергички*. В 1841 р. був о. Іван Михайлович, 1912 о. Роман Коєвїцькый, 1938 о. Володимир Монастирський.

5. *Губин*, *Сокїлець*. У 1841 р. був о. Григорій Чєпіль, 1912 о. Пєвло Чужак, 1938 о. Ярослав Орєст Оєтровскый.

6. *Житомир*. У 1841 р. був о. Юрїй Маринович, 1912 о. Антїн Соєвїрн Одіжнїєскый, 1938 о. Василь Стрїльбичський.

7. *Зєлєна*, *Зєвїгород*. В 1841 р. був о. Антїн Герасимович, 1912 о. Карло Любович, 1938 о. Василь Мельник.

8. *Зубрець* із присїлком *Барнїшка*. В 1841 р. був о. Коєвїтїн Гоєрїнович, 1912 о. Вячеслав Збудоєскый, 1938 о. Дмитро Малєць.

9. *Ковалївка*, *Олена*, *Савалуски*. В 1841 р. був о. Іван Грабович, 1912 і 1938 р. о. Николай Красцькый.

10. *Косїчнї* із присїлками *Малин*, *Повї*, *Рублн*. У 1841 р. був о. Олєкса Глнєськый, 1912 о. Аполїнарїй Калужнїцькый, 1938 о. Володимир Савчнєскый.

11. *Монастирська, Гута Нова, Гута Стара, Коростятин, Слобідка Горинь, Слобідка Долина, Чегів*. У 1841 р. був о. Михайло Сінгалевич, 1912 о. Захарій Подляшечкий, 1938 о. Любомир Білинський.

12. *Озерня, Вербятин*. У 1841 р. був о. Василь де Крушельницький, 1912 о. Михайло Андрійшин, 1938 о. Семен Павлюк.

13. *Переволка*. В 1841 р. був о. Антін Ляхович, 1912 о. Іван Олесьницький, 1938 о. Микола Сманюк.

14. *Лоразва*. В 1841 р. був о. Костянтин Горинювич, 1912 о. Прокіп Гук, 1938 о. Микола Гасвій.

15. *Золотий Потік, Костльницьк*. В 1841 р. був о. Михайло Колвинківський, 1912 о. Іван Петрик, 1938 о. Михайло Литвинович.

16. *Рухомки, Зарванці*. У 1841 р. був о. Іван Вандицький, 1912 о. Йосиф Білинкович, 1938 о. Євстахій Барановський.

17. *Сковорода, Руськів*. У 1841 р. був о. Григорій Ченіал, 1912 о. Авксентій Гайбошицький, 1938 о. Іван Галібей.

18. *Сивидія, Возлець*. У 1841 г. був о. Антін Данилович, 1912 і 1938 р. був о. Іван Шлемкович.

19. *Соколя*. У 1841 р. був о. Гавриїл Гайбошицький, 1912 о. Якім Заткалик, 1938 о. Теодор Чорний.

20. *Сороки, Лишці*. У 1841 р. був о. Опундій Гнатківський, 1912 о. Володимир Носковський, 1938 о. Микола Бріль.

21. *Стівка*. В 1841 р. був о. Іван де Зарничин, 1912 о. Євліїн Гаванський, 1938 о. Володимир Савчинський.

22. *Ярарів, Висілки*. В 1841 р. був о. Степан Кокорчук, 1912 о. Юліян де Говора Сас Дрогомирський, 1938 о. Мирко Піль.

ЗАЛІЩИНСЬКИЙ ДЕКАНАТ

23. *Перезжани, Живбороди*. В 1841 р. був о. Микола Стеблянський, 1912 о. Володимир Малащук, 1938 о. Теодор Бабулик.

УСТЕНЬКИЙ ДЕКАНАТ

24. *Задарів, Лазарівка*. В 1841 р. був о. Яків Палятицький, 1912 о. Льонгін Скаліш, 1938 о. Олекса Карпінський.

25. *Коронець Перевіз, Коронець Місто, Новосілка Коронецька*, присілки: *Водова, Вербітки, Діброва Коронецька, Луги, Стіла*. В 1841 р. був о. Йосиф Колпаневський, 1912 о. Іван Проскурницький, 1938 — о. Івидор Скорохід.

26. *Красів, Баранів*. У 1841 р. був о. Йосиф Танчаковський, 1912 о. Йосиф Скаліш, 1938 о. Василь Танчик.

27. *Лука, Межигір'я* з присілками *Сеньків та Озерце*. В шематизмі з 1938 р. подано: Експозитура. Парох о. Франко Крушельницький.

28. *Лядьке, Вайбівники, Нисколаси, Комарівка* і присілки *Добролюби, Кудерка*. В 1841 р. був о. Григорій Полятинський, 1912-1938 р. був о. Володимир Левницький.

29. *Остра (Віст'я)*. Шематизм із 1841 р. не згадує. У 1912 р. був о. Євстахій Сливинський, 1938 о. Василь Білинський.

30. *Тростяніці*. У 1841 р. був о. Теофан Глинський, 1912-1938 р. був о. Іван Левницький.

31. *Усте Заласє*. В 1841 р. був о. Йосиф Соневицький, 1912 о. Микола Темницький, 1938 о. Михайло Галабурда.

ЧОРТКІВСЬКИЙ ДЕКАНАТ

32. *Білявиці*. У 1841 р. входили в парохію *Осіці*. У 1912 р. був о. Лазар Боднарук, 1938 о. Михайло Ганкевич.

33. *Бобуляніці*. У 1841 р. входили в парохію *Кійданів*. У 1912 р. був о. Іван Лушинський, 1938 о. Мирослав Гнатинин.

34. *Кійданів*. У 1841 р. був о. Петро Ленкавський, 1912 о. Константин Ткачківч, 1938 о. Іван Галай.

35. *Медведівці, Новосаїці*. У 1841 р. був о. Олекса Горинювич, 1912 о. Іван Ульянський, 1938 о. Іван Горцський.

36. *Новосілка Язловська, Дуліби* з присілками *Кадовби і Пожеже*. В 1841 р. входила в парохію у Язлівці. У 1912 р. був о. Ігнатій Волчук, 1938 о. Михайло Митропула.

37. *Осіці* з присілкою *Гурало*. В 1841 р. був о. Василь Ленкавський, 1912 о. Вікентій Кузик, 1938 о. Володислав Гнатів.

38. *Петлякиці Старі, Курдубайівка, Петлякиці Нові*. В 1841 р. був о. Пашко Галька, 1912 о. Роман Рудницький, 1938 о. Василь Жарий.

39. *Пільва* з присілками *Янівка і Пушкарі*. В шематизмі з 1841 р. подано, що входила в парохію *Медведівці*. У 1912 р. був о. Лаврентій Ткачук, 1938 о. Михайло Колман.

40. *Пашківці*. У 1841 р. належали до парохії *Трибухівці*. У 1912 р. був о. Олекса Шарковський, 1938 о. Михайло Панчинин.

41. *Помірки, Ринці, Заліщиє Малі*. У 1841 р. був о. Михайло Дасевич, 1912 о. Ярослав Білинський, 1938 о. Іларіон Лушинський.

42. *Трибухівці*. У 1841 р. був о. Юрій Коцовський, 1912 о. Степан Чеховський, 1938 о. Петро Коцюбинський.

43. *Цвітова*. Шематизм з 1841 і 1912 рр. подають, що входила в парохію Трибухівці. У 1938 р. був о. Володимир Франчук.

44. *Язловець, Бровари, Передмісте*. У 1841 р. був о. Михайло Дасевич, 1912 о. Микола Григорович, 1938 о. Михайло Снігурович.

Доброполе з *Материнською* належало до Зарванцького Деканату Львівської Архідієцезії. У шематизмі подано, що церква св. Івана Хрестителя у Доброполі збудована в 1927 р. Парохом-сотрудником був у 1936 р. о. Богдан Іжак.

Монастир Отців Василіян у Бучачі не мав придїленої парохії, однак, кожної неділі і свята відправляли три Служби Божі: вірні не тільки з Бучача, а й з доколичних сіл уцерть заповнювали церкву. Отці Василіани славилися добримі проповідниками.

РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В БУЧАЧЧИНІ

Згідно з даними *Географічного Словника* з 1880-1895 років у Бучаччині було 9 римо-католицьких парохій, до яких належали римо-католики з сусідніх громад, а саме:

1. *Баричі* — обслуговував римо-католиків із Пужиньк, Велесенева, Запися, Зубрця, Озерня і Порхови.
 2. *Бучач* — Заривинці, Звенигород, Зелена, Жизномир, Лінцині, Медведівці, Пагірянка, Новоставці, Пильва, Пипківці, Підзамочок, Підлісся, Рукомиш, Сороки й Трибухівці.
 3. *Ковалівка* — Олесья й Савалуски.
 4. *Коропець* — Вістря й Новосілка Коронецька.
 5. *Монастирська* — Бергники, Вичівки, Григорів, Гута Нова, Гута Стара, Дубенко, Комарівка, Коростятин, Слобідка Горішна, Слобідка Долішня, Чехів.
 6. *Петляківці Старі* — Білявинці, Бобулинці, Кійданів, Курдубанівка, Осівці, Перволока і Петляківці Нові.
 7. *Золотий Потік* — Возилів, Губин, Космирин, Костільники, Руселів, Скоморохи, Сновидів, Сокоlecь, Соколів, Стінка.
 8. *Усєє Зелене* — Варанів, Бобриньки, Задарів, Красіїв, Лазарівка, Лука, Ляцьке, Межигірє, Нисколинці, Тростяниці, Ягрові.
 9. *Язловець* — Берем'яни, Броварі, Дуліби, Залішки Малі, Жинбороди, Новосілка Язловецька, Передмісте, Поміриці, Ріпиці і Цітова.
- В Доброполі був костел, що його обслуговував римо-католицький парох із Вишнівчика. В 1930-1939 рр. будовано костели в Порхові і Трибухівцях.

ЖИДІВСЬКІ ВИРОІСПОВІДНІ ГРОМАДИ

Були вони в більших скученнях жидів і були підпорядковані кагалові в Бучачі. Жиди були вилучені в окремі громади — кягал — і ридили самі собою. Хоч рабини не мали права ексекутиви, однак, ні один жид не вилдомлювався з-під звичаєвого жидівського права.

Про жидівські віроісповідні громади — більше в листі Ізидора Гельберта при статті Івана Бобика «Співжиття бучачьких міщан із жидівським населенням» у розділі «В калейдоскопі минулого».

КОЛЯТОР

Цим словом називали в нас, в Україні, пана, дідица, до обов'язків якого належало опікуватися церквою і парохією. Під оглядом правничим говорить про колятора Кодекс Церковного Права в канонах 1431-1447, тобто, в третій своїй книзі «Про речі: а відтак, продовжує що ж саму справу в канонах 1448-1471, де йде мова про право патронату — «де юре патронату». Крім цього, про колятора й патрона треба говорити не й під історичним оглядом, а це вже тема на велику історичну працю. Загальні Енциклопедії чи Енциклопедії Права мають гасла на слово «коляція» і на «юс патронату» та близькі їм обом термінам справи, але вони не такі, як це було в розумінні народу в нас, в Україні, у часях під скасування панщини аж до 1939 року. Очевидно, народ уже не уявляє собі, як виглядав патронат над церквами й парохіями, а навіть монастирськими обителями, за княжих часів, по татарській навалі, за часів Козаччини, в часях безпосередньо перед Улією і по ній, тоно. Про це треба б було говорити дово і то про кожний період панної історії окремо. Зі скасуванням панщини держава наклала на дідица чи ясаєника дйбр обов'язок опіки й допомоги церкві та парохії у межах його нослостей, тобто — в селі чи містечку, де був його філіварок, його майно. Він мав обов'язок платити одну шосту частину всіх видатків будови церкви й парохіального дому, ремонтів, утримання. За не мав він право т. зв. презентів, тобто — з трьох, що їх назначала Церковна влада, кандидатів, міг вибрати одного на дотичну парохію. Парод із такого стану був задоволений, бо не мусів платити сам усіх коштів. Як дідица був добрий, то помагав радо, а не раз і більше, як був добов'язаний. Як же був недобрий, то клопоти спадали на священика, якому треба було це право церкви й парохії обжеювати. Стан коляторства і патронату тривав у нас до 1939 року майже пюсди, а тратив силу там, де філіварки діставалися в руки жидів, бо жиди самі не хотіли бути коляторами.

o. M. M.

КОЛЯТОРИ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ ПАРОХІЙ
У БУЧАЧЧИНІ

(Взято з *шемагислів* 1841, 1912 і 1938 років та з «Словника
Географічного» 1880-1895 років, С. Ш.)

1. Агпосович Стефан, 1841, Задарів, Красіїв.
2. Антлер Франц і Людвик, 1912, Сороки.
3. Антонович, д-р Іван де Болот, 1841, 1912, Скоморохи.
4. Бадені Станислав, мол., 1912, Зубрець.
5. Бадені Станислав, д-р, 1912, Коропець.
6. Бадені Стефан, 1938, Зубрець.
7. Баворівська Емілія, 1912, Порхова.
8. Баворівський Юрій, 1938, Порхова.

9. Благовська Казимира, 1880, Слобідка дол.
10. Благовська Марія, 1880, Язловець.
11. Благовський Віктор, 1841, Язловець.
12. Благовський Кжиштоф, 1880, Новосілка язловецька, Язловець.
13. Благовський Маріан, 1912, Язловець.
14. Богуцька з Волянських Марія, 1880, Рукоминь.
15. Богуцький Володислав, 1912, Соколів.
16. Богуш Станіслав, 1938, Ковалівка.
17. Бонковський Фердинанд, 1880, Ляцьке, Межигірля, Тростянець, Усте Зелене.
18. Бржостовський Константин, 1880, Бобулиць.
19. Бржостовський Міхал, 1841, Кійданів.
20. Вшневський Людвик, д-р, 1912, Вістри.
21. Волянська Наталія, 1938, Поміріці.
22. Волянська Тереса, 1841, Беремія.
23. Волянський Володислав, 1912, Жизномир, Передмістя, Рининці.
24. Волянський Микола, 1880, Соколів.
25. Волянський Франц, 1912, Дуліби, Поміріці.
26. Гайдль Франц, 1910, Беремія.
27. Гайдль Якобіна, 1880, Беремія.
28. Глібкевич Витовт, 1880, Вістри.
29. Городиська Марія, 1938, Трибухівці.
30. Городиський Франц, 1912, Трибухівці.
31. Гусвои Александер, 1912, Золотий Потік.
32. Голембський (ім'я рек), 1912, Ліщинці.
33. Дейма Соломія, 1841, Сновидів.
34. Заленська Іванна, 1938, Скоморохи.
35. Заревич Володислав, 1880, Нисколіни.
36. Карвіцький Володислав, 1880, Бобрівники.
37. Кобиланський Лев, 1880, Сновидів.
38. Кобиланський Александер, 1912, Сновидів.
39. Коритовський Володислав, 1912, Петликиві старі.
40. Коритовський Еразм, 1912, Соколів, 1938, Петликиві старі.
41. Лаский Данило, 1810, Жизномир («Бучач», о. М. Гнатевич, 1865).
42. Ліпський Емілія, 1841, Яргорів.
43. Луцький Михайло, 1902, Лука («Діло», ч. 170, 31.7.1902, про страйкі).
44. Матковський Юліян, 1840, Озерня.
45. Мисловський Альфред, 1880, Новосілка корон., Стінка.
46. Мисловський-Равич Антін, 1844, Королець.
47. Мисловський Тадей, 1841, Жизномир, Зубрець, Стінка.
48. Молодцький Володислав, 1912, Монастирська.
49. Молодцький Йосиф, 1912, Гуга Ст., Монастирська, Слобідка Гор., Чехів.
50. Моравський Володислав, 1880, Олена, Савалуски.
51. Оо. Васильяни, 1880, Заєнігород, Зелена, Соколяць.
52. Оехнер А. В., 1841, Петликиві старі.
53. Ольшевський Тиберій, 1841, Золотий Потік.
54. Орловський Адам, 1841, Трибухівці.
55. Схоцький Йосиф, 1880, Доброполе.
56. Пенчиківський Мелітон, 1841, Медведівці, (Мелістоу).
57. Поніський Вікентій, 1841, Григорія, Ковалівка.
58. Поніський граф, 1880, Губин.
59. Потоцька з Кобиланських Леонтина, 1912, Космирин.
60. Потоцька з Цівінських Олена, 1912, Осівці.
61. Потоцький Адам, 1841, Бучач, Нагірянка, Сороки.
62. Потоцький Антін, 1841, Монастирська.
63. Потоцький Артур, 1912, Бучач.
64. Потоцький Кароль, 1938, Рукоминь.
65. Потоцький Любик Володислав, 1912, Рукоминь.
66. Пржеєцький Мартин, 1841, Рукоминь.
67. Рудроф Станіслав, 1912, Бобулиць, Кійданів.
68. Свистригайло-Свідьцький, князь, 1912, Баринь.
69. Серватовський Володислав, 1912, Григорія, Озерня.
70. Скарчевський Людвик, 1841, Соколів.
71. Скарчевський Станіслав, 1841, Космирин.
72. Слонський-Короб Адам, 1912, Задринь, Красів.
73. Старжинський Франц, 1880, Яргорів.
74. Старжинський Юліян, 1912, Яргорів.
75. Старжинський Ян, 1880, Баранів.
76. Табачинський Франк, 1910, Ляцьке.
77. Целський Леопольд, 1841, Порхова.
78. Ценський Вітольд, 1938, Осівці.
79. Ценський Володислав, 1938, Стінка.
80. Цівінський Франц, 1912, Осівці.
81. Цівінський Казимир, 1912, Стінка.
82. Чайковський Броніслав, 1912, Ковалівка.
83. Чайковський Володислав, 1912, Медведівці, Новоставів, Підлесья.
84. Чайковський Михайло, 1938, Медведівці.
85. Шавловський Іван, 1938, Переволока.
86. Шавловський Людвик, 1880, Дубенко.
87. Шавловський Ромуальд, 1841, Баринь, Велеснів, Переволока.
88. Шавловський Тадей, 1912, Переволока.
89. Шавловський Тит, 1880, Баринь, Пужники.
90. Шейб Іван, 1912, Тростинець.
91. Ширин Петро, 1841, Губин.
92. Римо-католицька парохія в Бучачі, 1880, Заривинці.
93. Римо-католицька парохія в Язлівці, 1880, Житбороди.
94. Греко-католицька Митрополія у Львові, 1938, Цвітова.

В шематизмі за 1938 р. подано, що в парохіях: Велеснів, Губин, Костілиники, Ляцьке, Сороки, Тростинець і Усте Зелене — вільне надання, бо власниками цих філійок були жиди.

СТАТИСТИКА БУЧАЧЧИНИ

Національний склад громад Бучацького повіту на 1. I. 1939.

Увага: Список за латинським алфавітом. На першому місці — міста, далі села.

Поділ на громади на 1932 р. Громади, які пізніше виділено зазначені такими самими числами, але з додатком маленьких чисел.

Пояснення символів:

‡ — числа приблизні,

§ — числа не зовсім докладні (але докладніші як ‡),

¶ — розподіл римо-католиків на поляків і латинників (приблизний),

† — молодші серед латинників переходять на польську мову.

Громада	Все населення	Українці	Укр. з польсь. мовою	Польськ. мовою	лат.	Жиди	Інші
1. Бучач ‡††	11100	2400	—	2700	—	850	5150
2. Барич §†*	6050	2000	—	2100†	150	1500	300
3. Монастирська §††	7900	900	—	4000	—	1350	1550
4. Варачів	850	750	—	5	—	85	10
5. Берем'яни	1680	1270	—	60	—	300	50
6. Бертинки	810	710	—	—	20	80	—
7. Білявиці	1000	790	—	10	—	190	10
8. Вобришівки	1120	1015	—	5	—	95	5
9. Гобулиці ‡†	1960	960	—	10	150	815	20
10. Вроцарі *†	1040	680	—	50	—	290	20

Громади	Все населення	Українці	Укр. з польсь. мовою	Польськ. мовою	лат.	Жиди	Інші
11. Цвітова	940	870	—	—	—	55†	10
12. Чехів	860	820	—	—	—	40	—
13. Доброполе *†	2210	950	—	25	—	1205	30
13а. Доброполе	1600	670	—	10	—	900	20
13б. Матеушівка	610	280	—	15	—	305	10
14. Дубенко ‡†	1410	440	—	170	200	600	—
15. Дуліби	1350	15	—	1315	—	—	20
16. Григорів	1260	1250	—	—	—	5	5
17. Губин	1390	1190	—	—	170	20	10
17а. Губин	1180	1150	—	—	—	20	10
17б. Соцдинівка	210	40	—	—	170	—	—
18. Гута Нова	800	15	10	710	—	65†	—
19. Гута Стара	780	5	—	775	—	—	—
20. Ярґорів	1430	1400	—	20	—	—	10
21. Язлівець *††	2520	430	—	480	—	1010	600
22. Кійданив	1450	1400	—	5	—	30	5
23. Коварівка	970	520	—	50†	—	400	—
24. Коропець	6880	4760	—	240	230	1410	240
24а. Коропець ‡	6260	4530	—	109†	10	1390	230
24б. Верба *	620	230	—	140†	220	20	10
25. Коростатин †	990	10	—	20	—	963	—
26. Коємирин	1690	1510	—	180†	—	60	20
27. Костельники	1420	1390	—	—	—	10	20
28. Копалівка *†	1840	720†	—	60	150	895	15
29. Кристіл	1150	1120	—	—	—	30	—
30. Курдибанівка	590	390	—	10	60	130	—
31. Лазарівка	770	760	—	—	—	—	10
32. Липиці	1540	1410	—	16	—	120	—
33. Ляцьке	1310	1090	—	25	—	185	10
34. Лука	1640	1430	—	—	—	200	10
35. Медведиці *	1730	1350	—	120†	40	215	5
36. Мезигіря	1240	960	—	5	—	260	15
37. Нагірянка †††	3820	2100	—	30	—	1440	250
38. Новосілка Язловецька *†	2080	1440	—	80	—	520	40
39. Новосілка Коропецька	590	120	—	465	—	—	5
40. Новосітани §*	1530	1100	—	—	220	210	—
41. Нисколизн	770	470	—	—	—	—	—
42. Олеча *†	830	500	—	10	200	120	—
43. Осівці	2190	1670	—	30	—	450	40
44. Озеряни	1770	1390	—	33	180	160	10
44а. Озерниця	1560	1360	—	30	—	168	10
44б. Окопи	210	30	—	—	180	—	—
45. Передмістя	1060	920	—	5	—	125	10
46. Переволока	3540	3440	—	30	—	50	20
47. Петликині Нові	1200	660	—	16	220	310	—
47а. Петликині Нові	1050	650	—	10	60	310	—

Громада	Всє насе-лення	Українці	Українці з польсь-кою мовою	Поляки	Польсь-кі колоністи	Лат.	Жиди	Інші
47б. Михайлоде	170	10	—	160	—	—	—	—
48. Цетляківці Старі * ¹²	2800	1220	—	50	—	1490	40	—
49. Підлісся	560	10	—	540	—	—	10	—
50. Підзамочок	2320	40	—	2190	—	—	90	—
51. Поміртя	940	870	—	5	—	60	5	—
52. Порхова	2390	1610	—	20	—	760	—	—
53. Потік Золотий § ¹³	3850	1300	—	750	—	800	1000	—
54. Пузники	1040	20	—	1020	—	—	—	—
55. Пулява *	1310	600	—	120 ¹⁴	330	260	—	—
56. Пшиківці	1430	990	—	5	—	420	15	—
57. Ріпинці	1160	830	—	25	30	260	15	—
57а. Ріпинці	970	720	—	25	—	210	15	—
57б. Семітче	190	110	—	—	30	50	—	—
58. Ружомини	500	410	—	10	—	80	—	—
59. Русьля	790	770	—	—	—	10	—	—
60. Савалуски	310	240	—	50	—	20	—	—
61. Скаворози	1570	1280	—	10	30	240	10	—
62. Слобідка Довлина * ¹⁵	170	20	—	10	—	140	—	—
63. Слобідка Горішна	1180	800	—	10	—	370	—	—
64. Сновидів	1530	1430	—	—	—	50	50	—
65. Сокальє	440	400	—	5	—	30	5	—
66. Соколя	2080	1580	—	15	120	355	10	—
67. Сороки	1860	1390	—	20	320	125	5	—
67а. Сороки	1340	1390	—	20	—	125	5	—
67б. Полянка	320	—	—	—	320	—	—	—
68. Стінка	2520	2440	—	—	—	40	40	—
69. Троецяці * ¹⁶	1780	1290	—	5	200	245	40	—
70. Трибухівці * ¹⁷	4330	2680 ¹⁶	—	50	10	1460	130	—
71. Устя Зелене ¹⁷	2600	1630	—	70	—	300	600	—
72. Велесини	920	630	—	—	—	275	15	—
73. Вербатини	730	560	—	—	100	70	—	—
74. Вієтра	1800	1490	—	5	—	290	15	—
75. Возилів	890	880	—	10	—	—	—	—
76. Вичівки	1470	1310	—	10	—	150	—	—
77. Задарів *	1750	1720	—	5	—	20	5	—
78. Залішники Малі	1070	820	—	10	—	240	—	—
79. Залісся Коропецьке *	750	385	—	5	170	190	—	—
80. Заривинці	940	880	—	5	—	45	10	—
81. Зелена	1070	1060	—	—	—	5	5	—
82. Зубреть *	2210	1920	—	60	80	145	5	—
83. Звенигород § ¹⁸	1430	400	—	30	—	980	20	—
84. Жинбороди	1000	60	—	10	—	890	20	—
85. Жиньомір	1930	1780	—	15	110	25	—	—

¹⁾ В ділянці «На Мазурах».

²⁾ Сильний приплив поляків на працю до фабрики тютюну; зміни обряду в українців, щоб дістати працю на фабриці тютюну. Відплив жидів. У 1900 р. — 4,887 мешк, 580 гр.-кат., 1,773 рим.-кат., 2,504 жидів.

³⁾ 1900 р. — 232, 1921 — 137.

⁴⁾ На присілку Глібова (Ізабелла).

⁵⁾ Містечко; зменшення числа українців (у 1900 р. на 3,279 мешк. — 996 гр.-кат., 959 рим.-кат., 1,312 жидів); деякі грек.-кат. змінили обряд під впливом польського жіночого монастиря.

⁶⁾ Робітники на фабриці вапна.

⁷⁾ Приплив поляків на парцеляцію кількома фазами, починаючи від 1900 р. Колоністи з австрійських часів осіли в присілку Рубли.

⁸⁾ Зменшення числа через зміни обряду (у 1900 р. на 1,706 мешк. — 1,052 гр.-кат., 633 рим.-кат., 21 жидів).

⁹⁾ В тому часі 70 парцелянтів із сусідніх польських сіл.

¹⁰⁾ Сусідство міста Бучач впливало на зростання рим.-кат. (у 1900 р. — 720).

¹¹⁾ Значна зміна обряду в українців. У 1900 р. на 2,296 мешк. — 1,287 гр.-кат., 934 рим.-кат., 75 жидів.

¹²⁾ Містечко; зменшення числа українців (у 1900 р. на 3,486 мешк. — 1,483 грек.-кат., 943 рим.-кат., 1,059 жидів).

¹³⁾ Колоністи зайшли ще з Австрії.

¹⁴⁾ Мова рим.-кат. неясна!

¹⁵⁾ Зменшення числа українців через зміни обряду. У 1900 р. на 3,917 мешк. — 2,738 грек.-кат., 972 рим.-кат., 207 жидів.

¹⁶⁾ Містечко.

¹⁷⁾ Колись чисто українське село; у половині 19 стол. більшість грек.-кат. змінила обряд.

Повіт Бучач разом:

Міста: всього населення	24,950	24,950
українці	5,300	
українці з польською мовою	—	
поляки	8,800	
поляки колоністи	150	
латинишки	3,700	
жиди	7,000	
інші	—	
Села: всього населення	125,420	125,420
українці	83,955	
українці з польською мовою	10	
поляки	10,115	
поляки колоністи	3,340	
латинишки	24,285	
жиди	3,695	
інші	20	
Повіт: всього населення	150,370	150,370
українці	89,255	
українці з польською мовою	10	
поляки	18,915	
поляки колоністи	3,490	
латинишки	27,985	
жиди	10,695	
інші	20	

ПОВЕРХНІ ГРОМАД І МешКАЛЬНІ ДОМИ
БУЧАЧЧИНИ

Площа всього Бучацького повіту на 1936 рік становила 1 213,83 кв. км.
Розподіл цієї площі по землекористувачах у гектарах такий:

1. Земельна площа (рідля, сіножаті, пасовища) у користуванні великої власності і держави	1 892,55
поляків	14 609,95
українців	—
Церкви: римо-католицької	39,43
греко-католицької	579,71
інших	2 094,19
2. Земельна площа у користуванні малої власності:	—
поляків	32 454,98
українців	48 750,99
Церкви: римо-католицької	654,02
греко-католицької	2 349,97
громадської (спільної)	4 807,53
інших	1 084,67
3. Ліси: державні	—
у власності поляків	10 509,67
у власності українців	540,40
громадські (спільні)	264,90
інших	750,07
Разом:	121 383,03

Розподіл земельної площі і лісів за національністю власників у %:

поляків	48,0%
українців	43,4%
інших	3,6%
спільні (громадські)	5,0%

Місцевість	Територія в кв. км.		Мешк. домів 1921 1931	Місцевість	Територія в кв. км.		Мешк. домів 1921 1931
	1921	1931			1921	1931	
1. Коронець	55,46	1000	1326	44. Задарів	12,37	257	300
2. Барш	50,62	846	1168	45. Дубенко	12,35	233	274
3. Трибухівці	47,75	742	789	46. Похирці	11,95	137	166
4. Пилиша	34,94	164	242	47. Цвітова	11,48	185	173
5. Монастирська	34,17	864	1176	48. Слобідка Гор.	10,72	159	196
6. Соколяк	26,36	320	409	49. Коростятин	10,22	141	152
7. Пелайківці Старі	25,74	475	545	50. Ріпинці	9,92	168	224
8. Уст Зєслє	25,01	413	442	51. Бєртники	9,75	107	158
9. Переволока	24,95	527	654	52. Баранів	9,57	144	170
10. Порхова	24,31	374	459	53. Зєслє	9,42	168	198
11. Осєдів	23,25	350	408	54. Красів	9,41	197	207
12. Нагір'янка	22,97	530	558	55. Броварі	8,40	190	205
13. Доброполе	22,69	92	442	56. Лазарівка	8,08	139	151
14. Ковалівка	21,61	314	299	57. Передмістя	7,97	111	204
15. Новосілка Язл.	21,51	301	390	58. Живбороди	7,61	153	169
16. Пелайківці	20,66	233	327	59. Новоєвтанів	7,61	232	274
17. Бобулиці	20,38	298	384	60. Білявиці	7,50	162	190
18. Потік Золотий	20,30	551	642	61. Русилів	7,48	118	145
19. Стінка	19,96	366	467	62. Возилів	7,47	133	160
20. Зубрець	19,45	339	414	63. Чехів	6,78	136	162
21. Беремани	18,67	254	338	64. Пужинки	6,57	163	192
22. Сорочки	17,90	295	344	65. Гута Нова	6,44	147	138
23. Бучач	17,87	847	1110	66. Нєколязин	6,33	85	143
24. Кїйданів	17,83	153	252	67. Зарянки	6,31	132	199
25. Жижномір	17,04	297	343	68. Пєсляківці Нові	6,29	171	259
26. Ліщинці	16,80	244	307	69. Залєся Короп.	6,26	90	150
27. Космьрини	16,62	228	319	70. Лука	6,16	280	336
28. Сновидів	15,86	225	294	71. Бобрівники	6,15	182	202
29. Вєчєлкі	15,44	201	232	72. Вєрбятин	6,10	119	117
30. Ягровів	15,37	250	280	73. Олєта	6,04	133	124
31. Костільники	15,17	193	268	74. Вєлєсєнів	5,84	150	169
32. Вєстря	15,11	271	356	75. Звєнгород	5,21	233	269
33. Тростяниці	15,00	293	349	76. Межигіря	5,19	210	230
34. Ялєцьє	14,91	224	244	77. Савалуски	4,55	57	59
35. Пшківці	14,60	192	259	78. Підзамочок	4,49	373	439
36. Дуліби	14,38	215	264	79. Гута Стара	4,44	132	147
37. Залєщики Малі	14,30	145	172	80. Новосілка Короп.	4,07	93	120
38. Язловець	14,29	307	395	81. Рукомиш	3,04	83	94
39. Губин	14,15	201	260	82. Слобідка Дол.	2,81	6	34
40. Скоморохи	13,92	246	294	83. Курдбанівка	2,63	19	117
41. Озеряни	13,60	198	271	84. Сохїлєць	2,57	63	68
42. Григорів	13,36	205	237	85. Підлєся	1,00	81	90
43. Комарівка	12,40	138	175				

На основі Статистики Польщі з 1933 р. Skorowidz gmin, Województwa południowe. Сторінки 68 і 69, зладив С. П.

РИМО-КАТОЛИКИ (ПОЛЯКИ) В БУЧАЧЧИНІ
в подвійних: громадах, в черзі від найвищого до найнижчого числа.

Місцевість	Р о к и		Місцевість	Р о к и	
	1939	1900 1880		1939	1900 1880
1. Моштирацька	3350	685	44. Писколізи	300	32,0
2. Барин	3750	62,0	45. Вістри	285	16,4
3. Бучач	3550	31,9	43. Зубрень	285	12,9
4. Підзамочок	2150	94,4	47. Скоморохи	280	17,8
5. Короньч	1880	27,3	48. Велестя	275	29,9
6. Потік Зол.	1550	40,3	49. Межгір'я	265	21,4
7. Петківці	1450	35,0	50. Залишка Мадл	250	23,4
8. Трибухівці	1520	35,1	51. Лука	210	12,8
9. Язловець	1490	59,1	52. Ляв'яке	210	16,0
10. Нагір'янка	1470	38,5	53. Біляниці	200	29,0
11. Дубін	1315	97,3	54. Курдубанівка	200	34,0
12. Доброполе	1225	33,7	55. Губин	190	13,6
13. Ковалівка	1105	60,0	56. Вербатин	170	23,3
14. Пужники	1020	98,0	57. Вичівки	160	10,9
15. Звенигород	1010	70,6	58. Космир'я	160	9,4
16. Коростятин	980	99,0	59. Житків'яр	150	7,7
17. Бобулици	975	49,7	60. Слобідка Дод.	150	8,2
18. Дубеши	970	68,8	61. Ліпичі	130	8,5
19. Жиборода	900	90,0	62. Передмістя	130	12,2
20. Порхон	780	32,6	63. Борняки	100	12,0
21. Гута Нова	775	95,9	64. Бобриньки	100	9,0
22. Гута Стара	775	99,3	65. Баранів	90	10,6
23. Плява	710	54,2	66. Рукомиси	90	10,0
24. Новосілка Язл.	680	28,3	67. Переволока	80	2,3
25. Петківці Нови	540	45,0	68. Сивалуски	70	22,6
26. Плясця	540	96,4	69. Похирці	65	6,9
27. Соколів	490	23,5	70. Цітова	55	5,9
28. Осінч	480	22,0	71. Зариванці	50	5,3
29. Новосілка Кор.	465	78,8	72. Сивонів	50	3,2
30. Сорюки	465	25,0	73. Стівка	40	1,6
31. Комарівка	450	46,3	74. Чехів	40	4,7
32. Тростяні	450	25,3	75. Кіядатів	35	2,4
33. Новосатці	430	28,1	76. Соколюць	35	8,0
34. Пинківці	425	29,7	77. Красів	30	2,6
35. Слобідка Гор.	380	32,2	78. Задарів	25	1,4
36. Медведівці	375	21,7	79. Яргорів	20	1,4
37. Озерня	370	20,9	80. Вошнів	10	1,2
38. Устє Зелене	370	14,2	81. Костів'яники	10	0,7
39. Залісся Кор.	365	48,7	82. Русичів	10	1,3
40. Береман	360	21,4	83. Григорів	5	0,4
41. Бронарі	340	32,6	84. Зелена	5	0,5
42. Олеша	330	40,0	85. Лазарівка	—	—
43. Рипичі	315	27,1			

ГРОМАДИ, ЩО НА ІХ ГРУНТАХ БУЛИ РОЗМІСТИЛИСЬ
КОЛЬОНІСТИ:

1. Плява	330	13. Бобулици	150
2. Сорюки	320	14. Ковалівка	150
3. Короньч	230	15. Соколів	120
4. Новосатці	230	16. Житномир	110
5. Петківці Нови	220	17. Вербатин	100
6. Дубенко	200	18. Зубрень	80
7. Олеша	200	19. Курдубанівка	60
8. Тростяні	200	20. Медведівці	40
9. Озерня	180	21. Рипичі	30
10. Губин	170	22. Скоморохи	30
11. Залісся Кор.	170	23. Бертинки	20
12. Барин	150	24. Трибухівці	10

На основі статистики проф. д-ра Володимира Кубівича — зладив С. Ш.

ЖИДИ В БУЧАЧЧИНІ

в подвійних: громадах, в черзі від найвищого до найнижчого числа.

Місцевість	Р о к и			Місцевість	Р о к и		
	1939	1900	1880		1939	1900	1880
1. Бучач	5150	6730	6281	27. Велеснів	15	16	6
2. Моштирацька	1550	2504	2292	28. Вістри	15	49	35
3. Потік Золотий	1000	1059	1254	29. Ковалівка	15	21	52
4. Язловець	600	1312	1642	30. Межгір'я	15	51	26
5. Устє Зелене	600	611	823	31. Пинківці	15	23	28
6. Барин	300	266	220	32. Рипичі	15	8	33
7. Пагір'янка	250	271	233	33. Баранів	10	23	20
8. Короньч	240	295	140	34. Біляниці	10	21	32
9. Трибухівці	130	207	109	35. Цітова	10	34	17
10. Підзамочок	90	123	105	36. Губин	10	54	59
11. Береман	50	52	91	37. Яргорів	10	24	18
12. Сивонів	50	70	54	38. Лазарівка	10	27	19
13. Новосілка Язлов.	40	39	9	39. Ляв'яке	10	37	32
14. Осінч	40	52	45	40. Озерня	10	9	21
15. Петківці Стари	40	75	75	41. Передмістя	10	57	30
16. Стівка	40	66	80	42. Плясця	10	16	13
17. Тростяні	40	47	60	43. Сорюки	10	16	23
18. Доброполе	30	77	69	44. Скоморохи	10	72	45
19. Бронарі	20	14	12	45. Соколів	10	32	36
20. Дуліби	20	46	11	46. Зариванці	10	18	21
21. Космир'я	20	54	92	47. Бобриньки	5	36	29
22. Переволока	20	79	120	48. Григорів	5	27	7
23. Звенигород	20	21	22	49. Кіяданів	5	61	63
24. Жиборода	20	33	7	50. Медведівці	5	14	28
25. Бобулици	20	60	86	51. Новосілка Кор.	5	17	37
26. Костів'яники	20	60	86	52. Похирці	5	11	11

Місцевість	Роки			Місцевість	Роки		
	1939	1900	1880		1939	1900	1880
53. Сокалець	5	18	13	70. Красіїв	—	2	8
54. Сорочи	5	37	18	71. Курдубанівка	—	4	6
55. Задарів	5	16	16	72. Ліщинці	—	36	17
56. Зелена	5	27	24	73. Лука	—	47	51
57. Зубрець	5	31	24	74. Новосавці	—	28	—
58. Бертинки	—	23	3	75. Нисколани	—	8	12
59. Вербятич	—	29	15	76. Олеша	—	18	2
60. Вичілки	—	61	52	77. Петликівці Нові	—	немає даних	—
61. Возилів	—	14	22	78. Пилява	—	29	50
62. Гута Нова	—	9	25	79. Порхова	—	31	26
63. Гута Стара	—	5	8	80. Пужники	—	18	18
64. Дубенко	—	10	13	81. Рукомин	—	29	28
65. Жижномир	—	77	30	82. Савалуски	—	5	8
66. Залізники Малі	—	90	24	83. Слобідка Горішня	—	4	11
67. Залісся Корол.	—	16	33	84. Слобідка Долішня	—	12	25
68. Комарівка	—	26	29	85. Чехів	—	8	7
69. Коростятин	—	6	14				

На основі статистики проф. д-ра Володимира Кубійовича — С. III.

НАСЕЛЕННЯ БУЧАЧЧИНИ В РОКАХ

	1880		1900		1939	
Українців	55,540	58.8	72,351	60.3	89,265	59.4
Поляків	25,615	25.7	31,806	26.5	50,390	33.5
Жидів	15,305	15.4	15,711	13.1	10,695	7.0
Інших	47	0.1	30	0.1	20	0.1
	96,507	100.0	119,898	100.0	150,370	100.0

(За даними проф. В. Кубійовича — С. III.)

У.Г.А.

СПИС

Українських Січових Стрільців, вояків Української Галицької Армії, поляглих на полях боїв, померлих на тиф, у польському полоні і пропалих без вісті — усі з Бучаччини.

Цей список подано на основі таких джерел: Дмитро Микитюк — ІСТОРІЯ У.Г.А. Осип Мегас — ТРАГЕДІЯ ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНИ, АЛЬБОМ УСС, Михайло Островерха — ГРОЗНА КАЛІНИ; а крім цього, даних від поодиноких Шап. Громадяни Бучаччини. Список виготовив — Степан Шипилявий.

В РЯДАХ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ

1. Алексевич Михайло, Пилява	21. Гузар Страх, Бучач
2. Бабак Осип, Язловець	22. Гуз Володимир, Порхова
3. Балюк Іван, Тривбухівці	23. Гувешний Василь, Зелена
4. Барасюк Михайло, Нагір'янка	24. Гардзіль Гриць, Білявиці
5. Береза Володимир, Бучач	25. Дзівудський Микола, Косярини
6. Бойко Олександра, Велеснів	26. Дудик Тимотей, Велеснів
7. Бошорко Володимир, Монастирська	27. Дукун Михайло, Зелена
8. Бурак Михайло, Красіїв	28. Захарчич Осип, Переволока
9. Василік Михайло, Сорочи	29. Збудувський Богдан, Зубрець
10. Василік Федір, Сорочи	30. Зварич Дмитро, Передмістя
11. Вігонівський Степан, Монастирська	31. Зубатий Микола, Задарів
12. Вігонівський Ярослав, Монастирська	32. Калмук Петро, Беремини
13. Вона Андрій, Білявиці	33. Кавітан Іван, Передмістя
14. Вовчук Володимир, Монастирська	34. Каратицький Роман
15. Ганци Михайло, Кийдани	35. Кардан Адольф, Монастирська
16. Гладун, Монастирська	36. Керницький Михайло, Зелена
17. Гайбовицький Данило, Скомоорохи	37. Керничний Дмитро, Переволока
18. Гузан Василь, Вербятич	38. Кирієвич Володимир, Бучач
19. Гузан Микола, Вербятич	39. Кіт Семен, Велеснів
20. Гузар Михайло, Бучач	40. Кобіта Іван, Зелена
	41. Козира Андрій, Білявиці
	42. Козира Дмитро, Білявиці

ВЕЛЕСНІВ:

Теодор Дуляк
Микола Кіг
Яків Ремезюк
Григорій Дуляк
Дмитро Фігура

ВЕРБІТНИ:

Лев Андрушшин
Микола Крунодра
Іван Рачковський
Микита Шпак

ВИЧИЛКИ:

Петро Цвіренко

ВІСТРИ:

Яцке Гарасючук
Тимко Остапчук

ВОЗИЛІВ:

Василь Юєвкін

ГРИГОРІВ:

Олеся Баран
Степан Баран, син Василя
Михайло Бойко, син Семена
Степан Бойко, син Семена
Микола Мухомельський
Микола Ронь

ГУБНІ:

Михайло Вовк
Василь Гуцуляк
Петро Гуцуляк
Василь Демичук
Гаврило Демичук
Антін Захарійчук
Василь Захарійчук
Петро Захарійчук
Андрій Кіндзерський
Яцко Ковальчук
Ігнатій Мельничук
Михайло Насенчук
Андрій Прокіпчук
Василь Прокіпчук
Юрко Прокіпчук
Іван Тавашини
Василь Тomyк
Дмитро Тomyк
Михайло Тomyк
Василь Хартошак
Ладомір Черенюк
Олеся Черенюк
Андрій Яценюк
Антін Яценюк

МИКОЛАЇВКА:

Петро Демичук
Ілля Дутка
Лев Дутка
Тимко Дутка
Федір Ковальчук
Василь Кульбиський
Василь Ленкавський
Тимко Ленкавський
Петро Мотрук
Федір Прокіпчук
Ладомір Хартошак

ГУТА НОВА: польське село.**ГУТА СТАРА:**

польське село.

ДОВРОПОЛЕ: немає дахів.**ДУВЕНКО:**

Ілярій Кобзар
Іван Кобзар

ДУЛІВ: польське село.**ЖИЗНОМІР:**

Степан Аксенчук
Василь Андрушак
Іван Андрушак
Іван Бабій, син Михайла
Юрко Балапчук, син Гриня
Михайло Бендія
Антін Вацлавий
Юліян Войницький
Андрій Ворошук
Михайло Гижка
Гриць Гуляк, син Степана
Олеся Гуляк, син Андрія
Михайло Демків, син Івана
Михайло Демків з Лугів
Василь Запотошний
Іван Захарий
Гаврило Клим, син Романа
Іван Кобзар, син Йосифа
Олеся Кобзар
Федь Кобзар, син Степана
Іван Ковалишин
Андрій Коваль, син Гриня
Дмитро Ковальчук, син Гриня
Михайло Криницький Бобойків
Федь Криницький Гринишин
Петро Курис із фільварку
Юліян Луців, син Степана
Кирило Павлишин Батчків
Іван Пацци, син Петра

Іван Пиндиківський, син Ілька

Йосиф Пилипів Хомчак
Дмитро Пророк Піржак
Михайло Саламон із фільварку
Ілько Самуляк
Гриць Сохашівський
Микола Стасюк
Юрко Стасюк
Федь Стойків, син Пилипа

ЖНИВОРОДИ: польське село.**ЗАДАРИВ:**

Гриць Батіг
Давидо Батіг
Іван Батіг
Олеся Батіг
Томко Батіг
Микола Зубатий
Михайло Карняк
Василь Кригталь
Микола Кригталь
Михайло Кригталь
Михайло Лучка
Данило Семанів
Михайло Семанів
Степан Семанів

ЗАЛІССЯ:

Осин Мельняк, УГА 4, 187
Володимир Данилевич
Іван Каганець
Андрій Катеринчук
Олеся Катеринчук
Олеся Крилатий
Осин Крилатий
Степан Кушій
Максимчук
Максимчук
Іван Мелешюк
Йосиф Мелешюк
Олеся Мелешюк
Дмитро Парасюк
Іван Парасюк
Михайло Парасюк
Осин Петренко

Поддані: Василь Віляк і Ілько
Матковчук.

ЗАЛІЩИКИ МАЛІ:

Іван Фелештин
Іван Шумкевич-Штудир

ЗАРІВНИЦІ:

Михайло Бекерський
Іван Брицук
Павло Годованій
Василь Матлата
Василь Мельничук
Іван Пірус, син Ігната
Іван Пірус, син Петра

ЗВЕНИГОРОД: немає дахів.**ЗЕЛЕНА:**

Гумешний
Михайло Гадз
Степан Довгаль
Б. Єдлак
Йосиф Єдлак
Микола Єдлак
Михайло Керницький
Степан Островерха
Василь Пасічник
Василь Слізак
Філімон

ЗУБРЕЦЬ:

Петро Антошок
Михайло Гайрилюк
Степан Моїсей
Андрій Яворний
Михайло Шварюк
Степан Шварюк
Юліян Шварюк

КІДАНІВ:

Теофіл Балацький
Захарій Гула
Петро Ільницький
Микола Келодницький
Іван Рудницький
Демк Снеак
Микола Федорук

КОВАЛІВКА: немає дахів.**КОМАРІВКА:** немає дахів.**КОРОНЕЦЬ:**

Михайло Андрійшин, син Петра
Петро Бабюк, син Степана
Михайло Бандак, син Івана
Федір Бобин, син Гриня
Андрій Гарасимів, син Івана
Ілько Гарасимів, син Тomyка
Микола Гарасимів, син Луки
Федір Гарасимів, син Тomyка

Петре Грицишин, син Івана
Гаврило Гуцман, син Петра
Онуфрій Гуцман, син Петра
Микита Данчук, син Василя
Микола Данчук
Іван Калисюк, син Якова
Василь Коробецький
Андрій Куликівський, с. Петра
Петро Куликівський, син Федя
Федір Куликівський, с. Пацька
Петро Курилок, син Гриша
Іван Латишів, син Гриша
Федір Лучин, син Проця
Василь Матур
Володимир Мельник, син Федя
Дмитро Мельник, син Романа
Микола Мельник, син Дмитра
Микола Мельник
Олеся Мельниченко, с. Гриша
Степан Мельниченко, с. Петра
Іван Мельничук, син Миколи
Іван Мочкодан, син Івана
Михайло Мочкодан, син Гриша
Федір Мочкодан, син Гриша
Петро Мургай, син Тимка
Михайло Николан, син Івана
Петро Николан, син Івана
Михайло Павлюк, син Олекси
Михайло Петрів, син Луки
Михайло Пизюк, син Степана
Михайло Пизюк, син Якова
Степан Пилецький, син Гриця
Іван Пільків, син Івана
Іван Пільків, син Миколи
Матвій Пільків, син Михайла
Михайло Прусовок, с. Степана
Петро Прусовок, син Ільма
Петро Рожків
Петро Савчук, син Івана
Іосиф Садівський, син Гриша
Микита Садівський, с. Гаврила
Михайло Садівський, с. Андрія
Іван Саланик
Данило Семчук, син Ілька
Михайло Собків, син Адама
Іван Тимків, син Михайла
Микола Тимків, син Степана
Онуфрій Тимків
Петро Тимків, син Якова
Петро Федорів, син Степана
Петро Федорук, син Михайла

Шмігельський Микола
Михайло Янків, син Юрка

КОРОСТИЯНИ: польська село.

КОСМІРИНИ:

Михайло Бойчук
Іосиф Брезіцький
Гриць Бучок
Федір Заріцький
Антін Калужничаний
Михайло Козевич
Степан Крихівський
Андрій Смерека
Микола Федюк
Михайло Юрчук
Гриць Янківський

КОСТЯНИНКИ:

Михайло Капуш, син Дмитра
Михайло Костриба, с. Григора
Михайло Ражелюк, син Якова.
Тимко Шестоналка, с. Мартина

КРАСІВ:

Іван Батіг
Іван Трезбляк

КУРДИБАШІВКА:

Іван Дрогомирський
Микола Дрогомирський
Петро Дрогомирський
Володимир Крушельницький,
син Антона
Іван Монастирський

ЛАЗАРІВКА:

Іван Гейна

ЛІЩИЦІ:

Андрій Андрейчук
Петро Баранюк
Петро Бурак
Гриць Кокіль
Степан Леськів
Матвій Любонський
Андрій Мосевич
Степан Олійник
Микола Хомут
Іван Цимбалюк

ЛУКА:

Василь Боднарук
Яцько Гарасемчук
Петро Гірний
Лев Кожух

Іосиф Короташ
Микола Лисюк
Семко Мокринський
Юрко Саск
Федь Сухоній

ЛІЦЬКЕ: немає даних.

МЕДВЕДІВЦІ:

Федір Бабій
Іван Вельган
Онуфрій Вельган
Михайло Гадзевич
Микола Ганкевич
Петро Гькачук
Семан Гришків
Василь Давидак
Михайло Когут
Василь Мельник

МЕЖИПРЕ: немає даних.

МОНАСТИРСЬКА:

с. Захар Подлящський
с. Адальберт Галібей
Кердико Біло
Федір Біло
Іван Гладин
Сидір Горбачевський
Кардан
Дмитро Круводра
Михайло Насадюк
Михайло Падук
Михайло Падук
Павло Польський
Андрій Слозчук
Осип Яворський

ПАРТІЯНКА:

Онуфрій Вишниченко
Данило Легкий
Юрко Легкий
Михайло Леськів
Іосиф Лещук
Ілько Луців
Олеся Луців
Філько Луців, син Ілька
Федь Луців, син Олекси
Іосиф Луців
Михайло Маріаш
Михайло Мартинюк
Гаврило Мельничук
Михайло Мислюк
Василь Олещук

Михайло Пилатюк
Роман Слободян
Денис Стойко
Іван Стойко
Федь Суслик
Степан Ушицький
Микола Хабаз
Микола Худяк
Степан Яремко

НИСКОЛИЗИ: немає даних.

НОВОСЛІКА КОРОПЕЦЬКА:

Петро Прокіпчук

НОВОСЛІКА ІЗЛОВОЦЬКА:

Павло Бедрій
Василь Бедрійчук
Петро Бедрійчук
Петро Дмитрук
Кушнір
Малюваній
Кость Марціновський
Михайло Мороз
Федір Мерз
Дмитро Романюк
Іван Романюк
Струтинський
Іван Штегрин

НОВОСТАВЦІ: немає даних.

ОЗЕРЯНИ:

Микола Рівний

ОЛЕША:

Теодій Бабін
Володимир Бей
Антін Горінь
Теодор Гулій
Василь Ділай
Павло Кільчичкий
Ігнатій Колодницький
Іосиф Колодницький
Павло Колодницький
Михайло Козаринський
Павло Крижаниський
Степан Монаковський
Василь Олійник
Ілля Ткачук

ОСІВЦІ:

Яків Давбачин

ПЕРЕНОЛОКА:

Яким Бачицький
Кость Захарчишин
Пилип Єдвак
Семен Катрій, син Василь
Ілько Кладочий
Іван Козар, син Олекси
Михайло Козар, син Олекси
Семен Кухтин, син Петра
Федь Кухтин, син Петра
Василь Леськів
Петро Матяж, син Семени
Михайло Сарахман

ПЕРЕДМІСТЕ:

Михайло Капітан
Петро Кошк
Олександра Дозинський
Петро Дозинський
Іван Пастушак
Михайло Пастушак
Степан Пастушак
Федір Пастушак

ПЕТЛИКІВЦІ НОВІ: немає даних.**ПЕТЛИКІВЦІ СТАРІ:** немає даних.

Андрій Тейна
Андрій Данків
Михайло Данків
Проків Данків
Андрій Максимішин
Михайло Радібаба
Люць Титин

ПИЛІВКА:

Микола Вельган
Йосиф Костинин, син Микити
Ієско Хахула, син Федя

ПИШКІВЦІ:

Юдка Болічер
Йосиф Ізук
Іван Кіт
Володимир Костинин
Прець Курцеба
Микола Петребяк
Осип Петровський
Пилип Сенюта
Михайло Скульський
Слоньовський, брат Петра
Степан Стельмах
Т. Богдан Шаркієвський
Т. Богдан Швейцар

ПІДЗАМОЧОК: польське село.**ПІДПІССЯ:** польське село.**ПОМІРЦІ:**

Михайло Камінецький
Іван Фарбота

ПОРХОВА:

Іван Борщук
Петро Ісаїв
Петро Синетун

ЗОЛОТИЙ ПОТІК:

о. Яким Фецак ЧСВВ
Михайло Кушницький
Петро Кушницький
Василь Петрушок
Лев Сербеньський

Отець Михайло Романчук, ір-
ландець, саїний, водав, що з Зо-
лотоїото Потока позано 17 гро-
мадми, возків УГА, з яких за-
пам'ятав личи ці три останні
прізвища.

ПУЖНИКИ: польське село.**РІПНИЦА:**

Михайло Гамудевич
Іван Іваноньків, син Матвія
Микола Івасини, син Івана
Михайло Кіселник
Олександра Моєціпан
Матвій Скобляк, син Гната

РУСИЛІВ:

Кость Антошків
Микола Антошків
Андрій Пилипів
Гриць Помазанський
Михайло Турчак
Михайло Турчак
Василь Храпко

САВАЛУСКИ: немає даних.**СКОМОРОХИ:**

Дмитро Валдик
Михайло Валдик
Антін Волощук
Дмитро Гайбовицький
Іван Денис
Василь Дорошенкоч
Степан Кавецький
Степан Кланцак

Дмитро Мартинювський

Василь Пашів
Василь Тимонів
Василь Цьєлик
Степан Юрчак

СЛОВІДКА ГОР: немає даних.**ГЛІБОВА:** немає даних.**СЛОВІДКА ДОЛ:** польське село.**СНОВІДИН:**

Петро Бодярук
Василь Буїв
Федь Буїв
Василь Гучул
Пилип Джердж
Пилип Карач
Гнат Лисюк
Семен Масаура
Іван Пейнівода
Андрій Несторук
Юрко Панькин
Іван Пилипів
Михайло Православський
Наволо Рубешник
Ілько Сімчук
Ілько Сімчук
Микола Скринник
Василь Стрільчук
Сенько Футій
Гнат Шкатуляк
Семен Черніський

СОКОЛЕЦЬ: немає даних.**СОКОЛІВ:**

Гля Гаухан
Дмитро Ковбан
Василь Мухан
Василь Пакевич
Дмитро Парандук
Дмитро Парандук

СОРОКИ:

Василь Вітковський, с. Танаєв
Іван Вельган
Антін Ворошок
Степан Ворошок, син Олекси
Гриць Демлюк
Сава Івасинин
Василь К.Ім, син Гриня
Василь Крижанівський,
син Кирила

Степан Лестюк

Степан Лестюк, син Гриня
Степан Лестюк, син Пилипа
Дмитро Лизуник
Іван Лушпей
Іван Мельничук, син Миколи
Дмитро Петрик, син Івана
Михайло Срібняк
Гаврило Стадницький
Михайло Холод
Василь Шербатюк
Іван Шербатюк

СТІНКА:

Іван Бабин
Пилип Бучанський
Роман Гарбуз
Степан Гватківський
Василь Дяків
Михайло Дяків
Іван Калиник
Микола Кіндерський
Григор Мартинець
Степан Михайлюк
Степан Парандак
Олександра Романюк
Іван Салій
Петро Салій
Іван Стефанюк
Михайло Стефанюк
Петро Стефанюк
Семен Стефанюк
Степан Стефанюк
Стороний
Михайло Федорів
Степан Федорів
Михайло Шпанський

ТРИБУХІВЦІ:

Григор Багріїв
Іван Балюк
Іван Благий
Іван Борис
Микола Деремєнда
Іван Наливода
Іван Шевчук
Семен Шпак

ТРОСТЯНЦІ:

Осип Бабій
Олександра Козак

УСТЕ ЗЕЛЕНЕ:

Михайло Галібей
Василь Данилович
Дмитро Данилович
Яків Карась.

ЦВІТОВА:

Іван Бараболак, син Якова
Микола Боконський, с. Палича
Яків Боконський
Теодор Грицулак
Степан Глопідський
Іван Долгачук, син Михайла
Іван Зарванський, син Домка
Михайло Зарванський,
син Дмитра
Павло Іванків
Іван Клішук
Степан Козоріз
Степан Колісник, син Павла
Іван Мочний, син Павла
Іван Павлішук
Володимир Петрівський

Іван Пельовий, син Якова
Теодор Подольний, син Якова
Василь Пробиждий
Микола Хамудж, син Якова
Матвій Цап

ЧЕХІВ:

Семен Луцій

ЯЗЛОВЕЦЬ:

Володимир Бабенчук
Юзій Жукорський
Систахій Западський
Микола Куряпський
Володимир Криницький
Василь Романюк
Теодор Хоцький
Нестор Шаблювський

ІРГОРІВ:

Микола Білоус
Василь Остапов
Василь Пасичник
Іван Жблонь.

На всіх 85 громад Бучаччини, нам вдалось зібрати відомості тільки з 58 громад (Губин і Миколаївку уважасмо за одну громаду). З Баранова, Баріша, Береш'я, Бертинк, Білявинець, Доброполя, Звенигорода, Ковалівки, Комарівки, Лядького, Межигір'я, Нисколя, Новоставець, Петликовець Нових, Рукомиша, Слобідки Горішньої і Сокілля не було у вільному світі людей, щоб могли подати нам прізвища поляглих, однак, це не означає, що з названих громад не було поляглих на полі бою, померлих на тиф в чотирикутнику смерті і в таборах полонених і без вісті пропавших в 1918-1920 роках.

Громади: Гута Нова, Гута Стара, Дуліби, Жмибороди, Коростятин, Новосілка Коропецька, Підзамочок, Підлісся, Пужники і Слобідка Додішна — з подавляючою більшістю латинників і поляків.

ПЕРЕГЛЯД ГРОМАД

	Осіб	Осіб	Осіб	Осіб
Бобриньки	8 з переносу	165 з переносу	326 з переносу	437
Бобулиця	14 Заліщики	2 Малі	2 Нагірника	24 Русилів
Бровари	9 Зариваці	7 Новосілка К.	1 Новосілка К.	1 Скоророхи
Бучач	8 Зелена	11 Новосілка Яз.	13 Снопидів	21
Велеснів	5 Зубрець	7 Озерин	1 Соколів	6
Вербитин	4 Киданів	7 Олеша	14 Сороки	20
Вичільки	1 Коронешь	61 Осаці	1 Стінка	24
Вістря	2 Коємирин	11 Переволяка	12 Трябухівці	8
Возилів	1 Костяльнички	4 Передмієте	8 Тростяниці	2
Григорів	6 Красів	2 Петликіви Ст.	7 Усте Зелене	4
Губин	24 Курдубанівка	5 Пилява	3 Цвітова	20
Миколаївка	11 Лазарівка	1 Питківці	13 Чехів	1
Дубенко	3 Ліщинці	10 Помирці	2 Язловець	8
Жітеномир	38 Лука	9 Порхова	3 Яргорів	4
Задарів	14 Медведівці	10 Потік Золотий	5	---
Залісся	17 Монастирська	14 Ринці	6	---
до переносу	165	до переносу	326	до переносу
			437	Р а з о м
				577

Тяжки так треба назвати оте наше, щоденне життя усієї Бучаччини. Це ж статистика населення, — роки 1841, 1888, 1900, 1912, 1939, — це життя релігійне, суспільне, політичне, культурне, економічне. Це дає обличчя тієї частини, Бучаччина, нашої розлогіої батьківщини. Шире і з добрим та незлобним серцем оповідають цієї сивомемканої цієї Землі про свою працю, про свої її свої річкові сучієв свідчення, про всілякі пригоди, перилеті, про побут, звичаї, подвають легенди й перекази, — словом: тут наша історія. Оповідують вони про великі, трієські, запанні хвилюю тою життя, то про поєди, трагічні, драматичні, а то й про сірі дні тою життя. Статистика ж дає уже наявний образ нашого на нашу — та й на нашу! — Землю отих настійно голодних, а тому й захляваних, нетелератних наших сучієв, у дивні випадку — поляків, а з ними й жидів, які завжди бігали за возом нашнього народу.

Все це зібране разом дає нам справді — хочеться сказати — чудовий, мильняний усіми тонами й барвами образ Бучаччини: калейдоскоп минулого.

*

Р е д а к ц і я

Buczacz: Słownik Geograficzny ziem Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa. 1880, том I, стор. 433 (Переклад).

БУЧАЧ, головне місто повіту, тієї самої назви. Лежить над рікою Стрипа, допливом Дністра, в урожайній подільській околиці, в вузькій і скелястій долині Стрипи, у віддалі 67 клм. від Тернополя. Через місто проходить гостинець, монастирсько-чортківський. Від цього гостинця відгалужується у самому Бучачі бучачсько-струтівський гостинець, на північ, а на півден. бучачсько-польовський крайній гостинець. Грунтова поверхня міста охоплює 3055 м.; більша частина займає: орної землі 282, лук і городів 41, пасовиськ 161, лісів 1193 моргів. Меша населість: орної землі 932, лук і городів 122, пасовиськ 39, лісу 146 моргів. Місто має мешканців 8,967, у тім греко-католиків 1066, римо-католиків 1816, ізраелітів 6077. Місто Бучач вибирає до державної ради 1 посла, спільно з містами: Коломиї і Снятин; до крайової сейми вибирає Бучач, спільно з сільськими громадами судових повітів Бучач і Монастирська, 1 посла. Бучач є осідком: повітового старост-

ків і 7,321 ізраелітів. В обшірі тієї ж парохії знаходиться 10 народних шкіл, — крім Бучача, — а також на Підзамочі і на бучачькому цвинтарі є дві каплиці, в яких, час до часу, відправляється Богослужба. Римо-католицька парохія належить до бучачького деканату львівської архидієцезії. Греко-католицька парохія нараховує у самім Бучачі 1066 душ, у філіяльній церкві 700, в Пагірці 1034, разом — 2800 душ греко-католицького обряду. Ця парохія належить до бучачького деканату, львівської архидієцезії. У Бучачі є також монастир оо. Василіян, фундації Степана і Іоанни Потоцьких із 1712 р.; теперішній мурований монастир із церквою збудував Микола Потоцький, староста кайіський, у 1760 р. Бучачькі Василіяни удержують власним коштом чотирикласову школу гімназію; це є приватна школа, але з іраном прилюдности. Учительський збір, на вишком римо-католицького катедрита, належав до Чина оо. Василіян. Оо. Василіяни добровільно погодилися покрити копти удержання школи з 1804 р. На шкільний рік 1878 записалося 182 учні. Крім гімназії є ще в Бучачі дві школи: 5-ма учительська і 2-ма катедритські, й етатова жіноча 3-класова школа з 3-ма вчительками. Бучач, після Тернополя, це найбільше тернопольське місто на Поділлі. Бучачькі жиди відомі в цій частині краю із своїх багатств, своєї життєздаєтності, проворності й мають широку зв'язки з закордоном. Старинне місто Бучач було родинним гніздом двох родів Бучачького гербу «Абляк» і «Няляк». Потім, перейшло в руки роду Потоцьких. Над містом, на скелі, що попри неї тече ріка Стрипа, високо, руйні старовинного оборонного замку. В 1672 р. перетримав той замок облогу турків під командою султана Магомеда IV. Замку боролися Тереса Потоцька, жінка брацлав-

ського повводи, саме ж місто було здобуто, спалено й ограблено. В тому ж самому році підписано габенний бучачький трактат, сякого якого Поділлі й Україна перейшли в руки турків. У 1673 р. турки знову здобили і знищили місто. В осередку міста стоїть ратуша, прегарної старої будови, оздоблена кам'яними статуями. Проте, ця ратуша частинно була знищена пожежою; тоді ж згоріло ціле місто разом з монастирем оо. Василіян — у 1859 р. (Рисуюнок тієї ратуші подав «Тигодик Ллостровани» з 1876 року, ч. 21). В селі Підзамочок знаходиться знавця підземного замку, в якому це можна розпізнати розклад кімнат і на стінах фрескові малюнки. Місто, що лежить у глибокому й вузькому вірі, збудоване особливо домі так стоїть, одні над одними, що тому, хто вб'єдждає до міста, здається, немов би одні будинки стоїли на другому. Дохід міста в 1878 р. склав 12,483 зл. В Бучачі є поточкова каса з підставним фондом 1200 зл. Від залізничної етатії — львівсько-червоноцької в Станіславові Бучач віддалений на 8 миль; одначе, мурований гостинець, що протягнувся в різних напрямках, сиринють торгівлі й комунікації. Недалеко Бучача, природнодобно, були копилі полоскарні золота (Сарницький). Власником більшої посілости в Бучачі є Еміль та Артур Потоцький. Бучачький повіт лежить на сході з повітими чортківським і заліщицьким, на півдні з городенським і томшакським, на захід із рогатинським і підгаєцьким, на півночі з підгаєцьким і сребельським. Повіт Бучач перетинають із півночі на південь дві більші річки, допливи ріки Дністра, а саме: Коронеть, що випливає біля містечка Корозва, громади бережанського повіту, перетіває бережанський повіт, а далі підгаєцький, бучачький і впадає до Дністра біля села Коронеть, що є громадою бучачького повіту; в цій місній ріка Дністер становить границю

між бучацьким і станиславським повітами. Дністер пливе з заходу на схід, у деяких місцях дотикається лівденних меж бучацького повіту й творить граніцу між тими повітами і повітами Городенка, Станиславів. У тих сторонах Дністер пливе крутими річками і втікається то в цей, то в другий повіт. Пречудові береги Дністра є саме в цій частині його бігу. Стріжкі, скелясті береги, з обох сторін, порослі кущами терену, то глуди творять прегарні красиви. В місцях, де береги ріки розступаются ширше, білять села і двори, а все серед зелених садів і городів. Серединою ріки пландуть повагом великі баржі наванінені збіжжям, а їх вертанняють легкі, з клявців збиті тракти не зважаючи на стан води, для них завжди тут глибоко і широко; а хоч інколи й натраплять на мілину, то річкака течія води завжди їх знесе по сільських камінях. Другий долина Дністра в тім повіті це річка Стрипа, що влипає у золочаський повіт недалеко містечка Зборова біля села Мелени. Далше, перепливає золочаський повіт, у Зборів творить став, і далше пливе через повіт бережанський, де творить стави у Глинній, Каплицькій і Плотині; перепливає шідасцький повіт, творить ще один став у Богатківцях, а врешті, перепливаючи бучацький повіт, у тім таки повіті впадає до Дністра, недалеко містечка Золотий Потік, ридинного гнізда Потоцьких. Грунт Бучацький хвалестий, тільки береги рік підносяться до трохі більшої височини. Поверхня бучацького повіту охоплює 19.3281 австрійських миль, або 11.2710 мильметрів. Населення — 83.720 душ. До державної ради вибирають більші посілості спільно з адміністраційними повітами: Станиславів, Богородчані й Томчак, одного посла; сільські громади, спільно з адміністраційним повітом Чортків, одного посла; міська громада Бучач, спільно з містами Коломиа і Снитин,

одного посла. До сойму вибирають двірські обшари спільно з адміністраційним повітами: Чортків, Гусятин, Борщів і Залішки — трьох послів; сільські громади, що належать до повітеного суду в Бучачі і в Монастирських — одного посла; патотські, громади, що належать до повітеного суду в Язлівці, спільно з повітеного судами Чортків і Будзана — одного посла. Повітеного суду в бучацькому повіті є три — в Бучачі, Язлівці й у Монастирських; із них, бучацький і монастирський належать до окружного суду в Станиславові, а язлівський до окружного суду в Тернополі, всі ж три — до повітеного красного суду у Львові. Латинських парохій у бучацькому повіті є вісім, із них до бучацького деканату належать шість, а саме: Бучач, Барши, Короничі, Монастирський, Золотий Потік і Ковалівка. До язловцького деканату, в тім же повіті, належить тільки одна парохія в Язлівці, а до чортківського деканату належить одна парохія в Петлівцях. Усі парохії належать до архидієцезії у Львові. Греко-католицьких парохій у бучацькому повіті є 32. З них чотири належать до деканату в Метичині, сім до чортківського деканату, а 22 до бучацького деканату. Всі парохії належать до архидієцезії у Львові. Школи — середнього типу є дві; нижча гімназія о. Баєніла у Бучачі й дитиний конвікт се. Непоколянок у Язлівці; народних ставочих мужських: 4-класова в Бучачі, в Барши й у Монастирських; етатова 1-класова в Бобуляцях, Доброполі, Язлівці, Озерниках, Коронці, Кійданові, Медведівцях, Новоставцях, Оєвцях, Підзамочку, Переводцях, Потоці, Сновидові, Соколові, Трубунцях, Велесеніві й Задарові, В Зубурці, Григорові, Ягорові, Ковалівці, Олещі, Порхові, Скоморках, Сороках, Стіщі, Зелений, Заринцях і Жівномірі. Парохійські школи в Цітвомірі і Пужниках, етатова жіноча 4-класова в Бучачі.

Бучацький повіт належить до подільських земель із надзвичайно ридинним чорноземом, від шитинців вітряк зарослого бережансько-тернопільська височина, має тепле підсоння. Всі роди збіжжя разом із кукурудзою дуже добре вдаються. В бучацькому повіті є одне місто: Язловець. Містечок чотири: Барши, Бучач, Монастирська і Золотий Потік. Сільських громад 74, разом — усіх громад 79. Двірських обшіврв 69, фольварків 37, усіх адміністраційних одиниць — 116. Катастральних громад повтв нараховує 79. Поверхня повіту 19.3281 австрійських миль квд., із якої міської і сільської громади займають 10.7716 м.квд., тобто — 54,7%; на одну квд. мило припадає 4.1 адміністраційних громад. На населення міста припадає 2.564 миль квд., тобто 3%; а на населення містечок 17.446 миль квд., тобто 21%; а на сільське населення 60.166 миль квд., тобто 72%; що разом із населенням двірських обшіврв становить 83.720 квд. миль. Громадські позикові каси знаходяться у таких місцевостях: Язлівці, Озерня, Медведівці, Новосілька Язловцька, Оєвці, Монастирська, Звенигород, Підзамочок. Промисел у повіті такі: цегельне, цукрове, що на рік вироблюють 275.000 гонгарів, вартості 2.750 зл.; 19 гонгарів, що вироблюють гонгарського посуду на 25.000, вартості 1476 зл.; вапно вигнають у сімох місцевостях у рік 30.000 мец (одна мета рівняється 50 квд.); гіпсу вигнають 5.200 мец у рік в двох місцевостях; мильярів, що вироблюють мило і свічки є у повіті 6, що в рік зуживають 500 центніврв дов., 40 центн. соли й посуду, а вироблюють у рік 380 центніврв лосих свічок вартості 13.000 зл. і 120 центн. мила вартості 3.000 зл. Лосві свічки зуживають у першу чергу жиди — вони освічують свої помешкання в шибасові й інші святкові дні. Водних мильрв у повіті є 42 із 158 камєнями, що перемєлюють 109.500 мец збіжжя

і доставляють 71.250 центніврв муки, пересічної вартості 380.360 зл. Броварів у повіті є 3 — в Монастирських, в Пагірціці, у Трубунцях; гуралені у повіті є 22, а саме в Бучачі, Бобуляцях, Дубечку, Костяльничках, Дулябах, Ковалівці, Коронці, Липинцях, Монастирських, Пагірціці, Петлівцях, Порхові, Петріволі, Переводцях, Потоці, Ридинцях, Сороках, Скоморках, Трубунцях, Вичляках, Задарові, Залішчак малих, Паланцяхі тютюну — посидноків кожного року, число паланторів змінюється кожного року. В останнім десятилітті найбільше число паланторів доходило до 7.686, а найменше — до 3.975. Найбільша поверхня від управу тютюну річно, в ті часи, охоплювала 1042 моргів, найменша річна урожайня доходила до 510 моргів. Найбільша еквіліція річного збору тютюну складала в тім часі 13.888 центніврв, найменша 3.895 центніврв. Найбільша вартість зібраного тютюну річно складала 115.914 зл., найменша 34.519 зл. Обидві фабрики тютюну і цигар — у Монастирських, повіт Бучач, та у Вичинках, повіт Львів — разом збирали річно між 203 і 437 кубометрів опалюючого дєрєна, тютюнового листа жє 5.342.484 красних лідєнєських фунтів або 324.886 закордонних лідєнєських фунтів. Річна продукція тютюну і цигар у обидвох тих фабриках охоплює 87.690.100 цигарок, вартості 2.186.711 зл., крайного тютюну в пацках 449.400 лідєнєських фунтів, вартості 190.026 зл., цигар 35.440.000 вартості 766.382 зл. 50 цт. Обидві ті фабрики продукують табаку до заживання разом 230.307 лідєнєських фунтів, вартості 217.671 зл. 78 цт. Фабрика в Монастирських має парову машину сілову 4 конєй. 3 машини до крайни тютюну, з котрих кожна красє до 50 центніврв денно; подєнних робітників у тій фабриці працює 38 мужчин, 32 жінкоз та дєтєну заробітну плату, а за запалєно від штуки працює 369 жінкоз і 35 дїтєй;

разом — 38 мужчин, 401 жінка, 35 дітей; денна заробітна платня вагастся між 36 і 44 центами. Повіт річно виробляє 500 центнарів сірої вовни, вартості 15.500 зл., сукна грубого звичайного 2.000 ліктів, сукна тоншого 6.000 ліктів, разом вартості 9.000 зл. В повіті є тільки одна фабричка сукна в Трибухівцях біля Бучача, в якій працюють цілий рік 4 чоловіки і 2 жінки. Повіт виробляє річно 200 центнарів льону й 2.340 центнарів конопель, річна вартість обох цих продуктів сягає 40.450 зл. Ткацьких вартетатів у повіті є 145, що працюють цілий рік, а чужинають на рік 1.115 центнарів льону й конопель і виробляють 111.500 ліктів полотна вартості 11.150 зл. Купівнів у повіті є 75, які заготовляють річно 17.560 штук шкір овечих, разом із шкірами лисині і кірляків. Їх тих шкір річно шпелює 3.512 штук звичайних кожухів разом вартості 35.120 зл. Ліси бучацького повіту річно постачають будівельного дерева 10.000 штук, вартості 12.960 зл., твердого опаленого дерева 15.415 сажнів, м'якого 4.000 сажнів, загальної вартості 73.660 зл. Бучацький повіт продукує: пшениці 325.000 мец (1 меца — 50 кгар, або 1/2 кірці); жита — 280.000 мец, ячменю — 104.000 мец, вівса — 182.000 мец, кукурудзи — 54.000 мец, проса — 40.000 мец, гречки — 75.960 мец, бобу — 9.000 мец, гороху — 36.000 мец, сочевиці — 7.200 мец, виви — 4.800 мец, бараболь — 350.000 мец, цукрових буряків — 10.000 центнарів, випасних буряків — 34.000 мец, кадусти — 41.667 кіп голівок, льняного прядива — 820 центів, прядива за конопель — 3.800 центів, насіння льону — 35 мец, насіння конопель — 145 мец, насіння ріпаку — 36 мец, насіння конопляни — 1.000 центів, тютюну — 540 центів, потраву — 50.000 центнарів, соломи — 780.000 центів, сіна — 120.000 центів, конюшини та інших трав — 51.000 центів, різномірних овочів — 1.200 мец, меду — 13

центів, воску — 3 центів, молока — 40.000 лідер, масла — 3.000 центів, сира — 6.000 центів, овечої вовни — 200 центів, опаленого твердого дерева — 25.000 сажнів, опаленого м'якого дерева — 15.000 сажнів, дерева на будівельний і промисловий матеріал — 900.755 куб. стій. Домашній ткацький промисел обмежується до виробу грубого полотна і такого ж сукна, з якого виготовляють грубі свити-серки — прикрашені на швах і на переді барвистою волочною шпінтою у гарні взори. Животництво прикрашує свої сорочки і фарбувати прегаріною лисинкою і ориєнтальні і квітчасті взори, уживаючи до того шпоноків і бавовняних ниток. Торгівля збіжжям і сирими плодами землі у бучацькому повіті належить до найбільше поширеної у Галичині. Бучацькі купці — по територіїських — мають славу найбагатших на цім галицькій Подляці. Залишений шлях не заторує бучацького повіту. Зате, три муровані гостинці — шляхи — перетинають повіт: державний бережансько-сташівський, з півночі на південь, лисинський з монастирським гостинцем, що веде на Бучач до Чорткова; в Бучачі долучується красивий гостинець із Бучача на Струсів до Тернопольа. З історичного погляду заслуговують на згадку такі місцевості: Язловець — рідніще гізду Язловецьких і осідок ірменських Язловецьких; там і є знахідка оборонного замку, твердині, що пам'ятає розгром татарів 1684 р., одначе, незабаром по тім, твердиня була дощентно знищена. Тепер Язловець нараховує 2.500 жителів. Золотий Потік — там теж є монастир о. Домініканців і старовинний замок — був колись рідним гіздом Потоцьких. Монастирська пам'ятка, розгром турків, є гіздом родини Молодецьких. Темеринський власник дбір Йосиф Молодецький живе в замку, колись був він оборонний.

В. Р. (Вронський Рахнівський, з Березки).

1. Місто БУЧАЧ

Територія громади 17.87 квд. клм. Мешкальних домів у 1921 р. — 847. у 1931 р. — 1110.

Населення:

- 1841 р. — 1665 українців, обі парохій Бучач і Нагірняка.
1830 р. — 1761 (17.66%) українців, 1920 (19.26%) поляків, 6281 (63.08%) жидів.
8 (0.08%) інших.
1900 р. — 1948 (16.6%) українців, 3073 (27.10%) поляків, 6730 (57.3%) жидів.
1939 р. — 2400 (21.6%) українців, 3550 (32.00%) поляків, 5150 (46.4%) жидів.

(Обширні й вичерпні відомості про місто Бучач подає Іван Бобик).

Перед І світовою війною, у 1914 р., в Бучачі були дві Читальні — «Прогреситів» й ім. Качковського. Обі вони не мали своїх власних будишків, а містилися у винаймаєних катках у наших міщан за невеличку оплату, якою оплачувано світло й опал та вдержання порядку. Понад всім роки Читальні «Прогеситів» містилися і домі мого батька Гриня Бобика, злибом до 1909 р. Згодом, із збільшенням нашої родини, треба було шукати іншого приміщення для читальні, а знайшовши таке у паного сусіда Гриня Чекашовського, Читальня «Прогеситів» туди й перенеслася. І там містилася до 1914 р. В час війни Читальня була неczynна. А Читальня ім. Качковського містилася у домі Гриня Тинкевича, на передмісті. Під час війни дім Г. Тинкевича згорів, а з ним і вел обстанова цієї читальні. Хто був оновником Читальні «Прогеситів» і в якому році — мені не ввідомо. Те, що я міг довідатися — та й те не є певне — то оновником мав би бути свідомий міщанин Данило Рогатинський. Шо ж до Читальні ім. Качковського, то оновником і власні головним рушієм був гімназійний

учитель О. Гейц; він згуртував місцельську молодь, у період чергу з передмістя, він організував дуту оркестру, Музичні інструменти, доносить дороги, придбали О. Гейц і д-р Володимир Могильницький, за чий гроші — невідомо, Недалеко Читальні ім. Качковського закупив д-р В. Могильницький однопорохучо кам'яничку, в якій була примієнена діпчона бурса для електричних лічмат із дошкельних сіл, у період чергу з Джуриня й Полоньчу, що були тоді твердинями капітєства. На передмісті ж, за «Чортим Мостом», при дорозі, що веде до Трибуховець, збудували однопорохучий будинок, доносить просторий, у якому містилася бурса для хлопців, передмістя — гімназійних учнів, Пляца разом із будишком, около шві мєрга, була зайнтакбульована на д-ра В. Могильницького. В час І світової війни обі ці бурси згоріли, злишились по них дім зналчня і мурів. З 1923 р. бучацькі міщани члєни Читальні «Прогеситів» й колишні члєни Читальні ім. Качковського зійшлись, з'єднались у одне товариство. А проб те нікому, як то кажуть, не було во гнів, то назвали це товариство «Українське Міщанське Братство», яке з того часу виконувало працю Читальні «Прогеситів».

Перед І світовою війною з нашої громади виїжджали на зарібки невелижко до Америки, менше до Канади, а тільки діт родини виїхали до Боеїї. Еміграція почалась у периних роках цього ХХ століття. Перша родина, що виїхала до Америки була Михайла Сторожинського, за ним Н. Михальського, а за ними виїхали Березні, Бурчаків, Грамадські, Гузарі, Лисинські, Павлишини, Ігнатинські й інші. Головним овідом родині, що висмігрували до ЗСА, було містечку Геркімер, Н.Й. У цюж містечку належали вони до оновників грекокатол. парохії й будови церковного

будинку Покрова Пресвятої Богородиці і будинку Народного Союзу. По першій світовій війні, коли влад до ЗСА був утруднений, тоді декілька з молодих людей виїхав до Канади.

До 1914 р. в нашому місті набули середню й вищу освіту: священник Михайло Вурцицький, догматичний секретар єпископської канцелярії у Станіславові, Мирон Крижанівський, догматичний катехит ділової школи в Бучачі, П. Кашовельскі, П. Пагірницький, військовий капелан греко-католиків, що служили в польській армії, з орденом у Варшаві. Адвокати: д-р Осип Котух, д-р Осип Назарук, д-р Франц Сієтець, д-р Михайло Гусар. Праvníки: суддя Михайло Вурцицький, староста Микола Тимкович, догматичний секретар бучацького магістрату Іван Крижанівський, Інженери: Мирон Крижанівський, Володимир Рогатинський, Антін Король. Учителі: Олена Висоцька, Осип Дембінський, Юлія Крижанівська, Марія Громадська, Н. Крижанівський — брат Михайла Крижанівського, Володимир Крушельницький, Іван Ліщинський, Теофіл Тимкович, Юлія Харенська, А. Харенська — заміжжя Дарвіда, Н. Тинковська, Н. Назаруківна, Стефанія Рогошівна, Н. Я. Чернішів, Н. Назаруківна — друга, Н. Крушельницький, Лікарі: д-р Н. Крижанівський — догматичний окружний лікар.

Перед 1914 р. у нашому місті було два готелі з ресторанами, значніших шинків-корчм було поперех 10.

У 1914 р., у статті народження Тараса Шевченка — Бучач вивукав ці роковини величавим концертом, у якому взяли участь хори з доволених сіл новітня.

На початку війни в 1914 р. арештовано й вивезено до Талергофу за москвофільство таких громадян міста: Іван Береза, Стефан Береза, Іван Дімонський, Григорій Громадський, П. Мандритич, д-р Володимир Могильницький із дружиною, Антін Шведя,

Кирило Крижанівський — помер на війні у Талергофі, П. Пагірницький.

Як уже вище сказано — діяльність обох читальень у часі I світової війни і українсько-польської була припинена. У 1923 р. члени обох читальень з'єдналися і була створена нова організація — «Українське Мінацське Братство», яке діяло на основі статуту Т-на «Прогреса». Головою цього Братства був обраний місцевий адвокат д-р Іларіон Ботворник. На Загальних Зборах Братства, що відбулися десь у половині 1923 р. виникло питання — власної домішки для Братства. І хтось із присутніх на цих зборах — мабуть, бл. п. Степан Кізюк — подав проєкт: на ділянку Братства найкраще надавалось б місце знаєди, що залишилися по колишній жіночій бурсі, що була збудована заходами д-ра Вол. Могильницького, який по першій світовій війні проживав у Югославії. Цей проєкт усеї одобрався, бо мурів, що залишилися по згорілій будинку, були ще в добромому стані та й площа, на якій цей будинок стоїв, була в догідному місці. Та виникло це питання: до кого дібено і право належить ці площі і колишній будинок на ній. Тією справою зайнявся д-р Іл. Ботворник, який у короткому часі довідався, що площа під рязом із зручонашим будинком «Пансіону Руських Дам» була записана на ділянку на д-ра В. Могильницького. І цей власник площі, на прохання Виділу Українського Мінацського Братства згодився продати цю площу за невелику ціну. Закупивши цю площу, Братство розпочало газничому працю над очищенням знаєди, над підбудовою мурів. У цій праці узяли участь буквально всі члени Братства, пожертвувавши по кілька, а то й по кільканадцять днів безплатної праці. А що в нашому місті не бракувало ні мулярів, ні теслярів, ні інших будівельних майстрів, то однопверховий будинок із просторою салею на партері і з дек-

кількома кімнатами на поверсі був уже готовий і переданий до ажикту в 1924 р. Треба тут відмітити, що до цієї підбудови, а радше — до закупки будівельного матеріалу в значній мірі пригналися бучацькі емігранти з Америк, перелашави на ту цілі, кілька сот доларів. І в тому ново-збудованому будинку почалася культурно-освітня праця. Майже кожної неділі відбувалися сходи члени і вони виступували доповіді на культурні, соціальні, освітні теми. Доповідачами були звичайно місцеві інтелекція — д-р Іл. Ботворник, Н. П. д-р А. Слюзар, мгр Т. Данилів, д-р Володимир Гамерський, К. Крушельницький і інші. А нерідко приїжджали до Бучача доповідачі й з наших головних установ з Львова.

При Українськмі Мінацськмі Братстві основано аматорський гурток, ініціатором і головою якого був Людвик Копаль, скарбовий урядовцевий спосов нестомуна працюю у короткому часі поставив цей гурток на досить високому мистецькому рівні. У цьому гуртку згуртовано всю нашу мінацську молодь, яка брала участь у концертах, у виставах із нагоди національних роковин і ювілей. Цей гурток давав на рік дві-три вистави, а влітку, під час вакацій, виїжджав із виставами до сусідніх сіл. Тут треба зазначити, що члени хору Українського Мінацського Братства були риночасно й членами церковного хору, у якому набували вони знаменитий випис під проводом диригента брата Йосафата Рогатинського ЧСВВ. І наша молодь стала все більше наближатися до себе, краще пізнається, а до цього помагали проби до театральних вистав і концертів, скромні чайні вечори, річні балі й вечорниці, а влітку прогулянки в доволених села з театральними виставами. Це все відносило і скріплювало в нашій молоді національну свідомість і спричинило до більшої її організованості.

Але й про фізичну культуру молоді не забували члени нашого Братства. Чи не в 1929 р. засновано Т-во «Сокіл», як відділ Українського Мінацського Братства, в якому в першу чергу була згуртована молодь. При Т-ві «Сокіл» постала секція копаного м'яча. А за поміччю гімназійної молоді основано спортивні гуртки — середньошкільські і робітничка мінацська молодь, знайшли спільну мову і спільне зацікавлення. В неділі і свята, по полудні, на весні чи влітку, площа копаного м'яча на Федорі заповнювалася молоддю і починався «тренінг». По деякому часі почали приїздити серед цих спортовців добрі копуні. Наступні тренінги принесли нові успіхи — крацу техніку гри і так, при Т-ві «Сокіл» постала команда копаного м'яча, що назвала себе «Буревій». Виникло зацікавлення і приємність — перемогти іншу національну команду. А було їх у Бучачі дві: польська «Погонь» і жидівська «Макабі». Почалася змагання між поодинокими місцевими командами. Площа змагань на Федорі заповнилася молоддю і старими, бо так загаломся за перемогу наші копуні з Укр. Мін. Братства. Значотко, старші пригладилися цим змаганням із поблажливістю, а то й з деякою насмішкою. Та, коли в ході гри, зростала завзятість змагунів перемогти противника, тоді й старші загаломувалися ходом гри і своїми окликами підбадьорували наших гравців до перемоги. Коло глядачів завжди було велике. Ці глядачі вже розуміли правила гри, уважно слідкували за ходом змагань, часто даючи критичні зауваги чи поради. Треба зазначити, що наша команда «Буревій», у 1936-1939 роках, тренуючи з витривалістю, осягнула чи не перше місце у тернопільській окрузі. І виїжджала на спортові змагання копаного м'яча до Чорткова, Заліщика, Копичиньск, Тербовлі, Монастирська. Очевидно, що й ці поїздки на

змагання наближували до себе молодь і старших поодиноких місцевостей; молодь і старші знайомилися, обмінювалися своїми думками, знаннями, поришували свої осіли. До найкращих змагунів «Буревія» належали Микола Барків, Ярослав Вобик, Степан Коваль, Богдан Ступницький. Довголітнім головою «Сокола» був Сидлакестер Башинський, якого більшовики в 1939 р. арештували й вислали на Сибір. Нині він відійшов.

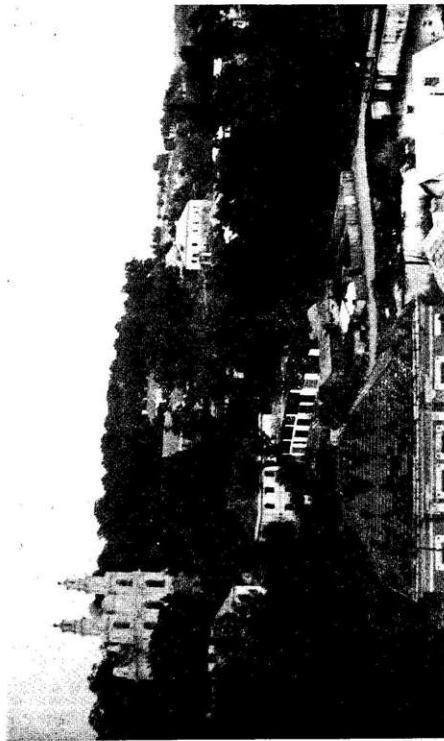
У перших роках, коли було засновано Українське Мінцальське Граєство, його головою був до 1927 р. д-р Іларіон Бодоракі, а в пробіті 1927-1937 років головами були: Михайло Береза, Корнелю Крушельницький і, останнім, Н. П. Пезишим секретарем Брагетва за весь той час був Іван Бобик.

Міжже неі культурно-освітній Товариства примушувалися в будинку «Україбанку» до 1939 р., а з кінцем 1938 р. в будинку Укр. Мінци. Брагетва мистецтва: «Українська Брагетва», довголітній філія «Просвіти», «Рідна Школа», «Союз Українок».

До першої світової війни в Бучачі не було дитячого садка. Щойно закінчили нашої сьмилетівської війни, чи то в 1923 24 рр., збудовано наші дитячий садок. Пресь, Богородиці великий будинок, у якому працювали СС. Службівці, які й заглядали дітьми, відкривши дитячий садок під назвою «Українська Захо-

ронка». В цій Захоронці гуртувалося різ-різно від 50 до 80 дітей, не тільки з Бучача, а й з Нагір'янки.

В 1920-1939 роках із нашого міста набули середню й вищу освіту: співачки Михайло Береза, Н. Курчаківський, Франц Крушельницький, д-р Осип Кладочний, П. Новакиславій, Івкі Білокурський, Лікарі-дентисти: д-р Іван Кіндрат, мгр Микола Крижанівський. Лікарі-ветеринари: д-р Роман Барановський, д-р Іван Білокурський, Адвокати: мгр Михайло Білокурський, мгр Адам Біжак, мгр Теодор Дашин, мгр Олександр Грабар, мгр Володимир Крижанівський, Філософські студії закінчили: Микола Барабосик, Іван Бодирук, Володимир Пурханка, П. Ромашівський, Остап Крушельський, Людвік Александревич, П. Крижанівський. Вищу і середню освіту освітунці: Леоні Баран, П. Башинний, Осип Брагетський, Микола Крушельницька заміжні Крамарчук, Любомира Крушельницька, Оля Порселаха, П. Пешини, Володимир Крижанівський, Володимир Казимирівський, Учитель: Надія Промадська заміжні Крижанівська, Степан Крижанівська заміжні Коцько, Марія Крамарчук, Марія Крушельницька, Ольга Григорович, Галина Григорович, Омелія Григорович, Марія Моцик, Євлія Ниткевич, Степанія Рогатинська заміжні Коваленко, Степанія Філаковська, Іоанна Яцук.

Бучач. Виспівальська церква Володимирівського Ческого Хреста.

БУЧАЧ І ЙОГО МІЩАНСТВО (Нарис)

МІСТО БУЧАЧ

Місто Бучач належить до найоригінальніших осель західної України. Розташоване на прибережних терасах глибокого яру ріки Стрипи, в оточенні високих горбів, творить прегарний вид, із своїми домами, що неначе сходять зносяться по схилах горбів, та архітектурними пам'ятками, що нагадують минулі віки.

Лауреат Нобелівської Нагороди з діалекти літератури за 1966 р. Самуель Йосеф Агнон, народжений 1888 р. в Бучачі, пише про красу нашого міста так:

«... Бучацькі жиди, що вибирались до Палестини, пропродали свої дома, найняли два дощові вози з будками, розпрощались з живими й покійниками, звичі пішли над ріку Стрипу, щоб розпрощатись також із нею. Бучач лежить на горбах, то ж виглядало наче зорі були попричіплювані до дахів домів. Нараз зійшов місяць і освітня місто. Стрипа оповита темрявою, засвіла сріблом, із криниці на ринку полили два тонесені струмочки. Хтось із гуртка відзивався: «А я й не знав, що наше місто таке гарне. Мабуть ніде в світі немає іншого такого міста». — «Мені теж так здається» — продував інший голос. На останку, ставши над березом ріки, подорожники мовили: Стрипо, Стрипо, не гіпнайся на нас, що тебе покидаємо!»...

(Із збіжки епістоли «Морські Гамбургі» — історія бучацьких жидів, що 150 років

тому вибрались із своїми жінками до Палестини). Подан Антін Рубинич, «Свобода», річник 1966.

Ріка Стрипа, що творить тут два мальовничі закрути, перетинає місто на дві частини, по правому березі більшу, по лівому меншу частину міста. Ці частини міста дучать із собою три мости звані: «палацовий», «гімназійний» і «чорний мост». Подальше від міста є ще четвертий мост, побудований на височезних кам'яних стовпах, що дучить залізничний шлях Бучач—Чортків—Гусятин. Цей мост разом з 260 метровим тунелем, що безпосередньо прилягає до моста, побудовано у 1882-1884 роках. При будові цього мосту і тунелю працювали спрощажені італійські спецінженери від будови мостів і тунелів, і місцеве населення працювало як допоміжна сила. Цей мост і тунель мали величезне стратегічне значення й в обох війнах були кількакратно більше або менше знищені.

Середньою місто йшла головна вулиця, що простягалась із сходу на захід, і різно у різних часах називалася. За пам'яті моєї бабуні, це значить у 1845-1898 роках, ця вулиця звалась «Королівка», мабуть тому, що нею проїжджал колись — каже дехто: вертаючись з Відня — польський король Ян Собеский. У 1898 р., коли збудовано залізницю через Бучач, назву вулиці «Королівка» або «Королівська» змінено на «Коліно-

Бучач. Церква й місто, монастир оо. Василів, зправа Мейсний Інститут ім. св. Йосафата.

ва». Ця назва задержалася аж поза другу світову війну. Хоті, міська рада, що складалася в близькості з польків і жидів, уже в 1908 або 1909 р. переіменувала цю вулицю на «Анджея Нотоцького». За польської окупації в роках 1920-39 ця вулиця дісталася аж три назви. Іменно, частина вулиці що бігла з ринку до залізничного двіри заличилась при назві «А. Нотоцького», частина, що вела з ринку до церкви Покрова Пр. Богородиці, одержала назву «3-го Мая», а третя частина від церкви до чорного моста одержала назву «Грунвальдська». З приходом більшовиків у 1929 р. вулицю цілу переіменували на вул. «Івана Орлика», за німцької окупації звалась вона «Bahnhofstrasse». А тепер «удостойлась» ця вулиця назви ім. «Лєніна».

«Гудьовичина», звалась вулиця, що бігла рівнобіжно «Королівці», від південної сторони. Цізнине названо до вулиці «Костельова».

«Пушкарі» — звалась вулиця за руїнами замку, мабуть тому, що жи-

ла там колись обслуга замкових пушок.

«Під бордюком» звалась вулиця, що бігла тором від північної сторони вулиці Королівки, мабуть скорочена назва «під бордюком». Уже в повоєнні часах змінено цю назву на вулицю «Матковську». «Поташниця», «Кітківка», — «Під вербами», переіменовано за Польщі на «Возжону», «Казиню», «Чортківську». Інші вулиці задержали свої назви, які мали й в давніших часах.

По лівоберезній частині міста, за так званим «Палацовим мостом», місцями майже усі державні і громадські будинки до кінця першої світової війни, а саме: двоповерховий, великий будинок семикласової жіночої школи, там також приватна жіноча учительська семінарія і чотирнадцятого класового школа. Цей будинок збудовано в 1904-5 роках. При тій же самій вулиці «Гімназійна», був також величавий будинок, двоповерховий, збудований в 1897-8 р., в якому містилися державна гімназія; даль-

ше поштовий уряд, а при вулиці «Басиліанській» – Магістрат, поштовий суд, скарбовий уряд. Також по цій стороні міста, на схилі горба зноситься церква й монастир св. Радзиди, усе серед зелені дерев. По правобережній частині міста і з найближчих будівель були: міська ратуша, костел св. Станіслава, церква Покрова Пресв. Богородиці, церква св. Миколая й госпіталь єврейська община. Усі ці будинки із XVI та XVII стол. Із новітніх будівель були: семикласова хлопчачья школа з чотирнадцятьма класами для дівчат, збудована в 1904-5 рр., що її докорірно закінчили планети болшевицьких літаків у 1944 році. Ще треба згадати будинок «Каси хорих» збудований уже за Польщі, до якого по першій війні перетворено скарбовий уряд, і будинок Поштового Старосты. З українських урядових, церковних одноповерхових будинків, переважить «Українського Бюро» і в тім будинку на партері знаходиться споживча кооператива «Поетун» і кінопрора. Навпроти церкви Покрова Пресв. Богородиці, збудовано у 1924-1925 рр. великий, просторий будинок.

РЕМІСНИЧІ ЦЕХИ

Початки міста Бучача сягають ХІІ століття. А як місто ще глибше у ХІІ, то це стара оселя, що своїми початками єгипет староруських князів часів. Спершу був це городок з першого різного роду ремісників, які працювали для княжого роду, чи то оселялися ці ремісники, бо треба гадати, що ймення тою ж оселенню, городок distant назву Бучач, від імені старовинного роду Бучацьких.

Життя населення міста Бучача впродовж століть, від науванням данної Польщі представлялось різноманітно. Все ново залежало остаточного від воєнника чи пана міста і його характеру. Були такі пани, що дбали тільки про себе, але були і такі, що дбали й про релігійний, економічний і культурний розвиток міста.

у якому Сестри Службовиці П.Д.М. вели дитячу захоронку. До цієї захоронки кожного року ходило понад сотні дітей – не тільки з Бучача, але і з сусіднього підляського села Нарівника. Захоронку збудовано констою Станіславської єпархії, а радше фундації єпископа Григорія Хомашина. Згадати треба про одноповерховий будинок Українського Міщанського Братства, в якому приміщувались: філія Т-ва «Прогресс», Т-во Соція, українська Гесета і Союз Українок. Великі забудовані «Поштового Союзу кооператив» із просторим подвір'ям, розташовані були уже за Стрипою вараз біля «Чорного моста».

Згадати треба, що «варт» на початку першої світової війни, як інші умілиши в місто москалі, вібук в середині міста пожегар. Усі середина міста і перебігали, поза будинку Покрова Пресв. Богородиці вигоріли до тала. Пожежу спричинили москвинські війська. По цій пожежці місто не скоро відбудовано, бо ще і до другої світової війни остаточно, деякі значущі,

звичайні становили населення — міщани були вирішене цювою в другій половині XV століття, з наданням «вотен» «Магдебурзького права»: це право дозволяло рішати привілей для ремісників і купців.

На відміну «Магдебурзького права» міщани вибирали собі ємія старшину. На своїй усяти був пожедик або бурмістр, а при ньому була міська рада. Міський уряд звався магистрат. Міський суд провадили лавники під проводом бурмістра.

Єдиним думкою міста ставати ремісничі цехи і купецькі об'єднання. Іх метою була оборона станових інтересів. Їх правила кожен ремісник, мусів належати до цеху. (Слово цех, польського походження, діє Цехе, означало примусове членство реміс-

Бучач. Загальний вид.

ників, що займалися тим самим ремеслом в одному товаристві).

Ремесло мів виконувати тільки члени цеху. Цех визначував різні членські вкладки, укладан тією на виробі, а не все затверджувала міська влада. Цех наглядав над якістю виробів, а також над виниклом ремісників. Тільки майстри, себто самостійні ремісники, користувались повними правами цеху, а саме: провадити самостійно своє ремесло, примати до поміч челядників і вишколювати учнів.

Цех опікувався вдовами і сиротами по своїх членах і розсуджував спори поміж своїми членами. Вдова по майстрі мала право жалати від цеху впису свого малолітнього сина як майстра, щоб вона могла далі вести майстерат коїсного чоловіка, приймаючи членими цеху.

Старшина цеху мала такий склад: п'ятьох членими цеху, і в такій ємісії удержувались і не бути тугарем цеху.

Старшина цеху мала такий склад: старший цехмістр, його заступник, чотири брати столові, брат скарбник

і писар. Іх вибирали на час одного року, на річних загальних зборах, звичайно по Понім Році. В день ємісії всі цехові брати мусели брати участь у торжественній Службі Божій. Із своїх цехових прапором. Після Служби Божій сходилися брати до хати свого цехмістра і там вибирали нового старшину. Вибір відбувався яким голосуванням, рішала безрешча більшість голосів. Звичайно вибрано того самого цехмістра з попереднього року. Але коли вибрано нового цехмістра, тоді відбувались переноси до хати новообраного з великою парадною, з цеховою скриною, де були приміщені усі цехові документи.

Цехова скриня, або скарбонка, була зроблена з дубового дерева, солідно окута і з двома замками, ключі до яких один залишався у цехмістра, а другий у його заступника. Скриню можна було відкрити тільки в присутності чотирьох столових, що їх обов'язком було контролювати цехові

видатки і прибутки. Без відома столоних не можна було розпоряджатись цеховими грошами.

У скрині зберігалися всі цехові акти, а саме: книга протоколів, книга видатків і прибутків, копії виданих актів і цехова печатка із знаком даного цеху.

Річні збори, як і деякі інші збори, відбувались урочисто, а приналежність кожного брата була обов'язкова. Коли члени цеху змінювалися, тоді заступник цехмістра відчиняв скриню, виймав книгу протоколів і ставив на стіл. Відчинення скрині було ознакою, що нарада й урядування починається. Всі присутні вставали і співали хором «Дарю Небесний». З вирішених справ, що були на порядку наради, списували протокол. По закінченні наради була значаюча закуська, за яку мали подбати столони.

Як уже вище сказано, цех дбав за виховання молодого покоління. Щоб стати самостійним майстром, кожний ремісник мусів перейти два етапи навчання. Спершу мусів бути термінатором, себто — учнем, впродовж чотирьох років, а опісля челядинком півлітнього три роки.

Коли батько чи опікун видавав хлопця на науку до майстра, тоді списували оба в цеховій канцелярії умову, яку вписувало до протоколу з докладною датою, коли наука даного ремесла починається. Оплату за знане хлопця оплачував батько чи опікун хлопця. До терміну, то є науки ремесла, приїмали хлопців термінаторами звичайно в віці 14 літ; рідко коли старших або молодших.

За весь час терміну, «термінаторів» бун під наглядом цеху. При записі повчали хлопця, що він мусить бути пошунцим на кожний наказ майстра і майстрової, і то під карою, яку цех присудить. Майстер зобов'язувався повністю навчати свого учня даного ремесла, а після чотирьох років науки визволяти своїм коштом на челядинка. Також протягом чотирьох

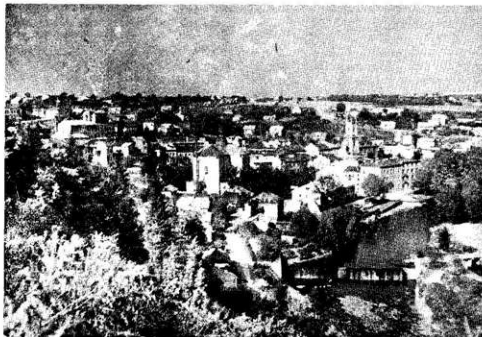
років науки майстер зобов'язувався своїм коштом убирати учня, це значить, дати йому одиг, білизну і взуття, а до визначки справити йому гарний одиг, нові чоботи, шапку і все інше приналежне до одигу.

Хлопець-термінатор зпочатку своєю наукою мусів робити деяку домашню роботу, був готов на деякі послуги, помагав у дечому в роботі, а коли уже дечого підучився, тоді діставав білизну і складнішу роботу.

Уже за австрійської влади майстер був зобов'язаний посилати термінатора два рази тиждень до школи так званої «промислівки». Наука відбувалась в будинку народної школи «На бараках», де провадили науку вчителі тієї ж школи. Наука відбувалась кожного вітирка і вітирці вчором від год. 6 до 8-ої. Курс на промислівці тривав два роки і був призначений для старших термінаторів з третього і четвертого року терміну. На курсі викладали ведення купельних рахунків, писання листів, релігійні, деякі з геометрії і товарознавства. Одна година в тижді була призначена на науку російї. Коли хлопець вибув термін, тоді майстер складав у цеху приписану оплату, а до протоколу складав звітання, що колишній його термінатор за час своєї науки ніх себе бездоганно, працював скоро й охоче, та що повністю вичає дане ремесло. Це свідчення засвідчував майстер своїм підписом, знаком Св. Хреста й прозив визволяти його учня на челядинка.

Визволений учень міг працювати далі у свого майстра як челядинк, але вже за заплату згідно з умовою. Згодом, щоб визнати краще своє ремесло й набрати більше практики, наймався челядинк на працю у інших майстрів, або ішов у мандрівку у інші повітї, щоб придилитись — як і там виробити і способи виробництва.

По трьох-чотирьох літах такої науки челядинк міг стати самостійним ремісником, це значить майстром. На

Бучач. Загальний вид.

доказ своєї умовності, челядинк пределяв цеховій старшині найкращий твір своєї праці, так званої з німецької «майстертїтк». Наприклад: шпирець — пару гарних чобіт, крапець — убрання, кушнір — хутро і т. д. Цехова старшина отладала це і дозволяла йому відкрити свій власний вартарат праці. До цехового протоколу вписувало, що дня такого то і року Божого такого, визначно за майстра челядинка, що відбув приписаний час у майстра такого, челядинчий вишкіл там то і там, та що визнається його за майстра і брата з усіма правами належними майстрові. Челядинк визначно за майстра складав у цеху приписану оплату.

За австрійської влади, майстер, що його визнав цех, мусів викупити ще так звану ремієнчу карту в повітовому старостві, при чому діставав дозвіл на ведення самостійного вартарату на території даного староства.

А вже за польської окупації, одержання дозволу на ведення самостій-

ного вартарату праці було получено з великими труднощами. А саме, такий дозвіл можна було одержати тільки на підставі майстерського іспиту, зложеного у восідеській ремієнчій палаті, в приналежній окремій комісії для даного ремесла. До майстерського іспиту допущені були тільки ті, які покінчили семикласову школу і ягодили добре польською мовою в словні й письмі.

Уставу про складення майстерських іспитів у восідеських ремієнчій палатах видано на основі декрету з дня 7. 6. 1927 р., арт. 158 про промиселове право за окремими президентськими розпорядком. Ця устава була скаржана в першу чергу проти українських і жидівських ремієнчиків, звичайно, при іспітах перепали й мусів пізніше працювати під фірмою польських майстрів. А польські майстри, до яких польська іспитова комісія була прихильна, з правила такі іспити легко переходили.

Ще треба тут згадати про судинність у цеху. Всієї спори між членами цеху, скарги членів цеху на невиконану роботу, непослух термінаторів, погану поведінку майстрів із учнями тощо розсуджувала старшина цеху, по переведенні пересуджувати.

БУЧАЦЬКИЙ ДОМАШНІЙ ПРОМИСЛ

Майже усі бучацькі мішани були ремісниками, а переважно шевцями. Бучацькі шевці забезпечували своїми чобітьми не тільки Бучаччину, але й Підгаєщину, Черкащину, а то й Бережанщину. Зі своїми виробами їздили вони по ярмарках до Язлівця, Монастирська, Підгаєць і на сланійній роковині до Умань-ковець. Майже до другої світової війни дещоно приносило значні прибутки. Бучацькі шевці мали по кілька челядників і термінаторів та протягом цілого року приготували товар на осінь, бо найбільший збут товару був на ярмарках по закінченні польових робіт восени. Виробництво кільканадцять десятків чобіт, звичайно, два-три шевці винаймали фірманку, накладали на довгі розпущені вози паки з чобітьми і їздили до вище згаданих міст. Розпродавши чоботи, верталися з заробленими грошми й дарунками для челяді та рідні. А вже найбільше раділи діти, коли батько привіз між дарунками багато бубликів і медвішків.

Дуже довга і складна була праця бучацьких шевців, бо вони самі виробляли шкіри на чоботи. Сирі шкіри закуповували у місцевих різників або в доколінських селян, у яких часто мішали сирі шкіри за готові чоботи.

На шпрані шкір уживали окремо призначених до того бочок, званих прикадками. Прикадок був пістота метра високій, його середниця мала два і пів метра, а поємність 50-60 відер води і 10 сирих шкір. Таких прикадків було два, один на вапно, а другий на споронковану дубову кору.

між сторонами, і видавала присуд. Присуджувано, звичайно на грошову кару старших членів цеху, а молодим термінаторам за непослух вимірювано тілесну кару.

Таки значні профієванні до закінчення 1-ої світової війни.

Була й третя посудина звана снуєтом. Був то великий бочок з двома вухами, містоти 8-10 відер води, який пошено водою з потоку, ріки або криниці і наливало до прикадки.

До гарбування шкір уживано голдоню вапна і споронковані дубові кори. Дубову кору діставали бучацькі шевці в доколінських лісах і в лісах Золотополиччини. Звичайно по кору збиралося кілька майстрів, що з своїми челядниками і термінаторами вибиралися гуртом до лісів, де знімоно нором були зрубані дуби. По догнід збирати кору шевцями до побережжів, які звичайно за невеличкою оплатою, дозволяли здирати кору із зрубаних дубів, а також і кору з лип. Майстри і челядники здирали сокирами кору з дубів, а термінатори збирали те і складали на купи. Збирання кори протягаює кілька днів, бо ж треба було зробити запас на цілий рік. Зложону у сити кору, по шесуєнні, звозили до дому і складали на піддашки, щоб краще висохала і не замакала.

Процедура шпрані шкір була така: звичайно десять волових чи яловичих шкір мочено спершу в ріці чи в потоці. Пасилані на грубу лину шкіри, прикріпані до вбитого на березі паля, мокли звичайно одну добу. Вимочені шкіри складаю комо прикадка з гашеним вапном. Шкіри складають дбайливо одну на одну в добре вимішале вапно в прикадку так, щоб вапно дішло до кожного місця шкіри, та вліло шерсть і ринтки м'яса. Шкіри мокли в вапні звичайно по три тижні. По трьох тижнях вибирали шкіри з прикадка й вшали їх

на жердці над прикадком, щоб сплило із шкір вапно. Вшані-меші сухі шкіри складали одну по одній на кобильницю, — грубу дерев'яну башку на чотирьох ніжках і стварили зі шкір шерсть, що й вліло вапно. До стигання шерсті служили окремім приладом з заліза з ручками на обох кінцях.

Коли шкіри були очищені з шерсті, тоді їх знову вкладали до вапна: цим разом тільки на десять днів. Потім шкіри вибирали з вапна везли до ріки чи потоку, щоб добре їх вимити з вапна. Потім, знову на кобильницю і вшугували з лівого боку шкіру з ринтук м'яса, щоб шкіра з обох боків була гладка.

Докладно очищені шкіри вкладали до другого прикадка з водою. Перед тим кожну шкіру пошисували товченою дубовою корою і складали одну на другу до прикадка, де вони знову мокли три тижні. По трьох тижнях вибирали шкіри, вшали їх на жердку, а з прикадка вибирали перетилу кору. У чистий прикадок знову вкладали шкіру за шкірою, пересичуючи кожну шкіру споронкованою дубовою корою. Цим разом шкіри мокли в дубній тільки десять днів.

Так шпрані шкіри розвішували на жердаках, щоб весті до високих. Висуєнні шкіри розтягали і вирівнювали а потім різали на потрібні кусні. Звичайно нас із хребта шив на підонни, передня частина шкіри на пришив, а задня на холяви. Шкіри смарували ще дьотом, щоб шкіра була м'ягша і непромакальна та більше тривала.

Бучацькі чоботи, так звані прості або «на перезуття», були роблені на одню копиту так, що можна було взувати їх на котрунебудь ногу, з м'якою халлюю, яку можна було заколовувати на довільну висоту. А чоботи ласовані або так звані польські, були роблені на копитах на праву і ліву ногу, холяви були тверді, роблені на міру до висоти підкоління.

Бучач. Ратуша, 1935 р.

Від найдавніших часів і на початку двадцятого століття чоботи були шиті в цілості в руках, під пришив до закаблука з лівої сторони, а потім вивернені на правий бік. Вшитий чобіт натягали на копито, загинали до копита пришив і прикріплювали долівками; далі, шивували чобіт докверху, тобто пришивали пришив і заплюток до шкіри, що була на споді копита. Після того пришивали малими кілками доволка шкірянний пасок, шпраню одного палля і вистелювали в середині сафшановою пікорою, щоб при ході чоботи рипили. Поверх приходила підшопа пришита чи пририта кілками. На прибуті чи пришиту підошву пришивали «обцаса», закаблук, і чобіт був готовий. На обцасі пришивали звичайно залізні підкови. Готові чоботи, шиті парами за вуха, вшівували на шивці, а коли прийшов час, тоді пакували в паки і везли на продаж на ярмарках.

Про шпрану шкір і виріб чобіт оновідала нам малим дітям наша старенька бабуся. Вона походила з старшого шкельського роду Таткевичів, тому знала докладно про значін і працювала шкелі, церковних братств і про уявсь міщанський побут.

Не раз оновідала вона: Ви, дітвонки, не знаєте і не прочуєте навіть, що таке біда. Та ж колісь такі, як ви підлітки і з найменших літ мусіли уже працювати. Дванадцяти-тринадцяти літні дітвонки мусіли йти до чужого майстра, щоб навчитись перестави посудуку і «морсеху» (обичаю) та іншого ремесла. А перші роки терміну не були такі легкі. Новий термінатор був на шведугах не тільки майстерів, майстрової і челядишків, але й мусіли виконувати накази старших термінаторів, а за найменший непослух чи неухаду був суворо караний. Дивчати ж у тому віці не легку роботу виконували дома. Вставали, звичайно, досвіта, розпалювали в печі й у нагріту піч всували подроблену дубову кору. В міжчасі, коли кора сунулася, треба було добре надивчатись конючками води, щоб заповнитись прикидок. Коли ж кора висушилася, тоді не раз дві-три години треба було добре «нагаспатись», щоб у ступі розбити висушену кору на млікий порошок.

«А все це робилось майже на помачки, бо при світлі каганця, якого бланманія не давало багато світла. Десь у тому часі, коли я вже була дівчиною на відданні, приїхав до нас старославський купець гуртвіник, що закуповував старі чоботи в нас. Цей купець привіз нанному батькові в дарушку велику нафтову лампу число 12. Пам'ятаю, що коли тато засвітив перший раз ту лампу, тоді сусіди з цілої вулиці збіглись, щоб оглядати таке невидане диво, що одна лампа давала більше світла, як десять воскових свічок нараз. А треба вам знати, дітвонки, що світла із воскових свічок уживали тільки у великі свя-

та як Різдво, Йордан і при таких оказіях як весілля, хрестини або для померлого, якому ставили дві свічки, а голочок. По тій першій лампі зачала приходити до нашого міста більше нафтових ламп меншого розміру, тобто ч. 2, 3, найменша лампа ч. 4, якої світло мало-що ризилося під світла каганця, за те не контро і було дешевше. Тоді усі наші міщани зачали вживати нафтові світла і закинули стародавні каганці. От, у таких то злиднях і при тяжкій праці виростали міщанські діти у посуді і пошани до своїх родичів та старших ніком людей. А тепер, дітвонки! Інаком інший світ настан, ви не потребуєте вставати до світ сонця до тяжкої роботи, вас тато й мама посилають до школи, щоб навчатись краще жити. Тож, учітьсь, дітвонки!» — І завжди закінювала бабуся: «бо що будете робити дома, як не будете ходити до школи і вчитись. Вчітьсь, щоб вам було легше жити як нам, і щоб колісь змогли помагати своїм родителю, бо я вже ледви чи до того часу дочекала».

Шестю було розновсюджене серед бучацьких міщан, так, що при деяких вулицях жили виключно шевці і творили немов вибрану сферу. Ще до першої світової війни приносило шевство значні прибутки. За австрійської влади викопували шевці промислову карту, а також і торговельну, якщо виїжджали із своїми виробами на продаж до інших міст і платили невеличкий заробковий податок. А за Польщі, крім повинних податків, треба було платити ще податок варетатовий, оборотний і оплату забезпеченеву, до так званої «каси хорик» за зайнтих у варетаті челядників і термінаторів.

Уже по першій війні почав шевський промисл підупадати. Фабричні виробы, боксовий і шевровий матеріал став випирати юхтові чоботи. Ціла торіяля взуття перейшла в жидівські руки так, що бучацькі шевці

Гурьох. Хор церкви во Васильові. По середині сидить: о. ігумен Микола Лиско, ЧСВВ і бр. Логоцький, ЧСВВ, директор. В першому ряді останія права Юлія Островська, а в гурті, зліва стоїть її сестра О.І. Світлана з 1914 р.

стали рідше виїжджати зі своїми виробами бо в кожному місті були магазини завалені фабричним взуттям, яке надходило з Чех і з корунної Польщі.

А все таки, бучацькі шевці виходили на своє, бо доволішні селяни мали більше довір'я до солідних юхтових чобіт, ніж до тендітних фабричних виробів.

До найвизначніших шевців старої генерації, що самі вправляли шкіри й розвозили свої виробы по ярмарках, належав старий рід Бучацьких, Крутоських, Крушівських, Тимковичів та інших. Члени тих родів засідали в міській раді, заділи як підприємці бучацьких міщан на всілякі імпреси і займали не раз чоловічі становища в міській уряді. З роду Крушівських — Андрий, що дожив до 90 літ, у якого працювали не раз до десятків челядників і термінаторів, — то він найбільше вивчив, ви-

школив добрих шевців, що знали сами вправляти шкіри. З роду Крушівських вишло кілька учителів народних і гімназійних, священників, правників та адміністративних службовиків.

До нової генерації шевців, так званих «німецьких шевців», які вели свої варетати уже по першій світової війні, належали: Михайло Баран, Володимир Виницький, Стах Лисівський, Дмитро Ліщівський, Антін Соносницький та інші, яких імена з часом забулись.

Другим по шестстві ремеслом, яким займались бучацькі міщани було кушнірство. Одначе у місті не було стільки кушнірів, як шевців. Бучацькі кушнірі також самі виробляли овечі шкіри, які діставали від селян, що замовляли кожухи. Сирі овечі шкіри гарбовано також дубиною, а по виправі шили кушнірі широкі кожухи і шапки. Кожухи мали широкі

ковирні і були прикрашували кольоровими нашивками з ниток і шкери. Працюю над кожухом займався піла родина, починаючи від майстра і челядників, що були зайняті при випранні шкери, — та майстрові, що — значаїшо з дошками, пішла експорті кожухів і прикрашувала їх нашивками. Кувирні пішли кожухи не тільки на замовлення, але й розповзли їх, так як вивезли, по ярмарках на продаж.

В Бучачі кувирством займались, головню родинами: Бобиків, Дучаковських, Гладушів, Назаруків, Олейків і Свістелів. З роду Назаруків виїхавши широку знаміть д-р Осип Назарук — адвокат, журналіст і письменник; з роду Свістелів — д-р Франц Свістелів, адвокат і суспільний діяч.

Третім важливим фактом бучацьких міщан було будівництво, а з ним зв'язане мулярство і теслярство.

Була в Бучачі на передмістю за рікою Стрипою вулиця звана Кізово-куцькою, де жив численний рід Кізовів, який займався різними родами будівництва. З-поміж них Михайло Кізов і його сини були гідні будівничі, а також Степан Кізов з сином. Мирон Кізов був будівничим мостів та інших споруд. При тім треба згадати і головного будівничого Антоана Харченко, що до своєї смерті займав посаду будівничого в бучацькій магістраті. До його обов'язків належало удержувати в доброму стані вулиці, млиники, мости, водопроводи, каналізацію тощо. За польської влади етановище його займав поляк, диньломований інженер.

В другому кінці міста здонж правого берега Стрипи, простягнулася вулиця «Мулярська», що при тім кінці майже самі мулярі, які крім мулярства, займались іще й іншим ремеслом: в'язку мулярством, а взимку шевством або кувирством. До таких належала широка родина Бобиків, Дучаковських, Добрих, Осиповичів, Погорецьких, Потирів, Рудків, Швайкевичів та інших.

Теслярством і конструкторською та покритим крівелью займався здавна родина рід Вишинченків, що розгалужилась згодом на кілька родів.

Бувши широку знаміть рід Громадських: сонор ковальського ремесла Микола Громадський, а далі Нестор, Антін і з новіших Григорій та Іван Громадські. Бучацькі ковалі обслуговували всі довколешні села, виконуючи всі ковальські роботи, від кування коней починаючи, на ілутах, борозгах, косах, серпах і сокирах скіпичини.

Не багато було стельмахів у Бучачі, вельню діє чи три родини, а саме: Віктор Крижанівський, Лев Тинкович і А. Кишинівський.

Так само було з розмірами бо вельнювничеського діє родини, а це: Костко Бабюк та Іван Стефанович.

До першої світової війни майже не було міщан країн, бо цим фахом займались виключно жида. Щойно по першій світовій війні відкрили крамничий майстерні Теофіл Трункович і Михайло Логун. Обидва походили з міста Язлівця. Було також кілька домашніх крамличів, що мали переважно жіночі і дитячі одяги, а також білизну.

До домашнього промислу заручившись треба й різництво та м'ясарство, випік хліба та млинарство.

Здавна-давна славилась бучацькі різнички-м'ясарки своїми м'ясарськими виробами. Мали вони елементу своєї прилавки на торговій галяні на «Королівці», на яких продавали голоню непрямо м'ясо, сало, солонину, ковбаси і всяку худючину. По істотній пожежі, мабуть у 1904 р., згоріла між іншими будовами також і торгова галяні на «Королівці». Звідти перенесли різнички зі своїми прилавками на ринок під ратушу. А по першій світовій війні примістились вони у зокрема збудованій для них галяні, де кожний з них мав своє особіе приміщення. Різництвом і м'ясарством займались переважно жінки. До різни-

Бучач. Хор церкви св. Василя. Сидить від ліва: Михайло Береза, о. Ізидор М. Дісько, ЧСВВ, бр. Лотоцький, ЧСВВ, директор і співак Лісовський, 1918 р.

чок, що були знані з своїх солідних і смачних виробів, належали Домініч і Кася Бучацька, Стефан Крижанівська, Марушці Морасевич, Гані Острорівська, Парася Чекановська, а з молодих Кася Ліщинська, Н. Сосновська й Зузі Харченко. Всі вони були знані тільки з імен, як Домініч, Марушці чи Зузі.

До першої світової війни не було визначних м'ясарів міщан, які мали б свої паркетні праці та окремі скелени на продаж своїх виробів. Щойно по першій світовій війні відкрив більшині, м'ясарський варетат і діє крамничий Михайло Береза, а за ним, кілька років пізніше, Михайло Крижанівський. Згодом відкрили свою м'ясарську роботу і крамничю Іван Кишинівський та Н. Пінчук. Усі три м'ясарні виготовляли м'ясоні вироби на більшу скалю, вислаюючи їх до більших міст Польщі, включно з Варшавою, де ці вироби знаходили великий попит. З приходом большевиків в 1939 р. всі м'ясарні «знайо-

нализовано», а їх власники приїхали з великою кількістю, на робитників у «псевдох» крамничих і м'ясарних. За німецької ж окупації відіслали власники свої м'ясарні, одначе по пропадали окремо своїх варетатні праці, а створили м'ясарську спілку під назвою «Поділля», що доставляла м'ясо і м'ясоні вироби для цілого міста.

При спільній м'ясарні відкрито ресторани, що в короткому часі здобув собі марку найкращого ресторану в місті.

В 1944 р., коли босній фронт зупинився над рікою Стрипою, тоді німці поступово, вулиця за вулицею, пересели евакуацію усього населення міста Бучача. Частиною вивезли до Німеччини на роботу, а частина залишилась у Західній Галичині. Поміж евакуованих до Німеччини знайшлись також вище названі власники м'ясарств, які, як фактиці, скоро одержали працю у німецьких м'ясарнях, де побільшили своє знання і вивки в 1939 р. всі м'ясарні «знайо-

хали до Америки, відкрили свої м'ясарські роботи і провідні крамниці, Іван Киришівський і Спілка в Нью Йорку, а Михайло Крижанівський в Рочестері. Ці дві м'ясні виробниці ставали з кожним днем більшими, бо ж до традиційних наших подільських, дозвучили ще і німецькі виробниці. На сьогоднішні назви крамниць стали провідними крамницями в Нью Йорку і в Рочестері. Тут треба зазначити, що розпочали і стали обслуговувати Першого З'їзду Бучачан Марія і Михайло Крижанівські.

Ще іншим домашнім дрібним промислом було випікання хліба, яким займалися лише жінки. Такими були Гануса Лішніська, Ганя Швайкевич, яку звали Бобочка, і яка пекла найкращий житній хліб, а зов старинні Любоїна Турчанська.

Також кілька родин займалися крупуарством, тобто меласими гречки на крупи. Гречку перемеловали на жорник на різного роду крупи, півкрупи і дрібні крупки. Найкращою крупуаркою була Таця Вісочанська, якої крупка нахвалила найбільшій збути.

Вкінці треба згадати промисел, якого не було у жiadному іншому місті Західної України, а може і в цілій Україні: ткацтва славних *бучацьких явчат*, що на світових виставках в Парижі і в Чикаго одержали золоті медалі. Далеко, за містом, на так званій «Папирі», містилась ця ткацтва макати, що була власністю графів Потоцьких, власників бучацьких дбр. Макати були ткані з чистого індій-

ського, китайського і японського шовку, а нитки додавали ниток із золота. Вартість такої макати, як на передвоєнній ціні, була дуже висока, бо один квадратний метр коштував від 150 до 200 дол., що рівнялось ціні майже одного зорга поля. На купно такої макати могли собі дозволити тільки великі багаті з Америки і з західною Європою.

Ці макати ткали тільки дві родини — Нагірських і Чекашовських, що жили в домах недалеко ткацтва. Після втечки цих родин лікоче з постраждалих міщан не дозвучено до науки і виробництва тих макат: ці дві родини задержали це інколично для себе.

Перед приходом більшовиків у вересні 1939 р. останній граф Артур М. Потоцький, утікаючи перед більшовиками, дав на переховання до монастиря оо. Василіян поверх двох десятків цих макат. Якимсь дивом довідались про ті макати більшовики, а спеціальний висланиць прийїав із Тернополя з обласної управи, і забрав ті макати дані на переховання, як також увесь запас шовку, що нахочився у той час у ткацтва. Саму ж ткацтва макат замінено на ткацтво рушників, а ткачам замість, нічкочних макат прийїшлося ткати рушники і то з ковчованих ниток, сплетених на веретені. От такий то «прогрес» у виробництві макат принесли більшовики до Бучача. При такім «прогресі» можна сподіватись, що бучацькі макати стануть незадовго музейною рідкістю.

ТОРГІВЛЯ

Кожного четверга відбувався в Бучачі ярмарок. В той день мала і велика торгівниця були заповнені селянськими возами з доволішніми сіл. Мала торгівниця була положена недалеко ринку на площі, що простягалася нижче будинку повітового староства. Велика торгівниця зани-

мала волику площу на пагорбі над містом, що звався «Башти». На цю велику торгівницю привозили і привозили доволішній селяни всяку худобу і свині. Свиней купували місцеві різниці і згінники експортної фірми «Подоль», що виспала закуплені свині до Праги і Відня. Ця екс-

Хор церкви св. Трійци в Василівці, Дніпропетровської обл., 1921 р.

портова фірма складалася із спілки одного українця Михайла Берези, одного жиди Н. Френкля і двох поляків Петра Варшавського і Н. Коєтуревича. Ця спілка не мавши кошторків, згоди назначувала ціни на кг. живої ваги і до цієї ціни етоувалися згінники, а декоди й місцеві різниці. Шойно коди Поя. Союз Кооператив узяв у свої руки торгівлю свиней, тоді ціни цілими значно вгору. Таке ж було з експортом яць, який перодним знаходився виключно в руках жидівських купців.

Купцями, що закуповували корови і телата на заріз для своїх м'ясних крамниць, були переважно жиди; торгівцями коней також були жидівські купці, що купували, продавали й мінчали куплені у селяни коні. Іх звали у нас «контрами». Та й селяни між собою продавали, купували й мінчали різного роду худоби.

Мала торгівниця була місцем збуту різних продуктів і домашніх птиць. Особливо восени до вселянних польових роботах, було глітно на малій торгівниці. Тут стояли тісно, від коловоза, заповнені міхами збіжжя, кар-

топлі, головками кашусті, нічками цибулі і часнику, кошами яць та квітками з желкою домашнього птицю.

Був іще один рід торгівлі, а саме кожного дня на базарі, вносили наші господарі з Закамку і з Нагірня, на ринок коло ратуші, всяку городовину на продаж: весною зелену цибулю, редьку, пізніше молоду картоплю, влітку всілякі овочі, восени буряки, зорку, зимою квашену капусту, квашені яблукка і картоплю, а цілий рік завжди сїяке мочолок і молочні широби — сир та масло.

Були також старші міщани, що, не мавши дома жадної роботи, займалися перепродажкою на своїх страганих під ратушею величюно: на весні продавали насіння на городину, згодом сезонної овочі як черешні, вишні, яблукка, грушки і сливки.

Також на цих страганих, можна було купити різного роду крупи, крупки, гречану і кукурудзяну муку, свіжий житній хліб, пшеничний киш і та свіжий, збитий із сім'я олій.

Все це добро продавали не на вагу, тільки на кварти і штуку. Продавничі тих називали у нас «сидохами»,

Бучач. Вирдак на Стриві. 19 січня 1930 р.

Бучач. Служба при Вожім гробі у Василіні.

другою війною десятилітті, був о. Петро Мельничук.

Довголітніми старшими братами в цій церкві були Гриць Чекановський, Олександр Тишківч, Петро Савицький і Володимир Вишніцький.

Помічено парохіяльною церквою була церква Покрови Пресв. Богородиці. До цієї церкви приналежні були ті, що жили у сусідстві церкви і мешканці передмістя. Богослужби у цій церкві підправляли звичайно отці-сотрудники і катехити шкіл та гімназій. Старшими братами у цій церкві були раніше Гриць Тишківч та Іван Береза с. Теодора, потім Гриць (Гжезьо) Громадський та Іван Сви-стіль.

ЗВИЧАЇ І ОБИЧАЇ БУЧАЦЬКИХ МІЩАН

Звичай бучацьких міщан були може подібні до звичаїв інших місцевостей, проте, деякі з тих звичаїв були зв'язані з життям нашого міста і прив'язаним до своїх давніх тра-

В останньому десятилітті перед другою світовою війною поділено бучацьку парохію на дві окремі — парохію при церкві Св. Миколая й парохію при церкві оо. Василія. До першої належали парохіяни з північно-західної частини міста і з Нагірнянки, до другої припадала південно-східна частина міста із церквою Покрови Пресв. Богородиці.

Зазначити треба, що при церкві оо. Василія існувало церковне братство, «Марійська Дружина» і прекрасний міщанський хор, що ним проводив за моєї пам'яті брат Йосафат Рогатинський ЧСВВ. Хор мав прегарний добір голосів.

дизій, що переходили з покоління на покоління.

Передусім, бучацькі міщани відзначалися прив'язаніям до своєї релігії і великою пошаною до священни-

чого стану, а далі до своїх родителів осіб старшого віку.

Особливо зазігті були бучацькі міщани: щодо національних поглядів, дуже шпшили свою церкву, свою мову, свою нону і були горді, що вони є русини, чи згодом — українці. Відносились з огордою до всяких «ідишків», якими вони називали австрійську львівську адміністрацію. Бучачани не денационалізувалися ні за австрійських, ні за польських часів. Може й знайшлась одиниця жме із польських часів, яка, щоб одержати право в польських урядах або в шкільництві, змінила свій обряд, очевидно таке відступництво означало зраду своєї віри й народності. Але таких одиниць називали у нас «перекігичками» і їх можна було порухувати на пальцях за австрійських часів польської влади.

Бучачани визначались також великою релігійністю й побожністю. Кожної неділі чи свята епішли до

своїх парохіяльних церков на утрешню, велику Службу Богу, на вечерню. В церкві оо. Василія підправляли в неділі «тиху» Службу Богу за проповіддю, т. зв. «осемку», на яку, звичайно, епішли господні дому, щоб пізніше можна було полагодити свої домашні обов'язки.

Для шкільної молоді відправляли «тиху» Службу Богу «де'ятку», звичайно отці катехити.

Велика Служба Божа починалась звичайно, о 10 год. На ній епішав прекрасний хор, диригентом якого був згаданий брат Йосафат Рогатинський. Та й на вечері ходили старі й молоді. Молодь зокрема ходила на т. зв. «майоні» молебні в честь Божої Матері, а в церкві на молебні до Серця Христового.

Пости в нас були дуже суворо зберігані, особливо пости, які попереждали торжественні Свята Різдва і Великодня. Під час цих постів не їли м'яса, а лиш молочні страви, а в

Учасники шаштанки з'являються у Бучачі.

п'ятишню навіть без молока. Тільки раз на тиждень, у неділю, можна було дозволити собі на м'ясо.

Усі урочисті свята, як Різдво, Йордан, Великдень, Зелени Свята обхо-

дили у нас дуже величю з усіми до тих свят присвяченими Богослуженнями, стравами, обходами, колядами й гайкаками; їх святкували майже однаково в усіх галицьких місцевостях.

ДАВНЯ НОША БУЧАЦЬКИХ МІЩАН

Як вище зазначено, бучачани гордились своїм міщанським станом і зберігали свої традиції і щодо одягу та ноші.

Жіночий стрій, який втримався майже до кінця XIX століття, був такий: сорочка з високим подвійним ковшом, край якого були «фризовані», довгі рукави сорочки закрічені також фризованими маншетами. Поверх сорочки приходила довга майже до землі спідниця, широка до лінії, зужувалась до стану — від стану переходила в обтісну горсетку зашпуну вперед. На це приходила широка запаска. Спідниця були шиті із тонкого сукна, темної краски,

значино у кратку. Голову зав'язували хустиною в турецькі взори з вузлом позаду, а на рамена накидували більшу капшміру хустку в паси або також турецькі взори, з довгими френцзями. На шні носили жінок правдиві коралі від трьох до дванадцятих разків, залежно від можливості. Коралі були грубіші пиліформні або значино т'яті без заокруглень. До коралів були прив'язані дукати по два або чотири. Дукати походили з часів австрійської пісареві Марії Терези, оправлені в золоту або бронзову отоку з аушком на стазьку для прикріплення до разка коралів. Дукат має вартість 50 австр. корон або 25 ринських срібних.

Кожна міщанка мала по кілька спідниць (сукнонок) і по кілька великих капшмірових хусток у розмірі 4 кв. метра. Залежно від свят, посту, веселля чи жалоби збирали відповідного кольору хустку.

Весени і на весні одягали міщанки короткі три-чвертної плянці шнати-палетонки з бучацькими рукавами, обшитими в шні. Взимі носили «футро» — довгий плащ підбитий білими баранками, а критий дорогою бронтонною матерією, в дзвоті взори на кармачиновому, целестовому або темно-синьому тлі, з широким ковшом з сіної або чорної кривки, а також рукави були закриті маншетами з кривки ширини 10-15 см. Таке футро було дуже коштуване 100-200 ринських і служило майже на ціле життя, бо одягали не футро тільки на весні свята і більші урочистості. Таке футро дістало значино віддання від своїх родителів, як частину приданого.

На ноги обували бучачанки до святячного строю савинної чобітки чорного, червоного або жовтого кольору, в будні носили значино дохтоші чобітки. У новітніх часах на зміну чобіткам прийшли черевки в зими, а в літні менти, босевої або шеврові.

Віднину нону мали міщанські дітчата. Була вона така: вишнвана сорочка з білого дзьяного або фьябретного волотна, на пів ціли стоячий ковшірь, вишнтий у дрібні зірочки. Ковшірь зав'язували з переду шнурочком, сплестеним із шиток, якими була вишнта сорочка. Також розріз з переду був вишнтий з обох сторін таким самим взором, як і ковшірь. Той же самий взір був на вузьких маншетах широким збираним рукаві, які були вишнті у білий орнаментальні зірки у пропорційних відстухах від себе. По сорочці приходила широка вовсяна суконка, збирана в пасі, довга на пару цілів поза коліна, вишнвеного, синього або зеленого кольору, з переду по спідницю

притасовували крайкою фартушонок, значино шної краски, як спідниця, з трьома пасками темнішого кольору і короткими френцзями. Кінці крайки зшасали з лівого боку. І крайка, і фартушок були шкати з шного вовни. На верх одягали жуванік без рукавів, довгий до плочини спідниця, або короткий до стану каштарик. В коши шитали різного кольору штожки, а на шні зав'язували кілька разків коралів, значино, із двома дукатами. В новітніх часах замість правдивих коралів ужикали шнурку різноволярних імітованих перел. Обува дітчат до святячного строю була: савинці на «ришах» червоного або жовтого кольору, шніше шкоти червоного взимку, а влітку менти.

Жіночий ноша бучацьких міщан була така: Сорочка з льяного, тонкого волотна з шкеладним ковшом, зав'язаним з переду чорною оксамитною штожкою. Штани темного кольору, чорні або сині, камізоля, чердію зашнвана аж до ковшірки сорочки. Далі, кашота, звала з німецька «шпльсрок», і чобітки з хозлами. В новітніх часах черевки босевої або шеврові. На голові чорний, м'який кашкетіох із широкими крисами, або твердий з вузькими крисами, чорного або синього кольору, знаний «габік».

Весени і на весні одягали чорний, довгий до колін сукниний плащ з оксамитним вузьким ковшом, знаний «оберок». Зимовою порою найчастіше ажикали довгий, поза коліна плащ, значино темного кольору, підбитий чорними баранками, з кримським, синім або чорним ковшом. Плащ, «футро», зашпунув був з переду потрібним шамерунком з петлями. До футра носили баранкою або кримську шапку, чорну або сиву, залежно від кольору ковшіра.

Такої ноші трималися бучацькі міщани до кінця першої світової війни. В новітніх часах, уже по першій сві-

БУЧАЦЬКІ БУДІВЛІ

Вже перша світова війна зрушила світ у всі білявки життя. Зокрема, в Україні востаннє займалося, щоб нас змінити, досвідом зримим усю традицію, віками освячену кавчу структуру життя: фізичну, матеріальну, моральну, духовну. А друга світова війна привнесла нову зміну, привнесла до того, що мілким зловісним тиском, де й не хотіли бути, де й не хотіли бути. А з тим всім змінився і духовний життя людини в всіх його проявах. А з цим змінялися і прояви життя — будівництва. Тут Автор статті нове бачення, як у нас, колись, на селі, будували хати, які й були їх в двійметровій розклад, Українська хата завжди мала — з малими стільми і великими вікнами — один стіль, що сідав у глибоку шапу дивини, стіль хліборобського народу.

Р е д а к ц і я

Мошкальні будівлі бучацьких міщан були двоногого роду — муровані і вальковані. До будови мурованих домів уживали білого камені, знаного вапняку, або пороватого каменя, що його звали в нас дукатином, а в новітніх часах уживали паленої цегли. Муровані хати, звичайно, були криті гонтами, або черепицею, а згодом — цинковою бляхою. Стіни в мурованих домах були виправдані, ззовні і зсередини, заправно ліску з вапном.

Вальковані дома, звані радше хатами, були будовані переважно по селлах, а також і в місті, на передмісті й на дальших околицях міста. Були ці хати дуже подібні до себе, бо, звичайно, будували їх ті самі майстри, що на селі чи в місті. Вальковані хати мали міцну конструкцію з дубових брусків на підвалах, на рогах і обабіч входових дверей. На дубових підвалах укладали дубові циліндри лати, які переплітали валькованими, що були зроблені з глини перемішаною з соломою. Вальковані стіни виготовляли й виправляли глиною у середині і зовні, а потім шпательовали цупом. Хати були біліні знадвору й у середині кілька разів до року, звичайно перед більшими сплатами; очевидно, білили в теплу пору року, ніколи в зимі. Крівлі хатів були криті соломою, окремо робленими до цього сніпками, або гонтами. Со-

ломані крівлі шпательовали по селлах і на передмістях майже до другої світової війни.

Хата мала звичайно одну або дві кімнати, ванькір (алькір), сіни й комору. Посередній хати були входні двері, які вели до сіней, що не раз ділили хату на дві рівні частини, якщо хата мала дві кімнати, тоді сіни мали вихід на подвір'я за хатою. Коли ж сіни не займали цілої ширини хати, тоді напроти входових дверей були двері до комори, а зирана або залка були двері до кімнати. В кімнаті . . . декуди казали світлиця. — від дверей до вікна шов мастиний, дубовий чи ясеневий сволок, на якому спочивала стеля. Майже всюди сволок мав на собі гравірований орнамент, написи і зиранила, хрест. Звичайно, на сволоку був напис: Властитель сего дому раб Божий . . . Ім'я рек і рік будови. В кімнаті, понад стіну від вулиці, була довга, широка лавка або «бамбетель» (складене ліжко); напроти входових до кімнати інколи скриня. Під стіною, протилежно від вулиці, стояло широкє, сильне ліжко, вкритє подушками і периною, а зверху застелене зеленою або вишневою капою. У деяких хатах подушки на ліжку, — казали на постелі — сягали стелі, звичайно в замощених міщан і селян. Зверху, в головах, було дає більші й одна менша поду-

товий війни, перейшло бучацьке міщанство виключно на загальноміщанський стрій.

Все, що я зберіг у моїй пам'яті з

дитинства і юних років, усе, що я пережив, бачив, у чому брав живу участь, передаю тут на славу мого міста і його міщан.

Григорій КУЧАНКО

«РУСЬКІ МІЩАНИ З БУЧАЦЬКОЇ ОКРУГИ»

(Передрук із статті «Наша Родина», 1924.)

«Мужчини збрані в міщанські кавчоти з вложеними колітрами і затягненими *петлицями*. Молоді мужчини оперізувалися *лаття* (золототканям) *поломом*. *Камісельки* в них із шурками, як у *жупанах*. На шії чорні шовкові хустки, на верку яких видно крає конірів білих полотняних сорочок. *Сводні* в довгих *холовах* чорних *чобіт* на *рогачах* (на подвійних підоншах). Волосі і вуши підстрижені, а бороди виголені. Старші мужчини носили *кайстрові* капелюхи і *панаціо*.

Міщани убираліся у *вовняні кавчоти* з *вирокотами* розкшеними *колітрами* і *вложками*. Їх голови обвізані великими *бавовняними хустками* зав'язаними в *цідишко* (великий вузол) і зі смущеними назад *кічками*. *Свідниці* і *запаски* різноцвітні, *бавовняні* або *шовкові* з *підчюлками*, тобто, з *деревляними каблуками* («обдасами»). На шії по кілька *шурків* *традиційних коралів* із *золотими* і *срібними монетами* або *медальонами*. В руці тримала — старша міщанка — *різноцвітну хустину*».

ки у гантованих, білих поповках, яких рідко уживали, а були вони тільки для прикраси. Над ліжком, прикріплена до стіни, була жердка, на яку кидали одяжу, що її треба було мети під рукою. Коли ж на світ приходив новий потіток, а кімната була лиш одна, в якій жила уся сім'я, тоді на жердку, що була довкола ліжка, кидали широкі верету, за якою новитуха помагала господарці хати в борді дитини; і за тою заслоною позляжниця лежала верні діти цієї породи. А що в нас був змішаний християн дитину вже в перших днях по народженні, то й під час приїзду християн позляжниця лежала собі в ліжку заслонена.

Панотри ліжка, в погач, стояла піч із трубою. Піч — декуди до варених окрема, а друга лиш до печення — була мурована з калянів брусків, шмагана глиною, а зверху бовдур був біленим і розцвілюваним орнаментом, шитами, італоми. Піч мала свої обставини: прилічок, а в бізгу кубанок, де тримали попіл, а в бізгу її в курка несели; з другої сторони нею була лежанка, заінок; із лежанки лізлося на піч, де спали діти або хтось із старих, безмішних.

У хаті, у куці більше дверей, вкопані й біли постелі, стояла тазка, кошик скриня з залізним замком, в якій переходувало сплаточну одяжу, податкові і обезличені книжечки, гроші, пращиді коралі з дукатами й усієї важкі документи хатні, родинні. В певних часах були вже й шафи на одяжу, шугі криєла, що стояли біля стіни і ліжка.

Були й такі хати, що в меншій кімнаті, звичайно від задного подвір'я, знаний паньсир, була так кухонна піч із бланшним дашком, який мав сполучення з конином, кудяво відходила пара від варених. І тут, побіч кухні, була й петарська піч, де печли хліб; тут був і прилічок, на якому давніше варили на тримужку страву в споживих банях. Із вань-

кира виходили двері до комори, якщо хата мала тільки дві кімнати. В коморі була скриня на муку, бочки на збіжжя. На гаках обітних до балків висіла вудження, солонина, вінки гриби, цибулі, часнику тощо. В горниках, у полову, складали ящі, а в малих дівечках сир. Зимовою порою стояли там іще бочки з кашешиними отримками, з кауустово, Зимовою, під коморою була мурована піниця, яку звали і скленом, де захономукали картоплю і інші зимові овочі. Вхід до склепу був прикритий закладаними дверима. В снігах стояла дарабина, що якій вилізалося на горинше, або як каляли — на шпичку, а декуди, під містом, стрих. На шпичці, в зимі, сунули білізну.

У хатах, звичайно, відтоки, дошки, були дерев'яні, або з бітої глини, в снігах завжди з бітої глини. Знаходору неї хати мали поповський, цукляк підмурінок, що чалось приєна, на якій у поділ, свята, інколи попером по роботі, свідла родина чи хтось, із сусідів і розмовляли.

В давніших будовах — ще до першої світової війни — при самім отворі, біля приєни, був у стіні малий отвір; туди, ватже, коли не були в полі, впаляли до снігів ті кури, що неселися там на приготуванні яйця. При нім не вадить іще згадати, що в гоєстру зиму, коли коропа втеділася, тоді телятко тримали в снігах.

Ще перед першою світовою війною були деякі хати, що не мали вже тих купуваних залізних замків, а мали дерев'яні засувки, що їх виробляли місцеві теслі.

Деякі хати, перед виходом до снігів, мали прибудівку — ганок, із обох сторін були лавочки, отіснені диким вишгородом. Ганок, як і приєна, був місцем відпочинку, густірок із сундами, з прилітками. Всі хати були додані фронтом до вулиці, а пісна — ті до фронту — були прикрашені паньсами квіти, а перед хатою, звичайно, був малий квітничок.

Іван БОВИК

СНІВЖИТТЯ БУЧАЦЬКИХ МІЩАН ІЗ ЖИДІВСЬКИМ НАСЕЛЕННЯМ (Короткий нарис)

Місто Бучач, як майже кожне гадицьке місто, було знає з того, що трохи не половина населення міста були жидівське.

Початки нашім жидів до нашого міста сягають давних століть середівенчю. Займалися жиди торгівлею, кувачеством. Згодом вони ввійшли у нашу — польський міста — панські сирітські, право продажі алкогольованих паніток і право збирання мита. Все це шалоє сирітствами.

Жиди не підлягали місцевій управі, не носили ґитарів міста, а користали з торгів, армарків і робили конкуренцію міщанам. Все те дубожукало і відсувало на край міста жидівські міщани, а їх місце займало жидівське населення, що згодом злило одеське місто.

Стан міщанства трохи поправився з впадком Польщі у XVIII століт, коли пань край Галичини перейшла від австрійського владу, яка знесла від австрійської сирітцуги.

Проте, українське обличчя міста не змінилось, хоті більшість населення міста не було українське. Українською мовою говорили всі, як позови так і жиди, що відстоєтно доживали разом узятим українцям і полякам.

У 1941 р., боляневики відступуючи зніщали і сивали цілкоміто міський архів, не залишаючи дослітно кувачка паньсир. Переведений на скору руку череське населення виказан поперх 3.000 жидів, 3.600 з чимось українців і 3.500 поляків.

Снівжиття і відносини бучацьких міщан до жидівського населення доброзичливі.

Не тільки старші міщани як покупці чи продавці стикалися із жидівми, але й українські та жидівські діти зустрічалися на вулиці під час забав, а ще більше в народній школі і гімназії, де вказано помагали собі в науці мов, української та жидівської. З тих часів виникалося перод догодити приєни, яка звичайно починалася на шкільній лавці.

Майже вся торгівля у нашому місті, з деякими винятками, у передвоєніших часах була в жидівських руках. Усі жидівські крамничі: харчові, текстильні, мішанні толарії, кавари, одеські тощо — місталися в осередку міста в будинках, власниками яких були жиди. Також деякі ремієники, як фрієрери — шпудники, сирітці, покарі, блажари, годшикарі, фінаньринки були жиди.

За австрійської владі, жиди були найбільшаними прихильниками її, тільки не любили відбувати військової служби. Проте за часів української владі в Галичині, 1918-1919 рр., ставилися жиди прихильно і доволно, а деякі з них члосились добровільно до Галицької Армії, як, напр., др Білєвський, М. Бієр, С. Фієлєбам і ще деякі, яких влаштина пригадує.

За польської владі, коли розвиток кооператив і здійснення кооперативної ідеї єний до сивою протипаньське до деякої міри інтересам жидівського населення, тоді з початку дехто з жидівського кувачества уважало, що лавна кооперация є зєриєна проти жидів. Однак, в роках уже перед другою світовою війною дивило до змієнітню зрозуміння сивільних інте-

ресів і нерідко одні одним взаїмно помагали; а зокрема, коли дійшло до обліпальної зубожини.

Під час другої світової війни, коли більшістьки окупували наше місто, все жидівське купецтво, інтелігенція і ремісники не захопились большевицькою владою, що касувала приватну торгівлю, промисл і власність. Одне, жидівський пролетаріат, а то й деякі інтелігенти — ситуативно втіали прихід червоної армії. Також відомо було усім, що провід КПЗУ в Бучачі був у більшовісти в руках жидів.

Під час нацистської окупації в 1941-44 роках доля бучацьких жидів ставалась з дня на день трагічнішою й жалюгідною, а закінчилась вона цілковитим винищенням жидівського населення в Бучачі, за винятком деяких одиниць.

Уже у липні 1941 р., коли німецькі війська увійшли до Бучача, розстріляно більшість гурт жидів, самих мужчин, в числі біля 800 осіб, що їх було згромаджено під претекстом вивезти на роботу. В наступних днях 1942-43 прийшло до так званих поліційних «акцій», під час яких загинуло пару тисяч жидівського населення. В половині квітня 1943 р. населено ренгки жидівського населення з Бучача до Комішинець, де мала б знаходитись збірна громада жидів чортківського округу. Однак, по дорозі до Комішинець, деє в околиці містечка Глузетого, розстріляно останки бучацьких жидів.

В тому часі німецька влада витнадила місто Бучача вільне від жидів «Judenfrei», і нікому жидові, під загрозою негайного розстрілу, не вільно було в місті перебувати. Окремими плятками повідомлено християнське населення Бучача, що коли хто-небудь дасть охорону чи притулок жидові, буде покараний смертю.

Українське населення міста співчувало незавидній долі жидів, помагало їм вміру своєї спроможности, на-

ражалося, на найгірші наслідки. Декому з жидів удалося скритися у сусідніх селах Бучача, де знайшли вони притулок і охорону.

Однак, дивним видається, що майже всі жидівські публікації по другій світової війни обвинувачують українське населення, що воно помагало їм ішим у винищенні жидів. Впродзі, тралялися випадки, що місцева українська поліція брала участь у поліційних акціях в характері ескорти, — а такі ж відділи поліції були, в деяких містах Галичини й жидівські, — але ніколи не брали участі в розстрілах. Було також кілька індивідуальних випадків, що місцеві поліцейські переслідували жидів, але через те не можна обвинувачувати все українське населення; як і не можна обвинувачувати вельо жидівського населення за те, що в часі большевицької окупації деякі з них співпрацювали з НКВД і допомагали до арештів та засланні у Сибір найвишачіших українських громадян міста Бучача.

Треба зазначити, що не тільки бучацькі жиди майшли поміч від місцевого населення, але багато жидів із інших міст — як Львова, Станіславова, Коломиї — знайшли в Бучачі свій притулок і поміч.

Мадірська влада в певних дних окупації, як німецькі союзники, перекинули через Карпати до Галичини на нову смерть кілька тисяч підкарпатських жидів. Із тих жидів кілька десятків знайшли також свій захист у Бучачі. Дивним є, що про не все люде, ніяк жидівська хроніка не згадує і не обвинувачує мадірів у винищенні жидів, хоч їх ніхто до того не змушував.

Вкінці згадаю, що маю декілька листів від мого давнього шкільного і вількового товариша, жидів І. Гельбарта, який уритував своє і своєї родини життя, скривався в одного господаря сусіднього до Бучача села; маю й від інших жидів листи, що

притулювались від гітлерівських погромів, а які перебувають тепер в Ізраїлі. Всі вони дякують за безкорисну поміч у потребі і зашлугють «чи не могли б вони і чимось допомогти або чимек віддячити своїм добродіям».

Наскільки мені відомо, то з такого великого числа бучацьких жидів, що жили в Бучачі, залишилось під тепе-

ршино пору, в Бучачі, вельо три родин, а які одна не бучацька, і одна вдова. Решта, що вритувалася, розбралась по широкій світі.

В закінчени подано автентичний лист від П. Гельбарта, що перебуває тепер у Німеччині в Мюнхені. В ньому є багато цікавих даних про жидів у Бучачі, з минулого і недавнього сучасного.

Лист в. Гидора Гельбарта має дату — Мюнхен, 22 жовтня 1969. На історії цього листа він відкреслює тринадцять відповідей на історичні питання, з яких він відкреслює дві, не маючи від рукою історичних джерел і жартівливо. Пан Гидор Гельбарт старіється відповісти ретучно, безсторонньо, безпристрасно, хоч не має дат оті відповіз історичних істориків Бучача. Дяку, він шлю:

«На мою думку, герб Бучача «Аб-данек». Жиди жили в Бучачі вже від XII століття, правдоподібно — багато давніше. До великих наших міст належали Потоцькі, що ставались до жидів згідно з вимогами часу і обставин. Взаємини між християнами й жидами в Бучачі можна назвати наскрізь людяськими. Головна синагога в Бучачі збудована в 1728 р. Ієзувало це багато інших моголтих домів, де релігійні і побожні жиди постійно змовчали, а вперші вивадили талмуд.

Із писаних бучацьких жидів XVIII стол. належить згадати жидівським письменником: Давид Гайрїх Мюллер, Ісаак Фернгоф, Мордохай Кауффер. Також треба згадати високоосвічених рабїни: д-р Гершю Ципер і Лейбуш Ляндав.

В XIX і XX стол. жили в Бучачі ось ці визначні жиди: проф. В. Пуци, світові слави науковець; проф. Йосиф Клявстер, історик літератури; д-р Моїсєс Фернгоф і д-р Л. Роксах, редактори жидівського тижневика «Дер Векер», 1904-1910; Беріш Штерн, посадник міста Бучача в 1910-1914 роках; проф. Зігмунд Фройд, психоаналітик, якого батько перед першою світовою війною переселився з Бучача до Відня. Також славіний жидівський письменник, лаврат Нобе-

льський паторрод, Самуель Агнон, походив із Бучача.

Місто Бучач було одним із культурних «жидівських осередків. Майже 70% жидівської молоді мали закінчену середню освіту, однак, за пошехонької влади, далі них була замилена дорога до дальших студій.

У 1936 р. в Бучачі було приблизно 8.000 жидів. Зі нацистських часів це число значно збільшилось, бо Бучач був туди «Калдоромом», себто — раси для жити в широкій околиці, включеної до Львова. Жидівське населення задушує спос початково збереження Мікшай Угарні Бучача, зокрема, тодішньому посадникові, п. Іванові Бобикові. Він своєю гуманівно і жертвенно інтелекційно помагав як мі кожному жидові своїми порадами й ділами. І в наслідок цього жиди омицнули багато вельости на початках німецької окупації. І. Бобикові удавалось і на деякі час відложити намагання Гейтло зтворити «гетто». Саме з цих причин багато жидів із Станіславова, Бучача та інших міст утікало до Бучача.

До обличчя жидів у Бучачі. В серпні 1941 р. появилось перше німецьке повідомлення: «Всі жидівські мужчини у віці 18-50 років мають лишитись під загрозою кари смерті біля сина-

тоді для призначення на працю». Коли приблизно 800 молодих чоловіків вийшли на означене місце, тоді їх відправлено у колоніях до місцевої гімназії. Пастушого ранку всіх їх розстріляли.

Жидівське населення було запроваджене в Бучач, бо німецька жандармерія вивирнула частку, що всіх цих людей забрали на працю, а як хто-небудь, схоже звільнити своїх багачих із праці, тоді мусти за це заплатити. Багато заплатило за нікотию за два тижні, однак це доцкавалася, щільно... Крім цього, німецька жандармерія перевела набір молодих робітників до концентраційного табору в Бірках Великих, із якого ніхто вже не повернувся. Після цих набірів населення трохи унерожило, і ваді, що більше так не повторяться. Так було до осені 1942 р. До Бучача прибуло багато жидівських угітків із різних міст і околиці, так, що число жидів у Бучачі зросло майже до 15,000 осіб. До осені 1942 р. життя жидівського населення було можливе, бо не було пошів, масових мурдін. У тому часі організовано «летто» і окремий табір при Підгаєцькій вулиці. В жовтні 1942 р. відбулося т. зв. жидівське населення, яке тринило один день і одну ніч. При тому знищено 2,000 жидівського населення. 30 листопада 1942 р. відбулася діяльність, що знищила 1800 жидів. І так пішло до лютого 1943 року. В цьому, відносно короткому часі, знищено більшу частину жидівського населення. В червні 1943 р. проголошено місто Бучач «Юденрайх», себто «містий від жидів, бо те, що залишилося з жидівського населення в місті, мустило під покринкою переселення до міста Кошицька опустити місто. В часі того переселення, деякі в околиці містечка Тауєсто згинули рента цих нещасних переселенців.

Ще короткий час існував жидівський табір при Підгаєцькій вулиці, що складався з молодих жидівських

робітників, але й той табір був у короткій знищенні.

Завдяки великій частині нежидівського населення, багато жидів могло евакуюватися врятуватися. Вони емігрували по кринках, а християнське населення опитувалося ними. Коли з початком 1944 р. більшістька наблизилася до міста Бучача, тоді проголошено місто пошнім тереном. Цивільне населення мустило залишити Бучач. У тому часі, жиди, що скривалися, були замищені на влашту долю. Вони мустили вийти з кринвок за харчами. Тоді то місцева жандармерія чи фронтонки вилітовали їх і розстріляли. Таким чином, у 1944 році жиди міста Бучача були майже повністю знищені у найжорстокіший спосіб, що його ради описати. Врятувалося яка нівеотні осіб.

Якщо не жмути, якісь жиди з Бучача, то не перерахою ті, яких, як «буржуа», на основі 11 параграфу більшовицького закону від вересня 1939 до липня 1940 р. Як також пошодили жиди комуністи, що ввійшли з совєтими в 1941 р. і молоді люди, що були змобілізовані до совєтської армії.

В улюблених загалних зарисках описав і правдиво і всі трагічний розділ, при чому багато пропустив, бо я ніколи не міг устійити докладного числа вимардованих жидів.

«Хочу подати ще деякі дані до історії жидівства, наприклад: - про рабінат, С дві категорії рабінат — Раббі і Раїв. У таких містечках як Бучач, Чортків, Тауєсто чи це в менших, як Мошастирська, Язлівці, у них були єврей, родинні раїв. Раїв — були не абсолютні вищої рабінатської школи, т. зв. «Сініна». Сініна була не школа талмудських наук і предмети релігійної натури: приписи, що торкались їжі і гігієни, цивільної і карної юридичної тощо. Щоб одержати титул «раббі», кандидат мусти мати закінчену середню освіту, а потім чотиритлітній філосо-

фічний університет, і зокрема мусти мати закінчену теологічну науки з докторатом. Не було окремої владі, щоб надавала пошди раїв чи рабінат. На опороженіс місце рабінату розписували конкурє і місце одержуван кандидат із найкращими пошученими від трьох рабінат та мусти мати диплом закінчених студій. Ці відомості подаю на основі оповідань його розділів і старих знайомих мені осіб.

Ще декілька слів про «кагаліе». Це шлохали і до тих побожних жидів, то й не дуже цікавило мене, що там діялося в кагалі, тобто — у верхній громаді. Проте, деякі пригадує собі. Отож, жидівські громади в Галичині були не законні корпорації громадського значення права, які були індивідуальним старостам. У буржуйському старості — воніт — було чотири жидівські громади: Бучач, Мошастирська, Закоптий Потік і Язлівці. На кожній громаді стояла виборна рада, знала ритуальнію родово, яка вибирала з-поміж членів ради голову ради. Вибори відбувались кожних чотири роки. Останнім головою ради був Мендель Раїк, який справував сини уряд від 1935 до 1943 року. Під час німецької окупації німецька влада проти його волі назначила його головою жидівської ради з титулом «Юденштейстер». У червні 1943 р. ліній розстріляли його.

Жидівські громади мали за мету в черну чергу — удержувати жидівське передшкілля і школи, в яких навчали читати й писати єврейським алфавитом, вивчувати на язв'язк версії із ев. Письма, початкових рахунків тощо. Даві, онка над ідеу-жми, немічними й убогими членами даної громади та утримування коштом громади лікарів і дому для старців. До обов'язків ритуальної ради належало розглядати й вирішувати спірні справи між членами громади. Від постанови громадської ради мож-

на було відкажикатися до місцевого рабінату. Однак, постанови чи при-суду рабінат був остаточний. Податкові справи також розглядала ця рада, яка при повнім складі членів ради і предсіданиа устійована і вимірювала податок для кожного члена громади, відповідно до його застатного стану. Податок, що його устійовила і вимірила рада був остаточний, без права віджалку, хіба у випадку якогось нещастя чи втрати маюте. При кожній жидівській раді існував громадський уряд, який провадив громадські справи, господарського і соціального характеру. Окремий від громадського уряду був метричальний уряд із окремим до того призначеним урядником, який предсідав книги народів і смерті. Справи шлюби і розводи передходили тільки через місцевий рабінат. Однак, це незначило і розводи не мали для якогось впливу до державного значення, якщо перед тим цивільний шлюб не був оформлений через старосту, або був від черу суд.

З приходом більшовицьким у 1939 р. значно з розпорядком НКВД ритуальну раду розг'яно, книги знищено, а книги метричального уряду передано до «Зарець».

Так закінчує свій лист в. Г. Гельфанд. При тім зазначає і стверджує необхідну пошу до жидів від українського населення міста Бучача і бучачанського повіту. Даві, зауважує він із дол, на відповідний фонд ішої пропанативної книги і проєкти брегетт один пригіння до нього, коли позиватиме ці книги з друку.

Головна ціль цієї нотатки про жидівське населення міста Бучача була: пригадати, що українське населення міста Бучача ніколи не відносилось ворожо до жидівського населення, а навпаки, співігнали між українцями і жидівми і знєсли було добросе-децьке від вийданних частів до останніх. А в критичній для жидів часі німецько-гітлерівська окупація, українське населення Бучача чини прихильно жидівм із дозвоною знати тоді, коли за що дономого громада смерті від німецької владі.

КРУКОВА ГОРА

Ідучи правим берегом Стрипи, з Бучача, вниз рікою поміж її високими, вкритими лісом берегами, доходимо до залишків руїн колишнього монастиря.

З цим монастирем пов'язана легенда, а може переказ про правдиву подію з давніх часів, коли на українській землі напали татари, руйнували людські оселі, а мешканців убивали або забирали в полон — негр. В часі одного такого нападу на Бучач, люди втікали в ліс, щоб не потрапити в татарські руки, і частина людей схоронилася в монастирі, в надії, що татари їх там не знайдуть, бо монастир був закритий лісом.

Віддалік монастиря, ідучи берегом ріки в полудневу напрямку, на горбі, жив чоловік на прізвище Крук, і від, чи то змушений татарами, чи підкуплений ними, показав їх дорогу до монастиря. Татари напали на монастир, забрали

монахів і людей, що там схоронилися, та побивали їх під горбом, де мешкав Крук. На землі, зрощеній кропивою вогник, вирости згодом рослини, що цвітуть великими цвітами криваво-червоної барви. Це порода наших городових цвітощій, що їх ідекають у квітниках, а латинська назва цієї рослини «Геллеборус саганітус». Це дуже рідкісна рослина, а одним з печивелених місць, де її можна побачити, є саме місце під «Круковою горою» над Стрипою. Бачив я їх квітучі і знав місцево українську назву, але призабув.

С також інший переказ про цю подію, а саме, що дорого до монастиря показала татарам жінка-паничка. З-під руїн монастиря випливає потічок, якого вода має червону краску від залізної руди, що називається лімоніт. В народних переказах краска води походить від крові людей, що їх татари зловили в монастирі й помордували.

2. БАРАНІВ

Над Золотою Липою, від Бучача на захід, на пограниччі повіту, території громади 9,57 кв. км., з того 59% — власність селян.

Населення:

1841 р. —	350 душ українців.
1880 р. —	504 (81,8%) українців, 92 (14,9%) поляків, 29 (3,3%) жидів.
1900 р. —	648 (87,6%) українців, 69 (9,3%) поляків, 23 (3,1%) жидів.
1912 р. —	625 (91,7%) українців, 48 (7,6%) поляків, 8 (1,3%) жидів.

1939 р. —	750 (88,2%) українців, 90 (10,6%) поляків, 10 (1,1%) жидів.
-----------	---

Мешкальних домі: 1921 р. — 144, 1931 р. — 170.

Школа — однокласова утраквістична.

Церква — св. Димитрія, парохія — Красів.

Народний Дім збудовано 1928 р. Читальня «Провітні», Споживна кооператива. Т-во «Луг», аматорський гурток, хор, при читальні танцювальний гурток.

3. БАРИШ

Містечко над річкою Барिश, від Бучача на захід, території громади 50,62 кв. км. Про ґрунти, що були в посіданні дідича і селян, бракує даних.

Населення:

1841 р. —	871 душ українців.
1880 р. —	1243 (35,5%) українців, 2041 (58,2%) поляків, 220 (6,3%) жидів, 8 інших.
1900 р. —	1630 (36,0%) українців, 2624 (57,8%) поляків, 266 (6,2%) жидів.
1912 р. —	1630 (33,6%) українців, 2799 (57,7%) поляків, 413 (8,7%) жидів.
1939 р. —	2000 (33,0%) українців, 3750 (62,0%) поляків, в тому 150 козакистич. 300 (5,0%) жидів.

Мешкальних домі: 1921 р. — 846, 1931 р. — 1168.

Церква — Вознесіння Христова, збудована 1864 р. Також — латинська парохія.

Школа 7-ми класова хлоп'яча й дівоча — утраквістична, 2 школи експонативі 2-класові, викладача мова польська.

Читальня «Провітні» одна з перших у повіті. Каса ощадності і позичок — заснована в 1904 р. Народний Дім — збудований в 1930-8 рр.

Тут подасмо опис села, що його накреслив п. Михайло Галюк.

Барिश — розкишно положений поміж малими горбками. Він лежав дещо в долині. Горою янов березовий ліс і люди називали Березиною. За горою другий ліс називали Сошківський ліс. Лісовий терен у нас був чудовий; люди з сусідніх сіл приїжджали до нас по дрова. Через Барिश струмком потічком перспливала річка Бариска, що впадала до быстрого Дністра.

Барिश. Шкільний будинок.

Ця річка ділила Черемшину і Клань — так називалися вулиці. Не раз, коли я ще був хлопчиком, купався я у тій річці та ловив рибу. Річка Бариска була обсаджена з обох берегів плакучими вербами, а їхні листочки прикривали соще, щоб не світіло на воду. Село наше було досить величезне — нараховувало його до 4,000 нумерів. Поділене було вулицями, що мали назви: Кут, Заваляла, Місто, Клань, Черемшина, Нагорічка, Мазури, Гутинена, Голівка, Брідок, Злодійка.

Барिश шанували авторитетними громадянами, які заступали нашу громаду в різних ділянках. Були це: мр Адам Біжак — голова красного комітету «Лугу» на бучачській повіт, Іван Стаєв — голова «Лугу» в Барिशі, Володимир Засуляк — його заступник. Були ще такі видні громадяни — Павло Гайда, Дмитро Мендак, Любомир Вітепський, Іван Дуда і Нагорічка, Володимир Гук та інші, про яких я вже й забув.

Село було добре зорганізоване. Сама головна вулиця — як казали старші люди — була на гороку горбочку, звідки простягалися нід на нашу церкву, що була такий найвища з усіх доокладних сіл, на будинки наших інститутів — «Провітні», Кредитова Кооператива. Але скільки то коштувало заходів і труду та тер-

пинні поки те все постало. От, не було приниження для нашої молоді, щоб мого десь сходитися і вести культурно-освітню роботу. Громада робила заходи, аби збудувати читальню з театральною сценою, а на це польський уряд не давав дозволу. Та переконали віїта, що будують дяківку — і діло унікалось успіхом. Були в нас організації і Соколи, і Каменярі, і Луг. До Лугу записалось багато молоді, хлопців і дівчат. Праця йшла новим ходом: вільноручні вправи, фестивалі. Інструкторами в Лугі були Михайло Дудар і Василь

Галузок — обидва вже не живуть. У 1938 р. польська поліція почала сильно переслідувати нашу церкву і «Луг». У той час парохом у нас був о. Василь Козловський. Шо два роки давали йому сотрудинка, бо він був дуже старий.

У Барині — 7 км. від Бучача — був великий філярарок, багато ставнів, турбіновий і моторний млин, прегарний парк, у якому наша молодь виспівувала вечорами гарних пісень. Кольєс Барині звали містом, але за мосі пам'яті то було велике село.

МОЇ СПОМИНИ ПРО БАРИШ

Барин називали, ще за австрійських часів, містечком. На воєнному уряді була таблиця з написом: «Уртин гміш містечка Барин». Так було за Австрію, так було і за польської окупації між обома світовими війнами. В дійсності, це було розлоге село, одне з найближчих сіл Бучачького повіту. Воно лежить в половині дороги між Бучачем і Монастирськаути.

Мой спомини про Барин склті, бо залишив в ту місцевість у часі евакуації населення австрійським урядом перед другою офензивою московських піяєс (1916 р.). Тоді мені було 14 років (тепер маю 70). По скінченні першої світової війни я вже не жив став в Барині, а бував там лише спорадично, як учень Української Академічної Гімназії у Львові, чи як студент Львівської Політехніки.

Та мимоз того залишився в мой пам'яті деякі характеристичні спомини про Барин, дороге українське село мойх хлоп'ячих мрій.

Пома містечковим осередком з воєлосним урядом, українсько-греко-католицькою і римо-католицькою церквами, жидівською божицею та довгим камінним комерційним будинком, де віднаймали жиди окремі убікації на свої крамниці, були такі

частини села — присялки: Завалли (там була хата з соломяною стріхою, де родився автор цього спомину), Куртин, Черемнина, Голішка та ін.

Частину села заселювали так звані «мазури». Вони мешкали суцільною масою в тій частині села, що також називалася «Мазури». Поселилися вони там ще за Марії Тереси. Згаданий вище римо-католицький костел у містечковій осередку був їм приналежний. При тім костелі був ставий польський парох. Та мни деські з тих мазурів говорили польською мовою, більшість з них говорили по-українськи. Радо навізували по-дружній звязки з українцями, при чім, під оглядом національним, меншою втраги зчитавав український національний елемент, а більшу шкоду від тім оглядом мав польський елемент. Навіть за польської окупації передсидною Польщі українці Барини не переселили на римо-католицький «сборд» (хоч такій натиск був зі сторони польського режиму). Багато бариських українців були членами ОУН, Української Дивізії та УПА. Також автор цих рядків має честь бути бандерцем.

Довголітнім парохом української католицької церкви в Барині аж до упадку довоєнної Польщі був о. Ва-

Барин. Учні IV класу з учит. Євгенією Кожаринською і директрисею школи Гроторією Стагонією.

силій Козловський, родом з Угнева. Його політичні переконання покритивалися з москоською ідеологією Качковського.

Той парох був добрим в церкві, але поза церквою абсолютно не цікавився ні культурно-освітнім, ні національно-політичним життям своєї парохії. Та мимоз того тїля іскра української національності у душах поодиноких свідомих селян. До таких належав за польського режиму дуже свідомий селянин Лука Мешун, дик місцевий української церкви Гаюк, учитель народної школи Жарський, Степан Чорний, купець Зазуляк, маляр Афрамівський та ін. Завдяки отим кільком національно свідомим одиницям було в Барині вже 1912 р. молодецтво спортове товариство «Січ», що мало на лів військовий характер. Була читальня «Провітні», кооператива і каса Райфайзачка. Був теж драматичний гурток.

Більшість баринчан називали себе перед 1914 роком «русинами». При-

чиною такого національного стану була ворожа нам держава адміністрація, що так за Австрію як і пізніше за польської окупації завжди була в польських руках. Але ці ворожа нам політична окупація аж ніяк не причинилася до денаціоналізації бариських українців. Хоч баринчани називали себе «русинами», то вони любили не австрійську, ані польську, а рідну предківську українську землю. В них була спосередна українська духовність, тисячеліттями формована на русько-українських землях це з часів трипільської культури. Такої сильної національної духовності не в силі змінити жадна ворожа окупація. Як баринчани звали себе «русинами», так колись княжі дружинники називали себе «русинами», але боролися за славу і велич Русько-Української Землі, в тій боротьбі героїчно пам'ятали, любили наз. своїх нападкам, велич неумирної української нації. А та древня українська слава по нинішній день томонить на кожному

Барина, Укрaina «Жіночий Гурток».

підатку нашої розлогої соціальної України — гомонить вона та предкиєська слава і в Барині.

Навчання в гарній Відвідалій Школі в Барині було виключно в руках польських учителів, якими державна адміністрація ту школу постійно обсяджувала. Правда, за мого там навчання 1909 по 1913 р., був управителем той школи українець, п. Мєськевич, батько знаного українського гімназійного учителя і автора декількох українських літературних творів, а передовсім гарячого українського патріота гімназійного учителя і поета, с. п. Юліана Мєськевича. Поза тим цілий учительський збір, крім вище згаданого учителя Жарського, це були поляки, що жили спомінами, це були поляки, що жили спомінами як шляхетської Польщі, коли то про Україну ніхто і не згадував.

Отож, коли я вже майже покінчив був ту школу, то я не мав жодного поняття про Україну. Та 1913 року трапилася мені пригода, що мала глибокий вплив на мене, 13-літнього юнака. Тоді був вислан мене мій

батько з якоюсь орудою до поблизького села Чехова, між Баринем і Монастирськими. Я вже вертаюся, як мене дігнали порожній віз, запряжений у добрі коні, мабуть поміщицький. Погавив українській солонин, середнього віку за сираць-ованими, пошехраним руками, як у злого батька. Коли дядько довідався, що я йду до Барина, через котрий нія потреби-ваний переїжджати, тоді дозволили мені сісти коло нього.

Тоді дальо питає: А хто ж ти такий? Чи може поляк?

Відповідаю: Ні, я русин. Мій прадед, мій дядушко, мій батько — усі ми русини.

На це дядько так сказав: Ні, сину, і твій дядушко, і твій батько, і ти сам, ви не русини, а українці. Земля, котру твій батько оре, і котру ти боєшій топочеш — це українська Земля. Це наша найдорожка Вітчизна. А вона, ця Вітчизна, велика і там, де столиця Київ, і там, де місто Львів, і там, де гори Карпати, і там, де Чорне море... По нинішній день зберігаю в своїй душі велику пошану для того сонинця, що був моїм першим учителем у півнашій моєй дорозі Вітчизни.

Коли я вже був учнем нижчої гімназії, тоді вибрався був з могоєю меншою сестрою до сусіднього села Пужники по черешні, бо там було тих ягід більше, як у Барині. В селі Пужники жили майже виключно самі поляки. Ми зо сестрою зайшли під одну простору білу хату, гуто обсяджену черешнями, зо спілками ягодами. Ще я не дізнав до хати, стрінули ми в саді гарну панну. Її одж була скромна, але вноши відповідала естетичним вимогам. Мені, мимоволи, пригадалося «Польова Царівна», що її так гарно описав Панас Мирний, бож її розкішні коси мали золотистий полісок спілої пшениці, а її очі глядали спінні волочками. Я неспішно запитав по-польськи, чи дозволить нам нарвати трохи черешень, а при ти, частину нарваних черешень від-

даю власителєні саду. На наше здивування, панночка відповіла гарною українською мовою:

— А чому ти говориш по-польськи? Чи не знаєш української мови?

— Знаю! Я ж є учнем української Академічної Гімназії у Львові. Знаючи, що тут у Пужниках майже самі поляки, боявся, що будуть глумитися над нашою мовою. (Польський режим відноситься тоді з презирством до нашої рідної мови, а кожний польський колоніст уважався відвічним господарем на наших предківських землях). Посунилася панночка, а її очі-овали немов укралася серпанком ранньої роси. Вона промовила: «В цім домі дуже шанують українську мову. Чи чули ви про Володимира Гнатюка?» Так, чує, — це український учень!»

«Ви в його хаті, і черешню можете собі нарвати, скільки зможете захести до Барина».

Низько вклонився і гарній панночці, мабуть донечці Володимира Гнатюка, а ще нижче тієї бідній хаті, де жив великий український учень.

Крім вище згаданого нашого парох-мєськевича, лишився із Барина священик о. Іван Щербанюк, знаний український патріот і громадський діяч, був парохом в одній парохії львівської дисциплі десь над Дністром. З Барина походив ще Адам Біжак, студент прав. Він, мабуть, закінчив університет, але не знаю, де тепер живе.

Вкішні, дещо по від Борушенків. Багато моє знайомих доводили, що ми повинні називатися Баринцями, цебто, від назви села Барин. Іншу думку висловив д-р Яр Славутич. Він твердить, що наше імяниш походить від українського слова «боруха», цебто, такого завязця, що кожної хвилини готов боронити своєї власної чести чи достоїнства своєї Вітчизни затисненням п'ястком.

Згадувала, ще до першої світової війни, на Завалді калличка з образом

св. Миколая. Моя матуєя знаєта білила ту калличку ванном. В Рівдяну ніч ситилася перед образом з св. Миколоєм носе-ка січка. Над калличцею шуміли столітні сморєки про славу древньої України. Людо, що вночі посіпалася на Рівдяну Веснону, біла калличка хрестинське, вдихалася в добрячі очі св. Миколая та пелухувалася в тасиний шум сморєк.

На фронтоні стіні калличі під самою крівцею був наше у церковно-словянській мові: Іван Борушенко. Це був наше будівничого той калличі, мого прадеда. Чи мало будівельних споруд околиці Барина творили майстер «Янко», так понузарно називали мого прадеда.

Мій стрий Петро Борушенко був скрипалем, а другий стрий по бабуні, Василь Йєвський, грав на триблах. Ті два музиканти не знали теорії музичних нот, але кожну українську народну пісню зразу сконювали на їхні музичні інструменти. Односельчані казали, по скрипка і в руках Петра Борушенка говорила, а на веселі бідоші сиротини плакала. Жодне веселля в околиці Барина не обійшлося без тих сланих сільських музикантів, а моводь, ташцюючи коло-мійку, підспівувала:

Ой зацїкала черешенька, зацїкала аменюшка,

Та й ніхто так не зарєс, як той Борушенюко.

Останній раз був я в Барині, вже як студент львівської політехніки, в 1930 році. Були Великодні свята. Під церквою зібралася були найповажніші господарі з Барина. А між ними, Лука Меуш коло мене. Як на кожний Великдень складалося собі взаімно святкові побажання. Лука Меуш промовив просто і чиро:

— Пашле, ніколи не забудь, що по-ходини із Барина. Люби той Барин так, як ми всі тебе любимо.

Тоді я відповів словами Юрія Федьковича:

*«Ой сардаче мій сардаче,
широкій полі,
Не скину ти, мій сардаче,
ніколи — ніколи!»*

Так і не скину в того сардака, що означає мою національну приналежність, горджуся тим бариським сар-

даком, бо він всеукраїнський, подібно, як всеукраїнською стала космачівська писанка. Чого нашіли нас Валентин Мороз.

Імж. Павло БОРУШЕНКО
Курятівка, Брацлавін.
грудень, 1972 р.

4. БЕРЕМЯНИ

с. Берем'яни. Церква св. о. Миколай.

На південь від Бучача, де Стрипа вливається в Дністер. Територія громади — 18,67 квд. клм., з того 44% власність селян.

Населення:

- 1841 р. — 731 українців.
1880 р. — 1042 (80,0%) українців,
170 (13,0%) поляків,
91 (7,0%) жидів.
1900 р. — 1127 (76,3%) українців,
300 (20,2%) поляків,
52 (3,5%) жидів.
1912 р. — 1238 (77,4%) українців,

- 310 (19,4%) поляків,
50 (3,2%) жидів.
1939 р. — 1270 (75,6%) українців,
360 (21,4%) поляків,
50 (3,0%) жидів.

Мешкальних домів у 1921 р. — 254, в 1931 р. — 338.

Церква св. Миколая збудована в 1877 р., відновлена 1926 р. Школа утравквістична з 3-ма учит. силами. Чит. «Просвіти» з-перед 1914 р. Народний Дім збуд. 1932 р. Спложивча Кооперативна, Т-во «Дуг», хор, аматорський гурток, кружок Сільського Господаря, ХВМ, дитячий садок.

Імж. Роман Коцик із Хмелеви, подає: Село Берем'яни розташоване на горі, над Дністром, де впадає ріка Стрипа. Околиця села між Стрипою і Дністром називається «Гонда». Положення дуже гарне, підсоння лагідне. Над Дністром, колишній власник Берем'яни Францішек барон Гайдель заложив виноградню, яка давала добрі врожаї. Полудіне, безлісне убіччя над Дністром, називалося «Червона», мабуть від великої кількості дереву і дикої рожі, які там росли і весни та на початку зими своїми ягодами надавали колір цілій горі. В 1935 р. наймолодший син барона, Янцо Гайдель, заложив літнсько. Таборували там польські гірське (скавти).

В селі було багато ремісників — ковалів, стельмахів, столярів.

Церква св. Миколи мурована, по середині села. Парохом при кінці XIX століття був о. Новаковський, а по ній о. Володимир Маланчук аж до своєї смерті.

5. БЕРТНИКИ

5 клм. на схід від Монастириськ, територія громади 9,75 квд. клм.

Населення:

- 1841 р. — 261 українців.
1880 р. — 373 (84,0%) українців,
68 (15,3%) поляків,
3 (0,7%) жидів.
1900 р. — 493 (86,0%) українців,
58 (10,0%) поляків,
23 (4,0%) жидів.
1912 р. — 483 (91,2%) українців,

29 (5,6%) поляків,
16 (3,2%) жидів.

1939 р. — 710 (87,7%) українців,
100 (12,3%) поляків.

Мешкальних домів у 1921 р. — 107, в 1931 р. — 158.

Церква св. Михайла з 1885 р., спалена в 1916 р., збудовано муровану в 1928 р.

Школа утравквістична. Читальня «Просвіти», Кооперативна. Більше даних — бракує.

6. БІЛЯВИНЦІ

Село над Стрипою, 14 клм. на північ від Бучача, територія громади 7,50 квд. клм., 74% ґрунтів у ажитку селян.

Населення:

- 1841 р. — 457 українців.
1880 р. — 580 (79,6%) українців,
117 (16,0%) поляків,
32 (4,4%) жидів.
1900 р. — 649 (80,2%) українців,
129 (17,2%) поляків,
21 (2,6%) жидів.
1912 р. — 749 (83,3%) українців,
131 (14,5%) поляків,
19 (2,2%) жидів.
1939 р. — 790 (79,0%) українців,
200 (20,0%) поляків,
10 (1,0%) жидів.

Мешкальних домів у 1921 р. — 162, у 1931 р. — 190.

Церква Пресв. Тройці збудована 1909 р., школа однокласова, утравквістична. Чит. «Просвіти», Спложивча і Кредитова Кооперативна, Т-во «Дуг»,

хор, аматорський гурток, С.Г. і ХВМ, дитячий садок. Між 1920 і 1939 рр. був власний Нар. Дім збудований у 1935 р., сметанкова станція, Т-во «Сокіл», оркестра, кружок «Рідної Школи», Хліборобський Вшків Молоді, Социл Господар, Т-во «Відродження».

На зарібкі люди з громади виїжджали до: Канади — 23 особи, Аргентини — 16, інших країн — 6. З 1920-1939 рр. середні види освіти осягли: Михайло Іванович — священник, Йосиф Домський — студ. теолог., Ілько Козира — земл. сер., кооператор; Андрій Литвинко — середня, держ. урждовец; Іван Неділенко — сер., держ. урждовец; Анна Ганкявич — студ. медицини.

У громаді улаштувано імпрези в честь Т. Шевченка, в 70-ліття «Просвіти»; переведено шкільний клубіцит, протиналкогольну акцію, диспансера змогли в пам'ять упалих за Україну. Під час пацифікації потерпіла одна особа, майно не було знищене.

СПОГІД ПРО СЕЛО БІЛІВНИЦІ

с. Білівниця. Церква св. Тройці. 1969 р.

Від св. Івана, як казали: лопушника, до Успенія Пресвятої Богородиці, тобто від 7 липня до 28 серпня, — як колись говорили в нас — до першої Матки, яшов гурт за гуртом паломників, інколи і з процесією і з свитцею, від стовори Бучача до Зарваниць. Інші, щоб перед чудотворною іконою Божої Матері Зарваницької скласти свої журби, просити за прощення гріхів і віддати себе та своїх найближчих під її опіку. Дорога з Бучача вела через великі села — Переполока, Петликині старі до Білівниць, а далі — Осівці й Бобулиці. Села розлогі близько одне біля одного та й сусідують одне з одним. Як тільки в Білівницях за-

чули, що наближаються прочани, то з дзвіниці озвучалися дзвони, звуки яких супроводили прочан через ціле село, поки не поринули в село Осівці. Правда, інколи прочани спочивали в іншому селі, щоб відвідати пароху, що колись жив у даних прочан.

Серединою села плыває ріка Стрипа. На горбі вишалаєн мурована церква з дзвіницею. В приході вона. На другому горбі видіда інкола, а трохи вище від неї — Народний Дім. Хати розкишені по обох боках дороги і на узбіччях берегів ріки. Дорога з Петликинь Старих ішла попри церкву й через міст на Стрипі вела до Осовець. Певелике село Білівниця, мало воно — як колись казали — сто нумерів, тобто — сто господарств. Мало воно около 300 мешканців, у тому декілька жидівських родин і польських. Польки — мешканці села Білівниць, і сусіднього села Петликині Старі, де їх було більше і була там римо-католицька парохія — говорили по українськи. В селі була поширена анекдота — сперта на правді, — що польський чьсвонац на синоди надавав покуту: молитися по польськи або садити дерева в його лісі.

Земля, як і вєводи на галицькому Подолі, буда врожайна, але людий — крім двох-трьох багатій — не було багатих на землю. Мало було таких, що зводили поєзлати дітей на інші школи, звичайно обмежувалися до чотирикласової школи в Білівницях. Правда, декілька хлопців із села ходили до гімназії і с двох священників — Роман Ганкевич і Іван Шинял. Білівницькі селяни були з природи інтелігентні й не були байдужі до справ, що були на часі; при позоці пароху і його сім'ї та вчителів громада вела оживлену сусьліяну і культурну діяльність: вибудували Народний Дім,

у якому містлася читальня «Провісник» й кооператива. В селі зорганізовано Союз Українок, що влаштовував усеки курси, між іншим — курс кукуваретна. Молодь належала до «Дуги». В Народному Домі відбувалися вєзкі організаційні збори, концерти й театральні вистапи, що їх підготували місцеві аматори-артисти. Молочарні у селі не було і Білівниця користали з молочарні в сусідньому селі, а в себе мали лєдівню, у якій перекувували молоко. Лід брали зі Стрипи зарєз такі по Іордані.

Хоч денкації села йшли з духом часу, то зберігали традиції й шанували її. Жінки ходили у народних — може трохи змодернізованих — строях. Спідниця — шальйоні, зелєні, гранатові, чорні, вишиваний фарфурок до того і кафтан; вишивані уставки на сорочках. В мужичій були також вишивані сорочки. В розмові уживали деякі характеристичні слова, звертаючись до старших «нананка», «нанашка». Майже кожен мешканець села, крім прїзвища, мав своє порекло. На це говорили: «ім си прозвипають» Любєвський, Маєцька, Цютовик, Горбата, Штудер і такі інші. Ці порекла поставали від чьсвох характеристичного в даній родині чи особи. Наприклад: сім'я, що вирїзнялася номіж яєноволосими мешканцями Білівниць, чорним волосєм і смуглою шкірою, мала порекло «Шіраки». Хоч Білівниця майже прилягала до сусіднього села Петликинь Старих і Осовець, то парубки зберігали так би мовити — місцевий патріотизм. Наприклад, до білівницької дівчини не ємів приходили хлопєць із іншого села. Хоч би дівчина вгазала не мала вигляд на те, щоб могла вийти заміж за котрогоє із білівницьких хлопців, то все одо парубки не допускали залицяльця до місцевої дівчини, а навіть могли розбити вєслія, або напасти на новожєнця, коли вони їхали до церкви чи з церкви.

о. Ілдор Ганкевич, Анна Ганкевич і о. Михайло Ганкевич.

Ріка Стрипа буда важним чинником у житті села. З трьох кривиць, що були в селі, в літі дві висихали й до ріки доповняла те, що недоставало. Від ріки на все село неселися ритмічні удари праників: жінки прали біля й одєжу на Стрипі. Восени в Стрипі мочили конопля, так що — бувало — загачували ріку й вона уходила з берегів. Молодь мала свої улюблені місця на купаль: де глибко, на «сплєвах», кувалися парубки, а дівчата вибирали паштні місця. Місцем зустрічей молодій був міст на Стрипі. По однім боці моста, при поруччї, збиралєся дівчата, напроти них, по другім боці, хлопці: співали. Одні одним відповідали пієсьне. Співали загально відомі пієні переважно патріотичні. Творили й свої пієні. На Великдєнь, дівчата й хлопці виводили гайки, серед яких були власні, білівницькі, як ось така:

1938

Вільнянці. Ювілейний Комітет читальні «Прогрес» . 1938 р.

Що злато, то злато,
Черевички куниві,
Черевички куниві,
На мандрівку ходив.

Ти дівчино як з Барнаша,
Шукай собі товариша.

І горілку несє,
І борідку трясє,
Розочеться як кобила,
Бо горілку буде пила.

Приспів:
Що злато, то злато...

Ой, чи той то Микита,
Що сидів коло жита,
Що сидів коло лону,
Сподобався Олену.

Приспів:
Що злато, то злато...

А я своєї Олені
Черевички зелені
І напичник зелені,
Бо я люблю Олену.

Приспів:
Що злато, то злато...

ГАЇВКИ І ЩЕДРІВКИ ВІЛЯВИНЕЦЬ

ЩЕДРІВКА

Добрий вечір ти, господарюнку
Ми а тебе, ми а тебе;
Просив тв Господь на порадоюнку
До себе.

ЩЕДРІВКА

Таж на річці на Йордані
Пречиста Діва сина купала.

Ой купала, пошывала,
Йорданчиків ся пугала.
Ой чички, йорданчикки,
Охристіть мн його сина.
Взяли Єго охристіли
Та й назвали святим Петром.
Мати Божя Сина не злюбила,
Від престола відступила,
Від престола відступила.

Вся ся земля засмутила,
Взяли Єго охристіли
Та й назвали святим Павлом.

(Потім повторюється те саме,
а далі):

Взяли Єго охристіли
Та й назвали Суєм Христом.
Мати Божя Сина полюбила,
До престола приступила,
До престола приступила,
Вся ся земля заселала.

Вільнянці. Секція Господиень нри
«Слaвські Господари».

ЖОВНЯРСЬКА

Таж на горі касарня стоїть (дівчі)
Таж на горі, таж на горі,
Таж на горі вєсо волясько лежить (дівчі)

Пан капітан попереду їде,
Під ним коник, дощ потопив,
А мене молодого
На біду лиши.
А в небіау ранєнько
Прийде наш батєнько
Кажє собі влбрати
Щонайкращу дівоцьку.

Пан капітан попереду їде,
Під ним коник, коник воронєнький,
Під ним коник та й тяжєнько їде.
Ой коньку ти мій вороніці!
Чо ж ти, коню, коню воронєнькій,
Чо ж ти, коню таї засмучений?
Чи тяжит ти зброю мою,
Чи шабелька та сталєна?
Не тяжит мн зброю твою,
Ні шабелька та сталєна —
Но тяжат мн твої осторожки,
Що ся в'їла та в жої бочки.

ГАЇВКА

Сам годжу, сам,
Дєс діти дів?
Грїя новий, дощ потопив,
А мене молодого
На біду лиши.
А в небіау ранєнько
Прийде наш батєнько
Кажє собі влбрати
Щонайкращу дівоцьку.

ЖОВНЯРСЬКА (ВОЯЦЬКА) ПІСНЯ

Ой, ще сонце не сходить (2 рази)
Пан капітан виходить (2 рази)
Та й годить він по рюмку,
Повідас коньку.
Повідас друзю:
Я нас златці, вербую.
Звербували Йозика,
Дали йому коника,
Та й шабельку до бочу.
Ой то жовнєр віпроку,
Та й гальсбіндєль на шюю,
Вже тв, мєла, лишию.
Черевички на ноги,
Будьтє люди, здорови.

ПІСНЯ ТИХ, ЩО ІДУТЬ ДО ПРУСІЙ НА СЕЗОНОВІ РОБОТИ

У зелєнім засєку пташенючки
співаять,
Молоді златці до Прує
від'їжджяють (2 рази).
Прийшов на стацію білет
кунувати,
Здаю за родину почая жалувати,
їдуть вони, їдуть, на Бога здають ся,
Ой Бог же знає, чи це повернеться.
(Подає: Іван Боднарчук)

7. БОБРІВНИКИ

На пограниччя Товмаччини, в сусідстві, де являється Золота Ліна в Дністер. Територія громади 6.15 квд. км., ґрунтів у власності селян — 73^а.

Населення:

1841 р.	— 457 українців.
1880 р.	— 658 (32,1 ^а) українців, 114 (14,3 ^а) поляків, 29 (3,5 ^а) жидів, 1 (0,1 ^а) інших.
1900 р.	— 873 (88,7 ^а) українців, 75 (7,6 ^а) поляків, 36 (3,7 ^а) жидів.
1912 р.	— 949 (86,6 ^а) українців, 115 (10,5 ^а) поляків, 32 (2,9 ^а) жидів.

1939 р. — 1015 (90,7^а) українців,
100 (8,9^а) поляків,
5 (0,4^а) жидів.

Мешкальних домів у 1921 р. — 182,
у 1931 — 202.

Церква Воздвиження Чесного Хреста, збудована 1900 р., школа двоюкласова з українською мовою навчання. У селі були: Читальня «Прогресс», власний Народний Дім, збудований у 1927 р., Кооператива і Товариство: «Дуга», «Сокира», аматорський гурток, хор.

Вишколу освіти закінчили: інженерів — два сини місцевого пароха о. Леницького й дочка пароха Ольга. У громаді була корчма.

8. БОБУЛИНЦІ

Над горішньою Стрипою, від Бучача 17 км. Територія громади 20,38 квд. км., із того у користуванні селян 60,4^а.

Населення:

1841 р.	— 588 українців.
1880 р.	— 692 (54,7 ^а) українців, 559 (44,1 ^а) поляків, 15 (1,2 ^а) жидів.
1912 р.	— 978 (45,5 ^а) українців, 1153 (53,8 ^а) поляків, 15 (0,7 ^а) жидів.
1939 р.	— 960 (49,1 ^а) українців, 975 (49,7 ^а) поляків, 20 (1,0 ^а) жидів, 5 (0,2 ^а) інших.

В числі поляків є 150 душ польоністів із 1920-1939 рр.

Мешкальних домів у 1921 р. — 298,
у 1931 р. — 384.

Церква св. Михаїла збудована в 1830 р. Школа двоюкласова — викладача мови польська.

Стенка Шмигальский подает:

В статистичній д-ра В. Кубійовича не подано даних за минулі роки, тільки за 1939 рік, тому за 1880 рік числа взяті з «Словника Географічного», а за 1912 узяті з Пам'ятнику Станіславської Єпархії з 1912, а рік 1900 пропущено.

В жовтні 1930 р. під час паніфікації, у Бобулинцях, теробоюської уланів знищили кооперативу й устаткування хати господаря Якима Кральчика. Де була приміщена кооператива. Перевернули зі збіжжям стіжок, а перім із перини й подушок вистелили повітря; січкарню побили обухом сокири. Другому господареві, на ім'я Луць Гойда, також понизили газдівство, побили січкарню, а новий кожух порубали сокирою на колоді. Власник цього кожуха був псалів його Пласуделькому, щоб оглянув — що його улани вчинили. Почта, при надаванні, не хотіла прийняти кожуха,

считала старосту — цей дозволив і кожух вислали. Пласуделькому не завадило і не звернув його, а тому Луць Гойда висте рекламацію. І люди горорили, що Луць Гойда в процесі з Польськими. Згодом — кожух повернули. Говорили, що кожух був виланий за границю, але мені не вдалося знайти potwierдження на це.

Григорій Чорний подает свій спогад про с. Бобулинці:

Населення Бобулинців було мішане: дві треті українці, одна третя — поляки, а також кілька родин жидів. Українці належали до української Греко-католицької Церкви. Старші люди переповідали, що Австрія була ліста за Польщу. В Бобулинцях було гарно зорганізоване культурне і кооперативне життя. Українське населення збудувало власний український дім, у якому провадилося все виховне, культурне і господарське життя: читальня «Прогресс», кооператив, молочарня, т-во «Дуга», аматорський гурток, хор, оркестра, дитячий садок. Була в тім домі й театральна сцена, де давали вистави, молоді пели вільні вправи. «Прогресс» переводила курси писання й читання української мови. Було теж т-во «Січ», що влаштовувало вистави. Під час вакацій приїздили студенти, які мали викладати й почивали людей. Були в нас молоді, що служили в Українських Січових Стрільцях; пригадую собі, що кожного року поминали їх і читали їх імена.

Українці в Бобулинцях гордо підтримували українську владу в 1918 р. Т-во «Дуга» вело протиналковолянську акцію. Його члени приркали не пити горілки й не курити. Деякі старші пішли їх слідами. В Бобулинцях була народна школа, але вчили в ній польською мовою. Тільки два рази на тиждень по одній годіні учили українською мовою. А раз на тиждень св-

пешник учили релігії українською мовою. Однак, розмовна мова в селі була тільки українська.

З Бобулинців виїхали до Канади: 9 людей до ЗСА з дітьми, до Аргентини з родиною й двома сестрами. Цей виїзд був до 1939 р. Населення села, українська його частина, було патріотичне й в свідомо, а тому в 1930 р. поляки перенесли паніфікацію, над якою похотіло багато наших людей; польське уряду нічим нам не установи й господарської устаткування. Українці, над якими знаходилися польські улани, польська влада заборонила брати участь у виборах. Польки прийняли до Бобулинців до поміч польської колонії Міхала Полє і Юзефіну, щоб таким чином дати полякам перевагу у виборах. Українці були подати цю справу до Бучача, але польська влада відкинула це слухаше домагаючи українців. А до того, поляки ще мали спровадити з заходу колоністів до бобулинської волі.

Франк Чорний подает ще ось такі відомості: Перед 1914 роком із нашої громади виїхало до Канади в році 1911 одинадцять родин. Перед 1914 р. були три учні, що вчилися в бучачській гімназії: Тимко Кралька, Василь Качерський, Яким Попель, але тоді в Бучачі не зміцнили науки, бо пішли на війну. За Австрію пішло на фронті 20 воїнів, а 4 було інвалідів. У польсько-українській війні мали ми двадцять стрільців упалих на полі бою, а один — Нестор Ремізольський — пропав. У 1920-1930 роках виїхали з нашої села до Канади двадцять осіб, між ними, що їх пам'ятаю, були: Петро Чорний, Теодор Хмарний, Петро Зубер, Левко Смертюк, Грицько Вуйда, Петро Кралька, Ян Кіпаль. З польської паніфікації пригадую собі, що розпалити кірми, рубали двір; Андрієві Кашецькому два корці коношини виступили в керничю і два нові вози порубали. Потім пішли до Гната Кральки і до Петра Жирів-

ського і знищили всю обстанову в хаті. А далі пішли до мене, але я утік до ліса. Наступного дня кличе мене начальник громади Антін Сурмач і каже мені, — бо я був асесором, — що українці мають зложити

контрибуцію — 12 кіршів вівса і одну белогру. І бідні люди знесли по 15 кіло. А Гринька Дутку забрали до Пшонкєвє, то так го збили, що ледви прийшов до дому. Нині він уже покойний.

9. БРОВАРИ

Броварі, біля Язлівця. Церква Пресв. Богородиці.

Село, радше передмістя Язлівця, але окрема катастральна громада. Площа її — 8,40 квд. кам., з того ґрунтів у посіданні селян — 70%.

Населення:

1841 р.	— 386 українців.
1880 р.	— 568 (79,4%) українців, 135 (18,9%) поляків, 12 (1,7%) жидів.
1900 р.	— 634 (75,0%) українців, 198 (23,4%) поляків, 14 (1,6%) жидів.
1912 р.	— 652 (73,8%) українців, 215 (24,4%) поляків, 16 (1,8%) жидів.
1939 р.	— 630 (63,4%) українців, 340 (32,7%) поляків, 20 (1,9%) жидів.

Читальня «Провєтін» в с. Броварі, збудована у 1930-х роках.

Мешкальних домів у 1921 р. — 190, в 1931 р. — 205.

Церква Успення П.Д.М. збудована 1904 р., відполена й мальована 1928. Школа з викладовою польською мовою. Захоронку ведуть Сестри Пресв. Родини — 120 дітей. Чит. «Провєтін» і Т-во «Січ» з-перед 1914 р. Спож. і Кредит. кооператива, Т-во «Луг», хор, аматорський гурток, Кружок Сільського Господаря і ХВМ, Народ. Дім збудований у 1920 р.

Оксана Логунь подає такі відомості: В селі була Каца Райфайзена; перед 1914 р. виїжджали на зарібки до: Прує, Чехії, Америки, Боснії, Аргентини; була одна коршма; підєвяткованим 100-ліття Т. Шевченка. В селі зосереджувано працю культурно-освітньо-суспільну в громад., що була на 70% українська. За першої світової війни: один член громади був у Талєрофії, спалено 75 господарств,

за Австрію полагло 6 осіб, інвалідів 3. У 1918-1920 рр. згинуло 5 молодих хлопців. По цій проґрашій визвольної війни село виявило незвичайну живучість у культурно-суспільно-політичному напрямі, а осередком були: читальня «Провєтін», бібліотека, Сільський Господар, Кооператива, «Луг», Церква. Провідні діячі були: Біласи, Струтинські, Трунченків,

Дідух. В тих роках за море виїхало: Америка — 2, Канада — 5, Франція — 3, Аргентина — 1, Латвія — 3. Від-світковано 70-ліття Матірної Т-ва «Провєтін», переведено шкільний алфавіт, протиалкогольну акцію, виспано могилу в честь умилив за Україну і від папифікації.

По другій світовій війні на еміґрацію на Захід подалося коло 50 осіб.

10. ВЕЛЕСНІВ

Село над річкою Коропець, 18 км. на півдн. захід від Бучача. Територія громади 5,34 квд. кам., з того у посіданні селян 57%.

Церква Успення П.Д.М. збудована 1864 р. Школа з викладовою польською мовою. Організації: Чит. «Провєтін», Т-во «Луг», хор, аматорський гурток, оркестра, Кружок Рідної Школи, Кружок Сіль. Господаря.

Населення:

1811 р.	— 297 українців.
1830 р.	— 461 (75,2%) українців, 146 (23,8%) поляків, 6 (1,0%) жидів.
1900 р.	— 542 (72,3%) українців, 192 (25,6%) поляків, 16 (2,1%) жидів.
1912 р.	— 553 (71,9%) українців, 186 (24,2%) поляків, 30 (3,9%) жидів.
1939 р.	— 630 (68,5%) українців, 275 (29,9%) поляків, 15 (1,6%) жидів.

У «Словнику Географічному» подано, що в 1830 р. у Вєлесніві було: православні греко-катол. — 465, римо-катол. — 146, жидів — 6; національність: русинів — 572, поляків — 36, німців — 6.

В с. Вєлесніві прийшов на світ Володимир Гитатюк, 1871 р., визначний етнограф і організатор наукової праці. У 1899 р. вже був секретарем

Вєлеснів. Церква св. м. Микола.

НТНП. Своїм «Етнографічним Збірникам» став славний не тільки в словянському, а взагалі в науковому європейському світі.

Дантро Кіт подає такі відомості про Вєлеснів: Перед першою світовою війною була Каца Райфайзена, хор, аматорський гурток. У тих роках на зарібки виїжджали до: Прує — 3, Чех — 1, Канади — 3, Америки — 1, Боснії — 1, Бразилії — 1.

Середню освіту набули двох.

Відбувалися віча, відєвятковано 100-ліття народни Т. Шевченка. За першої світової війни село було спалене, за Австрію уїхало 17 громадян, інвалідів 4.

В польсько-українській війні багато громадян узяло участь. Між іншими: Микола Кіт, Теодор Дудяк, Гри-

Населення. Відл. церкви, Другий ряд, від ліва свідок, 4-ий в. Василь Малкович, сотримач, 5-ий в. свідок Маркван Гонсевичкий, парох, 6-ий Іван Терещевський, ояк. Усі інші — прихожани — господарі в молоді села, 1930 р.

горі Рудик, Дмитро Фігура, Яків Ремезюк — померли в польських бригадах у Львові. Деякі перебули польську тюрьму — Павло Кристалій, Дмитро Бушта — й вернулись до хати.

Між 1920 і 1939 рр. в селі були: чит. «Просвіти», Кооперативна крамниця, молочарня, аматорський гурток, хор, Кружок Сіль. Господаря, дитячий садок. В тих роках на зарібки виїхали до: Канади — 2, Франції — 3, Аргентини — 3. Молоді з пліцою

освітою були: Зенон Гойовський, Олекса Осташок, Марія Пілар, Михайло Осташок, Михайло Ільків. У цих же роках збудовано Народний Дім, віделяювано 70-ліття Матірнього Т-ва «Просвіта», переведено протинальогольному акцію, виснаго могли в честь полгалим за Україну; в Картузьку Перезу був засланий Михайло Торконяк, уже не живе.

По другій світовій війні на еміграцію, на Захід, подалося 35 осіб.

11. ВЕРБЯТИН

Село, 10 клм. на захід від Бучача, територія громади 6.10 квд. клм., у посіданні селяні 49%.

Населення:

1841 р.	— 285 українців.
1880 р.	— 348 (86,4%) українців, 40 (9,9%) поляків, 15 (3,7%) жидів.
1900 р.	— 473 (85,6%) українців, 51 (9,2%) поляків, 29 (5,2%) жидів.
1912 р.	— 480 (75,4%) українців, 95 (14,9%) поляків, 62 (9,7%) жидів.
1939 р.	— 560 (76,7%) українців, 170 (23,3%) поляків, (у тому 100 дунн кельно- півств).

Мешкальнх домів у 1921 р. — 119, у 1931 р. — 117.

Церква св. Михайла, збудована 1893 року. Школа однокласна утравієтчина. Чит. «Просвіта» з перед 1914 р. Народ Дім збудовано 1938 р. Спожичка кооператива, аматорський гурток, хор, Т-во «Луг», оркестра.

Заувага: 1880 р. — греко-кат. — 348, римо-кат. — 40, жидів — 15; своєю національністю подали: русинів —

359, поляків — 29, німців — 15 (С.Г. К.П.).

Яків Гузан подас: перед 1914 р. на зарібки виїжджали з села до Прусе, Чехії, Канади, Боснії, Аргентини; в селі була одна коринма. В перній світовій війні було спислено і знищено 22 господарства, виснаго 3 роцши, за Алерію полгано 21 особа, 4 жиналі. До УСС пішли: П. Татарія, Василь Гузан, Микола Гузан, Іван Рачковський, Микита Шпак. В роках 1918-1920 в боях за Україну звали: Микита Шпак, Іван Рачковський, а на тиф померли — Микола Крунодра, Лев Андрусини.

Між 1920-1939 рр. у селі була чит. «Просвіта», Народ Дім, крамниця кооператива, молочарня, Т-во «Луг», амат. гурток, оркестра.

На зарібки виїхали: до Франції — 5, до Аргентини — 12. З іншою освітою в селі були: Микола Головатий — священик, Роман Гузан — священик, Микола Мельниченко — священик, Григорій Мельниченко — чернець.

Відзначено 70-ліття Матірнього Т-ва «Просвіта», переведено протинальогольному акцію; виснаго могли в честь полягалих за Україну.

12. ВИЧЛІКИ

Село 24 клм. на захід від Бучача. Територія громади 15.44 квд. клм. Грунтів у посіданні селяні 35,3%. Пей відсоток тому обижений, бо в катастральній громаді Вичліки, лісі, що були власністю двора, займали 47,8%.

Населення:

1841 р.	— 421 українців.
1880 р.	— 748 (82,6%) українців, 106 (11,7%) поляків, 52 (5,7%) жидів.
1900 р.	— 910 (82,7%) українців, 129 (11,7%) поляків,

61 (5,6%) жидів.

1912 р. — бракує даних.

1939 р. — 1310 (89,1%) українців,
160 (10,9%) поляків.

Мешкальнх домів у 1921 р. — 201, у 1931 р. — 232.

Чит. «Просвіта», Народ Дім збудовано 1938 р., хор, амат. гурток, Спож. кооператива, Т-во «Луг».

Від лютого до половини березня 1939 р. відбувся курс трижотарства і домашнього господарства; це все містилося по приватних хатах.

ДО ВИЧЛОК ДОРІЖЕНЬКА

*«До Вичлока доріженька
Вибита віслюком,
Високадьця дивачювка
Наварту висельювка...»*

«навчити тутешнє населєння господарити». (Гіркий був би світ!)

Там, де попередню жили хуторяни, примцувалося приходство при церкві «Введення» на Фільварках, у якому жила і доня о. Симєонина, пізніше сланила її Олена Киселевська. Між двома війнами, на цьому місці збудовано захит Сеестер Сау-жебища, а приходство вже давно перенєсене біля мурованої церкви у Монастирєвках.

На захід від хутора, починається вже воєлисте громади села Вичлоки. Ще тільки чєрти години ходу і вже видно перші хати на «Нагоринці». Тоді то і дорога спускається вниз аж до «виноу», на середині села. Від виноу знову піднісється, входить поміж полів у ліс і до села Ярґорів, а в лісі у «Солоний Потік», до якого в зимі йдуть «полин» по дрова. (Полинами звать приїжджих із дальших, безлічних сіл Поділля).

Від виноу ліворуч, тягнється село у сторону села Короститин, а праворуч, до Старої Гути.

Звідки вилзла ця назва села Вичлоки? Хто, звідки ці всі роди Парубочих, Попоничів, Головачуцьких, Жидлячих, Розумних і інших, — що замешкували це село?

Кажуть: колись, давно-давно, ось тут між горами і лісами скоронилися птлїки від нападу татар, та й вичлужили поки горе проміне...

Вичлужили... та й поселилися. А щоб жити якое, почали рубати ліси, корчувати і управляти землю. Крім того, знайшовши коло села ганчарську глину, взялися до ганчарства. Тож менше заможні мешканці села Вичлоки займаються цим ремєслом.

с. Вичлоки. Церква св. Микола.

Шевчком не пісочком, а радше глиняним другим подекуди, веде дорога з містєчка Монастирєвєк—Фільварки на захід. Ліворуч за нївами йде рівномірно з нею залізничний шлях, що тягнється від Гусятина аж до Станєславова—Стрин. Віл покладений тут десь у 1899-тих роках.

Тут підтерємує він на схилі гори холодий ліс «Городисє» — а завертаючи на південь, соплять по нїм поїзди особові («особівка» або «парсонка»), тягарові («тягарівка» або «пакунок»), поїзд «Лисє Гору». Аж, завершувши зливу на захід за сїножатку «Гусятина», починає скочити в долину попри село Вичлоки.

Напроти «Лисєї Гори», зеленїють сади й живильоти хутора «Бошорків з ліса». Назва «з ліса» і досі осталася, не відтоди, коли їхні предки, може тому сто літ, переселилися туди з Монастирєвєк—Фільварок; а кругом них ці поля їзд лісами були. Тож і не диво, що поля за глибокою дорогою від хутора зуться «Колодне».

На них то, на розпачильюваних панських полях — осли мазурі, яких есправдали по 1920 роках з місією

Загальний вид села Вичлоки.

А їхні вироби сплавляється на всі довколишні села і міста. А нерідко їхні навантажені горілками вози пускаються в дорогу на кілька днів і до дальших міст: до Чорткова, Станєславова та інших.

Тож нерідко тут поза господарськими будівлями видніють ганчарські печі. А в хатах, ганчарський кружок, і на полицях присихають горшки, молоньки, збанки, макітри, миски — аж поки не підуть на випал до печі. Щоб горшки блищали, то ще бїжить ганчарка до крамниці по «глейтє», щоб ним посмарувати горшки.

Ганчарка — це значить жінка ганчаря, що тільки помагала в цій роботі, смаруючи «глейтом», а ніколи не займалась самим ганчарством. Дєсить мала іншої домашньої роботи.

НОША

Ноша вичлояї після першої світової війни скоро перейшла зміну. Ще по війні кілька років можна було побачити на гаїцї парубків, як кладали вєжі, убрані у сїрках і капелюхах із навинними перами. А згодом це все зникло. Тільки лїжня сорочка остала, чорною вишпюкою прикрашена. Стїб вишпюки зникла, а звана тут «ликанька» або «вишоротє» та ще іншим стїбом, що подобає на різьбу

т. зв. «різаням». Біля пазухи у чоловіків — обидково йде стїб «жидики». Комирєць сорочки завізаний чорною «гарасїєвою». А поверх того значїйше якое темне убрання.

В зимі заможніші господарі, а за ними менше заможні старються доріжати їм і носять білі довгі кожуки, з чорними широкими кофцями і такі ж «баранкові» шапки. На ногах — чорні чоботи.

Жінцтво, також до першої світової війни носило сїржї, кожуки і правдоподїбно більш загально «подїльський» одяг. Бо десь у старєнчїї бабусї можна було завважити ще білу запаску. І спідницї задержали свою назву «дїмка». Кожухи осталися ще «в модї» і надалі. Це вже була коштовнїша річ, бо в цих околицях вже так овєць не паскали. Але що заможніший господар, то тим більше старався дати у «вино» своїй доньцї — кожух. Такий самий довгий як чоловічий, замїсть шапки, — у жінко чорна подїлкова хустка. Жінцво сорочка також має комирєць, але «дудє» не гладкий як у чоловіків, а поверх наморозїти, на палець від києви рукава, обовидь його нузєчка на два хрєстїки — смужка. Ну і вуставки. Все це тільки чорними птлїками шїте.

Поверх сорочки їде чорна «каміделька» з оксамитовими передками. Під козирцем ясніє сітка зламана в кільцях, а поверх неї на вузенькій стажечці хрестик і червоної коралі. «Димка» вишита з «паліноної» матерії, шита у чотири «нівки» і складана. В долі прикрашена широким, чорним оксамитком. Зашака: ясніє, з легкого матеріалу, у дві три нівки, обшита долиною шовковици двома-трьома стажками і загилками. На ногах — чорні чобітки. На холодніші дні, поверх камідельки — носить чорні «кабати» з рукавами, обшиті широкою чорною оксамитком. Хустини чорні, з вузьким віночком ясніє нахвостку квіток. У молодіць зав'язані назад поверх (вигляд нісця віночанні) коси; у дівчат зав'язані під бороду. Дівоча зачіска? Як у весільній нісці:

*«Заглядали хлопці з садку,
На голову глядів...»*

Заглядали, заглядали, аж поки не прийшли із старостами. Бо яка голова, таке і в голові! Як нема ладу на ніч, то нема і в ніч! Отже: зачіска гладка, із розділом по середині, заплетене волосся високо над вухами у дві коси. А коса, зплетена в чітку, у вітнику, і зачеплена понад вухами двома вінками звисає понад плечі з ладу голови. Розплетені коси у дівчині тільки у дії смутку; у Велику П'ятницю, і коли хтось у родині помер; і в день свого весілля. Коли розплете родина косу під вінок, аж поки при кінці весілля не обітнуть її, накритиши голову «рангомом», або звичайною хустиною зав'язавши. І після того ніколи вона «простоволооса» ніде не показується.

У цій ноші дівчата, молодіці виглядають дуже до смаку одяжені.

Між ними незабутні, покійна сл. п. Олена Кисілевська, будучи ще в рідних сторонах, захоплена була виглядом анцолонок у своїй ноші, про що і написала була у «Жіночій Долі».

Крім того, вимолонки мають у ході і poslední якійсь чар, що зраджує відкритість їхньої душі. Вважали дуже шари. Це люди без облуди!

Хто мав можливість близько з ними зустрічатися і вгадувати з їх життя і способів відчування і реагування на все, що стічало їх під час загальних поєдинок, а стічувалися у житті із по-злітками між загидами їх, скажати: «Це були справжні люди, у яких в серці не було облуди!»

Додаток: Скільки з громади істнувало до монастиря?

Із хутора громади міста Монастирська (Фільварки, тепушила до монастиря Теодосія (монаше Теодора) Бодюрка. Коли під час першої світової війни вислали її з-під фронту, вона опинилася у Журавенціні, в селі Нопонці. Багачи між війнами багато дітей-сиріт, без опіки, — заглядалися ідею організувати для них захист у Журавні, чого у своїм-му завлалті доконус, із повсютню ошкунється тими жертвами війни. Описали захоплена цією працею для добра найменших ближніх, уже не вертається до свого хутора (що був дощенту зруйнований і спалений), але істнує до монастиря Сестер Василіянок у Словці. У 1922-му році на бажання Слуги Божого Митрополита Андрея, вислалі до ЗСА, де у сиротниці сс. Василіянок у Фільварцї була ввесь час пререфектою для сиріт-хлопчиків. Померла у червні 1960 року.

13. ВІСТРА

Село над Дністром, на півд. захід від Бучача 27 км. Територія громади 15.11 кв. км., ґрунти у південній селіні 30,5%. Суд — Потік Золотий, 15 км., залізниця — Нижків, 7 км.

Населення:

1841 р.	в Шематизмі львівської архидієцезії Вістрії села.
1880 р.	— 985 (79,2%) українців, 224 (18,0%) поляків, 35 (2,8%) жидів.
1900 р.	— 1227 (83,5%) українців, 193 (13,2%) поляків, 49 (3,3%) жидів.
1912 р.	— 1326 (86,6%) українців, 176 (11,4%) поляків, 31 (2,0%) жидів.
1939 р.	— 1490 (82,7%) українців, 295 (16,4%) поляків, 15 (0,9%) жидів.

Мешкальних доміні у 1921 р. — 271, у 1931 р. — 356.

Церква Воскресення Христового збудована 1754 р., вже в 1938 р. будували нову. Згідно з Шематизмом Станіславської Епархії, в якому село Вістра записане Остра, в селі у 1938 р. було: 1400 греко-кат., 330 римо-кат., 14 жидів.

Школа егатована 3-класова польська. При нїколи були «Сюєтри Маріяніки». Чит. «Просвіта» з перед 1914 року. Народ. Дім збудовано 1928 р., Кооперативи — споживча і кредитова, Т-во «Дуга», хор, аматорський гурток, дитячий садок.

Іван Микю ще доповніє: в 1938 р. відзначено 76-ліття Матріного Т-ва «Просвіта», передано шкільний плєбєцит і протнальгогольну акцію, іменнано монду в честь поляєлик з України. В Березі Картузькій були: Олександ Віварчик с. Семена, М. Олександр с. Прокопа, а В. Баранського і П. Заболотного арештовано за принадлежнїє до ОУН.

По другій світовій війні на еміграцію, на Захід, подіалося 11 осіб.

Іван Микю трохі ширше оповідає про сімє село Вістра. В сімє оповідає про сімє вкладає любов до своєї рідної землі. І бої переживання села, одомєствляє його описав правдиво, як і дієсно було, тому ноша мають своєю ваєрїєтє.

Село Вістра лежить 27 км. на південній захід від Бучача. На схід межєє з Коронїєма, на захід із Нижєєнєма. На південній захід по тому бої Дністра лежить село Кутиська, а на південній схід Горизєнєма. Вістра розкинулася у долині, а також горою. Територію воно від частих пилїнів Дністра. Ніяка піна його ще не минала, тут завжди стоїть фронт, бо ці смуга надвоєла, можєє склєтїє до фронтонїх фортець. Люди в пїлїні сїєї займєлися хлїборобєством, ловєчє рїбї, домали в скєлі камїнь, на будовї. Були в нас ремєшкї: шєвєцї, краєцї, стєларї, мулярї, ткачї, що постійно цїраєвали для свого села. Були в нас три жидївськї родинї; двї родинї мали корчми. В українськє-польськїй війні мїй батєко, Олександр, брав у нїї участь. У сєлї був збудованїй пам'ятник Марковї Каганїєвї, біля нїколи, і кожнєго року на Зелєні Свєта була коло нього відєрава. Нєнє село освєтїно підїєнулоєсь найбїльшє в той час, коли в нас парохом був є. д-р Володимир Пєлєх, який теєнер у ЗСА. Він вкєлав багєто працї для нашєго села. Також його син Андрїй помагєє своєму батєкови і цїй культурно-освєтїній працї для села. Потїєм, син вїєхєв до Югославїї на студїї й там, на нашу велику прикрїєстї і смуток, помер. Отцї В. Пєлєха два рази арештували поляки й тримали його у тюрмі в Золотїм Потїє. Польськїй шовїнізм не мєє мїєрї, а до того ще й мїєєцєла польськє полїєдїя підїєчуєвала цєй шовїнізм. Якоєє, між 1930-1935 роком — Іван

Боднарчук, син Михайла, пас корову на пасовище й читав українську газету. Попри його переходило двох поляків із с. Смерклова і, побачивши, що він читає українську газету, — побили його за це. Другий випадок: в Івана Миська мама була українка, а тато був поляк. Його тато помер, то мама вийшла замуж удруге за українця. І її син, цей Іван Миська, почував себе українцем. Одного разу польська поліція взяла його у свої руки і побила його тільки за те, що він почувався українцем, а не поляком. Били його і питали — чому він почувався українцем? А він їм відповідав, що тому почувався українцем, бо його мама українка, що він живе в Україні, що їсть український хліб. Як у селі йшла в «Пресвітері» театральна вистава, то кожен раз був жандарм і слідував за кожним словом. А як була якась забава, то приходили польські «стипендіати» і робили бенкетки. Товариство «Дуг» осувало гурт козаною м'яча. А треба було до цього відповідної площі, то ми вибрали місце й вечорами, коли були ми вільні від праці, гарно вирівняли цю площу. Ця наша площа сподобалася польським «стипендіатам» — які були в селі — і захотіли її забрати для себе. Прийшло до бійки між нами і «стипендіатами», але ми такі площі їм не віддали.

В 1941 році наше село в долині залягла Дністер. Тоді було зруйнованих 72 господарств, а кілька осіб убито. І я тоді — хоч і не випадок бути самохвальком! — став для нашого села героєм. Зібрався люди з своїм жижим інвентарем на горбку, що це не було залягати водою. А вода підходить та й відходить все вище, і довкола вода, а не було кому цих людей перевести на другий берег. Пором був, та не було кому ним керувати. Я ж що роботу знав, і люди про це знали, що я практичний у цій ділі. Люди почали просити мене, щоб я їх виритував. Тоді я зібрав під мою ко-

манду 9 хлопців і людей та їх інвентар перевіз у безпечне місце. Люди були мені дуже вдячні й дивилися на мене — хоч д і не чванився тим — як на героя.

В 1942-1944 рр. у нашому селі на кожній вулиці стояла прикріплена пліва, або плісь інше таке, щоб калатало; і кожна вулиця тримала вару ціл партизанів — польських або москвських. Як хтось децю зауважив, то зараз дивилися у ці пліви — голос ішов по цій самі селі. Тоді старші, жінки й діти ховалися, а молоді були готові ставити опір. Це було подібне до татарських часів. Через себе два рази пережодила Колпакова партизана, але села не нарушували. В 1944 році, у березні, в околиці була Колпакова партизанка. І так — був фронт; у Смерклові стояли німецькі СС-си, а в нашому селі москалі. Наше село спалили німці запальними кулями, тільки на горбах залишилися хати. Тоді німці убили декілько наших людей. Потім знову прийшли німці, а москалі втекли на Станіславляцину. І німці докінчували наше село «катюшами». Знову декого з наших односельчан убили, декого поранили. Ці німці, що вирвались із оточення під Тернополем, бенкетували; забирали все, що тільки їм сподобалося. А також насилували заміжніх жінок і дівчат. Один такий приклад: унтершарфюрер прийшов до однієї хати в селі і сподобав собі жінку одного нашого хлопця; узяв її за руку й тягне на двір. А теща цієї жінки — Слдокія Мостова — вибігла за ним на двір і боронила свою нещестку — німець витягує пістолод й застріляв тещу, а нещестку забрав і тримав доки йому було потрібно. Опісля німці робили облати на молоді; дівчат забирали на роботи, а хлопців до нашої Днізії. Знову прийшли большевики й забрали на війну 86 мужчин — це була перша група; а потім знову брали. Поляки створили свою поліцію і метилися на українців. З приходом

большевиків, усіх, що належали до відділів, або тільки переходувались.

большевики розстрілювали або вивозили на Сибір.

14. ВОЗИЛІВ

Село над Дністром, 24 км. на південь від Бучача. Територія громади 7,47 кв. км., ґрунти у посіданні селі 59,5%.

Населення:

1841 р. —	416 українців.
1880 р. —	471 (95,0%) українців, 22 (4,7%) жидів, 2 (0,3%) інших.
1900 р. —	613 (92,9%) українців, 33 (5,0%) поляків, 14 (2,1%) жидів.
1912 р. —	700 (97,6%) українців, 4 (0,6%) поляків, 13 (1,8%) жидів.
1939 р. —	830 (98,8%) українців, 10 (1,2%) поляків.

Мешкальних домів у 1921 р. — 133, у 1931 р. — 160.

Церква Успенія П.Д.М. Школа однокласова українська. Читальня «Пресвітері» з перед 1914 р. Сно-

жичка кооператива. Т-но «Дуг», хор, амагаторський гурток.

Т. Парченко подає: з с. Возилів із вищою освітою вийшли — Данило Джердж, учитель і директор гімназії у Станіславові; місцеві учителі — родина Гузарів були возилівці, які відіслали село на високій освітній рівень, а їхні поляки пересели в Доброполе.

Серед села була шестипа могола в яких поляки до полу України — їх було вісім, усі Українські Січові Стрільці. Населення Возилова переважно Джерджі і Федяки татарського походження, з часті І. Хмельницького. Вони були свідомі українці, яких московська влада майже вивозила. За України Возилів гідно стояв за незалежність України.

За другої світової війни майже вся молодь була в рядах Дивізії Галичина.

15. ГРИГОРІВ

4 км. від Монастириськ. Територія 13,36 кв. км. Мешкальних домів: в 1921 р. — 205, в 1931 р. — 237.

Населення:

1841 р. —	503 українців.
1880 р. —	904 (97,0%) українців, 21 (2,2%) поляків, 7 (0,8%) жидів.
1900 р. —	1029 (93,9%) українців, 39 (3,6%) поляків, 27 (2,5%) жидів.
1912 р. —	1094 (98,4%) українців, 6 (0,5%) поляків, 12 (1,1%) жидів.

1939 р. — 1250 (99,2%) українців,
5 (0,4%) поляків,
5 (0,4%) жидів.

Церква — Собор П.Д.Марії з 1865 р. Школа — до 1919 р. українська, потім украйністична.

Григорій Савків подає: Перед першою світ. війною у селі були читальні «Пресвітері» і Качковського, мстилися у приватних хатах. Було два хори — при «Січі» й при чит. Качковського. Ішла шперта боротьба проти т-ва Качковського, був сильно розвинений рух за Січю. У першій

світової війни майже 30 родин було вивезених до Талергофру. Того часу спалоно 2¹ села, господарств залишило на 90%, з війни не вернулося 26 селян, інвалідів 13 осіб у тім і жінки. Під час польсько-української війни в УГА служило наших селян понад 100 осіб.

1920-1939 роки. Народний Дім збудували в 1933 р. У селі була коопер, молочарня, струнна оркестра, читальня «Скала», а при «Скалі» Сеєстритиво і Братство. На зарібки з громади вишало: до Канади 6 родин і 17 єдиних, Парагваю 1 родина. На 50 єдиних громадян належали подати контрибуції, як кару за збудовану монгулу полігелим на Україні; два юнаки. 16-17 літні відсиділи місяць місяць у тюрмі за цей же «злочин».

Після другої світ. війни на еміграцію подалося 143 осіб.

Село Григорів межувє з селами Савалюки, Олеша, Перелюка, Озерня, Бертинки і Чехів. Воно положене біля узгір'я, що до сходу частинно покрите лісом, а решта — громадське пасовисько. З того узгір'я випливали джерела, які творили малу річку. З давних-давен селяни уживали ту воду до пиття, а також над річку ірвали нивати. З трьох сторін села простягалися родючі поля нашого чорнозему. Де-не-де росли старовинні дуби, як сидки сірої данини. Перед першою світовою війною у селі була читальня «Провітін», а також і «Січ». У «Січі» була організована молодь, хлопці і дівчата. Останній кошовик «Січі» був Лев Панасевич, кошовою його сестра Михайлина Панасевич-Стефаншич. Бл. пам. бунчужий «Січі» Андрух Савків — умер 1967 р. в Прієвіл, Ман. Якось сказав: «На тодішній час холодеца організація «Січ» охоплювала всю сільську молодь. В осінні й зимові місяці молодь вивчала історію і географію України; відбувалися й читальні вечори з української літе-

ратури, були й доповіді на ці теми, що їх давала Михайлина Панасевич-Стефаншич, а Марко Баран давав доповіді з історії й географії України. Весінними вечорами молодь, робила альби вирани, вивчала виорид і маршові пісні як: «Ой, там на горі Січ іде», «Гей, на горі сурми грає», «Гей нум брати до зброї». На весінь народних збраних співали «Ще поре!» і, очевидно, «Ще не вмерла». Оповідали старші громадяни й інші родичі, що «Січ» була сильною організацією, яка обороняла москвофільство. Поборонала й шитики та коримарські вечерниці. При «Січі» Ісучув і театральний гурток, що давав вистави по столах, а то й у відкритому полі. Ісучув і мішаний хор, що давав концерти в селі й у довколишніх селах, а й у Моноастирських. У той час громада населялася чудними терорними силами Кости Барана, який співав у двох хорах — у Моноастирських і в ешму Григорові».

З набухом першої світової війни культурно-освітні і суспільні праці майже була припинена. Молодь, покликали до війська. Тоді австрійська влада арентувала наного парохю о. Копистинського і його дяка. Вчитель з нашої школи арентували москалі. Під натиском московських військ оборонна лінія для австрійських військ стала Стрипа—Дістер, то є, Григорів переселили до підгалляцьких сіл. Австрійська поліція перевелила кількакратно ревізю й у такій спосіб ограбувала вивезене населення з партійної одежі, — кожухи, білизна, — а по дорозі забирали мук, а то й останні запаси харчі, як горох, фасоль. Моя мама Марія казала, що австрійки забрали в нас подорожні коші, біля Нижшева забрали й останню короку від малих дітей. Старший батько, Вапро Савків, не хотів віддати короку, то його побили й він нездоров після побиття помер. Кількадцять родин іноали неввинно до творів Інтернопах у

Талергоф і Гімиді під закидом москвофільства. Кількоро дітей умерло з голоду й шесте черняки; також і старші вмрвали. Селяни зморені голодом, холодом, помалу верталися у 1917 р. до села, яке застали в руїні. І знову переживали голод, у першу чергу — дітвори терпіла.

Пам'ятка осін. 1918 р. застала село матеріально, фізично виснажене. Але на поклик «До зброї» до Української Галицької Армії зголосилися молодь, що була народжена 1901 р., а то й молодші. Старші віком громадяни зголосилися до служби на станіях української поліції у Моноастирських і до інших урядових установ. В 1919 р. село відчуло знову небезпеки війни, коли українсько-польський фронт зупинився над Стрипою. За нашим селом стояли польські гармати й допущували українському фронті. То якійсь старшиям віком старшина організував шпільніших людей і сіл Григорова, Савалюки та Олеші, які з косами й сокирами несподівано напали на три батерії гармат польських і здобули їх. Польська обслуга повтікала на конях. Казали, що цей напад номіг нашим проврати фронт і зайняти Моноастирських».

З приходом Польщі, ця влада арештувала й інтервувала деяких наших односельчан, що були учасниками визвольних змагань. Згодом, звільнила їх. Але в 1930-их роках польська влада знову почала переслідувати свідомих селян та арентувати, зокрема — молодь. У той час був арештований Володимир Чорний і не декількох інших; при допитах їх побили. Заборонено збиратися гуртами в селі. Звільнено з праці дорожника Василя Дмитрова та інших робітників. Із фабрики тютюнових виробів звільнено декілька жінок та й узагалі українці не приймали в державних підприємствах чи в промислі. Деяку частину землі розпарцельовано — землі із фільварку — тільки для поляків, які прибули з західної

Польщі, і які приносили шкоду нашому селю. Та не дивлячись на польський гнет, селяни, священик, студентство трималися й працювали над розвитком села в ділянці культурно-господарській. У тих роках збудували Народний Дім, у якому приміщувалися коопратива, читальня «Провітін», Згодом, добувано театральну салу на 500 сидінь місць. А потім, збудовано ще будинок, у якому приміщувалися коопратива молочарня. У селі, у 1938 р. було 243 господарств і, приблизно, 1260 мешканців. В 1938 р. збудовано однопоровку школу, де було шість просторих класат і канцелярія. Будівля закінчена в 1940 р. Тенер там містилося 10 клас. Учителлями були: Марія Андрієшина, В. Цюнкала — доляк, Софрон Баран, Павло Крамар, Надія Рожницька. Як сказано, парохом був о. Володимир Моноастирський. У селі організувано бібліотеку, основано ножежне Т-во «Луг», а згодом і руханкове Т-во «Луг». Далі йдуть: Сільський Господар, Кружок Українських Жінок, Хліборобський Вишкіл Молоді, Культурно-Освітній Курс, який проводили й викладали на ньому директор Софрон Баран. При церкві організувано Т-во «Скалу», Стареє Сеєстритиво — голова Марія Лавро, Стареє Братство — голова Федь Баран.

При читальні «Провітін» був ділянний амат. гурток, ташовальний гурток, Студентський амат. гурток, дитячий садок, мандолінова аркестра під проводом дир. С. Барака, спортивна дружина копаного м'яча при Т-ві «Луг».

В 1939 р., з приходом нового поневолювача московського, почалася нова неділя нашого села. Все наше організоване життя припинило свою діяльність. Почалися арештування, допити, суди над невинними селянами села Григорова.

Трохи коротше, але не менше цікаво, оповідає про своє село Григорів

Володимир Баран, що живе тепер у Парагваї. Сам він не багато пам'ятає, але переповідає те, що чув від свого батька.

Село, ще до першої світової війни, прокидалося до національного життя. У селі парохом був о. Костянтинський, сам москвофіл, то й була читальня Качковського. Але тієї читальні селяни не злюбили, бо там були книжки в московській мові. А був у селі дяк, свідомий українець і мав коло себе помічників добрих патріотів, то неусердно священникові зачунали читально Т-ва «Прогресія» і «Січ». На хорах у церкві перше показалися січовики й січовички в лентах, о. Костянтинський, побачивши їх, сказав, щоб зараз же вийшли з церкви ті з лентами. Та вийшли з церкви не тільки ті, що мали ленти, але майже всі люди, а осталися лиш старий чоловік й жінки. Таке саме в наступну неділю повторилося в церкві в Бертичках — бо це була одна парохія — але закінчення було прискре: бо за о. парохом, який фірою вертався до доху до Григорова, з-поза лісу летіло каміння. Ця боротьба тривала до 1914 р. По першій світовій війні, уже за Польщі, в селі почало прокидатися національне життя. Відновлено читальню «Прогресія», заложено кооперативну, молочарню, селянську позичкову касу, Т-во «Луг». Це товариство польська влада розв'язала, але заходами д-ра Р. Дашкевича таки дала дозвіл на існування «Лугу». Дуже добре розвивався Союз Українок, Кружок Рідної Школи. Щорічно ходили в нас колядки на Різдві Школу й на наших інвалідів. Успішно розвивався Сільський Господар. Перед самим військом від'їздом до Парагваю закупили одно господарство з мурованою хатою, була й велика стодола, стайни, великий город: там ма-

ли відбуватися сільсько-господарські курси. Церква в Григорові була з грубих дубових брусків, мала гарний старовізантійський вигляд. Іще одо дуже важне — гурт просвітань у 1934 році задумав поставити пам'ятник полягам за волю України. Й дуже справно не діло виконали, так, що в Зеленому Суботі вивезли немезме, як десять фірмажок до полгоного міста Підгірців і від різьбара привезено обрацьований там пам'ятник. Він складався з шістьох блоків каменя, на шість метрів високій. Були різьблені таблиці з іменами полягалих, стрільцька шапка, шаблі й криє і тризуб. Коло 3-ої години по полудні пам'ятник стояв готовий. Та не обійшлося без зрідника і з'явилася поляція й зимагала, щоб пам'ятник розібрати лиш відмовилися. То вони до вестора виступили привести з Монастирських шість фірмажок робітників, батаріє, але до пам'ятника не так легко відважили їм дійти, бо хлопці ударили в дзвон і всі люди збігаєт коло пам'ятника й наступили їм доорогу. Пан добрий священик, о. В. Монастирський на це все зяоглядав із приходства через вікно й побачив, що діжде до лиха: вийшов і з сьомизми в очак став просити парфід, щоб розійшовся. Парод розійшовся, поєпаки пам'ятник розібрали на частини й так ці частини лежали на землі.

З мого села близько 50 осіб вийшли на еміграцію по другій світовій війні. Перед 1914 роком із нашого села набули вищу освіту: Василь Баран, ірмонах ЧСВВ, Ляшко Баран, адвокати, Марія Баран, учителька, — всі троє це діти Григорія Барана.

За Україну полягли: Олександр Баран, Микола Мучинський, син Івана, Микола Ронь, син Теодосія, Стефан Бойко, син Семана, Михайло Бойко, син Семана, Стефан Баран, син Василя.

16. ГУБИН і 16а. ГУБИН-МИКОЛАЇВКА (одна адміністративна громада)

Поверхня цієї громади 14.15 квд. кам. Мецкальних домів у 1921 р. — 201, у 1931 р. — 260.

Населення:

1841 р. — 549 українців.

1880 р. — 670 (90,9%) українців,
17 (2,1%) поляків,
59 (7,9%) жидів.

1900 р. — 368 (93,5%) українців,
6 (0,7%) поляків,
54 (5,8%) жидів.

1912 р. — 380 (92,5%) українців,
11 (1,2%) поляків,
60 (6,3%) жидів.

1939 р. — 1190 (85,5%) українців,
190 (13,6%) поляків,
10 (0,9%) жидів.

В роках 1920-1922 поселилося 180 душ коляністів.

Церква Успення Чесної Глави св. Івана Христителя, збудована 1849 року. Школи: в Губині зорганізовано в 1905 р., у Миколаївці у 1911 р. По 1920 р. зорганізовано для дітей коляністів — польську.

Яків Мотрук подає такі відкити про село Миколаївку:

В тірлі рїки Стрипи, на лївому березї Дїнистра, розтїжене в сїдїному напрямку лежить село Губин. До 1939 року адміністративно належало до повіту Буґач. На лївїй рїкї Дїнистер межувала з повітом Городенка, а на сходї Стрипа була колїсь границею повіту Залїцики. Початки Губина сягають столїтїями назад. Це ж вимїрне мїсце поселення — рїки, лїси і перепоясана земля. Пазва його, як оповїдають, походила б від великої кількостї трїбїа, а всі роки грїбїз звали в нас — губин. В 1930 роках при розрїбїрї однієї хати знайшли на залїпленому гліюно сполодї дати 1560 рік. А були слїди, що та хата вже була збудована на мїсцї попередньої

старої хати. Отже, це дає певнїсть, що в часї татарських і турецьких напестей ця оселя бже була над рїкою, серед великого лісу, який хоронїв жителїв перед оком ворога.

Звичайним явищем, як і в інших селах, був фїльварок, власнїсть мучого елементу, і кїлька коршмет. Цей фїльварок лежав у схїдній частинї села, над Дїнистром. По лївнїстї платїни — 1848 р. — селїни одержали малї прїдани землї у видїлї 5 до 6 км. Від села на так званїй Гори. Коло 1850 р. власнїк перенїс фїльварок на «Гору», а з ним і пару господарств. На той час найдаїше висушеною на край села хатою була хата Миколи М. І власнїк цю висушену точку почали називати Миколаївка. До повстання першої свїтової війни мала вї Миколаївка 55 хат. Церква, адміністративна владда були в Губинї. У Миколаївцї був фїльварок, гуральня і коршма. Власнїком фїльварку був Бергман, Гурляк купували гарнїми цїнами з гуральнї або з коршми.

При кїнцї 1913 р. в обох селах з'ясувано в сїльській хатї — школи. Учителем в Миколаївцї був Ю. Ковальчук, а в Губинї Гусак. У тому ж часї оснано в Губинї Т-во «Сїч». Зїбухом першої свїтової війни вчинтеї — враз із лїшми — були змобїлізованї до армії, щоб боронити Австрїю з цїсарем Францом Йосифом, якого портрети висїли (обов'язково!) в кожній сїльській хатї, поруч із святїми образами. Почали здїлївати ці портрети десь у 1923 р., а цей процес здїмання тривав до 1930 р. Старшї люди нїяк не вїрили, що Австрїя могла пропастї. За Австрїю згинило яких 25 осіб, а сорок було поранених із обох сїл.

У наших визвольних змаганнях із обох сїл брало участь коло сто осіб. Слїди закінчення першої свїтової війни власнїками фїльварку були Фай-

вель і Шнігеля, Польський уряд примусив їх продати фільварок польським колоністам за 30 мільйонів марок. Мазури дали задаток, з чого двох тисячок курка контугчала 60 мільйонів марок. Отож, за шість курки мазури дістали коло 1600 га, прекрасної землі і доброго лісу. Поїхало їх сорок родин. Наному селивиші не дозволено було купити аж квадратного метра землі. Мазури одержали землю в одній ділянці, з якою часто межував лід або був дуже близько; далі, одержали будівничий матеріал, були звільнені від платення податку на декількі час, мела певного роду податки — як даровий приділ нафти, соли, цукру, що походило з американської допомоги. В такий спосіб мазурські господарства скоро розросталися. Однак, вже по році побуту деякі з них почали продавати свої господарства і виїжджати на захід, бо — казали — небезпечно є оставатися на українській землі. І тоді виїхало їх двадцять родин. Їх маєтки купили інші люди, переважно міщани, а деякі з сіл Коропця й Дилеви. За ті маєтки плачено мазурам вже виключно американськими доларами в ціні 230-350 дол. за морг. Не зважаючи на те, що до 1928 р. виїхало 20 родин, перед початком другої світової війни було їх знову до 60 родин. Їх господарства були розкинені в Миколаївці й у Губині.

Відновлені по війні школи в обох селах примістилися по сільських хатах і так було до 1925 р. І, як до війни Миколаївка була сателітом Губина, то по війні було навпаки. В 1925 р. збудовано в Миколаївці і Губині школи, і то власними силами, без помічі польської влади. Спочатку, діти мазурів ходили до наших шкіл, а пізніше вони збудували собі власну школу в Миколаївці, причаєм їх учитель і була створена польська школа.

В тому ж часі мазури почали робити заходи, щоб на тих фільвароч-

них землях дати нову назву тій місцевості, а саме — Сендзішувка. Назва походила від міщанина Сендзішу, у краківському повістві, звідки багато приїхало їх, цих мазурів. До тієї Сендзішувки потрапило багато наших українців, які вже збудувалися на відкуленій землі чи осели на їй, тих, що вперлися до Польщі, господарствах. Теоретично, українські діти, що жили в Сендзішувці, повинні були ходити до польської школи, та, покинуто, це не входило в практику, бо не було місця в їхній школі. І як до 1920 р. в селах не було, практично, ані одного поляка, то в 1939 р. вже було їх поважне число.

Свідомість у тих селах стояла високо, про що свідчить участь сіл у Визвольних Змаганнях. Однак, правдиве відродження почалося від 1925-1926 років. Засновано Кооперативу, читальні, аматорські гуртки, «Соколи», «Луг». Без застерезень треба признати, що великим поштовхом до національної свідомости був процес і смерть с.п. Данилишина в Білаві — 23 грудня 1932 р. Почавши від тієї дати кожен говорив: «Так воно, куме, не буде!». То й не можна дивуватися, що вибух війни в 1939 р. кожен українець привітав із шибільною радістю. Назва Сендзішувка з вибухом війни автоматично зникла. А в 1940 р. мазури покинули Сендзішувку й поїхали на захід.

Короткі відомості про Губин-Миколаївку подає також *Петро Войтке*:

Перед другою світовою війною у нашому селі була читальня «Прогресит», був Народний Дім, — його будову закінчено в 1937 р. — існувала дуже діяльний «Луг», драматичний гурток, хор, Кооператива «Маслосоюз» молочарня. Відзначували національні роковини, відбувалися фестивали, концерти. Церква була лиш одна, а парохом був о. В. Островський. За часів іще Української Держави, 1918-1919 років, була державна школа, але по-

ляки, загарбавши нашу землю, перемінили їх на свій лад. Учителем був мій батько, але після пацифікації на місце батька прийшов із Теробони М. Вілнський. Кориня не було. Жили в селі чотири жидівські родини, з яких дві мали свої малі крамничі. Головою «Лугу» був Микола Галь. Рекістером драм. гуртка був Йосип Гойбік, також був він кілька разів головою читальні. Всі наші товариства містилися в Народному Домі. Дружину копаного м'яча очолював Л. Галюк. Під час московсько-польської окупації понад 12 днів ат хлопців пішли до денстиляції, а після приходу німців пішли вони до гімназії або до торговельної школи

й продовжували учитися. Сам я закінчив гімназію воєнного випуску в 1944 р. у Коломиї. Пізніше, в таборі полонених, а перейшов іще загуральний курс. Село Губин національно було свідоме. На 16-му році мого життя, я сам бачив і перекич відновлення Української Самостійної Держави Актом проголошення — 30 червня 1941 р. Наші селяни з радості плакали, як почули про вістку. Село було сповнене якоюсь стихійного духа, всі заходилися створити управу громади, самооборону, мовдо, гуртувалися й вивчалися орундати зброєю. Осі, подав я стільки, скільки запам'ятав із минулого.

17. ГУТА НОВА

Територія громади — 644 квд. клм. Меншальних домі у 1921 р. — 147, у 1931 р. — 148. В склад цієї громади входить приєлок із 4-ма мішаними родинами Глібова-Габася.

Населення:

- 1841 р. — в шематизмі цієї місцевости не згадано.
- 1880 р. — 32 (6,0%) українців, 481 (89,4%) поляків.

- 25 (4,6%) жидів.
- 1900 р. — 45 (6,4%) українців, 638 (92,3%) поляків, 9 (1,3%) жидів.
- 1939 р. — 25 (3,1%) українців, 775 (96,9%) поляків.

Віріні обох віровизнань належать до парохії у Монастирських. Школа — польська.

18. ГУТА СТАРА

Територія 4.44 квд. клм. Меншальних домі у 1921 р. — 132, у 1931 р. — 147.

Населення:

- 1841 р. — у шематизмі не згадано.
- 1880 р. — 5 (1,2%) українців, 405 (96,9%) поляків, 8 (1,9%) жидів.

- 1900 р. — 6 (1,1%) українців, 521 (98,0%) поляків, 5 (0,9%) жидів.
- 1939 р. — 5 (0,7%) українців, 775 (99,3%) поляків.

Парохії обох обрядів у Монастирських. Школа — польська.

19. ДОБРОПОЛЕ з МАТЕУШІВКОЮ

Територія громади — 22,69 кв. км., із того 60% у посіданні селян.

Населення:

1841 р. — Доброполе, згідно з виказом, належить разом із Саловою до Зарваниці, Жльайської Архідієцезії, і в тих трьох громадах було —
1279 українців.

1880 р. — 747 (52,8%) українців,
398 (42,3%) поляків,
69 (4,9%) жидів.

1900 р. — 551 (32,9%) українців,
1046 (62,4%) поляків,
77 (4,7%) жидів.

1939 р. — 945 (42,9%) українців,
1225 (55,7%) поляків,
30 (1,4%) жидів.

Меншальних домів у 1921 р. — 92, у 1931 р. — 442. Село Доброполе, із сусідніми селами понад Стричу, в першу світову війну було знищене.

Наші втрати в користь поляків вилежено писемно в. Мирона Голоньського, яке ось тут подаємо.

«До Доброполя прийшов я, зараз після одержання свячень, у 1927 р. Як відомо, завідателем Зарваниці був тоді о. Василь Мельник, а Доброполе належало до Зарваниці, як дочерна церква. До Зарваниці, на місце о. В. Мельника, прийшов мій брат, а я дістав Доброполе, яке тоді відділили від Зарваниці і створили т. зв. експозитуру. Був я черниєм, постійним душпастирем у Доброполі. Тому вірні з захопленням вітали, коли ми з дружиною в'їхали в село і головною нульною переїжджали до признаного для нас помешкання. Вірні розказували мені, що село в першій світовій війні було знищене до тла. З церкви лий мури стреміли. Коли я прийшов, село вже було майже відбудоване, хоч ще були землянки, в яких жили люди поки відбудувалися. В такій

землянці жив господар Павло Чайковський, який уже мав нову хату, але відступив її безкорисно для садченка, поки вбудують приходство. Його хата мала тільки одну кімнату й кухню. До церкви, стежками, було коло 3/4 км., а дорогою коло 1 1/2 км. Як сказав я вище, до мого приходу до Доброполя, священники дожджали з Зарваниці. Це оповідали мені парохліан. В час відступів у Зарваниці, які тривали від св. Юрія до Покрови, були — коли о. Завідатель був дуже зайнятий у Зарваниці, тоді до Доброполя приїжджали отці, щоб відправити Службу Божу, навіть ті, що прийшли до Зарваниці на прощу. І в той час, коли священник приїжджав лише відправити Службу Божу, тоді місцеве польонія робила «само» роботу й нммовляла наших людей переходити на латинський обряд. По першій світовій війні і церква, і костел були знищені, то Служби Божі служили в школі — збудованій на швидко, а потім деякий час у відреставрованій костелі. Але польський священник, колишній парох Вишнічачка, а римочасно й Доброполя, як мені оповідав, спожив Найсв. Тайни української парохії, а чашу й священні ризн вже докладно не знаю — чи не до старшого брата церковного, яким був тоді Петро Солодкий, — відібрав. Наші вірні говорили, що «польський кельндз з'їв український священник так нас ненавидів, що, як нам колисьбудь судилося зустрітись на дорозі, він відвертався, щоб не бачити чи не виклонитися або відклонитися. Припускаю, що так же виховував і своїх вірних, бо в селі була велика ворожнеча між українцями й поляками, коли я туди прийшов.

Треба було хоч трохи влаштувати церкву. А що повенні часи не були такі світлі, то робилися, що можна

було зробити. Поводі влаштували святинище, постаралися про новий престіл, наш — обрядовий, який виконав, мабуть, Павло Гойко з Зарваниці; потім, платили виложки доляків і ще дещо справили до церкви. І в цій справі поляки робили великі труднощі, хоч плаща була наші. Але, остаточно, ми перемогли. В п'ятому році мого душпастирвання збудували приходство зараз біля церкви, але я до нового приходства вже не увійшов, бо відійшов я на завідателя до Вишнічачка біля Зарваниці.

Як колишній воєк УГА та й українця, я старався робити що лиш було можливе. Застав я якусь Кооперативу в Доброполі, кажу — якусь, то не на те, щоб зменшувати вартість ми діяльність її, але там треба було прикласти трохи рук. Не знаю, бо вже не пригадую собі, що оповідали про читальню «Просвіти» (Качковського там не було). Влаштували народні свята, давали відпочити, відбавляли, сходили, а зокрема — дуетами в рух аматорський гурток. Не для самохвалби, але так, як воно було, то я — що до того часу з директувкою на мій ділячці епіською — мусів стати директором хору, режисером і хореографом. Та не додавало мені охоти до праці. З прихильністю згадую величю «артистів-аматорів» — як Дольшорк Вітвицький-Магуба, його сестра — не пригадую хресного імені — Марія Вітвицька, сама вона латиничка, але щира патріотка українка, і ще деяких, імена яких я забув. Це, як роки й пам'ять не та! Жаль було, що такі люди марнувалися там на селі, бо напевно й місто не постидалося б таких аматорів-артистів. При всій цій культурній роботі, якогось року, на Перного Листопада, із великими парадми, в церкві вмурували пропам'ятну плиту «Героям за Волю України». Народ горнувся і росла свідомість. Це, річ ясна, полякам не було по нутру й

їмла завзята боротьба. За мого побуту в Доброполі два рази відбулися вибори. Під час перших — я був комісії. А що ми знали «делеків» поляків, то і слідів відпочатку до другої години вночі, щоб не було ніякого шахрайства, аж поки не почисили голосів і не відіслали їх до Бучача. Липни збиралася мене бити, але й мої вірні не спали. І, як я липи зійшов із локалю, де відбувалося голосування, на вулиці стояла сотня, як три військові, не з крисами, а з падаками. Вони відпровадили мене аж до хати і ляхи не відважувалися по-небудь зачинати. В той час була померла жінка молодого парохіянна — мабуть, Антона Чайковського. Але я просив його, щоб усе таки не прийшли до голосування — і не вийшли прийшли. Зате, зараз по виборках, я запросив ще одного священника і зробив парадний похорон, а все село вшло учасць, щоб так нимоворити того молодого відця, Хорих й казків приносимо до голосування низці сні люди. Навкипи капітали. Ми тоді у селі перемогли. Під час других виборів до комісії уже не донесли мене. Перед виборами тоді було дестати карти з Бучача, бо липни дуже контролювала всіх українців, по Іхали з Бучача. Тоді ми постаралися по папір, ніби-то для Кооперативу, і з одних селешаним, — а був це Йосиф Крупельницький, — вночі, при заходенні війних накрапали картки, і зробив якусь печатку — вже не пам'ятаю яке тоді було наше число — набили картки. А на другий день жінки в збанках на молоко розносили по хатах картки.

По мені до Доброполя прийшов о. Фанга. Але він довго не був там. По ньому прийшов о. Богдан Іжак, а по о. Іжаку прийшов о. Степан Кулак — теж у Канаді — і цей був аж до другої світової війни, до приходу большевиків. Й підійшов до Доброполя в 1932 р., зараз по Великодні.

Територія громади 12,35 кв. клм., із того 41% у посідаєні селян. Мешкальців дома у 1921 р. — 233, у 1931 р. — 274.

Населення:

1848 р.	-	281 українців.
1880 р.	—	338 (41,4%) українців, 465 (57,0%) поляків, 13 (1,6%) жидів.
1900 р.	—	435 (40,8%) українців, 621 (58,2%) поляків, 10 (1,0%) жидів.
1939 р.	-	440 (31,2%) українців, 970 (68,8%) поляків.

Церква Успенія П.Д.Марії, збудована 1864 р. У 1841 р. громада належала до парохії в Монастириськах, від 1912 р. до парохії у Велесенях. Школа — польська. Кооператива основана в 1931 р.

Антія Заліський подає оці короткі дані про село: В першій світовій війні спалено або знищено 190 господарств; за Австрії полягло 5 осіб, інвалідів 3. В Українських Січових Стрільцях були: Гнат Радомський, Лярик Кобзан, І. Кобзан, Гаврило Черкавський — стрільці. У 1918-1920 рр. за Україну вийшли: Лярик Кобзан, І. Кобзан і Гнат Радомський. В 1920-1939 рр. набули вищу освіту: о. Константин Стангрет, Ганна Стангрет, учителька, Софія Пророк, учителька. Но другий світовій війні на еміграції опинилося 19 осіб.

Антія Заліський подає докладніший огляд історії с. Дубенки.

Село Дубенка вінком розложилось по обох берегах річки Коропець, що перетинає його на дві частини, пильвучи з півночі на південь. Цей вінок замикає гарну й простору площу поперед села, що звється Лугом. Дубенка віддалена на 18 клм. від свого повітового міста Бучач і 4 клм. від Монастириськ, де був поштовий уряд

Дубенки. Про назву села нема певних записаних даних. А як вони десь і є, то тепер вони нам недовідні. Та велика правдоподібною назва села походить від дубових лісів, що бачно виростали в наших околицях. Ще й інші ростуть вони по осталих лісах, сіножатях і полях. Та й приєдок Дубенки — Дубини, виводить свою назву від тих таких даних дубових лісів і сіножатей. Годі подати тепер докладний час заснування села. Але в цьому випадку помагати нам дійти до часів заснування села нема ж церква. Це мурована, з тесаного каменю будівля, а біля неї така ж мурована дзвіниця. Ця церква має приблизно 200 років. А це вже друга церква. Бо перша, що стояла на їм же місці, дерев'яна, мала приблизно сто років. Так само й великий старий цвинтар коло церкви свідчить про село засноване приблизно 300 років тому. Церковний майдан обсаджений грубими липами, що сотки літ ростуть на тому місці. Таким ж старинними деревами був обсаджений і місцевий двір дівачий, що був спалений у I-ій світовій війні.

Населення села нараховувало всіх родин приблизно 285, осіб 1400, в тому українських родин було 105, польських 180. Якщо говорити про національність населення у давнині, то воно було чисто українське. Та влиди двора від давніх часів, польонізували наше село: а вже за наших часів, коли Польща знайшла наші землі й почалася парцеляція наших земель, коли на наші землі хлинула хвиля колоністів-мазурів, тоді польський елемент у селі сильно збільшився. І сталося таке, що в селі було $\frac{2}{3}$ поляків, а $\frac{1}{3}$ українців. Число польських родин збільшилося ще й через мішани подружжя. Однак, дивним та й відродним явищем було, що ціле село говорило тільки по-українському; польські осадники та й ті гово-

рили нашою мовою, або принаймні говорили нею. Свідомих польських родин небагато. Польонізацію села намагалися перевести польські гнітели — Лапінський з дружиною, а до них Книшовос із дружиною. — Які були в селі вже на кілька років перед 1939 р. Та й їх попередники роки й три сьму роботу. А далі — поляки й різні заводи науки з Бучача і Монастириськ. До них треба заручувати й польських ксьудів, що привадили кілька разів на рік і служили польським Богослуженням у... нашій церкві, аж до 1938 р.

Щодо економічного стану села, то крім декількох заможніших господарів, що мали від 10 до 15 моргів землі, загала населення — це малоземельні, мали господарства, що управляли від 2 до 6 моргів землі. Місцеве населення могло б було поправити своє економічне положення, якби по першій світовій війні, при парцеляції дівірської землі цю землю у цілості було перепродано місцевому населенню, замість спроваджувати польських осадників-колоністів. Та це була політична калькуляція на наших, українських землях інверсальської Польщі.

Зувицько над освітою у селі. До 1912 р. в селі не було школи, а тому старші люди в нас майже всі були неграмотні, або «слабопись» читали. Мабуто, дже вчили наших людей трохлі грамоти-письма, як це колись водилося. Учителем такої приватної школи був Мальчицький. Середня верства населення, що від 1912 р. ходила вже до школи, вміла читати по-українськи й по-польськи. Цей будинок школи був пошкоджений у першій війні, у 1918 р. його направилено. Та молоді, що вже по 1918 р. ходила до школи, мала нагоду кінчати науку від I до IV класів. Шкільний будинок мав дві кімнати-класи з фронту, а мешканця учителя було від подвір'я. У ті школи форсували польську мову. Освітній стан у Дубенці й у двох

інших селах, — Залісся і Велесені, — що творили одну парохію, був би кращий, якби довготривали парох, о. Маркія Соневицький, почував себе українцем, а не русофілом. Йому — освітня ділянка в парохії була байдужа. Цей стан трохлі змінився, коли, по його смерті, прийшли до села молоді священники, вже повнішого виконання: о. К. Гробельський, о. В. Малкович, о. Михайло Переза та інші.

Єдиними українськими організаціями в селі до 1932 р. були: Сестринство Жінок і Гражданів Чоловіків. Вони були організовані при церкві Успенія Пресв. Богородиці; не «свічкові» гуртки, що дбали за красу церкви й порядок у ній, ходили з колядою і в церкві від час Богослуження, тримаючи спілки, приналежали до повнотності Богослуження.

В селі були студійні одиниці, що передбачували часописен, видання Івана Тиктора, і «Місіонари». В час свідомий селянин, робили тиху роботу у селі, поправлячи українських кандидатів; таку ж роботу робили в справі навчання українською мовою у школі. За старшого покоління до таких діячів у селі належали: Тома Грабовський, Палько Заліський, Петро Сабадані, Михайло Сабадані, Іван Мартинюк та ін., а з молодого покоління: брати Семен і Василь Стангрет, Які Радомський, Іван Радомський, Микола Михайлів, Григорій Черкавський, Микита Вілюк, Андрій Волошин. Це той гурток людей, що стали підвалиною українського життя, вже організованого, що почалося у 1932 р. Тоді на короткий час до села прибув молодий богослов Лівницький Академії, уродженець села Дубенки, іншійний о. Константин Стангрет. Приглушувившись місцевим обставинам, почав свою діяльність від організування церковного хору. Пробі хору відбувалися в хаті його брата Василя. Вишчений хор співав у дубенській церкві й інших перших на-

ної парохії. Організація хору була посередньою дорогою, щоб у розма- вч з хористами підготувати їх до інших організацій. І так організо- вано аматорський гурток молоді. Т-во «Прогреси» і кооперативу «Україн- сько-Хліборобське Визволення». Ко- оперативу призначено в домі Василя Стангретта. Члгальня «Прогреси» мис- тилася в домі Івана Радомського. Зорганізувавши культурне життя у селі, о. К. Стангретт шіхав. Хор про- довжував свою працю під проводом наймолодшого хориста Ангела За- леського. І так, смолоски національ- ної гордості і єдності, що того заваляв молодий богослов, уже не погас у селі; світло її тільки смолос- кинка входило до хат українських родин Дубенки, гріло їх серця, кри- шило в час тризони і було силою, коли треба було і вільно жертвою за- свідчити свою національну прина- лежність та боронити своєї рідної землі.

Важкою подією для села Дубенки було відокремлення його від парохії

Велесня: Дубенка стала самостійною парохією з власним священником. Першим її парохом був о. Григорій Миськів. Це сталося в 1938 р., згідно з розпорядком Єпископа Ієповицького Григорія Хоминиша. Ця подія скрі- пила українське населення села і стала запорукою росту української частини населення села під оглядом релігійним, національним і економіч- ним. Це була протидія проти польсь- кої частини села, що безпринципо, за громадські гроші збудувала в 1938 р. костел; декілька років зазнала гра- мадську тільки збіжжям, продавали те збіжжя й за ті гроші збудували римо-като-л. костел. І хоч українська церква також потребувала напранн, то громадський уряд, у якому пере- нажалі польські голоси, такої поста- нови не зробив. Але всі гноблення і крикди не цільніше з'єднували на- нних старинх громадян села і нашу молодь, що ставала надією не тільки села Дубенки, але і нашої Церкви та нашого народу.

21. ДУЛІБИ

Територія громади 14,38 кв. клм., із того 50% у власних селян. Меш- кальних дворів у 1921 р. — 215, у 1931 р. — 264.

Населення:

1341 р. — 26 українців.

1830 р. — 28 (2,9%) українців,
945 (96,0%) поляків,
11 (1,1%) жидів.

1900 р. — 38 (2,6%) українців,
1097 (93,2%) поляків,
45 (4,2%) жидів.
1939 р. — 15 (1,2%) українців,
1315 (97,3%) поляків,
20 (1,5%) жидів.

В тематизмі за 1912 р. подано, що в Дулібах церква св. Покрови ПД Ма- рії розбрана, а українці належать до парохії у Язлівці.

Степан ШИПИЛЯВИЙ

22. ЖИЗНОМИР

Село Жизномир подложене у від- дали 4 клм. на південь від Бучача, а 1 клм. на захід від річки Стрипи. Най- давнина згадка про Жизномир — о. Модеста Глатевича ЧСВВ в праці «Бучач», друкований в «Слові» з 1864-1865 рр., про жизномирський мона- стирок з 1636 року, черговий доку- мент — списе парохієн церкви св. Михайла в Жизномірі з 1775 року. В цьому списі (основа метричальних книг) було 58 родин, що мали 312 душ і ще один документ, і то в праці о. М. Глатевича, що власник села Жизномира Данило Лаский в 1810 р. в звичайній передав свою бібліотеку оо. Васильянам. Виходило б, що він був грецької віри, бо в протинному випадку свою бібліотеку був би пере- дав парохії св. Станислава в Бучачі.

Як розростаєса Жизномир показу- ють нам числа:

Територія Жизномира — 17,04 квд. клм.; у володінні селян — 42%. Меш- кальних дворів було: у 1921 р. — 297, у 1931 р. — 343.

Населення:

1841 р. — 703 українців.

1880 р. — 1004 (95,1%) українців,
21 (2,0%) поляків,
30 (2,9%) жидів.

1900 р. — 1313 (91,6%) українців,
43 (3,0%) поляків,
22 (5,4%) жидів.

1912 р. — 1290 (94,2%) українців,
10 (0,7%) поляків,
70 (5,1%) жидів.

1939 р. — 1780 (92,2%) українців,
150 (7,8%) поляків (в тому 110 колоніс- тів).

Подаю тут в обширній і виразистій формі, коротку історію мого рідного села.

Між 1900 і 1920 роками, село було оточене двірськими ланами, що зна-

Петро Ванюк, помір середньої візці на селі. 1873—1916.

лися: Гора, Глява, Ліс, Кут, Диво- чий Писок, За Бачинським, За Пин- тарез, За Босатським, На квадраті, Кер- нички, В липах, Глибока Долина. Се- лянські ґрунти були за ланами і за- лясні: За гостинцем, Пеньки, За ста- ком, Під гасм, Гуцинін лози, Трачнн- ський гай, Залізня, Барнська долина, Логогород, Кореткі гоші, Доли гонн, Ліса гора, До вертнів, Лішники, Вовка долина, Чигор, Ярови і Підники.

Перед 1914 роком жизномирці мали 900 моргів поля на 220 родин. В тому числі один господар (Степан Луцін) мав 2 пари коней, 47 господарів по парі коней, 28 господарів по одному коневі, решта, майже дві треті села, — малоземельні. Працювали на міс-

Основак Т-ва «Січ» Олекса Дашкович, із січня, 1910 р.

цевому і бучацькому філярках як формалі або денні робітники при будовах у Бучачі, в бучацьких млинах, осиню і зимою в лісах, молодь вижджала воєни на зимові роботи до Прусу. Господари, що мали по парі коней, а також з поєдинками, сприяли їй фірманили — возили залізничні порогі (півлі), дуби на будову кораблів, горілку з гуралень до двірні, тощо.

Школа. В шематизмі львівської архидієцезії з 1841 року подано, що в тому часі в селі була парохіяльна школа. Дмитро Пиндіора, учасник пруської війни (1866 року), і Степан Луція його ровесник були письменними. Пиндіора був 18 років війтом, а Степан Луція секретарем і то кількох сусідніх громад. Молодші, що до них належав і мій покойний батько Ілько, дали Іван Дашкович, Матвій Бабій-Гудимичи, Михайло Іванциги були письменні, користали з газет, а Матвій Бабій в неділі йшов до церкви з великим молитов-

ником. Він знав усі навіви, без допної надуми міг сказати в котрий день буде Різдво чи Йордан за три чи п'ять років. За моєї пам'яті 1900-1905 рр., школа митилася в дяківці. В більній кімнаті було чотири лавки, їх зановили перед поаудем діти 3 і 4-ї класи, а по поудні 1-ої і 2-ої класи. В другій кімнаті була канцелярія. В 1905 році збудовано школу з двома великими класами і двома-трьма меншими для чительні. Тоді вже були два вчителі, а згодом і три. В 1910 році вчителькою була українка Гарнапська, по ній завжди були польки чи польки, вже перед самою війною прибув учитель, українець, Омелян Остафійчук; проте його допоможні сили були польки і жиди. Так продовжувалося і за Польщі. Перед 1914 роком із Житомира виїшов один співачник, о. Дмитро Лисий, учитель Гриць Лисий, абсолютні української державної гімназії в Коломиї Михайло Луція і семінаристи Іван Папірчук, Михайло Босаків та Микола Папличини.

Читальня «Провісін». Перед оснуванням читальні «Провісін» була в Житомирі читальня ім. Качковського. Її основоиком був о. Паленський. З його смертю читальня самодієдувала, а на її місце основиано читальню Т-ва «Провісін». В котрому році що читальню засновано — не відомо, а що в 1902 році читальня збудувала мурований і мерещицю критий будинок, то це свідчить, що читальня основиана на кілька років скоріше. При читальні була крамниця товарів мішаного краю, руму і лікерів. Вечорами, відвідуючи за покупками крамницю, люди вступали до другої кімнати, послухати, що діється у світі. Душено читальні була трійця: Гриць Дмитрів, Петро Винник і Олекса Дашкович. Гриць Дмитрів добрий промовець, Петро Винник найбільш очитаний, незалежний від філярку, корши і довгі, а основно тверезий, що на той час було рід-

кістю, був радикальних поглядів, але кожного місяця кольортував 80-100 примірників «Місячника». Крім активності в місцевих організаціях, був він членом Відділу Т-ва «Провісін» в Бучачі і мужем довіря банку «Праця». Наймолодший з них Олекса Дашкович, «битий в рахунках», добрий організатор, бібліотечар читальні та її писар, веспорам читав передодні з газет «Свободи», «Громадського Голосу», «Діла», «Батьківщини», «Письма з Провісін» та інших, всі новинки, а відтак, над прочитаним, відбувалась дискусія. І такий порядок тягнувся роками.

Хайборобський страйк 1902 р. Хот філяречина еможба і більшість із філяречком зв'язаних людей не були членами читальні, то, однак, читальня взяла на себе ввесь тагар і ризк зорганізувати страйк. Як очевидець (міся було тоді 5 років) пам'ятаю, що в селі було багато жандарнів і що сам арсенал Коробліг з сином та штабом службовиків косяли лютерину, самі накладали на вози і розвозили в стайні худобі. Найприкрипшим явщем для нього було, що молодий корови не видосі, тому бігав, щоб жінок підвоїти корови і чибрати молоко собі. Комітет вивел звідна в Бучач, з Бучача телеграфували «в гору» і звідтам прийшла указівка, як арсенал людний, то корови можна відвоїти. Страйк закінчився перемохою, в користь двірської служби і робітників.

Пажечко-ризнікове Т-во «Січ» засновано в 1907 році, на статуті д-ра Кирила Трильовського. Склад сімової старшини: Гриць Дмитрів — кошовий, Петро Винник — осудл, Олекса Дашкович — писар, Яків Папличин — скарбник, Іван Пиндіоровський — обоний, Михайло Дашкович — хорунжий, Федь Соханійський — сурмач і І-ий четар, Дмитро Вербітський — II-ий четар, Степан Винник — III-ий четар і Настя Дашкович — IV-ий четар. «Січ» ввнесла свіжо

Біля читальні «Провісін» росте дуб воевожений в 100-ліття народінні Тараса Шевченка, в 1914 р.

духа. Трійч в тиждень сходили. Читання історичних повістей, вигинуваних класиком, співачни патріотичних пісень, іграви, інструкції як поборовати пожежі; а влітку влаштуовували фестини і прогульки. Душою «Січі» був Олекса Дашкович. В 1909 році його делегували на курс у Коломиї. Т-во «Січ» мало у своїх риздах 40 хляцич і 25 дівчат.

Каса Райфайзені — була третьою з черги організаціею. Її провід: Степан Луція — настоятель, Олекса Дашкович — касер, а що була зареєстроувана як «товаришинства з необмежованою порукою», то від початків заснування отримала поважніший кредит, скоро розвинула живу діяльність, збудула в людей довіря, так, що кожний член радо вкладав, хожи перуховою, свій гріш чи бран позичку. Кожному членові була відомо система праці райфайзенки і полтика всіх інших приватних «задаткових» чи «залічкових» банків.

Наймолодша організація перед 1914 роком в Житомирі була «Відродження» протальковилье Т-во. Основаиком був уже згаданий абсолютент коломийської гімназії Михайло Луція. Членів 40 — головню сімошовки і сімошовки. Належав і я — 14-річний юнак. Важко було вступити в постаюні — відмовити в гостях від чар-

Хрест на висхідній в честь нашої волонтерки за Україну в 1918-1920 роках.

ки, «не присягає і не гіє». Від цього приречення, як також і від церковної присяги, звільнив нас військовий капелан.

100-ліття народив Т. Шевченка. Це торжество в Житомирі відбулося величаво в червні 1914 року. Запрошені були доповідники «Січ» і громада, був величавий похід. В розі будинку школи вмуровано табличку «Вулиця Тараса Шевченка», а біля читальні затримався похід і в присутності великої громади Степан Павлишин і Олександр Данилович посадили Шевченкового Дуба. Цей Дуб і до сьогодні свідчить про любов і пошану житомирців до Шевченка.

В тому 1914 році у Завізі Соколів і Січей, що відбувся у Львові, з Житомира були делеговані Гринь Дмитрій, Олександр Данилович та Іван Пиндиківський.

Кооперативна крамниця. В 1910 р. читальницю крамницю реорганізовано на кооперативну. Майно крамниці пішло на започаткований фонд кооперативу, а в платні членських уділів на поширення. Протягом кооперативу був у руках: Петро Вишині — сираник, Гринь Дмитрій — касир і Олександр Данилович — книговод. Останній рік перед першою світовою війною і був у кооперативу крамарем і один рік у час війни. Хоч у селі було ще дві крамниці і крамниця, то кооперативна мала найбільшій обороти.

Еміграція. Між 1900 і 1914 роком багато людей з Житомира виїжджали на заробки. Спершу виїжджали до Пруссії, але в Пруссії затримувалися коротко і верталися на землю, а поєси їхали знову. В 1902 році три відважні житомирці поїхали в Канаду. А були це: Йосиф Лисий, Антін Бендина і Микола Данилович. Антін Бендина повернувся і знову поїхав і повернувся саме перед першою світовою війною. Перші з них завоювали в Канаді. До війни 1914 р. всіх житомирців було виїхало 104 особи, з них 41 повернувся, а решта залишилися на поселення в Канаді. Між 1920 і 1939 роками виїхало ще 34 особи, але з них вже ніхто не повернувся. З останньої політичної еміграції по другій світовій війні опустело Житомир 110 душ: з цього числа поселенців в Азережі 53, в Канаді 56 і в Аустралії 1. Присяжна — як старий так і «політично» емігранти — зберігалися. Ці особи «не погрожувалися і заповіли водити. Крім згаданих є ще кілька десятків у Англії, це колишній дивізійники. Колись було їх в Римі 28, але з того числа кілька повернувся на Рідні Землі.

Перша світова війна. В неділю 2-го серпня 1914 року проголошено мобілізацію, брали від рекрутів до 42-го року життя. Сеїх зоблігованих було 64-ох, а чотирьох зоблігованих були в Канаді, а саме: Йосиф Лисий,

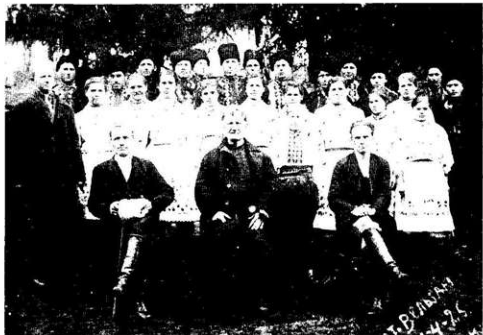

Злива будинок для збірання і театральних вистав збудованій 1926 р. коштом Кооперативу «Косарі» з травяни — читальни «Прогнітня».

Іван Пиндиківський, Федь Васильєв і Пилип Шиншавий. По трьох тижнях війни, в неділю 23 серпня, московська кінна розвідка, тижнем поїхав поїхати, ще до сходу сонця, проїхалися Житомиром. Відтак почали йти, йти, йти, дивили й почали, як тоді говорили: як трави на листу. Горіх Бучач, а в Житомирі розбили Москві гуралію і люди бродили по ноні у горіліці. Посели горілку ведрами, башками і возами бочками. Горілку закопували в полі і на тім місці ставили стіжки. Як люди повинніали те, що принесли у ведрах, почали повертати стіжки і забирати захований скарб. Градоначальник зарядив, що всю горілку, хто має, віддати государству, а потім перешукували по господарствах. В сусіда біля читальні найшли бочку й посадили його на три місяці в арешт.

В селі закуштував 5-ий подільський піхотний полк. В крамниці заїхав високого росту капітан, попросив папіросних гілз. Отримав,

зачитав і питає: «Що це за будинок, крамниця?» Полковник, ще той будинок власність «Прогнітня», а кооператива тут комиринком. «А що у Вас у другій кімнаті?» — питає. Запрошую, щоб поглянув і відчинив двері читальні. Капітан увійшов і зив шашку. На стіні образ Богоматері, під нею Шевченко в товаристві Хмельницького, Франка, Котларевського й Шанкевича. Капітан на все дивиться, питає: «А де ваш наймолодший?» Я показую на Шевченка. А він: «Це Шевченко, а де ваш государ?» «А чо його тут? ... відповідаю, — тут не є державна лютерія чи гуртний лютею?» «А що у вас тут?», — показує на прапор, що на двох гаках на стіні. «Січовий прапор», — відповідаю. «Чи можна поглянути?» Я зив прапор, витягну його з цератого покріття. З одної сторони Лев, а з другої гетьман Богдан Хмельницький. Капітан оглянув матеріял, виконав емблему — глибоко згнітув, подикував і каже: «Ви цього тут не тримайте». Сказав

Хор в Житоївці. Посередній рядіть о. Володимира Покоскевича.
Світлина Степана Великого 4-го листопада 1926 р.

«до свіданья» і виїзнов. Ще того дня прапор був перенесений до церкви. Московські війська, а особливо воїни українці, були людяні в поведінці. Правда, і між ними були виїмки, але дорослі дівчата і молодіці завжди були в безпеці. По жнивах 1915 року поринулись австрійці. В жовтні проголошено другу мобілізацію від 18 по 42 роки, всіх без виїмку. Тоді виїшло нас 156 осіб. В травні 1916 року, в часі брусилавської офензиви, над Житомиром відбулись бої, третина села спалена, вбито тріє дітей Михайла і Яндохи Габій двох, і Павлишкової Мариськи одно. В липні 1917 року знову прийшли австрійці, і знову мобілізація народжених 1898 і 1899 років; на початку 1918 року третій остання мобілізація народжених в 1900 р., і старших до 52 року життя. Цими воїсками-сеніорами були Андрій Гудяк-пазуокія, Іван Лисий-стафій, Степан Павлишин і Йосиф Пашин-гач. Цих сеніорів заль-

нено з війська ще перед розпадом Австрії. В обороні Австрії взяло участь біля 300 житномирців. З нього числа полегло 36, кільконадцять інвалідів. По Австрії остались спалених 70 господарств, пориті оконами і переплетені дротиними засіками поля і ґрунти, знищення тильової сили і реманенту; а залишились попі, веперичі недуги, вяслолюбні діти.

Перший Листопад 1918 року. В році, з 31 жовтня на 1 листопада, розбудин мене Федь Соханівський і візнав негайно вєгати, влати зброю й їти до Бучача перебирати владу. Зібравсь нас яких 40 уральоніків і подалсь на Бучач. Нам розвиділось біля Липи. Напроти нас війновіц пєлєвєць і залєвий, що вже по вєсьому Трибухівці і Нагірника нас вєперєдєли. В жандармерії служив українєць Павло Кухтин із Перєволоки. Йому командант передєд урядувєвєнє, а рєшта урядї передєдєли владу без спротиву. По кількох днєх нас

22 житномирців зголосилєсь, як добровольцї під Львів.

У вїдбудови Українєської Дєржави Житомир брав цїру і жєду участь, про що свїдєчать такі данї: за 4 роки і три мєсяцї австрїйської вїйни полегло 36 житномирців, а за 9 мєсяцїв українєсько-польської вїйни апало, померло на тїф і пропало без вїєтї — 38 осіб. Їхїї прїзвїєцє подєно окремю.

1920-1922 роки, де роки «горе перємєжєнє». Кожний повосєпєчний «обитєтель» зєвєвєжєвє нашї сїєтєцї, мєстїєсь. По ярмарках вєнтєлєсь провокатори, вїдходїли до гурту людєй й говорїли — трїмєйєте збрую на поготєвї, а там то в лїєсах така то, а така скєлькєсть наших воїкїв, і т. п. Хто давєс зловити на гєчєк, того брали на вєстеруєк, а вїдтак перєводїли безвєстєнїї рєвїзїї, арєштї. Прибули із заходу коломєстї, гордї, як завойовнїкї. Перед мїсєцєм населєнєм нєслєдовєлєнє: «Я за цю зємлю Україну бїє». Молодь, що вєрнулєсь з вїйни, не мєла можлївєстєй прєдложувєти студїї. Були вїпадкї перєходу за Збруч. Тї, що вєрнулєсь з Канади й мєли грошї, без труднєщї купувєли в панїє зємлю.

Восєнї 1921 року вїдновлєно читєльню «Просвїтє». Члєнєство жєе було в бїльшєстї воєцькє молодє. Збори дєручили мєнї головєство. При читєльнї отворєно крамїєцю, щоб мєти прїбуток на свїтло, огрїтї домївкї і на газєтї. Черговим дїлом читєльнї було зорганїзувати курсє для нєграмотних, бєж прєдложє довгїх рокїв дорєст не мєв нїколї. На курсє зголосїлєсь 9 хлопцїв, а кїнчєло 37 хлопцїв і 8 дївчєт. На вєстунї я запєвїв курсєнтам, що я не є фєрактовим учїтєлєм, і щоб вїд мєнє бєгато не сподївалєсь, алє тїм, що сам знєю, рєдо подїлюєсь з учїєнїєм. Було прїєсно мєтї перед собою 45 осіб, а на корїдорї повно баткєвї, а й чєрєз вїкнє прїглядєлєсь і прїслухєлєсь, що я з їхнїми дїтьєм вїроблюю. За

Федь Соханівський — 1-й чєсар «Сїчї» в 1914 р. і 1-й кошовий «Дуги» в 1926 р.

4 тижнї мої учнї навчєлєсь складєти бєвкнї і поволєнєкї читєти, навчєлєсь писєти, а оснєвє — пїдписєти, навчєлєсь добє табличку мнєжєнїє. По роках, курсєнт, жєє стєтєннїє гєсподєр, кєжє мєнї: «Пєнє Шпєлїєвїєвї, вїдколї вї навчєли мєнє писєти, а довгїє не вїлажу, вєє пїд-

Старшина Т-на «Луги», 1927-1930 рр.

писую веселі». «Михасю» — кажу йому, (а був це Михайло Гулик з кладки), — зверстаньте кудинати мари і не треба буде підписувати веселі». Другий випадок, значно пізніше, аж 1955 року, стрінув мене коли курсант Михайло Лисий і каже: «Шкільний, чи ви пам'ятаєте, як ви місячничу табличку множення і дитині — я «нашкодив» 250 тисяч!» Був покійний здібний підприємець.

На весні 1922 року підраховано, що ті, що ще жили, вже вернулись з війни додому. На товариських сходинах, всі поворотні воєни українських армій, постановили вшанувати пам'ять поляглих за Україну — Богослуженням і виспанням могили. Покійний Дмитро Бабій, підібрав 16, одинакового росту, воєнків із добрим голосом, навчив «Со святими» і «Вільний дух Твій». Дівчата виплели з чатини вищець і його несли дівчатка-сирітки по полягах за Україну батьках. Дивувались о, парох і люди: вчора переходили цвинтарем не зауважали нічого, а сьогодні, наче з-під землі, з'явилась могила з дубовим, на чорно ліккеронаним хрестом з написом «Полигли за Волю України». Всі приготування відбувались тайно. Навіть отця пароха повідомили в суботу в 9-ій годині вечором і просили дозволу поставити в церкві символічний гріб, відбати б берізок і поставити свічки. Хто лише переступив поріг церкви — глянув на гріб і напис «Поляглим за Украї-

ну» — залився сльозами. Це ж пригадалася свідка і не загора ще рана. Перед «Благословенним Господієм на нас» отець заповів, що зараз із держки ідемо на цвинтар помолитися за тих, що полягли за Україну, а місячний латинник Іван Мисів, не ждучи кінця, виїшов і пішов повідомити поліцію. Ночів і з усіма людьми поєванася повільним кроком. Прощені, сирітки — діти, 12 їх, несли вищець єпископник і дичка, відтак 4 «ірки на чорно одягнених кол. воєнків-синаків на командув: «Р-р-р-у-у-и!». Жалібний мари, Заки кінча поліція уривкала, змогла і хрест були розбиті — факт докошаний. Поліцію ми стрінули, виходаючи з цвинтаря. Підписани роками за могили дилася кров. Ночами їх сипали, а дитини поліція зі «сташівцями» їх розкидала, почали знову їх сипали і пставалили вибуховий матеріал, що, при розкопуванні, вибухав, калічив і абилав розкопувачів.

Кожного року, в Зелені Світа біли могили відправлялись молебні, а родина поляглих навіковітих моєлиась за епохій їхніх днів.

Кооператива «Косарь». Восени 1922 року читальню кращицю перерганізовано на кооперативу. В першій управі були: Андрій Кобзар — спранник, Федь Лисий — касієр і Степан Шипілявий — кинговод. В тому часі кооперативи були найбільш популярними і творчими, на них спдавав обов'язок не тільки кооперативної, але й усієї суспільно-громадської організації. Вернувся з московського полону кол. євочник Степан Вишик, що маю нагоду записався з театральним мистецтвом в дружній співпраці з талановитим знаємцем театру Михайлом Островчером, і підготували аматорські вистави. А що такі вистави можна було давати лише в перединок, в час, коли порожній студію, то заходила konieczність збудувати окремий, на 400-500 місць, будинок для вистав. Аматорські вистави, концерти, загальні збори — це все збірні лекції для людей. Заки виконавці вийдути на сцену, вони добре збагнути зміст і ціль даної п'єси, те саме при навчанні кожної пісні. Біля читальні була невеличка площа і на ній кооператива збудувала дощковий, критий бляхою будинок, коштом \$1200.00. Андрій Кобзар, великий прихильник цього діла, багато вложив гроуи в цей будинок. Тож, хай ці скромні признання будуть китидею квітки на його могилу.

Учениці криворізького курсу Секції Господині при Кривжесу «Сільського Господаря», 1932 р.

Цей будинок значно причинився до розвитку суспільної праці, але кілька років був великим клопотом кооперативи. З обороту витягнуто грін, а заступні роки — роки господарської кризи, — не було можливостей сплачувати зобов'язань. Вирітували з цього клопоту жизнотмирні, що проживали в Канаді, а це: Степан: Бершчівський Михайла, Андрій Данькович Данила і Антін Пиндюра — вони звернулись до решти жизнотмирців, щоб вписалися членами кооперативи, присилаючи свої доларові удіи. Послухали їх, так і зробили,

та й вирятували з фінансових клопотів Управу.

Боротьба з шкідством. Пляцтво, це була страшна суспільна шудага. Для приборювання того лиха поставали Братства Тверезости. Майже кожної кебді по Службі Божій, вкладав один або й більше, перед тетраподом, кляни правдою на св. Євангеліє і присягав не пити горілки рік, два або й три Присягали також — не пити до смерти (пам'ятаю таких: Іван Ковтоунуватий, Семєн Гулик, Йосиф Кобзар); але, перед тим, такі повинні були відбутися длі-три кашенці по три роки. Та з якою нетерпеливістю заприєждної ждали кінця реченці, щоб знову повернути до чарки. Коли читальнича хрामини дістала дозвіл на продаж горілки в півлітрових плянках, — тоді проголошено бойкот корини. Вечорами вивинали в коринні вікна, вбивали вікна також там, що в коршу заходили, розбивали собі взаїмні голови, — внаслідок цього відьудимачів корини так змаліло, що аренлар ходив із щільною по селі. По громадських виборах, котрась там

Оркестра Т-во «Луг» в Житиняри, поєсення О.геть. Бабін.

сторона прогорта, то всі йшли до коршми. Кинь, коршмі зробила перша ситова війна. Коршма згоріла, а арендар Філенбаум перенісся до Бучача. Зараз по війні Філенбаум відкрив коршму у винаймленій хаті, але горляка була дуже дорога, село злищене і не вшляхувалось йому вдарусе шибрати патент. Житиняри обходились без коршми. По переміні польської марки на злоті, Філенбаум почав робити заходи, щоб відновити інтерес. Шукав відповідної хати, щоб можна заходити і з вулиці. І з города. Таку хату намітив у Андрії Гуляка, що мав два грунти. Про це читали, переказати довалялись і мені доручили переконатися господарів, щоб хати на коршму не винаймав. Андрій Гуляк був приятель і дальший родич мого батька. На мос чезне питання: «Дидушо, чи то правда, що ви винаймаєте Йосеві свою хату під коршму?» — «Так! або що?» Кажу йому, що село так війною виснажене, всього бракує, нема одиши, нема обуви, а як буде коршма, то ще й хліба не будуть мати. До тепер не було крадіжки, бо нема кому продати, а скільки тепер курок, вузликів збіжжя ноцями іде до Йоса. Ви маєте двох синів-шарубків і ви їм стільки не дасте, як їм, багачиним синам, буде потрібно; отож, не один і ваш пінокорець пересунеться поплід стріху і вночі за пів шнін опиниться в Йоса. Але так зроблять не лише ваші сини, так будуть ро-

бити й інші. Коршма є на те, щоб в ній люди шили, а де і'ють, там і п'ють є. В земі вийде хтось з напіроскою під загалу, поспляється іскри і він, не зауваживши, пішов, а по чаєт отони, і не тільки ваша хата, але й сусідські будинки сповісяють. Ви самі про це знаєте, бо вже за мосі пам'яті коршма три рази погоріла. Отож, пощо вам виставляти себе на людській прокляти. Передумайте! «А що ж я маю тепер зробити?» — «Зирніть умову!». В домопленій дені, Філенбаум кличе Андрія до контракту, але Андрій лежить з мокрим рушником на голові; за тиждень також відмовився. Втретє Йосево питає Андрія, що з ним є? «Мені не дозволяють» — відповідає. «Хто?» — «Це не важке — хто!». Але Йосево внісши і Андрій сказав: «Шпилянний!» «Хто?» — такий бахур і він має господарені розказувати?» — «Бахур-не-бахур, але я хати під коршму не дам!»

Від Андрія, Йосево прийшов до мене і питає мене чи я знаю зідки цей грунт, що я жану? «Знаю! Покійний батько купив його у вашій коршмі від Одріхівського, у вас позичив на закладок дві десяткі й дав Одріхівському, а ви від Одріхівського ці гроші взяли за довг». «І за це мені така дайка?» — «Пане Філенбаум, тут не йде про поляку чи не поляку, а про добро громади. Людям на хліб не вистачає, то не можна дозволяти, щоб пропнали й рештки». «Я ж нікого не сидаю» — відповідає Йосево.

«Відколи ви прийшли до села, ви не сидавали нікого, але за той час у вашій коршмі втпились господарства Никифорів, Синстунювих, Диберського Данила, а частиню Кручичи; а скільки господарств надщереблено, що на силу втримались; люди недооцали, не мали в земі чобота на ногу. Коли ви прийшли до села, тоді в Пиндори позичили дві десяткі на перше купно напоїв, і за цей час ви з братом винаймали млини, забули грунти, дали освіту своїм 5-ти дітям. В 1905 р., коли горіла коршма, тоді

Хор читали «Пробачте».

на вашім горніці було видно повно полотей, прядива, повієв, міхів, веріт — а ваша ж жінка не напряла ні одного веретена — зідки це все у вас взялося? — це все крадене. Пане Філенбаум в порядні державі такими підприємствами повинен заіпокуватися прокурор. Кооператива в тому часі продавала 4000 літер горляки, а ви мабуть, як не більше, то в кожнім випадку не менше. А Юрко Кобзар, що продавав по 5 літер лише на весілля й хрестини, також продав біля 2 тисяч літер на рік — це давало 10 тисяч літер річно, тобто 8 квартал на особу від маленької дитини до синього діда — а це все вартість 1000 кірців жита. Скільки людей продавж зими не мали з дітьми скибки хліба в хаті?»

«Пане Філенбаум, ми молоді, не маємо рачоги проти вас. Маєте грунт, ставайте разом з нами, з косяю, серпом, ціпом, — ваша дружина до сали, грабель, терлиці й веретена, а тоді ми завесди вас пошануємо, але демора-

лізувати громаду, розвивати, витворувати підложо для злодійчуків — ми не дозволямо і будемо всіма законними способами коршму побо-ривати».

Питав Філенбаум, не попрощавшись, і коршми зараз не було. Кілька років пізніше відступив право (за оплатю) продажі горляки Антоной Бендич, однак, і цей не хіснував — охочих зити було мало, а ті що охотили шити — не платили і цієї претенсії не можна було й судом стягнути.

Воротьба з куренням, пройшла значно легше. Тут головну ролу відіграло Т-во «Луг». Між луговиками були члени, що не курили, а стан здоров'я часто перевіряв лікар О. В. Він закінчивши оглядини, питав скільки ви використе цигарок денно? Як луговик сказав, що 10, то радий зменшити на 5, як сказав, що 5 — радий перестати зовсім.

Т-во молоді «Луг». Хоч в селі вже були організації, в яких молодь могла

Марійська Дружина. Учніці курсу шиття.

сходитись, як хор, аматорський гурток тощо, але це були організації для означеної категорії, тому відчувалась потреба такої організації молоді, щоб могла об'єднати, як що не всіх, то хоч близьку частину. Передвоєнної «Січі» польська влада не дозволяла відновлювати. Т-во «Сокіл» своїми змаганнями не відповідало селянській молоді. Згодом зареєстровано Т-во «Луг» у Львові, а відтак на тому ґрунті творились «Луги» по селах. Живимир не стратив ані одного тижня; як лише появилось в пресі повідомлення про можливість творення т-ва «Луг», то ми зараз з цього скористали. Першим кошовим «Лугу» був четар ще передвоєнної «Січі» Федь Соханівський, описав становища кошового змінювалось. «Луг» як і «Січ», крім виховної діяльності, вправлялись в протипожежній справі. В часі воєни луговики виваляли справність і героїство (як горіла шота Юрка Кобзаря, то, щоб оборонити в чотириметровій віддалі хату, луговики вкрили дах хати веретамі і постійно зливали водою, при цьому луговик обсмалив чуприну і брови).

Т-во «Дністер» надіслало грошову нагороду і грамоту признання. «Луг» організував збірні лекції з історії й писання, кожний член «Лугу», хлопець чи дівчина, були зобов'язані перечитати означену кількість книжок. Поітовий «Луг» в Бучачі, зорганізував Повітове Лугове Свято, що відбулось 1923 року в Топольках. Вуначчанам, українцям, полякам і жидом, пригадався 1918 рік — перемарні військових колонь з піснями, як на переді походу їхав голова пов. «Лугу» інж. Антін Король, а за ним ад'ютант Андрій Данькович і біля двох сотень кіннотці, а відтак всі «Луги» доволитиних сіл. На тому святі приграла слава на все Поділля оркестра з Тереволі.

*

Виділ читальні «Просвіти» й Управа кооперативи, як не були ті самі особи, то перешині, або зіграні, що завжди працювали спільно без найменших непорозумінь. Змінювались голови читальні й справники кооперативи, але суспільно-громадська

Комітет шанувальників 70-ліття Т-ва «Просвіта» в Жизножирі.

праця продовжувалась у відповідному напрямку без змін.

При кінці 1924 року, читальня запросила п. Миколу Дудяка, абсолютного дяківської школи у Львові, на диригенту хору, згодом, він залишився диком у нас. На радість і гордість громади, хор був добре підібраний і підготований. Виступав не тільки в себе, але й у сусідніх громадах. В другій половині 1926 р. прибув новий парох, о. Василь Стрільбицький, реванний душпастир, зразковий суспільник. Зорганізував дитачу мандолиноу оркестру, яка під час читань Служб Божих грала церковні пісні, а також вишкочив декілька дівчат, які в церкві гарно співали. Заходами о. Стрільбицького в село прибули сестри Службецької, що в літі опікувались дитвором в дитячій садочку, а восени і в зимі вели курей плетива, ниття та крою і дбали за прикрасу церкви. 1938 р. розпочато будову дому для монахинь — Захоронки, коштом 35.000 золотих. Збудовано партер

і тисячами накрито; докінчено пошкодила війна.

Кружок Рідної Школи сприяв самоосвіті шкільної дитвори, опікувався здбаннями учиними малозаможних батьків, особливо стареяв солідно братовити коляду на «Рідну Школу».

Трубіна оркестра при Т-ві «Луг» із 14 інструментів, приграла в часі фестивалів, аматорських вистав і національних свят.

Кружок Т-ва «Славський Господар» об'єднував господарів, що сходилися в читальні на читання фахових літератури, обговорювали господарські справи, ділились своїми досвідом і спостереженнями. Члени в сезоні використовували кооперативну війлку до чищення збіжжя на насіння, а також сіянця. Управа кружка подбала за розплідника (кнуря) йоркпінської раси, що вже на шостому місяці сягають 100 кг. ваги. Кружок присвячував чимало часу на годівлю дробу й ріст курей кармашинів.

Христове Лицарство в Житомирі. Посередині о. Василь Стрільбицький.

Секція Господиць при Кругжку влаштувала курен шиття і крою, плевнина та куховарські. Запрошувало часто лікаря Юліана Палашинна з доповіддю «Як зберегти здоров'я в родині», догляд над немовлятами і дітьми, про шкідливість споживання незрілих овочів тощо.

«Халборобський Вишкіл Молоді» — це третя складова частина «Сільсько-го Господаря». ХВМ об'єднував доріст між 12-16 років для с.-г. самосевитів під опікою Філії СГ, вірніше її інструкторів. Учні ХВМ дістанали від батьків 100 кв. метрів городів і в першому році управляли кормовий буряк, а в наступних роках інші культури. Раділи учні зі своєї досягнень та й батьки гордились, що були прийнятими на конкурсах кінецьвих іспитів, слухачами, як їхні сини чи доні мудро відповідають.

Шість колоністів громадськими радниками. В 1928 році відбулись перші громадські вибори. Вони відбувались на основі ще австрійської виборчої

єдиниці з тим, що за Австрії виборці були поділені на три кола, відповідно до внесли податку, а за Польщі додали ще 4 коло, себто — всіх тих, що не мають за що податку платити, і повнолітних членів родини. Кожне «коло» обирало 6 радних, себто — власник двора граф Волянський обирав сам 6 радних, з другого «кола» — 20 господарів обирало 6 радних, з третього «кола» сотня виборців обирала 6 радних і четверте «коло», кілька сотень виборців обирало також 6 радних.

В кожній громаді до виборів готувались дві партії, одна правляча і друга з опозиції. Так було і в Житомирі. Виступала правляча і читальня-кооперативна. Кооперативна партія була певна перемоги, бо четверте і третє коло були за нею, в другому колі також більшість голосів було за нею. Але в другому колі кандидатами були ті самі особи з обох листів і правляча партія це використала, скреслила сільценка, учителя і представника кооперативи, а на їх місце вислала прізвича трьох

Житомирці, учасники вчительських з'їздів у 20-ті роки: 1-2-го листопада 1918 р. 1-ий ряд зліва: Михайло Капроцький, Олександр Капроцький, Леон Дуківнін, Михайло Мельник, Михайло Кидибаляк, Десян Сисита, Йосиф Осадів, Іван Бабій і Іван Шиньляний. 2-ий ряд: Клея Гинюка, Ілько Пачинський, Михайло Пилоніс, Михайло Вельган, Микола Вельган, Іван Куржанівський, Василь Ведланій, Іван Стойкіс, Степан Шиньляний, Дмитрій Бабій, Петро Бачинський і Степан Саварик. 3-ій ряд: Степан Гаврилюк, Іван Бабій, Олександр Давькович, Михайло Витязловський, Степан Лисий, Павло Іванців, Степан Дмитрів, Максим Стойкіс, Іван Леший. (Сидять (зліва направо): Семен Белина, Петро Іванців, Гаврило Бабій, Йосиф Стойкіс, Дмитро Вацлавів, Яків Лисий, Онуфрій Король і Федь Лисий. Сидять на жемлі: Ілько Лисий, Дмитрій Лисий, Федь Коваль, Олександр Вурбіцький і Федь Салехівський. Взяв участь: Дмитрій Ведланій, Юрко Вилчак, Микола Коваль, Михайло Павлович, Василь Лесія і Іван Стойкіс. В Канаді: Михайло Кривачевський та Антін Пиходора. Померли: Дмитрій Бабій, Михайло Давькович Леона, Микола Олександрович Остапко.

колоністів і в висліді вийшли три колоністи з першого кола і три з другого кола. З цими радниками не могли собі дати ради.

Громадська канцелярія мстилася в старій школі — діляці. Під кріпана крита гонтами протікала, тому було коєчно дати покриття з блики. А щоб мати гроші, треба було ухвалити Громадської Ради і що ухвалив передати Повітовому Віділові, а цей передавав Скарбовому Урядові до стягання. Колоністи не допускали до такої постанови. Правляча фракція була в клопоті і на чергове засідання Ради попросила мене (я вже тоді

меткав у Булчачі), щоб я допоміг переконати колоністів про konieczність такої постанови. Я приїхав. На зустріч попросив відчитати попередні протоколи і з цих проколів я зрозумів, що колоністи оправдували своєю нехиті тим, що вони: майже до громади не належать, дітей своїх тут до школи не посилають і нічого з принадлежности до громади не користують. Я попросив слова і сказав колоністам, що локви вони живуть на землі, яка входить у склад нашої громади, вони мусять понести всі тягари, що випливають із уживання цієї землі. Не буде їх, колоністів, то тягари бу-

Іван Оленчук, голова читальні «Прогресит» в Житомірі, 1934-1939 рр.

де носити той, хто з цієї землі користає. Що вони до громади не належать, не правда, але чому вони внесли декларації, щоб в нашій школі була польська викладача мовка, як вони не посилавть до цієї школи своїх дітей; мало того, такі декларації вони внесли ще й за школи в Сорочах і Зубри; чи вони уважають, що ми вже такі дурні, що не розуміємось на цьому? «Шає Козік, — питаю найстаршого з них, — ви виласуджаний вахмайстер австрійської жандармерії, ви продовж своєї служби стояли на стороні права, скажіть нам, чи ваше постоювання в шкільній справі не є бандітизм? Ви не лише користаєте з нашої землі, але їздите нашими дорогами, яких не будували, і сте воду з наших криниць, яких ви не споруджували і за це ви не хочете підпорядкуватись законам і звичаєвому праву? Ви свідомі того, що ви забрали нану землю, наш варетат праці, ви знаєте, що в Жит-

жомірі є сотні родин, що не мають на чому утримати корони і така родина позбавлена ложки молока, нидіє; жінці, що в шкестості дітей родить в 40 років морцятись лице, випадають зуби, діти недожикласні і без молока, хоронити їх товтять туберкульоза. Ви не прийшли суди з конечности, бо наших ґрунтів не затопив океан, ані вулкан не зширив, ви прийшли з доброго на краєце, хоч ви мали можливість працювати в промислі, на залізниці, в урядах, в армії, — що для нас недоступне, ви прийшли на нашу ґабибю. Ви маєте рости, могутини, а ми з недопаданні нидіти, мирманити й зґасати. Ви ніколи не будете нашими добримі сусідами, ані ваші діти не будуть добримі сусідами наших дітей — ви тут не бажаєні і про це, що ви тут чули, скажіть своїм жінкам, своїм дітям, напишіть туди зидячік ви прийшли. Бає тут шістьох і ви коверзаєте, як у себе в хаті, а я питаю вас: чи ви стерпіли б таку ганьбу, якби так у вашім ріднім польськимі селі одих наших шістьох господарів та так поводити, як ви тут поводитесь? Чи довго ці радні ходили б по вашій польській землі? Кінчаю, ставлю внесення ухвалити додаток до податку на покриття крилищ цієї канцелярії і прошу вас, вийте, дати це під голосування, хто за тим внесеком?» Найвище піднесли руки всі коляоністи.

По цій постанові я ще попросив голосу і сказав «фракції правлячким»: «Те, що в часі виборів ви ескредили свого священника, учителя і представника кооператива, а вписали одих трьох «гостей», вам не простити історію, ви вже цієї ганьби не змієте до смерті. Шкода, що ваші діти невинні будуть носити ваші прізвища, як ви зґаньбили. До інших — ви молоді, для вас це велика наука».

Кольоністи, навантажені думками, одні пішли додому, а Козік із своїм сусідом, пішов до старости на нас скаржитися. Староста Федорович не

любив з кольоністами говорити в чотири очі, а в кашчеларі при всіх, і на їх ескарті мав відповісти: «А що ви собі думали, що український хлопц дурний? Вони мастрильно домагались вилучення їх із нашої громади, а це не було згідне з польською урядом. Однак, під зарговою, що покінчили всіма, їх вилучено в окрему громаду й назвали її «Польска».

70-літти Т-ва «Прогесит» житномірці віденоткували на річці з іншимі громадами, — себто, взяли участь у ювілейному святі в Залозному Поточі, куди прибув Голова Матрієвого Т-ва «Прогесит» проф. Іван Брик. Коли він переїжджав селом Соколим, вітали його, а дитвора стояла чіпати йому дорогу. Як Ювілейний дар — у Житномірі прислали 220 членів Матрієвому Товариству.

Читачі української преси. Почитність української преси в цьому часі значно збільшилася. «Народні Справи», що її жартом звали «коронічна газета», досягла 250 примірників передлати. Мужем Довір'я «Народні Справи» був Юрко Вилник, він же кооплюгував 200 примірників календаря «Золотий Колоєс». Крім «Народних Справ», житномірці отримували ще 250 примірників «Правди» — тижневика християнського напрямку, 6 прим. «Нашого Гралпору», 3 прим. «Нового Часу», а читальня передлачувала «Діло», а також о парох передлачував «Діло» і «Пону Зорю».

20-літти Першого Листопада — це останній збірний вил Житномірців. Ще в червні конспіративно обдумано програму святкування Кожного учасника задалегідь повідомлено, була тоді і-го листопада був у церкві. Федь Лисий, перерив рієт кожного і намітив місце біля кого кожного повинен в церкві стояти. Всіх поділено на три четі: перша — найвищий ростом, відтак друга й третя. Підстаршими на чолі зі свічками в руках. Хоч про

Дитвора Житоміря в шкільній школі, 1930 рік.

Городслужебни не було повідомлено, однак, пошла церква людей — голоніе моєді. Вечором відбулись Святощі Сходини. Матері і батяні полагалих в Почесній Президії. Коляоніи воєки в лавах, по другій стороні Т-ва «Луг». Пайстарший ніком учасник Йосиф Стойка приймає звіт, відтак, з приходом о. пароха, по команді «Струнку» звітували: «Вечересній Отечє!» в 20-ту річницю Першого Листопада, колишній реєки Українських Армії і молоді Т-ва «Луг» явилися винувати нашіть полагалих за Україну. Відтак піднесено заселону і покашелі великий 2'x2 метри трибуна, а на його тлі написано по-мистецьки 36 прізвищ житномірців полагалих за Україну. Одна з дитвочкогарим аляком відітнувала по 12 прізвищ і по кожній 12-ці баси хором скандували «Слава Ім». По закінченні третьої 12-ки, тричі «Слава, слава Ім». По цім відітнуто «Ще не змерла» і проголошено, що офіційна частина закінчена. До трибуна були прикласні запалені свічки, хмельє сиділа в ганьбю ніч. Поліційна штургула була тоді в еслі, але біля читальні не проходила.

З приходом большевиків, осіною 1939 року життя товарищєві і організаційне замертло. Був великий попит на донощиків і тайних співробітників московського окупанта.

23. ЖНИБРОДИ

«Словник Географічних назв», що для місцевості згадала вже 1436 р., але як «Жниброди». Теодорик із Бучача, ділячи Ізлявці, у 1436 р. зробив запис на винищення костела в Ізлявці.

Територія села 7,61 кв. клм., з того у південній частині 50% в. Мешкальних домів у 1921 р. — 153, в 1931 р. — 169.

В шематизмі за 1841 р. подано, що в той час вірних української католицької церкви було 155 душ, тобто — один третина громади, й вони мали свою церкву св. Михаїла. Селяни задержали від філярку, власниками ж філярку завжди були «носії» культури, тобто — латинське духовенство. І це духовенство, при слабкій відпорності нашого духовенства, продовж століть впливали на зміну образі наших людей. Про це свідчать такі дані:

1841 р. — 153 українців.

1880 р. — 82 (13,5%) українців,
517 (85,3%) поляків,
7 (1,2%) жидів.

1890 р. — 121 (16,0%) українців,
611 (80,7%) поляків,
25 (3,3%) жидів.

1900 р. — 185 (22,1%) українців,
600 (73,3%) поляків,
33 (4,1%) жидів.

1912 р. — 240 українців (відносно з шематизмом Станіславської Єпархії).

1939 р. — 80 (3,0%) українців,
900 (90,0%) поляків,
20 (2,0%) жидів.

В шематизмі за 1912 р. подано, що в Жнибродіх була церква св. Михаїла, латинчини судилися за неї і церкву сплюснули відбрали й перетворили на костел.

Вірні українсько-католицької церкви належать до парохії в Ізлявці.

24. ЗАДАРОВІ

Село 30 клм. від Бучача. Територія громади 12, 37 кв. клм., із того 50% у південній частині. Мешкальних домів у 1921 р. — 237, у 1931 р. — 300.

Населення:

1841 р. — 862 українців.

1880 р. — 1052 (92,7%) українців,
64 (5,7%) поляків,
16 (1,4%) жидів,
3 (0,2%) інших.

1890 р. — 1321 (95,0%) українців,
55 (3,9%) поляків,
15 (1,1%) жидів.

1900 р. — 1470 (95,6%) українців,
52 (3,4%) поляків,
16 (1,0%) жидів.

1912 р. — 1542 українців (дані шематизму Станіславської Єпархії того року).

1939 р. — 1720 (98,3%) українців,
23 (1,4%) поляків,
5 (0,3%) жидів.

Церква св. Йосифа Обручника, мурована в 1896 р. Школи до 1919 р. українські, від 1920-1939 р. українсько-латинські. В Задарові в XVI столітті засновано монастир оо. Василіян. В 1818 р. його знесено і прилучено до Бучача.

Завдяки довголітній душпастирській й суспільній праці місцевого пароха о. Ляоніда Скаліна — народж. 1812 р. — село було зразково чисте, не тільки подвіря, а й вулиці були заметені. Селяни — щоб мшні не мали постійного ховища — скасували межі. Обходилися без державного суду і кошових адвокатів, а всі спірні справи полагоджували в місцевому Мирному Суді. Спірні справи, що їх

винищував Мирний Суд, — що його поклали сторони з-поміж селян, розглядали в Державний Суд. Сторона, що не була здоведена рішенням Мирного Суду і шукала «справедливості» в Державний Суд, то значить Державний Суд розглядував справу, затверджував рішення Мирного Суду, а свої рішення обговорював тим, що в господарських спірних справах Мирний Суд краще орієнтується, ніж Державний Суд.

В Задарові народився Михайло Налека, посол до Державної Ради в Станіславові в 1919 р.

Михайло Батіг і Ярослав Кравчук одночасно подають іще такі вісті про село:

Перед 1914 роком у селі були такі Т-ва: читальня «Прогреситів», Народний Дім, «Січ», хор, аматорський гурток, споживча кооператива. В тих же роках високу освіту покінчили два сини місцевого о. пароха Скаліна — Ярослав, Український Стівний Стрілець, і Євген. Була одна ора корима. Між 1920 і 1939 рр. в громаді існували: читальня «Прогреситів», три Народні Діми, дві Кооперативні споживчі крамничі, сметанкова станція, «Дуг», аматорський гурток, хор, кружок Рідної Школи. Високу освіту покінчили діти о. Кошетельського, о. Карпинського і діти місцевого директора школи.

Степан ДУШЕНКО подав цікаві, історичної вартості, подробиці про Монастирок.

ХУТІР, ПРИБСЛОК ЗАДАРОВА МОНАСТИРОК

Хутір Монастирок, до половини 30-х років його називаю «Підмонастир», віддалений рівно півтора клм. від Задарова, числячи від останньої хати в Задарові, до монастирської церквичі в Монастирку. Самий кол. монастир оо. Василіян, який існував до реформи цього нашого Монашого Чина минулого століття, находився

при битому шляху, «гостинці», зі села Задарова, до Устя Зеленого. — по північній стороні, а на південній стороні була велика дерев'яна церква, котра зберігалася до теперішніх часів. Колишні оо. Василіян наймалися лаборантами монастирської волни були по обох сторонах битого шляху. Великого будинку монастиря були розвинені різні господарські будинки, які перебрали вже «цивільні» особи, після того, коли монастир скасувано і монахи цієї монастир зачинили.

Колісь була там «стара» церква монастирська, яка була збудована зі східної сторони монастиря, коло так зв. «газову», але той церкву ніхто не пам'ятав, дині як «свід» можна на полі-чорноземі находити каміння із той церкви.

В часі першої світової війни, коли Галичину зайняли царська армія, солдати цієї армії усі монастирські будинки цілковито розібрали, — вони були муровані з цегли, — залишили лише каміні фундаменти й чотири півниці, які були під будинком кол. монастиря. Із цегли монастирських будинків царські солдати поробили собі... хідники. Залишилася лише одна монастирська хата не ушкоджена, яку називали «карбован», в якій жили колонія слуга цього філярку господаря Івана Орлик зі своїм сином одинаком Іваном. Церква зачинилася «цїла», бо мала повиблиналі всі шибки у вікнах, як також муровані двері, які провадили до захретиї.

До першої світової війни в Монастирку було 17 господарств враховуючи такі, які мали по одному-два морги полів, а по закінченні війни 1920 р. Андрій Терпичак розпарцлював цей колишній філярку між 4-ох родин, чоловіки яких пернуляли з гримами за Америки й Канади, як також між місцевими господарями. В 1939 році Монастирок начислював уже рівно 30 господарств.

Мій п'ятий син, п. Михайло Терпильяк купив землю там, де находилися кол. монастирські будинки, на руїнах монастиря, на його фундаментах вимурував новий дім, і т. зв. «балжик», як також зовало «за церквою».

Між тими 17 господарями Монастирка, які старі звали до часу першої світової війни, були грамотні лише один родина Туранських і колишній управитель фільварку — Теодор Бартіг, а всі інші були зовсім безграмотні. Званими на кількох таких безграмотних господарях.

1. Маслокатий Юрко, що мав один морг поля. Дуже критиковав новик УГА на те, що «мали небайні мундур», «козачували дуже голосно», і порогі знали чужою, де находяться українці. В моїй частині — австрійській — команда була тиха, а навіть цуффігер не подавав команди голосно, а руками своєї шапки, жовніри знали, чи їм їти на право, чи на ліво, чи штурме. Мав він найстаршу дочку, народжена 1921 р., але до школи її не посилав, бо «треба було корову пасти»...

2. Туранський Іван («Любенчуків»), в австрійській армії був десантником, не знавючи, що був безграмотний. Мав дочку найстаршу, народжену 1922 р., котра також до школи не ходила.

3. Батіг Василь («Ружичин»), син кол. управителя фільварку, був безграмотний, як також усі діти були безграмотні вищезгаданого управителя фільварку, найстарший син Степан, та наймолодша дочка, котра народжена 1920 р., були безграмотні.

4. Орлик Іван («Ганчин»), мав одну дочку народжену 1921 р., яку до школи не посилав.

Загалом усіх безграмотних у Монастирку, які би повинні ходити до школи, в 20-их роках було рівно 10 осіб: 6 дівчат і 4 хлопці.

ОРЛИК І ОРЛИКОВСЬКІ — «ФАМІЛІЯТИ»

Але, не знаюючи на те, що селище Монастирка були цеграмотні, вони є русини-українці, Поляків «зайді» не любляв.

Десь на початку 30-х років працювали в нас на швей моводівні, а між ними була Евдокія Орлик — дружина вищезгаданого Івана Орлика, котра оповідала, що до її чоловіка приходило кілька років «шандар» Орликівські з Задарова, переконували її чоловіка Івана, що той не є русин, а поляк, що не є греко-католик, а римско-католик, що від Орликів походять названою в роду Орликівські, і що цей Іван Орлик напевно є його імяком, родичем, який тут, серед русинів «зрусинився», та що вони обидва належать до імяти загродовей». При нагоді запитав я про це самого Орлика, котрий з іншими робітниками у нас молотили збіжжя, Іван Орлик, закуривши, відповів мені не просто, а переповів іншим молотильникам те саме, що розказував його дружина, і додав: «Орликівському я відповів, що і не є жадного панського роду, а роду козацького, та що мій предок був навіть козацьким отаманом». (Іван Орлик народжений 1897 року).

ДЕЩО ПРО ПАНШУ ЦЕРКВУ В МОНАСТИРКУ

Як я вище згадав, ця церква хоч уціліла після закінчення першої світової війни, але була дуже занушена, треба було її трохи відремонтувати. Десь в середині 1920-х років зійшлися до нас господарі, вибрали Комітет, який займав справою церкви. Написали письмом через о. Ковистиянського до Владика Хомішина в Станиславові, щоб дозволив на «Відпущення» три рази в році, а саме на Вознесінні Господні, Різдва Івана Христятеля і Різдва Пресв. Богородиці. Владика на це дав дозвіл і в нас почали

відбуватися «відпущення» аж до 1939 р., на лісі приходили великі маси народу із довколашніх сіл. Служби Божі відправляло кілька священників, а один із них виступав з проповіддю, але перед церквою, бо великі маси падошників не могли поміститися в невеличкій церкві.

На початку 1930-х років рішено цю церкву відремонтувати основніте, але бракувало на це грошей. Комітет рішив, щоб перенести на ту ціль збір грошей в цілому бучацькому повіті. Зголосився кільканадцять збірщиків, одержали їз старостами в Бучачі дозвіл таку збірку перевести по селах, а кожний збірщик дістав офіційні вказки затвержені старостою. Ходили їх по двох, зібране збіжжя чи ліній продавали вони в кооперативах, від котрих одержували посяди на яку суму в даній кооперативі продали збіжжя і з готівкою збірщики вертали додому, гроші передавали Комітетові. Пригадую собі, що дуже збірщик вернувся із збірок із двох мазим виселдом.

Із зібраних грошей переведено відповідну напругу церкви, а з залишених поставлено біля церкви новий великий хрест. Церкву направили століть з Задарова, а шибби до вікон, — якщо це помілялось, — вставляли часті факівці із Устя Зеленого.

ЦІКАВІ ЗНАХІДКИ

Якось напочатку 1930-х років мій літчим М. Терпильяк зорав сад. З цікавості ходив я по зораних скибах, збивав норжавілі багнеті і кулі, які зазналися в землі з першої світової війни, як московські, так і австрійські. Аж несподівано мое око зустрілося на якомусь невеличкому «черепку». Підняв я це, обтер від землі, а не коток із чорної глини, величини, довжини, приблизно 6-7 см., — зовсім не пошкоджений. Вислав я це до нашого Музею у Львові при вул. Чарнецького, а в скорому часі дістав із Музею відповідь: — по-

дяку «за присилку доісторичного кошта». Цей коток я бачив 1939 р. у нашому Музеї в одній з габлюток, де було написане прізвиське того, що прислав і знайшов. Із цього виходить, що в Монастирку жили люди ще в доісторичних часах.

Іншими доїм наїхдавали в саді були кілька старих монет, які я знайшов на «шкарні» біля калитки оподаль старих-старих ліп. Найстарша монета срібна була з датово 1638 р., мала вона напів латинською мовою, була вона величини трохи менша, як американський «дайм»; слідувача монета була з міді, величини приблизно американського пів-доллара, дату мала рівно 1800 р., напів мала польською мовою. Решта монет вже були «нові», бо з ріжними датами середини 19-го століття.

В середині 1920-их років я знапав, що з нашої одної з пивниць викинено чималу «куну» дуже зашине книжок. Тоді я це не змів читати, але з рисунків із деяких цих книжок можу догадуватися, що це були алгебричні підручники.

ЧИТАЛЬНЯ «ПРОСВІТИ» ІМ. МАРКІЯНА ШАНЦКЕВИЧА В МОНАСТИРКУ

Читальня Т-ва «Просвіта» в Монастирку, здається була наймолодшою в цілому бучацькому повіті. Моїм завданням було, на припоручення ім-ра Норберта Рибка, писати її історію, як ліпні одержано дозвіл на її оснування. Складалося так, що я це роблю по 37-ми роках...

Якось у січні 1935 р. звернувся до мене два місяці парубки — мені було тоді неповних 16 літ, а вік тих парубків старшому 20, а молодшому 18 літ було, з «дуже важною справою», а саме: «Заложити читальню «Просвіти» в Монастирку». Розмову розпочав старший із них, котрий, мій іншим, сказав, що «дуже прикро, що ми ходимо на вистави і забави до сусідніх сіл, а між ними й до таких

«дів» як Грабина чи Сеньків, а хіба наш Підмонастир є гірний?», — і продовжував далі: «Чи ми не можемо планувувати аматорські вистави, концерти і забави, як це роблять по інших місцевостях?». Молодший із цих парубків, який був римокатолик, називався Василь Грабовський — потакував. У цій справі я багато поради не мів, бо самий не знав як і куди у цій справі звертатися. Але прийшло мені на думку, що син задарівського о. пароха О. Карпинського Юрко, магістер права, є консультантом в адвоката д-ра Горбаченського в Монастирських, котрий був тоді головою філії Матірнього Товариства «Просвіти». Отже, треба віднести до нього за порадою в цій справі. Врешті вирішили ми, що нам треба серед нашої молоді, «бахурів» зробити пропаганду у справі заложення читальні, щоб вона, молодь, пілнула на своїх родичів, які повинні нам допомогти і навіть фігурувати як основоположники читальні, бо, здається мені, що молоді нижче 21 року життя не можна вводити до виділу читальні «Просвіти». Тимчасом ця наші «тридцять» вибрала мене як такого, «що багато знає» делегатом на розмову з молодим Карпинським.

Магістр Юрко Карпинський у представстві справу, чим ші дуже втілюється та сказав, що доложити усіх старшам, щоб наші бажання увінчалися успіхом. Але воно так гладко не пішло на, як ми думали, бо на перешкод нашого задуму стояла задарівська поліція, а особливо вивезданий поліція Орликівської, котрий у цій справі кілька разів заходив до мого вітчима М. Терпильця, який був у Монастирку «владною», бо був радним задарівської громади і там заступав наші, монастирські «інтереси». Орликівські великими способами «доказували» молоді вітчимові, що основою читальню в Монастирку ззовні не є потрібним і кінечним», а при цьому

говорив, «що хто хоче належати до читальні, той може записатися до такої в Задарові». Крім того, цей поліція «доказував», що в Монастирку навіть не знайдеться мінімум 15 підписів на основоположників читальні. Тоді я вступив у розмову між поліцією і моїм вітчимом, сказав, що у нас, в Монастирку, живе рівно 30 родин, та що до читальні в Задарові нам задавало, бо вона знаходиться в «Довжинському кімні», а це з Монастирку буде около 3 км. Орликівські був наче здивовані, що у нас, у Монастирку, є так багато «номерів» господарств, не хотів прийти, але я йому як доказ подав прізвища голів родин.

Підписів на основанні читальні пригрізно цюсь понад 20. І знову Орликівські приходив до вітчима, щоб усіх тих, які підписали заяву — проханні до староства в Бучачі в справі заложення читальні, щоб їх вітчим скликав до себе, бо він має з ними «децю поговорити». Щоб скликати усіх тих, які підписали проханія, треба би було витратити багато часу, бо господарств в Монастирку були порозкидані далеко одне від одного. Тому я запитав поліція, про що він хоче з тими людьми поговорити? Він відповів, що мусять знати кожного дату їх народження. На це я звернувся до вітчима, що у цій справі не треба цих людей скликати й витратити час, бо я знаю з пам'яті кожного дату народження, то ж це тут на місці можемо погодити. Вітчим сказав поліцаям, що дієно шкода на таке витратити час, бо навіть якщо і скликають цих людей, то не всіх можна застати дома, то хай поліція записе дати народження тих людей, які я подам. Так і сталося. Але минають тижні, місяці, вже і рік доходить, а дозволу на читальню немає. В міжчасі вже й м'р Карпинський страив віру в те, що ми дістаємо дозвіл на відкриття читальні. Тому він мені радив, щоб перебрати зі Задарова Кружок «Рідної Школи»,

бо він і так в Задарові існує лише на папері. Ми можемо подати до староства в Бучачі, що Кружок «Рідної Школи» джересено на інше прізвицтя і під його фірмою можемо провадити читальніську працю. Я також погоджувався на таку розв'язку справи: старші господарі також на таке погоджувалися, але молодь була проти цього. Пригадую собі, що один парубок сказав: «Нащо нам перебрати якісь «кружок» із Задарова, про що ми навіть не знаємо; що воно значить, бо «кружок», цюсє значє «жорника», а ми не хочемо жадного кружка, ні покриття, а хочемо мати нашу читальню читальню «Просвіти», як то мають люди по інших селах». Після вступу цього молодого парубка — молодь стала «горю» і рівно далі добивалися дозволу на відкриття читальні «Просвіти». І трохи більше як за рік, як зрозуміло заходи, за допомогою магістра Норберта Рибак, котрий цюсєю недово пернувся із концентраційного табору в Березі Каргузькій в 1936 р., і відразу приступив до прісвітійської праці філії «Просвіти» в Монастирських, одержано від староства з Бучача дозвіл на відкриття читальні «Просвіти» в Монастирку.

Серед молоді запанувала велика радість, бо парешті і в напному Монастирку буде так, «як у людей».

На Загальних Зборах, крім вибору Виділу, прішли ми як «охрестити» нашу читальню. Запропував я, щоб назвати її ім. Михайла Грушевського, і на це він погоджувався, але магістер Ю. Карпинський виступив проти мого пропозиції, сказав, що вже у якомусь селі в напному повіті є читальня, котра має за свого патрона М. Грушевського, а для нас було б добре, щоб ми нашу читальню назвали ім. Маркіана Шапкевича; при чому він сказав свого роду коротку доповідь про життя і діяльність цього нашого Пробудителя Галичини. Після цієї цікавої доповіді, я своєю

пропозицією відкликав, підтримуючи пропозицію м-ра Карпинського. Після того вже одностовно переоголосовано назвати нашу читальню ім. Маркіана Шапкевича. І так у напному повіті, прішлось одразу читальню в Монастирку мала за свого патрона М. Шапкевича.

До часу, поки ми робили старання осунути у нас читальню «Просвіти», наш хутір, чи як то популярно називали «приселок», не мав одної постійної назви, бо називано його «Підмонастир», «Монастир», «Монастирськ». Цюсєю на наших пріших осунувавших Загальних Зборах запропував я, щоб хутір наш називати Монастирськ. На це всі погодилися і від того часу ці назви прішлись у нас офіційно, як також вивольовано пенатую читальні з такою назвою. Після теодійного нашого запропнеж увітали ми «Монастирськ», а не «Монастирськ». Відносно назви «Підмонастир», то вона підходила до того часу, коли усі господарства до перної світової війни були побудовані нижче самого колишнього монастиря, а після закінчення тої війни побудовано нові господарства вище монастиря, то назва Монастирськ звучала відповідно.

І так ця читальня ім. Маркіана Шапкевича в Монастирку прісунувала до 1939 р. За той час дав наш аматорський гурток кілька вистав, відзнятоково 1937, 1938 і 1939 р. роковини Тараса Шевченка. Режисером нашого аматорського гуртка була дочка задарівського о. пароха панна Марія Карпинська. Її брат Юрій, підготовляв, коли був у наших есторонах, святкування роковин Тараса Шевченка.

В підготовках п'єс була проблема, бо було лише три дівчини, підручки, які ходили до школи, вміли читати. Хлопців було в нас більше, тому деякі хлопці мусіли виступати в дівочих чи жіночих ролях.

На Вознесіння Господнє 1937 р. підготували ми дати «великий фестин», котрий має відбутися на площі господаря Михайла Забітоського, на гумні, на якому мали виступати аматорські і танцювальні групи із сусідніх сіл, а по фестині мала відбутися танцювальна забава для молоді. Сподівався набути з цієї імпровізовану суму грошей, щоб могли купити поважну кількість книжок до нашої бібліотеки, передлатити ще кілька часописів до читальні. Успіх був би більш як занешений, бо того дня, коли був призначений фестин, було у нас храмове свято, того дня були великі маси людей на «Відвечті», поміч була протрачена. Але з фестину нічого не вийшло, бо хотіли вчасно прохання до староства в Бучачі кілька тисячів наперед, то дозволи не прийшов. Видів Читальня поручити мені піти до м-ра П. Рибка в Монастирських, щоб якимось способом дістати дозвіл. Пішов нечором і прийшов до дому м-ра Н. Рибка, застав його перед хатою, де він з родиною відпочивав. З'ясував я йому справу. Пішли ми на мешкання м-ра Юрія Карпинського і там радиліся. Рішено, що ранішим поїздом я поїду з м-ром Карпинським до староства в Бучачі. В Бучачі пішли ми до н. Коли до філії Просвіти, а потім пішли в трійку до староства. Там поділи ми по ріжних канцеляриях, де дивдалися, що дозвіл на фестин вислано більше як тиждень тому. Другого дозволу видати не можуть... Не маючи дозволу на руках, сказали

урядовці в старостві, ми фестин можемо мати лише тоді, коли на таке погодиться задаріська поліція... Фестин не відбувся! Слідуючого дня по Вознесінні, дистономі пріпис нам дозвіл від староства на фестин, котрий має відбутися вчора... Поліція в Задарові дозвіл цей задержала у себе, тому ми його на час не дістали.

*

Переді мною є записана «зубом часу» збірка даного аматорського гуртка, на якій є коливні найбільш активні члени читальні та аматорського гуртка. Видно на ній юнаки і юначки, ще підросливі. Обличчя їхні мені тяжко пізнати, мушу здогадуватися хто це є. Велике число з них вже не живе. Немає в живих вже Василя Грабоського, одного з ініціаторів заснування читальні «Просвіти» в Монастирку, немає в живих мого шкільного товариша Василя Греська, котрий виконував обов'язки секретаря читальні нашої у віці з 15-ти літ, а офіційно секретарем був його батько Яків; немає в живих і Степана Турнянського, батько якого був першим передлатником «Народної Справи» в Монастирку від початку, коли ця газета почала виходити, а дідуся його, котрий навчив усіх своїх синів читати, замовляв колієс через мене Святю Письмо. Цей же дідуся Турнянський із старших людей був другий з черги письменник після кола, управителя філіялура Теодора Багача. Обидва вони ходили в селянській одязі аж до смерті і так були й поховані.

Територія громади 6.26 кв. км., із того 46% у посіданих селян. Мешкальців домів у 1921 р. - 90, у 1931 р. - 150.

Населення:

1841 р. —	200 українців.
1880 р.	247 (60,8%) українців, 134 (32,0%) поляків, 33 (8,0%) жидів.
1890 р. —	291 (66,3%) українців, 128 (29,1%) поляків, 20 (4,6%) жидів.
1900 р.	336 (67,2%) українців, 149 (29,7%) поляків, 16 (3,1%) жидів.
1939 р.	385 (51,3%) українців, 365 (48,7%) поляків.

Церква Родження П.Д.Марії, дерев'яна, благослов. 1880 р. Парохія Велеснів. «Словник Географічний» подає, що в 1890 р. мешканці Залісся подали розгорнутий мову на 439 душ населення — 348 українську і 91 — польську.

Василь Білий: ось таке розказує про своє село: Перед 1914 р. була в селі читальня «Просвіти» і читальня ім. Качковського, але з хвиліною заснування читальні «Просвіти», читальня Качковського скапанила. Першим головою чит. «Просвіти» в 1908 р. був М. Каганець, у нього в хаті й зістлася ця читальня. Була й Каєса та не пригадує собі, під якою назвою. Вув хор під проповідом учителя Дамука. На ввесь бучачський повіт — 85 сіл — в Заліссі засілимо першу Кооперативу, це до першої світової війни, й вона набула 44 моргів поля, а по цій війні набула ще 46 моргів поля, разом 90 моргів. Перед 1914 р. в селі було чотири корми. Студентів було два, один мав намір іти на свещеника, а другий на лікаря, це були Крислатий і Максимчук; та оба полегли в першій світ. війні. Після цієї війни, з розвитком читальні «Просвіти» хоршею в селі

не стало. Село мало дві шапирки, пещельно, дахівкарню, гурально і млин — люди при них, працюючи, заробляли. В першій світ. війні спалено 16 господарств, 32 родин виселено, поляго 18 осіб, і інвалід. Можна це подати й так. В 1908 р., коли читальня «Просвіти» зістлася в М. Каганця, тодішній свещеник о. М. Соленецький ходив із коливою і поминув хату М. Каганця. Паламар, що ходив із ним, пригадав, що поминув хату М. Каганця, а отець на це відповів, що до Каганця не підемо, бо в нього дідко, себто — Провітася. З либухом першої війни, отець подався на світ. А по війні вернувся на прихорство. В 1926-1927 рр. головою «Просвіти» й директором хору був І. Зенюк. Він пішов із своїм хором коледувати на «Рідну Школу» і набрав 80 члених. Отець, додивавшись, сильно вишомшав І. Зенюкові, що такі гроші дав на «Рідну Школу» — і того не міг забутти. Прийшла величюна сповідь, отець не хотів сповідати хористів. То вони всі пішли до сповіді до монастирського пароха. Цей побачивши багато нових, незнайомих облич, спитався їх — хто вони й звідки? Один із хористів відповів — хто вони, звідки і чому прийшли сюди сповідатися. Отець, по Службі Божій, поговорив із хористами, а потім написав листа до о. М. Соленецького, а теб, отримавши цього листа, мав що говорити на казанню. Ще одна така історія сталася. Задумало село будувати Народній Дім. Директор школи, М. Дашківський, подарував камінь на цю будову, а інж. Дуткевич, колишній сотник УГА, подарував матеріал на будову. Муляри почали класти фундамент. «Русини» прийшли, позлятали на площу й не дозволяють будувати. Прийшло до метуєні, дихало до бики. Війт прислав поліцію, а вона всіх розігнала. Відтак, прийшов наказ від поліції: не вільно будувати Народного

Дому. Плани на що будову констували нас 30 т. й. усе цілою в дубину. І самі собі ми пошкодили. Між 1929 і 1930 роком о. М. Сошевичський помер. Потім прийшли священники українці і патроти: о. В. Малкович, о. Михайло Береза, родом із Вучача, о. Амброзюк. Культурно-економічна праця за цих парохів дуже успішно розвивалася. Овечі Амброзюк захотів оселитися читальною «Скалу» такий в тій самій хаті, де приміщувався читальня «Просвіти» — голова цієї читальні на не не погодився. Тоді о. Амброзюк переговорив із Ф. Мелешком і просяни його, щоб він згодився на те, щоб «Скалу» примістити в кімнаті «Просвіти». Ф. Мелешко прийшов да мене і сказав, що мусимо дати дозвіл на що просбу о. Амброзюка, бо як не дамо, то він піде й деінде знайде місце й зложить читальню «Скалу».

Отже Амброзюк не йде про що читальню, але, як він її осуче, то піше зараз до Списюка Григорія Хошишина, а він прише йому тридцять злотих. Те, що я оповів про дані пригоди з отримом, то я не с проти свідчення, ані проти Церкви, і тільки зверновів ту правду як то колись було.

В 1918-1920 рр. в бою за Україну поглили: Олександ Мелешко, Йосиф Мелешко, Іван Мелешко, Осип Петренко, Володимир Данилевич, Дмитро Парасюк, Іван Парасюк, Олександ Катеринчук. Це знаю, що з знаного села в УГА було 4 старшин і 2 підстаршин. Був у нас Кружок Сільського Господаря — голова Іван Біляк, Секція Господарів — голова пані А. Данилевич. Відзначено стюліть Тараса Шевченка і 70-ліття «Просвіти».

був мій батько Семен Галаван. Адміністрація була упорядкована, українська школа почала навчання. В 1918-1920 роках із нашого села був при УСС Михайло Новицький; його свідання є в Альбомі УСС; як він, на коні, зявує перед поручником Каміньським, Новицький із роду був поляк. І як він дитанек до УСС — мені невідомо. Але, коли був у селі на відпусті, то зяохочував молодь, щоб вінда до своїх військових частин. У бою, на тиф, у роках нашої Визвольної Війни шали: Іван Фелітан, Іван Шугдир — його так у селі називали, а правдиве прізвисько його було, здається, Шухевич. Коли польські війська окупували наш край, тоді в селі все життя суспільне затихло. Щойно згодом відновлено читальню «Просвіти», Кооперативу, осучували «Луг», перші збори якого перевели інженер Король і студент Даниля. Діяльний був аматорський гурток і кожного літа в господарських стодалах давали вистави.

«Луг» був у нас дуже діяльний — часто організував фестини, в яких брали участь «Луги» з сусідніх сіл по 10-15 сіл. А за кілька тижнів ми брали таку участь у якомусь іншому селі. Кооперативна була в нас одна з кращих в околиці. Була й Каса Райфайзенка від 1924 р. Під час виборів до союму наше село завжди голосувало на кандидатів УНДО. З вибуху польсько-німецької війни в 1939 році, хмля арештів не поминула й нашого села; заарештували Петра Пендиківського, Олександ Гнатюшина, Василя Галавана. Кооперативу замкнули.

Село до другої світової війни нараховувало: 170 нумерів, по національності $\frac{3}{4}$ українці, $\frac{1}{4}$ поляки. 170 родин мали в посіданні $\frac{1}{2}$ орної землі, а $\frac{1}{2}$ землі була власність графа Коритовського. Величина господарств

була від 15 моргів до 1 морга. Селини працювали при господарстві, а бідині на фільшарку, то в лісі, то фірманам — возили збіжжя, дерево, спирт.

Наша парохія складалася з трьох сіл: Заліщики Малі, Помірці, Ріпичів. — осток пароха був у Ріпичих. Службу Божу відправляли у нас раз на три тижні. Нашим парохом був о. І. Лушинський — цирий патрїот. Сільська адміністрація була в польських руках, війтом завжди був поляк. Вилзи фільшарку був такий великий, що українці радні не могли нічого зробити в користь села. Школа була 3-класова, в польській мові, а цюною в трьох класі було навчання в українській мові.

Окремо, в запитинку, Василь Галаван іше додає: Перед першою світовою війною на зарібки з села виїжджали до: Прус, Канади, Америки, Боснії. Наша громада приготувала на будову церкви й Рідної Школи матеріал, який мад'рські війська забрали на фронті українцями у 1914-1915 рр. В 1920-1939 рр. з села на зарібки виїжджали до: Канади — 3, до Франції — 3, до інших країн — 2. Село відзначило 100-ліття народни Тараса Шевченка і 70-ліття Т-ва «Просвіти». Село вело протинаціональну акцію. Під час нашіфакції село заплатило контрибуцію — два вагони вівса.

Микола Бета й Микола Галавчук іше подоты: Між 1920 і 1939 роками в селі були: читальня «Просвіти», кооперативна крамниця, Т-во «Луг», аматорський гурток, хор, Секція господарни, дитячий садок.

У Березу Картузьку був попай Петро Пендиківський. У честь поляків за Україну виспано могили. По другій світової війни на еміграцію подалось від 12 до 16 осіб.

26. ЗАЛІЩИКИ МАЛІ

Територія громади 14,30 квд. км., із того 33% у посіданні селян. Менткальних доміл у 1921 р. — 145, у 1931 р. — 172.

Населення:

1841 р.	— 292 українців.
1860 р.	— 448 (68,8%) українців, 179 (27,5%) поляків, 24 (3,7%) жидів.
1890 р.	— 529 (65,6%) українців, 194 (24,4%) поляків, 80 (10,0%) жидів.
1900 р.	— 573 (69,2%) українців, 166 (20,0%) поляків, 50 (10,8%) жидів.
1939 р.	— 829 (76,6%) українців, 250 (23,4%) поляків.

Церква св. Юрія, мурована, збудована 1874 р., парохія Помірці. Школа до 1939 р. українська, потім утраквістична.

«Словник Географічний» подає, що в 1890 р. на піві 794 дуні менткальні Заліщики Малих 669 розмовляли українською мовою, тобто, на 194 римокатоликів і 30 жидів, по-польськи розмовляли тільки 125 осіб.

Вісті про село Заліщики Малі від Василя Галавана такі:

Від батька знаю, що село брало живу участь у селянському страйку. Від старих людей знаю, що в селі не було прихильників Качковського, ні радикалів. У той час у селі не було школи. Читати вміло двох людей, то люди сходилися у неділі по полудні в хаті мого тата й там слухали читання часописів, книжок, що їх давала «Просвіта». На кілька років перед світовою війною була в нас школа. За часів Української Народної Республіки війтом у селі був Матвій Пендзей, начальником мліції

Учасники Т-ва «Сокіл» в Заривинцях. 1926-1929 рр.

На картках і в емблематиках назва цієї громади звучить: Заривинці. Територія громади 6,31 кв. км., із того 7,3% у посіданні селен.

Населення:

1641 р. —	193 українців.
1830 р. —	639 (92,4%) українців, 31 (5,0%) поляків, 21 (3,0%) жидів.
1890 р. —	682 (94,6%) українців, 31 (4,3%) поляків, 7 (1,1%) жидів.
1900 р. —	782 (92,4%) українців, 47 (5,5%) поляків, 18 (2,1%) жидів.
1912 р. —	844 (95,8%) українців, 45 (5,0%) поляків, 11 (1,2%) жидів.
1939 р. —	837 (92,6%) українців, 50 (5,9%) поляків, 10 (1,1%) жидів.

Церква Воздвиження Чесного Хрестя, мурована, збудована в 1828 р., параха Рукомінні. Школа завжди українська.

На запитники коротко відповіли Василь Годованій і Гризир Сарахман.

Перед першою світовою війною у селі була читальня «Просвіта» та ім. Качковського, Т-ва «Січ» і «Сокіл», Капа Райфайзена, хор, аматорський гурток, сюзкича Кооператива. Люди виїжджали на зарібки до Прусу, у Чехію, до Канади, до Америки, в Бєнїю, в Аргентину, в Бразилію. З вищою освітою були: професор Павло Антонок, Микола Матвій, Дієська й Галина Білінкович. Корина була єди. За першої світової війни пішло за Австрію 20 осіб, 4 інваліди.

За часів польсько-української війни в нашій Армії були Іван Пірус,

син Петра і Дмитро Гурський, а Козарі Гнат, Лев, Коств, Йосиф, Тадей — були при УСС. Поділили: Василь Модьничук, Іван Пірус син Петра, Іван Пірус син Гната, Михайло Бєгерський, Іван Ершдук, Павло Годованій, Михайло Сарахман, Василь Матлак, Михайло і Микола Козарі.

В 1920-1929 роках у селі була читальня «Просвіта», Народний Дім збудований у 1935 р., Кооператива — крамниця і Кредитівка, молочарня, Т-ва «Луг» і «Сокіл», а при «Соколі» позиса сторожа з сивакою, аматорський гурток, Кружок «Сільського Господаря», Хлїборобський Випік Мелоді, Секція Господинь, дитячий садок. На зарібки емігру-

Оркестра Т-ва «Сокіл» в Заривинцях.

вали в Алюваку, Канаду, Францію, Аргентину — разом 25 осіб.

З нашої селі були учні в бушвїцькій семінарії.

28. ЗВЕНИГОРОД

Територія громади 5,21 кв. км., із того 63% у посіданні селен. Монашвїцьких дївнїх у 1921 р. — 233, у 1931 р. — 269.

Населення:

1641 р. —	226 українців.
1830 р. —	331 (39,7%) українців, 435 (57,7%) поляків, 22 (2,6%) жидів.
1890 р. —	391 (35,0%) українців, 709 (63,0%) поляків, 21 (2,0%) жидів.
1939 р. —	400 (28,0%) українців, 1010 (70,6%) поляків, 20 (1,4%) жидів.

Церква Введення ПДМарії, благо-

словлена 1923 р. Школа з польською мовою навчання.

Кориді дївнї про село подали Андрій Пивний — укивничий богослов, д-р філософії й д-р медицини, тепер у Грону, Австрія; і Вігара Шелваніа.

В 1920-1939 роках у громаді існували читальня «Просвіта», Народний Дім збудований либонь у 1939 р., кооперативна крамниця і молочарня, Т-во «Луг», аматорський гурток, хор, Кружок «Сільського Господаря», Секція Господинь, дитячий садок, Ведено противалкогольму акцію. Під Бродами в 1944 р. злинуло з нашої громади дев'ятьох стрільців із 1-ї Дивізії.

Учнів й службовців Районної Молочарні в Зеленій.

Територія громади 9,42 кв. км.
із того 74% в осліданих селен. Мещанських домоів у 1921 р. — 168, у 1931 р. — 198.

Населення:

1941 р. —	687 українців.
1860 р. —	781 (96,8%) українців, 2 (0,2%) поляків, 24 (3,0%) жидів.
1890 р. —	825 (96,0%) українців, 17 (2,0%) поляків, 18 (2,0%) жидів.
1900 р. —	871 (95,6%) українців, 13 (1,4%) поляків, 27 (3,0%) жидів.
1912 р. —	954 (96,0%) українців, 11 (1,0%) поляків, 29 (3,0%) жидів.
1939 р. —	1069 (99,0%) українців, 5 (0,3%) поляків, 5 (0,5%) жидів.

Церква Різдва ПДМарії, збудована 1882 р. Школа до 1919 р. українська, а потім утратила українця. Фільварок на Зеленій належав до оо. Василіяні у Бучачі, тому український стан осліданих не змінювався.

Короткі щезні про село подали: Михайло Гуценюк і д-р Андрій Пинякий.

Перед 1914 р. на зарібок виїжджали наші люди до Пруссії, Канади, Америки, Боснії. В громаді існувала одна коршма. В першій світовій війні спалено і знищено до 90% господарств. За Австрію впадо 5 осіб, інвалідів 1. В УСС служили: Йосафат Гумениний, його порекло Нивдзорків (розстріляний поляками), Михайло Керницький, Василь Гумениний, Іван Кобіта, Дмитро Осадеть, Михайло Дякуш, Василь Подлігачка, Петро Сохан, У Визвольних Змаганнях 1918-1920 рр.

згинули: Євдок, Брилішка, Фірман (имен їх не пам'ятаю).

В роках 1920 по 1939 в громаді існували: читальня «Прогрессив», Народний Дім збудований у 1926-27 рр., Кооператива — крамниця і молочарня, Т-во «Луг», аматорський гурток, хор, Кружок «Ставського Господарів», Хліборобський Випічка Молоді, Секція Господарів, дитячий садок.

Люди з села виїжджали на зарібок до Америки — 1, до Канади — 10,

до Франції — 18, до Аргентини — 11, разом 40 осіб.

Вищу освіту закінчили: о. Михайло Євдок, д-р Андрій Пинякий — лікар, філософ, теолог. Під час націоналізації знищено фільварок оо. Василіяні, арештовано п'ятьох хлопців. У Березі Картузькій був Гнат Годованій. По другій світовій війні за еміграцію подалося приблизно 41 особа.

Стенан ДЯКУШ

ЛИСТОПАДОВІ ПОДІЇ В СЕЛІ ЗЕЛЕНА

В нашім селі вйтом у 1918 році був Яків Пасівник, а вчителем був молодий і свідомий українець Михайло Поворозький. На 1-го листопада цей учитель зібрав декількох людей із кірсами й пішли вони роззброювати — як тоді говорили — жандармерію. Ця жандармерія складалась з двох чинів: командант і його помічник. Коли ми прийшли до сіней, тоді учитель відкотив дери, ми наставили крики, а учитель дав такий наказ:

«Во ім'я Української Держави прощину скласти зброю!». Командант і той другий із ним не сподівались такого виступу. Тоді учитель повторив ще раз наказ і командант віддав обидва крики, сказавши: «Лач то на карбінех залези!».

Справившись тут, ми зараз таки поїхали до Білівців, і там зробили те саме. З того часу в селі була так звана - міліція. Коли з фронту верталися маляри, тоді ми їх роззброювали і дво від них забрали, відставляли до міста Бучача. В Бучачі був тоді старостою українець, — д-р Єларіон Бошорків.

Декількох наших хлопців, а переважно жидів, були при міліції, а решту відправили до Чорткова, до коша. Там їх приділювали до куренів і відіслали на фронт. Не раз хлопці верталися до дому, бо майже кожен із них був довгий час на війні, то він скучав за хатою; а ще як спостережи, що сини багатих господарів залишаються дома, а сини бідніших і бідних родин вислаю на фронт.

Якось у неділю, о візмен Степан Репнішало ЧСВВ зам відправу в церкві і на проповіді сказав, щоб усі ті, що с у військовому віці зійшлися до школи, бо він хоче з ними дещо поговорити. Коли ті зійшлися, тоді він висловив їм цілу справу: «тому ми мусимо повстати та й за нас мусимо повстати. І це сказав: «Хлопці! Діти, бороніть рідну землю! Ми ж будемо молитися за вас до Воскресіння, щоб ви перемогли й вернулись щасливо до хат!» Справді, всі послухали цієї бесіди й пішли до українського війська.

СВЯТО ЗЛУКИ УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЕЛЬ У БУЧАЧІ

Притягнуто собі велике свято в Бучачі: 22-го січня 1919 р. злуки українських земель. Відбулося воно на ринку. При самій стіні ратуші, від західної сторони, поставили пресетів. Того дня процесія ввійшла з церкви оо. Василіян на ринок. Почалася відправа. Були й проповіді: говорив єпископ, а по нім якийсь старший єпископський чоловік. По нім говорив

якийсь отаман, що був гарно вбраний у козацькій однострїй, сидів на білому коні. Почесна сотня дала салюту. Співав хор, яким дирижував брат Носафет Рутаїнецький ЧСНВ, родом із Білгородця. Того усього, д. як «отарардентивної» хлосець не міг пропустити. Але для мене — так і сумно — це було велике свято, бо такого великого свята я ще не бачив.

30. ЗУБРЕЦЬ

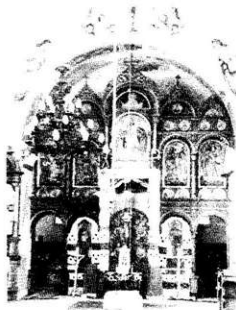
*Зібрання. Півд на чистому есен.
У лісовій околиці.*

Територія 17,43 квд. км., із тою 53% у посіданні селени. Мешкальних доміт у 1921 р. — 339, у 1931 р. — 414.

Населення:

1931 р.	—	433 українців.
1936 р.	—	1279 (91,0%) українців, 103 (7,3%) поляків, 24 (1,7%) жидів.
1909 р.	—	1197 (72,5%) українців, 421 (25,5%) поляків, 51 (2,0%) жидів.
1912 р.	—	1815 (94,6%) українців, 84 (4,4%) поляків, 19 (1,0%) жидів.
1929 р.	—	1920 (86,9%) українців, 285 (12,9%) поляків, 5 (0,2%) жидів.

Церква св. Михайла з 1829 р. Школа до 1919 р. українська, потім утра-

Зібрання. Украсована церква.

квієнтована. В 1929-ш роках на двірських грунтах поселюлася 80 калюшків. Неприродну зміну числа поляків у Зубрці можна пояснювати тим, що в переписі 1909 року частину українців зарахували до поляків. Цей зблудок доміслю «Словник Географічний», подавши стан населення Зубрці з 1890 р. на 1638 душ, у тому

1570 українців — тобто 94,7%, а поляків 88 — тобто 5,3%.

Тевдор Гравіскі подіє, що перед 1914 р. була в селі одна конїма, у війні за Австрію погинуло 7 осіб, 6 шпильдіт; служили в УСС Богдан Збодуєвський та Андрій Шкварок. У бою за Вісловоцка Україна в 1918-1920 рр. погинули Михайло Гаврилюк, Михайло Шкварок, Юліан Шкварок, Степан Шкварок, Петро Атаманюк. В роках 1920-1939 у громаді існували: читальня «Просвіти», Народний Дім, збудований у 1925-1928 рр., Кооператива — крамниця й молочноярні, Т-ва «Дуг» і «Сокіл», аматорський гурток, хор, оркестра, Кружок «Рідної Школи». На зарібки виїжджали до Канади — 2, до Аргентини — 7, різом 9 осіб. Вишу чи середню освіту закін-

Зібрання. Оркестру «Просвіти».

чили: інж. Богдан Збодуєвський, син пароха, Андрій Шкварок, учитель, Меланія Гуківца, учителька. Відзначено 100-ліття народини Тараса Шевченка, 70-ліття Матеріного Т-ва «Просвіти», переведено протинальоговому актію, вшановано могили в честь погледих за Україну.

31. КИЙДАНІВ

На північній Підгісщині, Територія громади 17,33 квд. км., Мешкальних доміт у 1921 р. — 153, у 1931 р. — 262. В першій світовій війні село було депортовано шпильців.

Населення:

1931 р.	—	1096 українців.
1936 р.	—	1945 (86,4%) українців, 102 (5,1%) поляків, 63 (3,2%) жидів.
1909 р.	—	1415 (94,5%) українців, 72 (2,5%) поляків, 61 (4,0%) жидів.
1929 р.	—	1400 (86,9%) українців, 35 (2,4%) поляків, 5 (0,3%) жидів, 19 (0,7%) інших.

Церква св. Косми й Дем'яна, збудована 1848 р. Школа до 1919 р. польська, відтак уттраквієнтована. В шематизмі за 1926 р. подано, що з Кийданів виїхало в Канаду й Аргентину 60 душ. Лице перед першою світовому війному, 1914 р., в Кийданів була чи-

тальня «Просвіти», Т-ва «Сів», хор та аматорський гурток. По війні, у 1923 р., відновлено діяльність читальні «Просвіти», організовано хор та аматорський гурток, засновано споживачу й кредитову кооператив, в 1922 р. збудовано Народний Дім, основано Кружок «Сільського Господаря» із Соцієсо Господини, Спелативуюча станція Районної Молочноярні була в Збеленій.

Висловієвр Гаврилюк і *жтр Іван Чорно* подіють іще такі дані: До 1914 в. на зарібки виїжджали селени з Кийданова до Прус, до Канади, до Австрини, в селі була одна конїма, за Австрію погинуло 15 осіб, шпильдіт 5. В УСС служили Кирило Гомин, У бою за Україну, 1918-1920 рр., погледли: Тит Ульяновський, Захарій Гудла, Дезюко Сієвак, Іван Рудинський, Міхоло Колосницький. У 1920-1939 роках на зарібки виїхали: до Канади — 3, до Аргентини — 18, до Фран-

ції — 3, разом — 26. Перед 1914 р. середня й вища освіта освітували: Володимир Мошастирський, священник, Микола Мошастирський і Маріяка Мошастирська. В 1920-1939 роках середню й вищу освіту освітували: Іван Чайківський, Теодор Чайківський, Іван Крушельницький, Зенов Моша-

стирський, Анна Мошастирська, учителька. В селі відзначено 100-ліття народиві Тараса Шевченка, 70-ліття Матірiono Товариства «Прогрес». За нашіфкації село потерпіло матеріальні втрати, а до Берези Катеринової був заселений Осип Кобилівський, управитель школи.

32. КОВАЛІВКА

Територія 21,61 квд. клм. Мешкальнях докин у 1921 р. — 314, у 1931 р. — 299.

Населення:

1841 р. --	485 українців.
1880 р. --	835 (53,5% *) українців, 676 (43,2% *) поляків, 52 (3,3% *) жидів.
1900 р. --	1052 (61,7% *) українців, 633 (37,1% *) поляків, 21 (1,2% *) жидів.
1912 р.	837 (48,4% *) українців, 612 (46,2% *) поляків, 29 (1,3% *) жидів.
1929 р. --	729 (39,1% *) українців, 1165 (60,9% *) поляків, 15 (0,9% *) жидів.

Церква св. Миколая, дерев'яна, з 1801 р., згоріла 1926 р. Школа з польською мовою навчання, загальною «Прогрес», Народній Дім, Кооператива, Райфайнська, «Луг», хлв, асаторівський гурток, Сільський Господар.

Короткі дані про село подають Іван Піх і Степан Слюсарчина. Від давніх часів стоїть по середині села й до нині встановлена лавина, мурована з каменів й цегли. Біля неї стояла дерев'яна церква, що згоріла в 1926 р. З фундаментів цієї церкви, з її уламків каменя виконали старі записки, яким минуло 200 років. Біля церкви, на цвинтарі стоїть і тепер, в 1926 р. з фундаментів цієї церкви, з її уламків каменя виконали старі записки, яким минуло 200 років. Біля церкви, на цвинтарі стоїть і тепер, в 1926 р. з фундаментів цієї церкви, з її уламків каменя виконали старі записки, яким минуло 200 років. Біля церкви, на цвинтарі стоїть і тепер, в 1926 р. з фундаментів цієї церкви, з її уламків каменя виконали старі записки, яким минуло 200 років. Біля церкви, на цвинтарі стоїть і тепер, в 1926 р. з фундаментів цієї церкви, з її уламків каменя виконали старі записки, яким минуло 200 років.

рми були жиди, які в давніх часах були власниками й церковною майна. В тіх корнях з панциготинових часів була вся влада. Незалежно від тієї корони було й приходство в великим городом і з господарськими будинками, якими окупувалися дідачі. Вони аж до воєнних часів давали гроші і матеріали на поправу будинків. Із лісів були призначені, порозно, дерева на оци, на отороку. Неза першої світової війни аж до 1939 р. дідачі вже не були такої недри й не дотримували своїх зобов'язань до приходства. Дідичівський маєток ринився поволі до маюку цілого села, що до війни мило біля 200 гектарів. Після війни у приходстві до селі було біля чотирьох гектарів, у тому біля третя гектара вліва, Дідичівський маєток, разом із дідами, призначався докочка села, з військом городи у селі. Неза панщина на церкву було приділено — а радше для приходства — около 50 гектарів землі і що до панної парохії належали ще два села — Олена і Санаукув, то маєток приходства синав до 150 гектарів землі, якою заступали тільки парох. Поде обробляли за польською оладкою, а то й задарю селіни, мужичин й жінок — для парохії. Латинського коцела в селі не було. Як були деякі латиники, то належали до латинської парохії у Мошастирська. По війсенні панщина, на яких 80-70 років перед першою світовою війною, дідачі з діом сіл — Ковалівка й Добровіда, насипрова-

джували з заводу так званих маюрів до фільварків на роботу і створили для них окрему польську, латинську парохію, на яку подарували чотирі гектари землі, збудували коцел і поставили парохіальні будинки. На початках оладували й уєй віддати на парохію, який сам себе не міг утримати. Побли коцела був і цвинтар на парохію каменів можна було устійнити, бодай приблизно, цих перших зайнятих поселенців. Поля і лісу латинська парохія не мала. Дідачі, що мав свої послоєти у цих двох селах, Олена й Санаукув, міждруктували. Його маєток розпродано в першу чергу кооперативам-маюкурам; далі, місцевим латиникам, які раніше були прибулі туди. Дуже мала частина поля ч лісу деталась до рук українців, — тоді русини, мабуть хтось мав окрему маюкуру й лісуку в поля. З того часу польська парохія зриває в ринивален українській. По війні, 1921-23 роки, маюкура не більше чинило величавств, що своїми оладками отримали всі села. Кооперативи мали маюкуру швидко розбудувувати, кооперативи місцевих латинців, або державних кооператив, які часто не співпрацювали. В селі у селках Ковалівка, Олена й Санаукув уєй завласть зою русинами. Йі хтось чинив маюкуру кинжик, — мабуть вона українська, то маюкура й руською. Неза дідачівськ — осерччю, кооперативно-фінансова, була під проводом державитного парохіа о. Миколая Крайського, була в нас читальня ім. Кавковського, споживча кооператива й кредитова кооператива, а радше як його панщина — церковний банк, який збирав вкладчі й починав своїм збором. Як сказаво, головною й директором усіх цих установ був о. М. Крайський. Згодом діяльність по селках, у парохії, виконавали церковні комітети під проводом Якова Піха, який закінчив кооперативні й фінансові курси у

Львові. Якін Піх був інстартинною й астерійської армії, поцелів добре з іжеками й елова підземною мовою. Бул він і заступником війта маюкура, що був малорозвитий, але був до Трим господарем, то це значило, щоб бути війтом. Перед війною коцел дотримув турт людей під проводом Якова Слюсарчина, що у той час був агитом обзвичеченого Т-не-Дністер. В той час поцелав розмова про маюкуру українців чи русин? З війною війни, 1914 р., згідно з астерійськими військовим законом, війта, заступник війта і секретар були зайняти від воєнної мобілізації, вони мали обзвичечено для армії дома, іже, що мали біля на війни, вони мали виправити. В перших днях, перед приходом астерійських військ, астерійська кооперативна організація арестувало о. М. Крайського і його інстартинного єпоса Миколая який закінчив панщина іже і маюкура відити спонсирова селі і виправити їх до збору в Талергоф. У цьому таборі Прогресна Крайського обзвичечено до селі й виправити до фронт, де він працює вояк зриву. За час війни війта парохії обзвичечено війта єпоса спонсирова. В селі, поцелав берлиши чини, парохієла зацелав маюкура русинів-латинців й кооператив, єпоса і маюкура єпоса маюкура. Мабуть доцелав астерійської влади та українців, що це маюкура, а маюкура, що в таборі Миколая. А перш, іже астерійці, то це доцелав арестували чини селі, як маюкура-філія Якова Піха і Якова Слюсарчина зривали і другія селі, Добровіда, у кінцку маюкура такий; нікому не вдало було з ними побачити, й передали хоч б на яншу білашину. А по військовій таборі Якова Слюсарчина, як українці, під секретаром, відправив на фронт, а Якова Піха завласть до табору в Талергоф, з якого він уже ніколи не вернувся. По розвалі Астерії Яків Слюсарчин вернувся з війни до селі і, як украї-

вони, зробивши дуже багато для України. Та не довго утішався волею, бо згинув у катастрофі. Але залишив троє синів, які діло, що його розпочав батько, продовжували. В часі війни, з браку постійної платіжки, ескортували польки, придбавши собі з мішаних подруж вірних парохів, інколи у своїй повсякденній сувороті українців гріли магурів. По розвалі Австрії наші люди верталися з різних частин армії уже не руськими чи московськими, а українцями. Багато з них відразу входили в склад українських військових формувань. Тернувен з Талергофу й о. М. Красницький, але вже не руський, а українцем до смерті залишився. Боляко бою величчю, що всі три сини його, які іншими на ехід із московською армією, вже не вернулися — боляпанчик побишав їх. Першого Дмитра 1918 р. наші зорганізовані військові підрозділи у селі Монастирська перебрали від австрійської козлаки міста, закінчили ескадрю. Не довго було справлятися із транспортним питанням, що верталися з московського фронту — їх треба було роззброювати. Проте, й тут мали ми успіх, хоч не обійшлося без жертв у людях, так згинув Іван Боднарчук і Павло Слосарчин.

По війні, 1921-1939 роках, почалося в селі нове життя. Наші молоді люди верталися з таборів полонених із Польщі та й бралися за суцільну працю. На місці так званої козлаки «Дяківки» відбували нові діла, де примістився читальня «Провітис», Кооперативна, аматорський гурток, Кружок «Славського Господаря», а згодом і сажовитий кружок, есортне товариство, Луг. Треба підкреслити, що в домі о. пароха М. Красницького відбувалися усі прабриху, аматорського гуртка. Сходились там й інші проводи наших організацій, бо майже в кожній організації о. М. Красницький був головою доки «дворян» йому дозволяло. Він

радіє пілим домом, що село відраджували: радла наші добродійка разом із своїми дочками, які в той час ще не були замужені й брали живу участь у всіх починаних села. Дружно працює у селі був і Томко Дропю — єпопий здібностями організаційним він причинив до росту сільської школи в селі. З ним співпрацювали Ієндор Боднарчук, Олександр і Павло Ніх, Павло Серган, брати Слосарчини, які нещодного доброго панчавали від свого батька, Томко Дропю, через свою велику діяльність мусів покинути рідну землю й виїхати до Канади. Не забувати за нас польська поліція. Перед виборами до еойму — в час ревізії, арентування були на денному порядку. Якось есортим з'ясує, чорним польського есорта на школі і кон школи, хто зробив ордину ту прикрісти, не пізнали, то десяти осіб мусили відвезувати Вейксден, у повсякденній підвалах. Наше село мало, за Австрії, до трьох думерів, на Польщі вже розрослося село до чотирьох думерів. Школа була 4-класова, утримували, але школи не було учителями й учительками українцями. Іван Ніх зорганізував «Дугю» його молодший брат, Михайло, закінчив повитовий курс вездені того товариства й обидва були провідниками. Польська поліція тримала їх на оці, бо були вони руськими, що не вважало було й причинити до них підтримки, що вони належать і до ОУН, а тому напастували їх, пенки ревізії робили. А перед війною військ. 1939 р. при кінці війни, польська поліція разом із комендантом одержали до хати Ніхів, а друга група поліції одержали до хати Павла Слосарчина — всіх їх ескавали і повели до окружного есуду в Чорнобилі. Рентга поліції, що залишилися у селі, перовидили ревізії до білого дня. А за три місяці на зміну воїлкам прийшли моговельско-большинської есобоюдності і знову почалися, перелухування й арентування.

33. КОМАРІВКА

Територія громади 12,40 кв. км. Монахальних домів у 1921 р. — 138, у 1931 р. — 175. У мешатині з 1912 року подано, що село належить до парохії у «Задорні» в мешатині з 1938 р., що село належить до парохії у Лявках.

Населення:

1841 р. —	118 українців,
1889 р. —	242 (54,1%) українців, 176 (39,3%) польків, 29 (6,6%) жидів.
1900 р. —	425 (59,0%) українців, 269 (37,4%) польків, 26 (3,6%) жидів.

1939 р. — 529 (53,7%) українців,
450 (46,3%) польків.

Церква св. Дмитрія, мурована, збудована в 1924 р., школа з польською мовною навчання. У селі була читальня «Провітис», Народний Дім, хор, аматорський гурток.

Провітис Крунич подає, що перед першою світовою війною в селі була церква, якої по війні вже не було. По другій світовій війні на захід, за есмігрантів, виїхало з села шість осіб.

34. КОРОНЕЦЬ

Село найбільше в повіті. Його територія 55,46 кв. км. Монахальних домів у 1921 р. — 1069, у 1931 р. — 1326.

Населення:

1841 р. —	2125 українців.
1889 р. —	3194 (72,6%) українців, 1028 (24,1%) польків, 140 (3,3%) жидів, 1 нім.
1900 р. —	3942 (74,0%) українців, 1039 (20,5%) польків, 295 (5,5%) жидів, 2 нім.
1939 р. —	4760 (69,2%) українців, 1880 (27,3%) польків, 240 (3,5%) жидів.

Матріна церква Успення ПДМарії на Перевозі, збудована в 1785 р., дочерна, св. о. Миколай, в місті, збудована в 1786 р. Як архітектурний монумент підлягає збереженню. На Діброві — каплиця Успення Голуби св. Івана Хрестителя. В мешатині з 1938 р. подано, що до Корони належали присілки: Луги, Стігла, Вадова, Діброва, Вербішка.

В. Маркевич повідомляє про село Коронець.

Село Коронець відноситься під Бучачи на 26 км. Подколене село над річкою Дістером. Середина села протікає річка Корончик, що впадає до Дістеру. Цю річку річки й села люди велико отоворили собі. Ходили між людьми легенди, що в річці Корончик люди ловили самі корони і з того й пішла назва річки. А коли люди почали осеволюватися над цією річкою, тоді й село назвали Коронець. Ще за останньої польської окупції ми втіди до села стоїла табличка, на якій було написана, українською й польською мовами, що в селі було понад 1400 хат, населення 6880 душ. У селі ємька, повсякденні платня польського поміщика графа Стерана Баденя. Цей платня має архітектурні парість. Платню платню був гарний парк і ставок. На передній передній стовпий річці ескадрі, а між ними була одна панового герон Олександра Доббуша. Бадені поїздані понад дві тисячі морган поля й лісу. Після першої світової війни він дено розмарцелював

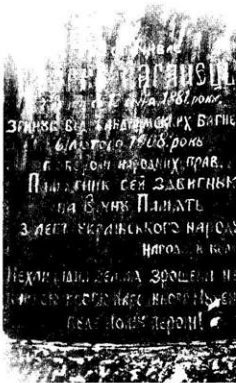

Нащитник Марком Каганцеві
і Корюці.

поміж селами, в частину дні для польських католицьких-вояків, що боролися за польську державу. В нашньому селі була руйна замку чи фортеці; за мост нахиті стовп іще один цілий угод. Не був будинок із каменю, високий, люди називали його «Вінчарня». Рента з цього будинку стояли лиш фундаменти зарослі тернами. Ще малим хлопцем а з іншими хлопцями забігав у «Вінчарню». Ми збирали терен, балилиш, у ямурки, загнідали за гніздами кавак у дерах замчина.

Моя мама розповідала, що був такий старий дід, який робив іще на панщині, а потім дістав дванадцять моргів поля. А що не мав дітей, то взяв собі за своїх хлопців й дочку, виховав їх, поженив, і то були мої дідо і баба.

Мой ровесники розказували мені, що їх дідо оповідав, що в якого сусіда на горі закрито вхід до печери такої довгої, що як ти піє зі смолокином, то гасне світло. В тій печері колись ховалися люди перед татарами й ховали там своє майно. Той город із виходом до печери положений на горі, звернений до Дністра. Власники того городу була вдовица, а звали її Стрільчиха. А над Дністром, близько границі села Стінка, на високому березі, порослому лісом, була також печера, а в ній, у середині, висіли з вапня соми, а з боку стояло підвищення — чи то був стіл, чи лавка, чи лужко — не знаю. На стінах були якесь паншен. Не розповів мені Д. Петрів, що ходив туди з дітьми зі школи оглядати цю печеру. Люди розказували, що в тій печері жили колись пустельники. Ще одна печера була на другому боці берета

Панше на нащитнику М. Каганця.

Вію на Дністер: Корюці-Сівача, 1932 р.

Дністра біли села Делева. З Корюцького боку, з присялку Стігла, було видно в скелі отвір — люди повідали, що й там жив колись пустельник.

У Корюці кожного тижня відбувався ярмарок. Моя тітка розповідала мені, що в 1908 році, 6 лютого, було на ярмарку передбичорче віче. По закінченні віча люди почали співати пісню Івана Франка «Не пора, не пора москалеві, ляхові служити». А як люди рушили, то співали другу пісню: «Шоб усіх хрипів загнати між свіної до кучі...» і більше спів тієї пісні не пригадую собі. На переді походу йшов Марко Каганець, Австрійські жандарми, поляки, розганяли людей і тоді багнетами пробіли в груди Марка Каганця. Його останні слова були: «Я за вас кров пролляв». Перед смертю Марко Каганець одержав два листи від львівського намісника графа Андрія Потюцького, в яких він писав, щоб Каганець не мішався до виборів. На похорон Каганця прийшла маса народу з довколиш-

ніх сіл, а з міста приїхали кандидати на посіві до австрійського союзу. На похорон виступали з промовама кандидати, а один між ними був із села, в кожує. Похорон Марка Каганця перетворився у велику ладородку маніфестацію. На удержанню родини Каганця зібрано поважну суму грошей, яку зложено в австрійським банку; гроші складали наші люди і з Америки, і з Канади. Та з першою світовою війною гроші втрачені вартість. У селі на цвинтарі Каганцеві поставили кам'яний пам'ятник — Хрест, а в нього вправили його світлицю. В цитальні «Прогвісти» на стіні висів його портрет, але в 1939 р., за советської влади, наказано портрет зняти со стіни.

За першої світової війни через село переходив фронт, близькість людей із села вигнали до села Стриганців та інших сіл у Станіславщині, де наші люди знамали біди й голоду. Одна вулиця Над Водую у нашому селі була зовсім знищена гарматним вогнем.

Увходження в шкільний заклад на підвраті в Києві. Зима, 1933 р.

ригував дядь Володимир Мельниченко. Отець А. Борса організував такий дитячий садок, що його вела учителька Крушельницька.

70-ліття «Провітри» відбулося величаво. Був похід із церкви через село на площу, де відбувся фестин із участю хорів і танцювальних гуртків із доколишніх сіл. Промову вголосив представник із Бучача. В селі було спортове товариство, пожежники з повним вярдом і «Луг».

Були в нас дві церкви, одна каплиця на Діброві-Коропецькій. Перед другою світовою війною почали будувати на старім цвинтарі на горбі нову церкву, але вже не встигли збудувати її — поставили лиш фундаменти. Жиди мали дві синагоги. Польки мали один костюл. У 1933 р. підлякотувано «Церква Христові». Тоді процесія з одної й другої церкви зустрілася на середині села і разом відправили Богослуження, по якому з обидвох дзвіниць дзвонили двіма 33 рази з перервами. Це більше свято було в 950-ліття хрещення Русі-України в 1938 р. Тоді коло церкви на Перевозі поставили на горбі високий дубовий хрест, а коло церкви в середині села стояв високий березовий хрест на пам'ятку

волякам за волю України, за маму Державу. Під тими хрестами на Зеленій Ситці й на І листопада підправляли пахаки за воляглих. Хрест на Перевозі польська поліція зрвала. А в жнива, чи не 1933 р., уночі, в'їзти ешпелацин зрвали й березовий хрест, віднесли до Дністра, об'їздили його дрютом і камінням та впустили в річку. Інакш люди, що були на громадській варті все те бачили і пізнали тих ешпелацин. На другий день рыбаки з сусіднього села зламали той хрест і дали знати до нашого села. Жінки й діти — бо чоловіків може б чіпався поліція! — вийшли коні з возом і поїхали по хрест. Коли вже його везли, тоді з церкви вийшла процесія на зустріч хрестові, привезли його і вдарте закончили, де він стояв перед тим.

Ще коротко до історії наших парохів. За Австрії був у нас о. Прокурницький, а що був уже старий, то до помічч мал о. Малковича. Потім був о. Фігаль, о. Сивак, о. А. Борса, о. Галабарда, о. Скорохід, о. В. Кирило — цей уже був до приходу совєта.

За Польщі ввійтом завжди був поляк. А якого, вибирали на вїята українця Дмитра Маркєвича, то староста не затвердив його і назначив поляка. В нашому селі зробили збірну громаду — волость. На голову волости назначали поляка. Був це маленький ростом, колишній старшина польської армії. Він був аж до розвалу Польщі, а прийшли большевики — забрали його на Сибір.

З приходом большевицької армії у селі відбувся мітинг, на якому говорив інж. Микола Дуткевич — був у пана лісничим. Це колишній старшина УНР. На цім мітингу говорив він, що «Червона Армія зволідила Західню Україну», «хай живе товариш Сталін», «хай живе командир українського фронту товариш Тимошенко». Говорив іще жид, що Польща гнобила нас, що «хай живе вождь

і всі пролетарі». Говорив іще й наш Михайло Мельник — доклав червоній армії за визволення, а все це слово, то «наш і товариш», а люди з того мали похиту. Мітинг відбувся на площі, де по-вістарка відбувся ярмарок. На закінчення мітингу жиди, поляки й українці співали «Ще не змерла Україно». Гурт НКВД стояв із винтажним апаратом на боці. Одні відійшли і спітали — хто казав співати «Ще не змерла...»? Йому відповіли, що ніхто, а співали тому, бо цей гімн співали за Австрії й за Польщі. польського гімну не хотіли співати, бо Польща гнобила нас, Інтернаціоналу ж люди не знають, будемо уміти!».

На це нічого більше ніх не сказав. На третій день був знову мітинг, на якому вибрали тимчасове управління — головою став Микола Маркович, секретарем Степан Гнатюк, який і за польської окупації був инж, головою сільради сган Онуфрій Садівський. За декілька тижнів вибирали на депутата до Львова — Ілька Максимова, — він номер у Франції, — Свєстакіє Петришча. В 1940 р. тимчасове управління зліжкідували, а на його місце прийшов «район» Коропецький, його головою був Борисенко, — що прийшов із Великої України, — головою партійного комітету Антонок, також із Сходу. Адміністрація району урядувала в палаці графа С. Бадєнія.

Дмитро Гваріаншви, сусід Марка Каганія, розповідає деякі цікаві уривки з життя цього національного мученика.

Народився Марко Каганєць у Коропці, у селянській родині, в 1881 або 1882 році. Мав він брата Івана і сестру Юстину. Ці обое були віком старші за Марка і подружені. Їх родичі були бідні й не могли посылати дітей до школи, то діти росли неграмотні аж до тої пори, коли Марка забрали до війська. Був Марко дуже

Виховна програма Роківки Тараса Шевченка в Коропці, 1933 р.

бідний і дуже прагнув бодай трохи навчитися читати й писати, щоб міг бодай листа з війська написати до своєї відни. Мав в старшого брата, з яким Марко часто зустрічався, бо ми жили в сусідстві. Мій тато також служив при війську, то знав, що при австрійській війську треба знати німецьку мову. А що ми обидва з братом мали охоту до науки, то вже учитель у школі почав учити нас по німецьки. Та прийав інспектор, довідався про ці лекції німецької мови й заборонив нас учити. Тоді тато постановив винайти для нас учителя німецької мови. І мій брат назвоив Марку Каганія аби і він приходив вечорами на дві години до нас на ці лекції. Учитель, що нас учив німецького, був українськ і радо помагав Маркові та й учив його задармо. Восени Марко пішов до війська і служив у Перемишлі. У війську зустрівся він із українцями які були йому прихильні й помагали йому дати у науці. Прийшовши з війська до дому, Марко вже був добре очитаний. Тоді у Коропці парохом був о. Прокурницький. Мав він двох синів — Свєтєвця і Романа; Стефан був уже священником, а Роман студіював право й тоді у батька писав докторську працю. Марко познайомився з цими двома синями отця пароха. До них долучився ще два господарі — 55-літній Микита Васвльк, якого у селі звали Черепок, а другий Петро Мель-

Маркошівна оркестри в Корюці.
Що сесердино в широк Англи Вєрні.

ник прованний Вошк, було йому 63 роки. Обиди були незграбні, але єдином і з природи інтелігентні. Все вони сходилися у хату Марка Каганца, що жили через сїни з братом Іваном. Марко, прийшовши із військи охоченим, Жінка його називалася Федина, походила з доброї родини, її вуйко був війтом у той час. Сїни отця Прокурницького і ті два господарі в хаті Марка та й разом із Іваном правили заснувати в селі читальню «Просвіти», де б люди сходилися і єдиномости набирали. Тим більше, що мали правника з собою Романа Прокурницького, що на початках усе поведе. По сусідстві жила стара вдівця, що мала свою хату з двома кімнатами — одну ввійняла на читальню, а в другій сама сиділа. Марка вибрали на голову читальні. Люди стали гуртуватися, вписуватися в членів читальні. Пан Прокурницький передплатив два часописи, пострашен за багато книжок до бібліотеки читальні. Вечорами сходилися люди і слухали читання газет. У той час були проголошені вибори на посів до союму до Вілія. І люди зараз вибрали комітет, до якого увійшли пан Прокурницький, Марко Каганець і Микита Василік. Цей комітет зараз зацікавився виборчою листвою, стали перевіряти її. І знайшли, що кілька соток наших людей були викреслені — не мали права голосувати, бо були «карані

за діє». А тоді лісничим і шисарем у громаді були правдині україножери, яким і вїтї вїво на руку, й вони, що хотїли, те робили. Тоді комітет аніє до староства реклімацію, усіх викреслених списали й до рекліманії додучили їх ємне та й скавали в реклімації, що ці люди впадали ніколи не були карані, а чимбиляні — з ділом нічого не мали і комітет чиних ричин. Як тільки вони пішли на реклімацію, то зараз усі три члени виборного комітету дістали анонімні листи, щоб вони покинули ту виборчу політику, бо покажуть.

Було 20 сїчня 1963 року. Багато людей ще сїзкували. В нас у Корюці, був такий шивай, що люди щоденно ранком сходилися козо ратуна і там вїнаїмали робітничі або фірманок. А той — як люди називали — ратуна, то була корина, збудована їде за панцини. Була вона велика, містилося коло неї і 50 позів із кінами. Коло тої корини була почта, яка щоранку о дев'ятій годині приходила, а о четвертій по полудні відходила до Нижнева. Марко надівся, що реклімація повинна вже прийти, то і собі пішов на почту. А що почта була сїншена, то Марко пішов поміж людей. Між людьми був уже молодий брат вїята Микита, який не тримав руку з братами, а з своїми людьми. Він був бездітний, добрий століяр, мав пару морґин поля і потребував фірманів, аби гній вивести. І зараз згодолося більше фірманів, як йому було потрібно та ще й задурно, як то кажуть — за голову, бо любив його за те, що тримав руку з людьми, а не з своїми братами, що були хруїти. То він запросив усіх до корини й потракував горякою. Попросили й Марка на один, бо він ніколи більше й не пив. У той час увійшов до корини один поляк, Никола Мочкодан, який завжди любив пхати свого носа до всього, коли були якісь вибори, а сам він по польськи говорити не

Олесія Мєльнік, довголітній член
цїрив коопєратив у Корюці.

вїдї, бо в Корюці разом волики і жинді було 25^к, а нього населення тоді було около шість тисяч дун. І як тільки цей поляк прийшов до корини, то почав говорити про вибори. Але в корині були брати, що їх було шість, а всі високі та баршчисті, сильні, відродилися від усіх людей, але спокійні; ці один із них не був шисьменний. Усі трималися Марка та й по сусїдстві з ним жили. Вони називалися Марятї. Один із них встав, послухав, про що той поляк говорить та й ударив його. Марко побачив, що поляк можуть побити, зараз сказав, щоб йшли до дому, бо й він їде. І сам він відповодив їх, Марятів, до дому, а сам вернувся на почту. Дорога вєла попрі постєрунок і поліція бачила, що Марко знов вертається на почту, то з постєрунок пішли, службово зїбрали, всі три жандарми — комендант Ябичинські, цугєфірєр Токарєк і капраль

Банасє. Віддали від Марка до постєрунку — 70 метрів, до мєше — 70 метрів, до почти також 70 метрів, а до гїбини яких 120 метрів. А було мені тоді 17 років, а до сєного сїажєно приєднанє. Як тільки Марко пішов на почту, то всі три жандарми пішли до гїбини там на нього чєкали. Пєдаєжко корина був вїстий мїст, довгий на яких 50 метрів, на річці Корюцьє. При кінці мєста була канцїли єтє. Йна, а на цїлї метри від канцїли був мїсток до ятки, а другий мїсток, на віддалї яких 10 метрів, був до гїбини, яка від рова була яких 20 метрів. Як тільки Марко перешїв мїсток і побачив, що жандарми шїдуть із гїбини, почав вертатися черєт мїсток на гостинєць. Два жандарми перебігли перим перим жємєдє і їже на тім великим мєсті заступили Марковї дорогу. Але за той час приїєла Маркова жінка Федина, сєстра Юєстина і брат Іван. В одній хвилїній збїглоєд коло сотні людей, аїє стали позадї Марка, а один рєдє єтан перєд Марком. Жінка і сєстра зїзали Марка під руки. Позадї наших людей, що стояли за Марком, збїглоєд до сотки людей із двора, бо двір напороти гїбини. Коли комендант зїзпав люди розїтєнені, тоді люди стояли на мїєці. Тоді їнє дав приказ наложити багнетє і наладувати карабіни. Та люди не рушїлиє. Комендант думав стрїляти, але поглянув, що позаду наших людей єтїє багато дїрєських офїцієлєтїє. Комендант шїов по сєрединї мєсту, Токарєк по правім боцї від нього, а Банасє по лївїм боцї. Комендант Ябичинський крикнув на них і сам скочив наперєд і порозєував багнетом тих, що заступали Марка — і перший пхнув багнетом у Марка, а за ним зробили те саме один і другий жандарм. І як жінка і сєстра же тримали Марка позадї руки, то їнє їєдіє ті руки догорї і єстанїє слова промовїє: «Люди! За вас вїкдаєю я жїттьє!». Люди зчинили крик,

Коропечі. Перші виконавці програми Рухомки Тараса Шевченка, 1939 р.

а жандарми дістали такого страху, що опустили карабін з багнетами до землі, хвилячу стояли неперушно, а потім стали плечима всі три до купи — були певні, що люди кинуться на них. І зараз люди взяли Марку з моста та й принесли коло ратуна. Прибув і лікар та сказав до коменданта, що вимірив на ільці хвилини життя Маркові. Комендант був такий змішаний, що, говорючи з лікарем, далі тримав карабін із надійшим багнетом. Тільки лікар відійшов — вони всі три, плечима до купи, пішли на пошту телеграму до староства. Та було рано, по десятій годині. Потім пішли вони на жандармерію, там забарикадувалися й чекали на поміч, яка прийшла о 6-й годині вечором. Приїхав і комісар. Тоді до Коропця наїхало 150 жандармів. Вістка про трагічну кончину Марка Каганца блискавкою рознеслася по цілій повіті. З усіх сіл приїжджали і приходили люди; до ранку всі вулиці в селі — зокрема та, при якій жив, а тепер лежав Марко, а звалась вона Підземне — були залопнені. На тій самій вулиці,

на яких 50 метрів від хати Марка, містився жандармерія. Усе жандармерія була в поготільно, а більша їх частина робила службу по тій вулиці, де була хата Марка, в якій він лежав. Жандарми обминали людей, до нікого не обличалися. А тих бандитів, що вбили Марка, ніхто й не бачив: правдоподібно, комісар наказав їм не показуватися на вулицю. До ранку з сусідніх сіл прибуло вже до 10.000 людей і далі напливали з-за Дністра і з Товмаччини. В день похорону було понад 18.000 людей. На похорон поз'їжджали багато священників із сусідніх парохій, наші посли з Відня і з Львова. Над могилою промовляли наш парох о. Прокурницький і багато інших священників, а по них мали промови посли. Кінцеву промову мав старший, 70-літній селянин із села Нагірники коло Бучача. Він говорив дуже запальчиво і гостро: його промова була скерована на адресу всіх панів, що сиділи за Австрію по всіх урядах адміністрації, а ці пани, то були поляки, що за Австрію панували в нашій Галичині. Цей селянин із Нагірники, без якого

у тих часах не відбулося нічого віче, називався Палацюк.

У певний по похороні Марка Каганца, зійшлися люди до читальні, вибрали комітет, котрий зайнявся збіркою грошей, аби збудувати відповідний пам'ятник на могилі Марка Каганца, щоб була пам'ятка для наступних поколінь, щоб вони знали, що Марко Каганець згинув за народно-вільну справу. Далі, треба було грошей для вдови по Марку, яка до того тоді була ще й в тяжкій. Гроші на ту ціль позичали з наших повітів Галичини, а також із Америки й Канади. По трьох місяцях, як ушав Марко, його жінка Федора продала доми, яку на хресті назвали Ольги. Коли вона вросла, стала дівкою, тоді вийшла заміж за сина мого тата — Івана Марита. Федора вийшла заміж за вдовця Михайла Гнатюка, бо так люди вважали, що він буде добрий муж і вірний. Але й Федора не була довго щасливою, бо Гнатюк, як вибухла війна, пішов до війська та й більше з війни не вернувся. А Федора померла у час тієї війни.

Для повного образу треба ще сказати, що на похороні Марка Каганца на цвинтарі була зосереджена вся жандармерія, що була тоді в Коропці. До нікого жандармерія не наближалася та й ніхто до неї. На другий день по похороні, жандармерія покинула Коропеч, а залишилася її ще 50-ок. За тиждень виїхала з села й рента жандармерія, а залишилося лиш п'ятьох жандармів; до них були ще ті три, що вбили Марка Каганца, які щойно по двох тижнях почали робити службу. Незадовго по похороні Марка прийшли завізвання до суду для 64 осіб, які були з Марком на мості. Справа тягнулася довго; наші адвокати відкинули відряду вісім осіб, а в тім три жінки, які в той час трагічної події лиш з'явилися на мості й були лише свідками. Сорюк людей було покараних від 14 днів до трьох місяців арешту.

На могилі Марка Каганца поставили гарний пам'ятник. Щорічно тут, на Зеленій Святі священник при великій здвиці народу вправляє папаху. Жандармерія у той час майже не дивилася у той бік. Люди в селі та й по інших селах — стали свідомі; приїжджали до нас пані посли, люди почали закладати читальні «Просвіти», «Союзи», «Спіл». А в хаті нашого о. пароха було три партії: отеч, був шкєвофіл, син Стефан націонал-демократ, а Роман — рідискал. Так воно було аж до вибуху війни в 1914 році.

Свої дані про с. Коропеч, про їх іше заповітан, подає *Олеся Мельник*.

У другій половині XIX стол. у селі було дуже мало грамотних людей, хіба священник і дяк. При дякові була школа неграмотних, у якій учив дяк, так знають тоді — руська мова. Назва «українсь» ще не була звана, а щойно з початком XX століття ця назва поволі проникла й на село. До нашого села прибув у 1895 р. на парохію о. І. Прокурницький з двома синами: старший Стефан пішов у духовну семінарію і в 1910 році вступив до неї, а другий син Роман вивчився на адвоката. І ці два брата молоді почали організувати наших коротчан і поєнювати — що це таке українсь. Була одна біда, що їх старий батько був москєвофіл і заснував читальню ім. Кавкопєського. Але вже в 1905 р. народ почав приходити до національної свідомости заходами Марка Каганца, сина Василя, який вернувся з війська. Служивши при війську, Марко вже там познайомився з українськими містами, в якому відбував службу, бунув і в українських установах, був на авдєвдїях у мітрополита Андрея Шептєцького. Там він, Марко, набрав ширшої національної свідомости. То вже восени 1905 року оснував у селі читальню «Просвіти»,

Кредитову Кооперативну Співку, яка Ревізійний Совет Кооператив дописку в суму 10.000 корон для корпоративного населення.

У виборках до пристового союзу в 1906 р. українська сторона вистала. В 1907 р. союзу ухвалили, що голосування за вибори до пристового союзу має відбуватися тайно і безпосередньо. Ці вибори мали відбуватися в 1908 р. У місяці січня 1908 р. граф Бадені виставив свою довірену особу до Марка Каганця, щоб він — був такою довірчою і прибув до графа Бадені на аудієнцію. Марко Каганець, синов до графа. У перших сівні розмови графа Бадені було таке, що він поставив вимогу до Марка Каганця, щоб він не брав участі у виборках до парламенту, на це діставше віннагороду — 15 моргів поля від графа Бадені. Марко Каганець відмовився від цієї ласки. Першого лютого 1908 р. надійшли закони про тайне і безпосереднє голосування на посади. Ці закони прийшли до Сільської Громади. А 5 лютого 1908 р. Марко Каганець, як голова читальні «Прогреси», скликав членів «Прогреси», щоб вибрати комітет із 15 осіб і, разом, ранком 6 лютого піти до Сільської Громади і домогатися, щоб дали висвячення того закону про «тайне — безпосереднє» голосування на посади. Позив членами «Прогреси» знайшовся зрадник і дав знати польській стороні, що ранком — 6 лютого — прибудуть делегати з читальні «Прогреси» під проводом Марка Каганця. У Сільській Громаді заметушилися і цілу ніч на 6 лютого були в тривожі й ридилися — польські патріоти й руські хруні — над тям, що зробити як прибудуть делегати від читальні «Прогреси»? Настав ранок 6 лютого. Наша делегация з Марком Каганцем пішла до Сільської Громади домогатися, вилучити висвячення закону про «тайне і безпосереднє» голосування. Будинку Сільської Ради був замкнений, а в середині було

повно людей — радних та вилуч, разом із двома жандармами. Наша делегация заштуровувався, щоб їх впустили й висвячили закон про голосування. Шістьох дверей із середини не відчинили. По деякому часі, вийшли два жандарми з карабінами в руках і крикнули: «В імені царсько-королівської мощі, розійтись до селян!» Делегация не вступилася. Жандарми крикнули удруге: «В імені царсько-королівської мощі, розійтись, до селян!». На третій виклик делегация почала виходити на місто, ідучи на головну дорогу. Жандарми перебігли їй, зложивши багнетів, стали перед делегацияю. На переді делегация ішов Марко Каганець, а козо шого з одного боку пішла його жінка Федюка, а з другого його сестра Юстина. Жандарми відійшли до Марка. Його жінка і сестра побачили, що тут не жарти й обіймали руками груди Каганця. У ту мить, жандарми поміж жіночі руки вихнули два багнети у груди Марка Каганця. Він зробив ще декілька кроків і вилуч нежний. Осв так залясав ціє трагична подія у нашій селі. Тайні і безпосередні вибори до парламенту відбулися того ж 1908 року в квітні і послом від українців вийшов тоді д-р Євген Левицький.

Організатором нашого села, вернувшись із вільська, став Ілько Максимів син Федя. За його старанням збудували Народний Дім при вулиці Перевзі, осунули кооперативну виробу цементової дахівки і коропчані покривали свої будинки цегляним покриттям. Засновано в селі пожежне Т-во «Січ» — головню, отаманом, був Ілько Максимів, син Федя. Це Т-во було знаним на весь булчакський повіт. Т-во «Січ» брало участь у Січовому Народному З'їзді у 1911 р. і в Січовому з'їзді 1914 р. 28 червня у Львові: тоді було нас 25 вільців коропчан, разом із усіма Січовиками проходили ми головними вулицями Львова, з бальконів домів

ми чули оклики: «Слава Коронці!» — «Каганцю!» і найбільше оклики було по Личаківській вулиці.

Закодами Ілька Максимова зорганізовано аматорський гурток, при читальні «Прогреси», який у 1910 р. дав першу виставу «Ой, це ходи Грицько», Ролью Грицька грав Михайло Максимів, «Коха» — Микола Мольчик, «Дмитро» — Ілля Понів, Давали ми й «Патраку Волганку» — головню роллю грала Анна Курин. Була не втрачена дівчина, яка — при помочі другої особи — вивчила ролі патрака і так грала, якби закінчила театральну школу. Ролью «Петра» грав Михайло Максимів, а «Вибороного» — Микола Мольчик.

Сталіття народження Тараса Шевченка відзначено в нас 9 березня 1914 р.

До першої світової війни з нашого села, з українців, вилуч освіту закінчили: Михайло Данчук, який, щоб дістати посаду, переїхав на римокатолицьке; Михайло Павлюк, син Павла, учитель, але з либуховим війни пішов до УСС.

На роботи виїжджали з нашого села до Німеччини, до фабрик. Попрацював два роки й вертався до хати та й кувував три морги поля. Виїжджали й на літні роботи, хлонії й дичага, нераз і понад 100 осіб. На еміграцію виїхали до Чех три родини, до Боснії, на постівне, виїхало 50 родичів, до Аргентини виїхали родини Данчуків, Степан і Грицько, іще в 1900 р., до Америки одна особа.

А швадо корнем, то в Коронці було їх багато. Наприклад: вулиця Перевзі тягнеться на три кілометри, вулиця Луги на п'ять кілометрів — на цім просторі було іг'ят коршем; на просторі вулиці Підтедне-Варгінівка, що тягнеться на шість кілометрів, було три коршми; в середині села що-третій дім, то корпма. В середині села був зайдний дім, де колись, за козачьих часів, заїжджали на відпочинок чумаки з возами, що

везли з Криму сіль і тут змінли її на ожинку.

Роман Коляк, уродивець. Повітовому Кооперативу в Заліпниках в 1918-19 роках піддав: *Сторона зворотаювання Марка Каганця, у Коронці*, що його докочав австрійський жандарм, полков. Ябоничек, під час виборів 6 лютого 1908 р.

В 1918 р. повітовим вахмістром австрійської жандармерії в Заліпниках був убинок Марка Каганця в Коронці, пов. Булчак, Ябоничек. Коли українці перебрали владу, тоді Ябоничек був звільнений зі служби й проти нього поклали судити за закладне убийство. Акт обвинувачення і сам читав. Ябоничек, боюючий що його зарештовують, перекувавачився в селі Касперівих, у логач, над Серетом. Мусевичеві соніто і звачоуцься суду, він збожевів і дельаборо помер.

До причини смерті Марка Каганця є це ось така подоробця. У Коронці жив жидок, що торгував телятами. Накупив він телят, аж тут, несподівано, повітовий ветеранар виїхавшю пісок-рагичню зарату. Позаманко ярмарок, забороною вилучив з поніту худобу. Такі репресії повітоне стартоно не раз пристовувувало проти сіл, які при виборках не хотіли голосувати на польського кандидата. Та, жидок за тижню згодою Ябоничека — тоді коменданта постерунку н.к. австрійської жандармерії в Коронці — уночі вилучив свій товар через Дністер у томашакський повіт, де цей заборони не було. Однак, про все це знав Марко Каганець. І десь висловився, що проти Ябоничека є докази, що він зложив нає владу. Про цей закид доповідав Ябоничек і постановив: за всяку ціну побудити свідка. За Австрії — хоча б і найменший натяк про зложивання влади жандарма, зарпожувало переносом його на інше місце. Нагода трапилася — під час правиборів у

Коропці, Ябчинські, ніби усуваючи торбу з перед виборного дожака, пікнув багатством під серце Марка Каганця. І зробив це обдуманно, значить, що не сиритишати смерть. Обрізаний же в подолі, що Марко Каганець сам застрілює себе на багнет. Невсеодно судити, яка команда жандармерії стала на становищі, що хотіли узяти зброю зі сторони Ябчинського було оправдане, то чому ж багатство пробито в саме серце? В що справу вмішана тодішній ц.к. намісник Галичини, граф Андрій Потоцький, як найвища влада в краї, і зарадки — прихилити судство проти Ябчинського. Граф Андрій Потоцький, у

своїм польським пошанні був такий зацікавлений, чи смерть українського свідомого селянина з рук ц.к. жандарма-політика, улашав за рік прирвуду. Та її польська тодішня преса ірвонівдо насвітлювала що ірвондо, представляючи Ябчинського як незрпногого «судибету», який «уенікідлиши українського гайдамака». А справді, то Ябчинські був типичний бандит-дубинник, іде для такої илької ціли доконці цього злочину. Півник злочинних мотивів тут не було. Граф Андрій Потоцький, ц.к. намісник Галичини, «найвиринний слуга цесаря», як він сам себе титудувал, «наженько за це заплатив,

ч. 36, 18 2, продовження вбили жандарми Токарекі і Ябчинські.

ч. 37, 19 2, продовження Ябчинські хотів ще стрілати до Микити Василика, сина Василя, але жиди заслючили.

Отець Проскурницький Йосиф місцевий парох покликаний дав розгрішення, лікар д-р Мосені сказав, що вже запізно, Каганця вбили на руки О. Вонків, Р. Васнетюк і І. Каганець і перенесли на бік.

Поховор в суботу отець Проскурницький і син Стефан, о. Збудовський з Зубриці. Гук з Порхови,

Пароцький з Кутисек, 6000 народа, говорили в церкві о. Збудовський, над гробом о. Проскурницький, потар Ст. Тамчаковський від Народного Комітету і селянин А. Луців. Волика делегати з Лявова не прийшли, бо селяни застала залізничний шлях.

«Діло», ч. 38, 20 лютого 1908 року, подає статтю «Коронень», у якій пишеться про спавно польської адміністратії і кримінольозари: 1897 перші вибори вбито у Черніці Петра Стасюка, 1902 в часе страйки Франка Сковчиця, 1906 Лядське, 1907... (Неізравно переписано).

Нотатки з львівського щоденника «Діло» про вбивство Марка Каганця

«Діло», ч. 29, 7 лютого (25 січня) 1908 року. Перша стаття на першій сторінці: «Поллялася кров!»

Телеграми: Бучач — В Коропці при правоборах жандарм забив селянина. Зареквіровано війська.

Золотий Потік — Член Народного Комітету Марко Каганець в Коропці заколений иніи жандармами з причини передвиборчої агітації. Кажуть, що його нарочно замордовано.

Ми нічого не знаємо тільки те, що в Бучачині кандидує радикал д-р Северин Данилович, а проти нього граф Генрик Гадеві, який хоче «заступати» українське селянство. З роду Вадевіч був граф Казимир галицький намісник і австрійський президент міністрів, виновник перших в Галичині кривавих виборів. Посли Вячеслав Будзиновський і Євген Левидький — демарш у президента Бека.

«Діло», ч. 30, 8 лютого (26 січня) 1908 року. «Кривава подія в Коропці». Польська преса за винятком

соціалістичного «Голосу» не подала ніякої листки, а тільки інформації покликається на «Діло», подаючи, що не було правоборів, бо вони розписані на 13 2, але трагічна подія «була наслідком бійки, яка повстала між сазими рускими селянами».

Товариш і друг Каганця, якийсь и. З., подає характеристику Каганця: «Интелігентний, очитаний, засновник «Просвіти» і «Каси позичкової», член Народного Комітету».

«Діло», ч. 32, 11 лютого (29 січня) 1908 року. Урядове донесення: Львівська філія ц.к. Кореспондентського Бюро подас, що Марко Каганець побив разом з іншими трьома політичних противників тяжко. Жандармерія арештувала головних виновників Гнатюка і Каганця. Каганець ставив опір і вхопив обома руками два карабіни жандармів. Тоді жандарми його вколоти двічі легко, а третій був смертельний.

«Діло», ч. 35, 17 лютого 1908 року. «Коронецька жертва. Марко Каганець, син Василя, народжений 12 січня 1881».

35. КОРОСТЯТИН

Територія громади 10,22 квд. клм.	1900 р. — 18 (2,3%) українців,
Мешихальних домів у 1921 р. — 141,	750 (97,0%) поляків,
у 1931 р. — 152.	6 (0,7%) жидів.
Населення:	1939 р. — 10 (1,0%) українців,
1841 р. — 44 українців.	980 (99,0%) поляків.
1880 р. — 10 (1,8%) українців,	В шематизмах із 1912 року і з 1938
548 (95,8%) поляків,	року подано, що в Коростятині було
14 (2,4%) жидів.	2 греко-католики.

36. КОСМИРИН

Територія громади 16,42 квд. клм.	Церква св. Михаїла, дерев'яна, з
Мешкальних домів у 1921 р. — 228,	1886 р., перебудована в 1893 р. В
у 1931 р. — 319.	нематимзмах із 1912 і 1938 років по-
Населення:	дано, що до Космирини належали
1841 р. — 664 українців.	присілки: Рублин — 159 душ, Пової
1880 р. — 805 (85,9%) українців,	— 291 душа, Млинці — 48 душ. Шко-
40 (4,3%) поляків,	ли — до 1919 р. українські, за Поль-
92 (9,8) жидів.	щі — утравістичні.
1900 р. — 1114 (87,9%) українців,	Обширні дані про своє село подає
99 (7,8%) поляків,	Василь Деркач.
54 (4,3%) жидів.	Село Космирин віддалене від Бу-
1939 р. — 1510 (89,2%) українців,	чача три милі на південь. Положене
160 (9,4%) поляків,	воно над Дністром у великим закруті.
20 (1,4%) жидів.	Оточене лісистими горбами. Його

Учасники Т-ва «Луг» в Космирині, 1930 р.

грашій — повіт Товмач і повіт Городенка. Через Дністер було діє переправи — через Попів і на Скігалі. Напроти Попів, на другім боці Дністра, село Доліна, повіт Товмач, а напроти Скігала село Сокирин, повіт Городенка. На схід с. Сновидів, на лівім с. Стінка — це були як брат і сестра. Люди жили в згоді, однаково обиралися. Та й село Корощів мало ту саму нощу. Понад Дністер усі горби були заліснені — дубина, грабша, березина, осика, тополя і ошчечні дерева, т. зв. дички. Люди викопували їх, засаджували на городка, щепили їх і мали гарні сади. Найбільше було черешень і були добрі ягоди. Всі ліси були панські, а 20-ту частину лісу і пасовиська мала громада. Це насовисько то була велика збіч, на якій могли настіти лиш вівці. Грунт — чорнозем. Хто мав свої коні, той мав хліб, хто не мав свого тягла, той бідив. Село мало 185 номерів і два присілки — Попів,

25 номерів, Рубина, 28 номерів. У селі була дерев'яна, гуцульського стилю церква, а парох о. Калужинський. Люди були побожні, парова в неділі і свята — довша, а на Різдво, на Великдень люди не вмищалися й стояли на дворі. На Великдень, по воскресній утреті, по Службі Божій, по святичній пасок, люди, з'ївши сплеченого, громадилися всі коло церкви і тут відбувалися забави, гаїнки, співи, веселість. Була в Космирині традиція, що на Великдень, люди йшли на Личичку, над Дністер, де було велике джерело води. Топорили, що та вода помічна на очі, на руки, на ноги — всі її пили й набирали в фанжини до дому для старих і немичних. Була в нас читальня Качковського, що її заложили о. Калужинський. Були в нас студенти — Іван Карач, Дмитро Ковальчук, Гриць Жирук, Василь Федоринський, Іван Кривдуляч, Анастасія Янікська, Дарка Тендюк, Мотря Деркач. Зро-

дом, у селі заложили читальню «Пробудьте!» Сві. Мати відбулися вибори до швейцарського парламенту. До села оривач д-р Іван Макух. Віце і прихиття для д-ра І. Макуха організували Сновинки. На віду були і жандарми з Корощів, бо там був їх востерунок. Люди почали говорити про війну, Отені, Калужинський виїхав до Канади і люди говорили, що він штік перед війною. Заступив його парох Стінка, о. Гаванський той не цікавився читальнею Качковського і вона шшла.

До першої світової війни село не чале стоило, були добрі господарі, середній і бідний. Бідні саджали на фільварку й на рік мали 12 корців збіжжя, морг городку, на дві штуки пасовиська, дрон до емоху. Космирин довкола села мал ліс, так, що і з Бучача приїжджали до нас по дрова. Як і вже сказан — земля була добра під плуг, хто мав добрі коні чи воли, той доволі мал хліба, ще й полиз збіжжя до Бучача, до Станіславова і добре продавав. Хто не мал коней, той доволі мал вівчин, було їх шість родин. Дві родині займалися господаркою, мали по 20 моргів поля, — це були Абрамух і Лейба, оба брати, з давних дідачів. Рента жидів мали крамничі і коринні і гонцямили збіжжям, яблудками. В Космирині були гарні сади з усюкими ошчечивими деревами, то й тут жиди використоували людей. Сади заштіпали в травні, а жиди вже в квітні закупуували овочі за шідармо: хто мал великий сад, той у квітні не продавав овочів, а хто мал кілька ошчечивих дерев, той продавав за піддармо. Космиринські ошчечні дороги були обсажені черешнями. В травні як то позодцітало, була краса і запах. А як достигло, то йшло людям, тим біднішим, на передівку, на велику користь: наривали ягоди, несли до міста на продаж і мали гроші на ко-

печні видатки. Ті черешнені дерева бу в роками старі.

Реданшні дороги були на Бучач, через Стінку, Порхоху, Зубреца, — і до Золотого Потюка через дві заліснені діри. Тут ціла потючка Барина, що шіада до Дністра. Понад потюк Барина були яблудочні ліси і «Фоминці», що були євжма і ошчечні воли. Малили були дерев'яні і мушквичі. Перед святами завжди було чашиво, бувало треба було чекати дель і піч на свою «сругу». Як то було на осені — жидири шчешеньке, а солов'ї так шчашували, що й святи не давали.

Ярмарки були в нас — у Бучачі в четвер, у Корощів у шиторку, у Золотім Потюку в середу. В ті дні жиди, пічці, перекінчичи то чекали на ших, як діти на великдень, щоб господарі ошчукати. Ріка Дністер була тут широкка і глибока. В осеуху місяцим шпадала, що можна було переїхати чи й переїти, хто добре знав броди. Було багато і ріжних родів риб. Чиї грунта припадали до Дністра, ті мали право до риб. Найбільшій проєєр над рікою мав фальварок і громада мала свою частину. Жиди вишмадали і мали з того велику користь; мали своїх рибачків, своїх фирманів, що доставляли рибу до міст. Стороннім людям, тим, що не припірали до Дністра, не вдало було ловити рибу, але ухитрилися.

У лісах було досить дичини — дикі свині, кози, зайці, лиси, борсуки. Свині й борсуки робили великі шкоди в кукурудзах і баробажі; люди ночами пильнували свого поля. Для дичат і хлющів то була забава: робили буди від дощу й на перемну тараканли, трубили і так страшили диків. По лісах було багато грибів, козарів, гудубочок, білів, а осенні підпенюк.

У лісі, шість неділя пиливничі і сім неділя великого поєту, нікто не їв скоромного, ні шабли, ні м'яса, бо був такий церковний закон. Селин-

Уввря Сестри Господи при Кружку «Сільський Господар» в Космирині.

нів не вільно їсти — лип панові і жидові. Священик позволив селянам їсти м'ясо, як мав селянин умирати, коли його й курляча юшка не помагала.

Власник фольварку був поляк, Северин Потоцький, військовий, капітан уланів. На поле він виїжджав завжди на коні. Формали були українці, а завідувач (глас), гумейний і людяк — поляк. Перед першою світовою війною, то громадою, можна сказати, правив пан Потоцький. Війт був неписьменний, такі ж самі радні — що пан сказав, то було затверджено. В громадській раді були й ті два заможні господарі жида, які нікого не визискували. Ті, що мали коршми і гецялярі, — вони визискували людей, аж до 1917 року. По світової війни люди стали відбудовуватися, село приходило до себе. Не забули люди і за церкву. Зробили збори, вибрали комітет, який порозумівся з громадським урядом і при-

ступили до будови Божого храму. Громадський комітет і тут став і у пригоди — громадська рада ухвалила дати з громадського ліса дерева на будову. Хто мав коні — возив дуби. Були й свої майстри. Сільські майстри виточили на токарнях ліхтарі до престоло. Токарі були Михайло Деркач, Василь Смерека. Знайшли і малюри і він виконав малярство. Гаванський зі Стінки несвятих перекру і люди були горді і щасливі, що збудували своїми засобами церкву.

Восени 1918 р. настала незалежна Українська Держава. В Космирині поставили нового війта — Корнела Короча — нова Держава, новий голова. Прийшло оголошення — хто є на урляні, зараз має зголоситися на команду до Бучача. Я так і зробив. Приїхали мене до 9-ої Бельзької Бригади, яка була на польській фронті під Равою Руською, а стовп коротко в Старім Селі. Звідти з боєм

Народна нова група сіл: Корнелюк, Космирин, Стінка, 1920-1939 рр.

ми відійшли за Збруч, в Україну. Там перебув я у боях із большевиками, з Денікіним, а в 1920 р. полики розформували нас під Проскуромом й інтернували нас усіх. По трьох місяцях стрільців — до десентника — звільнили з табору, а старшини наших, яких тримали в окремих бараках, закінчили. Була то сумна розлука, бо ж то були наші провідники, з якими разом ми йшли в бій за нашу Державу. Тепер, ми розкодились. Іх далі тримали в таборках. Були там мої старшини: поруч. Заворотюк, четар Чубатий, поручикни Бечка і Войтович. Ми бучачани трималися разом: із Космирин в 9-й Бригаді було нас чотирьох, а в інших Бригадах було дев'ять — чотирьох із війни цієї не вернулися. Ще в Проскурові сказали нам, що коли вернемося в рідні сторони, тоді

масло зголоситись у своєму повітовому місті до НКО. Ми так і зробили. Нас занесли, сказали йти до хати й не політкулувати. Дома, кожен воляк оповідав свої воєнні пригоди. Почали сходитися хлопці, дітчата, молоді господарі. Зорганізували повітний вулицей хор та й співали до співної. Сидючі господарі поїхали до Бучача, дістали відомости про читальню «Прогресс». Вернулися з доброю звісткою, що таку читальню можна оскувати. Ми її й оскували й було вже місце, де ми сходились, читали газети, книжки, поєсвати було де. Вже до нас почали приїжджати з довідними з Бучача панове Шинилівий, Крамарчук, Теодор Василік, Пендзей, С. Виницький, Н. Н. Осенова Кооперативу «Зоря». Н. П. виробив план «Народного Дому», на два поверхи і ми почали його будову. Місце на цьому було гарне — серед села, на горіжку. Люди дивили хто і що міг: лати, камінь, жінки йшли, зерно; господарі штепчили задаром матеріял від будову. Мулярі були з Изювців, — голувий майстер пан Доманський під доглядом Н. Н. Далі, зорганізували молочарів, а потім Райфайзенку, Сільський Господар. Головою Кружка Сільського Господаря був Інок, Савчук. На першій сходині цього Кружка зібралось багато людей. З Бучача приїхали організатори. Багато вони наказали нам і про саді, і про гній, як має він виглядати, і про робити з буряками, щоб їх на дорогу не розкидати, а робити з них компостову куну і як перектити, від городовину дачити; як годувати корови, щоб давали більше молока, щоб були чисті, бо від брудуші корови молоко поєс смердити. Пан Шинилівий часом цюєс дотешного сказати. Важкий обов'язок: Районовий Молочарин, перебар Королєць. Спочатку був клопіт, бо господарі ще вірили в старі звичаї: що мішати своє молоко з молоком від іншої ко-

рони, то може пошкодити корові. Але інструктор поленив як бубувати причини, що корова, буває, згубити молоко. Але, згодом, як кожну діста-ла за молоко по кілька сот польських złotych, то вже ніщо не боявся від-ми. Рафайлянку заложив пан Ло-шівський — він був добрий інстру-ктор, усім гідно повелити. Набрали ми між людьми 500 польських złotych і вклали до каси — здається на-зивалися «Самопоміч» — в Сколо-рохах, яку провадив о. Габіої, великий дідь. Згодом, пан ревізор Дмитро Бретенюк отворив нам касу. Сно-чатку, кілька років, люди вели касу задармо, а потім — дистанції за що працю по нітьє złotych на місяць, а потім на селі і то було добре. І так коло двохсот людей мало працю. Заробляли в фірмах, що велили ніби на торі. Ми їме експлуатували її бездарі. Кожного дня села дуть, як на прудок по крам до Буцача. І треба було значку підкати до Со-леву, бо там була гірка.

Сотельний Губевар організує різні ріддині шкільні зводих, собою господарств, кушварство, уміцляр-ство. Установля пані Бабицян вчить морзкувати, шовадить куре куко-ларет, а велика селадина. Зробили наш шкільний вечір і ставих дали з того вечора на «Ріду Шкелю», на читальни. Та її фештин устроювали. Від панні Коєтук зі Завала, люди замінити випитати сестери. На-чалося село, на ошичці зерно треба одрукувати перед шкідливаччі тло-вінку не відсукачи на дорозу, бо вони копієця на пшій. Зоранізували в селі «Луг», до якого поїхали пів молодь і молоді господарі. Спочатку ми були в шкільним одані, а потім ми всі вже мали одностріє. І вони був у котрісь селі фештин, то сусід-ні села брали участь у ним. І так «Луг» із Коємирини, Стінки, Корю-ца, Сорік, усі в одностріє, з орес-трово то шкідляло, як армія. По-лякам це не сподобалося, почали

переслідувати нас, шукали способу або вкарати, а потім, почали таки добре карати.

Проніг, прийшло ще більше лихо на всю нашу Галичину — панфікація 1930 року. Було мало таких місцевостей у Галичині, що їх минула панфікація. Між ними був і Коємирин, якого те нещастя минуло. По тім панфікації люди, в першу чергу молодь, стали не релігійне горничні, до Читальни, до «Лугу» й до інших культурно-освітніх, господарських, спортивних, суспільних товариств. І так на нашу діяльність шла живим течиню аж до вибуху другої світової війни — восени 1939 року. Із тим роком — із приходом «доблестно-геройної» армії, з її політрукатами, з НКВД, з московськими хулигани, з криком пропаганди, з безкомуніми вергачи, з їх нуждою, а потім, на зміну їм, із приходом німців, тих «березовців», що нас не розуміли за людей. Із постійним накладанням контингентів на роботу, потім, знову шоварт більшовицької Москви, — отже, із тим 1939 роком почалося, ахолоділо паного села, яке триває до нині.

Ще парод оїй дній про Коємирин. Нао-варок о. Калужинський, що був шкільним у своїй стародуєвості підозованим д-ра Володимиром Мотиланським до Буцача, має ту бо-люку знесому, що виконані нам зо-люють у релігійній душі, що побована увесь час шкільство, прогатили шкільні до привезти, щоб таки перестали ти-ти. В нас школа була нова, гарна, наука йшла в двох мовах, україн-ській і польській. Учитель був про-ляк Білявський. Коли пішов на пен-сію, тоді на його місце прийшов молодий Енгель, пшюляк, німінець. Цей був до 1914 р. й пішов від нас на зміну. По другій світової війни був у нас учителем Олександр Пап-линський. Наніш поперні освітньо-гос-подарського розвитку села були: Га-ривсім Гапралюк, Михайло Житочюк,

Мирон Лопушань, Ієсь Гостинський, Юрій Якімський, Василь Осетяк, Кость Доногий, та шкільних — Павло Деркач, Іван Житочюк, Андрій Ло-пушань, П. Смерка, Анна Смерка.

По о. Калужинський були і нас співзасідки, веротика побутом, Га-ривський, Крижанівський, Кро-жмалський, Речавський, Косовий.

Військових із паного села було: 1912-1913 рр. у війську служило 24 воїни; в 1914 р. з загону забрали на

війну 52 воїни; в 1916 р. забрали 17 рекрутів, а в 1918 р. забрали ще 8 рекрутів. В австрійській армії зли-нули: С. Юрчук, Е. Юрчук, Лоуш-пань, М. Белішюв, В. Якімський, Н. Демидівський, Ю. Копальчук, І. Ка-рач, М. Юрчук, В. Арай Уманні було 11 воїнів, чотирьох не верну-ли, а смер: Михайло Воїчук, Гриць Якімський, Тосіако Калужинський старший деситик, Степан Кри-жівський, Івановдін із австрійської армії були чотирьох.

37. КОСТІЛЬНИКИ

Василь Киріл, нар. 21. 4. 1886 р., з ним в Іваної читальні. Приїхав у село з сестричками Коємирини, Селівської Сніжки і однострієччів членів її товари-ства в Коємирині.

Коєтільник, Іван Рогович Уманськ, Виставський Завалю 1918-1920 рр. Він зареєстрований в Коємирині Березі 1939 р.

Територія громади 15,17 квд. км, мешкальчих домоів у 1921 р. — 193, у 1931 р. — 268.

Населення:

1841 р. —	587 українців.
1880 р. —	757 (88,0% українців, 17 (2,0%) поляків, 36 (10,0%) жидів.
1900 р. —	911 (93,4% українців, 6 (0,6%) поляків, 60 (6,0%) жидів.
1939 р. —	1390 (97,9% українців, 10 (0,7%) поляків, 20 (1,5%) жидів.

Церква св. Параскевії, мурована 1906 р., належить до парохії в Золотім Потімі. Школа — українська до 1919 р. В незалежні до 1939 р., за польських часів, про характер школи не відомо.

Михайло Рожелюк подає: Перед першою світовою війною на зарібки виїжджали до Прусу — 6 осіб, до Ка-

нади — 7, до Боснії — 2, до Аргентини — 2. Кордем було дві. У війні, 1914 р., згинено 8 господарств, за Австрію уляло 9 осіб, інвалідів — 4. В Українських Січових Стрільцях служили: Іван Рожелюк, Григорій Шестопалка, Федь Кумерка. В УГА згинув Михайло Карач. Між 1920 і 1939 рр. в нашій громаді існували: читальня «Прогітти», Народний Дім — збудований у 1937 р., Кооперативи — крамниця, кредитівка, молочарня, Т-во «Луг», аматорський гурток, хор, Кружок «Сільського Господаря». В тих роках на зарібки виїхали: до Америки — 6, до Канади — 4, до Франції — 8, до Аргентини — 1.

Відзначено 70-ліття Матір'яно Т-ва «Прогітти», переведено прогіналькогоньну акцію, записано могоду в честь поляглих та Україну.

Заслані в Серву Картув'ю були: Іван Рожелюк, Іван Ткачук, Василь Кумь.

33. КРАСІВ

Територія громади 9,41 квд. км, Мешкальчих домоів у 1921 р. — 197, у 1931 р. — 207.

Населення:

1841 р. —	610 українців.
1880 р. —	739 (93,6% українців, 15 (5,4%) поляків, 8 (1,0%) жидів.
1900 р. —	960 (97,9% українців, 21 (1,9%) поляків, 2 (0,2%) жидів.
1939 р. —	1120 (97,4% українців, 30 (2,6%) поляків.

Церква Введення ПДМарії, дерев'яна з 1864 р. Школа — до 1914 р. і в наступних роках в українському могово панічанні.

Іван Шостах подає: Перед першою світовою війною в Красіві були: Т-ва:

читальня «Прогітти», Народний Дім — збудований у 1910 р., Спід. На зарібки виїжджали в Німеччину, в Чехію, в Канаду, в Боснію. Згинув війні згинено 39 господарств, за Австрію уляло 20 осіб, інвалідів — 2.

В Українських Січових Стрільцях служили 4 особи, одне політвнє пригадує собі Михайло Бурж. В 1920-1939 роках у сол існували: читальня «Прогітти», згаданий вище Народний Дім, Кооперативи — крамниця і молочарня, Т-ва «Луг» і «Соція», аматорський гурток, хор, оркестра, Кружок «Сільського Господаря», Секція Господин, відбувались куховарські курси, був самообіжний гурток, Прогіналькогоньна сторожа.

На зарібки виїхували: до Франції — 1, до Аргентини — 1, до Бразилії — одна родина.

Вини обіжте закінчили: Іван Слобда, Юрка Митнар, згинд — право, Маріяна Татчині і Катерина Татчині — учительки, діти сиротничка о. Василя Татчиня.

Відзначено 70-ліття Матір'яно Т-ва «Прогітти», переведено прогінальний

побіжтти і прогіналькогоньну акцію, шпестано могоду в честь поляглих та Україну. На Захід на еміграцію подолало коло дев'ять осіб.

Такі ж дані подає й *Ярослав Кравчук*.

39. КУРДИБАШІВКА

1900 р. —	369 (77,9% українців, 102 (21,9%) поляків, 4 (0,8%) жидів.
1939 р. —	390 (66,6% українців, 200 (34,0%) поляків.

Церква Різдва ПДМарії. В незалежні до 1841 р. подано, що Курдибашівка належить до парохії у Перезволиці. У незалежні до 1912 р. подано, що Курдибашівка належить до парохії у Перезволиці, старих, Школа — до 1919 р. українська.

Євсей Кошів гвардичка-Колчаківська подає: Мое родитне село Курдибашівка належить до парохії, між Перезволиці й Осіченими. В 1839 р. було до 100 господарств. Була в нас церква, школа, читальня «Прогітти», кооператива, Націоналізм — село було сільське. Було кілька родин латинників, які розмовляли по-українськи. Деякі селяни носили своїх дітей до середньої школи вже на почині світової війни. В дії війни село було доцентно згинено, але во війні ново відбудувалося. І в дії війни згинуло багато наших односелян. Згинув і Возданир Крушовський с. Антона, в Україні, 1918 р., який був Мисраїнським Січовим Стрільцем. По першій світової війни й по нашій прогінній війні селяни есправдали коло 20 родин мазурин і поселили їх коло села на землях діжчик. Тепер діжачо сумні вістки з села: Курдибашівка не за кільканадцять років перестане

о. Михайло Дрогомирський, вяр, в селі Курдибашівка в 1890 або 1891 рр., який в церкві с. Мислава, «спер на повинні» в Сибірії.

Територія громади 2,63 квд. км, Мешкальчих домоів у 1921 р. — 79, у 1931 р. — 117.

Населення:

1841 р. —	284 українців.
1880 р. —	256 (67,5% українців, 117 (30,8%) поляків, 6 (1,7%) жидів.

пенуати, Багато родин і молоді пі-
ушли під час другої світової війни
на Захід. І ті, що залишилися,
кілька родин безлічених вивезли на
Сибір. Доростаюча молодь їде до міс
на науку і там залишається. В селі
залишилися самі старші люди. Церк
на розбиття під час другої світової

війни і не відбудована, а господарств
дні частин їх відбудовані.

В 1920-1939 роках середі й вищу
освіту закінчили: Йосиф Дрогоми-
рецький і Павла — інженер, Степан
Крушевський д. Онуфрей — учи-
телька, Йосиф Гоминський і Геларія
і Михайло Чайківський і Павла.

40. ЛАЗАРІВКА

Територія громади 8,08 кв. км.,
з того 45% у посідачій селі. Меш-
кальців домів у 1921 р. — 139, у
1931 р. — 151.

Населення:

1841 р.	— 472 українців.
1880 р.	— 530 (92,8%) українців, 22 (3,9%) поляків, 19 (3,3%) жидів.
1900 р.	— 686 (95,6%) українців, 9 (1,2%) поляків, 27 (3,8%) жидів.

1939 р. — 760 (88,7%) українців,
10 (1,3%) жидів.

Церква св. о. Микола, парохія За-
дарів, Школа з українською мовою
навчання. В 1920-1939 роках в селі
існували: читальня «Прогресс», влас-
ний Народний Дім збудований у 1928
році, кооперативна крамниця, Т-во
«Дуг», аматорський гурток, хор, ди-
тячий садок. По другій світової війни
виїхало на Захід приблизно 15 осіб.

41. ЛІЩИЦІ

Територія громади 16,80 кв. км.,
Мешкальців домів у 1921 р. — 224,
у 1931 р. — 244.

Населення:

1841 р.	— 296 українців.
1880 р.	— 612 (67,6%) українців, 99 (10,6%) поляків, 17 (1,8%) жидів.
1900 р.	— 1051 (89,8%) українців, 82 (7,1%) поляків, 56 (3,1%) жидів.
1939 р.	— 1410 (91,5%) українців, 120 (8,5%) поляків.

Церква св. Параскевії, зручана в
1836 р., парохія Сорочі. Школа до
1919 р. українська, за Польщі укра-
їнотинна.

Степан Шевчук шире та леві опові-
дає про своє село Ліщиці ось таке:

574

Онуфрей Шевчук, співосновник читаль-
ни «Прогресс», Т-во «Сокіл», співоснов-
ник крамниці «Сільський Господар», фун-
даторів школи читальни і власної приватної
приватної організації у Ліщицях, із
своїми дітьми в уривках. Перший зліва
євн Степан і четвертий зліва євн Тиміш.

Ліщиці. Жінки в народній шкільній
1880—1930 рр.

принци до Сорочі, — там був такий
зарінок коло кершів. Того ж дні
було виставо — це шаво хто дав.
Жігнєвомир чи Сорочі, Голубово — Со-
коло — був О. Шевчук. Та все те не
довго тривало, прийшли 1914 рік, а з
ним усімало кінець іпроща і «Сіль-
ський Господар», і Читальня, і вели
бібліотека. Бібліотеку був забран до
хати О. Шевчук і згорів на поці
хати згоріла і згоріла всі кішки.
Тоді вогоріло сім господарів, згоріло
все до них, ніхто не ратував, бо літа-
ли германці стріляти. І так все за-
мерло аж до 1922 року.

З Ліщиць пішло до УСС 4 хло-
пці і всі вернулись ще зі Стрип. Під
час Вогорілої війни пішло понад
сто чоловіка. По цій війні на бри-
дких сідлах коло 35 хлопців, трих
не вернулись. Ти, що загинули за час
Питавної війни: Андрій Мосевич,
Петро Бурак, Матій Любанський,
Степан Олійник, Гринь Койля, Мак-
сим Хомак.

У 1923 році відновлено свою діяль-
ність читальня «Прогресс» і уже в
1924 році, за старанням О. Пендєв,
дали ми першу виставу «Смеркуча».
В тім році засновано кооперативу
«Згода». Був іє малий гурт людей, що
ледве лішили Надвірну Руду в Ура-
ну: Онуфрей Пендєв, Гринь Комар-
ницький, Дмитро Івасюк, Стефан
Івасюк, Теодор Івасюк, Стефан
Шевчук, Теодор Кравчук, Михайло

датуку. Це оповідав мені мій дідко, за
пам'яті якого то сталося. А пан за-
був, не пам'ятає Галєцький. Вертаюся
до читальни. Була виставка в хаті
одного селянина, що знавє Червога.
За хату вдала читальня чотири
кершів на рік і до того два германці
на шведів, за надрту, а як відбудова-
лося в читальні поць довше, то ще
одні германці платили більше. Так
було десь до 1907 або 1908 року. В
тих роках заходили Гринь Комар-
ницький і Онуфрей Шевчук вде-
сяк пам'ятити наша Коморниця Тан-
чаківського, в «Золотім Поточі», щоб
купити хату для читальни, бо вказу
той час один жид продав хату і
морг горела. Ту хату село купило. А
кілька років пізніше купив пан Тан-
чаківський ще 1-ю морга каміньового.
Десь від 1910 року почалась праця
на добре. Так, що до 1914 року вже
була в нас крамниця під назвою
«Сільський Господар», був і «Сокіл»,
яке молодь робила великі виправи по
селі. У 1912 або 1913 році відбувся
такий збиг громад Ліщиць, Ліщиць,
Сорочі, Жігнєвомир і в селі Тараса
Івасюка, а все не відбудова в Со-
роках. У той час посідачлі мотри
дуби на пам'ятку того збигу місце-
вого в тім місці, де входилося з Лі-

Хор «Просвіта» в Личівцях, 1927-1929 рр.

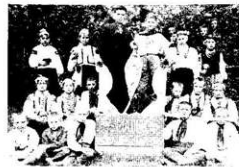
Прокичук, Петро Мостовий, Петро Заходив та інші. Удів — 5 злотих. І таки це того року кооператива була чина. В 1929 році купили мури по старій корині, а потім, того ж року, купили й другу корину в добрім стані. До цієї хати перенесли крамлинцю, створили молочарню, кредитну кооперативу «Надія», в Умані і в Надвірній Раді якої були ті самі люди. Скарбишом був С. Шевчук, аж до 1939 року. В касі було 4.000 злотих.

Националізації у наших селі не було. Були в нас удани, але ніколи шкоди не вчинили, але зажадали 20 кірнів вієса, а ці селяни ще не мали змоловаченого, то дав пан Големський, люди пішки віддавали йому. Цей пан Големський дуже добрий був для свого села.

Ще вернуся до старої корини — все праця йшла задармо, дерево, камінь і що треба люди зносили, лиш мулярі, стовпари і бляхарі були платні. Будувано завдячує С. Шевчук, усені закупи матеріалу для будови —

він цим займався. Хоту ще сказати, що той пан Големський не був такий, як інші пани: продав нам дерева на будову, ще й дав трохи огусти. А лісничий, кой був поляк, то ще й він дав від себе. Тільки влада ставилася досить ворожо. Мене кликав староста, бо наліція доносила, що ми будемо проти права. Але в переліт нам радше в пана Н. П. в Бучачі, а він народив нічого нового не добудувати, а який плати нас чинила, то треба казати, що ми лиш дух ставили. Коли ми вже поспівали дах, той староста знову кликав мене. Пропити я до нього, а він питається чим ми будемо покривати? Скажи я йому, що — бляхою. А він на це: «Не лезь лизь!» Й у тілі же хитавши пішов до ади. Н. П. й ми обидва пішли не раз до старости. І вже було «звеканям».

Ще раз вернуся до пана Големського, Йосє, їдемо обидва з громадського засідання до дому. Розмова зійшла на будову нашого дому. І я

Личівий драматичний гурток в Личівцях, 1930 р.

сказав, що ще бракує нам трохи каменя. Він сказав на це, що має якраз трохи камени на своїм подвір'ю й він дарує цей камінь на будову нашого дому. Й той камінь забрав — було його нісім кубічних метрів. Ще одню пакку — цей наш пан не допустив до Лісничий, ні одного мажур-коляніста, а розпарценовав землю між своїх місцевих — коло триста моргів поля — і її від кого не жадав зміни метрики. Два роки даваш своє поле на фестин. Одного разу вибух у селі воєнний огни. Тоді він післав фірмани, щоб позив воду і спакку був пісала.

Ще скажу коротко про себе самого. Був я воємком іще цесаря Франца Йосифа. Потім був я воємком Української Галицької Армії — був і за Зоручем, і в Бригідках, і тиф перебув.

І ще короткі дані про село. Перед першою світовою війною, 1914 рік, була читальня «Просвіта», Т-во «Сокіл», «Сільський Господар». На зарібки пішли люди виїжджали до Прусе, до Чехії, до Канади, до Америки, до Бразилії. Середню освіту мав Омурфей Нейдєр. Відзначено 100-ліття народина Тараса Шевченка. У війні, 1914 р., знищено 8 господарств і 30 осіб згинуло за Австрію, а 25 інвалідів було.

Роки 1920-1939: село мало читальню «Просвіта», Народний Дім — збудований у 1930-31 рр., Кооператива — крамлинця і молочарня, Т-ва «Сокіл

і «Луг», аматорський гурток, хор, Кружок «Рідної Школи», Кружок «Сільський Господар», Хліборобський Витєкл Молоді, Соціал-Господин. На зарібки виїхали до Канади — 2, до Франції — 2, разом 4 особи. Відзначувано роковини Тараса Шевченка, 70-ліття Матірнього Т-ва «Просвіта», передсєдно шкільний цлєбєщит, протпальогоголюму акцію, випєнєно могилу в честь полятих за Україну. До Дивізії «Галичина» в 1943 році пішло коло 40 хлопців, а на роботу до Німеччини — 30 осіб.

Цікаві подробиці до історії села подає *Таліна Шевчук*.

Переклад подає такє: Кошиєв, давно, на границі села Русилів, де б'є джерело дуже чистої води, стояло село Воєнків. У XVI столітті напали на це село татари, людей вимордували, село було спустошене і тепер тільки це поле зветься «Воєнків». Бувало, при орці можна було натрапити на ріжкі черешки. Та все таки, яких три кілометри на північ від цього місця, де було село Воєнків, була ліщина. І тут у дімі ліщиниовім лісі сталася коло дев'ять родин. Між ними і велика родина Шевчуків, яких і досі звали «воєнкови». Там вони і оселились і прибрали нову назву своїй оселі — Личівці. А ліщина справді була там велика. Ще перед першою світовою війною оповідали, що з цієї ліщини робили плати і кровки на хати. Дали, усі вулиці мали в нас плати дерев: Герєнина, Дубина, Квєстиня й інші. В селі випиляло декілька більших джерел, які творили потічок, а він пішов до ріки Стрипи. До 1833 року зєсло обробляли дерев'яним плугом. До 1905 року ніхто в селі не вживав шного верхнього одягу як тільки сраж із грубої овечої вовни пошити-ваний кольоровою воліткою. В зимі — носили кожух. На ногах — чоботи.

Була в селі коринна, де полагоджувало всі сирани. Та, завдяки свєцєщєнникам і витєлям, у селі почало йти

до кращого. Незадовго по першій світовій війні власники корини продали її і на тіх місцях поставила кооперативна крамниця. У 1923 році основою читальни «Прогресит», а в 1924 році зорганізували при ній аматорський драматичний гурток, який дав першу виставу «Свекруха». У 1930 році зорганізовано «Малий драматичний гурток» із дітей, які грали дитячі вистави. Церква в нас мурована, збудував її дідич перед скасуванням панщини. Існувало в селі Т-во «Відродження». Його праця дала такі наслідки, що вже в останніх роках перед другою світовою війною усякі гостині, весілля, забави відбувалися без алкогольних напійки.

Децю й С. Згодняк додає до характеристики села Ляцькиці. На південний схід від Бучача, віддалене на вісім кілометрів, у тихому закутку ліса лежить це село. Колись серед села була корнина. Славилась вона тим, що всі воли, — яким наші діди колись, віддали, — знали, що коло корини треба стати. За першої війни корину знищено, а по війні люди не дали їй відбудуватися, аж доки не відкупили. І не тільки корину село відкупили, але й ті воли, що наші люди їх пропали, відкупили від жида. Пан Големські був людиною практичною. Він, як поляк, до польської

Видля читальни «Прогресит» в Ляцькицях, 1939 р.

влади не відносився жде, але робити те, що йому відповідало. Польський уряд подав йому пропозицію, щоб він розпарцеловав поле поміж тих поляків, що служили Пільсудському, а пан Големський розпарцеловав поле поміж наших селян. Парцеловав лан за ланом, лани сплатили селяни один лан, а він заріз парцеловав другий. Зять пана Големського мав титул барона. А втік він з-від більшовицького ножа зі сходу. Коли поляки у Львові засудили і повісили наших бовівків Віласа й Давидишина, тоді в усіх селах Галичини о 12-ій годині ночі загрозосили дзвони — несли сумну звістку. Тоді цей пан барон пинив й став резиденції й на «русском ліпке» свест кричати: «Что это за сумнод!.. його заг!.. Спать не дають!.. Та краце було б йому не кричати!..»

42. ЛУКА з присілкою СЕНЬКІВ

Територія громади 6,16 кв. км. Мешкальних домів у 1921 р. — 280, у 1931 р. — 336.

Населення: 1841 р. — 642 українців.

1880 р. — 882 (87,3%) українців, 77 (7,6%) поляків, 51 (5,1%) жидів.

1900 р. — 1093 (83,7%) українців, 166 (12,7%) поляків, 47 (3,6%) жидів.

1939 р. — 1430 (87,2%) українців, 210 (12,8%) поляків.

Церква Перенесення Моцці св. о. Миколая. До 1914 р. належало село до парохії в Устю Зеленим, потім Екс-

позитуря. Школа до 1919 р. українська, потім утратилася.

Перед першою світовою війною у селі була читальня «Прогресит». Винув осміт з Луки набули сини місцевого землевласника Луцького — Остап і Мирон, відомі наші культурні і полі-

тичні та кооперативні діячі. Між роками 1920-1939 у нашій громаді існували: читальня «Прогесит», власний Народний Дім — збудований у 1928-1929 році, Кооператив — крамниця і молочарня, Т-во «Дуг», аматорський гурток, хор.

43. ЛЯЦЬКЕ

Територія громади 14,91 кв. км. Із того 44% у посіданих селян. Мешкальних домів у 1921 р. — 224, у 1931 році — 244.

Населення:

1841 р. — 555 українців.

1880 р. — 797 (80,5%) українців, 161 (16,3%) поляків, 32 (3,2%) жидів.

1900 р. — 862 (81,1%) українців, 164 (15,4%) поляків, 37 (3,5%) жидів.

1939 р. — 1090 (83,2%) українців, 210 (16,0%) поляків, 10 (0,8%) жидів.

Церква Успенія ПДМарії, дерев'яна, з 1781 р. Школа до 1919 р. українська, потім утратилася. Перед 1914 роком у Ляцьким була читальня «Прогесит»; відбудована віда. Корнина була одна. Між роками 1920 і 1939 у нашій громаді існували: читальня «Прогесит», Народний Дім, кооперативна крамниця, Т-во «Каментаріє». По другій світовій війні на Засід подалося 6 осіб.

Нотатки з щоденника «Діло» про події в Ляцькоці

«Діло» ч. 35, з 16 лютого (1 марта) 1906 року. перша стаття на першій сторінці, п. з. ВЖЕ ЛЯСТЬСЯ КРОВО РУСКОГО НАРОДУ.

1) — Ц.к. Бюро кореспонденційне подає:

В наслідок понедільного ексцесив суди слідчий зарядил арентування 15 селян в громаді Ляцьким. Арент перевели жандармерія і асистентів одного пелотона піхоти. Товна окола 600 зачепила жандармерію і військо. Військо борювалося багнетами, а напасники перейшли до чинного спротиву. Команданту пелотона дав наказ стріляти. Шість вбитих, кільканадцять ранених. Арентоваво сотрудничка в Нижнєй о. Коростія, бо його виступ в понеділок викликав розурку. Військо скріплює до одного батальона. Приїхали бучацький старос-

та Попель і судовий радник зі Станиславова Пискулоб. При розурках на першому пляші були члени сімочних товариств.

2) Повідомляють, що арентовані в Ляцьким зажадали, щоб їх відведено підводи, так як не знайдя роблею. Тоді почалась панпаніа. Носли д-р Евген Олесницький, Ернест Врайтер, Семен Вітик вихали до Ляцького.

3) Очевидця Федір Іван Олесницький, студент зі Станиславова, промовець на вічу, подає інформацію про віче в понеділок 26 лютого: «О 11 годині почалося віче в Нижнєй, товмачького повіту, в справі виборчої реформи. Приійшло 10-12 тисяч людей з повітів Товмач, Бучач, З Товмача прийїхав комісар д-р Дуїнковскі і секретар повітової ради в

Товмачі Валескі. До президії вибрали пароха о. О. Левницького і соотрудника о. Коростеля. Реферат виголосив Ф. Олесницький. Тоді зажадав голосу знайомих людей секр. пов. ради Валески. О. Коростель заштанг людей чи хочуть слухати Валеского. На те всі присутні голосно кричали, що не хочуть. Комісар Душковський роз'язав віче. От, Левницький і Федір Олесницький пішли до хати, а прийшов чоловік від Душковського і просили, щоб усею кофити людей і намовити їх, щоб пішли до хати. Це зробив о. Коростель. Вертаючись до Станіславова, Федір Олесницький бачив, що в Станіславові людський до потягу військо, бо, молячи, у Нижисів розрухи. — Підпис Федір Іван Олесницький.

«Діло» ч. 36, з 17 лютого (2 марта) 1906 року, стаття КРОВАВИЙ БЕНКЕТ В ЛЯЦЬКІМ — письмо посла д-ра Евгена Олесницького.

1) «Трое осіб, в тому одна жінчина, вбиті, двоє конас, одна тяжко ранена, 2 легко. Бучацький староста нічого не знає, бо всі розпорядження пішли з Томчака.

В середу 28 лютого прийшли до Ляцького жандармерія і відділ військо. Жандарми казав Процені Бойкові закликаати людей, які були на вічу в Нижисів. Людей, які прийшли, почали арештувати. Коли Юліяна Деркач побачила між арештованими свого сина Михайла, передерлася між людьми до нього і тягла його до себе. Микола Шумєга пішов за нею і її відтягнув, але не в помігав і вона такій тримала сина. Тоді арештовані почали розходитися. Жандарми пось казав поручникові Раде і цей голосно заохочував «Ліден!» Люди кинулись втікати, але не зважаючи на те поручник командував «Фоср!» воєки дали три салви до утікаючих людей. Погибли на місці: 1) Анна Смучок, 43 літ, мати семеро дітей, яка пішла по воду і затрималася див-

лячися на суматоху, 2) Ілько Шумєга, 27, лишив стару маму і жєну, 3) Михайло Безтіляний, 55, Тяжко ранений Проць Шумєга, старше 70 літ, Федько Недільський — обидва борються зі смертю. Легше ранені: Домінік Палювський і Руця Дволітка. Всі вбиті і ранені пострілами зі заду. Військо і жандармерія в тій хвилині відійшли. Молодий поручник називається Раде. Вбитих ще не поховали, бо має бути обдутих. На інтервенцію Олесницького і Грайтера судді Пшекоуб дав побачення з арештованими і їм передано карчі.

Віче було в Нижисів. Вже після роз'язання віча надійшли січовики з Ляцького з малимим прапором. Їх було около 600. Комісар Душковський кишував підирати «фану», але йому не дали.

2) Ренталька має голце: газета «Руська» пише, що отці Коростеля арештовано за «нерівняжну бесіду».

«Діло» ч. 37, 18 лютого (3 марта) 1906 року.

1) «КРОВАВИЙ БЕНКЕТ В ЛЯЦЬКІМ» — передрук з польської газети. Кур'єр Ляцької, бо писаво д-ра Олесницького екзифіковано. (Для інформації «Кур'єр» не опозиційна польська газета. — К. Памьковський.) «Кур'єр» подає вбитих трьох і ранених: Петро Шумєга пострілений зі заду вмірає, легше ранені Іван Заяць, Руця Дволітка, Стефан Шумєга, пробитий багнетом жандарма, Стефан Ширба і Петро Безтіляний. Військо і жандарми відійшли залишаючи по собі кров і трупи.

Прийшли судя, ротмістр жандармерія і три компанії 24 полку піхоти.

Всіх арештованих 19:

Гриць Деркач, Юлія його жінка, Василь Деркач, Анна Дулька, Стефан Павловський, Стефан Недільський, Дом. Грабовський, Стефан Грабовський, Василь Безтіляний, Петро Безтіляний, рана в пату, Ми-

хайло Безтіляний, Гриць Безтіляний, Никола Бабичин, Олександра Пилипка, Василь Вербицький, Юлія Богданович, приватний сьль, учитель, Матій Заяць, Петро Смучок, Стефан Шумєга.

2) «Слово польське» подає, що трьох убитих поховано спокійно при арештованій жандармерії і військо у спільній могилі. В селі посли Евгєн Олесницький, Грайтер, Вітик, Мозлар з Бучача і Рубяк зі Станіславова.

3) «КРОВАВА ГОРБА» (на університеті) Студенти зажадали від ректора Гамбінського саяти на віче, а він казав, що не розуміє по руски. Тоді зробили віче без дозволу. Вшехпольські студенти напали і були побиті з обох боків.

«Діло» ч. 38, 20 лютого (5 марта) 1906 року.

Заклик до складання жертв на наміятник і на острівлях в Ляцькім. Підписе Тома Павловича, а другий підпис нечтливий.

44. МЕДВЕДІВЦІ

Територія громади 20,66 кв. км. Мешкальних домів у 1921 р. — 233, у 1931 р. — 327.

Населення:

1841 р. —	762 українців.
1880 р. —	951 (73,7%) українців, 230 (19,0%) поляків, 28 (2,3%) жидів.
1900 р. —	1167 (85,6%) українців, 183 (13,4%) поляків, 14 (1,0%) жидів.
1939 р. —	1350 (78,0%) українців, 375 (21,7%) поляків, 5 (0,3%) жидів.

(В числі 375 поляків є 40 колоньїстів).

Церква Успєння ПДМарії, збудована 1827 року, відновлена в 1899 р.

«Діло» ч. 39, 21 лютого (6 марта) 1906 року. Окремі додаток. НИЖНИВЬСЬКІ ПОДІЇ В АВСТРІЙСЬКОМУ ПАРЛЯМЕНТІ промова посла Романюка з шимого суворого сьлєства і суворой карчі, підтримує ляцький посол поляк Грайтер і підпис польських соціялістів Дашиньскі — «невина кров паде на голови пропалакаторів галицької шляхти і контр-революції». Відповідає міністер внутрєшних справ граф Вланд-Рейдт. Принято висєсна Романюка з по-іранкамєнє графа Дашиньскі великою більшістю парламенту!

«Діло» ч. 41, 24 лютого (9 марта) 1906 року.

Сьлєдство передано в руки судді Комака, арештованих у більшістю знялено, а 13 військово до Станіславова піли суд. Під військової суд поставлено 5 воєнків станіславівського 58 полку піхоти за те, що відомчилиє стрєляли до людей. Мєж ними був мешкаєць Ляцького Сидорак.

Школа до 1919 р. польська, за Польщі утратившиєнє.

Михайло Когут подає: До 1914 р. були в селі читальня «Прогієнї» і читальня ім. Качковського, люди нїжджалі на заробітки до Прує, до Канади, до Америки; була одна корина, у війни в 1914 р. і особа була в Талєрґрофі за мєксїфікацією, населєння було висєленє, 90% господарств знищено; за Австрїю злинуло 24 особи, 4 інвалідї. У боєх за Україну, 1918-1920, брали участь Михайло Когут, Михайло Гадєвич, Іван Вєльґач, Оуєфрїє Вєльґач, Федорій Бабїл, Петро Гівачук, Василь Мєльґач, Василь Дашїляк, Микола Гайкевич, Стєсла Гриньків.

Юліанія Колять 70-літ роком
Проевіти-и Медисина, 1938 р.

Секція Господня при Кривжів
Сільський Господар-и Медисина,
1938 р.

У 1920-1939 роках у селі існували читальня «Проевіти», Народний Дім збудований у 1927 р., Кооперативні — крамниці, кредитівка, молочарня, Т-во «Луг», аматорський гурток, хор, Хліборобський Випік Молоді, Секція Господня. На роботу лоза межі Галичини вишло 45 осіб. Знову відновлено корому. Відзначу-

вано рокомши Тараса Шевченка, відзначено 70-ліття Матеріного Т-на «Проевіти», передано протискокоготильну акцію, випущено монету в честь полемши за Україну. Жерти паншфакції в осіб була матеріална шкода для громади і для кооперативи. По другій світовій війні на Захід подалося приблизно 180 осіб.

45. МЕЖИГІР'Я з присілкою ОЗЕРЦЕ

Територія громади 5,19 кв. км. Мешкальних доміи у 1921 р. — 210, у 1951 р. — 230.

Населення:

1841 р.	— 231 українців.
1880 р.	— 532 (75,6%) українців, 145 (20,7%) поляків, 26 (3,7%) жидів.
1900 р.	— 756 (76,6%) українців, 180 (18,2%) поляків, 51 (5,2%) жидів.
1933 р.	— 960 (77,4%) українців, 265 (21,4%) поляків, 15 (1,2%) жидів.

Церква Покрова ПДМарії з 1865 р., парохія Лука. Школа до 1919 р. українська, потім утравквітствина.

В першій світовій війні служив при УСС Василь Протос. В 1920-1939 рр. у селі існували читальня «Проевіти», Народний Дім — збудований у 1926-27 роц. кооперативна крамниця і молочарня, Т-во «Луг», аматорський гурток, хор. На зарібки вишло до Аргентини 12 осіб. По другій світовій війні на Захід подалося приблизно 12 осіб. Це подас Ярослав Кривчик.

Територія громади 34,17 кв. км. Мешкальних доміи у 1921 р. — 864, у 1931 р. — 1176.

Населення:

1841 р.	— 913 українців: 221 — Монастирська, 245 — Березівка, 447 — Фільварки.
1880 р.	— 762 (17,6%) українців, 1271 (29,3%) поляків, 2292 (52,9%) жидів, 8 (0,2%) інших.
1900 р.	— 580 (11,9%) українців, 1773 (36,4%) поляків, 2504 (51,5%) жидів, 10 (0,2%) інших.
1939 р.	— 900 (11,5%) українців, 5350 (68,7%) поляків, 1550 (19,8%) жидів.

В шематизмі за 1912 рік подано українців:

201	— у Монастирських.
190	— у Березівці.
502	— у Фільварках.
893	— разом.

З цього видно, що урядова статистика з 1800 року була фальшива.

Церква Воздвиження Чесного Хреста, збудована в 1892 р. Перел 1914 роком у Монастирських була чисельна «Сп», читальня «Проевіти», каса Райфайзена, хор. Між 1920 і 1939 роком був Народний Дім, Скелд Повітового Союзу Кооператив, Т-во «Луг», хор та аматорський гурток.

Про мінулае Монастирськ «Словник Географічии Польського Королівства» подас таке: «Монастирська місто над річкою Коропець, буцацького повіту, у віддалі 15 км. на захід від Бучача, 140 км. від Львова, при бережаньско-станиславівським тракті. Біля Монастирськ розлогий став, Монастирська межують на схід із Тригоровом і Бертиками, на південь із Чеховом, на захід із Вичліка-

ми та Старою Гутою, на північ із Новою Гутою, Швейковом і Коналівком. Двірські ґрунта: 961 моргів рілля, 84 морги сіножатей, 209 моргів пасовища, 274 морги ліса; солоніскі ґрунти: 177 моргів рілля, 116 моргів сіножатей, 294 морги пасовища.

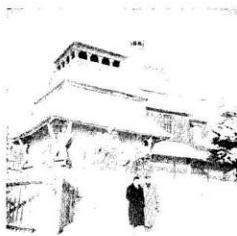
Населення: римо-католиків 1741, греко-католиків 408, жидівського віровизнання 1310. Коли збудовано римо-кат. костел — не відомо, але вже був перел 1702 роком, про що свідчать акти парохіальні. В 1727 р. Юзеф Потонький, ширецький староста, збільшии дотацию, Костел мурований, осмичений 1751 р., під назвою ПДМарії. До парохії належить 12 місцевостей: Березівка — 409 вірних, Бертики — 80 вірних, Чехів — 6, Дубечка — 587, Фільварки — 603, Нова Гута з Ізабелю (Гаїбовою) — 444, Стара Гута — 415, Комарівка — 178, Короститин — 662, Слобідка Долишня — 136, Слобідка Горішня — 248, Вичліки — 188 вірних. В усій римо-кат. парохії с 5697 вірних, а католиків — 3, жидів — 3036. На швентітні у Монастирських, в Ізабелі і Короститині с каплиці, у яких іконки підрааляють молебні, Декалат у Бучачі, архидієцезія львівська.

Греко-католицька парохія, деканат бучацький, дієцезія львівська, об'єднує вірних: Фільварки — 476 душ, Чехів — 394, Березівка — 444, Слобідка Горішня — 238, Слобідка Долишня — 22, Ізабелі — 8, Гута — 6, Короститин — 2 душі, Школа статова з двома вчителями.

Монастирська поселені в давній галицькій Землі і с тілздом роду Монастирських, гербу Пільва, а відтак Сениських, із яких Ян, дідич Монастирськ, дістав від Жигмонта Августа привілей, у 1552 р., на велення торгів у п'ятниці і вряром на св. Андрія. При тім, король згадує про заслуги Яна і його предків, Другий

привілей з 1557 р. додає торг на св. Хреста. Оборонний замок не вдержав княздарового напад татар. У жовтні 1629 р. Станіслав Любомірський, руський посол, перейшов дорогою татарам, що верталися з великою добычкою та розгромив їх. Згодом, Монастириська перейшли на власність Шотоцьких і вони перемістили замок на палату. Відтак, Монастириська перейшли як посаг до Кароля Бако де Гетте, а цей, по смерті своєї дружини, продав це майно Юзефові Молодецькому. Монастириська — містечко досить торговельне, тутешні жиди багаті і вторинні. Згаданий тут дідин Бако збудував касарні і стаїні для кінноти й у Монастириськах постіють три ескадрони кінноти, з чого місцєва людність має користь, а власники прощайні мають дохід.

У Монастириськах є повітовий суд, повінто-географічний уряд і аптека. Околиця гориста, гарна, багата в лісах й урожайна земля. Над Корол-

Стара церква в Монастириськах. Стіна в Порубіт Рибак із орнаментом Галиця, 1943 р.

цем і над ставом гнуть маришарват. Сіножаті добрі. Бако був вложник напиріно, що її гнала вода, тепер — нечипина.

ДЕРЖАВНА ФАБРИКА ТЮТЮНУ В МОНАСТИРИСЬКАХ

Виниси з австрійського державного архіву в Відні, з 3 лютого 1971 р., що їх отримав д-р Лонгин Горбачевський, повідомляють, що фабрика тютюну в Монастириськах заснована в 1797 р., але у винисках зазначено, що ця фабрика існувала вже перед уведенням монополії. У 1812 р. цю фабрику перенесено з Монастириськ до Сингиша, але, згодом, у наслідок великого пошуту на синари, у 1849-50 рр. її відновлено. Про її розміри говорять такі дані:

Рік	Плантатори	Площа під управу (у моргах)	Достав тютюну (у центнарат)	Вартість (у ришельках)
1866	5355	978	9945,62	30.796
1867	7686	1042	13888,74	115.914
1868	7330	940	9376,55	69.528
1869	3975	611	3895,03	35.350
1870	4290	519	4296,56	34.519

Колітани і синадок числа плантаторів та доставки листя, викликували ще добре не налагодна організація вирощування, доставки і заплати за тютюн. У тих часах сиривець закуповували в селіи посередники і вони ж уже доставляли до магазинів тютюн,

але за що обелугу рахували собі стільки, що селянам не оплачувалося за таку ціну вирощувати тютюн. Уирана монополія, бачучи, що ці посередники не допомагають сирани, а шкодять їй, зарядила так, що кожен плантатор повинен доставити сирі-

вець особисто і виказати ліценсією та за свою працю дістати заплату на власні руки.

В 1897 р. засновано Інститут для нагляду вирощування тютюну. Вирощано також кінатороди за найкращий матеріал. До 1873 р. робітники були зобов'язані працювати 12 годин денно, тобто — 72 години тижнево. Згодом, час праці зменшено до 9 годин і в суботи тільки до полуудни. У 1890-1890-их роках у фабриці працювало 38 мужчик і 32 жінки — як денні робітники, а 369 жінок і 35 дітей — від шпиків. Денний зарібок валався між 36 і 44 крейцарі. З поширенням і розвитком цього промислу кращаєли й умовини праці робітників. Для тих, що мешкали даліше від фабрики, була владитована кухня, у якій могли собі пригріти страву, що її приносили з собою, або купити таку страву по дешеній ціні. При фабриці була купальня і спирткучачі. Від 1901 року була бібліотека з українськими і польськими книжками. Для тих робітників, що відпрацювали 15 років і в наслідок старости чи нездатности до праці, декретом із 1895 року признано допомогу у висоті 8 до 10 крейцарів денно. В 1835 році цю допомогу злучено разом із забезпеченням на старість. Ці сидічєння були в силі до 1891 р. В 1892 р. цю систему зрєформовано, «милостиво»

єкасовано, а введено правне забезпечення по 15 роках праці і несправдлатности. Від 1910 р. це пошлічили й забезпеченням охоплено удів і сиріт. Перед першою світовою війною у фабриці працювало 1114 осіб, у тому 229 мужчик і 885 жінок, із плативо між 11.49 і 28.50 корон на тиждені.

За Австрії ця фабрика в Монастириськах була для населєння Монастириськ і сусідніх сіл добродієством. Хоч адміністрація фабрики була в руках поляків чи зпольщенєних німців і чєхів, то в призначенні робітників на працю й у їх трактуванні не було такої нестерпної нещирини політиків, як було за Польщі. Тоді не вимагали від робітника переходу на латинський мово, не підслухували робітника нікою образою він у хаті розмовляв, не слєдкуючи за робітником що він читає, як висловлюється, що він думає; для українців, у 1920-1939 роках ця фабрика стала зморюю і прокляттям. Про це найимовніше доказують числа населєння у 1680, 1900 і 1939 роках, що є подані на вступі характеристики Монастириськ.

Під увагу! Про тютюн, творєння державного монополію, розвиток тютюновою промислу — пірроку лише Михайло Влох у регіональному збірнику «Виниси, Звенигород і Уніїв», 1970 р.

Олена КИСІЛЕВСЬКА

МОЯ РІДНА СТОРОНА (Уривки з спомянів авторки)

I

Моя рідна сторона, це Монастирєччина, Бучаччина, Підгаєччина, а й Бережанщина, відки майже вся наша родина походила. Це не безкрає Поділля, що тільки лігом-весною одділяється як дівчина на Великдені, у

найкращі шати, а пізною осінню і зимою навівас безмежну тугу і мєляхолоді. Це не високі гірські стіни, глибокі провалля, що через них годі знайти прохід, де людина почуватється загубленою, відокремленою від

цього світу. Це тиха, легко хвилюєта околиця, що вже межує з Покуттям, з густо рослинними тернинами, колись непрохідними, як кажуть, лісами, дубовими, грабовими, букowymi. Рештки тих лісів ще до нині осталися, і пераз, коли їх переїздити, перебіжить нам дорогою похолодний серинок, а пидкиди, переслідуваний людьми диє, часто підкрадається аж під село. З дерева на дерево перекидається хвостата білочка, серед кущів криється сірошерстий борсук, а на прогалінах пробіжить хвостатий лис. Ліє аж дивонить, грають музикою нечисленні ітанні. Дзель голаємим стукотом свого дроба нає ритму даде, а шолохлина, сіра зотулька, залювана в темній зелені, кліче до нас «куку-куку, ану рахуй скільки тобі жити на цьому світі!»

Мои рідна сторона, це застелені найкращими пахучими цвітами луки, ліщинової, калинової гаї роздвоєної солоївиними лункими спінами. Це поля, що кланяються нам до колін золотистими пшеницями, срібними, зеленими, розгойданими на вітрі шівсами. Це ниви, застелені, мов Великдіи столи білими, медом пахучими і бджолами бреничими гречками.

Під річки, повні риб, плинуть не поступачючи, а тихо, повагом, з мастетом.

Тенища батьківщина роду священиків Сименовичів, з якого я походжу, це парохія невеличкого галицького містечка Монастириська, з кільим рядом довкілих сіл: Фільварків, Березівка, Чехів, Слобідка Горішна, Глібова, про які і вже згадувала, описуючи наш рідний дім. Кажуть, давніше належали до монастирської парохії це й Дубно та Вичілки, а в пізніших часах, сколонізована мазурами — Ізабелі та Гута. Одначе, хоч сіл було багато, то парохіян усіх, рахом узлявши, мабуть не було більше трьох тисяч, цебто сільки, або й менше, скільки було польського і жидівського населення в містечку.

Монастириська, як сама назва вказує, колись даво, за ненамітних часів, мусіло бути осадком одного з монастирів, якими наші землі були густо засіяні в давнині. До того монастиря, каже переказ, належали землі за ставом, яких звали Фільварками. Так розповідали місцеві люди, хоч друкованої згадки про те я не зустрічала. Ніхто не міг сказати де стояв давній монастир, але на Лисій Горі, що вносилає над містом до стаяв давній монастир, але на Лисій Горі, що вносилає над містом до парохії, люди ширювали часто старі монети, глиняну посуду давньої форми. Казали теж, що в деяких місцях тої гори земля глухо дудила коли було чимось сильно постукати і послухати, приложивши вухо до землі. З того пішли згадки, що там колись стояв монастир, а під ним були підземеллі і таємний хід, куди хоронилися люди в часі турецьких і татарських наїздів.

Мои брати, зокрема молодший з них, Владко, пробував на свою руку робити розкопки, шукати слідів давньої бувальщини. Але — це було понад його силу і тайна давньої монастирської бувальщини осталає доє не відгадана.

Та це тільки самі Монастириська, але й ціла околиця Монастиреччини, Бучаччини і інших околиць, були поше старовинні. Місто Бучач, віддалене вельо кільканидцять кілометрів від Монастириськ, особливо цікаке. Над містом, на високій горі, яку підмиває ріка Стрина, видіють на все околицю руїни старого зогрунього замку. Його історія тісно зв'язана з історією знаного з безлічі анекдот, але й жорстких свавільних панських жартів вєводи Потопького-Каньовського. Ще до нині співають пісню про Гондарівку, яка волає смерть як неславу з ласки пана Каньовського.

Місто Бучач побудоване дуже оригінально, в глибокій долині над Стриною. Хати на узгір'ях розложені так,

що коли б їх не переділювали вулиці й городи, то можна б по їхніх дахах ступатися, наче по сходах, із ступеня на ступінь. По середній ринку — старинний в бароковому стилі ратуш.

Величаний монастир оо. Василіан не є дуже старий. Він засіть при дорозі, чиний усім а фігури святого Онуфрія з бородою до самих стіп. Руїни замку і інші старі пахиткі робили на мене, ще в дитячих роках велике враження.

Я запивала собі що люди тамоніх околиць мені оновідали і так: у бучацькому лісі, недалеко села Житишова, находитися на горі руїни «Монастирка». Від цього монастиря ніяк підземний хідик аж до бучацького замку на горі. Переказ, що доє задержався, подсе, що в часі одного з татарських наїздів, татари

постинали голови чепцам, що жили в монастирі.

Ще до мого намітні розповідали, що батьки і діди житишівчані перепелили образи з монастирка до житишівської церкви. Рештки монастирка, що стоять на горі, звернені виходом до заходу. Східна сторона гори спускається стрімко в ніг, де тільки Стрина.

По другому боці Стрини стоить те внища гора, яку зветь Круковною горою. І з певю тою в'язеться переказ, що на тій горі колись жив старий шпорокєць Крук. Його обов'язком було коли ніяк спелетити, що нахлодить татари, замалювати на ринку тої загони, щоб людеї перестратити перед небезекою.

Так то ціля мой рідна сторона була пошна переказів, легенд, казок, пісень.

II

Самі Монастириська за моїх часів це було невеличке містечко з 3 до 4 тисячима мешканцями, переважно жидів і поляків. Українського населення, міщанства, було вельо кількасот дуи. Положене воно було на ріпині, над великим ставом. Широкий ринок, кругом нього жидівські крамничі, заїзди доми з широкими сніжми з «гетелями». В гарному місці виднів мураваний костел з високою вежею, недалеко був ще суд, аптека й урядові будівлі. Далі, велика з високими конинами тютюнова фабрика, до якої з Фільварків, Березівки й інших сіл ходило жіноцтво на роботу. Були теж великі муравані касарні уланів і гусарів, що парадували містом у червоних штанах і синіх бабатах, на гарних «шєсарєх» конях.

Українські церкви в місті за мого батька не було. Колись, давно, вона була, але згоріла це за могої доди, чи прадда, і хоч описла за мого батька праведно фундаменти й поставлено частину мураї, то донести до

кінця на велику скало закостені будівлі вже не було сили. Доконав цього аж наступник мого батька, о. Захарій Подляницький, жорстко замордований враз із своїм студентом, о. Глібєєм, поляками, під час польсько-української війни 1918-1919 років.

В чому крилася краса Фільварків, що за моїх дитячих літ так глибоко запада мені в душу? Мабуть не помілилоє, коли скажу, що головині їх чар і краса були в тому широкому розлитому ставі, що відділював їх від міста. Став із малим острівцем, на якому росли берізки, кущі-лози, серед яких жили собі гнізда лебедів, а в траві дозрівали червої пахучі сувицки. Став, якого засіяли широкілисті, біло і жовто квітучі ионуфари, чаруючи своїм запахом. А понад ставом, наче війську з наставленими в небо мечами — шувари, шувари та наче ліс, вільно шумлячі, розколихані очерети повні водного птаства, на якого жол брати полювали. Береги — у вилках незабудьок, водних лілей,

жонтих коситивів і зодотом тяжких
вскрипів розвинених понад ними
рожежми диками погнітків, червоних
надводних базилів і шенкого буйного,
обелішної яркості діала. Його заквіт-
чаніми незабудковими берегами біга-
ла в до школи, по ньому з братами
і сестрою чашком пошлася, над його
тихими подіями далекоюсели мрії су-
вала, переживала нові чару години.

Кривою давних Фільварків були
дуги лісів, сіножаті, що кругом села
стелилися. Зокрема прекрасна лева-
да Колодце, що належала до батько-
вої парохії. На ній ріс старий дубо-
вий ліс, довге гомону гітаниї. Ліс,
якого батько влекав і беріг так, що
нікому не вільно було ступити на те
дереві, а навіть зломати одну галуз-
ку. Ліс був такий чудовий, що коли
одного разу забулася була дорва
з поблизького пасовища, то два дні
її пшукали поки знайшли та ледве
жину витягнули з трісопняська, в
якому застрягла.

Улюбленим місцем моїх прогулю-
нок з братиком Володком було Під-
городдє та гора Оплетя, покрита
кожухом зелених ліщинових, каліно-
вих, вільшанових кущів. Між ни-
ми зрідка росіли берізки були, під
якими так любо було відпочивати-
гуртувати. На гору ми з братиком
продирали кортами, понад малюсень-
ким потічком, назмаїці, «зачимні
стежками», як брат казав. На самому
вершкуні села було наше улюблене
місце. Відтіля простягався широкий,
далекій вид на село, на місто, на
став, на лани хвандючих збіж, по-
між якими вилася обсаджена дере-
вами широка «ісарська» дорога в
сторону села Ковалівки. Там, на то-
му узгір'ю, читав мені це маленькій
дівчинці, Шевченкові вірші з першо-
го Кобзаря, що появилася на галиць-
ких землях, про Дніпро, про Чорне
море, про Гамалію і козаків, що чо-
ваними плали через море «братів з ту-
рецької неволі визволяти». Тоді став
перемінюватися в моїй уяві в широке

море, а улави в червоних гітаних,
що бідали довгим рядом на конях
«ісарською» дорогою, в козацькій
полці...

Тут на Оплеті зароджувався пер-
ша любов до героїчної давнини, перше
бажання і постанови побувати на
могилах Шевченка, пізнати Дніпро,
степи, і поплітти козацькими шляхами
Чорним морем, аж у Скутари.

Ця постанови і мрія не покидала
мене ціле життя, аж поки по довгих-
довгих літах не сповнилася.

Так було на Фільварках за моїх
дитячих і дівочих літ. Але коли в по
довгих роках відвідала ріднині міс-
ци і замість, стану побачила поле, за-
сажене картоплею, тоді мені здава-
лося, що хтось сірою пхаткою засели-
нив чудовий образ, який колись так
чарував мої очі й думу.

Це стало й свіду з нашої соловою
критої хатки, ні квітничка перед
нею. На її місці, серед добре управ-
ної городовини, стояла бляхою кри-
та, мурована хата з великими вік-
нами, українська дитача заворонка.
Це стало й дубового лісу, тільки сло-
вини остелив, що там колись було
Колодце і «пнова сіножаті».

Змінилася Фільварки. Перед самою
другою війною прилучено їх до Мо-
настирська. Саме містечко зросло,
поширено дорогу, поставлено боками
нішходи, а біля них, на високих
стопках, ліхтарні. З чотирьох тисяч
мешканців за батькових часів, місто
зросло на сім тисяч. Постали нові
будівлі, голоні при шляху, що він
у сторону Коростятину. Споруджено
навіть електростанція, але з неї не
усі користали. Розвинилося теж кра-
їне і українське життя в місті, хоч
саміх українців, у порівнянні до жи-
дів і поляків, було мало. Постала
Філія Т-ва «Прогіта», при болот-
нистій вулиці Тараса Шевченка по-
ставлено Народний Дім, де відбува-
лися венкі імпреси і де «Прогіта»
плантовувала свої практичні курси.
Добре почав розвиватися також «Ко-

оперативний Союз», що обслуговував
доколонишні сільські кооперативи.
Почали теж рости українські крам-
ниці і поновили першій українській
ресторан.

Прийшла остання поїздка куртови-

(Передруки з *Калінійського Фартура*, ч. 47 і 48,
21 і 22 листопада, 1952 р., *Вільніет*, Мінн., Канада.)

Д-р Лонгі ГОРБАЧЕВСЬКИЙ

СПОГАДИ З ЖИТТЯ

Й — урядженстві. Поділяв і велику
частину життя провів на Подолі. З
того часу осталося в моїй пам'яті ба-
гато спогадів про людей і подій, які
варта того, щоб їх передати новому
поколінню, тим більше, що сягати
воли кінця минулого століття.

Народився в 1889 р. в містечку
Монастирська, докладніше — в селі
Фільварки, що безпосередньо лунчи-
ло з містечком і за Польщі було
включено до Монастирська, як одна
адміністраційна цілість.

Монастирська, це старовинне мі-
стечко, якого історія синас мабуть чи
не книжків части. Початком його був
мабуть монастир — як вказує його
назва, біля якого постала згодом осе-
ла, яку назвали Монастирськими.
Це тільки згодом, бо з браку історич-
них джерел, тоді щось більше дови-
датися про початок заснували Мо-
настирська. Мабуть був укріплений
город перед нападами козачинки, як-
би на це вказувала назва гори над
Монастирськими «Підгороддє». Здо-
гадно на тій горі було побудований
монастир з укріпленим городом, а
населення поза городом названо
«Підгороддє».

Місцеве населення вже нічого не
знає про існування монастиря і його
положення. Але вже за Хмельнич-
чини з гадки в історичних хроніках,
що повстанчий рух Хмельницького

на і дальше змінила обралець Мо-
настирщини. Тому, май хоч у споми-
нах згадує мої ріднині сторони та-
кими, якими і їх пам'ятали, які в
серці кожному витиснували образці, яко-
го і у вічність забере.

знайшов відтук серед населення Мо-
настирська. Про це згадка в книжці
Степана Томашівського: «Хмель-
ниччина в Галичині».

Населення Монастирська складе-
лося з різних місць, які не знали
панщини і було організоване на
магдебурзьких праві, що забезпечу-
вало місту самоуправу і відіржана-
лося від населення доколонишніх сіл,
яке стогнало під панщинним ярмом
і піддалося виключній юрис-
дикції пана-дїчака. Таке суцільне
становище містача штурвило з них
відомий в історії тип громадини,
свідомого своїх прав, прив'язаного до
свого народу і віри, яке за старої
Польщі як і за Австрії ставило опір
польщизні і боронило своєї народ-
ности та віри. З визначними мінди-
ними родів були: Гарбачевські, Но-
віцькі, Черемхівські, Кропотири,
Лазаровичі, Сагані, Нібички, а з Філь-
варки — Рибакі, Бошорки, Івасе-
чкі, Біли.

Після розбору Польщі 1772 р., коли
Галичину припала Австрії, — авс-
трийська влада встановила в Мо-
настирських гарнізон війська з кіль-
кох ескадронів кавалерії (гусарів,
уланів, драгунів), зложених по біль-
шій часті з мадярів. Деякі відступни-
ки з того гарнізону, по відступній
військової служби, залишилися в
Монастирських, сподобавши собі

якусь дівчину, поженилися з нею як свідчать такі прізвища, як Кардан, Барон. Це останнє дізнав його нащадок змінив на Варушинські, тодібо до польського.

Один з старшин кавалерії, якийсь артилерист — граф чи барон — уфундував у Монастирських фабрику сигар, застерігши і акції фондційним перенесенням на працю в тій фабриці для місцевого і околицького населення. Ще до кінця існування Австрії упрара фабрика додержувала постійно фондційного акту і приймала на працю робітників з місцевого населення, за винятком клядифікованих сил на війні етановина. Перед першою світовою війною був фабричним лікарем — д-р Лобода, що заложив при фабриці бібліотеку, у якій український відділ мав усі країн видання цього часу, м. ін. видання Видавничої Спільки. Але після окупації Галичини Польщею — обмежено приймали на працю робітників із заходу, остальними місцевими і околиці гівки упрара тютюну.

Вже з 60 рр. мин. століття українське міщанство Монастирськ зродуило наву освіти і посилало своїх дітей до середніх шкіль.

Найближчою середньою школою була нижча гімназія, 4 класи, оо. Василій у Бучачі, 14 клм. від Монастирськ, з польською мовою навчання, а вчили в ній самі оо. Василіані. У тій гімназії вчилися два старші брати мого батька і мій батько, тобто трьох хлопців з одної міщанської родини. Після закінчення чотирьох класів в бучацькій гімназії, учні продовжували науку в Академічній гімназії з руською, себто українською мовою навчання у Львові.

Парохом в тих літах (60-80 рр.) був на Фільварках і в Монастирських о. Лева Сіменович (ієнатизм 1874 р.), батько сл. п. д-ра Володимира Сіменовича — пізнішого лікаря в Шкаго, і сл. п. Олени Кисілевської, великої суспільної діячки, редакторки

«Жіночої Долі» і сенаторки до польського союму. Це була патріотична родина, яка дуже заслужилася коло освітньо-культурного піднесення місцевого населення. Вже десь коло 60 рр. існувала в Монастирських читальня «Просвіта», що стала осередком національного руху. Дитком цього руху були діти о. Сіменовича, крім вище згаданих теж їх старший брат Лзаріон, що був богословом, а пізніше єпископом, парох Сухостану (ієнатизм 1908), парох Білобожичів (ієнатизм 1912 р.). Найрухливішим з них був Володимир, нар. 1858 р., що чомусь не хотів учитися і по третій класі гімназії, батько останні його дома. В той час він віддавав праці в Читальню, заложив хор, драм, гурток, улаштував концерти, драм, вистави, тощо. Тож не диво, що атмосфера родини Сіменовичів мала благодатний вплив на духовний та інтелектуальний розвиток міщанської молоді, в тому числі і моїх родителів.

У своїх споминках про брата Володимира, сл. п. Олена Кисілевська респондентка (календар «Свобода» за 1958 р.), що батько, бачучи, що син не думає про дальню науку, востаннє, щоб його 16-літнього синаюнка прийняли до війська. Від мого батька чуя і про те в такій версії: В тому часі старший син о. Сіменовича — Лзаріон (нар. 1856 р.) кінчав богослов'я і мусів ставати до військової бригади та відслужити три роки у війську, бо тоді не присягнувало ще богословом право звільнення від військової служби. Отже батько, щоб звільнити старшого сина від війська, в порозумінні з староостою повіту, що був головою добровільної комісії, представив за нього до комісії молодшого сина Володимира, очевидно за його згодою. Таким чином Володимир Сіменович став воюком і відбув три роки у війську.

Ця версія нічим, на мою думку, не обезцінює добру славу сл. п. Воло-

димира Сіменовича, як би то на першій погляд здавалося, а навпаки; свідчить про його добрий характер і повсюту для брата.

Після звільнення з війська Володимир вернувся додому і заявив батькові, що хоче далі вчитися. Але батько, обтяжений численною родиною, не міг його удержувати поза домом і Володимир учився дома, зробівши за рік по дві класи, а останні 7-му і 8-му класи у Львові, здавши в українській Академічній гімназії матуру як екстерніст. Тоді саме старший брат батька, Іван, перенісся до продовження науки з Бучача до Львова, забравши зі собою і мого батька, а разом із ними поданся і Володимир Сіменович. У Львові жили вони разом на приватній квартирі і десь-те бідували, бо з дому не мали ніякої допомоги, так, що не раз приходилося їм терпіти голод. Про це не раз оповідав батько, як то вони давали собі раду. Помогали, напр., при ексценції часопису «Діло», за що одержували даром одне число, яке потім віддавали артистам театру «Руська Бесіда» і за те доставали контрамарку на виставу театру, або обидли час від часу в Духовній Семінарії, де певна кількість богословів відступала якусь страву бідним учням.

Перед самою матурою Володимира Сіменовича помер його батько, а також мати мого батька і оба вони опинилися в Монастирських. Тут вони з цілим заплотом молодечої душі поринули в праці в Читальні, співали в хорі, давали концерти і аматорські вистави. Батько мав гарний голос, бас-баритон; на одному концерті декламував поему Федьковича

«Довбуш», про що згадує сл. п. Кисілевська у своїх спомини; виступав теж в аматорських виставах. В хорі співала теж моя мати, що мала дуже гарний високий сопран і з своїм голосом могла зробити велику місцецьку кар'єру, до чого траплялася нагода. А саме старшини військового гарнізону, між якими були графи і барони, ходили зазубки до нашої церкви слухати співу хору і один із старшин так захопився голосом мами, що пропонував їй на власний кошт вислати до консерваторії у Відні. Однак, мама вибрала заміжжя з моїм батьком.

Та незабаром, Володимира Сіменовича не стало — його закликав до Америки о. Іван Волієвський, що в 1884 р. виїхав як перший єпископ для наших емігрантів, осів у Шенандуа, збудував там першу греко-католицьку церкву, оснував перше запомогоче братство і тяжкевич «Америка».

Між іншим о. Волієвський був посполучений з моїм стрієм Іваном, бо оба вони мали дві рідні сестри за жінок, дочки єпископа Ганкевича з Острівця, теребонельського повіту. Обі сестри померли трагічно: дружина о. Волієвського померла в 1896 р. на кораблі в часі його подорожі по Бразилії на червону місійну працю, а дружина стрію скінчила життя в закладі для душевно хворих у Куляркові біля Львова.

На тоду кінчаються мої спомини з Монастирськ, які співраються на розповідях моїх родителів, які в 1896 році виїхали з Монастирськ і після кількохлітнього побуту то в Тернополі, то в Тереболі, то в Золочеві — переїхали до Товстого, заліщицького повіту.

УКРАЇНСЬКІ ЦЕРКВИ В МОНАСТИРСЬКАХ МІСТІ І НА ПЕРЕДМІСТІ

Дерев'яна церквочка з 17 століття на Фільварках і мурована в середмісті церкви Воздвиження Чесного Хреста повстанця 1892 року.

Як було сказано у загальному описі міста Монастирська, було це місто чисто українське, а тільки замічені нечисленними заїздами польськими, німецькими і жидівськими, а через чужі окупації українське населення було висунене на передмістя, тож і церква, як і народи, опинилися чужим на передмісті Фільварки. Історик каже, що вже в 17 столітті на тому ж самому місті була наша Церква і коли гетьман Хмельницький зближався до міста з своїм військом, тоді парох тієї церкви — мабуть знавний Шпайка — зібрав охотників і підняв повстання проти польської влади. Та після уступлення військ Хмельницького в Україну, Отець повстанців із загоном подався за військом, а лихи жестоко німстилися на місцевих людях за те повстання...

З того часу осталася за містом могила поляглих і тих, що їх поляки вимордували.

Церквою лихи знищили, але пізніше вірні відбудували її і кілька разів перебудували і стояла вона зараз із дзвіницею на т. зв. Горбі, з під котрого випливали три криниченьки. І справді, біля цих криничень відбувалися любовні драми, а то й трагедії. Але, крім того, під час Йордана відбувалося тут торжественне Водохреща з масою народу і великою — за Австрії — військовою парадом. Та й на Зелені Свята відраждали при криничці Богослуження і процесія йшла на козацькі, а потім на стрілецькі могилки.

Останнім парохом церкви у Фільварках був о. Симеончик, дуже зразковий єпископик і великий патріот, батько відомого дячка Ол. Клепівської і відомого Хесусея Ярославна Симеончика, званого стогниками «Псубрат».

Коли стався парохом о. Захарій Подлянецький, зараз поробив заходів — будови великої мурованої церкви у самому місті. Матеріали і фонди на будову дала родина графа Молодечького, кола уніята, а потім сповіданці, і так старанням о. Захарія, любожних міщан церкву збудовано і 1892 р. посвячено.

Між іншим, один міщанин при будові втратив руку. Пароха Подлянецького, доміж його тактовності і дипломатичної поведінки з мужиків, і має українсько-польської війни полки в дикунський спосіб замордували разом із його сотрудником о. Галібієм: тортурували їх людською, підірзали нуха, носі, пальці, виколовали очі і шарпи їх килятьком. Це не фантазія! Це правдива історія, свідком якої була моя мати, що була теж арештована, але Боже провидіння пісало хоружного УСС Петруняка з відділом кінноти, який мою маму та інших арештованих вирятував від мученичої смерті.

Останнім, дуже прикладним і добрим парохом церкви був о. Білинський, локійний. Я був останнім диригентом церковного хору, а при церкві виховалося багато молоді на гарних синів своєї української землі.

ПОЛЬСЬКИЙ ІСТОРИК Б. РУЛКОВСЬКІ ПРО МІСТО МОНАСТИРСЬКА

Монастержиска, руське Монастирське, місто над р. Короньць і над ставом, серед горбів (Бучачька гора, Коналіньска, Романіпка і Городіє з рудними Городка). Від Бучача 18 км. на захід, на північ від Львова 140 км., лежить на перехресті шляхів Чортків — Бучач — Станіславів і Підгайці — Городієвка — Коломия.

Дополітні села з українським населенням Григорів, Бертиня, Чехів, Дубенка, Слобідка Долнина, Вичків, Гута Стара, Гайбі, Гута Нова, Ковалівка, Двірський (поміщицький) обшир: орного ґрунту 960 моргів, лук 84, пасовиськ 209, лісу (Бурьське) 274; громадського ґрунту: орного 177, лук 116, пасовиськ 294.

(За громадські землі, після знесення шанци (1848), міщани стали в обороні своїх земель і австрійське військо вчинило масову, в якій згинуву кількадесяті людей. Досі є там могила) *Моя записка*: За санційної Польщі, міський уряд приділив польському Т-лу «Стіпелскі» міську толоку для спортивних імпєрє і впрям, але П. Рибак, голова спортивного Т-ва «Степ», відмовляв що толоку. Н.Р.

Далі наш польський історик: Населення з року 1848: поляки — 408, українці (русини) — 1747, жидів — 1310, мизів — 850, чехів — 8, румунів — 2, мадарів — 4, вірмен — 2 зукраїнізованих, татарів спольчених — 60, зукраїнізованих — 260.

В місті є римо-катол. костел мурований; збудували його в 1781 р. Поштоцька, а до нього належали парохіяні: із сіл Гута Стара і Нова, Вичків, Дубенка, Слобідка Долнина і Горішня, Гайбі, Коростянин і Комарівка.

Греко-католицька церква з філіями Фільварки, Березівка, Слобідка Гориння і Долнина, Чехів, Бертиня і Гайбі, (В Гайбі руйні Городка князя Гайба — Н.Р.).

Монастирська лежить на древній Галицькій Землі і колись були власністю галицьких князів, які держали своїх поселів у замку Городіє, яке, одначе, не мало сили оборонити міста від нападів татар і було кілька разів вляндроване, але населення кохалося у густих лісах і, вернувшись, відбудовувало місто.

З польських власників міста були Свинські (Сенескі), що одержали від короля Жигмонта привілей на ярмарки в п'ятині і на св. Андрєя.

В 1629 р. Стан. Любомирський пан на татар і відібрав велику здобич та пелівників. В пізніших роках Монастирська перейшли на власність Потоцьких, а потім одержав масток, через подружжя, італ. шляхтич Вако де Гетті, який відрадівав усе українському шляхтиччє Молодечькому. Молодечькі перебудували палацу і були власниками аж до санційної Польщі та прогнали масток і розбрили беззайди по світу.

Вако де Гетті збудував військової казармерійські казарми і до сирної сирної війни перебували тут австрійські кіннотники, драгоми, які збагатили наші і жидів, бо пили горілку, але здеморалізували і зденационалізували місцєне населення.

В місті була колись фабрика шаперу над Короньць, але скоро потім перемістив її на промисловий турбіно-водний млин, над Короньць Гориньч, і звичайний водний над Короньць Долниним, в Березівці передмісті.

Став поставач місту багато різноманітної риби, бо Коропець був рибний, а на ставі гніздилися тисячі диких гусей, качок, курей, чаплі і навіть лебедів. Бу став був із своїми мочарами широким на кілометр, а довгий на чотири...

До збагачення міста причинилася теж фабрика тютюну, цигар і цигарет, що її заволокли ще за Австрії; заведдвали її поляки, а звідкидвали більшовики. Тепер осталися тільки магазини і ферментація тютюну, що його доставляють паянтятори.

47. НАГІРЯНКА

Територія громади 22,97 кв. км., із того 68% у посіданні селян. Мешкальців домів у 1921 р. — 530, у 1931 р. — 558.

Населення:

1841 р. —	984 українців.
1880 р. —	1132 (54,3%) українців, 705 (34,5%) поляків, 233 (11,2%) жидів.
1900 р. —	1795 (64,4%) українців, 720 (25,8%) поляків, 271 (9,8%) жидів.
1912 р. —	1844 (51,1%) українців, 1438 (39,9%) поляків, 326 (9,0%) жидів.
1939 р. —	2100 (55,0%) українців, 1470 (38,5%) поляків, 250 (6,5%) жидів.

Церква св. Михаїла, мурована в 1910 р. Школа до 1919 р. українська, від 1920 р. утравквістична.

В. Салієнський подає такі відомості про с. Нагірянку:

Перед першою світовою війною у 1914 р. були: Т-во «Просвіта», Т-во «Січ». Кооператива для загального закупу і збуту та кредитова Спілка

В місті був повітовий суд, пошта, залізнична стація, уряд скарбоний і монополевий, великий збут збіжжя та худоби до Австрії і Німеччини.

Були теж дитячі захоронки українська і польська, як теж різнірідні товариства, шпиталь. Околиця міста горбовата, багата в ліси й упринні поля та сіножаті — луки.

Стільки про Монастирська польської історії, який на диво признає, що місто лежить на галицькій українській землі, але правом «кадука» повинно належати до польської держави.

Райфайзенка. На заробітки виїжджали з нашої громади в Німеччину, в Америку, в Канаду. Була в нас корчма — зруйнована в 1914 р. Відбувалися віча й відвітковано 100-ліття Тараса Шевченка. В першу світову війну були переслідувані політично дві особи. В 1918-1920 роках були жертви в бою за волю України. В 1920-1939 роках існувала читальня «Просвіти», Народний Дім збудований у 1932-1934 рр., Т-во «Дуга» до 1930 р., а від 1931 до 1939 р. Т-во «Сокля». Існував і аматорський гурток до 1939 р., хор, Кружок «Рідної Школи», Кружок «Сільського Господаря» і дитячий садок.

В 1920-1939 роках середню освіту набуло около 25 осіб. Засновано кредитову Спілку на місце Кооперативни. Споруджено могилу «Борцям за Волю» і відновлено всі поодинокі могили; вмуровано мармурову плиту, зі списком волягів, у церкві св. Михаїла. Під час пацифікації побито Лєвка Киндибалука, у Березі Картузькій був Микола Косарчин. На еміграції опинилось, правдоподібно, 25 осіб.

48. НИСКОЛИЗИ

Територія громади 6,33 кв. км., із того у посіданні селян 36% а. Мешкальців домів у 1921 р. — 85, у 1931 р. — 143.

Населення:

1841 р. —	131 українців.
1880 р. —	303 (59,4%) українців, 195 (38,2%) поляків, 12 (2,4%) жидів.
1900 р. —	372 (63,0%) українців, 210 (35,6%) поляків, 8 (1,4%) жидів.
1912 р. —	451 (60,4%) українців, 285 (38,1%) поляків, 11 (1,5%) жидів.
1939 р. —	470 (61,0%) українців, 300 (39,0%) поляків.

Церква св. Тройіці, мурована, збудована в 1831 р., парохія в Ляцкім. Школа польська.

Вітків Ярославна Крайчука про с. Низколизині такі:

Перед першою світовою війною, у 1914 р., у Низколизинх існувала читальня «Просвіти». Була одна корчма. В 1920-1939 роках у селі існувала читальня «Просвіти», Народний Дім збудований у 1932-33 роках, крматини, сматанкопа стація, аматорський гурток, дитячий садок. По другій світовій війні на еміграцію подалося приблизно 6 осіб.

49. НОВОСІЛКА КОРОПЕЦЬКА

Територія громади 4,07 кв. км., із того у посіданні селян 41% а. Мешкальців домів у 1921 р. — 93, у 1931 р. — 126.

Населення:

1841 р. —	у статистикі не подано.
1880 р. —	86 (23,8%) українців, 299 (67,6%) поляків, 37 (8,6%) жидів.

1900 р. — 127 (26,0%) українців,
345 (70,5%) поляків,
17 (3,5%) жидів.

1939 р. — 120 (20,3%) українців,
465 (78,8%) поляків,
5 (0,9%) жидів.

Школа з польською мовою навчання.

50. НОВОСІЛКА ЯЗЛОВЕЦЬКА з присілками КАДОВБИ І ПОЖЕЖЕ

Територія громади 21,51 кв. км., Мешкальців домів у 1921 р. — 301, у 1931 р. — 390.

Населення:

1841 р. —	485 українців.
1880 р. —	712 (61,6%) українців, 434 (37,6%) поляків, 9 (0,8%) жидів.

1900 р. — 1070 (68,5%) українців,
435 (28,9%) поляків,
39 (2,6%) жидів.

1912 р. — 1048 (61,0%) українців,
650 (37,8%) поляків,
20 (1,2%) жидів.

1939 р. — 1440 (69,2%) українців,
800 (28,8%) поляків,
40 (2,0%) жидів.

Новосілька Ялловецька, Т-во «Луг».

Новосілька Ялловецька, Амааторський гурток.

Церква св. Параскевії, мурована 1888 р. Школа до 1939 р. українська, від 1929 р. в Новосілці в Пожежній околиці утрактинівці, у Кадонбах — польська.

Лев Романюк подає про Новосілку Ялловецьку такі вістки:

Перед першою світовою війною у 1914 р. у селі існували читальня «Просвітня», Народний Дім, куленна хата, — Т-во «Січ», Кооператива. На зарібки з села підїжджали до Німеччини, до Канади, до Америки. В селі була одна корчма. За першої світової війни спалено або знищено 30 господарств; за Австрію полягло 30 осіб, 4 інваліди. У 1918-1920 роках у визвольній війні за Україну владі: Володимир Бедрийчук, Іван Романюк, Р. Мальований, Петро Дмитрук, Кость Марцішовський, Р. Кушнір, Петро Бедрийчук, Михайло Мороз, Федь Мороз, Павло Бедрий, Іван Штогир, Дмитро Романюк, Р. Струтинський. В 1920-1939 роках у селі існували: читальня «Просвітня», Народний Дім збудований у 1928 р., крамниця, молочарня, Т-во «Луг», амааторський гурток, Кружок «Сіль-

ського Господаря», Секція Господинь. На зарібки відїхали до Америки, до Канади, до Аргентини, до Боснії. Винцу освіту закінчили Степан Бедрий, Відзначено 70-ліття Матріного Т-ва «Просвітня», переведено шкільного пастбища. Під час паніфікації Іван Данчук сидів у тюрмі в Чорткові. На еміграцію подїтався приблизно 31 особа.

Темлим сьогодом згадує своє село Новосілка Ялловецьку *Осипа Бугай-Сербія*.

Село віддалене від Бучача на 18 клм., а на 2 клм. від Яллиця. В 1944 році воно параконувало до 300 номерів. Мешканці села — мішани з поляками, але більшість, приблизно 75%, були українці. А ці поляки були в меншості, то вони говорили по українськи і старалися жити в згоді з українцями. Навіть під час паніфікації тодішній староста, поляк, старався — і це йому вдалося — відвернути паніфікацію від нашого села. Однак, в той час заарештували та й вивезли до Каргузької Берези двох українців: Михайла Мороза та Івана Кліма, звідки вони ні-

коли не вернулись і не дали ніякої вїстки про себе.

В селі була українська кооператива, основана в 1923-24 рр., а основниками якої були Яків Мороз та Іван Мороз. Перед першою світовою війною існувало Т-во «Січ», яке, по війні, за поляків, було переіменоване на «Луг», бо назва «Січ» для поляків була ворожа, то ж вони заборонили, щоб існувала «Січ». Т-во «Луг», спочатку, існувало по хатах. Шойно в 1934 р. збудовано читальний дім, якого ініціаторами й фундаторами були: Матвій Медяник, Іван Мороз і Микола Українець. Усе населення села пішло їм у цій справі назустріч, так, що за один рік збудовано велику муровану читальню. Посіяти цю читальню наш парох о. Петро Митропула. Після посіяння відбувся великий фестиваль — на площі, біля читальні — й були ритмічні вправи, народні танці у національних строях. На цій фестивалі була й польська поліція. Коли прийшов кінець свята, тоді з уст усіх присутніх понеслися

«Ще не умерла Україна». І в тій хвилині пішли в рух поліційні нагаї по головах зібраної громади і куди поїшло. Та ніхто з місця не рушився і хоч бало, то це з більшати замітлим співали й докінчили національний гимн.

При читальні була досить велика бібліотека, амааторський гурток старшої молоді, амааторський гурток шкільної молоді і — як сказало — Т-во «Луг». Головними провідниками «Лугу» були: Іван Бугай — голова та Іван Данчук — секретар. Івана Данчука були арештували і в 1938 р. заслали до Каргузької Берези. Вернувся він звідти по розвалі Польщі, восени 1939 р. Це можна було й ізнати його. Це був справжній кістяк, а ціле тіло й обличчя було з шрамками й ранами. Його катували, щоб він признався, що він належав до ОУН і щоб видав імена своїх друзів. Війна була його визвольником. Та не на довго. За кілька місяців його заарештувало НКВД і всяка вїстка про нього пропала. Заарештувано

Пошеха Язловецька, Аматорський гурток шкільної молоді.

НКВД й Івана Бугая: однієї ночі, в 1940 році, закували його у ґайдани, по руках і ногах, оті зав'язали чорною хустиною та й вивезли його у невідоме. Так і про нього пропала всяка вістка. Тут треба згадати, що Іван Бугай скришався і школи в дома не спав. Та один дальній його свояк, Андрей Слободзин, довідавшись підступним способом від жінки Івана Бугая про його сховок, зрадив його. І разом із НКВД сам прихав і вказав місце, де спав Іван. Пес розбудив усю родину, яка вийшла на подвір'я й ця родина була наочним свідком цього арешту, і пішла зради́ка, який ще мав відвагу привітатись із родиною Івана. За цей «подвиг» зрадник одержав ордер Леніна і був пошталований на вітні в наших селі, хоч не вмів читати, ні писати. Це був єдиний тип українця, який ніколи не ходив до церкви, а від таких людей можна всього сподіватись.

В селі була гарна церква, збудована багато раніше, як читальня. Парохом був цілих 20 років о. Петро Митропула, який чимало натрудився для кращого розвитку релігійного, культурного, національного села. Походив він з Львова. При церкві було Братство Мужиків, Марійська Дружина для жінок і дівчат. У 1941 р., по проголошенні відновлення Самостійності України, почались арешти євдівного громадянства. Молодь по-

стійно скришувалася, а згодом почала зникати, відходячи в ряди УПА. Існо, йшли вони туди згідно з наказом індивідуальної організації, членами якої була майже вся наша молоддь. У цей час ОМІУ в селі очолювали Микола Бугай, агроном, і Броніслав Бедрийчук, який закінчив торговельську. В. Бедрийчука розстріляно в селі, у 1944 р., коли він црифівно відідавати своим родителям і взяти трохи харчів до ліса. Микола Бугай, йтин

Новосілка Язловецька, Микола Бугай, організатор молоді, зліва в рядку: УПА, 1946 р.

Бедрийчук, Іван Клим. — син Івана пропалоого в часі нацифікації, — Мирослав Бедрийчук, — брат розстріляного Броніслава, — брати Михайло і Стефан Бугай, стричині брати Миколи й Івана, Михайло Мороз, Мирослав Мельник і багато інших, яких імен я не пригадую собі, згадує в рядках УПА між 1943 і 1946.

Багато українських політиків кажуть, що УПА — це безкорисна

жертва, що Україна потребує живих, а не мертвих героїв. Може це й правда, — але що мала робити молоддь, якої шукало геттано, щоб забрати її до концентраційних таборів? Та вже краще було вмерти зі зброєю в руках, ніж жити в неволі.

Назв'ягал, село Новосілка Язловецька, його населення, було дуже євдівне, релігійне, культурне й високопатріотичне, то й не диво, що воно заложило один із найкращих вінців найкращого цвіту молоді в жертву за відновлення Української Самостійної Соборної Держави.

51. НОВОСТАВЦІ

Територія громади 7.61 квд. км. (Розподілу між селинами й двором не подано). Мешкальних домів у 1921 р. — 232, у 1931 р. — 274.

Населення:

1841 р.	—	477 українців.
1880 р.	—	622 (78,2%) українців, 174 (21,8%) поляків.
1900 р.	—	774 (81,8%) українців, 144 (15,2%) поляків, 28 (3,0%) жидів.
1912 р.	—	830 (74,9%) українців, 268 (22,8%) поляків, 27 (2,3%) жидів.
1939 р.	—	1100 (71,9%) українців, 430 (28,1%) поляків.

Церква св. о. Миколая, збудована в 1833 р., відновлена 1906 р. Школа до 1919 р. українська, від 1920 р. — польська.

Василь Гаврилюк і Петро Мельник подають такі дані про село:

Перед 1914 роком на зарібки виїжджали наші люди до Прус, у Чехію, до Канади, до Америки, до Аргентини, до Бразилії. Корчма була одна. В УСС служили: Федір Дулик і Василь Вельган. Між 1920 і 1939 роками в селі була читальня «Промітні», крамниця, молочарня, Т-во «Луг», аматорський гурток, хор, Хліборобський Випікні Молоді. З громади виїжджали на зарібки: до Америки — 1 особа, до Канади — 6, до Франції — 20, до Аргентини — 16.

Випу освіту закінчив Петро Мошак, інженер. У селі передисло прогидькольному акціо, виступано моглиу в пам'яті поляків за волю України. На захід, на еміграцію подолася приблизно 40 осіб.

Короткий спогад подає Василь Гаврилюк.

Із оповідань старих односельчан знаю, що село Новоставці засноване яких триста літ тому. Церква, в якій нині колосниця комора, має 150 літ; по першій і другій світовій війні — відновлена. В селі стоїть хрест — уже надблизий — на пам'ятку знесення нацизму. В нашому селі було 235 нумерів, у тім було 60 родин поляків. Трохи естидно црифіватися, але, до першої світової війни й до другої вінгом нашого села школи не був українськ, а польск. До першої світової війни ніяких проявів громадсько-національного життя у нас не було. Була лиян корчма, люди пишчили, жда у них поле за горілками довги забірав. Аж одного разу, зовсім припадково, один чоловік зарівав жда. Це сталося, мабуть, у 1913 р. І від того часу корчма в селі вже не була. За першої світової війни фронт стояв у селі і село було зовсім злищене, було багато раниених і вбитих людей. Двох чоловіків повісили мадяри. Після першої війни село стали відбудовувати, почалось прокідати й національне життя. Йшло воно все

те пиндо, бо поляки ставили перешкоди, були сварні, бійки, дехто й у тюрмі сидів. Був у нас Петро Мошук. Мав він у Канаді стрія, а той помагав йому й він закінчив шидцу освіту. Поляки казали йому, що дещо посяду, як зміниш обряд, але П. Мошук того не зробив і працював у Бучачі в Союзі та в інших наших установах. Він із своїми братами підняв нане село на вищій щабель культурно-національного життя. Був він, Петро Мошук, і головою Читальниці, і головою «Лугу», провадив аматорський гурток, Халіборобський Вісник. До 1939 р. вже не було в селі русинів, тільки українці. Ще одно можна б згадати, хоч і не дуже воно приємне, а саме: з П. Мошюком ходив до школи Микола Штоник, але цей, закінчивши школу, зробився польком і тоді всі українці у селі

виклиди його. Тепер, він живе в Польщі, його сини на високих становищах. Перед війною був у нас священник Романовський. Мав він четверо дітей — двох синів і дві дочки. Вони ходили до школи в Бучачі. Вся ця родина працювала над освітою села, радше над його освідомленням. Вони робили заходи збудувати Народний Дім, уже й камінь були занесли, та поляки робили такі перешкоди, що ця справа впала. В другій війні село знову спалено. Поліаків усеї вивезли в Польщу, а на їх місце поселили 16 родин із Лемківщини. Проте, деякі з них покинули наше село і вернулись на свою Лемківщину. Ще одне: за Палівою була колонія «Войцехувка» — тепер живуть там самі українці і називається ця оселя «Мартишівка». Разом із Янівкою з їх приблизно до 150 родин.

52. ОЗЕРЯНИ

Територія громади 13.60 квд. км. (Розподіл ґрунтів між селянами й дворян не подано). Мешкальних дворів у 1921 р. — 198, у 1931 р. — 271.

Населення:

1841 р. —	591 українців.
1880 р. —	790 (87,0%) українців, 97 (10,7%) поляків, 21 (2,3%) жидів.
1900 р. —	1080 (90,0%) українців, 111 (9,2%) поляків, 9 (0,8%) жидів.

1912 р. —	1116 (77,1%) українців, 240 (16,6%) поляків, 90 (6,3%) жидів.
1939 р. —	1390 (78,5%) українців, 370 (20,9%) поляків, 10 (0,6%) жидів.

Церква св. Михаїла, дуже стара, рік будови її — невідомий. У 1913 р. збудовано нову церкву. Школа — до 1919 р. українська, від 1920 р. українсько-польська.

В Озернях була читальня «Прогресити», кооператива, Т-во «Луг», аматорський гурток.

Територія громади 6.04 квд. км. (Розподіл ґрунтів між селянами й дворян не подано). Мешкальних дворів у 1921 р. — 133, у 1931 р. — 124.

Населення:

1841 р. —	292 українців.
1880 р. —	413 (72,4%) українців, 157 (27,4%) поляків, 2 (0,2%) жидів.
1900 р. —	541 (79,4%) українців, 122 (18,0%) поляків, 18 (2,6%) жидів.
1939 р. —	500 (60,0%) українців, 330 (40,0%) поляків.

Церква св. Михаїла приналежна до парохії у Ковалівці. Школа — дві, українська і польська.

В. Шуря і М. Ткачук подають: Перед 1914 р. виїжджали на зарібки до Гусе і до Канади. Корчма була одна. Між 1920 і 1939 роками в селі існували: читальня «Прогресити», Народний Дім — збудований у 1936 році, крамниця, молочарня, Т-во «Луг», аматорський гурток, Кружок «Сільського Господаря». Згодом польська влада замінила Народний Дім на школу. На зарібки виїжджали до Канади — 11 осіб, до Франції — 8. Відзначено 70-ліття Матір'ю Т-ва «Прогресити», передано шкільний плейбітат, а також протилежкозольну акцію, вшановано зголом в честь польських за Україну. По цій другій війні на еміґрацію, на Захід, виїхало з села приблизно 32 особи.

Лист-співід подає цікаві подробиці про село Олешу.

«Дорогий Василю! У телефонічний розмові з Тобого, я сказав Тобі лиш про ті речі, що їх зберегла моя пам'ять. На жаль, багато і забув і не легко приходиться пригадати бодай основнішу історію нашого села — пам'ятаю лиш фрагменти. Тобі ж, як і мені, ходить про сухі факти, без

яких ніяка історія не може бути історією. Та годі й мріяти про скорий доступ до історичних джерел нашого села, а без джерел докладної історії село не напишеш. Проте, є добра нагода утривалити деякі історичні дані про Олешу, то треба згадати хоч те, що знаємо й пам'ятаємо.

«На початку XVIII стол. занепова легенді, усіх переказів про наше село й ірвасю, Вильгельм-мешне на польсь Ілржа Ткачука і Томка Проньового мало існувати якесь бойреське село, або оселя Бовіри. Ті Бовіри мали бути у заб'ках і Галиччє і Терєбівське. Вони збудували волячачу деревину церкву й присвятили її Пречистій Діві Марії. Збудували і гробниці на цвинтарі, на якому поховано й вельможів із села Дубина. В селі Дубині не було ні церкви, ні цвинтаря, тому дідит Чайковської і Дорогомирецький дозволяли своїм фірманам уживати «дубових» коней, які перевозили на караванах номерних вельмож і простих людей. У тій легенді згадані якісь старі не тільки мешки, але й імена — приблизно здадуться — наприклад: Мировлюб, Винодар, Тринад, Остронца, Тримолю, Тихомирчик, Тиханович, Корпачевич, Дубинич, Зоренчик та інші. Тому, що вельможі не заіпроеди на вони й бенкетували самі без Тугана-Бей і без Березинського, то вони не стали на оборону бойреського села, яке татари зривали з місцено. Легенда розповідає, що дочка сипцовицька, а наречена синя Тугана-Бей знала татарську мову, тому й утривала не знаємо людей. Ті втривані люди, збудували нову оселю, з вилчичної назвали її Олеша, іменем тієї героїні. Село почали будувати на добрах Бейв. Коли настал мир, тоді Бейв збудував на місці згорілої банші деревину церкву. В хроніці є патки, що Туган-Бей був сином вельможів неруського роду, тому вельможі не до-

кою) - вона обслуговувала матерію цілого села без вимку цілих 45 років. Ці подвиги показались вимковою способністю і працьовитими селянами і знали як і що робити. В час пожежі вони були нашою пожежею сторожем. Вони мали знання у лікуванні худоби і rado і успішні усім допомагали. Були вони і добрі ремісники і служили селом в усіх його потребах. Між собою говорили вони польською мовою, а селяни назвали їх загально мазурами. Мазури були об'єднані, а село було роз'єднане, мазури мали добре zorganizоване, так зване, «Кулко Романське», до якого хотіли ввійти і нашеселяни. Це було аполітичне товариство.

В Олені жила якась родина Клеєв, що була споріднена з родинами Райковичами і Коританевичами. Як Марцінич оселився на ґрунті Теодора Клеєва, який втрапив цей ґрунт у користь Моравського, Григорій Ткачук, споріднений з родом Клеєві, із сангітеленту за високу ціну хотів відкупити той ґрунт — приблизно 10 шуврів. Марцінич до деякої міри пішов на компроміс із Григорієм Ткачуком. Пізніше, частиною того ґрунту Г. Ткачук поміняв з мійши шваргом — Клішом Шатково, а решту ґрунту пізніше назвали Клеєм, або й Клішом, яку Г. Ткачук поділив післяж своїх синів Теодозія, Івана, Василія і Степана та дочку Михайлину Бабака.

Марцінич мав декілька синів і дочок. Старший син Станіслав належав до польських легіоністів — це був одиниць оленський легіоніст. По першій світовій війні за польської держави Ст. Марцінич мав великі шанси і був — так сказати б — «муж довір'я» перед державою. Він під впливом польського впливизму через суд доказав, що земля Клеєв належить до роду Марціничів. Ткачуки вдруте за високу ціну відкупили поле Клеєв. Родина Марціничів соро-

милася за ту інтригу і старалася якось направити цю неприязнь. Ельсько покарал Стаха дуже суворо, бо залиши йому в тестаменті лиш 50 злотих і більше нічого. А все таки, між Ткачуками й Марціничами було добре сусідське відношення. Стах не раз перепрошував і жалів за свої старі гріхи. Під час «Орті польського монархату» нацифікації, мій попомичі тато сказав до Марціничів: «Тепер маеш нагоду доказати, що в дивності жалів за свій уминок із минулого — вплив на власть муніципалітету, щоб наше село об'єднали ті вані розбиткачі». На це Стах сказав: «Завдядя дуже важке, але я виконаю його». Ще того ж дня він кинув за це діло і приготинив петиню, яку перини він і підписав. По тім він пригнав усіх Марціничів, Юркенів, Годубів, Іоєвків, Богачинів, Довжків, Кайдрів, Костків, Крушів, Какурів, Голків, Цибульчиків, Пидваків, Палюхів і Бальменовичів, крім Юзюка Ваши, який був проти петині, бо в той час сам був при полені, бо в той час сам був при полені і був членом карної охорони. Наше село нацифікації озмунували ті заводи колоністат-мазурам і не факт історичний. Але зазначити історичним фактом і те, що ми є зазначені незавісте, незвідні хлони. За бальшовичів наше село показалося аграрарським, селоведським, нехристиянським, і цим треба встидатися. Жаль мені, що й мій родина не виявляла ніякого мудрого змісту, крім моєї стринки Катерини, яка мала цивільну відзнагу перед мазурами: «Не люди, не пси!».

Ще треба згадати, що мазури, прибувши в наше село, стали ревизия членами латинської каплиці, але, ривочасно, завжди високо шанували нашу церкву. А по війні, коли Тій дідусю, як старший Брат, постановив відбудувати нашу церкву, тоді колоністи дуже ревню допомагали всім, чим могли. Далі, мазури завжди

ставились із повагою до сільського життя і всіх його проявах. До мінливого подруж з нас не доходило тому, що наші консервативно наставлені селяни до цього не допускали. Та й наші шляхетні римо-католики так само були наставлені до мазурів, як і селяни. Але, наших антохонів села, не рідко із знатних родів, мн. селяни, відтожували їх від українського життя лиш тому, що вони були римо-католиками. Ми, українці, у таких справах з селян. Ціла наша історія показує як ми вміло знаємо когось від себе відтожувати. Це багато разів ми когось до себе приєднали. Чого ж дивуватися?

Та й не всі наші шляхетні стали римо-католиками. Багато пригнав уже промишляле, війниці з села, опинились в розсіпні по всій Україні, а може й по всій земській кулі. На початку XX стол. на обриво нашого села знов виринули Кляшнівські, Крижанівські, Палюво Крижанівський, студент Краківського університету, і Павло Кляшнівський разом із Бейми та Гудими організує Кружок Самоосвіти ім. Марціна Шанкевича. Пізніше, ті самі, з додатком Ділан, Горнич, Плятків, Курчик, Ткачуків, Поповичів — організують «Січ». Приблизно 1925-1926 в Олені було zorganizовано «Прогриву» і драматичний гурток. Організаторами були: Антошко Ткачук, Пятірй Кляшнівський, Яна Бей, Антошко Горнич, Петро Ткачук, Степан Ткачук, Теодосій Ткачук, Степан Попович, Роман Ділан, Гринько Ткачук, Гарасим Ткачук, Теодор Ткачук, Іван Ткачук з Луга, Василь Кляшнівський, Григорій Рудий, Плятин Плятка, Григорій Крочак, Михайло Колодій, Іван Крижанівський, Іоєвничі Шуя, Василь Каленяк, Михайло Колодіцький, Теєля Гудій, Плятин Куч. У драматичному гуртку виринуло декілька великих талантів. П'єси вибрав Яна Бей або Антошко Ткачук. Режисером був Теодор

Тетарин і Іван Чеканський. Теєля Крочак — наша сестричка зирка! — мала чудову вимову, голос, вроджени інтелектуальні, з великим чуттям.

Під час другої світової війни, вже за відновленої Української Держави, в нас, домо, зберігались важкі документи — як улюблені, називалися, «нашечки», назвали тощо. Мали вони підписи Північного Комісаріяту — Мозде і Соцюрки. Мій тато був членом Комісаріяту, головним командантом у Олені, Іоєф Плятка був заєс, головні сільськ. Комісаріяту. Таєль Ковалівський був шефом муніцип. Мій тато був заступач Кудит-Господарич Спран. Він мусів дати про освіту, про кооперації, спровадження дрова, або «рубати» історичні оленські дрова.

Вже дуже пізня пора, а радше — рання пора. Я мусю уряти ці безпретегені оповідання. Вибачай за безвіт похибок: не маю часу не раз переписувати. Свідомо описую багато недороби, інтерпретаций, згодив тощо. Закінчу: Хай життєдайність нашого села відчиниться там, де й народилася. Хай гімна невинності, нестерпності, нече з драми, а на Оленських даних хай знає, як і колись, Сонце Золоті!...

З повагою до Тебе і Твоєї родини
Василь ТКАЧУК.

Дані Василь Ткачука торкнулися, як бачимо, старимми, дано зинувало. Оці дані *Василь Шуй* торкнулись часів після другої світової війни. Подас він так:

Олеша, повіт Бучач. Походження назви села мені невідоме. Мабуть походить воно від якогось Олеса. Та це тільки здогад, без ніякого обґрунтування. В 1939 р. нараховувало село приблизно 130 родин-господарств. Пересічно ішло осіб на родину. Село поділяється на чотири частини:

1. Східна — Ровині, 2. західна — Острівці, 3. осередна — Середина,

4. південна — Мазурська. Південна тому називається Мазурська, бо замешкували її мазури, що прибули до нас із Польщі на заселення наших земель. Вони становили одну четвертинну владу на розширених землях, найбагатіші земляки поміщика Потоцького. З життям села вони майже не стикалися, були вороже налаштовані до нього, що українське. В 1940 р. частину з них більшовицьки виселили на Сибір. Частина ж була змушена емігрувати наші землі в 1944 р. і виїхати до Польщі. Решту осталих колянонів, разом із мішаними родичами, виселили пізніше за наших земляк. Ця офіційна виміна між урядами Польщі і СРСР Українці вирішили доволі дивним українців римо-католиків, яких — згідно з їх приналежністю до римо-католицької Церкви — уважали за поляків.

Рівнині — східна частина села. Походження самої назви мені невідоме. Чомусь була це «долина частина», хоч ціле село було пологіше на рівнині півночі. Рівниною хіба тільки хвилестою поверхнею, що є притаманне для нашого Подляля. І ось тут, поміж горічками, в долині, обабіч дороги, розложився поселення наших людей із дітьми городничками і садками біля хат.

Середню частину села називали Серединою. Тут знаходився досить великий ставок. У західній частині, тамки біля ставка, стояла кооператива. «Прогріта» й Народний Дім, що його польська влада забрала і перетворила на школу. Приїздила вона тут і пожежну сторожу. По приході більшовиків у цьому домі знаходились клуб, кооператива й канцелярія сільради. Зараз коло ставка, кооперативу, в західному напрямі аж до перехрестя доріг і школи простигнулося ободина, яке перетягла дорога. На північ від дороги її на південь від ободина стояли хати. По середині села було перехрестя

доріг. Одна дорога вела на південь до Савалусек, Григоріона і Монастирське, друга, північна, вела попри школу, до церкви, до цвинтаря і в церковні поля, а в західній частині то роздоріжжя знаходився каплиця для мазурів. Їх обслуговував римо-католик, парох із с. Ковалівки.

Острівці знаходилися в західній частині села, тобто — від Ковалівки. Це була поєдина площа і мабуть від неї й названо цю частину Острівцем. Від головної дороги на північ, «зювок» західної частині Острівця, вела дорога до приєлки Захарівка — інші вже не існує — і даліше до Курдубівки. В південно-східній частині Острівця знаходився військовий цвинтар: постав він у час першої світової війни, коли село Олена було полем бою.

Церковне життя. За австрійських і польських часів Олена належала до с. Ковалівки, де власне й мейкав парох. До Ковалівки належало й село Савалусек. Ці три творили одну парохію, у якій, майже до виходу другої світової війни, парохом був о. декан Микола Кришківський. В селі Олені вела перша єв. Михаїла, яка в житті нашої громади відіграла важливу роль. При церкві існували Грамотна і Сестринство. — Їх праця найважливіша була під час Редівних і Великих свят. До візантійних т. зв. Старших Братів при церкві належали Йосиф Гудій, Глірко Ткачук, Теодор Ткачук, Петро Ткачук і донорський діяк і старшина УГА, гарман — Микола Гнатюк — інші усі вони вже не живуть. Ці люди дуже багато причинилися до розбудови й росту нашої церкви. В 1940 р. ми детально парох о. Ігнатія Мазюковича ЧСВВ. Згодом, уже за німців, Єпископ Григорій Хоминський, шв. Ієвондіяк, був назначив другого священника, призначив не притягує собі. Тепер, церкву св. Михаїла в Олені замкнено й переміщено на магазин.

Культурно-освітнє життя. Те, що мені відомо, то це життя починається нібию по І-ій світової війни. Частково «Прогіт» засновано на початку 1930-их років. Першим її головою був визначний сільський діяч Теодор Татарин. В той же час відкрито й Кооперативу, в якій першим кримарезом був Іллям Бен. Ці дві установи мали корисний вплив на культурно-освітній розвиток села. Приблизно в 1934 р. крім існуючих уже драматичного й самоосвітнього гуртків, постало ще три читальні «Прогіт» спортивно-виховне товариство для молоді «Луг»; воно підісло річези села під оглядом культурно-націоналізму. Щорічні фестивалі й походи молоді поставили с. Олену в передовій села Бучаччини. Село Олена на Луговому повісі у Львові в 1936 р. виграло в спортивних змаганнях — ставлення неж — третє місце в Галичині, а нагорода була — портрет подковника Дмитра Вітовського. Цей маленький епізод кидє світло на ність нашої молоді і культурний ріст села. Спортивне Т-во «Луг» охоплювало всю молодь села ніком майже від 16 до сорока років. Головою Т-ва був Петро Ткачук. Інструкторами й виконниками були: Василь Олійник — заступ. голови й дуча Т-ва, М. Капеняк — викончий інструктор вправ, Швидкий — четовий, П. Ткачук четовий, М. Крочак — четова для дівчат. Старше громадство збиралося у «Прогіт» там були книжки, майже вся родина національна преса — «Народна Справа», «Діло», «Новий Час», «Батьківщина», а діти з захопленням читали «Дівчачок». Кожного дня можна було когось тут зустріти, поговорити, передискутувати якусь справу, зробити плани на будуче.

Перед II-ю світовою війною ходило до гімназії у Чорткові трьох хланців. Число середньошкільної мо-

лоді потроїлося за приходом — у 1939 році — совєтської влади. Зате, культурно-освітнє життя підняло, бо більшовицькі вчителі в селі понад тридцять осіб із молоді і старших за приналежність до організації ОУН. Таким чином громадське життя у селі було підняло аж до приходу німців. За німців на громадській нині виявили себе: Данило Плитка, Павло Лата — культурно-освітній працівник, інші перебуває в Англії, Павло Ткачук. Були й інші, але їх прівізна покищо подавати тут не можна. Із того часу в селі нікого з молоді не залишилося, за винятком старших. Молодь, і зокрема хланців, німці забрали до Дивізії «Галичина» і більшість із них до дому не вернулося, а поселились вони найбільше в Англії, а далі в Америці, Канаді, Франції, Бельгії і Німеччині.

Середні і вині школи покінчили: Михайло Рудий — учитель нар. школи, закінчив студії у 1943 р., Михайло Крижанівський — 7 кл. гімназії, Павло Шуя — 7 кл. десятирчки, ці два арештовані в 1941 р., Михайло Ткачук — закінчив торговельну середню школу в 1943 р., Павло Татарин — 4 кл. гімназії, Василь Ткачук студент остан. року богослов'я у 1951-1952, Михайлина Руда — студентка промислової школи в 1943/44, Іван Колодницький студент торговельної школи в 1943 р., Василь Шуя — закінчив університетські студії, філософський факультет, від історії.

Головні роди села: Ткачуки, Плитки, Капеняки, Кульчицькі, Кільчицькі, Пуї, Поповичі, Колодницькі, Ділаї, Куці, Крижанівські, Гудії, Круцильницькі, Добролюцькі, Крочаки, Гуєсаревичі, Дроні, Степкові.

Мішані роди: Добролюцькі, Лавицькі, Феравевичі, Стрільські, Кіслівські, Лупцові, Нолоковські.

Територія громади 23,25 кв. км, із того у посіданні селян 55% кв. Мешкальчих домів у 1921 р. — 350, у 1931 р. — 403.

Населення:

1841 р.	— 1006 українців.
1880 р.	— 1192 (72,0% а) українців, 420 (25,3% а) поляків, 15 (2,7% а) жидів.
1 900 р.	— 1532 (76,2% а) українців, 426 (21,2% а) поляків, 52 (2,5% а) жидів, 1 (0,1% а) інших.
1912 р.	1617 (76,4% а) українців, 406 (19,5% а) поляків, 45 (2,1% а) жидів.

1939 р. — 1679 (76,2% а) українців,
480 (22,0% а) поляків,
30 (1,8% а) жидів.

Церква св. о. Миколая, збудовано в 1796 році, розібрано її у 1925 р. і збудовано муровану. Школа до 1919 р. українська, від 1920 р. утраченоїстична. Читальня «Прогреситів». Кооператива, Т-во «Луг», аматорський гурток.

Восени 1930 р. в час нацифікації польські улані під командування ротмі. Томанського до осови знищили будинок дівки, крам у кооперативі й устаткування молочнояр.

Петро РОГАТИНСЬКИЙ

ОСІВЦІ

Осівці — з яких 14 кілометрів на північний схід від Бучача, поміж Біляничцями й Бобулянцями, в рірі над Стрипою, майже цілою своєю довжиною простягається над цією малозначною рікою. Їх сходку границі з Біляничцями виразно позначена, а на заході село займається з Бобулянцями так, що давніші вихідці до Канади, хоч формально приналежать до Осовель, відкачали себе вихідцями з Бобулянців і так і назвали свою церкву й осело в Канаді б. Фостону, в Саскачевані (Згадка в тій книзі).

Старі хроніки згадують село з кінця 19-го століття, як власність графів Цилівських (Словник Географічний): «Село Осівці, бучацького повіту, над рікою Стрипою, віддалене 9 (?) кілометрів нашім від Бучача. Східна границя Петляківців Ноші, носселення на давніх струєвських степах, сьогодні розділених поміж сусідні місця й перемішаних на засіяні поля; південна границя Біляничців і Петля-

ківці Старі, західна Курдибанівка, степова осела на вододілі між Стрипою і Коротичами; на півночі Бобулянці, Берези Сорети (тут оселення помілка; має бути Стрип) стрімки і малозначні. Двірський обшар має 1642 моргів, в тому 214 селян, селянське поле 2267 моргів. У 1870 році 1383 мешканці, знову ж на основі перепису населення з 1880 року 1513 душ. За діяльністьми шематизма ми є в Осівцях 329 душ римо-католиків, парохія в Петляківцях Старих, греко-католиків 1131 душа, парохія на місці, деканат у Чорткові, дисеція в Станиславові, школа етатована з одним учителем, громадська каса позикова з капіталом 1101,00 золотих. Власник двірської пошлості Ігнат Цивинський. Гарний двір на горбку над Стрипою згорів перед кількома роками до тла. С тут етативна коней поправної раси східного походження».

Це стільки із Географ. Словника.

Шематизм станиславівської спарції за 1839 рік (приблизно 60 років ціля перепису населення в 1880 році) подає такі статистичні дані про Осівці: греко-католиків 1600 душ, латинників 350 і жидів 30. Школа 2-класова утраченоїстична з 4-ма відділами.

На основі статистичних матеріалів, що їх опрацював проф. Володимир Кудийонко, Осівці мали в 1921 році (після закриття І-ої сівтрової війни) 350 мешкальчих домів, а в 1931 році 406. Зріст числа мешкальчих домів рахується зумовлений тенденцією відбудови після повоєнного знищення, ніж приростом населення. За 10 років, хоч і приріст у повоєнних роках був не малий.

Велике число латинників у селі було зумовлене наявністю двора, що домінував як поважний матеріальний об'єкт і згурдування багату робітників сезонних й двірської служби.

Попради ці латинники не мали нічого надрубаного в побуті чи мові, а навіть у релігійних практиках, крім одної-двох молитов у польській мові.

Цією з настаним Польщі латинники, як важливий інструмент у руках польської влади на окупованому терені, використовували свою упривілейовану позицію, етали відправаляти білану роллю в комунальних урядях і місцевій політиці.

Двір стратив своє значення, як тільки двірське поле шляхом парцелляції (1923-1926) перейшло в селянські руки, обмежуючи двірську пошлость до яких 300 моргів, що й так потім перейшли в арсенду польської влади із Східної України, Іліограєвського. Новий господар двора, людина високо культурана, вихована мабуть в українифільських колах наддніпровської шляхти, не мішався до політики, радше симпатизуючи із національними ідеями села, ніж із повністичними виборками польської влади, поліції чи місцевих латинників, що із зайлістю неофітів напере-

кір усюмо будували Польщу на крихці своїх односельчан.

Сила польського елементу в Осівцях не мала практичного керуючого осередку, бо в селі не було костела і латинського священника, який завжди є ближчий до своїх національних братів, ніж якийсьбудь інший польський інтелектуал. Учитель поляків, що постійно були керівниками місцевої школи й завоювали її статус, який не знаходили спільної мови із т. зв. польським населенням і, документах Богові, не відгравали визисничій ролі в повоєнній чи гнобленій українського села.

Трансляція, школи, української учителя, але вони дотго не загрили місця. Їх перенесли або в корину Польщу, або зійшли з праці. Доки існувала Польща завжди школа була об'єдрана польськими учителями, якщо не рахувати малих шіляків: коротко вчителював у Осівцях Михайло Крижанівський декр. у роках 1923-24.

Щойно в 1927 чи 1928 році перебудовано один двірський будинок (пошири) на костел і там же влаштовано естетанкову станицю і домілку для етудія. Але цей задум не дав бажаних наслідків: костел не об'єдзаний парохом, бо офіційно народній залишилася в Петляківцях Старих, а молочнояр обкрадали самі пращаники. Студія не було з кого організувати, бо молоді хлопці латинники не зважуються відкрито виступати проти своїх россенців — українців, організованих у Соколі, потім у Лузі чи в Халборобському Випітці Молоді. Так і польська національна ідея, не підтримана конкретними матеріальними аргументами, не заблистала в Осівцях.

У часі нацифікації 1930 року найбільше потерпіли українські патріотично-латинники, бо на них мстисяла польська влада за інсоку національну свідомість села, за активність латинників у «Прогреситів», аматорському

театральному гуртку, за участь у руханкових товариствах. Вони, на думку місцевої польської влади, поповнили найбільшій школи, зрадили Польщу. Їм то поновили господарські будинки, побили їх до крові, поруйнували їм комори і шинклярі.

На пасти до села не надишли польський священник, який звичайно був би більше агресивний ніж місцевий. Навіть паризький двора не помогла покласти скріпінти свого стану релігійни. Поле розкували місячні латиньки, деякі місцеві жиди (Шарголь закусни чи не 75 моріа), а також українці, що могли доказати своє співвіднесення з латиньками, а то й такі, що в крайності перенесли метрику. Іншої заради не було.

Націоналізація свідомості у селі нагрожала нікому. Українська шкільниця міняла і короткотривала державність не залишила великого сліду. Село, положене далеко від повитового осередку, чи хоч би від польонних битих шляхів, не мало близького контакту із осередками дії, а до того московійська традиція передвосного часу — це все приписи малої національної свідомості й повільного її наростання.

Правда, читальня «Прогресити» зачала діяти ще в 1924 чи 1925 році; тоді теж засновано кооперативу «Єдиність». Освіта, що її давала місцева школа, радше збуджувала відендому реакцію бунту. Молодь не сприймала всього на слово. По хатах велася довгі розмови про недавню війну, де згадували про отамана Петлюру. Доходили чутки про полковника Є. Коновальця, приходили листи з Канади з вістками про громадське й національне життя наших односельчан — і це все витворило відсендому почуття національної окремішності, бажання реального вполночненя цих політичних мрій, млі опанували дітей і підросеків, виспанькованих на відкрити польонзацію в т. зв. утравквітчий школі.

Так, наприклад, у 1926 році діти того віку ринили відендуювати екаспуванні паціани, як протинагу до помезного святкування 3-го травня, роковин ліберальної польської конституції. З власного почину 10-12-літні діти, наліпили списо-жонгі прашорії, зацікаували писелухати Свяхоби Божой і організаційних лавах (відирани відбувалися під голім несом, бо ж церква була в будові) і піти походом до хреста на пам'ятку екаспуванні паціани. Списо-жонгі прашорії, лентя, такі ж дівчатом черв'ячки волосся — це все атрибути української національності, так виразно підкресленої в малих дітях — учнів польської школи.

Польська поліція в Біляничках, попереджена осецькими латиньками, що, переждаючи часи іншої церкви до Петликовець Старих, цілий день звалилися по селі, шукаючи «виротонців» і «гайдамаків». А ці вороги польської державности в Осівках, 10-12-літні хлопці скрилися на найвище ринтування новобудови церкви і згорі дивилися, як розбісна поліція політично паціфкувала село.

Націоналізація свідомості села зростає нестримно, до чого немало спричинила українська преса, покановлення українського національного життя єсудійсь сел, а також напасті і шкани польської влади.

Велику роль відіграв заморський театральный гурток при читальні. Його перша вистава «Невольники» в стодал на приходстві (1928-1929) мала чи не найбільше значення для розбудови національного духа молоді і старших. Позитивну роль відіграв теж шороні фестивалі, що були присвячені роковинам Т. Шевченка.

Кількох хлопців, що пішли до середніх шкіл в Бучачі і Станіславові, мають теж поважні заслуги в піднесенні національної свідомості села, головню серед своїх ровесників.

Читальня «Прогресити», присвячена на дискін, була завжди першоюна диками посухати понині із світу, що їх приносили українські краєві газети. Читання газет мало масовий характер. У неділі чи свята хтось голосно читав, а воина саля слухачів напружено ловила кожне слово. Після прочитаного, велася довгі розмови, дискусії, хтось поспіював, розтолковув. Задомлення із політичних пренесі мали найбільше слухачів і лишали найромантичній сід.

Ідея бойкоту державних монополів, абстиненція від курення і пиття, довело до ліквідації кількох екселів, очевидно жидівських, що виключно держалися на торгівлі тютюном і торлвом.

Один із таких екселів, що зіткнувся в старій і обширній корини Кригелі, по середній села, деє у 1935-36 році стан знову виконувати важливу роль для української громади, але вже як читальний будинок, де знайшли присвячення усі національні організації. Закрили також мешні екселівки з дрибним товаром, а розрослася місцева кооператива.

В селі не було інших релігійних єсєт. Усе село належало до одної української католицької парохії.

Приближно до 1920 року тут парохом був о. С. Кузик, правдоподобно староруської орієнтації. Мабути по ньому залишилася читальня Камковського, яка скоро зацідла і забулася.

З 1920 року парохом став о. Володислав Гнатів, молодий жонатий священник, незначити малої вдачі, ревині душпастир і послідовний громадський діяч. (О. Володислав Гнатів нар. 1891 р., висвячений 1914, а на парохію в Осівках інсталюваний у 1920 році).

За його починком засновано читальню «Прогресити», він причинився до зорганізування кооперативу. За його починком організовано курен громад, бо нещесливим було багато, він намовляв родителів талановиті-

них дітей їх до інших шкіл поселити.

В часі горезвісної паціфкації чекала його велика кара і наруга від розгудливої солдатської, але на пасти дідич Пшоцарський переохлав його в себе в найквітчийшій хвилітуні, а коли пройшов першим пал терору, винів його із села.

В часі паціфкації (12 жунія 1930) потерпіла найбільше кооперативна крамничя і читальня бібліотека, присвячена на дискін і деякіа есвідомітні громадини, а в перну чергу українські патриотично-латиньки за «зраду обшину».

Пі тяжкі роби, її матеріальні втрати не напернули цих латиньки на інших служби «обшину». Вони перші стадали до відбудови зруйнованого читальняного будинку, де кувалася національна свідомість села.

Парох о. Володислав Гнатів мав рідку налість співкитти із селоманом. Безосередній у поведінці з кожним завжди знаходив добре слово чи пораду. Знаючи всіх своїх парохів до імені, від найомолодшого до найстаршого, знав теж їх нескладні клопоті, потреби й бажання. Його слово дуже часто стало єсвелькї спорі, яких ніколи не бракувало.

Ішовт. Надія Гнатів із Парохівських, славного священничого роду з Пшавеччини, не зацікавилася взапінне ид тлі села, бо була прикута до прихотення, пильнучи своїх дітей, що не були повністю нормальні. Це нещастя піднівало теж розмах о. пареха в його громадській роби.

До 1925 року в селі стояла дерев'яна церква, збудована ще в 1796 році. Оточена старими липами, по середній села, з такою ж дівчиною, надавала Осівкам урочистого вигляду. Сама будова, створена мабути, сокирою і генієм самого невтомного майстра, пригнала прохожого свого млікієтню дерев'яних стін. Малючки святків у церкві на стінах і на царських вортах нагадували липи добрихч

сволків, позбавлені суворости неземних ієрот. По сьогоднішній день пам'ягаю патрона церкви св. Миколау.

На весні 1925 року розібрали цю стару церкву і на її місці розпочали будувати нову муровану із цегли і каменю. У селі було багато покладали оловки, сиринцю на палене вапно, то ж цього важливого будівельного матеріалу не треба було купувати, громада платила вапно у власному зариді. Процедура палення вапна приковувала увагу не тільки дітей, але й цілого села.

Фінансування будови нової церкви здійснювало шляхом оводаткування всіх господарств відповідно до посідання ґрунту. Будівельний комітет, до якого входили представники громадської ради і делегати поодиноких кутів села, представники братства і ссестрицта, мав багато мороки із стганиням оводаткування від поодиноких господарів. Своєю пайку господарі платили збіжжям.

Будови піднявся будівничий Кірюк із Бучача (вінши не пам'ятаю). Він привіз із собою мулярів, тесляр та інших фахівців. Майстри й робітники з Бучача меншали на господарствах недалеко будови, а харчувалися в сільській кухні, що й громада платувала на двісті долі цієї оказії.

Повечера після вечері збиралися хлопці і молодий господарі коло дівкиви, слухаючи різних балладрасів доточних мулярів. А було між ними багато сивихових патріотів, то ж ті «дещерники» виконували теж роллю школи політичної грамоти.

Будова велася довго. В 1926 році в травні церква була вже під дахом, але до вжитку була взята цюйно на весні 1927 року.

До зросту національної свідомости причиновалися не тільки безглузді шикани польської влади, але й великій мірі звідомлення із судових політичних процесів, що їх докладно подавала українська преса.

Судові процеси членів ОУН, друковані в українській пресі повістие, були чудовою виховною лектурою для українських селянських мас. Репортажі із цих процесів знаходили відчуженого слухача в читальних будинках, у кооперативних крамницях, на колодах біля церкви.

Велику виховну роллю відігравали поїздки делегатів лівитових організацій на села з різними організаційними доуроченнями й доповідями. Ці делегати «Прогресити», «Рідної Школи», «Славного Господаря» чи «Союзу Кооператив» були не виперпанним джерелом інформації про всі справи, що близько цікавили село. А воно, це село, цікавило усіх.

Бували вистави в Осінях 1937 р., мав і нагуку піляти, що має село докорично змінилося. Не тільки зросла політично-національна свідомість, але теж змінився погляд на потребу фахової підготовки молоді до хліборобської справи. Родители зачали говорити про потребу фахового шкoлення своїх дітей, про konieczність шукання нових шляхів господарювання, про потребу своїх ремісників. Знову декількох дітей вислали до шкoли до міста.

При читальні велася курси з різних практичних ділянок, на зібраних дискусували різні політичні проблеми, які тому кілька років були далеко від заікавлення моїх земляків.

Паллий прихід большевиків у 1939 році не багато змінив Осінь. Колективізація проходила без великого натиску та й без великого спротиву. В селі не було комуністів, а безземельного пролетаріату було дуже мало. Та й не було великих багатів. Якщо люди не врили в триність советської влади. В доволі короткому часі пережили багато змін влади, приняли до того, що довший окупант мав свою філософію для окупованого терену, має свої форми й ме-

тоди діяння. Як прийшло, так і милеться.

Церква діяла, священник не покидав села. Все було наче по старому.

Настаний літців у 1941 році буди до деякі надії, які скоро розвіялися. Політика літців зробила себе наряд пастороживели, готувалася до майірного. Зачала зростати організація політичного спротиву великим майідикам.

У 1942 році велика пожежа знищила майже 500^а будинків у селі. Відбудова була нишня і тяжка зогляду на весний час, нестачу будівельного матеріалу та й нестачу робочої сили, бо ще в 1939-40 роках московські «визволителі» забрали з села шляхом мобілізації майже все мужське населення військовоповинного віку. Багато з цих молодих мужчин шляхом не вернулися до села.

В 1944 році на Стрині довше тримався фронт і село майже повністю вигоріло. В міжчасі лютував тиф, а потім поворотний тиф, і від нього згинуло, як подають односельчани, коло 600 душ. Немає статистики, скільки згинуло від фронтоних дій, скільки постраждало військовою жандармію обидох армій у прифронтоній омузі.

Молоді чоловіки, забрані до війська чи як обслуга транспорту для від-

ступаючих большевиків ще в 1941 році, погинули по широким просторах «неаб'ятої страны», а ті, що заіллилися жиними, вернулися до села аж у 1958 році, затримувані на різних етапах та роботах відбудови «родни», дарма, що були формально демобілізовані, чи звільнені.

В 1958 році збудували в селі нову школу-десятирічку на тому місці, де жиня за польських часів солтисе, на площі яких з гектари землі. В школі працюють 22 учителі, самі українці (відомість із 1970 року).

З села вишло багато фахівців із університетською освітою, яку поікнули в Рівному, Тернополі чи Рязі, Дехто з них працює в селі, дехто у областному осередку, а деякого заіпнали в діні інустриі Казахстану чи якоїсь іншої поновленої країни.

Церква розбита, кілька років тому накрита і служить за магазин для збіжжя для місцевого колгоспу. В доволитих селах теж нема церков. Заіцїліла тільки церква в Перелюбі і там є священник. У більшій омузі чи в іншій потребі треба йти до Перелюбка.

В селі нема поляків, ні жидів. Польки переїхали до Польщі, а доля жидів невідомо.

55. ПЕРЕВОЛОКА

Територія громади 24,95 квд. км., із того у посіданні селян 76^а. Мешкальних домів у 1921 р. — 527, у 1931 р. — 654.

Населення:

1841 р. — 1879 українців.

1880 р. — 2011 (92,0^а) українців,

54 (2,5^а) поляків,

120 (5,5^а) жидів.

1900 р. — 2438 (93,1^а) українців,

103 (3,9^а) поляків,

79 (3,0^а) жидів.

1912 р. — 2978 (97,6^а) українців,

29 (0,9^а) поляків,

46 (1,5^а) жидів.

1939 р. — 3440 (97,2^а) українців,

80 (2,3^а) поляків,

20 (0,5^а) жидів.

Матірна церква св. Юрія з 1895 року, дочерна церква св. Тройни, дерев'яна з 1727 р., у 1934 р. збудовано нову ім. св. євм. Йосафата. Школа до 1919 р. українська, потім утравквітєчна.

Перелюка. Посвячення церковного мушкетера.

Василь Полещук коротко подіє: У 1920 і 1929 роками в селі існувала читальня «Прогресит», кооператива, кредитивка, молотарня, Т-во «Сокіла», Кружок «Сільського Господаря», Хазяборський Вишкіл Молоді; на заробки до Аргентини виїхало 4 родини. Вишу освіту закінчили: о. Володимир Дзьоба, о. др Юліан Катрїй ЧСВВ, о. др Медетїй Соловій ЧСВВ, Олександра Лисевич, директор школи, Василь Дзьоба. В часі націоналізації злищено читальню «Прогресит» разом із устаткуванням.

Дешо цікавого з давнини Перелюка впадає *Іривою Гою*. А саме: «Мати мого батька, дочка дідочка з Перелюка, Северина Шенелюка, а радше Перелючка, зі своїми двома тітками, Доліньською і Галиньською, була посвоєна з родом козацьких князів Галинських. Усі ті родини Шенелюцьких (чи Перелюцьких), Доліньських і Галинських у спадщині по князів Галинських мали великі земельні маєтки в Україні, між Перелюком і Полтавою. Але за сестлана Богдана Хмельницького вони ті землі утратили й осіли в Галичині, де осувавши Перелюком, Золотий Потік і Ягодянцю. ... Перелюцькі жили в приваті з тодішніми патріотичними родами Окуневських, Озаркевичів і Ірощинців».

Трохи обширніше говорити про своє село Перелюку вог, *Василь Галод*. Село лежить сім і пів кіло-

метра на північний захід від Бучача. Це одне з сіл у новій Бучач, що, з національного боку, було чисто українське, бо чужого елементу мало, в 1929 р. усього понад 2^а поляків і 1^а жидів. Село простягається з долини ріки Стрипи на високу гору, тому й має назву - горища й долина Перелюка. Перша частина села була долиною частина. Там знаходилась старенька, дерев'яна церква із 1727 р. й високим налом оточений цвинтар, а кам'яні хрести на гробах, зариті в землю й мохом оброслі, стояли як свідки минулого. В долині Перелюки є два двір Шановського, в якого найнї праддї вщодняють свою пащину. Долина частина села була поділена на: Забрїддя, Хошинї, Кутї, Герукало, в старонину були там куртори й від них пішли ці назви. Долина Перелюка тягнеться понад Стрипу, а Горища положена навколо великих докерец, які творять безлічому річку, яка впадає до Стрипи. Згодом, населення села розрослося, напущив зиснесо, урад — хоч і не свїй — став школувати, освітою села й у Перелюці збудовано на ті часи десяти велику школу, на межі Горищинї й Доліньської частини села. При цій нагодї треба згадати управителів і вчителів перелюцької школи: Бачинський, О. Лисевич, І. Медик, В. Струхманчук, Бачинська, учителька Назарук, О. Лудів, Ю. Уманський, Г. Малаховська, М. Подольок, О. Коєєв, А. Медик, М. Пасєвич, І. Коняцка, П. Лучка. Деякі з цих учителів старілися пам'яті дітей читати, писати, доброй поведінки, патріотизму, але були й такі, що нічого не дбали за дітей, а приходили до школи, щоб відбутти свій обов'язок і дістати плату. Багато учнів із околиць сіл — Олена, Зарининці, Зелена, Стари Пестинівці, Курдубанівка — ходили до перелюцької школи, бо вона сучасна — за Польщі — мала сім класів навчання.

Як згадати релігійне життя села, то воно з цього боку — подивуєдне; чи було і що гарно вбиралося чи ні, мороз чи спека, збожжени чи ні, — кожної неділі й свята народ ішов до Божого храму, церква була переповнена, люди віддавали Божю подяку за переквитий тиждень. У неділю по вродити спляла молитва на вершині. На кожному закруті, на перехрестях — хрести; хрести на брамах господарств. Це було доказом правдивої віри села в Христову Правду, що її проповідував євангелїст із проповідницьї. Для перелючан — євангелїст був найбільшим авторитетом не тільки в релігійних справах, а й у суспільних. Було в нас дві церкви — старенька, св. Трійці, у Доліньній Перелюці, й у Горищинї, св. Юрія, яку збудував землевласник Шановський і при якій був парохіальний дім, велике господарство, а по другій стороні церкви була дівка і великий город для дики. Треба тут згадати одну — як узяти на увагу: помішник старонини — прикру історію про стару церкву св. Трійці. Були в Доліньній Перелюці поважні господарі, що захопили мати нову, муровану — на місці старої дерев'яної церкви. Та най Спаско Григорій Хошини не дозволяв валити старої, історичної цюгости церкви. То господарі, почали приходить й натискали пачима на стіни старої церкви поки не звалили. Тодї, вже приїхав довід, і збудували нову, муровану церкву, 1934 р., й перезвали на св. Йосафата.

Про наших парохів можна говорити багато й доброго. Як далеко єнає моя пам'ять — і перелючанці зо старинним односельцями — в нашій селі були ці отці-парохі: Іван Олесинський, декан, великий просвітительський дім Бучаччини, який був сорок років парохом Перелюка, зазнавав каєу Райфайзена, умер 1926 року; далі, був о. Іван Жарий, сотник Української Галицької Армії,

Перелюка. Вуки Керемий — кооператор Дзетро і о. Павло Петро ЧСВВ.

Безсвиний, був лиш довідомок роки у Перелюці; по цїм приїхав о. Василь Лотоніцький, безсвиний, був короткій час; остатній наш парох був о. Микола Семенюк, жовитий, уродженець села Юшаків, рогатинського повіту, й був у нас від 1932 до 1935, коли його, за вірність своїй Церкві, шенели більшовики на Сибір. Працював він у нашому селі з десятило. За його часів збудували нову церкву св. Йосафата, розмаїли церкву св. Юрія, приставили нові, лишаній хоругви, збудували при церкві св. Юрія будинок для «Скалки», яка, поруч із читальнею «Прогресит», була осередком культурного життя у селі; спровадили дитячий хор, п. Владана, який зорганізував при церкві хор, що брав участь в е просвітительській праці. Далі,

57. ПЕТЛИКІВЦІ НОВІ

Територія громади 6,29 квд. км.
Мешкальних домі у 1921 р. — 171.
у 1931 р. — 259.

Населення:

1841 р. — в есматизмі про Петли-
ківці Нові немає
згадки.
1880 р. — в Словнику Географіч-
нім подано разом із
1900 р. — Петликівцями Стар.

В 1939 р. — 660 (55,0% а) українців,
540 (45,0% а) поляків.

В есматизмі з 1912 р. подано, що
в Петликівцях Нових була сільна
каплиця під зарядом латиського
пароха. В 1922 році збудовано нову
церкву Успення ПДМарії. Школа
польська. В Петликівцях Нових була
споживча кооператива.

58. ПЕТЛИКІВЦІ СТАРІ

Територія громади 25,74 квд. км.
Мешкальних домі у 1921 р. — 475.
у 1931 р. — 543. Розмежування ґрун-
тів у Слов. Географ. не подано.

Населення:

1841 р. — 818 українців.
1880 р. — 906 (48,5% а) українців,
887 (47,5% а) поляків,
75 (4,0% а) жидів.
1900 р. — 1287 (56,0% а) українців,
934 (40,7% а) поляків,
75 (3,3% а) жидів.
1939 р. — 1220 (43,6% а) українців,
1540 (55,0% а) поляків,
40 (1,4% а) жидів.

Церква св. Дмитрія збудована в
1875 р. В 1923 р. збудовано нову.
Школа до 1919 р. польська, від 1920
українська.

Впр. о. Інокентій Лотоцький
ЧСВВ коротко подає: Між 1920 і 1939
роками в селі існували читальня
«Прогриві», Народний Дім, крамни-
ця, молочарня, аматорський гурток.
На зарібки виїхало до Канади 3 осо-
би. Середню й вищу освіту набули —
Михайло Юриста, священник, теппр
у Югославії, Єронім Василь Юриста,
священник, у 1939 р. був ще богослов-
вом, Доротеї Дмитро Шимчій, свя-
щенник, у 1939 р. був студент теології,
Інокентій Єларіон Лотоцький, свя-

щенник, у 1939 р. був богослов, — три
осетани є члени Василянського Чина,
а перший — єпископий священник.
У селі переселено протикагольну
акцію. На еміграцію на Захід пода-
лає приблизно 8 осіб.

Впр. о. Доротеї Шимчій ЧСВВ по-
дає: Перед першою світовою війною,
1914 р., в селі була читальня ім. Кач-
ковського. На зарібки виїжджали до
Німеччини, до Америки, до Боснії, до
Бразилії. Корчма була одна. В Та-
дерографі за москвофілістью сиділо 7
осіб. За Авертіро упало 33 особи, ін-
валідів було 6. В УСС служив Антін
Юристий, син Єната.

В 1918-1920 роках у змаганнях за
Україну брали участь: Антін Геїя, Про-
кіп Даньків, Михайло Даньків,
Андрій Максиміан, Михайло Ра-
дєйбаба, Андрій Даньків, Ігвалдіс:
Єван Мариняк, Михайло Нешич.

Між роками 1920 і 1939: у селі
існувала читальня «Прогриві», коопе-
ратива, молочарня, Т-во «Луг»,
аматорський гурток, хор, безпече-
чне Т-во «Дністер». Люди виїжджа-
ли на зарібки до Канади, Франції,
Югославії. Вищу освіту — клясичну
філософію закінчили Василь Юри-
ста, Єларіон Лотоцький і Дмитро Шим-
чій. Переселено шкільну ласібсцит
і протьякогольну акцію. У війні
знищено приблизно 20 господарств.

о. Доротеї ШИМЧІЙ ЧСВВ

СТАРІ ПЕТЛИКІВЦІ

В ЗАТИШКУ ДАВНИНИ

Ви, може, бувало їхали з Бучача
до Тернопілля царською дорогою.
Минули Зеленоу. В ярі, за лісом, хо-
валася перед вами, як колись перед
татарами, стареньке селіще. Ви пев-
но йшли битим шляхом через Пере-
волоку до Зарваців. Ви станули на
скельну кручу — на Хомініці. Тоді,
ноза Стрипую, перед вами засірізи
густо стріхи: вони тудилися до цер-
ковці. Іх усіх перев'язав гостинськ,
який через річку думить оба шляхи.
Це якраз — Старі Петликівці. Як
кротється від людського ока, як хо-
вається від подільських вітрів і сні-
гових, так Петликівці таять свою
давнину. Історії Петликовець не
можна відокремлювати від Бучача.
Бучач же славить своїми знахода-
ми кераміки ще з-перед другого ти-
сячеліття до Христа. Пинається він
великим трипільським селіщем. Бу-
чач був сильним оборонним пунктом
іще в XII столітті. Ви гордитесь
замком із XIV віку. Роді Бучачів-
чакі, Потоцьких напевне мали вилзи
і на Петликівці. Документ Євнар-
дівського архіву з 1421 р. засвідчує,
що Петликівці були містом. Того ж
року, 14 серпня, Альберт, дідім Пети-
ликовець, заснував тут латиську
парохію. Петликівський парох Петро
підписав у 1467 р. як свідок на
фундації парохії у Язлівці. Петли-
ківці згадує й М. Грушевський, коли
наводить хроніку зустрічі Богдана
Хмельницького з кримським ханом,
1655 р. Хан, вертаючись на Крим,
заноував у четвер 25 листопада 1655
р. під Петликівцями. Коствел з Пети-
ликівцях, який погорів 1916 р. мав
понад 300 років. Треба припускати,
що церква була тут значно раніше.
Та, що була мурована з 1875 р., за-
терла сліди попередньої. Метрикаль-

ні книги української парохії, як
твердив о. Гук, — у 1928 р. — вже
мали тоді 150 років.

Згодом, на піничи-східних полях
виродилі Нові Петликівці. Матріце ж
селіще осталися при старій назві —
Старі або Великі. Назву села можна
було б взяти від «Петрик», а його
«р» відо впливом польської мови
перейшло на «л». Найімовірніше наз-
ва села походить від слова «петля».
Від 1968 р. на почтових печатках чи-
таємо: «Старі Петликівці». Петли,
запоміг на аркані чи мотузка носити
сіно, солому, ріща, — це був би
корінь назви. Імовірно, тут виробля-
ли петлі з лико й волосіння. Ще до
війни були тут шуроплати. Можна
припускати ще й таке, що в цій око-
лиці колись відбувалися ескадуції —
тут затягали петлі.

СТАРЕНЬКА ПАМІСТИНА СТРИПИ

Sловник Географічний із 1887 р. по-
дає, що Петликівці, це селіще на
степу. Лежить воно на південних
граняхах струєвських степів, які
тепер заровні. Усі річки й річки По-
ділья дуже повирівнялися у цю посе-
чину, як і Стрипа. Сторчать стрімкі
стілки, а обабіч ріки густо рідом
тягнуться великі подільські села.
Старі Петликівці стали для Стрипи
також однією старонькою памісти-
вою. Над глибоким ярмом, де Стрипа
примам кутом до сходу домиється ко-
лозно, на лівих і правих прибереж-
них терасах амфітеатрально й густо
розтанувались Старі Петликівці.
Довгий і глибокий байрак від Пере-
волоки, короткий від Зеленої чітко
відділюють Петликівці на південь і
на схід. На заході Застрипинка з ве-
ликим фільварком графів Коритов-
ських, їхнім палацом, горальнею,

кам, радісно на вулицях села ходили й співали: «Гей там на горі Січ іде», «Ой, вернися Сагайдачний!». Полки, жиди сиділи тихо. Війтом став тоді Гайдук. У село прийшов священик Дрогозирецький. Він, на майдаї, біля церкви, закликав людей, щоб пішли боронити свою рідну державу — Україну. Молоді петляківці відгукувались на поклик Батьківщини й принесли свою жертву за її волю — в бою на фронті полягли Антін Гейна, Прокій Дашків, Михайло Дашків; в бригадах згинули: Андрій Максимшини, Михайло Радзіба, Андрій Муха; інваліди: Степан Маринук, Михайло Пенич, Антін Юрстий с. П'ята, вернувся з Чехії тільки, куди був півхач із Слєгово (Петрушиневич; Андрій Дашків, якого розстріляли поляки, бо перетримав зброю, а піддала його судка полька.

Прийшли до села галерники й дві години гуляли вони та рабували. З окупацією прийшла й данина — брали подушки, перини, забирали худобу. Зараз прийшла перна парцеляцій ладу — українці не могли купити ніяк куска землі. Згодом, жити у селі почалося депо порядковувати. Однак, ненависть до окупантів та гасла. На третього травня поляки zorganizували похід — шили косирижки. Тоді українці сильніше співали галок, а дітей відганяли, щоб не дивилися, як ворог парадують. Пленбент за українську школу підписали всі господарі, але в школі почали по українськи проїти від трестів класи. Проте, село поступово почало відроджуватися. Відкопали двори, а ті, що були вивезені москалями, віднайшли у Проєкуроні. По смерті старенького о. Рудницького, енергійну працю почав о. Юліян Пляшківич. Розмажували церкву. Відбулася у 1923 р. св. Міся, що її проводив сам Кир Григорій Хоминич, торжественно посвячено церкву — село відновилося релігійно і

морально. Два хлопці, Гайдук і Лис, пішли до української гімназії у Станіславові. На жаль, вивчих студій вони не покінали. Ще більший розмах до народної праці, до освідомлення села надав наступник о. Ю. Пляшківича — о. Володимир Гук. Він із своєю братом і трьома сестрами успішно розвинули народну працю у селі. Це були прийшли часи нового освідомлення і завзятої організованої боротьби за єврос. українське буття.

ЗМАГАННЯ

Ляесь «венуляжине» в селі тривало тільки до 1926 р. Швидко прийшло до змагання на життя і смерті. Це почалося, коли до латинської парохії прибув кс. Мислятин. Цей новий парох почав роботу більше шовіністичну, як релігійну. У сповіді — за покоту давав говорити по польськи. В школі, цей «Божий слуга» сказав, що хто говорить по руськи, такому вилонуть в очі. І мені, мій товарищу, іще й далекий свояк, Степан Мазур, у класі на перерві плонузу уяв очі. Почали панюшиться стісельці. Жандарми вдень і вночі слідували за кожним рухом у селі. Щоб робити українське село, прийшла пропаганда священиків. Справді, енергійна праця о. В. Гука все ще здусьня. Осталася одна родина, яка від церкви й від народного життя відокремилася. Українські Петляківці аж ніяк не кастигувалися. Село — бідне, знищене війною. Різьничі продукції дешеві, робіт не було. Загальну кризу. Були люди, що справді коляли сирінок, що позичали волю. Були такі, що на персидьку деталі салюту. Деякі, як Василь Маланчук, вихали до Босені, інші до Канади, ще інші до Франції. Однак, серед того всього свідомість кришала, село змагалось. Проти Кулка Рольнічного почала діяти кооперація: проти польської молочарні, наша відбиральня молока. Проти стісель-

цув збиралась Дугошники. В Читальні — селяни читали газети, діав аматорський гурток, церковний хор, що його проводив молодий диак; цей хор почав був свої виступи. Діти під проводом Гуківських улаштували виставу «В чужім пір'ю» і «Великдень» та інші. Діти виступали на стрільських концертах, на першошкільних нашкодах тощо. Діляло й обезцелює Т-во «Дістєр». Сильно скрипілася діяльність проти алькоголю.

Відими родинам, що спирались вселі без горілки, о. В. Гук обняв шлюб даром. За його почитом пішло трьох хлопців до гімназії оо. Василяну у Бучачі, які і покінали університетські студії у Відні й Празі. Як тримався Петляківці, кай зазначити 1928 рік: у виборках до союму українці здобули перемогу. Відійти Михайло Прудилує, що мав порекло Коноба, також ішов до виборів: він сівши на одне око, ходив по чужих селах збирати. Серед натовпу, до сали виборів, він тримав у руках одинок — думер польської партії. Політич торувала місце: «Пустіть, пустіть бідрого каліку». Розступились люди, пустили його. А Прудилує, опинившись у камері, одинок кидас до коша, а голос дає на 18 — нумер української національної партії. У тих бурхливих роках лиш одна дівчина перенесла метрику й брала шлюб у костелі. А цей гарт села брав полків. Коли 16 жовтня 1930 р. паціфікація шилша Союз у Бучачі, фільварок оо. Василяну на Зелені, тоді заглунала вона й до Петляківцев. Парохію і 16 господарств сплюндрували, Нишчл баньки, перини, людей били прикладами від кірес, мукі і збіжжя поливали нафтою, вигнали вишняки. Проте, паціфікація не змінила настрою села, це більше загострила селян до організованості. Два дні по паціфікації мого старична сестра зустрічає у Бучачі, на вулиці, мого батька. Вона тримає в руках нові баньки, ведра,

ложки та інше, як і мій батько. І здогаде сміється до думки і каже: «І що мені зробили? Такеньки у українці!» По польській воєни питаєся її — українка вона чи русинка? Вона відповіла, що українка. То її прикладами запхали до бочки з квашеними отржками, а вона і з цієї бочки запенювала цих польских «культуросів», що вона така українка. По паціфікації у нас осталися така воєни:

«Щоб ми браття знали,
Щоб ми пам'ятали,
Що в тридцять році
Буки фаєували».

Люди немали на спочку о. Пелляківського, що був прийняв на місце о. В. Гука, мовляв: «Як то в нашій парохії говорити по польськи!».

Заякитість була й у мшанних родинах. Батько моєї шкільної товаришки був поляк. Коли були польські свята, тоді вона йшла різати січку; коли ж її батько в нашій свята молотин на тої, тоді вона, несучи з кришці воду, наробила крику: «Та що ви, тату, робите? Та сьогодні свято!» І довго не думавчи, виллила воду на спино.

В 1938 р. мадари забрали Карпатську Україну, полки коладували нашим людям поїд вікна: «Здохло цеде...» А за рік наших людей коладували полякам: «...Здохла кров!».

НА ПЕРЕЛОМІ

Переживання народу чітко відбивається на його клітинах продовж століть. Петляківщина показався вірними дітьми одного великого пня. Пропала загарбинька Польща. Прийшли большевики. Деякі час були німі. Вдуже прийшли большевики. Пересувалися фронти, мінялись, як краєви в калейдоскопі, сподівання. Порахунок з поляками, напруження з сєксотами, поволі, як незагоєна рана, присягають під ходом часу. Петляківські полки вихали на за-

хід, на їхнє місце поселилися лемки, нані брати з Заславня, Колосині трактори зарпали межі. Пошарпані старі стріхи полатали черепицею. Подовіся новий цвинтар. Та — загальний вид Петликовець не змінився. Як «Собор» Олеса Гончара, так церква св. Дамтра століттями, мов рідна Мама, огортає петликівчан. Хоч вона трохи пошкоджена — по війні їй не відновили її. Козівськ — місто, згодом Великі, після — Старі Петликівці, тепер — Петликівці: про-

довж століть багатьом господарям завадали в оці. Пережили вони шквлі веселі, а це більше сумні хвилини. Певно — це єдиним обличчям вийдуть зони надустріч. Пропали роди Бучацьких, зникли роди Потоцьких, цецці графи й графині, а Стари Петликівці з своїми селянськими значимі, побутом осталися і не зникнуть. Зберігаючи своє вічно життєдайне «і», вони й не скоряться ніколи!..

59. ПИЛЯВА з приєднаннями

Територія громади 34,94 квд. км., із того у останні селані 69^а кв. Мешкальнх домі у 1921 р. — 164; у 1931 р. — 242.

Населення:

1841 р.	— 342 українців.
1880 р.	— 401 (57,4 ^а) українців, 242 (35,5 ^а) поляків, 50 (7,1 ^а) жидів.
1900 р.	— 423 (61,7 ^а) українців, 233 (34,0 ^а) поляків, 29 (4,3 ^а) жидів.
1912 р.	— 595 (66,7 ^а) українців, 281 (31,7 ^а) поляків, 15 (1,6 ^а) жидів.
1939 р.	— 600 (45,8 ^а) українців, 710 (54,2 ^а) поляків.

Церква св. Параскевії, збудована в 1842 р., у війні знищена. В 1926 році збудовано каплицю, у 1930 р. побудовано її. Школа до 1919 р. українська, від 1920 р. польська. За Польщі на грунгах Пиляви поселилося 330 душ польоністів.

О. Патроніх подає такі дані:

Перед 1914 р. у селі була читальня «Прогреси» і споживча кооператива. На зарібки люди виїжджали до Німеччини, до Босенії, до Бразилії. Відсвятковано 100-ліття народни Тараса Шевченка. Була одна корчма. З ви-

ІВНІВКОЮ І ПУШКАРЯМИ

бухом війни в Талергофії опинилися одна особа, село було спалене до тла. За Австрію ушло дві особи, інвалідів 2. При УСС служили: Михайло Алексєвич, Онуфрей Левинський, Михайло Хахула. Між 1920 і 1939 рр. у селі існувала читальня «Прогреси», кооперативна крамниця, молочарня. Там «Луг», аматорський гурток, Кружок «Рідної Школи», Кружок «Сільського Господаря», дитячий садок. На зарібки виїжджали до Канади, Франції — разом 8 осіб. Відзначено 70-ліття Матріного Т-ва «Прогреси», переведено шкільний публіцист і протязькоглядну акцію, виспано могилу в честь упалих за Україну.

Про себе й про своє село Пиляву Григорій Гоньць так каже:

Народився я 1898 р. Моя жінка, Настя Хахула, народилася 1903 р. Зв'язались ми 12 червня 1921 р. Мій син, Йосиф Гоньць, жонатий із Марією Мельничук, має 5 дітей, живе в Калгарі, Алята. Моя донька, Марія, замужна за Миколою Скоморонським, має 5 дітей, живе в Кіученер, Онтаріо. Був я у першій світовій війні, від 1915 до 1918 р. По розвалі Австрії служив я в УГА, від 1918 до 1920 р. Моя частина — Коломийський Куринь. Брав я участь і в

Чортківській офензиві, під Рогатином полинив мене і перебув я в ньому Пикулчицях, біля Перемішля, сідів і у львівських Бригїдках.

У 1908 р. у Пиляві була читальня «Прогреси», містилася вона в хаті А. Алексєвича, головою був в. Брикович. Була й московське читальня Камковського, головою був Василь Халімов, містилася в його хаті.

Школа — в 1903 р. заснував її керівниця пралат із Бучача; у ній закінчив я дві класи. В 1911 р. засновано українську школу. По І-ій світовій війні переіменовано українську школу на українськитинну.

В Пиляві була церква з поетійним священником.

Була одна корчма і був двір Яна Големського, який мав 400 моргів поля.

60. ПИШКІВЦІ

Територія громади 14,80 квд. км., із того у останні селані 67^а кв. Мешкальнх домі у 1921 р. — 192; у 1931 р. — 259.

Населення:

1841 р.	— 372 українців.
1880 р.	— 609 (64,8 ^а) українців, 303 (32,2 ^а) поляків, 28 (3,0 ^а) жидів.
1900 р.	— 857 (70,4 ^а) українців, 337 (27,6 ^а) поляків, 23 (1,9 ^а) жидів, 1 (0,1 ^а) інших.
1912 р.	— 1014 (64,0 ^а) українців, 500 (31,6 ^а) поляків, 70 (4,4 ^а) жидів.
1939 р.	— 990 (69,2 ^а) українців, 425 (29,7 ^а) поляків, 15 (1,1 ^а) жидів.

Церква св. Тройці, перебудована до старої у 1840 р. У 1923 р. збудовано нову муровану. Школа до

Війни в 1914 р. приносила для села великі пощести — населення було виселене на Гімці, село було спалене. В 1918 р. люди вертали до села, копали зми і так мешкали.

В українсько-польській війні пропав без вісти Лєво Хахула, син Феді, і Йосиф Коєтинши, син Микити.

В 1926 р. основано, а радше відновлено читальню «Прогреси». В 1928 році збудовано комитом громади нову церкву. В 1931 р. основано споживчу кооперативу. Був у Пиляві «Сільський Господар» і обслуговує Т-во «Дністер» та районна молочарня.

У 1937 р. я покидав рідний край і їду до Канади, поселився на колонії «Петлора», в дистрикті Шортлейт-Гредана, Манітоба. Тепер живу в Давинні, Манітоба, Канада.

1919 р. українська, від 1920 року — українськитинна.

Подаємо короткі дані і сьогодні Т. Стєпальна.

Перед 1914 р. у селі була читальня «Прогреси», каса Райфайзена. З самої громади на зарібки виїжджали до Прус — 2, до Чехії — 1, до Канади — 6, до Америки — 3. Середню й вищу освіту дабули: Нєстор Погорєцький, Богдан Т. Шарківський, Богдан Теодор Швайнер, Григорій Погорєцький. Корчма була одна. Відбувалися вівч і відсвятковано 100-ліття народни Т. Шевченка.

Подаю спис тих, що служили в УСС і, у вивольних роках, в УГА. Очевидно, лиш тих, що знаю й пам'ятаю: 1. Богдан Т. Швайнер, старшина, 2. Богдан Т. Шарківський, підстаршина, 3. Нєстор Погорєцький, четар, 4. Омєлян Слоновський, хорунжий, 5. Осип Петровський, де-

єятник, 6. Теофіл Петровський, бунчужний, 7. Степан Стельмах, вступ, 8. Василь Стельмах, 9. Степан Стельмах, син Миколи, 10. Володимир Поверженків, 11. Коеть Курцеба, 12. Пилип Сенюга, 13. Михайло Сенюга, 14. Михайло Курцеба, 15. Петро Курцеба, 16. Григорій Борис, 17. Корнеліо Било, 18. Осип Іжук, 19. Григорій Курцеба, 20. Михайло Скулєвський, 21. Микола Петребік, 22. Іван Кит, 23. Василь Слоньонський, 24. Юдка Гельц, жид, охотник.

Село Пінкиніці розташоване над мальовчистою річкою, 5 км. на схід від Бучача, при залізничному шляху Бучач—Чортків. Мешканців мало кодо 1500-2000, у цьому 25% поляків, розпорібною мовою яких була українська. Найширший рід — Курцеби. Стельмахи і Комаринські, які репресентували і формували громадську думку в селі. Була греко-католицька церква і парохія. Народний Дім почали будувати, але не закінчили. Школа була 4-класова з польською мовою навчання, бо так хотів пан староста. В селі був фільварок,

який належав до польського дворянства. На схід від села розкидалось золоте Поділля — золоті лани пшениці. І ця пшениця давала 50 до 60% річного доходу селянам. У Пінкиніцах було дуже добре організоване паєсництво, був великий мездорб. Дали, було багато ставів, у яких годували багатого риби, якою користувались тільки польські двіди. З історичних пам'яток знамо лиш оту високу липу — село знало, що з данніх часів вона, ти могла, була для нашого села символом данної слави, вона символізувала село до зматанни за краще наше українське застря.

Батьком організованю опору в Пінкиніцах, а також у східній частині повіту, був Панко Комаринський, син Петра. Під час нацифікації у 1930 р. село потерпіло, бо в Пінкиніцах конструван 9-ий полк «уланцукф» із Теревобал. А в канцелярії війта, Миколи Стельмаха, був призначений «штаб», куди привозили наших людей із Бучача та й з цілого повіту на допити, які кінчалися диким побиттям.

61. ПІДЗАМОЧОК

Територія громади 4.49 квд. км., із того у посіданні селян 19%, Мешкальних домів у 1921 р. — 373, у 1931 р. — 439.

Населення:

1841 р. — в неметризі про Підзамочок не згадано.
1880 р. — 38 (2,6%) українців,
1344 (90,4%) поляків,
105 (7,0%) жидів.

1900 р. — 10 (0,5%) українців,
1731 (92,9%) поляків,
123 (6,6%) жидів.
1939 р. — 40 (1,7%) українців,
2190 (94,4%) поляків,
90 (3,9%) жидів.

Українці належали до церкви св. Миколая у Бучачі, поляки до костела св. Станіслава в Бучачі. Школа весь час польська.

62. ПІДЛІССЯ

Територія громади 1 квд. км., Мешкальних домів у 1921 р. — 61, у 1931 р. — 90.

Населення:

1841 р. — в неметризі про Підлісся не згадано.
1880 р. — 11 (3,4%) українців,
294 (92,5%) поляків,
13 (4,1%) жидів.
1900 р. — 7 (1,8%) українців,
409 (94,7%) поляків,
16 (3,7%) жидів.
1939 р. — 10 (1,8%) українців,
540 (96,4%) поляків,
10 (1,8%) жидів.

І українці, і поляки належали до своїх парохій у Бучачі.

63. ПОМІРЦІ

Територія громади 11,95 квд. км., Мешкальних домів у 1921 р. — 137, у 1931 р. — 166.

Населення:

1841 р. — 451 українців.
1880 р. — 569 (89,6%) українців,
55 (8,7%) поляків,
11 (1,7%) жидів.
1900 р. — 744 (93,5%) українців,
41 (5,1%) поляків,
11 (1,4%) жидів.
1939 р. — 870 (92,6%) українців,
65 (6,9%) поляків,
5 (0,5%) жидів.

Церква св. Тройці, дерев'яна, збудована в 1898 р. Школа до 1919 р. українська, за Польщі утрачена.

Про Помірці відомості подає Василь Галаван із Заліщик Малих.

Село Помірці мало до 200 номерів, у цьому 187 українські, 2 польські, 1 жидівський. Так було до кінця першої світової війни. По війні поляків збільшилося до 15 родин, тобто прибули колоністи. Обрядово - - 176 родин українці католики, 1 баптист, 15 поляки латинники. Селяни працювали — малоземельні на своїх господарствах, бідніші — на фільварках у Рішинях та Заліщиках, а також у лісах фільварків. Школа 4-класова, одна на Помірці й Рішинці.

Так було до II-ої світової війни. В селі Помірних була читальня «Прогресивна», кооперація, Т-во «Луга», Сільський Господар, хор. Парохами тих трьох сіл були: о. Черніський, о. Бодмарук, о. Лушинський. У суспільно-громадській діяльності діяльним був о. Лушинський, Московіяльність у селі не було. До села Помірця належав прісілок Сімишин — родин українських до 10, а пізніше прибули польські колоністи — до 20 родин.

Село Рішинці мало до 230 номерів, українці 75%, поляки 22%, жиди 3%. В селі були середньо-зможні, малоземельні, бідні. Ці працювали на фільварку графа Воллянского, який був у «посесії» жидів Швайбів. Життя поляків проходило при захоронні польських законниць, був і костел, і станція стельцукф, яких підтримував уряд. Співжиття між українцями й поляками було вороже. Школа була збудована ще далеко перед першою світовою війною за московського панування. Людей із вищою освітою у селі не було, декількох було з середньою освітою. В УГА було декілька підстаршин. Правда, в селі з високою освітою був о. Петрівський, що був Папський Адміністратор Католицької Місії у Китаї, він звався Герард Петрівскі, здається

мені, що був він єпископом. Та був він латинського обряду, з українського єпископату нічого не мав, хоч походив із української родини, а до школи вислався його графиня Волицька, тому він і став визначним латинником.

У три села — Заліщики Малі, Помірці, Рішні — творили одну па-

рохю, сеюж парою був у Помірцях. Богослуження відбувалися по черзі. Заліщики Малі мали мурований старовинну церкву; в Помірцях була велика дерев'яна церква; в Рішнях була велика дерев'яна церква гучульського стилю. У тих трьох селах власних Народних Домів не було. Це було там із москвофілієвства, ні, пізніше, комунізму.

64. ПОРХОВА

Територія громади 24,31 кв. км.
Мешкальних дворів у 1921 р. — 374,
у 1921 р. — 459.

Населення:

1841 р. — 831 українців.

1880 р. — 1085 (70,0% а) українців,

438 (28,3% а) поляків,

26 (1,7% а) жидів.

1900 р. — 1121 (61,9% а) українців,

654 (36,1% а) поляків.

31 (1,8% а) жидів,

4 (0,2% а) інших.

1939 р. — 1610 (67,4% а) українців,

780 (32,6% а) поляків.

Церква Покрова ПД(Марії), мурована, крита близько у 1880 р. Школа польська. В селі була читальня «Прелюді», кооператива, селянська етативна. Про інші організації немає даних.

65. ЗОЛОТИЙ ПОТІК

Згідно з історичними даними заселення Золотого Потіка сягає 1600 року. Його територія має 24,3 кв. км. Положене село на південній захід від Вучева, залашаном за собою село Сороки, Личини, Соколик. «Словник Географічний Королівства Польського», том VIII, стор. 871, рік видання 1887 каже, що «Потік Золотий лежить над потоком без назви, долини Дністра». Цей потічок біжить із північного сходу на південний захід і влітку, весело журить собі по каменях. Та, вода це стихія! Нераз, весною, цей потік показував свої химери і тоді ставав грізний. Одного разу, при зливній дощі, — як у нас казали: обірання хмари, вдерся він відкритими дверима до хати, що сто-

яла над берегом, і розваливши стіну, повиснівши сплячких мешканців разом із ліжками на днір. Улітку не висихав він, бо численні джерела, що випливали з гори Макошецька, підкріплювали його потік. Над потоком стояли два млини. Були там і залішки даного рибного ставка.

З його дитинства утворювалася у моїй пам'яті краса положення цього міста та її перекази про його назву, що переходили із покоління на покоління. Переказ подає, що хтось, колись, у давнину, знайшов у цім потічку золоті гроші. Адже ж, через ці землі колись пересувалися татарські й турецькі орди, то можливо, що вода занесла десь приховано в землі, чи загублені скарби і той хтось

знайшов їх. Мій згодом є такій: коли ці землі належали колись до графів Потоцьких, славних з гуляйного життя, — порезаливі «золоті часи» серед забав і шітників, знайдені й пішла назва Золотий Потік.

Статистика проф. В. Кубійовича щодо населення Золотого Потіка подає:

1841 р. — 768 українців.

1880 р. — 1083 (83,7% а) українців,

874 (27,2% а) поляків,

1254 (39,1% а) жидів.

1900 р. — 1483 (42,3% а) українців,

943 (27,2% а) поляків,

1059 (30,3% а) жидів.

1912 р. — 1470 (36,1% а) українців,

907 (22,2% а) поляків,

1700 (41,7% а) жидів.

1939 р. — 1300 (33,3% а) українців,

1500 (30,3% а) поляків,

1000 (25,3% а) жидів.

Мешкальних дворів у 1921 р. було 551, у 1931 р. — 642. Церква св. Трійці, мурована в 1897 р.

Золотий Потік був оточений із усіх сторін, то ближче, то далше, малочисними селами, які різнилися між собою тим, що в кожному селі була інша народна мова для мужчків, жінок і дітей. На іона була так утримувана в різнім стилі, що без помилки можна було пізнати, з якого села походили ці люди. Різниця не тільки в говірці, вишмаками, вигляданям хусток на голові, але й кораліми. Дивує мене — чому хтось у ті часи не зберіг цих зразків у наших музеях, чи бодай не зберіг їх у фотосвітлинах. Мешканці Золотого Потіка це були міщани, жиди, які займали ціле середмістя, а селяни заселявали передмістя. Інтелігенція — за малими виїмками — була зайшла. Середина міста це була прямокутна площа, т. зв. ринок. Крім ринку була ще в східній частині міста торгівля на худобу. По середині ринку була крамниця, а при ній дере-

в'яний жолоб, із якої з допомогою залізного колеса тягнули воду. Близькі крамниці походили у наших годинах стояли в черзі міські водосховища, які доставляли мешканцям середмістя воду. Тут у ярмарковій дні — за Австрії кожної середі, а за Польщі кожного понеділка — з'їжджалися селяни з околицьніх сіл і привозили на ярмарок свої продукти й сільські вироби. Міщани ж, на своїх дерев'яних «страганах» виставляли свої вироби: різного роду прикрашені паншиками кожухи і набитану золотими цвоцками обуву. Потіцькі жиди були переважно кунці й дробні ремісники, яких — згідно до статистики — було 1000. Тому, крамниці — крім міщанів, двох крамниць, із товаришами домашнього вистітку поляків Олександра і Оркнієнського та чеха Мандрова з дитиними вишмаками — несли були в поїзданні жидів. Жиди мали й свою божницю на т. зв. «затітках», у найбільше неохайній частині міста. Мали вони й свою школу для жидівських дітей фундації барона Грима, в якій управителем був учитель Шадер. На ринку на західній стороні тягнулися рядом величезні, з полами і з жолобами на сідно, заїздні доми, т. зв. промивані, куди заїжджали, а не раз і ночували, разом із возами, наші селяни і там заїмали своє горе й промивали спос майже.

Під час першої світової війни москалі крамниці на ринку розібрали і тоді настала велика небезпека для міста; і в роках між 1920 і 1921 швидко ціле середмістя разом із заліжними домами та крамницями, около 50 хат, бо не стало води погасити пожежу.

В середині міста, ще перед I-ою світовою війною, містяться також громадський уряд, поштоvní і телеграфний уряд, антека під «Божим Провидінням» Віткєвича, австрійська жандармерія, комендантом якої був поляк Кєсєнь, польська захо-

ронка і великий однопверховий будинок польського руханкового Т-ва «Сокіл», двохкласова школа з 4-ма відділами з польською мовою навчання, уривателем якої був великий польський півніст учитель Круковскі; він же й «Сокіл» очолював. На захід від ринку, на схрещенні двох гостинців — один із Бучача до Дністра, а другий із Являнци через Стінку-Коропець на Нижнів — стоив домініканський костел готичного стилю. Римокатолицька парохія — як подає «Словник Георг. Корол. Поль.» — нараховувала 940 душ, а разом із філіями 1848 душ. Основником цієї парохії був Федик Степан Потоцький, воєвода руський і Магдалина Могиланка. Були вони фундаторами й монастиря — у 1608 році. Костел св. Степана був збудований у 1634 р., а в 1633 р. монастир злучено з костелем і відано його до являчю оо. Домініканам. Перед І-ою світовою війною були там дуніастирами старенький о. Ленгала і молодий о. Матішук — вони завжди між собою поволали. Двір, оо. Домініканці і міщеве захоронка польських єстер, які провадили передшілля, мали видно великий впади у першу чергу на міщан, бо такі родини як Костецькі, Кухціцькі, Кречковські і Сваричевські були вже спольчені.

На захід від костела і монастиря оо. Домініканці були чотирі, т. зв. «панські доми», — гарні, партерові, в них мешкали: адвокат Борисевич, який мав «Шаличку Касу», — т. зв. «Банк Борисевича», — у другому домі містився уряд фінансів, або «респіцітінг», у третьому мешкав українець суддя Коржинський, а в четвертому мешкав славний пробудатель Бучаччини — нотар Степан Танчаковський. Даліше, в долині, були великі забудування замку графів Потоцьких із величезною колись палатою. Тут з'їжджалася доволі щільна шляхта — влітку на розваги, а зимою на полювання у дрімучих

лісах, що оточували Золотий Потік. Новахня цих лісів — як подає статистика — мала 1075 моргів. При дорозі до Костецьких в отих дрімучих лісах на т. зв. «замичку» зберігалися до останніх часів руїни якогось замку — не знати, хто і коли його збудував. Замок графів Потоцьких має характер оборонний. Була це величезна площа оточена мурами 4-5 метрів високими й об'ємними розмірами, цотирма наріжними однопверховими баштами, що були епопучені мурами. Башти мали на всі сторони отвори-стріляниці. Замок був оточений ровами, які колись були наповнені водою. За ровами були кели. Вхід до замку провадив через середню - ігнчу - т. зв. в'їздому браму, яка була в добру стані й була перестроєвана на помешкання для урядовців суду. Наріжна башта по правій боці від в'їздової брами також була перероблена на помешкання для комісарів фінансів Шарковського. Інші башти були перероблені на стайні для коров і безриг, що були власністю мешканців замку. До однієї ж башти була прибудована стайня для діврських расових коней, т. зв. «огерня». В середині замку зосереджувалося все життя не тільки міста, але й доволішніх сіл, бо там містився суд, у якому селни доходи своїх прав, і в'язниця, з-за віконних крат якої неслися тужливі пісні наших селян за волею. Там урядова старий ключник Пилипчук. У замку містився також податковий уряд, ресторан Фернизоної, а при ньому й касино з бібліотекою для інтелігенції міста, що провадила тут зимові вечори граючи в карти, шахи, нардаби і білярд. Влітку, для розваги спортсменів була кругольня у городі замку напроти касина, до якого й належала вона. З колишньої палати гр. Потоцьких залишилися тільки великі, підземні льохы, про які існував переказ, що тяглася вони аж до Дністра. Саму ж палату піз-

нині власники Золотого Потока розбирали на будову гуральні, суду, податкового уряду, касина, в'язниці і мешкальчих домів для урядовців. У 1923-24 рр. уже почали розбирати й мурі замку на будову коного, парного млина. За замком, переходячи через одну з наріжних башт при гостинці, були величезні забудування гуральні, і будинки для гуральничого судужбі. Під час німні москалі романтичноді устаткували гуральні і вписали на Московщині. Зараз на гуральню, переїхавши мурований місто, був в'їзд до прегарної, стилно збудованої палати Олександра Гієновна, який уже і півному віці оженився з дідичкою Чіньською. Гієновн був нарядком колишніх власників Володимира і Марії Гієновн. Перед палатою були гарні вітничі, «шані «гієновн». Там своїх вітнок вималіся старі ливы, що були поєстрами ливы гетьмана Дорошенка, яка росла при шляху з Бучача на Золотий Потік, і яка була під охороною Консерваторської Комісії. В однім дуелі цих старих ливы, малі діти, відкрили іконку Божої Матері, яка напевно була вправлена в наріжній корі колись молоді ливы. За діврськими господарськими забудуваннями, тобо — за гумном, роси рядом старі тополи, які неонае були сторожками шанського добра. За тополляні, як оком глянути, ген-ген у далечні тяглася розлогі панські ланы, яких — згідно до статистикою — нараховували, — орного польи, пасовицьк, сіножатей, — на 724 моргів, а ливы, як було сказано, на 1075 моргів.

По лівому боці двора, від гостинця, були дві цегельні, в яких діврські робітники випалювали цеглу і дренівки на меляорацию підмоклых ґрунтів. На роздоріжжі до сіл: Костецьки, Сновидів, Возилів, — стояла мурована будка, а при ній рогаки, на якій від селли, що приїжджали до міста, брали мито в грошах — рогаткові і копиткове. Передмістя —

при гостинці, що йшов на Стінку, Коропець, Нижнів — заселювали селени, які мали у своїй поєданні — згідно до статистикою — 1629 моргів орного ґрунту, тобо, як обралося, то і поєданні селли було 47,5% території, а 52,5% займав фільварок. Там, на тім же передмісті, стояла за тих часів гарна мурована церква. В «Словнику Географ. Корол. Поль.» подібуємо: Греко-католицька парохія в місті 1296 душ, бучачного деканату, церква була дерев'яна св. Тройці, дуже стара. Метрикальні кнши сяпачі від 1762 р. Дочери церкви була св. Параскенія у Костецьких, 830 душ, до 1798 р. була самостійною парохією. З актив — Visitato Generalis Potocensis die 27 April 1761 — довідуються, що були тут дві парохіяльні церкви. Одна св. Михайла, в середині міста, вже в 1702 р. збудована коном Симеона Лєвковича — molitoris — і Теодора Обажанек. Парохом був о. Іван Здражанський, а презентував його 1-го лютого 1755 р. колатор Миколай Потоцький. Друга церква на передмісті св. Тройці. Збудував її своїм коштом о. Василь Грундта, тодинній парох — о. Димитрій Званський, бучачий декан, посвятив її. Пароха цієї церкви презентував 26 марта 1723 р. колаторка, жінка воєводи белзького, Йоанна з Сеніцьких Потоцька, а ординаув Атанасій Шейтницький, Митрополит Русь. В актах із тих часів записано:

«Generalna erekcja kościoła św. Trójcy w mieście Potoku r. 1774 na wieczne czasy fundowanego» — Hieronim na Zywie, Piskiewej Skale, etc. etc. hrabia Wielopolski i t.d. opiekun dziedzica Ignacego Potockiego i t.d. będąc dobrze poinformowany z polecenia Najprzewielebniejszego Leona Szepetyckiego, biskupa lwowskiego, halickiego, kamienieckiego, coadjutora i administratora Metropolii całej Rusi... polecam cerkiew w mieście Potoku z powodu starości w ruinie będącą znieść

і прилучаєм парафтан тежє церкві św. Тройєц на przedmieściu stojacej».

Отож, згіден й знаємо про об'єднання у 1774 р. усіх трьох парохій — дві міські й одна в Костельниках — в одну церкву на передмісті, яка перед першою світовою війною була вже мурована, а тільки дзвіниця, стара ніколи, залишилась дерев'яна.

Перед I-ою світовою війною парохом церкви св. Тройці був о. Петрик, староручен московіфільських переконань, за що важко відкокувався у Таєлєрофі, звідки вернувся з підірванням здоров'ям і незабаром помер. Мав він трое дітей. Найстарша дочка була замужена за аптекарем Турмаїновичем, жила у Львові; молодша, Янка, була учителькою у Потоці; а єдиний син — заєрціанин, коли о. Петрик не дав своєї згоди, щоб його син, після матури, вступив у офіцерську школу. З цього приводу родина Петрика пережила велику трагедію. Отець Петрик очолював читальню ім. Качковського, у якій гуртувалася частина мешканців Золотого Потока тих самих переконань, що й отець Петрик.

Визначною особою не тільки на Золотий Потік, але й на околицю, був великий просвітянин і пробудитель Гуначичини, нотар Стефан Танчаковський. Це він у 1904-1909 роках, за 18.576 австрійських корон набув кільканадцять селянських ґрунтів у Золотопотіччині й записав це на Маріане Т-во «Прогрєсита» та поодиноким громадам віддав на читальні. Таких великих патріотів на Галицькій Русі не було багато. У своєму житті пережив він дві великі трагедії, які сильно відбилися на його психіці. Став він нервовий і шореткий для людей, яких не раз приходилося пологоджувати в його канцелярії масткові чи спадкові справи. Перша трагедія була та, що його дружина, забравши діти, перенеслася на постійний побут до Львова, залишивши його самотнім. За цей болочий удар узяв

він собі на виховання Івана, сина своєї служкині Юзефи й у них хотів мати друга у ювії самоті. Послав його на приватні студії у Львові. Іван, — привіща не пам'ятаю — взявши участь у Визвольних Змаганнях, не вернувся до дому. Сам нотар Танчаковський був постанцим, з дитинства на голові носився, але спадало аж на плечі, з добою своєю борючись, що сягала ноєса. Своєю владним вилитом він у кожного збуджував пошану. Він незлічимо нагадував біблійного Мойсєса. І він справді був тим Мойсєсом для свого народу. Він очолював читальню «Прогрєсита», закладав читальні і бібліотеки по селах, гуртував біля читальні усіх студентів не тільки Золотого Потока, але й на доколонишніх селах. Підготував театральні вистави, на які ми, будини нашими дітьми, ходили з нашими родичами аж перед I-ою світовою війною. Біблійний Мойсєс провадив жиди до Общиної Землі, а нотар Танчаковський організував сільську молодь і провадив її до освіти, яка мала дати їй краще майбутнє. За Польї, в 1920-22 рр., зліквідовано Суд і податковий уряд, але Танчаковський залишився на старому місці. Коли ж він помер, тоді добрих 5.000 сільських і доколонишніх сіл супроводили його на великий спочивок.

До місцевої української інтелігенції Золотого Потока, ще перед I-ою світовою війною, належали дві учительки народної школи — Янка Петрик, дочка місцевого пароха і панна Євгенія Калужницька, також дочка священника з Космирна. Ця остання учительвала лиш короткий час за панної Державности і впровадила українську викладову мову в школі. За Польції покинула Золотий Потік, бо потерпала, що поляки будуть її за це переслідувати. Був суддя Коржківський, конячий у удюво Воїнарською зі Львова, і мав паєрєрба, що був учнем гімназії у Льво-

ві. Далі, був комісар фінансєв Шарковський, що походив із священничої родини. Його брат був парохом у Пашківцях. Мав Шарковський сина, якого усі кликали хдїрило Давидко, а який служив при Українських Січових Стрільцях і переніс до дому інвалідом без правої руки. Були і Зосєвїч Потоці учні бучацької і тернопільської гімназії, а потім студенти університету, — а це були: Антїн Король, який був Українським Січовиком Стрільцем, потім опинився в Чехословаччині, а ставши інженером, емігрував до Венєсуєли й там тому дати собі номер; далі, були Грєсов Фьодуїма, фармацевт, його брат Микола, що вже за Польїї закінчив учительський семінар у Чорткові; двоє синів місцевого земельника Малаховського були учнями Інституту оо. Васильїв у Бучачі; мій брат Антїн Запороцький був учнем тернопільської гімназії, а в час Визвольних Змагань належав до Студентської Соції. Студентами були й два брати — як не помиляюся: Степан і Володимир Сєрєбєнські; один із них був в УГА, Софія Пилипчук, дочка вільничого ключника, була учителькою, а її брат Іван, студент, брав участь у наших Визвольних Змаганнях, пропав без вісті. З мешканців Золотого Потока ще залишилась у моїй пам'яті два привіща — Король, батько інженера А. Король, і Сєрєбєнський, оба міщани, які були на еміграції. З приходом Польїї — в 1919 р. — змінилось життя Золотого Потока. Суд і податковий уряд перенєсєно до Бучача, а з тією зміною й уся інтелігенція опустєла Золотий Потік. Із будинків замку дідич Гєсєлов поробив собі шпихлїри на збіжжя й магазини на іштучині погні. Національє життя припинилось, бо Польща пристосовувала репрєсії супроти української інтелігенції, а в першу чергу проти тих осіб, що брали участь у Визвольних Змаганнях.

Мій побут у Золотому Потоці кінчється у роках 1921-22, коли мій батько вернувся з заслання в Сїбіру й наша родина перенєсєла до Чорткова.

Подала Анна Запороцька-Потоцька.

ДОДАТОК

В УГА служив Грїць Запороцький, Жигмонд-Луїц.

Інтелігенція поїтуї: перед першою світовою війною був Іван Мойсєс із Зубри, який закінчив учительську семінарію в Тернополі, потім учителював на Волині.

За часів Польції закінчили учительську семінарію в Чорткові Іван Тиндюк із Космирна та Олександр Гїбальський із Воїлєвопа.

Марія Мороз із Бучача ходила до учительської семінарії оо. Домінікєвіа у Чорткові, Мирон Погорєцький із Паїрєнєки, закінчив учительську семінарію в Чорткові.

Еміграція

Перед I-ою світовою війною, 1912 року, виїхали до Канади два брати: Антєх Запороцький із Осєстє, і Олєкса Запороцький із Жїлєвопєра-Луїтє. Свої родини забрали поївою в 1925 р. З Бучача до Канади виїхала родина коначи Морєза, в 1926 р.

Ці відомості подав Вєч. о. Михайло Рєванчук, який не має однієї ноги і втратив зір. Перебував у «Пєнєнєв Інстїтут фєр да Бїлєїдє», 1031 Порт-Джєк Ав., Вінпєгєр, Спєсїєс інж. Рєван Мамчєн, 28 сїчня 1971 р.

1918-1929 роки

І-го листопада 1918 р. українці перебєрєли владу від австрїївчїв у Золотому Потоці спокійно, без ніякої метушнї і без кровопролїтї. Владу вєрєбрав поручник Українських Сїчових Стрїльцєв Урбанович. На мїсє поїлєжа Кухнїцького, який виконував владу за Австрїї, прийняв Теодєр Романчук, батько о. Михайла Ро-

манука. Суд перебрав нотар Тамчаковський, а нотарем став Волянський. Податковий уряд перебрав урядник Трушкович, а поштовий уряд Тоніта, який мав також власну крамницю. Населення Золотого Потока не були перепажено хліборобів, а мішани були ремісники — крадії, шевці, гончарі, бодіарі, косячі, кушнірі.

По середині міста стояв ратуш із великими садами на поверсі, в яких мистецтва гвинтів уряд, театральна сцено, руханкова сцено польського Т-во «Сокіл». На долівці мистецтва крамничі з м'ясом, із споживачим товариством власниками були першою жиди. З українців крамничі мали Антін Сербенський, Тоніта, а Дмитро Кушнік мав крамницю зо шкільною.

За Польщі читальня «Прогреси» мистецтва у власнім мурованні із цегли домі була церквою; там мистецтва також Кооператива й Районна Молодь, директором якої був Микола Кузевич. Він, рідночасно, провадив і дуже діяльний аматорський гурток при читальні «Прогреси», провадив він і спортивно-руханкове Т-во «Луг». У молочарні працював Микола Фунт із села Сновидів. Василь Кушнік, підстаршина УСС, довгі роки був головою читальні «Прогреси». Свідоміші й діяльніші члени були: Федь Кушніцький, Кузевич, Микола й Аня Кушнік і Йосиф Вільчунський. Т-во «Луг» було дуже діяльне, мало багато членів, мало свою духову оркестру, яка виступала на різних національних святах, а під час Радзивілів Свят грали по хатах коляди.

Кооператива споживачих товариств розвивалася слабо, бо було багато приватних крамниць, а жиди зокрема вели конкуренцію.

Існувала українська «Щоденна Співка», яку провадив Антін Сербенський. Мистецтва воли в його приватнім домі при головній вулиці, не-

далеко ринку. В останніх роках перед II-ю світовою війною рибничі балани доходили до 100,000 зол.

В домі Антона Сербенського було щось, таке нещасте читальні, там сходилося ближче знайомі інтелігентні, читали часописи, грали в шахи, карти, домино; сходилося там колегі для розмови, а при тім провадили націоналістичну роботу. Антін Сербенський був оженений з Софією Бурка, батько якої по I-ій світовій війні вернувся з Америки. Брат жінки Сербенського, Степан Бурка, був народним учителем за Польщі. Тепер перебуває в Англії.

У Потокі була 7-класова державна, українствозна школа з 10-ма учителями, в тому трьох українців: Рогожинський, Трушковичина, Петрушина.

По смерті о. Петрика — десь коло 1924 р. — парохом був о. Литвинюк до 1933 р., а останніми часами адміністратором був о. Кашмир Сапран, теперішній Станіславівський православної єпископ.

У Вільчунських Змаганнях змігало з Золотого Потока 17 українських воляків, яких на церковній площі поставили монумент-пам'ятник із пилотою, на ній був напис: «Політним за Волю України» та були вписані й прізвища цих воляків. З них пригадує собі лиш Михайла Кушніцького, Петра Кушніцького і Петрушина.

З заставним Польщі, 1919-1920 роки, прийшла армія Галлера. Тоді від лісом побили двох українців, прізвища яких не пам'ятаю. А потім, габенна польська папіфікація, — яку перевели 9-ий полк теробовістичних уланів, — коли в звірській спосіб майже поголовно побило свідоміших українців, між ними й о. Михайла Романчука, тодішнього студента прав. Всі українські установи були тоді пощипані. Економічна криза того часу, а згодом — арештування й засилання до Берези Каргузької принесли майже всю культур-

но-освітню й економічну працю Золотого Потока аж до вибуху II-ї світової війни.

Інтелігенти Золотого Потока в роках між I і II світовою війнами були: Йосиф Малаховський, лікар, Іван Малаховський, інженер, Степан Сербенський, філософ, гімназійний учитель, Григорій Фотуїма, антеккар, Микола Фотуїма, учитель, Михайло Мокшак, свіденник, Іванна Трушкович, учителька, Мирослав Сиротинський, магістер прав, Юлько Максимович, магістер прав, Степан Максимович, фармацевт, Рогожинський, учитель, Іванна Петрик, учителька, Силевич, суддя, адвокат Кричківський і ветеринар Ширяк

не брали участі в українським життєм. Адвокат Володимир Пугач загинув у останній війні в Італії під Монте Кассіно. Був він сином учителя мужеської семінарії у Чорткові.

Колі полки потворили в 1936 р. збірні громади, тоді гмінним секретарем був Роман Ленський, який багато помагав своїм людям.

З приходом більшовищів у 1939 р. почався страшний терор. Відразу арештували 30 осіб, донях із них розстріляли на місці, інших вивезли разом із родинами на Сибір. Тоді розстріляні й Василь Романчука, брата о. Михайла Романчука, а матір задушили й заслали на 14 років на Сибір.

66. ПУЖНИКИ

Територія громади 657 квал. кам.	1939 р.	790 (92,7%) поляків,
Мешикальних домі у 1921 р. 163,		13 (2,1%) жидів.
у 1931 р. — 192.	1939 р.	20 (2,6%) українців,
Населення:		1020 (98,0%) поляків.
1841 р. — 20 українців.		Школа польська. Нап. етнограф
1889 р. 55 (8,6%) українців,		Володимир Гнатюк, народженний у
567 (88,6%) поляків,		Велесіні, записав декілька байок у
18 (2,8%) жидів.		Пужниках. Із того виходило б, що
1900 р. — 44 (5,2%) українців,		в його час розголосірно мовою у Пуж-
		никах була українська мова.

67. РИПНИЦІ

Територія громади 992 квал. квал.	1939 р.	830 (71,6%) українців,
Мешикальних домі у 1921 р. — 168,		315 (27,1%) поляків,
у 1931 р. — 224.		15 (1,3%) жидів.
Населення:		Церква Покрова ПЦМарії, дер-
1841 р. — 463 українців.		евіанна, з 1887 р. Школа — до 1919 р.
1880 р. — 593 (71,9%) українців,		українська, за Польщі — українств-
198 (24,1%) поляків,		озна.
33 (4,0%) жидів.		Відомості про Рипницю подав Ва-
1900 р. — 700 (74,9%) українців,		силь Галларан разом із відомостями
227 (24,2%) поляків,		про с. Позирці.
8 (0,9%) жидів.		

Територія громади 3,04 квд. клм.
Мешкальних домів у 1921 р. — 83, у
1931 р. — 94.

Населення:

1841 р. — 267 українців.
1880 р. — 332 (71,3%) українців,
106 (22,7%) поляків,
28 (6,0%) жидів.
1900 р. — 336 (76,6%) українців,
74 (16,8%) поляків,
29 (6,6%) жидів.
1912 р. — 349 (80,0%) українців,
70 (16,0%) поляків,
17 (4,0%) жидів.
1939 р. — 410 (82,0%) українців,
90 (18,0%) поляків.

Церква св. Онуфрія, мурована.
з 1768 р. Школа українська.

Відомості про с. Рукомиш подає
Собів Барановська.

В 1920-1939 роках у нашій громаді
існували: читальня «Прогреси», На-
родний Дім, — збудований у 1921 р.,
кооперативна крамниця, аматорсь-
кий гурток. Кружок «Сільського Го-
сподаря», хор. Хор провадив Іван
Лонущанський. Аматорський гурток
провадила авторка цих відомостей.
На зарібок виїжджали інші люди до
Аргентини й до Німеччини разом
5 осіб. Два хлопці ходили до гімназії
у Бучачі, але привізи не пам'ятаю.
Переведено протязькологою акцію.
На Захід подалися лиш Іван Лону-
щанський і його два сини та Орвицук
із сином.

69. РУСИЛІВ

Територія громади 7,48 квд. клм.
Мешкальних домів у 1921 р. — 118,
у 1931 р. — 145.

Населення:

1841 р. — 338 українців.
1880 р. — 436 (94,9%) українців,
1 (0,1%) поляків,
23 (5,0%) жидів.
1900 р. — 519 (94,3%) українців,
15 (2,7%) поляків,
16 (3,0%) жидів.

1912 р. — 609 (95,3%) українців,
2 (0,3%) поляків,
28 (4,4%) жидів.
1939 р. — 770 (97,4%) українців,
10 (1,3%) поляків,
10 (1,3%) жидів.

Церква Введення П'їМарії, дере-
вяна, збудована в першій половині
XVIII стол. Школа українська. В Ру-
силіві була читальня «Прогреси»,
Т-во «Луги», кооператива. Про інші
організації — бракує даних.

70. САВАЛУСКИ

Територія громади 4,55 квд. клм.
Мешкальних домів у 1921 р. — 57,
у 1931 р. — 59.

Населення:

1841 р. — 119 українців.
1880 р. — 196 (83,0%) українців,
32 (13,6%) поляків,
8 (3,4%) жидів.
1900 р. — 236 (92,2%) українців,

15 (5,8%) поляків,
5 (2,0%) жидів.
1939 р. — 240 (77,4%) українців,
70 (22,6%) поляків.

Церква св. Івана Хрестителя, збу-
дована в 1878 р. Парохія Ковалівка.
Школа до 1919 р. українська, за
Польді уттраквістична.

В селі була кооператива. Інших
даних бракує.

Територія громади 13 квд. клм., з
того 35% у послидній селі. Меш-
кальних домів у 1921 р. — 246, у
1931 р. — 294.

Населення:

1841 р. — 569 українців.
1880 р. — 741 (77,2%) українців,
174 (18,1%) поляків,
45 (4,7%) жидів.
1900 р. — 962 (76,0%) українців,
232 (18,3%) поляків,
72 (5,7%) жидів.
1912 р. — 1010 (82,1%) українців,
186 (15,1%) поляків,
34 (2,8%) жидів.
1939 р. — 1280 (81,5%) українців,
230 (17,8%) поляків,
10 (0,7%) жидів.

Церква св. Дмитрія, збудована
1883 р., перебудована 1937 р. Школа
— двоакласова українська й однокла-
сова польська.

Петро Гудзовський подає такі ві-
домості про снос с. Скоморохи.

Перед першою світовою війною в
селі були Товариства: читальня «Прогреси»
й ім. Кочковського, «Світ»,
Люди виїжджали на зарібки: до Ні-
меччини, Канади, Америки, Боснії,
Аргентини — усіх 22 особи. В гро-
моді була одна корчма. Відзначено
соті роковини народни Тараса Шев-
ченка. За першої світ. війни знище-

*Скоморохи. Шкільна школа іде
до церкви.*

но 6 господарств. За Австрію впадо
13 осіб, інвалідів 3.

У визвольній війні в УГА були,
очевидно, і з нашого села, але епікло-
ві їх було — не пам'ятаю, та м. ін.
були Дмитро Ільницький, десетник,
і Данило Гайболицький. Учили в тій
війні: Василь Цюман; Степан Клан-
цак; Степан Юрчик; Дмитро Марти-
новський.

Між 1920 і 1939 роками в селі існу-
вали: читальня «Прогреси», власний
Народний Дім збудований у 1931 р.,
Кооперативна крамниця, кредитні-
ка, мольотарня; Т-во «Сокіл», ама-
т. гурток, хор, оркестра. Кружок «Сіль-
ського Господаря», Хлібопробний
Виниш Малець, Секція Господарів,
дитячий садок, спортова дружина.

Середню й вищу освіту здобули:
Юрко Максимович — адвокат, Сла-
вка Максимович — учителька, — не
були діти учителя Максимовича; і
Степан Шевчук, якого поляки не до-
пустили до матури.

Відзначено 70-ліття Матірнього То-
варства «Прогреси», переведено про-
тязькологою акцію, інспісовано зго-
ли в честь полядних за Україну, а
нацифікації понерили 3 особи і з
кооператив знищено майна на 350
польських зл., в молочарні знищено
майна на 1,000 п.зл.

Скоморохи. Церква св. Дмитрія.

Паровозий Дим в Скворохі. 11. 10. 1931.

По другій світовій війні на захід подорож приблизно 42 особи.

Село Скворохи розташоване над Стрипою, де вода чудово квіється, а схили її утворюють зелені ліси. Хто буває у селі з наших відвідиних людей, той порівнює наше село і його красуню з Швайцарією. З північної сторони на південь село оточене Стрипою. У селі є чудові такі села: Дуліби, Житбороди, Перез'яни, Соколенці, Костянтиники, Золотий Потік, Соколи, Руськи, Ліщинці.

З часів нової нашої історії наше село Скворохи має ту славу, що 2-го червня 1919 р. над Стрипою, на відстанку Дуліби-Житбороди Скворохи-Варин, VIII-ма Самбірська Бригада МГА дала тут із поляками переможені війни.

Скворохи невелике село - 354 номери, 1200 мешканців. Територія села — зі сходу на захід два й пів км, і з півдня на північ два км. Назви смуг села: Задірка, Коржова, Лопатівка, «Той кінець». З заходу на схід пролягає потічок, що впадає до Стрипи. Назва вулиць: Димарова, Шурена, Гарткова, Ковшакова, Цигукова, Маргарена, Луцена. Селом йшов битий гостинець. Люди казали: небарська дорога, бо покладали її за місця Франца Йозефа I-го. Гостинець йшов із заходу на схід. В селі були придворні хрести в таких місцях: на Лопатівці, коло Юрка, по-ставлений на нагір'ю знесених палатини, а біля хреста росли дві липи і на ці липи 16 травня хлопці виста-

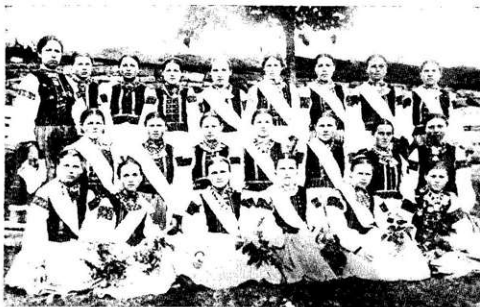
лили: пранор, сюди приходила процесія з священником, який служив тут молебень, а польський поліції переробилися печінки; по обіді хлопці приводили сюди музику й танцювали з дівчатами до пірної ночі, аж повлізли їх розгарила. Другий хрест стоїв коло читальні, третій хрест був «Під камінем», біля казенного, по лівій стороні, як (хати до млина; четвертий хрест був на другій кімнаті села, як гти до Соколова, то по правій стороні, на Бобинькамі полях; був хрест і за гробами, при гостинні, що йшов до Руського; був хрест і на панських полях, при дорозі між Коростовою й Порубами, а біля цього хреста ріє великий та грубий дуб; і ще був хрест на «Помірках», вище Корданилючки, як туди до Золотої Потіка.

Скворохин Українське село.

Далі, назва полях, що належало селянам, із півночі від Руського: «За Гробки», Гробки, Тербіжкі, Кінтинці, Опалці, Помірки, Шнури довгі, Шнури короткі, Горі, Підгайки, За Липами, Котини, Кобиленики. Луг під селом. Назва панського поля: Опалці, Підкаміне, Гора, Березина, Підпоруць, За-поруць, Поруби, Корчованка, Коростів, Піддубці.

Назва панських лісів: Котини, Перелесок, Вобіт, Опалці, Підкаміне, Пастинник, Поруць, Коростів, Піддубці. У лісі росли дуби, граби, ясени, буки, осика, береза, ева, липщина, сосяна і смерека. В лісах ховалися

Скворохин. Т-во «Сокла». Виділя дівчат.

звірина: дикі свині, кози, зайці, видирки. А з птаства — сороки, зазули, ворони, дятелі, синиці та й усеодивнія горобці. На полях — наші незабутні жайворонки, а понад Стрипою, на весні, цілі хори солов'їв.

Село, очевидно, займаєсь хліборобством. Проте, були в селі ковалі, старі, пильнімахи, ткачі, бодирі. У селі жило також три родини поляків і три родини жидів. Люди лікарі й не знали. Як же хто захворював, то йшов до бабі-повитухи, а та вже лікувала, як знала. Лікарі кликали, як було вже зле, як хтоє, уже вмирав; не тому, що село не мало гроша на лікарів, якого кликали лиш багаті селяни. Те саме з болем зубів — дентиста ніхто не знав, а були в селі такі дядьки, що й зуби ряли. Життя на селі — в зимі, жінки прали, вили, вшивали, а чоловіки молодили, рубали в лісі дрова, возили з ліса дрова в село, а як було дуже зимно, то дома різали дрова, січучи від худоби, молотили, як було що змолотити. Під весну довгий день, Господарі починали возити гній у

поле сільми, бо чекати на весну, щоб аж вичорала дорога, було б за дорого; дороги не були (штурвані), ні видкожоні камінням і на весні, як сніг розтопився, дороги були розмоклі, бо важко було людцям перейти, а сніг, то й перожкого поща не потягнув.

Про село Скворохи є такі перекази: в силу давнину жили там весельчакі, яких знали скоморохами, які розселяли квітки, півні. Сюди гди ми їх називаємо артистами, комединтати, блазнями, сміхунами. Старі люди оповідали, що один пан мав чотири села: Скворохи, — назва й пішла від тих весельчаків, скоморохів. — Соколіт, Соколенці, і Сновідня. У Соколітці плакали соколіт і голуби, що розносили листи; те саме й у Соколітці робили; у Сновідні жили сновиди, які відгадували снів. Населення цих чотирьох сіл було невеличким одним селом. А цей пан був закопом для цих сіл. Наприклад, він наказував кожному хлопцеві чи дівчині хто з ким має женитися чи виходити за муж. Пан вислав хлоп-

Молодь Скоморох і Стінки в таборі полонених, у Ріміні, Італія, 1946 р.

ценник працював у всіх ділянках нашого сільського життя: церква, господарка, громадська праця, політична праця. У с. Руселіній, що належало до його парохії, будує нову церкву; у Скоморохах будує Народний Дім, у якому міститься читальня «Провітти», Районова Молоцарня, Кооператива «Селянська Співка»; організує в Галібей хор, аматорський гурток, Т-во «Сокіл» — у Скоморохах і в Руселіній; скликає він сходи громади, збирає уділи і розбудує касу «Райфазенку», яка згодом робить добрі обороти: каса починає людям гроші, а люди вкупивили в поміщика, поляка, 80 моргів орного поля й коло 40 моргів ліса.

До о. І. Галібея приїжджає кожного року, на ваканції його сповіє студент Осип Лозинський і він веде хор, організує дружину копаного м'яча і тренує цю дружину, яка пізніше побиває інші дружини, також і польську в Золотім Потоці. Лозинський учить молодь історії й географії України, а потім ці курсанти почи-

нають учить односельчан, своїх і сусідніх, про Україну. Отець Галібей організує курси: кооперативний, книговодства, сільсько-господарський, куховарський, господарський, засновує дитячий садок. Отець Галібей був головною майже кожної установи й товариства.

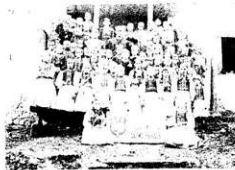
Скоморохи часто робили фестивалі. На одному фестивалі дали сценку «ВТад Богдана Хмельницького до Києва», під голім небом, і цей фестиваль із цією сценкою пошторно в селах Вєрємінах і Хмєлєві.

У Скоморохах учителями були Михайло Максимович із дружиною Ганною. Училися вони ще за Австрією. За Польщі діти училися разом, русини й поляки. Вчили по українськи, а друга година була польська. А десь у 1923-24 році дітей розділили: поляки пішли до селянської хати в комірє, а українські діти залишилися у школі. Згодом Максимович залишає наше село, а на його місце приїшов учитель Гусак, який учительював у час до останнього часу.

Під час першої світової війни, як прийшли Москалі, то все наше культурне надбання — книжки, журнали і все таке, що належало до «Провітти» — знищили. Коли ж відступили, тоді забирали худобу, рабували всіх і наїли.

За Польщі, коли відбувалися вибори до польського сейму, тоді поляки новели сильну агітацію за однокю, а українці трималися 18-ки і 21-ки і ми виграли вибори. Перед виборами наші люди хрипим скосили інє невестиґє, зерне збіжжя, а жінки, жінкам-хрипим скосили конєли. Це була добра заучка, бо хрипні позатикали собі роти й не ходили поладувати.

В 1930 р. на парифікацію до села прибуває польська кіномота й нищить кооперативу й хєс й маїно, а що залишилося, доїмає нафтою. Крамаря Васеля Воробця так тяжко вобили, що він до смерті відлудував ті побой. Петра Цюмоика, моголого хлопця, також важко вобили, бо думали, що він є головою «Сокола», а то був ін-

Скоморох. Діти літньої школи з сивої катедрини о. І. Галібея.

ший Цюмоика головою. Побили й Івана Шемчука, бо йому вихопилися: «Добре, що побідить, польська голота з села». Знищили й молодцарню, хєс порубали сокирами. Наклади на громаду данину — 25 центинар збіжжя. Пили й до о. І. Галібея на приходство й почали нищити канцелярню. У той час приїшов директор фільварку, білорус, який добре жив із о. Галібеєм. Приїшов він у мундурі польського офіцера, маїора, і вигнав голоту з села.

72. СЛОВІДКА ГОРІШНА з присілкою ГЛІБОВА (Ізабєля)

Територія громади 10,72 квд. км., із того 62% у посаданні сєлян. Мєшкальних доміл у 1921 р. — 159, у 1931 р. — 198.

Насєлення:

- 1841 р. — 373 українців.
- 1880 р. — 499 (65,7%) українців, 249 (32,8%) поляків, 11 (1,5%) жидів.
- 1900 р. — 672 (68,9%) українців, 300 (30,7%) поляків, 4 (0,4%) жидів.
- 1939 р. — 800 (67,8%) українців, 300 (32,2%) поляків.

Каплиця св. Теодосія, посвячена 1868 р., парохія Монастирська. Школа до 1919 р. українська, від 1919

року дві окремі школи — українська і польська.

На завітник відповів Володимир Живаний:

Перед першою світовою війною у Словідці Горішній було Т-во «Січ». На зарібки з села виїжджали до: Німєччини, Чєхії, Канади, Америки, Бєсії.

Сєредню і вищу освіту перед 1914 роком набули: Григорій Гнатів — священник, Володимир Гнатів — священник, Васель Андрусєв — чотири роки права, Андрусєв, мабуть Михайло — учитель, Йосєф Бодюрок — священник, Іларіон Бодюрок — адвокат, Павєля Бодюрок — учителька, Йосєфа Бодюрок — учителька. Ан-

тин Жилавий — учитель, Микола Жилавий — учитель, Марія Ореста Жилава — учителька, С.С. Службениць, Михайло Головачук — учитель.

В селі було дві корчми.

Були виселені з села, а село було знищене на 2 і. За Австрію полягло 4 особи.

В польсько-українській війні, 1918-1920 рр., в УГА служили: Микола Ноняк, Олександр Андрусів, Василь Порацій, син Андрій, Леонтій Жилавий.

Між 1920-1939 роками в даній громаді існували: читальня «Просвіти», Народний Дім збудований у 1928

році, Кооператива — крамниця, Т-во «Луг» і «Сокіл», аматорський гурток, хор, оркестра, Секція Господинь, Союз Українок.

На зарібки до Аргентини виїхало сім осіб.

Середню освіту закінчив Володимир Жилавий — учитель.

Відзначувано риконини Т. Шелченка, 70-ліття Матвія Т-на «Просвіта». Пересвідено шкільний пелєбріт і протипалькогнольну акцію. Паціфіканції не було, але були арештовані на коротко: Микола Дубас, Гриць Гувеліній, Володимир Порацій, Володимир Жилавий. На Захід подалось три особи.

73. СЛОВІДКА ДОЛІПНА

Територія громади 2,81 квд. км., із того у посіданні селян 16^а. Мешкальних домац у 1921 р. — 6, у 1931 р. — 34.

Населенши:

1841 р. — 31 українців,
1839 р. — 39 (20,2^а) українців,
129 (66,8^а) поляків,
25 (13,0^а) жидів.

1900 р. — 33 (17,2^а) українців,
146 (76,6^а) поляків,
12 (6,2^а) жидів.

1939 р. — 20 (11,8^а) українців,
150 (83,2^а) поляків.

Латинська каплиця ітабудоуванана епісько з українцями Парохіі - у Монастирських.

74. СЛОВІДІВ

Територія громади 15,86 квд. км., із того у посіданні селян 60^а. Мешкальних домац у 1921 р. — 225, у 1931 р. — 294.

Населенши:

1841 р. — 956 українців,
1880 р. — 977 (92,7^а) українців,
20 (1,9^а) поляків,
54 (5,1^а) жидів,
3 (0,3^а) інших.
1900 р. — 1101 (90,6^а) українців,
44 (3,6^а) поляків,
70 (5,8^а) жидів.

1912 р. — 1195 (94,4^а) українців,
24 (1,9^а) поляків,
45 (3,7^а) жидів.

1939 р. — 1430 (93,6^а) українців,
50 (3,2^а) поляків,
50 (3,2^а) жидів.

Церква св. Івана Хрестителя збудована 1838 р., в першій світовій війні дощентно знищена, по війні тимчасово збудований барак на церкву, критий бляхою. Школа до 1919 р. українська, за Польщі утравквітетична.

Словидка, Т-во «Луг». По середині сидить о. парох Михайло Котак.

Федір Пелішвода подає такі відомості про село:

Перед першою світовою війною до 1914 р. в селі була читальня ім. Качковського, під час війни будинок згорів.

На зарібки люди виїжджали до Чехії й Канади. Середню освіту навчили: Анна Чапельська (Попович) — учителька, Галя Шлемкевич — учителька, М. Фугей, д-р Микола Шлем-

Словидка. Хор читальні «Просвіти». Диригент — Гриць Павлюк.

Синодів. Аматорський гурток. Режисер — Микола Фурсей.

Синодів. Самоосвітній гурток молоді. Улаштування змагання — хто і скільки перечитав книжок і переповів їх зміст.

кевич — публіцист, письменник. Було дві корчми. Під час війни знищено церкву, школу і декілька господарств. Інваліди — дії особи.

Між 1920 і 1939 рр. в Синодів існували: читальня «Просвіта», Народний Дім збудований у 1935-36 рр., кооперативна крамниця, філія кредитівки, молочарня, Т-во «Луг», аматорський гурток, хор, Хліборобський Вишків Молоді, Секція Господинь, дитячий садок, самоосвітній гурток. На зарібки вижджали — скільки осіб і куди, не пам'ятаю. Самоосві-

тою та іншими курсами кооперативними, також позачиними, в нашій громаді осягнули освіту: Михайло Гулюк, Іван Дем'янюк, Теофіл Ковальчук, С. Зазуляк, Михайло Нешивода, Григорій Павлюк, Ф. Нешивода, — це був актив села. В селі відзначувано роковини Тараса Шевченка, 70-ліття Матеріного Т-ва «Просвіта», переведено шкільний підсвіт і зротацько-огоньому акцію, відзначено могилу в честь упалих за Україну. На Захід подолоси до 450 осіб.

75. СОКОЛІЦЬ

Територія громади 2,57 квд. клм.
Мешкальних домів у 1921 р. — 63,
у 1931 р. — 68.

Населення:

1841 р. — 153 українців.
1830 р. — 187 (83,1% українців,
25 (11,1% українців,
13 (5,8% українців.
1909 р. — 297 (92,5% українців,
6 (1,9% українців,
15 (5,6% українців.

1912 р. — 331 (91,7% українців,
21 (5,8% українців,
9 (2,5% українців.

1939 р. — 400 (90,9% українців,
35 (8,0% українців,
5 (1,1% українців.

Церква Некрона П. Діви Марії, Рік будови невідомий. Школа зорганізована в 1911 р. до 1919 р. українська, за Польщі утрактієтична. В селі була читальня «Просвіта», споживча кооператива, Т-во молоді «Луг», читальниший хор і амат. гурток.

76. СОКОЛІВ

Територія громади 26,3 квд. клм.,
із того у посіданні селян 53% «. Мешкальних домів у 1921 р. — 320, у
1931 р. — 409.

Населення:

1841 р. — 995 українців.
1830 р. — 1129 (82,0% українців,
213 (15,4% українців,
36 (2,6% українців.
1900 р. — 1299 (80,0% українців,
296 (18,0% українців,
32 (2,0% українців.

1912 р. — 1477 (87,0% українців,
196 (11,6% українців,
24 (1,4% українців.

1939 р. — 1580 (76,0% українців,
490 (23,5% українців,
10 (0,5% українців.

Церква Успенія П.Д.Марії, збудована 1842 р. Школа двокласова до 1919 р. і в наступних роках українська.

Дмитро Сенів на запитиик відповідає:

Перед першою світовою війною у Соколові була читальня «Прогреси». На зарібки люди виїжджали до Прусу, до Канади, до Аргентини. Середню освіту осягнули: Стефан Кошбан і Микола Григоршини. В селі була одна корчма. При церкві було братиальсько-гольне Т-во «Відродження» і убієнненцеве Т-во «Дністер». Під час війни знищено 10 господарств. За Австрію пішло 12 осіб, 5 інвалідів.

У польсько-українській війні, 1918-1920 рр., в УГА служили Володимир Барановський, Іван Максимчук та інших 29 осіб, ім'я яких не подано, бо вони там загинули.

Між 1920 і 1939 рр. у Соколові існували: читальня «Прогреси», Народний Дім збудований у 1936-37 рр., дві кооперативи: крамничі, кредитівка, молочарня, Т-во «Луг», Кружок «Славського Господаря», Кружок «Рідної Школи», амат.гурток, хор, Хліборобський Вивілка Молоді, Секція Господиш, дитячий садок.

На зарібки виїжджали до Франції, Аргентини й до інших країн. — усіх виїхало 22 особи.

Вищу й середню освіту осягнули: Василь Федорончук, Стефан Григоршини, Стефан Крисак, Ольга Григоршини, Микола Сенів.

Відзначено роковини Тараса Шевченка і 70-ліття Магірного Т-ва «Прогреси», передано шкільний цвєбієтні і протиалькогольну акцію,

вислано могили в честь полеглих за Україну. Паціфікації не було закликає люди комендантів поліції Гігерові, німецького походження. В Березі Картузькій був Василь Крамчук та й то випадково за свого сльохка: поліція помилувалася. На захід подорожув до 29 осіб.

Михайло Тарнавський доповнює вісті про Соколові.

Назва села походить від птахів — соколик, яких колись було багато в наших лісах. Село положене при голонім нільку з Бучава до Золотого Поточка. В селі є дві церкви — старенька дерев'яна й, друга, мурована. За моїх часів парохами були отці Чорний, а по нїм Матійчін. Освітню діяльність у селі займалися: Стефан Кошбан, Іван Волозюк, Михайло Стефанів, Василь Пильченко, Микола Мулик, Михайло Тарнавський та ін. До села приходили такі часосени: «Народна Справа», «Наш Пратор», «Новий Час», «Наш Приятель», «Місіонар», «Неділя», «Юні Друзи».

В 1944 р. бєва лїній фронту стояла понад Стрипую. Тоді багато людей вивезено на роботи до Німеччини й забрано також до Української Дївїзї — до 60 осіб. Тепер нашї люди, з Соколова, проживають в Англії, Австралїї, Америцї, Канадї, Аргентинї.

В 1920-1925 роках на грунтах катастрофї громади Сороки поселилось 320 душ колективїст.

Церква св. Параскевії, збудована 1848 р. Школа до 1919 р. українська, за Польцї утравквієтїна.

Відомостї б-ри Галини Носковської-Грицьк про село Сороки.

Читальня «Прогреси» в Сороках має свій початок від 1909 або 1910 року. Започаткував її Зенон Носковський, син о. Володислава Носковського, пароха Сорок і Лїнциньск. Осуцвав нїй також касу Райфайзена, Т-во «Сїч» і «Сокїл» та амат. гурток. Зенон Носковський приготувавляє у дома в Сороках до правничих ієнітїв, а рїзночасно працював над освітню селїя разом із своїм батьком, о. Володиславом. Для читальнї купили будинок, у якому жив дїдич із родиною. По смертї цього власника частини села Сороків, Францїїнка Андєра, поляка, мала вїдбутїся парцєляція його маєтку. Виринула загроза: колонїзація села поляками-мазурами. Тодї, о. Володислав Посковський зробив вїдповїднї заходи перед вїдповїдними чинниками й удалося розпродати, розпарцєлювати землю між мїсєвних сєлян, а дїм дїдича вдалось йому купити для читальнї «Прогрєсїтї». Отець Володислав провадив перешєку з своїми парцїяниками, що вїїхали до Америки на зарїбки. Пригадує собі прїзвїдє Антона Боронюка, який на прохання й заклик о. Посковського зайнявся збїркою грошей у Америцї на читальню «Прогрєсїтї» в Сороках. Гонорар, що його одержав о. Носковський за продаж майна Францїїнка Андєра від вдови, вїддан на купно дому для читальнї, долучивши також невеликї пожертви від сєлян із Сорокїв. У тому будинку читальнї були примїєнєна, очевидно, для читальнї, для каси Райфайзєна; були там і двї шкільнї салї й примїєнєна для учителя й для родини Марїноєвських,

Сороки. Церква св. Параскевії з вїдповїдцєв. 1935 р.

що доглядала будинок. Цей Андрїй Марїноєвський походив із Золотого Поточка, ожєнївся з Марїєю Гурак із Лїнциньск, сам нїй був вєвучем і його майстерня була там таки, в бєвїшкї читальнї. У Вїзовільнї вїїї А. Марїноєвський служив в УГА. У 1920-1939 роках вїшнїї читальнєво будинку використано для примїєнєни молочарнї, де були шкільнї класи, примїєтїлася слєжївчї кооператїва, де жив учитель — примїєтїлася кредитївка. На вїшнї будинку розбудовано «театральнє сало». Суфлерка була вїдвобана у грубому шїї лїни. Тло сцєни, бїчнї декоратїї, залєслоу розмалював Володимир Ласовський — син директора шкєли в Сороках — тодї ще гїмназїїнїїй учєнь. Театральнї вистави вїдбувалися у сєлї два рази в роцї — у лїтї й у часї Рїздвяних свєтї та Нового року. Режїсерку на перемїю провадїли Михайло Острєвєрха, Галина Носковська, Володимир Ласовський, брати Федїр і Василь Васильки.

Вїдновїїї на занїтїках. Перед 1914 роком на зарїбки вїїжджали до Прусу, до Канади, до Америки. Вищу освіту осягнули: Зенон Носковський — адвокат, Роман Носковський — студєнт мєдїцини на 3-му роцї, зїгнув на італїїськомє фронтї, Євген Носковський — учєнь б-її класи гїмназїї. Корчми були двї. Улаштовано

77. СОРОКИ

Територія громади 17.90 квд. клм., із того у посїданнї сєлян -- у 1880 р. — 52% . Мєшткальних домів у 1921 р. — 295, у 1931 р. — 344.

Населєнїя:
1841 р. — 436 українцїв.
1880 р. — 917 (87.5%) українцїв,
169 (10.4%) полякїв,
18 (1.7%) жєдїв,
1 (0.1%) ішнїх.

1900 р. — 1102 (88,0%) українцїв,
113 (9,0%) полякїв,
37 (3,0%) жєдїв.

1912 р. — 1388 (93,0%) українцїв,
72 (4,8%) полякїв,
32 (2,2%) жєдїв.

1939 р. — 1390 (74,7%) українцїв,
465 (25,0%) полякїв,
5 (0,3%) жєдїв.

Сороки. Частина села біля церкви.

Сороки. Т-во «Луг», 1928 р.

фестини. Відзначено 100-ліття народин Тараса Шевченка. В 1915 р. як закладника, вивезено в Московію о. Володислава Носковського.

Між 1920 і 1939 роками в селі існували: читальня «Провітін», Народний Дім, кооперативна крамниця, кредитівка, провадиш і Дашко Салашник, молочарня, Т-во «Луг» і «Сокіл», амат. гурток, оркестра, хор, Кружок «Рідної Школи», Секція Господиш, дитячий садок.

На зарібки виїжджали до Америкки 2, до Канади — 1 особа.

Середню й вищу освіту закінчили: Марія Носковська — заможки Миленич — учителька, Галина Носковська-Гіриня — лікар, Сиген Носковський — інженер, студіював у Чехії, Володимир Ласовський — містечкомалдр, Федір Васильук — кооператор.

Корміра одна, а від 1930 року — ні однієї.

Відзначено 70-ліття Матірного Т-ва «Провітін», переведено півлітній публіцист і протиякогольну акцію, виспано могилу в честь подігних за Україну. Ріковини: Листопадового Чину відбувались потаємно в читальні «Провітін». На Захід подадес: до 14 осіб.

Далі, *Ф-р Галина Носковська-Гіриня* подас ще деякі цікаві подробиці.

Пригадує собі такі циганські прізвища: Вороньки, Мельничуки, Срібняки — їх обличчя були смугляві. З приходом о. В. Носковського до Сорокін учителем був Лейкевич, українець, потім Бараболяк — син його в Америкці — і Анна Баргерівна, — були вони українці. Школа спершу була 1-класова, потім 2-класова. В 1902-1903 рр. збудовано нову школу й тоді прийшов учитель Союзнт Ласовський. Школа стала 4-класовою з українською викладовою мовою. Перед першою світовою війною з С. Ласовським учителями були ще Михайло Тигеняч і Михайліна Кадужницька, українці; ще були інші — поляки. Головою читальні «Прові-

Сороки. Наша давнина — містечка світної праці у селі. 1905-1914 роки.

Сороки. Будівнок, у школу спочатку була школа, в згодом, вистались цієї культурні й господарські організації села.

Сороки. Авдотарський гурток. Від ліва, стоїть М. Метрковський, сидить із кенельюю на колінах Олександра Союзнтівський, в останньому ряді у шапці — Гриць Вельган, співоковник і довголітній голова читальні «Провітін», 1910-1911 рр.

Сороки. Вільє читальні «Прогресс».

Сороки. Драматичний гурток. 1923 р.

Сороки. Гурток, що відіграв сценку: «Заготіла жінка, вгратіла Івана», 1920 р.

ти» був Гринь Вельган, він же продавив тоді й касу Райфайзенку, а помігав у касі Комаринський. Продавником «Січ» був Олекса Соханівський — зять дядька Антона Ковалів, — що загинув у першій світовій війні, відтак, місце його зайняв Федір Василук. Із ними працювали Ан-

тін Ворошок — перед виїздом до Америки, — Максим Іванчишин, Іван Свєрлик. Тоді, до 1914 р., приміщення читальні «Прогресс», Райфайзенки й одної класи шкільної було в «дизинці», це була сільська хата, що мала три кімнати. Дяк мав свою окрему хату, тому дизинка була вільна. Вечорами до доміжки сходилися хлопці й гадали, де Зенон Носковський, тоді студент прав, провадив із ними освітні гуртки, читав із книжки, навчав діловодства, а деяких учнів читати й писати. В веділі і свята хлопці й дівчата сходилися до читальні на т. зв. музику. Там вони приготувалися до театральних вистав. Олекса Соханівський і його жінка Тома належали до перших театральних артистів у Сороках.

Своїми руханковими піснями перетодив Зенон Носковський, а в час канакції також Роман Носковський. Ці піснями відбувались над потічком, на обвалі т. зв. «бортах», або на поліщі в гаїчку, що належав до пароха. Там же відбувались й фестини, на які прибували люди з довколишніх сіл, у першу чергу з Жишівця, Житоміра і Зубря.

Аматорські вистави відбувались тільки в літі, у стодолі о. пароха В. Носковського. Таку одну виставу пригадує собі — «Зимачейні Юрки». В тих роках до Бучача приїжджав і театр Рубчака. Його, за запрошення о. В. Носковського, приїхав цей театр і до Сороків. Вистави давав у стодолі. Було це, либонь, у 1908-1910 роках. В 1916 р. боєва лінія була понад Стрипюю й на декілька днів село було виселене. Фронт ліній наперед на схід і населення вернулося до села.

Василь Василук подис передання про початки, і життя села Сороків.

Село Сороки нележене на південь від Бучача, на 6 км. віддалене, в сторону Золотого Поточка. Згідно з переданням, засновком села було со-

рок осіб — а може й родин — циганів. А було оно так.

Табір циганів розложився на полях над потічком. Ця поляна ще й до нині була, як кусень громадського поля на кінці села, в долині, у сторупу Стрипи. В тому часі, коли цигани там таборували, переїздив на коші отой завадітка польський магнат із українського роду, Микола Потоцький, знавний Кальцьовським. А їхав він сам, один. Побачивши його цигани, обкоцвали його і хотіли ограбувати. Та в тому ж часі надїхала біда услуга. Цигани побачили свою біду, опали на коліна й стали благодіти помилувати. Потоцький, знаючи циганську мову, про на одному місці

Сороки. Аматорський гурток, що виконав сценку «Ой, три вилки широкі», 1937 р.

не висидити, за кару наклав їм таке: скільки разів не переїжджав би він туди, має заведіти частки їх сорок, бо як ні, то він їх і на кінці світа знайде й усіх знищить. І от, від тих сорок циганів мав би бути початок села Сороки. Ще в останні часи хата на горбку, над тією долиною, де — згідно з переданням — був циганський табір, мала число 1, і жила в тій хаті родина: Мельничук. І те ж передання каже, що цигани мали прізвиська, дїж іншими, Мельничуки і Срібники. Та ще й тєсер, одна родина — Мельничуки, — мала люда чорняві і цю родину називали «спал-

Сороки. Гурток господарів. У неділю.

ки». Друга родина, Срібники, а рідне Сидор Срібник — була в нього вдача циганів: робота на полі його не підкачала, а все ходив по лісах і обтинав березину та робив митли, а з бачив робив свідки і кожного четверга виходив на ярмарок у Бучачі, те все розпродавав. За вторговани гроші повин собі їдти, так, що вернувшись до хати, робив жінці авштуру — жінка вже не ночувала дома. А як жінка втекла й у хаті не було з ким сваритися, то він виходив на свої ворота і, якщо мав дещо проти когось, знайшов проти священника, дяка чи війта — викричав не раз до півночі, доки сон не зморив його. Тоді сусіди казали, що Сидір «мас віче».

Ще про пана Потоцького. Колись оповідав мене Гринь Вельган, довголітній голова читальні «Прогресс» і вийт під час першої світової війни, що цей Потоцький походив із «Золотого Поточка» з Польщі. Поселившись у нашій Галичині, що, очевидно, була під Польщею, — дістав у Бучачині добра. Тєпершій Золотий Потік мав тоді назву «Загаїполе», а Потоцький назвав його на назву місцевості, з якої він походив. Ця вєтка мала б походити з хроніки Василянського монастиря у Бучачі.

Після знесення панщини село мало дві корчми, а третя була при гостинці, що йде з Бучача до Зубря і Корочів, на так знавний митниці. Колись, у давнину, була там митниця, бо

Сороки. Діти з 2-ої класи народної школи з учителькою Марією Посковською, біля дзвіниці, 1927 р.

де брали податок від тих, хто переїжджав тією дорогою до Бучача. Там сходились дві дороги, одна з Коропця, а друга з Золотого Потока, в давнину Загайноля. Наш рід — Василички, мав свій початок від одного митника — урядовця, — який сам походив із Коропця, на митниці ж був урядовцем. Той митник Васильик мав 12 синів, а що найближче село було Сороки, то всі поженилися у Сороках, то й не диво, що майже половина села були Василички, які між собою не були й повсюденні, хіба по призвищу.

Село мало два філіярки. Один був власністю Доманського, який мав поля за новим гостинцем із Бучача до Золотого Потока, а другий був власністю Андлера. За нього Андлера мій батько оповідав так.

Коли 1831 р. польки підняли повстання проти московської імперії, тоді Андлер був мельником чи управителем млина на австрійсько-московській границі. Москалі це повстання

здавали, а хто був у повстанцях, той утік за границю, себто — до Австрії. Такий один утікач загостив до млина, яким управляв Андлер, і проини Андлера, щоб його переховав; хоч він уже був в Австрії, то все таки австрійські жандарми таких утікачів виландували й передавали московським властям. Розуміється, що такий утікач не утік із порожніми кишенями, — так як ми! — а були це люди заможні. Так і цей утікач, що зголосився до Андлера мав при собі валізочку з певним маєтком. Андлер прийняв його, у лісі зробив йому кріпчук, в який утікач переховувався; туди доносили йому їсти. Валізочку він залишив у Андлера. По деякому часі, коли те виландувачи прийшли, тоді утікач прийшов до Андлера, подякував йому за переховок і попросив, щоб Андлер віддав йому його валізочку.

— Яку валізку? — закричав Андлер. — Хлопці, біжіть по жандармерію!

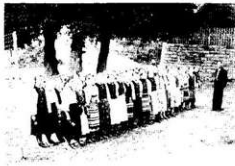
Утікач не чекав на жандармерію, а залишив валізочку й утік.

У такий спосіб Андлер дібнов до маєтку, за який купив собі послисть у Сороках. У що послисть, крім поля, входили й ліси, а в самому селі була гурава, де виробляли спирт, а також був бровар, у якому варили пиво. Гуравляно Андлер закрив і перебудував її на мелякани, а бровар існував аж до першої світової війни. Цей власник Андлер помер у Сороках і був похований близько церкви. Гробниця на його могилі був мармуровий, отгороджений залізними штагетастами, з мармуровим пам'ятником. Десь у 1909-1910 році сини Андлера продали свій маєток. Бровар і части-

Сороки. Т-во «Луг», 1937 р.

ну маєтку купили два жиди, брати, з Бучача, Маргулеси: один замешкав там, де був бровар, а другий на філіварку, за лісом Березиною. Решту поля і ліси закупили наші і з сусідніх сіл селяни. Тією парцеляцією був зайнятий у вершу чергу о. В. Носковський. Далі, за посередництвом о. В. Носковського, а за голівства Гриня Вельгана, читальні «Провісний» купила цей будинок — де колись була гурава — на сплату, а остани рати сплачував Гринь Вельган уже по першій світової війни. Наймолодший з Андлерів усе, що мав із продажі майна, втратив. По першій світової війни не раз заходив до мого батька — були, здається, одинітки — й до інших господарів у

Сороки. Лавка Т-во «Луг» на підвірній. Четир Михайло Лесток, 1942 р.

селі, та й просив милостині. Одної зими, їдучи з Бучача на село, — чи, може, пертавас до Бучача, — сіп під літрово камені при дорозі і замерз. От, така була доля пана, що нечесним способом набув багатство.

Крім Андлера, були ще поля Доманського, що лежали на південн від ліса Березина, на які по нашій програній визвольній війни Польща була навела поляків колоністів. Та й жиди Маргулеси продали свої поля, частину яких зайняли колоністи, а частину нья і руїни бровара розкупили наші люди.

Либонь, при кінці XIX стол. прийшов до нашого села на пароха о. Володислав Носковський. Село — як сказано вище — мало дві корми, то, очевидно, було розпачене. Найперше, о. Носковський забрався організувати й zorganizувал «Братство творецтв». Члени братства складали в церкві прилюдно присягу, що більше не будуть пити алькоголю. І так був підготований ґрунт під організацію читальні «Провісний». Культурно-освітнє життя села скучувалося при читальні й при інших наших установах. Були в нас і театральні аматорські гуртки, які давали вистави. Вершком мистецтвості таких вистав була вистава «Об, не ходи Гриво», у літі 1923 р., коли середньошкільна молодь, що з'їхалася на вакації до гостинної родини

Сороки, Дмитро Кляч — австрійський
нож на італій. фронті. 1915-1917 рр.

о. В. Носковського, і разом із молоддю села дали цю виставу. Ще сьогодні пригадую собі, що Грися грав Михайло Островерха, Марусю грала Галина Носковська, Хому — грав Степан Вишник із Житомира, Потапа — Степан Шипилавий, Дарну — Маня Масляківа, Галину — Леся Мальчишка.

Мої дані доповню ще двома причинами. При Українських Січових Стрільцях, крім Зенона й Савона Носковських, служили два брати Федір і Михайло Василюк. В Українській Галицькій Армії з нашого села служило до 90% молодих чоловіки, із яких майже двадцять осіб загинули.

Другий причинник — історичні пам'ятки в селі. На пам'ятку знесені пащани наші предки поставили по-серед села пам'ятник-хрест, на під-

ставі якого було вжито: «3 мая 1848 року». В чотирьох рогах цього пам'ятника посаджено чотири липи. Одна, на жаль, вросла, а три вирости на високі та розлогі столітні дерева. Під тими липами збиралися наші хлопці погусторити й поспілати. Кожного року, в травні, біля цього пам'ятника священик відправляв панахиду за спокій душі селян-пащанинчиків. У літі, коли липи цвіли, молодь зривала цей цвіт, сушила й тримала на зиму — проти перестуди, або просто робила з цього цвіту чай.

На тому ж самому місці, тільки ближче дороги, що йде на сусіднє село Ліщинці, був поставлений дерев'яний хрест на згадку про студента львівського університету славної пам'яті Адама Кошка, що згинув у боротьбі за український університет у Львові. Цей пам'ятник встановлено за почином Зенона Носковського, який на цьому університеті студіював і брав участь у тій боротьбі.

А як і при пам'ятниках, то згадуо тут, що був ще один пам'ятник у Ліщинцях, біля церкви, що його на початку 1930-их років поставили селяни в пам'ять свого пароха і дітя о. Володислава Носковського, який помер у 1929 р.

З новітніх пам'ятників, була висипана стрілецька могила на парцелі Т-ва «Просвіта» в Сороках. На ній був дерев'яний хрест із написом:

Сороки. Пожежна сторожа. По середині
цетар Роман Давидів. 1928 р.

Сороки. Оркестра Т-ва «Дуг». По середині: парох о. Микола Бріль
і каштелянстер Василь Василюк. 1928-1929 рр.

«Вплавним за волю України». Зрозуміло, що ця могила була сілію в очах поляків, і її декілька разів розсували, а за ніч вона знову виростала. В час другої світової війни, по судівству пам'ятника скасування панщини, встановлено в шостигранній формі пам'ятник поділим за волю України.

У визвольних змаганнях згинули, м. ін. Сава Іващиня, Степан Лєстюк і Степан Лєстюк син Гриня, Гриць Демянок, Дмитро Лизун і ще один Лєстюк, ім'я якого не пригадую собі. Це було б усе найважливіше про моє село.

Цікаві уривки подіє Михайло Давидко.

... На похороні Марка Каганця, у Коропці, це було до десяти тисяч народу. Над могилою промовляв, між іншими, наш парох о. Володислав Носковський, який був дуже добрим

промовцем. На його слова: «Марку! Встань! Подивись, скільки тисяч неч пришло до тебе!» — ворба зариділа.

По другій світової війні було в селі два корчми — Лейбі Бухвалда і Монднайна. Перший корчмар згинув свій крам добровільно, Монднайна прийняв просити, щоб згинув... А як ми при царці, то задоволен б загадати соріньке пиво, що було найліпше на цілу Австро-Угорську імперію. З оповідань старого дідуганя, в простій лінії нащадка шиданця — Йосифа Воронока виходить, що соріньке пиво возили возками до Відня, до цесарських палаців царя Франца Йосифа. В броварі в Сороках був броварник старий пилк, який знав секрет приготувати пиво. Бувало він, упиившись, бив жидів, власників бровару, то його відправляли зі служби, але по короткім часі знову просили, щоб ставав до роботи,

Сороки. Степан Рибак, член промоду місцевої організації. Фотограф-аматор, який виконав багато світлих із життя наших організацій відомого Буначчини, утворення їх діяльність. Умер 10-го січня 1972 р.

бо з Відня прийшло повідомлення, що півно — не добре.

Вибори до Польського Союзу в 1930 р. у селі Сороках. Польська кліка вибрала з-поміж себе виборчий комітет, який — правдоподібно — мав вказівки як керувати ці вибори. Від 8-ої години ранку до 8-ої години вечора — час призначений на голосування — вони чередували всіх поляків і може з десять українців. В 8-ій годині вечора замкнули виборчий «локаль», бо вже було «по годині». А осталося ще сімсот осіб, що мали голосувати. Поліцей розганяє людей, бо вже — каже — па голосуванню. Тоді мужчини підознали жінок, щоб «итурмом» відомили джері й пішли голосувати. А самі мужчини поховалися по кутах. Жінки так і ячнили. Відний поліцей не знав, що з собою зробити і зо страху заліз під лавку. З Буначи приїхало на поміч два авта поліції, але застали повний спокій, ніхто нікого не

бля, тільки домагалася — голосувати. Очевидно, тоді пішли голосувати й усі мужчини, що по кутах чекали з дручками й норниками в руках.

В 1921-1922 рр. побували в село 26 мазурських родин колоністів і по-стало казенне село об'єк Сороків, яке назвали «Полянка». Пройсудили вони до 1939 р., а тоді більшовики вивели їх усіх на Сибір, а село по-старалося, щоб із тієї «Полянки» і сліду не осталося... Коли почалася польсько-німецька війна, тоді поляки проголосили мобілізацію. Але мо-люди селяни замість до війська всі пішли до ліса. Поліція почала арештувати епідемічних людей і садити до тюрми чи лінозити до Берези Картузької. Прийшли арештувати й Іван-на Панциного. А він, покидаючися на слова Тараса Шевченка: «В своїй хаті, своїй правді», шитином пістолом й одного поліцей застрілив, а другого поранив, бо цей легше тікав. По цім випадку, поляки зробили облаву на село, на ліса, на поля — та нікого не вліпали, а в хаті Панциного по-рубали обстанову. Іван Панич був у «Ливії» і помер у місті Рагі в Англії. 17 листопада 1951 р.

До нашого села, у вересні 1935 р., був приїхав із своїм сином у віді-длин до адво по о. В. Носковскому, Ольги Носковської, адвок Іларію Бопюркі. І тоді він помер у її хаті на удар серця.

Ще була така подія у наших селі. Приїшли більшовики в 1939 р. вое-сени, на наші землі Галичини з сво-єю теорією Маркса-Леніна-Сталіна, то Дмитро Ворошок син Павла, в до-каз, що він із тими наванчаннями не погоджується, закінчив своє життя самогубством — пробивши собі серце кравецькими ножицями. Мав 25 років.

Село Сороки дуже вричисто обхо-дило «30 червня 1941 року» — Від-новлення Самостійности України. Коло панцизнього хреста, під тими

липами, о. Вріль, тодішній наш па-рох, відслужив молебен. І там про-голосили Відновлення Самостійности України. На цім місці були збуду-вали могилу «Борись за волю Укра-їни», яку москалі знищили, а о. М. Вріль більшовики арештували й ви-вели на Сибір на 10-літню каторгу. Більшовики в селі церкву замкнули.

В селі зробили нову панцину — колгосп. При повороті селни із ро-боти з поля партійна жідка чи й інша московка шукають у селни по-кинешя — чи не взяли з поля якусь бараболу. За таке шукання житно-мирці у Сороках гідно облучували жідку. А тому, що вона не знала — хто її був, то пішло все гладко.

78. СТІНКА

Територія громади 19.96 квд. км., із того 67% у посіданні селяни. Меш-кальних домів у 1921 р. — 366, у 1931 р. — 467.

Населення:

1841 р.	— 921 українців.
1880 р.	— 1308 (89,0%) українців, 30 (5,5%) поляків, 30 (5,5%) жидів.
1900 р.	— 1516 (90,3%) українців, 98 (5,8%) поляків, 66 (3,9%) жидів.
1912 р.	— 1806 (96,2%) українців, 33 (1,8%) поляків, 38 (2,0%) жидів.
1939 р.	— 2440 (96,3%) українців, 40 (1,6%) поляків, 40 (1,6%) жидів.

Церква Різдва П.Д.Марії з 1797 р., в 1921 р. розібрана і збудовано муро-вану. Школа до 1919 р. українська, за Польщі утравквістична.

Вістки від *д-ра Петра Мельника*.

Перед першою світовою війною — 1914 р. — в Стінці існували: читальні «Прогієт» й ім. Качковського та — при церкві — Братство Тверзості. На зарібки виїжджали люди до Прус, Чехії, Америки, Канади, Восії. В селі було дві корчми.

Між 1920 і 1939 р. у громад існу-вали: читальня «Прогієт», Народ-ний Дім збудований у 1928 р., коопе-ративна крамниця, кредитівка, мо-ло-

Стінка. Церква Преса. Ботродіці.

чарня, Т-во «Луг», аматорський гур-ток, хор, Кружок «Сільського Господ-даря», Хліборобський Вишкіл Моло-ді, Секція Господинь, дитячий садок.

Люди виїжджали на зарібки до Канади — 30 осіб, до Франції — 15 осіб, до Аргентини — 10 осіб.

Середню й вищу освіту осягнули: о. Ярослав Гавачинський — священик, Галія Немич — учителька, Степан Пристайко — учитель, Степан Рибак — учитель, Михайло Рибак — сту-

Могили в честь волеєвців борців за волю України в Стінці. Висвячена в 1928 році. На задній плані стара фігура з 1848 р. на пам'ятку скасованим панщинам. Клявуть: Ф. Стефанюк і М. Тринчишини.

дент повітський, в 1934 р. застрілений, Петро Мельник — агроном, у 1945 р. доктор агрономії у Відні, магістер бібліотекознавства, тепер університетський бібліотекар.

У селі відзначено 70-ліття Матірнього Т-ва «Просвіта», переведено протинальгольну акцію, висвячено догилу в честь волеєвців за Україну. На захід поданося понад 150 осіб.

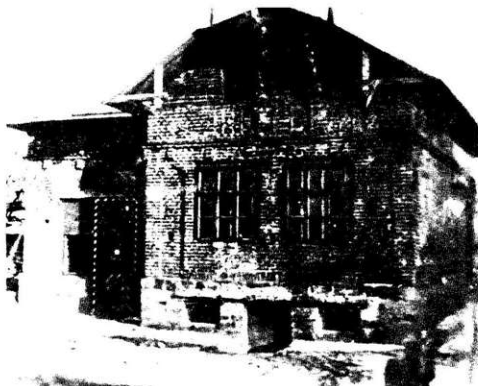
Крім цього, д-р Петро Мельник подає ширину і з любов'ю до свого села характеристичну з певними даними.

Про моє рідне село Стінку пишу з перспективи 26 літ і тисячі кілометрів віддалі. Увижається мені грайливо-довга лентя розложена високо на лівому березі ріки Дністра. А на тій ленті-стрічці білі хати серед буйних черешнево-вишневих і яблунево-грушкових садів. На весні все село в цвітах, літом у тіні зелених

дерев, віття яких восени вишайються від багатства яскравого кольору, смаку й запаху овочів. По середині села стоїть велика, біла церква з дзвіницею, а зараз у сусідстві чорноного кольору, з цегли збудований Народний Дім. У будень, люди поручаються коло своїх господарств, а в неділі й свята на поклик дзвонів, усе, старе й молоде сипнеть до церкви. Село, віддалене на яких 21 км. на південь від Бучача, розтагачається між Дністром і річкою Баринька. Береги до Дністра спадають дуже стрімко, від того забути і походить назва: Стінка. Здоляж головної дороги, довжиною яких 5 км., стоять хати, боком звернені до дороги, а головними вікнами й дверима до півдня.

Загальноукраїнське лихоліття стало причиною, що лемас у нас записаних, ці друкованих літописів про початки, про історію нашого села. Певним є, що вже за книжних часів, недалеко від того місця, де лежить наше село, існувало князє чи боярське укріплене поселення, яке нині називається Городище; подложке по-никоко над річкою Баринькою і потоком Жванцем, оточене з усіх трьох сторін водою. Нині — там тільки поле і, недалеко, ліси. А колись — там мусів бути укріплений город чи городок, що знаменито надавалася до оборони. Кажуть, що в тім місці знаходили старі монети й інші пам'ятки археологічного характеру. Крім цього, відкрито там глибоку яму — була вона від глибокої студні, чи був це вхід до підземних ехолітців? Не знаємо. Був між людьми переказ, що там у підземеллі була церква, вхід до якої нині засипаний. На «Риханський великдень», як у тому місці прикласти вухо до землі, то чути звуки дзвонів.

У однім, дуже стрімкім місці, у лісі над Дністром, недалеко від панського фільварку, знаходиться печера в м'якїм, вапняковім камені. Середина печери це твір природи, з

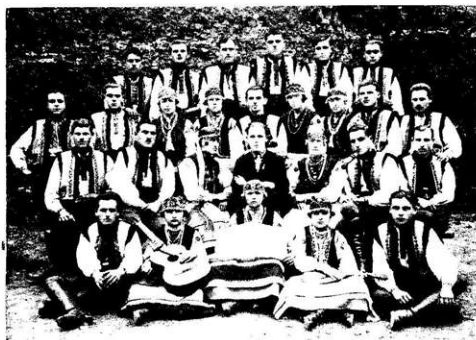
Народний Дім в Стінці, збудований 1927 р.

Стінка. Церковний гор.

Стінка. Дитячий церковний хор, 1932 р.

Аматорський гурток в Стінці, 1927 р.

додатком людських рук. Тобто — пода вжолобила порожнечу на величину малої кімнати, а людина витечала молотом і долотом місце на ліжку, два трираменні хрести на стіні і ледве виразні написи церковно-слов'янською абеткою. С переказ, що в тій печері жив пустельник-чернець, яких у давній Україні-Русі було багато. Це місце звать «печірок» або «печерок». Мас воно великі мальовничі подожжя.

Якщо б казання могло говорити, якщо б назви деяких місць могли відкрити тайну своїх назв, то могли б ми багато дечого цікавого дізнатися про давні часи нашого села: хто там жив, чим займалися мешканці тієї закутини, хто спричинив руїну цієї оселі. Між двома війнами — 1920 і 1939 р. — ми, молоде покоління не прив'язували забагато уваги справам таким, як відкриття тайни минулого нашого села. Ми думали — прийдє своя держава, рідна влада, й наші історики та археологи зуміють усе відкрити й відчитати. Та — не так воно склалося.

Населення нашого села, крім деяких польських чи польського походження родин і трьох чи чотирьох жидівських родин. — було чисто українське. В 1939 р. було в Стінці 2.520 душ населення. По середині села стояла церква, а навпроти неї було велике приходство — народильний дім і господарські будинки. Парохія мала около сто моргів доброго поля. Село було тим насичене, що мало добрих парохів, які поклали багато праці для розвитку громади. До найбільше заслужених належав о. Омелан Гавацький, який ще далеко перд першою світовою війною змагався проти розсіячування населення. За його спонукую збудовано гарну церкву, потім, Народний Дім, записовано читальню «Просвіти», кооперативу й кредитівку. Крім церковних справ, брав дуже живу участь в освітньому, господарському й національному житті села. По його смерті, в 1926 р., парохом став його син, о. Ярослав, який пішов слідами свого батька.

Перша світова війна, в перну чергу наші визвольні змагання мали величезний вплив на зріст національної свідомості населення. Більшість молодих мужику, що спершу повнали за Австрію, пішли «битися за Україну». З них велике число ніколи до дому не вернулось, склавши в жертву волі своє юне життя. Ти ж, що вернулись, принесли з собою нового національного духа, свідомість «хто ми та чий ми діти, ким і за що закути». По цій лінії пішла й уся суспільно-громадська, культурно-освітня й економічна та спортова праця у селі. Після викінчення будови нашої церкви в 1922 р., приступило село до будови Народного Дому, в якому знайшли призначення усе наші установи. Будинку збудовано з цегли. В його будові взяла участь майже вся наша громада; всі помагали при виробі цегли, то при перевозі будівельного матеріялу, то при копанні фундаментів і пивниц. Народний Дім став не тільки освіт-

ньо-кооперативним, а й товарисько-суспільним осередком села. Членство в «Просвіті» й кооперативі було майже поголовне, крім шкільної молоді. Поселення Народного Дому відбулося 1 листопада 1928 р. в десятиліття Листопадового Чину; була це велика маніфестація не тільки Стінки, а й цілої південної частини бучачького повіту.

Очевидця річ, сам Народний Дім із його організаціями ще не давав занурку творчої національно-суспільної праці; щоб влети життя у національн товариства треба мали провідників. Як ми вже згадали, провідну роль у відродженні села відіграли деякі отці парохі — Омелан Гавацький, його син Ярослав, О. Крохмальний і П. Волницький. Із приходства промішували ідеї й напрямні не тільки в релігійно-моральному житті села, але й у господарському та національно-суспільному. За спонукую пароха деякі заможніші родини вислали своїх дітей на науку до гімна-

Стівка Ісвита змагучів Хайборівського Випуску Малої школи Краєвої Школьного Господарства в театрі, що відбулася після виступу 1938 р. у Стівці. Перше місце посідає Наталя Ісвита, із Переволоки, сидить на сцені зовні у червоній робі; друге місце посідає Михайло Шиндлярський, сидить праворуч змагучки; третє місце — Михайло Босчок, згорні змагучки, обидва зі Стівки.

ції у Бучачі. Перед другою світовою війною середні студії закінчили чотири хлопці й одна дівчина, не враховуючи тут дітей із родин співчеників, які постійно в нашою село не жили. З тих п'ятих, троє почали університетські студії за Польщі. З них один змінив від польської квалі у Львові, другий з причин війни перервав студії, а тільки третью вдалося завершити лише студії у Відні докторатом із агрономії, а потім ще магістеркою з біологікознавства в університеті у м. Сиракю.

Студенти відіграли важливу роль у культурно-освітній праці у селі, взявши участь у всіх ділянках життя села. В час наважції і світ майже ні одна імпреза не відбулася без участі студентів. До найважливіших провідників села безперечно належав бл. пам. Мирослав Шастек, якого звали Слапко. Був він знаний не тільки в Стівці, а й у всьому повіті. Він був провідником «Лугу», режисером і актором, диригентом хору, скрипалем — був душею молоді усього села. В освітній і кооперативній діяльності діячачами були: М. Сенюк, Р. Агащук, а при

них багато інших. Очевидно, що заєднані напрямки праці у всіх ділянках національно-суспільної праці на селі приходили з осередку, тобто — від повітових українських організацій та установ у Бучачі. Звідти часто приїздили відпорування до села й, напашка, з села приїздили по вказівки: гармонійне співвідношення школи не припинялося.

Школа спочатку, від 1919 р., була українська, а пізніше, від патетичної польської політики поліонізації, стала утрактівітвона. Директором школи від 1919 р. аж до вибуху 2-ої світової війни був А. Енгель, спольщений німець, який, на наше щастя, не був ієввітвонем, так, що в школі не було денационалізаційних напашка. Між учителями були й українці. Врешті, якщо школа й мала якийсь вплив на душу дитини, то наша церква й «Провітвта» це все виправляла.

Вівола чит. «Провітвта» в Стівці, 1932 р.

Тому, що українська кооператива охоніла своєю діяльністю майже ціле село, то місцевим жителівцями власниками приватних крамниць не залишилося нічого іншого як замикати свої підприємства й переноситися до сусідніх містечок чи ще й даліше. У висліді, перед війною у 1939 р. залишилося у селі усього дві жидівські родини, з 12-ти родин за Австрії. Та й ті дві родини були більше хайборівські, ніж кушпаші.

З браку промислу та інших господарських можливостей, у селі наста-

Т-по «Луг» в Стівці 1931 р.

вала тієтвона й населення поступово убожкло. Через гездорону сім'єво-господарську структуру в тій поверсальській Польщі, господарства ставали все меншими, ними ставали нуждними. Землі належали місцевим дієвціві, парохії і людям. Найкращі поля, ті ближче села, у великих ланах, рівні, з добрим доступом до них, — були панські. Та й усі лани були власністю наша. Дідям Ценьські не жили у селі, хоч мав там великий мезкальній будинок і всі господарські будинки; мазками його управляли економі, переважно поляки з советської України, які втекли звідти під час революції. Пан землі — з малими виїтками — не парцелював згідно з польським законом «ані пиди землі в ієвпольській руки»; він у ліній руки не давав землі. У висліді тієтвони та землю люди шукали за іншими способами прожитку. Дехто продавав своє мале господарство й виїжджав за океан — до Канади, в Аргентину, а самітні до Франції, Польовітвально, то це був малий гурт лю-

дей, що потрапляли на еміграцію, бо в тридцятих роках панувала світова господарська криза і ніде не було легко жити. Крім того, заморські країни майже зовсім припинили імїграцію. Наше населення пробувало давати собі раду, як лиш могло, скріплюючи свої господарства; вони вводили нові господарські культури, наприклад: садівництво, кращу городину, молочарство, пасічництво тощо. Воно правда, ні, наприклад, сад вимагав багато літ, поки почав давати плоди. Молоді хлопці й дівчата почали вивитися ремесла, як краєвцтва, шевства, кушпіврцтва, ткацтва, будівництва, мулярства й інших циль. Були й такі родини, що гірко бідували, але загальне населення громад було — взаїмно собі помагати. Багатші господарі наймали робітників із бідніших родин, приймали на службу до себе хлопців чи дівчат і в біді помагали собі, бо так наказувала християнська обов'язок. За час десяти історії села мабути не

Стінко. Держинні відбавники.

було випадку, щоб хтось прихирал чаш вмер із голоду.

Народна культура мала багато своїх характеристичних впливів у мові, в поведінці, у звичаях й обрядах, у піснях, у народному мистецтві, пенні тощо. В розговорній мові люди ужилися подільського діалекту, декуди дещо наближеній до вокутського. Через українську пресу, книжки, драматичні вистави шораз більше входила в ужиття українська літературна мова з галицькою німцово й наголосом. У чисто народних піснях, зокрема в музиці й танках були й гуцульські впливи, коломийські включно з донцими — головно в піснях — нецензурними. Але, подібно як і з мовою, під впливом «Прогляти», а згодом і радян, дуже сильно поширилися загально-українські пісні історичні, думи, стрілецькі й національно-патріотичні. Хороше мистецтво упиляхетиво виконали пісень: кожен старався не тільки співати голосно, але й мелодійно, в гармонії і красі. Міські — поширені в усьому світі — танки випирають типowo-народні, українські козачки, гопакі, а то й стилізовані аркани, які приходять на місце примітивної коломийки. Рівночасно змінюється й етикетка, товариські форми поведінки, співжиття — згідно з думкою молодих — на краще, а згідно з думкою старших — на гірше.

Найбільш характеристичним вином української культури нашого села була притаманна Стінці народна поппа, яка сильно відрізнялася від інших сусідніх сіл і місцевостей. У буденні члї ситно неї мешканці села носили білі вишивані сорочки: плутку білі короткі, гарно вишивані кожухи, а в зимі, як верхнє накриття, довгі і важкі кожухи. Жінки й дівчата любили обиратися дуже строкато: червоної чи жовтї шубтки, широкі й гаптовані з нашитими прикрасами різних краєсок сідничні, вишивані шапорокми й блинками короткі безрукаві юпки, а на густо вишиваній білій сорочці пишались на ній різні намети, Зокема, в редді і ситя жіночий сит вплив собою каскаду барв, краєсок. Тільки в двоох, сусідніх місцевостях — Коропці й у Косямирні — одгалилися подобию. Мода йшла з містечка Коропці, що склякєтєтє населяли селам Бучача. В останні роках, перед війною — 1919 р. — почала відкатитися у село міська поппа, в перну чергу серед хлопців і молодих мужчин; жінок і дівчат вона не стигла. Під сучасну пору не трам ізмінювало, у поппі наступила правдина московська «уравайлівка», як у пей сестерській імперії.

На пей прови господарського життя у 1930-их роках великий вплив мала довга, господарська криза. Населення, не маючи готівки, заходилося бути самовистачальним і всі речі широкого житку само продукувало, а купувало тільки те, що хуєло кудувати, без чого неможливо було обійтися і чого не могло виробити само, або купувало те, що підпадало під державний монополі: сіль, сірники, тютюв, алкогольні напитки, цукор.

Якщо міряти рівень національної свідомості з перспективи цілого століття, — скажімо, від 1848 р., «Весна

Стінка. Весільні гості на весіллі Явнєського.

Народінє, знесення панщини, до 1948 року, коли нашим краєм заволодали і, покищо, уседовилися там польсьовики, — то можна сміло ствердити, що національне відродження було в нас — поппе. З невідомої, неписемешної, неволоє виробітї, безіменної маси хлопської, нард віпрі до підмету, відкрини своє національне ім'я, свою гідність і достоїнство, знайшовши свої ідеї, національну ціль, до якої треба примвувати, за яку треба змагатися, не жалючись ні мавпа, ні труду, ні крові, ні життя.

Не був я у моїй рідній Стінці більше як 26 років, то й важко певно сказати про теперішні умовини там національного життя, національної свідомості в перну чергу — серед молоді. Величезний і тотальний натиск комуністичної системи й московського поппізму — робить своє. Слабий характері заломляється і відпадує від нас. Решта ж, — думаю — хуєсть скритися у собі, зберігаючи глибоко в душі своє на-

ціональне «я», щоб знову — коли прийде для цього новий великий час — вирости буйним, здоровим щитом!.

М. Шкітєвський, у доповненій вістї про Стінку подає, що у визвольних змаганнях, 1917-1920 рр., у бою з поляками загинув М. Стефанюк, у Коропці. Около 90 молодих хлопців, — прїзичи яких він не подає, — дістаєтся у поппі під Базаром, в Чортківській офірениї червня 1919, до дому поппі вже не вертуєтся. При УСС був Іван Романюк, який зупин у Україні під час постанєття проти германца. Цї відомостї подає йому М. Босчко, з Редьки, Каміада. Далі, під час другої світової війни до Української Дївізії зголоєлося члї сильно обставин опинилося у цїй Дївізії поппі 350 молодих хлопців і поважніших мужчин. У поппі в Рїзній було 65 хлопців.

Цей короткий спопад Степанца Стефанюка про Трици Стефанюка цїкавий тим, що передає переживання,

настрої села, політичні й національні умовин життя села в ті роки між І-ю і II-ю світовою війною.

Це діялось у селі Стінці у родині Павла й Палагії Стефанюк. Гриць народився 1905 р. Коли він мав 17 років, тоді хтось доніс до польської поліції, що Гриць має зброю. Поліція прийшла до нас і обшуквала наше господарство, але нічого не знайшла. Поліція хотіла Гриця виймати та він скрипив у рідні й там переховувався. Усе це діялося в 1923 р. Прийшла весна 1923 р. Гриць Стефанюк і Михайло Яворський зібралися та й пішли на схід; Гриць завжди мріяв про Україну. Залишили вони Стінку 21 травня 1923 р. Дійшли до границі й там їх зловив польська погранична

сторожа. Спиталися їх — куди вони їдете? Вони відповіли, що роботи шукать. Затримали їх на станції. Уночі Гриць Стефанюк утік, а М. Яворського затримали. Гриць, перебуваючи Збруч, подався в Україну, до Харкова. Відті писав листи до села, йому родина відписувала. Він працював там у городі при ніцях. Потім оженився й став працювати в цукрокарні. Від 1935 р. більше листів від нього родина не отримувала. Щойно в 1939 р., коли москалі прийшли до нас, тоді ми написали до Гриця на стару адресу. Його жінка відписала, що чоловіка в 1937 р. арештували й вивезли на піниці, під Сибір; із ним вивезли ще трьох сусідів. Від тоді пішої відстки від Гриця вже не було.

Від 1920 р. українську перемісно на україністичну.

Яросла Кравчук у запитнику подає ось вісті:

Перед першою світовою війною, 1914 р. в Тростянцях були: читальня «Прогітві», Т-во «Січ». Була й одна корима. Між 1920 і 1939 роком були: читальня «Прогітві», Народний Дім збудований у 1925 р., Кооператива — крамниця, молочарня, Т-во «Луг»,

амат. гурток, хор. Була й одна корма. Влітку, 1932 або 1933 року були перші виснажені мигли в честь полягних за Україну. З цього приводу з'їхалась окружна поліція — около 139 осіб — і збрала про мотулу, а людию пабила та заарештувала около 60 осіб. І з цього приводу знеудити около 15 осіб, а селянши — на привиле Дворський — покарано 8-мілітното тюрмаю. На еміграцію на захід подалось 8 осіб.

81. УСТЯ ЗЕЛЕНЕ з присілками ГРАВИНА і ПІРКА

Територія громади 25,01 квд. клм. Мешкальних домів у 1921 р. — 413, у 1931 р. — 442.

Населення:

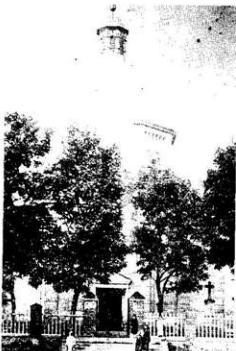
1841 р.	— 1095 українців.
1880 р.	— 1412 (57,3% українців, 229 (9,3%) поляків, 823 (33,4%) жидів.
1900 р.	— 1572 (63,6% українців, 288 (11,6%) поляків, 611 (24,3%) жидів.
1939 р.	— 1630 (62,7% українців, 370 (14,2%) поляків, 600 (23,1%) жидів.

Церква Собору П.Д.Марії, мурована, з 1893 р. В школі навчання у польській мові.

Яросла Кравчук у запитнику відповідає:

Перед першою світовою війною в Устю Зеленому були: читальня «Прогітві», Народний Дім збудований ще до 1914 р., Т-во «Січ», Спожична кооператива, Убеспеченеве Т-во «Дністер».

В 1918-1926 роках: при УСС служив Василь Павелко. В УГА були Степан Галібей — сотник, Іван Терпилак — четар, Василь Цицора — ступень невідомий; цей утратив очі в польському полоні. В армії УНР, у VI Дивізії служив Михайло Дупен-

Устя Зелене. Церква Собору П.Д.Марії.

ко, син Степана, який загинув під Замостем у 1920 р.

Між 1920 і 1939 роком в Устю Зеленому існували: читальня «Прогітві», Народний Дім, новий, збудований у 1927-28 рр., кооперативна

79. ТРИБУХІВЦІ коло БУЧАЧА

Територія громади 47,75 квд. клм., із того у посіданні селян 67% а. Мешкальних домів у 1921 р. — 742, в 1931 р. — 789.

Населення:

1841 р.	— 1379 українців.
1880 р.	— 2327 (71,3% українців, 822 (25,2%) поляків, 169 (3,3%) жидів, 5 (0,2%) німцх.
1900 р.	— 2738 (70,0%) українців.

	972 (24,8%) поляків, 207 (5,2%) жидів.
1939 р.	— 2680 (61,9%) українців, 1520 (35,1%) поляків, 130 (3,0%) жидів.

Церква св. Параскевії з 1847 р., мурована. Школи — до 1919 р. чотирикласова українська і експонована польська. За Польщі — україністичні. Читальня «Прогітві» — одна з перших у повіті, кооператива, амат. гурток, хор.

80. ТРОСТЯНЦІ

Територія громади 15 квд. клм., із того у посіданні селян 80% а. Мешкальних домів у 1921 р. — 293, у 1931 р. — 349.

Населення:

1841 р.	— 719 українців.
1880 р.	— 834 (80,2%) українців, 146 (14,0%) поляків, 60 (5,8%) жидів.

1900 р.	— 1105 (81,8%) українців, 198 (14,7%) поляків, 47 (3,5%) жидів.
1939 р.	— 1290 (72,4%) українців, 450 (25,3%) поляків, 40 (2,3%) жидів.

Церква св. Троиці збудована 1812 року. Нову збудовано 1912 р. Школи — одна українська й одна польська.

Уста Зелене. Українські міщани. 1900-1914 рр. Із збірки Михайла Лозницького.

кращиці, Т-во «Луг» і «Сокіл» - двохтижневий заснований, амаг, гурток, хор, Кружок «Сільського Господаря», дитячий садок. На зарібку шибджали до Америкі — 8, до Канади — 9, до Франції — 2, до Аргентини — 11. У тих же роках середню й вищу освіту осейняли: Йосиф Лозницький — адвокат, Володимир Федик — гімназійний учитель, Кость Кіртак — лікар; було їх більше — прізвищ не пригадає собі.

Корчми в повному розумінні цього слова не було, а були ресторани, куди люди заходили на закуски, а при щодню не обходилось без чарки. Власниками ресторанів були три українці. Таких ресторанів було 5.

Відзначено 70-ліття Матеріного Т-ва «Прогіт» в 1938 р. при співучасті довколишніх сіл західної Моноштинщини, до чого ревно співпрацював український філія Т-ва «Прогіт» в Моноштинських мтр Норберт Рибак.

На еміграцію на Захід подалося приблизно 70 осіб.

Цініні відомості, зібрані від Яковлєва Кравчука, подає Степан Душєнко.

Спис осіб, що закінчили високу освіту до 1914 р., усі з Уста Зеленого: Володимир Темницький — доктор права, Ольга Темницька — невідоме звання, Андрій Терлиак — невідоме звання; деякий час був управителем Сільсько-Господарської Школи в Милотанин, потім, власником садінничого-городничого заведення у Залужчч біля Галича. - що, у високому, ікадувало б, що був агрономом; у 1945 р. бувальцями повісили його у Львові; Іван Терлиак, син Михоли, рідний брат Андрія, звання невідоме, деякий час був учителем в Устє Зеленому, згодом був управителем фільварку в Доброполі, де потерів від польської нацифікації; у 1930 р., пізніше був управителем фільварку в Крижос біля Галича; був він старшиною УГА, помер у 1930 роках, похований у Львові на Личаківському цвинтарі. Далі, високу освіту закін-

чили: Іван Галібей — священник, Адальберт Галібей — священник, рідний брат о. Івана, Степан Галібей, — учитель, згодом інспектор шкіль, а в 1918-1920 роках сотник УГА. Михайло Галібей, освіта торговельна, був кахлярський майстер, а згодом власник кахлярської фабрики у Львові, де вставився як суспільний діяч і організатор міщанства. Всі чотири Галібей були рідні брати, сини бідного рибака Павла Галібея в Устє Зеленому, який займався риболовством із діда-прадіда. Рід Галібей — татарський походження. Місцевий директор школи Годолло, «австріяк», імовірно французького походження, звернув увагу на незвичайну здібність усіх чотирьох хлопців Павла Галібея і звернувся до Митрополита Андрея Шептицького, щоб дав матеріальну поміч для синів Павла Галібея. Й таку номіч Слуга Божий Митрополит Андрей дав і всі сини цього трудолюбивого рибака, доброго батька, осейнули відповідну освіту.

Сповідь Михайла Лозницького.

По наний програмі, на наний землі прийшла повсерваська Польща. До Уста Зеленого, до аптеки, прийхав зі Львова поляк, що звався Гелєксі. Був він досить примирливою наставлення до українців і хотів нашому містечку допомогти. В околицях Уста Зеленого не було ніякого зарібку. Гелєксі наїзався угоду з дирекцією Залізнич у Львові, щоб збудувати залізничну вузькоколіяку і сполучити залізничну дорогу, що йшла зі Львова до Черновець, а друга зі Станіславова до Гусятина. І одна компанія погодилася цю дорогу збудувати. Вже мали починати будову цієї вузькоколіяки; її початок мав бути з Сауполя, долами Дністра, через с. Дубівиці на с. Деліви, на Мешігирці—Петриліви до Коростятина. В тій смугі паслакли фасолою й кукурудзою, а ці залізнична лінія була б оживила збут цих плодів. У тім пля-

Уста Зелене. Гурток молоді. Із збірки Степана Душєнко.

ні було - збудувати щосьитивно, у якій могли мати право до двісті робітників. Ходило тільки про те, щоб громадецька рада Уста Зеленого — цю було збірною громадою — дала свою згоду на будову цієї залізничці. Та, на жаль, не було мудрих людей у тій раді. Ця рада тієї згоди не дала, мотинувалили свою відмову тим, що віднаде багато поля на цю залізничну лінію.

«Slowak Geograficzny», том 12, стор. 334, рік 1890.

УСТЯ ЗЕЛЕНЕ, містечко над річкою Гуржаника.

Двірські покості простягаються на Устє, Луку, Мешкігир'я. Двір покості орної землі 873, лук і городів 292, пасовищ 327, лісу 967 — усе в моргах; село покості орного поля 1966, лук і городів 838, пасовищ 640, лісу 75 — усе в моргах.

В 1830 р. будинків у селі 411, у дворі 8; жителів у селі 2405, у дворі 59, греко-католиків 1412, римо-католиків 229, жидів 823, русинів 1352, поляків 284, німців 328. Парохія римо-католицька в Устє, фундатор Миколай Мелєцкі, вєвода подільський, в 1579 р. костел мурований сє. Троиці, посвячений 1755 року. Греко-католицька парохія в Устє. Школа державна однокласова. Каєа християнської громади, капітал 5830 зл. под.

Uście Zielone - Rynek.

Усте Зелене, Міський ринок. Із збірки Степана Дивачка.

Привітаєм із 1548 року Жигмунт Август дозволив, щоб Ян Мелцкі, всеподе подільський, староста змешницький «замінив вісь дідьдзіндз Різнє Уście в землі подольській в роковіє галекім на міasto подобне зває сіє п'яцєдє». Тих, що оселяютьє ся король звільняє на 20 років від податків і оплат від торгів, обдаровує правом магдебурзьким, а щоб швидше нове поселення зросло, то устанавляє ярмарок на св. Маргарити, а торги на п'ятницю.

Були того містечка Ян III переправив військо, що збиралося у таборі під Томачем на нещасний похід на Волощину в 1686 р. Заходами купців спалилижано Дністром до Устя прохорчувани і вношній в'їзд та ніхоту, але ті транспортні були логано ведені й не принесли сподіваної користі. Один із човнів, що віз поживу й інших людей, зачепив за міст, що був збудований для переправи війська, звалня той жієт і сам затонув.

82. ЦВІТОВА

Територія громади 1148 квд. км., із того у посіданих селля 46%. Мешкальціх домі у 1921 р. - 185, у 1931 р. - 173.

Населення:

1841 р. -- 182 українців.

1830 р. -- 628 (81,2%) українців,
128 (16,6%) поляків,
17 (2,2%) жидів.

1900 р. -- 658 (71,2%) українців,
232 (25,1%) поляків,
34 (3,7%) жидів.

1939 р. -- 870 (92,5%) українців,
55 (5,9%) поляків,
10 (1,1%) жидів,
5 (0,5%) інших.

Церква Введення П.Д.Марії, збудована 1888 р. Школа до 1919 р. українська, за Польщі утраквієстична.

Іван Сапливий у заштитку відпопадає:

Перед першою світовою війною у селі були: читальня «Просвіта», читальня ім. Качковського, Народний Дім -- в 1905 р. закупиено стару школу, Каса Раїфаїєвца, амат. гурток, хор. До 1914 р. було чотирі крамниці -- усі жидівські. Середню й вищу освіту закінчали три сини Федора Медведького: Михайло, священник, парох у Білочортківській, Яків, прелат, у Станіславові, Степан, адвокат. Було три корчми. Відбувались віча, відзначено 100-ліття народен Тараса Шевченка, збудовано чотирікласову школу.

В 1920 і 1939 роках у селі були: читальня «Просвіта», Народний Дім збудований у 1930 р., кооперативна крамниця, молочарня, Т-во «Дуга, амат. гурток, хор, Кружок «Сільськогосподаря», Хліборобський Вишкіл Молоді, дитячий садок, читальня «Скала». На зарібки виїжджали до Америки -- 6, до Канади -- 10, до Франції -- 16, до Аргентини -- 1. Середню освіту осягнули: Олекса Грабар -- урядовець у Поштовому Союзі, Стефан Сапливий, І. Сапливий, Іван Сандуляк, Василь Захарчук -- учитель. Корчма одна, але й та не довго існувала. Відзначено 70-ліття Матірнього Т-ва «Просвіта», переєдено шкільний плєбієцит, в паціфікації потеріло чотирі особи, майна ж у кооперативі зруїновано на 300 амер. доларів. На захід подалос. 24 особи.

В першій світовій війні загинули, пропали: Іван Козарів, син Сєзана, Гринь Заричий, Михайло Андрусини, син Андрия, Яків Хамуляк, порекло Хоминка, Никола Сапливий,

Цвітова, Аматорський гурток, 1938 р.

син Сєзана, Матвій Сапливий, син Пацька, Стах Сапливий, порекло Бандусак, Максим Сапливий, порекло Бандусак, Павло Моцний, син Романа, Антін Шпатура, син Федя, Петро Шпатура, син Федя, Никола Шпатура, син Федя, Іван Додя, порекло Іовк, Ілько Горбачик, син Петра, Іван Циганчук, син Михайла, Іван Заричийський, син Полошник, Михайло Бабяк, син Євзіяна, Іван Бараболяк, син Василя, Панько Пашлицук, Никола Сапливий, син Бартока, Іван Макара, син Івасі, Михайло Олексин, Михайло Вдовопенци, за ліса, Тоньо Іворєкський, Тизко Бокорєкський, син Пєліша, Павло Шучєр, Осєн Гуаяк, син куншира, Никола Макара, син Насторка, Стефан Макара, син Насторка, Дмитро Бокорєкський, син Пєліша, Никола Коричийський, син Михайла, Дмитро Керичийський, син Данцла, Василь Сандуляк, син Михайла, Василь Гринь, порекло Горичка, Никола Горбачик, син Антона, Никола Главицький, Марцианшин, Онуфрей Бойко, син Марка, Барто Дутєвич, син Ігнаца, Роман Струтинський, син Олекси, Андрій Хамуляк.

У Визвольній Війні, 1918-1920 роки, загинули і пропали в Україні: Стефан Козарів, син Сєзана, Никола Хамуляк, син Якова, Іван Кінцук, син Олекє, Теодор Грциуляк, син Гриня, Павло Іванків, син Никола, порекло Дуб, Іван Моцний, син Павла, Іван Довганюк, син Михайла.

Цітовна. Військ. «Просвіта», 1938 р.

Іван Польовий, син Якова, Теодор Польовий, син Якова, Михайло Зарванський, син Дмитра, Іван Зарванський, син Домки, Іван Бараболд, син Якова, улан над річкою Золота Липа, Іван Панаїдук — навіжко ранені у бою недалеко Цітовни, перевезли його до села, де він, серце своїх рідних у своїй стодолі й умер; Стефан Колісник, син Павла, Матвій Цан, син Едвошанки, Василь Прыбжевич, Микола Божовський, син Пилипа, Стефан Гловицький, син Тимка, Володимир Петрівський, Іван Божовський.

По першій світовій війні і по п'ятій Визвольній війні село Цітовна почало прокидатися до життя. І в квітні 1928 р. засновано кооперативу «Падія». Члени-основателі були: Михайло Довганюк, Дмитро Зарванський, Яким Чухрій, син Михайла, Стефан Керницький, син Данила, Іван Сапливий, син Матвія, Никола Рєгула, син Матвія, Никола Сандуляк, вийт, Василь Сандуляк, син вийта, Василь Сапливий, син Михайла, Никола Моциш, син Павла, Петро Дуб, Ієвчик, Теодор Борис, Данило Воронський, Яким Цигарчук, Іван Гринів, син Олександра, Гринь Кістяник, син Стаха, Петро Сапливий, син Михайла, Михайло Гловицький, син Никола.

На основальних зборах ухвалили членську вkladку 10 пгк. і внесове 2 пгк. з трикратною зарплатою — на це збори погодилися. До управи ви-

брали: Іван Сапливий — справник, Василь Сапливий — ескарбник, Іван Горбачик — книговод, Теодор Корницький, Никола Іванкін із Трибуховець — члени управи. Надірна Рада: Никола Сандуляк — голова, Михайло Довганюк — заступник, Петро Дуб — секретар, Яким Чухрій, Прокій Тихий, Іван Гринів, Осип Смеречинський — члени. І кооператива почала торгувати споживчими товарами. Прямистілася вона в комірце в хаті господаря Стефана Керницького, через сніг цей господар провів кооперативу на один рік дарами, із тим, що кооператива на сніг

Цітовна. Прокій Тихий, управитель центральної школи в Цітовні, двайльовий окрис, землей у її наділяльному господарстві.

конт здала шарувати сніги і вложити підлогу, бо того вимагала влада. В міжчасі, збудовано Народний Дім — на тій самій парцелі, де до 1914 р. стояла читальня ім. Качковського. Правда, не все пішло гладко, бо філія Т-ца Качковського з Бучача не хотіла дати дозволу на будову на їх площі нашого Народного Дому, поки не дасть своєї згоди в. декан Петро

Цітовна. Вєсєля по другій світовій війні.

Кобирицький із Трибуховець, але він таку згоду дав. Інженер Король, із Бучача зробив ливні будови, контори був на три тисячі пгк., але при закінченні робіт будови ливило — сім тисяч пгк. А треба сказати, що все село помагало при цій будові: звозила камінь, із каменолому, жінки й дітчата мислила грану, очевидно, все дармово. Вийт Микола Сандуляк морально, фізично і матеріально помагав при будові Народного Дому.

А як у тут при вийті Миколі Сандулякові, то треба згадати, що ця людина багато праці вложила на провітнім полі села, а це більше добра вчинил для бідного населення села. За його починком збудовано в селі чотирокласову школу. В мітрополійській Капітулі у Львові виснавав для бідніших селян те, що дістали воєн 20 моргів поля — як сінка — до оброблени; ті бідніші, безземельні селяни аже не явили на роботу до чужих за одного золотого на день, а црацювали у своїх односельчан за вину оплати. М. Сандуляк збудував і двіницю коло церкви. За його вій-

тєства направлено всі дороги в сєлі, де було треба — поставив нові містєчки. Вплинувся у львівський Капітулі за пів морга землі і за чотирі морги Потока з окопом, що їх усякі арендарі прирєднали для фєльварку. Має і протівників — такій Іван Медвєцький виступав проти М. Сандуляка.

Ще такі вернує в цім спогаді децю назад і розкажу, як то в 1908 р. відбувалася велика нарада й піче в нашім сєлі при читальні ім. Качковського. Головою тієї читальні був тоді Данило Керницький, а його заступником І. Медвєцький. В вєсєду, дєсь коло 9-ої год. прихлала кінна бандєра, около 20 людєа, на гарно вбранних конях, із дєнтами чєрєсь плєчи, а за ними орєстра около 20 осіб, із бубнами й трубами. О 12-ій години почалася дєфєляда. На ганку цієї читальні появилєсь д-р Володимир Могиланьський із Бучача і став говорити промову. Були тут запрошені гості з єсєдїного сєла Джуринь, де було найбільше кацєпєа. Але не запросили гостєй із інших сєл, от як

Цітова. Весілляні гості.

із Трибуховець, хоч це була тоді співацька парафія. Д-р В. Могиллянський почав промову, а тут бачимо заходять около сотні селян, по чотири в ряді, із села Трибуховець і спинилися перед промовцем. З трибуховецькими селянами прибув також і о. Іларій Лушинський та й етапи прислухатися, що то пан доктор говорить. Отець І. Лушинський відвіявся, нібито щось поправив промовця, а д-р Могиллянський відповів йому. То о. Лушинський щось таке сказав, що як та братів трибуховецька рухнула, то д-р Могиллянський утік до середини до читальні, а звідти через вікно та й у кукурудзу, а далі — до найближчого ліса. Оркестр з трубами розбігався по городах, а левкі декорації, прапори — все було поламане. Ось, так то закінчилися тоді оте капанське пісе. А в 1910 р. почалася у нас організувати читальня «Просвіти».

Сповід Стефанія Тисої.

До Цітлови прибули ми з мужем — на ім'я Прокій — у місяці березні 1921. Мій муж дістав тут працю управителя дібр Митрополічної Капитули у Львові. Різночасно був він і лісничим. Ліс і лісничівка були зовсім злищені. Спочатку ми трохи бідували. Палити, щоб спечи хліб, то й то не було чим. У лісі були самі кущі, грубішої деревини не було, тільки така, як на бичиню. Соло було досить бідне. В селі була церква, але не було священника — раз на чо-

тири тижні приїжджав із Трибуховець о. Коцюба. Була школа, корчма і крамниця — жидівська. Митрополічна Капитула дала селянам 200 моргів поля обробляти на спілку, а тим самим, ми відразу були в постійному зв'язку з людьми і нам було легко пізнавати їх, а потім і працювати між ними. Фільварок — 400 моргів поля — держави українськ п. Ярощ. А що не ми дотримати своїх зобов'язань, то по разі уступити. По ньому фільварок узяли в державу пш. Береза, Гарткович, Луців — усі з Бучача. А по них прийшов Німець П. Байберт. Він зажадав від Капитули й тих 200 моргів поля, яке обробляли на спілку селяни, бо хотів бути від нікого незалежним. Мій муж залишився вже тільки лісничим. Селяни сіяли переважно жито і ячмінь із лясною. Та мій чоловік порадив їм, щоб сіяли більше пшениці, ніж лясчі. Люди послухали цієї ради й, потім, змиркували, но рада була добра, та потім слухали кожної поради мого чоловіка. В Цітові був дитом Микола Сандулак — людина мудра і свідома. З ним і з іншими свідомими селянами мій чоловік почав працювати для добра села, зокрема, взяли вони під увагу молодь. Першим завданням було — збудувати Народний Дім. У короткому часі цей план був здійснений. При будові того Дому багато праці виклав М. Сандулак. У тім гарнім, великим Домі містився кооператива, читальня «Просвіти», «Сільський Господар», Т-во «Дуга», що його мій чоловік організував і був головою його аж до осені 1939 р. В Народному Домі була також велика театральна зала, у якій давали аматорські вистави. Не знаю з якої нагоди виставили ми «Наталку Полтавку», в чім багато праці виклав п. Кольцо. Поводом, з села зникла корчма, жидівська крамниця, люди горнулися до кооперативу, молоко носили до

молочарні, молодь цікавилася «Просвітою» і «Дугою», бо знаходила там багато корисного. В ліжцях до села прийшов о. Володимир Франчук, а до школи директор Грабар. Часто відвідували Цітову оо. Крилошани із Львова; а якось, на дуже коротко, відвідав нас теперішній Верховний Архипіскоп Йосиф Кардинал Слі-

пий. Часто відвідували наші установи урядові наші із Львова і з Бучача. Не минула нас і польська паціфікація у 1930 р. Не пам'ятаю жадуже потерпіла кооператива, але дуже потерпів Івків Чукрій — голова читальня «Просвіти». В його хаті усе зруйнували, збіжки пошпигали й полили нафтою, а його побили.

83. ЧЕХІВ

Територія громади 6.78 квд. км, із того у посіданих селян 76^а, мешкальничих домоів у 1921 р. — 138, у 1931 р. — 162.

Населення:

1841 р. — 407 українців.

1880 р. — 494 (96,5^а) українців,

11 (2,1^а) поляків,

7 (1,4^а) жидів.

1900 р. — 666 (94,2^а) українців,

33 (4,7^а) поляків,

8 (1,1^а) жидів.

1912 р. — 725 (95,1^а) українців,

5 (0,7^а) поляків,

32 (4,2^а) жидів.

1939 р. — 820 (95,3^а) українців.

40 (4,7^а) поляків.

Церква Покрова П.Д.Марії, збудована 1886 р. Школа до 1919 р. українська, за Польщі утрактієтична. В селі існували: читальня «Просвіти», у власнім домі, кооператива, Т-во «Дуга», аматорський гурток.

84. ЯЗЛОВЕЦЬ

Територія громади 14.29 квд. км. Мешкальничих домоів у 1921 р. — 307, у 1931 р. — 395.

Населення:

1841 р. — 635 українців.

1880 р. — 620 (19,5^а) українців,

895 (28,2^а) поляків,

1648 (52,0^а) жидів,

9 (0,3^а) інших.

1900 р. — 996 (30,3^а) українців,

959 (29,3^а) поляків,

1312 (40,0^а) жидів,

12 (0,4^а) інших.

1939 р. — 430 (17,1^а) українців,

1490 (59,1^а) поляків,

600 (23,8^а) жидів.

Церква св. Микола, мурована, з 1810 р. Школа — польська.

Тюдосі: Коцюб відповідав за читальницю;

Перед першою світовою війною, 1914 р. у Язлівці існували: читальня «Просвіти», Народний Дім, Т-во «Сокіл», Каса Райфайзенца, споживча кооператива. На зарібки виїжджали до Німеччини, до Америки. Відбувалися піса, відзначено 100-ліття народи Тараса Шевченка. У війні знищено 75^а господарств.

Між 1920 і 1939 роками у Язлівці існували: читальня «Просвіти», Народний Дім. Вину освіту осигнули Емлія й Марія Галушницькі, брати Сигуровичи — один д-р прап, другий д-р медицини. В Березу Каргузку була заслана Марія Галушницька.

Яблівець. Уже в XVII стол. була ця церква Католицькою вірменою, а від 1891 р. перейшла в церкву св. Миколая. Тепер вона без крипи і без стелі — знищена в армії єврейної війни.

Після з Галициньських подас: Теодор Галуциньський, її прадед, був управителем добр у Язлівці; його дружина Анна з Ружницьких. Отець Микола Галуциньський, син Теодора, парох Язлівця, род. 1852 р., помер 1923, його дружина Станіслава з Волянських. Отець Микола Галуциньський має п'ять синів — Тит, Михайло, Іван, Микола, Олександр і одну доньку Стефаню. Отець Микола й усі його сини були учнями гімназії оо. Василіян у Бучачі.

Олександра Ружницької відповідала за шпиталюву:

Перед 1908 роком у Язлівці існували: читальня «Просвіта» у власній домі, дахварня, епожична крамниця, Т-во «Січ», каса Райфайтена. На зарібки виїжджали до Боснії — 10 осіб, до Канади околи 15, до Америки — околи 40. Відзначено 100-ті роковини Тараса Шевченка. Середню й вищу освіту освітали: Аліт. Ружницька — учителька, Лев Ружницький — учитель, Ольга Козак — учи-

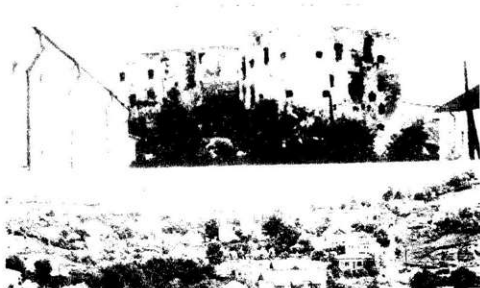
телька, Марія і Володимир Козаки — гімназійні учителі. За Австрію у війні погинуло околи 30 осіб, інвалідів 15.

Роки 1918-1920. При УСС були: О. Колодій — четар, Ос. Бабак — хоружий, В. УГА: Лев Ружницький — четар, А. Нькович, Ат. Тихоня, П. Кучаловський, О. Колодій, Вол. Колодій, Вол. Марцінковський, Ю. Урбанський, Вол. Пришлявський, Теоф. Грушківич, Ник. Пашлович, Ом. Грушківич, Йос. Струтинський, Якуб Лешинський, Р. Скаба, Богд. Гафтович, Лев Урбанський, Теоф. Хоциньський, Ірос. Марцінковський. Погибли за волю України: Юл. Жукоревський, Йос. Шабаловський, Вол. Бабенчук, Стас Завадовський, В. Крицький, Куринський.

1920-1939 роки. Існували: читальня «Просвіта», Народний Дім збудований у 1924-25 рр., епожична кооператива, кредитівка, амат. гурток, хор, оркестра, Союз Українок, дитячий садок. Середню й вищу освіту навчали: Аелі Спідгурвич — учителька, Омел. Логун — учитель, Емілія Галуциньська — учителька, Івана Галуциньська — учителька, Ю. Колодій — учитель, Ем. Зімірська — учителька, Н. Ружницька — учителька, Надія Ружницька-Івахнік — лікарка, Ір. Ружницький — інженер. На зарібки виїжджали до Америки — 5, до Канади — 23, до Аргентини — 4, разом 32 особи. На захід виїхало 12 осіб.

«Stownik Geograficzny», том 12, 1890 рік.

Яблівець — містечко над річкою Вільхніцею, кол. округа чортківська або заліщицька, повіт бучацький. Парохій обидвох обрядів. Почта в місті сполучена шляхом із Тернополем — 82 км. Школа народна заснована в 1819 р. Землі 1.650 моргів, населення 3.000 душ. Про початки Язлівці живе між народом постичне переказання, проте — історія не потверджує його. Старовинні пам'ятники, як говорить учений о. Садок Ва-

Яблівець. 1) Ритні залюк у 1646 р. 2) Заліщицький вид міста.

Яблівець. В 70-ліття Т-ва «Просвіта», 1938 р.

роци (Пам'ятники Язлівці) не зберегли сліду про початки Язлівці. На ясний випадок, можна ствердити, що походження того міста сягає далекої старовини, бо за Казимира Великого Язлівець був у руках славного роду Бучацьких, одна нітка яких прибрала собі назвине Язлівецьких. Що ці діди училися для Язлівці, про це передусім говорити документ даний у Заліссю «ферри

совета ін коастино Пурифікаціоне Марії Вірджіне Гляроріо», з 1436 року, який документом Теодорик із Бучача, діди Язлівці, записує тамошньому костелові село Нейброди — сини Жиббороди. Сестрінок його Михайло і Іван Бучацькі потвердили і збільшили фундацію

Король Казимир Яблбончик надав цьому містечку привілей на ярмарки (привілей затрачений). Коли рік

Ялівцець. Посиччення пам'ятника на могилі воєнк Української Галицької Армії, що ввій на Ялівцецьку повізь у часе Чортківської Оборони, а червня 1919 року.

Бучацьких вимер, тоді Ялівцець (невідомо яким способом) дістався у володіння Миколи Сенявського, як про це свідчить привілей короля Жигмонта I з 1519 р. Ним привілеєм король злиняє Ялівцець від чинового на пів року, а ривночасно пачинає новий ярмарок на день св. Катерини. Про Сенявських, знову «Галицького Юрія Ялівцецький як дідич міста, а також дідич героїстна своїх предків. Він перейшов на протестантську реформовану Церкву разом із своїми каленями кельндом Жжонстоскім, і костел Марії Магдаліни вдевся у громаду каленівську — 1549 р. А вестакі, Ялівцецький задан свого героїстна зростає у засаєк королєв, стає полєвима коронним гетьманом 1561 р.; оженившись із Томшею, отримав подільське посєдство — 1564 року. По його смерті Ялівцець, припадає синові Миколаєві в 1575 р., який вернувся до католицької Церкви. А

перєбування всякі внутрішні боротьби — належав бо до прихильників Зєвєровських і щєвно в 1589 р. був прєпереной до засєк королєв Жигмонта III-го — і зовішні боротьби з Володимиром, відновив костел і осєнував монастир оо. домініканів на смертній постєлі в 1607 р.

Через другє подружжє одвєи по Євронїмї Ялівцецьким, Євєнорї з кнєвїв Острєвєжєвєх, із Іваном Юрієм Радивїллом, грєцьким кастєлієм, Ялівцець, перейшов у посїдання Радивїллєв. Той же Іван Юрій Радивїллєв привілеєм вїданим у Язївїцї днєи 10 грудня 1615 р., потверджує і поправляє давнї вольностї вїрєчанєв, що в тїм мїстї осєли. З того докумєнту о. Баронєт виводить, що вїрємени щєвно в XVI стол. прїбулєли до Язївїци. Народнє ж вєредання й інші лїтописцї вказують ужє на 1250 р., у якому вони осєли, а то й єсєне вєредання, що вїрємени, прїбувши в XV стол., осєнували цє мїсто під назвою Яєлєсованїї. У короткїм прїбїзї часу Ялівцець декілька разів змїнив дідичїв.

Від Радивїллєв тї добра перейшли до рук Чурїллєв, Богунїв, Кашєвєвєх, Станїславєвєх, Тинкєвєнєв. Анна Одржївєльська, яка посєдала Ялівцець, разом із багатомє околїчєнїми по Язївїцї Бєлєцької і Чурїллєв, вєредала їх Станїславовї Коєцєпольськомє, вєлїкомє короншому гєтємановї в 1643 р., котрий знову прївєв вїрєчанєв потвердїв і пошїрїв. Тодї в Язївїцї було ужє вїрєменське архїєпископствє, хоч і бєз вєлєкої юрїєдїкції, а належало до дєльнєської.

Уфортїфікував Ялівцець, Олєксєндєр Коєцєпольський — сїн Станїславєв, що вмер у 1646 р. Ялівцець, витрїмав у 1647 р. облєгу козєкєв від Хмєльнїцьким і вїдтер наступ. У тїх часах процїтаєв прїомєсєлє і торгївля у Язївїцї, а тамшєнїю комєру королєвськїй прївїлєй із 12-го

червня 1659 р. згадує зокремє і тїм прївїлєєм королєв Івє Кєлїмїр вїдєржавлює мїто руськє і вольнєкє Якому Бєйтовї, дєльнєськомє мїщєвїнєв, Ялівцець отримєв тєжєкє рїзїнєчї торгєвєльєнї прївїлєй.

У 1676 р. туркї під Ібрагїмшє Шайтанєвм завїялї мїсто і в прїбугу 7-мї лїтнього шєнування зшївїлї його. І з того часу мїсто почало пїдпадєтї. Чєстїна вїрємен покїнула мїсто, Станїслав Коєцєпольськїй, кастєлієв крєвїєвськїй, сїн Олєксєндєрєв, що вмер 1659 р., бєзлєтємнє покїдаєтєв

Ялівцець. Монастир з XVIII стол.

тєй сївїт у 1682 р., записєв Ялівцець, Івановї Коєцєпольськомє, вєсовдї бєльськомє. З того часу Ялівцець зазїнаєв усїєхєв нападєв від татар, козєкїв і туркїв до того, що прїшєлї докумєнти на прєва того мїста, а Іван Олєксєндєр Коєцєпольськїй був прїмунєсїєн у 1712 р., — щєб рїтувати мїсто від повнєго упадку, — вїдновїтї прєва Язївїцї. Нєселєнїє змєншїлєся, збїдїлєв, торгївля упала зовїєм, а мїсто стєло в рєдї наймєншїх мїстєчєк. (В 1713 р. у Язївїцї було мїщєн і прєдєдїєвєв 125, їх жїнок, комирїцї і дївок 118, жїдїв 47). Той же Іван Коєцєпольськїй осєнуєв тєт монастир оо. пєвєлїнїєв, а по його бєзпєчєвдїї смертї Ялівцець прєйшов на Валєспєкїєв у 1720 рєцї, від яких, шєлєком прєдєдїєв, прєйшов на Юрїє Олєксєндєрєв Лєбєвїрєськєго, вєлїкомє обєзнєго короншом у 1723 р. Від Лєбєвїрєськєго Ялівцець прєйшов на Понятовськїєв у 1746 р., а самє — на Станїславєв Понятовськєго, мєзовєцькєго вєсов-

Ялівцець. Сїльськє-гєспєвдєрєвєкє шкєлє, в 1777 р. Ялівцець прєкєдєтїєв до рук Пєтєвчєкєв.

ду. В 1777 р. Ялівцець прєкєдєтїєв до рук Пєтєвчєкєв.

Із прїходєм Авєстрїї мїсто, прєшїтї, зовїєм упало, мїськє влєдє прїпїнїєлєся, а мїсьчєє мїщєвство, що прєд тїм малє у сївїх рєках сїєльнє судувє й полїцїєнє влєдє, дєвало за обєрєну мїста, — утрєтїло вєськє знєчєнєчїє і було вїдданє в домініканїєв юрїєдїкціє. Замєк опустїєв, по домї для убєгїх вїєськєвїх, шєвалїдїв, що його осєнуєв їєє Мїколє Ялівцецькїй, — вї єлїду, а прє його фундєціє лїшї пам'єтї, остєлєся. Щє за авєстрїєвськїєв чєсїєв Ялівцець нєрєхєнуєвєл у 1780 р.; кушїрїєв 30, пєцїєв 21, тєчєвїєв 19. І вєжє тєдї сам урєд пєвєдєв, що мїщєнї пєбїльнєє з гєспєдєрєвєв жївуть, то був прїмунєсїєн змєншїєтїєв рєсїєнєчїєв контрїбєцїєв на 300 зєлїєв; оо. пєвєлїнїєв і домініканїєв, монастирї, єсєкуєвєв; тєжєкє і мїсто утрєтїло вєськє вєлєкує юрїєдїкціє, усїєкє прєва й прївїлєй у 1796 р., а з того тєдїєнї дідїчї Пєтєвчєкєв користєвєтєв, вєськїєм спєчєбєм гїєблїє мїсто.

В 1800 р. Ялівцець, прєйшов до рук Хрїєтовєв Грудєвїцькєго, а від нього, прєвом одїєчїєнїєв, на Блєжєвєвськїєх (баронїєв). Тєррїторїєв Ялівцецькєго повїту мєлє 7 і пїєк єлє, мїль і однє мїстєчєк, 28 єлє, 4422 мєщєкєлїєнїєв домїєв, 6067 рєдїєв, 27600 мєщєкєлїєнїєв, опєдєтєковєнїєв дєхєдїєв з зємлї в 1859 р. був оцїєнєнїєв, урєдєвєв, на 612000 зєлїєв.

Територія громади 15,37 квд. км., із того у поселенні селиш 34^а. Мешикальних домих у 1921 р. — 250, у 1931 р. — 280.

Населення:

1841 р. —	599 українців.
1880 р. —	940 (95,5 ^а) українців, 26 (2,7 ^а) поляків, 18 (1,8 ^а) жидів.
1900 р. —	1184 (96,8 ^а) українців, 15 (1,2 ^а) поляків, 24 (2,0 ^а) жидів.
1939 р. —	1400 (97,9 ^а) українців, 20 (1,4 ^а) поляків, 10 (0,7 ^а) жидів.

Церква св. Параскевії, збудована 1808 р., згоріла до тла. Збудовано нову 1928 р. Школа до 1919 р. українська, за Польщі утравквістична.

Ярослав Кравчук відповідає у запитнику:

В 1920-1939 роках в селі Яргороші існували: читальня «Просвіти», власний Народний Дім, кооперативна крамниця, Т-во «Луг», амат. гурток. Високу освіту закінчили: два сини місцевого пароха о. Гіля і син Чекалюка, що став священником.

Петро Крижанівський подає вісті про своє село:

Між старими людьми жило ось таке передання. У сіру давнину азійські орди нападали на наші землі, палили села, грабували людей у ярзр забирали. Одного разу напали на місто Скотів, яке було віддалене на пів кілометра від яру. Азійська орда забирала все і запалила місто

Скотів. Пожежа поширилася і спалила також яр. А дич далі грабувала й село Відники, недалеко яру. Та все втихомиралося, орда відійшла. Люди почали будувати хати там, де «яр горів». Серединою яру пішла річка Золота Липа. Хати ставили по обох боках річки, щоб, на випадок вогню, мати воду близько.

Можна ще дещо сказати про культурне і господарське життя Яргорова. Основником кооперативи був о. Юліян Кирилевський у 1924 р. Шість років кооператива містилася в мосу домі. Відповідальним за майно кооперативи і господарем був мій батько — Михайло Крижанівський. У 1930 р. кооператива збудувала свій власний дім. Була у ньому сали на концерти, на вистави, там містилася й читальня «Просвіти», молодеча організація «Луг». Потім взялись за будову церкви. В комітеті був о. Марко Гіль. Мій батько дав площу під будову Божого храму. Згодом, на майдані, де колись була корчма, Яргорів збудував велику, поверхову школу.

Головою читальні «Просвіти» був Дмитро Білоус, а по ним Петро Крижанівський. У кооперативі справником був Василь Ісак, книговодом Дмитро Марцини, скарбником Іван Лавро. Директор школи називався Володимир Крушельницький. Дідич Старожинський-Надаховський був для села прихильний, співпрацював із громадою, виступав у театральних виставах. Завдяки його впливам село не зазнало нацифікації у 1930 р.

ЗАРОБІТЧАНСЬКА І ПОЛІТИЧНА ЕМІГРАЦІЯ З БУЧАЧЧИНИ

Газета «Лемківські Вісті» у виданні за лютий 1972 року повідомила, що «сторіччя еміграції лемків припадає на 1972 рік». У цій вісті говориться, що «перший з українців емігрував у 1872 році Юрко Кашицький з Нової Веси, пов. Новий Сич. Десять років працював у Нью Йорку й опісля вернувся до старого краю, до рідного села».

Про цього Юрка Кашицького згадує також Юліян Бачинський у своїй книжці «Українська імміграція в З'єдинених Державах Америки».

Мав це бути письменний чоловік, меткий і підприємливий, а до того й не бідний. Мав свій тартак і добровиє поважного майна. Заплутався у якусь торговельну комбінацію і, стративши весь свій масток, з розпуки цустився у світ за очі, до Америки.

Побуваши в Нью Йорку декілька років і призбиравши трохи гроша, вернувся додому і жив з капіталу.

З Лемківщини були ще й інші піонери, що прокладали шлях для масової еміграції українців до ЗСА, як от Микола Золяк з Ганчови, горлицького повіту (1873 або 1874), чи Ілько Пивоварчук із Угрина, новосандецького повіту (1874 або 1875).

Юліян Чулка в своїх споминках із переживань у ЗСА згадує про Івана Макогона з села Залісся, станіславського повіту, що приїхав до Америки ще в шістдесятних роках минулого століття, попав серед шукачів золота в стеїтї Колорадо, призбирав кілька тисяч доларів і, сплативши свого тестя, став власником Окциденталь Готелю у Денвер, Колорадо, підписуючись уже як І. Мак Огон. Цей піонер помер із кінцем вісімдесятих років минулого століття, добровишись значного мастку.

Початки української еміграції в Канаді пересувають на 1891 рік, коли приїхали з села Небилова, калуського повіту, Василь Єлняк та Іван Пилипів.

Ця дата задокументована меморіальною таблицею в Національній Бібліотеці в Оттаві, відслоненою у липні 1967 року. Зміст цієї таблиці такий:

«1891 року Іван Шиліпів і Василь Єлиняк започаткували масове українське поселення в Канаді.

Ідучи слідами цих перших піонерів, канадські українці збагатили вестернний розвиток Канади.

Вони здобули для хліборобства мільони акрів цінної землі, залишивши на мапі Канади більше як 130 українських назв місцевостей.

Тисячі українців служили в збройних силах Канади під час обох світових воєн.

Зробивши вклад в промисел, торгівлю та всі професії країн, українці дали 79 членів федерального і провінційних парламентів.

Сьогодні є понад пів мільона канадців українського роду, 80% з них народжених у Канаді».

С багато слідів опосередкованого припливу українців на континент Північної Америки.

Сміливе приниження висуває Я. Чиж у своїй синтетичній розповіді англійською мовою «Українські емігранти в ЗСА» про появу українців на цьому терені за часів губернатора Вірджинії Джана Смита. Цей губернатор, вирвавшись із турецької неволі, подорожував по Україні від Річці на Дніпрі аж до Коломиї. З ним прибули до ЗСА деякі ремісники, як от гончар Молляко, що міг бути українцем або білорусом.

Далі прабатько родини Забрієксі, що прибув до Нью Йорку 1662 року під іменем Альберт Саборієксі, міг також бути українцем, вигнанцем із Польщі. Його підпис на документі купна-продажі з 15 липня 1679 року звучить: Альбрет Заборовскій, очевидно, латинкою.

Таке звучання підпису цього емігранта дає багато до думання.

Між емігрантами, що прибули до Пенсильванії в роках 1726–1776 подібнемо такі українські імена, як от Ніколас Оріх, Петер Луг, Йоган Лях, Андреас Кісєль, Петер Степ, Альберт Русин, Мартин Рудий та ін.

Хто знає, хто ці люди та звідки прибули до цієї країни?

В американських арміях в часі громадянської війни були люди, що своїми прізвищами могли нагадувати нам учасників якоїсьбудь повстанчої наради в Бучачі чи Коломиї, як от Юлій Кривошиїнський, Іван Мара, Андрій Ріпка, Йосиф Пешух, Михайло Валюх, Андрій Гула, Конрад Губа, Антін Мясопуст, Амвросій Баламут, Іван Заревич та інші.

Дослідна література про початки української еміграції на північно-американському континенті доволі скромна і тому недетко встановити початки і шляхи, якими напливали наші люди на ці терени, а вже майже неможливо говорити щось певного про емігрантів із бучацьких сіл і містечок.

Перша згадка про бучачан у канадійських українських поселеннях належить о. Несторові Дмитрову, що на запрошення д-ра О. Олевська приїхав був із ЗСА до Канади ранньою весною 1897 року, перед Великоднем, і відвідав осело в Канаді, недалеко Давфину. На колійній

Теребовля, як подає о. Н. Дмитрів, було поселених 15 родин, разом із дітьми 78 осіб. Здебільша були це емігранти з повітів борщівського, чортківського, бучацького і тербовельського.

Видно, що небагато було бучачан на цій оселі, коли її назвали Теревобля, а не Бучач чи якось інакше.

На колійній Русь, що скоро прийняла свою первісну назву Стюртбурн, були люди з заліцького, борщівського, коломиїського, томашовського повітів, а то й із Буковини. Про бучачан нема вже згадки.

З цього виходило б, що з терену нашого повіту емігранти приїздили або поодинокю, або дуже малими групами, які своєю чисельністю не були здатні створити нові колійні, або, влившись у вже існуючі поселення, не мали змоги назверх позначити свого територіального походження.

Нові матеріали до історії української еміграції з Галичини вказують на те, що Бучач і Бучаччина стояли якось збоку в пропаганді переселення за океан, чого доказом є хоч би ідея творення українського Пемонту в Канаді після програної війни за власну державу. Цю ідею гаряче пропагував д-р Володимир Бачинський із сусідніх Бережан.

Після повороту Володимира Бачинського з Канади Т-по Допомоги Українським Емігрантам розвинуло широку пропагандистну акцію за цільним переселюванням до Канади, організуючи свої відділи по різних містах. Такі відділи стали діяти в Тернополі і Станіславові, а також у Самборі, Перемишлі, Золочеві, Чорткові, Рогатині і Бережанах.

Знову Бучач не брав активної участі в розгортанні реалізації задуму д-ра Володимира Бачинського: поставити безземельних чи малоземельних селян із галицької нуди на великі фарми в Канаді і створити з них базу для збереження і розбудови української культури й національної ідеї у вільних умовах.

На це могли зложитися різні причини. Могло це бути територіальне віддалення Бучаччини від шляхів, якими проходила маса емігрантів до портів, із яких відпливали кораблі до заокеанських країн, а також неприхильне ставлення адміністративних чинників до надмірного відпливу дешевої робочої сили, а може це якесь причини, що дослідники не висвітляли їх. На всякий випадок, як виходить із доступних сьогодні дослідних матеріалів, еміграція з території нашого повіту не мала масового характеру. Були спорадичні виїзди відважніших одиниць із розрахунком скорого повороту до рідного села. Цей рід еміграції мав сезонний характер, як виїзд «на Пруси» чи до Франції.

Немаєважною причиною малої кількості емігрантів із Бучаччини в перших початках зростання українських поселень у Канаді чи ЗСА була відсутність модерних комунікаційних засобів Бучача із рештою світу. Щойно з 1 листопада 1884 року стали курсувати, спершу вантажні, а потім особові, поїзди на лінії Станіславів—Гусятин. З того часу наві'язується живіший контакт нашого терену з рештою світу, в тому теж із Канадою і ЗСА. Тому то й початки поживлення масової еміграції з нашого терену в закордонні країни треба ставити на роки 1905–1914.

Це й стверджує дослідник української еміграції в ЗСА, д-р Юлія Бачинський, вираховуючи число українських емігрантів за роки 1899-1909 на 284,400 душ. Щоб осягнути це число, він користується методом правдоподібності, бо ж маса українських переселенців була жакливо інкорпорована до польської, московської чи мадярської національної групи. Записували українцями чи русинами тільки тих, що рішуче цього домагалися. У його статистичних таблицях за роки 1899-1905 кількість прибулих українців під різними назвами не переходила чотирицифреного числа, а вже після 1905 року постійно зростає.

Юлія Бачинський мав обмежені можливості досліджувати зростання й життя української еміграції в ЗСА, бо не володів достатньо англійською мовою, спираючись свої твердження, коли йде про статистику, на відвідування українських поселень, перебування в українських скученнях і користуючись загальною доступними урядовими матеріалами й публікаціями.

Юлія Бачинський доходить до висновку, що на кінець 1909 року було в ЗСА 470,000 українських емігрантів, близько пів мільона.

Шитове поселення української еміграції припадає на п'ять передвоєнних років 1909-1914.

На основі опитування людей із Бучаччини, споминів старших людей, що питанням еміграції цікавилися, можемо припускати, що з Бучаччини виїхало до Америки й Канади до першої світової війни приблизно 8-10,000 людей.

Масовий приплив українців до ЗСА був стриманий на час війни аж приблизно до 1920 року. В Європі шойно нормувалися політичні відносини, відбудовувалося життя. Державні границі не були ще устійнені, панував стан провізорії, головню, коли йде про Західні Українські Землі.

Права, серед українських громадських діячів Галичини дискутувалася ідея переселення незможного селянства до законських країн, щоб там із нього створити надійний ґрунт для планкянн і збереження української культури та кристалізування в нових вільних умовах незалежної політичної думки. Цю ідею з великим запалом підтримував д-р Володимир Бачинський, присвячуючи її реалізації весь свій запал і талант. Одначе, в результаті, ця ідея не прийнялася в широкіх кругах громадянства. Еміграція до заморських країн поступала своїм руслом.

Шеля програних Визвольних Змагань, зрозуміло, подалися в світ за очі не тільки люди, вигнані безнадійністю економічного подожження країни, але й ідейний, політично вироблений, а тому неблагоннадійний для окупанта-переможця, елемент.

Прибуття цих людей до ЗСА внесло пожвавлення в роботу громадського життя української спільноти.

На кінець 1935 року, вже після важкої депресії, що її переживала не тільки Америка, обчислюють стан української спільноти в ЗСА на приблизно 700 тисяч душ. Ярослав Чиж твердить, що 700 тисяч можна

безпечно прийняти за найбільш правдоподібне число українців у ЗСА на кінець 1935 року.

Це саме стверджує проф. Василь Галич у своїй праці «Economic aspects of Ukrainian activity in the United States», виданій в University of Iowa Studies, 1934.

Це ж число українців у ЗСА прийняла Українська Загальна Енциклопедія, видана того ж року у Львові.

* * *

Як і в ЗСА, еміграція до Канади була припинена з вибухом першої світової війни. Приплив нових емігрантів до Канади розпочався в 1923 році.

Ці нові переселенці з своїм складом, і вищим рівнем формальної освіти дуже різнилися від своїх попередників. У цій групі було багато демобілізованих воєнк українських армії, людей із середньою чи вищою освітою. Них людей зрушили з місця не економічні обставини, але суто політичні причини.

Як і в ЗСА, ця хвиля еміграції зрушила темно робот громадських організацій або й утворили цілу низку нових, з виразно політичними цілями.

На основі офіційних даних із державного перепису населення, переписки корективи і доповнення, стверджено такий чисельний стан українців у Канаді:

Років:	Урядові дані:	Мінімальна оцінка:
1901	5,682	32,600
1911	75,422	140,200
1931	225,113	315,800

Головна маса українських переселенців у ЗСА шукала праці у фабриках і копальнях, а тільки мала частина осідала на землі. Тому й більшість наших емігрантів жила по містах чи робітничих скученнях, серед людей різного національного походження. Національні й регіональні питомості затрачувалися, а в найкращому випадку підлягали змінам і модифікаціям. Об'єднувала тільки Церква і національні організації. Не було місця на вияв звичаїв і традицій місця походження. Побут доквіля витесав старі обичаї.

Зате в Канаді справа стояла інакше. Більшість наших людей подалася на фарми, творячи дуже часто великі скучення односельчан чи недалеких сусідів. Праці при землі, подібне, трохи гостріше підсоння, подібні турботи до тих, що були в старому краю, — все це сприяло планкянню старокрасового побуту, звичаїв, традицій, включно до називання своїх піль, лісів, горбків і долин, а то й цілих осель, іменами своїх сіл, міст і містечок.

Із вище згадуваної меморіальної таблиці в Національній Бібліотеці в Оттаві, відслоненої в 75-ліття українського поселення в Канаді, знаємо, що «нові (українські поселенці) здобули для хліборобства

мільони акрів цілинної землі, залишилися на малі Канади більше як 130 українських назв місцевостей.

Тут мова про офіційно визнані місцевості. А скільки ж є незваних, але затриманих між населенням, як назви шкіль, цвинтарів і церков?

Якраз переселенці із Бучаччини залишили гривки сліди свого піонерського будівництва в Канаді, назвали церкви і школи іменами своїх сіл і головного міста околиць, Бучача.

В тих назвах криється глибока історія мандрівки цих людей із далеких наших сіл, через чужі країни, широкі моря, через поневірища, голод і холод, аж до створення свого загишки, такого, як був дома.

І колиш вдумливий нападок із якогось там покоління допитливо буде водити очима по надгробних плитах із іменами, писаними іншим письмом, по іконах у церкві, що зображують суворих і добрих святих, дискуватиме старий молитовник і відчуватиме ледве відчутну гордість за свого діда чи прадіда, що покинув затинне гніздо і, перелізши океан, спалив свій човен, щоб не вертатися назад, але здобувати новий і кращий світ для себе, для своїх дітей, для своїх внуки.

Нижче подаємо короткий перелік назв, перенесених із бучачького повіту на канадський терен. Ці назви свідчать не тільки про наявність бучачького елемента в тих околицях, але теж стверджують глибоке прив'язання наших людей до своїх сіл та околиць, звідки прийшли сюди.

Бобуламці, Саск. Шість миль на захід (від містечка Фостон, Саск.) в осередку наших поселенців стоїть велика, красна, помальована церква на 5 акровій площі. При церкві є парохіяльний дім, з полудня цвинтар. Площа рівна, чиста і мила. В тому місці сходяться дороги, доступ добрий. Членів 35, дітей 70. В двох сусідніх школах вчать наші учні. При церкві є свічкове братство і сестрині.

Основниками парохії були: Павло Кізлик, В. Чорній, Авг. Ямнок, Федь Ямнок, Григорій Нихолат, В. Ямнок, П. Нихолат, Панько Лескани, В. Канак, Н. Стасюк, Іван Чайковський, Семко Чайковський, Данило Зазуля, Томко Зіморз та інші.

Коли наші поселенці приїхали тут, застали вже многих наших мешканців на захід звідси — в Понас Лейк. Там уже була церква, однак, не було все в згоді. І тому, коли Пресвященний Будка приїхав відвідати церкву на Понас Лейк в 1919 р., тоді наші члени вислали своїх відпоручників просити спископа дозволу організувати окрему парохіяльну громаду. Пресвященний погодився, з тим, що нова парохія має бути не ближче, як 6 миль від Понас Лейк і в осередку оселі. Помалу зачали збирати гроші на будову, а відправи в міжчасі були по хатах.

В 1920 р. збудували домівку з бервен, котру згодом замінено на церкву. В 1931 р. за о. Філіппом збудували теперішню церкву коштом 2,500 доларів. В церкві є три престоли. Обслуговували отці з Канори, а від 1939 р. з Рами.

Пресвященний Будка відвідав церкву в 1921 і 1927 рр., а Пресвященний Ладика в 1934 р. і тоді посвятив церкву. При церкві є дзвіниця з двома дзвонами. Церкву малював П. Заболотний.

Читальня «Провітти» стоїть недалеко біля церкви. Давніше будинок служив за церкву до 1931 р. В будинку є сцена, заслопа, але сценічне приладдя. Є бібліотека. Управа одна — для церкви і для читальні. Приходи йдуть на потреби церкви.

В 1939 р. були там 4 концерти, 8 театральних вистав, 6 викладів. При читальні є Жіноче Т-во ім. св. Ольги, відділ БУК-а, УКЮ і хор.

Бучач, Саск. Три милі від містечка Дел, Саск., на рівній, очищеній двоакровій площі стоїть наша церква серед фармів. Членів 15, дітей 70. Вчить один наш учитель, дві школи в окрузі. При церкві є свічкове братство. Основниками парохії були: Михайло Микитин, Петро Чімка, Н. Кропдра, Захар Яцишин, Стефан Панасюк.

Наші люди заселили околицю вже від 35 літ. Приїхали сюди з різних сторін бучачького повіту. В 1913 р. стали будувати цркву, а в 1924 її доправили. Будував Данило Головачук коштом 900 доларів. Будинок без бань, помальований в 1924 р. Є один престіл.

З початку доїздили сюди оо. Редемптористи з Йоркстону і відправляли по хатах, а головню, в хаті Василя Дуляка. Потім стали доїздити отці з Канори та Арран. Пресвященний Будка відвідав церкву в 1917 і 1918 рр., а Пресвященний Ладика в 1933 році.

При церкві є дзвіниця з одним дзвоном і цвинтар. Площа цвинтаря якити два акри землі. Все огорожене. Плону дарував Михайло Микитин.

Бучач, Алберта. Це назва школи, zorganizували її 1910 року поселенці з бучачького повіту. Бучач у Алберті транслітеровано з польського *Buczacz* і «тому жоден англієць не годен цієї оригінальної назви відтатити з таблиці на школі» — інформус Петро Зварич, — довголітній учитель у цій школі.

Григорів, Саск. 10 миль на полудне від Прісвіл, серед гарного схиеркового узлісся, на горбі, стоїть наша величазна, простора церква, а при ній цвинтар. Членів 40, дітей 90. В околиці є три школи, а в них вчать наші учні. При церкві є свічкове братство мужчин.

1902 р. приїхв сюди Кирило Дмитрів із жінкою і трьома дітьми з села Григорів, бучачького повіту. З ним їхав також односельчанин Стефан Конох. Всю інформацію про Канаду вони дістали від свого пароха в Старім Краю. Він казав, що уряд Канади дає добрі землі — 130 моргів за 10 ріпських, підсоння і землі ліпшої, як у Бразилії. А тому, що Дмитрів був бідний, то зважився їхати по ту землю.

Так Дмитрів приїхав до Канори, а звідси діст і сподобав собі край. Написав до Старого Краю, що тут землі досить, земля плодюча і дерева багато. В 1903 р. приїхали на той лист чотири нові родини — Павло Шпак, Павло Шаланський, Павло Стахів і Леонтій Яцишин. Під час закрестанку в Канорі, Шпакам уродилася дитина. Чоловіки залишили жінку в містечку, а самі пішли шукати земель на поселення.

Два місяці пізніше приїхали далі поселенці — Марко і Карпо Гульки, Захар Медвичук і Василь Дмитрів з родинами, а інші без родин. Всі вони поселилися в нинішній околиці Григорів, Саск.

Стали вони будувати хати і першу, найбільшу хату збудував Павло Шпак. А коли прийшла осінь і храмовий день св. Дмитрія в Старім Краю, тоді спровадили католицького священника француза в 1903 р. до хати Павла Шпака, щоб мати відправу. І тоді охрещено першу дитину, яка тут народилася, Ануу Шпак.

Друга відрава була в 1904 р. в хаті Марка Гульки.

В 1905 р. закладають уже основи під велику церкву, бо народу наїхало багато. Однак, скоро побачили, що не мають досить засобів на велику будову, тому ці основи розбрили і поставили меншу церкву в 1907 році. Основниками тої церкви були: Павло Шпак, Я. Дмитрів, Д. Бабак, Марко Гулька, Павло Шалаєвський. Площу під будову дав Марко Гулька.

Однак, та церква не мала бань, як у Старім Краю і то журило наших парохіян. Стали збирати гроші на нову церкву і, вкінці, збудували її за о. П. Криворучки в 1932 р. Будував В. Гузяк з дощок коштом 2,300 дол. Є одна велика баня посередній і дві малі напереді. В 1933 р. помалювали. В церкві є один престіг і лавки. Стара церква стоїть ще збоку.

Григорів обслуговували оо. Редемптористи з Йорктону, потім з Канори, а тепер з Арран і Прівіал.

Преосвященний Будка відідав парохію в 1914 і 1918 рр., а Преосвященний Ладика в 1933 р. і тоді посвятив церкву.

При церкві є дзвіниця з одним дзвоном і цвинтар.

Чехів, Саск. Півпята милі від містечка Кечен, в осередку нашої оселі, стоїть церква на рівній, очищеній однакрової площі. Членів 30, дітей 60. В околиці є 4 школи, вчать два наші учителі.

При церкві є свічкове братство мужчик і жінок.

Основниками парохії були: В. Пристай, Н. Луців, І. Головачук, Танас Романішин.

Наші поселенці приїхали сюди в 1902 р. з села Чехів, нов. Бучач. Першу церкву збудували з бервен в розі фарми, на площі, що її подарував на ту ціль Семен Луців. Але власник фарми виїхав до Старого Краю, продавши її комусь другому. Фарма перешодила з рук до рук і нові власники не все були раді перенести людей до церкви. Вкінці, парохіян кинули дорогу через цілу мильо, але їй це не помогло. В 1927 році перетягнули церкву на ріг тої самої фарми, куди доступ був добрий.

Церкву збудували в 1911 р. Будував Данило Головачук коштом 800 дол. Коли церкву перстягнули на нове місце, тоді децю змінили, помалювали і кошти зросли до 3,000 дол. В 1937 р. церкву помалював Семен Микитишин.

Спершу наші священники відраждали тут по землянках від 1907 р., потім у хаті Ф. Назара. Першими священниками були о. А. Делірий,

о. Г. Бульс, ЧНІ, з Йорктону. Потім доїздили сюди оо. з Канори, а даліше з Арран.

Преосвященний Будка відідав парохію в 1914 і 1918 рр., а Преосвященний Ладика в 1933 році.

При церкві є дзвіниця з двома дзвонами і цвинтар на 2-х краях землі.

Олеся, Саск. Назва оселі, що «лежить на північ від сінійської етації Бюкенен, канорської округи, в провінції Саскачеван, заселяють її самі українці. Назва її пішла від родинного села в бучацьким повіті одного фармера, що мешкає недалеко церкви.

З Оленою сусідують інші українські колонії із старокрасвими назвами, чотирі милі на північний захід Чехів».

(Описи парохій із назвами з Бучаччини взято із «Пронам'ятної Книги з нагоди золотого ювілею поселення українського народу в Канаді», Йорктон, Саск., 1941 р.)

Політична еміграція з українських земель здобувала північно-американський континент ще перед переселенцями, що їх вигнала в світ за очі економічна нужда. Багато людей мусіли йти в чужі землі, спасаючи своє життя від політичних утисків і переслідування.

Політичним емігрантом був о. Атапій Гончаренко (1832-1916), священник, журналіст і революціонер, перший популяризатор творів Шевченка на американському терені, видавець «Аляска Геральд» — «Свобода». Його життєвий шлях — це довга низка переслідувань царською владою, що не терпіла ніякого вольного прояву політичної думки.

Незвичайно цікавою постаттю серед української еміграції в ЗСА є ген. Іван Васильович Турчин, особистий приятель президента Лінкольна, командант 19 полку іллінойських добровольців (1861). Народжений в Україні, професійний військовик-фахівець із високою освітою, визначний командант юнійної армії, іменував його президент Лінкольн на генерала бригади.

Правда, ген. Турчин не дослужився ні багатства, ні почесей, бо був українцем (словлянином) і людиною глибоких моральних засад, але втішав пошаною і любов'ю сусідів, приятелів і визначних американців.

Єдина пам'ятка по нім — це парк ім. ген. Івана Турчина в Чаттануга.

Політичними емігрантами були теж ті вє Луґи, Русини, Губи та Мясопусти, що з'явилися на американському континенті після різних воєн в Європі, а зокрема в Україні.

Численніша політична еміграція прибула після I-ої світової війни. Ця еміграція витиснула свій тривкий слід на життя української спільноти. Низка громадських організацій з виразним національним характером, пошавлена допомога красних політичним і харитативним акціям, закріплення національної ідеї у всіх проявах життя спільнот — це її заслуга.

Після II-ої світової війни почалася і продовж кількох років завершилася остання масова еміграція, спонукала сисло політичними причинами.

Після капітуляції Німеччини, на її території нашлося декілька мільйонів примусових робітників, жінок і мужчик, головно молоді, з яких головна маса повернулася додому, добровільно чи примусово репатріювана. До числа тих робітників, що не захотіли вертатися додому, додулися ще ті, що втекли на захід перед наступом червоної армії. Це дало близько чверть мільйона українців, що відказалися вертатися на терени окуповані Москвою, погоджуючись прийняти долю емігрантів. Частина з них включилася в німецьку економіку, частина переїхала до Англії чи Бельгії, а решта вичікувала можливості переїхати на сталі поселення в Канаді чи ЗСА.

В наших модерних часах при наявності засобів скорой інформації та втечі перед наступаючим ворогом майже цього населення завойованої країни є звичайним явищем. Порівняймо втечу Арабів із Палестини, або Бенгальців із Східного Пакистану. Так само діялось на західно-українських землях перед наступом червоної армії.

З наближенням большевицького фронту відходили на захід на певну долю з усім своїм мізерним майном, з родинами, з малими дітьми й старими батьками й мамами ті українці, що збагнули суть большевицької дійсності, зрозуміли, що за комуністичними гаслами криється московський імперіалізм, який не знає понцади дай тих, що в якійсьбудь мірі сприяли українській національній справі. Подавалися на захід не тільки люди, що їх можна б за большевицькою термінологією причислити до «буржуїв», але й свідомі селяни та робітники, «провинившись» перед новою окупаційною владою тільки тим, що були свідомими українцями.

Люди із східно-українських земель використовували нагоду, щоб вирпатися із червоного пекла, а західні українці, навчені короткотривалою школою за червоної окупації, подавалися на певне поневіряння у чужих землях, аби тільки дальше від обічного червоного раю.

Знамениту характеристику цієї масової втечі українського населення перед наступом большевиків подає записка Стенана Шинилявого, з якої беремо цю цитату:

«Про большевиків і Советський Союз бучачами знали з преси, знали з оповідань поворотців іще з Першої Світової Війни і Революції, знали від тих, що в 1932-33 роках втекли від голодової смерті, знали, що большевицький режим жорстокий, але не приймали, щоб під поркишоно «визволення» і «поздання братньої руки» що жорстокість приносила до нас і нас нею так щедро обдарували. В перших днях їхньої появи, восени 1939 р., вяршували чоловік громадян, відтак «обшухували» кожного, що був на суспільно-громадській праці. Хто був тільки трішки видний між масою, арештували без попередження. Усіх громадян, що були записані в поліційній картотеці, вяршували також. За арештами чоловіків чи синів несподівано прийшли вивози родин. Ночами стерегли, а десятками під'їздили під пещасну хату фіра, з'являлись нагло снкаведисти й повідомляли, щоб продовж години забрати все найпотребніше й покинути хату.

Від часів татарських нападів не було такого жаху, як ця «братня рука». Людей відривали від рідної землі, позбавляли куска хліба, забирали матерей в останні дні вагітності чи з грудними дітьми, з неміними батьками і гнали в невідоме на певну смерть. Залишки тих родин, головно мужеська молодь, сілою обставини об'єднувалися в гуртки самооборони.

Інших поголовно кликали ночами в НКВД. Тут у «дружній» і «приятній» розмові запрошували до співпраці з владою, до боротьби з «ворогами народу». Пропонували слідити за ними, розвідувати, що роблять, де понують, що говорять. І то без огляду на те, чи це добрий сусід, приятель, друг, рідний брат чи сестра. Наказували за кожним слідувати й доносити, кому треба. І ця диявольська система розкладу співітності, сіяння взаємного недовіря і ненависти між найкращими приятелями і рідними — зветься по їхньому клясовою боротьбою, бо тільки в таких умовах може правляча меншість радити більшістю.

Погодитися, бути тайним донощиком НКВД, між людьми вдавати приятеля, а потайки бути юдою-зрадником, доносити владі і пяржувати невинні жертви на доволітис засідання і невмучу смерть — це ганьба для цілого роду й нащадків. Для такого співробітника моральна смерть, а скоро і смерть фізична, бо або згинати його ті, за ким слідити, або по якомусь часі, як буде забагато знати, згинить його пращаданець-НКВД. Або не витримає морально і сам собі вкоротить життя.

Весь час червоної окупації большевиків був для багатьох людей нестерпним кошмарем, а що нестерпність і жах «братньої руки» завершили трупи помордованих у районowych арештах і окружних в'язницях перед відступом большевиків у липні 1941 р.

Ці факти «добродійства» і «визволення» були основною причиною масової еміграції. Ніхто з вибравих чи дитячої забганки добровільно не покидає власного дому, працьківської землі, могла своїх предків. На таке розпучливе рішення мусять бути такі ж розпучливі причини.

Коли у березні 1944 року зближався фронт, тоді десятки й сотні воїнів з дрібними дітьми і рештками свого майна тягнулися діями і ночами на захід в напрямі Нижнева, Станиславова, Стрия, Лемківщини — люди прямували в невідоме, свідомі того, що їх чужина не привітас з відкритими раменами. Ішли, не вагаючись, щоб тільки якнайдале віддалитися від «насителів людства», що своєю могутністю і велчі будуть у людських муках, кривді, несправедливості і сльозах невинних дітей».

Українські скитальці, приміщені в таборах ДП, стали помалу роз'їздитися на постійне поселення в різних заморських країнах. Упродовж 1946-57 років виїмгрувало з Німеччини приблизно 202 тисячі українців до таких країн:

ЗСА	80,000
Канада	30,000
Аргентина	6,000
Бразилія	7,000
Франція	10,000
Велика Британія	35,000
Австралія і Н. Зеландія	20,000
Бельгія	10,000
Парагвай	1,000
Венесуела	2,000
Інші країни	1,000
разом	202,000

Тисячі українських емігрантів, що поселилися на постійно в ЗСА й Канаді (приблизно 110 тисяч душ), надали громадському життю цілком нового обличчя. Попри турботи за працю й матеріальне забезпечення, національно-громадська проблематика стала складовою частиною життя цієї нової хвилі масового поселення.

Велика частина прибулих влилася в існуючі національно-громадські організації, поживавши їх діяльність. Решта ж створили цілу низку нових організацій, товариств, об'єднань, відповідно до своїх політичних переконань і културних зацікавлень.

Дивлячись із перспективи двадцятькілька років на українську спільноту поза межами України, розселену в країнах, де вже існують українські поселення, чи в тих, де українська людина з'явилася вперше, треба безсторонньо ствердити, що біляне громадсько-національної роботи нашої діаспори є позитивний.

По всіх країнах постали, або поживавши своєю роботою, загально визані національно-громадські репрезентації (УККА, КУК, СУБ та інші), що з більшим чи меншим успіхом намагаються керувати національним життям української спільноти і заступати її права.

Українська діаспора довела до відбуття I-го Світового Конгресу Вільних Українців, зорганізованого на широкій національній базі, що через свій постійний Секретаріат СКВУ є неначе керівним осередком нашого різногранного життя.

З успіхом переведено акцію задокументування існування української спільноти в різних країнах світу, поставивши пам'ятники Тарасові Шевченкові в Канаді, ЗСА, Франції й Аргентині.

Діють об'єднувальні координаційні осередки в світовому масштабі жіночих організацій (СФУЖО), молодечих — СУМ, Пласт, МУН, ОДУМ та інші, студентських (СУСТА, ТУСМ, Зарєво) та інших.

Ціла низка періодичних публікацій, ідеологічних, наукових і професійних журналів, творів прекрасного письменства, а на кінець — таке монументальне видання, як Енциклопедія Українознавства, по українськи і по англійськи — заспокоюють духовий голод української спільноти поза межами України.

Створено культурну фундацію ім. Т. Шевченка в Канаді (зібрано пів мільона доларів), започатковано три катедри українознавства на Гарвардському Університеті, заплановано при тому ж університеті Дослідний Інститут Українознавства і бібліотеку. На ту акцію (ФКУ) зібрано досі к. 1,200,000 доларів (вересень 1972).

Товариство Українських Кооператорів (ТУК) об'єднує сьогодні в самих ЗСА тридцятькілька кредитових кооперативів із вкладами понад тридцять п'ять мільйонів доларів.

Як виявилось, головню в першій половині 1972 року, українська спільнота дуже живо цікавиться подіями в Україні і скоро на них реагує. Зокрема, українська молодь, народжена під час довгого скитання і на нових місцях поселення, виступає в обороні переслідуваних в Україні і протестує проти окупації нашої Батьківщини імперіалістичною Москвою.

* * *

Все те, про що була мова вище, відноситься до української діаспори в цілому, це характеристика всієї української еміграції.

Яка ж участь у цьому процесі уродженців Бучаччини?

На це питання важко відповісти конкретними цифрами й іменами. Ще нема докладних статистичних даних про найновішу еміграцію з Бучаччини. Але на основі тих відомостей, що маємо на руках, з приємністю треба ствердити, що наші земляки в усіх місцевостях нового поселення включилися активно в громадське життя своїх спільнот і працюють жертвенно для спільного добра відповідно до своїх сил і амбіцій.

Сьогодні ще за скоро говорити про заслуги поодиноких людей на різних становищах у системі нашого національно-громадського життя. Це свідкі враження від слів і вчинків — оцінка могла б бути надто суб'єктивна, а вренці хроніка досягнень і невдач, творчих спалахів і здобутків ще не закінчена.

Нижче подаємо списки уродженців Бучаччини або їх нащадків, що тут, на нових місцях поселення, здобули високу освіту, щоб забезпечити собі відповідне місце в суспільстві і краще служити українській справі.

Список імпозантний, тимбільше, що він охоплює молодих людей, до яких належить завтрашній день.

Список бучачан-делегатів на Перший Світовий Конгрес Вільних Українців підтвердить нашу думку про те, що бучачани активно включилися до громадської праці в своїх громадах.

Також долучені списки бучачан, жертвадців на Фундацію ім. Т. Шевченка в Канаді, на Енциклопедію Українознавства, на пам'ятник Тараса Шевченка в Канаді і ЗСА та на ФКУ.

Ці списки (називно неповні) говорять ясно, як наші земляки реагують на загально-національні потреби, а число жертвадців і висота жертвованих сум дає нам уявлення про участь емігрантів із Бучаччини в національному житті української діаспори.

МОЛОДЬ БУЧАЧЧИНИ — ВИПУСКНИКИ ВИЩИХ ШКІЛ
В 1945—1972 РОКАХ

Певною відповіддю на заголовок цієї статті були б докладні відомості про число переселенців із Бучаччини, від самого початку аж по сьогоднішній день. Та, на жаль, не маємо змоги подати докладно цифер, бо нема можливості користуватися джерельними статистичними матеріалами відповідних урядів у Старому Краю, а питанням регіонального походження емігрантів тут досі не присвячувано багато уваги.

Тут знову послужимось занескою «Еміграція», що її приготував на основі зібраних матеріалів від земляків-бучачан Стенан Шишилявий: «Пристаючи до збирання матеріалів для нашої книги «Бучаччина», ми розіслали запитники до всіх бучачан, проживаючих у вільному світі з проханням відповісти на кільканадцять питань. Між ними було теж питання, скільки з їхньої громади виїздили людей перед Першою Світовою Війною до Канади, ЗСА, Аргентини, Бразилії та інших країн. Із усіх 75 з українською більшістю громад ми отримали відповіді від 35, але й ці дані, як нам пояснювали земляки, не певні, бо більшість інтерв'юваних народжені в роках 1920-25 і про довшню еміграцію чули тільки з оповідань батьків та старших людей...

Про число нової, політичної еміграції з нашого повіту, можуть до деякої міри говорити нижче подані числа наших родин, розміснених у таких країнах:

Канада	432	родини
ЗСА	415	"
Англія	163	"
Австралія	32	"
Аргентина	13	"
Німеччина	12	"
Франція	9	"
Інші країни	27	"

У тому числі є яких 10% давніше прибули емігранти, ці не затривали чуттєвого зв'язку із місцем свого походження і підтримують контакт з нашим земляцтвом.

Використана література:

Юліян Бачинський: «Українська імміграція в З'єдинених Державках Америки, Львів, 1914.
 Михайло Г. Марушчак: «Історія українців Канади», том I, Вінніпег, 1968.
 Енциклопедія Українознавства, том II, част. 2, «Молоде Життя», Париж—Нью-Йорк, 1955-57.
 Ярослав Чиж: «Юкраїніне ін дзе Юнайтед Стрейтс», Каледдар УРС, Скоттон, 1940.
 Іван Тесля і Павло Юзик: «Українці в Канаді — їх розвиток і досягнення», Мюнхен, 1968.
 Ярослав Рудницький: «Канадійські місцеві назви українського походження», Вінніпег, 1957.
 Василь А. Чумар: «Спомини», Едмонтон, 1942.
 Каледдарі «Свободи» за роки: 1963, 1967, 1969 і 1971.
 Орест Городеський: «Ген. Іван Васильович Турчин — особистий приятель Президента Лінкольна», Каледдар «Свободи» 1971, стор. 98-107.
 Пром'ятія Книга з нагоди золотого ювілею поселення Українського Народу в Канаді, Йоркстон, Саск, 1941.

1. БАЙРАК Любослав, Бучач — Канада, 1953 р. В.С. 1954 р. М.С. — з археології Альбертійський У-тет в Едмонтоні; 1960 р. докторат з археології У-тет в Медсон, Вісконсин.
2. БАНАХ, зам. Сайдак Лідія, Мо-настирська — Америка, 1959 р. Б.А. з соціології Маркет У-тет в Милвоки, Віск.
3. БАРАНОВСЬКА, зам. Грабен-Віра, Бучач, 1967 р. Б.А. мікробіології, Стейт У-тет Меріленд.
4. БАРАНОВСЬКА Марія, дочка д-ра Степа, Бучач — Австралія, 1970 р. диплом адміністративних наук, Технічна Колегія в Сидней, Австралія.
5. БАРАНОВСЬКА Софія, дочка д-ра Степа, Бучач — Австралія, 1971 р. Б.А. з політичних наук У-тет в Сидней, Австралія.
6. БАРАНОВСЬКИЙ Р. Т. Юрій, Бучач — Америка, 1960 р. докторат дентистики в У-теті в Чикаго, Іл.; 1969 р. диплом спеціаліста ортодонтія у Фредк Дікенсон У-тет Тінек, Н. Дж.
7. БІЛОСКІРСЬКА Ореста, Бучач — Америка, 1964 р. М.А. бібліотекознавство У-тет Арбор, Мічиген.
8. БІЛОУС Ярослав, Барин — Америка, 1970 р. Б.А. з політичних наук, Казініас Колегія в Бюфало, Н. Й.
9. БОБИК Маркіян-Северин, Бучач — Америка, 1964 р. Б.А. со-

ціології, У-тет в Сиракузах — Н. Й.

10. БОРУШЕНКО Лариса, донька інж. Павла й Івани з Середньохків Борущенко, залужня Муро, Барин — Бразилія, 1964 р. завершила студії бібліотекознавства на університеті в Куритібі, того ж року закінчила музичні студії курсом для віртуозів; 1968 р. отримала стипендію від «Темплс Університету» у Філадельфії для участі в дитнім курсі того ж університету, 1969 р. змєнована професором-асистентом музики в Музичній Консерваторії у Велас-Артез, Парана.
11. БОРУШЕНКО Оксана, донька інж. Павла та Івани з Середньохків Борущенко, Барин — Бразилія, 1963 р. докторат з економічних наук в Паранському У-теті в Куритібі, В 1972 р. докторат з історії слов'янських народів з оцінкою «Сума кум Лінде» в Українським Вільнім Університеті в Мінехен, Німєччина. Від 1973 р. проф. д-р Оксана Борущенко очолює Катедру новітньої історії на Паранській Державній У-ті в Куритібі.
12. ПОТЮК Ярослав, Утег Зелене — Канада, 1962 р. магістер права в Університеті в Торонто, Онт.
13. БОЦЮРКІВ Богдан, Бучач — Канада, 1952 р. Б.А. Манітобський У-тет, 1952 р. М.А. там же, 1956 р. докторат з політичних наук та директор Інституту Со-

- везошавних і Сх.-Європейських Студій в Карлтонському У-ті в Оттаві.
14. БУТРИЙ Анна, Костяльниці — Америка. 1972 р. Б.А. з біології, Чейн Стейт У-тет в Детройті, Міч.
 15. БУЧИНСЬКА Марія-Ольга — Свінка Канада. 1966 р. Учительська Колегія в Торонто, Онт.
 16. ВАСИЛИК Зенон, Сорочи — Аргентина. 1971 р. Б.А. Славистика і Філії Українського Католицького У-ту в Буенос Айресе — Аргентина.
 17. ВАСИЛИК Михайло, Сорочи — Аргентина. 1963 р. М.А. з політичної економії, У-тет «Санта Марія де Ляке» в Буенос Айресе, Аргентина. 1967 р. по градаційній курсі соціології, Викладач економіки в Аргент. Кат. У-ті та У-теті Діако Ф. Кеппеде Філії М.К.У-тету, директор гімназійних курсів українознавства.
 18. ВІНИШІК Лідія, Бучач — Америка. 1965 р. Б.А. мови в Колегії Гатнер, в Нью Йорку, Н. Й.
 19. ВОРОНОК Марія, Сорочи — Австралія. 1970 р. Б.А. з педагогіки в Учительській Колегії в Ісларт, Вікторія, Австралія.
 20. ГАВРИЛИШИН Богдан, Короленко — Швайцарія. 1954 р. Б.А. машино-будівельна інженерія У-тет в Торонто, Онт. 1955 р. М.А. машино-будівельна інженерія в тому ж У-теті. 1957 р. одирична школа директорів індустрії в Женеві, Швайцарія. 1960 р. професор, згодом студійний директор, а від 1970 р., директор Center for Education in International Management, Geneva, Switzerland.
 21. ГАЛІБЕЙ Роман, Скоморохи — Америка. 1948 р. диплом інженера електротехніки, Політехні-ка в Монреалі, Голова Т-ва Інженерів в Алерії 1967-1969 рр. Член-Сеніор Інституту Електричних і Електронічних Інженерів.
 22. ГАМЕРСЬКА зам. Захарук Ева, Бучач — Америка. 1953 р. Б.А. з хемії, У-тет в Колорадо.
 23. ГАМЕРСЬКИЙ Богдан, Бучач — Америка. 1958 р. декоративне мистецтво, Колегія в Нью Йорку, Н. Й.
 24. ГАПКЕВИЧ зам. Харкана Анна, Біланшин — Америка. 1949 р. докторат медицини у Фридерік Александер У-тет, Ерллінген, Баварія, Німеччина.
 25. ГАПКЕВИЧ Марія, Біланшин — Америка. 1969 р. Б.А. з антропології, Гатнер Колегія в Нью Йорку, Н. Й.
 26. ГАПКЕВИЧ Петро, Біланшин — Америка. 1967 р. інженерія, Університет в Нью Йорку, Н. Й.
 27. о. ГАПКЕВИЧ Роман, Біланшин — Канада. 1950 р. Богословіє, Theology Hochschule Bamberg, Вуцетт.
 28. ГОЛОД Володимир, Перемолока — Америка. 1953 р. дипл. мех. інженера, Гішнійський Технічний Інститут.
 29. ГОРБАЧУК Богдан, Цвігтона — Америка. 1970 р. Б.А. англійська, Стейт У-тет в Бофало, Н. Й.
 30. ГАЛАТ Володимир, Бучач — Бразилія. 1953 р., освітній диплом інженера хемії на Паранському Державному Університеті. Тепер «суперінженер» продукції фабрики паперу і целюлози в Гресе Барас, Санта Катерина, Бразилія.
 31. ДАНЬКОВИЧ Богдан, син Івана, Жижномір — Канада. 1973 р. Б.А. психології в Університеті в Торонто. Студії продовжує.
 32. ДЖУМАН Ольга, Жижномір — Америка. 1972 р. Б.А. з теорії музики, Музичний Інститут в Клівленді, Огайо.
 33. ДІДЮК Богдан. 1970 р. Б.А. з економії, У-тет в Торонто і Колегія Ресерсн.
 34. ДІДЮК Ярослав, 1972 р. Б.А. з історії і антропології, У-тет в Торонто, Онт.
 35. ДУТКЕВИЧ Ярослав, Бучач — Америка. 1972 р. М.А. з політичних наук, Веїн Стейт У-тет в Детройті, Міч.
 36. ДУШЕНКО Лідія-Анна, Зелене Усте — Америка. 1966 р. Б.С. педагогічна Колегія Вілія Марія в Бофало, Н. Й.
 37. ДУШЕНКО Михайло-Дмитро, Зелене Усте — Америка. 1972 р. Б.С. інженерія (сіпіль), Стейт У-тет в Бофало, Н.Й.
 38. ІВАНИШИН Олег з Барановських, Бучач — Канада. Докторат з фізики, Ватерло У-тет Онтаріо.
 39. ІВАСІВ Марія, Медведівці — Америка. 1969 р. Б.А. — з економії (бізн. адм.) Колегії в Рочестері, Н. Й.
 40. ІВАСІВ Петро, Медведівці — Америка. 1969 р. Б.А. з інженерії, Технічний І-тут в Рочестері, Н. Й.
 41. ІЛЬНИЦЬКИЙ Степан, Скоморохи — Канада. 1970 р. докторат з біохемії, Мк Гіл У-тет в Монреалі, Квебек, Канада.
 42. КАВЕЦЬКА Анна, Кійданів — Америка. 1970 р. Б.А. з економії (бізн. адм.), Веїн Стейт У-тет в Детройті, Міч.
 43. КЕРНИЦЬКИЙ Іван, с. Михайла, Монастирська — Німеччина. 1960 р. диплом лікаря, У-тет в Ерллінгені, Німеччина.
 44. КІЗЮК Богдана-Оксана, зам. Галюк, дочка інж. Корнила, Трибухівці — Америка. 1957 р. Б.А. з хемії в Сімон Гол У-тет в Іноарку, Н. Дж. 1965 р. М.А. бібліотекарства, Раджерс У-тет Нью Брунсік, Н. Дж.
 45. КІЗЮК Петро-Ігор, син інж. Корнила, Трибухівці — Америка. 1972 р. Б.А. з хемії в Пенні Мертон Колегії в Честері, Па.
 46. КІЗЮК Роман, Бучач — Америка. 1971 р. хеміо-лаборант в Темісла У-тет.
 47. КИПРАТ Дарія — Бучач — Америка. 1971 р. Б.А. соціології, У-тет в Гонололо, Гавайї.
 48. КИПРАТ Мирослав, Бучач — Америка. 1970 р. Б.А. з технології, Бофало Стейт У-тет.
 49. КОЛЦЬО Леся, Бучач — Америка. 1969 р. М.А. Академії Мистецтва в Римі, Італія.
 50. КОЛЦЬО Нестор, Бучач — Америка. 1963 р. Б.А. з електроінженерії, Техн. Інститут в Монтгомері, В. Вірдж.
 51. КОРОЛЬ Богдан, син інж. Антона Короля, Бучач — Венесуела. 1957 р. диплом інженера геолога на У-ті Тулеса у Венесуелі.
 52. КОШИК зам. Мандлій Анізія, Бучач — Америка. 1963 р. М.А. з повсякденної літератури, Назарет Колегія в Рочестері, Н. Й.
 53. КРАВЧУК Іван — Усте Зелене. 1965 р. Б.А. з хемії в У-теті в Сиракузах, Н. Й.
 54. КРАМАРЧУК Ігор — Бучач — Америка. 1967 р. М.А. з електроінженерії, У-тет в Топіло, Огайо.
 55. КРАМАРЧУК Марта, Бучач — Америка. 1970 р. М.А. з бібліо-укозашаства, Веїн Стейт У-тет, Детройт, Міч.
 56. КРИЖАНІВСЬКИЙ Богдан-Роман, Бучач — Америка. 1968 р. Б.А. з машинознавства (Машин

- десайн). Технічний Інститут Рочестера, Н. Й.
57. КРИЖАНІВСЬКИЙ Юрій-Плутон, Бучач — Америка. 1968 р. докторат з денгнетики, Бофало Стейт У-тет.
58. КРИЖАНОВСЬКИЙ Микола, Бучач — Америка. 1937 р. докторат денгнетики у Варшавському У-теті. 1934 р. ноетрифікував в Нью Йорку, Н. Й.
59. КУЗЬ Богдан, нар. в Костілянках, 1953 р. докторат філософії в Українському Вільному Університеті, Мюнхен, Німеччина. (Біологетон, УВУ ч. 2, 28, 1973).
60. ЛАШИК Євген. 1971 р. д-р філософії, Ли Сал Коледж у Філадельфії, Па.
61. ЛАШИК зам. Андрушків Віра, 1953 р. М.А. мови, Ли Сал Коледж у Філадельфії, Па.
62. ЛЕСЬКІВ Марія, Бучач — Америка. 1967 р. Б.А. з хемії, Темпл У-тет у Філадельфії, Па.
63. ЛЕСЬКІВ Михайло, с. Миколи, Бучач — Америка. 1968 р. Б.Т. механічна інженерія, Дайтон У-тет, Дайтон, Огайо.
64. ЛИСИЙ Богдан с. Михайла, Жизномир — Канада. 1964 р. Б.А. з економії (бізн. адм.), У-тет у Віндзорі, Онт.
65. ЛИСИЙ зам. Кіндяк Віра дочка Михайла, Жизномир — Канада. 1959 р. Б.С. з аптеккаретна, У-тет в Торонто, Онт.
66. ЛИСИЙ Володимир с. Остана, Жизномир — Канада. 1965 р. Б.А. з філософії, Манітобський У-тет у Вінніпегу, Ман.
67. ЛОГУШ Руслан, Язловський — Канада. 1971 р. Б.А. мистецтво, кіноаотографія, Коледж Сер Джан Валлікс, Монреаль, Канада.
68. ЛУЦІВ Йосиф-Володимир, Нагіршик — Канада. 1965 р. Б.А. з архітектури, У-тет в Торонто, Онт.
69. ЛУЦІВ Марта зам. Дзоба, Нагіршик — Канада. 1970 р. М.А. з журналістики, У-тет в Торонто, Онт.
70. ЛУЦІВ І. Олег. 1970 р. Б.С.Е., з інженерії, Університет в Детройт, Міч.
71. МАКУХ Ігор-Мирон, Жизномир — Америка. 1972 р. Б.С. з економії (бізн. адм.), Стейт У-тет в Бофало, Н. Й.
72. МАКУХ Іван-Нестор, Жизномир — Америка, в січні 1974 р. осягнув Б.А. з історії в Стейт У-теті в Бофало, Н. Й.
73. МАРКІН Ольга, Білавінци — Америка, Закінчила Коледж в Трентоні, Н. Дж.
74. МАРТИНОК Ірина д. Христини з дому Лисих, Жизномир — Канада. 1955 р. Б.С. з аптеккаретна, У-тет Аши Арбор, Міч.
75. МАРТИНОК Оксана д. Христини з д. Лисих, Жизномир — Канада. 1971 р. Б.С. медична номіч (нурзінг), У-тет в Оттаві, Онт.
76. МАСЮК Андрій, внук Григорія Лисого, Жизномир — Америка. 1972 р. М.А. з соціальних наук, Брин Маар Коледж у Філадельфії, Па.
77. МЕЛЬНИК М. Іларіон, с. Петра, Стінка — Канада. 1969 р. Б.С. У-тет у Вікторії, Б.К. — Канада.
78. МЕЛЬНИК Петро, Стінка — Канада. 1945 р. докторат з агрономії у Відні, Австрія. 1963 р. М.А. з бібліотекознавства, У-тет в Сиракузах, Н. Й.
79. МИЧКОВСЬКИЙ Ігор, внук Григорія Лисого, Жизномир — Америка. 1973 р. Б.С. Клівленд Стейт У-тет, в Клівленді, Огайо.
80. МИЧКОВСЬКИЙ Михайло, внук Григорія Лисого, Жизномир — Америка. Б.А. з психології, Джан Керрол У-тет в Клівленді, Огайо.
81. МУЛЬКЕВИЧ Ігор-Михайло, с. Івани з Островерхіа, друге подружжя Мулькевич, нар. 15-го червня 1947 р. в Малин, Бельгія. Студіос С. Дж. Кін. і Економію, Йорк Університеті, Торонто, Онт., Канада.
82. МУЛЬКЕВИЧ Христини-Паталія, донька Івани з Островерхіа (друге подружжя Мулькевич), народжена 17 квітня 1945 р. у Плуцен, Німеччина, закінчила студії з соціології в Університеті Брок, у Ст. Катрине, Онт., Канада — степенем Б.А.
83. МУЛЯРЧИК Надія д. Марії з Бучача. Студентка медичнини, померла на 6-му семестрі в 1948 р. в Німеччині.
84. НАНИК Григорій, Слобідка Горінич — Німеччина. 1948 р. закінчив Вищу Торговельну Школу в Мюльхені, 1951 р. чак. вищі графінні студії в Мюнхені. Директор друкарні «Логос».
85. НЕПШ Володимир, Перволока — Канада. 1960 р. Б.С. будівельна інженерія, У-тет в Саскатуні, Саск., Канада.
86. ОСАДЧУК Іван, Монастирська — Америка. 1959 р. Б.С. з інженерії (світл. інженерія), Технологічний І-тут в Індіанополіс — Індіана.
87. ПАВЛИШИН Леся, Жизномир — Канада. 1967 р. М.А. з англійського, У-тет в Торонто, Онт.
88. ПАВЛИШИН Люба, Жизномир — Канада. 1965 р. Б.А. з філософії, У-тет в Торонто, Онт.
89. ПАВЛИШИН Тереса зам. Стаднику, Жизномир — Канада. 1960 року диплом з Учительської Коледж в Торонто, Онт.
90. ПАПРЧУК І. Володимир, Жизномир — Канада. 1956 р. Б.С. П.
- з геології, Манітобський У-тет у Вінніпегу, Ман.
91. ПАСТУШЕНКО Любомир, Язловський — Канада. 1964 р. Б.А. інженерія, Альбертський У-тет в Едмонтоні, Альта.
92. ПЕНДЗЕЙ Богдан, Ліщинці — Канада. 1956 р. інженерія в Раєрсон Політехнічний Інституті в Торонто.
93. ПЕНДЗЕЙ Ольга зам. Таранецька, Ліщинці — Канада. 1957 року АРКТ. Королівська Музична Консерваторія в Торонто, Онт.
94. ПЕТРИК Йосифа. 1971 р. Б.А. з селекторній, Технічний І-тут в Рочестер, Н. Й.
95. ПЕТРИШИН Володимир-Роман, Короньч — Канада. 1968 р. Б.А. з психології, Лейквід У-тет в Тандер Бей, Онт. Канада.
96. ПИЛИЧУК Василь, 1966 р. Б.С. з інженерії, У-тет в Сиракузах, Н. Й.
97. ПИЛЕЦЬКА Катина з д. Помірок, Бучач — Америка. М.А. з бібліотекознавства; М.А. з мучних мов — Іллінойський У-тет в Чикаго, Ілл.
98. ПИЛЕЦЬКА Ореста з Помірок, Бучач — Америка. Б.А. з біології, Ст. Кеасер Вулен Коледж в Чикаго, Ілл.
99. ПИЛІНСЬКИЙ Дмитро, Короньч — Америка. 1957 р. Б.С. з інженерії в Іллінойському Технологічному Інституті в Чикаго, Ілл.
100. ПЛАКСИЙ Микола, Нагіршик — Америка. 1949 р. докторат з політичних наук, У-тет в Ісбруці, Австрія.
101. ПЛАКСИЙ Ольга, Нагіршик — Америка. 1949 р. докторат з політичних наук, У-тет в Ісбруці, Австрія.
102. ПОЛЮХЕВИЧ Роксолія з д. Барановських-Скробач, Бучач — Америка. Б.А. з математики, Іллінойський У-тет в Чикаго, Ілл.

103. ПРИСТАСЦЬКИЙ Володимир, Житиомір — Канада, 1971 р. — Б.С. з електро-інженерії в Альбертійському У-ті Едмонтон.
104. ПРИСТАСЦЬКИЙ Ярослав — Житиомір — Канада, 1965 р. — Б.С. з електро-інженерії в Альбертійському У-ті в Едмонтоні.
105. ПРИСТАЙКО Дарія, Коємирин — Америка, 1969 р. торговельні науки (бізн. адм.) в Трі Техн. Інституті Вюфало.
106. ПИШИВИЙ Андрій, Зелена — Австрія, 1943 р. — Богословська Академія у Жянові; 1945 р. — теологічні студії в Грацу, Австрія; 1950 р. — докторат філософії в Грацу; 1955 р. — докторат з медицини в Грацу.
107. РИПАК Володимир, с. д-ра Стегна, Монастирська — Німеччина, 1948 р. докторат з медицини, У-тет в Воні, Німеччина.
108. РИПАК Олег, с. д-ра Стегна, Монастирська — Канада, 1964 р. — М.А. з біохемії, У-тет в Монтрреалі, Квебек, Канада.
109. РОГАТИНСЬКА Марта зам.жени Джансен, Осіці — Америка, 1967 р. — Б.А. з англійського, Вейнстейт У-тет в Детройт, Міч.; 1970 р. — Б.А. з антропології, Карлтонський У-тет в Оттаві, Онт.; 1972 р. — М.А. з антропології, У-тет в Торонто, Онт. Канада.
110. РОГАТИНСЬКА Тетяна-Оксана зам. Карпенко, Осіці — Америка, 1962 р. — Б.А. з соціології, Ейн Арбор У-тет, Міч.; 1963 — Б.А. з соціальних наук (соц.адм. ворк), У-тет в Торонто, Онт.; 1964 — М.А. з соціальних наук, Вейнстейт У-тет в Детройт, Міч.
111. РОЗУМНИЙ Ярослав, Вичляки — Канада, 1968 р. — докторат з філософських наук, слов'яно-
- знавство, українська й московська література.
112. САВАРИШ Петро, Зубрець — Канада, 1956 р. закінчив право в Альбертійському У-теті в Едмонтоні, адвокат.
113. САВАРИШ Ольга з д. Пристасцька-Кобзар, Житиомір — Канада, Правничий секретар — Альбертійська екон.-торг. Колегія.
114. СИСАК Марія, Бучач — Америка, 1972 р. — Б.А. з журналістики, Вейнстейт У-тет в Детройт, Міч.
115. СЛІЩЕНЬКА Орися-Марія зам. Цибик, Скоморохи — Америка, 1968 р. — Б.А. з англ. літератури в Колумбусе Стейт У-тет, Огайо.
116. о. СИГУРОВИЧ Богдан, Язловець — Канада, 1948 р. закінчив теологію в Гірлбергу.
117. СИГУРОВИЧ Володимир, син д-ра Мелетія, Язловець — Канада, 1969 р. — докторат з медицини в У-ті в Едмонтоні, Канада.
118. СИГУРОВИЧ Марія-Зореслава, Язловець — Канада, 1964 р. — Б.А. з хемії в Альбертусі Манує Колегії; 1968 — докторат з медицини в Ейлі У-теті в Нью Гейвен, Конн.
119. СИГУРОВИЧ Мелетій, Язловець — Канада, 1954 р. — докторат з медицини в У-теті в Інсбруці, Австрія.
120. СОХАНІВСЬКИЙ Мирослав, Житиомір — Канада, 1962 р. — Б.А. з французького, Учт. Колегія в Торонто, Онт.
121. СОХАНІВСЬКИЙ Володимир, Житиомір — Канада, 1957 р. — докторат з медицини в У-теті в Торонто, Онт.
122. СТЕЛЬМАХ Омелья, Пишківці — Німеччина, 1965 р. — диплом інженера-металурга, Вища Тех-
- нічна Школа в Аахен, Німеччина.
123. СТЕЛЬМАХ Теодор, Пишківці — Америка, 1949 р. — диплом інженера-гірника, Вища гірнична академія в Леобен, Австрія.
124. ТАРНАВСЬКИЙ Орест, Бучач — Америка, 1972 р. — Б.А. з економіки (бізн. адм.), Роджер Вільямс Колегія, Ровд Айленд, Провіденс.
125. ФУТЕЙ Богдан — Вербитин — Америка, 1963 р. — докторат правничих наук, Маріанал Правнич Школа в Клівленді, Огайо.
126. ФЕДУЩАК Віра, Натіракан — Канада, 1961 р. — Б.А. з учительства, Колегія в Ріджайві, Канада.
127. ХОМУТ Богдан, Бучач — Америка, 1970 р. — Б.С. комп'ютер-оператор, Миська Колегія в Нью Йорку, Н. Й.
128. ХОМУТ Ігор, Бучач — Америка, 1965 — Б.С. електро-інженерії; 1966 — М.А. електро-інженерії, Прайт Інститут в Брукліні, Н.Й.
129. ХОМУТ Христинна, Бучач — Америка, 1971 р. — Б.А. з старішої історії, Миська Колегія в Нью Йорку, Н. Й.
130. ЧОРНА Христина-Уліна, Бучач — Америка, 1966 р. — Б.А. з педагогіки, Стейт У-тет в Осего, Н. Й.
131. ЧОРНИЙ Іван, Квіданів — Німеччина, 1966 р. — М.А. правничих наук, в Українському Вільному У-теті в Мінхені.
132. ШЕВЧУК Катря зам. Володдок, Ліпінці — Америка, 1958 р. — М.А. з хемії в Гантер Колегії в Нью Йорку, Н. Й.
133. ШЕВЧУК Марія д. Тиміша, Ліпінці — Америка, 1970 р. — М.А. з медицини у Фордхем У-теті в Нью Йорку, Н. Й.
134. ШЕВЧУК Юрій с. Тиміша, Ліпінці — Америка, 1972 р. — М.А. інженерія в Бостон У-теті.
135. ШИШИЛЯВА Ольга зам. Верч, Житиомір — Америка, 1969 р. — М.А. франц. література, Стейт У-тет в Вюфало, Н. Й.
136. ШИШИЛИВИЙ Богдан, Житиомір — Америка, 1958 р. — М.А. з фізики, У-тет в Лос Анджелис, Каліфорнія.
137. ШЛЕМКЕВИЧ Марта, зам. Савицька, Сновидів — Америка, 1959 р. — диплом класич. фортепіану в Українській Музичній І-стуті, 1962 р. — магістерський диплом У.М.І.
138. ШПАК Степан, Вербитин — Канада, 1968 р. — Б.А. з історії; 1969 р. — М.А. з бібліотекознавства, Вейнстейт У-тет в Детройт, Міч.
139. ЦІКО Степанія зам. Тіам, Медведиці — Америка, 1966 р. — Б.А. з учительської Колегії при Вейнстейт У-теті.
140. ЯВОРИНСЬКИЙ Ігор, Бучач — Америка, 1971 р. — М.А. з хемії, Колумбус У-тет в Огайо.
141. ЯЦІП Люба, Марія, дочка Іванши з Островерхіні Колонської, нар. 16 січня 1936 р. у Ляноні, закінчила Централ Коммерс, у Торонто, Онт., Канада.
142. ЯШКІВ Оксана з д. Скоробач-Помірко, Бучач — Америка, Б.А. з математики, в Університеті в Чікаго, Іл.

(Відомості подали свої авторів/ки, їхні батьки або згод з родичи чи знайоми)

БУЧАЧАНИ — ПРЕДСТАВНИКИ ОРГАНІЗАЦІЙ

Учасники Першого Світового Конгресу Вільних Українців, що відбувся в днях 12-19 листопада 1967 р. в Нью Йорку, Н.Й., ЗСА.

1. Д-р Боднарків Богдан — УНО, Канада.	13. Логун Омелан — СУМА, Мінусинськ, Віск.
2. Випиш Іван — ООЧСУ, Г.У.	14. Оксипюк Володимир — СУМ, Канада, Крайона Уїрапа.
3. Біжк, Галілей Роман — Товариство Українських Інженерів, Г.У.	15. Островецька Михайло — Братство УСС.
4. Дерембенда Ярослав В. Британія, Крайона Уїрапа.	16. Петриниш Олександра — КУК, Форт Вільям, Онт., Канада.
5. Діюк Василь — УНС, Канада	17. Саган Євген — У.-А. Вестерн.
6. Керницька-Покотило Софія — СУ, 16 Видл., Мінсеполіс, Мінн.	18. Д-р Слозар Олег — УККА, Видл. Вільмінгтон, Дел.
7. Клявцук Василь — СУМА, Осередок Парма, Огайо.	19. Д-р Снігурович Мелетій — БУК, Едмонтон, Канада.
8. Козьма Ілько — КУК, Форт Вільям, Онт.	20. Д-р Снігурович Михайло — УККА, Видл. Нью Гейвен, Конн.
9. Козьмо Володимир — УККА, Видл. Рочестер, Н.Й.	21. Д-р Футей Богдан — Кред. кооп. «Самоміч», Кліпленд, Огайо.
10. Ласовецька Мирослава — ОЖ ОЧСУ, Г.У.	22. Д-р Харкава Анна — УЛТНА.
11. Ласовецький Володимир — Асоціація Дітяч Української Культури.	23. Шевчук Таміш — «Провидинськ», Нью Йорк, Н.Й.
12. Ласовецький Ждан — СУМА, Асторія, Н.Й.	

(З Матеріалів 1-го СКВУ, 1969)

Стенан ШИПИЛЯВИЙ

БУЧАЧАНИ — ФУНДАТОРИ

Енциклопедії Українознавства, Гарвардського Центру Українських Студій, — Ф.К.У., Пам'ятники Тараса Шевченка в Америці й Канаді та Фундації ім. Тараса Шевченка в Канаді.

В нащій книзі містимо прізвища фундаторів і жертводавців на ці творина непроминаючої вартости, щоб цим заперечити твердження советської преси, немовби Енциклопедію Українознавства, Гарвардський Центр Українських Студій — Ф.К.У., пам'ятники Т. Шевченка в Америці й Канаді — створені фондами «Волстріту», цебто мужим капиталом.

Редактори й публіцисти советської преси свідомі того, що пишуть неправду, але вони що неправду писати мусять — бо ж нічим не можуть повелити своїх громадянам, як то так, що жменька українців у вільному світі, мають свої церкви, свої школи, свої організації, видавництва, пресу,

а б чи 7 мільйонів українців поза межами України в Советській Союзі, не мають не то церкви, школи чи світських організацій, але й листочка українського друкованого слова.

Цей факт промовляє сильніше і заглушує потоки советської пропаганди про свободу, національну рівноправність чи демократію в СССР.

- 1-ий стовпець — вплата на видання Енциклопедії Українознавства.
 2-ий стовпець — вплата на Фонд Катедр Українознавства — Гарвардський Центр Українських Студій.
 3-ій стовпець — вплата на пам'ятник Т. Шевченка в Канаді.
 4-ий стовпець — вплата на пам'ятник Т. Шевченка в Америці.
 5-ий стовпець — вплата на Фундацію ім. Т. Шевченка в Канаді.

Фундатор	Енцикл.оп. Ф.К.У.	Г.У.С.	Пам. Т. Шевч. Канада ЗСА.	Фундація Т.Ш.Кан.
1. Абрисовський Мирон	—	—	25.0	—
2. Андраш Степан і Марія	—	30.0	—	—
3. Бабій Михайло	—	10.0	25.0	—
4. Багрий Василь	—	—	10.0	—
5. Байрак Віра	25.0	—	10.0	—
6. Байрак Євген	25.0	—	—	—
7. Байрак Ліда	25.0	—	10.0	—
8. Байрак Любомир, д-р	40.0	—	100.0	1000.0
9. Байрак М.	25.0	—	—	—
10. Гавалась Володимир і Марія з Шевчуків	—	100.0	—	25.0
11. Гараболок Микола, д-р	—	100.0	—	—
12. Гараболок Пилип	—	—	5.0	—
13. Баран Іван	100.0	—	5.0	—
14. Баран Марта	10.0	—	—	—
15. Баран Тарас	5.0	—	5.0	—
16. Барановський Роман, д-р	50.0	15.0	—	25.0
17. Баранюк Петро	—	100.0	—	15.0
18. Бек Іван	—	—	—	25.0
19. Бек Маруся, д-р	—	—	—	25.0
20. Бекерський Іван	—	120.0	—	—
21. Бондина Петро	—	100.0	—	25.0
22. Береза Анна	—	—	10.0	—
23. Береза Богдан і Марія	—	100.0	—	25.0
24. Береза Михайло	—	—	—	20.0
25. Бізак Анастасія	—	—	5.0	—
26. Білинський Антін	—	—	—	10.0
27. В. Б.	—	—	—	10.0
28. Білокрила Ольга	1025.0	—	—	—
29. Білокрилий Олександр	10.0	—	10.0	50.0
30. Білокурська Ореста	—	300.0	—	—
31. Білокурський Іван, д-р	25.0	—	—	—
32. Білокурський Михайло	120.0	100.0	—	—
33. Бідоус Михайло	—	100.0	—	10.0
34. Бобик Іван	—	—	5.0	—
35. Боднарук Іван	60.0	200.0	—	10.0
36. Босаків Михайло	—	—	—	45.0
37. Ботюк Ярослав	100.0	—	—	200.0

Ф у н д а т о р	Енциклоп. Українозн.	Г.Ц.У.С. Ф.К.У.	Пам.Т.Шевч. Кавказ З.С.А.	Фривіація Т.Ш.Кав.
38. Бодорків Богдан, д-р	55,0	---	20,0	---
39. Бодорко Іларій	---	---	17,0	---
40. Букачак Антін	---	---	10,0	---
41. Бурчинський Михайло	---	---	5,0	---
42. Бутрій Іван	---	35,0	---	---
43. Васильєв Михайло	---	---	10,0	---
44. Васильєв Ф. В.	---	---	25,0	---
45. Вацлавий Михайло	12,0	---	35,0	---
46. Велькан Ілля	10,0	100,0	25,0	---
47. Вишник Іван	---	150,0	25,0	---
48. П. Н.	---	100,0	100,0	---
49. Вітязловський Михайло	20,0	200,0	25,0	---
50. Вітязловський Степан	10,0	---	---	---
51. Виняський Володимир	---	---	10,0	---
52. Войчак Роман та Ірина з Регулів	---	700,0	10,0	---
53. Воловодюк Володимир і Катри з Шешчуків	---	450,0	25,0	---
54. Воронок Володимир	---	100,0	---	---
55. Ворошук О.	---	---	10,0	---
56. Гаврилюк Василь	---	100,0	---	---
57. Гаврилюк Богдан	190,0	200,0	---	---
58. Галібей Михайло	500,0	---	---	---
59. П. П.	240,0	---	10,0	---
60. Гамерський Богдан	---	---	7,0	---
61. Ганкевич Лев, д-р	---	---	10,0	---
62. Ганкевич Любомир	---	---	10,0	---
63. Ганкевич Марія	---	100,0	---	---
64. Ганкевич Олександр	---	---	10,0	---
65. о. Ганкевич Роман	50,0	1000,0	---	---
66. Ганкевич Юрій	35,0	450,0	---	---
67. Гафткович Володимир	---	---	10,0	---
68. Гафткович Марія	---	20,0	---	---
69. Гафткович Орест	---	200,0	10,0	---
70. Гева Василь	---	---	5,0	---
71. Гнідка Андрій	---	---	10,0	---
72. о. Головінський Мирон	---	600,0	50,0	---
73. Голод Андрій	---	---	5,0	---
74. Голод Роман	---	100,0	25,0	---
75. Горбатюк Василь	10,0	---	---	---
76. Горбачевський Леонтин, д-р	175,50	---	10,0	665,0
77. Горбачевський Ярослав	---	---	5,0	---
78. Горбачук Іван і Марія	100,0	300,0	25,0	---
79. Горбачук Богдан і Ольга	---	100,0	---	---
80. Грабар Олександр	---	100,0	10,0	---
81. Гриневич Микола	---	---	30,0	---
82. Грицак Теодор	---	200,0	---	---
83. Гриція Осип	---	100,0	5,0	---
84. Гузар Яків-Яким	100,0	---	---	100,0

Ф у н д а т о р	Енциклоп. Українозн.	Г.Ц.У.С. Ф.К.У.	Пам.Т.Шевч. Кавказ З.С.А.	Фривіація Т.Ш.Кав.
85. Гузар Іван	---	100,0	5,0	---
86. Гузар Михайло, д-р	---	500,0	---	---
87. Гуляк Степан	10,0	---	---	---
88. Гумений Лев	150,0	---	---	---
89. Гумений Михайло	10,0	---	20,0	---
90. Гусак Михайло	---	100,0	10,0	---
91. Гусак Петро	---	---	5,0	---
92. Галз Василь	---	---	5,0	---
93. Галз Володимир	---	---	5,0	---
94. Галз Михайло	---	---	5,0	---
95. Галз Олександр	---	---	25,0	---
96. Гайда Михайло	10,0	---	---	100,0
97. Гайда Петро	---	---	5,0	---
98. Галаван Василь	15,0	---	---	15,0
99. Гіль Анастасія	---	---	25,0	---
100. Гіль Сиген, д-р	25,0	---	50,0	---
101. Гіль Зенон, д-р	110,0	100,0	30,0	---
102. о. Гіль Марко	120,0	50,0	30,0	---
103. Гіль Христина-Дзвінка	---	---	25,0	---
104. Гудзовський Петро	---	200,0	25,0	---
105. Гудзовський Іван	10,0	---	---	---
106. Данилів Теодор	10,0	---	25,0	---
107. Даників Михайло	---	---	15,0	---
108. Дворський Микола	25,0	---	---	---
109. Дерезицький Михайло	---	100,0	---	---
110. Деркач Василь	---	---	10,0	---
111. Деркач Іван	---	100,0	---	---
112. Джердж Юрій	---	100,0	---	---
113. Джугулей Іван	5,0	---	5,0	---
114. Дідоук Василь	50,0	---	25,0	100,0
115. Дідюк Іван, д-р	100,0	1000,0	---	---
116. Дроздовський Степан і Анна з Соханівських	100,0	---	---	---
117. Дроздовський Степан в пам'ять бл. п. батька Володимира	100,0	---	---	---
118. Дудяк Степан, д-р і Ольга	---	2000,0	---	---
119. Дусайніський Василь	---	100,0	---	---
120. Дутка Володимир	---	100,0	10,0	---
121. Дутка Петро	---	100,0	---	---
122. Дуткевич Мирон	20,0	---	---	---
123. Душенко Михайло	---	50,0	---	---
124. Душенко Степан	---	300,0	25,0	---
125. Дичиний Дмитро	---	750,0	10,0	---
126. Жилавий Іван	---	---	25,0	---
127. Жилавий Ізидор	---	100,0	20,0	---
128. Ж. М.	---	---	10,0	---
129. Запаринюк Володимир	---	200,0	25,0	---
130. Зарубайко Степан	---	---	10,0	---

Фундатор	Епископ. Українозн.	Г.Н.У.С. Ф.К.У.	Нам. Т. Шевч. Канада	З.С.А.	Фінанси Т.Н. Кан.
131. Захарків Остап	—	200.0	—	—	—
132. Захарчук Василь, Роман, Богдан, Володимир, Івась	—	100.0	—	—	—
133. Захарчук Осип	—	100.0	—	100.0	—
134. Заходник Степан	—	—	—	—	25.0
135. Значко Михайло і Катерина з Коитунуватих	—	220.0	—	25.0	—
136. Іванків Микола	10.0	—	5.0	—	—
137. Івасенко Орест	20.0	—	—	10.0	—
138. Івасенко П.	—	—	—	5.0	—
139. Івахник Антін, інж. і д-р Надія з Ружлицьких	134.0	—	35.0	—	—
140. Кавецький М.	—	—	—	5.0	—
141. Капінняк Теодор	—	100.0	—	—	—
142. Капуш М.	—	—	—	5.0	—
143. Катрій Михайло	—	100.0	—	10.0	—
144. Качалуба Теодор	—	—	—	25.0	—
145. Керницький Іван	—	400.0	—	—	—
146. Кізюк Корнелю	—	—	—	25.0	—
147. Кізюк Осип	—	—	—	5.0	—
148. Кішак М. М.	10.0	—	5.0	—	—
149. Кіндрат Іван, д-р і Марія	—	300.0	—	30.0	—
150. Кладочкий Михайло	—	100.0	—	25.0	—
151. Кланцук Василь	—	—	—	5.0	—
152. Клім Ілько	25.0	—	10.0	—	—
153. Кобрин Атанас і Катерина з д. Осадців	15.0	100.0	—	10.0	—
154. Коваль Михайло	—	—	10.0	—	—
155. Ковальчук Павло	—	500.0	35.0	—	—
156. Когут Михайло	—	—	—	10.0	—
157. Козар Михайло	—	100.0	—	15.0	—
158. Козира Ілько	—	—	10.0	—	—
159. Козира Петро	—	—	—	10.0	—
160. Колццо Вол. і Свєнтія	—	100.0	—	15.0	—
161. Колццо Нестор	—	100.0	—	—	—
162. Комарницький Дмитро	15.0	—	—	—	—
163. Корф Іван і Марія з д. Гарасинів	—	—	—	5.0	—
164. Корчійський Володимир	—	—	—	13.0	—
165. о. Косарчин Микола	—	100.0	—	10.0	—
166. Косарчин Семен	—	—	5.0	—	—
167. Коструба Свєн і Надія з д. Лучка	1000.0	—	—	—	—
168. Крацька Павло	—	—	5.0	—	1000.0
169. Крамарчук І.	—	—	—	5.0	—
170. Красножоний І.	100.0	—	10.0	—	—
171. Красножоний Микола	—	—	—	10.0	—
172. Кривулич Мирослав	—	—	—	5.0	—
173. Крижанівські Мих. і Марія	100.0	1000.0	—	100.0	—

708

Фундатор	Епископ. Українозн.	Г.Н.У.С. Ф.К.У.	Нам. Т. Шевч. Канада	З.С.А.	Фінанси Т.Н. Кан.
174. Крижанівський Микола, д-р	—	1120.0	—	100.0	—
175. Криєлатий Григор	—	100.0	—	10.0	—
176. Криєлатий Семен	—	500.0	—	10.0	—
177. Кулик Михайло	—	100.0	—	—	—
178. Курьба Павло	20.0	50.0	—	—	25.0
179. Круша Любомира, д-р	—	100.0	—	10.0	—
180. Левинський Роман	—	100.0	—	10.0	—
181. Лєсєвіч Лев	—	—	—	5.0	—
182. Лєсєвіч Михайло	25.0	—	—	—	—
183. Лєсєйко Іван, д-р	100.0	260.0	—	10.0	—
184. Лєсєй Григорій, Віздор	—	—	10.0	—	—
185. Лєсєй Григорій, Торонто	—	—	—	—	20.0
186. Лєсєй Дмитр, Андрія	—	—	—	—	35.0
187. Лєсєй Михайло, Теофіля	—	100.0	—	10.0	—
188. Лєсєй Ярослав, Теофіля	—	100.0	—	—	—
189. Лєсєй Остап, Теофіля	—	—	—	—	—
190. Лєсєй Йосєф, Андрія	—	—	5.0	—	—
191. Лєсєй Михайло, Віздор	—	—	25.0	—	—
192. Литвин Роман	11.0	—	10.0	—	100.0
193. Лициньска Ольга	—	100.0	—	—	—
194. Лициньський Дмитро	—	—	—	5.0	—
195. Лициньський Осип	—	100.0	—	10.0	—
196. Логуш Василь	—	—	—	25.0	—
197. Логуш Володимир	—	100.0	—	40.0	—
198. Логуш Єронім	—	200.0	—	10.0	—
199. Л. М.	270.0	—	20.0	—	—
200. Логуш Омєлян	—	—	—	10.0	—
201. Логуш Ярослав	—	—	—	10.0	—
202. Лєвницький Михайло	—	—	—	5.0	—
203. Лєнушин Іван	—	—	—	—	100.0
204. Луцій Славомир	—	—	—	5.0	—
205. Лучка Йосєф	—	100.0	—	—	—
206. Лучків Михайло	—	—	—	25.0	—
207. Луциньський Мирослав	—	—	—	50.0	—
208. Луциньський Тарас	100.0	100.0	—	10.0	—
209. Луциньський Ярослав, д-р	—	200.0	—	—	—
210. Макух Василь і Анна з д. Шинялява	75.0	200.0	—	10.0	—
211. Макух Іван-Нестор	—	100.0	—	—	—
212. Макух Ігор-Мирон	—	100.0	—	—	—
213. Маланчук Василь	10.0	—	—	—	—
214. Манцзій Василь і Анзія з д. Кошик	—	30.0	—	—	—
215. Маркевич Володимир	60.0	100.0	25.0	—	100.0
216. Мартинов Ірина	—	—	5.0	—	—
217. Мартишов Оксана	—	—	5.0	—	—
218. Мартишов Франко й Свєнтія з д. Ліса	—	—	5.0	—	—
219. Масюк Мирон і Марія з д. Ліса	—	50.0	—	15.0	—

709

Ф у н д а т о р	Евроквал. Україноцтв.	Г.Ц.У.С. Ф.К.У.	Пам. Т. Шевч. Канада	Шевч. З.С.А.	Фінансція Т.П.Кан.
220. Мельник Анна	10.0	—	10.0	—	—
221. Мельник Остап	—	—	—	—	100.0
222. Мельник Петро, д-р	100.0	130.0	—	—	130.0
223. о. шамб. Мельничук Петро	10.0	225.0	—	125.0	—
224. Мешинин Степан	15.0	—	—	—	—
225. Меньків Іван	—	100.0	—	—	—
226. Мичковський Мирослав, д-р і Люба з д. Лиса	25.0	100.0	—	—	—
227. Мулюкшин Христина	10.0	—	—	—	—
228. о. д-р Нагаєвський Із.	—	—	—	20.0	—
229. Недільський Іван	—	—	—	5.0	—
230. Носковська-Гришк Галина, д-р	—	200.0	—	25.0	—
231. Обернини Ярослав і Галина з д. Шевчук	—	200.0	—	5.0	—
232. Окшник Василь	—	—	5.0	—	—
233. Олейко Володимир	—	250.0	—	10.0	—
234. Оленчук Богдан	—	—	5.0	—	—
235. Оленчук Григорій	—	—	—	5.0	—
236. Оленчук Михайло	—	—	—	5.0	—
237. Оленчук Олекса	—	—	25.0	—	—
238. Орхівський Василь	—	300.0	—	10.0	—
239. Осадій Володимир	—	—	—	5.0	—
240. Осадчук Іван	—	—	—	10.0	—
241. Павлишин Іван	—	—	—	—	20.0
242. Павлишин Марія	20.0	—	—	—	—
243. Павлишин Михайло	—	—	—	10.0	—
244. Павлишин Степан	—	10.0	—	—	—
245. Павлишин Юліян, д-р	—	200.0	—	30.0	—
246. Падох Ярослав, д-р	60.0	1000.0	250.0	200.0	—
247. Панащенко Клим	—	25.0	—	10.0	—
248. Панкевич Василь	—	—	—	10.0	—
249. Настушнюк Любомир	50.0	—	—	—	—
250. Патроник Остап	—	—	10.0	—	—
251. Пененчук Василь	—	35.0	—	—	—
252. о. д-р Пеллїх Володимир	—	1100.0	—	—	—
253. Пендзей Анна	—	—	10.0	—	—
254. Пендзей Богдан	70.0	—	5.0	—	—
255. Петрівський Вол. і Ярослав	—	40.0	—	25.0	—
256. Петришин Олекса	—	—	20.0	—	100.0
257. Піх Іван	—	—	10.0	—	—
258. Піх Роман, д-р	130.0	—	—	—	—
259. Погаратиний Микола	—	—	—	10.0	—
260. »Поділья«, м'ясарня	10.0	—	—	—	—
261. Покоятило Осип і Софія з Керницьких	—	—	—	15.0	—
262. Помірко Володимир, д-р і Анна з Барановських	115.0	500.0	—	25.0	—
263. Попович Микола	—	300.0	—	10.0	—

Ф у н д а т о р	Евроквал. Україноцтв.	Г.Ц.У.С. Ф.К.У.	Пам. Т. Шевч. Канада	Шевч. З.С.А.	Фінансція Т.П.Кан.
264. Пратчак Володимир	—	100.0	—	—	—
265. Прибила Іван	—	100.0	—	—	—
266. Пристайко Василь	—	1000.0	—	10.0	—
267. Регула Василь	—	100.0	—	25.0	—
268. Регула Іван	—	10.0	—	—	—
269. Рибак Норберт	—	—	—	5.0	—
270. Ривний Олександр	—	100.0	—	—	—
271. Рогатинський Петро	—	2000.0	—	225.0	—
272. Рожанко Михайло	10.0	—	10.0	—	—
273. Ружицький М.	—	—	10.0	—	—
274. Саварин Петро і Ольга	500.0	100.0	50.0	—	1100.0
275. Садівський Степан	—	—	—	5.0	—
276. Сандулик Іван	—	—	—	10.0	—
277. Сахарук Сергій і Ева з Гамерських	100.0	100.0	—	—	—
278. Сарахман Григорій	—	—	—	10.0	—
279. Свинтох Петро	—	—	—	5.0	—
280. Семаншин Микола	—	—	—	30.0	—
281. Сенів Іван	50.0	—	—	—	—
282. Синький Вол. і Ліда	—	100.0	—	10.0	—
283. Сиротинський Мирон	50.0	—	—	—	—
284. Сльцький Володимир	—	300.0	—	—	—
285. Сіменювич Мирослав, д-р	100.0	—	—	100.0	—
286. Скорбац Степан і Софія	—	500.0	—	10.0	—
287. Славятинський Василь	—	100.0	—	25.0	—
288. Слиз Володимир і Богдана з Керницьких	—	200.0	—	—	—
289. Сльзак Степан	—	—	7.50	—	—
290. Слюзар Галина	—	—	—	5.0	—
291. Снігурович Мелетій, д-р	50.0	—	50.0	—	100.0
292. Снігурович Меланія	—	—	—	20.0	—
293. Снігурович Мирон	—	—	—	5.0	—
294. Снігурович Михайло, д-р	—	100.0	—	25.0	—
295. Снігурович Северин і Олена	—	—	—	—	447.0
296. Соханівський Волод. д-р	117.0	100.0	5.0	—	285.0
297. Соханівський Михайло	125.0	—	5.0	—	—
298. Соханівська Марія	25.0	—	—	—	—
299. Стайгет Ярослав	15.0	—	—	—	—
300. Стасів Степан	20.0	—	—	—	—
301. Стельмах Богдан	—	—	—	10.0	—
302. Стельмах Петро	100.0	—	—	—	100.0
303. Стельмах Теодор	100.0	300.0	—	25.0	—
304. Стефанюк Іван	—	—	—	—	100.0
305. Стойків Дмитро	—	125.0	—	10.0	—
306. Ступницький Михайло	—	—	—	5.0	—
307. Ступницький Теодор	—	—	—	5.0	—
308. Тарнавський Володимир і Богдана з Гафтовичів	—	100.0	—	10.0	—
309. Тарнавський Орест	—	100.0	—	—	—

Ф у н д а т о р	Енциклоп. Українозн.	Г.Ц.У.С. Ф.К.У.	Пам. Т. Канада	Шевч. З.С.А.	Фундація Т.Ш.Кав.
310. Тарнавський Михайло	—	—	10,0	—	—
311. Татарин Микола	50,0	—	5,0	—	—
312. Томницький Іриней, д-р	—	150,0	—	—	—
313. Тимків Михайло	—	100,0	—	5,0	—
314. Троян Нестор і Анна	—	109,0	—	—	—
315. Фарбота Степан	—	100,0	—	—	—
316. Федорів Василь	—	700,0	—	—	—
317. Франів Іван	100,0	—	—	—	—
318. Футей Богдан, д-р	—	210,0	—	—	—
319. Футей Петро і Марія	—	100,0	—	5,0	—
320. Федорович Богдан	—	109,0	—	40,0	—
321. Харкава Анна, д-р	—	—	—	25,0	—
322. Хархале Микола	278,0	109,0	35,0	—	100,0
323. Хомут Василь	—	200,0	—	—	—
324. Хомут Василь, Пискачевий	—	200,0	—	—	—
325. Хомут Михайло	—	500,0	—	—	—
326. Ціко Микола	—	100,0	—	—	—
327. Чичик Іван	—	10,0	—	5,0	—
328. Чорний Іван	—	100,0	—	25,0	—
329. Чорний Григорій	—	200,0	—	10,0	—
330. Чорній Павло	—	—	5,0	—	—
331. Чорний Петро	—	—	5,0	—	—
332. Чорний Франко	—	—	5,0	—	—
333. Чорний Прослав	—	—	5,0	—	—
334. Шиниля Ольга, зам. Берч	25,0	300,0	—	—	—
335. Шинилявий Богдан і Христя з Залеських	150,0	300,0	—	30,0	—
336. Шинилявий Степан і Катря	500,0	1000,0	—	25,0	—
337. Шинилявий Тарас і Юліяна з Понадих	25,0	400,0	—	25,0	—
338. Шевчишина Петро	—	—	—	10,0	—
339. Шевчук Ілля	—	250,0	—	—	—
340. Шевчук Михайло	—	100,0	—	10,0	—
341. Шевчук Степан, Ліщинці	—	100,0	—	10,0	—
342. Шевчук Степан, Трибухівці	—	—	—	5,0	—
343. Шевчук Тимощ	—	100,0	—	25,0	—
344. Шкатулик С.	10,0	—	—	—	—
345. Шлемкович Микола, д-р	—	—	—	5,0	—
346. Шморгельський Михайло	—	—	—	5,0	—
347. Шостак Іван	10,0	—	10,0	—	—
348. Шпатура Михайло	—	—	—	10,0	—
349. о. Штангрет Кость	15,0	—	—	—	—
350. Штоник Тома і Тетяна	—	200,0	—	—	—
351. Шуя Василь	20,0	—	—	—	—
352. Шуя Володимир	—	1000,0	—	—	—
353. Шуя Степан	—	300,0	—	—	—
354. Щур Лев і Оксана з д. Сяк	180,0	1090,0	—	10,0	—
355. Кобзар Йосиф	—	—	25,0	—	—

В подячці «Свобода» з 2 січня 1974 р. проголошено, що в Канаді, в Оттавському Університеті осібно Науково-Дослідний Центр Українознавства на солідній фінансовій основі фондаторів д-р Надія та паж. Антоша Івашюків з Торонто, Онт.

Д-р Надія Івашюк з дому Ружичька, народжена в Язлівці, пов. Бучач.
З гордістю мислямо що вістку в нашій країні і передаємо це прийдешнім поколінням, а Достойним Фондаторам ідемо висловити нашої великої подяки.

*

П І Д С У М О К

105 фондаторів Енциклопедії Українознавства вилатили	8 9502,50
157 фондаторів Гарвардського Центру Українських Студій —	—
Фонд Катедр Українознавства	8 38640,00
67 жертводавців на пам'ятник Т. Шевченка в Канаді	8 1164,50
175 жертводавців на пам'ятник Т. Шевченка в Америці	8 3515,00
28 влат на Фундацію ім. Т. Шевченка в Канаді	8 6472,00

Використані джерела:

Влати на видання Енциклопедії Українознавства вписано з 4-го тому ЕУ 2, та з журналу «Вісті з Сарселоз» від ч. 5 по 14.

Влати на Гарвардський Центр Українських Студій Ф.К.У., вписано з кожнорічних обліжків Головної Екзекутивної Фонду Катедр Українознавства, з проголошень у «Свободі», доповнень паж. Вл. Секретарі поодинокі Видділи Ф.К.У., а також поодинокі нас севя фондатори.

Влати на пам'ятник Т. Шевченка в Канаді взято з офіційного звіту, 25-літній Комітеті Українців Канади, Вінніпег, Ман., 1965 р.

Влати на пам'ятник Т. Шевченка в Америці, вписано з Промеморією Класу «Тарас Шевченко 1864 р.», виданої з влатю посвячення пам'ятника.

Влати на Фундацію ім. Тараса Шевченка в Канаді вписано з офіційному звітів Фундації, а то: ч. V, VI, VII, VIII і IX, а також з ласкавої допомоги представника Фундації на Торонто п. Якова Колосового.

Перевчення і помилки не включені.

Бюфало, дня 20 лютого 1973 р.

Степан ШИПИЛЯВИЙ

НАШІ ПОСЕЛЕНЦІ В АРГЕНТИНІ

Аргентина, одна з найбільших країн Латинської Америки, займає площу 2.808.489 кв. км. Людність досягає 20.959.100 мешканців, із яких майже половина живе в столиці Буенос-Айрес та околиці, 85% людності становлять креоліти європейського походження, 13% — чужинці, 2% — метиси та індіани.

Найбільше багатство Аргентини становить її сільсько-господарська продукція, як овочів, олій, дерева, м'ясо, шкіри, вівна, продукти, які Аргентина експортує, вже від давнього часу, до різних країн світу. З мінеральних багатств наважливішими є нафта і природний газ, руда, залізо, вугілля, сіль та інші корисні копалини.

Промисловість Аргентини почала розбудовуватися щойно після другої світової війни. Достатньо розвинені є лише деякі ділянки легкої промисловості, зокрема, текстильна, харчова, предметів домашнього вжитку. В останніх роках розвивується також автомобільна промисловість. Але намагання створити потужну важку промисловість на базі державних підприємств, не увінчалася успіхами, не зважаючи на великі зусилля й кошти впровадж років. Усі державні підприємства є високо дефіцитні і вони, разом із апаратом державної адміністрації, дуже обтяжують бюджет. Саме вони є головними спричинниками швидко поступаючої інфляції і хронічної економічної кризи, яка триває приблизно вже 25 років.

Українська спільнота в Аргентині зарховується до найчисленніших поселенців громад у Латинській Америці. Вони має за собою 75 років поселення та коло 50 років організованого громадського життя. Це зважаючи на економічну скруту та постійну інфляцію, наше громадське життя набирає щораз більшого розмаху, поважає своє діяльність на всіх ділянках, здобуває силу і значення.

В Аргентині живе понад 200 тисяч українських поселенців і їх нащадків. Головними місцями їхнього поселення є, в першу чергу, столиця Буенос-Айрес із околицями, а далі, провінції Буенос-Айрес (Ля Плата, Берієсо, Вероніка, Хауреті), Місіонес (Апостолес, Обера, Посадає, Сан-Хосе, Лас-Тунас, Трес-Капоне, Галлісія й інші); Чако (Сан-Бернардо, Ля-Кальотьяде, Лас-Бривас, Президенте-Родрігес-Самєн-Пеня, Де-Тіла, Віалі-Вердет і інші), Мендоза (Бовен) і деяка кількість у провінціях: Кордоба, Санта-Фе, Сан-Хуан, Ентрє-Ріос, Ріо-Негро, Сальта й інші.

Еміграція українців до Аргентини почалася з кінцем 19-го сторіччя, коли уряд розгорнув колонізаційну акцію на своїх просторах і незаселених землях. Прибуття українців до Аргентини ділиться на три головні періоди: перший період від 1897 до 1914 рр., який можна вважати піонерським. Його перервала перша світова війна і наші визвольні змагання. Другий період — це масовий приїзд наших поселенців від 1920 до

1930 рр., коли внаслідок світової економічної кризи, еміграцію до Аргентини обмежено й дозволено приїжджати тільки особам, що мали вже в Аргентині близьку рідню, яка зобов'язалася опікуватися ними. Третій період тривав від 1947 до половини 1950 рр. коли приїхало кілька тисяч українських біженців. Однак, в пізніших роках більшість цієї еміграції вихала на постійній побуд до Канади і ЗСА. В Аргентині залишилися тільки мала частина тієї, так званої, політичної еміграції. В роках 1949-1951 вихала деяка кількість, переважно з другого періоду нашого поселення, на рідні землі, як поворотці до «старого краю». Тоді вихало з Аргентини понад три тисячі осіб, але, коли приїшли від них листи з висновками про тамтешні умовини, тоді рееміграція зринулася, а деяка їх частина, з тих поворотців, голownie тих, що вже мали аргентинські документи, розчарована вернулася до Аргентини.

Як перед кожною еміграційною групою, так і перед українською, разом із поселенням, винирнула дилема: включитися вразізу і повністю в місцеве суспільство, прийняти його мову й звичаї, або зорганізувати власне громадське життя за зразком привезеними з батьківщини. Поселюючись компактними групами і зберігаючи свою мову та звичаї, наші поселенці в Аргентині вибрали другий шлях, який, хоча не давав заперук національного збереження на довшу мету, все таки успішно сповільнював процес асиміляції. Очевидно, цей шлях вибрано радше підсвідомо, завдяки природному самозбереженню нашого селянства.

Еміграція перного періоду, це майже стовідсоткові галицькі селяни. Поза основним чи комплекментарним сільсько-господарським заняттям вони не знали іншого фаху, ані не виявляли жадної охоти змінити свою професію, зокрема, у випадках,

коли вони виїждали цілими родинами «на землю». Самітніх осіб у цьому періоді було мало. Емігранти виїждали «за море» родинами. Виїжджаючи групами родин, вони почувалися самовпевніє, але тим легше даліше заманити в глибину країни обійцниками дешевої землі і матеріальної допомоги. В тому часі постала перша українська колонія в найдаліше на північ вивезеній провінції Аргентини — Місіонес. Завкали й інші родини, що приїхали на місце теперішнього містечка Апостолес через Бразилію. Насправді, провінція Місіонес становила своєрідне продовження теренів, що їх колонізували наші поселенці в штаті Парана, в Бразилії.

Інша частина поселенців того часу осіла в столиці Буенос-Айрес і в місцевості Берієсо, коло Ля-Плата, віддаленій від столиці 60 км. Це були здебільша особи еміганти або й одружені, які вже до виїзду за океан заробляли на містах і працювали часто поза кордонами Австро-Угорщини. Вони вже були обзайомлені з фабричною працею і з міськими заняттями, а тому не так легко піддавалися впливови проваганди еміграційних агентів, які, в першу чергу, шукали аграрних колонізаторів.

Населення в другому періоді було більш зривинковане. До емігрантів із Галичини долучилися досить велика течія з Волині і Подієс. Понавжний відсоток становили також емігранти, які початково осіли в Паранаго, але, зустрівши там важкі кліматичні умовини й воруку настанови індієнських племен, переселилися до Аргентини, передусім до провінції Чако, в першу чергу до Місіонес і Мендоза. І тим разом були це переважно селянські родини, які прагнули осісти на землі, без огляду на всілякі труднощі і небезпеки. Вони досить легко підпадали під вплив еміграційних агентів, які в

бідності вказували їм другорядні землі і в віддалених околицях.

Зовсім іншу групу творили емігранти цього періоду, які поселилися в містах, зокрема в Буенос Аїресе, Ла Плата й Берісео. Це були переважно молоді сім'ї, самітні або бездітні подружжя, які виїхали в світ, щоб заробити гроші, повернутися додому, і там поновити або закласти власні господарства. Маючи таку настанову, вони не купували жадних реальностей і, звичайно, не закладали родин. Щойно, коли економічна криза 30-их років, а пізніше друга світова війна, перекреслили їхні надії, тоді вони почали переставлятися з тимчасового на постійне перебування.

В цьому другому періоді прибула також до Аргентини деяка кількість українських інтелігентів, в першу чергу, колишніх інженерів, а далі професіоналів, які не могли дістати відповідного зайняття на рідних землях. Живучи в надії повернутися на батьківщину, вони поселилися переважно в столиці або її околицях, щоб легше слідкувати за розвитком політичних подій у світі, і щоб було ближче до дому.

Еміграція в третьому періоді з вже цілком політична. За соціальним станом вона складалася з усіх прошарків: від фахівців з високою освітою, до ремісників, робітників і селян. Були це люди, які, опинившись після другої світової війни в західній Європі, і політичних мотивів не хотіли вертатися додому. Не втрачаючи надії на політичні зміни на сході Європи, вони, подібно як емігранти другого періоду, поселилися головню в столиці і її околицях, де мали найбільше змоги застосувати своє знання і фахи в зарплатковій праці.

Найі перші поселенці мали найтяжчі умови до життя. Замість обіцянок дешевої землі і державної допомоги, вони попали в найдалшу провінцію країни, Місіонес. Там їм прийшлося дуже тяжко боро-

тися з тропічним кліматом, дикими тваринами і з ворожими племенами індіанців. Гаряче літо соня і брак санітарної опіки, спричинилися до дуже високого відсотку смертності.

Спочатку поселенці призначували по 50 га. землі і давали одразу-ж допомогу в харчах і худобі, залучаючи їх після цього на призові-люди. Але, з бігом часу, при найоплеглий праці, колонії арабів і етети переміщалися на основні поля. Сьогодні, південно-східна частина провінції Місіонес, що її заселили переважно українці, займає в Аргентині перше місце щодо відсотку культивованої площі.

Головним заняттям наших поселенців у Місіонес залишилося надати сільське господарство. Плекають переважно жербу (рід південно-американської рослин), подібна до чаю), тютюн, рис, цукорну тростю, помаранчі, пшениці, а для власних потреб утримують також кукурудзу і велику городницю. Займаються також лісовим промислом. Люди переважно живуть середньо-заможним життям, сільсько-хуторнянського типу. Своєю продукцією вони продають посередникам, часто це через збором. Спроби обійтися без посередників, з допомогою кооператив, тільки деяким мали успіх. Найкраще удержалися, а згодом вирости до поважного фінансово-господарських одиниць, кооперативи в околиці Обера.

Загал наших поселенців у Місіонес, поза сферою сільського господарства і дрібного виробництва не виходить. В останніх роках помітно значний відплив молоді на працю до індустріальної осередку Буенос Аїресе. Цей відплив з шкідливий тим, що вона, та молодь, у великих містах денационалізується прискіпшеним темпом і втрачає зв'язок не тільки з національною громадою, але часто і з родиною.

Друга по величині українська аграрна колонія пошла в провінції Чако, у північно-західній частині Аргентини. Поселенці походять головню з Волині й Полісся. Перші з них прибули з Парагваю в 1927 р. В заселі, вони мали такі ж труднощі, що й поселенці в Місіонес, з тією різницею, що в цьому періоді опіка уряду була справніша і не було вже небезпек з боку ворожих племен.

Головним заняттям наших поселенців у Чако є сільське господарство монокультурного типу, подібно як у Місіонес. Плекають, в першу чергу, бавовну, а для власних потреб соевітник, кукурудзу, маїткою і випасують коні та корови. Кооперативний рух досить поширений, зокрема, аграрні кооперативи для збирання бавовни.

Вся ремісничо-промислова й торговельна активність зосереджена до велика потреб сільського господарства. Займаються цими галузями і українські поселенці, будучи часто підприємцями дрібних торговельних підприємств. В ремісничій найважливішими є паргати для направи сільсько-господарських машин, автомобілів, і столярні та кравецькі й шпеські роботи.

Наша колонія в Чако виконила досить поважне число суцільних урядовців, учителів, кількох адвокатів і лікарів. Часто буває, що українські поселенці займають уряди посадовчих містечок чи інші становища на тому рині.

Третью щодо важливості і кількості наших поселенців є колонія в провінції Мендоза. Вона розташована у західній частині Аргентини і через неї проходить східні пасма Андів. Українці поселилися у цій провінції в часі другого періоду еміграції, після першої світової війни. Головним заняттям цих поселенців є плекання винограду, горіхох та оливохвих садів. Своєю продукцію продають посередникам, а в деяких

випадах безпосередню продають самі, але поміж того, деякі наші поселенці доробилися майна, більше, ніж в інших аграрних колоніях.

Деяка кількість затруднено в ремісничій і торговлі. Підприємства звичайно невеликі і розраховані на потреби місцевого сільського господарства.

Крім повинне згаданих колоній, українці живуть ще невеликими групами в провінціях Санта Фе і Ентре Ріос, де займаються також сільським господарством, сіють пшеницю і випасують худобу, дрібною торгівлею і ремеслом. У провінції Ріо Негро плекають овочеві сади: зокрема яблука.

Поводино або й по кілька родин можна зустріти українські родини у всіх містах Аргентини, в Колодеро Урдавайн на шбах нафти, чи навіть серед віддалених індіанських племен тропічної Сальти.

Зовсім інакше виглядають поселення по містах, зокрема в Буенос Аїресе і в околицях, в Берісео, Ла Плата чи Кордоба. Ці перші міські поселення мають дуже тяжкі умови. Будучи соліньского походження і не маючи інших кваліфікацій, не володіючи еспанською мовою, вони виходили найгірші і найменше платили роботи в містах: домашня прислуга, сторожі, «чорноробот» на будовах будинків, шляхів, підземного транспорту, портів. Багато українців згинув трагічно під час праці або в шуканні за нею. В шуканні за виходом зі становища, — головню коли криза 30-их років, а потім друга світова війна зруйнувала плани повнороти до краю, — багато мужин одружилися тоді з чужинками. Було одружених мужин становище дало легшим. Працюючи вдовох, їм було можливим краще плануватися. Чоловіки в свідомості відповідальності за родину були пильніші в праці, вичаючи нові фахи і здобуваючи нові кваліфікації.

Упадок надій на поворот на батьківщину, заставив наш загаль остаточно устійнитися. Розвиток промишловості, що постала внаслідок перерваного воєнними діями імпорту, давши підставу передбачувати господарське віднесення країни і захопчуван поселенців на постійно залишається в Аргентині. В 1945-50 роках вони масово купують доми, будівельні терени, закладають власні підприємства, або включаються в промисловість, здобуваючи там кваліфікації і краше становище та платню. Ряди підприємств, професіоналістів і кваліфікованих робітників збільшуються дуже помітно в 1947-1950 роках з прибуттям нової еміграційної хвилі. Загал новоприбулих, це люди з високою, середньою або бодай доброю фаховою освітою. Професіоналісти натрапили в Аргентині на специфічні умовини і не могли зразу виконувати свої професії. Щоб «ностріфікувати» заграничні дипломи треба було наново складати іспити, що для багатьох, зокрема старших осіб, було не під силу. Вишкати становили хіба технічні професії, де легше було знайти працю за фахом в приватних підприємствах.

В таких обставинах професіоналісти, і взагалі інтелігенція, переставлялись на вільні професії, зокрема торгівлю. Однак, не всім вдавалося або відповідала така перестанова. Велика скількість тих поселенців переїхала тоді, в першу чергу до Канади і ЗСА.

За останнє десятиліття економічний рівень українських поселенців значно піднісся. Майже кожний має відповідне забезпечення, кожний має свій дім чи власне помешкання, дехто має авто, або впрешті, більше чи менше, господарство.

В розвитку української спільноти в Аргентині релігійне життя займає передове і почесне місце, виконуючи важливу роль у збереженні української національної індивідуальності.

Більшість поселенців є католиками. Першим священником, що приїхав на місійну працю серед українців, був о. Климентацій Вжуховський, ЧСВВ, який в 1908 р. приїхав до Апостолес в Бразилії. В місцевості Іле Тунас, недалеко від Апостолес, збудували наші поселенці ще в 1901 р. першу церкву на терені Аргентини. Сюди ж в Буенос Айрес є катедрала та Екзархат, що його очолює Кир Андрій Салсак. При катедралі йснує українська школа, гімназія й відділ Українського Католицького Університету.

Епархія Української Автокефальної Православної Церкви, яку очолює Йов Скамалський, також має власний дім і площу під будову православної катедралі.

Існує також кілька євангельських громад, які виявляють живу діяльність, початки яких сягають 1925 рік, на колонії Жалеху, в провінції Місіонес.

На культурно-освітньому і громадсько-політичному відтинках українські поселенці в Аргентині проявляють живу діяльність. Перша організація, що постала в Аргентині, це «Провітаре», заснована в 1910 р. в Апостолес. Товариство «Провітаре» в столиці Буенос Айрес, засноване в 1924 р., належить до найсильніших організацій в Аргентині. Також Товариство «Відродження», що постало із злиття кількох інших організацій, має свої філії. Обидва Товариства мають багато власних домівок, деякі з них дуже вартісні.

Пробувала українська еміграція в Аргентині розвинути й свою пресу. Майже кожне товариство намагалось мати свій орган. З них вдержалось до сьогодні: «Українське Слово», орган Товариства «Провітаре», що почав виходити в 1928 р. і «Наш Ключ», орган Товариства «Відродження», що появилсь 1939 р. Обидві ті газети є тижневиками. Існують також три

журнали. Мають українці кілька видавничих та одну друкарню.

Також в сьогодинішніх часах кооперативний рух є досить розвинений між нашими поселенцями. В самій столиці, діють три кооперативи.

З молодечих організацій найсильніші є СУМ і Пласт, які мають свої власні оселі, для таборів і кавацій.

Це значаючи на переходові трудності, кожний український поселенець, можна українська громада, вмерто промудували собі життєвий шлях. Ніхто з них не прийшов із великою капітала, не мали вони організаційної державної допомоги чи опіки, що їх мали інші національні групи. Кожний з них працює своїх рук здобував собі краще життя і лише витривалість та працьовитість поставили їх на ноги. Шлях цієї мандриччя був тернистий, але все еспільнота

прійшла його успішно, здобуваючи собі попану й признання оточення.

Серед наших поселенців громада виростає вже четверте з черги молодіше покоління. Молодь, в більшості хот і живе по містах, задержує свою національну ідентичність. Це не виключає асиміляції, але все як таки відіуває її на багато дальший плян.

Хоч шлях наших поселенців в Аргентині був тяжкий, то був він з кожного погляду успішний, маючи ті поселення акнайкращу славу місцевого оточення. Їх трактують як життєдатний і творчий елемент. Як признання того, в різних містах названо вулиці «Україна», а в самій столиці збудовано пам'ятник Шевченкові. Все це стверджує, що сила наша і громади, в її витривалості, жертовності, життєдатності і в державній нашій національній ідентичності.

НАШІ ПОСЕЛЕНЦІ В БРАЗИЛІЇ

Бразилія, це найбільша держава Південної Америки, з 8,512 мільонів квадратних км. і 95,305 мільонів населення.

Основне місце в економіці займає сільське і лісове господарство, що дає 90% вартості експорту. Обробна промисловість помагає на харчових і текстильних продуктах, на металургії, виробництві алюмінію, цементу, паперу, автомобілів, хемічних продуктів і гумових виробів.

Економічний стан країни є пов'язаний з європейською еміграцією від початків XIX століття.

Українська еміграція до Бразилії почалась приблизно в той самий час, що й до Канади, тобто в кінці XIX-го стол. До того часу українці оселялися в Бразилії лише спорадично, вольнимими родинами або малими групами.

Власлива масова еміграція починається в 1895 році, в час так званої «бразилійської гарячки» спровокованої агентами італійських царювальних ліній. В цей період приїхало понад 15 тисяч українців з північно-східної Галичини, які оселились в степній Парана серед прасців у дуже важких і несприятливих кліматичних умовах. Ця «гарячка» тривала до 1899 року і в тім часі постали українські оселі: Антоніо Оліто, Уніон да Віторія, Іраесса, Малет, Дорізон і найбільша з них — Прудентополь.

На початку біжучого сторіччя українська еміграція досягла чисел 24 тисячі осіб, не враховуючи тут усіх тих, що згинули у бразилійських прадісах від тропічних недуг і від надмірного виснаження в боротьбі за їхнє існування.

Приплив нової масової імміграції поповнив в період між 1908-1914 роках, при чім знову більшість поселенців була з Галичини. Ця імміграція мала характер заробітничий і більшість з неї задилилася в Парані, де через її територію проводиться тоді залізниця, і де були з тої причини заробітки.

Помімо тяжких обставин праці, до першої світової війни, українська імміграція доходила до 45 тисяч осіб, аже з природним приростом.

Українська імміграція між двома світовими війнами була відносно слаба: 9.000 осіб, тоді не лише з Галичини, але й з Волині та Полісся, в меншій мірі з Буковини, Закарпаття і навіть з-поміж українських поселенців з Югославії.

Від довоєнної 1947 по кінець 1951 року, зареєстровано у бразилійських портах понад 7.000 українських іммігрантів.

Сьогодні в Бразилії живе 153.000 українців: в стейті Парана 130 тисяч, в стейті Сан Пауло 14 тисяч, в стейті Санта Катаріна 5 тисяч, в стейті Ріо Гранде до Сул 3 тисячі і в інших стейтах 1.000. З них зазедь 10% — роджені поза Бразилією. Тепер живе й діє третє покоління перших поселенців.

Передвоєнна еміграція не виждкала до Бразилії, як до Північної Америки, переважно на заробіток, лише, щоб мати свою землю. І дістали її без більших труднощів. Проте, були злидні піонерського життя і борги за хату та землю, яку спочували квартальними ратами. Цю землю треба було здобувати в наполегливій, виснажливій праці у відпінних пралісах у боротьбі з тропічними несутами. Тяжко пришлося опанувати ту «благодать», якої поселенці недавно ще так бажали. Тільки завдятки могли вдержати піонірів. Мусіли вони довго чекати поки діждался свого хліба. Були вони в тім часі дуже бідними «богачами-

землевласниками», бо коло хати і в хаті була одна пуста!

Спершу українські поселенці падали звалом дерево і поміж висоокими шилам, що стреміли з землі, і недогорталими колодами садили кукурудзу та чорну фасолою на землі покритій перстою пошею. З часом, ці примитивні методи обробляння землі заміняли звичайні форми обробляння (плуг, а кінші, в деяких випадках, трактори). Разом з цим українці стали шкелати невідомо в тії частини Бразилії культури: пшеницю, жито, гречку, європейську картоплю. Поширили тут незнане бджалівництво. У зв'язку з цим число хуторів, приналежних українцям, становило в 1922 р. аже 7.500 з площею 350.000 гектарів. Разом із цим добробут і прибутки з господарства збільшилися.

Але, незважди були ці падаї спроби з тривалими добрим шкелдкам. В цьому ще й в нинішніх часах перешкодує подвійна трудність. Перша — це збубожіння ґрунту, що спонукує хлібороба шукати лісної землі, або переселитися до міста на заробітки. Друга обставина, це розширення по широкіх околицях, що сильно утруднює всяку організацію і відібрає дух спільної праці. Більшості населення тяжко зійтись на будь-яку працю або зібрання.

Ті труднощі є ще й тепер. Близько 80% українських поселенців займаються рільництвом. На земельних просторах 500.000 га, вони культивують старокрайові і місцеві культури.

Українські поселенці в південній Парані дали початок мільнарській індустрії, як також кооперативному рухові. Дали демонстративний почин до вирощування пшениці.

В експансії на північ і захід стейту Парани, багато українці переселилися туди в 1930-их роках, а деякі просто з Європи туди приїхали. Там плеануть промислові культури: каву, а від недавня і яту.

Збут продуктів рільництва, як теж торгівельна обслуга українських рільників знаходиться в неукраїнських руках. І хоч тепершня площа посльоти і капітала зросли на 50% у відношенні до першого десятиліття цього сторіччя, то українські поселенці під впливом економічних є не слабо грудою в порівнянні з іншими європейськими групами. Ще до недавня рільництво, яким займається більшість української імміграції, не принесло бажаного доходу у Бразилії і служило майже виключно заповнюванню самих продуктів.

Віля 20^а українців включилися у бразилійську торгівлю та індустрію. Інші стали робітниками й техніками у різних видах промисловости. Сюди належать поселенці з середньою освітою, а ті з видною, або працюють професією у власних підприємствах (лікарі, дентисти, ветеринари, аптекарі, інженери), або стали державними урядниками (судді, професори, учителі середніх шкіл), доповнюючи в той спосіб бразилійське населення, включившись у суспільне бразилійське життя на різних правах і обов'язках.

В Бразилії, український етнос живе в більшості по хліборобських скупченнях-оселях, по близьких до тих скупчень містечках і в сільничних містах.

Українська субстанція в Бразилії в голдовому уійшла вповні в місцеве бразилійське життя, ототожнюєся з ним в економічному і політичному аспектах та в його культурно-освітніх діях, виявах і стремліннях; одначе, зберігла і зберігає свої власні притаманні цінності, що впливають з відпінної української духовности.

Українські хліборобські оселі, а частинно і більш українські громади зберігають багато чого з власного стилю життя, його розуміння та інтерпретації!

Це проявляється ґуртвом, і в релі-

гійному і в суспільно-громадському житті української громади в Бразилії, а зокрема в Парані, де становить своєрідний організм зі своїми, усім українцям спільними, духовними цінностями і своєрідними культурними та матеріальними надбаннями. Завдання практичного характеру, а навіть власний побут українських поселенців у Бразилії позначений несе українськими стремліннями, тенденціями та ідеалами.

Людина, це сето суспільне, що живе громадою. Український іммігрант у Бразилії зрадує понав у громаду, зложеною з людей різних походжень і різних культур. Перший український іммігрант шукан громадського життя товариського життя середоміс з людьми, з котрими він міє порозуміння. Тому, а в початках імміграції, українські поселенці товаришили голвною з поляками.

Спершу національна свідомість українських іммігрантів була неспілка, навіть у тії групи, яку можна назвати найсвідомішою.

Поселенцями разом із поляками, в багатьох випадках тратили українці своє національну ідентичність. Тільки з приїздом інтелеґенції, розпинулася в них позитивна свідомість української національної приналежності. В міру того, як росло число українців, вони покидали зв'язки з іммігрантими інших народів і шораз більше зв'язували спос ножиття з рідними земляками. Рини тут старокрайовий звичай селян жити тільки з людьми своєї суспільної верети і народу, людьми своєї рідної культури.

Коли українські поселенці знайшлися в бразилійських пралісах, тоді їх найпершою духовною потребою було — збудувати хочби скромну церквичку. Перша збудована церквичка була неабиякою гордістю перших українських поселенців у бразилійських пралісах. Це підносило їхнього духа й додавало видержливости у важкій праці. Були випадки, що че-

рез брак дозвуду, люди з дуже великою жертвенністю, зносили увесь будівничий матеріал на плечах!

Бразилійський уряд не ставив ніяких труднощів у формуванні першо-релігійного життя українських поселенців у Бразилії. Зате зі сторони офіційних представників латинського класу в Бразилії ті труднощі виникали у безпосередній формі, а зі сторони провідників польської імміграції у формі посередній. Трудність була ще й у тому, що українські священники з Галичини були жонаті.

Як замилування до ріднщинства, уседавало по наших трудних предках, загартувало українських селян у завзятій, витривалій боротьбі із бразилійським праїсом, виринуючи йому влад за павдо землю під тепау життєдайних культур, — так тепау пабути від наших тисячолітніх предків тверда й неохитна віра в Бога помогла українським поселенцям перемогти труднощі у створенні церковно-релігійного життя у рідному стилі й дусі. Уже в 1896 р., заходами Українського Народного Союзу в Пана, Америкі, приїхав до українських поселенців у Бразилії о. Іван Волинський, а з 1897 р. за посередництвом Митрополита Семьбратовича, почав приїжджати з Галичини світські священники і Василійські Мисіонарі.

Коли церковно-релігійні потреби були забезпечені, тоді стали українські поселенці в Бразилії займатися культурно-освітньою роботою. Ходило про школу, де могли б їхні діти здобувати хоч початкову освіту й навчатися у рідній мові читати й писати. Бразилійський уряд зразу зовсім не цікавився тими поселенцями, а про шкільництво організоване державою, хочби першого ступня, не було й мови.

Роком народження українського шкільництва в Бразилії вважається

1898 р., коли засновано дві перші українські шкільки у Прудентополісній.

До розвою українського шкільництва в Бразилії у першу чергу приїхали священники, Сестри Службици ПНДМ й цілий ряд світських, громадських працівників, що жертвували й допомагали ті школи організувати і вчили в них за мізерним громадським винагородженням.

Були теж замагані створити українську середню школу. Ті зусилля закінчилися успіхом: в 1925 році засновано середню школу і збудовано для неї відновлений будинок в Порта-Уніон. Та по чотирьох роках та школа мусіла припинити навчання в наслідок різних труднощів, як законні труднощі й удержання, брак власних українсько-бразилійських педагогів, байдужість родителів.

Під оглядом громадсько-культурного життя були труднощі переломні в наслідок значного розпорощення українських поселенців на великих просторах, а в початках імміграції бездоріж'я й без засобів комунікації. Натомість зі сторони державних чиновників під тим оглядом не було жадних перешкод.

Початок українського громадського життя пов'язаний з церковними організаціями при парохіях. Згодом виникли й світські громадські організації. Це наступило з появою світської інтелігенції, як Степан Петрицький, Петро Карманський, Валентин Куц-Скала, Осип Шпнтко, Клим Гутковський та інші.

Першою українською культурно-освітньою установою в Бразилії було товариство «Пресніта» в Курітібі, засноване 1902 р. Згодом постали «Пресніта» і в інших українських поселеннях. Інколи називали ті установи «Товариство ім. Шевченка». До першої світової війни було їх вже 32 (тридцять і дві).

В 1922 році відбувся «Дорізонський З'їзд», котрий, як і міонська праця духовенства, надав розгону україн-

ському громадському життю в Бразилії і спрямував його на патріотичні рейси. Треба додати, що були це часи низовних збройних змагань українського народу на його рідних землях.

Дорізонський З'їзд підготували під опікою і практичними порадами високоавторитетних людей. Це були: Князь Української Католицької Церкви Митрополит Андрій Шептицький і представник Українського Державного Уряду, Петро Карманський. Сам Митрополит підготував місцеве священицтво до того всенародного з'їзду, а з українськими учителями відбув дві конференції у Прудентополісі; Петро Карманський підготував статуті будучого «Українського Союзу в Бразилії», ставлячи головний натиск на організації українського шкільництва. Сам з'їзд виїшов надзвичайно вдало. Петро Карманський представив голошму мету з'їзду — створення всенародної організації і представив проєкти статуту, що передбачували систематичну працю у трьох головних напрямках: культурно-освітнім, громадсько-економічним і громадсько-політичним.

Але за деякий час почався «громадський фермент» між двома українськими різно наставленими, під оглядом політичним і соціальним, групами. Уже тоді назрівала подія українського громадянства в Бразилії на велику групу ліберально-радикальних просвітан з Курітібського «Просвітою» на чолі й консервативно-народно під проводом оо. Василія у Прудентополісі. Обидві ці групи взаїмно себе дуборювали. Це й були внутрішні труднощі на українському замітку в Бразилії.

В тих часах оживила свою діяльність українська православна громада. В 1931 році о. Дмитро Сідельський зорганізував молодечу організацію «Молоде Козацтво». Це товариство так було попирило свою діяльність, що в 1935 році мало сім

відділів із 345 членами. Українська православна громада також дуже приїхалася до культурно-освітнього піднесення української імміграції в Бразилії.

Той процес культурного росту загально обірався 1938 року: держава відкрила усі небразилійські товариства й приїхала їх діяльність. Навіть священикам по церквах було заборонено проповідувати в неортугальській мові. Це був «указ» тодішнього диктаторського бразилійського уряду, що був важливою перешкодою для громадського життя української імміграції в Бразилії. Але зі становища державної праці тодішнього бразилійського уряду, не закриття небразилійських товариств мусіло наступити як запобіжний прийом державі охорони. Був то час, коли Гітлер у своїх прилюдних промовах домагався цілої Бразилії, як колонії для «лебенрауму» німецького народу, а деякі кола німецької імміграції в Санта Катаріні походилися так, немов би той стійт вже був їхньою колонією.

Піонери, що серед найтрудніших життєвих умов не замалали морально, але ще й інших підтримали на дусі, створили органічну базу для росту наступних поколінь і це нині живуть у пам'яті вже третього, а то й четвертого покоління тих перших поселенців. Головно ті перші причинили до збереження духовної національної субстанції серед української імміграції в Бразилії.

Український іммігрант дуже приїхався до приривнення лісів під управу річки. На розлогіх просторах, де перед 80-ма роками були неспрохідні перенісі пралісі із дикими звірами, нині є оселі, міста і містечка, головую у південно-східній частині Парана.

Українські оселі позначені стилевими трибаними церквами, виблиєними хатами, де під високим чітє сонашних кіт малва. Господарства огороджені, а коло них сади, городи.

Треба було виснажливої, безперервної праці двох поколінь, поки ті райони замінювалися на житлові оселі. Бразилійський народ не раз визнавав пошану і призначав українському різьбичковій, поділяв українського різьбичка за його витривалість і за потаємну працю на бразилійській землі.

Успіхи українських різьбичків у Бразилії є менші, як у різьбичків інших етнічних груп, наприклад, голландців, німців або японців. Причиною того є та обставина, що ті інші групи мали поміч від державних урядів їхніх країн походження, чого не мали українці.

Теперішні можливості господарського розвитку вимагає від різьбичків нових вкладів капіталу або кооперативної системи, а українські поселенці, поміж старців Валентина Куча та інших громадських діячів в похилих часах, не мають своїх власних кооператив, а до бразилійських по сьогоднішній день мають застереження. Поміж того, що українці в пізнійшій Парані вивозили при кінці минулого століття уживання пшуга, то через брак капіталу й орієнтації, техніка упроби різці є давня, консервативна.

Професійна структура українського населення є все таки в порівнянні до структури всього населення Бразилії однорідна: близько 80% є працове в сільському господарстві, а у всій Бразилії є лише 56% різьбичів у відношенні до всієї бразилійської людності.

Поміж цієї некорисної професійної структури, наростає народження в Бразилії українська інтелігенція, скріплена залізничним останнім імміграції, що включилася в життя країни.

Науковці працюють переважно в бразилійських університетах, як професори і дослідники. Сьогодні у Бразилії є 13 науковців українського походження в ділянках: археології,

ботаніки, ґрунтознавства, німецької літератури, англійської літератури, мікробіології, фармакології, історії-демографії, агрономії, різних високим спеціалізованих модерної медицини, іхтіології, кібернетики і фізичного виховання.

З німецькими давнішою добою, що деякий час жили в Бразилії і творчість яких пов'язана з бразилійською тематикою, треба згадати Петра Кармашовського, що першим вивчав українську літературу бразилійські емігранти; Сильвестра Калінина, Валентина Куча й Остена Шинка. З молодшого покоління діють: Олена Колодін (перекладачка Шенечка на португальську мову), Віра Йок, Ольга Мак (та 1971 році пішла на еталий побут до Канади), Олександра Запорожжяк, Володар Буженко і поет Павло Свистуленко.

У мистецькій діяльності треба згадати Михайла Бакула (пейзажиста) і Дмитра Ізмайлівича (портретиста); з молодших мистецтв Ларису Борушченко-Моро. Проживали в Курітібі деякий час знамі сніжники Ін і Любомир Мацюки, що своїм талантом дуже придурили українській громаді в Бразилії. Вони викопали хор і почали його в добрім мистецьким виконанні співати українські народні пісні. З того побуту користає українська фольклорна група по нинішній день на фестивалях етнічних груп Парані.

Культурно-освітнє життя українських поселенців у Бразилії є тісно пов'язане з церквою. Майже 85% українців у Бразилії є католиками.

Українські католицькі священники були на початках підпорядковані бразилійським римо-католицьким єпископам, тому приїзд жонатого духовенства був неможливий і свідченнями були здебільша монахи. В 1922 р. на 11 священників було вісім Василів.

Тільки 1951 року Апостольська столиця відлучила українців і всі

інші національні групи Східних Обрядів з під юрисдикції місцевої Ієрархії та вменувала для них (українців) Ординарія в особі бразилійського Архиепископа з Ріо де Жанейро, а Генеральним Вікарієм о. Клементія Пригубу. В 1958 році Рим призначив для українців у Бразилії окремого Єпископа в особі Кир Йосифа Мартиніу, ЧСВВ, який став Єпископом-Пономічком Бразилійського Кардинала Дом Жайме де Баррос-Камара. Врешті, в 1962 році створено для українців-католиків у Бразилії окремиї Екзархат, а Кир Мартиніу став тоді Екзархом з осідком в Курітібі. В 1971 році декретом Апостольської Столиці піднесено Екзархат до Спархії, а колишнього Екзарха, Кир Йосифа Мартиніу, до гідності Спарха. Його Єпископом-Пономічком, з ірравно наступника теперішнього Спарха став Кир Сфреу Кривий, ЧСВВ.

В 1972 році Спархія УКЦ у Бразилії організаційно охоплювала 55% із загального числа українців-католиків у Бразилії. Число священників 45, церков і каплиць 179. З них найкращію є церква Св. Йосафата у Прудентополі. Вона збудована в чисто візантійському стилі.

Українська Автокефальна Православна Церква, що її створили наслідки поселенців із Буковини і з Волині, як теж українці перейшли в 1920-их роках на Православ'я. Перша українська автокефальна православна церква парохія постанала на Жангада (Санта Катаріна) в 1926 році з іррадком о. Миколи Зюмбри з України.

В 1930 році Владика Іоанн Теодорович, тодішній Архиепископ в ЗСА, на прохання громадян, надіслав митрономера, колишнього священника о. Григорія Овчиченка. Так постанала в Бразилії УАПЦерква, а Владика Іоанн був її основником і першим Первоієрархом. Приїжд о. протоієрей Філіпона Кульчинського з Канади до Бразилії у вересні 1951 р. і при-

значення його на етаноніше Адміністратора УАПЦеркви у Бразилії внаслідок зміни в житті Церкви. З цього моменту організаційний розвиток набрав інших форм з більш успішними наслідками. Вільне зосередженні осередки УАПЦеркви є у Сан Паулі, Курітібі, в Порто Алегре, Алукарні, Новій Україні, в колишній Гісандаже Жуїнір і в Понта Гросса. Тепер православні українці у Бразилії мають 12 парохій з будованими церквами, з окремим Єпископом Іоаном Скігалльським з осідком в Курітібі.

До зожвавлення релігійного життя українських поселенців у Бразилії помітно причинилися церковні організації при парохіях обох Церков, як Апостольство Молитви, Сестринство, Евхаристієне Літаретто і т. п.

Велике значення в церковно-релігійному житті відіграють оо. Василіди, які становлять у Бразилії окрему Провінцію монашого Чину з осідком у Прудентополі. Мають там Малий Духовний Семінар, помічник у мистецку Івай-Кальдані, а Велику Духовну Семінару в Курітібі. Вільність оо. Василідів вже є уроджені в Бразилії. Багато з них закінчили студії в Університеті «Грегорианум» в Римі, звідки вертаються з докторатом філософії чи теології.

В місті Мадет є дідецька Мала Духовна Семінара, удержує її Спархія УКЦ у Бразилії. Студенти тої Семінари продовжують свої студії у василіанських інституціях або в Римі.

Релігійну, віховну і харитативну працю виконують з 1911 року Сестри Службівни ПНДМ, що також мають окрему Бразилійську Провінцію в Прудентополі. Вони ведуть початковий і середній школи, утримують шпиталі і сиротинці. Другим жіночим Чинем є Сестри Катехитки Св. Анни. Згромадження для догляду хворих і людей в старечому віці. Іхній матірній монастир є у Вера Гва-

рані. Релігійною, виховною і християнською працею займається також Інститут Катехиток Серця Ісусового, заснований в 1941 р. Їхнє життя ґрунтується на християнській етиці, але не на уставі черничого життя із кляузурою і личини обітими. Катехитки проходять основний вишкіл в Іхньому Інституті Св. Ольги у Прудентінолі. Свої місійні завдання виконують по колоніях Бразилії, а в останніх часах створили свої етатції в Парагваї й Аргентині. Вчать дітей читати, писати і говорити українською мовою, ведуть з ними катехизацію, вчать співу і народних танків. Катехитки Серця Ісусового виконують дуже важливу працю під національним оглядом, а заслуга їх не й у тому, що вони доходять до найдавніших закутків українського поселення.

Частина українців у Бразилії належать до Євангелістських Церков, зокрема баптистських, але вони поки що не творять окремої групи.

Культурно-освітнє життя українців у Бразилії має свій вияв в українських громадських товариствах. Після закінчення другої світової війни і закриття «національного режиму», між українцями відновилось громадське життя. У 1947 р. поклавши свою діяльність «Хліборобсько-Освітній Союз», який існував ще від 1922 р. Також в 1947 р. засновано у Курітібі «Товариство Прихильників Української Культури». Оба товариства мають по кілька філій. В 1949 році постало в Сан Пауло українське товариство «Соборність». Поблившись також видавничу діяльність і радюмовні переселення, спершу українською, а тепер, на домагання уряду, португальською мовами, Українські радієві авдіції, організовані ХОС-ом систематично один раз в тиждень, інформують українських і бразилійських слухачів про українські безперервні визвольні змагання на рідних українських землях і поза

ними на еміграції. Заходами ХОС-у збудовано триповерховий «Репрезентативний Дім Українських Імігрантів у Бразилії», де знайшли приміщення усі відділи ХОС-у з їхніми допоміжними установами, як редакція «Хлібороба», друкарня, студентський гуртожиток. Також ТНУК, як рідний «Соборність» у Сан Паулі, спроможена на власні двоповерхові помешкання.

Як ідеться про жіночі організації на терені Бразилії, то найважливішою з них є «Українська Жіноча Секція» при ХОС-і. Ця жіноча організація є членом СФУЖО. Діяльність української жіночої секції є дуже оживлена під кожним оглядом. Сюди належать такі роди діяльності: навчання дітей української мови, народних пісень і танків, улаштування вистав нашого народного мистецтва, вквітчування українських народних вечорин.

При ХОС-і існує також «Секція Української Молоді», що є найважливішою з усіх українських молодіжних організацій у Бразилії. Вона займається спортивними і культурно-освітніми справами, як також вилісно з себе «Фольклорну групу».

Рік-річно, вже протягом вісімдесяти літ, відбуваються в Курітібі заходами стейтвого Паранського Уряду, Фестивалі фольклору, де виступають різні етнічні групи. Українська Фольклорна група, своїми народними піснями і танками, майже кожного року здобуває перше місце на тих фестивалах.

В перші роки українського поселення в Бразилії не було місцевой української преси. Спорадично доходила преса з рідних земель (головно «Місіонар» з Жовкви) і з Півн. Америки («Свобода» з Джерсі Сіті). Першими українськими газетами, що появились в Бразилії були двотижневик: «Зоря» в Курітібі (1907-1909), який редагував Степан Петрицький у радикально-ліберальному дусі, і

«Прапор» (1910-1911) католицького напрямку, видаваний у Курітібі, а згодом в Прудентінолі. Їх змінили місячник «Місіонар» (з 1911 р.) і тиждень «Праця» (з 1912 р.), обидва по нішійній десь видають оо. Васильців в Прудентінолі. Третью газетою є тиждень «Хлібороб», що його заснував 1924 р. Петро Караманський.

Між різними періодиками, що існують лиш деякий час, важливі були: «Україна» (1919) в Курітібі; «Самосвітність» (1935-1940) в Прудентінолі; «Наш Напрямок» (1937-1938) в Курітібі; «Наша Думка» (1948) в Сан Пауло та «Інформативний Бюлетень» (1950-1957), португальською мовою, в Курітібі.

Сьогодні два тижденьники посилаються регулярно. «Праця», релігійно-католицького напрямку (наклад 3.000 примірників) і «Хлібороб», загальноінформаційний часопис. Його наклад також сягає 3.000 примірників.

Як місячники виходять: «Український Місіонар у Бразилії», журнал УКЦДрєкції і «Українська Православна Плітка», орган Генеральної Церковної Управління УАПЦєркви в Бразилії. Неперіодично поповилється «УСБЮБ», орган Українського Євангелістського Баптистського Об'єднання в Бразилії.

Бразилійський державний уряд і бразилійський народ приймають усіх імігрантів, як рідних собі співгромадян, з такими самими громадськими правами і такими самими зобов'язаннями євнотні Іхнього державного устрою. На такій базі взаємного зрозуміння і взаємної приязні наступила повна інтеграція українського іміграційного етносу з задовільними позитивними: став бразилійський культурний збільшеним господарським і культурним вкладом українського етносу, а українська етнічна група отримала органічну базу для свого розвитку і росту в аспекті культурним, господарським, а також у збере-

женні своїх українських побутових і національних традицій.

Заходами міського уряду нашано одну з площ Курітібі «Площа України», на якій заходами української громади в Бразилії, збудовано в 1967 році пам'ятник Тарасові Шевченкові.

Наприкінці 1971 р. організовано у Курітібі «Бразилійський Осередок Українських Студій». До цього товариства належать українці і бразилійці. Завданням цього культурного осередку є знайомити бразилійців з українською культурою, літературою, мистецтвом і здобувати для України приятелів серед бразилійського народу.

Теза односторонньої національної уніфікації, «melting-pot», є заступлена у Бразилії «культурним плюралізмом», який вказує, що бразилійська культура є синтезом всіх культурних вкладів іміграційних етносів. В пошті теперішніх бразилійських соціологів, інтеграція не означає утрати культурних надбав єміграційного краю, але, навпаки, включення тих культурних надбав у їхній питомих формі у бразилійську національну культуру. Цей культурний плюралізм підтверджується навіть ініею представників державної адміністрації, як наприклад, губернатор Парани. Цей державний достойник в день століття єманісації стейтву Парана, сказав до українців такі:

«Відете тям інішими бразилійцями, чия храния українцями злинилася».

Насвітлення перших поселень українських імігрантів у Бразилії є дуже слабі, через брак достатніх урядових документів. На початках іміграційного руху українці були вписували як астрійці, поляки, рутенці і т. п. Патомість, в парохіальних архівах часом бувають зарєстровані новітні походження наших поселенців. На підставі дослідів у тих архівах, вже від 1895 року бумачами пов'язані з історією поселен-

ня українців у Бразилії. В тім році приїхали до Бразилії 300 родин до Східної Галичини, з таких повітів: Бібрка, Вроди, Бучач, Заліщики, Жовква, Золочів, Перемішля, Сокаль, Тернопіль, Камінька Струмиліва, Збаржж, Товмач, Львів, Теремболя. На жаль, прізвища тих бучацьких поселенців не зписані в архівах, а їхні нападки вже третього, а то й четвертого покоління, не пам'ятають, з котрих місцевостей походили їхні прадеди. По другій світовій війні приїхали до Бразилії около 20 родин з

Бучаччини. П'ять з тих родин живе у селі Куртінобі, інші розпоршені по різних містах і містечках великих бразилійських просторів. І перші поселенці, і сьогоднішні бучацьчани вносять свій вклад в розвій країни поселення і, не зважаючи на інтеграцію, зберегли своє національне обличчя. Та дійсність має велике значення в житті кожної одиниці, даючи їй спідомість, що вона не сама, а становить собою частину одного організму, якому її — тієї одиниці — доля не байдужа.

Д-р М. БУРТНЯК
Боярко, Н. П.

УКРАЇНСЬКІ ПОСЕЛЕНЦІ В БОСНІ, ЮГОСЛАВІЯ

Український народ живе спокійно-ліку на своїй рідній землі, на своїй етнографічній території. Однак, поважаючи скількість українців живе сьогодні поза межами своєї рідної землі. Здається, що немає такого кутка землі на світі, де не жили б українці, замкнені тут і там долами і нелюдськими. Незавдаюча доля розігнала українців по всьому світі. Куди б людина не поїхала, то майже всюди, не тільки в Європі, але й на інших континентах, може стрінути більші чи менші скупчення, а то й поодинокі родини українців.

Відкупи їхнього життя частинно спостерігаємо в нашій пресі. Читачу цих короткі шістки, радіємо їхнім успіхам, співчуваємо їм в труднощах і злиднях, але, крім цього, мало пригадуємося над остаточними причинами: чому доля їх туди за-

несла, чому вони там знаходяться. Це менше пробуємо нагадати з ними солдатий контакт, щоб остаточно прийти до порозуміння та національної солідарності в теперішнім світі.

Одна така частина українського народу знаходиться в Югославії, де сьогодні живе, згідно з статистичними даними, біля 40.000 українців.

Щодо своєї походження та часу поселення, то українці в Югославії діляться на три групи. Першу групу становлять так звані Бачванські русини-українці, котрі поселилися періодично від 1746 до 1787 року в Бачці, в північній Югославії. Прибули вони сюди на урожайні землі, із області Горніца, із Закарпаття. З бігом часу Бачванські українці оснували свою «столицю» Руски Керестур і сьогодні начисляють 25 тисяч душ

розміщених в п'ятнадцятих місцевостях провінції Войводині.

До другої групи українського поселення в Югославії належать декілька тисяч запорозьких козаків, котрі, ухлянувшись від московських властей, поселилися в роках 1785-86 коло міста Сенти над рікою Тисою, також в Бачці. Були це переважно самітні козаки і частина з них вернулася на рідні землі, а решта, поженившись з чужинками, лишили по собі лише свої прізвища на -ов та -ев, котрі тепер можна часто спостерігати між сербами, що живуть над Тисою у Войводині.

Третю групу українських поселенців у Югославії становлять українці, котрі переселилися сюди з різних повітів Галичини. Вони поселилися в Боснії і Славонії при кінці минулого і на початку цього століття. Історичні причини, котрі спонукали їх переселитися були такі. Після прилучення Боснії до Австро-Угорщини в 1878 р. (перед тим Боснія належала до Туреччини), уряд запропонував заселити пусті землі людьми і розділити різні оповістки по всій державі, що можна набути землі на дуже вигідних умовах, навіть даром.

Довіданнясь про це, наші люди з Галичини почали зголошуватися на вїзд до Боснії, тому, що в Галичині відчували брак землі.

Дані доказують, що люди прибували з різних повітів, а особливо з Бучацького повіту: Білявничев, Бучача, Бронарів, Волесена, Зеленої, Корочин, Монастирськ, Новоїлки Явловської, Перемістия Язл., Нельковець Старих, Пляляни, Скоморох, Слобідки Горішньої, Стинки, Цвітовни і Язлівни.

Перші переселенці, переважно поодинокі родини, почали приїжджати коло 1890 року і поселюватися в північній Боснії. Приїхавши сюди, вони побачили, що матеріальні обставини для людського життя були важкі і небезпечні. Це була гориста країна

покрита лісами і не відповідала їхнім мріям. Та все таки, вони не перестерігали інших в ріднім краю, але наважили, у своїх листах висували як тут їм добре, як тут дають землі даром, і як здають полуденні овочі. Такі принаблизи листи були спонукою і приманою для селинних переселенців до такої країни, і таких чимно членина колонізація продовжалася від 1900 до 1913 року.

Головні місцевості, в котрих поселилися українці в Боснії, наступні: Привор, Деветина, Стара Дуброва, Сїбіль, Канижа, Ліновалин, Котрац, Бая Лука, Церовліни і Дераснта. Повище згадані місцевості і села не парохії, котрі включають і інші села.

Культурно-освітнє життя українців у Боснії пішло відзивним річищем у порівнянні до Бачванських українців. Заспокоєнні ехт-так своєї матеріальні потреби, наші переселенці почали думати про духовні потреби. В першу чергу почали старатися за свещенників, бо не було кому охрестити, висповідати, звичати і поховати. Розлучили листи до Митрополита Андрея Шептицького увічачили успіхом. Митрополит зазначивши нашим переселенцям і в 1897 році прислав до Боснії першого свещенника о. Андрия Сеґедія для місійної праці серед українських поселенців. В цім самім році в поїтовні місті Привор, ще за о. Андрия Сеґедія, була заснована парохія для всіх українців у Боснії. Саме місто Привор стало культурним осередком для українських переселенців у Боснії від самого початку їхнього поселення. В 1912 році була тут побудована церква Преображення Господнього, як також відновлена читальня і вписана до заїрного Т-ва «Пресвіта» у Львові. По першій світовій війні був тут великий занепад, щоби в 1935 році відновилася культурна діяльність.

Як перший душпастир серед українських поселенців у Боснії, о. Се-

теді був більше як десять років єдиним греко-католицьким священником, котрий обслуговував усі тушені долини. Ще сьогодні люди пригадують собі як о. Сеґеді відвідував своє розсіяне духовне стадо або пішком, або конем. Часто з собою носив маленьку гарматуку і як прибув на малий горб, що надавався на зібрання, то замість дзвонів, вистріляв три рази, щоб дати вірним знак йти на богослужбів зібрання.

В 1902 році Митрополит Шентницький приїжджав вперше до Боснії, щоб побачити на своїй власній оці як живуть наші поселенці. За його старанням Апостольська Столиця іменує в 1907 році о. д-ра Йосипа Жукча генеральним вікарієм для наших поселенців із осідлом в Сараєві. До 1914 року українські поселенці в Боснії належали, як окремі Вікаріят, до матерньої Північної Митрополії. Від 1914 року українці в Боснії стамалити окрему апостольську адміністрацію, котру очолював о. митрат д-р Олександр Базюк. Після першої світової війни українці греко-католицького обряду в Боснії були прилучені до Крижевацької єпархії за часів єпископа Кир Діонізія Ілвади, в котрому всі українці знайшли правдивого батька й опікуна.

Відвідини Митрополита Шентницького увінчалися і другим ділом. В 1907 році за його старанням і власним конитом будують монастир св. Студитія у місті Камениці, куди згодом приїжджають монахи і більше сплявників. В 1909 році з початком осені знову прибуває Митрополит на поселянцями монастирської церкви в Камениці. Таким чином, Камениця стала релігійним осередком життя для українців у Боснії.

Менша частина українців із Галичини поселилася в Славонії, на лівім березі ріки Сави. Це були переважно багаті переселенці, котрі закупили урожайні землі поодинокі і це спричинило їх роздрібнення. Від самого

початку поселення українців у Славонії відчували брак одного осередка для торжеств і зібрань, котрі могли б надавати заохоти і духа до збереження національної свідомости.

Сьогодні українські поселенці в Боснії і Славонії начислюють 13 тисяч душ.

В заключенні, можна сказати, що наші поселенці в Югославії — в Бачці, Боснії і Славонії — задержали своєрідну культуру, прив'язанія до Церкви та національну свідомість української спільноти, і таким чином вложили своєю данню в скарбницю своєї прибраної батьківщини.

Примітка автора. Цей короткий і не повний нарис про українських поселенців в Югославії в Боснії був написаний несподівано на прохання нашої Степана Шимлівського, координатора «Бучаччини». В часі своєї роботи в Югославії, автор не міг єдино занятися глибшими розвідками над українцями в Югославії.

1. ПРИЯВОР, повітове містечко в Боснії. Парохія основана в 1900 році. Церква Пресвображення — гарна, мурована, з банєю в українському стилі, побудована 1912 року. Вірних є около 1900.

2. ДЕВЯТИНА, або урядово Девятина, пов. Приявор, Боснія. Парохія існує вже від 1900 р., але церква Успенія Пресв. Богородиці побудована 1936 р. Парохія начисляє до 1500 душ.

3. СТАРА ДУБРОВА, пов. Приявор, Боснія. Парохія від 1906 р. Церква побудована в 1915 р. Вірних було перед останньою світ. війною 860 душ. Під час війни не могли остільки на своїх місцях, але мусли розселилися в інші краї. Дехто виїхав заграницю, а решта перебуває в Бачці. Така доля спіткала парохію Каменицу, де один час були наші о. Студитині і мали там свій монастир, а

также парохію Лепеніцу. Всюди поділялося по кільканадцять родин, що їх духовно обслуговують із Приявора.

4. СІБІЛЬ, повіт Славонський Брод. Парохія від 1908 р. Церква Усп. Пресв. Богородиці, побудована 1908 року, а нова перебудована в 1953 р. Вірних нарахується ще до 980 душ, та вони дуже розсіяні по різних, між собою віддалених селах, так, що молодії дедалі, то все більше, затрачуються під національним та релігійним оглядом.

5. КАНИЖА, пов. Славонський Брод. Суцільна парохія. Датує від 1906 року. Перед війною була в еслі кооперативна, читальна, орадна каса. Число парохіян — 900.

6. ЛІПОВЛЯНИ, повіт Новска. Поселенці здебільша з Лемківщини. Стариці ще до тепер затримали свою говірку. Парохія основана в 1909 р. Мурована церква Препелор. Зач. Бо-

городиці, побудована 1924 р. Число вірних — 760.

7. КОЗАРЦІ, пов. Прієлор, Боснія. Парохія від 1911 р. Гарна мурована церква з банєю, побудована 1930 р. Вірних — 1200 душ.

8. БАНИ ЛУКА, місто в Боснії. Осередок хорватського латинського єпископа. Парохія з 1917 р. Церква Христа Царя, що була побудована 1931 р., під час війни потерпіла бомбардування та цілком зруйнована. Є каплиця в парох. домі. Вірних около 700 душ.

9. ЦЕРОВЛЯНИ, пов. Босанська Градніца, парохія з 1917 р. Церква св. свмчч. Йосафата, побудована тогож року. С коло 600 душ, що живуть розсіяні.

10. ДЕРЕВЕНТА, пов. містечко в Боснії. Парохія від 1930 року. Церкви ще немає, тільки тимчасова молитовниця. Вірні розсіяні. Всіх було до 1500 душ.

ІНШІ КРАЇНИ НАШОГО ПОСЕЛЕННЯ

В цьому розділі, до тепер ми обговорили країни найбільшого скучення українців: Канада, Америка, Бразилія, Аргентина і Боснія (Югославія). А для насильники життєвих умовин наших поселенців у інших країнах, ми не поохотили зняти авторія, тому в міру доступних нам джерел — подаємо це самі.

Редакція

АВСТРАЛІЯ, НОВА ЗЕЛАНДІЯ Й ТАСМАНІЯ

Австралія — материк на південній півкулі, поверхню 7,631,500 кв. км. Населення 10,900,000 (1963 р.), в тому 34,000 українців.

Нова Зеландія, сусідній острів на схід, поверхню 268,700 кв. км., населення 2,700,000 душ (1965 р.), в тому 300 українців.

Тасманія, сусідній острів на півден. від Нової Зеландії, поверхню 68,000 кв. км., 365,000 населення, в тому 110 українських родин.

Вістка про першого українця, відвідувача Австралії, походить з 1870-1880 рр., але це був світової слави науковець, Микола Маклуха-Мак-

лай, що значна тубільна населення в Новій Гвінї, на островах Паціфіку і в Австралії.

По першій світовій війні прибуло в Австралію досі не устійнене число українців, однак, вірогідних відомостей про них не збереглося. По другій світовій війні прибуло туди українців значно більше, так, що в 1964 р. з природним приростом їх було вже 34.000 душ, з того 55% українців католиків, а 45% українців православних. Ці поселенці, прибувши в Австралію, не застали нічого, приїхавши їм творити все з початку; а як відомо від увагу, що вони були зв'язані контрактом, то перші два роки мусли прийняти таку правду, яку їм дали, що до деякої міри не сприяло корисно до творення організованого життя. Переборюючи початкову трудність, за короткий час виявили вони здуровну живучість, і велику жертвенність, про що свідчать неперервні факти:

В кінці 1964 р. Українська Католицька Церква мала Спексона її 11 священників; Українська Православна Церква в Метрополітній Спарті 12 священників, в Об'єднаній Спарті 10 священників. Послано до життя загально-українську політичну по-надпартійну репрезентацію. Союз Українських Організацій Австралії, Шаховське Товариство ім. Т. Шевченка, Союз Українок, Пласт, СММ, Центральне Українське Студентство і Т-во Українських Студентів Католиків «Обнова», організувало українське шкільництво з надбудовою Українська Шкільна Рада, торговельні і кредитні кооперативи, Т-во Українських Інженерів, Т-во Сприяння УНРаді, Українське Делегатівуру АВН, Союз Українських Комбатантів та ін.

(«Україноці в Австралії», НТШ в Австралії, Мельбурн, 1966 р.)

В міру власних сил надаємо видання преси й книжок.

Про жертвенність наших австралійців свідчать числа:

- 1) на будову УКЦерков, приходів і їх устаткування, вилатили . . . 373.500 ф.
 - 2) на будову УАПЦерков, приходів і їх устаткування вилатили . . . 154.000 ф.
 - 3) народні домн, устаткування, плани, оселі та ін. вилатили . . . 274.000 ф.
- Разом 801.500 ф.

Для повного прозруміння цієї жертвенності треба знадати, що зареєсований заробіток наших людей виносить 15-20 фунтів тижнево. Крім видатків на місцеві потреби, інші поселенці в Австралії постійно жертвували на допомогу залишкам в Європі, на Патріаршій Фонд тощо.

На основі опублікованих дослідів уряду праці в Лондоні (Англія), життя стовпа в Австралії, з-поміж 12 країн, була на третьому місці, і так:

Філадельфія (Америка)	166
Оттава (Канада)	— 151
Мельбурн (Австралія)	— 142
Копенгага (Данія)	— 112
Лондон (Англія)	— 100
Стокгольм (Швеція)	— 88
Берлін (Німеччина)	— 73
Прага (Чехословаччина)	— 50
Рим (Італія)	— 44
Відень (Австрія)	— 44
Варшавськ (Польдія)	— 41
Ліобона (Португалія)	— 35

В Австралії живе 33 родин бумачан, із якими Комітет наш реперисуеться.

АВСТРІЯ

Австрія — союзна республіка. Її поверхня 83,9 тисяч кв. км., 7,2 мільона населення. До першої світової війни була ядром Австро-Угорської монархії.

Починаючи від 1772 року, тобто по прилученні Галичини до Австрії, почали сюди прибувати українці, головне до Відня; ті, що відбували військову службу, студенти богослов'я в Барбарєум, студенти вищих шкіл, політики, парламентарії посли, державні службовці, а з часом, робітники й домашня прислуга. В 1784 році основано в Відні гр-кат. парохію св. Варвари, а 1868 р. оснувано студентське Т-во «Сич».

В час першої світової війни число українців в Австрії значно збільшилось, বেশиним біженцями були 7500 осіб, що перебували в таборі в Гмюнді та около 15 тисяч інтернованих під закладку в мексиканськств, що перебували в Талергофті.

По першій світовій війні австро-угорська монархія розпалась, на кілька національних держав — Австрія осталась в теперішніх границях. Відень став головним осередком нашої політичної еміграції. В Відні оселились ексильний уряд президента Савена Петрушевича.

В 1933 р. Австрія «об'єдналась» з Німеччиною і тоді над-соц уряд заборонила всі українські товариства, існували тільки філії дозволених урядом організацій. По укладку Німеччини 1945 р. Австрія відокремилась, а в 1955 р. переможні держави визнали Австрію самостійною.

Під час другої світової війни в Австрії було біля 100 тисяч українців, що з приходом большевиків біглисти, з них вернулось на Батьківщину. На кінець березня 1946 р. в Австрії осталось 29.241 українців,

що відмовилися вертатись домія, і підпали під оміку УНРГА, а відтак ПРО. Ця група людей зосередилась в кількох таборах Австрії і вивчила творчу організованість — з середні школи, кільканилантами, початковими шк., дитячі садочки. Виданництва — «Наві Дні»; преса: «Останній новини», «Промінь»; журнали: «Ітанри» і «Зісно». В Віднеку діяла Театральна Студія Й. Гринька і О. Добровольської, в Зальцбургі театр Г. Солашеві, в Інсбруці і Грацу студіювало около 500 студентів.

Після переселення до інших країн в Австрії осталось біля 5500 українців обох вірогідностей, працевдатні виключили, в економіку Австрії, непрацевдатні, хворі і старші ніком, на утримання Сухельної оміки або в старших захистах.

Духовну опіку над католиками має парох св. Варвари і її три священники, над православними — адміністратор УАПЦерков в Австрії.

В Австрії діють: Українське Центральне Допомогове Об'єднання, Союз Українок, організації молоді Пласт і СММ, Союз Українських Інавладів і Союз Українських Ветеранів.

При церкві св. Варвари з часомало відомий хор під управою проф. А. Віллінгана. Відень має оміале значення для українцівних досліджень — його бібліотеки, музей й архів мають цінні матеріали, зокрема Національна Бібліотека, в якій можна знайти українські намітнички Галичини й Буковини з 1772-1918 рр. й численні жали України.

З бучачан в Австрії (в Відні) проживає смерит д-р Юрій Вітопницький, а в Грацу укринений богослов, д-р філософії і д-р медицини Андрій Пиливий, що веде лікарську практику і викладає там на університеті.

(«Україноці в Вільному Світі», ЕМ, 1 і 2, УРЕС, Київ 1966, «УКЦерква в вільному світі», стаття в. М. Нічки ЧСВВ, «Сич», 1973 р.)

БЕЛЬГІЯ

Країна поверхнею 30,5 тис. кв. км., населення 9,3 мільйонів, у тому 3000 українців (1963 р.). Між двома світовими війнами в Бельгії перебувало около 300 українців політичних емігрантів, заробітчан і кілька десятків студентів (у Львеві, Лювені і Генті). Під час другої світової війни більшість українців виїхала з Бельгії; допомога почався по війні, коли до Бельгії почали прибувати з Німеччини, ті, що були вивезені на примусові роботи. Для охорони їх від репатріації, їх інтересів і матеріальної допомоги постав Український Допомоговий Комітет з осідком у Брюсселі. В 1947 р. число українців збільшилося до 10 тисяч. По відбутті дворічної контрактної праці, деякі перемістилися до Німеччини, частина переселилася в Америку і Канаду. Зав-

дяки Апостольській Столиці і Архидієцезії Івана Бучка постас Український Студентський Дім у Лювені.

Духовними потребами українців-католиків країни Бенелюксу, опікується Апостольська Віситація для українців в Європі. Українці православні гуртувалися в УАПЦеркві.

В Бельгії є кілька осередків СУМ, в Брюсселі приміщується Головна Управа Співки Української Молоді у світі, центральне суспільське видання «Ідея» «Франкопад» для молоді, є станція «Пласт»; в більших склучених працюють школи українства.

З буччаним, мабуть немає тепер нікого в Бельгії. Зараз по війні буда там родина учителя Юліана Галата, але вкоротці переїхала в Бразилію.

(Україні у вітлому світі, впадно з нагоди СКВУ в 1967 році та Енциклопедія Українства)

ВЕЛИКОБРИТАНІЯ

Поверхня країни 244 тис. кв. км., населення 53,6 мільйона (1964 р.) в тому 30 тисяч українців.

До 1945 р. у Великобританії перебувало незначне число українців, щойно по війні прибули з Італії українці польського корпусу ген. Андерса (около 6000), полонені української дивізії «Галичина» около 8500, а в 1947 році з британських зон Німеччини й Австрії прибуло понад 20 тис. звербованих на роботу.

По відробленні контракту частина дивізійників переселилась до Канади а також до Америки. Мабуть з такою переселення скористали також воляки корпусу ген. Андерса.

З загального числа, 25 тисяч належить до Української Католицької Церкви, в тім числі є 8 тисяч наро-

дженів вже по війні. Під оглядом релігійним їх обслуговує 1 список і 14 священників. Вірних УАПЦеркви 5000 обслуговує 12 священників.

Стараним українців з польської армії, в 1945-1946 рр. створено загальноукраїнську репрезентацию Союз Українців у Великобританії, яка згідно з англійськими законами зареєстрована як Співка з обмеженою порукою, що вможливлює СУП-ові вести суспільно-громадську працю, мати свої клітини, набувати рухоме й нерухоме майно й цим розпоряджатися, а також СУБ зареєстрований як харитативно-догомова організація.

В кінці 1970 року, СУБ має зорганізоване спос членство в 69 Відділах, має 7 Осередків, 3 Секції і 7 Комі-

сій, 45 Відділів мають власні доми. Головна Управа СУБ-у має власний дім, дім для інвалідів і дім для пенсіонерів. При СУБ-і є окрема клітина видавництва і книгарні. СУБ видає тижневик «Українська Думка», місячник «Ukrainian Review» і дитячий журнал «Юні Други». Секції СУБ-у: а) Співка Українських Учителів і Виконників, б) Організація Українських Жінок, в) Бібліотека і Музей ім. Тараса Шевченка, Колеції СУБ-у; Українська Педагогічно-Освітня, Комісія Допомоги Українському Студентству КоДУС, Господарська Комісія Інавлізської Оселі, Комісія для справ Української Гімназії, Колеції Фонду Української Дитини і Колеції для справ Студентських Турпоїнтіків.

В системі СУБ-у є 7 хорів, 2 оркестри, 1 танцювальний ансамбль і три драматичні гуртки.

Серединою 34 ОУН видає в Лондоні місячник «Вігваллий Шлях» у власній друкарні.

В наслідок переваги прихильників ОУНр і гетьманців в СУБ-і, прихильники УНРди створили другу громадську організацію Об'єднання Українців у Великобританії. Третью поважною організацією було Об'єднання Колиш. Воляків Українців. Було також основано Союз колиш. Воляків Українців.

Частину молоді охоплює пластова організація Клуби Виконних Осель Молоді «Пласт» що проводить працю з дітьми по Осередках. Співка Укра-

їнської Молоді (СУМ), охоплює понад 4500 членів, веде культурно-освітню працю і улаштовує табори для молоді. Частина молоді зорганізована в Об'єднання Української Демократичної Молоді (ОДУМ). Студентство зорганізоване в Українській Студентській Громаді і в Т-ві католицьких студентів «Обнова».

При Відділах СУБ-у існують школи українства; такі ж школи є й при православних церквах і при одній католицькій. У них навчають дитвору української мови, релігії, співу і танців.

Майбутній дослідник життя української еміграції у Великобританії з признанням буде відумуватися в її дослідження. За короткит час своєї побуту, не заставши нічого, розбудували релігійне і національно-суспільне життя, придбали катедру УКЦеркви, 9 церковних будинків і в такомуж відношенні мають досягнення українці православні. Окрім святинь придбали Народні Доми, друкарню, приволи для старших віком, а всі ці надбання творились по заспокоєні державних вимог – заплата податків, соціальних свідчень тощо.

У Великобританії прокинає кілька сотень буччани. Наш Комітет перенесується із 172 родинами. Наші буччани не рідко бувають в провадах низових клітин, а також в провадах центральних організацій на терені Великобританії.

(Енциклопедія Українства 1 і 2; Звіт СУБ-у за 1961 р., «Українська Думка» ч.ч. 20-25, 1962; «Україні у вітлому світі», впадно з нагоди СКВУ, 1967; «Наша церква за Ли Митише», в. 0-ре С. Віварчука, календар «Світло» за 1973 рік.

ВЕНЕСУЕЛІЯ

Країна в південній Америці, поверхнею 12 тис. кв. км., населення 8,3 мільйона (1966).

В 1947-1950 рр. до Венесуелі ви-

їхало з таборів Австрії і Німеччини біля 3500-4000 українців, пополовині католики і православні.

Поселилися вони в столиці країни

в Каракасі й інших містах — Валенсиї й Барксісмето. Зорганізувалися в Українську Громаду з філіями в країні, як Українське Репрезентації. При «Українській Громаді» має Жіноче Об'єднання. Є «Хата-читальня».

В Каракасі є Український Національний Дім, українська католицька парахія і церква. Більшість українців у цій країні зосереджена в столиці Каракасі, де вони мають працю

(Україноці у Вільному Світі: К.У. 1 і 2: УКЦерква у вісному світі, в. М. Нічка ЧСВВ. Календар Світа на 1973 р.; Воцхач Духа, Монреаль-Торонто, ч. 36 за 9-го вересня 1967 р.)

ГОЛЛЯНДИЯ (НІДЕРЛЯНДИ)

Поверхня країни 40.900 кв. км. (разом з внутрішніми водами), населення 12.360.000 (1966 р.), в тому кілька сотень українців. У 1919-1923 роках в Голляндії діяла дипломатична місія УНР. В 1920 р. в Голляндії концертувала Українська Республіканська Капела під проводом Олександра Кошиця. У 1921 р. в часі відвідин митр. Шептицького, з його почину в Голляндії засновано Апостолів для українців, що в 1927 році поширили свою діяльність і перетворилися на Апостолів'я Єдинення, який в 1948-1950 рр. фінансував Українську Католицьку Семінарію в Курлембергу, а в 1951 році сприяв створенню Утрехтського Візантій-

в промисловості, провадять власні підприємства, а професіоналісти працюють за фахом.

Час до часу Українська Громада влаштує концерти, збори, доповіді.

З Бучача у Венесуелі проживав проф. інж. Антін Король з ріднею, був у провіді Української Громади. Головою Парохіального Комітету, активним в інших українських організаціях. Помер 26 липня 1966 року.

ського хору з голляндців, під диригуванням музиколога проф. Мирослава Антоновича, співають українською мовою в Голляндії і поза її межами.

По другій світовій війні в Голляндії працює група 800 осіб жінок, що були вивезені в Німеччину на роботу — вони в більшості пошодили заміж за голляндців і засімільовувалися.

Об'єднання Українців у Голляндії має коло 100 осіб.

В Роттердамі спочивають тілні останки Голови Проводу Українських Націоналістів, полк. Сигена Коновальця, замордованого там польським агентом 23 травня 1938 р.

т. зв. Інтернаціональній Бригаді. По другій світовій війні у видцях школах Мадрид студіювало 25-30 українських студентів. Крім них, живе ще кілька українських родин. В 1956 році створено Асоціацію Українців

Приятелих Еспанії. З українських політичних установ існують в Еспанії: Представництво Вишнього Органу УІРаді і Делегатура Антибольшевицького Більюку Народів.

Від 1951 року Еспанське Національне Радіо передає з Мадриду різні мови за кордон національні програми, в тому й українською.

(ЕУ — Україноці у Вільному Світі)

ІТАЛІЯ

Країна в південній Європі — 301.200 кв. км., населення 50,8 мільйонів (1964 р.). Хоч Італія від України відділена горами — Карпати і Альпи, проте, наші зв'язки з Італією не перериваються від давніх літ. В 1476 році отримав докторат з медицини Юрій Дрогобич, три роки пізніше був ректором університету в Болоньї. Від 1596 р. столиця Італії — Рим — є важливим осередком УКЦеркви. Як наші умовини, то українці емігрували з Італії, головню коштували й музики, і так: Бандирівський Олександр (1850-1913), Березівський Максим (1745-1777) і Бортовийський Дмитро (1751-1825) — українські композитори, студіювали в Італії, створили там опери до італійських текстів і ці опери були етажені на італійських оперних сценах. Бойченко Микола (1894-1956) студіював музику і деякий час був там учителем. Вороненці-Монтига Катерина (1878-1855), оперна співачка студіювала в Мілані. Голішевський Михайло оперний співак студіював у Мілані. Гулак-Артемівський Семен (1813-1873) студіював у Флоренції, Дідур Адам (1874-1946) оперний соліст-бас виступав у оперному театрі Ла Скала в Мілані, Дублянний Маркіан студіювала сольовісти у Римі, Зарицька Євгенія виступала в оперних театрах в Італії, Іван Іванов оперний співак студіював у Болоньї, там жив постійно і там помер, 1880 р. Крушельницька Соломія (1873-1952) студіювала в Італії, виступала на оперних сценах і там жила до 1939 р. Володимир Луців — співак і бандурист,

учився співу в Італії, Маланюк Іра — оперна співачка, виступала в оперному театрі в Мілані, Мишуга Олександр (1852-1922) оперний співак, режисер, студіював у Італії, Мишук Михайло, Носачевський Олександр (1874-1955), Тисак Василь, — студіювали спів у Італії, Шуфайн Тетяна Ара виступав в оперних ансамблях в Італії.

В 18-19 вл., Італію відвідували при різних нагодах українські письменники і вчені: Г. Сковорода, А. Могильницький, О. Федорович, П. Куліш, М. Гоголь, М. Коцюбинський, М. Драгоманов, Л. Українка, М. Возчик та інші.

Ща час першої світової війни в Італії перебувало кількадесят тисяч українців військовополонених з австрійської армії.

В 1919-1920 рр. в Італії були відкриті дипломатичні місця УІР.

Між двома світовими війнами в Італії працювали українські політичні і культурні діячі, зокрема С. Коновалець, С. Опацький, князь І. Токкаржевський-Карачинич, М. Островерха, М. Липовська, І. Курах й ін. В Римі існувала з 1933 до 1939 р. невелика «Українська Громада».

Після 1945 р. в Італії опинилося близько 15.000 українців, у тому числі більшість військовополонених у Римі, з І Дивізії УНАРФ й невеликі групи втікачів у таборів переміщення осіб. Ними опікувалися Український Допомоговий Комітет у Римі заснований з почину архієп. І. Бучака. По переселенні військовополонених в Англію, в Італії зали-

шилася нечисленна група переважно з духовних осіб.

В Римі є осідок Архiep. Івана Бучака — пастири ескитальції, Генеральної Курії oo. Василіян, монахи, Василіанки, Колегія св. Йосафата, Мала Семінарія oo. Салезіян, oo. Студити.

Від 1963 року, субота, дня 9 лютого, тобто від часу повернення з заслання Львівського Архiepіскопа і Галицького Митрополита о. д-ра Йосифа Сліпого, Рим збагатився українською тематикою. Виступ Митрополита Кир Йосифа на II Ватиканському Соборі в обороні УКЦеркви та її завершення Патріархатом, 25 лютого 1965 р.

(Е.М., т. 2: Українці в Вільному Світі; Вісті з України; Українське Пресоє Бюро ч. 476 з 10, 3, 1973)

НІМЕЧЧИНА

Передвоєнна Німеччина, себто перед 1945 роком, мала 468.720 кв. км., а населення мала 63,7 мільонів.

По другій світовій війні стару Німеччину розділено на федеративну Північно-Рейнську з поверненням 248 тис. кв. км., і 57,7 мільйонів населення та Східно-Німецьку (Німецьку Демократичну Республіку) з поверненням 108,3 тис. кв. км., і 17,2 мільйонів населення (1963 р.), калінінградську область, що входить у склад ССРСР — 15,1 тис. кв. км., з 694 тис. населення (1966 р.), а рента — 97.320 кв. км., відійшло до Польщі, з цієї території німці переселені до Німеччини.

Перед 1945 роком з Галичини в Німеччину виїжджало біля 75 тисяч на роботу, з цього виходило б, що і з нашой Буковини виїжджало окола 1.500 до 2.000 осіб. Вони виїжджали головню на Шлезек до праці в копальнях вугілля, сталеварнях, рідше до сільського господарства. Цій, до речі, сезонній еміграції сприяла близькість і невеликі кошти пере-

Кир Йосиф підписаний до гідности Кардинала, видавав вірних УКЦеркви по країнах їхнього поселення, збудував Собор св. Софії в Римі, оснував УКУніверситет ім. св. Климентія Папи, Бібліотеку, Український Музей в Римі, де в 50-ти салях виставлено 20.000 експонатів, видав більше як сто томів наукових праць, 10 тис. катехізмів і 10 тис. молитовників.

В Італії від 1951 р. закордонна радіослужбою надає річі українською мовою. Керівником цього відділу є наш бучачан д-р Василь Федорончук.

Гду, а при гурті і 10 осіб — робітники платили тільки півнощну кошти дороги.

По війні (1920-1929) ця можливість для українців чорем відпала, бо, хоч в 1927-1927 реках було відкрито з Польщі в Німеччину 337 тисяч осіб, то в цьому році було тільки 19.700 осіб з південно-східних воєвдств, зате в цьому десятиріччі було ніхило з Польщі 315.100 осіб у Францію, то в цей живіт було 39.000 осіб з західно-українських земель. Очевидно, тут ринала польська еміграційна політика, бо в Німеччину, до була стійка валюта і кращ заробітки — туди спрямовували поляки, у Францію і Латвію до заробітки були значно менш — українці.

В час другої світової війни, в Німеччині перебувало біля двох мільйонів українців — полонені з совєтської армії, воєни в німецьких формаціях, примусово забрані на роботу, вивезувані з прифронтових смуг, кол. політичні в'язні, політичні в'язні в концентраційних таборах, воєни

ні втікачі та ін. По закінченні війни близькість із них примусово чи добровільно вернували на Батьківщину. На кінець Березня 1946 р., осталося в Німеччині 177.630 осіб, які відмовилися вертати. Дня 1 листопада 1945 р. в Ашафенбурзі основило Центральне Представництво Української Еміграції — головню обрано Василь Мудрого. Під правним оглядом, над тими людьми, що втрачили старе громадянство, а ще не набули нового — опіку обняли Об'єднані Нації (ОН), що ще в 1943 р. створили окремі організації УНПРА, а від 1947 року ПРО. Права втікачів визнано за переслідуваними великими тоталітарними режими, отже й болшевицким. Кожний емігрант, який піддавав під опіку ПРО, мав, крім правної опіки, право безплатного переїзду до країни нового поселення, право менкати в ДП таборах і безплатно харчуватися.

Поки всі ці привілеї політичних емігрантів дозрівали, наша еміграція спільно не тратила часу — організувано релігійне й суспільно-громадське життя. Організовано парохії обох віровізань, початкове й середнє шкільництво, культурно-освітнє пращо, технічні курси, курси чужих мов тощо.

За станом в 1948 році, наше шкільництво представлялося так:

домкільця — 72 садочки, 3835 дітей, 170 учителів;
народні школи — 104, 4966 учнів, 498 учителів;
середні й фахові школи — 36, 3814 учнів, 533 учителів;
фахові курси й школи — 26, 1163 слухачів, 137 учителів.

(Українці в Вільному Світі, 1967; Е.М., т. 1 і 2; Календар Світа, 1973 р.; МРЕС, Київ 1966; Rocznik Statystyczny RPP, 1938.)

У високих школах Німеччини студювало 1893 наших студентів.

В тому часі відновили свою діяльність: Наукове Товариство ім. Шевченка, Український Вільний Університет, Український Технічно-Господарський Інститут, пошла Вища Торговецька Школа, Українська Богословська Пратовська Академія, Українська Католіцька Семінарія, українське політичне, культурно-релігійне й видавнє життя зосереджувалися в Мінхені. Там є осідок Державного Центру УНР, центр ЗЧ ОУН з виданням опіки, ЦК АНІ, осередок Червоного Хреста, Студентська Централь, Українське Т-во Закордонних Студій із журналом «Сучасність», осередки Пласту і СМУ-у, Європейське представництво ЗУАДК-у, в Мінхені з осідок Екзархату — Сп. Кир Ісаакій Корнелія та Архiep. УАПЦеркви Кир Іванор Абрамович.

В Німеччині виходить тиженник «Пілях Перемоги», офіційо ЗЧ ОУН, католицький тиженник «Християнський Самостійник», «Український Самостійник», орган ОУНз, в Новому Ульмі — тиженник «Українські Вісті», в Ліндсегуті кварталний УАПЦ «Рідна Церква».

В Мінхені спочивають тіліні останки: публіциста ОУН д-ра Лева Ребега, замордованого 12 жовтня 1957 р. та Провідника ОУН Степана Бандери, замордованого 15 жовтня 1959 року.

В Німеччині проживають ще й бучачани — з них 12 родин є з нами в постійному кореспонденційному зв'язку.

ПАРАГВАЙ

Країна в центральній частині південної Америки. Площею 407 тис. кв. км, населення 1.900.000 осіб, в тому 8000 українців. Більшість українців переселилися з сусідньої Аргентини в 1930-1932 рр., в час господарської кризи. Безпосередньо з українських земель (Галичини, Волині й Закарпаття) почали прибувати українці в 1935-1939 рр. Кількасот прибуло в 1946-47 рр. з таборів ДП з Європи. Більшіми скупченнями поселені в департаменті Ітапуа, в сусідній з аргентинською провінцією Місіонес, навколо м. Енкарнасіон, де є ряд українських колоній з українськими назвами: Нова Водинь, Нова Україна, Богданівка, Тарасівка, Перевертінка, Морозівка, Санта Домінго, Альборда, Санта Марія та ін. Деякі скіпляють українці поселення навколо стації Коронель Богадо (Зелений Клиш, Сибір, Кавказ) і в стації Паранага Асунсіоні. Основна маса українських поселенців — солони і ремісники. Культивують бавовну, рис, кукурудзу, жербу (парага, чай), пшеницю та ін., переважно для збуту. Займаються також скотарством і пасічництвом. Частина працює по

містах як ремісники й робітники. Українська інтелігенція перебуває в Асунсіоні, працює в індустрії, торгівлі, у вільній професії, займаючись й вищою посадою. Більшість українців належить до православної Автокеф. Церкви, около 30% — католики, решта до баптистів, штундистів, менонітів.

В Парагваї в 1937 р. оснований Т-во «Прогресіта», яка має 10 філій. При «Прогресіті» був zorganizований Союз Молоді, згодом перейменованій на Силку Української Молоді. Деякі «Прогресіти» мають власні Народні Доми, в яких містяться читальні і школи або шкільні курси. Для допомоги жертвам війни в 1945 р. створено Український Допомоговий Комітет при парагвайському Червоному Хресті. Заходом цього Комітету і «Прогресіти» був створений в 1949 р. Український Осередок у Парагваї затверджений урядом як репрезентація українців. Активніші одиниці і молоді часто виїжджають до Америки, Канади й Аргентини.

В Парагваї поселились також бучачани, п. Володимир Баран з Григорова, що перетнувся з нами.

(Е.М. Г.)

ТУНІС

Туніс — країна в північній Африці. Її поверхня 125,2 кв. км., населення 4,7 мільона (1966 р.).

В 1947 році до Тунісу прибула з Німеччини й Австрії українська група зі своїми фахівцями-інженерами біля 300 осіб й поселилася в місцевості Бен-Метір, для якого будувала величезну гроблю на річці Уед-Ель-Ліль.

При цій будові, крім українців, були еспанці й італійці. Мимо націо-

нальних і світоглядних різниць, всі ці робітники були до себе взаємно толерантні.

Українська група згідно з умовою, мала священика, учителя й лікаря, що їх оплачувало будівельне підприємство. Наша група була зразковою організована. Постійна школа, крім школи вся молоді була в Палесті, старша молоді в СУМ-І, добре знавальної мішаний хор, оркестра (всі інструменти закупили будівель-

не підприємство), танцювальний ансамбль, що виступав перед місцевою публікою, а також був запрошуваний ансамбль до столиці Тунісу та інших міст.

По закінченні будови в 1954 році

(Українці в Вільному Світі; Е.М. І і 2; УРЕС, Київ 1966; доповнила вів Зоянія Мосійчук.)

ФРАНЦІЯ

Країна в розмірі 551.600 кв. км., 49.700.000 населення (1967 р.), в тому около 35 тисяч українців.

До першої світової війни наші з'язки з Францією були невеликі, хоч наші заробітчани шукали по всіх країнах світу кращих життєвих умов, але у Францію плавалися рідко. Були невеликі групи, що своєю спеціальністю находили працю і працюючі; щойно в 1925-1939 роках виїжджало у Францію значно більше: за польськими офіційними даними, в тих роках із західноукраїнських земель у Францію побувало біля 90 тисяч робітників. У Франції не затримувалися довго і цей стан був плинкий, так, що війна 1940 року захопила не більше 40 тисяч українців у Франції. В тому числі було 3 тисячі політичних емігрантів з часу нашої Визвольної Боротьби 1918-1920 років.

Від 1960 року у Франції існує УКЕЗхарат з Євсисолом Володимиром Маладишком, ЧНІ, поділений на три парохії і 9 місцевих станцій. Під сучасну пору працює у Франції 12 укр. кат. священиків і Сестри Службиці, що мають два доми і 8 монахинь, вони допомагають в навчальній релігій і рідної мови в 5-ти четвергових школах з 120 учнями.

Вірі УАПЦеркви об'єднані в 6-ох парохіях.

Наша група переселилася до Канади, Америки, Австралії, Аргентини та інших країн.

З наших бучачан перебував у Тунісі д-р Лонгин Горбачевський з рідною — з часом переселився в Канаду.

Світські Організації: Українська Народна Єдність (УНС) зі своїми чисельними філіями, Організація Українських Робітників у Франції (ОУРФ) при Французькій Синдикалії (ОУРФ) при Французькій Синдикалії робітників-католиків, з тижневиком «Українець», а пізній «Українець-Час». Громада, що співпрацювала з УНРадом, видавала журнал «Громада» й тижневик «Українське Слово». У Франції діють осередки Пласту і Відділи СУМ, при деяких парохіях обох провінцій, а також українськості, аматорські гуртки тощо.

Навесні 1931 року завдяки шедрий допомозі Іх Ексцеленції Архискепопа Кир Івана Івчука zorganizовано у Франції Науковий Осередок НТШ у Сарселі, місцевість, на північ від Паріжа, у віддалі 20 хвилин їзди авто. Основним завданням осередку в Сарселі — продовжувати працю видавничу Енциклопедії Українськості, яку було започатковано в Німеччині 1948 р.

В будинку Осередку, що став окремих у Сарселі, живуть найближчі співробітники Е.М. Головини редактором є проф. д-р Володимир Кубінович. По кінець лютого 1973 видано 9 томів ЕУ українською мовою й 2 томи англійською.

Осередок НТШ в Сарселі плинний, у надзвичайно складних обставинах, живучий не тільки своєю участю

ржиж українських, чужинцевих і міжнародних наукових конференцій, курсах, конгресах, доповідях, рефератах, але й видав десятки цінних наукових праць.

Від 1951 р. в Сарселі є осідок Комісії Допомоги Українському Студентству КоДУС, яка допомагає студентам у вільному світі, у Німеччині, Франції, Австрії, Аргентині, Бельгії, Італії, Югославії, Бразилії, Чехо-Словаччині, Великобританії і Америці. У звітному часі 1968-1969 років, Комісія видаткувала 50.499,00 фр. франків — 75 студентам.

В Парижі існує Бібліотека ім. Симона Петлюри, яка має 12 тисяч книг і 14 тисяч часописів та журна-

лів. Бібліотека кожничасно збільшує свій стан пожертвами поодиноких громадян і придбанням.

В місцевості Абондант є Захист для старших, що їх Франція прийняла з Німеччини, як неспособних до праці. В цьому захисті доживали свого віку бучачани: Прокій і Стефанія Тихі, б. управитель мітрополітичних лісів у Ніттоні та Ілько Максимів, суєспільний дідч з Коропця і член Української Національної Ради в Станіславові в 1919 р.

В Парижі слючивають тліни останки Голови Директорії і Головного Отамана Військ УНР Сихона Петлюри, заморданованого 25 травня 1926 р.

(Україні у Вільному Світі; о. М. Нічка ЧСНВ: УКЦерква у Вільному Світі, Календар Світла з 1973 р.; Сарселі — науковий Осередок ІТШ, 1955 р.; Звіт КоДУС-у за 1968-1969 рр.; Інф. Бюлетень Бібліотеки ім. С. Петлюри, ч. 25 з січня 1971 р.)

ШВАЙЦАРІЯ

Країна в чотирикутнику між Німеччиною, Францією, Італією й Австрією, поверхнею 41.295 кв. км, населення 6 мільйонів (1966 р.). В часі всіх воєн в минулому була нейтральною. Давала захист політичним емігрантам всіх режимів і з такого захисту користали в 1870 рр. українські політичні дітчі — Михайло Драгоманов, Микола Зібер, Сергій Подлинецький, Антін Ляховський, Михайло Павлик, Яків Шульгин та ін.

В часі Визвольної Боротьби в 1918-1920 рр., у Швайцарії було Дипло-

матиче Представництво УНР (Е. Лукасевич і М. Василюк).

По другій світовій війні живу діяльність проводив Український Допомоговий Комітет у Женеві, душею якого була Меланія Рудницька.

В останні дні Німеччини, 1945 р., на кілька годин, Швайцарія була отворила свою границю, і з цієї нагоди скористала невеличка група українців, що перейшли до Швайцарії, між ними був і бучачанин Гриць Бачинський, що з часом переселився до Аргентини, а по кількох роках в Америку.

(Україні у Вільному Світі; Е.Х. 1 і 2.)

Стенан ШИПИЛЯВИЙ

МЕЦЕНАТИ, ФУНДАТОРИ І ПЕРЕДПЛАТНИКИ Програм'ятної книги «Бучач і Бучаччина»

Кривжанівські Михайло і Марія, Михайло, народжений 17 листопада 1909 р. в Бучачі, Марія з дому Тарнавська, ста-

Марія і Михайло Кривжанівські

роджена в Судовій Вишні, середню освіту закінчила в Черемшні — підприєми в Бучачі. Прибула до Америки в 1949 р. й оселилась в Рочестері, П. Й., згодом відкрила підприємство. Членки УКЦеркви, Марія членки Союзу Українок, членки церковного і світського хорів. Фундатори Вишківської Українознавчої Меценатів Гарвардського Центру Українських Студій, Катитори громадсько-наукової терити ки, Ботоніаскани.

Ініціатори укладання Зводу бучачани, його господарі. На Зводі Михайло обраний Головою Комітету Бучачки, а Марія Секретником.

Валютний ціл падаєми цієї землі — 8500,00.

Данькович Іван і Павлиха, Іван, син Олександра, народжений 1911 року в Житомирі. По закінченні початкової школи освіту набував самозучаєми як комерційний, сільсько-господарських, міських і електро-технічних курсів. Іван є членом до офісаю ірландиши у ІСК Бучачі, Веручаєми з офісаю ки членки ОМН, кі-структор в Т-ві Луґа, дізнаний членки Пресити і каліверитети.

Рідина Івана Даньковича.

Від ліва: син Богдан, Іван, син Михайло, Павлиха, син Олександр. За Польське правління, з прихилоком бачинишикі 1939 р., вінюм сін закінд. Павлиха, ч. до-му Присвяти, народжена в Медведівцях, членки читальні Пресити, Товариства Луґа і ОМН. Починаєли в 1949 році і того року прибули в Клівланд. По кількох роках тяжкої праці й онцядного життя стубули господарство — фірму й несуть годібно творити.

Данькович Михайло син Олексія, брат Івана, народжений 25 листопада 1914 р. в Жижжівірі, По

Михайло Данькович

з'явився в робітничій секції при місцевому УДК, в трудових громадах працював у радіоустановах, у Детройті бере жинку участь у загально-громадянському житті, деяку частку свого вільного від праці часу присвячує справам УККА. Заїкалася до видавничої справи проявив під кельських років: в середній школі (Українська державна і релігійна та Індіанська середньошкільська школа "Дружес Союз", по матері там же був підполковником редактором журналістика "Станіславський Вісник" із цього титулу часто номінував до кінця війни. В Мітчиславській продовж чотирьох років редагував щодільний листок "Щодільний Вісник", що виходив безперервно по п'ять разів на тиждень аж до його вильзду до ЗСА. Має три дочки, що покінчили шину освіту в ЗСА і працюють за своїм фахом.

В пам'яті брата Михайла вилатин та видання цієї книги \$500.00 — брат Іван.

Рогатинський Петро, син Андрія, народжений 27 вересня 1914 р. в Осейках. Початкову школу закінчив у сному селі, середню в Станіславській в 1926-1934 роках. В 1936 р. записався на університет у Львові, та студії права. Часті арешти польською поліцією не дали йому змоги закінчити студії перед вильбухом німецькою війною. В другій половині перерекції 1939 р., виїхавши з польської

Петро Рогатинський

аляжній в Станіславській, одружився з Ольгою Гиндзюк, поїхав на захід і осів у західній частині Перемішля на Звенизці, де жив до липня 1944 р. Через Славочиньку (Братислава), Австрію (Штраасгоф, Трайтсмаєр, Ліни) поїхав на весні 1943 р. до Карсфельду і ділив добу з тією невеликою громадою українців, Дошину отав ексїталейської медіарівки — це табір інтелекції у Мітчиславській, шід. Баварія. До Америки праїхав на весні 1950 року. Осів у Детройті, Мішіган і тут живе досі працюючи у спеціальному підприємстві. З сакхидом до українсько-громадських справ, працював у Станіславській в поїтронній філії "Прогіситу" та в Поїтронному Союзі Кружків "Рідної Школи". В Перемішлі був ді-

з'явився в робітничій секції при місцевому УДК, в трудових громадах працював у радіоустановах, у Детройті бере жинку участь у загально-громадянському житті, деяку частку свого вільного від праці часу присвячує справам УККА. Заїкалася до видавничої справи проявив під кельських років: в середній школі (Українська державна і релігійна та Індіанська середньошкільська школа "Дружес Союз", по матері там же був підполковником редактором журналістика "Станіславський Вісник" із цього титулу часто номінував до кінця війни. В Мітчиславській продовж чотирьох років редагував щодільний листок "Щодільний Вісник", що виходив безперервно по п'ять разів на тиждень аж до його вильзду до ЗСА. Має три дочки, що покінчили шину освіту в ЗСА і працюють за своїм фахом.

Петро Рогатинський є меценатом Гарвардського Центру Українських Студій. Вилатин та видання цієї жинки \$500.00.

Олейко Володимир, народжений 20-го сакхня 1898 р. в Бучачі, Праїбув до Аме-

Володимир Олейко співає на бенкеті в Бучачі.

рику 1912 р. й осів у Тексасі, в 1914 р. переселився в Нью Йорк й працює в ресторані. Майорі заїкався до освіти й мовки, бере активну участь спілу і гри та фортспілу. По ітти роках вильзаний в 1919 році має перший професійний вильтун на американській спілу. Участь у концертах і подельках, малі роли в операх і оперетках в найбільшій театральній компанії Шуберта в Нью Йорку. Від 1925-1928 рр. — турне по всіх великих містах Америки й Канади, в 1923-1929 рр. їде в Європу. Вернувшись з турне по Європі в Америку, вильста його господарська депресія, заїхався на здоров'я, тяжкі операції, шід до Арїзони, відїтав осів у Делвер, Каліфорнія, де відкрив приватну школу спілу.

Фундатор ПТУС, Вилатин та видання "Бучаччини" \$250.00.

Парубчий Іван син Миколи і Параскї, старі дїкспіт 21 липня 1923 р. у Вильках (тепер Гончарівка), освіта поїтшкою. Поїхавши до І Української Дїлїї УНА одслужив у 29 полку. Під Фельдбахом був релігійний. Разом з дїлїїляками був у британському полку в Італії, з відїкль переселився до Англїї, де жинє й досі.

Іван Парубчий

Вилатин та видання цієї жинки \$250.00, з приїхаческим, щоб ібачити приїхаческі пильнати безїдїтної уїверситетськїм і державним бібліотекам в європейських країнах.

Остревєрха Михайло, нар. 1897 р. в Бучачі, гімназїяний учнем загинув в радї УСС-ів. В армії УНР культурно-освітній професит в радї козацького. Вернувшись доїм, працює в селлах Бучаччині і Станіславщині.

Михайло Остревєрха

В 1926 р. вильзав з іттих продовжеских

студій в Італії. Літературно і мистецькїм критик. Співпрацював мистецьких журнлїлїях і українськомї пресї. Від 1949 р. з дружинкою Оленою з дочку Роман, народж. 1906 р. в Сїноці, Темкінши. — жинє в Америкї, Вилатин та видання цієї жинки — \$250.00.

Д-р Галина Носковська-Гіряк, Народжена 2-го грудня 1904 р. в селі Сорочках, бучачького поїтуну, у спільничій родині.

Д-р Галина Носковська-Гіряк

Народно школу заїхавши в Сорочках, середню школу, гімназїю, поїхав в Бучачі з польською мовою співачши, а заїхавши в Станіславській в 1925 р. в костюмній українськїй гімназїї.

Ще в першій класї гімназїї почала заїхавши до сусїдської прїдїї і вильзавши до найсшого служки українських уївнї, що їм сьодїжкам учинили українськїю історїю, мови та географїю.

В Станіславській від 2-ої до 8-ої класї була дїлїивно в гімназїїному аматорському, драматичному гуртку та в Паласті.

Високу школу, медичну студїю покїхавши в Ігвайловському уїверситетї в Краковї (Польща), 1933 р. Там українськї студенти були організовані у "Студентськї Громадї", де брали жинку участь і була одною з організатор. Союзї Студенток з мову Товариств, та в 1929-1931 роках очинявала її.

Як студентка середньої і шїшої школи виконувалася в освітню працю у спільному родинному селі в Сорочках, де бачило був парохом.

По заїхавши медичних студій, вильбула спеціалїзацию в поїтронній і гінекологїї в уїверситетськїй клініці Яна Казиміра у Львові. Відїтав 1938-39 роках стала працювати асистенткою іа поїтроничному відїлїї, у коїолоїбодованій годї, українськї лікарї "Народні Лічїни" у Львові.

В часї спеціалїзациї та асистентури була лікаркою у шкільї сестер Василїсїнок, при вул. Потопцького у Львові.

Змушена поклати куртовою в 1939 році переїхала до Кракова і працювала у своїй спеціальності в університетській клініці.

В 1912 році повернулася до Львова, одружилася з Володимиром Гривком і продовжувала працювати в своїй професії.

В 1914 р. працювала вельдним обстеженнями, поділялася разом із чоловіком на емігрантську й опинилася в містечку Гогенне в Австрії, де працювала у міської лікарні, а рідше було лікарем для робітників, що їх привезли сім'єю на примусову працю в Україну.

По закінченні другої світової війни в 1919 р. переїхала разом із чоловіком на дальню емігрантську до ЗСА і осіла в Нью-Йорку.

Не знаючи англійської мови, записалася до вечірньої Народної Школи в Нью-Йорку, яку закінчила з добрим успіхом і зістала відзначена медалею Американського Лейкаку.

Згодом востраніфікувала лікарську студію і в 1930 р. дістала право практики в Нью-Йоркському штаті.

Була однією з осовників Українського Лікарського Товариства в Нью-Йорку, і в 1939 р. була його секретаркою. Дістала в пластовому управлі, в 1960-61 роках була головою Осередку Праці Семіфорюк у Нью-Йорку.

Працює у міській лікарні в Нью-Йорку по своїм знанням та відповідальним становищам.

Фундатор ПЦУС. Видати ця видання цієї книги \$200.00.

Панкльон Іван, Народжений в Житомирі, тепер перебуває в Канаді.

Видати ця видання цієї книги — \$150.00.

Іван Панкльон

Футей Петро і Марія, Народжені 15-го липня 1914 року в Барині, дружина Марія з дому Ворончук. В 1944 році пішли з рідного місця емігранти.

Петро Футей

Фундатор ПЦУС. Видати ця видання цієї книги — \$130.00.

Захарчук Іван, сестра Лукіяні і Кесті, народжені 10-го жовтня 1930 року в Березівках. Тепер в Австралії. Платили кошти стипендії.

Іван Захарчук

В 1949 році приїхав його у сестри діти — годувальники Михайло і Матрона Курчуби в Північній Кароліні, утримували і виховували його як рідного, і він почував себе часом як рідного батька і матері, за що він їм безмірно вдячний і любові людності й доброти до смертні не забуде. В їх світанку вийшло \$127.62 ця видання цієї книги.

Токарик Михайло, сестра Павла і Параски, народжені 2-го вересня 1910 р. в Станці. З молодих років був чаклком читальні «Прогреси» і Кооперативи, за що переїхав до свого оселення. В 1944 р. емігрантів в ряді 1-ої Української Дивізії УНА. Перебув фронтовою службою та італійській полку, переїхав в Англію, а відтак в Канаду.

Михайло Токарик

в Туандер Бей, Онт. Член УКЦеркви і місцевих українських організацій.

Видати ця видання «Вучачини» — \$126.00.

Ганкевич Юрій з рідного Народж. у Білльовичках, тепер в Америці. В першому ряду від ліва: сестри Юрка, сестри дона Маріївка, мати — тітка Ганкевич, дочка Марії Хомачук з сестрою Петруськом, бідною дона Ані, Дружина від сестри Михайло-Петро, дити Христів, батько — Юрій Ганкевич, мати Ганкевичів, Володимир Хомачук з сестрами Ганкевичів і Стефаном.

Рідня Юрія Ганкевича

Юрій Ганкевич — фундатор ЕУ і ПЦУС. Видати ця видання цієї книги — \$125.00.

Людмила Рудка

Рудка Людмила, народжені 25-го вересня 1902 р. в Бучачі. Властник торговельного підприємства — склад будівельних матеріалів. Живе в Америці.

Видати ця видання цієї книги — \$125.00.

Гузак Яків-Яким і Катерина, Наро-

Рідня Якова-Якіма Гузак сидить від ліва: Катерина, Яків-Яков; стоять від ліва: дона Ірина, сестра Стефан, дона Люба.

ЛВУ, Видавничого Комітету, Британія б. Випили І УД УНА і кредитівки «Бучачинців».

Я. Я. Гузар є фундатором ЕУ, членом фундації ім. Т. Шевченка в Канаді. На підставі цієї книги виплатив \$129.00.

Кізік Осені і Марія. Осені уродженці 26-го квітня 1899 р. в Бучачі, освіта середня. За Австрії в році 1917 служив при 80 полку піхоти на Мадридані.

Осені і Марія Кізіки

кадра були в місті Рімасомбет, а в школі був у селі Ільон. По випуску рекрутів був мобілізований і призначений доді на сарперський піхоти, де описав був прицидентний до похоти компанії, що потім відійшла на фронт до Італії, де описав по різних постоях в околиці річки Півні, котра була вострахом для сарперів в часі частой офензивної шикської мостів із стораки ворога. В 1918 році по розпаді Австрії як підстаршина вернувся до дому негатино був похотики до Української Галицькой Армії в Бучачі, де поручиком Е. Колжиківський і оманам Лучка мали свою кавалерію пароти гвардії. По трьох тижнях прицидентий його до сарперів у Чоркові, де організували сотню з приказу Окруж-

ної Команди отамана Оробака. В міжчасі отаман Оробака прицидентий та доментанта сарперів бундшого сотника Корнелла Кізіка, родом із Трибуховець, який помер у Честері 25 квітня 1969 р. Літом 1919 р. в часі офензивної під старшого польської армії Галера, українське піхотське музико переїхати річку Зорчу. На Україні Осені Кізік мав сараду бабачини в місті Випили—Варі Жерриці як осамосередно тирф косячи білого косячи сарперів хавачія, де піхотине сам тижко був хавачий та тирф у шиталі в Жерриці. В 1939 році його жыку похотики до шикської, де під час польсько-української війни похоти у «біженській школі» і перебуван у літках біли Влада у місцевості Кабзеришанібурук і у Ланду в протину днюк і піл року. До ЗСА прибув Із респічно 19 січня 1949 р. до міста Честеру, Пенсильванія.

Виплатив сні видатки цієї книги 120.00.

Захидник Стефан, снік Пачла, народжений 12 березня 1921 р. у Ліпичинках, Новаголку школу

Стефан Захидник

виплатив на видатки цієї книги 120.00.

Ліней Теофіл, і Катерина, народжені в Жикюмірї, жыуть в Клівленді, Огайо. На зиміці (дні, стор. 749), сідити: Катерина і Теофіл; стаять від ліва: Юліян, Михайло, Ярослав, біли матері Ольга, між родителами — Марга та Ігор; біли батька — Віра, Немає ні зиміці сніків — Остена і Степана, — обидва були підстаршиками і І УД УНА.

Степан, учасник боїв під Вродами, — вернувся до Жикюміра, не зостав ро-

дихи, сні повірив у большевицьку амтиєсттю й продовжував боротьбу в рядах УПА, Погиб в рядах Жикюміра 6 травня 1945 року.

Батько Теофіл, помер 28 жовтня 1959 року в Клівленді, тут і похований.

Замість пам'ятки на снівдіній могилі сніки Степана, шыкує сні фрод видати цієї книги \$115.00 мати-родина — Катерина.

Рідня Теофіла Лінея

Остена Роман, снік Василія й Едфродзія (і Панюкця), сар. 17 березня 1927 року в Коємірїні, новіткою школу за-кочили у Коємірїні й похоти родителами в господарстві. У війсьній час користав із бібліотеки чептані і піл ротомув із друзими «в сусильній селі».

В 1941 році вступив у ряди І УД УНА і разом з вибратими діяти звали польського і Італії, зидікали переїхав у Англію, а в 1954 р. переселився до Канади. Член УКЦ парохії сні, Іосафата, а також українських організації.

Виплатив сні видатки «Бучачинців» — \$115.00.

Степана Теодор, снік Івкія й Емілії з дому Олжурі, народжений в 1919 році в Північній. Дистинство пропів у рідному селі, де в закінчив євродею ніколом. В гімназії в Бучачі кристалізував биет його любов до України і євротаран був до окутантів. Без жытнєвого до-свідку і матеріальних засобів пішов у

Теодор Степана

світ, Університетськї студії почав у 1941 році сні гірничій академії в Нідерландів, у Фрайбергу (Саксонія), а піхоти в 1948 р. в Австрії, в Десобі, з академічними титломом дисципліна-ного і приготию зякствера. Жыве в Америці, фундатор ЕУ в ПІУС, виплатив на видатки цієї книги — \$115.00.

Данилів Теодор-Тадас і Ольга-Зено-вія, Теодор-Тадас, сар. 19 липня 1909 р. в Бучачі, магістер прав, адвокат, журналіст. 1941-1933 рр. член паралічній організації «Сні» і секретар Філії «Просвіти» в Бучачі, 1934-1938 рр. секретар Філії «Просвіти» в Збаржжі, 1938-1939 рр. Голова Філії Демоністичної Ініціативи і Окороєні Воскани Могил (УКТО/Д), секретар Філії «Просвіти» в Філії Т-тні «Славської Тоспосар», член Утрати повітового Кружка «Рідної Школи», секретар Пачла Рідні НСК, заст. директора Українбанку і член Утрати інших повітвоних організації в Бучачі. На сніграти:

1947-1952 рр. — Секретар Уряду, згодом Секретар Ради і Директор Уряду СУБ-у, кількома наворотами редактор

Ольга-Звонівка і Теодор-Тадей Дазин

Української Думки. Діловий Секретар згодом Гасарданівий Секретар Координаційного Осередку Українських Промислових Централізованих Установ Європи, Азії й Африки (КОУГЦУ).

Ольга-Звонівка, народжена 5 жовтня 1919 р. в Ровнодіні (Львівщина), Унгетичка. У 1956-1960 роках найбільшого розвитку Товариства, Генеральний Секретар Головного Правління Української Сусільно-Культурного Товариства у Варшаві.

Вилатил 8104.00 на фінанс видання цієї книги.

Барановська Софія з Нестайків. Народжена 19-го серпня 1883 р., гімназійна освіта набута в СС Василівку в Йвороні і Чернівцях. Вишній заміж за сивенника о. Євстахія Барановського, ставалася бути корисною і прикладною для цілого народу. Виконувала в своїх ділах всі євдоніх українці, один з них був під Бродами. Від 1931 р. в Америці. Член УКЦеркви, член Католічної Акті жінки і т-на смертнів.

В пам'ять свого мужа бл. н. о. Євстахія Барановського платила на видання цієї книги — 8100.00.

Алтонюк Володимир і Галина. Нар. 9 серпня 1911 р. в Перещадці, дружина Галина з дому Бабрецька, нар. в Озір-

Володимир, Галина і син Олександр Алтонюки

ній — Тернопільщина, син Олександр народжений в Канаді. Вилатили на фонд видання цієї книги — 8100.00.

Барановський Роман. Д-р, народжений 1905 року. 1924 р. закінчив гімназію в Бучачі. В 1931 р. закінчив Академію Ветеринарної Медицини у Львові. По закінченні військової і служби старшиною артилерійського вояки ветеринарним лікарем. Зобов'язаний, разом з частковою пенсією, з якого звільнився і працює у військово-лікарській інспітаті Зброю. З часом переселився в Мінськ. По закінченні університету в Мінську, асистентом Вет. Факультету УДУ, на сімдесятім університеті інше дисертацію «Туберкульоза коней» і отримав

Д-р Роман Барановський

ступень доктора вестер. медицини. 1949 р. переселився в Америку, в іноземних працях як змайняний рофільок. В 1950 році на федеральній праці по різних штатах Америки, в 1953 р. достав працю в Адміністрації Харвін і Діка. де працює досі.

Сусільно церкві Пласт. Об'єднання Українських Ветеринарних Лікарів, в 1933 р. його голова і в 1961-63. В роках 1956-1963 редактор ветеринарського журналу: Інформативний Листок. Член НТШ, УНАН, Голова Товариського Суду Українського Публіцистичного Інституту, Голова Відділу УККА у Вашингтоні (1966). Президент Головної Ради Асоціації України в Америці. В 1967 р. обраний Президентом УНР в складі, заст. міністра зовнішніх справ у В.О. УНР і зі обов'язки законують до часу репатіації в червні 1969 р.

Вилатили на видання «Бучаччина» — 8100.00.

Варанюк Петро, народжений 1911 р. в Літвіцях, член читальні «Прогрес», т-на «Дуг» і кооператив. Від 1949 року в Америці у Бюфало, Н.Й. Член народної св. о. Миколай, Осер. СУМА, член оркестри СУМА.

Фундатор ГДУС і кінитор УЖШколи св. Миколай. Вилатили на видання книги «Бучаччина» — 8100.00.

Гереза Іван та Анна, Іван, нар. 1902 р.

Іван і Анна Берези

Іван і Анна Берези

Іван і Анна Берези

Іван і Анна Берези

Іван і Анна Берези

Іван і Анна Берези

Іван і Анна Берези

Іван і Анна Берези

Іван і Анна Берези

Іван і Анна Берези

Іван і Анна Берези

Іван і Анна Берези

Іван і Анна Берези

в Бучачі. Учасник Вигволяння Замков, член і старший брат церкви св. Покрови, член церковного і сивенського хору в Бучачі. В 1914 році виїхав з рідного в Німечку. 1949 р. виїхав у Астеррадо і він у місті Водонга, Вікторія. Тут був сивенколадником Української Промоди і був шість літ її головою, з часом Урядом без згоди Голова Церковного Виступа, по збудуванні церкви передав цю честь молодшим. Часто Іваном Промоді бере участь у з'їздах і Колегіях у Мельборні.

За договором сусільно праці, на З'їзді Промоді 20 вересня 1970 р., був відзначений Почесною Промоді.

Анна, з дому Італіанка, нар. 1905 р. в Бучачі, член хору і аматорського гуртка. В Австрії — остовини Відділу Союзу України і його постійною Головою. Унгетичка «Рідної Школи», Сивенкаторе з Урядом Промоди, перекладом хору та інших сусей, діловох. Народжена Почесними Промоді: Красної Уряди Союзу України і Красної Уряди Української Промоди в Мельборні.

Вилатили на видання «Бучаччина» — 8100.00.

Біласкурський Михайло, магістер права, народжений в Бучачі, живе в Америці. Фундатор БУ в ГДУС. Вилатили на видання «Бучаччина» — 8100.00.

Бісцько Михайло і Анна, Народжений 1893 р. в Стільці. В 1914 р. виїхав на працю до Чех. В 1916 р. зобов'язаний

Михайло і Анна Бісцько

як полк повстає в італійській столиці, де перебув до війни війни. В 1929 році

одружаться з Гасією Войчук. Після читальні «Прогресс» і співтовариства кооперативи. Потім виїжджає в Канаду, в 1933 році забирає дружину і дітей та поселяється в Альберті, біля містечка Редвей, де проживають і досі.

Бек, Маруся Євгенія, Народжена в Америці 1908 р. Гімназію вивку відбула в Чорткові і Коломиї, бувала часто

Д-р Маруся Євгенія Бек Іван Бек

гостем брата Івана, що жив тоді в Бучачі. Стенев бакалавра і доктора права онсигула в Пітсбурзі. Перша українка-адвокат у ЗСА й перша українка — жінка журналістки в ЗСА. Видавцев і редактор журналу «Жіночий Світ», підтак співредактор тижневика «Українська Зоря» в Дітроїті з братом Іваном, Управителька українського павільйону на Світовій Виставі в Шیکاго в 1933 р. Учителька україномовних шкіл у Пітсбуржчині, організаторка найбільшої містечкової вистави в ЗСА. Продовж 20 років ув управі міста Дітроїту — радня, віце-президент, президент ради і діючий посадинок. Перша жінка ви-

Всі є членами Української Православної Промоди, акціями членами КУК і СМС, дружина членом Союзу Українок.

Видатки на видання книги «Бучаччина» — \$100.00.

брана радною за 250 років історії міста. Фундаторка літературних конкурсів на 15 років при СФУЖО, викладача ора-

торка в українській та англійській мовах. Непомітна парадна дівчина.

Бек Іван, народжений 1900 р. в ЗСА, гімназію вивку відбув у Бучачі, Чорткові, Львові і Станіславові, Вищі студії почав на Українській Таймзі Меніверситеті, закінчив стенографію бакалаври в Пітсбурзі. Вступив добровільцем в ради УГА, в згодом став членом УА. Помічник економічного референта Українського економічного референта в Америці був учителем україномовних шкіл і нових курсів. Редагував тижневик «Нову Пошу», а відтак був видавцем і редактором тижневика «Україн-

ська Зоря» в Дітроїті. Ожгу кадсибно був послом до стейтвотв легіслатурі стейту Мічиген. Продовж 25 років був урядником округового суду новітв Веія. Управитель 12-ти виборчих кампаній сестри Маруся. Організатор Стрлен-

Боечко Теодор-Стеня, Народжений 20 лютого 1912 р. в Стейці. По закінченні початкової школи ринив кушаріського ремесла в Золотому Поточі.

Теодор Стеня Боечко

Від 1929 р. працював самостійно до 1944 р. Активний член Т-ва «Прогресс», член Управлі Т-ва «Дуга», кооперативні в Товариства «Славянські Господар». Від дитинства цікавився змаганням за визволення і самостійність українського народу. Вступив в ради І УД УНА, переходить всі боєві дії і опиняється в італійському полоні. По звільненні в полку перетастив в Німеччину, а звідси, при допомозі брата Михайла, в 1948 р. виїжджає до Канади і поселяється в Кітсонгвії, Аляс. Член УКЦоркани, Організації Виглядового Фронтату та інших.

Видатки на видання цієї книги \$100.00.

Бобик Іван, син Григорія і Катерини з Стефолупчів, шир. в Бучачі, для 4-го класугодна 1898 р. Народну школу і стичку гімназію закінчив в 1914 році. Служив у австрійській армії, був на італійському фронті, понав тут у полку. Із нього першувся в 1920 році. В 1924 р. завершив середню освіту іспитом зрілості в тернопільській, унтеліській семінарії.

Іван Бобик

Піс докінчення за польської влади винтологої виводи, перейшов на працю до адвокатської канцелярії, де працював до початку другої світової війни. На різних землях був членом Управ-

кого Гуртка в Пітсбурзі і співорганізатор студентського кружка в тому ж місті. Тепер сіа емеритурі.

Д-р Маруся та Іван Бек видатили на видання книги — \$100.00.

Українського Міснжського Братства. Філія Т-ва «Прогресс», Т-ва «Соція» й кооператива «Поступ» в Бучачі. В 1949 році прибув до Америки й поселився в містечку Геркімер, Н. Й., тут став членом УНСоюзу, Т-ва «Заворохова Світ» і членом Іспитавної Бурни екскаватори З'їзду Бучачин, З'їздом уніонів в склад Редакційної Колегії «Бучаччина». На видання цієї книги видатили — \$100.00.

Боднарук Іван і Леонтія, Імлі шлар, 9-го грудня 1903 р. в Білшівцях. Народню школу відбув у рідному сесті і

Іван і Леонтія Боднарук

Станіславові. До гімназії ходив у Станіславові і в Бучачі. Студіював еспінієтику і польовістичку, як головні предметів, а філологію як побіжний. Університетській студії закінчив в 1928 р. і від того часу до 1944 року постійно працював як учитель середніх шкіл в Стрпю. В 1929 р. склав загінетерський іспит у Львові, Після відбутої практики в гімназії і семінарії, 1930 р. в Варшаві здох був дитина учителя середніх шкіл. В час війни (1944-1946) працював у фабриці у Шімляна і в Гамбурі. В 1946-1949 рр. був учителем і директором таборової школи в Бурдаторфі біля Гатіноперу. В 1949-1955 рр. учителем у Мадії Духовній Семінарії о.о. Василяні у Прудентгополі, Нарона, Бразилія. В 1955-1960 рр. працював у бюро «Мирсоро Парашамуса» в Куритубі. В 1960 р. переїхав до Америки в Чікаго, де ко-

ротко працював у Школі Українознавства, а потім у фабриці і рідкочасно як головний редактор видань М. Деліскаго. Від 1962 р. працює в Українській Вищій Школі Пенор. Заснував в Дітроїті і 2 роки в місцевій Школі Українознавства.

Людмила, а дочку Ковалівку, нар. 1910 року в Дніпрі, Гімназію здобула в Дюліні і Стриво, від 1933 р. вища в Гімназії в Стриво. В 1950-1955 рр. працювала в гімназії СС Салуссбіндун у Пруденціалі. Від 1960 р. працювала в Школі Українознавства в Чикаго й 4 роки там же в різних фабриках в Крамлін-честі. Від 1963 р. живе в Дітроїті, працює вчитель школи в Українській Вищій Школі і Школі Українознавства.

Іван і Людмила Бочарники є фундаторами КВ й ЦНСВ. Видавали та видання «Бучаччини» — \$100.00.

Боруненко Павло, інж. й Іванна. Павло нар. 17 липня 1902 р. в містечку Барині, початкову школу закінчив у Варині. В 1916 р. вперше разом з класом і табір досвіжних працівників у

Гімнії. Тут закінчив 2 кл. гімназії, третю в Мехославоначкій, а решту в Українській Академічній Гімназії у Львові. Малоземельні родителі сіє могли полатати йому, тому приходилося поза працю працювати на своє Удержаллі, одяжу вавно. Перший семестр університетських студій відбувся в Українському Таврійському Університеті, на терміні, відтак студівав вступивши на спеціальність інженера львівської політехніки, але там же приєднав його, аж по кількох роках вступив на відділ металургії, де викладав також астрономію і геодезію. Студії закінчив у 1939 р., диплом інженера-механіка отримав за цією спеціальністю в 1942 р. Час другої світової війни перебув у Німеччині, а з початком 1949 р. прибув у Бразилію. Бразильський уряд сіє прагавши дипломом львівської політехніки, тому його праці підписував спеціальні бразильських інших інжів, ажк, Прасан Сімао. Аж по роках, коли сіє оформив цілий ряд міст. Бразильська Інженерська Палата признала кваліфікації Івана й уможовничила до виконування інженерських робіт по цілій Бразилії. По цьому самостійно виконав чимало великих і відповідальних інженерських робіт. Як в перший період виконував пошуки для урбоїстики, так у другий для гірничарки, регуляція рік, що і часі по повній залишав чимало положеній діяльні, та усеюючи на територіях тих рік і річок створюючи водні, де творилися окисна бактерій тропічних зарослих сукулів. В останньому часі виконав пошуки будови сіє 13 км, зокладав сіє в кожній приватному для колективної гідроелектричної станції. По перебудові перинах трьох кілометрів, з примову ваве слабкого здоров'я до ведення підземних робіт при повній динаміці, переважно на несею.

В суспільно-громадському житті є діяльним членом Хліборобсько-Освітнього Союзу і Т-ва Прихильників Української Культури. В політвчій Ідеологічній працеві з ОУНР, батеріями. Виконувач доповіді на національних з'їздах у селіській Паркві і повісі сего. Завжди закликав до любови України та до безстрашної боротьби за Українську Суверенну Соборну Державу. Допишував до «Шляху Нероміте», «Гомою України» й до місцевих «Хліборобів і «Праця».

Родня інж. Павла Боруненка (сидить від правого): інж. Павло Боруненко і дружина Іванна; стоять від лівого: проф. д-р Оксана Боруненко, в'їздежа Людмила Боруненко-Моро.

Іванна з Середньох-них Боруненко, народжена в Стриво і там закінчила віддану школу в Учительському Семінарії, Учительською на Вишній, відтак була перекладач в королів Польщу. В 1933 р. одружилася з інж. Павлом Боруненком. Подружжя виконало дві дочки Осесю і Людису. На рідних землях була діяльною в Пласті і його провід. За праці учительською і українськими народних шкілах на Холмщині і Сокариніях.

В Польщі уїїняла в суспільно-громадській працеві етапи співкумовитого Жіночої Організації в Північній Парції, інжів української мови і Філії Хліборобсько-Освітнього Союзу в Анкарі, йода курси української мови при Укр. Кат. Церкві в Куритіві. Була членом Центральної Управи Жіночої Організації в Куритіві, де сповістала обов'язки: голови, секретаря, культурної референтури і пресової референтки.

Інж. Іванна та Іванна Боруненки виплатили та видання цієї книги \$100.00.

Бучинський Михайло і Пелагія. Михайло народжений 19 листопада 1919 р. в Стівні, дружина Пелагія в Сорочках, та Львівщині. В 1955 р. прибули в Англію до Канади.

Виплатили та видання «Бучаччини» — \$100.00.

Винник Іван, син Нетри, нар. 1915 р. в Жглиноярі. Інж. закінчив львівську школу в Бучачі, вступив на практику в ПСК Вучач і відділ агроінженерки, відтак став кінговедом, а від 1935 року головним кінговедом ПСК. Мавши 2 роки кінговедом до науки, народив 2 років студіює інженерсько економічкі науки в УТТІ. Крім цього, прагнотомляється до матуріального ієнстру, що його зробив у Черевичній 1944 р. В час колючої еміграції 1940-1942 рр. був нач. директором ПСК в Томашеві (Холмщині), в 1942-1944 рр. таст. директор ПСК Вучач, в 1945-1950 рр. фахітовий референт ЦНІЕ сіє французької зовні. Працює в МІПРА та ІРО, як разукривочий експерт. 1950 в переїзді в Америку й осідав в Нью Йорку. Працює в банку, як фінансові робітник, по доріжньому університетському курсі з кінговедом та кількарічний практиці, займає місце тамачильника віддану в одному з найбли-

жих банків Америки (Фірет Нейнмелл Сіті Банк). В громадському українському житті: Голова Контрольній Комісії УКК, Голова КК ООЧС. Секретар Головної Експертної ФКВ. Заступник Голови КК МНСовоу, Скарбінк і член Рада Директорів Українського Народного Дому, Голова Ради Директорів Українського Спортивного Клубу і Скарбінк Комітету будови церкви св. Юра в Нью Йорку.

Фундатор ЦНСВ, виплатили та видання «Бучаччини» — \$100.00.

Витязовський Михайло, народжений 23 серпня 1925 р. в Сорочках, Середньох-ній збув у Німеччині, де був активним членом Пласту. Прибув у Америку в 1949 р. де був співробітником Пластової Студії і постійно виконує обов'язки в освітній, спортивній, гомовій — кінговедній. Працюючи в житті, в час відпочинку займає в діяльній економічній наук, освітній змажкі дипломатичного кінговедом. Зараз по приїзді в Америку включений до праці в Католічній Акадї, по приїї допоміж переїселась кілька сотень тисяч людей, а в першу чергу в Центральної Бучаччини. Член суспільно-громадських організацій. Виплатили та видання цієї книги — \$100.00.

Михайло Витязовський

Воронко Михайло і Надія. Народжені в Сорочках, по закінченні початкової школи, члени читальні «Прогресиві» і Т-ва молоді «Луг». Мавши замалування до науки, самозуки сієвва знання. У 1942 в виїзді до Німеччини, де поїстиетно вступив в технікум. Кінчив інжівні законні його в Дітлінгві, в Східній Німеччині, де в табір вав перекаладачем й допоміж сотням тисяч людей виїзяти сіє захід. В 1949 р. працює у Аєстралію. По відробстві дворічного контракту, працюючи як виїзний робітник, до того жинючи опієндо, згодом

оскував комерційне підприємство, і споживачі країни і 2 мільйонів для туристів.
Самоволожка УКПарохії в Мельбурні. Вилатин є видатки книги «Вучачинці» — \$100,00.

Рідня Михайла Воронюка між двома дорозами: Надія, Михайло, дочка Марія, старший син Петро і молодший Михайло.

Ведуха Степан, народжений 1913 р. в Жижкові, член читальні «Прогреси» в Т-на «Дуг». В час війни разом з іншими оптимістичними людьми в Німеччині, звідки в 1949 році переселився до Канади, до містечка Форт Вільям, тепер Форт-Ледер-Бей, де має комерційне підприємство.

Степан Ворончук

Гаврилівна Богда і Леоніда, Богдан, син Дмитра і Теодозії, стар. 19 жовтня 1926 р. в Корочі. Пароду школу по часу в Жижкові, закінчив у Вучачі. Глозаво почав у Чорголі, закінчив у Карлсфельді, Німеччина, в 1946 році, підняв жінку в Еммануїлі, працювала у УНРА як офіцер, дістав її пласту, член Куреськи «Лісові Чортів», член Красної Вулави Старших

Богдан Гаврилівич

Пластуна. В 1947 р. пішов у Канаду як лісруб, по підробочку контракту студіює на торонтському університеті і звинює як майже-будівельний інженер з майбутнім відзначенням (1-го та 2-го абсолютистів), рік пізніше там же оселився Степан МА. Працював як ландшафтний у Торонті, а підтак у Квебеку. Фірма в 1957 р. вислава його на річкові студії виконувати індустрію в Желоні, Швайцарія. В 1960 р. пішов на пенсію до Женеви, і працював як професор, читав як державний директор, а тепер як директор школи Centre d'Etudes Industrielles, через яку прокозди річно 500 учасників із 50-ти країн, включно з президентами великих фірм. Має дружинку і троє в 3-ти мовах. Професор-фізик на різних університетах світу.

Від 1969 р. мешкає в ректор швейцарських лікувальних Who is who in Switzerland, коє, член Канадської Екскюративної Співної Ассамблеї Молотів, голова канадських делегацій на світових конференціях, член швейцарських делегацій на різних світових конференціях.

Левіда і Гаврилівна Гаврилівна, дружина Богдана, народжена в Едмонтоні, Альберта, Канада, середній освіту вищує в Торонті, Дівчина членка Пласту.

Леоніда Гаврилівна

Діти — Олександр, Петруха й Христиня.

Гнатківський Михайло, народжений в Свічці, живе в Квебеці.

Михайло Гнатківський

Вилатин є видатки цієї книги — \$100,00.

Гафкович Орест, народжений у Вучачі, живе в Америкі, фундатор ЦПСУ, в пам'яті свого батька бл. а Івана Гафковича, промисловця в Вучачі, вилатин на видавці «Вучачинці» — \$100,00.

Горбачук Іван і Марія, Іван, стар. 1921 року в Цитові, член читальні «Прогреси» і Т-на «Дуг»; Марія, стар. в Жижкові.

Марія й Іван Горбачук

мір, член Т-на «Дуг» і чит. «Прогреси». Прибув в Америку 1949 р. осів в Балтимор, Мд. згодом у Бофало, Н. Й. і тут увійшов в суспільно-громадське життя. Член церкви св. Миколая, довголітній член Урапа Осередку СМА, діяльн в справах УККА, фундатор КУ і ЦПСУ, ктитор УКНІКів св. Миколая, вилатин на видавці «Вучачинці» — \$100,00.

Грабар Олександр, магістер права, стар. в Вучачі, живе в Америкі, фундатор ЦПСУ, ктитор самобудованої церкви св. Богоявлення і Ручестері. Вилатин на видавці цієї книги — \$100,00.

Грицак Теодор, народжений в Перемислі, живе в Америкі, фундатор ЦПСУ. Вилатин є видатки «Вучачинці» — \$100,00.

Гузар Михайло, д-р. Народився в Вучачі 1892 р., початкову школу і гімназію закінчив у Вучачі. Закінчив студії на університеті в Лявоці, факультет права. На початку 1-ої світової війни зголосився в ряди УСС, де перебував цілу війну включно з боротьбою за нашу

державність, яка закінчилась 9-ти місячним польським полком, Вернунієм з полком, продовжує студії, склав присягну літній, підбу адвокатською практикою у адвоката д-ра Френка Сінстона в Перемислях і такі сам підкріпив пласку козацького, його провадив до року коду більшовицький в 1939 році. В час війни перебував на заводі, відтак переселився в Америку, де працює як досв. Добродій ЦПСУ, вилатин на видавці цієї книги \$100,00.

Д-р Михайло Гузар

Гулик Володимир, народився в Жезові, живе в Канаді, вилатин на видавці «Вучачинці» — \$100,00.

Гулик Михайло, син Костя та Грини з Даньковців, народжений в Жижкові, живуть у Канаді. Вилатин на видавці цієї книги — \$100,00.

Гулик Степан, народився 14 листопада 1866 р. в Жижкові, початкову школу з приходу воєвкснх днів, закінчив у 1924 р. і з'їждивши у гімназійній семінарії в Стійцієслов'ї. Однієї польської служби перерває співачки, аж по підстаринки-євкснх спавкові зав'язавши семінарію. У війську провадив курси для неграмотних і малограмотних. По отриманні матуральною

Степан Гулик

свідчення пішов до старшинської школи у Вилгоці, яку закінчив по трьох і пів року; однієї не армізавши увійти в старшинський склад, бо на підставі спавкату про «Відомості» командного ступеня армії в 1933 р. який включив, по я польській армії, старшиною може бути тільки воєвксн, — його звільнено зі служби. В 1934 році оскував крамощу в Вучачі «Селянський Базар», яку провадив до початку війни. Але перед вій-

бухом війни був арештований і сів у в'язницю в Чорткові. З приходом большевиків був звільнений і в жовтні того ж року доставив на захід. В грудні 1939 р. був покликаний до сім'ючого війська. По перевинках його призначили як старшину вшахтудою поля. Холмошній Яр — під командою полка. Стопницького. Про кіліні 1942 р. він отримав односторонню відпустку, а в місцеві школи, Стенографічні та своїми шкільні і допривали звідки переїхав у партизанську. Його поновили впроби по відпустці до польку на перенесені і ждані у Львові чи умовинській армії. Коли почали саботажні втечі до Дніпрові Галицького, він дістав дозвіл на звільнення до дітей, а до перевинки ділати видавати накази. Таки війська звільнили, большевиків забили Волосів і всі звільнені переїхали.

В Дніпрі Галицького від отримав 3-го ступеня фінансерів, і який було 35 його одностороння. Вулі рижонів від Бродів, пішки бран участь у боях на Словаччині, в Югославії і Австрії. В 1948 році дивиний в Італійському полку і провадив у ступеній організації молоді ІМКА. 1952 р. переїхав до Каланди й сів у Тернопі, був власником ресторану «Одеса», а згодом, разом з братом Володимиром, оселився в Крайшорі.

Член УКЦеркви, співорганізатор Станісла Братевича кол. Вояків і УД УНА та її доповідній Рада в Тернопі.

Виданий на видання «Бучачани» — 8100.00.

Гончак Григорій і Настя, Григорій, нар. 1838 р. в Пизліні, закінчив дві класи призначений польської школи, що й заложив ксмадте пралазі в Бучачі. В 1908 році була основана читальня «Про-

світлі», містилася в домі А. Доловського, головною була о. Бранисевич, була також читальня ім. Качковського, головною була Василь Халімон і ця читальня містилася в його хаті. І Пизліні була перша з виступним священником, був філіальний дідува Яна Голембського, що мав 400 моргів поля, була і корина. В час 1-ої світової війни був покликаний до війська; по ризиці Австрії служив інженером в Українській Галицькій Армії в другому колоніальському курені; в чортківській армії вояки від Розатинцю у Львові і перебували у таборач в Пизлуцічах б. Держиничів і в Бродівдах у Львові. В час першої світової війни дістав село було розбито на дві частини, дві частини і переїхали аж до Галичі в Австрії. По війні, ні, що переїхав, вернувшись до Пизліни, купили земельки і так проживали, бо ніякої державної допомоги для відбудови не було. В українсько-польській війні провали без втечі: Яцько Халупа, сив Феді і Юзеф Костинич, сив Мікити. В 1926 р. разом з сестрою читальню «Прогресс», в 1928 р. кооперативу, був організований також Кружок Т-на «Сільський Громадянин», смелтадані станції районної мовознавств і агонії Т-на «Вільних об'єднань «Дітей». В 1937 р. відїжджав в Канаду на колективні ім. Петляри в дльшоріці Шардуба-Гресидно, Мабітуба, Тенер жини в Дарвіні, Милі.

Настя, з дому Халупа, дружина Григорія, народилася 1902 р. в Пизліні. Народилася 12 червня 1921 р. Подружжя Гончак має двоє дітей: сив Стефан, жонатий з Марією Мельникуч — мати 5 дітей, живуть в Каланді, Аляс; дочка Марія, жонка за Миколою Скомороховського, мати 5 дітей, живуть в Каланді, Австрії.

П-до Гончак виданий на видання цієї жини — 8100.00.

Гудювський Петро, сив Микола і Катерина з дому Марія, народжений 3-го серпня 1913 р. в Скоморохах. По закінченні народної школи, не маючи змоги продовжити школу, читав, що тільки було доступне в читальні «Прогресс», в Т-ві «Соціял», учасник самоосвітніх курсів кооперативних і сільсько-господарських та секретарів читальні «Прогресс». І так пригноблявся, щоб бути собі самім краще служити загальній укра-

їнській справі. Та не так сталося — війна, фронт, табори, еміграція, чужина — не сприйняв, щоб мотти відно служити своїм самароті. Один мав в житті вприсав глибоко в його пам'яті та емігрантний його чи привадилий вилан:

Петро Гудювський

— Мати моя, не думай за руку, дася, в дльшоріці хлвоні, зустрілаш жинка Української Армії, українського, шимучного, лядивозити та собою тити, глядиш на якого сумовито в каже: «Сиди, кадри той «Госр» та від до дому». — Ні, гадивко, — відповідав вояк, — годую пороку, а Батківщина не покидаю.

Ці його слова були для мене важливим, схиляв таким допитом будувати воли для прийдешніх поколінь.

Гудювський Петро є фундатором ГДЦС. Виданий на видання цієї жини — 8100.00.

Д. А. виданий на видання Бучачани — 8100.00.

Даньків Михайло, народився 22 листопада 1907 р. в Соморохах. Культурно-освітній діяч, член УВО і ОУН, п'яньсь польських тюрем, радник Української Діації УНА. Жини в Канаді.

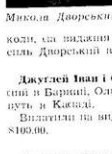
Михайло Даньків

Виданий на видання Бучачани — 8100.00.

Дворський Микола, народився в березні 1913 року в Даворці. Дік польський вояк шави у військовій полку, а якого з тяжким трудом вприсав, одставив, але він догдо, бо в 1944 році, зі зблизженим фронтом, опинився на заході. В 1950 році приїхав до Америки і оселився

у Фіндєсфьрї. Па. Бул першим УКЦ, членом українських товариств, жертвоносним на старості й релігійні ділі.

В 1951 р. до його старечини приїхав до нього з Пизлівчипи брат Василь. З кількох років проживали аж до дня смерті Миколи — 12 жовтня 1972 р. (Похоронив Микола на цвинтарі Пресвітері Діни Марії на Факс Чейбі).

В пам'яті свого дорогого брата Миколи, на видання цієї жини, брат Василь Дворський виданий — 8100.00.

Душенько Степан і Тетяна, Степан, народжений 12 квітня 1919 р. у Уєро Зельському. Член читальні Т-на «Прогресс» на хуторі Гривачі від сівни 1929 р., пішки став членом цього Т-на на хуторі Сольки, а від 1935 р. на хуторі Мизастригор, де з іше ділома молодими членами був ініціатором заложки читальні Т-на «Прогресс» ім. Маркіана Шанкевича; член Т-на «Дуга в Задарові»; одні з самовольних перекладачів «Народній Справі» (від початку 1930 р.); районний муж довіря членству Шлях Молоді; і доповняв цього ж членство, а районно-часовому Жинцю Волоні.

Від 1938 р. по 1951 р. жини у Німеччині, де займався колекторством української літератури і т. п. Від другої половини 1940 р. став співзасновником редакційної комісії «Спеціаліста Таборона Обслуговування Кавказького і Душенько і співзасновник Радикальної Гурни, а від початку 1941 р. став відповідним цієї ж комісії на півночі «Векторина». Від жини 1942 р. став членом організації Українська Громада в Берліні, де був бібліотекарем, а рідничою при Головному Управлі цієї організації основу розвідкової жини, в якій працювало кількох працівників. 1944 р. Головний

Настя і Григорій Гончак

продвіжка «Української Громади» поляк, д-р Борис Гомзік, призначує С. Душенка другим заступником продвіжки берлінської філії УГ, а пізніше голманом Павло Скоропадський окремим наказом призначує С. Душенка виконувати обов'язки продвіжника берлінської філії Української Громади.

Від осені 1915 р. С. Душенко редагував табірний часопис «Юрботайпінг» (журнал) «Волетель», котрий почав виходити два рази в тиждень, пізніше — три, а від 1916 р. щодня. 1917 р. відкриті всі центри «Відродження» в таборі Голден-Вуд, при якій видає два відручківки: «Сенсатив» та «Юрботайпінг» зок, як також перекладає (у мовлях) в таборі відручківки д-ра Гейккінего для молальних матеріалів «Мати й сім'янина». (Це все в таборі Пандегайм, Альфельд і Голден.)

Від 1919 по 1931 р. був співпродвіжником Краєвої Управи УСХС в британській зоні Шмеччин, в таборі ім. Янсенга в Ваншпері.

Від 1932 р. живе в Бофалі, де заснований в українське організацією жителів Кол, член Українського Національного Музею в Остері, Каліфорнія, куди внісши архівні матеріали, які вважали серед мешканців Бофала, збирає архівних матеріалів кол, синих діянів ЗСА та Кошати, які відіслали до синих різних музею-архівів, член і співпродвіжник Східно-Європейського Дослідного Інституту ім. В. Ліндського у Філадельфії. Так, член Українського Музею в Клівленді, Огайо.

Голова видавничого Комітету, який приготував і видав з приходу 85-тих років велику книгу Бучачської землі, сенаторки Олени Кисельовської, збірку літературних праць під назвою «На Рівному Краю».

Прикладний дописувач української преси.

Тетяна з Квітницьких, дружина Степана, пародиска в Австрії, Закінчила студії права й магістрату в Букаресті, співробітниця в приготуванні до друку книги «Бучаччина».

П-го Душенки фундатори ЦУС та Доброді УКШколи в Бофалі, Н. Й.

Валатина на видавниці цієї книги — \$100.00.

Заболоцький Іван, народжений 27-го червня 1894 р. в Буничовичах, пов. Перемиський, працює до Америки 1913 р.

Іван Заболоцький

Працював на різних роботах. В 1920 році вступив до Семілярі у Вьюм-Філд, Н. Дж. і там закінчив одні рік коледжу. З браку матеріальних засобів був змушений залишити школу. Н 1928 році вступив до Школи Аграрника і два роки доповняв його організувати курси танців по різних сестрах і містах. В час цієї праці відіслав багато цінного матеріалу в дописки і сім'янина, а що не мав засобів відати ці матеріали друком, подарував їх Українському Музею в Клівленді. По другій світовій війні доповнів перекладати з Європи до Америки 50-ти одетам. В 1932 р. переїхавши в Непарку до Роквестер і позвинувши і здерживати в роки війни Крайнівських, що були з'їжджителями видавці Промаятної Книги «Бучаччина». До них належали такожі прислужити з плативою \$100.00.

Іванський Гринь, нар. 17 червня 1908 року в Помірних, жінка в Америці. Валатина на видавці цієї книги — \$100.00.

Івченко Орест, народжений в Мелітопольських, жінка в Америці. Валатина на видавці цієї книги — \$100.00.

Любка Кльч

Кайн Гельк, нар. 27 липня 1902 р. в Жикомірі, до Канади прибув 1927 року, працював по певних роботах; у лісі, на фермах, при будові залізничних доріг, гайнів та селянствів. Від 1947 р. працює постійно при залізничній «Коледжі» Нешвиле Рейвроду, Тенер пеліонер.

Член української Церкви, українських організацій, постійний передвіжник 4 українських місцевих, постійний платіжник Національного датку на потреби КУК, Дару 22 Січн. на УНР-у.

Валатин на видавці «Бучаччина» — \$100.00.

Кайчук Василь, нар. в Коємірці 8-го серпня 1920 р. Початкову школу закінчив у Коємірці, ремісничу в Бучачі. З родителів поспелили до Жикоміра, і тут увійшов в організаційне життя, був головою промислового готельного Т-ва «Відродження», дільничий член читальні Т-ва «Прогіта», Т-ва «Дуг». По війні прибув у Америку й поселився в Клівленді, тут одружився і розбудував власне підприємство, як доповняв і адміністраційний член ОУН, він працює зі своїх закладів, як член Управи Осередку СУМА, потім голова Членів Управи ООСМУ та інших організацій. Помер 27 травня 1971 р. Осипина у глибокому смутку дружику і дні жінки — Маруся і Наталю, Бує великим прихильником цієї видавниці «Бучаччина» і внагов'я на це \$100.00.

Василь Кайчук

Кладочний Михайло, народжений 1914 року в Бучачі. Прибув у Америку 1931 року й осів у Бофалі, Н. Й. Член УКЦеркви св. о. Микола, член хору Буралки, член Організації «Визвольного Френту», колпортер української преси, фундатор ЦУС, добродійник колпортувальний УКШколи в Бофалі. Валатина на видавці цієї книги — \$100.00.

Михайло Кладочний

Кокій Осип, народжений 22 лютого 1917 року в Монстриньках, По законтракцій початкової школи вступив на

працю до кооперативи «Народна Торгівля». Член першого і провіжника сільського хору. До Канади прибув 13

Осеин Кокій

Белгії в 1950 році, оселився в Едмонтоні, Альберта і тут ввійшов в українське суспільно-громадське життя: член УКЦеркви і продовжує 21 року член мшалоного церковного хору, а також музського хору при Українським Народною Домі. Член СУМА і член Управи — скарбник Ліги «Володимир України». Валатина на видавці цієї книги — \$100.00.

Кольцо Володимир і Сєгенія, Сєгенія народжена в Бучачі, освіта середня. Володимир народжений 13 серпня 1899 р.

Сєгенія і Володимир Кольцо

в Судойні Вишні, освіта середня. Учень 1-ого світової війни — хористки Української Галицької Армії, в'язень польських тюрем Львова й Перемілля, Колпортиваний та освітній робітник Судойні Вишні, а від 1932 р. поінформій інструктор Філії Т-ва «Прогіта» в Бучачі. В 1949 р. переїхавши з Німеччини в Америку й осів в Роквестері. Член українських культурно-освітніх товариств «Об'їд» «Самозомо». Ініціатор прийняття та членів сільських організацій Член Будівельного Комітету УКЦеркви св. Володимирів, Ктитор УКЦеркви, фундатор ЦУС.

Валатина обидвоє на видавці книги і їх діти — Нестор і Дєєв, — що освіту вивчу освіту — \$100.00.

Король Богдан, Інок, син Антоша, народився в Бучачі, закінчив вищу школу на Університеті Туника у Вентурі, з дипломом хіміка-геолога. Живе у Вентурі.

В пам'яті свого дорогого батька, бл. п. Інок Антоша Король, видання на видання Бучацьчине — \$100,00.

Король Йосиф і Анна, Йосиф, народився в Житомирі, 23 грудня 1892 р., прибув у Канаду в листопаді 1924 р.

Йосиф і Анна Король

Анна з дому Сохайківська, шп.р. 1895 р. в Житомирі, прибула до Канади в 1927 р. На початку Йосиф працював у лісі за харч. і \$25,00 місячно, пізніше став до праці на залізничні Сетлари, по 30 актин на годину. Проживали в Емстервіллі, відтак у Райнрівер, потім в Суллові і Торонті, остаточно у Форт Вільям (Торонто) Бей, Ont. Дружина Анна померла з кішми 1935 р. В пам'яті дорогого дружина бл. п. Анна, видання \$100,00 на видання Бучацьчине.

Крижанівський Богдан, Інок, і Уляна, Уляна з дому Ковальська, Богдан народився 2-го січня 1940 року в Бучачі, прибув з родителами 1949 року в Америку. Студіював Інкверсію І в 1968 році оселився в Б.С. машинобудівництва та Технічному Інституті в Рочестер, Н.Й. По дружини Крижанівських має дві дочки, Виланні та Ізабеллі цієї книги \$100,00.

Інок Богдан Р. Крижанівський

Крижанівський Юрій, д-р, народився 21-го листопада 1943 року в Бучачі, Прибув і родителами в Америку 1949 року. В 1968 році оселився в дітлом доктором хімії, згодом доктором хімії, згодом іншим спеціалістом довг. держави, відступивши три роки на Івано-Львів, де різноманітно працював доцентською практикою у вищійшій школі. Вернувшись з військової академії, працював доцентською практикою в Вищійшій школі. Видання на видання Бучацьчине — \$100,00.

Д-р Юрій Крижанівський Видання на видання Бучацьчине — \$100,00.

Крижанівський Микола, д-р і Іро-стасів, Світ Іванка, шп.р. 1913 р. в Бучачі, Середню освіту отримав у Бучачі, докторську у Варшавському університеті 1937 р. Від січня 1938 р. по березень 1941 р. мав державну казначарню в Бучачі. Був членом Т-ва Соція і емігрантським дружином Буреній. В 1949 році прибув до Америки з дружиною Іро-стасівною, з дому Троянівська, і двома дітьми, Любові і Тамарою.

Д-р Микола Крижанівський

Тут ще витратив три роки на екстерніфікацію і доповняв студії. Від 1954 р. веде власну державну практику.

Д-р Крижанівський є Менеджером ГІУС, Виланні на фонд видання Бучацьчине: — \$100,00.

Леськів Микола і Софія, Микола народився 25-го жовтня 1921 р. в Бучачі, службовик Попітлого Союзу Ко-

Микола і Софія Леськів

оперативу в Бучачі. Дружина Софія, з Куницьких-Леськів, шп.р. 1924 р. в Бучачі. В час воєнної хуртовини опинилася на заході. 1934 р. прибув в Америку і оселився у Філадельфії. Член УКЦеркви сп. Йосафата та українських світських організацій.

Видання на видання цієї книги — \$100,00.

Лисий Михайло і Софія, Михайло народився 12 квітня 1911 р. в Житомирі, син Івана і Параски. По закін-

Михайло і Софія Лисий (горі), вище: син Богдан і дочка Віра Кітків

ченням вищої школи в Бучачі, пішов до Учительської Семінарії в Станіславові, ще закінчив її, а в 1927 р. виїхав до свого старшого брата Гриня у Віктор, Канада, Працював у торгівлі і ходив на торговельні курси. Згодом, розвивав власне торговельне підприємство, яке добре пішло. Був членом УКЦеркви сп. Володимира і Ольги, Української Стрильської Громади, Українського Національного Об'єднання, УНСоюзу, Остерія Тоталь Ассі, Українського Підприємств і Професіоналів та Свіж Клан.

Софія, з дому Коваль, дружина Михайла, шп.р. в Тилголі, шп.р. Гана Руська, прибула до Канади у 1930 р. одружилися з Михайлом в 1933 р. Мають двоє дітей — Віру, шп.р. Кітків, і сина Богдана, — обое з вищою освітою. Михайло Лисий номер 14 червня 1970 р. Відомо покійного Софія з дітьми, в пам'яті свого мужа видання \$100,00 на видання книги.

Логун Емілія і Юлія, Емілія, шп.р. 1903 р. в Язлівці, шп.р.роду школи кітвич у Язлівці, учительську семінарію в

Емілія Логун

Чорткові, Студіював педагогію в УТІ в Подєбрадах і УМРР в Мікшевіці. Учительство у Польщі, а в 1943-1944 рр. в Перемісті, звідки виходили його родителі і понад 20 родич Логунів. В 1942 р. був учителем Сільсько-Господарської Школи в Язлівці. Був активним членом Уман суспільно-освітніх організацій в Язлівці і Перемісті.

Юлія, з Максимовичів, дружина Емілія, родом з Львова, по шп.р. учителька, помігала своїмужу в суспільно-громадській праці. Живуть в Америці, на емігрантурі, мають три замужні дочки і сина Івана, Виланні на видання цієї книги — \$100,00.

о. д-р Лотонський Інокентій Іларій ЧСВВ, Тетерівський шп.р.р. Гомельської, о. д-р І. І. Лотонський ЧСВВ народився 1913 року в Нетішківській Страх. шп.р. Бучач. Після закінчення старшої школи в рідному селі перешо до гімназії

Поприкову школу і потужний курс до гімназії скочив тут. Путь кляв північійких абсолютував ун українській гім-

Мір Герберг і Анна Пукас

нової в Коломиї, а закінчили і склали матуру у Відні. З шлюбом шішки 1914 року злиплися до УСС, але його вже припинили. Вернувшись до дому, був арештований і мав бути повешений до Москви за «переворотників», відтече, втік і крипив пів року в підпіллі. Стрільцями розвідників, А. Король і В. Гуляр, перекладач його до Канади УСС, де його вже приїхали, але поїхали до Віденської Словаччини, щоб ніхт кіпачи галасіть. Після двох років здан матуру і новім діланн дошло і середню Спрінгфілд (УСС), Української Галицької Армії і УНР армії, в трикутнику і чотирикутнику смерті до 20. 11. 1920 р. Університетські студії абсолютували, філософії історичній факультет єв чеською, а на літературно-філологічному факультеті на Українському Університеті в Празі, після чого працював як учитель і професійний організатор (на Каринській Україні), аж в 1929 р. чеська поліція депортувала його і перевезла до Праги. Відтедві ніхт у Словачку і в Словакію, а в Англію пів року. Відтак працював як професійний інструктор в Бучачі і в Мокетницьких та в Соколі, організатор читальні, хорів, театральних гуртків, оркестр і дитячий хорів. Під час тієї праці, майже кожного року арештований і ув'язнений, а в 1934 році, з першим транспортном угнаний на два роки в горезвісний, кибічній польській каторзі «Вереса Каргузівка». В другій світовій війні жову брав участь у війні, а потім емігрував на Зехід і по війні, в місті Равенсбурзі, враз з дружиною оснували українську громад. організацію, хор і театральний гурток та ця історія-Прокленті проходила тісно громадю аж до еміграції аж до океан, відлашні

туди ж і людей. В Америці осів та поїхав в Чикаго і двадцять літ брав участь у громадському житті у різних організаціях як тож і його дружина Анна. Пять літ працював як співредактор тижневика «Українське Життя», а, перейшовши на емітуру, захворів тяжко на серце, став несповісний вже до тілкіх актижності. Хіба тільки до псалми споминкі про своє дитині і багате і події життя, яке з молодих літ було присвячене для національнх змагань України, оспівдомки спашного народу, працями і піднески його культури і національній єдності, яку він паміє з роданого дому як тож з шкля. Свідомість і жертовність як одержав під батька і матір, би хот єв. в покійні була з ними зуркайдувалася і була слайкрапою українською матюмо. Вока відбула з родного українську новітню кампанію (поход на Київ), спичувала, горювала і радла з ішо й дай в Боже Царство Небесне і Волю Наміти!

Це «журкулом рїтанс» писавно одкрито, бо ця Українська нікого, кому це могло б впокинути. Преші, за його рїтанки, слайть ворог не пошави неслеті обов'язковий, би він сповина тілкіх собі канонічній обов'язок українця! Видатні єв видавця цієї жини — \$100.00.

Саварин Петро і Ольга. Петро народився в Зубри. До Канади приїхав 1949 року. В 1956 р. закончив право на Уні-

Ольга і Петро Саварин

верситеті Альберті і веде власну адвокатську канцелярію в Едмонтоні. Діляться в різних громадських організаціях: Комітеті Українців Канади, Клубі Українських Професіоналістів і

Підприємств, Палаті, Братстві Діаспори-ників, Українському Народному Домі, Кредитній, НТШ і т. д. Також діляться в консервативній партії та вчителі Курсії Українознавства, правліть директорік Владикі Кір Ніла, секретар і член Дирекції «Спадщина», Член Канадського Наукового Т-на ім. Шевченка. Ольга Саварин, з дому Кобзар-Пристаських, народилася в Житомирі. Приїхала до Канади в 1948 р. Закінчила Альберта Бізнес Коледж і тепер працює правничою секретаркою. Діляться в Палаті, Лізі Українських Католиків, Життє і мнжкомю хомі Дівова. Мають троє дітей: Біра, студентка Мічиганського, Міхайло, учень коледжу св. Іоанна і Галина, учениця Академії Ассамблеї Фінансов ЕУ, ШУС, Фундації ім. Т. Шевченка в Канаді. Вкладли на видавця цієї жини — \$100.00.

Сайчик Стефан і Агніа. Свої Дмитра, скар. 17 березня 1905 р. в Зельці. 1928 року шїхав у Канаду, працював, до

Стефан і Анна Сайчик

тільки могла було знайти працю — на фармач. в ділі, в конваліях, на залізничі. В 1943 р. набув 15 акрів землі — засидиш оновитим деревинам. Аж в 1966 року гудились емігрантним. Аж в тому ж році, родом з шпінні Волни, приїхала з респітним 1929 р. в Канаду, одержавши до Стефаном і спільно змалалися в іспичування. Померла 16-го травня 1965 р. В пам'яті своєї молоді дружині, бл. в. Агніа Кольчук-Сайчик, вшавує єв фонд видавця Проміжнійої Книги «Бучачівка» — \$100.00.

Смерека Петро. народжений 7 липня 1911 р. в Космариці. Від юних літ був членом Т-на молоді «Мур», член чин-

Петро Смерека

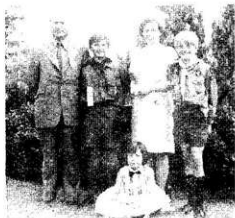
тальн Т-на «Прогіт». В часі війни опинився єв захоті. В 1949 р. приїхав до Америки. Член українського товариства УКАКА і ЗУАДК.

Вкладти єв видавця Бучачівки — \$100.00.

Соханівський Володимир, д-р і Лєся.

Д-р В. Соханівський — це уродженець Житомира, син Олександр і Юлії. Початкову школу він закінчив у Житомирі, а середню закончив матурую в січні 1944 р. в Чикаго. Медичні студії почав у Німеччині. Іспити до т. в. лікарського підипитому здан у Гайдельберзькому Університеті. Німеччина, де й почав успішно клінічні студії медицини. З великим жадем він мусів перерити після 8-го семестру та переїхати до Канади, в жовтні 1949 р. У Канаді, працюючи фелічко на будовні і фабриках, він змалав собі деяку грошеві, щоб могли йому дістатися до Університету в Торонто на медичні факультет. У 1957-му році закінчує успішно медичні студії дипломом доктора меди-

цями, Тенер подо гарно розвинуто лікарську практику в Торонто, Канада.

Д-р Володимир Солтисівський з дружиною Лесю, синами Олександром і Дмитром та дочкою Марією.

У віданні від лікарської практики час, що він бере участь у суспільній діяльності в Палаті лікарів-акушерів, та в журналі з інших статей на здоров'я чи інші теми. Він є членом у Лесю Хомути і має двох сестер, Оксені і Оресту та доньку Мирославу. Всі вони є членами Палати й ходять до української Відної Школи, Заступник Радони Комітету Бучачин.

Фундатор ЕУ, ЦІУС і член Фундації ім. Т. Шевченка в Канаді, Вкладив він велику цю суму - \$100.00.

Степан Петро, народжений в Пиньківцях, живе в Канаді, Фундатор ЕУ, член Фундації ім. Т. Шевченка в Канаді, Вкладив на видання Бучачини — \$100.00.

Стефанос Іван, народжений в Стінці, Вкладив \$100.00.

Тарнавський Володимир і Богдана з Гайківщині, Обидвоє з Бучачин, живуть в Америці, Фундатори ЦІУС, Керівники товариства української УЖЦеркві с. Богданівщині в Рочестері, П.И., Вкладили на видання Бучачини — \$100.00.

Хомут Василь і Наталія, Василь, народжений в Бучачі, про професію кушача, синавський крамничий і влас-

ник мануфактурної крамничі в ринку. Член Союзу Українських Кушачів та

Рідня Василя Хомута від діти: син Ігор, донька Оксана, батько Василь, мати Наталія і син Богдан.

в інших Т-стві. В 1949 р. прибув разом з дружиною в Америку і тут займається кушачеством. Наталія, дружина Василя, народилася в Колодязях, пов. Чортків. Фундатори ЦІУС, Вкладили на видання цієї книги - \$100.00.

Василь Хомут номер 6 черкни 1970 р. в Нью Йорку, П.И.

Черний Іван, народжений в Бучачі, живе в Америці, Фундатор ЦІУС, Вкладив на видання Бучачини — \$100.00.

Шевчук Степан і Клементина, Степан єврей, 7 січня 1900 р. в Липківцях, Займався сільським господарством в

Клементина і Степан Шевчук

12-ти моргів та 60 ялівців ішеви. Займався також сусільною працею в «Промислі» і кооперативі. Приходив тяжко, але жилось не погано. Аж в 1940 році «старший брат» вчинив йому і важке віддані псе, що мав і віддай. Не було виходу, віддан, забрав дружину і дітей і поділив з снім за сні. Прибув до Аме-

рики, за три тижні померла його найдорожша дружина Варвара і він залишився з шістьма дітьми сам. Безжовткою десь серце і се високий не ставили, почав приймати, щоб жити і дітей виховати. Обидва діти, Галя і Катруся, набули шкільну освіту, поодружувалися, він залишився женою сам, прийняв також шкільну освіту, щоб з сиво шкучо до-

жити і одружений з удовою Катруся-ткою Данцюк, що мала також двоє дітей з шкільною освітою й одружений. Діти їхні запали власної родичної освіти, а вони, хоч і старшому шкільній освітній кушачеством, але їм дає не тільки знання, але й життєві засоби.

Шевчука є фундаторами ЦІУС, Вкладив на видання цієї книги - \$100.00.

Солтисівський Михайло і Марія, Михайло народжений 13 черкни 1915 р. в Житомирі, Мавши замишування до музики і співи вступив до українського театру, а театром до керівного хору Дмитрия Котика, повестивши для української сцени і мистецтва. Обидва мають міста, містечка і більші села Галичини, проважуючи українську мову й театральні мистецтво і оперетах, комедіях, драмах. Вірний мистецтву на сцені — працюючи і в Канаді що улюбленою справою.

Одружений з Марією Слюсарівною, артисткою українського колективу в Галицькій театру ім. Тобілевича, в його мистецтві театру ім. Колятирського.

Фундатори ЕУ.

Вкладили на видання Бучачини — \$100.00.

Шевчук Степан і Анна, Степан, снік Івана, нар. 1 жовтня 1913 р. в Трибухівцях, Батько Іван Шевчук, снік Дмитрия, нар. 1885 р., як юнак УГА номер в польському полку в таборі Бугачини в Бересті над Бугом, Дружина Анна, нар. 1913 р. Діти — Іван і Марія. З сні-

ми дожила свого іску мати Степанів Параска. В 1944 р. коли близько жила сестри, Степанів мати шліди до прифронтових робіт, Снік Трибухівці прифронтували, тоді покинули село мама, дружина і діти. По часі, дружина тайком вернулася шліди до господарства

Михайло Солтисівський на сцені українського театру в Галичині.

Фундатори ЕУ.

Вкладили на видання Бучачини — \$100.00.

Шевчук Степан і Анна, Степан, снік Івана, нар. 1 жовтня 1913 р. в Трибухівцях, Батько Іван Шевчук, снік Дмитрия, нар. 1885 р., як юнак УГА номер в польському полку в таборі Бугачини в Бересті над Бугом, Дружина Анна, нар. 1913 р. Діти — Іван і Марія. З сні-

ми дожила свого іску мати Степанів Параска. В 1944 р. коли близько жила сестри, Степанів мати шліди до прифронтових робіт, Снік Трибухівці прифронтували, тоді покинули село мама, дружина і діти. По часі, дружина тайком вернулася шліди до господарства

Михайло Солтисівський на сцені українського театру в Галичині.

Фундатори ЕУ.

Вкладили на видання Бучачини — \$100.00.

Михайло Солтисівський на сцені українського театру в Галичині.

і її законами там більшовицьки й вислали в Чехословацьку область, Маму з дитиною завели в Німеччину, його вилучили до

Степан і Анна Шевчуки з дочкою Марією

Дивині. На довгих і вже безнадійних шуканнях, віднайшов маму і дочку Маму, сесті Івані істер в Німеччині 13-го лютого 1915 р. Пр. дружина хотіла шукати, але її в 1947 році зарозуміло. Його жінка Нариска померла в Америці 26 квітня 1939 р. Дочка одружилася з Павлом Гуцулом і мавши троє дітей — Степана, Тересу і Павлику. Степан Шевчук з відірваним здоров'ям й ослабленим паром живе в с. рідному над с.е. коло с.м.ного Народу. Вилучити на пенсію чи жінку — 8100.00.

о. Шичуїч Доротеї ЧСВВ. Тубільці. Старих Нетлакович, Уродженні 1915 року. Тоголітні покійни на Карлівому Університеті у Празі.

о. Доротеї Шичуїч ЧСВВ

В роках воєнного лихоліття був катехетом у школах Кристіанопола, звестував парохію в Осередній, парохію в Бозоцких Мостах, відтак провадив парохіальну школу в Кристіанополі. 1947 року шіхнін на місію ірано до Бразилії. Спінтаку обслуговував папальний український козьоний і Паркві. Згодом викладав українську мову й реторіку в Ірсемі. 1949 р. призначений на директора семінарії в Прудотонолі. Тут односторо обслуговував девки козьоний, провадив усі братства при мігарній церкві, вилучив чоті мій і долан рекольції для чернечих збірнот.

Року 1954 зайняв уриві ігумена, магістра світлиці і парохію в Італ. По 7-мі місяцях шіхнін до Аргентини. В Аргентині 4 роки провадив компітій і помагані у парохії та навчаю в семінарії. Згодом п'ять літ парохіував у Насадіне, звідки добувся до Парагіаю духовником Катехетого Х. С.

1965 р. повернувся до Аностаголе, обслуговував дальній козьоний і світаню в семінарії. Дедалі став адміністратором монастиря, а 5 червня 1970 р. іменований протогоуменом Васпайнеліого М-Провідній в Аргентині.

Вилучити сві шіхнін — Бучачини — 8100.00.

Шиняливін Степан і Катри. Степан нар. 1897 р. в Житинюмірі. 14-го літнім став членом Матірїого Т-ва Провідній.

Рідня Шиняливін в першому 1945 р. на скитанні. Сидять: Катри, доня Ольга, Степан; стоять: Богдан, Анна і Тарас.

Учасник Визвольної Боротиби в 1918-1920 рр., суспільний робітник, єдиноствішик і член Дирекції ПСК Бучача, солястський візник. В Німеччині працював у системі ЦПУЕ (я французькій смучі). Від 1930 р. в Америці з обідком у Бюфало, Н.Й. Організатор СМК «Провідній», відтак доповідній секретар Віддлу УККА, його діловоюгою секції, три каденції головою Віддлу УККА, організатор Фондцій ЕМ, секретар Віддлу ФКУ, активний член Т-ва за Парірихалійний Устрій УККІ.

Катри нар. 1900 р. в Житинюмірі, дружина Степана. Як жінку українського суспільства робітниця, приналежна до жітноті вірних дівч. Кооператива, в якій її муж працював, заборавця весілля че

тільки будий, а її поцілі: збори, доповіді, подогодувальні сторін тощо, токо жінку шість титар господарства і поховання дітей свідати ця її рамена.

Переселюванню чоловіка, інфірмація і аресту, тяжко відпобачили на рідній, а жінку більшовицькі арестували його, чоті дружина і діти були приречені на виліз в Кувасетан. Висв. часе побуту більшовицьки в 1939-1941 рр. жінка вела з дітьми освітлюванню, плотий і киномо мійці, кожні дитина окремо від дітноті, часто по людських стродолах і шіхнін. Таке жінку перевернуло докору, міцнішо силли, Вет старішик, докору і сесті по безнадійності перевернула. Так пережилась тищені українських мітарнот, дружи і, сестер, сузітнот — ця ємої Рідня Мамі.

Степан і Катри Шиняливін є фундаторами ЕМ, доповідями УНУ і УККІКолі в Бюфало, Н.Й., місцестали ФКУ і кінтаран Парірихалійного Фонду. Вилучити сві шіхнін жінку — 8100.00.

Шайгемельді Михайло, народився 14 грудня 1922 р. в селі Стівка. Після закінчення середньої освіти перебував до

Михайло Шайгемельді

Хайборівського Вишнього — Молоді, описав Муну в «Провідній». Бере діяльну участь в аматорському гуртку при ХВМ. Шайгемельді кооперативом і єтає в місцевій кооперативній крамарем від часе єдиночій окупації. Живе в шкільній лавці змінюється історією України, борючись українського народу в міждоловій і в тодішньому. В заперекі другої світової війни включився в збройну боротьбу українського народу за УССД і закінчив її як новик 1-ої Дивізії УНА. Переходив під етані Дивізії включно з відбуттям полету в Римку, Італія, і в Англію. Після звільнення з полону включився в суспільно-громадське й політичне жінтя сві тереті Англія, а від 1951 року в Канаді. Точер проживав в Едмонтоні та є діяльним членом Організації УВФ.

Вилучити на віддалі — Бучачини — 8100.00.

Штепик Тома, народжений в Бучачі, живе в Аверші. Фундатор ЦЦУС. Вилучити на віддалі — Бучачини — 8100.00.

Охрин Тарасей і Михайлине, Народженні 1916 р. в селі Вілька Бербецька, нов. Рана Руська, дружина з домоу Крипінюка, народжена в Житинюмірі. Жінку в Австралії. Вилучити сві шіхнін — Бучачини — 892.40.

Парубечий Федір і Алла. Федір народжений 1923 року в Крипінюці, Сідромій і родинній селянско-господар. мав

Алла і Федір Парубчій

власну невеличку бібліотеку, з якої індувот жє дитноті шкільної і заслуживши сільської школи. До ємої членства мав ємоїе багачітнече ємоїе й універсальський хист, бо не однією з нас діловою ємоїею викладає й порадам. Мав крамничю, але з окупляним кооперативним кервалі ЦІ кооператив. Алла, його дружина, поділяла його заходи і діло-

матала йому. Померла 12 лютого 1969 року. З 3-го вересня 89-літнього Дорогого Стріла — вилетів на видавничій цієї жонти 876,75 — братівши Іван Нарубонні в Англії.

Вілень Василь. Народився в Залісся, 4 книги 1913 р. від північної лавки, любив книжечки «Прогреси» та інші видавництва «Медя читавши «Прогреси», Т-на «Дуга» і кооперативу. Вікку перебув у видах 1-ої УДНА, в Англії як польовик. По звільненні працює незалежно. Ділявний в українських організаціях.

Вилетів на видавничій «Бучаччини» — 871,80.

Пеннівода Федір, народжений 14 березня 1913 р. в Спонтоні, Залісся учинителі б.п. в Василя Слободяка, а також пароха б.п. в Івана Шлемкевича, а особливо його сина Миколи, шкільний дитячий, а також молоді Слонідова, масово читала проєктні книжечки, організувала в турки читавши й обговорюючи прочитаного, була учасницею вержіма журівки при читавши «Прогреси» та молоді була діяльни в хорі, аматорській гуртці, в «Дуга» й кооперативу. В цій справі пройшли всі роки й захопила шйва. В часі війни опинилась в Німеччині, де дожила свого ліку й такожі думки його з тугою повернувшись в одну сторону світу, з однію околицю України, в його рідній і дорозній Слонідові над Дністром. Вилетів на видавничій цієї жонти — 876,27.

Федір Пеннівода

Горбатюк Василь, народився 19 січня 1922 р. в селі Ліщинці. Середня освіта. Був вихован 1-ої УД УНА. Після двох років перебув в таборі полонених в Італії. в 1948 р. переїхав до Англії. де в

скорому часі включився в суєспільно-промислову працю, входивши в числені україн клуби СУВ-у, СМ-у та ОБВУ, працюючи обов'язки секретаря та інших професорів. До Канади приїхав в 1955 р. і поселився в Монтреалі, де живе і до сьогодні. З приїздом до Монреалю жову включився в організаційну працю СМ-у, ЛВУ, Братства Дніпро-шків; в рамках СМ-у та Братства Дніпро-шків став членом Екзекютивної КВК, відділ у Монтреалі. С постійною членом хору «Вояки», від початку його існування, як такожі членом драм-гуртки, якої був співзасновником. Окупавшись переселенням його, як і всю сім'явну молоді тоді, у 1949-их роках, Вилетів на видавничій цієї жонти — 879,00.

Мельник Дмитро, син Павла, народжений 1911 року в Житомирі, знаменитий військовим господарством. Був діяльним членом чит. «Прогреси», кооперативу і відомого вихованця Т-на Сільської Господарі. На початку червня 1941 року арештований британськими і сів по своєму загинув.

В пам'яті свого дорогого Ватика б.п. Дмитро Мельник, вилетуючи, на видавничій «Бучаччини» 864,19 — сина Михайло і Олександра в Англії.

Саварин Герасим, народжений 7 травня 1928 року в Житомирі, по закінченні шкільної школи пішов до технічної школи, якої з причини абсолютизму владі, звикнув. 27 червня 1944 р. увійшов до 1 УД УНА і з цєю переживав всі воєнні пригоди. В 1946 р. переїхав до Англії, де жив до своєї перемісної смерті 21 червня 1971 р. В.І.І.

Герасим Саварин

Покійний вилетів на видавничій «Бучаччини» 863,97.

Василь Дмитро, син Петра, народжений 2-го вересня 1912 року в Сороках. Член читавши Т-на «Прогреси», Т-на

«Дуга» та інших організацій. В 1941 р. зареєстрований до 1 УД УНА. По закінченні війни цим населенням поїхав в Італію, відтак переїхав в Англію — працює в готелі як кваліфікований кухар. Вилетів на видавничій цієї жонти 829,00.

Дмитро Васильук

Крушельницький Онуфрій і Марія. Онуфрій, народжений 1893 р. в Курдубаїці, відомий громадський і лавово-

Рідня Онуфрія Крушельницького 1-й ряд: фундаторка, дівка Євгенія, дружина Марія, батько Онуфрій; 2-й ряд: дівка Текля і зять Іосиф Крушельницький.

ний господар, член Церковного Братства, читавши «Прогреси», Голова НРД, кооперативу, Голова Сільського Суду і фундатор біжого престола в церкві, Помер 1972 р.

Марія, народжена в Курдубаїці, дружини Онуфрія, Мати Церковного Братства, поєднаній й виконанній своїх дітей — номерки в 1944 році.

В пам'яті дорозі рідителів, Онуфрія і Марії Крушельницьких, нагадати на видавничій цієї жонти 866,80 — дочка Євгенія Крушельницька-Комрадецька, працюючи в Німеччині.

Мельник Степан, народжений в Сороках, живе в Англії. Вилетів на видавничій «Бучаччини» — 860,00.

Степан Мельник

Стефан Стефан, народжений в Стінці, працює в Канаді. Вилетів на видавничій цієї жонти — 869,00.

Баран Тарас, народжений у Бучачі, живе в Канаді. Вилетів на видавничій цієї жонти — 850,18.

Аганук Михайло, народжений в Космирині, живе в Америці, вилетів на видавничій «Бучаччини» — 850,00.

Варгін Микола, народжений в Бучачі, живе в Америці, вилетів на видавничій цієї жонти — 850,00.

Газерська Ева, замужня Сахарук, і Сергій. Народжена 20 березня 1921 р. дочка д-ра Володимир і Кесей Газерської в Бучачі. Початкову школу закінчила в Бучачі, гімназію почала в Станіславові, продовжувала в Кривині, Відні, і закінчила Ієзуїтської вільної вільношкільниці в Зальцбурзі. В 1949 р. виїхала до Америки і по кількох місяцях фабричної праці отримала стипендію і пішла на інженерсько-технічній студії у Буладер, Колорадо. Студіювала хемію і в 1953 р. отримала БА зум лауреат. 1951 р. одружилася з Сергієм Сахару-

ком, зібратимом із гімназійних класів. В 1953 р. разом з подорожню подався до Вінніпегу, Дел., де працював як хемік, а часомі продовжував студії хемічної інженерії. В 1956 р. переїхав до Нью Гейвен, Конн., і там обся працював. Під 1957 по 1961 рр. їм народилися троє дітей: Петро, Павл і Григорій. В 1960 р. родина переїхала до Вустера, Масс. і тут Сергій Сахарук спеціалізувався в хімії і працює в компанії «Вестер Індустріє». В оточенні трьох роках Кім Гамерська вчить хемію і фізику в приватній середній школі.

Ека і Сергій є членами УКЦеркв. УККА, Пласірингу, Ньюдінгтоні, Союзу Українок, Т-на Українських Інженерів та інших професійних американських організацій. П-во Сахарук є фундаторами ЕУ, ПДУС. Виплатив за видання цієї книги — \$50,00.

Гамерський Богдан і Ориса, Богдан, син д-ра Володимиря, нар. 12 березня 1923 р. народився в школі поном у Бучачі, закінчив у Цинцинаті, Вашингтоні, Гарварді школу поном у Вуді, продовжував у ДПІ таборі в Зальцбурзі, закінчив у Нью Йорку, в серпні 1951 р. магістратський студій магистр в Стів Коледжі і Нью Йорку і працював у 1953 р. спеціаліст ІА з металургії. Крім цього, студіював спеціаліст інженерств з архітектури. В 1959 р. працює вільночому студію. Одружений в 1933 році з Орисено Пеленською. Мають дві доні Рому і Олександрю. Виплатив за видання «Бучачани» — \$50,00.

Гашкевич Іроделла, народжена в Бучачі, і виплатив за видання цієї книги — \$50,00.

Дервач Василь, народжений 1900 р. в Космичіві, учасник національної боротьби в 1918-1920 рр. Член Віддлу «Прогресс», співробітник і доцентів члени Уряду кооператива, голова Кружка Т-на «Сільський Господар», працює з відліку 1949 р. в Америці і поселився в Чикаго, Іл. Виплатив за видання цієї книги — \$50,00.

Дутевич Мирон, народжений в Бучачі, живе в Америці, Виплатив за видання «Бучачани» — \$56,00.

Івагинні Михайло, народжений в Бучачині, живе в Канаді, Виплатив за видання книги — \$50,00.

Катрій Юліан, д-р д-р ЧСВВ, Народжений в Перезлові, живе в Америці, Виплатив за видання цієї книги — \$50,00.

Кіндрат Іван, д-р, Народжений в Бучачині, живе в Америці, Виплатив за видання цієї книги — \$30,00.

Колба Микола, народжений в Медведівці, живе в Канаді, виплатив за видання книги — \$50,00.

Керсіль Михайло, народжений в Стєрні, живе в Канаді, Виплатив за видання книги — \$50,00.

Курбач Пале, нар. 13 жовтня 1906 р. в Пилипівцях. В час війни опинився в Німеччині, завдяки допомозі свого трирічного брата Паула Комалячука прибув до Канади. Працює на великій фабриці, Жоржіванні на шклярстві і др., Виплатив за видання «Бучачани» — \$50,00.

К. Ф., виплатив за видання книги — \$50,00.

Левоник Андрій, народжений в Космичіві, живе в Америці, Виплатив за видання книги — \$50,00.

Лончунка Іван, народжений в Космичіві, живе в Канаді, Виплатив за видання книги — \$50,00.

Луїс Іосиф, Народжений в Бучачі, живе в Канаді, Виплатив — \$50,00.

Макарик Теслов, нар. 1920 р. в Костільничках, в 1941 р. вступив до Дивізії, був важко ранений, 15.1.1949 р. приїхав до Англії, в 1958 р. переселився до Америки, Виплатив — \$50,00.

Макух Василь і Анна, Василь, нар. 1912 р. в Корочі, пов. Золочин, народжений в школі закінчив у різному селі, українську мовою «Рідної Школи» в Золочеві, Богословську Академію у Львові. Від 1949 р. в Америці, працює, робітнич. секретар 49 Віддлу «Прогресс», у власній від праці час виконує обов'язки дика.

Анна, дочка Степана і Катерини Шиндлівних, нар. в Житомирі, початкову школу і гімназію свого типу закінчила в Бучачі, закінчила матурову в Червоної, В 1944 році пішла за радянським вій захист. В 1943 році одружилася в Василеві Макуху, мають трьох дітей — Івана, Гюрі і Романа. Діяла членка Союзу Українок, постійно є членкою Уряду, а дві каденції головною 49-го Віддлу. Обся Макухи діяли в Плат-Принті вже довгі літа. Працюють постійно при народії св. о. Миколай. Макухи є фундаторами ЕУ, ПДУС, Добродійних УКШколи і Патріаршого Фонду. Виплатив за видання «Бучачани» — \$50,00.

Маланчук Василь, нар. 25 травня 1904 року в Петелинівцях Старих, народжений в школі по дала докінчити перша світова війна. Рік 1924-ий — Весня Кооператив, перш опублікували в селі Бучачині, тож осуovali її і в Петелинівцях. Маланчук був із ряду четвертих кромарем, придбав члестів і за час його праці підкріпив дві філії. В 1926 році покликав до польського війська, вернувшись, був інкарем Т-на «Луг». В 1929 р. разом з дружиною і двома синами переселився на постійне до Боснії (Борзаванія), де вже було кілька десятків родів з Бучачини, а в тому і його односельчан. В Загребі була шість студентів, вони допомогли деяким ступити читальню «Прогресс» і там осуovali таку читальню. Головно був одностельчани з Поголицькою. Члени читальні планували аматорські вистави, фестивалі і та ці імірши запрошували студії з бізнесу і дальших громад. Це мало добрі наслідки, бо по своїй охвилі закладали читальні і розвивали культурно-освітні праця, так що цієї рух перекликався з Боснією аж до виник бачивських руселів. В 1941 р. поехала Харківська Деркава, туди зорганізувався дво-членим курій Українсько-го Деблугу ім. Головіцького, і в цьому деблугі працювали Василь і маганія махурів. Незабаром авторизали об'єктами, що треба було задивити свої дім в ріднин. В 1942 р. деякі з них виїхали до Німеччини, виїхав і Василь з рідню, там працювали по різних роботах до закінчення війни. Був з перших поселенців і організаторів українського табору в Ульмі. Табір організу-

вали: Волж, Додуд і Волж, Дачків. З того табору в 1948 р. переїхав до Канади на контрактній роботі впровадженні адміністратив. Бучачки. Це закінчили контрактну переїхав у Ше Рівер, кунині Форму, працював там чотири роки, відтак переселився в Едмонтон, Алта. Виплатив за видання «Бучачани» — \$50,00.

Мартинюк Стефан, нар. 9 січня 1900 року у Васелівці, освіта 6 класів народної школи, Хайборі, Сівоєвоєвчик і продовж 15 років виконував кооперативні і 9 років громадський співр. Члестю і відділю працював для спілчані нам справи, але з приходом більшовицької партії перервався, його осуovali як першого вроду, переселенця, а члестю сестре гробів Сибір, довгий дім загинув до Америки, Виплатив за видання цієї книги — \$50,00.

Мельник Степан, народжений в Корочі, живе в Канаді, Виплатив \$90,00.

Менін Володимир і Іванка, Народився і квітня 1926 р. в Перезлові, тут закінчив початкову школу, гімназію почав у Червоної, закінчив у Зальцбурзі. 1948 р. був записаний на філософію, однак виїхав до Канади. Працював фізичним робітником, жиню освіду, що й допомогло дати приватним студіям. В 1956 р. почав студії інженерії в саксн-межнською університеті, закінчив їх в 1960 р. По закінченні студій працював у саксн-межнською департаменті доріг, в 1964 р. переїхав до Америки і працював у своїй Іважці, а відтак в приватній компанії інженерів. В 1969 р. виїхав до Етіані (Айова), а по закінченні праці будинок змінив, разом з фірмою переїхав на Форуму (Тайлор). Тут жиню зі своєю дружиною Іванкою і сном Володимиром, дочка Ольга отуває в Америці — студіює на університеті в Бломінгтоні, Індіана. Це шннжеске життя до деякої міри цікаве, бачиться світло, про які колесні тішки в книжках читають, спілкуються з рідними вродами, пригладжують їхнюому щоденному житті. Виплатив за видання «Бучачани» — \$50,00.

Петриши Олекса, народжений в Корочі, живе в Канаді, член Фундації

ім. Т. Шевченка в Канаді. Вилатин на
фронт іздання книги — 850,00.

Михайло Михайло, споряджений в
С'єні, жинє в Канаді. Вилатин 850,00.

Панчик Дмитр, шар, в Бучачі, жинє
в Канаді. Вилатин — 850,00.

Регула Іван і Катерина, шар, в Цин-
ті, жинуть в Америці. Вилатин на
видавані книги — 850,00.

Стеак Андрій і Тамара, шар, в тижни
1912 р. в Джурині, пов. Чортків, ниніш-
нього школи закінчив у рідному селі,
згодом поїхав у Чортків, продовжував
у Тернополі, а по її роз'явці, у Львові.
Закінчив Учительський Інститут у
Львові 1941 р. Був діяльним в Півості,
шар, аматорському гуртку і спортивних
змаганнях. З шостою в Т-во «Прогрес».

Рідна Нікола, Т-во «Дуг», кооперація
і в культурнім об'єднанні, Північних
професійного підприємства, Тричі
був організатором, інструктором
Борис Караченко, Одржєншич в 1945
році в Тельново Копацько, Діти -
Марія, студентка журналістики, Андрій,
моя, закінчує середню школу. До Аме-
риці прибули в 1949 році. Вилатин на
видавані «Бучаччина» — 850,00.

Степаній Володимир, директор Ра-
ціональної школярки в Скоморохах, жинє
в Америці. Фундатор ПЦУС, вилатин —
850,00.

Степан Галина, дружина покійного
дяди Володимира Селюгара, азовка в Буч-
ачі. В пам'ять свого дорогого мужа
виплатила на видавані «Бучаччина» —
850,00.

Степан Дмитро, син Півліна, шар, в
Житомірі, жинє в Америці. Вилатин
на виданні «Бучаччина» — 850,00.

Терпін Яреман, шар, в Бучачі, жинє
в Канаді. Вилатин — 850,00.

Шенчук Павло і Катерина, шар, 21-го
квітня 1917 р. в Лівніках, одружені з
Катериною Яхломач з Житомира в
1940 р. в Німеччині, до Канади при-
були в 1949 р., члени УКЦеркви і світ-
ських українських організацій. Вла-
стину на видавані книги — 850,00.

Шиндлярів Богдан і Христина, Бог-
дан, шар, 1929 р. в Житомирі, гімна-
зійну школу поїхав у Чорткові, продо-
жував у Любкові, Австрія, закінчив у
Канаді-топ. В 1950 р. разом із родичами
прибув у Америку. Працював на дліб
подорожній, перочарні підприємств
в Бюфало, закінчив його в 1956 р.
степеном ВА, а в 1958 р. в Колумбійсь-
кому Університеті в Дік Аджелло
працює МА з фізики. Христина, з дому
Завенська, народжена в Тельново, в
1962 р. закінчила ВА з фізикою, член
шар університету в Бюфало, Н.І., в
1963 р. шар університету в Сиракузах
МА з обліговою хімією.

Фундатори ЕУ, ПЦУС. Вилатин на
видавані «Бучаччина» — 850,00.

Дажан Теодор і Марія, з дому Клі-
нчук, шар, в Косморожці, жинуть в Аме-
риці. Вилатин на жиню — 845,00.

Нейдемен Надя, шар, вилатин 845,00.

Шенчук Гільо, шар, в Лівніках, жинє
в Америці, фундатор ПЦУС, Вилатин
на «Бучаччину» — 840,00.

Шенчук Тарас і Стефан, Тарас, шар,
в Лівніках, Стефан, з дому Крюків,
шар, в Вільках, жинуть в Америці.
Фундатори ПЦУС. Вилатин на жиню
— 840,00.

Шиндлярів Тарас і Юлія, Тарас, шар,
в Житомирі, Юлія шар, в Бюфало, Н.І.,
жинуть в Америці, фундатори ПЦУС,
Вилатин на «Бучаччину» — 840,00.

Маркович Володимир, шар, в Корнині,
жинє в Канаді, фундатор ЕУ, ПЦУС,
член Фундату ім. Т. Шевченка в Ка-
наді. Вилатин 835,00.

Б. Б., вилатин на видавані «Бучаччи-
на» — 830,00.

Бейчук Еміль, шар, в Перемишті Язл.,
жинє в Америці. Вилатин — 830,00.

Босаків Михайло, шар, в Житомирі,
жинє в Канаді. Вилатин — 830,00.

Гафтокович Євген, шар, в Бучачі, жинє
в Америці. Вилатин — 830,00.

Голод Василь, шар, в Переволоті, жинє
в Америці. Вилатин — 830,00.

о. Герсецький Степан, шар, і книто-
р УКЦеркви св. Богородиці в Ро-
честері, Н. І. Вилатин на видавані книто-
ги — 830,00.

Гайда Михайло, шар, в Барніні, жинє
в Канаді. Вилатин — 830,00.

Іванків Микола, шар, в Трибухівцях,
жинє в Канаді. Вилатин — 830,00.

Кривоскокий Микола, шар, в Скоморо-
хах, жинє в Америці, Вилатин на ви-
давані «Бучаччина» — 830,00.

Кузик Павло, шар, в Трибухівцях,
жинє в Канаді. Вилатин — 830,00.

Петрик Іван, гість на ЕТД, книто-
р УКЦеркви св. Богородиці в Рочестері.
Вилатин на видавані книги — 830,00.

Соханський Олександр, шар, в Желю-
мні, жинє в Канаді. Вилатин — 830,00.

Ткачук Михайло, шар, в Одесі, жинє
в Америці. Вилатин — 830,00.

Холод Іван, жинє в Канаді. Вилатин
на видавані книги — 830,00.

Войцицький Володимир, шар, в Жито-
мирі, жинє в Англії. Вилатин на ви-
давані книги — 827,03.

Захарчук Михайло, шар, в Заліссю,
жинє в Англії. Вилатин — 826,03.

Павлюк Григорій, шар, в Косморожці,
жинє в Англії. Вилатин — 825,79.

Бабій Олена, з дому Бачицька, шар,
в Житомирі, жинє в Америці. Вилатин
— 825,00.

Бабій Степан, шар, в Житомирі, жинє
в Америці. Вилатин — 825,00.

Бакалець Володимир і Марія, Марія
з дому Шенчук, шар, в Лівніках, жинуть
в Америці. Фундатори ПЦУС.
Вилатин на жиню — 825,00.

Бекерський Іван, шар, в Зарнівціях,
жинє в Канаді, фундатор ПЦУС, Вилатин
на видавані «Бучаччина» — 825,00.

Бендіна Петро, шар, в Житомирі,
жинє в Америці. Фундатор ПЦУС.
Вилатин на видання — 825,00.

Берега Богдан, шар, в Бучачі, жинє

в Америці. Фундатор ПЦУС. Вилатин
на видавані книги — 825,00.

Відецький Олександр, шар, в Барніні,
жинє в Канаді, Мейстер ЕУ, вилатин
на видавані книги — 825,00.

Вілоус Михайло, шар, в Барніні, жинє
в Америці. Вилатин — 825,00.

Бегдан Юрій, шар, в Зеленому Устю,
жинє в Канаді. вилатин — 825,00.

Бойків Петро, шар, в Губині, жинє в
Канаді. Вилатин — 825,00.

Бойчук Василь, шар, в С'єні, жинє
в Англії. Вилатин — 825,00.

Бушак Степан, шар, в Соколоні, жинє
в Канаді. Вилатин — 825,00.

Василек Дмитро, шар, в Сорочках, жинє
в Англії. Вилатин — 825,00.

Василек Петро, шар, в Сорочках, жинє
в Англії. Вилатин — 825,00.

Вацлавий Михайло, шар, в Жито-
мирі, жинє в Америці. Вилатин — 825,00.

Вірко Володимир, гість, жинє в Аме-
риці. Вилатин — 825,00.

Войчак Роман та Ірина, Ірина з Ре-
гулою, разом з Циганом, доброді ПЦУС,
книто-р УКЦеркви в Бюфало, Н.І.
Вилатин — 825,00.

Гаврилук Іван, шар, в Зубриці, жинє
в Канаді. вилатин — 825,00.

Галунка Іван, шар, в Новостанках,
жинє в Америці. Вилатин — 825,00.

Гусак Михайло, шар, в Косморожці,
жинє в Америці. Фундатор ПЦУС.
Вилатин — 825,00.

Галаван Василь, шар, в Залісських
Маях, жинє в Канаді. вилатин 825,00.

Гулька Павло, шар, в Григорині, жинє
в Канаді. Вилатин — 825,00.

Данькович Дмитро, шар, в Житомирі,
жинє в Англії. Вилатин — 825,00.

Демичко Петро, шар, в Сорочках, жинє
в Канаді. Вилатин — 825,00.

Денис Михайло, шар, в Скоморохах,
жинє в Канаді. Вилатин — 825,00.

Держак Богдан, нар. в Космірці, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Держак Іван, нар. в Космірці, живе в Америці, Фундатор ЦУС, Вилатин — 825.00.

Діжок Василь, родом з Чучинців, живе в Канаді, член Фундації ім. Т. Шевченка в Канаді, Вилатин — 825.00.

Діжок Іван, д-р, родом з Бучачівки, живе в Америці, Мембер ЦУС, Вилатин — 825.00.

Дунешко Миколай, батько Степана родом з Золотого Уста, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Сіра Михайло, гість, живе в Америці, Фундатор ЦУС, ктитор новобудованої УКЦеркви св. Богородиці в Рочестері, Вилатин та підполковник 825.00.

Жиланів Володимир, нар. в Слободії Гориньці, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Захарчук Василь, нар. в Губалі, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Захарчук Михайло, нар. у Величівці, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Запачко Михайло і Катерина, нар. в Заточині, ома. Свічки, Катерина з дому Котушівська, нар. в Житомирі, живуть в Америці, Фундатори ЦУС, добродії УКЦеркви в Бофало, Н.Й. Вилатин — 825.00.

Львівський Степан, д-р, нар. в Скоморках, живе в Канаді, Вилатин 825.00.

Кіт Дмитро, нар. у Величівці, живе в Канаді, вилатин — 825.00.

Кляч Микола, нар. в Житомирі, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Коваль Анна, гість, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Коваль Михайло, нар. в Житомирі, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Ковальчук Павло, нар. в Ішківцях, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Кобак Михайло, нар. в Стінці, живе в Англії, Вилатин — 825.00.

Кегут Михайло з Бучачівки, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Козько Осип, гість, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Корчицький Іван, нар. в Поголяківцях Старих, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Костюк Михайло, гість, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Кецик Тодосія, нар. в Бучачі, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Квасець Миколай, гість, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Крохмальца Анна, нар. Островерха в Поголяківцях Старих, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Крушельницький Осип, нар. в Курянібачині, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Лерничий Роман, нар. в Бобринцях, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Лестюк Михайло, нар. в Сорочках, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Лісній Григорій, син Андрія, унученко, нар. в Житомирі, номер в. 12, 1972 р. в Торонто, Вилатин — 825.00.

Лісній Михайло, син Дмитра, нар. в Житомирі, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Лісній Остап, син Астери, нар. в Житомирі, живе в Канаді, Вилатин 825.00.

Литвинець Микола, гість, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Л. М., фундатор ЕУ, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Лопкевич Марко, гість, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Лугоцький Іван, нар. в Залісся, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Максим Гринь, нар. в Стінці, живе в Англії, Вилатин — 825.00.

Малініський Михайло, гість, живе в Америці, Фундатор ЦУС, ктитор УКЦеркви св. Богородиці в Рочестері, Вилатин — 825.00.

Мартилюк Франко і Христина, Христина з Лясків, нар. в Житомирі, живуть в Канаді, Вилатин — 825.00.

Мельник Дмитро, нар. в Короні, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Мельничук Григор, нар. в Сорочках, живе в Англії, Вилатин — 825.00.

Микельський Миропол, д-р і Люба, Люба з дому Діжок, нар. в Бобринцях, живуть в Америці, Вилатин — 825.00.

Мурин Люба, гість, живе в Америці, добродії УКЦеркви св. Богородиці, Вилатин — 825.00.

Овродній Степан, гість, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Орхельський Василь, нар. в Варині, живе в Америці, Фундатор ЦУС, Вилатин — 825.00.

Осадій Микола, нар. в Звенигородці, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Отезюк Василь, гість, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

О. Остап Василь, гість, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Островерха Іванна, нар. в Бучачі, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Патрисяк Остап, нар. в Шинці, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Пендзя Богдан, нар. в Ливинцях, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Підгірний Осип, нар. в Мокшетицьких, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Підлісний Павло, нар. в Дирівцях, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Пондюра Павло, нар. в Житомирі, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Піх Іван, нар. в Копалівці, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Плавець Микола, д-р, нар. в Пагірці, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Покетлюк Осип і Софія, Софія з Кершівцях, шведська в Пагірці, Вилатин — 825.00.

Похірко Володимир, д-р і Анна, Анна з Барковських, шведська в Рукоміні, живуть в Америці, Фундатори

ЕУ, Добродії ЦУС, Ктитор новобудованої УКЦеркви св. Богородиці в Ольбі в Чикаго, Вилатин — 825.00.

Рудий Михайло, нар. в Ольбі, живе в Америці, Вилатин — 25.00.

Савка Василь, нар. в Золотій, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Савлани Іван, нар. в Цітві, живе в Америці, ктитор новобудованої УКЦеркви св. Богородиці в Ольбі в Чикаго, Вилатин — 825.00.

Саж Володимир і Богдана, Богдана з Кершівських, шведська в Бучачі, живуть в Америці, Вилатин — 825.00.

Сайпельський Гринь, нар. в Пагірці, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Снігуревич Мелетій, д-р, нар. в Ізотинці, живе в Канаді, член Фундації ім. Т. Шевченка, Вилатин — 825.00.

Станітур Ярослав, нар. в Дубівці, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Стефанюк Михайло, нар. в Стінці, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Таранючка Ольга, з дому Пондюра, нар. в Бучачі, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Фраїш Іван, нар. в Стінці, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Халасюк Марія, гість, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Халед Михайло, нар. в Сорочках, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Цьмак Іван, нар. в Скоморках, живе в Англії, Вилатин — 825.00.

Черний Григор, нар. в Бобулівцях, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Чернобіль Ірина з дому Масломати, нар. в Бучачі, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Швед Володимир, нар. в Зубрії, живе в Америці, Вилатин — 825.00.

Шпак Степан, нар. у Верботяні, живе в Канаді, Вилатин — 825.00.

Щур Лев і Оксана з дому Сіва, нар.

в Бучачі, живуть в Америці. Вилатина — 825.00.

Юренич Божена, дружина бд. п. д-ра Антонія Юренича, лікаря в Золотому Потопі, народжена в Чехословаччині — 825.00.

Катеринчук Михайло, стар. в Косякири, живе в Англії. Вилатина — 824.57.

Пашин Андрій, стар. в Житомирі, живе в Англії. Вилатина — 824.37.

Гасюк Михайло, стар. в Сороках, живе в Англії. Вилатина — 824.00.

Ленківський Петро, стар. в Миколаївці б. Губина, живе в Англії. Вилатина — 824.00.

Патківський Осип, стар. в Сороках, живе в Англії. Вилатина — 824.00.

Савкін Степан, стар. в Григорівці, живе в Англії. Вилатина — 824.00.

Свердлов Микола, стар. в Сороках, живе в Англії. Вилатина — 824.00.

Циріль Василь, стар. в Петришівці, пов. Томська, живе в Англії. Вилатина — 823.92.

Виталицький Петро, стар. в Сороках, живе в Англії. Вилатина — 823.75.

Богун Григорій, стар. в с. Потилич, пов. Рава Руска, живе в Англії. Вилатина — 823.60.

Бучинський Іван, стар. в Бучачинці, живе в Англії. Вилатина — 823.60.

Данькович Степан, стар. в Матусівці, живе в Англії. Вилатина — 823.60.

Кервинський Григор, стар. в Переводівці, живе в Англії. Вилатина — 823.60.

Лос Михайло, стар. в Бориславі, пов. Перемишль, живе в Англії. Вилатина — 823.60.

Олійник Павло, стар. в Дітичівцях, живе в Англії. Вилатина — 823.60.

Бобин Михайло, стар. в Стійці, живе в Англії. Вилатина — 823.57.

Харинський Гнздор, стар. в Новосітці Язл., живе в Англії. Вилатина — 823.57.

Фрочук Юлія, живе в Австралії. Вилатина — 822.00.

Василук Андрій, стар. в Руськові, живе в Англії. Вилатина — 21.91.

Галай Марко, стар. в Медведівцях, живе в Англії. Вилатина — 821.91.

Лисий Остап, стар. в Житомирі, живе в Англії. Вилатина — 821.91.

Шпелінський Володимир, стар. в Житомирі, живе в Англії. Вилатина 821.25.

Представитище Бучачин в Англії, заможна одна примірнико жінка для бібліотеки ім. Т. Шевченка в Лондоні — вилатина — 821.21.

Союз Українців у Великобританії — Відділ в Ноттінгемі, Англія. Вилатина — 821.21.

Союз Українців у Великобританії — Відділ в Тодморхті, Англія. Вилатина — 821.21.

Баран Павло, стар. в Григорівці, живе в Англії. Вилатина — 821.21.

Демичук Василь, стар. в Сновидівці, живе в Англії. Вилатина — 821.21.

Калин Михайло, стар. в Заліссі, живе в Англії. Вилатина — 821.21.

Козарницький Петро, стар. в Скомо-рохах, живе в Англії. Вилатина 821.21.

Микитій Осип, стар. в Пилипівцях, живе в Англії. Вилатина — 821.21.

Мороз Орест, стар. в Новосітці Язл., живе в Англії. Вилатина — 821.21.

Василук Михайло, стар. в Сороках, живе в Англії. Вилатина — 821.00.

Гузан Степан, стар. в Заліссі, живе в Англії. Вилатина — 820.00.

Крилатий Михайло, стар. в Заліссі, живе в Англії. Вилатина — 820.00.

Білоус Петро, стар. в Барині, живе в Англії. Вилатина — 820.34.

Галай Степан, стар. в Медведівцях, живе в Англії. Вилатина — 820.34.

Данькович Теодор, стар. в Житомирі, живе в Англії. Вилатина — 820.34.

Деркач Гарасим, стар. в Косякири, живе в Англії. Вилатина — 820.34.

Мушка Михайло, стар. в Зубриці, живе в Англії. Вилатина — 820.34.

Парубочий Василь, стар. у Вилках, живе в Англії. Вилатина — 820.34.

Степін Микола, стар. в Житомирі, живе в Англії. Вилатина — 820.34.

Тригук Ілля з Барина, номер 31-го жовтня 1971 р. в Англії. Вилатина 820.34.

Василук і Вишньовий, одружені в Сороках, живуть в Англії. Вилатина 820.00.

Безруч Дмитро, стар. в Житомирі, живе в Англії. Вилатина 820.00.

Гришків Степан, стар. в Зубриці, живе в Англії. Вилатина — 820.00.

Даньчак Василь, стар. в Коронці, живе в Англії. Вилатина — 820.00.

Алдушин Іван, стар. у Вербишці, живе в Англії. Вилатина — 820.00.

Автушок Іван, стар. в Зарнишівцях, живе в Канаді. Вилатина — 820.00.

Сейбі Михайло, стар. в Житомирі, живе в Америці. Вилатина — 820.00.

Балачук Іван, стар. в Житомирі, живе в Америці. Вилатина — 820.00.

Баран Михайло з Бучача, номер у Меморіалі 39, 2, 1971 р. Вилатина 820.00.

Богун Степан, стар. в Олені, живе в Америці. Вилатина — 820.00.

Байчук Михайло, стар. в Косякири, живе в Америці. Вилатина — 820.00.

Варгун Микола, стар. в Трибухівцях, живе в Канаді. Вилатина — 820.00.

Гонський Осип, стар. в Доботолі, живе в Канаді. Вилатина — 820.00.

Ж. М., живе в Канаді. вилатина 820.00.

Жиданий Гнздор, стар. в Красівці, живе в Америці. Вилатина — 820.00.

Керницький Михайло з Монастирськ, живе в Німеччині. Вилатина — 820.00.

Кіпаль Микола, місце народження невідомо, живе в Австралії. Вилатина — 820.00.

Крамарчук Мирослава, з дому Кру-

пелівська, стар. в Бучачі, живе в Америці. Вилатина — 820.00.

Крилатий Михайло, стар. у Велесевці, живе в Австралії. Вилатина — 820.00.

Крушельницький Лев, стар. в Курдубольці, номер з грудня 1969 р. в Едмонтоні, Альта. Вилатина 820.00.

Лесюк Лев, стар. в Бучачі, живе в Америці. Вилатина — 820.00.

о. Маланчук Іван, стар. в Березняках, живе в Америці. Вилатина 820.00.

Осадчук Іван, стар. в Монастирських, живе в Америці. Вилатина — 820.00.

Пашин Степан, стар. в Житомирі, живе в Америці. Вилатина — 820.00.

Пашорук Володимир, стар. в Житомирі, живе в Канаді. Вилатина 820.00.

Пеленук Василь, стар. в Переводівці, живе в Америці. Вилатина — 820.00.

Петелик Анна, з дому Запорозька, стар. в Житомирі, живе в Канаді. Вилатина — 820.00.

Рудак Степан, стар. в Соколові, живе в Америці. Вилатина — 820.00.

Ружницький Олександр, стар. в Язлівці, живе в Канаді. Вилатина — 820.00.

Славинський Василь, стар. у Вилках, живе в Америці. Вилатина — 820.00.

Стефанюк Теодор, вилатина від чхд — 820.00.

Тарнавський Михайло, стар. в Соколові, живе в Канаді. Вилатина — 820.00.

Тешинський Іриней, д-р. стар. в Зеленому Язві, живе в Америці. Фундатор ГЦУС. Вилатина — 820.00.

Футей Богдан, д-р. стар. у Вербишці, живе в Америці. Фундатор ГЦУС. Вилатина — 820.00.

Чорний Космин, стар. в Бобулінівцях, живе в Австралії. Вилатина — 820.00.

Шостак Іван, стар. в Красівці, живе в Канаді. Вилатина — 818.64.

Кривак Павло, стар. в Бобулінівцях, живе в Канаді, фундатор Фундації ім. Т. Шевченка. Вилатина — 815.14.

Андран Степан і Марія, Марія з дому Мельник, народжена в Житомирі. Вилатили ця книгу — \$15,00.

Бабій Ярема, гість, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Берн Елмер і Ольга, Ольга з дому Шинилява, стар. в Житомирі, живуть в Америці. Фундатори ЦУС. Вилатили — \$15,00.

Бісворок Іларій, стар. в Монастирських, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Варапа Павліна, стар. в Трибухівцях, живе в Канаді. Вилатила — \$15,00.

Василук Тарас, стар. в Сороках, живе в Америці. Вилатини — \$15,00.

В. Н. П. Фундатор ЕУ, вилатини — \$15,00.

Гарезімі-Керф Марія, нар. в Короні, жила в Америці, померла без черпан 1972 р. в Квінсленді, Огайо. Вилатили — \$15,00.

Гербацький Логин, д-р, нар. в Монастирських, жив у Канаді, номер в Монастирі 12 грудня 1971 р., член Фундації ім. Т. Шевченка. Вилатини — \$15,00.

Гуменич Михайло, стар. в Зеленої, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Гуменич Ярослав, нар. в Зеленої, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Гельберг Іларі, стар. в Бучачі, живе в Північній. Вилатини — \$15,00.

Держаківський Михайло, нар. в Перезолоді, живе в Америці. Вилатини \$15,00.

Запотоцький Микола, стар. в Трибухівцях, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Кіндзерський Михайло, стар. в Стіжці, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Колуг Ірина, стар. в Медведівцях, живе в Америці. Вилатила — \$15,00.

Косидицький Осип, стар. в Кіда-нові, живе в Америці. Вилатини — \$15,00.

Криженький Степан, нар. в Житомирі, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Куликівський Дмитро, нар. в Короні, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Кузьмюк Петро, стар. в Короні, живе в Америці. Вилатини — \$15,00.

Лестюк Дмитро, стар. в Сороках, живе в Америці. Вилатини \$15,00.

Лисий Іосиф, син Андрія, стар. в Житомирі, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Лисий Михайло, син Теофіла, стар. в Житомирі, живе в Америці. Вилатини — \$15,00.

Лисий Ярослав, син Теофіла, стар. в Житомирі, живе в Америці. Вилатини — \$15,00.

Лончук Іван, нар. в Заринячирх, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Мельник Анча, стар. в Сороках, живе в Канаді. Вилатила — \$15,00.

Мішок Іван, стар. у Вістрії, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Ніх Олександра, стар. в Ковалівці, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Рожельюк Михайло, стар. в Костільниках, живе в Канаді. Вилатини \$15,00.

Ружинський Олег, нар. в Ізгаліні, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Савсарин Степан, стар. в Ковалівці, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Ткачук Василь, стар. в Олені, живе в Америці. Вилатини — \$15,00.

Хархаліє Микола, нар. в Яворові, в 1931-1939 рр. директор ПСК Бучач, живе в Канаді. Фундатор ЕУ, ЦУС, член Фундації ім. Т. Шевченка в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Шуя Володимир, нар. в Олені, живе в Америці, меценат ЦУС. Вилатини — \$15,00.

Шніквітниця Ярослав, гість, живе в Канаді. Вилатини — \$15,00.

Невідомий швавець, вилатини \$15,00.

Баран Марта, стар. в Бучачі, живе в Канаді. Вилатила — \$10,00.

Бузма Михайло, стар. в Трибухівцях, живе в Канаді. Вилатини — \$10,00.

Занаринок Володимир, гість, стар. на

Буковині, живе в Америці. Вилатини — \$10,00.

Крілька Андрій, стар. в Бобуличах, живе в Америці. Вилатини \$10,00.

Круна Любомира, д-р, нар. в Бучачі, живе в Америці. Вилатила — \$10,00.

Мельник Адріан, нар. в Звенигороді, живе в Америці. Вилатини \$10,00.

Мельник Марія, вдова по б. п. в. Василь, живе в Америці. Вилатила \$10,00.

Надеж Ярослав, д-р, живе в Америці. Фундатор ЕУ, меценат ЦУС. Вилатини — \$10,00.

Сарахан Григор, стар. в Заринячирх, живе в Америці. Вилатини — \$10,00.

Скузьмський Іван, стар. в Пилипівцях, живе в Канаді. Вилатини — \$10,00.

Стасів Степан, стар. в Варнині, живе в Канаді. Вилатини — \$10,00.

Зелез Володимир, гість, живе в Америці. Вилатини — \$10,00.

ПІДСУМКИ ВПЛАТ (категорії платників)

3 вилати по \$500,00	\$ 1500,00
4 вилати між \$350,00 і \$200,00	1125,70
13 вилат між \$150,00 і \$104,00	1575,62
80 вилат по \$100,00	8000,60
12 вилат між \$95,00 і \$50,18	799,51
34 вилати по \$50,00	1700,00
6 вилат між \$45,00 і \$35,00	245,00
14 вилат по \$30,00	420,00
3 вилати між \$30,00 і \$25,79	78,90
100 вилат по \$25,00	2500,00
45 вилат між \$25,00 і \$20,06	1010,53
31 вилата по \$20,00	620,00
2 вилати між \$18,00 і \$15,00	33,78
36 вилат по \$15,00	540,00
12 вилат по \$10,00	120,00
10 вилат менших, ніж книги	42,15
Разом: 406 осіб, вилатило ця підтримка Книги	\$20324,24

В 1969 і 1970 рр. вартість канадського долара від американського була вищою на 8%, але ці вилати ми вилучували 100 за 100 і з цього прийшла різниця, на суму \$ 119,87

До загальної суми рахунків, квота нетто \$20204,37

Дня 30 вересня 1973 р.

Степан Шинилява

РАХУНКОВЕ ЗВІДОМЛЕННЯ
за час від 1 червня 1969 по 30 вересня 1973 року

	<i>Приходи</i>	<i>Видатки</i>
1. Залишки від ЗТДку	8 1335,12	
2. Влатки від видавців Книги	29294,37	
3. Влатки від особи	2582,61	
4. Задаток друкарні		8 5721,60
5. Антисептич. господар.		1468,00
6. Понатові оплати		588,78
7. Зборюв. контиб. господар.		381,00
8. Відомості і об'язки, їх покриттями і пошта		350,94
9. Завчел Редакторів		500,00
10. Ресурси і поміщення мист.		474,69
11. Комісії Реабілітаційн. Дослідн. і Публікацій ПТНН		250,00
12. Переписувальні матеріали		237,93
13. Книги розшуку в архівах		179,49
14. Адміністративні видатки Редактора		119,81
15. Канцеляр. видатки С. Ш.		83,58
16. Відбитки від "Зоряної"		61,75
17. Оплати на виїзд		45,70
18. Дворемні публікації		40,49
19. Такси на автобуси С. Ш.		29,53
20. Сторінки		26,37
21. Інші		18,54
Готівка в касі на день 30 вересня 1973 р.		13343,97
Став оборотів	824322,11	824322,11

Книговод: **Михайло Мадзишівський** Впорядковані: **Степан Шиньляний**

Президи Комітету Бучачани:

Михайло Крижанівський **Володимир Кольо** **Марія Крижанівська**
Голова Секретар Скарбівка

ЗВІТ

з діяльності Контрольної Комісії Комітету Бучачан
за час від 1 червня 1969 по 30 вересня 1973 року

На ЗТДі Бучач, що відбувся в днях 30, 31 травня і 1 червня 1969 р., обрано Контрольний Комісію в такому складі: Іван Век з Дергойту, Орест Гафкович з Ромештору і Тиміш Шевчук з Нью Йорку.

Комітет Бучачани своїм розпоряд. це так: згодом відирисувати, щоб його Контрольн. Комісія перевірила кожного року, чого місяцями члени КК п. Орест Гафкович був постійно в курсі справ. Його запроваджено на сільській нараді члени Комітету і Редакційної Колегії, де обговорювано загальний стан, а в тому і фінансові Комітету.

Незалежно від того, п. Орест Гафкович в дні 18 грудня 1970 р. перевірив касову книгу та звіряв згідність готівки, яка була зложена в місяцній кредитній у касі 89822,06.

Запильюючи контролю на день 8 квітня 1973 р., через перекоди позамісячних членів КК, перевів місяцній член п. Орест Гафкович з двома кооптованими бучачаними, магістром Олександром Грабарем і п. Володимиром Тарпаневським. Виделді контроль записаний в касовій книзі, що приходи на день 8 квітня 1973 р. повисили 823206,68; видатки — 810161,33; сальдо — 813042,35.

Третьо з черги контролю переведено в дні 13 жовтня 1973 р., прийняв обрали члени КК Колегії: пп. Іван Век, Орест Гафкович, Тиміш Шевчук, а також кооптовані бучачани, що перевірдили обставини контролю — магістер Олександр Грабар і п. Володимир Тарпаневський.

На початку Контрольн. Комісії уживаються так: Орест Гафкович — голова, Тиміш Шевчук — заступник голови, Іван Век — секретар, Магістер Олександр Грабар і Володимир Тарпаневський — члени.

Контроль відбувся в дні 1-го Крижанівських при 312 Імперіал Спрел, в Ромешторі, Н.Д.в. принаксті галони Комітету а. Михайла Крижанівського, секретаря Володимира Коля, скарбівника Марії Крижанівської, кімтовода Михайла Мадзишівського і координатора — Степана Шиньляного.

До контролю надано: а) приходу кантир, б) касову книгу, в) розходні документи і реалізаційні чеки, г) видатку кантир, г) реєстр Мецесвіта, Фундації і Передавальн. Книги, д) копії матеріалів книги виласних друкарні, е) перешлих і друкарнями і підписку умову, є) копії виласних відоз та об'язків, та і) коштел (14 томи) переписки.

По перевірці касової книги і діловодства Контрольн. Комісія стверджує: що рахункове комісія згідне з діловими книгами і фактичним станом, від 1 червня 1969 р. до 30 вересня 1973 р. загальні виласні виласні — 824322,11 видатки — 810161,33, осталося в касі — 813333,97 і ти готівка зложена в місяцній кредитній на кредитну виласнечу п. 1847.

Контрольн. Комісія стверджує, що Бучачани до видавця книги поставились добре, а до осіб, що не реалізують — з поважним довірям, що не свідчать виласні на виданні книги 820204,37.

Комітет Бучачани сільним грошем господарстві продумано в оглядно, готівка влещ час процентується, а кожний видаток був річний і комітетом оправданій.

Контрольн. Комісія підкреслює, що покерами та провідним особам, без яких цілого проекту було б неможливо перевести в такому короткому часі і так успішно, були, п-во Михайло і Марія Крижанівські, які віддалили свій дім на цей обрання в нараді, та і, Степан Шиньляний, який скарбівді був і серцем і душею підданий справі видавця Проміжній Книги Бучач і Бучачівки.

За це Контрольн. Комісія висловлює їм сльожке пражання.

Ромештор, дні 13 жовтня 1973 р.

Іван Век в.р. **Тиміш Шевчук** в.р. **Орест Гафкович** в.р.
секретар заст. голови голова КК

Олександр Грабар в.р. і **Володимир Тарпаневський** в.р.
члени

ВІЛЯТИ ДОДАТКОВІ

По замиканні рахунків і перевірдені контролю, виласкуди ще такі книги на фонд видавця книги:

Іван Васильєв, Сорюк — Англія, вилатив	824,20
Осип Морський, Сорюк — Англія	24,20
Петро Грога, Нисколізи — Англія	24,20
Олександр Пронітєво, Сорюк — Англія	2,42
Павло Федяков, Березови — Англія	12,10
Овель Лішнєвська, Бучач — Америка	20,00
Овель Лішнєвський, Бучач — Америка	30,00
Тиміш Шевчук, Лішнєвці — Америка, доплата фундації	60,00
Василь Демків, Жігломір — Англія	24,20

ГАЛИЧИНА 200 РОКІВ ТОМУ*

В цьому році минає 200-річчя т. зв. першого поділу Польщі, коли то 1772 р. три тодішні великодержави, Австрія, Прусія і Росія, поділили між собою шersшу чужонаціональну згодом, які були під тодішньою окупацією Польського Королівства, а згодом, у двох дальших поділах, 1792-го і 1795-го (другий і третій поділ Польщі) і цілу Польщу. Для української історії, рік 1772 є зокрема дуже важливий, бо з цього часу починається в Галичині українське національне відродження, до якого, хоч і яка ключа й позбавлена державницького проводу, тодішня магнатська Польща, ніколи не була б донустила. Тодішнє наше національне відродження не мало б теж такої сили й Галичина не стала б в історії України «Пісмонгом», коли б 1772 р. попала була, наприклад, під окупацію Пруссії, не кажучи вже про царську Росію. І хоч українські дослідники цих часів усі погоджуються в тому, що поділ Польщі був єдиним рятунком збереження українського національного духа на такому невеликому клаптику землі української, яким було «королівство Галичина», деякі з них (як наприклад, М. Павлик у своєму короткому огляді «Народний рух австроугорських Русинів», Шамокін, Па., 1896, стор. 4-5) вважають, що з цього часу «розірвано Галичину з Україною» і це було

* Півлічність Бучачан — відборців найної книги і Те народжені туди діти не мають жодної донинішньої відома про те, як реставровувалась наші предки з національними невеличкими у світову українську націю, то мстимо тут короткі статті, які засвідкують цю перемену, але в загально-історичному зарисі.

«національним лихом». Але це «національне лихо» стало, як бачимо сьогодні, в історії України «національним добром», бо вирождж 146 років, тобто від 1772-го до 1918-го року, Галичина не лише була «квітучою» до культури Західньої Європи, але теж і розсадником чистого національного духа, що його царський московський уряд давив на центральних землях України.

I

Біди як два роки в тодішній столиці московської імперії, Петербурзі, відбувались торги в справі поділу Польщі. Цесарна Австрії, Марія Тереза (1740-1780), дуже нерado брала участь у цих торгах і кілька разів хотіла зречити своєї участі в справі поділу чужонаціональних земель, які належали до Польщі. Причиною цієї нехоті Марії Терези було — як довідусмоє з меморіалу першого австрійського губернатора Галичини, Антона графа Пергена — необхідність і з правами на ці землі, тобто чи «Королівство Галичина» її право належить, як теж і те, що про ці землі не було ніяких географічних статистичних даних, хто на цих землях живе, як це іншедети засяєли і т. п. Цю недостачу докладних описів тодішньої Галичини бачимо в протоколах тодішніх засідань у Петербурзі: в самому трактаті поділу Польщі й прилучення Галичини до австрійської території, як кордон означено ріку Підгір'єць, яка, як виявилось пізніше, зовсім не існувала.

Переконав Марію Терезу її улюблений син, цесар Йосиф II-ий (1765-1790) і 1772-го року австрійські війська зайняли Галичину. Відразу ж старшини-коменданти поодиноких австрійських відділів одержали запитник, зложеної з 54-ох питань, що стосувались опису населення, міст тощо. Вирождж 4-ох днів, запитник із відповідями передано до Відня, але ці загальні й короткі відповіді не вдовольнили тодішнього уряду Австрії. Тоді цесар Йосиф II доручив начальному полковні пієвк, які зайняли Галичину, генералові Гадкові, зібрати докладніші вієі про цю нову австрійську провінцію та підготувати відповідних людей до її управи. Одиаче ген. Гадкі відповіді, що «нова австрійська провінція» пієвк-ових залог не потребує, а без цивільних урядовців ближчих даних про цю країну ніхто не довідається. Тоді цесар Йосиф II іменував першим губернатором Галичини Антоном графа Пергена, який з кількома цивільними урядовцями прибув до Львова.

II

Граф Перген походив із давньої австрійської аристократії, члени якої служили будь-то в адміністрації, будь-то в дипломатичній службі австрійської імперії. Був учнем князя Кавіц-Рінберга (1711-1794), довголітнього канцлера Австрії (1753-1792) і тішився новим його довір'ям. Енергійний, талановитий, але при тому деспотичний, який — як кажуть історики цих часів (Гасльферг) — думав, що «одним потягненням пера можна зміняти світ». Цим можна пояснити його, відносно коротке володіння на становищі губернатора (10 місяців). Одиаче

доручення Йосифа II сповняв він совісно і коли цар Йосиф II діяв 6-го серпня 1773-го року прибув до Львова, вручив йому Перген меморіал про Галичину.

Меморіал Пергена, який має 244 сторін, це єдиний історичний документ, як виглядала наша Галичина 200 років тому. Містить він у собі багато дуже цікавих — і що найважливіше правдивих — вісток, хоч і поданих у світлі людини, яка найшляхетніша серед всіх новобранців і серед всіх інших людей. Після вступу, в якому обговорено трудності зміни нового порядку на терені «новоствореної провінції» австрійської Імперії, меморіал ділиться на такі частини: 1. Села й міста Галичини та харчові продукти її (стор. 1-29); 2. Польська шляхта (стор. 30-71); 3. Релігія і духовенство (стор. 72-121); 4. Міщани і міський промисел (стор. 122-165); 5. Селани (стор. 166-207) і 6. Жиди (стор. 208-240). Тобто, перед нами історичний документ, як виглядала Галичина 200 років тому.

III

Польська окупація в останніх роках перед 1772-им роком — наше Перген — була повністю хаотична, ніхто не повинувався законам, а законом для слабких була самоволя сильніших, які вносили старались добути для себе користь із шкодою для публічного порядку й моралі. Ніякого перепису населення не було, навіть докладних мап не було, а лише приблизні, мешканці одного повіту уже не знали нічого про мешканців сусіднього повіту, не кажучи вже про те, що багато місцевостей, зокрема сіл і громад по горах, куде не були зареєстровані й на жадній мапі не зазначені. Число населення, Перген подає приблизно на 2 мільйони, в тому $\frac{2}{3}$ русинів (українців), а решта поляки. Німців і вірмен не більше як по 1,000 родин, жидів около 140,000. Усі русини «треко-унїяти», православних мало, лютеряни перенеслися на Шашек. Мешканці «нової австрійської провінції» у більшій частині займаються хліборобством, найчастіше сіють пшеницю, яку сплавляють до Гданська. Тутюють садять, але не вміють його плекати, на Поділлі сіють головню жито й з нього гонять горілку, з меду роблять «мед» (в німецькому оригіналі «meth»), дуже смачний напїток, подібний до вина. Торгівля дуже запедбана. Лісів у Галичині багато, але зокрема над річками їх викорчовують і сплавляють до Гданська, бо дерево здорове й приносить добрий дохід. Ловствено не упорядковане ніякими законами; шляхтич полює коли хоче й що хоче, звірини багато, особливо в зимі, коли звірина мандрує. Риби дуже багато, зокрема по ставках і саджавках. Багата Галичина теж і в мінералах, що їх зовсім не використовують, при чому Перген знаєду про скарби Довбуша, вважаючи ці скарби «неправдоподібною легендою».

Між мінеральними багатствами Галичини, Перген на перше місце ставить купельну місцевість Шккло, порівнюючи її з австрійським Ваденом, численні інші купельні місцевості зовсім не використані. Продукцію камінної соли облічує Перген на 600 сотнарів річно, а торгувало

полотняними виробами, пікурами й свічками, кладе на черному місці в порівнянні з іншими країнами австрійської монархії.

Шляхта ділиться на три верстви: багаті, середні й бідні. Багата шляхта доробилась майна на торгівлі збіжжям, худобою, воском і т. п. За зароблені гроші покупували вони землю в різних місцевостях, щоб мати голос на усіх сеймиках. В загальному, шляхта жадна влади, урядів і титулів, сама ж по собі плетика й на господарстві не розуміється. В шасті вони горді й зарозумілі, а нещастя їх лютіше. Багато з шляхти жде реформ і бачить своє спасіння в поділї Польщі. Середня шляхта є заряддям вищої шляхти, але в основі вони між собою не різняться. Шляхтичем може бути теж і селянський син, коли він талановитий і має протекцію свого пана; висланий на урядові до іншого староства, такий селянський син прибирає прізвище на «екі» і вже стає шляхтичем, а закордоном «графом». Всі польські шляхтичі держаться старих звичаїв, несють свій народний стрій, а зокрема дуже волелюби, «характерістичному польської воляности». У польок, так як і у поляків, інтригантський дух дуже живий, здебільша вони краще виховані як мужики, а багаті шляхтянки беруть бідніших на виховання і тим з'єднують собі біднішу шляхту.

Релігійність у мешканців Галичини ґрунтується на гострих постах, численних святах, лежанні хрестом і т. п. Перед Службою Божою, в неділю чи у свято, йдуть торги й забави, а це тому, щоб не перешкоджувати жидям святкувати набає і не трапити панцинних днів. Вище духовенство є багате й має широкі привілеї, за провбудує кидасє клатви й на одиниці й на громади. Нижче духовенство бідне, а фундатори церков дбають більше про свою славу, як про порядок чи чистоту Божого храму. Між руських — тобто українських — і латинських — тобто польських — духовенством панує велика ворожнеча, а серед руських духовних брак дисципліни. Доходи єпископів різні: польський архієпископ Львова Вацлав Сераковскі має приблизно 25,000 злотих польських річно, перемиський польський єпископ 20,000. Найкраще — на думку Пергена — матеріально стоїть руський киево-галицький митрополит Лев Шенїтський, бо має під собою поверх 4,000 духовенства, а кожний платить йому около 12 зл. поль. річно. Левові Шенїтському закидує Перген, що він часто накладасє кари на своїх єпископів і продає церквонь утвар вище ціни. Перемиський руський єпископ Атанасій Шенїтський лагідний і живе в згоді з єпископами-Василіанами. Краківський польський єпископ Солтисєк гордий і фанатичний шовініст. Перген радить польські єпископи в Галичині вилучити з-під влади єпископату велико-польського, бо вони загорілі республіканці й порого Австрії. Такий же поганий вплив на населення мають і польські монастирі. Це гізда зїєтусті і неморальности, а крім того центри польської повнінїстної акції.

В Галичині містом зветься місцевість, де живе кілька жидівських родин і де є кілька мурованих хат; гарних міст в Галичині нема, доми й дімки міст низькі, брудні й нужденні. Дуже мало міщан займається

ремеслом, бо не видержують конкуренції з жидами. До унадку міст і торгівлі не мало причинилась широка приваєд шхлхт та жидів, але теж і самі міщани, бо користаючи з т. зв. магдабурзького права, виробляли самі пиво й горілку, розвивались й не пильнували ремесла. Вираді існували т. зв. цехи, але вони дбали, щоб до своїх союзів не допускати людей «іншої віри» чи кілька разів до року улаштували Богослуження за покійних членів з бенкетом на закінчення. Міські урядовці не мають ніякого знання законів, вони торгують справедливостю, а не її визирюють. У своїх справах вони руководяться власною користю, бо є безплатні й їм, за вишком урядового титулу, на нічому більше не залежить. По містах вештаються злодії, жабраки, втікачі з в'язниць і ніхто на це не звертає уваги. Вогневої сторожі нема й тому часто виникають пожежі, жертвою яких падають цілі міста і села. Лікарями є жидівські ширулки, без ніякої кваліфікації, а повитухами сільські жінки. По містах раз-у-раз бунтують пошесті; тіди зажакаєши виганяють у ліси, їхні речі закопують у землю, а по якомусь часі відкопують і вживають.

Що торкається селян, то на думку Пергена, селянство краще держитися, як міщанство, бо живе згідно із своїми звичаєвими правами й законами. Це одначе довго не тривало, бо шляхтя, завидуючи добробуту селян, почала селянство обтяжувати різними контрибуціями й тому багато селян поутікало на Україну або Поділля, де за малу працю, одержуючи землю. Перген ділить селян на три категорії. Кметі, або нові мужики, загородники, або пів-мужики й комірники, або чверть-мужики. Ціна землі й кісьєт її є всюди різна, так як і міра. Загальною мірою є шпур, тобто поле, що його можна впродовж одного дня зорати й засіяти на ньому корєць пшениці. Теж і маєтковий стан не всюди однаковий: на Поділлі, де є напівкраца земля, повний мужик має пересічне 12 шпурів поля і 4 шпури городу; пів-мужик — 8 шпурів поля і 2 шпури сіножати, а чверть-мужик лише 4 шпури поля. Деяч роботи з подвійним запрягом (два коні) коштую 12 польських грошей, тобто 6 центів австрійської валюти; річну роботу, 6 днів у тижні, з подвійним запрягом, числять на 120 зл. польських, або 25 срібних австрійської валюти. Крім роботи панський двір одержує ще «дачку» в натураліях. Податок оплачується від кількості душ в родині («від голови»), а для священника побірають десятину, 3-4 злотих польських річно.

Суди по селах творять війти з радними й всі справи вирішуються при горілиці, тому звичайно судові вирокі кінчаються гульною або бійкою. Від вироків можна апелювати до війта сусіднього села, а найвищою інстанцією є «панський економ». Землевласники поводяться з мужиками, як з худобою. До погіршення долі мужиків причиняються брак законної опіки, повна неграмотність з уваги на брак шкіль і акцій деморалізація з боку жидів. Теж і безперервні війни нищать селянський побут, зокрема військові загопи завдавали селяням дошкулних втрат. На думку Пергена необхідно підняти селянство до рівня люд-

ської гідності, новими реформами з'єднати їх собі й всюди створити сітку народних шкіл.

Останній розділ меморіялу торкається жидівського питання в Галичині. Перген стверджує, що польська шляхта, своєю толеранцією і потураним жидам довела до того, що жиди в Польщі творять державу в державі. У більютих скамученнях, жиди мають свої кагалі, або синагоги, якими кермують рабини. Провіційнальній начальники синагог і кагалів відбувають свої з'їзди на зразок шляхетських сеймиків і висилають своїх представників на загальний з'їзд до Варшави. Там вибирають вони свого маршалка на 6 років, якого затверджує польський уряд. Цей маршалок є начебто жидівським королем. Шенравад, король Станіслав Август заборонив жидівські провіційнальній з'їзди, та не вважаючи на це заборону, начальники кагалів порозуміваються між собою кореспонденцією й організацією існує даліше. Завдяки цій організації капітали духовенства й шляхти є в руках жидів: кожна синагога є своєрідним приватним банком, а цей банк є так зразково ведений, що польське духовенство й шляхта не вагаються скласти туди свої гроші на 7% річно. Гарантією були звичайно земельні майна шляхти. Одначе такі «банки» часто задохжувалися, оголошували банкрутство й при тому втрачали свої капітали духовенство й більшіна шляхти, бо заперука, тобто земельне майно шляхтиччя уже давно було в руках жидів. Жиди перебрали в Польщі — в тому теж і в Галичині — досішню усю торгівлю: корими, млинц, шпшо, мило, соляні жуни, збіжжя і т. ін. Галицьке міщанство борється вже яких 200 років із жидами, але подаремно, асесорські суди видали вже багато вирішень у сиріах обману, шахрайств жидівських торгівців, у самому Львові лежить 18 декретів засудів, але жиди не допускають до їх виконання. На думку Пергена, це одна з найбільших язв Галичини: Жиди ширять деморалізацію, перепродують позаний товар, шахрають монету, віддержують бутти й заворуження. Число їхнього населення безупинно зростає, бо згідно з їхніми законами, жиди одержуються в молодому віці, а бездітне подружжя вважається ганьбою і його швидко унеможливають.

IV

Як бачимо з цього короткого, та цікавого, та уваги на собі не опрацювання, звіту чужої для галицьких обставин і вихованої в годиншюму націоналістичному дусі, людини, якою був перший губернатор новоствореної австрійської провінції «Королівство Галичина» — граф Антін Перген, він не вичерпав, асенті навіть бо і не міг, за один рік, чи радше за 10 місяців свого губернаторського володіння, повністю висчерпати національного питання, яке існувало двісті років тому в Галичині. За вишком згадки про «ворожечку обох католицьких обрядів», тобто українського й польського епископату й духовенства Галичини, Перген ганіше не йде. Для нього вистає, що $\frac{2}{3}$ населення Галичини, не «Русинів», тобто українців. І таким чином, довкруги цього

історичного документу, яким є для історії українського галицького відродження меморіал Перегна, згодом створилися своєрідна легенда. (На українську мову цього меморіалу не перекладено, про польський частиний переклад є згадка в Зашеках ІТШ, Львів 1901, т. 40, кн. II, стор. 20-24). А саме, ціла низка наших дослідників цих часів (М. Павлик, І. Заневич, М. Возняк і ін.) стоять на становищі, що в цих, безумовно важких часах в історії Галичини, у нас «не було інтелігенції, не було ніяких шкіл, ніякої народної просвіти... Русинами чулися тільки селяни, повсюдені й темні» (М. Павлик, в. в. стор. 5) й т. д.

Неважко від цього, щоб «чимсь» національно почуватися, то треба бути свідомим того й вже ця ж сама свідомість є протиріччям нового «попелюшечення і темноти», то ми наскільки не узагальнені, безумовно важкого становища тодішнього галицького населення, а перш усього її духовенства, дею пореборчене, а тим самим негідне з дійсності. Уже те саме, що очолює тодішнє наше духовенство старовинний боярський рід Шентницьких (а крім Шентницьких були ще й інші українські шляхетські роди, які не відіураліся свого народу), як теж і те, що цей же митрополит Лев III (Шентницький), що його згадує Перегн, три роки після прилучення Галичини до Австрії добивався (1775 р.) дозволу в австрійському уряді українським богословом студіювати у Відні, а у своїх меморіалах до цесареві Марії Терези, догадує, що русини-українці не самостійний нарід, окремий від поляків і москалів, — не все вказує, що ця «темнота» не була така глибока, як її представляють наші дослідники цих часів. Одне, найбільшим доказом такого узагальнення, завжди шкідливою для наукової правди, а витвореного у нас у більшості, притоманим нам «козміческом мисленієстости» (бо ми зисмо чомусь себе в історії завжди «бідні», «неиспанні», «неисполнені», «покирджені» й т. д.) є те, що за десять років від оснування університету у Львові (1764) ми, українці, зайняли майже всі катедри львівського університету. Між тодішніми університетськими професорами у Львові — не кажучи про віденський університет, де теж українці були професорами університету — на наших одній руки можна було полічити вірмен, чехів чи німців, а поляків не було ні одного! Що більше, першим професором польської літератури на новозбудованому львівському університеті був українець, проф. М. Михалевич, бо ніхто з тодішніх поляків не мав наукових кваліфікацій на цю катедру. Отже, чи ж можливо, щоб впродовж десяти років з такої «нужди», «темноти» й «неграмотности» виростили нагло люди, які взяли провід науки в тодішній Галичині?

Безперечно, загал населення, включно з українським духовенством, був неосвічений. Польща, як колишня, королівська, так і 150 років пізніша (від 1921 р.), старалась всіма силами не допустити до витворення української інтелігентної верстви, без якої, як відомо, неможливий ніякий поступ народу. Найкращим доказом того, що за королівської Польщі панщина зобов'язувала лише українських священників, як католицьких, так і православних, бо все інше духовенство,

очевидно включно з польським, було від панщини звільнене. І шойто п'ять років після прилучення Галичини до Австрії, 1777 року, австрійський уряд видав заборону плати українських священників на панщину та живити їх, як «робочу силу» до двірських робіт. Однак ця «чорна пляма» на тодішньому устрою шляхетської Польщі, була своєю й доброю сторінку: селянство зжилеся із своїм духовенством, бо сільський священник жив у такій же нужденній хатині, як і селянин, орав і працював, як і селянин і тому Слово Боже, яке він голосив обслуговувало всіх в одне. Виявилось це поперістю під час революції 1846-1848 років, коли то наш сільський священник одним своїм словом міг заспокоїти зворухоблену селянську юрбу, а ті, які шукали помочі й скрились «на приходстві» українського священника, рятуючи своє життя, могли бути пенні, що їм волос з голови не віпаде.

Іншими словами кажучи, національний дух «русина-українця» був, дівісті років тому, завжди живий, хоч і в неволі й замаскований і хоч не вєоди. І коли цесарєна Марія Тереза, а пелід за нею її син, цесар Йосиф II («Всі ждуть від нас справедливости, одні польські магнати недоволені» — писав свої враження Йосиф II до своєї матері Марії Терези під час своєї поїздки по Галичині 1773-го року, до речі, поїздки, яка залишила в українському фольклорі чималий слід, як наприклад, народне оповідання «Як цесар Йосиф II орав землю» й ін.) користуючись меморіалом Перегна, почали переводити реформи, як освітні й економічні, так і на церковному полі, й хоч ці реформи, з уваги на Хітій раціоналістичний дух, не завжди були позитивні (як, наприклад, в Церкві), то тоді «Галицька Русь» віджила. А згодом, завдяки українському католицькому духовенству, ці волики української національної свідомости, що блимали, але не загасали, загоріли повним вогнем — «Галицька Русь», як тоді в нашому письменстві звали Галичину, стала «Плементом України».

(з калєндаря «Провидиця», Філадельфія, Па., 1972 р.)

УКРАЇНСЬКІ ЗБРОЙНІ СИЛИ В ПЕРСПЕКТИВІ НАЦІЇ

Вступне слово. Член-координатор Редакційної колегії Пропам'ятної книги «Бучач і Бучаччина в минулому», п. Степан Шинялявий передав мені, 15 липня 1969 року, пропозицію Колегії написати для книги огляд-характеристику українських збройних сил, що діяли в першій половині ХХ століття. У своєму листі до мене, п. С. Шинялявий зазначив, що в бучачській Пропам'ятній книзі «передбачено місце для характеристики цих збройних сил» і висловив побажання, щоб у такому огляді показати, «що було причиною появи цих сил, умовили, в яких вони створювалися і що ці збройні сили зробили корисного для української справи». Праця моя вийшла поза рамки, що їх вказав мені п. Шинялявий, а на це експонує багато причин, які бажав тут висвітлити.

Еже сам факт, що Редакційна колегія *регіонального* збірника призначає місце в ньому також на висвітлення *національної української* історії, в тому жє місці на висвітлення доволі занедбаной в нас української *війскової* історії, є вагомий уваги сам по собі. Це свідчить, що Редакційна колегія добре відчуває цей брак, яким є нова недостатня знання української військової історії серед українців на чужині і старістьє йому зарадити. Ось, наприклад, про події визвольної війни 1917-1920 рр. знають ще тільки старші люди, нечисленні вже учасники цієї війни; може ще люди середнього покоління, що перед війною виховувалися на популярних виданнях «Червоної Калини». Молодіші знають про ці події тільки те, що почули на святих академіях, а молоді і того не знає. Вона має на думці тьмяні уявлення про події з-перед 50 чи 25 років, як це свідчила недавно дискусія про Крутинський бій, або про дієву ролю ОУН у роки між двома війнами, в сторінках студентського журналу «Нові напрями», органу Пойоркської студентської громади. Але, як так погано стоять справи зі знаннями нашої недавньої історії серед українців у відьному світі, то що ж тоді говорити про українців на рідних землях, де московські більшовики роблять великі зусилля для того, щоб факти про збройну боротьбу проти себе витерти з пам'яті українського народу, або представити їх у перекрученому, фальшивому виді? Так чи інакше, приходитьє ствердити, що в своїй широкій масі український народ не знає своєї недавньої історії, зокрема, своєї військової історії. Цей стан є долякою загрозю для української нації, бо не може бути свідомою своєї

завдань нації, якщо її позбавлено історичної пам'яті. Тут ще треба додати, що ніщо так не свідчить про державне ставання народу, як творення збройних формацій, як збройна їх боротьба за державність і самостійність. Військо і його збройна боротьба є найкращою легітимациєю для народу, що прагне бути державним і самостійним. У перспективі історії немає значення, що окремі збройні чини кінчаються невдачами, але велике значення має факт, що такі чини відбуваються. Історію вивчаємо, щоб пізнати причини невдач і їх оминати в майбутньому. Але, ми повинні теж зрозуміти, що остаточний успіх можна закріпити тільки в боротьбі. Це ж не випадковість, що тріюмфальний 1648 рік прийшов аж після цілої низки невдачних козацьких повстань, і це не випадковість, що остаточний тріумф Джузеппе Гарибальді (1807-1882) і його «червоних сорочок» зав місце щойно після низки невдачних революційних вибухів у 1820-21, 1831 і 1848 роках. Гасло італійських карбонарів і «червоних сорочок» «Італія фаря да се» (Італія постає сама собою, через свою боротьбу) уявляє кожного українця, що знає свою недавню воєну історію, кинута оклик: «Україна фаря да се». Але, українець, що фактич про існування української збройної сили в минулому, про її героїчну боротьбу за державність не знає, сам тільки прирікає себе на важкі терення з приводу комплексу меншвартості.

Переконання в тому, що моя праця може причинитися для поширення воєно-історичних знань серед широкого громади бучачан та інших (адже ж регіональні збірники читають від «донки до донки») не тільки мешканці даного регіону, але й інші ближчі і далші сусіди), дуже таки заохочувала до виконання завдання, що його поставила Редакційна колегія бучачької «Пропам'ятної книги». Пан С. Шинялявий поставив при тому умову, щоб моя характеристика українських збройних сил була «кмітно чистою від нашого партійництва» і була написана так, якби «її писав історик в 2069 році». Ця застерєженість дуже слушна і не можна їх не прийняти пліми серцем. У вичерпній рідній історії взагалі, а у вичерпній воєній історії зокрема, треба оберігатись упередженої точки зору, що намагастись змалювати минуле в прикрасеному чи призиливому вигляді. Немає теж потреби дурити себе, бо тоді історія перестає бути «вчительською життя», а стає розривуаром мітів і легенд, що зрджують емоційні пристрасті і побожні бажання, далеко від дійсности.

Віддаль часу гоїть пристрасті, і тому ми спокійно, оком історика, можемо глядіти на події, що мали місце в Київській державі або за Хмельниччини. Одначе, цього не можемо сказати, наприклад, про події визвольної війни 1917-1920 рр. Ці події зачіпають нас ще особисто і ми не сприймаємо їх спокійно, бо пристрасті живих людей, що творили ці події, ще діють на нас із немалою силою. Чи дійсно все те, що робив гетьман Павло Скоропадський було «погане», а все те, що робив Головний Отаман Симон Петлюра було «добре», і навпаки, чи може обидва вони, крім великих діл, зробили й великі помилки? А може ці

Вже на заранні української історії, ще перед утворенням державних формацій, існувала вже в Україні військова організація і розвивалося воєнне мистецтво. Цей складний процес проходив в VI-IX століттях, і про нього існує чимало згадок у чужих джерелах, візантійських, арабських тощо. Про тодішнє українське воєнне мистецтво можна сказати, що воно було самобутнє, що багато зразків воно черпало з власної сірої української давнини. Багато з традицій цієї давнини збереглося і до сьогодення дня.

І, так, наприклад, в покриванні червоною охрою кістяків воїнів, дехто добачає пізнішу традицію китайки, якою покривали обличчя забитих козаків, а теж покривають обличчя померлих воїнів і до сьогодення дня. Відомо теж, що кізирські ватажки носили перачі й булави, як, пізніше, запорожці, а теж інкрустовані сріблом мідні кинджали, подібні до тих, що їх носять черкеси та кубанські козаки. Різні воєнні хитрощі, як, наприклад, підслухування ворога з води через трюмну очерету, що їх створювали антиські розвідувачі, стосували теж запорожці до останніх часів. Рух карпатського опричництва, що діяв у XIV-XVIII стол., мав свого попередника у карпатських загонах-ватагах, що під проводом своїх ватажків рейдували в III-VI століттях східноєвропейські землі і до більших походів об'єднувалися у воєнні союзи.

Із створенням української держави, постала теж постійна українська збройна сила. Ніка держава не може бути без збройної сили і не могла без неї бути і Київська держава. Постійним військом у неї була княжа дружина, яка поділялася на старшу і молодшу. Поруч із дружиною, другою формацією давнього нашого війська було загальне народне ополчення, босвики якого мали стару назву «воїн». Народне ополчення ввійшло на територіальну систему: військовою округою була «тисяча», яка формувала, звичайно, полк. Відомі з літописів звання «тисяцького» і «сотського» свідчать, що полки поділялися на сотні.

Військова система Київської держави знала теж систему постійних місцевих полків, які мали назву «поселенських» полків. Оці «поселенські» полки, розташовані в районах прикордонних українців, були, по суті, «козацтвом» Київської держави. Деяка частина цих полків (але не всі) складалася з українських степовиків, які були під зверхністю київських князів. Мали вони загальну назву «чорні клобуки», що означає «чорні шапки» або «чорні колпаки». Ще й досі живе в Середній Азії турецький народ, що має назву «каракалпаків» або «чорних колпаків»⁴.

Історія Поросля і Переяславщини, де було найбільш «поселенських полків» і які були найбільше на сід висуненими землями Київської

держави, є ще мало досліджена. Все ж таки, найновіші відкриття українських археологів, головню Миколи Біллєвського, дають певну уяву про те, чим було Поросля для Київської держави. Воно було для неї своєрідною «лінією Мажіно». Мабуть осередком воєнних поселень було місто Родня, в гирлі річки Росі, недалеко Канева. Тут нові археологічні розкопки виявили, що в Родні були воєнні промисли, що тут виготовляли булатні мечі й черпали щити для княжого війська. Досі на горішці Княжої гори в Родні знаходять стріли, списи, поперечні мечі, булави, бойові гирі, кремезні кістяки воїнів. До нападу Батин в 1239 році, Родня була важливим політичним, військовим, культурним і економічним осередком пограниччя, неприступним фортецею над Дніпром, городом, в якому часто відбувалися українсько-половцькі переговори⁵.

Родня була в осередку пограниччя, в осередку «поселенських полків», що повинні були остеретти Київську державу від нападів орди. Увагу воєнного історика мусить звернути факт, що саме тут, на цьому пограниччі, щели татарських нападів, твориться нова українська збройна сила — українське козацтво. Таким чином, між князькими «поселенськими полками» і козацькими полками, що створилися на Порослі й Переяславщині, існує прямий зв'язок. Українські козацькі полки, що тут постали, прийняли на себе функцію, яку за Київської держави мали поселенські полки — захист України від нападів зовнішніх ворогів, давніше кочівних орд, у нових умовах — Туреччини і Кримського ханства.

Ще в XIII стол. Данило Галицький, а потім у XIV-XV стол., українські князівства, що перебували у васальній залежності від Литовської чи Польської держави, як, напр., Київське князівство на чолі з династією Олеськовичів, використовували оці поселенсько-козацькі полки, щоб організувати оборону проти нападів татар. Коли ж не стало цих українських династій, тоді українські козаки кудисьлися біля замків стародавніх українських князів Острозьких, Вишневецьких, Дашковичів, і разом із ними виходили на татар. Коли ж число козаків збільшилося, тоді почали гуртуватися коло наново відбудованих городів Канева, Черкаса, Корсуни, Білої Церкви, Трехтемирова, Переяслава тощо, де й організували свої перші козацькі полки й бази.

Вже в середині XVI століття, козаки поділялися на таких, що мали жінок, жили на волості і звалися «городовими» козаками, і на безженних, що жили на Низу і звалися «низовими» козаками. На Низу козаки створили на Запорізькій Січі своєрідний військово-військовий орден, що своїм архаїчним внутрішнім устроєм нагадував дуже старі часи на Україні. Під впливом Запорізької Січі козацькі збройні сили набули окреслені організаційні форми, виробили свою систему керування і забезпечення, розвинули власні зразки боєвої тактики і виробили певні елементи військової традиції, які протривали до кінця існуван-

⁴ Про речовки в Родні інформую князь Е. Мещеряков: *Древнерусское село Родня. Князь гирі*. Київ 1908. Митя «вечно» неграбована, має бути Родня, як зазначено в приписці, написаній в Стрипському літописі: «Будя аси в Родні». Буда як слово тоді, коли князь Запорізький обложив брата Ярополка в Родні і в місті Каневі разом.

(1801). Туди переселено теж т. зв. Усть-Дунайське козацьке військо, яке створено з запорозців для призначення козаків із Задунізької Січі, і туди переселено теж Озінське козацьке військо, що його створено з поворотців із Задунізької Січі (1828). В 1861 році, з Чорноморського козацького війська і з Лівинського козацького війська створено Кубанське козацьке військо, в якому 6 полків, за своїм походженням, були чорноморські, тобто, прямі нападки запоріжців, а 5 полків — лівинців, головні з кол. донських козаків, але з дуже значною домішкою українців. В 1914 році, на території Кубанської області з 3,5 мільонами населення, жило 1.339.430 козаків, у тому майже 800.000 козаків-чорноморців та інших українських козаків. Це було, по суті, українська збройна сила, що перейшла була багато військових традицій Запорізької Січі й українського козацтва, але яка, на жаль, в роки визвольної війни 1917-1920 рр. не підтримала була боротьби українського народу за державність і самостійність. Все ж таки, кубанське козацтво створило було свою самостійну державу і, в подальшій білизні, боролась за її втримання і закріплення⁹.

Ми довели екскурсію до кінця. Очевидно, з браку місця, багато справ, що стосуються нашого воєнного минулого, не можна було поринати. Все ж таки, під час цієї екскурсії в наше минуле, ми могли переконатися про існування певних істин, що мають велике значення для нашого сучасного й майбутнього. Ці істини такі: *Ідея української збройної сили є вічною*. Український народ завжди повертається до спроб здійснення її у різних хвилинах свого життя-буття. Для створення своєї збройної сили, український народ використовує кожну нагоду. У своїх намаганнях створити власну збройну силу, він не вважає на умовини, які складються проти його намірів, але реалізує свою вічну ідею за всяких умовин. Він не лякається збройної боротьби, не терпить ніякого поневолення, і знає, що тільки в боротьбі можна здобути повні національні й державні права.

Вічна ідея української збройної сили була причиною, що на побовинах Східної Європи з'явилися були Українські Січові Стрільці, що в 1917 році на всіх фронтах московської армії та в її запліди діяв потужний український військовий рух, що охопив був мільйони мас українського воїнства, що після програної визвольної війни українська молодь не бажала миритися з цим фактом, але продовжувала визвольну боротьбу в рідях УВО й ОУН. Вічна ідея української збройної

сили покликана була до життя Карпатське Січ, численні українські збройні формуції під час II Світової війни, і, врешті, Українську Повстанську Армію (УПА), яка не завгадала кинути визолу двом волевісним мілітарним потугам, що вели між собою бій за Україну, але були ворогами українського народу. Цих кілька прикладів свідчить, що ідея української збройної сили мала непереможний вплив на український народ, який не вагався брати зброю в свої руки навіть за дуже несприятливих умовин для таких потівів.

Ідея української збройної сили є вічною і вона підготовжує життя серед українського народу. І саме тому, що вона життя, треба сподіятися, що коли нагряне великий час і вдарить страшна година, тоді вона знову повніється на побовини Східної Європи. І для цього є теоретично можливість, ніж не було в 1914 році, коли після 205-літньої перерви на полях бою з'явилися були Українські Січові Стрільці¹⁰.

Українські Січові Стрільці (УСС). Українські Січові Стрільці (УСС) були першою після бою під Полтавою (1709) українською збройною формуцією, що виникла на поле бою боротьби за вільну й незалежну Україну. Цей цікавий факт стався, коли могло здаватися, що ім'я України вже навки викреслено з людської пам'яті, коли славіні українські традиції майже цілком забулися на всіх українських землях, і коли проблема створення такої формуції та її збройної боротьби не існувала 200 років навіть у сфері чистої теорії.

До речі, варто тут відзначити, що українські військові традиції були слабіні в конституційній Австро-Угорщині, ніж в деспотичній царській Московії. Східність українських військових традицій у Галичині була причиною, що галицькі українці цілком байдуже ставилися до війська й військових справ. Коли, наприклад, у московських армії мирного часу служило 6.000 старшин українського роду, тоді в австро-угорській армії кудажо старшин-українців було не більше сотки. У московській армії служило 85 генералів українського роду (1913), а в австро-угорській армії, генералів українського роду з'являється шойно під час I-ої Світової війни¹¹. Галицькі українці не тільки охитали професійної служби у війську, не тільки мирилися, що в східно-галицьких полках, з українським воїнським складом¹², кадровими старшинами були

⁹ Про ці можливості буде мова в далішій розвідці цієї праці.

¹⁰ Український генераліт українського походження були ген. дир. триєдиного-полігонного Антін Яворницький, командант 3-ої пішої дивізії на германському фронті, ген. маіор Осені Вітанович-Кіт, командант 1-ої пішої бригади, до якої, після часу перебування УСС, теп. маіор Степан Колманьківський (брат іменитого Олега) і ген. маіор Фелікс Шенарович, командант бригади опочинців (співдугорці), ген. Шенарович довший зі своєю бригадою в легку Фелікс Шенарович — старшин української армії боснійського козацького І-ого кінного бригадою УГА. Нехтя з цих генералів-українців не служив в українському полку, а в австрійській, багато кол. генералів московської армії перешли внаслідок до української армії.

¹¹ В австро-угорській армії була територіальна система поповнення її, тому, полки, що рекрутувалися в Східній Галичині мали українське багатство. Для прикладу відомо стан 61 1914 року (в порівнянні):

Полк 1-ий: в (Сторні) — 72; 10 (Червоний) — 47; 13 (Червоний) — 62; 24 (Колоний) — 79; 26 (Сіаний) — 39; 41 (Червоний) — 27; 43 (Червоний) — 39; 58 (Сіаний) — 72; 77 (Сіаний) — 69; 81 (Сіаний) — 68; 89 (Горський) — 68; 90 (Горський) — 22; 91 (Червоний) — 79; 92 (Червоний) — 79; 93 (Червоний) — 27; 23 (Сторні) — 23; 24 (Червоний) — 35; 33 (Сіаний) — 68; 36 (Колоний) — 79.

Італійські полки: в (Сторні) 14 (Червоний) — 47; 18 (Сіаний) — 38; 27 (Червоний) — 27; 38 (Сіаний) — 78.

джувалася на північ Коша УСС (травень 1915), щоб набрати 12,000 охотників до боевої формції Легіону УСС, а 5,000 стрільців до Коша УСС. У цьому самому часі, польський легіон австрійської армії нараховував уже дві повні бригади, усіх родів зброї, при чому одна з них перовела навіть набір охотників на Гудулящині. Цих примусових «охотників» тільки з трудом вдалось пізніше вирвати з польського легіону і перенести їх до УСС.

Українські Січові Стрільці були формцією української молоді і такий характер вони зберегли теж в австрійській армії. В 1916 році, в I-му полку УСС, що складався з 2-ох куренів по 4 сотні стрільців, одного булавного відділу й одної технічної сотні і який нараховував 1,665 старшин, підстаршин і стрільців, переважно частину особового складу полку творила молодь нижче 25 років життя. Молодь віком 19-21 р. життя творила 46,87% особового складу полку, а молодь віком 18-22 років життя — 71,98% і, врешті, молодь віком 18-24 р. — 85,1% особового складу полку¹⁸.

В австро-угорській, а пізніше в українській армії, УСС були світраною формцією, і на це складалось багато причин. Насамперед, вони були високопатріотичною формцією добровольців, що блистали своїм першорядним вишколом, добрим воїнством (пересічно 38% із середньою освітою), прикладним боєвим духом, досконалім, зокрема в українській армії, озброєнням. Осб, тільки в одному курені УСС (в першому — командант пор. Осип Іванович, в українській армії) було 24 кулемети, що в 2-3 рази перевищували кількість кулеметів у інших куренях української армії. Від німецьких інструкторів, що вишколювали УСС у вишкільному XXV австр. корпусі, до якого належали УСС, Українські Січові Стрільці засвоїли собі багато ідей, що зближували «пробосність» частин УСС. Це загальновідомий факт, що німецька армія була краща за австрійську і московську, і тому німецький вишкіл був багато вартісніший з військового погляду, ніж вишкіл австрійський чи московський. З цього погляду, частини УСС мали найкращий військовий вплив: з усіх частин української армії.

Наступні таблиці показують історію Легіону УСС в австро-угорській армії та історію УСС в українській армії. В окремій таблиці називаємо 21 учасників, у складі Першого полку УСС в 1916 році, що походили з бучачанського повіту. Щодо кількості «учасників», Бучачанина займає 19-те місце на 52 повіти Східної Галичини, але цей стан пов'язаний тим, що вже в дуже скорому часі Бучачанину зайняла московська армія та її українські охотники не мали вже змоги відійти до формції УСС¹⁹.

На закінчення цього розділу, мусимо знову зробити відлік на іршу до-ра Степана Ріпського. Він пише: «Значення УССтрілецтва не містяться тільки в його воїнських цінностях і в рішальних бойових діях. Його основна й істинна роль та історична вага лежать в тих

нових, революційних ідеях і визвольно-політичних думках, що покладали УССтрілецтво до життя, за які воно боролось та які зробили його активним і творчим чинником у нашій визвольній боротьбі в 1914-1920 роках»²⁰.

Революційні ідеї і визвольно-політичні думки УССтрілецтва були частково цієї великої, вічної сили — ідеї української збройної сили, без якої не можна здобути й закріпити власної державності. Це сила діє в нашому народі від утрати його державності й незалежності, вона відроджується і проявляється щораз то в нових формах. Цю ідею відродили, в нашому столітті, Українські Січові Стрільці, написавши на першій сторінці нашої нової воєнної історії три золоті літери УСС. І вони, на батьківщині УССтрілецтва, породили цілу низку нових збройних виступів, які до УПА й УНА включно, з ланками одного ланцюга, бо метрика УПА й УНА, як теж і всіх інших збройних формцій часу II Світової війни сягає своїми початками до виступу УССтрілецтва в 1914 році. Дійсно, це може звучати, як у першій главі Швайгенлі від св. Матей (Авраам був батьком Ісаака, Ісаак Якова...), але редовид усіх українських збройних формцій нашого часу ведеться від УСС. Вони зродили кийських СС: одні й другі стали ядром української регулярної армії у визвольній війні; після поразки, старшини й воїки української армії (в тому, в значній мірі, УСС і СС) створили Українську Військову Організацію (УВО), з якої постала Організація Українських Націоналістів (ОУН). ОУН дала почин для створення УПА і теж, великою мірою, для створення УНА, які йшли в «крипавний тан» проти цих самих ворогів, проти яких йшли Українські Січові Стрільці, і йшли проти них з гаслами й піснями лицарів Червоної Калини, або як це стверджує большевик Володимир Бєляєв — «с звонкими песнями учасуєсов». Цей родовід з повний і він стане якимсь дорожком на майбутнє. Золоті літери УСС й далі блистатимуть наступним поколінням нашого народу і нагадуватимуть, що революційні і визвольно-політичні думки УССтрілецтва треба таки здійснювати!..

ТАБЛ. I

ІСТОРІЯ ЛЕГІОНУ УСС В СКЛАДІ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ АРМІЇ

Роки	Склад Легіону	Команданти	Головні бої
1914	Легіон УСС	от. М. Гаушницький	Карпатські верхи
	I курені	сотн. М. Волошин	Далекі стожі (двадцятки)
	II курені 1/2 курені	от. Гр. Косєак сотн. С. Шухевич	Жовтнева офензива на Дрогобич, Стрий, Голєхив
1916	I курені	от. Гр. Косєак	Карпатські верхи
	II курені	от. С. Шухевич	
	Окр. сотня	сотн. К. Гутковський	Залога Хусту

¹⁹ Ст. Ріпський: «Історія», стор. V.

¹⁸ Пор. Лев Швайгенлі: «Перший полк УСС у 1916 році», Львівсько-Календар Прогноз на рік 1965, «Філдшверм» 1965, стор. 37.
¹⁹ Пор. Швайгенлі: «Історія», стор. 61-62. Окреню: Таблиця I, Таблиця II, Таблиця III.

Роки	Склад Легіону	Команданти	Головні бої
1915	Легіон УСС I курінь II курінь	от. Гр. Коссак от. С. Гюрук от. С. Шукевич	Карпатські верхи
III	I курінь II курінь Кінн УСС	от. Гр. Коссак от. С. Гюрук от. Н. Гриняк цілий час перебування УСС	Маківка 29.IV.-2.V.® Болехів 31.V.
	Кінна сотня	пор. Р. Каміньський до травня 1917	Легіону УСС
VIII	I полк УСС I курінь II курінь	от. Гр. Коссак сотн. В. Дідюшок от. С. Гюрук	Семикіппі 31.X.-3.XI "
	1916 I полк УСС	пшолк. А. Варивода від травня	
	I курінь II курінь Техн. сотня Скор. сотня Окредо: Гудуцька сотня УСС Винків УСС	сотн. О. Лисняк от. С. Гюрук чет. І. Сіпак хор. Ф. Черник	Лисина (три бої)** 1. 2.IX.-4.IX. 2. 16.IX. 3. 29.IX.-1.X. (Потурторі)
	1917 Курінь УСС	пор. Ом. Левинський от. М. Тарнавський пшолк. Ф. Кікаль пор. Д. Крежежаловський от. М. Тарнавський чет. М. Гілатюк	Карлибаба 30.XI. Ковохи 30.VI.-1.VII.
	Буд. сотня Винків УСС	от. М. Тарнавський пшолк. К. Словсарчук	
	1918 Курінь УСС	от. М. Тарнавський сотн. О. Микитка чет. О. Кляс чет. І. Цапка пшолк. К. Словсарчук от. Гр. Коссак	Херсон Олександрівськ

®) Команданти сотень УСС у бою на Маківці: 1) I-сотн. Р. Дудинський, 2) I-пор. О. Букінований, 3) I-пор. О. Семенов, 4) I-сот. З. Носковський; 1) II-сотн. Дя. Вітовський, 2) II-пор. А. Мельник, 3) II-пор. Ом. Левинський, 4) II-пор. О. Будзиновський.

**®) Команданти сотень УСС у бою на Лисині: 1. сотн. Р. Дудинський, 2. пор. Роман Сушко, 3. пор. О. Яримович, 4. сотн. З. Носковський, 5. пор. О. Будзиновський. Командант скорострільної сотні — хор. В. Соловчук.

Джерело: Українські Січові Стрільці 1914-1920. Накладом Ювілейного комітету. Львів, 1935. Існує теж: Третій наклад. В-во Гора Федина, Монреаль, 1955.

ТАБЛ. II

ІСТОРІЯ УСС В УКРАЇНСЬКІЙ АРМІЇ

Роки	Частина	Команданти	Головні бої
1918	I Курінь УСС II Курінь УСС	сотн. О. Букінований пор. М. Баган сотн. Б. Білинкевич	Львів 3.XI.-21.XI.
	Група «Схід» II Курінь УСС III Курінь УСС «Група «Старе село»	сотн. О. Букінований інш. сотн. М. Луцький сотн. Б. Білинкевич пор. Е. Щуровський сотн. О. Микитка сотн. Б. Гілатюк	Перший виступ на Львів 27.XII. Наєки Зубрицькі, Перезелівка, Личаків Давидів, Сихів, Зубрів, Козельники, Солонка
1919	I Курінь УСС Кінна сотня	пор. Ом. Іванович пор. І. Іванець	
	1919 в.в. II Бригада УСС	от. О. Букінований інш. сотн. М. Луцький	Другий виступ на Львів 2-11-го січня Вовчухи, 16 лютого Вовчухи, 7 березня
	I полк УСС® I курінь УСС	сотн. З. Носковський пор. Ом. Іванович пор. В. Калма	Ласківці Вербеліцьк, 15 червня Бережани, 20 червня Дунаїв, 23 червня
	II курінь УСС III курінь УСС	сотн. Б. Білинкевич пор. С. Іванівський	
	Кінна сотня Гараж. полк Скор. винків Івон. сотня Техн. сотня	пор. Л. Лепкий от. Яр. Восвідка пор. О. Кава пор. Н. Котлярчук пор. В. Клям	Залоза Кам'яниці до 17-го серпня Христинівка — Умань 16-15-го вересня Ладозин, 15-го жовтня
	Винків Кінн УСС	сотн. В. Красноопера от. Р. Дудинський сотн. В. Гараєвич	

®) Переходило, під час Чортківської офензиви, був створений теж 2 полк УСС двокурінного складу. Команданти куренів у ньому були: I. пор. І. Яремич, II-пор. І. Воробець. Із них, на Україні, створено Пробовний курінь УСС під команду пор. І. Яремича.

У склад групи «Старе село» ввійшли теж I-ий Станіславський та I-ий Коломийський курені. У лютому 1919 р. групу переорганізовано в 2-гу Коломийську бригаду.

У склад групи «Схід» ввійшли теж Золочівські курені. В лютому 1919 р. цю групу переорганізовано в 4-ту Золочівську бригаду.

Джерело: Історія українського війська. Друге, доповнене видання. Видавець Іван Тиктор, 1953, Вінніпег, Канада.

БУЧАЧАНИ В ПЕРЬОМУ ПОЛКУ УСС В 1916 РОЦІ

ЧП.	Ступінь	Прізвище й ім'я	Рік народження	Громада	Сотні полку
1.	віст.	Гузар Станіслав	1893	Бучач	1
2.	стр.	Капітан Іван	1895	Передмістя	1
3.	стр.	Копюк Петро	1895	Передмістя	1
4.	стр.	Протас Василь	1891	Тростянець	1
5.	ст. стр.	Зварич Дмитро	1894	Передмістя	2
6.	стр.	Лазаревич Іларій	1894	Монастирська	2
7.	стр.	Носковський Свєтл	1897	Сороки	2
8.	стр.	Острроверха Михайло	1897	Бучач	2
9.	стр.	Роздольський Іван	1895	Медведівці	2
10.	дес.	Збудовецький Богдан	1898	Новосілка Язл.	4
11.	стр.	Крипанч Михайло	1899	Ядловець	4
12.	віст.	Баранюк Михайло	1895	Нагіранка	5
13.	ст. стр.	Конопала Михайло	1895	Переволока	5
14.	стр.	Вовчук Володимир	1897	Березівка	5
15.	стр.	Гузар Михайло	1892	Бучач	5
16.	ст. стр.	Петрицький Олекса	1891	Бучач	6
17.	стр.	Дзівульський Микола	1896	Космирич	6
18.	пхор.	Каратницький Роман	1893	Григорів	7
19.	ст. стр.	Кузіва Олекса	1895	Нагіранка	7
20.	стр.	Ганци Кирило	1897	Кідадані	8
21.	дес.	Захарчинич Осип	1896	Переволока	Техн.

Пояснення скорочень: Пхор. — підхорунжий, дес. — десятник, віст. — вістун, ст. стр. — старший стрілець, стр. — стрілець.

Джерело: «Поіменний список боєвих відділів і полку УСС за дня 1 червня 1916 р., складений на основі урядового списку, захопаного в Музею Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові», Українські Січові Стрільці 1914-1920, Накладом Ювілейного Комітету, Львів, 1935, стор. 145-155.

ПРИМІТКА: «Поіменний список» не охоплює кінної сотні, скорострільної сотні і чети боротьби зблизка, які 1 червня 1916 року вже існували або закінчували своє формування. Він теж не охоплює Виникулу й Копа УСС, які були запільними формуваннями. В усіх цих формуваннях напевно були теж уродинці Бучачського повіту.

НАШЕ ШКІЛЬНИЦТВО, ВІД СИВОЇ ДАВНИНИ
ПО 1939 РІК

Монгольські племена зі сходу, які в давнині нападали на землі нашої Батьківщини, нищили культурні осередки і тим спинали природний розвиток нашої культури, в тому й шкільництва. Від тих нападів менше терпіли західні землі, більше віддалені від сходу, які мали зв'язки зі західним світом, і не сприяло крапцю розвитку культури, в тому й шкільництва, себто навчання молоді, яка мала змогу виждати в країні західної Європи і там здобувати знання. Молоді люди, що бували на студіях в Італії, Німеччині, Франції, Польщі та інших країнах, були знамі в західному світі, як лікар Юрій Дрогобицький, що був ректором університету в місті Болонья в Італії (1481 р.), вчений Лукаш зі Самбора, Станіслав Оріховський з Черемисиля, пост Павло Руєвич з Кросна, музика-композитор Севастиан з Фельштина (на переломі 15-16 стор.) та багато інших. Цей культурний центр з кінцем 15 сторіччя переноситься з Заходу на схід і Київ переймає його роль. В 17 сторіччі українські землі вкриваються вже сіткою шкіл і Антіохійський Патріарх в часі подорожі по Україні поміг, що «по всій землі русинів, тобто козаків, ми помітили прогарну рису, що викликала наш подив: усі вони, за винятком небагатьох, навіть більшість їх дружин та дочок, уміють читати та знають порядок церковних відправ і наспівів; крім цього священники вчать сиріт і не залишають їх вислатися на вулицях невігласами» (П. Адельський: Путишество Антіохійського патріарха Макарія в Москву в середині 17 віку, переклад з арабського, Москва 1896 р.).

Велике значення в розбудові шкільництва мали «братства», організації міщан, які мали завдання хоронити наше населення, передусім нашу молодь, від національного і релігійного гноблення шляхетсько-польською. В 1585 році українські міщани Львова осунули «Львівське Успенське Братство» яке згодом назвали «Ставропигійським Братством». В 1615 р. подібне братство осунуло в Луцьку, а також по деяких селах Галичини, Холмищині, Підляшшю, Волнії та Поділля. В 1615 р. постає братська школа в Києві, а коло 1617 р. в Луцьку. Київська братська школа дала початок знаменитій Києво-Могилянській Академії, першій високій школі серед східних словян. По селах та містах України поставали також численні початкові школи, які звичайно, вдержувалися коштом міських та сільських братств.

В початкових школах вчили старослов'янського письма, щоби учні вмiли читати церковні богослужбні книги, рахунків, співи та основ християнських правд віри. Вчителі були здебільше ченці-монахи. У вищих школах викладали, за програмами тодішніх західно-європейських шкіл, такі предмети: риторика, граматики, поезика (писання віршів на честь різних високопоставлених осіб), а також хоророво «партечного» співи, що вперше розвивалися в Україні.

Про шкільництво за книжних часів маємо не багато відомостей. Зв'язки з Візантією, зокрема з приходом християнства в Україну, мали вплив на освіту, але вона мала більше церковну забарвку, бо через уміння читати книжки релігійного змісту, люди набиралися християнського духа. Шкільництво, а радше навчання грамоти, було в руках духовників, а проводилося воно за зразками взятими з Візантії. Школи були лиш при більших монастирях чи катедральних храмах, а деякі батьки, що мали матеріальну змогу, давали своїх дітей на науку грамотним людям. Це було в звичаю не лиш в Україні, але й на Заході, і воно не сприяло розвитку шкільництва, а тимсамим і письменству та науці. Навчання вичалося вмінням читати, писати та рахувати, а хто хотів набути ширшого знання, набував його читанням книг у грецькій або латинській мовах. Книжки приходили до нас з грецьких чи болгарських країн і були в більшості релігійного змісту. Такого ж змісту були книжки писані в нас, як про життя святих, церковні проповіді або молитви. З літопису нам відомо, що князь Ярослав Мудрий заснував у Новгороді школу для 300 хлопців. По смерті Ярослава поставали школи в оєдках списюків для підготовки дукінства. В тих школах учили читати й писати, церковного співи та основ віри як підготову для священиків. По парохіях, коло церков, існували початкові школи для місцевого населення, в яких священики або дяки вчили дітей читати й писати в старослов'янській мові, бо собікнижки для навчання були Псалтир і Апостол. Такі школи, що їх називали «дяківські» існували в Галичині до половини 19 сторіччя.

На Волині великим подвижником шкільництва був князь Константин Острозький, а серед шкіл основаних ним була відома Острозька Академія, основана 1580 року. В ній вчили визначні вчителі, які підготували багато визначних діячів, що працювали згодом у різних ділянках громадського життя. Навчання провадилося церковно-слов'янською мовою, а з інших мов учили грецькою та латинською і частинно польською. Вчили також богословських предметів, філософії, математики та астрономії. Вчителі були в більшості православного віровизнання, хоч не бракувало також й іншівіриччя.

Крім Академії князь Острозький заснував ще школи в Турові (1572), Володимирі Волинському (1577) та Слуцьку (1580).

В 17 і 18 сторіччях на Правобережній Україні менше число православної шляхти, яка піддержувала шкільництво, і братські школи на цих землях підпадають. На їх місці приходять уніятські школи, що були в руках монашого чина оо. Василіян, але ці школи мали дещо відмінний характер у порівнянні з братськими школами. В Литовсько-

польській державі, куди належала також частина українських земель, створено в роках 1773-1775 Едукативну комісію, яка була першим міністерством освіти в Європі. Вона перевела реформу шкільництва і між іншим дала початок новим школам чина СВВ (Василіян). Ці школи різнилися від братських шкіл 16 та 17 сторіч, в яких панував демократичний дух, а в нових школах Василіян панував шляхетський дух, бо до них приймали дітей шляхетського походження, і виховували в католицькому й польському дусі.

З переходом західно-українських земель під владу Австро-Угорської монархії в 1772 році, українське шкільництво на цих землях стояло на низькому рівні. По селах були деще «дяківки», про які вже згадувано, була школа Старополіського Братства у Львові, та дві сестринські школи оо. Василіян. Одною з них була школа в Бучачі, про яку подано дещо ширшій відомості на основі матеріалів оо. Модеста Гнатевича ЧСВВ, зібраних Венедиктом М. Площанським і опублікованих в газеті «Слово» в 1864 р.

Граф Степан й Іванна Потоцькі грамотою з 7 березня 1712 року до ругчили оо. Василіян впровадити в школі навчання Богословія, щоби мати в своїх добрах (мастках) відповідно приготованих до свого знання священиків. Навчання мало дати знання основ православної віри та Богослужб. Крім науки в школі студенти були обов'язані бути щодня разом із священиками на всіх церковних підравах. Викладавою мовою була українська (руська). Як довго тривало навчання богослов'я не відомо, бо монастирські акти, в яких була про це мова, не збереглися.

На богослов'я писувалися не лиш ті, що хотіли стати священиками, але і священики, які хотіли поширити свою освіту та одержати свідцтво (г. зв. рекомендацію), що давало можливість одержати парохію в добрах Потоцького. До таких священиків належали оо. Михайло Зарвський і його наступник Степан Ходисинський, парохі церкви св. оо. Миколая і Бучацькі декани.

Школа богослов'я існувала 42 роки, себто до 1754 р., а на її місці відкрито гімназію, для якої Микола Потоцький дістав привілей від польського короля Августа III-го. З переміною богослов'я на гімназію збільшено число вчителів з шости на вісім. Один з них був інгуменом монастиря і префектом (директором) гімназії, другий учителем інфімії, третій граматики і синтаксис, четвертий поезики і риторики, а решта вчили інших предметів. Першим директором був о. Іполит Вонсовський. Тому, що число учнів щорічно збільшувалося, першу класу, себто «інфіму» поділено на два відділи: першокласники «більші» і «менші» що означало здібніші та менше здібні. В шкільному році 1769/70 число учнів зросло до 343 і тоді інфіму поділено на три відділи і другий та третій відділ відповідалі пізнішим підготовчим класам. При кінці шкільного року учнів цих клас не класифіковано, як це було у вищих класах, а щобино по feriaх вони екзамінували начебто вступні іспити, і хто при цьому іспиті перепав, залишався в інфімістах. При кінці шкільного року в останніх днях червня або перших липня, відбувалися прилюдні іспити в приязності запрошених гостей, і на цих

існитях учні пописувалися набутим у школі знанням. На початку шкільного року, першого серета, і при кінці шкільного року між 7 і 10 липня були святкові Богослужби, на яких один з учителів-випенічників мав відповідну проповідь. По Богослужбі, в шкільній салі, учні вголосували промови до своїх товаришів.

В шкільні каталоги не вписувано учнів за абеткою, як було прийнято згодом, дини за днем, в якому учень зголосився до школи. При кінці шк. року учні діставали свідчення з приміткою: «переходить», або «залишається». Свідчення були в латинській мові, а текст їх був такий (в перекладі з латинської мови): Велиможний Пан Семен Юрєвич, родом з Поділля, обряду грецького, вік 19 років. Батьки: Іван, священник, мати Софія, обоє живуть. Час прибуття до школи: по Фєрїях, днї 1 вересня. Дальше була оцінка з предметів і «переходить», а також примітка (nota): Відходить з батьками.

В школі викладали такі предмети: релігїю, історію з географією, фізику, і поступенно пивчали твори давніх класичних письменників (латинських і грецьких). Учні нижчих класів були зобов'язані вправлятися в писанні елегій, трагедій, комедій на подані вчителями теми, і ці праці при кінці шк. року мали видавати вчителю. Учні вчилися також вголосувати промови, вправляли руханку (фізкультуру) в салях, що були для цього відповідно влаштовані на взір театральних сал, в яких при кінці шкільного року пописувалися перед зібраною громадою.

В гімназії були учні віком від 8 до 26 років життя, а приймані до школи (зумєн монастиря з доручення гр. Потоцького. В році 1753 монастир перебрався до нового приміщення, а тим самим і школа, яка в цьому році мала багато учнів з різних околиць українських земель: Сянока, Перемишля, Белзця, Львова, Галича, Поділля, Волині і України. Хоч у цих містах були також школи, батьки везли своїх дітей до Бучача, який славився добре поставленим шкільництвом. У 1784 році впроваджено в гімназії навчання філософії.

Австрійське правительство (Галичина від 1772 року належала до Австрії), перемінило гімназію, після 30-річного існування, на «головну нормальну школу», впроваджено навчання німецької мови і для неї надіслано двох учителів німців Нойстєттера і Кєхля. В 1804 р. перемінено нормальну школу знову на гімназію з 5-ти класами. В 1814 р. впроваджено в гімназії нову систему навчання, яка обов'язувала в усіх австрійських школах, а саме: кожного предмету вчив інший учитель. Та система продовжувалася до 1819 р., і в цьому році привернено знову давню систему, себто в кожній класі вчив один учитель усіх предметів, за виїмком релігії, що її в усіх класах учив катехит. В 1856 р. з доручення правительства створено дворічний курс підготовки вчителів, т. зв. препаранду, з якої згодом розвинулися вчительські семінарії.

В 1860 році перемінено гімназію на «нижчу гімназію» з чотирма класами.

Який був чисельний стан учнів у гімназії видно з наступних даних: в шкільному році 1754/5 було 169 учнів, а між ними 117 українців

(русинів), а в найвищому відділі (класі) на реторіці було 14 учнів, між ними 11 українців. По впровадженні навчання філософії в 1773 р. було всіх учнів 523, між ними 321 українців, а 1782 р. було всіх учнів 641.

Перед поділом (розбором) Польщі школи в Галичині були під управою латинських монахів, і так у Львові, Ярославі, Перемислі, Кросні, Самборі і Станиславові під управою оо. Сауїтів, в Золочеві оо. Піаристів, а в Збаражї оо. Бєрнардинців. Бучачька школа, як я вже згадав, мала добру славу не лиш задля добрих вчителів, як радше тому, що мала характер української школи, бо такий характер мав і Бучачький монастир. Як пише о. Гнатєвич, українське дворянство оминало старанно повсюди наставлєні римські сїти і повіряло нашим отцям монахам майбутнє свого роду. В Бучачьких школах училися також діти «нижчих станів» (не шляхти) та різних національностей, бо батьки дивили поведінку наших отців з молодістю та їхню працьовитість у школі. З кожним роком число учнів росло, а за австрійських часів доходило до 900 а то і більше. Всі суспільні верстви, і впривозинани були тут пов'язані вузлами братньої любови і дружби. Отці-вчителі були для всіх справедливі, шанували кожне впривозинані і обрид та цим різнилися від латинських монахів, які переслїдували і висміювали наш обрид у школі і поза школою. Отці Василіяни заступали учням їхніх батьків, вони цікавилися також молоддю, яка через недостатю приміщення в монастирських будинках, мєнкала в міщанських домах. Для таких учнів призначували старших і шкільних учнів, що ходили по приватних мешканнях учнів і допомагали їм у науці. Послали навіть таких кращих учнів на села, щоб там підготовляли молодю що задля недостатї місця в монастирі, не могла бути прийнята до школи в Бучачі. Не дивно, що з Бучачьких шкіл виходила молодь добре освічена і підготована до пізнього життя. Тисячі громадян, що займали пізніше поважні позиції в церковному і громадському житті, були учнями Бучачьких шкіл і своєю освітєю завдячували оо. Василіянам, які провадили ці школи від 1712 по 1864 р., як про це пише в своїх спогадах о. М. Гнатєвич, друкованих у 1864 році.

До цих відомостей треба додати, що Василіяньська школа існувала і згодом за австрійських часів, в часі Української державности 1918/19 років та в часі польської окупації Галичини, аж до «визволення» совєтськими військами в 1939 році.

* * *

Для кращого образу розвитку шкільництва в Галичині подаю його коротку історію на основі доступних мені джерел.

В 1777 році з наказу австрійської цїсарєви Марії Терєси переведено в Австрії, а тим самим і в Галичині, шкільну реформу і встановлено три роди шкіл: нормальні, головні і тривіальні. Нормальна школа була у Львові, головні по більших містах і при монастирях, а тривіальні по селах і містечках. Навчання провадилося німецькою мовою. Львівський єпископ Петро Біляньський дав доручення євєнєцникам, щоб

в парохіях учили грамоти самі священники або дяки й тому ті школи назвали «дяківками», про що були вже згадки в цьому парісі. Перші підручники для цих шкіл були в старослов'янській мові (Григана з 1786 р., буквар з 1790 р., катехизм з 1788 р.). Наступник Марії Терези, цар Йосиф II, скасував багато монастирів, а з їхніх маєтків утвориво шкільний фонд, з якого наказував удержувати школи там, де було 90 до 100 дітей у шкільному віці. Нагляд і опіку над школами мали в більшості дідичі-поляки, які були власниками сіл і мали право надавати «презенту» на парохії, себто наставляти місцевих парохів. Своєї права відносно церковного життя у своїх маєтках, передавали вони через своїх орендарів жидам, що відбулося в нашій народній творчості, як у пісні-гагілиці «Дсе, дзе Землянка».

Хоч у 1787 р. українська мова стала в Галичині крайовою мовою, але цілді впливою поляків, обмежено навчання її не школах до двох років щорічно. Українським священникам заборонено вчити релігії в школах і наша молодь мусіла ходити на Богослужби до костелів. Нагляд над школами перейшов у руки латинських священників і латинської консисторії. Виправді в 1812 році появилася декрет, що навчання сільської молоді має провадитися в її рідній мові, але нагляд над школами залишався nadalіше в руках латинського духовництва, яке намагалося не допускати української мови до шкіл, а у післядні цього до 1817 року не було в Галичині ні одної української тривіальної школи.

Заходами перемиських єпископів М. Левицького та І. Снігуровича, як також каноніка о. І. Могилівничого, появилася в 1818 році імперський декрет, щоби дітей гр.-кат. обряду навчати релігії українською мовою. В школах, де були діти українських батьків гр.-кат. обряду, навчальною мовою мала бути українська мова, а польська мова як предмет, а в громадах з мішаним населенням навчальною мовою мала бути польська мова, крім гр.-кат. релігії, а українська мова як предмет. Нагляд над школами належав духовництву, над польськими — польському, а де були діти обох обрядів, духовництву того обряду, до якого належала більшість учнів, але в дійсності нагляд над головними і тривіальними школами належав до греко-кат. духовництва.

У 1821 році в Галичині було на 2.629 парохій 1.226 шкіл, у тому 834 парохіяльних. Всіх учителів було 1.255. В 1843 р. було 2.132 школи, 81 з німецькою мовою навчання, 921 з українською, 190 з польською, 1 з мадирською, 1 з вірменською, 938 мішаних з українською, польською і німецькою мовою навчання. З цих шкіл було 50 тривіальних під наглядом гр.-кат. консисторії і одна головна школа оо. ЧСВВ в Лаврові коло Старого Самбора.

Стан парохіяльних шкіл був низький, не було фахових учителів, а учні ходили до шкіл переважно зимою, бо в теплій порі року мусіли допомагати батькам у господарстві.

Гімназії були спершу 5-ти класні, а від 1818 р. 6-ти класні. Навчальною мовою була латинська мова з допомогою німецької, пізніше німецька з допомогою польської. В гімназії учили релігії (до 1848 р. гр.-кат. релігії вчили латинські священники) латинської і грецької

мови, історії й географії, математики, природознавства та німецької польської й української мов.

Полематизм королівства Галичини і Льводомерії на рік 1823, друкованої у Львові в німецькій мові, вказує, що в Східній Галичині були такі школи: в Перемишлі — теологічна і філософська; а гімназії були у Львові — імперсько-королівська академічна, і друга гімназія при монастирі оо. Домініканів, в Перемишлі, Станіславові, Самборі, Березанях, Тернополі і Бучачі. У Бучачі директором був Фридрих Даргун, це-кор. губерніяльний радник і Станіславівський староста (крайє-гавитман), а його заступником о. Михайло Добробровський, буцацький парох і львівський почесний каноник. Префектом і директором другої гуманістичної класи був о. Дамасион Радзівийкий, учителем другої гуманістичної класи о. Никифор Труш, учителем четв'ртої граматикальної класи о. Венедикт Полянський, учителем третьої граматикальної класи о. Вісесаріо Кукура, учителем другої граматикальної класи о. Дмитро Фіццо; усі вони були монахами ЧСВВ.

Народні початкові школи були по селах, а тривіальні в Борщені, Будзівові, Гризаслові, Коничиних, Пестиківцях, Скалі, Терешові, Чорткові і Язлівці. Окружні головні школи, що відповідали місцям відвіленим школам, були в Заліщиках і Тернополі та при монастирі оо. Бернардинів у Збаржі. Ці відомості відносяться лиш до шкіл на території Львівської греко-кат. Митрополії.

На домагання Головної Руської Ради в 1848 р. австрійське міністерство обіцяло впровадити в народних і середніх школах (гімназій) Галичини українську мову. Тоді zorganizовано у Львові Шкільну Раду з фахівців і впроваджено навчання в тривіальних і парохіяльних школах. З проголошенням конституції поширено гімназії до 8-ми класів. 7-му та 8-му названо «філософські» і впроваджено також «матурні» (світські зрілості). Викладовою мовою залишалися німецька, а частинно польська мова, а українська мова обов'язкова для всіх учнів, себто всі учні мусіли її вивчати. Українських шкільних підручників не було, за відміком української читанки для середніх шкіл, яку опрацював В. Ковальський в 1852 р.

Українізаційний рух у шкільництві започаткований гр.-кат. консисторією був припинений у 1856 р. коли то знесено обов'язкове навчання української мови в середніх школах, а залишено німецьку мову як обов'язкову не лиш в середніх, але й народних школах, головню по містах. Полякам вдалося відкрити у Львові гімназію з польською мовою навчання в 1858 році, і це дало початок польонізації шкільництва в Східній Галичині. З високих шкіл у Галичині був лиш університет у Львові з латинською, а згодом німецькою викладовою мовою. В 1848 році оснований чотири катедри з українською викладовою мовою на теологічному відділі та катедру української мови і літератури, на якій викладав проф. Яків Головацький. У Відні існувала гр.-кат. духовна семінарія під назвою «Барбарум».

В 1867 році появилася закон, на основі якого питання про мову навчання в народних школах мала вирішувати місцева громадська влада.

Де більшість дітей була українських батьків, мовою навчання мала бути українська мова, а де польських — польська. В польських школах українська мова була обов'язкова як навчальний предмет, а в українських — польська. В гімназіях заміною німецьку мову як викладову на польську, а українську мову вивчали лиш ці учні, що погодилися добровільно. В 1874 р. впроваджено українську мову як викладову в академічній гімназії у Львові. В Галичині зареєстровано дві гімназії з німецькою мовою навчання, а саме у Львові і Бродях.

Шкільна адміністрація (Крайова Шкільна Рада, повітові шкільні інспектори при старостах) була майже вся в польських руках і поца не допускала до творення українських шкіл, мимо боротьби наших послів у Віденському парламенті та галицькому сеймі.

Навчання в народних школах було обов'язкове п'ять літ, а саме чотири роки цілоденного і два роки в «доповнячій школі» ввечерами. Школи «в теорії» були одно, дво, три, чотири, п'ять, шість і сім класів, але і в чотирокласних учив один учитель так, що до полудня вчив одночасно дві класи, а в полудні дві наступні. Три вищі класи були по містечках і містах і мали назву «видільових шкіл». Отаким станом шкільництва в Галичині був зумовлений браком відповідних шкільних приміщень, бо звичайно була одна шкільна селя-класа, хоч школа називалася чотирокласна, був брак учителів, а головне: австрійсько-польська влада не була зацікавлена шкільництвом, кермувалося шляхетсько-польським наставленням: пощо хлопцям освіта? — чим хлопці темніші, тим легше його використовувати!

До першої світової війни (в 1914 році) було в Сх. Галичині приблизно 3.560 народних шкіл, у тому 2.510 з українською мовою навчання. До народних шкіл ходило, а радше, було вписаних 670.000 дітей, в тому числі приблизно 440.000 в українських школах, в яких були частинно також діти поляків і жидів. По селах не всі діти ходили правильно до школи, а для цього були різні причини. Зимую діти не мали взуття, бо були селянські сім'ї, де в каті було більше дітей шкільного віку, а була одна або дві пари чобіт. Весною, літом та осінню батьки займали шкільних дітей працюю при господарстві (помагали при праці в полі чи городі, пасли домашні тварини, або пильнували немовлят, коли мама була занята працюю поза хатою). Були також батьки, які не хотіли посылати дітей у школу, недоцінюючи вартості шкільної науки. Вправді був шкільний закон, на основі якого батьки були зобов'язані посылати дітей в школу, а якщо цього не виконували, то адміністрація влада накладала на них грошові карі.

До середніх шкіл належали гімназії (8-ми класні), реальні школи (7-ми кл.) та вчительські семінарії, які підготовляли молодь до учительського звання в народних школах. Державних гімназій з українською мовою навчання було 6: головна і філія у Львові, в Перемишлі, Коломиї, Тернополі і Станіславові та рівноградні класи (паралельні) при польських гімназіях у Бережанах і Стрию. В тому ж часі поляки мали 39 гімназій та 11 реальних шкіл, а німці дві гімназії.

Вчительські семінарії, які почали творитися в 1869 році, мали чотири роки навчання, а було їх 10 — 7 хлопчиків і 3 дівочі, усі утравкієвці. Цею навчання проваджалося в польській та українській мові, хоч у більшості переважала польська.

Щоби протидіяти похваленню нашої молоді, українці почали творити приватні середні й народні школи, а займалося цим Руське Педагогічне Товариство, що в 1912 році перейшло на Українське Педагогічне Товариство (УПТ), а за політичної влади прийло назву «Рідна Школа».

До 1914 року було 8 приватних гімназій з 1.931 учнем та дві вчительські семінарії. Крім цього СС Василіанки мали двочку гімназію у Львові та вчительські семінарії в Ляворіві і Станіславові. В Перемишлі був ліцей для дівчат (типу гімназії). З фахових шкіл, за австрійських часів, була у Львові Торговельна школа середнього типу, нижча селянсько-господарська школа в Милочіві (на Станіславівщині) та Вищий Музичний Інститут ім. М. Лисенка у Львові. У Львівському університеті було 6 кафедр і 4 доцентури, на яких викладали професори-українці.

Чає української державности в Галичині в роках 1918-19-травня за коротко, була змога займатися організацією шкільництва, тимчасе, що востаннє дії цьому не сприяли. Удержавлено тільки українські приватні школи, а в польських впроваджено українську мову як обов'язкову.

З окупацією західноукраїнських земель Польщею в 1919 році, стан шкільництва спочатку залишився таким, як був за Австрії, але почався повільний наступ для ліквідації українського шкільництва. На місце австрійської Шкільної Ради настала у Львові Шкільна Кураторія, якій підлягало все народне і середнє шкільництво. В народному шкільництві головний голос мали повітові шкільні інспектори (поляки), а містевні шкільні ради були вивезені в 1932 році. В 1932 році змінене шкільний устрій і в народних школах впроваджено обов'язкове навчання на протязі семи років (від 7 до 14 року життя), у трьох ступенях: перший — чотири класи (1-ша до 4-ї класи), другий — п'ять і шоста класи, себто 1-6 кл., третій — сьома клася (1-7 кл.). По закінченні шостої класи учени міг здавати іспит до першої гімназійної класи, бо гімназії перемінені на чотирокласні, а 5-та і 6-та класи народної школи відповідали дев'ятому першій і другій класам гімназії. По закінченні сьомої класи, учени мав закінчену нижчу освіту і міг учитися далше у фахових школах. По закінченні 4-ї класи гімназії учні переходили до ліцею, який мав два роки навчання та типи: класичний, гуманістичний і математично-природничий, а крім цих були також фахові ліцеї.

На основі закону ухваленого польським сеймом в 1924 році, українська мова навчання в народній школі могла бути лиш як виледіт виледітуть батьків. Якщо батьки 40 дітей у шкільному віці висунуть декларацію за українською мовою навчання, тоді ця мова буде обов'язувати в даній школі, але якщо в школі було 20 дітей римо-католиків, тоді школа була утравкієвська, себто мовами навчання була польська і українська, але польська була завжди на першому плані. Тут треба ще подати мале висловлення до назви «римо-католик». По наших селах

було чимало селян, які були римо-католицького обряду, але говорили українською мовою і почували себе українцями. За Польщі кожний римо-католик уважався поляком, хотів він цього чи ні. Треба також висвітлити, що справа зі шкільними деклараціями не була така проста, бо підпис батька на декларації мусів бути завершений нотарем, а це забирало батькам і час і гроші, і не завжди давало корисний вислід. Бо при цьому діялися різні надужиття представників польської влади. Українська мова по школах шораз більше заникала, як це викажуть статистичні числа:

До 1914 року було в Східній Галичині народніх шкіл з українською мовою навчання 2.510, в перших роках Польщі 2.426, в роках 1927-28 лиш 745 і 1.635 утравквістичних, а в роках 1937-8 — 352 і 2.485 утравквістичних. На Лемківщині в перших роках Польщі було шкіл з українською мовою навчання 79, які в наступних роках перемінені на утравквістичні або чисто польські.

Щоб легше було подолонувати шкільництво, польська влада не принімала до шкіл учителів-українців, пропонуючи їм працю на польських землях, перекидаючи туди й старших, свідомих учителів українців так народніх, як і середніх шкіл, змалюючи це стереотипним терміном: «для добра школи». В 1930 році звільнювали поляки українську гімназію в Тернополі з «політичних мотивів». З фахових українських шкіл за Польщі постав тільки рільничий лицей в Чернівцях.

Щоби протидіяти польській шкільній політиці, українське громадство розбудовує приватне шкільництво. В роках 1937/8 було українських народніх шкіл у Сх. Галичині 41 з 6.400 учнями. За винятком кількох шкіл СС Василянок, усі школи були під опікою товариства «Рідна Школа», якому підлягали також середні школи, яких було в тому часі 19 гімназій і 16 лицей з приблизно 4.000 учнями. Польська шкільна влада ставила різні перешкоди розвитку українського приватного шкільництва, не погоджувалася на «не млях» й учителів, не давала школам права прилюдности і учні останньої класи мусіли здавати кінцевий іспит (матуру) при комісії, покликаній Шкільною Кураторією. Польської мови й історії в приватних середніх школах могли вчити лиш учителі поляки.

Державних українських учительських семінарій при кінці існування польської держави не було, а з приватних була лиш семінарія СС Василянок у Львові і Станіславові.

Товариство «Рідна Школа» дбало також про фахове приватне шкільництво і основувала купецькі гімназії, а «Релігійний Союз Українських Кооператив» провадив трирічний кооперативний лицей. По різних місцевостях Галичини були ще фахові та загально-освітні курси. Дошкілля, яких було в 1937/8 році — 16, доповнювали ще сезонні дитячі садки та захоронки, які провадили при наних парохіях монахинь або Сестри Службинці.

Поляки завивши в 1918 році Львів, закрили всі українські катедри на Львівському університеті та не приймали студентів українців на студії. Українці зорганізували спочатку приватні університетські кур-

си, які згодом перетворилися в тайний український університет з трьома факультетами: правничим, філософічним і медичним. Усіх катедр було в 1923 році 65 і в них студіювало около 1.500 студентів. Весь час існування тайного університету, польська адміністрація переслідувала студентів і професорів, викриваючи приміщення, де відбувалися виклади і шкільні заняття та розганяючи студентів і накладуючи кари на професорів, так що при кінці 1925 року працю університету припинено. Та вестяки ця праця не була даремна, бо заграничні університети призначали іспити і докторські дипломи тайного українського університету. Створена в 1921 році тайна українська Висока Політехнічна Школа у Львові з трьома відділами: машиновим, лісним і загальним, звільнювалася з тих самих причин що й університет у 1925 році. Студенти відідали за кордон, в білорусії до Дашігу (Гданська), де закінчували студії.

В 1928 році старанням митрополита Андрія Шентницького основано при духовній семінарії у Львові Богословську Академію з 5-тирічним курсом навчання, якою ректором був о. д-р Йосиф Сліпий, сьогоднішній Верховний Архидієкоп і Кардинал. В році 1935-36 було в духовній Академії і духовних семінаріях (Львів, Перемішль і Станіславів) 600 студентів. При духовній семінарії у Львові оснувал митрополит Андрій Шентницький «Малу Семінарію», якою план навчання відновлював планами тодішніх гімназій.

* * *

Про розвиток шкільництва в Бучацькому повіті, починаючи від подолання 19 сторіччя, подаю дані на основі Шематизму якого клера Львівської греко-католицької митрополіччї дїєцезії за рік 1841. Друкованого в латинській мові. В тому часі парохіяльні школи (дїявки) були в таких місцевостях: Барин, Беремин, Бучач, Велесні, Григорів, Губин, Задарів, Ковалівка, Космирин, Красів, Лянське, Медведівці, Монастирська, Озерини, Олеша, Перволока, Петляківці, Потік Золотий, Норхова, Рукомиш, Скоморохи, Соколів, Сорочи, Стінка, Тростинці і Усте Зелене.

На основі даних з 1880 року поданих у «Словнику географічним круєцтвам польського і інших країв словянських», Варшава 1880 р. (в польській мові), в Бучацькому повіті були дві середні школи: чотирьохкласна гімназія оо. Василя у Бучачі і колект (шкільне заведення) польських монахинь в Язлівці. Народні статові (державні школи) чотирьохкласні хлопчячі були в Барині, Бучачі і Монастирській та дїава в Бучачі. Однокласові статові були в Бобулинцях, Велеснів, Григорів, Доброполі, Задарові, Зелений, Зубриці, Жижномірі, Кїядолівці, Ковалівці, Коронці, Медведівцях, Новоставцях, Озернях, Олеші, Оспілах, Перволоці, Підзамочку, Порхові, Потоці Золотім, Скоморохах, Сновидові, Соколові, Сорочках, Стїнці, Трибухїмцях, Язлівці і Ягрові. Парохіяльні школи були в Цвіттові і Пужниках. В Бучацькій гімназії оо. Василя було в шк. році 1878-9 182 учнів.

Про стан шкільництва Бучацького повіту в останніх роках Австрійської монархії і при кінці польської республіки подано дані на основі Шематизму всього єпископа гр.-кат. Станіславської єпархії з року 1912 і 1938. Подані числа вицялять нам, як Польща польонизувала школи, переміщуючи їх з українських на польські або утравквістичні, себто такі, в яких навчання відбувалося в польській та українській мовах, але в дійсності польська мова мала перевагу.

Скорочення означають: 1 кл., 2 кл., народні школи одно- або і більше класні; п. — польська мова навчання, укр. — українська мова навчання, утр. — утравквістичні.

Назва місцевості	Шк о л и	
	в 1912 році	в 1938 році
Баранин	1 кл. п.	1 кл. утр.
Барин (містечко)	4 кл. п.	7 кл. утр. 1 2 кл. п.
Бережини	2 кл. укр.	2 кл. утр.
Білянці	1 кл. укр.	1 кл. утр.
Гайбівці	2 кл. укр.	2 кл. укр.
Вортники (школа в Григорів)		
Безулиць	1 кл. п.	2 кл. п.
Бронарі	2 кл. п.	2 кл. п.
Бучач (місто)	8 кл. гімназія п. прив., учит. семін. п.	4 кл. гімн. п., 2 кл. лицей п.
	7 кл. п. для хлопців, 7 кл. п. для дівчат	7 кл. п. для хлопців, 7 кл. п. для дівчат
Велесин	1 кл. укр.	3 кл. п.
Вербатин	1 кл. укр.	1 кл. утр.
Вістра (Остра)	1 кл. укр., 1 кл. п.	3 кл. п.
Вичілки	1 кл. укр.	2 кл. утр.
Возляці, школа в Сновидів		1 кл. утр.
Гайбока		1 кл. п.
Григорів	1 кл. укр.	2 кл. утр.
Губин	1 кл. укр.	1 кл. укр., 1 кл. п.
		1 кл. утр.
Гута Нова	1 кл. п.	1 кл. п.
Гута Стара	1 кл. п.	1 кл. п.
Доброполе		4 кл. п., 1 кл. п.
Дубенко	1 кл. п.	1 кл. п.
Жизномир	2 кл. укр.	3 кл. утр.
Задарів	2 кл. укр.	3 кл. утр., 1 кл. утр
Залісся Коронцьке	1 кл. укр.	?
Заліщики Мали	1 кл. укр.	1 кл. утр.
Заринці	1 кл. укр.	1 кл. укр.
Звенигород	1 кл. п.	2 кл. п.
Зелена	1 кл. укр.	2 кл. утр.
Зубрець	2 кл. укр., 1 кл. п.	4 кл. утр.
Кійданів	1 кл. п.	6 кл. утр.
Ковалівка	2 кл. п.	3 кл. п.
Комарівка	1 кл. п.	2 кл. п.

Назва місцевості	Шк о л и	
	в 1912 році	в 1938 році
Коропець	4 кл. п., Свігла 1 кл. укр.	дві 2 кл. п., три 1 кл. п.
Коростятин	1 кл. п.	1 кл. п.
Космирин	1 кл. укр.	2 кл. утр.
Костельники		2 кл. п.
Красів	1 кл. укр.	2 кл. укр.
Курдибанівка	1 кл. укр.	?
Лазарівка	1 кл. укр.	?
Ліщини	1 кл. укр.	2 кл. утр.
Луки	2 кл. укр.	1 кл. п.
Лука	1 кл. укр.	1 кл. утр.
Ляцьке	2 кл. укр.	2 кл. утр.
Медведівці	1 кл. п.	2 кл. утр.
Межигіря	1 кл. укр.	2 кл. утр.
Монастирська (місто)	6 кл. п.	7 кл. п. для хлопц. 7 кл. п. для дівчат
Нагірянка (Бучач)	2 кл. укр., 1 кл. п.	6 кл. утр., в Гайк 1 кл. п.
Нисколоти	2 кл. п.	1 кл. п.
Новоселка Коронцька	1 кл. п.	1 кл. п.
Новоселка Язловецька	1 кл. укр., 1 кл. п.	1 кл. утр., 1 кл. утр. 1 кл. п.
Новоставці	1 кл. укр.	2 кл. утр.
Озерце		1 кл. утр.
Озерини	2 кл. укр.	2 кл. утр.
Олена	1 кл. укр., 1 кл. п.	?
Осіці	1 кл. п.	4 кл. утр.
Остра див.: Вістра		
Перешолока	2 кл. укр.	4 кл. п.
Перешоць		2 кл. укр.
Передмістя Язловецьке	2 кл. укр.	2 кл. п.
Петликиці Нови	1 кл. п.	1 кл. утр.
Петликиці Старі	4 кл. п.	5 кл. утр.
Пиліва	1 кл. укр.	1 кл. п.
Пипкині	1 кл. укр.	2 кл. утр.
Поприці (школа в Ріпинцях)		1 кл. утр.
Порхова	2 кл. п.	4 кл. п.
Потік Золотий (містечко)	4 кл. укр.	6 кл. п.
Пужанки	2 кл. п.	2 кл. п.
Ріпинці	1 кл. укр.	1 кл. утр.
Рудомин	1 кл. укр.	1 кл. укр.
Русилів	1 кл. укр.	1 кл. утр.
Савалуки		1 кл. утр.
Семків		1 кл. утр.
Соморохи	1 кл. укр.	1 кл. укр., 1 кл. п.
Слобідка Горішня	1 кл. укр.	1 кл. укр.
Слобідка Долінна	1 кл. п.	1 кл. п.
Сновидів	2 кл. укр.	2 кл. утр.
Соколець	1 кл. укр.	?

ВІД ПАНЩИНИ ДО ДЕРЖАВНОЇ СВІДОМОСТІ

Бучаччина на тлі змагань та органічної праці галицьких українців.

Назва місцевості	Шк о л а	
	в 1912 році	в 1938 році
Соколяк	1 кл. укр.	1 кл. укр.
Сорегія	2 кл. укр.	2 кл. укр.
Стіпка	1 кл. укр.	4 кл. укр.
Трибухівці	2 кл. укр. 1 кл. п.	4 кл. укр.
Тростянка	1 кл. укр. 1 кл. п.	3 кл. укр.
Уте Зелене	2 кл. п.	7 кл. укр.
Цаптова	2 кл. укр.	?
Чехів (Монастирська)	1 кл. укр.	1 кл. укр. 1 кл. п.
Язівці	5 кл. п.	7 кл. п.
Ірпори (шкільний будинок чорні)		2 кл. укр.

В останніх роках Польщі Бучацька гімназія і ліцей були коєдукаційні, себто, хлопці й дівчата вчилися разом. Директором був поляк зі Шльєвля Ян Шайтер, а в учительському зборі було шість українців: о. Іван Терешкув, Марія Лісковацька, Дарія Нароцька, Іван Назаркевич, І. Несоловський і Віктор Петрикевич, якого в 1938 р. перенесено до Станіславова, а зі Станіславова прибув Осип Залеський.

Використані джерела:

- Михайло Будзишевський: Історія України, Київ-Відень 1921.
 Етнографія України-Українства, Мюнхен. Ін-ст Борк 1949.
 о. Микола Пашкевич МСВВ: Спогади про Буков., предгодова Верешиці М. Панашиєвської друкована в Журналі «Світло», Львів 1964.
 Schematismus des Konviktionens-Galizes und Lubowitzens für das Jahr 1879. Lemberg, 1878.
 Schematismus universal venerabilis clerici Archiepiscopatus Metropolitane Graeco-Catholicae Leopoldensis pro anno Domini 1841. Leopoldis 1841.
 Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Warszawa 1899.
 Шематизм усього князя греко-католицької Церкви Станіславської на рік Божий 1912. Те ж саме на рік 1928.
 П. Голосинський: Історія і українська музика Буковини 1648-1918. Київ 1921.
 О. Палади-Висоцько: Митрополитський будинок на Україні в її столиці, Київ 1921.
 В. Кубишчин, А. Жуконескиш: Карта Бучацького повіту.

З історії місцевої історії можна часто докладніше зрозуміти, оцінити внутрішні суспільні процеси розвитку більшої території, складніших громадських і національних організацій. Бо на великі події й перетворення складаються суми малих дій щоденного життя-праці і змагань, які не раз давно напружують до великого зливу.

Вклад праці і збірних змагань людей-громади на складовій частині великої цілості теж зводять справедливішу оцінку історії, якщо їх представити на тлі загального розвитку. Перегляд місцевих подій, що виконують зміст внутрішньої історії цілості, збагачує його, надає йому більш оживленого забарвлення й об'єктивної дійсності.

Спробуємо тут у короткому нарисі висвітлити для пам'яті трохи загальніше тло розвитку подій і змагань повної доби на західно-українських землях, у яких приймала складову участь і Бучаччина, частина Придністрянського, західного Поділля, — близького передвілля старо-княжого Галича, сторожа західних меж України.

Не легко самим лише переміщенням головних історичних фактів передати людські переживання *того зливу двох нерівних сил*, що стали до боротьби на цій частині української землі в повній добі панної історії.

Уважна передумова історичного досвіду боротьби тих нерівних сил, не зважаючи на нашу особисту долю, все ж не дає підстав до розчарування, бо ж ніщо добре, ні зле в світі не пропадає.

Праві ті, які вірять, що «історія не знає скоків, не дає нікому дарунків: кожний крок у ній, то *результат важкої праці, жертв і змагань...*» як не провинчував нам Той, який у переді нашого зливу тверду «дував скалу...» — Іван Франко.

* * *

Під кінець XVIII стол. перейшла Галичина в склад австрійської монархії. До нової її провінції прилучено теж давні сандомирське і краківське повідства з переважним польським населенням і названо їх: Західною Галичиною». Згідно з першими австрійськими переписами Східна (властива) і Західна Галичина охоплювала майже 80 тис. кв. км., з населенням близько 2,6 млн. осіб, у тому 2/3 становили українці-русуни. За соціально-становою приналежністю тогочасні на-

селення поділялося на шляхту, якої відношення до всього населення було 3,6% осіб, клянд — 12,8%, урядовців та інших військових громадян 5,3%, ремісників і торговців-жидів — 6,5%, підданих селян — 71,8%.

З 19 тис. шляхетських родин тільки 342 було таких, яким призначено високі австрійські титули і які володіли великими земельними маєтками, особливо в українській частині краю, як от, наприклад, графи Потодькі і Бучачинні, що мали широкі літандунії ще й у інших округах краю, в Польщі і на Україні в московській займанщині.

Містечка в Галичині були теж переважно панськими. В Бучачинні всі такі як, напр., самий Бучач, Монастирський, Золотий Потік, Коронець та ін., були звичайно осередками домініальної адміністрації для доволених філярків і виконували відмінні адміністрації, чи дані й панщинні служби для доміній і їх філярків.

Сіл нараховувано в Галичині 6395, панських дворів-філярків — 6450, гр.-кат. церков було 2953, костелів 1066, синагог 244, монастирів 239, шинків 5997.

За переписом з 1773 р. в широкому передкарпатському полісі лісів за приблизною тогочасною оцінкою було 571 квадрат. австр. миль дубів, 400 кв. миль бука, 368 смереки, 333 ялини, 171 сосни і 500 чагарників. На Прикарпатті були здавна відомі, багаті солонки, аложина залізної руди, мінерального вугілля, рони й земного газу та ін., які цюю літандунією прийшли до промислового значення. Багатством нової країни захоплювалися австрійські подорожники, перші її адміністратори. Сам цісаревич, імбаром цісар Йосиф II, об'їжджаючи Галичину, в своїх подорожних нотатках записав, що східна її частина, «не тільки чудова й багата... вона в цюю відношенні має порівняд над усіма провінціями монархії. Незрівнова родючість землі, багате й розвинене тваринництво, численні села, працююче населення...» Але чимало теж понаписували й тогочасні австрійські обсерватори, урядовці, історики, які об'їздили новопридичену край (A. Pergen, F. Kratter, A. Brawet, A. Arneth та ін.), про злидні підданих, їх безпросвіток, знущання панів і пересобищення панщиною та іншими новинствами.

Австрійські полодарі, — Марія Тереса й її наслідник Йосиф II, маючи на увазі інтереси держави, — щоб із найчисленнішою верстан населення краю мати доброго рекрута, мисового податника, та щоб прихилили його вірність до трону, — заходилися реформувати відношення між панами і їх підданими: Патентами, державними декретами скасували особисте підданство, обмежили панщину, докладніше упорядкували кількість днів праці на панському для продиноких категорій селян (4,2-і одноупряжними й інших), залежно від того, якої величини наділами вони користувалися; скасували всякі додаткові повинності, шарварки, визначили норми «новозового» і т. д.

Розділили теж докладно селянські «рустикальні» ґрунти від панських «домініальних», загосподарених філярків та заборонили це розмежування порушувати. На основі т. зв. Йосифинської метрики — земельного катастру, — запас домініальної землі виносив тоді 5655,5

тисяч моргів, землі в селянському користуванні 6028,1 тисяч моргів. (Австрійський морг 57,5 акрів).

Але, після скорої смерті цісара Йосифа II в наступних десятиліттях, в роках наполеонських воєн і по війнах, австрійські цісари, щоб не дразнити польських магнатів, які мали плечива в тогочасній міжнародній політиці, покісували деякі реформи своїх попередників, а на дотримувани інших не звертали надто уваги. Зрештою, довго свою політику австрійські цісари спирали на великоземельній аристократії в усіх своїх краях. Галицькі домінії, особливо ті, що мали вигідний довіз Дністром до Одеси, подороблялися на воєнних достатах (хліба, шкур, вовни, золотна, голілки, коней, худоби), голошно в часі т. зв. «Константинопольської блокади». При філярках основили мануфактури («фабрики», про які, м. ін., згадується й в застках Потодького), обслуговували працю підданих селя і містечкових ремісників, пригороджували селянські вжитки до філярків і збільшували дії панщини.

Не знаючи про депресію, що наступила після 1815 р., в роки довготривалого миру 1-ої половини XIX стол., панщинні тятари не зменшувалися, навпаки, збільшувалися їх домінії, старалися надолужувати нескорену їм господарську кон'юнктуру. До 1834 р. ділчі прилучили до філярків понад один мільон моргів селянської землі. Селянські господарства роздрібнювалися.

Наприклад, порівняльна скількість селянських господарств у Галичині в роках

	1819	1847-49
було до 2-ох моргів	19,4%	27,2%
" " 2-5 "	15,8%	16,8%
" " 5-10 "	25,4%	24,3%
" " 10-20 "	26,9%	23,4%
" " 20-50 "	10,9%	7,6%

Станиславівська округа (циркуль), до якої належала й Бучачинна, насичена філярками, виявляла вже тоді одну з 3-ох околиць найбільше подріблених селянських господарств: до 2-ох моргів — 35%, 2-5 моргів — 13,6%, 5-10 моргів — 15,7%. Лише коломийська, яка мала менше оранки з усіх 18 округ Галичини, перещошувала Станиславівську (налічувала 44% до 2 моргових господарств).

Знесення панщини в Галичині прийшло 17 квітня 1848 р., на 5 місяців скоріше, як у інших австрійських краях. Попередили знесення криваві розрахунки польських селян-мазурів 1848 р. й на 10 літ раніше заворушення в українських громадах понад Дністром і в Тернопільщині. Ці заворушення здавало військо, що його прикликали двори.

Патент, що касував панщину, признавав селянам на власність тогочасні панщинні наділи, але залишив деякі панщинні пережитки малою не до кінця XIX стол., а то й довше, які ваготли над обділим селянством, були вони теж перешкодою для господарського розвою краю взагалі, натомість давали велику політичну й економічну пере-

вагу великій земельній власності — польському дворові в Галичині, що творив окрему адміністративну одиницю з особливими супроти села привілеями.

Патент із 1848 р. признав панам за знесення дарової праці — панщини, відшкодування — «відеманізацію», яку в формі додатків до податків сплачував край упродовж 40 років і континувала вона 224 млн. зол. ринських. Важким пережитком, що мав жахливі матеріальні і моральні наслідки, була «протінація» — виключне право панів продукувати спирт і орендувати подрібну продаж горілки в шинках. Птичий шукун того права державною континуав 66 млн. зол. р., сплачуваних теж податками. Патент передавав на власність лише наділену орانیю, не згадував про важливі для селянського господарства пасовища й ліси, які до того часу були в спільному користуванні громад і двора — на давньому праві *сервітутів*. Оці сервітуті по 1848 рік двори вважали за свої й за користування ними вимагали від селян відробітків, ще й з додатком «шорпії» за причислану селомішню наїрку горілки на селянське господарство. За сервітуті йшли довгі прошеви селян із двором і вони зразу були заквітнізували сільські громади, але потім некорисна розбіжка цих панщинних залишків привела знову селянство на довгі роки до звіреві й пригноблення. Писали громади скарги на панів до циркула, писали делегати, бувало й аж до Відня, зводили бої з двірською службою за ліси й пасовища. Повинен в тих часах цікавіти тип селянських провідників «урлошників», зв'язаних з довгої пійськоїю відступу, бувальчих у світі, більше освічених. Вони звичайно писали громадам скарги, ходили на чолі делегацій, провадили рухом за сервітуті. В скарзі кількох громад Бучаччини того часу писалося про «гвалти, которых ляхи (дідичи) на селянських маєтках і особах поведено допускаються, бо не тільки падають на снігожаті громадські, або подинних господарів і в сень дерево вирубують, але ще й господарів, котрі би на власних сіножатях кусалися лому на паливо узбирати, або у сусідніх лісах палива кустиці, граблять, біють і по казнях мучать, як то особливо дієся в Монастиреськім, Коронцькім, Зубрицькім, Ковальовенькім і Озарницькім панстах...». «Ляхи через недостаток палива і матеріялів на будівлі хочуть примусити селян до панщини і так світ переконали: що найясніший цар, збільшуючи селян, не звільнив їх...». Бучачька рада від імені багатьох громад 14 грудня 1848 р. писала про насильства «ляхів, на яких ніякої урази в окрузі немає». «Деякі писали до високих п.к. урядів, але ті просьби верталися назад до циркула, котрий в поласку ляхів понасти боїться. Це їм сприяє утісненіи селян від напасті і гвалтів ляхівських не боронити. А бідний селянин що слово вирече, що пан не повинен на його власність гвалтів чинити, зараз доносить його пану як бунтівника до циркула, мандатар чинить протокол, а циркула дав військовий і так він збиткують над клопом, як лях хоче...».

Селянські права (сервітуті) у двірських лісах і пасовищах викунулено частинно гріними, частинно т. зв. еквіваленціями, себто відступуючи громадам на власність 94.060 гектарів лісу й 67.018 га пасовищ

та нежитків. На всіх зголошених 30.733 сервітутівих справ, комісії відійшли 36%, деяким громадам признано лише річні ренти на шару крейварів на господарство за їх права збирати дрова, овочі, гриби в лісі та за пасовище для худоби. Потерпіли головні подільські громади, де був більший брак лісу й пасовищ: в надвістринських громадах відупало тоді здавна розвинене тваринництво, майже цілком зникло вівчарство.

* * *

Весна народів 1848 р. що, здавалося, заповідала країні надії, довго не тривала. Головна Руська Рада у Львові, перша політична організація галицьких русинів, проголосила єдність галичан з цілим — «15-мільоном українським народом», виступила в обороні прав свого краю і його населення разом з іншими народами в Австрії, організувала свої Окружні Ради по краю, а й на оборону zagrożеної цісарьвої зверхности організувала теж народну гвардію, добровільні батальйони «руських стрільців», проти польських і мадзьських повстанців.

Головою Руської Ради станицававіської округи й носом до першого австрійського урядження був о. Григорій Шанківський, парох Угрюпа.* Але після того всеняного віднесення скоро прийшло розмарування й загальне пригноблення як у селянських масах, так і в кругах майже виключно духовної інтелігенції, а лиш із неї міг виходити провід і оїнка селянських і маломістечкових громад. Між руським, тогочасним духовенством були лише рідкі, більше освічені й віддані народній справі одиниці. Були й такі, що їх недавно ще разом з селом вигнали на панщину — їх репрезентанта тепло прославив І. Франко в поезії «Панські жарти», про перший Великдень на волі.

Загал українських спадщинків походив із збіднілої, мало- або й безземельної шляхти, останків давного руського боярства, яке було тільки від панщини, й хоч бідне, але якимсь чудом утрималося при своїй «руській вірі». Рідше були духовні з міщан. Не багатьох захопила ідея національного відродження «Руської Тріци» 30–40-их років.

Трансляція, й то не рідко такі, які йшли з двором проти своїх парохів, які в своїй молодості захопилися були романтикою польських повстань, а то й самі приймали в них участь; крім церкви тримали вони здалеку від селян, у своїй мові побудували наслідували двірських офіціантів і втримували товариські взаємини з їх родинами, розговірюючи мовою в їх домах була польська мова. Деякі ж, звірені в силу свого народу, — а таких в середині XIX стол. було чимало, — під напором польської неревати в краю подіяють в сторону зручно поновленої московськими агітаторами московфільської орієнтації. Дехто з них від обстоювання староруських своїх переконань, зрезигітовано доходить аж до заперечення власної національної окремістности.

Немаюважний вплив на стриманість духовенства, — не лише в його політично-громадській активності, а й у чисто християнським обов'язку

* Про його громадську й шкільну діяльність докладніше в Іншому зводі цього Збірника.

громадсько-харитативної допомоги вірним, — мав давній підданський пережиток «*право колдотори*» — вилучив дітича на обсаду парохій. Це право, довго шкодило й не раз за промислу священика вважано навіть ширення тверезости, організування громадського цеховлара, чи пізніше читальні, громадської каси, крамниці, освідмовлення парохіян в часі виборів і нерідко стигало на пароха п'ястку дітича, його управителів, орєдцару цинаку й переселюванця з боку місцевої адміністрації.

Обидва з духовенства носли до Австрійського парламенту, чи до крайового автономного Союзу, від 1861 р. мало значили своєю репрезентацією й голосом в обороні народу й інтерєв краю. Зрештою, «куріальна система» виборів давала абсолютну політичну перевагу представникам великої земельної власности. Виборами керували «попитові виділи», що були в руках дідичів. Репрезентація дідичів у союзи постійно зростала від 1867 р., так, що кандидати сільської курії 1883 р. зібрали тільки 4,6% голосів. Шойню від 90-их років відсоток голосів великої власности поміло відступати перед кандидатурами представників села. На 150 послів галицького союзу 1883 р. було 105 представників великої земельної власности (70%), ще й до 1908 р. її представництво мало 65% послів. У 1879 р. у галицьких союзи були лише 3 руські носли.

Австрійський цесар, після короткотривалих рухів «Весна Народів» у монархії і після невдалих поєв з Італією та Прусією, погодився з польськю та мадярськю шляхтою-цанами, передав їм у руки місцеву, крайову політику й адміністрацію. По невдачі польськю т. зв. січневого повстання 1863-64 рр., в 1866 р. польська соймова більшість у галицькому союзі склала виробдданню заляв цесарєві «Przy tobie, panie, stoimy i stać chcemy...» і за те деталю сабодіє керування політичною акцією, з Галичині й у двох інших займанщинах — московській і пруській — підготую відрєдження польськю державности, евантуально — з королєм із габуєвурької династії. В Галичині, як казав цесар Франц Йосиф I — він «русинів подарував полякам».

Тактиком тієї політики в Галичині довго був намісник, граф *Александр Голуховський* (1812-1875), який зручно переводив польонізацію адміністрації краю й шкільництва. Голуховський був намісником Галичині від 1849-1859 рр., коротко був теж австрійським міністром внутрішніх справ, потім знову намісником в 1866-67 і 1871-1875. Таку саму політику вели й пізніші його послєдовники — гр. Казимир Бадєні (1846-1909), власник маєтку в Бучачині, й сумної слави нащадок бучачьких магнатів Андрій Потоцький.

Бадєні був намісником Галичині 1888-1895 рр. і прєзієром та міністром внутрішніх справ Австрії 1895-1897 рр. Він то 1890 р. з доручення австрійськю уряду розпочав був ніби «нову еру» порозуміння з українцями на дрібні їм поступки, головни в справах шкільництва. Але 1895 р. перелів з великими зловживаннями вибори до Союзу, в яких виинило на всіх 150 послів, 14 українців (без москвофілів), а в часі виборів до парламенту 1897 р. від кулє, жандармів і військ, з його наказу, було 8 убитих, 29 поранених і блии 800 осіб стероризованих

арештами. На 63 послів із Галичині пройшли з тих «бадєнієвських виборів» 3 українці.

За тими своїми поперєдниками цїнов і А. Потоцький, що за його кровних виборів 1908 р. загинув замордований австрійським жандармом, м. ін., і бучачанин *Марко Калєнєк*, свїдомий селянин з Корони. За нього і за інших імістєвєв того самого року, український студєнт Микрослав Сичєвський і застрєлив намісника.

З одного боку він страши австрійськю уряд небезекою Московії й москвофільськими впливами серед русинів; з другого підтримував цю саму пошесть серед старшої консервативної частини руськю інтелїгенції.

В 70-их роках, за підрахунками В. Навроцькю, — про якого ще буде мова, — на 2,311,909 осіб українськю людности було близько 5000 осіб інтелїгенції, переважно духовної. Польки ж мали 38,000 осіб інтелїгенції, не враховуючи духовних, далеко більше зрївичкованої й кваліфікованої та жєбїтної на трохи меншу кількість своєї людности в цілому краю. Писли обчиселєв, того ж Навроцькю, в тому числі зайнятих у ремєсєл, промисєл і торгівлєв було українців 10-15%, на поляках припадало 40,45%, на жидів в східній частині Краю припадало 32,79% зайнятих у тих трьох господарських галузях; в т. зв. Західній Галичині лише 25,26%. — але в самій торгівлєв жиди значно перевищували обї народности.

Руськє духовенство ще за часів виступу «Руськю Трійцї» в 30-их рр. заоходилося розбудовувати початкове шкільництво, за давньої трохли прихильної настанови австрійськю уряду до тієї справи.

В 60-их роках було 1293 початкових руських шкєл у краю, а польських було 1055. Але від 1863 р. Шкєльна Крайова Рада в польських руках, довела до того, що замість 52,22% українськєх шкєл і 42,16% польськєх та 2,07 двомовних (українськєвтиних) шкєл 1869 р. в Галичині, вже 1871 р. на всіх 2322 шкєл було тільки 24,63% українськєх, 33,94% формально двомовних, значино з польськю перевагою і 38,85% польськєх. Голуховський допомї теж спольщити львівський університет.

* * *

Важкі були 60-ті й 70-ті роки так у Галичині, як і на наддїєпринськїй Україні. В московськїй займанщині царськїй міністер Валєвєв видав циркуляр заборони видавати українськю мовною книжки для шкєли і народної освіти, мотивуючи цю заборону, що «не було, нема й бути не може ніякю українськю мови». Ще суворинию заборону українськю письменства, мови, навіть ікєв в друкованих виданнях, був т. зв. «Емєльскї указ» царя Олександра II-го 1876 р. Після короткого прєбудження наддїєпринськїй українськю інтелїгенції по смертї Шевченка його живим словом та ідеалами, ці заборони стероризували багатю: у деяких викликади «байдижанин австрії», а навіть ворожачи для розвою українськю національности, — як про ці часи згадував І. Франко: «Під впливом неперевраних соціалістичних теорій одна

часть найгорячішої і найдібнішої української наддніпрянської молоді доходила до повного заперечення всякої народності», до погляду, що «в недалекому соціалістичному раю потонуть всякі національні окремішності».

Удари на пробуджене українство посилалися одночасно обабіч тогочасного кордону, який розділювали українські землі. Можемо слідувати аж до наших днів, як наші східні і західні вороги завжди разом, майже в один час, посилювали свій натиск на український народ, — чи то пізніше, на початку XX стол., в початках першої світової війни, чи в часі визвольних змагань, терору й голоду на центральних українських землях, нацифікації й нищення церков обабіч кордону й терору перед і в часі другої світової війни.

Але вже в часі того тиску кільчилися зерна українського відроду. На віір «громад» української наддніпрянської інтелігенції основиують і в Галичині, — в Станіславові, Самборі, Дрогобичі, Перемислі, Бережанах, Тернополі, — таємні учнівські «громади» в гімназіях, потім студентські світські і богословські «громади» у Львові. Такі народницькі організації в Галичині переймають також передані їм Шевченкові заповітні ідеали; наперед у своїх мовленнях настроних проти-ствалють власну козацьку романтику, її національні й соціальні ідеали протиставляють польській повстанській романтиці. Але вчутючись глибше в творчість Шевченка, усвідомлюють собі й гірку сучасність свогого промленого, промленого народу. На Бучаччині, з. ін., прости-гався безпосередній вплив станіславської громади, де тоді переважно вчилися діти довоколинних священиків. З тієї громади вийшли відомі пізніші громадські діячі округи, як Мелітон Бучинський, пізнійший адвокат у Станіславові, Остап Терлецький, який студював і потім працював у Відні, один з перних молодих галичан перейнявся соціалістичними ідеями, з того гуртка вийшов і «наймудріший народовець», як його певчав М. Драгоманов, Володимир Навроцький (1847-1882), та деякі молоді священики, які в 80-их і 90-их роках і на початку ХХ-го стол. працювали в Бучаччині. Вже в учнівській громаді В. Навроцький звертав увагу своїх товаришів, які організували мандрівки по своїому наддніпрянському Поділлю й Покуттю, щоб вони знайомилися не лише з святочним народним побутом, але й з життєвими потребами народу, з його тогочасною бідою.

Своїми невистями в 70-их і 80-их роках в «Правді» (1867-1880), в «Ділі» (від 1880 р.), в «Громаді», яку видавав у Женеві в Швайцарії М. Драгоманов, Навроцький найбільше вплинув на світогляд «Нової генерації» галицьких українців та на розвиток їх т. зв. «органічної праці». Деякі старші тогочасні руські політики звертали мало уваги на близькі справи широких мас народу, а цікавилися «високою політикою» що діялося тоді на Балканах, у Лондоні, Берліні, Петербурзі, а що діялося у нас дома, — се не обходило нікого. А дома... лихва руйнувала народ, ліцитації силалися тисячами, банки розкидували свої пакукові сіті, недороди йшли одні за одними, нужда збільшувалася страшно...» — писав у згаданій вже своїй збірці І. Франко, один

з найвірніших послідовників В. Навроцького. Від 1868 р. обов'язували в Австрії й підтримували в галицькому соїмі два шкідливі в своїх наслідках закони, — про свободу ділиття, продавати частинами, обдужити, заставити землею й господарства й закон про кредитову свободу, без обмеження висоти процентів. І коли, нап., 1868 р. зліцитавано в цілій Галичині 271 селянських господарств, то вже 1879 р., число таких ліцитацій дійшло до 3164, а виродожж десятитиждя 1873-1883 зліцитавано в Галичині 23.237 селянських господарств збірної вартості 23 млн. ринських, за довжну суму лише 6.633.713 ринських. В відрахунках Навроцького, в його статті в «Правді» 1876 р. «Що нас коштує проліцитації, — кілька цифер до вияснення нужди в Галичині» та в більшій праці «Пияство і проліцитації в Галичині» (написаний 1877 р. і виданий у Женеві 1882 р.), показана політика «володарів краю», характеристична «проліцитаційно-індустрією й спекуляцією та пияством». В Краю гонило спирт 1208 гораляць (спирити лише 102 більших фабричних підприємств). Шинків у Краю в 70-их роках було 23.269, мало-що не вчетверо стільки, як їх було при кінці XVIII стол., один шинок випадав на 233 особи людности краю.

За критикою австрійської політики, виконуваної в Галичині польською адміністрацією, — податкової, соціально-економічної плагалі, — переніе намісник Голуховський молодого фінансового урядовця В. Навроцького в Західну Галичину («галицький Сибір»), відки Навроцький не перестав писати своїх критичних писань, дослідження тієї політики й відносин краю та усвідомлення своїх колишніх «громадин» у необхідності посилювати громадську працю й політику галицьких народівців на соціально-економічному полі, доповняти акцією рятування й віднесення широких народних мас економічною самопомогою. Ідею «органічної праці» усвідомлення освітньої праці з громадсько-економічною організацією, як відставною для політичних змагань, потягнув Навроцький таких своїх найближчих послідовників, які стали її реалізувати від 80-их, а розгорнули в 90-их роках і на початках ХХ стол. в Галичині, як інженер Василь Пагірний (1847-1921), основовик «Народної Торгівлі» 1883 р. і потім довголітній організатор споживчої кооперації в Галичині, д-р Євген Олесьницький (1860-1917), організатор Т-ва «Сільський Господар», провідний політичний діяч д-р Кость Левонський (1859-1943), теж провідний політик галицьких українців і організатор перних громадсько-економічних установ, Кость Папківський (1855-1915), організатор кредитової кооперації й співорганізатор культурно-освітних установ та інших провідників «нової генерації».

Іван Франко, так як і деякі ближчі його товариші, в їх ранній молодості, почали студювати тогочасні нові соціалістичні теорії й рухи аж західні, так і ті, що поширювалися в цілій тогочасній московській імперії та й у деяких кругах молоді на наддніпрянській Україні, — це не найти у них порятунку й для незалежного українського народу. За соціалізм був І. Франко суджений і покараний у процесі 1877 р. і потім це не раз був переслідуваний; завнав з того приходу чимало прикостей і від своїх земляків та й мусів каратися «в наймах у

сусідів», щоб заробити на прожиток. Хоч як потім згадував І. Франко, що він сам і деякі з товаришів у процесі, пойдю в часі садиства й процесу трохи докладніше довідалися про соціалізм. Пристав був тоді І. Франко в молодості до соціалістичної організації в Галичині під «спільним дахом»: сподівався, що українська справа матиме напевне трактування й у галицьких польських та жидівських соціалістів. Пізній марксист, соціалістичній декларавшій й практику польських «соціал-патріотів». Але скоро розчарувався «великими теоріями, які прикривали власні інтереси», та інші не відходили до розв'язки проблеми його народу: вони й бували причиною відлучення деяких українських інтелігентів, що повірили їм, від свого народу. «Треба було 10 літ, мислав Франко, згадуючи свою й своїх співтоваришів співпрацю з соціалістами інших країнних народностей, — щоб переконатися тих руських ідеалістів, що їм віден для руської справи нема що ждати помічи, і що тільки на власній ниві можна добиритися власного хліба».

Після смерті Навроцького, якій ледви 25-літнім «згорів на народній роботі» в серед невідрадин службових відносин на чужині, І. Франко здебільшого збирав його інтелектуальну спадщину й у своїх публіцистичних статтях і наукових студіях, також у формі постичної творчості, у формі оповідань і повістей продовжував живити словом, власним прикладом, пропагувати ідею «органічної праці»: «Що... інтегральна, всестороння праця зробити нас європейцями, зробити нас живою одиницею серед народів. Бо ані фіра книжок самих, сею не зробити, ані коніца бродити самих, ані піти коніц писати самих, ані Академію Наук сама, ані тисяча шкіл з руською мовою викладовою самою, ані тисяча віч самих». «Треба, — мислав І. Франко, — неого сею, але треба всею на всі боки, щоби ми справді росли органічно, то тоді тяжче буде ворожити сили спитати нас у тім році...».

В іншій своїй статті, м. ін., мислав І. Франко: «...Рятуймо свій бідний народ, відносим його економічно, а не гаймо ка на цуеті арії про талекі, до зреалізування неможливі ідеали...». «Все, що йде поза рамки нації, не абі фарисейство людей, ніо інтернаціоналізми ідеями ради б прикрити свої змагання до опанування одної нації другою, або хоробавий романтизм фантазів, що раді б широкими «вселюдськими» фразами покрити своє духовне відлучення від рідної нації...».

Наддніпрянській українці після ударів на їх змагання в 70-их рр. етапи переносити свою діяльність до Галичини, де були все такі конституційні умовини. Вони покладали надії на допомогу молодих галицьких народовців. До народовських «громад» стали приєднуватися й деякі провідні діячі тих часів. Важливим спротивом політиці Голубовського було оснування *Т-на «Прогвіт»* 1868 р., оснування часопису «Правда» (1867-1880) за фінансовою допомогою наддніпрянських українців, яка мала бути спільним органом галичан і наддніпрянців; потім спільними силами й за головними пожертвами «можливих громадян з Великої України» було оснування найвищої епіляної, всеукраїнської наукової установи — *Наукового Товариства ім. Шевченка* у Львові 1873 р.

Пожвавилися особисті знайомства між галичанами і наддніпрянцями, особливо жива співпраця й обмін поглядами на ґрунті відеського студентського *Т-ва «Січ»*, оснорованого 1868 р.

Велику роллю відіграли у тих власних Олександр Ковиський (1836-1900), Володимир Антонович (1834-1908), Михайло Драгоманів (1841-1895). Драгоманів особливо позначився на спрямуванні галичан до самонаписання власних відносин і до тієї органічної праці. Він високо цинив В. Навроцького, І. Франка, — може й за те, що вони не лише приймали його думки й поради, але й нерідко протиставили й сфериализували з ним. Драгоманів, як тільки познайомився з галичанами, в своїх «Австро-руських споминах» сказав їм гірку правду, що «недостача знання своєї країни єсть немоз ознака Галичанина...». Згадав Франко про той вплив Драгоманова: «...його статті й листи, то були для значіншого числа Галичан, мов удари батога: вони пекли й боліли, часто трапляли невинуватих, були несправедливі, але завжди змушували до думання...». «Його соціалістичні й політичні радикалізм не все гадувалося з реальними умовами галицького життя, якого він не знав зблизька; досібно його безогляді й узгаляюючої критики проти церкви і духовенства, але одного не можна заперечити, що його часто різка критика народоніп підтохувала їх до народної праці і тих, які були йому прихильні, і тих неприхильних. Найважнішою заслугою Драгоманова було те, що він вказав на потребу сильнішого акцентування в пресі і в практичній громадській роботі економічних справ, цоденних потреб народу, докладних досліджень відносин народу для організації занобігання нужди, безспротивності і т. д. І найважніше, що наголонав: щоб для боротьби з перніями силами мобілізувати свідомість широких мас українського селянства всіма можливими засобами, щоби вжити його політичного силоро».

І кинулася «нова генерація» до праці, порат різко й за різко критикувала батьків, пораз більше росло число епіляної інтелігенції, і між молодими духовенством, — як каже І. Франко в своїх часто тут згадуваних споминах, — у 80-их роках «визаляються формальні місіонарі читальні, що «вкладуть їх, де тільки можна», «Розколісний рух ішов далі і далі...».

В Бучачині теж пам'яття діяльність того покоління. Згадати б о. Івана Олесницького, пареха Черевольки, який був теж інспектором народних шкіл і оснопником багатьох читальні. «Прогвіт», о. Лева Сіменовича (1824-1884), батька славного діяча й серед українців у Америці д-ра Володимира і відомої провідниці українського жіноцтва Єлени Києдєвської; о. Миколу Темницького, пареха Уєря Зеленого, батька пізніше відомих соціалістичних діячів Омеляна й Володимира Темницьких, о. Володислава Покоського та інших.

Згадати б із самих початків того розколісного руху «Перше все-народне віче» у Львові 1880 р. і особливо ближче пов'язаний з діяльністю в Бучачині «Тізд доволісний громадський діяч у Станіславові 1882 р. й оснування *Господарської-Промислового Товариства*. Відбувся він з ініціативи гімназійного вчителя з Коломиї Анастона

Ничая (1846-1918), редактора часопису «Господар і Промисловник», який потім був перенесений до Станіславова і пропонував методи гром.-екон. праці, скріплення народу шляхом самопомогги. Ця діяльність мала теж на ділі об'єднати біля тієї праці українців народців і старорусинів. А. Ничай теж походив із того консервативного гурта. Між ініціаторами Т-ва були й такі провідні старші народців як поєол о. Стефан Качала, ринтелі Олексія і Леоніда Заклинські, старші діач, ще з часів «Весни народів», зар. голови Головної Руської Ради д-р Іван Борискевич (1815-1892), вест. Сузюлда, о. Михайло Петрушевич, о. Данило Тяпачкевич, колишній голова народовської громади в дух. семінарії, підтак ревіній організатор кредитових кас «Прадвита іпні».

Хоч і широко накресленої програми Станіславівського Господарсько-Промислового Т-ва не здійснено багато, але з тієї програми винийло осутанування «Народної Торгівлі» 1883 р. у Львові, якої довголітнім, другим побіч инж. В. Нагірного, керманієм, був власне А. Ничай; докладніше того ж 1883 р. памітало для цілого краю шлях праці «Друге Руське Віче у Львові», якого авторами були І. Франко і В. Нагірний.

Від поч. 90-их років щораз більше переїмає провід в організації громадського життя й самооброти галицьких українців група вихованої в «громадах» світської інтелігенції, найбільше правників. Вони більше свобідні в своїх професійх адвокатських, краще орієнтуються в можливостях використовувати конституційні права в інтересі свого народу. Деякі з них переїрають у повітах: в Перемишлі — Теофіл Кормош, в Золочівщині — Теодор Ваньо, в Дрогобиччині — Антін Горбачевський, в Бережанах — Дамян Савчак і Андрій Чайковський, в Богородчанях — Михайло Повакоцький, в Станіславові — Кирило Бучинський і лікар Володимир Янович, в Городенці — Теофіл Окуневський, в Коломиї — Кирило Трильовський, в Борщівщині — Михайло Дорудик, в Товмаччині — Іван Макух, в Бучаччині — нотар Степан Танчаківський. Вони закладають читальні, об'єднують їх у повітові філії — як центри масової громадської організації, Т-ва «Славський Господар», з місцевими кружками й повітовими, кредитові конєративи, руханкові т-ва дододі — «Січ» і «Соколик», кружки Руського Педагогічного Т-ва, жіночі громади та ін. підготовчі організації з доду.

В 90-их роках організуються й головні політичні партії галицьких українців. Під впливом Драгоманова постала 1890 р. Русько-Українська Радикальна Партія. Вона оціозично поставилася до т. зв. «Нової Січі» — сироби порозуміння з поляками — політичного проводу старших народців, зорганізованих у «Народній Раді», основаній 1885 р.

В 1896 р. утворився «Католицький Русько-Народний Союз», який «годом принів назву Український Християнський Суспільної Партії, під проводом Олександра Барвінського (1847-1927). Ця група, й після зрівання політики «нової сри», підтримувала й використовувала тактично примирядну політику супроти офіційних чинників крайової влади з метою висудувати деякі поступки, головню для розбудови українського середнього шкільництва. Щоб об'єднати порізненних на

грунті невдалої «нової сри», частина народовців, що від тієї політики відступила, на чолі з Юліаном Ромичком, парламентарним поєолом і редактором популярного політично-економічного тижневика «Батьківщина» (1879-1890), також з ініціатори Володимира Назврьцького, проф. Михайла Грушевського, який тоді почав свою працю в Львівському Університеті й Науковому Т-ві ім. Шевченка, постала українська Національно-Демократична Партія (1899 р.). До неї приєднались й деякі, які вийшли з радикальної партії, — І. Франко, Володимир Охримович, Т. Окуневський, піаніно теж В. Будзиновський, М. Новаківський. Того ж року з лівого крила радикальної партії, з молодших її членів, утворилася Українська Соціал-Демократична Партія. Різнілені ці партії теоретичними деклараціями й програмами, але в громадській організації праці й політичних акціях в часі виборів, у виступах їх представників у соймі й віденському парламенті бували одностійні, хоч на місцях часто й суперничали.

Мережу місцевих і повітових організацій засернувати стаєні крайові центральні — культурно-освітні й економічні. Вони передають були в руках провідних представників Над-Дєм. Партії, яка більшу вагу клала на практичну роботу й організації, аніж на теоретичне оформлення своєї соціальної та політичної програми й об'єднувала найбільше громадського активу — інтелігенції на місцях під гаслом «робити все, що тільки було можна». Взагалі, політичний провід часто узаємозамінався від виявленої практичної громадської праці, напр., таких довголітніх політичних провідників, як Євген Олександрович, організатор Т-ва «Славський Господар» і його прибуділок С.-Г. Коопєрації: Коєт Левчицький, організатор Крайового Союзу Кредитового, основаного 1898 р. й «Крайового Союзу Реалізацій», 1904 р., Василь Нагірного й Степана Федака, осн. 1892 р. Т-ва «Дністер», о. Тита Войнаровського, осн. Парцельяційного Т-ва «Земля» 1908 р. і Земельного Гіпотєчного Банку, 1909 р.

Важливий вплив на виховання нової генерації українського духовництва мав молодий станіславівський єпископ, потім галицький Митрополит Андрій Шейнгольський (1865-1944), довголітній духовний провідник галицьких українців. Ціною пам'ятного його громадського світогляду й спрямувань є його листи і послання до народу, духовництва, світської інтелігенції вже з часів його короткого керування станіславівською єпархією. Тоді вже молодий єпископ, як до того часу нечувано, почав закладати духовенство до зв'язку з народом, дбати не лише за його духовну опіку, але й за «доцнає добро і щастя», за «здоров'я, добробут, просвітту і всі патні силньні, народні інтереси...» Від духовництва Митрополит намагав включитися в загально-громадську працю й брати теж на місцях «керму в економічній праці», клая у обов'язок єпископикам і церковним братствам приїмати участь в оснєвуваних «різних корисних для громади установ, краєлиць, єпископ Райфайєна, пинхляків, орудування єпископними господарськими машинами і т. д.». Сам починав часто і радив єпископикам, щоб «радише починали з тієї людської сторони... життя», бо й за те «Бог не буде

гітватися...» Така сприйнятність мала велике значення й відночі наслідки як у духовній оцінці, так і у відданні праці галицького українського духовенства в загально-громадських стремліннях.

В громадських провадах стали з'являтися й цікаві постаті інтелектуальних селян, вихованих у читальних Т-ках «Провітнів», випробуваних у довіді при громадській праці в селі, в повіті не раз дикували вони своїми виступами з парламентарної чи соймової трибуни. Згадати б, напяр., посла Станіславівської округи Йосифа Гурика (1852-1924), Яцка Остапука, Андрія Шмігельського й ін.

З важливих подій і фактів розвитку того українського національного руху в Галичині кіля XIX і поч. XX стол. згадати б теж оборону й оцінку над еміграцією з аграрно перенаселеного села за океан. Емігрантів використовували несподівані чужі агенти, еміграцію старалася затримувати своїми розпорядками крайова адміністрація й обмежувала ухвалями дідовіська більшість у соймї й парламенті, щоб не забракло дешевої робочої сили в дворах.

Проти тих заходів український політичний і громадський провід новів протипакцію. З громадського почину послано дослідників відіюти в США, в Канаді й Південній Америці, щоб на місці перевірити можливості еміграції, заробітків і поселення та наладити з урядом тих країн безпосередню спосіб еміграційної організації. Для оцінки над емігрантами Церква й громадство шестяє на постійній побут вибраних свещеників-громадян і світських інтелектуальнів. Вихід із села до галицького міста мал трудний з правдою оянування їх неукраїнськими елементами; зрештою, міста економічно розвивалися дуже слабо, вони були головю адміністраційними центрами й осередками дрібного торговельного й примітивного посередництва. Такі аграрні повіти як Збараж, Скалат, Терехівля, Гусятин, Борщів, Заліщики, Бучач, Бережани, еміграція забрала 10-20% дорослого населення. Найбільший ще приріст українського населення на поч. XX стол. виказувал Львів — 34,1%. Більший промисловий приріст виказали на поч. XX стол. такі міста в Галичині як Борнелав, Дрогобич, Перемшляв, Станіславів, Коломиш, Тернопіль; також Турка, Сяток, Броди, Стрий, Калущ, Томшач, Доброміль. Але їх промисловість була радше екскалянтаційна, ніж переробна, яка чинила б більшу кількість резерв села. Бучач належав до тих міст, що мали найменший приріст промислового населення. Бучацький повіт на початках XX стол. був твердим ядром «подільських зубрів» — власників близько сотні дворів-філярків — між ними таких активних польських політиків краю як і влидованих в царському уряді, як згадуваший Казимир Бадеїн і його брат Станіслав, останній давного роду Подільських, О. Гивеню, Т. Ольшеський, брати Пельські, Поніські та ін. Під кінець XIX і на поч. XX стол. в соймї і в польській пресі поажваляли наради й дискусії в сирині часткової парцеляції дворів і переселення в Бучачину й взагалі на Подільї більше польських селян з Західної Галичини, щоб скріпити на українській землі польський елемент.

Плян акції розселення кругом польських дворів, т. зв. «рентових»-пенсійних господарств польських селян, підтримуваних дешевим кредитом з крайових фондів, виробили були й намагалися перевести західні дідові, т. зв. кравківські «станьчики». В тому напрямі напірали вони й на своїх «подільків». Але «подільський зубрам» акція «станьчиків» видавалася надто радикальною, тим більше, що вимагала вона з їх боку патріотичної жертви в оті дла їх мастків такої кризові роки з приводу постійного спаду ціни на сільсько-господарські плоди внаслідок заморської конкуренції від 80-их років. Подільські дідові знали також, що місцево українське населення, голодне землі, кране залягло б їм за розпарцельовані, навіть за менше варті окравки, дла заокругленні ажитків крайної землі філярків, на сплату їх досить високі об'язковень. Але так «станьчики», як і «подільки», хоч різнілися прокстами, яких тид в соймї і в пресі з'являлося чимало, шукали виходу, щоб «захоронити, зберетти той дорогий... шляхетський дворик», який у їх сентиментальній думці «був підходом польських месюта». — як про це писав дідові А. Ольшеський до газети «Шельдонь», 1899, ч. 135 — і в такій тий створував йому чимало інших. Проти тих заходів польської політики скріпили боротьбу в соймї і на вічах українські послы та українська преса. Вже и так віддана польські двори на українській землі встигли обездити їх адміністрацією й службою з насилью емолюваної й златишеної української людюстю, — данної дрібної української шляхти, піяніне й бідних селян, залежних від праці в дворі. Сиди того процесу виділи були особливо також в селах Бучачини з давними українськими назвами так самих сіл, як і їх мешканців, часом лише дотю неперекручуваних. Кількома хвилями налітали й польські колоністи, поселювані близько дворів і забезпечувані оцікою латинського духовенства й дощельоли.

З переведених парцеляцій у Галичині від 1852-1912 років у східній частині краю оянілюєся в руках польських селян 237.000 га. землі і лише 33.000 га. землі зуміли пракуити українські селяни. Тільки в 1880-1910 роках пришло до Східної Галичини 318.539 поляків.

В 1902 р. енільною акцією українських політичних партій переведено проти дворів страйк сільсько-господарських робітників, у якому дисципліновано взяли участь біля 200 тисяч осіб. Пі засобами терору адміністрації, ні іншими засобами дворів не вдалося зламати солідарності страйкарів. Двори мусіли поступитися селянським комітетам у домаганнях підвищення виробітних плат гримш чи натуральною часткою заробленого збору. Напр., у Бучачині повіті домогалися страйкової комітети 8-го сьона живня, 5-ої конці конюшини, 3-ої сїна, 8-го кірни картоплі, гримової оплати чоловікам 0,30 кор. денно, жінкам і дівчатам 0,60 кор., погоничам 0,50 кор., підліткам 0,30 кор.

В Бучачині, тоді, м. ін., був активний у страйковій акції жидівський соціаліст, адвокат у Мошастирівках А. Мозлер, який з Осипом Назаруком видавав в українській і польській мовах газету «Двірська служба».

В останніх роках перед війною трохи збільшилося роздібнення селянських господарств. Як вище подано, у 1859 р. господарів, які мали менше як 2 га, було 35,60%, то в 1882 — 59,61%, в 1902 — 42,27%. Українська кредитова кооперація майже закінчувала лихву на селі і в містечках.

Значимною подією був *Провісвітньо-Економічний Конгрес* 1-2 лютого 1909 р. у Львові, в якому взяли участь найвидатніші представники органічної праці з Галичини, Буковини й гості з наддніпрянської України, — передові вчені, професори університетів, представники духовенства, на чолі з Митрополитом Андреем, соймові й парламентарій українські послы, представники селянства й міщанства, молоді студенти, світські й богослови. З усіх сторін України надійшли приїздания, а також від студентських громад з Відня, Петербурга, Москви, від землянських громад з-воза України.

Конгрес підсумував досягнення громадської праці, учасники ділилися поглядами й методами, досвідом та накреслювали майбутні плани. Часто підкреслювали промовці конгресу та їх резолюції, що ця всестороння праця має характер всенародної боротьби, й що вона «організує нас в націю». «Коли розпалена... народна маса буде зорганізована в економічній і просвітньо-культурній інституції, коли вся діяльність інституцій буде об'єднана в національній союзі й федерації, — тоді наш народ прибере форми організму, нації. І коли цей процес самоорганізації нації завершиться, тоді наступить самий важкий акт національно-політичної боротьби, тоді ми поставимо дах на націй національний будинок, тоді виведемо купця, на якому поставимо прапор самостійної нації...»

Перед 1914-им роком Товариство «Провісвіт» мало в Галичині 77 філій, 2944 сільських і міських читальні, 504 більших власних читальницьких доми, 23.664 бібліотеки, три читальних аматорські театральні групи, хор, оркестри, три місцевих т-вах «Провісвіт» спортивно-пропагандистських т-вах молоді — «Січ», «Соколи», об'єднані в свої окремі крайові Союзи.

З економічних організацій *Т-во «Сільський Господар»* об'єднувало 90 філій і 1.151 місцевих кружків, у них працювало 26.612 активних членів. При *Т-ві* зорганізувалися центральні С.-Г. Кооперації — *Крайовий Союз Господарсько-Торговельний Союз*, підбудовою якого були Повитові Спільки в Бережанах, Бучачі, Рогатині, Жовкві, Золочеві, Бродях, Каміши Струм, Радехові, Самборі, Тернополі, Ходорозі, Синоці та ін.

З ініціативи *Т-ва Сільський Господар* його перелових діячів, при його секторі с.-г. кооперації постав «Союз для хону й збуту худоби», ці своїми теж повитовими підбудованими; при Стрийській Філії «Провісвіт» постало об'єднання кооп. молочарень «Крайовий Молочарський Союз».

З кооперативних організацій найчисленніші були до першої світової війни кредитної кооперації, об'єднані в свою крайову централу — «Крайовий Союз Кредитівок» у Львові, сільські каси типу Райфайзенка належали теж до спільного крайового *Патронату* райфайзенських спі-

лок. Взагалі, кооперація усіх видів, об'єднаних у *Крайовому Ресейсько-Союзі* було перед 1914 р. 609, в тому 60,9% — кредитових.

Приватні українські школи організувало й опікувалося ними Українське Педагогічне Товариство, українську наукову працю репрезентувало перед світом й пилершувало культурній тогочасній стремління українців Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові.

* * *

Перша світова війна заклочила галицьких українців нагло, поки вони встигли скріпити свої сили й приготуватися до Великої Пори.

Війна завдала Галичині болючих ран. Дев'ятька разів перевалювалася через край воєнній фронті, велика частина краю, в тому й Бучачина понад Дністер і Стрипу, була в 1915-1917 рр. довготривалим побосищем, або близьким підфронтовим шпіталем.

За офіційними, ще австрійськими підрахунками до кінця 1918 р. було в Галичині знищених війною 122.442 житлових і 233.377 господарських будинків, або 20% довоєнного стану. Одна п'ята населення опинилася без даху над головою. За роки світової війни й вигнаний змагав 1914-1920 було знищених близько 506 тис. житлових і господарських будинків у Галичині; цілковито знищено 3617 шкіл, згоріло 246 церков, зруйнованих було ²/₃ домівок читальні *Т-ва «Провісвіт»*, що при них до війни розвивали свою діяльність національно-культурні й громадсько-економічні організації. Ті ж читальні, чи кооперативні будинки, які вціліли, були понижено ззовні, порушані в середині, з поламаним устаткуванням, з повиваними вікнами, з подривленими, покотеними багатими обримами *Т. Шевченка*, *І. Франка* та ін. прорубників і подивинників українського національного життя. І над ними зупинилися представники ворожих військових частин, які зупинилися на довгі ночості в тих громадських будинках. Вони попилили бібліотеки, протоколи, ділові книги й документи. За дуже приблизними підрахунками Галичина втратила біля ¹/₂ млн. людей, увалих в бою, померших від хонестей, розстріляних, повисених за вироками воєнних судів, часто без суду, євдмованих селян, робітників, головно світських і духовних інтелегентів, провідних людей в українській національній житті.

Чимало втрат життя й здоров'я, фізичних і моральних мук зазнали вони в австрійських таборах (Талероф, Гмідт) та ін., а потім у польських таборах військово-полонених і цивільних арештованих.

Револуцію в Московії й національну революцію в Україні та будову власної держави український народ у Галичині зустрів із великим буденним духом. Розшир Австрії в жовтні 1918 р. дав нагоду й галицьким українцям відновити власну державність. 1-го листопада 1918 року, з'єднаний 22 січня 1919 року з цілою Україною й скласти єдину повноважну науку майна й криви на оборону своєї волі, організації армії й будівництва відродженої держави. Ще живі деякі свідки того радського будівництва, широго слухання галичан із загирним шем і пеза-

бутилого змагу за рідну Державу. Хоч і не закінчена це була підготовка до нього, все ж у ті пам'ятні роки боротьби, жертви та історичного досвіду скріплюлася свідомість наги власної державності в найвищих народних масах. Не погасла ця свідомість і після того, як «встоялись не було сили». Велика партизанська війна показалася свідченням за фізичні невдачі й матеріальні руїни, які навідріч вилася відбудувати по війні.

Галичина, яка разом з великою частиною північно-західних українських земель прастарої Галицько-Волинської Держави, опинилася в межах Польщі вивела свою широкую історію національного тугість. Найздібніші провідники не змогли б були самі відвести нарідріч ті тих руїн, якщо б глибоке моральне почуття нескорености й національного самовизначення не жерало в серцях широких мас. Воно було джерелом сил до відбудови й витривалости у важкі роки між двома світовими війнами.

Живи не свідки занеують тут об'єктивні, пережиті факти, спомини з малого лише відтинку української землі й тих історичних частин та змагань, у яких стільки прикладного досвіду: як, мимо заповіді й намагань ворога, щоб «до 25 літ нас не стало», без оплуду на пашіфікації, колонізації й різні перешкоди, яких чиселити і снам'ятати не сила, галицькі українці не лише відбудували руїни, а й постійно збагачували свої культурні й матеріальні громадські надбання. До 1939 р. розparcelьовано на українських землях під Польщею близько 800.000 га, землі, в тому 382.000 га, в самій Галичині і за майже 20 літ півночі окупації прибуло на західні українські землі до 300.000 осіб польської національности до сіл і біля 100.000 до міст; іще більше ніж до війни спольонізовано адміністрацію, шкільництво. Польські земельні закони майже виключали можливість українському селянству прикупити землі, навіть дорогою ціною. По війні змаліла можливість еміграції з села за океан, чи на заробітки до країн Західної Європи, а господарські центри Польщі, були за слабі, і несприятливі, щоб прийняти й дати працю емігрантам з перенаселених українських сіл і містечок.

Але в твердій школі самооборони нарідріч винив незвичайну життєздатність. З українських сіл в Галичині злилися корини, на їх місці побудовано нові домівки читальні, кооперативних крамниць, кас, моточарень, магазинів, дитячих закоронен. Українській молоді, яка частень в голоді й холоді добувала середню й вищу освіту в краю й за кордоном, не було праці в краю, в урядках, в адміністрації, вона стала сама собі творити вартості праці, здобувала місто, часто переслідувана арентантами. Молоді хотіли далі «бути вонками нації» в розбудові тих її потреб, які показалися важними передіказми в часі наших визвольних змагань. Хоча й малими засобами, колишні полки й учасники визвольних змагань, загартовані й бувалі в світі, вилізли до розбудови громадсько-економічного життя. Західно-український кооперативний рух має занеую світло створінку своєю розвою в Галичині в тому міжвоєнному періоді.

Молодь стала вибирати фахи, які не були колиш популярні серед української інтелігенції, часто вибирала професії, які не заповідали їй великих доробків і достатків, але для тогочасної української молоді важлива була «служба нації своїй» своїм знанням й трудом. Як дивувалися бумало й вороги, що повернули з закордонних студій, молоді освічені українці, з вартісними дипломами, ставали за прилавок сільської кооперативи, дрібної каси, — ставали до праці, з якої не можна було спочатку заспокоїти й найнеобхідніших потреб особистого життя. Але вони на малому вчилися організації працности, — творити праця більше й складніше. Сильно в отій школі громадської, органічної праці, яка складалася з дрібних діл, спрямованих на певну мету, виховувалися широкі лави українського інтелігентного селянства, робітництва, з якого — без формальної освіти — виходили теж досвідчені, провідні кооператори, які керували відтак більшими, громадськими підприємствами.

Дійсно, історію того руху можна найкраще пізнати й закріпити для пам'яті на прикладних фактах містеної історії, яку тоєвр там так перекручуються, — там, де все починається від «життєвої революції», як оті важкі змагання на західно-українських землях плямуться, дорикається «здержуванням швидного зростання пролетаріату», зложивається світоглядом Т. Шевченка, І. Франка, Василя Стефанюка, Володимира Гнатиюка і багатьох духових, політичних і культурних українських діячів та певно народу, який стільки втратив докони і стільки ірніше жертв ідеї й волі бути господарем на своїй землі.

30 квітня 1972 р.

* * *

Погла автора

Повнішу бібліографію до історії змагань галицьких українців подаю у моїх працях:

«Історія Українського Кооперативного Руху», вид. Т-ва Української Кооперативної, Нью Йорк, 1964, і у статті в Наукових Записках Українського Технічно-Господарського Інституту ч. XXI — «Соціально-економічні ідеї в змаганнях галицьких українців на переломі XIX-XX століть», Мюнхен 1970.

ЩО НАМ ПРИНІС 1848 РІК?

Перехід Галичини з під Польщі під Австрію був в своїх наслідках неабияк важливим і для нас українців європейців, тому в скоротченій формі подіємо характеристичні риси переходу.

Галичина 76 років перебувала під Австрією, то є від 1772 по 1848 рік, але той зміни влади на крає мало відчула, а населення — простолюди й погонів. Ці погонів, що Австрія заборонила нам продавати чи міняти своїх селян, що визначила насоту позвистності в розрахунку, що 70% прибутків з селянських господарств має остатити власникові-селянинові, 18% дідовчів, а 12% державі. У 18% повинностей дідовчів працювадоси і дні праці. Австрія звільнила селян від обов'язку дозволятися в ділгач на заключування подруж, а також на віллий переїзду на працю до другого ділгача.

Ці скауні привілії не ділгали до широких мас населення і це населення ділгало уважало ділгача по Бозі другою особою.

В тому часі, ділг наших шитомів оснано при церкві св. Варлари у Відні духовну семінарію «Барбарум», яку по 16 роках перенесли до Львова. В 1784 р. оснано у Львові університет, а по трьох роках оснано ще філософічно-богословський інститут ділг українців. Хот в інсуду викладали церковно-словянським язичем, то все таки його праці розбудила серед українців аспірації до вищого шкільництва. Австрійський уряд сиряв початковому й середньому шкільництву, що до тепер було всеціло ділом монашеск чинів.

Львівський митрополит Лев Шенгірський вініс був петитією до Відні, в якій доказував окремінність русинів, що русини не є ані поляками, ані москалями, що русини є складовою частиною великого 15-мільонного українського народу. Але в тому часі, 1835 року, цензор митрополитичї капітули у Львові, не дозволив на публікацію «Зорі» о. Маркіяна Шапкевича, що в 1837 році видано її під назвою «Руська Діпсторая», в Будимі на Мадярщині. Цензор своєю підмоую опраудував тим, що ділмо багато клоунтів з одною національністю, польською, а ви, що, хочете відновити національність руську? І ділг в духовній семінарії розговорітно могою буди мова польська, а також польською могою проповідувано в церквах.

Такі скаунонкі досягнення в 1772-1848 роках.

1848 рік, що його історія називає «Весною Народів», почався у Відні заворушеннями. 13 березня появилися на вулицях барикади, 15 березня проголошено конституцію, — свободу слова, друку, зборів і записення впливу на владу й законодавство народньому представництву. Ця урядова вістка про конституцію в Австрії насїла до Львова 18 березня і вже на другий день розрушила всю Польщу. Поляки підписували меморіал до цїсаря з вимогою відбудувати Польщу в границях з перед 1772 року і тим поправити помилку європейських дипломатів, за це поляки обїяли Австрії союз.

В меморіалі не було ані слова згадки про українців і їх національну окремність, але до відписування меморіалу зтигувано також і українців, тих «з роду українців по національності поляків», які, як нитомії греко-католицкої семінарії у Львові, брали участь в польських консенраціях і носили конфедератки, ділг відріжнені від польських червоних — блакитної краски. Між ними, що мали віднести меморіал, найповиє чоловік, адвокат Кирило Вилковський, що, вислухавши тексту петитії, запропонував вставити до неї хоч би слово про українців та їх культурно-національні потреби. У відповідь на ці вимогои почували, зі всіх сторін крики «москаль, зрадник, нема тут ніких українців». І щобно ті крики примусили культурно європейцями українців відокремитися від польської політичної акції і приладуватися над власною.

З цього почалося наше *політичне відродження*.

Іділг протиставлення польській імперіалістичній ділгї зродилися на «євизюворській горі» у Львові. Віділг розцїлилися перші ключі й уїпересали по краю. Тут то 19 квітня 1848 року, зібраниє виділіні галицькі патріоти зі європейським владкою, пізнішим львівським митрополитом Яхимовичем, крижанитом, а віділг холмським єпископом Куземським, крижанитом Лотошким, Левитським та іншими й піршили вислати окремо зєвропейню до цїсаря та осунати окреме від поляків, політичне представництво — «Головну Руську Раду» в протяжності до польської сенаріалістичної у відношенні до Австрії й імперіалістичної у відношенні до українців. ділг стала на становищі повної львівності сироти австрійського цїсаря й держави. В домагаєних єягала: заведення української мови у вищих, середніх і початкових школах, оголошування законів і розпорядків українською могою, зоб'язання урядників приділгених до служби в Галичині, навчитися і живити в урядуванні української мови, віднесення освіти українського духовенства в рідній мові, щоб воно не відчуєвалося від народу, зрівнання духовенства всіх трьох обрядів, греко-католицького, римо-католицького і вірменського у працях, привілеях і титулах, та допущення українців до всіх громадських урядів.

Перше зібрання «Головної Руської Ради» відбулося 2 травня 1848 р., в консисторській сазі св. Юра. Нарadı започаткувало «згідною про

Маркіяна Шашкевича», яку відчитав Микола Устїнович, відтак о. Михайло Куземський, крилошанин, поіформував зібраних про задання Ради для національної праці й боротьби в різних проголошеної конституції: з черги о. Іван Жуківський, парох Петро-павлівської церкви, виголосив реферат про політичне положення. Під час його промови прийшли поляки, а було їх майже половина зі всіх приїждих, зчинили крик: «Не треба нам двох Рад у Львові, бо це один край, один парід. Русини це тільки відлам польського народу, а руський язык то тільки парічки польської мови. Один парід — одна Рада».

Щоб втихомирити публіку, вирішено щоб обі сторони, тобто польська й українська, висловили з поміж себе речників, що з'ясували б цю справу і хто з них переконає прийавших про доцільність двох Рад, як і буде.

Польська сторона назначила своїм речником адвоката Суєського, українська — богослова Олександра Закляцького. Першим говорив адв. Суєський. Він доказував непотрібність «Руської Ради», мовляв, за королівства польського була між поляками й русинами єдність і братерство, був тільки один король, одна влада, один сейм; руська мова була тільки наріччям польської, польська мова була вироблена й просвічена, а руська в найглибшому пониженні й тільки селяни вживали її; в злуці русинів з поляками край був сильний і парід грізний для цілого сходу, в такій злуці добудемо всі конституційні права і не дамося напором німців.

Речник українців, богослов Олександр Закляцький, мимо свого молодого віку, мав у тому часі 29 років, переіювів коротко історію і відносили продовж сторіч між обома народами й доказав, що особливо в часах польського володіння не було ніколи між поляками й українцями правдивої єдності й братерства, а навпаки, поляки відносилися до українців завжди неприхильно, як це доказують вікові боротьби й як це доказує їх історичний «Прокснт на зніщенє Русї». Речник далі доказував, що наша мова ніколи не була, ані не є паріччям польської мови, що наша мова була і є так як і інші український парід самостійна, яку вживає не тільки простий парід, але також вживаю її в урядових актах і документах за часів руських князів, а також ще й за володіння польських королів. В нашлянім обсяганні не віддасяся ані наша, ані польська сила, а навпаки, не насильне обсягання привело до упадку Польщі. Ми не боїмося германізації, а боїмося польонізації, яка забрала нам наших вельмож і боярів та князів, — зберігла наш парід єдина наша українська Церква.

Речник польської сторони адв. Суєський забрав голос удруге і став раєв опрокинути ці твердження, однак, його опрокинення були дрібненькі, які наш речник зів на нівець.

Він (адв. Суєський) хотів ще говорити, але чи тільки прикусив, чи від двогдинної напруженої боротьби, завив себе хворим. Його друзі вивели його на свіже повітря і за ним пішла теж уся польська громада, так, що на сазі осталися самі наші люди.

Про це повідомлено списконом Яхимовича, що ждав у своїй палаті на післяд парад, і запросили його обняти провід зборів, щоб можна було присутити до основи і уконституування «Головної Руської Ради». Списконом-председіник привітав прийавших, закликаючи всіх до праці. До його промови писалося в члени «Головної Руської Ради», около 80 осіб, переважно з української інтелігенції і достойників зі Львова. По вписках обрано 30 членів до Постійної Ради, яка на тайному засіданні 10 травня зредигувала й проголосила програмову відозву до Українсько Народу Галицької землі.

Цим несвідомим проявом української окремішності і патріотизму створено «Головної Руської Ради» поляки змобілізували нащадків українського роду, як Пузини, Дідущинькі, Стецьки, Шумлявські, Голіцьські та інші і з цього залишку українства створили «Руський Собор», що його заданням було паралізувати дії «Головної Руської Ради». Речником «Собору» був збирач українських пісень — польський патріот і консерватор Каспер Ценглевич. На першому засіданні «Собору», 13 червня 1848 р., Юрій Горонкевич виголосив промову, в якій сказав: «Українці, поляки, вірмени й жиди повинні стати проти уряду й короля й цим підтримати свої домаганя. Влада Польща через гноблення євсеті й свобод Русів, впаде українська справа, коли неприхильно стане супроти природженої національності».

Проголошена австрійська конституція воскресла не тільки Галицьку Русь, але й інших гноблених австрійських словян. Найище культурно стояли чехи і вони за відомом і згодою Відня рішили скликати «Словнянський З'їзд», для взаємного пізнання й порозуміння про свою теперішню долю.

Головна Руська Рада, отримавши заклик чехів, що запрошували на Конгрес, вибрала з поміж себе делегацію в такому складі: о. Григорій Гвишлевич, крилошанин перемиської консисторії, Іван Борискевич, земледельник і літератор та укінченого богослова Олександра Закляцького.

Чеський Комітет під проводом Павла Шафарика уконституувався і проголосив початок З'їзду на 2 червня 1848 р., з такою програмом:

- а) Сучасне положення й потреби словян в Австрії;
- б) виготовлення від кожної національності, зокрема її народні і конституційні домаганя та висети в імені Конгресу до монарха петицію на поладнання потреб словянських народів Австрії;
- в) перешети акт федерації, яким усі словянські племена в Австрії зобов'язуються жити з собою в нерозлучній дружбі: одні над одими не старшувати, друг друга не кривдити, а покривдженого всі солідарно законними способами брати в оборону, особливо проти нападу чужинців солідарно боротися.

Председіником З'їзду обрано чеського історика Франтішка Паляцького, а заступником поляка — князя Юрія Любомирського. На інавгураційному зібранні промовляв представник українців Іван Борискевич;

він говорив, що хоч до тепер не було українців навіть на папері, але вони тепер є, розбуджені духом Весни Народів, нарівні з іншими слов'янами домагаються права на самовизначення, а від ренти братів слов'ян вимагають заборони своєї повної самотійності й волі.

Вже на початку нарад цього З'їзду явилася друга «руська делегация» з Галичини. По від'їзді делегації «Головної Руської Ради» в Прагу, поляки налякалися, щоб оті «святоторці» не зародили «Польські в давних границях» скоренько обрали з поміж колишньої руської шляхти кілька осіб «руського роду — польської нації» і то князя Санґа, Любомирського, графа Дідушицького, адвоката Поголовського, Криницького та ще одного, прізвище якого не зберелось. Пресідент З'їзду прочитав повноваження обох делегацій і провів висновок. Поляк Ян Добержанський, кол. редактор «Газети Народової», старався доказувати, що шляхетські делегати — єдиноправдні заступники руського народу в Галичині, а перша делегація це тільки клерикальна святоторська кляка, яка не репрезентує руського народу. На її повненстві відповідав наш представник Іван Борисевич так влучно і переконливо, що З'їзд висловив йому признання. Над цією справою продовжувалась дискусія, в якій забрав голос богослов Олекса Заклинський, заявляючи: «Від коли наші бояри дали матеріальних користей перейшли на латинський обряд і покинули свій нарід, вони ні одного разу не виявили доброї волі повернути на свій рідний обряд та репрезентувати свій нарід, з чого ми були би дуже раді й щасливі. Може бути, що теперішній Словенський З'їзд пробудив таку спасенну думку у наших вельмож». При виборі комісії з кожної народності для встановлення петицій до цісаря — створено сильну комісію з представників обох делегацій в такому складі: о. Григорій Гинилевич, Іван Борисевич, Олекса Заклинський, князь Лев Санґа, князь Юрій Любомирський й адв. Поголовський.

Українці вивдигнули й обстоювали тезу поділу Галичини на українську і польську, але проти цього виступила делегація «Руського Союзу». Їх спротив був безуспішний — більшість проголосувала в нашу користь, що було записано в протоколі, який відтак був прочитаний і прийнятий.

В цьому з'їзді ще раз прийшло до зудару речників української і польської делегації. З наради прибуття в Прагу словенських гостей, а також 400 студентів з Відня, вітань гостей Шафарика, а також представники поодиноких народів. Тут знову прийшов до голосу згадуваний уже редактор польської «Газети Народової» Ян Добержанський, та іменем Галичини говорив, величаючи польський нарід, як просвіщеній і хоробрій, не згадуючи ні словом про руський нарід, якби його й на світі поміж це було. Це змусило нашу делегацію поправити й доповнити. Наш представник, богослов Олекса Заклинський, у спому слові зазначив, що його передбесідник забув чи свідомо пропустив і не згадав про українців, що своєю чисельністю перевищують поляків; відтак закінчив йому незнані історії, або намір приховати наш нарід перед

словинством, — потім накреслив коротко історію українського народу та історичні польсько-українські взаємини. Його промову висказано по українськи всі слова прийшли довготривалими одлесками. Його передбесідник, редактор Ян Добержанський, розгнівався і дорікав Заклинському, що він скомпромітував його перед слов'янами.

Дальші наради з'їзду, що обмежились до згадуваного маніфесту Народів Європи, прийняли вуличні заворушення в Празі.

* * *

Дня 5 червня 1848 року, проголошено вибори до 1-го австрійського парламенту, що мав складатись з 363 послів. Кожний громадянин Австрії, що покінчив 24 рік життя, мав право голосу, право вибирати і бути обраним. З загального числа послів припадало на Галичину 96 послів, на Буковину 8. З цього розрахунку виходить, що на 46.778 осіб населення припадав один мандат.

Нам вистало бачити в австрійського державного архіву в Відні спис послів до 1-го австрійського парламенту в 1848 році, який тут містимо.

Наші посли:

П.Ч.	Імя і прізвище	Стан	Звання	Вибірча округа
1.	Спископ Григорій Яхнович	духовний	єпископ	Перемишль-повіт
2.	о. Адам Білецький	"	єпископ	Риманів
3.	о. Кирило Блонський	"	"	Яворів
4.	о. Михайло Ганкевич	"	"	Радеків
5.	о. Михайло Гіндоєвський	"	"	Войничів
6.	о. Григорій Левчицький	"	"	Золочів
7.	о. Іван Ломницький	"	"	Турка
8.	о. Іван Макух	"	"	Иршавів—Санґ
9.	о. Григорій Шанкевич	"	"	Монастирська
10.	д-р Кирило Вінковський	вільна професія	адвокат	Яворів
11.	Євстахій Прокопич	держан.	гмін. учнт.	Маріампіль
12.	Северин Білинський	служб.	приватн. учитель	Стара Сіль
13.	Михайло Попіль	"	"	Глинин
14.	Гринь Андрусик	селянин	хлібороб	Скопе
15.	Василь Гарматій	"	"	Миклушівці
16.	Йосиф Григорук	"	"	Делятин
17.	Степан Гой	"	хліб., дяк	Залишків
18.	Андрій Дзавковський	"	"	Жидчів
19.	Йосиф Дичець	"	"	Сокаль
20.	Іван Капушак	"	"	Солотвина
21.	Панько Козар	"	"	Жовка
22.	Іван Круковський	"	"	Горядецька
23.	Степан Леєюк	"	"	Коломия

П.Ч.	Ім'я і прізвище	Звання	Стан	Виборча округа
24.	Матвій Мазуркевич	"	"	Збараж
25.	Іван Мартин	"	"	Підгайці
26.	Грицько Нечипорук	"	"	Світшин
27.	Гриць Петришин	"	"	Тисьменина
28.	Константин Посацький	"	хліб., дяк	Рожкинів
29.	Іван Ришко	"	"	Кути
30.	Іосиф Савка	селянин	хлібороб	Городок
31.	Фтодосє Фурик	"	"	Скалат
32.	Олександр Борковський	не в і д о м и б	"	Львів
33.	Олександр Дідушицький	"	"	Стрий
34.	Іван Ставарський	"	"	Вишнівки
35.	Іван Федорович	"	"	Тернопіль

Невідомі зі своєї стану і звання, подані під чч. 32, 33, 34 і 35 — зараховано до числа українців, лише на основі їхніх прізвиськ та виборчої округи. Ці особи можуть бути і поляками, але в урядовому списі нема даних щодо їх національності і віровизнання.

Посли поляки:

1.	Сп. Франк Ксавер рт. ф. Вержхейскі	духовний	єпископ	Перемиськ.-місто
2.	Кс. Олександр Ф. Добржанський	"	свщеник	Сянок
3.	Кс. Шимон Косакевіч	"	"	Мисьльське
4.	Кс. Юліан Лепицькі	"	"	Кросно
5.	Кс. Кароль Нопковскі	"	"	Вадовице
6.	д-р Никодим Бетковскі	вільна професія	лікар	Величка —Бохни
7.	д-р Адальберт Гицик	"	"	Живець—Вадовице
8.	д-р Богуслав Лонгхасе	"	"	Льско
9.	д-р Антон Сяноцкі	"	"	Краків IV
10.	д-р Людвик Долянекі	"	адвокат	Бібрка
11.	д-р Максиміліан Міхальскі	"	"	Бржеско
12.	д-р Ян Марін	"	"	Данія
13.	д-р Ян Міцкевіч	"	"	Дрогобич II
14.	д-р Францішек Сьолька	"	"	Любачів
15.	д-р Антон Вахгольд	"	д-р філ.	Бяла
16.	Рт. ф. Целестин Збишчевекі	військов.	май.-інж.	Львівська
17.	Тит граф Дідушицький	землевласник	"	Компчинці
18.	Ян граф Тарнавскі	"	"	Розваділ—Стрий
19.	Здзіслав граф Замойскі	"	"	Ланки-Перемиськ.
20.	Чеслав рт. ф. Кобушовскі	"	"	Жмігруд—Ясло
21.	Валентин р. ф. Падлевскі	"	"	Косів
22.	Ігнат р. ф. Скржишскі	"	"	Стрижув—Ясло
23.	Франц р. ф. Тржецьскі	"	"	Ясло
24.	Юзеф фон Кононка	"	"	Скачина
25.	Мелітон ф. Пенчиковскі	"	"	Кричів
26.	Северин фон Смаржевскі	"	"	Рогатин
27.	Бонавентура фон Шедельник	"	"	Лежайськ

П.Ч.	Ім'я і прізвище	Стан	Звання	Виборча округа
28.	Едмунд Дулевич	"	"	Нароїв
29.	Кароль Губицькі	"	"	Олів —Золочів
30.	Георгій Янко	"	"	Козарно
31.	Ян Ярутовскі	"	"	Судова Вишня
32.	Едмунд Крайнекі	"	"	Доброміль
33.	Станіслав Павликовекі	"	"	Новий Торг
34.	Владислав Сераковекі	"	"	Соколіка
35.	Фелікс Стобницькі	"	"	Самч
36.	Юзеф Зайончковскі	служб.	єкарб.	
			уряд.	Бережани
37.	Ян Дурбасевич	"	вєстціяр	Горлиці
38.	Франц Мацишкович	"	"	Дрогобич
39.	Ян Стаськовскі	селянин	отородник	Бржкостек
40.	Томаш Богдан	"	хлібороб	Тарнуф
41.	Себастьян Пецель	"	"	Мєлєц
42.	Міхал Дьбін	"	"	Бяла
43.	Каспан Фасецькі	"	"	Бохни
44.	Малец Лейчак	"	"	Теребовля
45.	Юзеф Маннарчик	"	"	Котви Вадовице
46.	Якуб Розб	"	"	Рлнів
47.	Юзеф Сейбата	"	"	Бобова-Санч
48.	Адальберт Войтович	"	"	Домброва
49.	Міколай Драпе	невідомі стан і зван.	"	Глогув
50.	Марш Дьлевскі	"	"	Львів
51.	Антон Зигмунд Гельцель	"	"	Краків III
52.	Міколай Каньскі	"	"	Глуф
53.	Ян Сторц	"	"	Пально—Тарнув
54.	Казімерж Вальчик	"	"	Дєлбїца
55.	Феодорин Зєдзьковскі	"	"	Львів

Посли жиди:

П.Ч.	Ім'я і прізвище	Стан	Звання	Виборча округа
1.	Ізак Нон Мангайтмер		проповідник жидівської божиці	
			у Відні	Броди
2.	Баєр Мангоєсє		рабин	Краків II
3.	Абрагам Гальєвєри		кушєв-гуртвинк	Станіславів

Посли німеці:

1.	Франц граф Стадіон		губернатор Галичини	Рава Руська
2.	Йоган Краусє		приватн. учитель	Ярослав
3.	Йоган Цайєр		селянин-колонїст	Майдан—Ржещув

Посла з польської листи, Мацея Лейчака, господаря з Лоншева, римо-кат. віровизнання, обраного з округи Теребовля, о. Олексієй За-

кандидський зарековує до нашої парламентарної репрезентації. Зарековує також губернатора і міністра внутрішніх справ Австрії графа Франца Стадіона до наших послів — він же був обраний в окрузі Рава Руська.

За станом і званням галицькі послі ділились так:

	Українці	Польки	Жиди	Польк
Духовні:				
єпископів	1	1		
євangelістів	3	4		
рабінів			1	
жидівських проповідників			1	
Державні службовці:				
губернатор				1
майор-інженер гімназійний учитель	1	1		
скарбовий урядник		1		
З вищою освітою:				
лікарів			4	
адвокатів	1	5		
д-р філософії		1		
З середньою освітою:				
приватних учителів	2			1
юстиціари (мандатори)		2		
Великі землевласники		19		
Купці			1	
Селіш-хлібороби	18	10		1
Невідомого стану і звання	1	7		
Разом	35	55	3	3

Число наших послів і їх прізвища в цій літній річниці від сенису пачочного свідка і учасника о. Олександра Заклинського, що їх помітив у своїй праці: «Записки пароха Старих Богородчан».

Вибори до парламенту переводились вперше, в революційний час, з цієї то причини в урядовому списі послів нема повних даних. С замітки, що обраний послом зрієса мандату, чи було обрано на його місце іншого — не подано. Не всі обрані послі брали участь в працях парламенту. Отець Заклинський подає про наших представників в парламенті було 36, але в списі тих послів є 7 послів з Буковини, а то: Михайло Боднар, Іван Долішчук, Василь Кирєвкий, Лукян Кобиліш, Василь Моргоц, Григорій Тязєє і Мирон Чуперкевич.

В списі послів о. Заклинського не згадано нічого про наших обраних послів: д-ра Кирила Вілковського, Северина Біліньського, Михайла Полея, Андрія Дзіпаківського і Фтеодосі Фурника; зате подає осіб, по їх в урядовому списі не має, а то: Кришчанина о. Михайла Кузємського, радника Садовського і Михайла Блонського. Цю ріжницю між

урядовою листою і листою о. Заклинського можна оправдати тим, що о. Заклинський писав ці списади, як він сам зазначає, в пізніших роках і то в часі, коли негода прикувала його до постелі.

Парламент зібрався 12 липня 1848 року у Відні, але аж 22 липня ерцгерцог Йоган відкрив парламент, з огляду на неспокої перенієса на Моравію до Кромєрижу.

З цих відомостей можна прийти до висновку, що наші парламентаристи, які вперше в історії «виїшали між люди», вперше стали віч-навіч зі своїми вчорашніми панами до оборони своїх національних і соціяльних прав. Не маючи своєї шкільної, освіченої інтелігенції, політичного досвіду, парламентарної вироблености, однак від самого початку стали на вірному становищі — на становищі відокремлення від поляків, поділу Галичини на українську і польську з автономними від себе незалежними урядами. Ця справа не сходила з їхньої уваги ввесь час, бо це відокремлення й досі є актуальне, визбутиє того проклятого стану «єдності і мілосєр'я» чи «навіки разом», в якому то стаєш, по культурному чи по старпо-братерськи витєкають з народу всі сили, безконтрольно забирають його працю, безчестять його свляцї, насаджують свій окупаційний сєсемєнт на всі важливі становища адміністрації, народному господарстві, науці та інших діяльностях державного організму.

Цього відокремлення вони вимагали не тільки в парламенті. Цього домагалиєса Головна Руська Рада у своїх меморіалах і в окремих делегаціях.

Головна Руська Рада постановила не уступати від своїх жадає — поділу Галичини, а якщо б австрійський парламент не узгодив цих вимог рішєса відкликати своїх представників з парламенту.

В дні 7 березня 1849 року, парламент розв'язано, дальша його праця і боротьба наших послів привинилаєса.

За цей коротенький час дії нашого представництва в парламенті, остаєса реальний здобуток — департамент українського шкільництва, що його створено при міністерстві освіти, а директором цього департаменту був іменований о. Григорій Шаникєвич, парох Угринова б. Станіславова, обраний послом нашої монастирєцької виборчої округи.

* * *

Дальших 12 років Австрія ридиєса абсолютизмом, цюймо по 1861 році скликає парламент у зменшеному числі 203 послів, з Галичини було 38 послів, у тім числі 11 українців.

Того ж року покликано до життя автономне тіло — Галицький Соєм, що складаєса зі 150 членів. В цьому першому галицькому соємі ми мали 46 вибраних послів і 3-ох вірєлієтєв. Чергові вибори вже не дали нам можливостєв іслєсати до соєму представників в такому числі, яке відповідало б числові населєнню, а вже по заяві польської

більшості галицького союзу з 7 грудня 1866 року «Стоїмо при Тобі Пайясницій Пане і будемо стояти», цій більшості віддано нас, українців, під виключну владу польської адміністрації.

Ця адміністрація весь час старалася, українську частину Галичини, що в 1772 році творила дві треті цілого краю, обмежувати, обкоровати, витескати з кожної ділянки політичного й економічного життя. Ще в 1907 році, на один український парламентарний мандат було потрібно 102.000 голосів, на польський — 52.000. В 1910 році за польською статистикою нас українців у Галичині було вже лиш 42% населення. Практика на весь світ відомих «галицьких виборів», супроводжувана насильством, погрозами, фальшуванням, підкуном і хунтством, довела до того, що в VI каденції до австрійського парламенту в 1879 році, на всіх 63 галицьких послів з Галичини, наших українських послів було всього трьох.

Однак і ця, як її Іван Франко назвав «свинська конституція», давала можливості влаштування прилюдних в'єч, прилюдної критики адміністрації, закликів до національної солідарності, осуду нацизму організації, поширенні друкованого слова, чого не мали поляки під німецькою окупацією, аж ми українці в царській Московії і продовж 70 років (1848-1918) нані предки вповні використали.

25 серпня—15 вересня, 1972 р.

Джерела:

Українська Загальна Енциклопедія, Львів—Станіславів—Колодзинь, роки видання 1930-1935, стор. 644-645.

Енциклопедія Українознавства, Мюнхен—Нью Йорк, в-во «Молоде Життя», стор. 484-485.

Історія України, вид. І. Тиктора, стор. 675-692.

Історія УРСР, Київ 1965, стор. 98.

о. Олекси Заклявський: Записки пароха Старих Богородчан, Укр. В-во «Добра Книжка», Торонто 1960.

Д-р Степан Баран: Весна Народів, вид. 1948 р. в Мінхені, Німеччина.

Австрійський Державний Архів у Відні — Сине Галицьких послів до І-го австрійського парламенту в 1848 р., з дня 28 червня 1972 р.

Буковина, її минуле і сучасне. Париж—Філадельфія—Детройт, 1936, стор. 225 і 226.

Д-р Іван Макух: На народній службі, видання Української Вільної Груми Америки, Детройт 1958 р., стор. 533-539.

Степан ШИПИЛЯВИЙ

ПІДЛОЖЖЯ, ЩО НА НЬОМУ ПОСТАЛИ ТАЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Українська Військова Організація — Організація Українських
Націоналістів

В попередніх розділах подана характеристика поодиноких організацій, що діяли легально на терені Бучаччини, але для цілоти потрібно, хоч коротко, подати характеристику тайних організацій, себто — Української Військової Організації (УВО), яку з часом переорганізували в Організацію Українських Націоналістів (ОУН).

Для доброго зрозуміння, що було причиною постання тих організацій, краще пригадати дещо з нашого минулого. В регіональному збірнику: «Бережанська Земля», автор розділу «Початки колонізації», д-р Володимир Бемко, покликуючись на джерела а) Владислав Лозинскі «Життя в польській давніх часах», стор. 13, Львів 1931 р., та б) Павло Трицак: «Галицько-Волинська Держава», стор. 134, Нью Йорк, 1958 р., пише:

«1340 р. польський король Казимир захопив Галичину і Західну Волинь. Від 1349 до 1382 року йшла боротьба між Польщею, Литвою та Угорщиною за Галичину і південну Волинь.

Поки тривала боротьба, польський король милостями і полегшеннями старався прихилити до себе боярство, не дразнити зверхників, боярам підтримував зв'язки з князівцями часів Східнихєвських прилюдних з 1430 р. руських боярів зривали в правах з польською шляхтою. Галицькі бояри не мали на спосіб боротьби княжих претензій, вони й не були придворним урядом, як у Польщі шляхта. Тому шляхта старалася виключити бояр з шляхетського стану. З того приводу були судові процеси.

Польські королі улаждали себе власниками всієї держави. На її основі роздаровували шляхті землі, не оглядаючись на права попередніх фактичних власників. Той період грабунків, що тривав на наших землях майже до половини XVII стол., польський історик Владислав Лозинскі описує так: Убивали скрито і явно скрізь — у домах, на дорогах, і князьких ринках: під час «сеймиків», з'їздів, бенкетів, навіть під час судових розправ убивали безжарно». Покришки бояри втікали до татарів і супроводжували їх, або організували збройні ватаги й нападали на шляхтичів, щоб відплатити їм за кривду. За шляхтою — першими колонізаторами, що хмарно сушили на українській землі, були Долинкани і Францезки, які під покровом «хазійної праці» закріплювали латвійську піру і польську державність. Після захоплення українських земель, польське духовенство уважало, що православна ієрархія вже не існує, а православні єпископства треба обсадити римо-католицькими

прелатами. В Галиччю створено римо-кат. спархю, згодом 1412 р., перенесено її до Львова. В Переміській єпархії заборону православну катуру перехрестили на римо-католицьку».

Такі методи володіння продовжувались віками і проблема цілковитого опанування Українських Земель, винищення руського боярства або перетворення його на польське — ніколи не переставала бути актуальною. В 1717 році появилася поїм «трактат» невідомого автора під назвою «Прокснт на винищення Русей».

Цей проєкт є на стільки промовистий, що його варта б передати в цілості, але ми тут обмежимось до важливіших тверджень і висловів.

На вступі безіменний автор подає, що Польща в руських повідствах має перевагу руського населення і що цей стан є небезпечним для королівства, тому на знищення Руси нуручас необхідній і найбільш уцїлині способи:

а) підтримувати з Московю привільні відносини, вибирати королів дружєлюбних Москові і тоді Москва не стежитиме за нашими заходами і справи наші підуть своїм порядком і їм ї нашого зміцнення і значного послаблення Москові та всієї Руси.

б) Шахту руського обряду, не належить допускати на ніякі посади у своїйому краю, зокрема, на посади, на яких вони могли б здобути собі друзів, придбати майно і заслужити деяку пошану, а для всіх русинів честь.

Кожний поляк повинен у товаристві дуритися русина, не заводити з ним дружби, хїба тільки з метою використати та обманити його. В розмовах висемвати їх та їхні значїя. Могли заперити, що будь-хто радше змінить віровизнання і відречеться його, як терпіти продовж цілого життя значагу.

в) Заможніші громадяни не повинні брати русинів на жодну службу, на якій вони могли б набувати освіту, крім виняток, коли є випадки, що вони зречуться своєї віровизнання. Таким чином вони гинутьмути, і замінок, або ради слави будуть вимушені зайняти віровизнання.

г) В містах і містечках Русей, є ще значна частина заможних русинів. Їх треба довести до злиднїа, а цього можна досягти таким чином: як міста є помішанькими местами, то, поселивши тут жидів і відданіих їм до рук торговля, помішк занепасть русинів. Жиди, задики власній їм хитрості, заберуть собі всі прибутки, матеріально знищать русинів, а в містах виселити їх у перемїстї на панщину. Таким чином русини залишаться в убогості і нецїлі і не будуть мати в містах ніякого впливу, ані поваги.

д) Справу владки і повин розвїзати так: перших треба засїлшити по-честями, щоб не бачили того, що їм бачити не треба, а других так обтяжити, щоб не могли собі ніякого ритуку придумати.

е) Домогатися в Римі, щоб руським владикам признавано звання суфрананів, під наглядом. Таким чином владки не матимуть змоги протистояти, а чернь потроху привчена делати легше піде під римське керівництво. Повнї треба тримати в непроглядній темряві, а засобом до цього є вбогїсть. Цим способом наші предки примуслили багато схизматиків до єдності з католиком. Члени польських родини треба в усіх випадках притягати до відповідальности перед двором і за найменшу провини ни опір суворо карати з метою більшого їх пошкодження.

є) Тих, які схочуть бути в духовному стані, змушувати жити не одруженими, їм, у порівнянні з іншими, давати більшу пошану і вольности, збільшувати їхні прибутки, і тоді, коли усї кандидати погодяться на таке життя — повинїсть осягнути задумане. Їх не вистарить на те,

щоб знали місця по вимираючих, поповичів не буде, селянським синам заборонено вчитися, руської шляхти мало і тоді парохїальних священиків будемо призначати з нашого обряду, а більшого нам не треба.

є) В прицерковних школах заборонити селянським синам вчитися. Хлоп навчений в селянській школі втікає з підданства й шукає волї. На це найбільш скаржаться Волинське, Подільське і Брацлавське повідства.

ж) В цій томі автор пропонує розкидувати провокативні (підроблені) листи проти імен польського і католицької віри, щоб мати документи бунту, для ажитку сенаторів.

з) Не слід робити поволїю, але посїдівши. Заохоченням і порадами, подекуди залучуванням перетворити русинів на римо-католиків. І задики ласїї Божїей швесь руський край захїтїте, як край римського обряду.

и) Оскільки люд український, подільський і волинський, щоб зацїлитися у своїй вірі, готовий підняти повстання, то, як не можна цього зарадити через малу кількість польського війська, щоб їх приборкати, Рим Посолдита повинна не шкодоуати цієї втрати і віддати усїх таких фанатичних прихильників своєї віри татарам на поталу, їх швидко виселити як своїх бранців, а тоді опустїлий край засїлюють своїми польськими і мазовськими.

Не слід припускати думки, що Москва заступиться за Русинів, польські вони вже уніти: адже відомо, що Москва більше ненавидїти унітів, ніж нас, і була б рада їх за відступство від схизми бачити в найбільшому нещастї.

Цього проєкту шляхотська Польща разом з римо-католицьким духовенством нестримувалася аж до останніх днів Польщі, до 1772 р., а також і за Австрії. Як нас обезсилено і ограблено з провідної верстви, то це катастрофально виявилось в 1848 році, коли народи Австрії отримали конституційні права: на всіх 96 галицьких повід до І-го австрійського парламенту ми мали 35 посів, в тому 9 священиків, кількох інтелігентів, а решта малограмотні селяни, поляки мали 12 посів з університетською освітою і 19 посів великих землевласників. Між нами вже не було людей заможних, які мали б потрібну освіту, щоб займалися суспільними справами і були способні зайняти чолові місця в адміністрації і обстоювати нашу справу. Силою обставин ми знову опинилися під «ласкавою» польською опікою в конституційній Австрії, з розкладом силністю способом плекання хривїства і відступства, арештами і кровавими баденївськими виборами. Це все робилося «законно». Світ не хотів знати і вирити в таку законність. Не помагали виступи наших посів в парламенті про криваві вибори, — премїєр Австрії Баденї відповів коротко, що вибори відбулися законним порядком, треба було памісникові Поточкому власти труном, і цїною з судової салї довідався світ, як виглядав цей «законний порядок».

По розпаді Австрії, на відвічно наших землях ми проголосили самостійність. Ми не йшли розбом на Краків, Кельце чи Варшаву, ми тільки стали в обороні нашої прабатьківської землі. Наші бажання Польща помагалася вопити в нашій таки крові. Збройно нас переможемо, але ми не впади на колїна перед переможцем. Устами міністра Станїслава Грабського, Польща проголосила, що за 25 років українське питання в Польщі вигасне. До цього твердження не подано коментаря,

але в перших місяцях окупації українське населення відчуло це на власній шкурі: не допущено нашу молодь на університетські студії, українській інтелігенції з вищою освітою не дано праці, тим що вже працювали за Австрії, під загрозою звільнення, примушувано до переходу на польське, філярки розпарцельовано польським колоністам.

Ці основні заходи мали допомогти зникненню українського питання в Польщі за 25 років — нарід позбавлений можливостей вищої освіти, за 25 років спиритизується, інтелігенція без праці змінить виробництва або згасне, дубожіде селянство, без землі — парстату праці, недоживлене, мало відорне на недуги, буде більше вмирати як народжуватись — отож за 25 років цим способом, українське населення можна буде знизити до половини або й ще менше.

Цей повільний, але послідовний бандитизм держава узаконила і проти нього ми не мали ніякої оборони, ані наша парламентарна репрезентатива, ані наші владики за посередництвом Ватикану не могли цьому зарадити.

В державній політиці нема милосердя, нема справедливости, нема чести і нема гріху.

Ці безвиглядні обставини, видопили Українську Військову Організацію, що з часом перемінилася в Організацію Українських Націоналістів.

Завданням цих організацій було:

«Змінити психіку нашої суспільности і психіку ворогів та порушити світову думку. Терор буде не тільки засобом оборони, але й агітації, яка дійде до всіх, своїх і чужих, без уваги на те, хочуть вони цього чи ні. УВО є організацією, для якої тільки інтерес Української Нації є і буде рішенням в її діяльності».

Із десяти заповідей українського націоналіста (декалогу) першою була:

«Здобуден Українську Державу, або згиненя у боротьбі за неї».

Продовж 9-тирічного існування УВО і 10-тирічного існування ОУН, ці організації проявили велику активність, сотні саботажних акцій, десятки експропріацій, бомбові замахи на президента Польщі, Східні Ярмарки (Таргі Веходні), агентат на маршала Шлесудського, державних мужів, високих поліційних старшин, конфідентів і донощиків.

Більшість цих акцій кінчилася в суді з такими наслідками:

Засуджені на кару смерти:

- 11 листопада 1922 р. — Степан Мельничук і Павло Шеремета;
30 листопада 1922 р. — Василь Крупа і Роман Луцько;
вересень 1923 р. — Ілько Скоцкіас, Микола Коваль і Олекса Павлишин;
12 грудня 1930 р. — Володимир Хамула;
28 квітня 1932 р. — Павло Голояд і Яків Прищляк;
12 грудня 1932 р. — Володимир Семота;

- 23 грудня 1932 р. — Василь Білас і Дмитро Данилишин;
28 липня 1934 р. — Степан Корпан;
25 серпня 1938 р. — Глирій Кук.

Замордовані без суду:

- 12 лютого 1924 р. — Ольга Басараб;
вересень 1930 р. — М. Боднар;
30 жовтня 1930 р. — Юліян Головінський;
10 квітня 1931 р. — Степан Охримович, звільнений зі слідства, по кількох днях помер;
16 січня 1936 р. — Володимир Герста.

Згинули в часі акцій:

- 5 березня 1929 р. — Ярослав Любичин;
30 липня 1930 р. — Гриць Пешельський;
30 листопада 1932 р. — Юрко Берсвинський і Володимир Старик.

Засуджені на кару смерти з заміною на досмертну в'язницю:

- в червні 1930 р. — Роман Віда;
8 жовтня 1930 р. — М. Солтичук;
20 липня 1932 р. — Василь Дуник, Петро Мадей і Михайло Малецький;
22 грудня 1932 р. — Маріян Жураківський;
27 квітня 1932 р. — Олекса Метельський;
30 жовтня 1933 р. — Микола Лемик;
8 листопада 1934 р. — Гриць Кузиковець і Зенон Матла;
5 березня 1935 р. — Олександр Литвин;
13 січня 1936 р. — Степан Бандера, Микола Лебедь і Ярослав Карнишин; **Карлинець?**
в жовтні 1936 р. — Іван Любомирський і Андрій Засядка;
в травні 1937 р. — В. Лавренко;
15 березня 1938 р. — Володимир Качор.

Засуджені на досмертну в'язницю:

- 9 грудня 1930 р. — Михайло Рудий;
20 лютого 1932 р. — Ярослав Попович;
20 липня 1932 р. — Антін Павловський;
22 вересня 1933 р. — Теодор Здріль і Ілько Шевчук;
в жовтні 1933 р. — Северин Мада;
в червні 1934 р. — Петро Флінт;
в жовтні 1935 р. — Гриць Перегішук;
в червні 1936 р. — Роман Мигаль;
13 січня 1938 р. — Микола Климичин і Богдан Підгайний.

28 липня 1929 р. — Іванові Вербицькому — на 15 років;
21 травня 1930 р. — Іванові Пасіці — на 10 років;
в липні 1931 р. — Юркові Дячизині-Крип'ячіві — на 20 років;
5 березня 1935 р. — Савенюві Костецькому — на 10 років.

Крім вище названих, 1342 члени ОУН були засуджені на 3000 років в'язниці, а тисячі членів і симпатиків перебували в слідчих аренштах.

В Польщі судові розправи відбувалися прилюдно, на судову сцену були допущені не лише члени родини, але й представники преси, які подавали перебіг судового постування до публічного відома. Ці репортажі робили розголос і популяризували визвольницьку ідею, особливо промови оборонців і підсудних.

Наведемо тут кілька вишків таких промов.

Оборонець Василя Біласа і Дмитра Данилишина, д-р Володимир Старосельський сказав:

«... вони принесли себе в жертву ідеї, яку вважали великою і святою, і тим способом, що їх уважали за найкращі — намагалися цю свиту і велику ідею здійснити.

Французька революція перша створила слово, яке навіть, якщо перед тим існувало, мало діалогичний зміст: слово «Батьківщина» в значенні не держави, а чогось іншого, якоїсь іншої людської спільноти, яка є родиною, але в безмірно більшому значенні, — якоїсь людської спільноти, що її творить та загальна свільна воля, яка має право говорити за всіх, яка має право вимагати від усіх своїх членів якнайбільшого послуху, якнайбільшого пошани. Походило це слово, те жове повинно, яке не існувало 200-300 літ тому, коли існувала держава-династія, коли був обов'язок вірності державі і династії. Тепер коли демократія розбила старі організації, старі спільноти, поставила на їх місце нове — цю Батьківщину, і поставила любов Батьківщини її обов'язком супроти неї.

Але та любов і той обов'язок не є одинаковий, хоч зовнішній, теоретично їх однаково називається. Сміє висловити, може, парадоксальну думку, що Ваше польське населення, те, яке приїде, не буде знати того слова Батьківщина — і не буде знати до тієї Батьківщини любови, і такому змісли, в такій беззастересності абсолютної сили, як знає її наше покоління.

Во Батьківщина вільна, держава, шаслена Батьківщина — її треба любити, її треба шанувати, її треба боронити і стояти на сторожі її добра, але ця батьківщина вже сильна, вона не дуже потребує нішої допомоги і нішої любови, вона робить ієраз і те, що нам не вигідне матеріально і морально. Але Батьківщина, — це є Батьківщина, це є величезне джерело любови, понад яку більшої і сильнішої нема і бути не може.

Це спещифічне не лише для цієї землі, цієї рух ідеїтичного формою виявлялося скрізь по світі. Філіппин — спокійна країна і ця Філіппинці зривалася до революційного змагу... і Латвія, і Бретонія, і Ірландія і Каталюнія і скрізь і вельди те саме. Якийсь великий крик народів, крик навіть мадих, про існування яких етн навіть не знав, а які вступали на арену до боротьби проти тих, кого уважали за своїх ворогів. І скрізь ми бачимо ті виньки, і це не якась там за воли одиниць, а природна сила, стихійна сила, що пориває людей на виньки, метою яких є смерть чужа і власна».

3 промови оборонці д-ра Льва Ганкевича:

«... Ви, поляки, пережили пророс відродження на протязі десятих літ, ми переживаємо тепер те саме тяжкими і диними.

Як відомо прегобати покладали нафти забиваються неволітно під поверхню землі сотні літ, аж поки зберігся щасливий еверлар не вдерне їх на верх. Отак нашим еверларам Петлюрам і Грушевським, відомо викалкати вибух енергії українського народу. Це поречу, що цей раптовий вибух може бути незрозумілим не тільки для Вас поляків, а й частини українського народу. Та це не замше еуті справи. Тут не треба шукати аналогій з польським, ірландським чи якимось іншим революційним рухом. Український революційний рух є рухом самостійним, природним. Чи спроможні ви панове судді, зрозуміти ту «глобальніацію» українського народу, коли він, збудинився рамком черного листопада 1918 року, побачив на ратуші в Львові сміло-жовтий прапор? ...»

3 промови оборонці д-ра Філіпа Евина:

«Політичні «протестиньки» — це, звичайно, найкращі члени суспільства, це ідеїні і характерні люди, які для добра своєї батьківщини приписують все, навіть власне життя. І не дора трапляється, що заведеші за політичні «людини» яке наступного дня займають міністерські посади. Вей ми повинні ехвалити голови перед такими людьми. На початку цього сторіччя польська революціонерка Дюбродзінка кинула бимбу на московського губернатора в Варшаві й утекла до Англії, то суд у Кракові не тільки звільнив її, а й публіка прийняла її ошатно та обешала квітами».

3 промови д-ра Кости Памьківського:

«Це мусить бути щось велике, щось дуже велике, що спонукало цих молодих людей стати членами цієї організації. Це мусило бути щось надмірно велике, що в нинішні часи матеріалізму підказувало їм служити якійсь вишній ідеї. Панове, ви мусите визнати, що це була любов до свого народу: вони щиро і цілковито, нічого для себе не застерігаючи і не захищаючи, приклали себе цілком у жертву цій ідеї, що її вони примали за свиту і тим способом, які в їхньому переконанні були найкращими, єдиними, бажали цю велику ідею здійснити. І цей їхній вчинок зрозуміють усі, хто знає про те, що були, є і будуть люди, котрі люблять свій нард, котрі страждають і терплять за цей нард».

3 промови оборонці д-ра Степана Шухевича:

«... нема в світі жадних принципів, ані норм, які обмежували б любов до матері - так нема і не може бути принципів, які обмежували б любов до батьківщини. Ціє любови ніхто не здунив і не здуїть».

3 промови оборонці д-ра Володимира Загайкевича:

«... на протязі 150 років поляки також мусели боротися проти ворожої окупації, і всі ті їхні змажки, які в той час попадали в конфлікт з окупатційною владою і за любов до свого народу мусели йти до тюрми, — всі вони вважалися та досі уважаються серед поляків найбільшими патріотами і національними героями.

... якщо спитаємо, що спонукало підсудних до того, що вони звернулися з вигідної дороги животици і пішли на пилх, на якому видноті сірі мурі тюрм і примара смерті, коли ми спитаємо їх про те, то по чому відповіди, яка незначна естий промін, кидас гарне світло на підсудних. Ця відповіди не звучить ніякше як тільки: — любов до Батьківщини. Ця велика стихія національної ідеї, що огорнула мозок і серце. Вона взяла в обійми цих людей без жадних застережень і компромісів.

Вона випенула свій знак на їхніх характерах, на їхніх душах, вона керує їхніми думками».

Так поєнювали оборонні причини вчинків відеудних.

Подамо ще кілька зразків «останнього слова» відеудних, і так:

Дмитро Данилишин:

«Я знаю що мене жде. Я був і є на це приготований. Шкодує тільки, що не зможу далі працювати для Пенки України».

Василь Білаз:

«Я свідомо своєї глани і кари. Я український націоналіст і революціонер».

Стенан Бандера:

«Прокуратор сказав, що на лані відеудних засідас турт українських терористів та їхній штаб. Хочу сказати, що ми, члени ОУН, не є терористами, ОУН своєю акцією опортає неї ділянки національного життя. Про це не дали мені говорити, тому я муну обмежитися до окремих фактів, які є предметом цієї розправи».

Щодо замаху на волинського воєводу Юзефського, то цей атентат має не саме таю, що атентат на міштра Перацького. Воєвода Юзефський має згинуть не тому, що — як каже прокуратор — хотів зближити двох народів, а тому, що метою цілої політики польського уряду, зокрема на Волині, яку репрезентував Юзефський, була державна і національна асиміляція українців.

На директора Бабія і на Бачинського Революційний Трибунал видав присуд смерти за злочини національної зради. Прокуратор сказав, що я не дав тут доказів вини директора Бабія і Бачинського. Я навіть не намагався того робити, бо те чи вони винні чи не винні, розглядав Революційний Трибунал. Ми стоїмо на становищі, що обовязком кожного українця є ідентифікувати свої особисті справи і діє своє життя, інтереси і добру наші. Коли не зрозуміло і сплосно сплосде з розлогому руху, то фізичними засобами українського патріотичного руху, тоді ми стоїмо на становищі, що за такої злочин національної зради неможливо лише кара смертю.

Справа протибальшавицької акції. Прокуратор сказав, що бодий пробичим мотиним при виринуванні атентату на констельний консулат у Львові, було те що організація хотіла паразувати теж на наладженні польсько-бальшавицьких взаємин, що хотіла їх поусунати. Заявляю, що ми абсолютно не брали до уваги того моменту. ОУН у своїй політиці відкидає орієнтацію на когонебудь. ОУН відкидає концепцію відбудови української держави при нагоді польсько-бальшавицького конфлікту. З історії знаємо, що всякі такі концепції діставали в лоб і що коли йде про Україну, тоді Польща з Москвою завжди погоджувалися.

В цій сали розглядали артегати, що їх виконувала Організація. Міг би хотів подумати, що Організація не числиться з життям людини, людини взагалі і навіть з життям своїх членів. Коротко скажу: люди, що весь час у своїй праці є свідомі, що кожній хвилині самі можуть життя втратити, такі люди, як ніхто інших, повинні цінити життя. Вони знають його цінність. ОУН цінить цінність життя своїх членів. Вони знають, але наша ідея в нашою понятті є така величина, що коли йде про її реалізацію, то не одиничні, не сотні — мільйони треба посвятити, щоб її реалізувати. Нам найкраще відомо, що я знаю, що накладу матимемо і відомо нам, що мені давали змогу своє життя рятувати. Живучи рік з розкопаням, що я втрачу життя, знаю, що переживає людина, яка має перед собою перспективу в найближчому часі втра-

тити життя. Але продовж того цілого часу, я не переживав того, що я переживу тоді, коли послідав двоє членів на певну смерть: Лешка і того, що бив Перацького...»

Ярослав Стецько:

«Під час слідства і до нічого не признався, але тут перед судом добровільно признаюся, що я був членом ОУН і керівник ідеологічної референтури, як член Крайової Екзекутиви ОУН, та редактором Балтески КЕ ОУН на ЗУЗ. «Юнака» і «Юнактив». Прокуратор подав, що я своєю публіцистичною діяльністю затручував душі української суспільності, зокрема української молоді. Це не відповідає правді. Я писав на теми ідеологічно-суспільні, політичні, на теми етики і вихованя у своїх публіцистичних справах ось що: оцінював іншине становище і діяльність, яка панує в українській суспільності, на українських землях, і поставив тезу, що сьогоднішній зміст життя української суспільності в тому, що ідеалом людини є національно-суспільний ідеал. Національно-суспільну працю не уважав за заслугу окремих осіб, але за обовязок кожної людини. Цього не можна оцінювати як затручування душі суспільності. Як проб хотів розвинути таку ідею серед польської суспільності, то пан прокуратор не має би віддати так її оцінювати. Я висунув ідею нового суспільного порядку. Тим новим суспільним порядком має бути ідеал соціалістичного професії, не лише в економічному розумінні, бо українська суспільність є безкласовою суспільністю людей праці. Чи такі думки і ідеї можна назвати затручуванням душі української суспільності та української молоді?»

Володимир Івнів:

«Я не хочу боронити своєї особистої волі, хоч яка вона для мене цінна. Не буду боронити тому, що я визнаю той етичний, який мене боротью, який розумію, що в боротьбі є керівні і сенсачі. Хочу боронити свої ідеї, свої думки, свої погляди, які, як одна частина складються на мою діяльність, що була частинною діяльністю ОУН. Моя діяльність є свого роду конкретична. Я заставляюся і діви свідомо, і вважаю, що тільки цей шлях є шляхом правдивим шляхом і що керівні і муну йти. Щоб дати доказ, що не хочу бути нечесним єврити людей, яким я висловлював ці погляди, і тут в цій сали виразно заявив, що належу до ОУН. Моє становище випливає з великої віри в українську націю і її право до суверенного і самостійного життя. Сьогоднішня боротьба української нації з Москвою є не тільки боротьбою з низькими московськими імперіалізмами, не тільки боротьбою з московським духом, не тільки з бальшавизмом, який є лише формою перелюбства української нації, але що ця боротьба означена є боротьбою з ідеєю комунізму, що затрує вишній світ, вишню культуру. До цього треба великого національного обєднання і треба великого напруження всіх сил української нації. Муну сказати, що сьогодні моя свість єврити української нації — єврити. Уважав, що коли ми є кість від коети, кров від крові української суспільності, так і українська суспільність буде духом від нашого духа».

Осін Мацак:

«За мету свого життя вважав лише службу Україні. Україна була і є для мене такою величю, такою світлою, що для неї не лише жити, але і умерти за мало. Я хотів у боротьбі за українську Державу, за нитавлення українського народу з неволі, в боротьбі за новий соціалістичний лад, за соціальну рівність, за Україну без хлота і шава — знайти ціль свого життя і своє щастя».

основі цього закону кожен громадянин, у віці від 17 до 40 років життя був зобов'язаний до військової служби; а дійсності ж, цей обов'язок тяжів виключно і тільки на найбільшій перетві населення, бо від військової служби була звільнена передусім шляхта і її сини, духовенство всіх обрядів, лікарі, вчителі, студенти університетів і вищих гімназійних клас, майстри великих ремісничих цехів та незаступна працівна в них робоча сила, власники більших гуртів і урядовці усіх комунальних та державних установ.

Крім цього, від військової служби можна було викупитись або поставити свого заступника. А жиди були вільні від військової служби, бо цесарка Марія Тереза була того погляду, що жид не гідний носити цісарській однострій, але за те звільнення від військової служби, наложила на жидівську громаду обов'язок платити по 50 гульденів за кожного військово зобов'язаного члена цієї громади. Уряди міських і сільських громад мали право й обов'язок назначувати новобранців до набору, то в цій справі нема найменшого сумніву — хто подавав на список новобранців.

Ця, вилучена, конскрипційна система не мала й не мала означеного розміру військової служби: кожний вояк мусів служити аж до повної своєї нездатності. Старші вояки діставали захист у інвалідських домах. А ті, що могли ще виконувати деяку службу, мусили працювати як міські поліції, післянці тощо, а обов'язок удержувати їх спадав на громаду.

Кожний військово зобов'язаний — а таким був кожний громадянин від 17 до 40 років життя — міг бути в тій проміжці часу покликаний до військової служби. В тому часі, без дозволу військової влади, не вільно було йому нікуди віддалюватись із своєї округи, а самовільне звільнення своєї округи було каране як за дезерцію.

В роках 1800 до 1848 в оборонній системі австрійської монархії прийшли такі зміни: в 1802 р. дожиття межі військової служби була звільнена на 10-літтю для піхоти, 12-літтю для кінноти, 14-літтю для гарматників та інженерної служби; в 1811 р. межа військової служби визначена на 14 літ для усіх родів зброї. У 1827 р. появилася нова постановка щодо набору новобранців, рекрута: оборонній вік змінено з 17 до 40 літних на 19-29 літних. У 1840 р. межу військової служби скорочено до 10 років, а в 1845 р. до 8 років. Із приходом на трон цесаря Франца Йосефа прийшли й дальші полегші у військовій службі, а саме: в 1858 р. появилася новий закон, силою якого поборовий вік починався з закінченим 20 років до 27 років життя включно, а старші річники могли бути покликані тільки на випадок війни. Далі, шляхта втратила свій привілей не ставати до військового набору, але право викупу або ставити заступника на своє місце, далі існувало.

Згідно з указом цесаря — з дня 28. XII. 1866 — уведено дійсну загальну військовою службу і скасовано право громадських зверхностей назначувати кандидатів на рекрутів. До поборової військової комісії

мусили ставитись усі громадяни у віці від 21 до 24 років життя. Право викупу чи заступства зосім уважено, а також знесено всякі інші полегші; зате вік новобранців обнижено до трьох клас. Обов'язок ставити до набору починався з закінченим 20-ти років життя, а кінчався з закінченим 23-го року життя новобранця.

Громадянин визначений за нездатного до військової служби мусів платити військовий податок (Мілітартаксе) у висоті відповідній до його маєткового стану; також міг він бути покликаний до військової чинної служби на випадок війни. Час військової служби був устійлений на час — 12 років, а саме: 3 роки чинної служби, 7 років у запасі, 2 роки доповнювального запасу (Лидитуря).

Реченьць військової служби в деяких родах зброї був змінений, наприклад: у піхоті і в красній обороні (Ландвер) — 2 роки чинної служби. Затє загальний час військової служби зобов'язував на 12 років у всіх родах зброї. Такий стан у збройних силах утримувався аж до унадку австрійської монархії.

БРАТНЯ ПОМІЧ

Вже якось так воно в людей буває, а в нас, українців, либонь, ізокрема, — як притисне потреба, то до сусіда йти та помічі шукати. Ось, таке й у нас, бучачан. Задумали ми в пошану й — чому ж не сказати : у турі до минулого нашої тієїшої батьківщини, Бучача і Бучаччини, зібрати, як і де лиш можна, матеріяли — історію, спогади, побут, панчі, статистики тощо - й написати та й подати книгу, щоб усе те зібране утвривати. Але ж арґіти, у яких зберігається те наше минуле, ми тут не маємо; а старий за нас наші країни, — як Осип Назарук, д-р Степан Варан, ред. Іван Ніжчук, ці два були урочями нашої гімназії, — вже тут на еміґрації підійшли, то з тими матеріялами йшло нам сутужно. То ми й поділися до наших людей, до сусідів: допоможіть, хто чим може! І майже всі, до кого ми звернулися за поміччю, допомогли нам. Тут ми й склалимо всім помічникам нашу щирю, від серця подяку. А зокрема, д-рові Костеві Паньківському, що стільки трудов вложив, збираючи цюні вістки давнини і цим матеріялом збагатив нашу книгу. Пашоні Львоні Чайківському, тому ревному збирачові давних видань — як хтось влучно прихвально сказав: збирач наперія! — що мають свою архіварну партіть. Усім дякуємо!

Редакція

1. Михайло Бажанський — вказівками в шуканні за календарями «Провітти»;
2. Осип Бандера — прізвищами бучачан фундаторів ГЦУС;
3. о. канцлер Іван Бовден — адресами бучачан в Австрії;
4. Мигр. прот. С. Богатирець — відомостями про стан УАПЦеркви в Англії;
5. Формин Богдан — вказівками де шукати старих календарів і газет;
6. Михайло Влох — відомостями про фабрику тютюну в Монастирськях;
7. Юрій Гаецький — прізвищами бучачан фундаторів ГЦУС в Чикаго, Ілл.;
8. Андрій Гнатинин — хто може шукати у віденських бібліотеках і архівах;
9. Вories Губка — прізвища бучачан фундаторів ГЦУС в Рочестері;
10. Остан Гац — про бучачан фундаторів ГЦУС в Каліфорнії;
11. о. д-р Олександр Дзєрович — Остгайм — відбитки з віденської бібліотеки;
12. ред. Іван Дурбак — многогранна допомога;
13. Тетяна з Книгилицьких Душенко, — переклад німецьких листів, переписування зрєдагованих рукописів на машинці;
14. д-р Аркадій Жуковський — порада в справі мапи Бучаччини;
15. д-р Іван Заваликут — життєпис д-ра Франца Свістеля;
16. Ляриса Залєська-Онишкович — кого питати про Венесуелю;
17. ред. Євген Зиблікевич — відбитки шематизму з 1823 року;
18. інж. Андрій Качор — виниси з судового реєстру кооператив;
19. д-р Денис Квітковський — порада й адреса д-ра А. Жуковського;
20. д-р Володимир Кисілевський — родовід Сіменовичів, упорядкувала Олена Кисілевська;
21. Тома Кобзєй — в кого питати за старими виданнями;
22. ред. Анатоль Курдик — відбитки Шематизму Станиславівської Дієцєзії з 1938 р.;
23. проф. Осип Левницький — про проф. Данила Джєрджа;
24. д-р Михайло Логазя — прізвища бучачан фундаторів ГЦУС в Сиракіюзах;
25. д-р Михайло Лоза — переклад листів на німецьке;
26. Віра і Володимир Мазир — адреси бучачан у Венесуелі;
27. Омєлян Макоґін — шукання за матеріялами в Музеї в Клівленді;
28. Володимир Мацьків — вказівки де шукати старовини.
29. д-р Теодер Мацьків — відомості про проф. Данила Джєрджа;
30. Дмитро Микитюк — шукання у Вішпєсі за старовиною;
31. д-р Роман Миколаєвич — відбитка статистики бучачан (Скоровідз Гмін РІП);
32. д-р Петро Мірчук — інформації про друкарню УВС в Лондоні;
33. д-р Петро Оришкович — прислав відбитку спеціал карти Бучаччини;
34. д-р Василь Палідвор — про непередбачені труднощі у виданні збірника;
35. д-р Кость Паньківський — написав із «Словника Географічного» відомості про громади Бучаччини, з мікрофільмів «Діла» днів про хліборобський страйк в 1902 році, про кризаї вибори в Ляцькім 1906 року, про смерть Марка Каланця в 1908 році;
36. Анґін Патєр — прізвища бучачан фундаторів ГЦУС з околиць Нью Йорку;
37. Микола Петринин — інформації про процес збирання матеріялів «Угнів»;

38. д-р Степан Рінецький — про «Драгоманівський Гурток» в бучацькій гімназії та бучацьких діячів перед 1914 роком;
 39. Анатоль Ромах — прізвища бучачан фундаторів ГЦУС в Детройті;
 40. о. Дмитро Сенів — адреси бучачан в Австралії;
 41. Ярослава Томич — прізвища бучачан фундаторів ГЦУС в Ютиці;
 42. Віра Томків — адреси бучачан;
 43. о. д-р Юрій Федорів — про статтю «Церква зберігла нас»;
 44. д-р Атанас Фіголь — про можливості друкування в Німеччині;
 45. ред. Михайло Хомак — статистичні дані про українців католиків у Канаді;
 46. Ляько Чайковський — відбитки з «Письма и Провітні» з 1912 р. та інші старі видання;
 47. проф. д-р Микола Чубатий — хто може написати статтю «Церква зберігла нас»;
 48. д-р Ярослав Шавляк — де шукати джерельних матеріалів;
 49. проф. Степан Шах — де можна знайти старі видання «Провітні»;
 50. о. Михайло Юриста — про наших людей в Югославії.

У с т и ц и ю н и :

51. Музей в Клівленді, Огайо;
 52. Музей в Чикаго, Іллі.;
 53. Музей Університету в Мінеаполіс, Мінн.;
 54. Читальня «Провітні» в Вінніпегу, Ман.;
 55. Наукове Т-во ім. Т. Шевченка в Нью Йорку, Н.Й.;
 56. Наукове Т-во ім. Т. Шевченка в Сарселі, Франція;
 57. Українська Вільна Академія Наук в Нью Йорку, Н.Й.;
 58. Українська Православна Консисторія в Бавнд Бруку, Іллі.;
 59. Дослідний Інститут ім. В. Липинського у Філадельфії, Па.;
 60. Український Конгресовий Комітет Америки в Нью Йорку, Н.Й.;
 61. Фонд Катедр Українознавства в Нью Йорку, Н.Й.;
 62. Фундація ім. Т. Шевченка в Канаді;
 63. Союз Українців у Великій Британії.

20 лютого 1973 р. (сн.)

УПОКОЇЛИСЬ В БОЗІ в часі від 1 червня 1969 р. (від З'їзду Бучачан) по 31 грудня 1973 року

- Теодор Луїш**, стар. в Нагірнійці, номер 7 серіяні 1969 р. в Мінеаполіс, Мінн., на 60 році життя.
Стефаній Тиха, дружина Інокентія Тихого, управитель мітронівських лісів у Цинтії, номерла 25 листопада 1969 р. в Захисні для Старших в Аббадінті (Фронтія).
Антін Крушельницький, стар. в Курдубовійці, номер 8 грудня 1969 р. в Едмонтосі, Альберта (Канада).
Інок. Роман Котик, стар. в Хмеліві, номер 11 квітня 1970 р. в Рочестері, Н.Й.
Тетяна Пинчук-Керницька, стар. в Бучачі, номерла 30 травня 1970 р. в Нью Йорку, Н.Й.
Іван Педільський, стар. в Золотому Потоці, номер 5 червня 1970 р. в Нью Йорку.
Михайло Лисий, син Остапа, стар. 1911 р. в Житомирі, номер 14 червня 1970 р. у Відпурі, Онт. (Канада).
Зенон Пинчук, стар. в Бучачі, номер 26 липня 1970 р. в Нью Йорку, Іллі.
Василь Хомує, стар. в Бучачі, номер 6 серіяні 1970 р. в Нью Йорку, Н.Й.
Степан Виталювський, стар. в Сорочках, номер 23 вересня 1970 р. в Торонто, Онт.
Олександра Маркєвич, стар. в Костіллянках, номер 15 жовтня 1970 р. в Лорейні, Огайо.
Дмитро Липинський, стар. в Бучачі, номер 3 січня 1971 р. в Геркімер, Н.Й.
Михайло Баран, стар. в Бучачі, номер 30 березня 1971 р. в Монреалі, Квебек.
Петро Стопанський, стар. в Пинківцях, номер 25 квітня 1971 р. в Торонто, Онт.
Катрія Піль, дружина бл. п. о. Марка Піль, пароха Іртгорона, номерла 17 травня 1971 р. в Трентоні, Н. Дж.
Василь Кліщук, стар. в Косміркові, номер 27 травня 1971 р. в Пармі, Огайо, на 51 році життя.
Борис Саварин, стар. в Житомирі, номер 21 серіяні 1971 р. в Аппалі, на 43-су році життя.
Калина Деркач, дружина Василя, стар. в Косміркові, номерла 15 вересня 1971 р. в Чикаго, Іллі.
Марія з Завальських Кілюк, дружина Осипа Кілюка, стар. в Бучачі, номерла 19 вересня 1971 р. в Честері, Па.

Іван Тригук з Барниша, помер в Англії 31 жовтня 1971 р.

Д-р Лонгін Горбачевський, нар. в Монастирських, помер 12 грудня 1971 р. в Монтреалі, Квебек (Канада), на 82 році життя.

Іван Керницький, нар. в Бучачі, помер 18 травня 1972 р. в Нью-Йорку, Н.Й.
Марія Гарасимів-Корф, нар. в Короні, померла 6 червня 1972 р. в Клівленді, Огайо, на 59 році життя.

о. Йосафат Жан ЧСВВ, французького роду, офіцер у війні Місійного Інституту оо. Василіян в Бучачі, помер 8 червня 1972 р. в Грімбі, Онт. (Канада), на 88 році життя.

Емануїл Рибак, нар. в Монастирських, помер 2 жовтня 1972 р. в Чикаго, Іл.
Микола Диверський, нар. в Дазаріїві, помер 8 жовтня 1972 р. в Філадельфії, Пен., на 57 році життя.

Д-р Володимир Маркіс, нар. в Бучачі, помер 4 листопада 1972 р. в Нью-Йорку, Н.Й.
Текла Прусак, нар. в Трибухівцях, померла 3 грудня 1972 р. в Дольфі, Альберта, на 101 році життя.

Григорій Ісєній, учитель, нар. в Жижомірі, помер 8 грудня 1972 р. в Торонто, Онт. (Канада), на 84 році життя.

Софія Дерезицька, нар. в Переводні, померла 12 грудня 1972 р. в Гаріфорд, Ковінг, на 65 році життя.

Івж. Дмитро Півецький, нар. в Бучачі, помер 9 лютого 1973 р. в Чикаго, Іл., на 47 році життя.

Галина Ролько з дому Пастушак, нар. в Передмісті Ясла, померла 7 травня 1973 р. у Вільювері, Б.К. (Канада), на 63 році життя.

Микола Іванків, нар. в Трибухівцях, помер 10 травня 1973 р. в Камюоті, Альта, на 79 році життя.

Федір Петрик, нар. в Сороках, помер 26 травня 1973 р. у Вінніпегу, Ман. (Канада), на 73 році життя.

Стенан Руджак, нар. в Соколові, помер 15 червня 1973 р. в Англії, на 53 р. життя.

Михайло Павлишин, нар. в Жижомірі, помер 7 серпня 1973 р. в Міккеланоліс, Міанк, на 72 році життя.

Петро Баранюк, нар. в Лівицях, помер 17 серпня 1973 р. в Бофало, Н.Й., на 62 році життя.

Йосиф Шнігелський, нар. в Станії, помер 15 жовтня 1973 р. в Оттаві, Онт., на 93 році життя.

Михайло Лозинський, нар. в Устє Зеленому, помер 23 жовтня 1973 р. в Ірвінгтоні, Н.Дж., на 90 році життя.

Михайло Вацлавий, сян Мартин, нар. в Жижомірі, помер 21 листопада 1973 р. в Англії, на 51 році життя.

Марія Бараболик, бучачаника, проф. Львівської Мушчяної Консерваторії, померла 2 грудня 1973 р. у Львові, на 62 році життя. («Свобода» з дня 27 грудня 1973 р., ч. 235).

о. Грешів Геґра ЧСВВ, долголітній профект Місійного Інституту оо. Василіян в Бучачі, совєтський в'язень, помер 24 грудня 1973 р. в Гаеті Кош, Н.Й., на 83 році життя. («Свобода», ч. 235, 1973 р.).

ПОЯСНЕННЯ ЧУЖОМОВНИХ І УКРАЇНСЬКИХ СТАРИХ ТА МАЛОВЖИВАНИХ СЛІВ

(В дужках подані скорочення, які означають, з якої мови дане слово походить)

Абсолютизм (лат.) — абсолютна влада монарха в державі.

Авангард (франц.) — передова частина армії в поході.

Апострифт (з лат. шім.) — повага, вплив, значення.

Апостроф (гр.) — місцевий, коріяний.

Адаптація (лат.) — пристосування організму до умов навколишнього середовища.

Алаші — ескимоське племя, що жило колись на землях від Калюксу до Дому.

Амфора (гр.) — старовинна гречська і римська посудина з вузькою шийкою і двома лухами на впа, олій тону.

Аншлі (лат.) — літнє, провінційне заміське подіє.

Античність (лат.) — давнин, старожиттєв; створюваний до стародавньої культури, переважно грецької і римської.

Антропологія (гр.) — наука про людину, про її походження.

Апликація (лат.) — прикладання, пристосування.

Археологія (гр.) — наука, що вивчає пам'ятки культури давніх віків.

Байцупантін (нім.) — протруєнні зерно для засів для забезпечення від шкідлив.

Б.А. (Бакалєр сф Арте) — перший університетський науковий ступєнь в англомовних країнах.

Брєсє (італ.) — палецька грамота.

Віндикація (лат.) — домагання повернути власність.

Вертикаль (лат.) — вимірюєна лінія.

Галюцинація (лат.) — привид, бачити те, чого нема.

Геометрія (гр.) — землемірює.

Горизонталі (гр.) — лінії на планах; елючують точки місцевості, що лежать на одній висоті.

Гарньє — міра стінків і шлюхних тіл 4 кварта.

Гелєтка — дерев'яна посудина у формі діжки з ручкою, міра зерна та інших сіл-госп. продукції містєти чєтьєрє кірєд 25 кг.

Гєнетика (гр.) — наука про євядженість і мєдлєність організмів.

Гніна — збірна громада. Цей адміністративний поділ введено за Польні в 1930 роках. В Бучачині було 11 гб. громад: Барниша, Зубицьє, Коронє, Монастирєвська, Озерєвє, Нетєвєцька Стара, Підєвєцька, Потєк Зєвєцька, Трибухівцє, Уєсє Зєвєцька і Явєвєцька.

Готи — давньєрємєнєвє плеємє.

Дієлектика (гр.) — мєтєдєдно вєстє бєсєдє, мєтєдєно перекладати.

Дєнарій, Динарій (лат.) — мєтєдєно єдиний в дєвєких країнах Євєрєпє в сєрєдєї вікє (вішєво 22 грами золєтє).

Дєвєстє — колє вєрєшєкє, шлюхєтєвої народ.

Дєцєнт (лат.) — вилєдєчєня вшєрє школи, що вємєє цє профєсєрєвєського злєвєнє.

Драма (лат.) — 1) літературний твір дє автор єє розєвєдєєє подіє про сєбє, а сємє дієві єєбєє вєвєлєють у розємові сєвої вємєрє, вєвєчєє і перєвєєвєєє; 2) тєжєєє, зєвєрєшєєєєє подієє в життєві людєвєє або в ієторії.

Євєдєєєєє (лат.) — вєвєчєєєє, вєвєєє дєкєвєєєєє чєє вєдєєєєєє.

Єгіда (гр.) - бути під єгідою - бути під оманкою кокетства.

Єквівалент (лат.) — рівновартість; в торгівлі, товар який впродже вартість об'єктивного товару.

Екзотика (гр.) — дивні, незвичайні, химерні особливості природи, тварин, місцевості віддалених країн.

Експорт (лат.) — предмет, який має громадсько значаєність, виготовлений і музеї або ста вистави до прилюдного огляду.

Елеєн (гр.) — сумні, сумного настрою ліричні вірші або музичні твори.

Епоха (гр.) — доба, що її ознакою є визначні події або промени в природі, суспільстві, мистецтві та ін.

Ергергер (нім.) — архітект.

Екат (фр.) - членики урядового службовця, його бюджет, пенсія.

Етапові школа — утримувані з поштових або краєвих фондів.

Етнографія (гр.) — стародавнє мистецтво, наука про звичаї й народи, про їх матеріальну і духову культуру, побут, вірування, сім'ю, державний лад тощо.

Ештар (лат.) — 1) сите майна з позначками його вартості; 2) реєстри, приклади, потрібні для якогось підприємства чи господарства.

Інтервенція (лат.) — збройне втручання одної держави в справи іншої; 2) військовий загін.

Інтервенція (лат.) — заступництво до владі з допомогою мистецтва, спів., запис послі до міністер.

Інтер'єр (фр.) — в архітектурі й у мистецтві внутрішній простір будівлі.

Кагал (жид.) — органи самоуправління в жидівських громадах, Уявля громадської громади.

Камінь — стара міра тонких тіл, вагу, лова, олова тощо, вагою 32-36 фунтів.

Капітула (лат.) — 1) колегія духовних осіб в католицькій церкві при євобор або монастирі; 2) в деяких країнах установа, що видає видавничі документи.

Каєн хворощ — організовані та підприємства й установи, проб з разі не-

щасливого випадку чи подуми робітника — стимулювати підмогу, у випадку нещасливості — пенсія.

Каєра (гр.) — спекуляція діяльністю в мистецтвах, професорська посада.

Катедрала — єпископська церква.

Клімат (гр.) — сукупність атмосферних і метеорологічних явищ в якій перебувають країні (тепло, холо, вологість, сухість, тощо).

Кляитор (італ.) від нім. Клястер — монастир.

Колитор (лат.) — землевласник, описує церкву, з правом підтвердження священника промишленого епископом.

Компанія (фр.) — 1) товариство; 2) військовий підроз'єд; 3) торговельне або промислове підприємство.

Комісіонер (фр.) - торговельний посередник (агент).

Комедія (лат.) — 1) драматичний твір, що висміює людські вади; 2) весела смішка окаяні.

Комікат (лат.) — сурожиток в католицьких духовних школах.

Компанізм (лат.) — 1) прихильність до збереження старих форм; 2) поштовіти церковників, врожі до певних звич в громадському і політичному житті.

Коместорія (лат.) вища церквяна управа.

Консерватор (лат.) — 1) будова, розподіл частям якоїсбудь речі, злагоди; 2) в мові — порядок слів в реченні.

Консулятор (лат.) — член вряду функція в якоїсбудь справі.

Контигент (лат.) — 1) повний штат службовців, якоїсбудь установи, вояки; 2) повільний склад армії кожної окремої держави.

Контигент (лат.) — великі простори землі обмежені морями.

Конха (гр.) — скочка, раковина — мискула призначена для звернення півциліндричних частям будівлі.

Конфігурація (лат.) — 1) загальний вигляд, розмірний об'єкт; 2) взаємне розміщення предметів.

Конфідент (лат.) — особа, що її довірливо, таємні справи; 2) що збирає відомості про певножні дії осіб чи організацій і передає поліції.

Контитор (гр.) — фундатор або співфундатор церкви чи монастиря. В старій явля контиторами величаво тих бучачів, що вилити ся будуть церкви, інколи члн Патріаршого Фонду 81000.00 або більше.

Лан — старовина міра, що рівнялась 30 моргам, около 16,8 гектарів.

Леїон (лат.) ставинця віськока одиниця в деяких римлях, зв'язі з 3000-6000 вояків.

Ліктор або **доктор** — міра довжини, яка дорівнює приблизно довжині ліктєвої кістки — 435-475 мм.

Личини особа чи кожкож дворі, що сурнощювана вжива під час життя. В перше зустріється в Почемп'ях-кі, Володимирі Мокшюка.

Люстрарія (лат.) оглядачі, ревізи, в 1929-1933 рр. люстрарії комерсанти в Галлічній персонілі люстраріи, ПСМ, читавсь відіоручники філії ТСК «Пресвіта», Т-ви «Луг» та ін. - їхні повитіні осередки або кроти централь.

Льгівбувація (лат.) пенсія земельної власності.

Магдебурзьке право (нім.) — норма звичаєвого права і судочинства німецького м. Магдебургу, перебігати згодом містами Німеччини, Чехії, Польщі, Литви, Білорусії в Україні.

М.А. — магістер, другий з черги університетський студентський ступінь в загальнонавч. країнах.

Ментор (гр.) - вихованик, керівник, старшина.

Менти — мужеське або жікоче рзуття без волосок.

Менцат (лат.) — протектор, покровитель. В старій квітці менцатом величаво тих, що вилити ся ввародий цілі 81000.00 або більше, прим. та відокли КУ, ПСМ, МВУ тощо.

Меча — стара міра сміких тіл вагою 30 кг.

Міріметер (гр.) 10.009 метрів

Мозайка (гр.) - картина або орнамент з різнокольорових кусочків каміння, скла тощо.

Морк (нім.) — старовинака возземельна міра — 0,56 гектара.

Медичназемля — сурхома земля, земля, будничий тощо.

Мордакоє (гр.) — сміливий, несподіваний шестювок, думка що розкохдирєнє з значиною, хоч часто правдива.

Морца (італ.) — молитва.

Палер (перс.) — матеріл з шовкової основи штаканий золотими або срібними нитками.

Пашейнот (лат.) — уноціонований від котєрє діяти його ім'ям.

Пашот (фр.) — спеціальні військовий відділ чеперства сотні (мот).

Предект (лат.) — 1) у ст. Римі титул самітєвкий денчик провінцій; 2) вчл. департаменту, директор поліції в більших містах; 3) вчлєстєвєль гуртожитку.

Пропоза — заїзештер.

Пропіація (лат.) — право діяти впроблєнє й продалати торілку.

Райфайгельска (нім.) — селікєвєка смілка для оцєнєвєстєй і пошток, що їх оцєнєвєстєм був Фрідрих В. Райфайгельс (1818-1888).

Реакція (лат.) — протидія, виворот до перебічного стану; виворот до старого ладу, змаложєнє учасуєтні введєтні зміни.

Регіоналізм (лат.) — той, що стосується будь-якої окремої території, області.

Регєстр (лат.) — 1) реєстр, спис рєчєй; 2) урядовий спис звичаєвєдєвєчих товариств і оргєнізацій.

Рєкєнєгурація (лат.) — перебудова чогось на нових засадах.

Ринєкєві — австрійська провінція одиниця вартості 40 америк. центів.

Ритуал (лат.) — установлені порядки звичай при святожєвєх вєтєдах.

Руськакаліція (лат.) — селікєвєка, вєтєдєвє.

Сантєментальність (фр.) — свідмірні чутливєтє, вєтєдєвєтє, сєлєвєтєвєтє, зєдєлєвєтє роблєнє й вєтєдєвєтє.

- з часом також переселився в Америку українці з Англії, Англії, Аргентини й Бразилії — около 25 тисяч.
11. **К.У.К.** — Комітет Українців Канади, політична повноправна репрезентативна українців Канади, основана 1940 року. Членство КУК творить суцільно-громадський організацій.
12. **К.П.З.У.** — Комуністична Партія Західної України, powstała 1923 р., як автономна територіальна частина Комуністичної Робітничої Партії Польщі. Не зважаючи на свій інтернаціональний склад, більшість членів КПЗУ солідаризувалася з національно-комуністичною організацією О. Шумського й КП(б)У й розвинула сильну пропаганду на її користь на форумі Коалітерну та в австрійській і польській партіях. На початку 1928 року КПЗУ розумно, ініціативно включилося з партії, а тих, що були на території УССР, ліквідовано. На початку 1930 року з новим курсом сов. політики і теорію в УССР, півдня КПЗУ зовсім відпав. Більшість її провідних членів що поїхали до ССРР були знані й наслідок чого значна частина рядового членства перешла до національного табору.
13. **Л.В.У.** — Ліга Відродження України, суцільно-політична організація в Канаді, під впливом Закордонних Частин ОУНР, заснована 1948 р. з завданням допомогати національній боротьбі українського народу. Центральна в Торонто має 48 Відділів, 22 Об'єднання Жінок ЛВУ, членів — 3000. ЛВУ планує видавничий, академічний, доповідний, пресовий, конференційний, видає відомості та інформаційні листочки, випускає меморандуми. Пресовий орган ЛВУ — тижневик Голос України.
14. **Л.У.Г.** — рухунково-спортивне т-во в Галичині, засноване 1925 року на місці зв'язаних в 1924 році Січовців. Т-во ЛУГ прагнуло швидко популярності про що свідчать дані:

В 1925 р. було 200 членів ЛУГин, в 1929 р. — 750, в 1933 р. по широті країні — 236, 1936 р. — 556, в 1939 р. — 803 з 50 тисячними членами. Центральна ЛУГ мала у Львові рухункову і спортивну змову. ЛУГин відбували країною і поновити її діяльність згодом сподівалися аматорські команди, доповнивши їх. В 1939 р. Т-во ЛУГ балансувало тільки додала.

15. **Масловою** — нова назва Крайовий Молочарський Союз, Союз молочарських кооперативів, заснований 1907 року в Сьвіно. В 1923 р. переорганізувався — на місці фізичних членів організації правили особи (кооперативні), до його проходу зайшли нові люди з фаховою освітою. Центральна мела свою організаційно-інструкторську, торговельну, контрольно-технічну та агрономічно-ветеринарну працю за посередництва своїх відділів. З метою швидкої і оновленості, переорганізували мали молочарські кооперативи на більші, т. зв. Районні Молочарні. Масловою провадив молочарську школу, видавав журнал Кооперативне Молочарство. В числах Масловою у 1929 р. представлено так: 136 Районних Молочарств, 2000 збірних зошуків, 113,000,000 літрів молока, 2,848,000 кілограмів масла, обертати 12,100,000 штук. З приходом більшовицької Масловою був ліквідований.
16. **Н.П.Н.** — Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка, основане 1874 р. у Львові, при матеріальній допомозі патріотів з України. Н.П.Н. було інвентаризоване на зразок західно-європейських наукових установ з метою стати засновником майбутньої української академії наук. Весукраїнського вчовання і пресних у науковому світі Н.П.Н. набуло під керівництвом Михайла Грушевського, приєднавши до світу членів майже всі українські члени і Крім них численні чужинці. Учасні членів Н.П.Н. в наукових конгресах і з'їздах та об'ємним видавчій зв'язком з науковим

- установним світу. За час своєї діяльності у 1873-1938 рр. Н.П.Н. видав 591 том серійних видань, 352 наукових праць, 103 книжки літ. журналу, 95 числ агітаційних матеріалів і 31 інформаційні видання. З приходом більшовицької діяльності Н.П.Н. була припинена і 14 січня 1940 року Т-во розглянуто й утворено на його місці Філія Відділення Наук МРСР. Діяльність Н.П.Н. відновлено в 1947 р. на еміграції з відділами в провідних країнах. В 1953 р. відділи перетворилися на автономні країни Н.П.Н. в Англії, Америці, Європі й Канаді. В міру можливостей повноцінні Н.П.Н. діяльність, Європеєць Н.П.Н. з осідком в Сарселі, Франції, видає Бюлетень Українознавства, до сі (1973 р.) видає газету ЕУ з 3 томи, газетою — 6 томів і два томи автономної.
17. **О.Д.М.** — Об'єднання Демократичної Української Молоді, засноване 1950 р. в Нью Йорку. Крайові організації О.Д.М. існують в Америці, Канаді, Німеччині, Англії, Бельгії й Австралії. Виконують праці й форми діяльності зближені до тих що в Північній і С.У.М.-і. О.Д.М. видає журнал Молода Україна. Членів 2000.
18. **О.М.У.А.** — Об'єднання Мистців України в Америці.
19. **О.У.В.Л.** — Об'єднання Українських Відроджених Лікарів, powstało 1946 року в Мілхені, Німеччина. 1950 р. перенесено центрально до Чикаго, Філія Мас свої Відділи в Чикаго, Філія-дольній, Клівленді, Детройті — Америці, та Саскатуні, Вінніпег, Едмонтон - Канада. Членів 140, стан 1967 року. В складі ОУВЛ діяла студентська група, що складається з членів науковців.
20. **О.Д.В.У.** — Організація Державного Відродження України, політична організація українців в Америці, створена з ініціативи польк, Євгена Коновальця на Ідеологічних сесіях УВУ й ОУН з метою ширити ідеї українського націоналізму і до-

- помогати революційній боротьбі на рідних землях. ОДВУ має 45 Відділів і 7 Делегатур. З Одного зближені їх братні організації М.У.Н. — Молодь Української Національності і жіноча організація Золотий Хрест. Випускає журнал Євностетія Україна.
21. **О.О.С.У.** — Організація Оборони Чотирьох Свобід України, суцільно-політична організація українців в Америці. Ідеологічно зближена до З.У.О.Н. ООС.У. нараховує 48 Відділів та 9 Делегатур з 8400 членами. При ООС.У. діє Об'єднання Жінок ООС.У. з 15 Відділів і 1200 членами. Видає Бюлетень ООС.У.
22. **О.У.Н.** — Організація Українських Націоналістів, була оформлена 1929 року на Конгресі в Відні. В 1930 рр. ОУН стала найактивнішою українсько-політичною силою в Галичині й Волині. В ОУН пухнула атмосфера фанатичного патріотизму, самовідречення, повелити готовності жертвувати своїм життям. На уяву молоді впливали такі організації ОУН як: Ольга Басараб, Юлія Голубинська, Дмитро Данишин і Василь Білаш. Ширше про ОУН в статті «Тайні Організації».
23. **П.Л.Г.** — організація української молоді, для безбачного патріотичного самозвиконання. Ідеї цієї організації П.Л.Г. змислені в трьох об'ємних працях, що є складовою частиною платівки ідеологічної проєкції. Приносять масою често, що робити все, що в своїй силі, щоб бути вірним Батьківщині і Україні, допомогти іншим, жити згідно з платівкою законом і служити проповіду. Нерідк платівки журки посли в Галичині 1910 р. зовнішником був Олександр Тисовський, а найбільшій співробітник — Петро Франко та Іван Чмола. До початку 1-ї світової війни П.Л.Г. організував прогулянки і табори в Карпатах. На початку війни старші віком платівки вступили в УСС. В 1921-1931 роках П.Л.Г. розвинувся в зразкову організацію з 6000 членством. 1930 р. польська

а влада заборонила діяльність Пласту. По війні 1945 р. Пласт відновлено на з'їзді в Карлсфельді. На день 30 червня 1969 р. Пласт в числах представлений так:

Країна	Новачки	Юнаки	Ст. пластуни	Сенатори	Радики
Австралія	229	369	241	141	980
Америка	1190	1677	761	615	3333
Англія	59	93	63	29	214
Аргентина	47	55	26	18	146
Канада	451	788	217	208	1967
Німеччина	43	42	43	38	166
Разом	2019	3024	1351	1049	7336

24. **«Провітас»** — товариство для масового поширення освіти і національної свідомості серед народу, основане 8 грудня 1868 року у Львові. Членами «Провітасу» були фізичні і правні особи. На селах освоювано на її статуті — читальні, по містках і повітових осередках Філії. З огляду на великозначні завдання «Провітасу», вона мала жертвувати значні кошти, які ще перед 1914 роком вилдали 310 тисяч австрійських корон на ріжні фундації, в час війни цих фундацій збільшилось ще на 340 тисяч корон. Між фундаціями були передані громадяни, інтелекції, були селяни і будні робітники. Вони у своїх завданнях привносили все своє майно на цілі «Провітасу». «Провітас» мала величезні плани на селянську і міщанську молодь, яка 1914 р. випинувала риди УСС. «Провітас» став загріб'ю всіх українських установ. В 1939 році «Провітас» мала 83 Філії, 3975 членів, 1475 власних будинків і 2988 бібліотек. Читальні «Провітасу» освоювали по Україні, на Зелених Клинц, Волні, Поліссі, Холмщині, на Закарпатті, в Югославії, в Америці, Канаді, Аргентині, Бразилії, Парагваї та інших краї-

нах. В 1939 році «Провітасу» безплатно видавали закінчувані.

25. **Р.С.У.К.** — Релігійний Союз Українських Кооператив, найвища релігійна та провідна організація української кооперативної, заснований 1903 р. як Красний Релігійний Союз. Про значення РСУК свідчать дані з 1938 року:

кооператив для загального закупу і збуту 2360
 кооператив кредитових 608
 районних молочноярів 143
 міських споживчих кооп. 127
 різних інших 121
 Окружних і Повіт. Союзів 32
 Центральн. Центробока
 Маслової, Центробока
 і Пародна Торгівля 4

1939 року безплатно РСУК видавали.

Кооперативна ідея найшла приміщення й на новому місці поселення нашої еміграції. В кожній країні, де існує велика кількість кооперативних робітників освоювали кооператив: в Австралії, Англії, Бельгії, Америці, Канаді та інших країнах. Їх розвиток у першу чергу залежить від місцевих умов, світської палати тощо. Кредитні кооперативи в Америці і Канаді розвиваються гарно.

26. **«Рідна Школа»** Українське Педагогічне Товариство у Львові, засноване 1881 року як «Руське Товариство Педагогічне». Завдання Т-ва: «добути наші школи з рук чужих і боронити наші школи і їх учителів від всяких крихд». З цією метою т-во робить заходи в справі заснування українських шкіл, освоює для українських вчителів допоміжний фонд, освоює буржуа та приватні школи. Матеріальною основою «Рідної Школи» були добровільні пожертви українського громадянства. Велике відомство про Р.Ш. в статті О. Залеського Наше шкільництво.

27. **С.Ф.Ж.О.** — Світова Федерація Українських Жіночих Організацій.

28. **С.К.В.У.** — Світові Конгреси Вільних України. Завданням Конгресів є координація дій та концентрація громадських сил в цілі домогати українському народові в Україні та збереженні українства у світовому світі. **Перший** Світовий Конгрес Вільних України відбувся в днях 12-19 липня 1917 року в Нью-Йорку, Америка, в присутності 1027 осіб з таких країн: Австралія 6, Австрія 2, Америка 795, Англія 16, Аргентина 21, Бельгія 4, Бразилія 9, Венесуела 4, Голландія 1, Італія 1, Канада 224, Люксембург 2, Німеччина 18, Парагвай 1, Франція 3, Чехія 1 і Швейцарія 1. **Другий СКВУ** відбувся в днях 1-4 листопада 1923 року в Торонто, Онт., Канада, в присутності 1012 осіб з таких країн: Австралія 13, Америки 168, Англія 19, Аргентина 16, Бельгія 3, Бразилія 2, Венесуела 1, Голландія 1, Канада 189, Німеччина 11, Франція 5, Нової Зеландії 1, 42 представники українського студентства, 10 представників жерс і 331 гостя.

29. **Синд У.К.Ц.** — Синд Української Католицької Церкви створений по Другій Ватиканській Соборі, для оборони нашої Церкви та її релігійної і адміністративної спроможності, пильного інспекції і виконання кандидатів на богословії, створення інших богословських студій, видання існуючих богословських праць тощо. В склад Правління Синду входять: Верховний Архієпископ Кир Йосиф Кардинал Саліні, Архієпископ Кир Іван Бучко, Митрополит Кир Максим Тереманок ЧП, Митрополит Кир Амвросій Семіані ЧСВВ і Єпископ Кир Андрій Савельєв.

30. **«Сільський Господар»** — Т-во для віднесення хліборобської культури та оборони хліборобів, основане 1908 року в Одесі, пов. Золочин. В 1904 році переїхав до Львова. В 1909 р. зреорганізований, розширений у велику крайову установу. Кооператив для загального закупу і збуту, а

також молочноярська, епіміраціоналіст «С.Г.» в організації Хліборобського Вишколу Молоді, добори поєдиного зерна, контроль молочної, у адміністративні сільсько-господарських курсів тощо.

31. **«Січ»** — українське руханково-пожежне т-во засноване 1900 р. західом д-ра Кирила Тримальського і Галицької. Кир того були Січ Соколяк Батька, За Помічч'я іх порозвідувала. На галицькій часток поєднати Січ на Буковині, Закарпатті, в Америці і Канаді.

32. **«Соколяк»** — національно-руханковий т-во. Перше гніздо поєднано 1894 р. у Львові й невдовзі поширились цей рух по цілому краю. Найбільший розвиток дав громадств Іванн Воєвельського (1903-1914), що організував крайовий з'їзд. До війни 1914 р. було 974 товариств, в 1928 р. — 586, в 1931 — 320. В 1914 році члени Січей і Соколяк масово вступали в ряди УСС. Щоб наша молодь не тинялась по чужих гривках, 1905-1909 рр. Соколяк-Батько набув у єрпейській дільниці обширну площу Соколякської заповіді. На покриття коштів заплоти широкі круги громадствна освітати по 1, 2, 3 чин 5 квадратних метрів і ширш дрібними, але місцевими датками, площу заплатили. Крім кожновиснах ігор, на прому майдані відбувались величезні з'їзди: З'їзд Соколяк і Січей в червні 1914 р., Українська Молодь Християні в 1933 р. та інші. В останніх роках перед другою світовою війною «Соколякський заповідь» польська влада вилучила для «оборонних цілей».

33. **С.С.А.** — Союз Українок Америки, оснований 1925 року в Нью-Йорку. Від 1943 р. осідок ГУ СВА у Філадельфії — доступна організація із освітньою і харитативною програмою праці, СВА має 89 Відділів і около 5 тисяч членок. Західом СВА в 1961 році відкрито пам'ятник Герці України в Українському Лосі Кольтурі в Кіліфорнії. Видає жур-

під «Наше Життя». Організує дитячі співачки при Відділах, міжкові семінари для матерей. В 1928 році при СВА засновано медично-допомоговий фонд, що дав допомогу допомогою жертвам вояки і нациркіації. По війні СВА співпрацює з ЗУАДК-ом, особливо в переселенні вдів з дітьми, опікується близько 20 вдовами українців-воєнних в Європі та старими самотніми жінками. СВА є співтоваришом СФУЖО.

членом Генеральної Федерації Жіночих Клубів, Національної Ради Жінок Америки. Виступає своєю представництвом на Міжконтинентальному Конгресі.

34. «Провідниця» — Союз Українців Католіків Провідниця — братсько-допомогова організація, основана 1912 року, однокр. ІУ в Філадельфії, Па. Об'єднує 18325 членів. Майно СУК Провідниця — шовтовці \$8.856.536 (гравень 1973). Випда щоденник «Америка» накладом 4210 примірників.

35. С.У.Б. — Союз Українців у Великій Британії. Гладі розділ «Еміграція».

36. С.У.С.Т.А. — Союз Українських Студентських Товариств Америки, об'єднує 25 студентських товариств, з-поміж 1000 членів. СУСТА ідейний основоположник Українського Наукового Інституту Гарвардського Університету. На III-му Конгресі СУСТА, що відбувся в днів 15 і 16 червня 1957 року в Клівленді, постановлено створити при одному з американських університетів Кафедру Українознавства. Цей почин підтримали організації молоді: ЗАРЕВО, ОБНОВА, ОДУМ, ПІЛАСТ, СУМА, ТУСМ, Українська Православна Ліга і Ліга Молоді Північної Америки. Солідарність молоді підтримала за собою солідарність української спільноти.

37. С.У.Ж.А. — Союз Українських Журналістів в Америці.

38. С.У.О.А. — Союз Українських Організацій в Австралії. Суспільно-громадська і політична репрезентація українців в Австралії.

мадська і політична репрезентація українців в Австралії.

39. С.У.М.А. — Спілка Української Молоді Америки, основана 6 липня 1946 р. в Нью-Йорку, Одкр. Світової Урави СММ-у в Брюсселі, Белгії. Об'єднує в країнах Урави 112 Осередків з 12.340 членами, в тому 7203 Юнаків, 2365 Дружинників і 2572 Солдатів. Світова Урава СММ-у видає журнали «Амстарт» і «Крилаті».

40. Товариство за Патріархальний Церковний Український Католицький Церква — powstało по Другім Ватиканським Соборі в Римі, в цілі модернізації ідей Помісної УКЦеркви і заперечення її Патріархатом.

41. Т.О.П.Л.Ж. — Товариство Писемників і Журналістів, у Львові, 1927.

42. Т.У.Б.А. — Товариство Українських Бібліотекарів Америки, об'єднує 70 членів як працюють в місцевих та університетських бібліотеках Америки в Канаді. Завдання т-ва: промстити шлях українській книжці до читачин бібліотек. Товариство планує видати конференції в параді. Випда публікації в ділянці бібліотекознавства.

43. Т.У.Л.А. і Т.У.Т.К. Товариство Українських Інженерів Америки і Українських Техніків Товариство Канади, основані 1948 р., об'єднують 800 членів згуртованих в 11 Відділах. Випдають «Вісті Українських Інженерів» накладом 1100 прим., який публікує науковим установам і бібліотекам в Америці і Канаді, а також головним бібліотекам в Україні, з-поміж членів, 120 інженерів є викладачами в університетах і відноді в дослідних дослідницьких і лабораторіях, 50 членів є та індустріально інженерів становлять, а 25 інженерів є власниками інженерних підприємств.

44. Т.У.С.М. — Т-во Української Студентської Молоді ім. Міхновського.

45. У.В.О. — Українська Вісесюдова Організація, тайна національно-революційна організація в Галичині від

1922 до 1929 р. Від 1929 року завдання УВОО перебрала Організація Українських Націоналістів.

46. У.В.А.П. — Українська Вільна Академія Наук, основана в Нью-Йорку 1945 р. для продовження традицій УВАП в Києві, з'єднана з Вільною Українською Державою 1918 р.

47. У.Г.А. — Українська Громадська Армія. Армія ЗУНР powstała з початком листопада 1918 року, до кінця грудня того ж року була в стані формування. На день 18 листопада 1918 р. боєвий стан УГА вносили 25 тисяч бійців і шовтовці і 40 гармат. В літку 1919 року стан УГА зменшив: сто тисяч шовтовців, 160 гармат, 550 кулеметів і 20 літаків.

48. У.П.С. і О.У.Р. Українська Народна Свобода і Організація Українських Робітників у Франції — репрезентативна осередок українців у Франції.

49. У.П.П. — Українська Народна Поміч, товариство планоного життєвого забезпечення, основані 1934 року в Петербурзі. Па. На кінець серпня 1973 р. стан членів вносили 9000 осіб, майно \$2.700.000, загальна сума обов'язкових всіх членів 7 мільонів доларів. Офіційний орган УПН — Українське Народне Слово — двотижневик накладом 5000 прим.

50. У.П.Р. — Українська Центральна Рада — парламент України 1917-1918 рр. Postala в Києві 17 березня 1917 р. як центральне об'єднання всіх українських політичних партій для керування українським революційним національним рухом.

51. У.П.Р. — Українська Центральна Репрезентація України в Аргентині, основана 1947 року на Першому Конгресі України в Буенос-Айресе.

52. У.П.Т. — Українське Історичне Товариство, об'єднує істориків-українців Америки, Канади та інших країн. Від 1933 року видає журнал «Український Історик», єдиний історичний журнал поза межами України. Головним завданням жур-

налу публікувати та боронити інтереси європейської української історичної науки, бо у польському світі, дуже часто європейській та американській істориків тенденційно наслідують українській історичний процес в дуел московської схеми історії Східної Європи. Статті з «Українського Історика» є ресторовані в найпопулярнішому міжнародному бібліотечному журналі «Гісторіка Абстрактів» та інших бібліографічних довідниках. Досі вийшло 38 чисел (листопад 1973).

53. У.Л.Т.П.А. — Українське Лікарське Товариство Північної Америки, основані 1950 року, об'єднує 605 членів Америки і Канади згуртованих в 15 Відділах. При т-ві лежить Студентський Фонд ім. проф. М. Панчишина для допомоги українським студентам медицини. Частина лікарів є викладачами в університетах, між іншими є декотро інших професорів. Т-во видає журнал Лікарський Вісник.

54. У.Л.У.В. — Український Вільний Університет оснований 1920 року у Відні і люди переселені його до Праги. Студентська молоді, що була в рядках Української Армії мали нагоду продовжувати студії і вже в 1922-3 академічному році було 874 студентів. По другій світовій війні УВУ переселився до Мінхена, Німеччини, і тут незліченні німецькими підприємством освіти, продовжує свою суцільну діяльність. За час існування УВУ, 270 абсолютистів отримали докторати, в тому 138 докторати з філософії і 132 докторати з права і суспільно-економічних наук.

(Випуск УВУ ч. 2: 28 з 1973 р.)

55. «Український День» — старшим наших центральних організацій в Америці (Української Ради і Федеративної України), президент Америки Худсон Вільсон, в дні 16 березня 1917 р. відіслав грамоту, якою проголосив День 21 квітня 1917 р. Український День. В тому дні во місцеві Америки, де проживали українці,

переведено прилюдно гронону збір-ку на допомогу українцям жертвам війни з вислідом \$84.463,97 (Промаш-мента Книга УПС, 1934).

56. **У.Д.К.** — Український Допомоговий Комітет в Брюсселі, Бельгії, координаційний осередок українців у цій країні.

57. **У.К.Д.К.** — Український Католицький Допомоговий Комітет в Стам-форд, Конн. діяв з рамиці Като-лицької Акції National Catholic Welfare Conference (N.C.W.C.). За його старанням по другій світовій війні переселилась з європейських країн до Америки біля 35 тисяч осіб.

58. **У.К.К.А.** — Український Кооперативний Комітет Америки, політична поінформована репрезентативна українців в Америці, покликаний до життя 24-го травня 1940 р. у Вашингтоні, Д.К. Перш створення УККА діяла від 1922 р. до 1940 р. установою, що звалась «Об'єднання Українських Організацій». В час другій світовій війні в наслідок до-носів та шпигів, УККА прийняв свою діяльність, відновив її у вересні 1943 р., а на дні 22-23 січня 1944 року, скликали Другий Конгрес, по якому оголошено діяльність УККА. Членами УКК є центральні організації, яких нараховується 55 одиниць. Участь в Конгресі беруть представники низових клітин. Ма-теріальною базою УККА є Українсь-кий Народний Фонд створений на IV-му Конгресі.

59. **У.К.У.** — Український Католицький Університет ім. Папи св. Калікста в Римі, оснував Верховний Архи-єпископ Кип Йосиф Кардинал Слі-пий.

60. **У.Н.С.** — Український Народний Союз, братсько-допомогова органі-зація, оснований 1894 р. з осідком ГУ в Джерзі Сіті, П.Дж. На день 30 червня 1973 р. стан його членства становив 88.296 осіб, \$38.158.826 май-на, видає щоденник «Свободу» на-кладом 20 тисяч примірників, дитячий журнал «Веселка», коштом

УНС видано англійським Енцикло-педо Українства.

61. **У.Р.С.** — Український Робітничий Союз, братсько-допомогова органі-зація оснований 1911 року з осідком у Скрантоні, Па. На кінець червня 1973 р. об'єднував 23.500 членів, власне майно УРС \$9.500.000. Виде-тижневик «Народна Воля» в украї-нській і англійській мовах накла-дом 4000 прим, та англійським жур-налом «Форум» накладом 1500 прим.

62. **У.С.С.** — Українська Січова Стріла, 1) організація для військового підго-тову членів записана при Українсь-кій Січовій Союзі у Львові.

2) УСС галицько-українська війсь-кова формація австрійської армії в часі першої світової війни. В грудні 1918 року УСС творить групу СКД, від лютого 1919 — 1 Бригаду УСС, командант Осені Букановичий, в Бригаду входили: 1 полк піхоти з трьома курезими, командант Зе-нов Насковський, 1 гарматний полк з 4 батареями командант Йордан Насвідка і сотня кішотів, командант Лев Ленкий.

63. **У.А.А.У.П.** — Українсько-Амери-канська Асоціація Університетських Професорів заснована в 1961 році, об'єднує вчителів високих шкіл Америки в Канаді українського ро-ду, від інструктора до поважного про-фесора. Метою об'єднання є підпи-нувати професійний рішень, членів шляхом наукових конференцій, змі-нюю фахових інформацій, збирання даних про наукову діяльність, публікацій, відміщення в ступнях членів. Дальшою метою є співпраця з неукраїнськими науковцями заї-кадешими в студіях Східної Євро-пи, Асоціація станаюча Науковий Фонд, якого доходи будуть ікитні на допомогу в університетських сту-діях і публікаціях з ділянки украї-нознавства, Асоціація є членом УККА. В половині 1973 року Асо-ціація нараховувала 175 членів.

(Проф. д-р Ю. Федиский, 7.10.73)

64. **Ф.К.У.** — Фонд Катедри Україно-знавства, організації зареєстрована 19 серпня 1938 р. з метою придбути фонди для створення на одному або в більше передних американських університетів повесій катедри українознавства. Від часу оснування до 31 березня 1973 р. на ФКУ пилну-вало \$2.088.380 (два мільйони вісімсе-дес'ять тисяч триста вісімдесят до-ларів). На що суму зложилися 8622 платників, в тому 7946 осіб і 675 ор-ганізацій. Між ними платили є 293 вчителі по \$1000 і більше, Пенсіоне-ри: Володимир Юрковський, наро-дженний 1887 р. у Мункаціні, покій Борний, платили на ФКУ сто тисяч доларів: Михайло Бучимський на-роджений 1889 року, коротко перед смертю (24.10.1973) вчителі за слова-ми покійного, «добрик свого життя на правду українську науку \$30.000 тридцять тисяч дол. (Сло-вова ч. 188 і 282 1972).

Цєю грядкою спонсоруемо Іх До-стоїнні Імена в Призначу.

65. **Ф.Т.П.** — Фондация ім. Тараса Шев-ченка в Канаді, зареєстрована 22-го липня 1963 року. Заданим фунда-ції: а) приймати пожертви, дитки і записки на заступство їх відносно до постановлені акту, б) придбуток при-лучувати на поширення українсь-кої культури в Канаді. На 31 берез-ня 1973 р. стан фондаций вносили \$520.000.

Джерела:

- Енциклопедія Українознавства 2.
Д-р І. Віталійович, Історія Українського Кооперативного Руху, 1964.
Календар УНС 1973.
Перший Січовий Конгрес Вільних Українців — 1969.
Пресні звідомлення з Другого СКВУ — листопад 1973 р.
Українська Загальна Енциклопедія, Львів—Станіславів—Коломия, 1932.
Український Історик, ч. 38 з 1972 р.
Фонд Катедри Українознавства, Звіт з VI З'їзду, жовтень 1973 р.
Фондация ім. Т. Шевченка — Звіт ч. 9.
ЗНАДК, Т-во Українських Інженерів, Українська Народна Поміч, Український Робітничий Союз — подали відомості на наше бажання.

Листопад 1973 р.

66. **Ц.П.У.Е.П.** Центральна Представ-ництво Української Еміграції Ні-меччини.

67. **Центро-Банк** — Центральний Кооперативний Банк у Львові, оселе-ний 1898 р. об'єднував 113 Українсь-ких банків і 625 гітвехх кредитівок.

68. **«Центросоюз»** Союз Кооператив-них Союзів, оснований 1924 р. у Львові. Заданим ЦС: спонсоруемо своїмй фірми для поставлення еко-номічних артикулів та предметів про-дешного вжитку для населення краї-ни, організації збуту продукції сільськогосподарства, фахова оліпка под своїми членами-союзами. За 1938 рік обороти ЦС в достатій товщині сягали 40 мільйонів злотих, в збуті сільськогосподарських про-дукцій і жилинн перевищено до мільйонів зл. в. В збуті зерн, на всіх оборотів 5 мільйонів з злоті Польщі Центросоюз мав 4 мільйони, а в збуті бджоляк сягав 30% оборотів львівсь-кої бджоляк бірки. (І. Мортов, Центросоюз, ізд. М. П. Коць, Джерзі Сіті, П.Дж., 1973).

Торіями в нашому народі була-мало популярна, недоступна і від-кама заєднання. Наша кооперація за короткий час (1924-1939 рр.) про-аргументувала спонсоруемо і швидко на-з цього поміжконого стану. — **С.П.**

З ПЕРШИХ ПОЧИНІВ НАШОГО КОМПІТЕТУ

ДО ІСТОРІЇ БУЧАЧЧИНИ

Випускаючи у світ цю книгу мемуарного збірника джерельних відомостей про Бучаччину, мимохіть насувається питання, в кого зродилася ця думка? Хто перший підняв здійсненню таку важливу, а при тім тяжку й відповідальну працю?

За останній час вийшло друком вже декілька регіональних збірок. Тут, то там відбувалися регіональні з'їзди, але бучачани, з великим числом інтелігенції, зовікали. Зовікали та не резитували, бо вважали в перенесці, що про такий з'їзд думали, але не відважувалися цій задум здійснювати. Щойно по появі регіонального збірника «Пере-

Вішанка для урочистого з'їзду.

На сцені, від ліва: Михайло Крижанівський, чл. секретарів з'їзду, Володимир Колцо, д-р Роман Баранівський, Степан Шиндлерович, Іван Винокук і Марія Крижанівська - Президія з'їзду. В ряду, Павлина Пресвідія; Богдан Верес, Михайло Боран, д-р Галина Покосівська-Грилик, о. Іриней Готра ЧСВВ, о. шиб. Петро Мельничук, о. д-р Володимир Ковалюк ЧСВВ, Галина Сосновар і Володимир Овсітко.

Марія Крижанівська (ліва), започатковує програму бенкету декламацією. Квартет «Верховина» (справа), під управлінням Олени Галюнич.

мишль — західний бастион України». Михайло і Марія Крижанівські з Рочестеру, Н.Й., виявили свою думку щодо з'їзду бучачан авторів цього парису і Володимирові Тарнавському — вони по спільним обговоренні справи цю ідею прийняли і постановили здійснити її. Цю першу зустріч-нараду можна уважати зав'язком Ініціативного Комітету.

Не гаючись, вислано бучачанам, що проживають у Торонті, Чикаго, Вофало, Детройті, Нью Йорку й Балтиморі інформаційні листи, а на сторінках «Свободи», поміщено відозву до бучачан, що проживають у вільному світі, в якій повідомлялося про почин — скликати з'їзд; і запрошено всіх бучачан до співпраці. У вигляді цих заходів, надливали листи з признанням й GRATULACIAMI, з готовістю співпраці, а в потреби навіть й грошима помощи.

Здійснювати ідею скликання з'їзду, а відтак і видання збірника про Бучаччину, треба було знайти людину свідому цього завдання і відповідальності. Ініціатори мали на увазі довголітнього, загально відомого, суспільного робітника Стенана Шинцлявого, що з позиж нас усіх знав найкраще Бучаччину, але він відмовився тиз, що не дуже трудне завдання, що воно вимагає великого гуртка цієї справи відданих людей і поважного гроша. Співробітник Михайло Крижанівський заявив: Співробітників між бучачанами ми напевно знайдемо, а щодо грошей, то я запевню Вас, що з цим труднощів не будемо мати: віро, що бучач-

Танцювальний ансамбль «Черешки» під управлінням Я. Курчяка (ліва) в сцену весілья с'їзду, (справа) в національній с'їзду.

чани цю справу матеріально підтримають, а як буде недовставати — доложу.

Ця заява — бути приготованим доложити кілька тисяч доларів для суспільної справи, — переконала п. Шинцлявого і він погодився увійти в склад Ініціативного Комітету і взяти на себе відповідну частину обов'язків.

Зараз після його згоди створено Ініціативний Комітет, з отсех осіб: д-р Роман Барановський, Богдан Береза, Іван Бобик, Михайло Білоус, Іван Винник, Орест Гафкович, мр Олександр Грабар, Іван Керницький, Михайло Когут, Володимир Кольцо, Михайло Крижанівський, д-р Юрій Крижанівський, д-р Микола Крижановський, Теодор Луція, о. шамб, Петро Мельничук, ред. Михайло Островецька, Іван Петрик, д-р Володимир Созанівський, Володимир Тарнавський, Стенан Шинцлявий та Іван Чорний.

Про оформлення Ініціативного Комітету і його завдання повідомлено в нашій пресі: у «Свободі», «Амеріці», «Гомоні України», «Новому Шляху», «Канадійському Фермері», «Шляху Перемоги», «Пародній Волі» й «Українському Самостійнику»; повідомлено про конкретність скликання з'їзду, обговорити на ньому памічену мету, обрати відповідні тіла, які взяли б за приддання на видання книги грошей і зібранні потрібних для книги матеріалів.

З'їзд намічено відбутися в Рочестері, Н.Й., в днях 30-31 травня і 1 червня 1969 р. Щоб упростити справу на самому з'їзді, то дня 23 лютого в Торонті, а дни 23 березня в Рочестері, відбуто передз'їздові наради. В Торонті було прияних 36 осіб, в Рочестері — 32 особи. Заплановані такі ж наради в Нью Йорку і Чикаго — не подістило нам скликати.

На цих нарадах обговорено мету з'їзду та основне завдання з'їзду — видання Пропаг'нтіної Книги «Бучаччина» і накреслено зміст книги. Прияні на обох нарадах полягали на тому, щоб у книзі подавати відомості тільки по кінець 1939 року, а першу більшовицьку окупацію, втечу більшовиків, німецьку окупацію і черговий прихід більшовиків — пропустити, тому, що на Рідних Землях осталася більшість спів-

Бүтээгч Бүлэгчид

Угсаатны Тэгш Бирэгчид

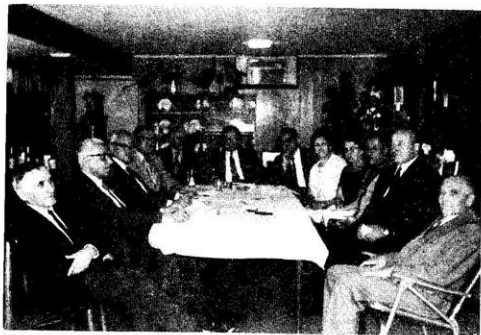

Учасники наради Президій Комітету і Редакційної Колегії що відбулась в дні 10, 11 і 12 жовтня 1979 р. Від ліва: Іван Чорний, д-р Роман Барановський, Степан Шинцзялий, Марія Крижанівська, Михайло Крижанівський, Петро Рогатинський і Володимир Козлюк.

творців і учасників нашого організованого життя, щоб згадуємо про них не наразити їх на переслідування і тим не приспорити їм та їхнім родинам неспотрібного гори. На цих нарадах обдумано також склад Президій З'їзду.

Організування і технічне приготування до З'їзду припало членам-ініціаторам, що живуть у Рочестері. Окрім членів Ініціативного Комітету, запрошено до співпраці також і інших, а навіть і небуваччан.

З'їзд відбувся в Українському Народному Домі в Рочестері, Н.Й., при вулиці Джозеф ч. 831. Згідно з заповідженням, о год. 11-ій, ініціатор і господар З'їзду п. Михайло Крижанівський, відкриваючи З'їзд, привітав приваних словами: «Мені, як ініціаторові цього З'їзду, припала честь відкрити його і привітати Вас гарячим бучацьким серцем. Тішуся, що я не завівся у моїх надіях, Вашою чисельною участю, ми дали доказ, що Бучацька Земля не є нам байдужою, що дорожимо цим великим скарбом попередників наших, які століттями громадили й розбудовували нашу культуру, зберігали наші звичаї і традиції – без яких нарід замирає. Нашою такою чисельністю, ми, тут, на цьому місці, виявили наш патріотизм і це є залоруюко, що головна ціль нашого З'їзду — видання Пропам'ятної Книги, цього джерела правди, з якого прийдеши

Учасники наради членів Комітету і Редакційної Колегії що відбулась в дні 10, 11 і 12 жовтня 1979 р. Від ліва: Степан Шинцзялий, Михайло Крижанівський, Іван Дубрак, д-р Роман Барановський, Михайло Крижанівський, Іван Подмарка, Петро Рогатинський, Марія Крижанівська, Степан Козлюк, мтр Олександр Грабар, Іван Винник і Володимир Козлюк.

покоління черпатимуть непофальшовані відомості про нашу Бучацьку Землю, – успішність повним успіхом. З ч'єри маю нашу представити Вам нашого відомого суспільного робітника Бучаччини, Вельможинського директора наші Степана Шинцзялого, в якого рули перетому провід наших нарад».

Крім п. Шинцзялого, як предедінка З'їзду, п. Крижанівський допросив у склад Президій д-ра Романа Барановського і п. Івана Винника, як заступників, а нашо Марію Крижанівську і п. Володимира Козлюк як секретарів, що привані прийняли одлесками.

П. Степан Шинцзялий, приймаючи обов'язок предедінка З'їзду, подякував приваним за гідність і довіря, попросити до Почесної Президій: о. Шамбелана Петра Мельничука, о. Іринця Готру ЧСВВ, о. д-ра М. дестія М. Солов'я ЧСВВ, о. д-ра Володимира Ковалюка ЧСВВ, наші Галину Слюзар, д-ра Галину Носковську-Гірник, сенйора бучачан Михайла Барана, Володимира Олейка, Богдана Березу, Івана Вобика, Івана Кержинського і гости ч Детроїту – п. Івана Века.

З ч'єри, Предедінк попросив о. шамб. Петра Мельничука відмовити молитву. По молитві Предедінк попросив приваних вішувати пам'яті бучачан, «що життя своє віддали за волю України в рядах Українських Січових Стрільців, в явах Української Галицької Армії, Армії Україн-

Учасники Народної для оборони приватних матеріалів, 28 травня 1972 року. Стоять від ліва: Іван Бобик, Михайло Островерха, Михайло Крижанівський і Степан Шинялий. Стоять від ліва: Володимир Кольцо, мгр Михайло Білоскурський, мгр Олександр Грабар, Орест Гафткович, Петро Рогатинський і Володимир Таранівський.

ської Народної Республіки, скоєних тифом в чотирикутнику смерті і таборів полонських, членів Української Військової Організації і членів Організації Українських Націоналістів, унаших в обороні Східної Землі в рядах Карпатської Січі, унаших в облавах червоного окупанта в 1940-1941 роках, виселених їх родин приречених на певну загибель, арештованих і без суду помордованих в червні-липні 1941 р., замучених в німецьких концтаборах, поглиблених в рядах 1-ої Української Дивізії Української Національної Армії, унаших босників Української Повстанської Армії. Ти один, Всемогутній Боже, знаєш їхні імена, скільки їх унало і місяця їхнього останнього віддиху.

Христе Боже наш, Ти прости бладинці й розбійникові, прости дочкам і синам Бучацької Землі, їхні спідомі і носвідомі провини та вранхуні їхню любов. Ти навчаєш, що немає більшої любови, як хто віддає життя за друзів своїх, — вони ж життя своє віддали за Твоє царство на землі і за волю Українського Народу».

Схиливши свої голови, прийняв мовчки винаунали пам'ять поглиблених

Про дотеперішню працю Комітету звітував п. Степан Шинялий. З черги, д-р Роман Барановський відчитав привіт від: Іх Блаженства Верховного Архиспископа Кир Йосифа Кардинала Сліного, від Митрополита Кир Амвросія Сенишина і Єпископа Кир Володимира Маланчука.

На загальне бажання прийнятих вислано привітальну телеграму Іх Блаженству Верховному Архиспископові Кир Йосифові Кардиналові Сліному.

25-ть хвилинні програмові доповіді проголосили:

- а) о. д-р Мелетій М. Солоний ЧСВВ — «Церква зберегла нас!»;
- б) мгр Михайло Білоскурський — «Від нацизму до будови держави!»;
- в) Степан Шинялий — «Національно-економічне відродження Бучаччини!»;
- г) про Промаятну Книгу, її значення, зміст, розміри, авторів, наклад і кошти видання реферувал Іван Винник.

Привітні прийняли пляні і заходи видання, а на покриття коштів — 90 бучачан, учасників З'їзду, задєкаювало \$5,525, а деякі зараз же віддали готівкою.

До реалізації цього завдання покликано Керівні Органи в такому складі:

Видатичий Комітет: Михайло Крижанівський — Голова, Іван Винник і д-р Володимир Соханівський — Заступники, Марія Крижанівська — касир, Володимир Кольцо — секретар, Тарас Баран і мгр Михайло Білоскурський — члени.

Редакційну Колекцію: Михайло Островерха — редактор, Степан Шинялий — координатор, д-р Роман Барановський, проф. Іван Бодначук, ред. Петро Рогатинський — члени.

Контрольна Комісія: Іван Бек, Орест Гафткович і Тиміш Шевчук. В ході праці, в склад Редакційної Комісії запрошено ще Івана Бобика.

По короткій перерві д-р Роман Барановський відчитав спогад-привіт нашого письменника-мистця Михайла Островерха, який з причини недути не міг прибути на З'їзд. Пані д-р Галина Носковська-Гіряк відчитала спогад про своїх братів УСС-ів — Зенона й Євгена Носковського. Дальші привіти й спогади перенесено на час бенкету.

В часі бенкету, обов'язки старости виконував д-р Роман Барановський. Бенкет попередив місцева частина — деклямація пані Марії Крижанівської, по кінецьних словах якої «Ще не вмерла і не вмере» — прийвіт відєвали національний гимн. Після цього був виступ квартету «Верховина» з Торонта і місцевого танцювального ансамблю «Черемош».

Після благословення страв, що його довершив о. Іриней Готра ЧСВВ, привні споживали Божі дари. Під час бенкету староста д-р Роман Барановський відчитував дальші привіти і розмаж гостей веселими оповіданнями і жартами. По спожитті страв, попросив до слова місцевого пароха о. Степана Городещякого, який у своїй релігійній і національно-патріотичній промові благословив наміри бучачан й висловив надію, що бучачани, прикладні його парохіяни, вив'яжуться з цього завдання.

Бенкет закінчився молитвою, а відтак молодші розважалися при музичній, а старші, не бачившись довгі роки, — ділилися своїми переживаннями.

Пастуного дня, в неділю 1 червня, в церкві св. Богоявлення, відправлено благодарственну Службу Божу, яку целебрував о. шамбелян Петро Мельничук у сослужінні о. Іриней Готри ЧСВВ і о. д-ра Мелетія М. Соловія ЧСВВ, а дякував о. д-р Володимир Ковалик ЧСВВ. Знаменну до хвилини проповідь виголосив о. шамбелян Петро Мельничук — останній парох Бучача. По Службі Божій ще раз зібрався бучачани в Українськiм Пародійнiм Дoмi для спільної зминки, обіду і закінчення парад.

По обіді прийнято відчитані резолюції і на тому Предсідник З'їзду — п. Степан Шинялявий подякував прийняти за участь, побажан щасливого повороту до своїх домів і родин, а д-р Роман Барановський проголосив закриття З'їзду.

* * *

Відпочивши по З'їзді, приступлено до праці. Виготовлено офіційне звіттовлення про перебіг З'їзду і його постанови; до цього виготовлено також відповідний завітник про важніші події і організовані вивия поодиноких громад і розіслано їх на всі адреси бучачан, закликаючи їх рiвночасно збирати адреси всіх бучачан, що проживають у вільному світі. Запросили всіх до співпраці, виновитовити завітники, писати епогади, присилати світляни. Запросили наших науковців, писати відповідні до їх ділянки праці і статті. Пороблено заходи, щоб видістати джерельні матеріали з великих бібліотек, архівів і за цими матеріалами стали шукати у Відні, Празі, Римі.

Щоб відповідно приготувити наших бучачан до цього важливого і спільного нам всім завдання, винуцено 10 об'яжних інформативних писем — накладом 24 тисячі сторінок, а з поодинокими громадянами Бучаччини були в постійному зв'язку, про що свідчать більш як чотири тисячі копій висланих листів. Цей труд оцравадав себе, здобуто 1200 адрес, приєднано 100 фундаторів з вплатами по \$100,00 і вище, 46 фундаторів по \$50,00 і більше, та 250 передплатників. Поважні і негайні влрати наших бучачан звільнили нас від журби і клопотів — звідкіль взяти грошей на видання книги; і ці влрати дали можливість вести спокійну і послідовну працю.

В цій підготовчій праці бучачани придержувались правил статуттових товариств — Видавничий Комітет надрядне і вирішальне тіло, Редакційна Колегія тіло виконане, Контрольна Комісія — для провірення господарського і фінансового стану. Обставини не дозволили нам відмежувати працю Видавничого Комітету від Редакційної Колегії, на це не було людей і грошових засобів, тому це завдання передано в руки координатора п. Степана Шинялявого. Звичайні справи полагожкував він сам, складніші вирішувало спільно з головою п. Крижанівським, а в справах змісту книги з ред. М. Островерхою. Незалежно від цих контактів, відбуто три ширші наради з Президією і членами Редакційної Колегії. Останню нараду відбуто в днях 28 і 29 травня 1972 р., на яку запрошено було всіх членів Редакційної Колегії і всіх членів Видавничого Комітету. Завданням цієї наради було — перевірити й обговорити зібрані матеріали. Перед нарадою кожний член отримав на один тиждень цілість машинописів, щоб познайомитися з ними і поробити свої зауваги. Цим способом розділено відповідальність за зміст книги на всіх членів Комітету і Редакційної Колегії.

На цій нараді розглянено офери друкарень та устійнено шесту накладу. Не брали під увагу до дешевше, а де можна краще і екорітне надрукувати.

На закінчення годиться сказати, що ми бучачани мали особливе щастя подо здійснення накресленої цілі — видання Пропагандної Книги. Знайшлись між нами люди з досвідом в суспільній праці і беззастеречно віддані цій справі.

Лютий, 1973 р.

КОМІТЕТ БУЧАЧАН В АНГЛІЇ

На вістку про оснування комітету Бучачан в Америці, завданням якого було зібрати відомості про минуле Бучаччини й видати Пропам'ятну Книгу, бучачани проживаючі в Англії відгукнулися й заявили свою готовість включитися до цієї праці і в міру своїх спроможностей допомогти матеріально.

*Комітет Бучачан в Англії
співать від ліва: Михайло Музика, Степан Галай, стоять: Михайло Мельник,
і Петро Білозе (спереду) Ілля Тригук.*

Зустріч Бучачан в Ковентрі. 4 жовтня 1970 р. по середині о. д-р Володимир Дьобя.

Їхню готовість і постанову допомогти, американський комітет Бучачан привітав радісно і запропонував бучачанам в Англії організуватися, дати з-поміж себе суспільно вироблених осіб і з них створити Комітет Бучачан в Англії. Відтак, устійнено спосіб співпраці, придумування переддатників книги і фундаторів, збирання потрібних матеріалів, ведення розрахунків тощо.

Вквортці ми отримали імена й прізвища осіб, що намічені в склад Комітету. Не зволікаючи, листом з 14 серпня 1970 р., поміщено повідомлення на сторінках тижневика «Українська Думка» в Лондоні, про оснування комітету бучачан в Англії, у якому запросили всіх бучачан, що живуть в Англії, співпрацювати з комітетом. До Комітету входили:

Михайло Музика з Зубриці — голова,
Петро Білозе з Барина — заступник,
Степан Галай з Медведовця і
Ілля Тригук із Барина — секретарі, та
Михайло Мельник з Житномира — скарбник.

Цей комітет, в дні 23 серпня 1970 р. відбув свою першу парадю, на якій устійнено програму праці і способи проведення цієї програми.

В дні 19 вересня того ж року, відбуто зустріч бучачан в Манчестері. На зустрічі був гостем редактор «Української Думки» п. М. Климченко-В. рес. Для 4-го жовтня 1970 р. таку зустріч відбуто в Ковентрі, з приємністю Впр. о. д-ра Володимира Дьобя з Черволоки.

По соціальному приготуванні, для 26 червня 1971 р. відбувся З'їзд бучачан в Манчестері з привітністю 100 осіб. Як на зустрічах, так і на З'їзді, відчитувано інформативні листи і відозви американського Комітету бучачан, що в них було подано цілі і завдання Комітету, а при тім і в справі збирання матеріалів і видання Пропам'ятної Книги, її

значення для наших людей у вільному світі, тут народжених їх дітей, як рівнож дітей народжених на Рідних Землях. Над цими питаннями дискутували й підбирали способ, якби найкраще можна виявитися з цього важливого завдання.

Крім зустрічей і З'їзду, відіслано 21 осереддя бучачан, вислано 321 індивідуальних листів, 179 обійзників американського Комітету, а також в 48-ми випадках користано з телефонічних розмов.

В останнє Комітет зібрався 19 вересня 1971 р., ствердивши, що намічений план праці виконаний і Комітет припинив свою працю. А що осталися ще не повикінювані справи зголошених прецедурат і вилат на фонд видання Пронам'їтної Книги, то скарбник комітету п. Михайло Мельник зі свого урядового становища продовжував працю, контактувався з поодинокими бучачанами в Англії і рівночасно з Комітетом в Америці, посилаючи зібрану готівку, прізвища нових передплатників, адреси тощо.

В справі приєднання фундаторів і передплатників книги, крім членів комітету, багато допомогли нам: Василь Білик з Залісся, Григорій Мельничук і Петро Василік з Сороків. Справедливість накаже згадати віддану працю члена комітету б.п. Іллі Тригунка, який не дивлячись повни Пронам'їтної Книги — номер 31 жовтня 1971 р.

По день 31 березня 1973 р., від наших бучачан в Англії вислано готівково \$2173.07 від вісьмох фундаторів і 62 передплатників книги.

Дня 5-го серпня, 1973 р.

С.П.

ПІСЛЯСЛОВО

Важкі воєнні події спричинили те, що вже в 1944 році ми були змушені покидати нашій рідній стороні. І тоді ми, якось підсвідомо, забирали з собою і грудку Рідної Землі — скроплену сльозами, гарячою сльозами, що на прощання котилися по нашому обличчю, з передчуттям, що гратиме що нашу Рідну Землю, може і на завжди. А коли люта війна добігала до свого кінця й один тоталітарний ворог конав, тоді мимохіть зроджувалися надії, що й другий такий же ворог дійде до такого самого кінця; бо Західний, волелюбний світ, із Америки у проводі, принесе устому людегству не тільки демократичні гасла, але й справжню волю. Та —

сталося інакше: замість волі, половина вільної Європи впала жертвою червоної більшовицької Москви.

І так, по довшому скитанні, волею Божого Провидіння ми знайшли другу, прибрану батьківщину Америку. І сюди привезли ми з собою наш дорогий скарб, окроплену гарячою сльозами — грудку Рідної Землі й безмежну до неї любов. І саме завдяки тієї великої любови винускасмо в широкий світ що нашу, серцем писану історію, цей збірник Бучач і Бучаччина. Тут у дрібних його рядках Ви, Дорогі Земляки, знайдете змалювані образи чарівних наших сіл, містечок й самого міста Бучача. Там, у світлинах, знайдете наші родючі подільські лани, пречудні дуги, бакаки і слану з боїв Українських Січових Стрільців річку Стрипу. Там знайдете і той культурний і матеріальний дорібок Ваших предків та й Вас самих, що Ви його осягнули в боротьбі за зміст Вашого життя.

*Михайло Крижанівський
Голова Комітету Бучачан.*

Невиможно радію, що в такому розмірні короткому часі -- я міг ті всі труднощі на шляху нашої праці перемогти й перед Вами виправдати те велике до мене довіря, яким Ви мене наділили. Й Вам Дорогі виходці з бучачької Землі дуже адячний за Вашу співдію, прихильність і жертвенність, я гордий з Вашої постави, що Ви під кожним оглядом з нами солідаризувались.

З черги сердечно дякую:

— моїй дружині Марії, що весь час була мою помічницею і дорадницею у виконуванні такої відповідальної праці;

— Степанові Шинцльову, що прийняв обов'язки координатора, вилукування бучачан по всіх країнах вільного світу, постійного зв'язку з ними, випукування авторів праць і споминів й організацію Видавничого Фонду;

— Володимирові Колцеві і Володимирові Тарнавському, яким я першим виявив свій задум скликати з'їзд і видати книгу «Бучача», які весь час були моїми найближчими дорадниками;

— редакторів Михайлові Островерсі, що прийняв відповідальність за оформлення і редагування книги, а також членам Редакційної Колегії д-рові Романові Барановському, проф. Іванові Боднарюкові, ред. Петрові Рогатиському та Іванові Бобикові, за їхню співпрацю і цінні матеріали до книги;

— д-рові Миколі Крижановському за його всесторонню поміч:

— членам Видавничого Комітету: д-рові Володимирові Соханівському, Іванові Вишникові, магістрові Михайлові Білокурському і Тарасові Баранові, а також Іванові Чорному за їх співпрацю та участь у епільних нарадах;

— членам Контрольної Комісії: Орестові Гафтковичеві, Тимошені Шевчукові, Іванові Бекові, магістрові Олександрові Грабареві і Володимирові Тарнавському за перевірлення господарських орудок, діловодства і контролю каси, Михайлові Малиниському за ведення книг;

— ВПаням Євгені Коцьо, Мирославі Крамарчук, Ірині Когут та ВПанам Михайлові Білоусові, Михайлові Когутові та Іванові Петрикові за допомогу в часі відбуття з'їзду;

— членам Комітету Бучачан в Англії -- Михайлові Музиці, Петрові Білоусові, Степанові Галасеві, Іллі Тригужові і Михайлові Мельникові за їх жертвенну і всесторонню допомогу, зокрема Михайлові Мельникові за постійний кореспонденційний зв'язок з нами і приєднування фундаторів і переддлатників книги;

— Авторам споминів і замовлених праць, доставчим світлин і дооміжних матеріалів;

— Комісії Регіональних Дослідів і Публікацій Наукового Товариства ім. Тараса Шевченка, за перерахування матеріалів, визнання їх гідними, щоб вийшли під патронатом ІТШ і поручення до друку;

— друкарні Української Видавничої Спільки в Лондоні, Англія, за старання і своєчасне виготовлення накладу;

— нашим Меценатам, Фундаторам і Переддлатникам книги за своєчасні і щедрі влати на книги, чим звільнили нас від грошових турбот.

* * *

Зміст нашої книги не є повний, бо охоплює лишень час до вересня 1939 року, тому цей, від 1939 року кривалий час, в наших аталах заслуговує на те, щоб його видати окремо, -- вірямо, що це виконають молодші від нас.

Цю книгу присвячуємо нашої вужчій Батьківщині, щоб повсякчасно пригадувала нам наші рідні сторони, наших рідних і всіх тих, що це караються по тюрмах і засланих холодної півночі, могили закатованих і всіх живучих, що в нерівній боротьбі з лютим найником не здають своїх становищ і гордо голосять світові, що будуть боротися до часу поки не здобудуть волі для нашої знедаленої Батьківщини.

Михайло КРИЖАНІВСЬКИЙ
Голова Комітету Бучачан.

THE CITY OF BUTCHACH AND ITS SURROUNDING AREAS

Synopsis of the Publication

by Prof. Wasyl LEW Ph.D.

The collection of historical memoirs about Butchach and the areas surrounding Butchach contains very rich information about the city of Butchach, the towns of Monastyrtska, Barysh, Yazlivets, and Zoloty Potik, and eighty villages. These are treated from the standpoint of prehistory, history, and the contemporary age by authors who are scholars, writers of memoirs, and eyewitnesses of various events which took place during their last years in their native land before they went into exile and settled in the free world, mainly in North and South America. The scholarly works and memoirs are interwoven with poems, essays, and short sketches written by the natives of Butchach and its surrounding Areas, in this way creating a pleasing mosaic of accounts or memoirs, enjoyable to the former inhabitants of the Region of Butchach and to the readers of the book, which contains the history of a part of Ukraine.

The poems include "To Native Village" (p. 9.) and "She Fell" (p. 120.) by Volodymyr Masliak; facsimiles of the title pages of his anthologies of poetry and the biography of V. Masliak; Wasyl Lymnychenko's (Rev. Wasyl Melnyk's) "It Is Already Late Evening" (p. 161), "The String Cries Sadly" (p. 214), and a sketch, "People with Bands" (p. 219), about Jews under the Nazi occupation; "O Blessed One" (p. 106), and a poem by M. Osyka (Mykhaylo Ostroverkha), dedicated to his teacher, Julian Miskevych; "At the Crossroads", "In the Quiet of the Moonlight", and "Conscience", essays about the way of life in Podillia (p. 227), and "Hollyhock" (p. 267).

The article "The Surrounding Areas of Butchach through the Mist of Centuries" (p. 11) by Professor Yaroslav Pasternak describes the region of Butchach and western Podillia in prehistorical times, from the appearance of the first human being 200,000 years ago and the development of his primitive culture, through his progress during the Neolithic, the Bronze, and the Iron Ages, with their handicrafts and trade. All this is evidenced by findings of household tools and weapons of war in prehistoric tombs, walls, castles, etc.

In the long article "The Surrounding Areas of Butchach Past" (p. 22) Professor Nykola Andrusiak, on a background of general historical events in Western Ukraine, concentrates on facts associated with Butchach's surrounding Areas during the Princely Era and the Polish magnates

Yazlovetskys and Pototskys, about the Tartar and the Turkish attacks, about the role of monasteries in the cultural development of the city and its surroundings, about the improvement of the economic and cultural progress under Austria, about economies (brewing, industry, trade, raising tobacco, weaving articles of flax, hemp, and silk, making tapestries); he talks about education, the "Spring of Nations", and the activities of noted cultural promoters, among them Julian Dobrylovsky, the author of the so-called hymn of Western Ukrainians, "Grand Good Times, O Lord".

On the basis of a work by Rev. Modest Linatsevych, OSBM, dated 1364, Ivan Bodnaruk, M.A. wrote an article entitled "Butchach One-Hundred Years Ago" (p. 34), in which he gives information about the geographical location of Butchach, statistics on its population, information about churches, especially the monasteries of the Basilian Fathers, their real estate, their work for the education of youth and adults, as well as about their monastery in the woods and the secret path to the city, which the people used to hide themselves from the Tartars. Professor Fedir Luciw gives information about this monastery on p. 225.

In the article "Butchach During the Years of the War for Freedom, 1913-1920" (p. 76), Professor Lev Shamkovskij underscores the great patriotism of the inhabitants of the city and county in the struggle for statehood over a period of three years of strife for freedom amid changing circumstances, the invasion by Poles and Bolsheviks, and the final occupation of Western Ukraine by Poland.

A group of Butchach natives under the direction of Stepan Shepelavey wrote an article which is complementary to the preceding one. It is entitled "The Region of Butchach in the Struggle for an Independent Ukrainian State" (p. 71) and contains a short review of the events occurring between 1340-1843, a period which is called the captivity of Halychyna. Also given is an account of the Ukrainian population's contraction of Polish coercion, which was also depicted in the works of noted Ukrainian poets, and a description of the great uprising from 1914 to 1919, which took place with the cooperation of a disciplined population that sacrificed its toil and blood for the defense of its native land.

The Rev. Josephat Jean, OSBM, a monk of foreign ancestry, also describes in his memoirs the efforts of the Ukrainians to achieve independence, as well as his own work as member of a religious order in Butchach and later as member of the diplomatic mission ("Excerpts From a Diary", p. 85).

Two articles, Sviatoslav Horodynsky's "Butchach and Its Artistic Traditions", p. 90, and Hryhor Lohvyn's (a Soviet historian's) "The Artistic Memorabilia of Butchach", p. 26, describe the geographical location of Butchach and give the history of architectural relics in Butchach: the castles dating back to the fourteenth century; the church of St. Nicholas, with its artistic iconostasis, and the church of the Holy Protection, built by the architect Bernard Moretyn; and the church of the Basilian Fathers. Horodynsky also gives some information about artistic craft items.

Subsequent articles deal with distinguished individuals and leaders who came from Butchach and the surrounding areas. In the article "The Butchach Parnassus", p. 100, Ivan Bodnaruk gives a portrait of Rev. Julian Dobrylovsky, a learned Basilian monk and a poet; Volodymyr Hnatiuk, the well-known ethnographer; Volodymyr Masliak, educator and poet, author of several anthologies of poetry, noted in their time; Oryp Nazaruk, one of the originators of the myth of the "Chervona Kalyna", a journalist and a novelist; Rev. Theodosius Tyt Halushchynskyj, OSBM, a learned theologian, professor of the Theological Academy; Ivan Nimchuk, though not born in Butchach, also a journalist and a scholar; Rev. Wasyl Melnyk, poet, writer, and essayist under the pseudonym Limnychenko; Wasyl Makovsky, author of the documentary work "Reminiscences From Talerhof", and Mykhaylo Ostroverkha, under the pseudonym Osyka, member of the Ukrainian Sich Riflemen, journalist, author of reminiscences and essays on the subject of our and foreign cultures. Special attention should be given to the long scientific article by Professor Bohdan Romanenchuk about Volodymyr Hnatiuk (p. 128), ethnographer, researcher of Transcarpathian folklore and the Ukrainians from Kerestur, and popularizer of Ukrainian folklore among foreigners; attention should also be given to Stepan Zhenetsky's article about ethnographic research conducted by Hnatiuk among Ukrainians in Yugoslavia (p. 145). Rev. Ireneus Nazarko also wrote reminiscences about Rev. Tyt Halushchynskyj. In addition, he wrote about Rev. Lev Berezovsky, OSBM, educator and editor of "Missionar", and about Rev. Yakym Feshchak, OSBM, also an educator, political leader, participant in the freedom-fighting efforts, the knight in a monk's robe. In "The Unforgettable Institute of the Basilian Fathers in Butchach", (p. 147), Rev. Julian Katry describes the educative role of the Institute of the Basilian Fathers and the work of distinguished educators, especially Rev. Ireneus Hotra.

We also learn about the attachment and sentiment for the native city from I. Bodnaruk's article "A Jew About the Native City of Butchach", (p. 215). Chachkes was a native of Butchach. In 1908 he left for Palestine, where he made his career as a writer and won the Nobel Prize. After World War I, he visited his birthplace, which was ruined during the war. Although he underwent an unpleasant experience, he did not renounce the city.

I. Bodnaruk also wrote the article "Dialectal Characteristics of Butchach and Its Surrounding Areas", p. 124, in which he gives a general description of dialect, phonetics, morphology, and vocabulary on the basis of his own notes, referring also to the works of the Ukrainian researchers of dialect, namely, F. Zhylka, Y. Rudnytsky, O. Horbach, and K. Deyna.

In the extensive article "From our Folklore", (p. 332), M. Osyka (M. Ostroverkha) gives interesting information about the way of life of the people of Butchach on the basis of the collection of Eugenia Krochak, S. Shevchuk, and his own notes. This information reflects the spiritual and material life of the area.

A large part of the collection about Butchach presents the reader with articles about education. These are the already-mentioned articles of Rev. Ireneus Nazarko and Rev. Julian Katry about the educative role of the Institute of the Basilian Fathers in Butchach. In the article "Butchach at the End of the XIXth and the beginning of the XXth Century", p. 175, Roman Kotsyk depicts the difficult situation of learning in the Butchach state gymnasium and other secondary schools because of outdated teaching methods and the persecution of Ukrainian youth by Polish teachers and Muscophiles. In the article "The History of the Idealistic and Spiritual Life of Ukrainian Youth" (p. 107), Dr. Stepan Ripetsky also presents educational shortcomings which were due to the same causes as those given in the preceding article. He also discusses the effort of the Ukrainian youth for self-education and supplementation of knowledge in secret self-education circles, particularly the Drahomanian circles. Dr. Mykhaylo Husar, in the article "The State Gymnasium in Butchach before World War I" (p. 188) also tells of the same conditions in education and about the cultural self-defense of the students, as well as about Ukrainian teachers who defended our youth from persecution by Poles and Muscophiles. In the article "The Butchach Gymnasium in the 20's and 30's" (p. 208) Dr. Petro Melnyk describes the persecution of Ukrainian youth in the Polish state coeducational gymnasium, the decline in the number of our youth, and its organized efforts to obtain more knowledge in the secret self-education groups "Prosvita" and "Besida". This strengthened the youth and educated it idealistically, which produced five distinguished citizens of Butchach who were in high positions. The idealistic and national education of our youth was also aided by Marian sodalities in Butchach and in several villages, as we learn from Rev. Dr. I. Nazarko's article "Marian Sodalities in Butchach and Its Region" (p. 229). Dr. Roman Baranovsky tells about the role of Plast in "Plast in Butchach" (p. 277). In the article "Sofia Ilevych" (p. 173) by Professor Oryp Zalesky, we read about the music school in Butchach and from Z. Butchatska's (pseudonym) article we learn about the same music teacher, Sofia Ilevych, and her sister Volodymyra, who helped her by sponsoring musical and recreational events in this school, which drew youth together and raised the cultural and social level of the students. Theodore Danyliw writes about the youth organizations in Butchach after World War I in an article on p. 281. This is a kind of supplement to Dr. Mykhaylo Husar's article "Butchach in the First Year After World War I" (p. 197). We learn about the education of not only the elementary and secondary schools in Butchach, but also about the education of the village youth from Volodymyr Koltso's article "The Work and Development of the Prosvita Society in Butchach and Its Region" (p. 253). Here the author brings out the positive side in the development of the society, and its role in the crystallization of character and the strengthening of the national ideal.

We also find information about the cultural and educational work of various institutions in Butchach in articles reprinted from "Writings

From Prosvita" (p. 242) and from the *Calendar* of "Prosvita" for the year 1927 (p. 244); in the personal reminiscences of Theodosia Kotsyuk "You Cannot Go Around Your Future Husband Even on a Horse" (p. 220) and in Daria Siak's reminiscences about her family (p. 369).

A number of articles contain reminiscences or documentary material about various individuals who came from the surrounding areas of Butchach and who distinguished themselves in the scholarly, cultural or political fields. These articles include "Reminiscences about Ivan Baliuk" (p. 154), written by Myron Zaklynsky. The article is about a student who wrote poetry and short stories, had an interest in astronomy, and was noted for unusual courage as a soldier and officer of Ukrainian Sich Riflemen. He died in battle near the Zolota Lypa River. Another article is about the life and work of Dr. Mykola Shlemkevych, the son of a priest from Snovydiv, a philosopher and journalist who wrote under the pen name of Ivanycko and R. Sribny. He worked for nationalistic journals before World War II, then lived in Berchtesgaden, Germany, during the period of emigration, and later in Elizabeth, New Jersey, where he published the journal "Letters to Friends". He also published the study "The Lost Person". M. Ostroverkha also mentions the Shlemkevych family on p. 165, 387.

Osyp Zalesky writes about Solomiya Krushelnytska, world-famous singer, also from a priestly family, who, gifted with an unusual voice, broke away from the old traditional education, studied voice and drama in Milan, Italy, and appeared in opera houses in Lviv, Krakow, Warsaw, St. Petersburg, Paris, and Milan. Although she married an Italian, she always made her Ukrainian origin known through Ukrainian songs, and she proclaimed the glory of the Ukrainian nation from the stage. (p. 168).

In the long article by Sofia Baranovska, "From the Family Chronicle" (p. 370) there is information about the "Nestayko family", who came from the Zaporozhian Kozaks, later became a priestly family and gave forth noted cultural leaders. Yaroslav Hrynevych gives information about the Noskovsky priestly family, which gave cultural and public leaders (p. 373). Anna Rohozynska Bayrak tells about the Rohozynsky family, whose coat-of-arms was the Habbank and who gave forth teachers and priests. The family is noted because of Clement, a teacher, who was married to Melania Liatorovska and who was the mayor of Butchach during the war and the liberation efforts (p. 382). The Simenovych family, to which the well-known cultural and civic promoter Olena Kysilevska belonged, is described in an article entitled "The Simenovych Family" (p. 385), as well as in O. Kysilevska's recollections about Monasteryska (p. 585). Then there is the article of R. Kotsyuk about the family of the prominent manufacturer Ivan Hafkivych (p. 388) and the article of Bohdan Bereza about the cultural promoter Mykhaylo Bereza. (p. 390). There is also B. B.'s mention of Dr. Volodymyr Temnytsky, a cultural promoter and politician, and member of the Ukrainian Socialist Party (p. 247).

In the longer article "The Leading Citizens and Noted Figures of Butchach and Its Surrounding Areas", S. S. (Stepan Shepelavey) gives short biographical data about the cultural promoters of Butchach.

Other articles in this category include one written by M. O. (Ostroverkha) about Theodore Vasylyk, a civic leader (p. 408); one by Z. Kokhanovsky about K. Kizlak (p. 410); and one about Dr. Myroslav Pavlyshyn, written by his wife (p. 410); and one by Dr. Mykola Rybak about Stepan Tanchakovsky, a notary in Zoloty Potik from 1898-1928, an untiring worker in the social and educational fields, one who helped many poor students obtain a secondary and higher education, (p. 236).

In the article "Butchach and Its Townspeople" (p. 452), I. Bobyk presents typical families who formed a kind of elite in civic life and lent a special character to city organizations and their activities.

In a similar way, in the article "Monasteryska" (p. 269) Norbert Rybak presents the cultural life of his town, which once played an important role in the history of the Surrounding Areas of Butchach. Unnecessary are the numerous references to the activities of the author.

There is also Mykola Derbush's mention of Fedir Lutsiv, who died recently (p. 411).

A separate section is formed by articles about the cultural and economic life of Butchach and the surrounding areas, already partially presented in the article about "Prosvita" (p. 253). In a longer article S. Shepelavey gives detailed information about the national and economic rebirth of Butchach and Its Surrounding Areas. (p. 288) and about the farmer's strike in the region of Butchach in 1902. Together with Theodore Kachaluba the same author writes about the credit union in the region of Butchach (p. 311). Volodymyr Siletsky writes about the Ukrainian dairy cooperative (p. 314); S. Shepelavey about the branches and sub-branches of the Silsky Hospodar Association in Butchach and its surrounding areas (p. 318); and N. N. about industry and trade in Butchach. This is documentary information witnessed by observers, and especially by the members of these associations who worked with devotion and zeal in order to raise the cultural level of our people.

In this collection we also find articles by S. Shepelavey in which he lists by name 107 citizens of Butchach who belong to the Ukrainian Sich Riflemen; the names of 53 officers of the Ukrainian Galician Army, and the names of 577 citizens who died in battles or of typhoid fever or perished unknown in the years 1918-1920. There is also a list of those young people of Butchach and its surrounding areas who obtained a higher education in the free world in the years 1939-1945 (p. 141).

S. Shepelavey gives an account of the benefactors of the Ukrainian Encyclopedia; 105 donors, \$9,502.50; the Harvard Center for Ukrainian Studies; 157 donors, \$38,640.-; the memorial to Taras Shevchenko in Winnipeg; 67 donors, \$1,164.50; the memorial to Taras Shevchenko in Washington; 175 donors, \$3,515.00; the Foundation of T. Shevchenko in Canada: 28 donors, \$6,472.00.

There is also a list of 27 representatives of Butchach organizations to the First World Congress of Free Ukrainians in New York in 1967. Finally, there are the names of the contributors, benefactors, and subscribers to the collection "Butchach and Its Surrounding Areas".

A large subdivision of the collection, entitled "In the Kaleidoscope of the Past, Butchach and Its Surrounding Areas", is a survey of eighty-seven communities belonging to Butchach county. It includes information about the total number of square miles; the number of houses in 1921 and 1931; the number of Ukrainians in 1841; the number of Ukrainians, Poles, Jews, and others in 1800, 1900, and 1939; churches and the years in which they were built; Ukrainian, Polish, and partly Ukrainian- partly Polish schools; local organizations and their activities: "Prosvita", co-operatives, the organizations "Sich", "Sokol", "Luh", "Plast", "Ridna Shkola", "Silsky Hospodar", societies of homemakers, farmers' youth training programs, amateur groups, choirs, orchestras, kindergarten etc. Included are photographs and characteristic features of each village. The description of the communities include recollections of eyewitnesses and those who took part in the activities of the villages. If there are no such recollections by eyewitnesses, the information about the villages is given on the basis of published facts and events. There is also statistical data on the communities in which the Poles were in the majority.

S. Shepelavey wrote an article about Ukrainian Catholic churches in the region of Butchach, the parishes and their branch churches; he also gives the names of the priests in 1841, 1912, and 1939. In addition, he writes about the Roman Catholic parishes and the Jewish religious communities. He also gives the names of the protectors of the Ukrainian Catholic parishes in the surrounding areas of Butchach in 1841, 1912, and 1939. Included is the essay "Protector" by Rev. M. M. (p. 419).

A research article by Professor Volodymyr Kubiiovych follows. It is entitled "Statistical Information About Surrounding Areas of Butchach in the Year 1880, 1900, and 1939" (p. 422). It includes data on the land areas used by the Ukrainians, Poles, churches, and the communities; the square miles occupied by the communities, from the largest (Koropets) to the smallest (Pidlissia); the number of Roman Catholics and Poles, from the place of the greatest concentration (Monasteryiska) to the smallest (Lazarivka); communities whose territories were settled by colonists (the number of people is given here); a table of the distribution of the Jews in the Region of Butchach in 1880, 1900, and 1939 (the greatest number in Butchach, the smallest in Zubrets). In 1939, twenty-eight communities had no Jews.

The statistical information about the population of the region of Butchach is supplemented by Petro Rohatynsky's article about the economic and political emigration from the surrounding areas of Butchach (p. 683). This article covers the period from the mention of the first emigrants to Western Europe and other countries up to the great exodus of Ukrainian emigrants after World War II.

Ukrainians in Argentina

The emigration of Ukrainians to Argentina began 75 years ago when first settlers came to the state Misiones. Their settlement process could be divided in three periods:

1) 1897-1914 — the pioneer period having been arranged almost by farmers who came from Galicia and founded the first colony in the province of Misiones. In the same province there the organized cultural life originated.

2) 1920-1939 when the emigrants, farmers, merchants, and craftsmen came from Galicia, Volhynia and Polisia.

3) 1947 to the decade of fifties. They are s.e. political emigrants, farmers, craftsmen and intellectuals from D.P. camps after World War II.

In 1949-1951 about 3,000 of first Ukrainian emigrants, agitated by Bolshevistic propaganda, returned to the U.S.S.R. Only several families of those reemigrants succeeded to come back to Argentina. The others disappeared in the Soviet Union.

The emigrants of the first period experienced the hardest years of their settlement. But they succeeded to preserve their national identity. They lived in farms, separated from foreign cultural influences. The emigrants, foremost of the second and third periods, slowly began to lose it because of living in cities and through mixed marriages.

From about 50 years ago the Ukrainians in Argentina organized their religious and cultural life. They became strong as national group by building churches, founding parishes, both Catholic (Bishop Andrey Sapelak, S.D.B.) and Orthodox (Bishop Iov Skalsky). They also founded Ukrainian national communities, like "Prosvita" (Enlightenment) and "Vidrodzhenya" (Renaissance).

They founded newspapers "Ukrainske Slovo" (Ukrainian Word) and "Nash Klych" (Our Signal). They also erected the monument of Taras Shevchenko in Buenos Aires several years ago. The number of Ukrainians in Argentina is about 200,000.

The government officials and native Argentinians esteem the Ukrainian emigrants as a very vital and creative element of Argentina citizens.

In the article "Our Settlers in Brasil" (p. 714), Professor Oksana Borushenko gives an account of the Ukrainian emigration to Brasil, starting in 1895. There is interesting information about the pioneer work of the first Ukrainian settlers, the methods of their organization, ways of earning a living, grouping together around our churches, which were erected on the initiative of Metropolitan Andrew and the clergy sent by him, the creation of episcopacies (Most Rev. Martynets and Kryvy), the creation of Orthodox parishes, the cultural and educational life, and the writers who wrote or still write here: Petro Karman'sky, Sylvestor Kalynets, Olena Kolody, Vera Vovk, Olha Mak, Oleksa Zaporizky, Volodymyr Buzhenko, Pavlo Yevtushenko.

Given on the basis of the Ukrainian Encyclopedia, Vol. II, and the Ukrainian Soviet Encyclopedia are short data on our settlements in various countries of the free world.

The collection also contains several articles which are not directly related to Butchach and Its Surrounding Areas, but which give general information about the past of Western Ukraine, particularly Halychyna, to readers belonging to other regional committees. These articles ought to be published as a separate booklet.

In the article "Two-Hundred Years Ago -- Halychyna Two-Hundred Years Ago" (p. 788), originally printed in the 1972 *Calendar* of the Providence Association (pp. 125-132), Leonid Nyhytsky uses the report of the first Austrian governor of Halychyna, Count Anton Perger, about the cultural and educational status of Halychyna in 1772, when she was annexed to the Austrian Empire. In his request Perger shows the need for raising the cultural level of the inhabitants of Halychyna.

In a thirty-two page article entitled "The Ukrainian Armed Forces in the Perspective of the Nation" (p. 796), Lev Shankovsky presents the Ukrainian armed forces, from the Sich Riflemen to the Ukrainian Underground Army, as belonging to a subjugated nation. He describes the conditions under which these forces were formed and explains the causes which led to their formation. He also describes their activities and growth and the results of their services to the nation.

In a longer article, "Our Education From the Earliest Times Up to 1939" (p. 815), Osyv Zalesky describes the educational status of our population and the struggle of our leaders for the establishment of schools with our own teachers and educational programs and methods. The Polish administration in Halychyna under Austria resented this. That is why well before World War I our people organized the "Ukrainian Pedagogical Society", later renamed "Ridna Shkola", which established various types of private schools and, after World War I the Ukrainian Secret University. The article also contains a table that compares education in the region of Butchach in the years 1914 and 1939.

In the Article "From Serfdom to National Consciousness" (p. 829) Professor Ilyia Vytanovych gives a few general facts about surrounding areas of Butchach, against a background of the organizational work of the Galician Ukrainians and their pursuit of cultural development. Professor Vytanovych gives statistical information about the villages, landowners' properties, churches, synagogues, monasteries, and bars. He also tells about the Josephine reforms, serfdom, and the persecution by the Poles, who controlled the administration even after the abolition of serfdom. The Ukrainian population resisted this persecution under the guidance of cultural leaders and statesmen, who with their persistent and persevering efforts aroused the national consciousness, strengthened resistance, and brought about a stepping-up of self-education in various aspects of cultural life. This led to the national uprising and freedom-fighting efforts after World War I.

In the article "What Did the Year 1848 Bring to Us?" (p. 848) S. Shepelavay tells about social relations in Halychyna between 1772-1848 and also about cultural and educational problems under the pressure of the Poles, who took over the administration of Halychyna and after the proclamation of the constitution in 1848 tried to rebuild the Poland that existed before the First Partition in 1772. The opposition of the Ukrainians was made evident by the work of the "Holovna Ruska Rada" (Supreme Ruthenian Council), by participation in the Slavic Congress, and by the creation of the "Halytsko-Ruska Matytsia" (Halych-Ruthenian Mother Council). Also given are the names of the ambassadors to the first Austrian Parliament from Halychyna and the professions of the Ukrainian, Polish, Jewish, and German ambassadors. For the first time, our ambassadors demanded a separation of Halychyna into the Ukrainian and Polish sections, with their own parliaments and administration.

Ukrainian Underground Organizations under Polish occupation between two World Wars, U.W.O. (Ukrainian War Organization) and later O.U.N. (Organization of Ukrainian Nationalists) originated after the Ukrainian-Polish War as a protest of Ukrainians against the forced annexation of East Halychyna (Galicia) to Poland. Members of these organizations opposed the illegal treatment, suppression and persecution of Ukrainians by Polish government by disdains and sabotages of Polish authorities and assassination of some prominent Polish personalities. The Polish government arrested some members of Ukrainian U.W.O. and O.U.N., submitted them to court justice and in spite of the right defense by lawyers it sentenced them to various punishments for many years in jail, even to death. Such treatment of Ukrainian nationalists lasted until W.W. II. The Bolsheviks also arrested the same young patriots and almost destroyed them.

Finally there is an alphabetical list of eighty-five communities belonging to Butchach county which are presented in the survey entitled: "In the Kaleidoscope of the Past, Butchach and Its Surrounding Areas".

Butchach, Baraniv, Barysh, Beremyany, Bertnyky, Biliavynsi, Bobrivnyky, Bobulyntsi, Brovary, Velesniv, Verbiatyn, Vychilky, Vistria, Vozytska, Hryhoriv, Hubyh, Huta Nova, Huta Stara, Dobropole, Dubenko, Duliby, Zhyznomyr, Zhayborody, Zadariv, Zalissia, Zalishechky, Zaryvynsi, Zvenyhorod, Zelena, Zubrivts, Klydiany, Kovalivka, Komariivka, Koropets, Korostiatyn, Kosmyryn, Kostilnyky, Krasiyiv, Kurdybanivka, Lazarivka, Lishechynsi, Luka, Liatske, Medvedivtsi, Mezhyhira, Monostyrska, Nahriianka, Nyskolyzy, Novosilka Koropetska, Novosilka Yazlovetska, Novostavtsi, Ozerany, Olesha, Osivtsi, Peroveloka, Peredmistia, Petlykivtsi Novi, Petlykivtsi Stari, Pyliava, Pyskhivtsi, Pidzamochok, Pidlissia, Pomiritsi, Pordhova, Potik Zoloty, Puzhnyky, Ripynsi, Rukomysh, Rusylyv, Savalivsky, Skomorokhy, Slobidka Horishna, Slobidka Dolishna, Snyovidiv, Sokolets, Sokoliv, Soroky, Stinka, Trybukhivtsi, Trostianets, Ustie Zelene, Tzvitova, Tehekhiv, Yazlovets, Yarhoriv.

ПОКАЗНИК ІМЕН

- А**
 Август П. король, 67, 816
 Адаманс Авраам, 27
 Авраменко Василь, 760
 Агтон Шпльм Йосиф, 215, 7, 8, 477, 452, 910
 Адріанович, 234
 Айхмюлер, 55
 Александер, пані, 170
 Александрович, ген., 79
 Алевський П., 815
 Амброзюк, о., 540
 Ангелович Ангін, мітроп., 51
 Андерман — сарбар, 178
 Андрій Роман, 282
 Андрусів, 157
 Андрійшин Михайло, о., 281
 Андрій Львович, 25
 Андрій угор. король, 24
 Андрусів Никола, 7, 22, 61, 62, 908
 Антар Францішек, 419, 649, 654
 Антонович Володимир, 839
 Антонович де Болос Іван, 419
 Антонович Мирослав, 736
 Антосюк Гнат, 382
 Антонів Олена, 804
 Афанасів, 140
 Аншканан Тобіян, 176
 Antman A., 232
 Arnech A., 830
- Б**
 Бабинич Никола, 851
 Бабій Іван, 866
 Бабуняк Теодор, о., 416
 Баден Генрих, 564
 Бадені Казимир, 564, 834, 842
 Бадені Станіслав, 419, 842
 Бадені Стефан, 531, 557, 562
 Бажанський Михайло, 872
 Бажок Олексій, о., 739
 Байрак Анна, 75, 86, 912
 Бако де Гетте Кароль, 60, 384, 593
 Бакун Михайло, 724
- Балабан Адам і Олександр, 69
 Баладжина Дев, 255
 Балюк Іван, 107, 8, 154, 6, 7, 9, 160, 1, 2, 3, 205, 6, 7, 394, 431, 9, 912
 Банак Олекса, 363
 Банасъ, жандар, 559
 Банд Василь, 273
 Бандера Осип, 872
 Бандера Степан, 739, 863, 866
 Бандрівський Олекса, 737
 Бандурак Роман, о., 415
 Бараболд Микола, 315
 Бараболд Микола, 255, 450, 705
 Баран Михайло, 461, 783, 891
 Баран Степан, 838, 872
 Баран Тарас, 4, 705, 775, 899, 906
 Барановська Софія, 370, 697, 750, 912
 Барановський Естахій, о., 188, 279, 371, 393, 416, 750
 Барановський Роман, 4, 75, 277, 8, 9, 393, 450, 705, 750, 891, 6, 7, 9, 900, 906, 911
 Барнівський Володимир, 171, 333, 396
 Барвівський Олександр, 840
 Бароні Садок, кс., 26, 35, 396, 678, 680
 Барос-Комарі Дом Жайме, кара, 725
 Барташ Микола, 299, 309, 450, 767, 775
 Бартош Ф., 140
 Бартош, с. Фридриха, 28
 Барух Андрій, 30
 Барух Ольга, 863, 883
 Бачинський Володимир, 685, 686
 Бачинський Юліян, 683, 686, 686
 Бачинський Яків, о., 129
 Бачинський Яків, 866
 Бедрій Олекса, 281
 Бедрійчук Броніслав, 598
 Бедрійчук Мирослав, 598
 Бедзючук Марко, ген., 83
 Бегітальний Михайло, 580
 Бек Іван, 4, 234, 705, 752, 786, 7, 897, 9, 906
 Бек Маруся, 224, 705, 752
 Бекер Ганс, 272
 Белжешкі, шл. рід, 35
 Белжешка Ядвига, 35
- Белзів Йосиф, 85
 Белые Вильгельм, 162
 Бенко Володимир, 859
 Берета Богдан, 257, 264, 282, 313, 390, 391, 705, 779, 891, 894
 Берета Володимир, 393, 431, 433
 Берета Іван і Анна, 468, 751
 Берета Михайло, 203, 310, 389, 390, 450, 463, 465, 6, 7, 705, 912
 Берета Михайло, о., 513, 540
 Березинський Юрко, 863
 Березювський Лазар, о., 86, 109
 Березювський Максим, 737
 Беляк Валадар, 811
 Бєжунівський Камілейтій, о., 718
 Било Степан, 256
 Біда Роман, 864
 Бідерман Л., 141
 Біжак Адам, 257, 264, 284, 393, 393, 430, 481, 483
 Бізанц Альфред, 78, 80
 Бізас Василь, 568, 578, 863, 4, 863, 884
 Білемш, 68
 Білий Гнат, 806
 Білий Василь, 435, 539, 774, 904
 Білинський Б., 813
 Білинський Йосиф, о., 416
 Білинський Любомир, о., 273, 6, 416
 Білявський Петро, сн., 256
 Білюкурський Євген, 397, 399, 446
 Білюкурський Іван, 75, 278, 9, 450, 705
 Білюкурський Михайло, 4, 75, 255, 290, 450, 705, 751, 838, 839, 906
 Білюкс Михайло, 121, 142, 833, 905
 Білюкс Петро, 903, 904
 Білянський Микола, 803
 Білянський Петро, сн., 819
 Білянський Володимир, 212
 Біланський Кирило, о., 853
 Боберський Іван, 883
 Бобжинський Михл, 891
 Бобек, лікар, 240
 Бобик Іван, 4, 257, 418, 473, 477, 705, 753, 778, 869, 893, 893, 893, 906, 913
 Бобинський Василь, 102
 Бобрський Естимій, 149
 Бовден Іван, о., 872
 Богатирець Сильвестер, о., 872
 Богачевський Константин, мітроп., 736
 Богун Іван, 50
 Богун, шл. рід, 35
 Боднар М., 863
 Боднаршин Осип, 185
 Боднурок Іван, 4, 64, 124, 215, 278, 450, 705, 733, 897, 899, 906, 900, 910
 Боднурок Лазар, о., 417, 627
 Боденштедт Ф., 141
 Бодінський Осип, 140
- Бойрбегіт, 16
 Боні Яків, 681
 Болічер-Геалі Юдка, 626
 Бодеслав Юрій Тронденоніч, 25
 Болконський Михайло, о., 415
 Борисевич Іван, 840, 851, 852
 Борковський Олександр, 254
 Бороскі Йн, 29
 Бородайко Віссаріон, 235
 Борова Анна, о., 555, 6, 8
 Бортинський Дантро, 737
 Боручинско Ладиса, 697, 724
 Бортушко Олександр, 697, 714, 915
 Борущенко Павло, 486, 755
 Боскні Михайло, 73, 4, 5, 432, 516, 705, 778
 Босеюст, 230
 Ботарій Богдан, 393, 697, 704, 706
 Ботарік Іларіон, 72, 3, 4, 6, 87, 290, 203, 4, 262, 391, 3, 418, 9, 545, 643, 656
 Браївак Петро, 333
 Брайтер Ервст, 193, 579, 581
 Бранчевський Михайло, 17
 Браніцкій Клементій, 46
 Браніч Іван, 264, 531
 Бриконті, о., 625, 758
 Бриццані Теодор, 61
 Бродичи Теодор, 61
 Бронинський Войтїх, 35
 Броу О., 137
 Брусілов Олексій, ген., 72
 Бугай Микола, 598
 Бугай-Сербін Осип, 596
 Бугай Стефан, 598
 Будинишини Віссеслав, 176, 222, 389, 564, 841
 Будинишинський О., 812
 Булка Микита, сн., 689, 691
 Будинишин Семець, 83
 Буженко Володар, 724, 915
 Буковинський Осип, 812, 813, 838
 Бульє Г., о. ЧНІ, 691
 Бурдаво, 230
 Буртиняк Михайло, 728
 Бутник-Саверський Б., 333
 Бутушні Микола, 90, 332, 333
 Буцацька Катерина, 33
 Буцацькі, шл. рід, 26, 31, 35
 Буцацький Кирило, 840
 Буцацький Мелетій, 836
 Буцацький Михайло, 889
 Буцко Іван, архипл., 110, 737, 738, 741, 885
 Buzha A., 239
 Bzawet A., 830
- В**
 Вашир Кароль, о., 61, 105, 236
 Ваглер Ріхард, 170, 171, 333
 Ваквинський Норфр., о., 48, 232, 233

- Валевскі, 42
Вадус Петро, 835
Ваню Теодор, 840
Варшова Антін, 812
Василік Василь, 313, 649, 652, 657
Василік Федір, 276, 293, 299, 302, 307, 308, 393, 408, 569, 649, 651, 2, 6, 9, 13
Василько, 23, 24
Василько Микола, 742
Василько Романович, 43
Василько Ростиславич, 28
Васильшин Адамько, 254
Василь з Одеська, 100
Vega, 230
Василько Атанас, о., 231
Василько Гринь, 651, 3, 5
Василько Степан, 520, 658
Васильський Тадей, 68
Васильєв XIV, імя, 230, 233
Васильєв XV, імя, 110
Васильєвський Іван, 381
Васильєвський Герман, 49, 68
Васильєвський Юрій, 23, 61
Васильєвський Кирил, 469
Васильєвський Ілія
Васильєвський Євдоким, 51
Васильєвський Євдоким, с.л., 351
Васильєвський Катер, с.л., 351
Васильєвський Іван, 50, 803
Васильєв, Антін, 80
Василь Василь, 74, 87, 109, 188, 191, 195, 202, 232, 383, 394
Василь Іван, 4, 299, 302, 307, 313, 704, 5, 202, 257, 383, 394
Василь Петро, 255, 515, 16, 17
Васильський Інокент, о., 41
Васильський Сильвестер, 257, 264, 282, 284, 301, 301, 7, 313, 394, 450, 569
Васильєв Ілля, 251, 301, 313, 325, 341, 748, 829, 889, 916
Васильєвський-Мухомов Володимир, 511
Васильєвський, шл. рід, 231
Васильєвський Семан, о., 735
Васильєв, маляр, востода, 25
Васильєв-Рендт, 581
Васильєв Вудров, 887
Васильєв, кн., 86
Васильєвський Кирило, 849
Васильєв Іван, 257
Васильєв Семан, 579, 581
Васильєв, 158
Васильєвський Дмитро, 108, 153, 6, 7, 160, 162, 607, 812
Васильєвський Олекс. ген., 807
Васильєвський Ярослав, 273
Влах Михайло, 385, 872
Влах Віра, 724, 915
Вонк Хесдир, 131
Вончок Марко, 141, 143, 737
- Вончик Михайло, 794
Вондаровський Тит, о., 841
Вондлан Г., 131
Воншак, 241
Вонширкий Василь, 79, 80
Володар, 23
Володар Ростиславич, 24
Володимир Великий, 23
Володимир Васильєвський, 25
Володимир Васильєвський Мономах, 24, 253
Володимир Васильєвський Мономах II, 253
Володимир Герардич, 24
Володимир Ярославич, 24
Володимирко Васильєвський, 24
Володимирко Козимович, 24
Володимир Степан, 23
Володимирський Арсен, 244
Волошин Михайло, 811
Волошинський Іван, о., 501, 739
Вольскі, шл. рід, 33
Вольта, 230
Вольф Арнольд, 80
Вольскієвський Іларіо, о., 816
Воробец, І., 813
Воробецкий Сидір, 143
Воронич-Монтеголд Катер, 737
Воронич Олексій, 246
Воронка Олександр, 257, 322, 326, 330, 525
Воронков Ярославич, 23
- Г**
Габдин Михайло, 27, 442
Гавальєвскі, о., 567, 571
Гавальєвскі Євліно, о., 416, 567, 571, 662, 3
Гавальєвскі Ярослав, о., 659, 662, 3
Гайда Юлія, 258
Галабарда Йосиф, о., 553
Галач Степан, 902, 3, 293
Галач Василь, 687
Гайльбер Адалберт, о., 80, 271, 291, 432, 436, 589, 671
Гальбер Іван, о., 241, 293, 307, 313, 394, 413, 570, 640, 612, 3, 671
Гальєр Юзеф, 81
Галуциский Іван, 116, 678
Галуциский Марко, 85
Галуциский Микола, о., 116, 678
Галуциский Михайло, 103, 118, 394, 678, 811
Галуциский Тит, о., 103, 110, 113, 117, 118, 119, 678, 910
Гальєри Абрагам, 835
Гальєрський Володимир, 173, 262, 396, 398, 326, 329, 394, 432
Гальєрський Олександр, 173
Гальєрський Павло, 309
Галанна, 216
Ганкевич Володимир, 336
- Ганкевич Григорій, о., 51
Ганкевич Лев, 765, 865
Ганкевичський Мирон, 316, 555
Ганьк Антін, 244
Гарнатій Василь, 853
Гарнатій Лука, 142
Гарфкович Даніло, 221, 256
Гарфкович Іван, 388, 9, 676, 912
Гарфкович Орест, 4, 705, 757, 786, 787, 893, 898, 899, 903
Гардер, 141
Германов Максим, митроп., 885
Геродот, гр. іст., 22
Герцель Теодор, 216
Гинівський Григорій, о., 851, 852
Гриак Никифор, 378, 380, 812
Гриш барон, 217, 629
Гітлер Адольф, 723, 800
Гітльєвський Олександр, о., 415
Гітльєвський Теодор, о., 417
Гітліб Девід, 143
Гітлібчик Олена, 892
Гітлібчиків Ахметій, о., 416, 641
Глушенко Василь, 258
Глушечин Богдан, 808, 813
Глушечин Модест, о., 64, 398, 402, 515, 817, 819, 823, 909
Глушечин Андрій, 733, 872
Глушечин Володимир, о., 417, 611
Глушечин Володимир, 5, 128, 10, 146, 244, 282, 332, 485, 495, 635, 847, 910
Гітльєвський Яків, 4
Гомель Микола, 737
Годольо, 671
Гойда Луць, 296, 192, 3
Головацький Іван, 737
Годльєвскі, шл. рід, 851
Головацький, чернець, 67
Головацький Яків, 131, 2, 831
Головацький Мирон, о., 433, 510, 706
Головацький Юлія, 863, 883
Голода Павло, 882
Голубєв, Микола, 61
Голубович Сидір, 391
Гончар Борис, 760
Гончар Олександр, 624
Гончаренко Атаній, о., 401, 412, 691
Горак Іржи, 140
Горбач Олександр, 127, 910
Горбачевський Антін, 840
Горбачевський Леонтин, 276, 396, 432, 536, 584, 589, 706, 741, 784
Гордінський Святослав, 7, 90, 909
Гордінський Ярослав, 90
Гордінський Степан, о., 900
Горюкєвич Юрій, 81
Готра Греші, о., 152, 200, 891, 900, 910
- Готман Готфрид, 42
Грабар Олександр, 4, 450, 673, 757, 786, 7, 803, 7, 8, 905
Грекос Олександр, ген., 78, 162
Григорій XIII, імя, 230
Григорій XV, імя, 230
Гриневич Іван, 373, 380, 912
Гриневич М., о., 111
Гришко Борис, 140
Гробельний К., о., 513
Грушевський Михайло, 26, 32, 61, 101, 117, 129, 132, 537, 619, 798, 828, 865, 882
Губка Борис, 873
Гузар Михайло, 107, 8, 179, 180, 203, 204, 399, 431, 3, 448, 707, 757, 814, 911
Гук Прокій, о., 243, 257, 383, 416, 585, 619
Гулак Артемійський Семен, 333, 737
Гулик Іосиф, 842
Гусєв, адський баша, 39
Hertz Alexander, 61
Hochman Vavch, 218
- Г**
Габель Генрик, 177
Галай Володимир, о., 761
Галит Юлія, 397, 433, 734
Гарібальді Джузеппе, 797, 800
Гай Остап, 873
Гедьминович Дмитро Львович, 25
Гейсберг Іван, 418, 476, 7, 9, 784
Герета Володимир, 863
Гейсбахер, 170
Гейш Онуфрій, 107, 176, 8, 184, 5, 190, 192, 447
Геге Іван Вольфганг, 158
Гієл Венедикт, 69
Гієл, шл., 160
Гієл Марко, о., 276, 416, 682
Гієлський Ієсхія-Яків, 94
Гійот Павло, епископ, 764
Гієн Ярослав, 614
Гієлукєвскі Агенор, 54, 55, 254, 834, 835, 837, 838
Гієлєв, Григор, 884
Гієрешкий Іван, о., 417
Гієрх Сем, 881, 812
Гієрбєк Станіслав, 861
Гієр, 333
Гієрорі Урєкс, 30
Гієр Вільгельм, 332
Гієрмієк Станіслав, кс., 183
Гієрца Василь, 43, 631
Гієрцянєв Христовфор, 52, 681
Гієрцєвський Петро, 637, 707
Гієрцєвський Гелєон, о., 49
Гієрцєвський Казим, 723, 811
Гієр-Кульчичський Дмитро, 290, 295, 298
Gerhard Jan, 888

Д

Даниїла Михайло, 263, 432
 Даниїл Горичин, 24
 Давид, кн. чернігівський, 24
 Далеїрск, 40
 Данилович Дмитро, 398, 578, 863, 864, 866, 883
 Даниїл Теодор, 255, 257, 264, 277, 279, 281, 307, 449, 450, 541, 707, 759, 911
 Данило Романович, 24, 25, 43, 803
 Данилович Северин, 564
 Даниїл Швабур, 192, 254
 Даникович Олександр, 316, 317, 518
 Даникович Юліян, 333, 413, 414
 Даргун Фридрих, 821
 Дасевич Михайло, о., 417
 Дацій, о., 290
 Дашиєвський Іван, 581, 859
 Дашиєвич Роман, 283, 285, 306
 Дацківський М., 539
 Давидка Рузи, 580
 Дей О. І., 105
 Дейна К., 910
 Демидда Франц, 105
 Деміан А., о., 690
 Де Вастал Г., 131
 Демух П., о., 109
 Денисов Микола, 734, 757
 Деричів Василь, 835, 839, 776
 Детько Дмитро, 29
 Державц Данило, 357, 563
 Дерюжин-Остайн Олександр, о., 873
 Дзидзький Людвик, 28, 33, 51, 61
 Дзьоб Володимир, о., 614, 616, 903
 Дзуншцкаї, шл. рід, 851, 852
 Дзуготин Як, 27
 Дзигрів Гринь, 258, 516, 517, і 518
 Добрянський Як, 852, 853
 Добрянський Юліян, о., 49, 87, 100, 101, 909, 910
 Добродіська, 865
 Добрянський Адріан, о., 188, 196, 191, 209, 278, 382, 389
 Добуш Олександ, 551
 Довгид, лит. пам'ятник, 27
 Довженко В. Я., 802
 Дольницький Гвидор, о., 234
 Добровольський Михайло, о., 821
 Донат, 117
 Дольницький Гвидор, 169
 Довнос Дмитро, 166
 Дорощенко Володимир, 140
 Дорощенко Петро, 38, 77, 181, 333, 375, 630
 Дорухалє Михайло, 819
 Дрогобицький Михайло, 130, 131, 140, 737, 742, 836, 839, 840
 Дрогобицький Юрій, 737, 815
 Дудинський Роман, 812, 813

Душин Осип, 808
 Душка Микола, 22, 61
 Дунга Василь, 833
 Дурбак Іван, 3, 873, 897
 Дунченко Стіван і Тетяна, 216, 333, 873
 Дунов, 40
 Душченко В. А., 891
 Душчанин-Кришталь Юрко, 831
 Dejna Karol, 127

Е

Евстаїя Павла, 865
 Ерешков Дмитро, 301, 307, 370

Є

Євдоким, кн. київський, 30
 Євдоким Георгієвський, єпископ, 88
 Євтушенко Павло, 724, 915
 Євчук А., 141
 Євчик Наталія, 323
 Євченко Ол., 141
 Євремів Сергій, 161, 165

Ж

Жабокоринський Методій, 68
 Жан Висафот, о., 75, 83, 88, 111, 809
 Жакка Адріанов, 332
 Жайковський Дунян, 81
 Жайковський Степан, 145, 910
 Желемонт І., 32
 Желемонт II Август, 29, 32, 33, 61, 672
 Жиганов III Василь, 32, 639
 Жиган Юрій, 85
 Жиганов Гвидор, 273
 Жилько Федір, 127, 132, 910
 Жийало Марко, 36
 Жолкевський Стіванелан, 29
 Жук Андрій, 535
 Жук Івостя, о., 730
 Жуковський Алевдій, 81, 873
 Журавський Марія, 833
 Журавський Олександр, 48

З

Заболоттук Іван, 873
 Заболотський Олександр, бач., 84
 Заболотський Володимир, 865
 Заболотський Леонід, 840
 Заболотський Мирон, 151, 393, 912
 Заболотський Олександр, о., 53, 54, 62, 840, 850, 851, 852
 Закаїка Яків, 32
 Залозецько-Ошнікович Лариса, 873
 Залозський Осип, 168, 173, 480, 788, 826, 841, 912, 916
 Завочка І., 794
 Заворичівський Олександр, 724, 915
 Запороцька-Потошнік Анна, 633

Заринський Михайло, о., 417
 Заринський Іван, шл. о., 416
 Засядка Андрій, 864
 Засядицький Степан, 578
 Збожний Іван, 33
 Збудовський Богдан, 100, 397, 431, 547, 814
 Збудовський Вісестав, о., 188, 258, 383, 387, 397, 415, 563
 Зажанський Іван, о., 43
 Зариді, Теодор, 863
 Зерон Микола, 166
 Зибідевич Євген, 873
 Зита де Бурбон, 86
 Зих Фрацішак, 167, 177, 191
 Зішко Петро, 809
 Зішківська Жаннета, 35
 Зішкова Микола, 725
 Zalski S. T. J., 232

І

Ібрагім, паша, 10
 Ібрагім Шайтан, 49, 681
 Ібрагім Шумпан, 39
 Іван Васильович, 24
 Іваненко, 156
 Іваненко, гл. Пшечешит Микола
 Іванець І., 813
 Іванець Василь, 806
 Іванович Осип, 810, 813
 Іванюк Алтин і Надія, 714
 Іванюк, 62
 Ігор Простяк, 23
 Іжак Богдан, о., 511
 Ігмалевич Дмитро, 724
 Ігнатов І Іванович, 23
 Ігнатів II Методій, 24
 Інокентій III і IV, паша, 119
 Інокентій XI, паша, 230
 Іоанн Петро, 105, 138
 Іоаннович Простяк, 828
 Іоанний, чернець, 67
 Іслам-солтан, 29

Й

Йоган, єпископ, 857
 Йовір II, 48, 69, 237, 780, 790, 793, 829, 830
 Йордан, історик, 17

К

Кабаровський, о., 276
 Кавчин-Рітберг, 789
 Каганець Марко, 240, 397, 501, 539, 552, 553, 557, 558, 560, 1, 2, 3, 4, 845
 Казимир Великий, 25, 26
 Казимир Ігнатович, 27, 28, 32
 Каїдінт Ф., 141
 Кадлин Володимир, 813
 Кадлицький Стіван, 915

Кажушницький Алевсій, о., 201, 415, 566, 367, 370, 371
 Каміньський Алектандер, 53
 Канікофер А., 209
 Кашпер Мордохай, 477
 Карданов Дарія, 90
 Карпач Алоїзф, 261, 273
 Карда Роберт, 25
 Кармалевський Петро, 722, 3, 4, 7, 915
 Карнович М., о., 111
 Карнович В., 333
 Карпачів Іванович, 863
 Карнович В., 26
 Карачина П. чернець, 47
 Киріч Юліян, о., 147, 614, 616, 776, 910, 911
 Кирила Степан, о., 254, 840
 Катлауба Теодор, 311, 313
 Качковський Михайло, 142, 177, 184, 186, 238, 270, 447, 593, 595, 516, 539, 549, 565, 567, 611, 621, 625, 632, 659, 673, 758

Катор Андрій, 289, 292, 311, 873
 Катор Володимир, 863
 Кавецький, шл. рід, 33
 Каушуб П., о., 115
 Квас О., 812, 813
 Квасерік, 156
 Квітка К., 142
 Квітка-Ошнікович, 333
 Квітковський Денко, 61, 873
 Келлер Ен, 603
 Кербер Енст, 252
 Керестин Грицько, 27
 Керестинський Олександр, 319
 Керницька Софія, 299
 Керн Оксана, 90
 Кирічак Іван, 244
 Кирічак-Кирієвський Василь, 52, 856
 Кирічівський Іван, 433, 4, 3, 893
 Кисельська Олена, 245, 6, 270, 233, 385, 386, 398, 498, 500, 585, 590, 760, 839, 912
 Кисельський Володимир, 873
 Кізіманн Зенон, 293
 Кізіманн Марія, 392, 399, 322
 Кізіманн Роман, 287, 264
 Кізіч Корнелю, 107, 398, 748, 913
 Кізіч Ф., 812
 Кізічболоттук Лєв, 183, 591
 Кірков А., 15, 19, 20
 Кішкін, шл. рід, 231
 Кішкетко-Верес, 903
 Кішкетій VIII, паша, 29
 Кішчинський Микола, 863
 Кішин Зенон, 858
 Кішківський Адріан, 32, 856
 Коблицька Ольга, 142
 Коблицький Стіван, 807
 Коблицький Георгій, о., 41

- Марія Могилівка, 33, 65, 63
 Марія Тереза, 43, 47, 470, 482, 789, 794, 5, 819, 820, 820, 870
 Маркелія Йосафат, о., 152, 534, 557
 Маркін Теодор, 74, 180, 188, 492
 Марковичі Марія і Олександр, 140
 Мартинович Володимир, 867
 Мартинсир І. свідч. єпископ, 725, 915
 Мартинчик Платон, о., 115
 Мартоко Борис, 248, 249
 Мартов Іван, 309, 809
 Маскаля Петро, 333
 Матвій Володимир, 9, 101, 108, 120, 1, 3, 191, 255, 6, 908
 Матвій Степан-Юрій, 101, 102
 Матко Зенов, 333
 Махаль А., 141
 Машиєвський Модест, о., 55
 Мацьків Володимир, 244, 873
 Мацьків Теодор, 397, 873
 Мацюк Ів і Любомир, 724
 Мацюк Осип, 857
 Мачно Чезаре, 105
 Мелас Осип, 431
 Мелешко Г., 803
 Мелешенко Ніколай, о., 374
 Мельник Андрій, 812, 881
 Мельник Василь, о., 103, 104, 164, 214, 219, 263, 290, 314, 315, 412, 415, 511, 908, 910
 Мельник Михайло, 992, 903, 904, 906
 Мельник Петро, 208, 214, 659, 680, 765, 911
 Мельничук Петро, о., 415, 468, 765, 891, 893, 900
 Мельничук Степан, 882
 Менділ-Гірей, 28
 Меретін Бернард, 93, 4, 3, 8, 9, 909
 Мезельська Олександра, 863
 Мехмет-Гірей, 34
 Мельничук Михайло, 33
 Мельничук Як, 33
 Мигаль Роман, 853
 Мікаліта, 89
 Мікошко І., 102
 Мікитко Осип, 812, 813
 Мікитко Дмитро, 431, 873
 Міклуха-Міклай Микола, 731
 Микола П, цар, 384
 Миколасин Роман, 3, 873
 Міршин Патав, 484
 Мішала, кс., 622
 Мітрополита Михайло, о., 397, 596
 Михайло Веселополі, 25
 Михайло Яковлевич, 29
 Михайлівський, о., 49
 Михайлів Степан, 257
 Мінуго Олександр, 737
 Микільський Вікторіан, о., 233
 Мілер, 117
- Мірюк Петро, 868, 873
 Міхнович Юлія, 101, 196, 481, 508
 Міхновський Микола, 218, 833
 Міхасей Адам, 138, 208
 Мішко Степан, 61
 Мішугаринці Дем'я, 805
 Мозго Сремія, 33, 69
 Могилівський Володимир, 177, 184, 204, 447, 590, 675, 676
 Могилівський Іван, о., 51, 273, 820
 Могилев Антонюк, 462, 591, 843
 Могилевський Йосиф, 69, 270, 420, 446, 584
 Момідає танго, 684
 Момішні, 89
 Монастирський Володимир, о., 276, 413, 505, 6, 548
 Монастирський Йосиф, о., 256
 Монастирські-Шляпа, шт. рід, 31
 Момонко Станіслав, 179
 Мороч Василь, 52, 856
 Мордович Даніло, 138
 Мороз Михайло, 105
 Мокшанський, о., 169
 Мороз Амадеус Вольфганг, 333
 Мотельман Метельман, 25
 Мушка Михайло, 783, 892, 893, 906
 Муша Дмитро, 39
 Мушинка Микола, 132, 133, 134
 Мюллер Давид-Гайнріх, 477
 Мюшлер Раді, 62, 63
- Н**
 Напронький Володимир, 386, 835, 836, 837, 8, 9, 844
 Напронький Осип, 377, 380, 381
 Нагірня Василь, 837, 840, 841
 Нагірницькі брати, 60, 95, 178
 Надрішнюк Яків, 259, 281
 Назаренко Іван, 828
 Назарко Іриней, о., 109, 229, 230, 231, 5, 910, 811
 Назарук Осип, 75, 102, 107, 177, 188, 195, 214, 402, 432, 448, 462, 833, 872
 Натальюка Євген, 29
 Наталієво Болшарте, 800
 Негрі Ада, 105
 Некрасович Іван, 141
 Неполювич, 101
 Нейшвіла Федір, 294, 305, 635, 647
 Невесті Геронім, о., 48, 463
 Нестайко Дем'я, о., 188, 203, 279, 292, 370, 371, 385, 403, 415, 467, 766
 Нестайко Юзій, 73, 74, 379
 Нестайкович О., 179
 Нешпринський Леонід, 788, 916
 Нічній Александр, 840
 Ніждин, єпископ, 88
 Німчук Іван, 103, 808, 872, 910
- Нішце Фрідріх, 158
 Нішце Альфред, 215
 Новаківський Михайло, 849, 811
 Нойстеттер, 818
 Носківська-Гриць Галина, 75, 374, 377, 379, 380, 619, 651, 656, 710, 745, 891, 899
 Носковська Марія, 374, 377, 651, 654
 Носковський Володимир, о., 188, 257, 8, 373, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 389, 1, 3, 7, 529, 619, 651, 5, 7, 838
 Носковський Іван, 73, 74, 374, 6, 7, 8, 9, 651, 656
 Носковський Зенов, 255, 6, 374, 5, 6, 7, 8, 379, 380, 381, 649, 652, 6, 812, 813, 888
 Носковський Роман, 374, 6, 7, 649, 652
 Нудга Г. А., 191
 Нурдї Дювіній, єпископ, 739
- О**
 Обаранок Теодор, 42
 Овсіко Іван, 88
 Огонювський Омелья, о., 101, 165, 122, 254
 Одржовальська Анна, 35
 Окуневський Теодор, 840, 841
 Олег, князь, 23
 Олег Святославич, 23
 Олексій Володимир, 224, 891
 Олександр Добрий, 27
 Олександр П, цар, 835
 Олександр VII, цар, 230
 Олександрівна Євген, 578, 580, 1, 877, 841
 Олександрівський Іван, о., 214, 262, 403, 416, 839
 Олександрівський, о., 390
 Ольгерд Федякович, 25
 Омельянович-Панченко Михайло, ген., 78, 82, 83
 Опадський Євген, 110, 737
 Ошачевський Григорій, о., 725
 Оринкевич Петро, 873
 Оршобо Василь, 77, 409
 Ортинський Сотер, єпископ, 116
 Осика М., гл. Островерха Михайло
 Остава Федь, 256
 Остапчук Янко, 842
 Островерха, сестри: Ізабелла, Ольга, Юзій, 467
 Островерха Михайло, 4, 5, 104, 5, 6, 227, 287, 277, 286, 332, 378, 380, 387, 392, 408, 522, 619, 658, 737, 745, 893, 7, 8, 9, 501, 906, 908, 910, 912, 913
 Островерський Ярослав, о., 415, 608
 Острожецький, князь, 29
 Охорювич Улан, 123
 Охримович Володимир, 841
 Охримович Степан, 863
- П**
 Павел, біскуп Каміонці, 27
- Павельський, о., 516
 Павлик Михайло, 742, 788, 794
 Павловичі Олександр, 832
 Павловичі Юлія, 321
 Павловський А., 142
 Павловський Антій, 883
 Павлов-Якименко О., 828
 Паларий, 54
 Палієв Володимир, 873
 Палій Андрій, 314
 Палій Дмитро, 166
 Палавський Фрадітисек, 851
 Пай Іван, 116
 Пашівський Костя, 251, 404, 580, 837, 805, 872, 873
 Пашівський Марія, 413, 887
 Пашівський Михайло, о., 417
 Партидійський Омелья, 101, 254
 Пасіка Іван, 864
 Пастерко Роман, 7, 11, 2, 3, 5, 17, 61, 908
 Пастрик Ф., 143
 Патор Антій, 878
 Педех Модест, о., 113, 234, 235, 262
 Педен Юзій, єпископ, 109, 129
 Пелітій Володимир, о., 239, 501
 Пелітійський Антій, о., 230, 623
 Пелітій Олександр, 276, 290, 1, 3, 5, 7, 8, 9, 302, 7, 315, 403, 369, 375, 577
 Перегінко Гриць, 863
 Петлюра Симон, 248, 742, 797, 8, 865
 Петрик Іван, 779, 893, 906
 Петриків Віктор, 209, 828
 Петришин Степан, 722
 Петришин Василь, 257
 Петришин Микола, 874
 Петро І, цар, 805
 Петро, євєдїз з Пелітковець, 27
 Петрушевич Євген, 78, 110, 111, 404, 622, 733, 738
 Перемці Броніслав, 866, 867
 Пашченко, 184
 Пінні Олександр, 140
 Підгайний Богдан, 863
 Піддубський Захар, 276
 Пін Х, XI, XII, царі, 117, 118, 151, 230
 Пидкорний Дмитро, 404
 Пидкорний, шл. рід, 29
 Пидкусевський Юзеф, 210, 320, 492, 3, 800, 809, 809
 Пивонько, 332
 Півняк, скульптор, 93, 98
 Півнячий Гриць, 883
 Півнячий Наталія, 303, 309
 Півнячий Юзій, о., 261, 622
 Півняк Михайло, 75, 244, 494, 533
 Півняковський Ренедикт, 64, 816, 828
 Пива М., о., 111
 Погодоский, адв., 852

Погорбаєв-Пілицьський Андрій, 26
Подлянецький Захар, о., 80, 257, 271,
493, 487
Поляк, 209
Полюка Ю., 141
Полюська-Василецька Наталя, 803
Подляцький Венедикт, о., 821
Похоряньскі-Сеніцкі, 30
Пошівський, 252
Пошівський Станіслав, 42, 681
Потоцька Ярослава, 863
Потоцька Іванна, 41, 42, 63, 94, 443
Потоцька Тереза, 28
Потоцький Андрій, пам., 195, 240, 553,
564, 834, 835, 686
Потоцький Андрій, староста, 23, 38, 40
Потоцький Артур, 58, 67, 86, 178, 391, 421,
443, 464
Потоцький Кашчельський Микола, 42, 43,
46, 65, 67, 69, 94, 99, 371, 404, 443,
586, 816
Поточний Станіслав Август, 43
Поточний Стефан, 23, 34, 35, 63, 68, 69,
94, 404, 816
Потоцький-Щасний Фелікс, 34, 46, 630
Потоцький Франц-Себастьян, 46
Потоцький Цезар, 41, 42, 29; Ян, 33
Потьомкін Григорій, 805
Прерадоич Петар, 101
Примаж Клементій, о., 725
Принцьяк Яків, 862
Прокоченіч Евстахій, 853
Прокурницький Іван, о., 416, 537, 560,
561, 565
Прушинський Кеарер, 868
Пушин, шл. рід, 831
Пучіні Джакомо, 171
Пивний Андрій, 543, 544, 545
Ревен Антон, 789, 790, 792, 793, 830, 916

Р

Радзівський Дамаскін, о., 821
Радзівкевич Володимир, 224
Радзивил Іван-Юрій, 35, 680
Раїк Мендель, 479
Ралстон Віліям, 41
Рабо Альфред, 141
Ратті Ахіль, 118
Ребет Лев, 739
Решетляк Степан, о., 200, 546
Ржепурський Северин, 46
Рибак Микола, 236, 913
Рибак Норберт, 269, 270, 1, 3, 535, 537, 8,
384, 393, 470, 767
Рігер Францішек, 54
Риенський Степан, 107, 247, 380, 393, 6,
400, 2, 800, 806, 9, 810, 874, 911
Річчоні Цезаре, 172

Рогатинський Йосафат, чернець, 186, 449,
458, 469, 545
Рогатинський Петро, 4, 608, 683, 744, 896,
897, 8, 9, 906, 914
Рогозицький Клементій, 72, 73, 4, 6, 86,
188, 312, 382, 384, 466, 912
Роман Метелський, 21
Романючук Богдан, 128, 910
Романчук Юліян, 254, 381, 811
Ромаш Анатоль, 874
Росіні Джозікіно, 333
Ростислав Володимирович, 21, 24
Ростислав Михайлович, 25
Рубінецький Алтін, 218, 452
Рубчик Іван, 184, 581, 652
Руг Тадеуш, 210
Руданський Степан, 131, 143, 146, 333
Рудий Михайло, 853
Рудницька Меланія, 742
Рудницький Роман, о., 257, 621, 622
Рудницький Й., 916
Рудиченко Іван, 140
Рудик Андрій, 258
Русов Олександр, 141
Руський Йосиф Вельямін, мітр., 230,
231
Руцький Дмитро, 257
Рурік, 23
Rueff Marc, 61
Rozwadowski Bronislaw, 51, 55, 416

С

Саварин Ніл, єпископ, 769
Савицький Ілля, 128
Савран Казимир, о., 634
Савчук Давид, 840
Салуч Федір, 203, 308, 320, 1, 569
Сагайдачний Кошачинський Петро, 49, 253
Саламахов Даніло, 313
Салуганько, шл. рід, 231
Самуєли Микола, 674, 5, 6
Самуєлик Андрій, єпископ, 718, 885, 915
Санга Лев, 852
Саноєцький, 101
Сенницький Іларіон, 380
Сенцігайло, 27, 28
Свістель Франц, 188, 405, 448, 462
Святополк П'являвчик, 24
Святополк Оханий, 23
Святослава, 23
Святослава Ярославич, 23
Севастіян Феліциана, 815
Сегантіні Джованні, 333
Сегідій Андрій, о., 729
Семішов Микола, о., 615, 616
Сембратович Йосиф, мітр., 178, 326, 722
Сембратович Сильвестр, кард., 109
Семен Омелькович, 28, 30

Семіштин Дмитрій, мітр., 885, 899
Сеніцський Іван, 238
Сеніцський з Сенки Олександр, 35
Сенін Дмитро, о., 874
Сенота Володимир, 862
Серветовський Володимир, 177, 222
Сєрковський Вольф, архим., 791
Сивовський Микола, о., 254
Сидельський Дмитро, о., 723
Сікорські, ген., 89
Сімонович Володимир, 314, 317, 778
Сімонович Володимир, 386, 405, 590, 591,
839
Сімонович Лев, о., 270, 1, 386, 498, 590, 839
Сімонович Василь, 105
Синдолович Михайло, о., 273
Синьківський Денис, 171
Синьківський Митрофан, 195, 6, 241, 835, 868
Сіпк Дарія, 75, 359, 465, 912
Сіпк І., 812
Сіпк Остап, 73, 4, 5, 187, 8, 9, 291, 244,
254, 9, 278, 282, 9, 292, 3, 312, 405
Скальський Іван, єпископ, 718, 723, 915
Скарбек, граф, 113
Скворцова Григор, 141, 737
Скопадєвський Павло, 89, 760, 797, 8, 805
Сковлєдєв Лавко, 862
Славинський Августин, 48
Славутин Яр, 485
Славій Йосиф, мітріарх УКЦ, 118, 677,
738, 825, 885, 888, 899
Словачський Юліян, 141, 190
Словачський М., 264
Слауж Роман, 257, 263, 4, 308, 406, 449
Славоруч К., 812
Смольницький І., 188, 192, 383
Снігурович, єпископ, 829
Сніговський Станіслав, 27
Собєрський Іван, 38, 40, 1, 181, 216, 452
Соболевський О., 146
Солодкий Мелетій, о., 614, 616, 764, 899, 900
Соловчук В., 812
Солтисік, єпископ, 791
Солтисіч М., 863
Соперницький Маркія, о., 513, 539, 540
Соханівський Володимир, 4, 769, 893, 899
Соханівський Федір, 517, 520, 1, 6, 9
Соханівський Кохановська, 142
Срадіон Франц, 33, 54, 855
Стадник Йосиф, 108, 184, 212
Стангет Кость, о., 512, 513, 514
Станімир Осип, 78, 79
Станіслав Август, 793
Старик Володимир, 863
Старичків Михайло, 143
Старосельський Володимир, 247, 251, 864
Стахів Матвій, 4, 3, 61
Степ Володимир, о., 111

26/1002

Степанів Олена, 808
Стефан Вельямін, 30
Стефанів Василь, 146, 847
Стефанів, шл. рід, 451
Стефанюк Ярослав, 867
Сти Ян, 333
Стовпницький, патр., 758
Стовпницький К., 13
Стрільбицький Василь, о., 235, 414, 415,
327, 528
Студинський Кирило, 116
Судетяцький Степан, 76
Судетяцький П., 806
Суміш Микола, 138
Сусєкцій, адв., 830
Сусєкцій Корнелю, 254, 396
Сутко Роман, 812
Sutkiewicz, 17
Smith John, 684
Smieszko M., 17
Smolka Franciszek, 834
Sniadowski T., 12, 16

Т

Тайлас, 51
Тайчакоский Стефан, 236, 7, 9, 241, 2, 4,
254, 263, 7, 630, 2, 4, 840, 913
Тамшин Василь, о., 276
Тамшкєвич Даніло, о., 840
Тарнавський Володимир, 4, 786, 787, 892,
893, 898, 906
Тарнавський Мірон, ген., 812
Тарнавський-Павла, 31, 33
Тарнавський Константин, 283
Темницький Володимир, 247, 8, 9, 251,
407, 432, 670, 839, 912
Темницький Микола, о., 247, 9, 258, 417,
839
Темницький Омелін, 248, 839
Тедорич, дідич Яліліц, 27
Тедорич Еліфаній, о., 88
Тедорич Іван, мітр., 723
Тедорич Павло, о., 152
Терешкін Іван, о., 209, 225, 828
Терешківський Остап, 836
Тихотр Іван, 696, 813
Тимоский Елєн, 133
Тисепський Олександр, 883
Тисик Василь, 737
Титкєвич, шл. рід, 35, 36
Тобілевич Іван, 212
Токаржевський-Карпачевич, 737
Токарєк, жандарм, 559, 565
Томашевський Степан, 36, 61, 248, 589
Томашевський, ротм., 298
Томша Степан, 34
Торкванто Таско, 230
Торквані Артуро, 171

Тригук Ілля, 902, 3, 4, 906
Трилобовський Кирило, 177, 372, 517, 809, 840
Трун Нікіфор, о., 821
Тютюшник Юрко, 499

У
Українка Леся, 71, 142, 182, 737
Ульянівський Іван, о., 176, 117
Урбан VIII, папа, 230
Устимович Микола, 850

Ф
Фабіа, о., 511
Фабіа К., 105
Федак Іван, 232
Федак Степан, 841
Фединський Юрій, 898
Федір Ігор, 380, 408, 812
Федор, князь, 25
Федорович Володимир, 296
Федорівчук Василь, 214, 618, 788
Федько, ки. Несторовський, 20
Федькович Осип-Юрій, 101, 254, 485, 591, 737
Федьшиндт І., 53, 54
Федяк Іван, о., 110, 111, 2, 3, 4, 5, 432, 910
Фіголь Атанас, 874
Фіголь І., о., 116, 273, 276, 556
Філатов Микола, 91
Філіпівський Гаврило, Богдан, 308, 320, 322, 323
Філікс Іларіон, о., 85, 86, 110, 111
Фірмак Микола, 89
Фірмаков Микола, 255
Фішль Дмитро, о., 821
Флінт Петро, 863
Фонк Д., о., 117
Франко Іван, 71, 101, 5, 110, 129, 132, 135, 139, 140, 142, 3, 6, 158, 333, 519, 553, 829, 833, 835, 837, 8, 9, 840, 1, 5, 7
Франко Петро, 883
Франц І., 51
Франц Йосиф І., 53, 54, 217, 326, 507, 577, 831, 870
Франц П., 48
Франчук Володимир, о., 320
Фрідман, бучацький Теодорик, 28
Finkel L., 61

Х
Хамула Володимир, 862
Харьцький Антін, 188, 203, 4, 462
Хархаліс Микола, 257, 262, 299, 301, 3, 7, 309, 321
Хмельницький Богдан, 36, 38, 52, 49, 50, 94, 215, 503, 519, 589, 614, 619, 642, 680, 803, 804, 805

Хмельницький Тимін, 36, 38
Хмельницький Юрій, 30
Хома П., о., 88
Хомшин Григорій, єпископ, 116, 253, 276, 454, 514, 531, 510, 606, 615, 622, 765
Хомик Микола, 874
Хорібрин Микола, 33
Хоткевич Ріка, 142
Хрещинський Антоній, мітр., 87, 89
Хриджинська, ки., 32
Хриджинська Лілія, 62

Ц
Цевельський Дмитро, 177, 247, 251
Центенер Каетан, 851
Церковні Микола, 138
Ціпка Іван, 812

Ч
Чаповський Андрій, 840
Чаповський Ілля, 872, 874
Чаповський Михайло, 276, 293, 298, 302, 307, 407, 574
Чаповський Теодор, о., 115
Чаповський Лев, о., 287
Чарнецький Микола, єпископ, 110
Чарторийський, нл. рід, 231
Черняк Григор, о., 415, 416
Черкавський Євгеній, 176
Чехівський Володимир, 248
Чик Ярослав, 686, 693
Чижирова Домініко, 333
Чмола Іван, 883
Чоловський Олександр, 26, 31, 33, 61
Чорний Іван, 893, 896, 906
Чорний Грицько, 36
Чуба, чернець, 88
Чубатий Микола, 224, 244, 874
Чубинський Павло, 140
Чурпан, нл. рід, 33

Ш
Шанак Ярослав, 874
Шайтер Ян, 823
Шаманек Альфред, 80
Шамотульський Вікентій, 28
Шанковський Лев, 7, 76, 788, 796, 810, 803, 916
Шандрик Павло, 831, 832
Шах Степан, 62, 874
Шашкевич Григорій, о., 52, 53, 54, 833
Шашкевич Маркіян, о., 101, 171, 238, 255, 278, 519, 537, 605, 759, 848, 850
Шелеченко Тарас, 71, 146, 171, 190, 200, 236, 259, 261, 276, 333, 448, 487, 494, 517, 518, 519, 537, 540, 1, 7, 8, 560, 3, 577, 582, 8, 594, 610, 623, 637, 647, 8, 9, 658, 673, 8, 722, 7, 732, 767, 769, 836, 845, 847, 889, 913

Шевчук Ілля, 863
Шевчук Степан, 341, 387, 574, 5, 6, 712, 770
Шевчук Тимін, 4, 453, 7, 704, 712, 778, 786, 787, 889, 903
Шейтан Ібраїм, 40
Шекерик Петро, 142
Шелесів, Йосип, 137
Шенарович Едуард і Фелікс, 807
Шенарович Юліян, 84, 295, 298
Шенарович Юрко, 290, 291, 294, 300
Шеніцький Андрій, мітр., 38, 89, 104, 112, 116, 118, 148, 377, 500, 561, 723, 915
Шеніцький Атанасій, мітр., 42, 631, 791
Шеніцький Барлаам, єпископ, 41
Шеніцький Лев, мітр., 47, 51, 631, 791, 794, 848
Шевцова Павло, 682
Шимай Доротея, о., 618, 619, 772
Шиндлярний Степан, 4, 56, 62, 3, 71, 244, 250, 255, 8, 277, 8, 291, 2, 4, 5, 8, 311, 318, 21, 23, 92, 413, 15, 19, 27, 430, 492, 515, 521, 2, 4, 9, 509, 056, 692, 696, 730, 772, 785, 6, 7, 8, 798, 889, 891, 2, 3, 6, 8, 889, 901, 7, 9, 913, 914, 917
Шильген, 104
Шкрібляк, 237
Шлежкеш Іван, о., 50, 239, 383, 387, 416, 774
Шлежкеш Микола, 90, 165, 6, 7, 239, 387, 645, 712, 912
Шнейгальський Андрій, 842
Шнейгальський Михайло, 323, 664, 667, 773
Шнейдер Антаній, 29
Шнейдер Юліян, 53
Шноковський І., 209
Шноко Осип, 732
Штафко А., 141
Штерн Берін, 477
Штраус Рікард, 171
Шульман Яків, 742
Шумлянський, нл. рід, 851
Шумлянський Йосиф, єп., 38, 40, 41, 69
Шухевич Володимир, 52
Шухевич Роман, 82
Шухевич Степан, 89, 153, 811, 812, 865

Щ
Щепановік Станіслав, 326

Ю
Юзефський Генрик, 866
Юзик Павло, 696, 766
Юрій Васильович, 21
Юрій Львович, 25
Юрій Яковлевич, 29, 33
Юркович Осип, 380
Юрковський Володимир, 889

Я
Яблоновський, гетьм., 40
Яблоновський Олександр, 32, 61
Яблоньські, жандрин, 559, 363, 4, 5
Ягайло, 28
Яковецький Єронім, 35, 680
Яковлевський Микола, 35, 681
Яковлевський Юрій, 32, 680
Яковичів, нл. рід, 26
Ян Казимир, 36, 38, 681
Ян Олександр, 30
Яків Володимир, 280, 867
Якович Володимир, 840
Якович Богдан, 14, 19, 26, 33, 61
Якушевський Йосифат, о., 233
Яремч І., 813
Яремич О., 812
Ярволак Ізяславич, 23
Ярослав Мудрий, 23, 253, 816
Ярослав Осмондов, 24, 102
Ярославський Б., 141
Яршачин Григор, єп., 52, 53, 54, 849, 891
Яценко М., 136
Яцків Микола, 258

Випитовані:

Іван Бобик
Степан Шиндлярний

1. Загальний вид на північно-східну частину Бучача	6
2. Пам'ятки княжої доби в Бучаччині (графічний парис)	18
3. Над Стрипою, Руїни замку в Бучачі	29
4. Південна башта замку	32
5. Ратуша в Бучачі	37
6. Будинок гімназії	39
7. Монумент св. Анни	43
8. Д-р Іларіон Бошорів і Климентій Рогозицький	72
9. Поручник Михайло Босаків	73
10. Остан Сінок	74
11. Шлях походу І Станіславського Куреся в червні 1919 р.	79
12. Гурт старшин УГА	81
13. З обгелі Чина св. Василя Великого	88
14. Іконостас церкви св. Миколи	91
15. Царські врата іконостасу церкви св. Миколи (деталь)	92
16. Статуя святої. Дерев'яна скульптура	93
17. Ратуша. Нестун	94
18. Миколаївська церква	97
19. Д-р Осип Назарук	102
20. о. Василь Лімниченко	103
21. Михайло Островерха	105
22. о. Яким Фешак ЧСВВ	111
23. Репродукція обкладинки поезій Володимира Масляка	121
24. Володимир І. Масляк	122
25. Митрополит Андрей Шептицький з професорами-Василіянами	148
26. Місіонарська школа в Бучачі	149
27. Учителі й учні Інституту ім. св. Іоасафата в Бучачі	150
28. о. Іван Іриней Готра-Дорошенко	152
29. Д-р Микола Шлемкевич	166
30. Соломея Крушельницька	169
31. Д-р Михайло Гузар	180
32. Над Стрипою, Руїни монастирка	225
33. Руїни монастирка — вхід	226
34. Стефан Танчаківський	337
35. Учасники курсу Філії «Просвіти» в Бучачі	255
36. Виділ Філії Т-ва «Просвіта» в Бучачі	257
37. Монастирська. Курс українознавства при Філії «Просвіти»	270
38. Монастирська. Хор «Просвіти»	271
39. Монастирська. Просвітно-Кооперативне свято	272
40. Монастирська. Мандолінова оркестра при «Просвіті»	273
41. Монастирська. Драматичний Гурток	274

42. Монастирська. Польська папіфікація у 1938 р.	275
43. Алець Пласту при могилі Невідомим Борцям за волю України	279
44. Спортивні гурток «Буревій» у Бучачі	283
45. Фрагмент із Лугового Свята	285
46. Кооперативний Курс у Зелений, 1932 р.	290
47. Посвідка Кооперативного Курсу	291
48. Кооперативний Курс у Скоморохах, 1932 р.	293
49. Посвідка Кооперативного Курсу	294
50. Вид поблисті й забудовані	296
51. Дирекція і службовики П.С.К., 1934 р.	299
52. Микола Хархалис	301
53. Кооперативний Курс П.С.К. у Бучачі	303
54. Ветеринарний Курс у Зелений	319
55. Сидить за пулицом	321
56. Сенаторка Олена Кисілевська	323
57. о. Володимир Носковський	373
58. Родина Носковських	374
59. Сотник Зезон Носковський	375
60. Хорунжий Роман і Євген Носковські	376
61. Учениця Гали Носковська	377
62. Сот. Зезон Носковський на ставовищах у с. Потуторях	378
63. Д-р Галина Носковська-Гіряк над могилло батька	379
64. Климентій Рогозицький із зупком	383
65. Іван Гафткович і Роман Кошик у Відні	388
66. Михайло Береза	390
67. о. Іван Галібой	394
68. Д-р Володимир Гамірський	395
69. Марко Капнець	397
70. Олена Кисілевська і сот. Корнелю Кішок	398
71. Инж. Ангін Король	399
72. Григорій Лисий	401
73. Льво Максимів	402
74. Василь Слободян	406
75. Над могиллою Юліана Давковича	413
76. Графічна Ілюстрація	441
77. Бучач. Василіяньська церква Воздвиження Чесного Хреста	431
78. Церква і, зліва, монастир оо. Василіян	453
79. Бучач. Загальний вид	455
80. Бучач. Загальний вид	457
81. Бучач. Ратуша	459
82. Бучач. Хор церкви оо. Василіян	461
83. Бучач. Хор церкви оо. Василіян	463

84. Бучач. Хор церкви оо. Василян	465
85. Амадорський гурток «Марійської Дружини Дівчат» і Три сестри	467
86. Йордан на Стрипі	468
87. Стейка при Божім Гробі у Василян	469
88. Учасники шахових змагань у Бучачі	470
89. Барин. Шкільний будинок	481
90. Барин. Учні IV класу з учителькою Євгенією Комаринською	483
91. Барин. Управа «Жіночого Гуртка»	484
92. Берсяни. Церква св. Миколая	486
93. Білівниця. Церква св. Трійці	488
94. Родина Ганкевичів	489
95. Білівниця. Ювілейний Комітет читальні «Просвіти», 1933 р.	490
96. Секція Господиць у Білівницях	491
97. Бровари біля Язлівця. Церква Пресв. Богородиці і читальня «Просвіти»	494
98. Велеснів. Церква св. о. Миколая	495
99. Велеснів. Біла церква	496
100. Вичільки. Церква св. Михайла	498
101. Загальний вид села Вичільки	499
102. Жизномир. Петро Винник, піонер суцільної праці на селі	515
103. Основник Т-ва «Січ» Олександра Данилович із рідню	516
104. Біла чит. «Просвіти» — дуб у століття народин Т. Шевченка	517
105. Хрест на могилі поляєдих за Україну	518
106. Вудинки кооперативи «Косар» і читальні «Просвіти»	519
107. Хор у Жизномірі	520
108. Федь Соханівський — перший четар «Січ»	521
109. Старшина Т-ва «Луг»	522
110. Учасники куховарського курсу Секції Господиць	523
111. Оркестра Т-ва «Луг»	524
112. Хор читальні «Просвіти»	525
113. Марійська Дружина. Учасники курсу шиття	526
114. Комітет вшанування 70-ліття «Просвіти»	527
115. Христове Лицарство. По середині о. Василь Стрільбицький	528
116. Жизномирні, учасники визвольних змагань	529
117. Іван Оленчук, голова читальні «Просвіти» в Жизномірі	530
118. Дівчата Жизномиру п народній ноші	531
119. Учасники Т-ва «Сокіл» в Заривницях	542
120. Оркестра Т-ва «Сокіл» в Заривницях	543
121. Управа і службовики Районової Молочарні в Зеленій	544
122. Вид на частину села Зубрець та іконостас церкви	546
123. Оркестра «Просвіти» в Зубрії	547
124. Пам'ятник М. Каганцеві й нарис на пам'ятнику в Коронці	552

125. Вид на Дністер: Коронець.—Сновидів	553
126. Коронець—Перевіш. Руханково-спортове Т-во «Луг»	554
127. Будинок Районової Молочарні в Коронці	555
128. Управителі сметанкових станиць на відправі в Коронці	556
129. Виконавчі програми Роковин Т. Шевченка в Коронці	557
130. Мандолинова оркестра в Коронці. Посередній парох о. А. Борса	558
131. Омелія Мельник, довголітній член управ коол. в Коронці	559
132. Коронець-Перевіш. Виконавчі програми Роковин Т. Шевченка	560
133. Учасники Т-ва «Луг» в Космирині	566
134. Управа Секції Господиць у Космирині	568
135. Народня пона з трьох сіл: Коронець, Космирин, Стінка	569
136. Костільники. Василь Кузь та Іван Рожелюк	571
137. о. Михайло Дрогомирський, пародж. в селі Курдибанівка	573
138. Ліщинці. Онуфрій Шевчук із родиною, і Жінки в нар. ноші	575
139. Хор «Просвіти» в Ліщинцях	576
140. Дитиний драмат. гурток у Ліщинцях	577
141. Видлі читальні «Просвіти» в Ліщинцях	578
142. Медсестри. Ювілейний Комітет 70-их роковин «Просвіти» і Секція Господиць	582
143. Стара церква в Монастирських	584
144. Новосілка Язловська. Т-во «Луг»	596
145. Новосілка Язловська. Амадорський гурток	597
146. Амадорський гурток шкільної молоді і Микола Бугай, організатор молоді, згинув у рядах УПА	598
147. Переволока. Посвячення церковного пранору	614
148. Переволока. Брати Кернячів — кооператор Дмитро і о. Папало Петро ЧСВВ	615
149. Передмістя біля Язлівця. Церква	617
150. Скоморохи. Шкільна молоді і церква св. Дмитрія	637
151. Скоморохи. Народний Дім і Пролітницька села	638
152. Скоморохи. Т-во «Сокіл». Видлі дівчач	639
153. Скоморохи. Хор читальні «Просвіти» і Поверот із фестивалю	640
154. Скоморохи. Микола Феськів та Іван Попович	641
155. Молоді Скоморохи і Стінки в таборі полонених у Риміні, Італія	642
156. Скоморохи. Ліги зо своїм катехитом о. І. Галібесм	643
157. Сновидів. Т-во «Луг» і хор читальні «Просвіти»	645
158. Сновидів. Амадорський гурток і Самоосвітній гурток молоді	646
159. Сорочи. Церква св. Параскевії з дзвіницею	649
160. Сорочи. Частина села і Т-во «Луг»	650
161. Сорочи. Понери освіт. праці: будинок школи; Амад, гурток	651
162. Сорочи. Видлі чит. «Просвіти»; Драмат. гурток; Гурток, що відіграв сценку «Захотіла пана	652

163. Сороки. Амаг, гурток і Гурток Господинь у неділю	653
164. Сороки. Діти з 2-ої кл. народ. школи з учительською	654
165. Сороки. Т-во «Луг» і Ланка Т-ва «Луг» на відраві	655
166. Сороки. Д. Клим – астрійський воєк і Пожежні сторожа	656
167. Сороки. Оркестра Т-ва «Луг»	657
168. Сороки. Степан Вельган, член проводу місцевих організацій	658
169. Стіпка. Церква Пресв. Богородиці	659
170. Стіпка. Могила в честь подільних за волю України	660
171. Стіпка. Народний Дім і Церковний хор	661
172. Стіпка. Дитячий церковний хор	662
173. Стіпка. Аматорський гурток	663
174. Стіпка. Ієшити змагунів Хайборобського Вишколу Молоді і Відділ читальні «Провітні»	664
175. Стіпка. Т-во «Луг»	665
176. Стіпка. Дружина відбійників	666
177. Стіпка. Весільні гості	667
178. Усте Зелене. Церква Собору П. Д. Марії	669
179. Усте Зелене. Українські мішани	670
180. Усте Зелене. Гурток молоді	671
181. Усте Зелене. Міський ринок	672
182. Цвітова. Аматорський гурток	673
183. Цвітова. Відділ читальні «Провітні» і Прокін Тихий, управитель митрополичих лісів у Цвітові	674
184. Цвітова. Весілля до другий світової війни	675
185. Цвітова. Весільні гості	676
186. Ягловець. Церква св. Миколая	678
187. Ягловець. Руїни замку: Загадливий вид міста: В 70-ліття Т-ва «Провітні»	679
188. Ягловець. Посвячення пам'ятника на могилі воєка УГА	680
189. Ягловець. Монастир із XVIII стол.: Сільсько-Господ. Школа	681
190. Марія і Михайло Крижанівські: Рідня Івана Дьяковича	743
191. Михайло Дьякович, Петро Рогатинський, Володимир Олейко	744
192. І. Парубочий, М. Островецька, Д-р Галина Невколевська-Гририк	745
193. Іван Павлович, Петро Футей, Іван Захарчук, Мих. Токарник	746
194. Рідня Юрія Ганкевича, Людвиг Рудка, Рідня Якова-Янчика Гущана	747
195. Осип і Марія Кізюки, Стефан Заходник	748
196. Рідня Теофілія Лисого, Роман Остапа, Теодор Стєсєлах	749
197. Ольга-Зиновія і Теодор-Тадєй Данілів, Володимир, Галина й син Олександр Антонович: Д-р Роман Барановський	750
198. Петро Баранок, Іван та Анна Берези, Рідня Михайла Босчка	751
199. Д-р Маруся Євгенія та Іван Бек	752

200. Теодор Степан Босчка, Іван Бобик, Іван і Леонтія Боднаруки	753
201. Рідня інж. Павла Боруненка	754
202. Михайло Виталювський	755
203. Рідня Михайла Воронюка, Степан Ворощук, Богдан Гавриличин, Леоніда Гавриличин, Михайло Гнатківський	756
204. Марія й Іван Горбачук, Д-р Михайло Гузар, Степан Гуляк	757
205. Настя і Григорій Гонсьць	758
206. Петро Гудювський, Михайло Дячків, Микола Дворський	759
207. Іван Заболотський, Ляко Клим	760
208. Василь Кліщук, Михайло Кладочий, Осип Кокіль, Савенія і Володимир Козько	761
209. Йосиф і Анна Король, інж. Богдан Р. Крижанівський, Д-р Юрій Крижанівський, Д-р Микола Крижанівський	762
210. Микола і Софія Лєськів, Михайло і Софія Лисий, Е. Логуш	763
211. о. д-р Інокентій Іларій Лотоцький ЧСВВ	764
212. Михайло Кіндрат Мельник, Д-р Петро Мельник, о. шамблан Петро Медяничук	765
213. Д-р Юліян Павлович, Антін Пандора	766
214. Микола Попович, Рідня Василя Приєгайка, Гидор Рибак	767
215. М-р Норберт і Анна Рибак, Ольга і Петро Саварин	768
216. Стефан і Анна Сміляк, Петро Смерка	769
217. Д-р Володимир Соханівський з родини, Рідня Василя Хомута, Кліментина і Степан Шевчук	770
218. Михайло Соханівський на сесії	771
219. Стефан і Анна Шевчуки з донькою Марією, о. Дорогей Шимчій ЧСВВ, Рідня Степана і Катрі Шинялих	772
220. Михайло Шмігельський, Анна і Федір Парубочий	773
221. Василь Біляк, Федір Непійвода, Дмитро Медяник, Б. Саварин	774
222. Д. Василь, Рідня Онуфрія Крушельницького, С. Мельник	775
223. Відзнака для учасників З'їзду Бучаччини	890
224. Михайло Крижанівський вітає З'їзд	891
225. Марія Крижанівська заочиткову програму бенкету деклямацією	892
226. Танцювальний ансамбль «Черемош»	893
227. Бенкет Бучачан	894
228. Учасники З'їзду Бучачан	895
229. Учасники наради Комітету з членами Редакційної Колегії	896
230. Учасники наради членів Комітету й Редакційної Колегії	897
231. Учасники наради обговорення матеріалів до Книги	898
232. Комітет Бучачан в Англії	902
233. Зустріч Бучачан у Ковентрі	903
234. Михайло Крижанівський	905

З М І С Т

	Стор.
1. ПЕРЕДНЕ СЛОВО	5
2. ПЕРЕДСЛОВО	7
3. Володимир Масляк: РІДНОМУ СЕЛУ	9
4. Проф. д-р Ярослава Пастернак: БУЧАЧЧИНА КРИЗЬ СЕРПАНОК ТИСЯЧЕЛІТЬ	11
5. Проф. д-р Никола Андреев: МИНУЛЕ БУЧАЧЧИНИ	22
6. ВІДПОВІДЬ АВСТРИЙСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ	62
7. Іван Боднарчук: БУЧАЧ СТО РОКІВ ТОМУ	64
8. Степан Шинялявий: БУЧАЧЧИНА В ВОРОТБІ ЗА САМОСТІЙНУ УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ	71
9. Лев Шанковський: БУЧАЧЧИНА В РОКИ ВИЗВОЛЬНОЇ ВІЙНИ 1918—1920	76
10. о. Йосифат Жан ЧСВВ: УРІВКИ З ДІЯРІЯ	85
11. С. Гордишський: БУЧАЧ І ЙОГО МИСТЕЦЬКІ ТРАДИЦІЇ	90
12. Г. Н. Логан: МИСТЕЦЬКІ ПАМ'ЯТКИ БУЧАЧА	96
13. Іван Боднарчук: БУЧАЧЬКИЙ ПАРНАС	100
14. М. Осика: УГОДНИЧЕ! О, ПОКЛОНЕ!	106
15. Д-р Степан Ріпецький: ІСТОРІЯ ІДЕЙНО-ДУХОВОГО ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ (1864—1914)	107
16. о. Іриней Пазарко ЧСВВ: о. ЛЕВ БЕРЕЗОВСЬКИЙ ЛИЦАР У ЧЕРНЕЦІЙ РЯСІ о. д-р ТЕОДОСІЙ ТИТ ГАЛУЩИН- СЬКИЙ ЧСВВ	109 110 116
17. Володимир Масляк: УПАЛА СОЛОВЕЙКО	120
18. ВОЛОДИМИР МАСЛЯК	122
19. Іван Боднарчук: ГОВІРКОВІ ОСОБЛИВОСТІ БУЧАЧЧИНИ	124
20. Богдан Романчук: ВОЛОДИМИР ГНАТЮК, 1871—1926	128
21. Степан Женецький: ЮГОСЛАВСЬКІ УКРАЇНЦІ ПРО ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА	145
22. о. Юліян Катрій ЧСВВ: НЕЗАБУТНИЙ ІНСТИТУТ ОО. ВАСИЛІЯН У БУЧАЧІ	147
23. Мирон Заклинський: «А МИ ТУЮ СТРЕЛЕНЬКУЮ СЛАВУ ЗБЕРЕЖЕМО»...	154
24. Василь Ліжаченко: ВЖЕ ПІЗНИЙ ВЕЧІР	164
25. ЖИТТЄСПИС Д-РА МИКОЛИ ШЛЕМКЕВИЧА	165

Стор.

26. Осип Залеський: СОЛОМЕЯ КРУШЕЛЬНИЦЬКА	168
27. Осип Залеський: ПІЯНИСТКА СОФІЯ ЛІВІВІЧ	173
28. З. Бучацька: НА МУЗИЧНУ НОТКУ	174
29. Ілюз. Роман Коцюк: БУЧАЧ ПРИ КІНЦІ ХІХ-ГО І З ПОЧАТКОМ ХХ-ГО СТОЛІТТЯ	175
30. Д-р Михайло Гузар: ЖМУТ СПОГАДІВ ПРО БУЧАЧ	179
31. Д-р Петро Мельник: БУЧАЦЬКА ГІМНАЗИЯ В 20-их І 30-их РОКАХ ХХ-ГО СТОЛІТТЯ	208
32. Василь Ліжаченко: СТРУНА СУМНО ПЛАЧЕ	214
33. Іван Боднарчук: ЖИД ПРО РІДНЕ МІСТО БУЧАЧ	215
34. Василь Ліжаченко: ЛЮДИ З ОПАСКАМИ	219
35. Теодосій Коцюк: «СУДЖЕНОГО І КОШЕМ НЕ ОБІДЕШ»	220
36. Федір Луцій: БУЧАЦЬКИЙ МОНАСТИРОК	225
37. Михайло Островергас: В МІСЯЧНІЙ ТИШІ	227
38. о. І. Пазарко ЧСВВ: МАРІЙСЬКІ ДРУЖИНИ В БУЧАЧІ	229
39. Д-р Микола Рибак: СТЕФАН ТАНЧАКОВСЬКИЙ	236
40. ПИСЬМО З «ПРОСВІТИ»	242
41. ВІСТІ МИНУЛОГО	244
42. Олексій Воронин: ОЛЕНА КИСЛЕВСЬКА	245
43. В. В.: ВОЛОДИМИР ТЕМНИЦЬКИЙ	247
44. Степан Шинялявий: ХЛІБОРОВСЬКИЙ СТРАЙК У БУЧАЧЧИНІ 1902-ГО РОКУ	250
45. Володимир Коляба: ПРАЦЯ І РОЗВИТОК ЧИТАЛЕНЬ Т-ВА «ПРОСВІТА» В БУЧАЧЧИНІ	253
46. Михайло Островергас: СУМЛІННЯ (З подільського побуту)	267
47. Норберт Рибак: МОНАСТИРИСЬКА (Культурно-освітній огляд)	269
48. Д-р Роман Баранковський: ПЛАСТ У БУЧАЧІ (Спогад)	277
49. Мір Теодор Давидів: ОРГАНІЗАЦІЯ МОЛОДІ В БУЧАЧЧИНІ	281
50. Михайло Осика: НА РОЗПУТТІ	286
51. Степан Шинялявий: НАЦІОНАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ВІДРОДЖЕННЯ БУЧАЧЧИНІ	288
52. Микола Хархаліс: ДОПОВНЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ПРО ІСК	307
53. Теодор Кача-Губа—Степан Шинялявий: КРЕДИТОВА КООПЕРАЦІЯ У БУЧАЧЧИНІ	311
54. Володимир Сілецький: УКРАЇНСЬКА МОЛОЧАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ У БУЧАЧЧИНІ	314
55. Степан Шинялявий: ФІЛІП І КРУЖКИ Т-ВА «СЛІСЬСЬКИЙ ГОСПОДАР» У БУЧАЧЧИНІ	318
56. Д-р Юліян Павлишин: ЗДОРОВНИЙ СТАН БУЧАЧЧИНІ (Нарис)	324

	Стор.
57. М. Осика: З НАШОГО ФОЛКЛОРУ	332
58. Дарія Сіва: УРИВОК СПОГАДУ	369
59. З РОДИННОЇ ХРОНІКИ Софії Барановської: РІД НЕСТАЙКІВ	370
60. Ярослав Гриневич: ОТЕЦЬ ВОЛОДИСЛАВ ПОСКОВСЬКИЙ І ЙОГО РОДИНА	373
61. Осип Назарович: ЗУСТРІЧ БАТЬКА З СИНОМ	380
62. Анна з Рогозинської Байрак: РІД КЛИМЕНТІВ І МЕЛАНІ З ЛЯТІРОВСЬКИХ РОГОЗИНСЬКИХ	382
63. Олена Кисілевська: ОДНА СТОРИНКА З МОЇХ СПОГАДІВ. РІД СІМЕНОВИЧІВ	385
64. М. О.: РІД ОТЦІА ІВАНА ПЛЕМКЕВИЧА	387
65. Івж. Рокан Коцька: ПАМ'ЯТІ ВИЗНАЧНОГО ПРОМИСЛОВЦЯ	388
66. Богдан Береза: РІД МИХАЙЛА БЕРЕЗИ	390
66. Михайло Островський: З шкільн. СИМФОНІЯ ПОДІЛЛЯ	392
67. Степан Шинялявий: ПЕРЕДОВІ ГРОМАДЯНИ І ВИЗНАЧНІ ПОСТАТІ БУЧАЧЧИНІ	393
68. М. Островська: ОСТАННІЙ ЛИСТОК НА МОГИЛУ ПРІЯТЕЛЯ	408
69. Івж. З. Кохановської: ОСТАННІЙ САЛЮТ	409
70. Марія Павлович: В ОСТАННІ ДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ	410
71. Микола Дербунь: БОЛЮЧА. ТЯЖКА ВТРАТА	411
72. В. Лявченко: ПАРТИЗАНИ	412
73. Степан Шинялявий: ЮЛИН ДАНИКОВИЧ (Пошмертня загадка)	413
74. Степан Шинялявий: УКРАЇНСЬКА КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В БУЧАЧЧИНІ	415
75. С. Шинялявий: РИМО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА В БУЧАЧЧИНІ	418
76. Степан Шинялявий: ЖИДІВСЬКІ ВІРОСПОВІДНІ ГРОМАДИ	418
77. о. М. М.: КОЛЯТОР	419
78. КОЛЯТОРН ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКИХ ПАРОХІЙ	419
79. Проф. д-р Володимир Кубітович: СТАТИСТИКА БУЧАЧЧИНІ	422
80. ПОВРХНІ ГРОМАД І МЕНШКАЛЬНІ ДОМИ БУЧАЧЧИНІ	427
81. РИМО-КАТОЛИКИ (ПОЛЯКИ) В БУЧАЧЧИНІ	428
82. ГРОМАДИ, ЩО НА ЇХ ГРУНТАХ БУЛИ РОЗМІСТИЛИСЬ КОЛЬОНІСТИ	429
83. ЖИДИ В БУЧАЧЧИНІ	429
84. НАСЕЛЕННЯ БУЧАЧЧИНІ В РОКАХ 1880, 1900, 1939	430
85. СПИС УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРИЛЬЦІВ, ВОЯКІВ УГА ПОЛЯТЛИХ НА ПОЛЯХ БОЇВ, ПОМЕРЛИХ НА ТИФ, У ПОЛЬСЬКОМУ ПОЛОНІ І ПРОПАЛИХ БЕЗ ВІСТІ УСІ З БУЧАЧЧИНІ	431

	Стор.	Стор.	Стор.		
Бучач	447	Золотий Потік	623	Петликивіч С.	618
Бараши	480	Зубрець	546	Низла	624
Барин	481	Кійдани	547	Пшиківці	625
Бережани	486	Копалівка	548	Підзамочок	626
Березина	487	Комарівка	551	Підісеєв	627
Білявинці	487	Коронець	551	Поміраї	627
Гобрицьки	492	Коростянці	555	Порхова	628
Гобулівці	492	Косирини	565	Пужинки	635
Гобурці	494	Костілянки	571	Ритинці	635
Веленів	495	Красів	572	Рукомини	636
Вербятич	497	Курдибанівка	573	Русилів	636
Віпчак	497	Лазарівка	574	Савалуєки	636
Вістри	501	Ліпшині	574	Скоморохи	637
Возилів	503	Лука	578	Слобідка Гор.	643
Григорів	503	Ляцьке	579	Слобідка Дол.	644
Губин	507	Медведівці	581	Сновидів	644
Гута Нова	509	Межигирі	582	Соколиць	647
Гута Стара	509	Монастирська	583	Соколя	647
Доброполе	510	Нагір'яни	584	Сороки	648
Дубенка	512	Нісколизи	585	Стіпка	659
Дулби	514	Новосілка Кор.	595	Трибухівці	668
Жигномир	515	Новосілка Язл.	595	Тростянці	668
Жиньброди	532	Новоставці	599	Усте Зелене	669
Задарів	532	Озеряни	600	Цагітова	672
Залієся Кор.	539	Олеша	601	Чехів	677
Залішки М.	540	Осіаті	608	Язловець	677
Заринці	542	Перезолока	613	Ягровів	682
Звенигород	543	Передмісте	616		
Зелена	544	Петликивіч Н.	618		
87. Іван Бобик: БУЧАЧ І ЙОГО МІЩАНСТВО	452				
88. Григорій Курчанко: «РУСЬКІ МІЩАНИ З БУЧАЦЬКОЇ ОКРУГИ»	472				
89. Іван Бобик: БУЧАЦЬКІ БУДІВЛІ	473				
90. Іван Бобик: СПІВЖИТТЯ БУЧАЦЬКИХ МІЩАН ІЗ ЖИДІВСЬКИМ НАСЕЛЕННЯМ	475				
91. Осип Залєський: КРУКОВА ГОРА	480				
92. Юрій Гайсевич: СПОГАД ПРО СЕЛО БІЛЯВИНЦІ	488				
93. Євгенія Крочак-Шевчук: ДО ВИЦЬЛОКУ ДОРІЖЕНЬКА	498				
94. Степан Шинялявий: ЖИЗНОМИР	515				
95. Степан Дьокун: ЛИСТОПАДОВІ ПОДІІ В СЕЛІ ЗЕЛЕНА	545				
96. Олена Кисілевська: МОЯ РІДНА СТОРОНА (Уривки з спогадів)	585				
97. Д-р Лонгин Горбачевський: СПОГАДИ З ЖИТТЯ	589				
98. Норберт Рибак: УКРАЇНСЬКІ ЦЕРКВИ В МОНАСТИРСЬКАХ МІСТІ І НА ПЕРЕДМІСТІ	592				
99. Норберт Рибак: ПОЛЬСЬКИЙ ІСТОРИК Б. РУЛКОВСЬКІ ПРО МІСТО МОНАСТИРСЬКА	593				

100. Петро Рогатинський: ОСІВЦІ	608
101. о. Дорогей Шичий ЧСВВ: СТАРІ ПЕТЛИКІВЦІ	619
102. Петро Рогатинський: ЗАРОВОТЧАНСЬКА І ПОЛІТИЧНА ЕМІ- ГРАЦІЯ З БУЧАЧЧИНИ	683
103. Степан Шитовський: МОЛОДЬ БУЧАЧЧИНИ – ВИПУСКНИКИ ВИЩИХ ШКІЛ В 1945–1872 РОКАХ	697
104. БУЧАЧАНИ – ПРЕДСТАВНИКИ ОРГАНІЗАЦІЙ	704
105. Степан Шитовський: БУЧАЧАНИ – ФУНДАТОРИ	704
106. Оксана Борущенко: НАШІ ПОСЕЛЕНЦІ В АРГЕНТИНІ	714
107. Оксана Борущенко: ПАНІ ПОСЕЛЕНЦІ В БРАЗИЛІЇ	719
108. Д-р М. Буртенок: УКРАЇНСЬКІ ПОСЕЛЕНЦІ В БОСНІ, ЮГО- СЛАВІЯ	728
109. ІНШІ КРАЇНИ НАШОГО ПОСЕЛЕННЯ	731
110. Степан Шитовський: МЦЕНАТИ, ФУНДАТОРИ, ПЕРЕПЛАТ- НИКИ ПРОПАМ'ЯТНОЇ КНИГИ «БУЧАЧ І БУЧАЧЧИНА»	743
111. РАХУНКОВЕ ЗВІДОМЛЕННЯ	786
112. ЗВІТ З ДІЯЛЬНОСТІ КОНТРОЛЬНОЇ КОМПІІ КОМІТЕТУ БУЧАЧАМ	786
113. ВИПЛАТИ ДОДАТКОВИ	787
ДОДАТОК:	
114. Леонід Навроцький: ГАЛИЧИНА 200 РОКІВ ТОМУ	788
115. Лев Шапокоєвський: УКРАЇНСЬКІ ЗБРОЙНІ СИЛИ В ПЕРСПЕК- ТИВІ НАЦІЇ	796
116. Осип Залеский: НАШЕ ШКІЛЬНИЦТВО ВІД СИВОЇ ДАВНИНИ ПО 1939 РІК	815
117. Гали Витанович: ВІД ПАНЦІНИ ДО ДЕРЖАВНОЇ СВІДОМОСТІ	829
118. Степан Шитовський: ШО НАМ ПРИНС 1848 РІК?	848
119. Степан Шитовський: ПІДЛОЖЖА, ЩО НА НЬОМУ ПОСТАЛИ ТАЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ	859
120. ОБОВ'ЯЗОК НИСЬКОВОЇ СЛУЖБИ НА НАШИХ ЗЕМЛЯХ В ЧАСАХ АВСТРИЙСЬКОЇ ЗАЙМАНШТИНИ	869
121. БРАТНЯ ПОМІЧ	872
122. УПОКОЇЛИСЬ В ВОЗІ	875
123. ПОЯСНЕННЯ ЧУЖОМОВНИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ СТАРИХ І МАЛОВЖИВАНИХ СЛІВ	877
124. ПОЯСНЕННЯ ВАЖЛИВИХ УСТАНОВ І ОРГАНІЗАЦІЙ	881
125. З ПЕРШИХ ПОЧИНІВ НАШОГО КОМІТЕТУ	891
126. КОМІТЕТ БУЧАЧАМ В АНГЛІЇ	902
126. ПІСЛЯСЛОВО	905
127. THE CITY OF BUTSNACH AND ITS SURROUNDING AREAS. Synopsis of the Publication, by Prof. Wasyl LEW Ph.D.	908
128. ПОКАЗНИК ІМЕН	918
129. ПОКАЗНИК СВІТЛИН	932
130. ЗМІСТ	938
131. ERRATA	943

ERRATA

Надруковано:

Має бути:

225 стор.	12 рядок	згори :	Житомир	Жизномир
269 "	1 "	" :	Нортберт	Норберт
293 "	2 "	" :	столя	сидять
296 "	6 "	" :	Буначчини	Бучачі
303 "	9 "	здолити:	до двох	до денких
315 "	6 "	згори :	Ласівці	Ласківці
317 "	4 "	" :	Хмелівка	Хмелева
317 "	9 "	" :	Цюмко	Цюмик
406 "	1 "	" :	Данило	Василь
410 "	21 "	" :	17-місячного сина	17-місячної доні
410 "	32 "	" :	знайомих	родичів
415 "	11 "	" :	7	12
439 "	16 "	здолити:	Сторцовий	Стропцкый
480 "				
2. Бранів,				
2-га ко-				
лонка	3 "	згори :	1,1 ^о "	1,2 ^о "
717 стор.	1 "	" :	продуцентам	споживачам
742 "				
2-га ко-				
лонка	26 "	" :	кваліфікації Івана	його кваліфікації
786 стор.	15 "	здолити:	Бучач	Бучачан
832 "	15 "	" :	Зубрицькім	Зубрецькім
909 "	3 "	" :	Городинськіс	Гординськіс